

Tutu' Níso Tu'un Í' Ndiosí'

El Nuevo Testamento (Ortografía alternativa con ty)

Tu'un ká'án' kájí
Mixteco del suroeste de Tlaxiaco, Oaxaca

LigaBíblica®
INTERNACIONAL

Primera edición
El Nuevo Testamento (Ortografía alternativa con ty)
Mixteco del suroeste de Tlaxiaco, Oaxaca
meh 23-009 .3C

©2023 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Índice

Mateo	Mt.....	1
Marcos	Mr.....	94
Lucas	Lc.....	148
Juan	Jn.....	243
Hechos	Hch.....	310
Romanos	Ro.....	382
1 Corintios	1 Co.....	418
2 Corintios	2 Co.....	453
Gálatas	Gá.....	475
Efesios	Ef.....	488
Filipenses	Fil.....	501
Colosenses	Col.....	510
1 Tesalonicenses	1 Ts.....	519
2 Tesalonicenses	2 Ts.....	526
1 Timoteo	1 Ti.....	530
2 Timoteo	2 Ti.....	541
Tito	Tit.....	548
Filemón	Flm.....	553
Hebreos	He.....	555
Santiago	Stg.....	580
1 Pedro	1 P.....	589
2 Pedro	2 P.....	599
1 Juan	1 Jn.....	605
2 Juan	2 Jn.....	614
3 Juan	3 Jn.....	616
Judas	Jud.....	618
Apocalipsis	Ap.....	622

Aclaraciones sobre el alfabeto del mixteco del suroeste del distrito de Tlaxiaco tal como aparece en este libro

La mayoría de los sonidos del mixteco, del que se habla en la parte suroeste del distrito de Tlaxiaco, son semejantes a los del español y se escriben con las mismas letras en los dos idiomas. A continuación, se presentan algunas letras del alfabeto mixteco que no se encuentran en el español y otras que se usan de una manera diferente.

El signo (') representa el **saltillo**, un pequeño corte de voz que se hace en la garganta. El **saltillo** puede encontrarse entre dos vocales, entre una vocal y una consonante o al final de la palabra. Observe en los siguientes ejemplos la diferencia entre la pronunciación de las palabras de la izquierda (con ') y las palabras de la derecha (sin '):

ve'i	casa		vei	pesado
ya'a	chile		yáá	lengua
ku'vi'	hermana		kuvi	va a ser
ko'o'	plato		koo	muro
tu'un	palabra		túún	negro
ka'ni'	va a matar		kání	largo

Quando la **n** se encuentra al final de una palabra, esto indica que la vocal o vocales que la preceden se pronuncian con el aire saliendo por la nariz. Observe en los siguientes ejemplos la diferencia entre las palabras de la izquierda (con **n** al final) y las palabras de la derecha (sin **n** al final):

ñe'en	abono		ñe'é	nixtamal
kuá'án	vete, vaya		kuá'á	derecha
vitan	hoy		vitá	suave

Los pronombres cortos no siguen esta regla. En estos casos la **n** se pronuncia. Ejemplos:

ké'en rán'	nosotros compramos		ké'en rán	ustedes compran
ké'en-n'	yo compro		ké'en-n	tú compras
nsa'á-n'	yo hice		nsa'á-n	tú hiciste

La letra **i** representa una sexta vocal que no existe en el español. Se pronuncia como una **o** con una sonrisa. Ejemplos:

kiti	animal		yiki	hueso
ñivi	gente		iti	vela
niñi	mazorca		iin	uno

Cuando se presenta antes de las vocales **a**, **e**, e **i** la combinación de las letras **k** y **u** se pronuncia como si fuera la combinación **kw**. Ejemplos:

kuáá	ciego		kué'é	rojo
kuáán	amarillo		kuíí	verde
kuáñu	ardilla		kuini	va a querer

La letra **x** se pronuncia con un sonido semejante al que hace un cohete cuando se eleva. Ejemplos:

xá'un'	quince		xe'i	anillo
nixi	elote		nuxi	miel

El mixteco es un idioma tonal, es decir, cada vocal se pronuncia con un tono distinto. Hay cuatro niveles de tonos que se pronuncian en este mixteco: **más alto**, **alto**, **medio** y **bajo**. El tono **más alto** solo aparece bajo ciertas restricciones y se marca igual que el tono **alto**. Los tonos **altos** se indican con un acento sobre la vocal. El tono **bajo** se indica subrayando la vocal. El tono **medio** no tiene marca escrita. Ejemplos:

yaa	blanco		ñivi	gente
yáá	caspa		ñiví	universo
yáá	lengua		kué'í	discapacitado
yaa'	ceniza		kué'í'	señorita
yaa'	música		kué'í'	enfermedad

La mayoría de los verbos en el tiempo futuro empieza con tono **medio**. Es por eso que la primera vocal de los verbos en tiempo futuro no lleva marca escrita. Sin embargo, hay algunos verbos en el tiempo futuro que empiezan con tono **bajo**, el cual se marca subrayando la primera vocal del verbo. Ejemplos de verbos en tiempo futuro:

ke'en re'	él comprará		suté ráa	ellos nadarán
sa'á ña	ella hará		kivi re'	él entrará

Los verbos en el tiempo presente empiezan con tono **alto** el cual se escribe con un acento sobre la primera vocal del verbo. Ejemplos:

ké'en re'	él compra		súté ráa	ellos nadan
sá'á ña	ella hace		kívi re'	él entra

Los verbos en el tiempo pasado empiezan con tono **bajo** o tono **medio**. Los que empiezan con tono **bajo** se escriben subrayando la primera vocal del verbo. Ejemplos:

nke'en re'	él compró		nsuté ráa	ellos nadaron
nsa'á ña	ella hizo		nkivi re'	él entró

Hay unos pronombres que consisten de solamente una vocal. Para que no aparezca una letra sola, se escriben con un **guion**, uniéndola con la palabra anterior. Cuando esta vocal tiene tono **medio** significa que la persona a quien el pronombre se refiere, ya fue mencionada. Cuando la palabra tiene una **ó** final (marcada con el tono **alto**) significa *nosotros*. Ejemplos:

ké'en-ó	compramos		ké'en-e	compra
ko'o-ó	beberemos		ko'o-o	va a beber
nsa'á-ó	hicimos		nsa'á-a	hizo
nkivi-ó	entremos		nkivi-i	entró
ní'in-ó	temblamos		ní'i-i	tiembla
jínu-ó	corremos		jínu-u	corre

El sonido que está escrito **ch** en el español se escribe **ty** en el mixteco. Ejemplos:

tyi	porque		lantyi	borrego
tyetán	gallina		kátyí' re'	él dice
tyíneí re'	él ayuda		ntyityí'yó ña	ella cocinó

Se usan los corchetes [ ] para incorporar palabras cuando existe duda de que estén en el texto original o cuando son palabras adicionales que se escriben para ayudar a la comprensión de la lectura.

Prólogo

Ya'á kúvi tutu' íí' naní Nuevo Testamento ya níso Tu'un Ndiosí' ya ká'án' jie'e' Jesucristo. Jee suni kúvi-i Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí' ranika' ya naní Biblia. Níso Nuevo Testamento ya'á oko' uxá' Tutu' Íí', jee ta iin iin ráa níso-o ya maa vá'a sá'á-a jín iin ñivi ya ká'vi maa. Jee tu'un ntee ráa Nuevo Testamento ya xí'nañú'ún kúvi tu'un griego. Soo ya vaji yatin uvi' mil kuiya', jee nása'á maa jín rá inka tu'un ká'án' sín sín rá ñivi inka rá ñuun'. Jee íyó ví'í ka' mil u'un' cientú' rá tu'un vá ya ntee ñivi maa sánikua' sín ká'án' rá ñivi rá inka ñuun'. Jee tiempú' íñí-ó vitan, jee millones rá ñivi jín ntántúní' mil rá ñuun' kúvi ká'vi ráa maa tu'un nkaku ráa ya ká'án' ráa.

Jee ká'án'-ó tu'un ká'án' kájí, jee íyó kue'e' rá tu'un ká'án'-ó jín suni íyótúní' sá íyó ká'án'-ó. Soo sín nasíkuiti' íyó nasa ká'án'-ó nuun' tu'un griego, jee suni sín íyó-o nuun' tu'un stílá'. Soo sūká' sukuán íyó, soo tu'un ká'án' kájí ya ká'án'-ó íyó ví'í rá tu'un ká'án'-ó jín va'a naja vá íyótúní' sá ká'án'-ó rá tu'un sánikua' kuíni katyi' tu'un griego ya ntee ráa maa xí'nañú'ún nuun' tutu'.

Prólogo

El Nuevo Testamento forma parte de las Sagradas Escrituras, mejor conocidas como la Biblia. Consta de veintisiete libros y cada uno es proveedor de ricas bendiciones al que lo lee. El Nuevo Testamento fue escrito originalmente en el idioma griego, pero a través de casi dos mil años se ha traducido a más de mil quinientos idiomas. En la actualidad, millones de personas de miles de pueblos pueden leerlo en su propio idioma.

El vocabulario y la gramática del mixteco son muy distintos a los del griego, y también a los del español, sin embargo, el mixteco posee abundantes formas gramaticales y un rico vocabulario que pueden expresar a fondo el significado del original en griego.

Tu'un vá'a ntee Mateo jie'e' Jesús

Súví rá ñivi tata' itiyúkún' nuun' nkiji Jesús nkaku re'

(Lucas 3:23-38)

1 Ya'á ví rá súví rá ñivi tata' itiyúkún' yana'an nuun' nkiji Jesús nkaku re', ya nisotínú re' ya kúvi re' máá Cristo [ya ñani Ndiosí' re' sáva natava' re' ñivi nuun' kuatyí raa].^a Jee kúvi Jesús nuun' tata' itiyúkún' nkene nuun' David^b jee nuun' tata' itiyúkún' váji nuun' Abraham.

² Abraham nkuvi re' táá' Isaac,

jee Isaac nkuvi re' táá' Jacob,

jee Jacob nkuvi re' táá' Judá jín rá inka ka' ñani' Judá,

³jee Judá jín Tamar nkuvi raa rá sí'í Fares jín Zara,

jee Fares nkuvi re' táá' Esrom,

jee Esrom nkuvi re' táá' Aram,

⁴jee Aram nkuvi re' táá' Aminadab,

jee Aminadab nkuvi re' táá' Naasón,

jee Naasón nkuvi re' táá' Salmón,

⁵jee Salmón jín Rahab nkuvi raa rá sí'í Booz,

jee Booz jín Rut nkuvi raa rá sí'í Obed,

jee Obed nkuvi táá' Isaí,

⁶jee Isaí nkuvi re' táá' David ya nkuvi re' tee ya

ntatúní' nuun' Israel,

jee se'ya David jín ña'an ya nkuvi ñasí'í Urías ví Salomón

⁷jee Salomón nkuvi re' táá' Roboam,

jee Roboam nkuvi re' táá' Abías,

jee Abías nkuvi re' táá' Asa,

⁸jee Asa nkuvi re' táá' Josafat,

jee Josafat nkuvi re' táá' Joram,

jee Joram nkuvi re' táá' Uzías,

⁹jee Uzías nkuvi re' táá' Jotam,

jee Jotam nkuvi re' táá' Acaz,

jee Acaz nkuvi re' táá' Ezequías,

---

^a 1:1 Áxí kúvi-ó: ya ñani Ndiosí' re' sáva tatúní' nuun' ni'í.   ^b 1:1 Ntatúní' David nación Israel ne tiempo' ya'á' ví'í. Jee ntyisóyu'ú Ndiosí' tají re' máá tee ya kúvi Se'ya itiyúkún' tata' ve'í David. Jee kunisotínú re' kúvi re' Cristo sáva natava' re' rá ñivi nuun' kuatyí raa.

¹⁰jee Ezequías nkuvi re' táá' Manasés,
jee Manasés nkuvi re' táá' Amón,
jee Amón nkuvi re' táá' Josías,

¹¹jee Josías nkuvi re' táá' Jeconías jín rá inka ka' ñani'-i.

Jee ní tiempú' yukuán ntiin rá ñivi ñuun' Babilonia rá ñivi Israel jee kuá'an' ráa jín rává nuun' ñuun' Babilonia. ¹²Jee sáá njia'a tiempú' ya nnee' ráa ñuun' Babilonia,

jee Jeconías nkuvi re' táá' Salatiel,
jee Salatiel nkuvi re' táá' Zorobabel,
¹³jee Zorobabel nkuvi re' táá' Abiud,

jee Abiud nkuvi re' táá' Eliaquim,
jee Eliaquim nkuvi re' táá' Azor,

¹⁴jee Azor nkuvi re' táá' Sadoc,
jee Sadoc nkuvi re' táá' Aquim,

jee Aquim nkuvi re' táá' Eliud,
¹⁵jee Eliud nkuvi re' táá' Eleazar,

jee Eleazar nkuvi re' táá' Matán,
jee Matán nkuvi re' táá' Jacob,

¹⁶jee Jacob nkuvi re' táá' José,
jee nkuvi José yíí María.

Jee maáña nsikáku ña Jesús. Jee maaré' ví ya kátyí'-ó ya kúvi re' Cristo [ya ntají Ndiosí' sáva natava' re' ñivi nuun' kuatyí' ráa].^a

¹⁷Ñe nuun' Abraham nkene iin se'ya re' jee niyo se'ya se'ya re' jee su'va níkin' vaji ityinúún' nkenta uxu' kumi' (14) tán' ráa ne nkenta David. Jee ne nuun' David nkene se'ya re' jee niyo se'ya se'ya re' jee su'va níkin' vaji ityinúún' nkenta uxu' kumi' (14) tán' ráa ne sáá nkenta tiempú' ityinúún' ka' ya ntiin rá ñivi ñuun' Babilonia rá ñivi ñuun' Israel jee kuá'an' ráa jín rává nuun' ñuun' Babilonia. Jee ne tiempú' nyí'i rá ñivi Israel xintíín rá ñivi Babilonia jee kuá'an' ráa nuun' ñuun' Babilonia, jín ne tiempú' nkaku maaré' ya kúvi Cristo jee niyo se'ya se'ya ráa jee su'va níkin' vaji ityinúún' nkenta uxu' kumi' (14) tán' ráa ne sáá nkaku Cristo.

Nkaku Jesús ya nisotíñú re' kúvi re' Cristo

(Lucas 2:1-7)

¹⁸Su'va nkaku Jesús ya kúvi máá Cristo: María, ya kúvi náná' re', jee sáá káá ná'vi' jie'e' ña tana'á ña jín José, jee ne ntiá'an ka' kikunee' ña jín re', jee nini' re' ya nnanise'ya ña jín fuersá' í' Tatyí' Í' Ndiosí'. ¹⁹Soo José, ya káá ná'vi' re' jie'e' ña, jee kúvi re' iin tee ñaa', jee ntu nkuíni re'

^a 1:16 Áxí kuvi katyí'-ó: ya ntají Ndiosí' re' sáva tatúní' nuun' ni'i.

ku'va re' tunkánuun María, saáva nkunaa' ini' re' nane'en re' tutu' ya xinoo sayo yu'u' re' ña. ²⁰ Jee ni jiáni ini' re' ya sa'á re' sukuán, jee nuun' ñuma'ná re' ntuvi iin najiá'á' íí' Ito'o'-ó Ndiosí' jee nkatyi'-i nuun' re':

—José, no'ó ityiyúkún' tata' ve'i David, koto yú'ví nú ke'en nú María kvi ña ñasí'í nú, tyi Se'ya ya nnanise'ya ña vaji-i ne nuun' Tatyí' Íí' Ndiosí'. ²¹ Jee sta'ví' ña iin sutyí yíí, jee sikúnání nú maa Jesús. Tyi maáré' natava' re' rá ñivi re' nuun' kuatyí raa sikáku re' raa —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

²² Ntáka rá tiñu vá nkuvi sáva sikúnkuvi rá tu'un ya nkatyi' iin tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ito'o'-ó yana'an jee nkatyi' Ito'o'-ó:

²³ Kune'yá rán, iin ña'an sutyí núún, nanise'ya ña,
jee sikáku ña iin sutyí yíí,
jee sikúnání raa maa Emanuel

kátyí' nuun' Tutu' Íí'.

Emanuel kuíni katyi': Ndiosí' íyó re' jín-ó.

²⁴ Jee saá nnoto José ya kixí' re', jee nsa'á re' sánikuá' ntatúní' najiá'á' íí' Ito'o'-ó nuun' re', jee nke'en re' ña kvi ña ñasí'í re'. ²⁵ Soo ntu núné'én re' jín ña nekua' nkaku se'ya yíí ña. Jee nsikúnání re' maa Jesús.

Rá tee tu'va nítyí xini' kuane'yá raa Jesús

2 Jee saá nkaku Jesús nuun' Belén, ya yí'í xintíin nu'un Judea. Jee tiempú' yukuán kúvi Herodes tee tátúní' re' rá nuun' vá. Jee nuun' nuun' Jerusalén nkenta sava rá tee tu'va nítyí xini' ya váji raa ne ityi nuun' kenta nkanií'. ² Jee nīkatu'ún raa:

—¿Né nú' íyó maáré' ya nkaku ya kúvi tee tatúní' nuun' rá ñivi Israel? Tyi ne ityi nuun' kenta nkanií' nini' rání' tiuun' ya jiá'a-a seña ya ya nkaku tee tatúní' vá. Jee saáva váji rání' kuneñu'un rání' maa —nkatyi' raa.

³ Jee Herodes, tee tátúní', jee saá nteso'o re' tu'un vá, jee nkuníní ví'í ini' re', jín suni ntáka rá ñivi nuun' Jerusalén ranika'. ⁴ Saájee nnastútú re' ntáka rá sutu' kúñá'nú jín ntáka rá tee xiné'én' nuun' rá ñivi jie'e' tu'un tátúní' Ndiosí' yana'an, jee nīkatu'ún re' raa, né nú' kúvi nuun' kaku maáré' ya kvi re' máa Cristo. ⁵ Jee nkatyi' raa:

—Nuun' nuun' Belén, ya yí'í-i xintíin nu'un Judea. Tyi sukuán ntee tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí' yana'an, saá nkátyí' Ndiosí':

⁶ No'ó, nuun' Belén, ya káa-a nuun' nu'un Judea,
ntu núun ka' kúñá'nú nú nteñu rá kúñá'nú ya tátúní'
raa rá nuun' Judea,

tyi nuun' nú kene iin tee ya tátúní' re',
ya kunaka re' rá ñivi ni' ya kúvi raa ñivi Israel,

kátyí' nuun' Tutu' Íí' —nkatyi' raa nuun' Herodes.

⁷ Saájee nkana yu'u' Herodes rá tee tu'va nítyí xini' vá, jee nikatu'ún va'a re' ráa jee nkuká'nú ini' re' máá tiempú' nkituvi tiuun' vá.

⁸ Jee ntyuítíyí re' ráa ki'in' ráa ñuun' Belén. Jee nkatyi' re':

—Kuá'án ránú jee nanukútú'un kávií kuiti' rán jie'e' sutyí lúli vá. Jee sáá nani'in' rán maa, jee kikatyi' rán maa nuun' ni', sáva suni ne jí'n ni' kíkuneñu'un ni' maa —nkatyi' Herodes.

⁹ Jee sáá nkuvi nteso'o ráa ya nkatyi' Herodes, jee kuá'an' ráa. Jee tiuun' ya nini' ráa ityi nuun' kenta nkanii', jee kuá'an' tiuun' vá yósó'-o ityinuún' ráa nekuá' nkenta-a ñakuñi'-i nuun' íyó sutyí lúli yí vá. ¹⁰ Jee sáá nini' ráa tiuun' vá jee ne sii' nkuvi ini' ánima' ráa nkusi' ini' ráa.

¹¹ Jee sáá nkivi ráa ini' ve'i, jee nini' ráa sutyí lúli yí vá jín náná'-a María, jee ñakuñi' íti ráa, jee nneñu'un ráa sutyí lúli vá. Jee nine ráa rá kajún' yatun' ina'á ráa nsikúta'vi' ráa rá ta'vi' nuun' sutyí vá, ya kúvi yuu' kuáan yíyá'vi nasíkuiti', jín sujie ii', jín inka ka' sujie naní mirra.

¹² Saájee nstú'va yatyi' Ndiosí' ráa nuun' ñuma'ná ráa ya nsá' nikó ráa nuun' Herodes, saájee inka ka' ityi nkene ráa kuano'on' ráa ñuun' ráa.

Kuá'an' yu'u' José jín María ñuun' Egipto

¹³ Jee sáá ya kuano'on' rá tee tu'va nítyí xini' vá, saájee ntuvi ñin najiá'á' íi' Ito'o'-ó nuun' ñuma'ná José jee nkatyi'-i nuun' re':

—Nakoo, ke'en telúli jín náná' re', jee kene yu'u' kaku nú kuá'an' jín ráa nuun' ñuun' ñuun' Egipto, jee kinoo rán yukuán nekuá' katyi' ni' nuun' nú ya nikó rán. Tyi Herodes taji re' rá tee nanukú ráa telúli ya'á sáva ka'ni' ráa maa —nkatyi' najiá'á' íi' vá.

¹⁴ Saájee nnakoo José, jee nke'en re' telúli jín náná'-a yakuá'á' jee kuá'an' ráa ñuun' Egipto. ¹⁵ Jee nnee' ráa yukuán nekuá' ni'i' Herodes. Sukuán nkuvi sáva nsikúnkuvi tu'un ya nkatyi' Ito'o'-ó yana'án ya njiá'a re' nuun' ñin tee nnakani tu'un nkene yu'ú máá máá Ito'o' jee kátyi': “Ne ñuun' Egipto nkana ni' Se'ya Yí ni' kene nuun' ñuun' vá niji ya'á.”

Tátúni' Herodes ya ka'ni' ráa ntáká rá sutyí lúli yí

¹⁶ Sáá nkuká'nú ini' Herodes ya nxiná'ví rá tee tu'va nítyí xini' vá re', jee nkiti' nasíkuiti' ini' re'. Jee ntaji re' rá soldado re' kika'ni' ráa ntáká rá sutyí lúli yí rá íyó nuun' ñuun' Belén, jín ntáká rá íyó nikitíyú yukuán. Ntaji re' ráa kika'ni' ráa ntáká rá íñi uvi' kuiya' jín rá núun ka' kuiya', sánikua' tiempú' nkuká'nú ini' re' ya nkituvi tiuun' xú'ún vá ya nkatyi' rá tee tu'va nítyí xini' vá sáá nikatu'ún re' ráa. ¹⁷ Sukuán nsikúnkuvi tu'un njiá'a Ito'o' ya sákatyi' Jeremías tee nnakani tu'un nkene yu'ú máá máá Ito'o' ne yana'án sáá nkatyi'-i:

¹⁸Ñuun' Ramá nteso'o ñin nusuyu'ú ñivi,
 ná'yú'-u ya jiáku nasikuiti' ini'-i,
 Raquel ná'yú' ña jie'e' rá se'ya ña,
 jee ni ntu kuíni ña natyunei' ñivi ini' ña,
 tyi ya ni'i' rá se'ya ña,
 kátyi' nuun' Tutu' Íi'.

Níkó tuku José jín María nuun' ñuun' Nazaret

¹⁹Jee sáa ni'i' Herodes, saájee ntuvi ñin najiá'á' í' Ito'o'-ó nuun' ñuma'ná José ne nuun' néé' re' ñu'un Egipto, jee nkatyi'-i:

²⁰—Nakoo, jee ke'en telúli jín náná' re', jee kuáno'on' nú ñu'un Israel, tyi ni'i' rá ñivi ya nnu'kú ráa ka'ni' ráa maa nékúvi —nkatyi' najiá'á' í' vá.

²¹Saájee nnakoo José, jee nke'en re' telúli jín náná'-a, jee kua'an' re' jín ráa nuun' ñu'un Israel. ²²Soo sáa nteso'o re' ya Arquelao nnakuñi'-i nuun' tátá'-a Herodes tátúni'-i ñu'un Judea, jee nyu'ví José ki'in' re' yukuán. Jee nstú'va Ndiosí' re' nuun' ñuma'ná re' jee nkene re' kua'an' re' nuun' ñu'un tñin Galilea. ²³Jee sáa nkenta re' yukuán, jee kua'an' re' kunee' re' ñin ñuun' naní Nazaret. Sukuán nsikúnkuvu rá tu'un nkatyi' rá tee ya nnakani ráa tu'un nkene yu'ú máa maá Ndiosí' ne yana'án, ya kunani Jesús tee ñuun' Nazaret.

Tu'un ya stékutu'un Juan tee síkuánuté

(Marcos 1:1-8; Lucas 3:1-9, 15-17; Juan 1:19-28)

3 Jee sáa njia'a tiempú' jee nkenta rá kivi' yukuán ya nkenta Juan síkuánuté jee ne nuun' ñu'un sain tñin Judea nstékutu'un re' nuun' rá ñivi, ²jee nkatyi' re':

—Nakani ini' rán xinoo rán kuatyí rán, tyi ya nkikuyatin nuun' rán ya kuvi kivi rán na'á Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún sáva tatúni' re' nuun' rán —nkatyi' Juan.

³Jie'e' Juan ya'á kúvi ya nka'an' Ndiosí' sáa njia'a re' tu'un sákatyi' Isaías ñin tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa maá Ndiosí' ne yana'án sáa nkatyi'-i:

Nusuyu'ú ñin tee ya kánajín ne nuun' ñu'un sain nuun' ntuví ñivi, jee kátyi' re':

“[Satú'va rán ánima' rán

sáva koo mani' rán natu'va rán nuun' Ito'o'-ó kuéntá']

satú'va rán ityi kiji re',

kuéntá' nasa'á ñaa' ityi kiaa' re'”,

kátyi'-i, nkatyi' Isaías nuun' Tutu' Íi'.

⁴ Jee ñú'ún Juan sa'ma lá'ví ya kúvi ixi kiti kameyú', jín iin mantyíjí ñiin yí'í tyiji re', jee nya'ji' re' litoo' jín nuxi ñuñu' yúkú. ⁵ Jee rá ñivi ñuun' Jerusalén, jín rá ñivi ntáká rá inka ñuun' nuun' sánitfín Judea, jín suni ntáká rá ñuun' káá yatin yu'ú nteká'nú Jordán kéne ráa jiá'an' ráa nuun' re' tésó'o ráa rá tu'un stékútu'ún re'. ⁶ Jee sáá néne yu'ú ráa kuatyí ráa nuun' Ndiosí', jee síkuánuté Juan ráa nuun' nteká'nú Jordán. ⁷ Soo sáá nini' re' ya kénta kue'e' ví'í rá tee yí'í ñujiín' fariseo jín rá tee yí'í ñujiín' saduceo nuun' síkuánuté re', jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ráno'ó, kuéntá' tata' koo' xeen' kúvi rán. ¿Né iin nxtú'va yatyí' nuun' rán, ya kene kunu rán kaku rán nuun' tunó'ó xéen' kiji ya xinó'o Ndiosí' ráno'ó tyi kítí' ini' re' né'yá re' kuatyí rán rúja?

⁸ Saáva íyó sa'á rán tiñu naa' vá'a, ya stúvi nijia rán ya nñakani nijia ini' rán nxinóo rán tiñu nivá'a. Jee su'va kuvi rán kuéntá' yutun kúun ya vixí' vá'a. ⁹ Jee saáva koto kátyí' rán ini' ánima' rán: “[Kaku rání'] tyi jíí' yana'an' rán' ví Abraham.” Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya Ndiosí' kuvi sa'á re' ya nuvi ne' rá yuu' ya'á sáva kuvi ráa tata' se'ya Abraham. ¹⁰ Jee [maarán ya ntu nákaní ini' rán jie'e' kuatyí rán kúvi rán kuéntá'] yutun ya ntu jiá'a ya vixí' vá'a jee ya íyó tu'va hatya ya ke'ne'-e ne' yo'o ntáká rá yutun ya ntu jiá'a ya vixí' vá'a jee tyu'un maa nuun' ñú'ún' kayu'-u.

¹¹ Jee nu'u' tyi máa naá' nijia ya síkuánuté ni' ráno'ó jín nute kuíí ni, ya stúvi ya nñakani nijia ini' rán nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí rán. Soo yata' ni' kiji iin ya kúñá'nú nasíkuiti' re' ka' nsú ká' nu'u', ya ni ntuné íyó ni'in' ni' ya kuna'á ni' sù kuatyí nijian' re'.^a Jee maaré' tyi síkuánuté re' sava ráno'ó jín Tatyí' Íí' re' sáva ki'i-i ánima' ránú ya nákaní ini' rán, jee rá inka rán, ya ntu nákaní ini' rán, síkuánuté re' jín ñu'un' xinó'o re' ráno'ó.^b ¹² Tyi sukuán sa'á sífn re' rá ñivi vá'a jín rá ñivi nivá'a, kuéntá' ina'á iin tee pala nuun' kúyutún trigú' sáva kejn-i trigú' jín pala jee síkaa-a vá sáá nátivi-i vá, jee sa'á sífn re' níkin trigú' jín yaká. Jee nake'en-e trigú' natyu'un ini' yaka' jee tyu'un-u rá yaká nuun' ñu'ún' ya ni ntu ná'vá'-a nñnkání —nkatyi' Juan.

Sáa jiánuté Jesús

(Marcos 1:9-11; Lucas 3:21-22)

¹³ Sáa njia'a tiempú' jee nkene Jesús ñu'un Galilea, jee nkenta re' ne nteká'nú Jordán nuun' íñí Juan sáva síkuánuté Juan re'. ¹⁴ Soo xí'na ka' niniiyo Juan ya síkuánuté re' Jesús, jee nkatyi' re':

—Nu'u' vá jíniñú'ún ni' ya íyó síkuánuté nú nu'u'. Jee, ¿a no'ó sa' váji nú nuun' nu'u' rúja? —nkatyi' Juan.

^a 3:11 Áxí kuvi katyi'-ó: ya tava' ni' sù kuatyí nijian' re' yí'í jie'e' re'.

^b 3:11 Literalmente: jee maaré' tyi síkuánuté re' ráno'ó jín Tatyí' Íí' re' jín ñu'un'.

¹⁵ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kinetu' nú sa'á-ó maa, tyi saá íyó sikúnkuvi-ó ntáká rá tiñu naa' sáni kuíni Ndiosí' sa'á-ó —nkatyi' re'.

Saájee ñinetu' Juan sikuánuté re' Jesús. ¹⁶ Jee saá nkuvi ñanuté Jesús, jee máá nkene re' nuun' nute, jee máá hora yukuán nnine ne antiví súkún nuun' néé' Ndiosí', jee nini' Jesús Tatyí' Íí' Ndiosí' ya vaji nkuun kuéntá' iin paloma, ñakoso'-o re'. ¹⁷ Saájee iin tatyiyu'ú nteso'o ne antiví súkún, jee nkatyi'-i:

—Ya'á kúvi Se'ya ni' jee ñúnúun' ni' maa, jee kúvá'a ví'í ini' ni' né'yá ni' maa —nkatyi' Ndiosí'.

Nkuini kuí'na' kúñá'nú sikúvi-i ini' Jesús

(Marcos 1:12-13; Lucas 4:1-13)

4 Saájee náka Tatyí' Íí' Ndiosí' Jesús kuá'an' nuun' ñu'ún sain nuun' ntuná' ñivi néé' sáva sikúvi kuí'na' ini' re'. ² Jee yukuán nnee' nite' Jesús uvixiko (40) kivi' ne jín uvixiko (40) yakuáá', jee kuíre nkenta soko ini' re'. ³ Saájee nkenta kuí'na' kúñá'nú ya sikúvi-i ini' ñivi, jee nkatyi'-i nuun' Jesús:

—Ya kúvi nú Se'ya Ndiosí', jee katyi' nuun' rá yuu' ya'á ya nuvi ráa ixtatílá' kaji' nú —nkatyi'-i.

⁴ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' kátyí': “Nsú kuatyí kuiti' ya yájí' ñivi sá'á ya kuteku'-u, tyisa' ntáká tu'un ya kéne yu'ú Ndiosí' sá'á ya kuteku'-u.”

⁵ Saájee kuá'an' kuí'na' nnaka-a Jesús ñuun' Jerusalén íí' jee kuanaka-a re' ne nuun' súkún ví'í xiní' veñu'un ká'nú. ⁶ Jee nkatyi'-i nuun' Jesús:

—Ya kúvi nú Se'ya Ndiosí', kute' nú maánú ne nuun' ñu'ún, tyi kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí':

Tatúní' re' nuun' rá najiá'á' íí' re' jie'e' no'ó,
jee kuna'á ráa no'ó,

sáva ntu katyi'i jie'e' nú nuun' yuú' jee tufí' nú.

⁷ Saájee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Suní níso nuun' Tutu' Íí': “Koto jítotúní' nú ini' Ito'o-ó Ndiosí' nú jie'e' tiñu sá'á re'.”

⁸ Soo tukuni kuá'an' kuí'na' nnaka-a Jesús ne iin yuku máá súkún, jee yukuán nxiné'én'-e re' kuáiyó rá ñuun' íyó ñiví jín rá nantíñú vii' íyó nuun' rává. ⁹ Jee nkatyi'-i nuun' re':

—Nuun' no'ó taji ni' ntáká rá ya'á, retú nakuñí' ítí nú nuun' nu'u', kuneñu'un nú nu'u' —nkatyi'-i.

¹⁰ Saájee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Kuiyo nuun' ni', Satanás, tyi kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí' ya: “Íyó kuneñu'un nú Ito'o' nú ya kúvi Ndiosí' nú, jee nuun' métú'ún maáré' ni íyó kitíñú nú” —nkatyi' Jesús.

¹¹ Saájee nkuiyo kui'na' vá nuun' Jesús jee ku'a'an'-a, jee nkenta rá najiá'á' íí' Ndiosí' ntyineí ráa Jesús.

Kájié'é Jesús rá tiñu re' nuun' ñu'un Galilea

(Marcos 1:14-15; Lucas 4:14-15)

¹² Jee saá nkuká'nú ini' Jesús ya ntíin ráa Juan ntyi'i ráa maa vekaa, jee nkene re' ñu'un Judea jee nnikó re' ñu'un Galilea. ¹³ Jee nxinóo re' ñuun' Nazaret jee ku'a'an' re' kuneé' re' ñuun' Capernaum, ya káá yúnteñú'ún, nuun' káá ñu'un rá ñivi ya kúvi ráa rá se'ya itiyúkún' nkene ráa nuun' Zabulón jín Neftalí. ¹⁴ Nkuvi su'va sáva nsikúnkuvi tu'un njiá'a Ndiosí' sákatyi' Isaías tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa maá Ndiosí' ne yana'án saá nkatyi'-i:

¹⁵ Ñu'un Zabulón jín ñu'un Neftalí,

ya káá ityi jiá'a yatin yúnteñú'ún,

íyo ka' ityi nteká'nú Jordán,

ñu'un Galilea nuun' néé' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi ñuun' Israel.

¹⁶ Rá ñivi ya íyó ráa nuun' ñuneen' jee kuni' ráa ñu'un' mánasí jiánute' Ndiosí'.

Jee rá ñivi vá ya yí'í ráa nuun' ñuneen' ya ntu kúneí ráa kaku ráa nuun' ya jí'í' ráa,

soo nastúún' Ndiosí' ñu'un' re' nuun' ráa jín tu'un ya natava' re' ráa nuun' kuatyí' ráa sikáku re' ráa.

¹⁷ Jee ne tiempú' yukuán nkajjié'é Jesús stékútu'ún re' jee nkatyi' re':

—Nakani ini' rán xinóo rán kuatyí' rán, tyi ya nkikuyatin nuun' rán ya kuvi kivi rán na'á Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún sáva tatúní' re' nuun' rán —nkatyi' Jesús.

Kána Jesús kumí' rá tee tíin tiaká

(Marcos 1:16-20; Lucas 5:1-11)

¹⁸ Jee jíka Jesús ku'a'an' re' yúnteñú'ún Galilea, jee nini' re' uví' rá tee ya kúvi ñani' maáráa, ñin ví Simón, ya naní Pedro, jee inka kúvi ñani' re', Andrés. Síkéne ráa ñunu yú've nuun' nteñú'ún, tyi tee tíin tiaká kúvi ráa. ¹⁹ Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Kunikin' rán kutá'án rán jín nu'u', jee sa'á ni' ráno'ó tee, ya stútú' rán rá ñivi kivi ráa na'á Ndiosí', kuéntá' ku'a' tíin rán tiaká ntañú'ún —nkatyi' Jesús.

²⁰ Saájee kuísá ntañú'ún kuiti' nxinóo ráa ñunu yú've
ráa, jee ntyinikin' ráa re'.

²¹ Sáa nkene re' yukuán, jee nini' re' uvi' ka' rá tee, ya kúvi ñani'
maáráa, iin ví Jacobo jee inka ví ñani'-i Juan, jee kúvi ráa se'ya Zebedeo.
Ñú'ún ráa ini' barkú' jín tátá' ráa Zebedeo, jee nása'á ráa rá ñunu yú've
tíin ráa tiaká. Jee nkana Jesús ráa kunikin' ráa re'. ²² Jee kuísá ntañú'ún
kuiti' nxinóo ráa barkú' jín tátá' ráa, jee ntyinikin' ráa Jesús.

Xiné'én' Jesús tu'un vá'a Ndiosí' nuun' kue'e' ví'í rá ñivi

(Lucas 6:17-19)

²³ Jee jkónúun Jesús kuaíyó rá ñuun' sánitíin Galilea, xiné'én' re'
Tu'un Ndiosí' ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel yukuán,
jee stékútu'ún re' tu'un vá'a jie'e' ya kúvi kivi ñivi na'á Ndiosí' nuun'
tátúní'-i, jee xínúvi re' ntáká rá ñivi kú'ví' jín ntáká rá ñivi ya táyá'
ñuné'yú' ráa. ²⁴ Jee ñetenuun tu'un jie'e' Jesús nuun' ntáká rá ñuun'
sánitíin ñuun' Siria. Jee nkínaka rá ñivi nuun' Jesús ntáká rá ñivi kú'ví'
ya nó'o sín sín ké'ín nuun' kue'i', jín rá yáji' yatú', jín rá yí'í tatyí' kíni,
jín rá jí'iyí'í jín rá ñivi ya ntu kúvi kanta' ñuné'yú' jee nxínúvi Jesús ráa.
²⁵ Jee níkin' kue'e' ví'í rá ñivi kútá'án ráa jín Jesús. Jee maáráa ví rá
ñivi rá ñuun' Galilea jín rá ñuun' Decápolis jín ñuun' Jerusalén jín rá
inka ñuun' Judea jín rá ñuun' ya káá íyo ka' ityi nteká'nú Jordán.

Stékútu'ún Jesús nuun' rá ñivi nuun' iin yuku

5 Jee sáa nini' Jesús ya kue'e' ví'í ñivi íñí ráa nuun' re', jee nkaa
re' kua'an' re' iin yuku, jee ñakunee' re' yukuán, jee nkenta rá tee
súkuá'a re' nuun' re'. ² Jee nkajie' é re' xiné'én' re' ráa, jee nkatyi' re':

Netu' kúvi rá ñivi ya níkin' ráa Cristo

(Lucas 6:20-23)

- ³ Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi nú'ún lá'ví ini' ánima'
ráa ityinúun' Ndiosí',
ya jíní' ráa ya jíníñú'ún ráa tyinei' Ndiosí' ráa,
tyi suviráa vá yí'í ráa na'á Ndiosí' nées' antiví súkún ya tátúní' re'.
⁴ Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya ná'yú' uú',
tyi natyu'un neí Ndiosí' ini' ráa.
⁵ Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya mású' ini' ráa,
tyi sikúta'vi' Ndiosí' ñiví nuun' ráa kúvi ta'ví' ráa.
⁶ Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya vane' jísoko ini' ráa,

jín ya vane' jítyí' ini' raa ya ñú'ún ini' raa kinoo naa'
 raa nuun' Ndiosí',
 tyi nekuva'a ini' raa sa'á Ndiosí' ya kinoo naa' raa nuun' re'.
 7 Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi íyó tu'un kúná'ví ini'
 raa né'yá raa tá'án raa,
 tyi suni koo tu'un kúná'ví ini' Ndiosí' kune'yá re' raa.
 8 Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya íyó ninu'un ini' ánima' raa,
 tyi suviráa vá kuni' raa nuun' Ndiosí'.
 9 Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya núnánitá'án raa, kune'
 ñunkúún ñivi jín iin inka tá'án raa,
 tyi naka'an' Ndiosí' se'ya re' raa.
 10 Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya nó'o ya jíto u'ví' ñivi raa,
 jie'e' jiá'nu naa' raa sáni kuíni Ndiosí',
 tyi suviráa vá yí'í raa na'á Ndiosí' néé' antiví súkún
 ya tátúní' re' nuun' raa.

11 'Na ka' netu' ka' kúvi ráno'ó sáa ténúun' ñivi ráno'ó, jee sá'á
 kini raa ráno'ó, jee kátyí' raa ntáká nuun' ya nívá'a siki' rán sátú'ún
 raa siki' rán, jie'e' yí'í rán nuun' nu'u'. 12 Na ka' kusii' ini' rán jee
 sii' kúvi ka' ini' ánima' rán, tyi mánasí ñá'nú ví ta'ví' nataji Ndiosí'
 nuun' rán ya íyó ne antiví súkún. Tyi sánikuá' sá'á kini raa jín
 ráno'ó suni sukuán nsá'á kini rá ñivi jín rá tee nnakani tu'un nkene
 yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án ne ntiá'an nkiji ráno'ó.

Tu'un jie'e' ñiin' jín nuva ñu'un'

(Marcos 9:50; Lucas 14:34-35)

13 'Ráno'ó kúvi rán kuéntá' ñiin' ya sá'á nu'ú nuun' ñiví ya'á, tyi
 jiá'nu naa' rán, soo retú nukatí ñiin', jee, ¿naja kúvi nu'u'va' tuku-u
 rúja? Ya ntúná' íyótiñu-u ka', saáva kute' ñivi maa, jee kuañu' ñivi maa.

14 'Jee suni sukuán kúvi rán kuéntá' nuva ñu'un' túún' nuun'
 rá ñivi íyó ñiví ya'á jie'e' jiá'nu naa' va'a rán. Jín suni kuéntá'
 iin ñuun' ká'nú káá ne xini' iin yuku, ya ntu kúvi kise'í-i. 15 Jee
 suni ntu nátee ñivi ñu'un' iin kantil jee túví-i vá tyiji iin ñenkó'ó,
 tyisa' tyísó súkún-u vá, sáva kutuun'-u nuun' ni'í rá ñivi néé' ini'
 ve'i. 16 Jee su'va íyó kue'nu naa' va'a rán sáva kúvi rán kuéntá'
 ñu'un' stúún' rán nuun' rá ñivi jee kune'yá raa ya vá'a sá'á rán,
 sáva nakuétú'ún raa Tátá' rán Ndiosí' ya néé' antiví súkún.

Ká'án' Jesús jie'e' Tu'un Ndiosí' ya nstúvi re' nuun' Moisés

17 'Jee koto jiáni ini' rán ya vaji ni' sijíta ni' tu'un ley Ndiosí' ya nstúvi
 re' nuun' Moisés yana'án, áxí rá tu'un nnakani rá tee ya nnakani rá tu'un

nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'án. Nsá' váji sijíta ni' rá tu'un kátyí' raa, tyisa' vaji ni' sikúnkuví ni' rá tu'un vá. ¹⁸Tyi maá náá' nijia ví ya kátyí' ni' nuun' ráno'ó, ya ni íyó súkún jín ñivi ya'á ne ntiá'an naan' raa, jee ni iin letra jín ni iin puntú' niso nuun' tu'un ley Ndiosí' jee ni ntu xitá maa, nekua' kúvi ni'í ya kátyí'-i. ¹⁹Saáva néni iin ñivi ya sjiíta-a iin tu'un ya tátúní' Ndiosí' sú kúvi iin tiñu máá lúlí ka', jee xiné'én'-e rá inka ka' ñivi ya suni sukuán sijíta raa maa, jee Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún katyi' re' ya núun ka' máá lúlí ka' kúvi ñivi vá ini' na'á re' nuun' tátúní' re'. Soo néni iin ñivi ya sá'á-a ya tátúní' Ndiosí' jín xiné'én'-e ya inka ñivi sa'á raa su'va jee Ndiosí' ya néé' antiví súkún katyi' re' ya kuñá'nú ñivi vá ini' na'á re' nuun' tátúní' re'. ²⁰Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya íyó kínoo naa' rán ka' sáni kuíni Ndiosí' nsú ká' rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, jín rá tee yí'í ñujiín' fariseo, soo retú ntuví jee ni nsá' kivi rán na'á Ndiosí' néé' antiví súkún ya tátúní' re' nuun' rán.

Xiné'én' Jesús jie'e' tu'un kítí' ini'

(Lucas 12:57-59)

²¹Jee ya nteso'o ránú tu'un ya nkatyi' Ndiosí' nuun' rá ñivi yana'án ya: “Koto sá'á nú niyi, tyi néni iin ñivi ya sa'á-a niyi íyó k'i'in'-i xintíin nuun' ke'ne' kuatyí.” ²²Soo nu'u' kátyí' ni' nuun' ránú ya néni iin ñivi ya kítí' ini'-i né'yá-a ñanítá'án-a, koo siki'-i k'i'in'-i xintíin nuun' ke'ne' kuatyí. Jee néni iin ñivi tenuun' ñanítá'án-a jee katyi' nuun' ñanítá'án-a ya ntuná' tiñu, jee k'i'in'-i ityinúún' rá tee nísotínú ñá'nú ka' ke'ne' raa kuatyí. Jee néni iin ñivi ya katyi'-i: “Ñivi naan'”, nuun' ñanítá'án-a koo siki'-i k'i'in'-i nuun' ñú'ún' xéen'.

²³Saáva, retú kuá'an' iin rán jín ya násoko' nú nuun' Ndiosí' nuun' téñu'un' raa ya sókó' raa nuun' Ndiosí' ityinúún' veñu'un' ká'nú, jee yukuán naku'un' ini' nú ñanítá'án nú ya íyó siki' nú nuun'-u, ²⁴saájee xinóo ya sókó' nú nuun' téñu'un' raa ya sókó' raa, jee kuá'án nakamaní' jín ñanítá'án nú xí'na ka', saájee níko' nasoko' nuun' Ndiosí'.

²⁵Jee retú kenta iin ñivi siki' iin ráno'ó jee yatyi' nakamaní' ná'ví jín ñivi vá ni kuá'an' nú jín ñivi vá nuun' té'né' kuatyí, sáva ntu kina'ka ñivi vá no'ó nuun' tee jie'né' kuatyí jee naku'va tee jie'né' kuatyí vá no'ó nuun' mayórí', jee tuví-i no'ó veka. ²⁶Jee máá naá' vá kátyí' ni' nuun' nú, ya ni nsá' kene nú yukuán nekua' natyunáán nú kuani'i noo xul'ún ya íyó tyunáán nú.

Xiné'én' Jesús ná kúvi tiñu téní kúsíki' ini'

²⁷Ya nteso'o ránú rá tu'un ya nkatyi' Ndiosí': “Koto sá'á nú tiñu téní kúsíki' ini'.” ²⁸Soo nu'u' kátyí' ni' nuun' ránú, ya

néni ñin ñivi ya né'yá-a ñin ña'an níyo ini'-i né'yá-a, saájee ne ini' ánima'-a ya nkusikí ini'-i tiñu téní jín ña'an vá.

²⁹'Jee saáva, retú ntyinúun kuá'á nú sá'a-a ya kininkava nú nuun' kuatyí, va'a ka' tava' nú maa sukuí'kó nú maa. Tyi va'a ka' ví nú ya sukuí'kó nú ñin rá íyó nuun' yikikúñu nú, nsú ká' ya sukuí'kó ni'i ñuné'yú' nú nuun' ñu'ún' xéen'.

³⁰'Jee retú só'ó na'á kuá'á nú kininkava nú nuun' kuatyí, va'a ka' ya ke'ne' nú maa sukuí'kó nú maa. Tyi va'a ka' kúvi nú ya sukuíta nú ñin rá íyó nuun' yikikúñu nú, nsú ká' ya koo ni'i ñuné'yú' nú jee ki'in' nú nuun' ñu'ún' xéen'.

Xiné'én' Jesús jie'e' tu'un ya xínóo tá'an ñivi táná'á

(Mateo 19:9; Marcos 10:11-12; Lucas 16:18)

³¹'Jee suni nkatyi' Ndiosí' ne yana'án ya: “Néni ñin tee xinóo sayo-o ñasí'í-i, jee íyó naku'va-a nuun' ña ñin tutu' nñane'len-e jie'e' ya xínóo sayo-o ña”, ³²soo nu'u' kátyí' ni' nuun' ránú, ya ntáká tee ya xínóo sayo-o ñasí'í-i, jee retú ntuná' kuatyí téní kúsikí ini' nsa'á ña, saájee xínínkava re' ña nuun' tiñu téní kusikí ini' ña [retú tana'á tuku ña jín inka tee]. Jee néni ñin tee ya natana'á re' jín ña'an vá ya nkinoo sayo ña jee suni sa'á re' tiñu téní kúsikí ini' re'.

Ká'an' Jesús jie'e' ya sánáa' tú'un nuun' ká'an'

³³'Jee suni ya nteso'o ránú Tu'un Ndiosí' ya suni nkatyi' nuun' rá ñivi yana'án ya: “Koto xtání' nú tu'un sánáa' nú nuun' tu'un ká'an' nú, tyisa' íyó sikúnkuvi maa jie'e' sáni ntyisóyu'ú nú maa nuun' Ito'o'.”

³⁴Soo nu'u' kátyí' ni' nuun' ránú ya ni koto na sánáa' ránú nuun' tu'un ká'an' ránú, ni jie'e' antiví súkún, tyi yukuán kúvi teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re' nuun' ni'i, ³⁵ni koto sánáa' ránú nuun' tu'un ká'an' ránú ni jie'e' ñiví ya'á, tyi yí'í-i xintín Ndiosí' kuéntá' ñin teyu' nuun' yósó' jie'e' re'. Ni koto sánáa' ránú nuun' tu'un ká'an' ránú ni jie'e' Jerusalén, tyi kúvi-i ñuun' nuun' tátúní' Ito'o'-ó Ndiosí', ya maá kúñá'nú ví re'. ³⁶Ni koto sánáa' ránú nuun' tu'un ká'an' ránú, ni jie'e' xinjí' maánú, tyi ni ntu kúvi nasa'á ku'jín nú ni ñin ixi xíní', ni ya nasa'á túun nú maa. ³⁷Tyisa' kuvi tu'un kátyí' rán “kuvi”, retú kuvi, jee retú ntuví, jee “ntuví”. Tyi retú tyísó rán ka' nuun' tu'un ká'an' rán, jee yukuán kúvi ya váji-i nuun' ya kíni.

Tu'un jie'e' ya kunuun'-ó ñivi túfí' ta'án jín-ó

(Lucas 6:29-30)

³⁸Jee ya nteso'o rán jie'e' rá tu'un ya nkatyi' Ndiosí' ya: “Retú ñin ñivi nstuff'i ntyinúún inka ñivi, jee suni sukuán nastuff' raa ntyinúún ñivi vá. Jee retú nxináva ñivi nu'un inka ñivi, jee suni naxináva raa nu'un-u.” ³⁹Soo nu'u' kátyí' ñi' nuun' ránú ya: Koto núní'in ránú nuun' ñivi nivá'a. Tyisa' retú ñin ñivi kátú'-u yikinúún' ityi kuá'á nú, jee natee nú iyo inka ityi yikinúún' nú nuun'-u. ⁴⁰Jee retú néni ñin ñivi kuíni-i kakin' kuatyí siki' nú jee kanee'-e camisá' nú, jee suni ku'va nú sa'ma níji nú nuun'-u ranika'. ⁴¹Jee néni ñin ñivi tetuvi-i no'ó kuniso nú nantíñú-u kaka nú jín-i ñin kilómetro, jee kaka jín-i ne uvi' kilómetro. ⁴²Jee ñin ñivi ya jíkán' nantíñú nuun' nú, jee ku'va maa nuun'-u, jee ñin ñivi ya kuíni-i ya ku'vanúún' nú nuun'-u jee koto nákuíñi' yátá nú nuun'-u.

Íyó kunuun'-ó rá ñivi túfí' ta'án raa jín-ó

(Lucas 6:27-28, 32-36)

⁴³Jee nteso'o rán rá tu'un ya kátyí' ya: “Íyó kunuun' ñanitá'án nú, jee ta'vi ini' nú kune'yá nú ñivi túfí' ta'án jín nú.” ⁴⁴Soo nu'u' kátyí' ñi' nuun' ránú ya: Íyó kunuun' rán rá ñivi túfí' ta'án raa jín ráno'ó, [jee katyi' rán ya vá'a nuun' rá ñivi ya tyísonínu kini raa ráno'ó, jee sa'á rán ya vá'a nuun' rá ñivi ya tá'vi ini' raa né'yá raa ráno'ó], jee kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' ya vá'a jie'e' rá ñivi [ká'án' niva'a raa siki' rán jee] jíto u'vi' raa ráno'ó. ⁴⁵Sa'á sukuán sáva ráno'ó se'ya Ndiosí' sa'á rán kuéntá' Tátá' rán Ndiosí' ya néé' antiví súkún tyi maaré' vá sá'á re' ya kéne nkanii' túún'-u nuun' rá ñivi nivá'a jín rá ñivi vá'a, jee síkúun re' savi' nuun' rá ñivi jiá'nu naa' jín nuun' rá ñivi ntu jiá'nu naa'. ⁴⁶Tyi retú kunuun' rán rá ñivi ya ñúnúún' raa ráno'ó, jee, ¿na ta'vi' íyó ñi'in' rán nuun' Ndiosí' rúja? ¿Á ntu suni sukuán sá'á ne rá tee tí'ñá ya tñin xu'ún nánee' ñuun' Roma rúja? ⁴⁷Jee retú ká'án' va'a ránú jín kuatyí rá ñanitá'án ránú ni, jee, ¿na ñin anasí va'a ka' kúvi ya sá'á rán sukuán rúja? Tyi ne rá ñivi ya ntu kúvi raa ñivi Israel ya ntu jínú' ini' raa Ndiosí' sá'á raa sukuán ranika'. ⁴⁸Saáva naa' kue'nu ránú kitíñú noo rán nuun' Ndiosí' kuéntá' kuá' máa naa' kúvi Tátá' ránú Ndiosí' ya néé' antiví súkún.

Xíné'én' Jesús jie'e' naja kunimaní'-ó ya jíníñú'ún iin ñivi

6^a 'Kumí rán maarán ya koto sa'á rán tiñu naa' vá'a ityinúún' rá ñivi sáva kune'yá raa maa, tyi retú sa'á rán maa su'va jee Tátá' rán ya néé' antiví súkún nsá' nataji re' ta'vi' nūn' rán. ²Jee saáva sáá jiá'a nú karidá' nūn' ñivi jíníñú'ún maa jee koto kátyítu'ún nijin' nú ya sá'á nú sukuán kuéntá' tiví' trompeta, kuéntá' kuá' sá'á rá ñivi íyó sansu'va ini' rá ve'i sinagoga áxí ini' ityi. Sukuán sá'á raa sáva nakuétú'ún rá ñivi raa. Soo máá naá' vá kátyí' nī' nūn' rán, ya nī'i ta'vi' ya nī'in' raa ví kuatyí nákuétú'ún ñivi raa [jee nsú ta'vi' naku'va Ndiosí']. ³Soo sáá jiá'a nú karidá' nūn' ñivi jíníñú'ún, jee sa'á yu'u' maa sáva nkuní' ni iin ñivi maa kuéntá' ntu jíní' na'á sátn nú ná kúvi ya sá'á na'á kuá'á nú. ⁴Sa'á nú su'va sáva koo yu'u' ya ku'va nú karidá' nūn' ñivi jíníñú'ún maa, jee maá Tátá' nú Ndiosí' ya jíní' re' ya íyó yu'u', jee maaré' nataji re' ta'vi' nūn' nú.

Xíné'én' Jesús naja ka'an'-ó jín Ndiosí'

(Lucas 11:2-4)

⁵Jee sáá ká'án' rán jín Ndiosí', jee koto íyó rán kuéntá' sá'á rá ñivi sansu'va, tyi tá'án' ini' raa kuiñi nityi' raa ini' rá ve'i sinagoga nūn' kútútú' rá ñivi Israel, jín rá nūn' náketá'án' rá ityi, jee ká'án' raa jín Ndiosí', sáva kune'yá rá ñivi raa. Soo máá naá' vá kátyí' nī' nūn' rán ya nī'i ta'vi' ya nī'in' raa ví kuatyí nákuétú'ún ñivi raa, jee nsú ta'vi' jiá'a Ndiosí'. ⁶Soo no'ó, sáá ká'án' nú jín Ndiosí', jee nīvi ini' ve'i nūn' koo métú'ún nú, jee nakasi' nú yuvé'í yukuán, jee ka'an' nú jín Tátá' nú Ndiosí' ya íyó yu'u' re' jín nú, jee Tátá' nú tyi jíní' re' ya sá'á yu'u' nú sukuán, jee taji re' ta'vi' kuvi nú. ⁷Jee sáá ká'án' rán jín Ndiosí', koto nani jie'e' tu'un nékáyó ká'án' katyi' rán, kuéntá' sá'á rá ñivi ntu kúvi Israel ya ntuví jíní' raa Tu'un Ndiosí', tyi jiáni ini' raa ya sa' ví'í ká' níko níko raa ká'án' raa, jee tésó'o ka' Ndiosí' jie'e' rá kátyí' raa. ⁸Koto íyó rán kuéntá' kuá' íyó raa, tyi Tátá' nú Ndiosí' ya jíní' re' ná kúvi ya jíníñú'ún rán, ne ntiá'an ka' kakan' rán maa nūn' re'.

⁹Saáva ka'an' rán jín Tátá' rán Ndiosí' su'va:

Tátá' rán', ya néé' antiví súkún,

na ka' kiñú'ún ñivi nūn' no'ó ya íí kúvi nú,

¹⁰Na ka' sikíji nú kivi' ya tatúní' nú nūn' ñiví ya'á.

Jee sa'á nú rá tiñu ini' ñiví ya'á sáni kuíni nú koo,

sánikuá' sá'á nú antiví súkún.

¹¹Jee taji nú ya kaji' rán' vitan nteen'.

^a 6:1 Sava tutu' niso tu'un ya'á ya kátyí': soo.

¹²Jee kuneká'nú ini' nú kune'yá nú ránu'u' jje'e' kuatyi sá'á rání', kuéntá' kuá' suni néká'nú ini' rání' rá nivá'a sá'á raa ránu'u'.

¹³Jee koto tyu'un nú ityi ránu'u' kininkava rán' sikúvi ini' rání' nuun' kuatyi.

Jee sikáku nú ránu'u' nuun' ya nivá'a,^a
[tyi maánú kúvi ya tátúní' nuun' kuaíyó,
jee niso nú fuersá' íí' ní'in',
jee vii' nasíkuiti' kúná'nú nú nínkání.
Sukuán koo, Amén.]

Sukuán katyi' ránú.

¹⁴Tyi retú néká'nú ini' rán ya nivá'a sá'á rá ñivi ráno'ó, jee Tátá' rán Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún suni kuneká'nú ini' re' kune'yá re' ráno'ó. ¹⁵Soo retú ntuví néká'nú ini' rán jje'e' ya sá'á ñivi ráno'ó, jee suni ni nsá' kuneká'nú ini' Tátá' rán Ndiosí' kune'yá re' ráno'ó.

Xínáku Jesús jje'e' tu'un kune'e' nite'-ó

¹⁶Jee sáá néé' nite' rán sáá neñu'un rán Ndiosí', jee koto sá'á xíí rán, kuéntá' sá'á rá ñivi íyó sansu'va, tyi nínta xíí nuun' raa sáva stúvi raa nuun' rá ñivi ya néé' nite' raa. Soo máá naá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya ñi' ta'vi' ya nì'in' raa ví kuatyi nákuetú'ún ñivi raa, [jee nsú ta'vi' jíá'a Ndiosí']. ¹⁷Soo no'ó, sáá néé' nite' nú, jee natyi'i nú aceite xini' nú, jee nakete nuun' nú, ¹⁸sáva ntu stúvi nú nuun' rá ñivi ya íyó nite' ini' nú, tyisa' stúvi maa nuun' métú'ún ni Tátá' nú Ndiosí' ya íyó yu'u' re' jín nú, jee suni maaré' ya jíní' yu'u' re' maa jee nataji re' ta'vi' kuta'vi' nú.

Tyuvá'a-ó ya yíyá'vi ne antiví súkún

(Lucas 12:33-34)

¹⁹Koto na nantíñú síkué'nu rán tyuvá'a rán maa ya sakúká rán maarán ini' ñiví ya'á, nuun' stíví tikixin' jín sujieyóó maa jee naán'-a, jín nuun' kivi rá kuí'ná sakuí'ná raa maa. ²⁰Tyisa' kue'nu sánikuá' kuíni Ndiosí' sáva tyuvá'a rán ya yíyá'vi nijia ini' antiví súkún, nuun' ntuví xínáán' tikixin' ni sujieyóó maa, jín nuun' ni ntuví kúvi kivi rá kuí'ná sakuí'ná maa. ²¹Tyi nuun' nú'ún vá'a ta'vi' yíyá'vi nú, suni yukuán nú'ún ini' ánima' rán.

^a 6:13 Áxí kátyí': sikáku nú ránu'u' nuun' maá ya kini.

Ntyinúún-ó kúvi ñu'un' nūun' yikikúñu-ó

(Lucas 11:34-36)

²² Ntyinúún nú kúvi-i kuéntá' kantil nūun' yikikúñu nú tyi kívi ñu'un' ntyinúún stúún' ini' yikikúñu nú. Tyi retú íyó nijin' va'a ntyinúún nú, jee ni'in' yikikúñu nú ñu'un' túún'. ²³ Soo retú ntu nijin' va'a ntyinúún nú, jee kuéntá' íyó ni'i yikikúñu nú nūun' ñūneen'. Jee suni sukuán retú kátyí' nú ya túún' ñu'un' ini' ánima' nú, soo retú ntu jiá'a nú stúún' Ndiosí' ánima' nú, yukuán jee sa' ví'í ka' kuá'an' nú nūun' ñūneen'.

Jie'e' Ndiosí' jín jie'e' xu'ún

(Lucas 16:13)

²⁴ Ni ñin ñivi ntu kúvi kitíñú-u nūun' uví' ito'o' xí tiñu, tyi ta'vi ini'-i kune'yá-a ñin, jee kunūun'-u inka, áxí, kitíñú-u nūun' ñin, jee kuniityi'-i inka. Jee saáva ntu kúvi kitíñú rán nūun' Ndiosí' jín suni nūun' xū'ún.

Kúmí Ndiosí' rá se'ya re'

(Lucas 12:22-31)

²⁵ Jee saáva kátyí' ni' nūun' rán ya koto nání'vi' ini' rán jie'e' naja kuteku' rán, vāni jie'e' rénákúvi ya kaji' rán, áxí, rénákúvi ya ko'o rán, jee koto nání'vi' ini' rán jie'e' yikikúñu rán, vāni ré jie'e' na sa'ma ku'un rán. Tyi, ¿á nsá' ya yíyá'vi ka' ví ya sá'á Ndiosí' jín-ó ni tékú'-ó nsú ka' ya kaji'-ó rúja?, jee, ¿á nsá' yíyá'vi ka' yikikúñu-ó, nsú ká' sa'ma ñú'ún-ó rúja? ²⁶ Kune'yá rán rá kiti jíkó súkún, tyi ni ntuná' tata' sá'á rátí', jee ni ntuná' tata' nástútú rátí' nátyuva'a rátí' maa ini' yaka'. Soo maá Tátá' rán Ndiosí' ya néé' antiví súkún jiá'a re' ya yájí' rátí'. Soo ¿á nsá' yíyá'vi ka' ráno'ó nsú ka' rá kiti vá rúja? ²⁷ Jee, ¿né ñin ráno'ó retú nání'vi' nívini' ini'-i jee á kúvi sikué'nu-u maáa kusúkún-u ñin yiki kání' ka' rúja?

²⁸ Jee, ¿na jie'e' tyi nání'vi' ini' rán jie'e' sa'ma ku'un rán rúja? Kune'yá rán naja jiá'nu rá ita' níki' xtílá' yúkú ya ni ntuví sátíñú yíí raa, jee ni ntuví táví raa. ²⁹ Soo kátyí' ni' nūun' rán, ya Salomón, ya vii' nkūñá'nú re' ntatúní' re' ñuun' Israel jee súka' vii' nasíkuiti' niyo rá sa'ma ñú'un re', soo ni maá Salomón ni ntuví ñú'un re' sa'ma kuéntá' kuá' vii' nasíkuiti' níji ñin rá ita' vá. ³⁰ Jee ya sukuán vii' nasíkuiti' síkúnijin Ndiosí' rá yuku' yúkú íyó nūun' ku'ú' vitan, jee kivi' steñu'un tyu'un ñivi maa nūun' ñu'un' sikáyú'-u maa, jee ya sukuán síkúnijin Ndiosí' rá yuku' yúkú, jee, ¿á nsú sa' ví'í ká' síkúnijin re' ráno'ó rúja? Ráno'ó tyi matí'ín' nijia kúnef ini' rán re'. ³¹ Jee saáva koto nání'vi' ini' rán jee katyi' rán: “¿Ná kúvi ya kaji'-ó?”, áxí, “¿ná kúvi ya ko'o-ó?”,

áxí, “¿ná kúvi yá ku'un-ó?” ³²Tyi ntáká rá nantíñú ya'á ví yá jítú ini' rá ñivi yá ntu yí'í raa nuun' Ndiosí', soo ráno'ó tyi Tátá' ráno'ó Ndiosí' yá néé' antiví súkún, jee ya jíní' re' yá jíníñú'ún rán ntáká rá nantíñú ya'á. ³³Soo nukú xí'na kivi na'á Ndiosí' yá tatúní' re' nuun' rán, jín yá kínoo naa' rán nuun' re', jee taji re' ni'í rá nantíñú ya'á. ³⁴Jee saáva, koto nání'vi' ini' rán jje'e' yá kiji kivi' steñu'ún, tyi kiji yá nani'vi' ini' rán steñu'ún. Jee yá nkuvi ni nání'vi' ini' rán jje'e' rá tiñu íyó vitan.

Koto sánáa' rán ká'an' rán siki' inka ñivi

(Lucas 6:37-38, 41-42)

7 'Jee koto sánáa' rán ka'an' rán siki' inka ñivi, nsuñájee suni sánáa' Ndiosí' siki' rán ranika'. ²Tyi sánikua' sánáa' rán ká'an' rán siki' inka ñivi, jee suni sukuán sanáa' Ndiosí' siki' ráno'ó, jee sánikua' ñúkú'vá sá'á rán yá sánáa' rán ká'an' rán siki' ñivi, suni sukuán tyuku'va Ndiosí' jín ráno'ó. ³Jee saáva, ¿na kivi tyi sanáa' nú sukuán jee né'yá nú kuatyí sa'á inka ñivi kuéntá' né'yá nú yaká lúli yánká yí'í ntyinúún ñanítá'an nú, soo ntuví né'yá nú kuatyí nú yá kúvi kuéntá' ku'lu yutun yí'í ntyinúún maánú rúja? ⁴Saáva, ¿naja kivi katyi' nú nuun' ñanítá'an nú: “Taji yá nu'u' tava' yaká lúli yánká yí'í ntyinúún nú”, soo yí'í ku'lu yutun ntyinúún no'ó rúja? ⁵Ñivi sansu'va kúvi nú! Xí'na ka' maánú tava' ku'lu yutun yí'í ntyinúún no'ó, saájee kivi kune'yá káji' nú sáva tava' yaká lúli yánká yí'í ntyinúún ñanítá'an nú.

⁶Koto jiá'a rán tu'un í' Ndiosí' nuun' rá ñivi ni'in ánima' yá jiá'nu kuéntá' tina', nsuñájee tavi' raa ráno'ó nakayi'í raa ráno'ó kuéntá' tina' xeen'. Jee suni koto jiá'a rán tu'un í' Ndiosí' yíyá'vi kuéntá' yuu' perla nuun' rá ñivi yá ntu tyíyá'vi maa, kuéntá' jiáñú' kútyí' maa tyi kútyi ini' raa maa.

Jíkan' tá'ví'-ó, nánukú-ó jín síkajíán-ó yuvé'í

(Lucas 11:9-13; 6:31)

⁷Kakan' tá'ví' nuun' Ndiosí', jee taji re' yá jíníñú'ún rán. Nukú rá tiñu vá'a íyó nuun' re' jee nani'in' rán yá taji re'. Jee kakan' tá'ví' rán nuun' re' kuéntá' kua' síkajíán yuvé'í jee síkúne re' maa. ⁸Tyi ntáká ñivi yá jíkan'-a, jee ni'in'-i. Jee ñivi yá nukú-u, jee nani'in'-i. Jee ñivi yá síkajíán-a, jee kune maa. ⁹Áxí, ¿á íyó né iin tee nteñu ráno'ó, jee retú jíkan' se'ya nú ixtatílá' kaji'-i nuun' nú, jee á ku'va nú iin yuu' nuun'-u rúja? ¹⁰Áxí retú jíkan'-a iin tiaká nuun' nú, jee, ¿á ku'va nú iin koo nuun'-u rúja? ¹¹Saáva ráno'ó, yá kúvi rán ñivi nivá'a, jee ya jíní' rán ku'va rán rá ta'vi' vá'a nuun' se'ya rán, soo Tátá' rán Ndiosí' yá néé' re' ne antiví, sa' ví'í ká' ku'va re' yá vá'a nuun' rá ñivi ya

jíkán' tá'ví' raa nuun' re'. ¹² Jee saáva ntáká sánikuḗ' kuíni rán ya sa'á ñivi jín ráno'ó jee suni sukuán sa'á rán jín raa, tyi sukuán xíné'én' tu'un ley ntatúní' Ndiosí' ya ntee Moisés jín suni rá tu'un ya nnakani rá tee nnakani tu'un nkene yu'ú máá máá Ndiosí' yana'án.

Jie'e' yuvé'í tikuíñí jín yuvé'í níká'

(Lucas 13:24)

¹³ Kivi yuvé'í tikuíñí, tyi yuvé'í né'ín jee ká'nú-u níká' ityi ya kuá'án' nuun' jíta rá ñivi, jee kue'e' nasíkuiti' ka' rá ñivi kivi maa. ¹⁴ Soo yuvé'í tikuíñí jín ityi lúlí tikuíñí ví ya kuá'án' nuun' kivi ñivi nuun' kuteku' raa níñkání jín Ndiosí', soo yaku' ni rá ñivi ví ya nání'in' raa maa.

Rá tiñu sá'á ñivi kúvi kuéntá' ya vixí' vá'a áxí nivá'a jíá'a iin yutun

(Lucas 6:43-44)

¹⁵ Kumí rán maárán nuun' rá tee tú'ún ya kátyí' raa nika' ya kúvi raa ñivi nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí' nuun' raa, jee kañunkúún sá'á raa nika' maáráa vaji raa nuun' rán kuéntá' lantyi mású', soo ñú'ún káné'én ini' raa kuéntá' ñú'ún máñá' ini' vá'ú' xéén'. ¹⁶ Jee jie'e' tiñu sá'á rá ñivi vá jee kuni' rán na ñivi kúvi raa, kuéntá' kuḗ' kuni'-ó na yutun ví-i jie'e' ya vixí' kúun-u. Tyi, ¿á kivi kuun uva xini' iin tuíñu rúja? Áxí, ¿á kivi kuun higo xini' yuku' iñu' rúja? ¹⁷ Jee su'va ntáká rá yutun vá'a jee jíá'a raa ya vixí' vá'a. Jee ntáká rá yutun ne'én, jee jíá'a raa ya vixí' ne'én. ¹⁸ Tyi iin yutun vá'a, jee ntu kúvi ku'va-a ya vixí' ne'én, jee iin yutun ne'én, jee ntu kúvi ku'va-a ya vixí' vá'a. ¹⁹ Saájee ntáká yutun ya ntu jíá'a ya vixí' vá'a, jee jie'né' maa, jee tyu'un maa nuun' ñu'ún'. ²⁰ Saáva jie'e' tiñu sá'á raa jee kuni' rán na ñivi kúvi raa kuéntá' kúun yutun ya vixí'.

Nsú ni'i ñivi kivi na'á Ndiosí'

(Lucas 13:25-27)

²¹ Nsú ntáká ñivi ya kátyí' raa nuun' nu'u' “Íto'o' ni', Íto'o' ni'”, ni'in' raa kivi raa na'á Ndiosí' ya néé' antiví súkún, tyisa' sání rá ñivi ya síkúnkuví nijia rá tiñu sání kuíni Tátá' ni' Ndiosí' íyó antiví súkún. ²² Jee sáá kenta kivi' sanáa' ni' ntáká kuḗtyi, jee kivi' yukuán, kue'e' ví'í rá ñivi katyi' raa nuun' nu'u': “Íto'o' rán', Íto'o' rán', ¿á nsá' ñatíñú rán' súví nú sáá nstékútu'ún rán' tu'un nú résa? Jee, ¿á nsá' ñatíñú rán' súví nú jee ntaníkín' rán' rá ku'i'na' ya nyi'i ini' rá ñivi résa? Jee, ¿á nsá' jín súví nú nsa'á ví'í rání' rá tiñu anasí résa?”, katyi' raa. ²³ Saájee sanáa' ni' nuun' raa: “Ni ntuví jíní' ni' ráno'ó. Kuiyo rán nuun' ni', ráno'ó ya máni tiñu nivá'a nsa'á rán”, katyi' ni'.

Tu'un jie'e' uvi' tee sámá' ve'i

(Marcos 1:22; Lucas 6:47-49)

²⁴Jee saáva ntaká ñivi tésó'o ráa rá tu'un ká'án' ni' ya'á, jee sá'a-a vá, jee kúvi-i kuéntá' iin tee nito xini', ya ñani re' ve'i re' nuun' yuu'. ²⁵Jee nkuun ví'í savi' xéen', jee nñakava rá nteká'nú, jee ñaki'i tatyí' xéen' jee ñaku'un-u ve'i vá, soo ni ntuví tání'-i, tyi yósó' kutú jie'e'-e nuun' yuu' vá. ²⁶Jee ntaká ñivi tésó'o ráa rá tu'un ká'án' ni' ya'á, jee ntu sá'a-a vá, jee kúvi-i kuéntá' iin tee naan', ya ñani re' ve'i re' nuun' ñuítí. ²⁷Jee nkuun ví'í savi', jee nñakava rá nteká'nú, jee ñaki'i tatyí' xéen', jee ñaku'un-u ve'i vá, jee ntani'-i, jee ítyí nnaan' ni'i ve'i vá —nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi vá.

²⁸Jee sáa nkuvi nka'an' Jesús jie'e' rá tu'un vá, jee ntiví xá xini' rá ñivi kue'e' ya íñi yukuán jie'e' rá tu'un xiné'én' re'. ²⁹Tyi xiné'én' re' sánikuá' iin ya nísotíñú, jee kúvi tátúní' re' nuun' ráa, jee nsú kuéntá' xiné'én' rá mestrú' nuun' ráa ya xiné'én' tu'un tátúní' Ndiosí' ya ntee Moisés ne yana'án.

Xínúvi Jesús iin tee nó'o kue'i' ni'yi sté'yú' ñiin

(Marcos 1:40-45; Lucas 5:12-16)

8 Jee sáa nñakaninuun Jesús ya ña'an' re' yuku vá, jee kue'e' ví'í rá ñivi nnikin' ráa re'. ²Jee saájee ñakuyatin iin tee nó'o kue'i' ni'yi sté'yú' ñiin naní lepra nuun' Jesús, jee ñakuíñi' íti-i nuun' re', jee nkatyi'-i:

—Ito'o', retú kuíni nú, kuvi nasa'á noo nú xínúvi nú nu'u' nuun' kue'i' ni' —nkatyi'-i.

³Saájee nsikáá' Jesús na'á re' ntyisó re' na'á re' maa, jee nkatyi' re':

—Kuíni ni', nunoo nú nuvi nú —nkatyi' re', jee kuísá máa hora yukuán nnunoo nuun' té'yú' ñiin tee vá jee nnuvi-i.

⁴Jee nkatyi' Jesús nuun' tee vá:

—Koto kátyí' nú nuun' ni iin ñivi ya nxínúvi ni' no'ó. Tyisa' kuá'án, kuáxiné'én' nú maánú nuun' sutu' ya nnuvi nú, jee soko' nú nuun' Ndiosí' sánikuá' tátúní' tu'un njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés ne yana'án. Jee sukuán soko' nú nuun' Ndiosí' sáva stúvi nú nuun' rá ñivi ya ya nnuvi nú.

Xínúvi Jesús iin musú' capitán ñuun' Roma

(Lucas 7:1-10)

⁵Jee sáa nkivi Jesús nuun' ñuun' Capernaum, jee nkenta iin tee kúvi capitán ñuun' Roma, ñakuyatin-i nuun' Jesús, jee nikan' tá'ví'-i nuun' re' ⁶jee nkatyi'-i:

—Ito'o', iin musú' nì' káá re' kú'ví' re' ve'i nì', jee ntuví kúvi kanta' re', jee nó'o nasíkuiti' re' —nkatyi'-i.

⁷Jee nkatyi' Jesús nūn'-u:

—Kixinúvi nì' maa.

⁸Soo nnaixiníko capitán vá nkatyi'-i:

—Ito'o' nì', ntuví íyó nì'in' nì' yá kivi nú ini' ve'i nì'. Soo kuatyí tu'un ká'án' nú tatúní' nú ni, jee nuvi musú' nì'. ⁹Tyi nu'u', jee suni yí'í nì' xintíin inka tee tátúní' nūn' nì'. Jee yí'í rá soldado xintíin nì'. Jee kátyí' nì' nūn' iin ráa: “kuá'án”, jee kuá'an'-a, jee kátyí' nì' nūn' inka: “ne'en'”, jee vaji-i. Jee kátyí' nì' nūn' musú' nì': “sa'á tiñu ya'á”, jee sá'a-a vá —nkatyi' capitán vá.

¹⁰Jee sáá nteso'o Jesús rá tu'un nkatyi'-i, jee ntiví xíni' re', jee nkatyi' re' nūn' rá ñivi yá níkin' ráa re' kuá'an':

—Máa náá' vá kátyí' nì' nūn' rán, yá ni sú nūn' ñuun' Israel ntu nnáni'in' nì' ni iin ñivi yá kúneí ví'í ini'-i nu'u', kuéntá' kuá' kúneí ini' tee ya'á nu'u'. ¹¹Jee kátyí' nì' nūn' rán yá kue'e' ví'í ñivi kene ráa rá ñuun' káá ityi nūn' kenta nkanií', jín rá ñuun' káá ityi nūn' tá'án' nkanií', kiji ráa kuneé' ráa kaji' ráa yumesá' jín rá tátá' jí'í-ó yana'án Abraham jín Isaac jín Jacob, sáá natyi'i Ndiosí', yá néé' antiví súkún, ni'í xintíin re' tatúní' re' nūn' ni'í. ¹²Soo kue'e' rá ñivi se'ya ñuun' Israel, yá íyó ki'í ráa na'á Ndiosí' tátúní' re' nūn' ráa nékúvi, sosa' tava' Ndiosí' ráa k'i'in' ráa nūn' ñuunen', jee yukuán kuna'yu' ráa, jee ne ka'ñi' nū'un' ráa yá kuno'o ví'í ráa —nkatyi' Jesús.

¹³Saájee nkatyi' Jesús nūn' capitán vá:

—Kuáno'on' ve'i nú, jee kuvi tiñu sánikua' nkúneí ini' nú yá kuvi sa'á nì' maa.

Jee kuísá hora yukuán jee nuvi musú' vá.

Xínúvi Jesús nátyiso Pedro

(Marcos 1:29-31; Lucas 4:38-39)

¹⁴Ña'an' Jesús nkivi re' ve'i Pedro, jee yukuán nini' re' nátyiso Pedro, yá káá ña yí'í kiji ña. ¹⁵Jee ntiin re' na'á ña, jee nkene kiji ña, jee nnaqoo ña ntyisó ña yá kaji' ráa nūn' ráa.

Xínúvi Jesús kue'e' ví'í rá ñivi kú'ví'

(Marcos 1:32-34; Lucas 4:40-41)

¹⁶Jee sáá nkuaa', jee ñana'ka rá ñivi nūn' Jesús, kue'e' ví'í rá ñivi yá yí'í tatyí' kíni, jee jín tu'un ká'án' ni Jesús, jee ntava' re' rá tatyí' kíni yí'í rá ñivi vá, jee suni nxinúvi re' ntáká rá ñivi kú'ví'. ¹⁷Nkuvi

su'va sáva nkunaa' rá Tu'un Ndiosí' njia'a re' sákatyi' Isaías tee nnákani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án, sáá nkatyi'-i:
Maaré' nsiíyo rá tunó'ó nó'o-ó ya táyá' ñuné'yú'-ó,
jee nxitá re' rá kue'i' nó'o-ó ku'an'-a.

Tu'un jie'e' ñivi ya kuíni-i kunikin'-i Jesús

(Lucas 9:57-62)

¹⁸ Sáá nini' Jesús ya kue'e' ví'í rá ñivi níkótíyu raa nuun' re', jee ntatúní' re' nuun' rá tee ya súkuá'a re' raa, ya kijia'a re' jín raa íyó ka' ityi yúnteñú'ún. ¹⁹ Jee ñin tee ya xíné'én' tu'un tátúní' Ndiosí' yana'án ñakuyatin-i nuun' Jesús, jee nkatyi'-i:

—Mestrú', kunikin' ñi' no'ó né ni ví nkuvi nuun' k'i'in' nú.

²⁰ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Rá ñunkuii tyi íyó rá yavi' kava nuun' kixí' rátí', jee rá kiti tyútyíyo' ya jíkó súkún íyó taka' rátí'. Soo nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ñi' Se'ya Ñivi, ni ntuví íyó nuun' koso' xini' ñi' najiaví ñi' —nkatyi' Jesús.

²¹ Jee inka tee, ya kúvi ñin rá tee súkuá'a Jesús maa, nkatyi'-i nuun' re':

—Íto'o', taji nú xá xí'na ka' k'i'in' ñi' k'ise'í ñi' tátá' ñi', [jee níko' ñi' kunikin' ñi' no'ó] —nkatyi'-i.

²² Soo nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Kunikin' nu'u', ku'va nú ya rá ñivi kuéntá' ní'i' raa nuun' Ndiosí' k'ise'í raa rá niyi' raa —nkatyi' Jesús.

Síkíkuñi' Jesús tatyí' savi xéén' jín nuun' síkí nteñú'ún

(Marcos 4:35-41; Lucas 8:22-25)

²³ Saájee nkivi Jesús ini' barkú', jee ntyinikin' rá tee súkuá'a re' vá ranika', jee ku'an' raa. ²⁴ Saájee sanaan' kuiti' ñak'i' tatyí' savi xéén' nuun' nteñú'ún, jee nkajie'é síkí nteñú'ún jee jísó' nute nuun' barkú'. Soo kixí' Jesús ñú'ún re' ini' barkú'. ²⁵ Saájee rá tee súkuá'a re' vá ñaxinóto raa re', jee nkatyi' raa nuun' re':

—Íto'o', síkaku yó, tyi kinaan' yó —nkatyi' raa.

²⁶ Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Na kuvi tyi yú'ví ví'í rán rúja?, ráno'ó ya yaku' kúnef' ini' rán nu'u' —nkatyi' re'.

Saájee nnakuñi' nityi' re', jee nnuheen' re' nuun' tatyí' xéén' jín nuun' jísó' nteñú'ún, jee ñakuñi' rává, jee nín kuiti' nkuvi.

²⁷ Jee ntiví nasíkuiti' xini' rá tee vá, jee nkatyi' raa:

—¿Na tee ka' kúvi tee ya'á, ya ne rá tatyí' víjin jín ne rá nteñú'ún kánjíá raa maa? —nkatyi' raa.

—¿Na kuvi tyi jiáni niya'a ini' ánima' rán rúja? ⁵ ¿Né ñin vá ka'á ka' katyi' ni' rúja? ¿Á katyi' ni': “Nneká'nú ini' ni' no'ó jie'e' rá kuatyí nú”, áxí, á katyi' ni': “Nakoo jee kaka”, rúja? ⁶ Soo nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, stúvi ni' nuun' rán sáva kuká'nú ini' rán ya nísotfínú ni' nuun' ñiví ya'á sáva kuneká'nú ini' ni' jie'e' rá kuatyí ñivi —nkatyí' re'.

Jee kuíre nkatyí' re' nuun' tee ntu kúvi kanta' vá:

—Nakoo, jee nake'en tuntuísó nú jee kuáno'on' ve'i nú —nkatyí' re'.

⁷ Saájee nnaakoo tee vá, jee kuano'on'-o ve'i-i. ⁸ Jee saá nini' rá ñivi ya nsa'á Jesús, jee ntiví xá xini' raa. Jee nnaquetú'un ví'í raa Ndiosí', ya su'va njía'a Ndiosí' fuersá' í' ní'in niso re' nuun' ñivi.

Kána Jesús Mateo

(Marcos 2:13-17; Lucas 5:27-32)

⁹ Jee saá nkene Jesús yukuán, jee kuá'an' re', jee nini' re' ñin tee naní Mateo, néé'-e vetfínú nuun' tfin-i xu'ún nánee' ñuun' Roma,^a jee nkatyí' Jesús nuun'-u:

—Kunikin' nu'u' —nkatyí' re', jee nnaquiñi'-i jee ntyinikin'-i Jesús kuá'an'-a jín re'.

¹⁰ Jee sukuán nkuví ni néé' Jesús yumesá' ini' ve'i, jee kue'e' ví'í rá tee tfin xu'ún nánee' ñuun' Roma, jín suni kue'e' rá ñivi kuatyí, nkenta raa yáji' nkáá raa jín Jesús nuun' néé' re' jín rá tee súkuá'a re'. ¹¹ Jee saá nini' rá tee yí'í ñujiín' fariseo ya'á, jee nkatyí' raa nuun' rá tee súkuá'a re':

—¿Na kuvi tyi yáji' Mestrú' rán jín rá tee tí'ná tfin xu'ún nánee' ñuun' Roma jín rá tee sá'á kuatyí? —nkatyí' raa.

¹² Jee saá nteso'o Jesús ya nkatyí' raa sukuán, jee nkatyí' re' nuun' raa:

—Rá ñivi íyó vá'a ntuví jiniñú'ún raa tee sátátán tatan' stílá', tyisa' rá ñivi kú'ví' ví ya jiniñú'ún raa maa. ¹³ Kuá'an' rán, jee kutu'va rán ná kúní' kátyí' tu'un ya'á ya niso nuun' Tutu' Í'í ya kátyí' Ndiosí' su'va: “Kuíni ni' ya kuná'ví ini' rán ñanité'an' rán, jee nsú ya sokó' rán rá sana' nuun' ni'.” Tyisa' nsá' váji ni' kana ni' rá ñivi naa' sáva kivi raa nuun' Ndiosí', tyisa' vaji ni' kana ni' rá ñivi íyó kuatyí sáva nakani ini' raa jee kivi raa na'á Ndiosí' —nkatyí' Jesús.

Jíkatu'ún raa Jesús jie'e' ya néé' nite'

(Marcos 2:18-22; Lucas 5:33-39)

¹⁴ Saájee rá tee súkuá'a Juan raa, tee síkuánuté, nkuyatin raa nuun' Jesús, jee nkatyí' raa:

^a 9:9 Impuesto de Roma

—¿Na kuvi tyi ránu'u', jín suni rá tee yí'í ñujiín' fariseo, jee kue'e' ítyi néé' nite' rání', soo rá tee kútá'án jín nú súkuá'a nú ntuví néé' nite' ráa?

¹⁵ Soo nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Á kuvi kukuí'yá' ini' rá ñivi kútá'án jín tee sukuán táná'á ni néé' re' jín ráa rúja? Ntuví. Soo kenta rá kivi' sííyo rá inka ñivi tee sukuán táná'á vá nuun' ráa, saájee kunee' nite' ráa.

¹⁶ Ni ñin ñivi ntu nátyu'un kuté sa'ma jiáá ya ntiá'an naniyi nuun' ñin sa'ma tú'ú nté'ne' nakoto-o vá, tyi naniyi sa'ma jiáá vá, jee natá-a ka' jee kuká'nú ka' nuun' té'né' sa'ma tú'ú vá. ¹⁷ Jee suni ni nsá' tyu'un ñivi nixi' jiáá ini' ñiin xlaú' tú'ú, tyi ka'ni' rá ñiin xlaú' vá, jee kati nixi' vá jee naan' rá ñiin xlaú' vá. Tyisa' tyu'un-ó nixi' jiáá ini' ñiin xlaú' jiáá, saájee ni núví' ráa nkínaan' jee kuna'án ka' ni núví'-i —nkatyi' Jesús.

Se'ya sí'í Jairo, jín ña'an ya nsikátyi'i ña yúsa'ma Jesús

(Marcos 5:21-43; Lucas 8:40-56)

¹⁸ Jee ni kátyí' ka' Jesús rá tu'un vá, jee saájee nkenta ñin tee kúñá'nú nuun' rá ñivi ñuun' Israel jee ñakuíñi' íti-i nuun' Jesús, jee nkatyi'-i:

—Se'ya sí'í ni' sukuán ni'i' ña. Soo kivi'ín' nú xá tyisó nú na'á nú ña, jee kuteku' ña —nkatyi'-i.

¹⁹ Jee ñakuíñi' Jesús kuá'an' re' jín tee vá jín rá tee súkuá'a Jesús ráa. ²⁰ Jee sukuán jee ñin ña'an kú'ví', ya ya vaji uxu' uvi' (12) kuiya' ya nó'o ña kue'i' jíati niñi', jee ñakuyatin ña yata' Jesús jee nsikátyi'i ña yúsa'ma yata' re'. ²¹ Tyi jíani ini' maña: “Retán' kuatyí sikátyi'i ni' sa'ma re', jee nuvi ni'”, ká'vi ini' ña.

²² Soo ñakoto yátá Jesús, jee nini' re' ña, jee nkatyi' re':

—Nasa'á neí ini' nú, se'ya sí'í, tyi jie'e' ya ínú' ini' nú kúneí ini' nú nu'u' jee nxinúvi ni' no'ó —nkatyi' re', jee kuísá máá hora yukuán nnuvi ña.

²³ Jee sáá nkanta Jesús ve'i tee kúñá'nú vá, jee nini' re' ya néé' rá ñivi tíví' xiki'li yaa' niyi jee ne' vaa' ná'yú' rá ñivi. ²⁴ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kene rán ya'á, tyi nsá' ni'i' ña, tyisa' kixí' ña —nkatyi' re'.

Jee nka'an' ityi rá ñivi vá nne'yá ráa re'. ²⁵ Soo sáá nsííyo re' rá ñivi kue'e', jee nkivi re' nuun' káá ñalúlí vá, ntiin re' na'á ña jee nxinákóo re' ña nñateku' ña. ²⁶ Jee ñetenuun tu'un jie'e' tiñu ya nsá' Jesús kuáyó sánitín yukuán.

Xínúvi Jesús uvi' rá tee kuáá

²⁷ Jee nkene Jesús yukuán jee kuá'an' re', jee uvi' tee kuáá ntyinikin' ráa re', jee kánajín ráa, jee nkatyi' ráa:

—Kuná'ví ini' nú kune'yá nú ránu'u', no'ó ya kúvi nú Se'ya ityiyúkún' David! —nkatyi' ráa.

²⁸ Jee sáá nkivi Jesús ve'i, jee ñatu'va ni núví' rá tee kuáá vá nuun' Jesús, jee nīkatu'ún re' ráa, jee nkatyi' re':

—¿Á jínú' ini' rán ya kivi sa'á nī' ya nuñijín' ntyinúún rán? —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Saá, Ito'o'.

²⁹ Saájee nsikátyi'i Jesús ntyinúún ráa, jee nkatyi' re':

—Sa'á nī' sánikuá' jínú' ini' rán kúneí ini' rán.

³⁰ Saájee nuñijín' rá ntyinúún ráa jee nkivi nñakune'yá ráa. Jee ntatúní' nī'in re' nuun' ráa, jee nkatyi' re':

—Kumí rán ya koto ni iin ñivi kuká'nú ini'-i ya nkivi jín rán.

³¹ Soo sáá nkene ráa nuun' néé' Jesús, jee nsikútenuun ráa tu'un jie'e' tiñu nsá'á re' nuun' rá ñivi kuaíyó ñu'un vá.

Xínáka'an' Jesús iin tee ñí'ín'

³² Jee sáá nkene ráa kuá'an' ráa, jee nkenta rá ñivi nuun' Jesús náka ráa iin tee ñí'ín' yí'í kui'na' maa. ³³ Jee sáá ntaníkín' re' kui'na' vá jee nñaka'an' tee ñí'ín' vá, jee ntiví xá xíni' rá ñivi, jee nkatyi' ráa:

—Ni iin ítyí ntiá'an kuiti' kivi iin tiñu íyó su'va nuun' ñuun' Israel —nkatyi' ráa.

³⁴ Soo rá tee ya yí'í ñujiín' fariseo, nkatyi' ráa:

—Tává' re' rá kui'na' jín tiñu kákini njiá'a ito'o' rá kui'na' nuun' re'.

Kúná'ví ini' Jesús né'yá re' rá ñivi

³⁵ Nnikónúun Jesús ntáká rá ñuun' jín rá kuaría', xíné'én' re' Tu'un Ndiosí' ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel, jee stékútu'ún re' tu'un vá'a jie'e' kivi kivi ñivi na'á Ndiosí' tátúní'-i nuun' ráa, jee suni xínúvi re' rá ñivi kú'ví' nuun' ntáká rá kue'í' jín rá ñivi ya táyá' ñuné'yú' ráa. ³⁶ Jee né'yá re' nuun' rá ñivi, jee kúná'ví ini' re' ráa, tyi núkuí'yá' ini' ráa ya nó'o ráa jín nuun ini' ráa tyi kúvi ráa kuéntá' rá lantyi ntu ito'o' kuneen kuéntá'-á rátí', [jee jiétenuun rátí']. ³⁷ Saájee nkatyi' re' nuun' rá tee súkuá'a re':

—Kue'e' ví'í ñivi kivi nuun' Ndiosí' ya kúvi ráa tata' sá'á re'. Soo íyó yaku' ni rá musú' kistékútu'ún ráa Tu'un Ndiosí' sáva kñastútú rá ñivi vá. ³⁸ Saáva kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' Ito'o' xí tata' sá'á vá, ya tyuityí re' ka' rá musú' kī'in' ráa nastútú' ráa maa.

**Káji Jesús uxú' uví' (12) rá tee ya tyuityí re'
sa'á raa tiñu re' ya kátyí'-ó ya kúvi raa apóstol**

(Marcos 3:13-19; Lucas 6:12-16)

10 Saájee nkana Jesús ni uxú' uví' (12) rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' raa. Jee njia'a re' tiñu tatúní' raa, sáva tava' raa rá tatyí' né'í yí'í ini' rá ñivi, jín suni njia'a re' tiñu sáva xinúvi raa rá ñivi kú'ví' nuun' ntáká rá kue'i' nó'o raa jín rá ñivi ya táyá' ñuné'yú' raa ya nó'o raa. ²Jee ya'á kúvi súví rá ni uxú' uví' (12) rá tee ya ntyuityí re' ya kátyí'-ó ya níso raa tiñu apóstol: ya xí'nañú'ún ví Simón, ya suni naní re' Pedro, jín ñani'-i Andrés, jín Jacobo jín ñani'-i Juan, ya ni núví' raa ví se'ya yí'í tee naní Zebedeo, ³jee súví ka' rá apóstol ví Felipe, jín Bartolomé, jín Tomás, jín Mateo, ya kúvi-i ñin rá tee tñin xú'ún nuun' rá ñivi tyúnáán xú'ún ya nánee' Roma, jín Jacobo ya kúvi se'ya yí'í Alfeo, jee Lebeo, ya suni ká'án' raa maa Tadeo, ⁴jín Simón ya níñi re' jín rá tee yí'í ñujiín' cananista,^a jín Judas Iscariote, ya naku'va-a Jesús xintíín rá tee túfí' ta'án raa né'yá raa re'.

**Tyúityí Jesús ni uxú' uví' (12) rá tee
vá kisikútétu'ún raa Tu'un Ndiosí'**

(Marcos 6:7-13; Lucas 9:1-6)

⁵Jee ni uxú' uví' (12) rá tee ya'á ntyuityí Jesús raa, jee ntatúní' re' nuun' raa:

—Koto kívi rán rá ñuun' nuun' néé' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel, jee suni koto kívi rán rá ñuun' ñu'un Samaria. ⁶Tyisa' kú'ín' rán nuun' rá ñivi tata' itiyiúkún' ñuun' Israel, tyi suviráa vá kúvi kuéntá' rá lantyi ya nsukuíta rátí' maárátí'.

⁷Kuá'án rán, jee stekútú'ún rán nuun' rá ñivi ya ya nkuyatin nuun' raa ya kuvi kivi raa na'á Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún re' sáva tatúní' re' nuun' raa. ⁸Jee kuáxinúvi rán rá ñivi kú'ví' jín rá ñivi ya nó'o kue'i' ní'yí sté'yú' ñiín naní lepra, jee suni kuánaxináteku' rán rá ñivi ní'i', jee suni kuátaníkín' rán rá tatyí' kíni yí'í ini' ñivi. Jee kuá' nsikúta'vi' sain ní' tiñu ní'in í' nuun' rán, jee suni sukuán sa'á sain rán rá tiñu vá.

⁹Jee koto níso rán ni ñin xú'ún, vñi xú'ún oro, vñi xú'ún plata, vñi xú'ún cobre, ¹⁰ni ñunu rán, ni koto níso sñn rán inka ka' sa'ma naku'un rán, ni nijjan' rán, ni karútí' rán. Tyi ñin ñivi ya retú sátíñu-u, jee íyó ní'in'-i ya kaji'-i jie'e' tiñu sá'a-a.

^a 10:4 Rá cananista nkuví ñivi ya nkantá'án raa siki' rá ñivi ñuun' Roma sáva nakani núne raa Israel nene raa xintíín ñuun' Roma.

¹¹ 'Jee sáá kivi rán néni iin ñuun', áxí kuaría', jee yukuán nukú rán ve'i iin ñivi maní' ini', jee yukuán kinoo rán kune'e' rán nekua' kene rán ñuun' yukuán. ¹² Jee sáá kivi rán ini' ve'i ñivi vá, jee katyi' rán nuun' ráa ya na ka' kune'e' va'a ñunkúún ñivi ve'i ya'á. ¹³ Jee retú kúvi ráa ñivi maní' ini', jee kinoo jín ráa ya va'a ñunkúún ráa sáni nkatyi' rán. Soo retú ntu kúvi ráa ñivi maní' ini', jee nsá' ni'in' ráa ya kinoo jín ráa ya va'a ñunkúún ráa sáni nkatyi' rán. ¹⁴ Soo retú iin ntu íyó mani' ráa tiin ráa ráno'ó, ni ntuví nénuun' ráa tyú'un ini' ráa Tu'un Ndiosí' ya kátyi' ránú nuun'-u, saájee sáá kene rán ve'i ñivi ya sá'a sukuán, áxí ñuun' vá, jee kisi rán tikatya' jie'e' rán, sáva nastúvi rán ya íyó siki' ráa. ¹⁵ Tyi máá naá' vá kátyi' ni' nuun' ráno'ó, ya kivi' kiji ke'ne' Ndiosí' kuatyi ñivi, sú kuno'o nasfikuiti' rá ñivi ñuun' Sodoma jín ñuun' Gomorra soo yaku' ka' kuno'o ráa nsú ká' kuá' xeen' nasfikuiti' ntántúní' ka' kuno'o rá ñivi ñuun' vá.

Koto u'vi' rá ñivi rá ñivi níkin' Jesús

¹⁶ 'Jee kune'yá rán, tyi nu'u' tyúityí ni' ráno'ó ki'in' rán nteñu rá ñivi, kuéntá' kuá'an' rá lantyi nteñu rá vá'ú' xeen'. Saáva nito koo rán kuéntá' koo', soo ku'un mású' sain ini' rán kuéntá' paloma. ¹⁷ Jee nito koo rán maárán nuun' rá ñivi, tyi naku'va ráa ráno'ó xintíin rá tee jíe'né' kuatyi, jee ku'va rá ñivi ráno'ó jín yo'o ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel.

¹⁸ 'Jee sumi kinaka rá ñivi ráno'ó nuun' rá tee nísotíñú kúvi gobernador jín rá tee ya tátúní' rá nación sáva sijíta ráa ráno'ó jie'e' ya yí'í rán nuun' ni', jee su'va naku'va rán ya náá' jie'e' nu'u' nuun' ráa jín nuun' rá ñivi ntáká nación ya ntu kúvi ñivi ñuun' Israel. ¹⁹ Soo sáá naku'va ráa ráno'ó nuun' rá tee nísotíñú, jee koto nání'vi' ini' rán ná katyi' rán, áxí na kivi ya katyi' rán, tyi hora yukuán jee maá Ndiosí' taji tu'un nuun' rán sákatyi' rán nuun' ráa. ²⁰ Tyi nsú ráno'ó kivi ya ka'an', tyisa' Tatyí' Íí' Tátá' rán Ndiosí' ví ya kuatíñú ráno'ó ka'an' rán.

²¹ 'Naku'va tee ñani' re' xintíin rá ñivi, sáva ka'ni' ráa maa. Jee suni tátá' naku'va re' se'ya re' xintíin rá ñivi, sáva ka'ni' ráa maa. Jee rá se'ya nenta ráa siki' si'í ráa, jee sa'á ráa ya ka'ni' rá ñivi rá si'í ráa. ²² Ta'vi ini' kuafyó rá ñivi kune'yá ráa ráno'ó, jie'e' yí'í rán nuun' nu'u'. Soo rá ñivi kuni'in kuiñi kutú ráa jín ni' ne nuun' kenta jñu jee suviráa ví ya sikáku Ndiosí' ráa.

²³ 'Jee retú koto u'vi' ráa ráno'ó nuun' iin ñuun', jee kenekunu rán ki'in' rán nuun' inka ñuun'. Tyi máá naá' vá kátyi' ni' nuun' rán ya nsá' kunei' rán ki'in' rán nuun' ntáká rá ñuun' yí'í xintíin Israel ne ntiá'an ka' nenta ni' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kivi ni' Se'ya Ñivi.

²⁴ 'Tyi iin ñivi ya s^ukuá'a-a, jee ntu kúñá'nú-u ka' nsú ká' mestrú'-u ya xíné'én' maa. Jee suni sukuán iin musú' jee ntu kúñá'nú re' ka' nsú ká' i^to'o' re'. ²⁵ Jee tee ya kútú'va, íyó va'ani ya kuvi re' kuéntá' kuá' mestrú' re'. Jee suni sukuán iin musú', suni íyó va'ani retú kuvi re' kuéntá' kuá' i^to'o'-o. Saáva retú katyi' rá ñivi ya i^to'o' xí ve'i ví Beelzebú, ya kúvi ku'iⁿna' kúñá'nú, jee sⁱkⁱ' ká ka'an' niva'a ráa kune'yá ráa rá ñivi tá'an ve'i re'.

Kátyi' Jesús ya koto yú'ví-ó

(Lucas 12:2-9)

²⁶ 'Jee saáva koto yú'ví rán ya sá'a ñivi ráno'ó. Tyi ni ntuné íyó ni iin yisé'í-i ya nsá' natuvi-i nunijín', jee ni ntu íyó iin ya kínóo yu'u'-u, ya nsá' kenta kuni' maa. ²⁷ Jee rá tu'un ya kátyi' yu'u' ni' nuun' rán kuéntá' nuun' neen', jee katyi' rán maa nunijín'. Jee rá tu'un ya nkatyi' yu'u' ni' maa nuun' ráno'ó ni, jee stekútutu'un nijin' rán tu'un vá ne nuun' s^ukún xini' ve'í. ²⁸ Jee koto yú'ví rán rá ñivi ya jiá'ní' ráa ñuné'yú', soo ntu kúvi ka'ni' ráa ánima' rán. Tyisa' íyó kuyuví rán Ndiosí', ya suvire' ví ya kúvi xináán' re' ne ánima' jín ñuné'yú' nuun' ñu'un' xéen'.

²⁹ 'Tyi, ¿á nsú uvi' rá saa' yá'a kuátyi kuya'vi rátí' nuun' iin x^u'ún ka lúli rúja?, soo ni iin rátí' ntu jí'í' jíété' nuun' ñu'un' retú nsú maá Tátá' rán Ndiosí' jiá'ayu'ú maa. ³⁰ Jee ráno'ó tyi ne ni'í' kuiti' rá ixi xíní' rán ya nka'vi Ndiosí'. ³¹ Jee saáva, koto yú'ví rán, tyi ráno'ó jee yíyá'vi nasíkuiti' rán ka' nuun' re' nsú ká' kue'e' rá saa' yá'a kuátyi.

Ñivi ya néne ña' yu'ú ráa ya íñi ráa jín Jesús

(Lucas 12:8-9)

³² 'Saájee ntáká ñivi ya ñasiá'a ráa ya náa' ityinúún' rá inka ñivi ya kúvi ni' I^to'o' ráa, jee nu'u', suni ñasiá'a ni' ya náa' nuun' Tátá' ni' ya néé' antiví s^ukún ya yí'í' ráa nuun' ni'. ³³ Soo néni iin ñivi ya kátyi' nuun' rá inka ñivi ya ntu kúvi ni' I^to'o' ráa, jee suni sukuán katyi' ni' nuun' Tátá' ni' ya néé' antiví s^ukún ya ntu yí'í' ñivi vá nuun' ni'.

Jie'e' Jesús jee kúsín ñivi

(Lucas 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ 'Jee koto kúka'vi ini' rán ya nu'u' vaji ni' sa'a ni' ya kune'e' maní' ñunkúún jín iin inka rá ñivi ñiví ya'a, tyi nsá' váji ni' sa'a ni' ya kune'e' maní' ñunkúún iin inka rá ñivi. Tyisa' váji ni' sáva kuiñi ñivi sⁱkⁱ' tá'an ráa. ³⁵ Tyi vaji ni' kani ni' se'ya yí'í' sⁱkⁱ' tátá'-a, jee se'ya sⁱ'í' kenta-a sⁱkⁱ' náná'-a, jee sianú kenta-a sⁱkⁱ' nátyiso-o. ³⁶ Jee sukuán rá ñivi ya tufi'

ta'án jín iin ñivi kuvi rá ñivi tá'án ve'i-i. ³⁷ Jee néni iin ñivi ya ñúnúun'-u ka' tátá'-a áxí náná'-a, nsú ká' nu'u', jee nsú ñivi ya íyó ni'in'-i ya ki'i-i xintíin ni', jee néni iin ñivi ya ñúnúun'-u ka' se'ya yí-i áxí se'ya sí'i-i, nsú ká' ya ñúnúun' nu'u', jee nsú ñivi ya íyó ni'in'-i ya ki'i-i xintíin ni'. ³⁸ Jee néni iin ñivi ya ntu jié'né' ini'-i kunikín'-i nu'u' tyi ntu jié'né' ini'-i kuno'o-o súka' ne kuvi'-i kuéntá' iin ya niso-o kurúsi' sáva kuvi'-i nuun' vá jee ntu níkin'-i nu'u' jee nsú ñivi ya íyó ni'in'-i ya ki'i-i xintíin ni'. ³⁹ Jee iin ñivi ya jiá'nu-u sáni ya va'a nuun' maáa sáva kaku-u nuun' tunó'ó kiji nuun'-u jie'e' níkin'-i nu'u', jee sukuíta-a kuteku'-u jín Ndiosí'. Soo iin ñivi ya níkin'-i nu'u' súka' nó'o-o tunó'ó ne kuvi'-i jie'e' níkin'-i nu'u', jee kaku nijia-a tyi ni'in'-i ya kuteku'-u jín Ndiosí'.

Ta'vi' táji Ndiosí' nuun'-ó

(Marcos 9:41)

⁴⁰ Jee iin ñivi ya íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i ráno'ó jee suni íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i nu'u' ranika'. Jee ñivi ya íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i nu'u' jee íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i Ndiosí' ranika' ya ntyuítí nu'u' vaji ni'. ⁴¹ Jee iin ñivi ya nákaní tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí', jee ñivi ya íyó máni' ini'-i nákuatá'ví-i ñivi vá jie'e' kúvi ñivi ya nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee kuta'vi'-i nuun' Ndiosí' ta'vi' sánikuá' jiá'a Ndiosí' nuun' ñivi nákaní tu'un re'. Jee ñivi ya íyó máni' ini'-i nákuatá'ví-i iin ñivi naa' jie'e' ya kúvi ñivi vá ñivi naa', jee kuta'vi'-i nuun' Ndiosí' ta'vi' sánikuá' jiá'a Ndiosí' nuun' ñivi naa'. ⁴² Jee néni iin ñivi ya ku'va-a sú kuatyí iin ñejin nute víjin ko'o iin rá ñivi ná'ví ya'á, jie'e' ya yítínú ñivi ná'ví ya'á nuun' nu'u', jee máa naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya nsá' sukuíta ñivi sá'a su'va ta'vi' kuta'vi'-i nuun' Ndiosí' —nkatyí' Jesús.

Juan síkuánuté táji re' rá tee kútá'án jín re' kuá'an' ráa nuun' Jesús

(Lucas 7:18-35)

11 Jee sáa nkuvi nkatyí' Jesús rá tiñu njiá'a re' ya sa'á ni uxú' uvi' (12) rá tee kútá'án jín re' sukuá'a re' ráa, jee nkene re' yukuán kuá'an' re' sáva xiné'én' re' jee katyitu'ún re' Tu'un Ndiosí' nuun' rá ñivi rá nuun' káa yukuán. ² Jee tee síkuánuté naní Juan yí'í re' ini' vekaa, jee nteso'o re' jie'e' rá tiñu ya sá'a Cristo. Saájee ntyuítí-i sava rá tee ya kútá'án jín-i sukuá'a-a ráa kuá'an' ráa nuun' Jesús, ³ sáva katy'ún ráa Jesús, jee katyí' ráa nuun' re':

—¿Á no'ó ví Cristo ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya íyó kiji-i tatúní'-i nuun' ni'i?, áxí, ¿á íyó kunetu rání' inka ka'?

⁴ Jee nnaixiní'kó Jesús nuun' ráa:

—Kuá'án rán jee nakani rán nuun' Juan jie'e' rá tu'un ya tésó'o rán jín rá tiñu sá'a nì' ya né'yá rán. ⁵Rá ñivi kuáá jee núnijin' ntyinúún ráa jee nákuñe'yá ráa, jee rá ñivi lénkó nákaa ráa, jee rá ñivi nó'o kue'i' nì'yì sté'yú' ñiin naní lepra jee kuíyo nì'yì ñiin ráa jee nónoo ráa nuun' kue'i' ráa, jee rá ñivi só'ó jee núnijin' so'o ráa, jee rá niyì jee náteku' ráa sá'a nì', jee nuun' rá ñivi lá'ví kátyítu'ún nì' tu'un vá'a jie'e' nu'u' ya kuvi nì'in' ráa ya natava' nì' ráa nuun' kuatyí ráa sikáku nì' ráa. ⁶Jee na ka' netu' ka' kúvi ñivi ya ntu kúníní ini'-i jie'e' nu'u' jee ntu kúsín-i nuun' nu'u' —nkatyí' Jesús nuun' rá tee vá.

⁷Jee sáa kuano'on' rá tee vá, jee nkajie'é Jesús kátyí' re' nuun' rá kue'e' ñivi tu'un jie'e' Juan:

—¿Ná kúvi ya nkene rán ñane'yá rán nuun' ñu'ún sain nuun' ntuná' ñivi néé' rúja? ¿Á [iin tee kásikí kuéntá'] iin tunoo' ite' ya síkántá' tatyí' víjin rúja? ⁸Áxí, ¿ná kúvi ya nkene rán ñane'yá rán réja? ¿Á iin tee ñú'ún sa'ma vitá vá'a stílá' réja? Ntuví, tyi rá tee ñú'ún ráa sa'ma stílá' maa vii' vá'a, jee néé' ráa ini' rá ve'i ká'nú nuun' néé' rá tee kúñá'nú ya tátúní'. ⁹Soo ¿ná kúvi ya nkene rán ñane'yá rán rúja? ¿Á iin tee ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú máa máa Ndiosí' rúja? Saá nijia ví, soo kátyí' nì' nuun' rán ya kúñá'nú re' ka' nsú ká' rá inka tee ya nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí', ¹⁰tyi tu'un jie'e' Juan ví ya níso nuun' Tutu' Í' néé' Tu'un Ndiosí', jee kátyí'-i su'va:

¡Tiin kuéntá'!

Tají nì' iin tee nì' ya katyítu'ún re' tu'un nì' xí'na
ka' nsú ka' kenta nú,

jee sáva satú'va re' rá ñivi sáva natu'va ráa no'ó sáa kenta nú nkatyí' Ndiosí', kátyí' nuun' Tutu' Í'. ¹¹Jee máa naá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya nteñu rá ñivi ñiví ya káku nuun' ña'an ntu íyó ni iin ñivi ya kúñá'nú-u ka' nsú ká' kuá' kúñá'nú Juan tee síkuánuté. Soo súka' sukuán jee ñivi yí'í-i na'á Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún, jee súka' lá'ví ka' ini'-i jee núun ka' kúvi-i nuun' nì'i soo kuñá'nú ka' ñivi vá nsú ká' Juan. ¹²Jee Juan, tee síkuánuté, tyi ne kivi' nkajie'é stékútu'ún re' Tu'un Ndiosí', jín ne vitan, jee núnasí ví'í rá ñivi kivi' ráa xintín Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún tátúní' re' nuun' ráa, jee jiásí' rá tee xeen' nuun' ráa. ¹³Tyi ntáká rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí', jín tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés, jee nstekútu'ún ráa Tu'un Ndiosí'. Jee nstekútu'ún ráa maa nekua' nkijie'é nstekútu'ún Juan. ¹⁴Jee saáva retú íyó ini' rán tiin rán tu'un kátyí' ráa, Juan ví tee jie'e' nka'an' ráa sáa nkatyí' ráa ya íyó niji Elías ya nñakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí' yana'án.^a ¹⁵Ñivi ya íyó rá so'o, jee tesó'o va'a.

^a 11:14 Tu'un griego kátyí'-i: maaré' ví Elías, máa tee ya íyó niji.

¹⁶ 'Soo ɔna j̄ie'e' kúnkunuún ka'an' n̄i' j̄ie'e' rá ñivi íyó tiempú' vitan rúja? Kúvi ráa kuéntá' rá sutyí lúli ya néé' ráa nuyá'vi, jee kánajín ráa x̄ini' rá inka ka' ¹⁷ jee kátyí' ráa: "Tíví' rání' x̄iki'li n̄un' ránú soo ni ntuví kátíé'é ránú. Jee jíta rání' yaa' jíta kuéká, soo ni ntu ná'yú' ránú." ¹⁸ Tyi nkiji Juan, jee kue'e' ítyí nnee' nite' re', ntuví nyájí' re' jee ni ntuví ní'i re' nixi', jee nkatyi' ráa: "Tatyí' k̄ini yí'í ini' re'." ¹⁹ Jee, nu'u', ya ntají Ndiosí' n̄un' ñivi sáva kuvi n̄i' Se'ya Ñivi, jee ntiaa' ru nu'u' jee yájí' n̄i' jee jí'i n̄i', jee kátyí' ráa: "¡Kune'yá! Kúvi re' tee as̄in' ini' jín tee ka'va' nixi' ya maní' re' jín rá tee tí'ñá náke'en xu'ún nánee' vetíñú ñuun' Roma, jín ya maní'-i jín rá ñivi kuatyí", kátyí' ráa. Soo ñivi ya t̄in tu'un n̄ityí Ndiosí' ya x̄iné'én' rání' stúvi ráa ya naa' kúvi tu'un vá j̄ie'e' tiñu vá'a sá'a ráa —nkatyi' Jesús.

Rá ñuun' rá ñivi ya ntu nákaní ini'

(Lucas 10:13-15)

²⁰ Saájee nkajíé'é ká'an' xityi' re' siki' rá ñivi rá ñuun' n̄un' n̄ikónúun re' nsa'á ví'i re' ka' rá milagrú', j̄ie'e' ya ntuví n̄akani ini' ráa j̄ie'e' kuatyí sá'a ráa jee nakunikin' ráa ityi Ndiosí', saáva nkatyi' re':

²¹ —¡Na ka' ná'ví ka' ráno'ó ñivi ñuun' Corazín! ¡Na ka' ná'ví ka' ráno'ó ñivi ñuun' Betsaida! Tyi retán' sukuán jee n̄un' ñuun' Tiro jín ñuun' Sidón nsa'á n̄i' rá tiñu anasí ya nsa'á n̄i' n̄un' rá ñuun' ránú, jee maká' ya n̄akani ini' ráa ya nx̄inóo ráa kuatyí ráa yana'án ví'í jee ku'un ráa sa'ma nayí jee tyisó ráa yaa' x̄ini' ráa ya stúvi-i ya kukúeká ini' ráa j̄ie'e' kuatyí nsa'á ráa nékúvi. ²² Soo kátyí' n̄i' n̄un' ráno'ó ya k̄iví' kiji ke'ne' Ndiosí' rá kuatyí, sú kuno'o nasíkuiti' rá ñivi ñuun' Tiro jín Sidón soo kuno'o ráa yaku' ka' nsú ká' kuá' x̄een' nasíkuiti' ka' kuno'o ráno'ó ñivi ñuun' Corazín jín Betsaida. ²³ Jee ráno'ó ñivi ñuun' Capernaum, ¿á kúñá'nú nasíkuiti' rán ka' ne kusúkún rán kuankaa rán ne antiví súkún? Soo ntuví, tyisa' k̄inúún nú ne n̄un' nútútú ánima' rá niyi. Tyi retán' sukuán jee n̄un' ñuun' Sodoma nsa'á n̄i' rá tiñu anasí ya nsa'á n̄i' n̄un' rá ñuun' ránú, jee maká' ya kinoo ñuun' vá ne vitan nékúvi. ²⁴ Soo kátyí' n̄i' n̄un' ráno'ó ya k̄iví' kiji ke'ne' Ndiosí' kuatyí ñivi, sú kuno'o nasíkuiti' rá ñivi ñuun' Sodoma soo yaku' ka' kuno'o ráa nsú ká' kuá' x̄een' nasíkuiti' ntántúní' ka' kuno'o rá ñivi ñuun' Capernaum —nkatyi' Jesús.

Kiji rán n̄un' nu'u' jee sa'á n̄i' ya najiaví rán

(Lucas 10:21-22)

²⁵ Jee tiempú' yukuán, jee n̄ikan' tá'ví' Jesús n̄un' Tátá'-a Ndiosí', jee nkatyi'-i:

—Nákuetú'ún nì' no'ó, Tátá' nì', ya kúvi nú Ito'o' tátúnì' nuun' antiví jín ini' ñiví ya'á, tyi ntyise'í nú tiñu ñá'nú nú ya'á nuun' rá ñivi tu'va jín rá ñivi nítyí ya ntu njí'a nú ya kiku'un ini' ráa maa, tyisa' nstúvi nú maa nuun' rá ñivi ñúlá'ví ini' ya kúvi ráa kuéntá' rá sútyí lúlí. ²⁶ Vatu'ni, Tátá' nì', tyi kúvá'a ini' nú ya sukuán koo.

²⁷ Maá Tátá' nì', nna'taji re' ntáká ya íyó nuun' nu'u'. Jee ni ñin ñivi ntu jínì' ráa ini' nì' né ñin kúvi nu'u', ya kúvi nì' Se'ya re', tyisa' métú'ún Tátá' nì' Ndiosí' ví ya jínì' re' ini' nì' né ñin kúvi nu'u'. Jee suni ni ñin ntuná' jínì' ini' Tátá' nì' né ñin kúvi re', tyisa' nu'u' ya kúvi nì' Se'ya re' jínì' nì' ini' re' né ñin kúvi re', jee néni ñin ñivi ya kuíni nì' stúvi nì' maa nuun' ráa jee kuni' ráa ini' Ndiosí' né ñin kúvi re', tyi nu'u' ya kúvi nì' Se'ya re' stúvi nì' maa nuun' ráa.

²⁸ Ne'en' nuun' nì' ntáká ráno'ó ya kuítá rán jín ya ní'i rá tiñu véi siki' ráno'ó, jee xinájiávi nì' ánima' ráno'ó. ²⁹ Tyi'í rán maárán xintíin nì', ya kúvi-i kuéntá' tyísó rán yugo nì' ráno'ó, jee kutu'va rán ya xiné'én' nì' ráno'ó. Tyi mású' ini' nì', jee ñú'ún lál'ví ini' nì', jee sukuán jee nì'in' rán ya najiávi ánima' rán sa'á nì'. ³⁰ Tyi ntu víjí kí'i rán xintíin nì' jee tiñu taji nì' nuun' rán nsú tiñu véi ví-i —nkatyi' Jesús.

Rá tee kútá'án jín Jesús tú'un ráa yoko trigú' kivi' nájiávi

(Marcos 2:23-28; Lucas 6:1-5)

12 Jee tiempú' yukuán kuajia'a Jesús nteñu nuun' káa itu' trigú' ñin kivi' nájiávi, jee rá tee kútá'án jín re' rá súkuá'a re' ráa, jísoko ráa, jee nkijie'é ráa tú'un ráa yoko trigú' jee yáji' ráa maa. ² Jee nini' rá tee yí'í ñujiin' fariseo ya sá'á rává, jee nkatyi' ráa nuun' Jesús:

—¡Kune'yá!, tyi rá tee ya súkuá'a nú, sá'á ráa tiñu ya ntu yínetu' ya satíñú ráa sukuán kivi' nájiávi —nkatyi' ráa.

³ Soo nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Á ntu nká'vi rán nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' ná nsa'á maá David yana'án ví'í, sáá nisoko re' jín rá tee nkutá'án jín re' rúja? ⁴ Jee nkivi re' ini' ve'í í' Ndiosí', jee nyaji' ráa rá ixtatílá' í' yósó' nuun' íyó xika maá Ndiosí', soo ntu yínetu' kaji' re' maa ni rá tee kútá'án jín re', tyisa' kuatyí rá sutu' vá íyó kuvi kaji' maa. ⁵ Áxí, ¿á suni ni ntiá'an ka'vi rán tu'un ntatúnì' Ndiosí' ya néé' nuun' Tutu' níso Tu'un re' ya íyó sá'á rá sutu' tiñu ráa ini' veñu'un ká'nú rá kivi' nájiávi, jee su'va ntuví yíñú'ún ráa nuun' rá kivi' nájiávi, jee ntu sá'á ráa kuatyí rúsa?

⁶ Soo kátyí' nì' nuun' rán ya ñin máá kúná'nú nasíkuiti' ka' íyó-o jín rán ya'á nsú ká' veñu'un vá. ⁷ Soo ntu jíaku'un ini' rán ná kúnì' kátyí' tu'un ya'á, ya níso nuun' Tutu' Í'í, ya nkatyi' Ndiosí': “Kuíni nì' ya kuná'ví ini' rán ñanítá'án rán, jee nsú ya soko' rán rá sana' nuun' nì'”, nkatyi' re', jee saáva retán' jíaku'un ini' rán tu'un vá, jee ya ntuví ka'

síjita rán siki' ñivi ya ntuná' kuaty-i íyó. ⁸Tyi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee kúvi ni' Ito'o' rá kivi' nájiáví, ya kuvi tatúní' ni' ná kúvi ya sa'á ñivi kivi' vá —nkatyí' Jesús.

Kivi' nájiáví xínúvi Jesús iin tee nítyi' na'á-a

(*Marcos 3:1-6; Lucas 6:6-11*)

⁹Saájee nkene Jesús yukuán, jee nkenta re' nkivi re' ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel yukuán. ¹⁰Jee yukuán yí'í iin tee ya nítyi' iin na'á re'. Jee núkú sava rá ñivi nasa ni'in' ráa na jie'e' xikóñá'án ráa Jesús, jee saáva nikaṭu'ún ráa re', jee nkatyí' ráa:

—¿Á jiá'a tu'un tátúní' Ndiosí' retú á kuvi yínetu' xínúvi-ó iin ñivi kú'ví' kivi' nájiáví rúja? —nkatyí' ráa.

¹¹Jee nkatyí' re' nuun' ráa:

—Néni iin ráno'ó, retú íyó lantyi-i, jee retú kute' ti' ini' iin yavi' iin kivi' nájiáví jee, ¿á ni nsá' tiin-i ti' kinatava'-a ti' rúja?

¹²Soo ¿á ntu yíyá'vi ka' iin ñivi nsú ká' iin lantyi rúja? Jee saáva, yínetu' ya kuvi sa'á-ó tiñu vá'a kivi' nájiáví —nkatyí' re'.

¹³Saájee nkatyí' re' nuun' tee na'á natyi' vá:

—Skaá' na'á nú.

Jee nsikáá'-a na'á-a, jee nnuva'a vá kuéntá' íyó inka ka' na'á-a. ¹⁴Saájee nkene rá tee grupo fariseo vá ku'an' ráa, jee nátú'ún ráa naja sa'á ráa sáva kuvi ka'ni' ráa Jesús.

Nkaji Ndiosí' Jesús kitíñú-u nuun' re'

¹⁵Jee ya jíní' Jesús ya sukuán jiáni ini' rá fariseo, jee nkene re' yukuán ku'an' re'. Jee kue'e' nasíkuiti' ñivi níkin' ráa re', jee nxínúvi re' ntáká rá ñivi kú'ví'. ¹⁶Jee ntatúní' ni'in re' nuun' rá ñivi ya ni koto nástúvi ráa né iin kúvi re'. ¹⁷Nkuvi ya'á sukuán, sáva kunaa' nuun' Tu'un Ndiosí' njia'a re' sákatyi' Isaías, tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa maá Ndiosí', sáa nkatyí' re':

¹⁸¡Kune'yá! Ya'á íyó musú' ni' ya nkaji ni',

ya ñúnúun' ni',

jee kúvá'a ini' ni' ne ánima' ni' né'yá ni' re',

jee ku'va ni' Tatyí' Íí' ni' nuun' re',

jee stekútu'ún re' nuun' rá ñivi ni'i rá ñuun' íyó ñiví jie'e' naja sa'á Ndiosí' ya kinoo naa' ñivi nuun'-u.

¹⁹Ni nsá' kantá'án tú'un re',

jee ni nsá' kanajín re',

jee ni iin ñivi nsá' tesó'o ráa tatyiyu'ú re' ini' rá ityi.

²⁰Jee [koo mású' ini' re' jín rá ñivi táyá' ini'],

kuéntá' ntu jiá'nu re' ite' tuyóó náta'nu,
jee kuéntá' ntu xíná'vá' re' yu've' iin iti vesíki ka' tfin ñu'un',
sa'á re' su'va nekua' kunei kakin' re' ya sa'á Ndiosí' ya
kinoo naa' rá ñivi re' nuun'-u.

²¹ Jee rá ñivi ntáká nación koo tuneí ini' raa re' kunetu raa
ya sa'á re' ya kuteku' raa jín Ndiosí',
nkatyi' Ndiosí', sukuán ntee Isaías.

Ká'án' niva'a rá fariseo siki' Jesús

(*Marcos 3:20-30; Lucas 11:14-23; 12:10*)

²² Saájee ñanaaka rá ñivi nuun' Jesús iin tee kuáá jee
ñí'ín-i, tyi yí'í kui'na' maa. Jee nxinúvi Jesús maa, jee nkuvi
nnaakuneyá-a, jee nkuvi nnaaka'an'-a. ²³ Jee ntáká rá ñivi ku'e'e'
ya nini' maa, jee ntivi xá xini' raa, jee nkatyi' raa:

—¿Á nsú tee ya'á kúvi Se'ya ityiyúkún' David, ya
íyó kiji? —nkatyi' raa.

²⁴ Soo saá nteso'o rá tee yí'í ñujiín' fariseo tu'un ya'á, jee nkatyi' raa:

—Tee ya'á tyi, nsú Ndiosí' tyíneí-i maáré' tává' re' rá kui'na' ini'
ñivi, tyi kuatyí tává' re' rá kui'na' jín fuersá' njíá'a Beelzebú nuun'
re'. Beelzebú, kúvi Satanás, ito'o' rá kui'na' —nkatyi' raa.

²⁵ Soo ya jíní' Jesús ya sukuán jíani ini' raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ntáká nación ya sá'á sín rá ñivi maáráa jee kenta raa siki' tá'án
raa, jee xínáán' tá'án raa maáráa. Jee ntáká ñuun', áxí tá'án ve'i sá'á
sín raa maáráa jee kenta raa siki' tá'án raa, jee nkuní'in raa. ²⁶ Jee
suni sukuán retú tává' kui'na' kúñá'nú Satanás rá tatyí' kíni yí'í raa
xintíin re', jee sá'á sín raa tá'án raa jee kenta re' siki' maáráa, saájee,
¿naja kúvi kuní'in kuiñi-i tatúní-i nuun' rá tá'án kui'na'-a rúja?

²⁷ Soo retú tává' ni' rá kui'na' ini' rá ñivi jín fuersá' niso kui'na'
kúñá'nú Beelzebú, jee rá se'ya ñuun' rán ya súkuá'a jín ráno'ó, ¿né iin
fuersá' jíatíin raa tává' raa rá kui'na' rúja? Jee saáva ne maáráa sijíta
raa ráno'ó jie'e' tu'un nivá'a kátyí' rán. ²⁸ Soo ya nu'u' tává' ni' rá kui'na'
ini' rá ñivi jín máa fuersá' í' ní'in Tatyí' Í' Ndiosí', jee saájee nkenta
Ndiosí' nuun' ráno'ó sáva íyó kivi rán xintíin re' tátúní' re' nuun' rán.

²⁹ Áxí, ¿naja kúvi kivi iin ñivi ini' ve'i iin tee nakuí', sáva
sakuí'ná-a nantíin re' retú ntu xína ka' ku'ni'-i re' rúja?
Jee sukuán jee kúvi sakuí'ná-a nantíin re'.

³⁰ Soo ñivi ya ntu íñi-i jín nu'u', kenta-a siki' ni'. Jee ñivi ya
ntuví náke'en tútu-u jín nu'u' rá ñivi sáva kuiñi raa jín nu'u' jee
síkúténuun-u rá ñivi sáva ntu nátu'va raa nuun' nu'u'.

³¹ Jee saáva kátyí' ni' nuun' rán ya kúvi kuneká'nú ini'
Ndiosí' jie'e' ntáká nuun' kuatyí sá'á rá ñivi, jín suni rá tu'un

nívá'a ká'án' rá ñivi siki' Ndiosí'. Soo ni nsá' kuneká'nú ini' Ndiosí' tu'un ká'án' niva'a rá ñivi siki' Tatyí' Íí' re'. ³²Jee néni iin ká'án' niva'a-a siki' nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee koo tu'un neká'nú ini' Ndiosí' kune'yá re' ñivi vá. Soo néni iin ñivi ká'án' niva'a siki' Tatyí' Íí' Ndiosí', jee ni nsá' kuneká'nú ini' re' kune'yá re' ñivi vá, ni ini' ñivi tiempú' ya'á, ni ñivi kiji tiempú' ityinúun'.

**Jie'e' ya vixí' jiá'a yutun jee jíní'-ó retú
yutun vá'a ví-i áxí yutun ne'én ví-i**

(Lucas 6:43-45)

³³Tyi iin yutun vá'a, jee jiá'a-a ya vixí' vá'a, áxí iin yutun ne'én jee suni jiá'a-a ya vixí' ne'én. Jee yukuán jee jíní'-ó na yutun kúvi-i jie'e' rá vixí' jiá'a-a. ³⁴Ráno'ó ya kúvi rán kuéntá' tata' koo' xeen'! Jee, çnasa kúvi katyi' rán tu'un vá'a rúja?, tyi ñivi káné'én ví maarán. Tyi máa ya ñú'ún tyitú ánima' ñivi ví ya kéne yu'ú-u kátyí'-i. ³⁵Tyi suni sukuán iin ñivi va'a ini', jee ne ya vá'a ñú'ún ini' ánima'-a, jee yukuán kéne tiñu vá'a sá'a-a. Soo ñivi nivá'a, jee ne ya nivá'a ñú'ún ini' ánima'-a, jee yukuán kéne tiñu nivá'a sá'a-a. ³⁶Soo kátyí' ni' nuun' rán kivi' koo juiciú' jee naku'va ñivi kuéntá' jie'e' ntáká tu'un nekáiyó ká'án'-a. ³⁷Tyi sánikuá' jie'e' rá tu'un nkatyi' nú ví ya sa'á naa' Ndiosí' jie'e' nú, á sanáa' re' ya naa' kínóo nú, áxí sijíta re' nó.

Jíkan' rá ñivi ya sa'á Jesús milagrú'

(Marcos 8:12; Lucas 11:29-32)

³⁸Saájee sava rá tee fariseo, jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúni' Ndiosí' yana'án, nkatyi' ráa nuun' Jesús:

—Mestrú', kuíni rání' ya sa'á nú iin seña anasí kune'yá rán'.

³⁹Soo nnaxiníko Jesús jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Rá ñivi káné'én íyó tiempú' vitan, ya ntu náa' ráa nuun' Ndiosí', jíkan' ráa ya sa'á ni' iin milagrú', ya kúvi seña anasí, soo ni iin seña ntuná' ku'va ni' nuun' ráa, tyisa' kuatyí' ku'va ni' nuun' ráa máa seña anasí kuéntá' kuá' máa seña anasí ya nsá' Ndiosí' jín Jonás, tee ya nnaakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí' ne yana'án víí.

⁴⁰Tyi kuéntá' kuá' ñú'ún Jonás uní' kivi' jín uní' yakuáá' ini' iin tiaká máa ká'nú nasíkuiti', jee suni sukuán kuvi jín nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, tyi kise'í ni' tyiji ñu'un uní' kivi' jín uní' yakuáá'. ⁴¹Jee rá ñivi nuun' Nínive kuíni ráa jín rá ñivi íyó tiempú' vitan ityinúun' Ndiosí' kivi' sanáa' re' jie'e' kuatyí' rá

ñivi, jee sijíta raa rá ñivi íyó tiempú' vitan, tyi ñivi ñuun' Nínive vá nñakani ini' raa nxinóo raa kuatyí raa, sáa nteso'o raa Tu'un Ndiosí' nkatyitú'ún Jonás nuun' raa. Soo jkune'yá rán!, íyó nì' jín rán ya'á jee máá kúñá'nú nasíkuiti' nì' ka' nsú ká' Jonás. ⁴²Jee suni máá ña'an ya ntaátúní' ña^a nuun' iin ñuun' ityi sur, jee suni nateku' ña jín rá ñivi íyó tiempú' vitan kivi' sanáa' Ndiosí' kuatyí jie'e' rá ñivi, jee sijíta ña rá ñivi íyó tiempú' vitan, tyi nkiji ña ne íká nasíkuiti' sáva teso'o ña rá tu'un nítyí nka'an' Salomón ya ntaátúní' ñuun' Israel yana'án ví'í. Soo jkune'yá rán!, íyó nì' jín rán ya'á jee máá kúñá'nú nasíkuiti' nì' ka' nsú ká' Salomón [jee ntu nákaní ini' rán].

Tatyí' káni ya níko' tuku-u ya uví' ítyí nívi-i ini' iin ñivi

(Lucas 11:24-26)

⁴³Saájee iin tatyí' kákini káné'í sáa kéne-e ini' iin ñivi, jee kuá'an'-a jíkónúun-u rá nuun' ñu'ún sain ítyí nuun' ntúná' ñivi íyó núkú-u nuun' najiávi-i, jee ni ntuví nání'in'-i vá, ⁴⁴saáva nkatyí'-i nuun' maáa: “Níko' tuku nì' ve'í nuun' nkene nì'.” Jee sáa nmenta-a, jee nñani'in'-i ñivi nuun' nyí'i-i vá, kuéntá' iin ve'í núne, ya ya nñastá, ya íyó ñunkúún. ⁴⁵Saájee k'i'in' tatyí' káni vá, k'ínake'en-e uxá' ka' rá tá'án tatyí' káni ya xeen' ka' nsú ká' maáa, jee kivi' raa ini' ñivi vá kune'e' raa yukuán. Saájee xeen' nasíkuiti' ka' nakuno'o ñivi vá nsú ká' kuá' nno'o-o ne xí'na. Jee suni sukuán kuno'o rá ñivi níva'á íyó ya'á tiempú' vitan —nkatyí' Jesús.

Naná' Jesús jín rá ñani' re'

(Marcos 3:31-35; Lucas 8:19-21)

⁴⁶Jee ni ká'án' ka' Jesús jín rá ñivi ku'e'e', saájee nkenta naná' re' jín rá ñani' re' íñí raa tave'í, jee kuíni raa ka'an' raa jín re'. ⁴⁷Jee iin tee ñakatyi'-i nuun' Jesús:

—jTeso'o! Náán' nú jín rá ñani' nú íñí raa tave'í, jee nánukú raa ka'an' raa jín nú —nkatyí'-i.

⁴⁸Soo nkatyí' re' nuun' tee ká'án' jín re':

—¿Né iin kúvi náán' nì'?, jee, ¿né iin kúvi rá ñani' nì' rúja? —nkatyí' re', ⁴⁹jee nxinéna'á re' rá tee súkuá'a re' raa jee nkatyí' re'— kune'yá, ya'á ví náán' nì' jín rá ñani' nì'. ⁵⁰Tyi néni iin ñivi ya sá'a-a sáni kuíni Tátá' nì' Ndiosí' ya néé' antiví súkún, jee suvi-i ví ñani' nì' jín ku'va nì' jín náán' nì' —nkatyí' Jesús.

Tu'un ká'án' jje'e' tata' sá'á

(Marcos 4:1-9; Lucas 8:4-8)

13 Jee kivi' yukuán nkene Jesús ve'i jee kuá'an' re' yu'ú nteñú'ún jee yukuán ñakunee' re'. ²Jee nku'tútú'ú kue'e' ví'í ñivi nuun' re' yukuán. Saáva nkivi re' ini' ñin barkú', jee ñakunee' re', jee ntáká rá ñivi íñi' raa yu'ú nteñú'ún. ³Jee nkatyi' re' kue'e' tu'un jín tu'un kúnkunuún ká'án', jee nkatyi' re':

—¡Teso'o rán! ñin tee jiákín' tata' sá'á nkene re' kuakakin' re' nikin tata'. ⁴Jee sáá xínává'-a nikin tata' nuun' ñu'ún, jee sava rá nikin tata' ñete' yu'útyí, jee nkenta rá saa' jee nyaji' ráti' maa. ⁵Jee sava ráa ka' ñete' nteñu yuu', nuun' ntuví ví'í ñu'un, jee yatyi' ni nta'vi' nikin yukuán, tyi ntuné káá kókún ñu'un. ⁶Soo sáá nkenta nkanii', jee nkasun ráa ya sáá', tyi ntuví kue'e' yo'o-o, jee nnatyi'-i. ⁷Jee sava ráa ka' ñete' nteñu yuku' íñu, jee ña'nu rá yuku' íñu vá, jee nsiká'á' raa maa. ⁸Jee inka ka' rá nikin ñete' nuun' ñu'ún vá'a, jee njia'a-a tata' vá'a. Jee ta ñin njia'a sientú' (100), jín unixiko (60) jín oko' uji' (30) nikin ka'. ⁹Jee ñivi ya íyó rá so'o, teso'o va'a —nkatyi' Jesús.

Ná jje'e' tyi ká'án' Jesús tu'un ya kúnkunuún ká'án'-a

(Marcos 4:10-12; Lucas 8:9-10)

¹⁰Saájee rá tee súkuá'a Jesús raa, ñakuyatin raa nuun' re', jee nkatyi' raa:

—¿Ná kivi tyi ká'án' nú jín rá ñivi tu'un ya kúnkunuún ká'án'-a?

¹¹Saájee nmaxiní'kó re' nkatyi' re' nuun' raa:

—Nuun' ráno'ó tyi ntaji Ndiosí' ya kuká'nú ini' rán jje'e' rá tu'un nyise'í jje'e' naja kivi ñivi na'á Ndiosí' jee tátúní' re' nuun' raa ya néé' re' antiví súkún. Soo nuun' rá inka ka' ntuví njia'a re' maa.

¹²Tyi néni ñin ñivi ya ntñin tu'un vá'a Ndiosí', ku'va re' ka' kiku'un ini'-i, jee koo kue'e' ví'í ka' kiku'un ini'-i. Soo néni ñin ñivi ya ntu tñin tu'un vá, jee ne tu'un ya jiáku'un ini'-i kanee' re' maa nuun'-u.

¹³Jee saáva ká'án' ni' jín rá ñivi jín rá tu'un ya kúnkunuún ká'án'-a. Tyi súka' né'yá raa rá tiñu sá'á ni', soo ntu né'yá raa maa, jee súka' tésó'o raa rá tu'un ká'án' ni', soo kuéntá' ntu tésó'o raa maa, jee ni ntuví jiáku'un ini' raa maa. ¹⁴Jee saájee nkunaa' rá tu'un ya nkatyi' yatyi' Isaías ya nkene yu'ú Ndiosí' yana'án jee kátyí'-i:

Tésó'o rán soo súka' tésó'o rán nsá' kiku'un ini' rán,
jee né'yá rán soo súka' né'yá rán soo kuéntá' ntu kúvi kune'yá rán.

¹⁵Tyi nkuni'in ánima' rá ñivi ya'á,
jee u'vi' tésó'o raa,

jee kuéntá' násí' ntyinúún ráa,
 sáva ntu kúvi kuni' ráa ya náá' jín ntyinúún ráa,
 jín sáva ntu tésó'o ráa jín só'o ráa,
 jee ni nkíku'un ini' ráa jín ánima' ráa,
 jee ni nnákani ini' ráa jee ni nkúnikin' ráa Ndiosí',
 sáva ni nsá' nasa'á va'a ni' ánima' ráa,
 sukuán nkatyi' Ndiosí', nkatyi' Isaías.

¹⁶'Soo ráno'ó tyi na ka' netu' ka' kúvi ntyinúún rán, tyi né'yá rán tiñu sá'á ni', jee na ka' netu' ka' kúvi so'o rán tyi tésó'o rán tu'un kátyí' ni', jee jiáku'un ini' rán maa. ¹⁷Tyi máa naá' ví ya kátyí' ni' nuun' rán, ya kue'e' rá tee ya nñakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí' yana'án, jín suni rá ñivi naa', nñu'un ini' ráa kune'yá ráa rá tiñu ya né'yá ráno'ó vitan, soo ntu níni' ráa maa. Jee nñu'un ini' ráa tesó'o ráa rá tu'un ya tésó'o ráno'ó vitan, soo ntuví ntesó'o ráa maa.

Nákatyi' va'a Jesús ná kúní' katyi' jie'e' tee sá'á tata'

(Marcos 4:13-20; Lucas 8:11-15)

¹⁸'Saáva tesó'o rán ná kúní' katyi' tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' tee sá'á tata' sá'á. ¹⁹Ntáka ñivi ya tésó'o tu'un jie'e' nasa kivi ñivi xintún Ndiosí' tátúní' re' nuun' ráa, jee ntuví jiáku'un ini' ráa tu'un vá, jee kenta ku'na' kákini jee síyo re' tu'un vá'a vá ya ní'in' ñivi vá ñú'ún ini' ánima'-a. Suvi-i kúvi kuéntá' nikin ya ñakava yu'útyí sáá nxinává' tee vá maa. ²⁰Jee nikin ñakava-a nteñu yuu' sáá nxinává' re' maa, jee suvi-i kúvi ñivi ya sáá tésó'o-o Tu'un Ndiosí', jee ne kúsí' ini'-i kuísá tñin-i vá. ²¹Soo ntu kúun yo'o tu'un vá ini' ánima'-a, tyi ntu kúkutú-u ntu kúní'in-i jín Tu'un Ndiosí'. Jee sáá tá'án'-a tunó'ó, áxí, sáá jito u'vi' rá ñivi maa jie'e' Tu'un Ndiosí', yukuáni jee níkýátá ini'-i nuun' Tu'un Ndiosí'. ²²Jee nikin ñakava-a nteñu rá yuku' iñu sáá nxinává' tee vá maa, suvi-i kúvi ñivi ya tésó'o ráa Tu'un Ndiosí', soo nání'vi' ví' ka' ini'-i jie'e' kue'e' tiñu íyo ini' ñiví ya'á jee kuíni-i kukúká-a, jee ya'á xíná'ví-i ñivi vá, jee sáté'é'-e vá nuun' Tu'un Ndiosí', jee saáva ntu jiá'nu ñivi vá ntu jíjia-a jín Tu'un Ndiosí', kuéntá' ntu kenta ku'va nikin tata'. ²³Soo nikin ñakava nuun' ñu'un vá'a nuun' nxinává' tee vá maa, jee suvi kúvi-i ñivi ya tésó'o-o Tu'un Ndiosí' jee jiáku'un ini'-i vá, jee jiá'nu-u jín tu'un re'. Jee kúvi-i kuéntá' jiá'a-a tata' vá'a ya ñin nikin jiá'a-a sientú' (100), jín inka unixiko (60), jín inka oko' uji' (30) nikin ka' —nkatyi' Jesús.

Tu'un ká'án' jie'e' yuku' ne'én jiá'nu nteñu trigú'

²⁴Jee tukuni nkatyi' Jesús inka ka' tu'un kúnkunuún ká'án'-a, jee nkatyi' re' nuun' rá ñivi:

—Tiñu nasa sátiñú Ndiosí' néé' antiví ini' rá ñivi ya kivi xintíin re', kúvi-i kuéntá' nkuvi jín iin tee ya nxinává' re' nikin vá'a nuun' ñu'ún re'. ²⁵Jee sáá nkixi' rá musú' re', jee iin tee ya túfi' ta'an jín re' nkenta-a yukuán, jee nxinává'-a nikin yuku' ne'én nteñu rá nikin trigú', jee kuá'an'-a. ²⁶Jee sáá nta'vi' trigú' jee nkene yoko-o, jee suni sukuán ranika' nta'vi' yuku' ne'én vá.

²⁷'Saájee ñakuyatin rá musú' ñakatyí' ráa nuun' Ito'o' ráa: “Tátá', ¿á nsú tata' nikin vá'a nxinává' nú nuun' ñu'ún nú rúja? Jee, ¿né nú nkiji rá yuku' ne'én vá rúja?”, nkatyí' ráa.

²⁸'Jee nkatyí' re' nuun' ráa: “ñin tee ya túfi' ta'an jín nu'u' ví ya nsá'á maa.”

'Jee nkatyí' rá musú' re': “¿Á kuíni nú ya k'iin' rán' kitu'un rán' rá yuku' ne'én vá?”

²⁹'Jee nkatyí' re' nuun' ráa: “Ntúví, tyi sáá tú'un rán náke'en rán yuku' ne'én vá, jee koto sanaan' jee tu'un nkáá rán ne' trigú' vá'a vá. ³⁰Vá'a ka' kinetu'-ó kue'nu nkáá núví' ráa nekuá' kenta tiempú' nake'en tata' sá'á, saájee katyí' ni' nuun' rá tee nake'en tata' sá'á ya xí'na ka' yuku' ne'én vá nake'en ráa jee ku'ni' ráa maa ta numi, sáva teñu'un' maa, saájee nake'en ráa trigú' natyu'un vá'a ini' ve'i yaka' ni'”, katyí' Ito'o' ráa —nkatyí' Jesús.

Tu'un ya kúnkunuún ká'an' jie'e' nikin máá lúlí xá

(Marcos 4:30-32; Lucas 13:18-19)

³¹Jee inka tuku ka' tu'un kúnkunuún nka'an' Jesús, jee nkatyí' re' nuun' rá ñivi:

—Su'va tátúní' Ndiosí' néé' antiví nuun' rá ñivi yí'í xintíin re', kúvi-i kuéntá' iin nikin yutun kúlí', ya ntiin iin tee jee ntaji re' maa nuun' ñu'ún re'. ³²Jee máá naá' nijia ya máá nikin lúlí xá ví-i nuun' ntáká rá nikin, soo sáá jiá'nu-u, jee kenta kuká'nú-u ka' nuun' ntáká rá yuve', jee kenta kúvi-i iin yutun, jee kenta rá saa' jíkó súkún, jee sá'á ráti' taka' ráti' nteñu rá na'á yutun-u.

Tu'un kúnkunuún ká'an' jie'e' levadura

(Lucas 13:20-21)

³³Jee inka tuku ka' tu'un kúnkunuún nkatyí' Jesús nuun' ráa:

—Su'va tátúní' Ndiosí' néé' antiví nuun' rá ñivi yí'í xintíin re', kúvi-i kuéntá' íyó levadura ya ntiin iin ña'an, jee nsaka' ña maa jín oko' xa'un' kumi' (39) litro yutyi trigú', nekua' nxináa-a kuá'yó tyiji ñujien vá —nkatyí' Jesús.

**Ntáká jie'e' ya ká'án' Jesús jee mani
tu'un kúnkunuún ká'án' re' maa**

(Marcos 4:33-34)

³⁴ Ntáká jie'e' ya nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi, jee mani tu'un kúnkunuún jín-i nka'an' re' maa, jee ntáká ítyí nka'an' re' jín rá ñivi jee sukuáni nka'an' re' rá tu'un kúnkunuún vá. ³⁵ Nsa'á re' sukuán sáva sikúnkuvi tu'un njiá'a Ndiosí' sákatyi' tee nnakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án, ya kátyí'-i su'va:

Ka'an' ni' tu'un kúnkunuún ka'an'-a nuun' rá ñivi,
jee katyi' ni' jie'e' rá tiñu nyise'í ne sáá nkajíé'é ñakoo ñivi.

**Nákatyi' va'a ñunkúún Jesús rá tu'un
kúnkunuún ká'án' jie'e' yuku ne'én**

³⁶ Saájee nxinóo re' rá ñivi kue'e', jee nkivi re' ini' ve'i. Jee ñakuyatin rá tee súkuá'a re' vá nuun' re', jee nkatyi' ráa:

—Nákatyi' va'a xá nuun' rání' ná kúní' katyi' rá tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' yuku' ne'én vá ya íyó nuun' ku'ú'.

³⁷ Saájee nñaxiní'kó Jesús jee nkatyi' re':

—Tee ya xínává' nikin tata' vá'a ví nu'u', ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi ñivi. ³⁸ Jee ñu'ún nuun' káá tata' sá'á ví ñivi ya'á, jee rá nikin vá'a vá kúvi rá ñivi yí'í xintíín Ndiosí' ya tátúní' re' nuun' ráa, jee rá yuku' ne'én ví rá ñivi yí'í xintíín ya káni. ³⁹ Jee maaré' ya túfí' tá'án jín Ndiosí' ví ya ntee yuku' ne'én vá ví ku'na' kúñá'nú, jee sáá kenta nastútú tata' sá'á vá, yukuán kúvi sáá kenta jinu ñivi ya'á, jee rá nastútú tata' ví rá najiá'á' íí' Ndiosí'. ⁴⁰ Jee kuéntá' kuá' tú'un rá yuku' ne'én vá, ya kayu'-u nuun' nú'ún xéén', jee sukuán kuvi sáá kenta kivi' jinu ñivi ya'á. ⁴¹ Jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi ñivi, tyuityí ni' ráa najiá'á' íí' ni', jee nastútú ráa rá ñivi ya xínínkava-a tá'án-a nuun' kuatyí, jín rá ñivi jiá'nu ní'vá'a, tava' ráa rává nteñu rá ñivi yí'í xintíín ni' ya tátúní' ni' nuun' rá ñivi vá. ⁴² Jee tyu'un ráa rává nuun' nú'ún' xéén', jee yukuán kuna'yu' rává ne ka'ñi' rá tu'un rává. ⁴³ Saájee rá ñivi kinoo naa' sá'á Ndiosí', jee natuun' nuva ráa kujianute' ráa kuéntá' kuá' nkanii', nuñá'nú ráa xintíín Tátá' ráa Ndiosí', sáá kenta tátúní' re' nuun' ni'i. Ñivi ya íyó rá so'o, jee teso'o va'a.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' rá nantíñú yíyá'vi íyó yu'u'

⁴⁴ Jee yíyá'vi ví'í ya kivi ñivi xintíín Ndiosí' neé' antiví tátúní' re' nuun' ráa, jee kúvi-i kuéntá' iin nantíñú yíyá'vi yíy'u'-u iin nuun'

ñu'ún, jee náni'in' iin tee maa, jee natyi'i yu'u' tuku-u vá, jee ne kúsíi' ini'-i kua'an'-a jee xíkó-o ni'i ya kúmí-i, jee nke'en-e ñu'un vá.

Tu'un jie'e' iin yuu' xiñú' naní perla yíyá'vi

⁴⁵ Suni nuun' kivi ñivi xintín Ndiosí' néé' antiví tátúní' re' nuun' ráa kúvi-i kuéntá' iin tee ya náke'en-e náxíkó-o, jee núkú-u rá yuu' xiñú' máá vá'a kúvi perla. ⁴⁶ Jee sáa nnani'in'-i iin perla yuu' xiñú' máá vii' yíyá'vi, jee kua'an' re' ñaxíkó re' ni'i ya kúmí re', jee nke'en re' perla vá.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' ñunu yú've' tñin tiaká

⁴⁷ Jee suni nuun' kivi ñivi xintín Ndiosí' néé' antiví tátúní' re' nuun' ráa kúvi-i kuéntá' iin ñunu yú've' tñin tiaká, ya síkéne maa nuun' nteñú'ún, jee kéin-i ntáká naja nuun' rá tiaká, ⁴⁸ Jee sáa tyítú ñunu vá, jee tává' ráa maa yu'ú nteñú'ún, jee jiákunee' ráa náke'en ráa rá tiaká vá'a tyú'un ráa maa ini' tyikíví', jee rá tiaká ntu vá'a súkuúkó ráa maa. ⁴⁹ Jee sukuán kuvi sáa kenta kivi' jinu tiempú' ya'á ya ñani Ndiosí', tyi kene rá najiá'á' íí' Ndiosí', jee natava' síin ráa rá ñivi nívá'a nteñu rá ñivi naa'. ⁵⁰ Jee tyu'un ráa rá ñivi nívá'a ini' itun' máá nasi nuun' ñú'ún' xéén', jee yukuán kuna'yu' rává, ne ka'ñi' nu'un rává —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún jie'e' nantíñú' jiáá yíyá'vi jín nantíñú' tú'ú yíyá'vi

⁵¹ Jee nkatyi' Jesús nuun' rá tee súkuá'a re' ráa:

—¿Á ñaku'un ini' rán ntáká jie'e' rá tu'un ya'á? —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' ráa:

—Saá —nkatyi' ráa.

⁵² Saájee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Saáva ntáká tee kúvi mestrú' xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jee súkuá'a ráa tu'un ni', jee kivi ráa xintín Ndiosí' néé' antiví tátúní' re' nuun' ráa, jee kúvi ráa kuéntá' iin tee kúvi ito'o' xí ve'i, ya nteñu rá nantíñú' yíyá'vi tyú'un va'a-a nátava'-a rá nantíñú' jiáá jín rá nantíñú' tú'ú.

Kua'an' Jesús nuun' ñuun' Nazaret

(Marcos 6:1-6; Lucas 4:16-30)

⁵³ Jee sáa nni'i nkatyi' Jesús rá tu'un kúnkunuún vá, jee nkene re' kua'an' re' yukuán, ⁵⁴ jee nkenta re' ñuun' maaré', jee nkajié'é re' xiné'én' re' Tu'un Ndiosí' ini' ve'i sinagoga nuun' nútútú' rá ñivi ñuun' vá, jee ntiví nasíkuiti' xini' rá ñivi vá, jee nkatyi' ráa:

—¿Né nú' nni'in' tee ya'á rá tu'un nítyí ka', jín rá tiñu anasí vá'a sá'á re'? ⁵⁵ Tyi, ¿á nsú tee ya'á ví se'ya tee tyútá'an yutun rúja? Jee, ¿á nsú náná' re' naní María rúja? Jee, ¿á nsú rá ñani' re' ví Jacobo, jín José, jín Simón jín Judas rúja? ⁵⁶ Jee, ¿á nsú ntáká rá ku'va re' néé' ráa jín-ó ya'á rúja? Jee saáva, ¿né nú' nni'in' re' ntáká rá tu'un nítyí ya'á váji xini' re' rúja? —nkatyi' ráa.

⁵⁷ Saájee nkuníni ini' ráa jie'e' re'. Soo nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ntáká nuun' né nkuvi, tyíñú'ún rá ñivi iin tee ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí', soo rá ñivi nuun' maaré' jín rá tá'an ve'i re', tyi ni ntu tyíñú'ún ráa maa —nkatyi' Jesús.

⁵⁸ Jee ntu nsá'á kue'e' re' rá milagrú' yukuán, tyi ntu nínú' ini' ráa re'.

Ni'i' Juan tee síkuánuté

(Marcos 6:14-29; Lucas 9:7-9)

14 Jee tiempú' yukuán Herodes kúvi tee tátúní' nuun' ñuun' Galilea. Jee nteso'o-o tu'un nákaní rá ñivi jie'e' Jesús. ² Jee nkatyi'-i nuun' rá musú' sátiñú' nuun'-u:

—Juan, tee ya nsíkuánuté, ví tee yukuán, jee nñateku' ii' re' ya ní'i' re', jee saáva fuersá' í' anasí sátiñú'-u ini' re'.

³ Nkatyi' Herodes sukuán tyi ya nkuvi tiempú' sáá ntají re' tiin ráa Juan, ku'ni' ráa maa, ntyi'i ráa maa ini' vekaa. Nsa'á Herodes sukuán, tyi ntana'á re' jín Herodías ya nkuvi ñasí'í ñani' re' Felipe, ⁴ tyi nkatyi' Juan nuun' Herodes:

—Ntu yínetu' ya natana'á nú jín ñasí'í ñani' nú —nkatyi' Juan.

⁵ Saáva kuíni Herodes ka'ni' re' Juan, soo yú'ví re' né'yá re' rá ñivi kue'e', tyi jínú' ini' rá ñivi ya Juan kúvi nijia iin tee ya nákaní tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí'.

⁶ Soo nkenta kivi' íyó viko nánu kuiya' nkaku Herodes, jee se'ya sí'í Herodías nkatié'é ña ityinúun' rá ñivi néé' viko re', jee nta'an' ví'í ini' Herodes nsa'á ña. ⁷ Jee ntyisóyu'ú re' nuun' tu'un nkatyi' re' nuun' ña, ya ku'va re' nani nantíñú' ya kakan' ña nuun' re'. ⁸ Soo nsíká'an' náná' ña maaña sákatyi' ña jee nkatyi' ña nuun' Herodes:

—Taji nuun' ni' ya'á iin ini' ko'ó' xini' Juan ya síkuánuté —nkatyi' ña.

⁹ Saájee tee tátúní' vá nkukuéká ví'í ini' re'. Soo jie'e' nika' tu'un ntyisóyu'ú re' ku'va re' nani kúvi ya kakan' ña, jín jie'e' nteso'o rá ñivi ya néé' jín re' nuun' mesa, saájee ntatúní' re' ya ku'va ya jíkán' ña.

¹⁰ Jee ntají re' iin mayóri' re' ya kike'ne' re' xini' Juan ini' nuun' yí'í-i vekaa. ¹¹ Jee nnenta ráa jín xini' Juan ñú'ún-u iin ini' ko'ó', jee njia'a ráa maa nuun' ña'an sutyí' vá, jee nñaku'va ña maa nuun' náná' ña.

¹² Saájee ñanake'en rá tee sukuá'a Juan ráa ñuné'yú' re', jee ñase'í ráa maa, saájee ña'an' ráa ñakatyi' ráa ná nkuvi nuun' Jesús.

Síkájí' Jesús u'un' mil (5000) tee

(Marcos 6:30-44; Lucas 9:10-17; Juan 6:1-14)

¹³ Jee sáá nteso'o Jesús ya nkuvi sukuán jín Juan, jee nkene re', ñaku'un re' ini' iin barkú', jee kuá'an' re' iin nuun' ñu'ún sain káá sín nuun' ntuná' ñivi néé' sáva kunee' sín métú'ún re'. Soo sáá nteso'o rá ñivi ya kuá'an' re' ini' barkú', jee nkene ráa nuun' rá ñuun' néé' ráa, jee jíka jíé'é ráa kuá'an' ráa níkin' ráa re'. ¹⁴ Jee sáá nkene Jesús ini' barkú', jee nini' re' ñivi kue'e' ví'í yukuán, jee nkuná'ví ini' re' nne'yá re' ráa, jee nxinúvi re' ntáká rá ñivi kú'ví' ya kuá'an' jín ráa. ¹⁵ Jee sáá nini kuíí, jee ñakuyatin rá tee súkuá'a Jesús ráa nuun' re', jee nkatyi' ráa:

—Ñu'un sain nuun' ntu néé' ñivi ví ya'á, jee ya nini ví'í ví-i, jee va'a ka' natyuityí xá nú rá ñivi k'i'in' ráa rá ñuun' káá yatin, sáva ke'en ráa ya kaji' ráa —nkatyi' rá tee vá.

¹⁶ Soo nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Ntuví jiniñú'ún k'i'in' rá ñivi ya'á, tyisa' ku'va ráno'ó ya kaji' ráa.

¹⁷ Soo nkatyi' ráa nuun' re':

—Ntuná' kue'e' íyó ina'á rán', tyi kuatyí u'un' ixtatílá' jín uvi' tiaká ni íyó —nkatyi' ráa.

¹⁸ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kinaka rán maa nuun' ni' ya'á —nkatyi' re'.

¹⁹ Saájee ntatúní' re' nuun' rá ñivi kue'e' ya kikunee' ráa nuun' ite' néé' nuun' ñu'ún. Jee ntiin re' ni ú'ún' rá ixtatílá' vá jín ni núví' rá tiaká, jee nnakune'yá re' ne súkún antiví, jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee ña'nu' re' rá ixtatílá' vá njia'a re' maa nuun' rá tee súkuá'a re' vá, jee suviráa njia'a maa nuun' rá ñivi kue'e' vá. ²⁰ Jee ntáká kuití' rá ñivi vá nyaji' maa, jee ne nkuvi ini' ráa. Jee nastútú' rá tee súkuá'a Jesús rá léfé nkinoo ka' nuun' ya nyaji' rá ñivi, jee nkuvi uxu' uvi' (12) tyikíví' ntyítú maá léfé ya nkinoo. ²¹ Jee u'un' mil (5000) tee kúvi rá nyaji', jee sín ka' ví rá ña'an jín rá kuátyí lúli' rá nyaji'.

Jíka Jesús nuun' nteñú'ún

(Marcos 6:45-52; Juan 6:16-21)

²² Jee kuíntañú'ún nsikáa Jesús rá tee súkuá'a re' ini' barkú' sáva xí'na ráa ka' koso' nuun' k'i'in' jia'a ráa íyo ka' ityi yunteñú'ún, ni nátyuityí re' rá ñivi. ²³ Jee sáá nkuvi nnatyuityí re' rá ñivi, jee kuá'an' sín métú'ún re' iin yuku sáva ka'an' re' jín Ndiosí'. Jee vakuaa', jee métú'ún re' ni ñíñ maaré' yukuán. ²⁴ Jee barkú' ya ñu'ún' rá tee súkuá'a re' vá, ya nkuíká-a kuá'an'-a nuun' nteñú'ún. Jee iin inka ityi nátyina'á nuun' síkí nteñú'ún vá barkú' vá, tyi vaji tatyí' ní'in xéén' ityinúún'

barkú'. ²⁵ Jee sáá vakunijin', jee nkenta Jesús nuun' ráa jíka jíé'é re' nuun' nteñú'ún. ²⁶ Jee sáá nini' rá tee súkuá'a re' vá ya jíka jíé'é re' nuun' nteñú'ún, jee ne sín nkuví ini' ráa jee nkatyi' ráa:

—jín í'ná ví-i! —nkatyi' ráa nkanajín ráa tyi nyu'ví ráa.

²⁷ Soo kuísá ntañú'ún nka'an' Jesús ráa, jee katyi' re':

—jKoo tíkí ini' rán, tyi nu'u' ví-i, koto yú'ví rán! —nkatyi' Jesús.

²⁸ Saájee naxiníko Pedro, jee nkatyi'-i:

—jIto'o! Retú maánú, jee tatúní' nú ya kuajiaa' ni' nuun' nú kaka jíé'é ni' nuun' nute.

²⁹ Saájee nkatyi' Jesús:

—Ne'en' rúja —nkatyi' re'.

Saájee nnuun Pedro ini' barkú', nika jíé'é-e nuun' nute, kuá'an'-a nuun' Jesús. ³⁰ Soo sáá nini'-i ya ni'in ví'í yí'í tatyí', jee nyu'ví-i, jee nkajíé'é kái-i tyiji nute, jee nkanajín-i, jee nkatyi'-i:

—Ito'o!, sikáku xá nu'u'.

³¹ Jee kuísá ntañú'ún kuiti' nsikáá' Jesús na'á re', jee nnañin re' na'á-a, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—jNa ka' yaku' ka' kúneí ini' nú nu'u'! ¿Na kuvi tyi niyo tu'un jíáni ini' nú jie'e' nu'u'? —nkatyi' Jesús.

³² Jee sáá nnaa ráa nñaku'un ráa ini' barkú', jee ñakuñi' ya yí'í tatyí'. ³³ Jee maáráa ya ñú'ún ini' barkú' vá, nñakuñi' íti ráa nuun' Jesús nneñu'un ráa re', jee nkatyi' ráa nuun' re':

—jMáa náá' nijia maánú kúvi Se'ya Ndiosí! —nkatyi' ráa.

Xínuvi Jesús rá ñivi kú'ví' nuun' ñuun' Genesaret

(Marcos 6:53-56)

³⁴ Jee sáá njia'a ráa íyo ka' ityi yúnteñú'ún vá, jee nkenta ráa nuun' káá ñu'un ñuun' Genesaret. ³⁵ Jee sáá nñakuni' rá ñivi ñuun' yukuán Jesús, jee nsikútenuun ráa tu'un nuun' kuáyó rá ñivi néé' nuun' rá ñuun' káá yukuán. Jee nkiji rá ñivi vá nkisiá'a ráa ntáká rá ñivi kú'ví' nuun' Jesús. ³⁶ Jee nikan' tá'ví' ráa nuun' re' ya ku'va re' sú kuatyí ntí' yu'ú sa'ma ñú'ún re' ikín' na'á ráa. Jee ntáká rá ñivi kú'ví' ya nikan' na'á ráa sa'ma re' jee nnuvi ráa.

Rá tiñu ya sá'a-a ya ntuví íyó ninu'un ini' ñivi sáni kátyí' Ndiosí'

(Marcos 7:1-23)

15 Saájee sava rá tee yí'í ñujín' fariseo jín rá tee kúvi mestrú' xiné'én' ráa tu'un ntatúní' Ndiosí', nkene ráa ñuun' Jerusalén, ñakuyatin ráa nuun' Jesús, jee nīkatu'ún ráa re':

2—¿Nā kuvi tyi rá tee súkuá'a nú ntu kánjíá raa rá ñujiín' rá jíí yana'án? Tyi ni ntuví nána'á raa sáá yájí' raa —nkatyi' rá tee vá.

3 Saájee nnaixiníko Jesús nuun' raa, jee nkatyi' re':

—Jee, ¿nā kuvi tyi suni ráno'ó, jee suni ntu kánjíá rán rá tu'un ya ntatúní' Ndiosí' rúja? Tyisa' rá costumbre maárán níkin' rán kánjíá rán. 4 Tyi nkatyi' Ndiosí': “Sáñá'nú nú nuun' tátá' nú jín nuun' náná' nú.” Jee, “Íin ñivi ya tyísónínu-u tátá'-a áxí náná'-a, jee íyó kuvi'-i.” 5 Soo ráno'ó kátyí' rán ya néni ñin ñivi ya katiyi'-i nuun' tátá'-a áxí náná'-a: “Ya kúmí ni' ya íyó tyineí ni' no'ó nékúvi, jee ta'vi' nasoko ni' nuun' Ndiosí' ví-i”, 6 jee ñivi ya katiyi' sukuán ntuví íyó tyineí ñivi vá ka' tátá'-a áxí náná'-a. Jee sukuán síjita rán Tu'un Ndiosí', jie'e' ya níkin' rán síkúnkuvi rán sáni costumbre maárán. 7 Tee sansu'va ni kuvi rán! Máá náá' vá nkatyi' Isaías sáá nñakani re' tu'un nkene yu'ú Ndiosí' yana'án, jie'e' ráno'ó su'va:

8 Rá ñivi ya'á jín kuatyí tu'un ká'án' raa jín yu'ú raa yíñú'ún raa nu'u',

soo íyó íká ánima' raa nuun' ni'.

9 Tyi néñu'un ka'á raa nu'u',

tyi rá tu'un xín'één' raa jee kuatyí rá tu'un tátúní' rá ñivi ví-i.

Sukuán ntee Isaías ya nkatyi' Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

10 Saájee nkana Jesús rá ñivi, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Teso'o rán jee kiku'un ini' rán maa: 11 Nsú ya kivi yu'ú ñivi ví ya sá'á ya ntu íyó ninu'un ñivi vá. Tyisa' tu'un ya kéne yu'ú ñivi vá ví ya sá'á ya ntu íyó ninu'un ñivi vá —nkatyi' Jesús.

12 Saájee rá tee súkuá'a Jesús raa ñakuyatin raa nuun' re' jee nkatyi' raa nuun' re':

—¿Á jíni' nú ya rá tee fariseo nkuníní ini' raa ya nteso'o raa tu'un ya'á ya nkatyi' nú?

13 Soo nnaixiníko re' jee nkatyi' re':

—[Kúvi raa kuéntá' ku'u'] jee ntáká ku'u' ya ntuví ntée Tátá' ni' Ndiosí' ya néé' antiví súkún, jee tu'un re' maa ne jín yo'o-o. 14 Nkíkuee raa, tyi kúvi raa kuéntá' kúvi tee kuáá ya tyú'un raa ityi nuun' inka ka' ñivi kuáá. Tyi retú ñin ñivi kuáá tyú'un-u ityi inka ka' ñivi kuáá, jee ni núvi' raa kininkava ini' ñin yavi' —nkatyi' Jesús.

15 Saájee nnaixiníko Pedro jee nkatyi'-i nuun' Jesús:

—Nakatyí' va'a xá nuun' rání' ná kúní' katiyi' tu'un kúnkunuún nkatyi' nú [jie'e' ná kúvi ya sá'á-a ya ntu íyó ninu'un ñivi].

16 Jee nkatyi' Jesús:

—Ráno'ó, ¿á suni neen ii' ini' rán ranika'? 17 ¿Á ntu jíaku'un ini' rán ya ni'i rá kivi yu'ú kénta-a tyiji jee kéne-e yikikúñu? 18 Soo tu'un ya kéne yu'ú ñivi ká'án' ñivi, jee ne ánima' raa vaji-i. Jee yukuán ví ya sá'á-a ya ntuví íyó ninu'un ñivi. 19 Tyi ne ánima' ñivi vaji ntáká ya nívá'a ñú'ún

ini' antúní' ñivi, ya sá'á ñivi niyi, jín ñivi ya ya ntana'á soo núné'én raa jín inka ñivi ya ntu ntáná'á jín raa, jín ya sá'á téní raa, jín ya sá'á kuí'ná raa, jín ya kátú'ún raa, jín ya kakuíyu'u'ú raa siki' t'án raa. ²⁰ Jee rá tiñu yukuán ví ya sá'á ya ntu íyó ninu'un ñivi. Soo ya ntu nána'á-ó jee kaji'-ó xita', jee nsú ya'á sá'á ya ntu íyó ninu'un ñivi —nkatyi' Jesús.

Īn ña'an to'q' inka ñuun' kúneí ini' ña Jesús

(Marcos 7:24-30)

²¹ Jee nkene Jesús yukuán jee kua'an' re' nuun' ñuun' tñin rá ñuun' Tiro jín Sidón. ²² Jee yukuán néé' ĩn ña'an ñuun' Canaán, jee nkenta ña nuun' Jesús, jee ne kánajín ña, jee nkatyi' ña:

—Īto'o', no'ó ya kúvi nú Se'ya tata' itiyúkún' ve'i David, kuná'ví ini' nú nu'u'. Tyi se'ya sí'í nì' yí'í tatyí' kını' ña, jee nó'o ví'í ña —nkatyi'-i.

²³ Soo ni ĩn tu'un ntuná' nñaxiníkó kuiti' Jesús nuun' ña. Saájee ñakuyatin rá tee súkuá'a re' vá nuun' re', jee nikan' tá'ví' raa nuun' re', jee nkatyi' raa:

—Natyuityí ña'an vá k'Īn' iyo ña, tyi vaji ña kánajín ña yata'-ó —nkatyi' raa.

²⁴ Saájee nñaxiníkó Jesús jee nkatyi' re':

—Ntu ntyúityí Ndiosí' nu'u' nuun' inka ñivi, tyisa' ntyuityí re' nu'u' vaji nì' kuatyí sáni nuun' rá ñivi ñuun' Israel rá kúvi kuéntá' rá lantyi ya nsukuíta raa maáráa nuun' Īto'o' raa —nkatyi' Jesús.

²⁵ Soo ñakuyatin ña nuun' Jesús, jee ñakuñi' íti' ña nuun' re', jee nkatyi' ña:

—Īto'o', tyineí xá nu'u'.

²⁶ Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Ntu vá'a ixtá ya yáji' rá sútyí lúli, jee sikéne maa nuun' rá tina' lúli —nkatyi' re'.

²⁷ Jee nkatyi' ña:

—Vatu' nijia, Īto'o'. Soo suni ne rá úsú lúli, jee yáji' ráti' rá yutyi yu'ú ya jiété' yu'ú mesa rá ĩto'o' ráti' —nkatyi' ña.

²⁸ Saájee nñaxiníkó Jesús jee nkatyi'-i nuun' ña:

—No'ó ña'an, na ka' kúneí ví'í ka' ini' nú nu'u'. ¡Kuvi sáni kuíni nú ya sa'á nì'! —nkatyi' re'.

Jee ne máá hora yukuán, jee nnuvi se'ya sí'í ña.

Xínúvi Jesús kue'e' ví'í rá ñivi kú'ví'

²⁹ Jee nkene Jesús yukuán, jee kua'an' re' yúnteñú'ún Galilea, jee nkaa re' xini' ĩn itun', jee ñakunee' re' yukuán. ³⁰ Jee nkenta kue'e' ví'í rá ñivi nuun' re', jee náka raa rá ñivi lénkó, ñivi kuáa,

ñivi kú'lú', ñivi ñí'ín', jín kue'e' ví'í ka' rá ñivi kú'ví'. Jee ñakin' ráa rá ñivi kú'ví' vá nuun' íñí Jesús. Jee nxinúvi re' rá ñivi kú'ví' vá. ³¹ Jee ntiví ví'í xini' rá ñivi kue'e' íñí yukuán, ya nini' ráa ya nñaka'an' rá ñivi ñí'ín', jín ya nuva'a rá ñivi kú'lú', jín ya nñakaka rá ñivi lénkó, jín ya nkuvi nñakune'yá rá ñivi kuáá. Jee nñakuetú'un rá ñivi kue'e' vá Ndiosí', ya kúvi Ndiosí' rá ñivi Israel.

Síkájí' Jesús kumí' mil (4000) rá tee

(Marcos 8:1-10)

³² Saájee nkana Jesús rá tee súkuá'a re' vá, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kúná'ví ini' ni' né'yá ni' rá ñivi kue'e' ya'á, tyi ya nkuvi uní' kivi' néé' ráa jín nu'u', jee ntuná' íyó ya kaji' ráa. Jee ntu kuíni ni' natyuityí nite' ni' ráa no'on' ráa, nsuñájee kuneen' nuun' ráa soko —nkatyi' re'.

³³ Saájee nkatyi' rá tee súkuá'a re' vá:

—¿Né nú' ni'in'-ó neyu nuun' ñu'un sain ya'á, sáva ku'va-ó kaji' rá ñivi kue'e' ya'á rúja? —nkatyi' ráa.

³⁴ Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Naja ixtatílá' niso rán?

—Uxa' jín yaku' tiaká lúlí —nkatyi' ráa.

³⁵ Saájee ntatúní' Jesús ya kikunee' rá ñivi kue'e' vá nuun' ñu'un.

³⁶ Jee ntiin Jesús ni uxá' rá ixtatílá' vá, jín rá tiaká vá, jee njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí'. Jee ña'nu' re' maa njia'a re' maa nuun' rá tee súkuá'a re' vá, jee rá tee súkuá'a re' vá njia'a maa nuun' rá ñivi kue'e' vá. ³⁷ Jee ntáká kuiti' rá ñivi nyaji' ráa ne nkuvi ini' ráa. Jee sáá nkuvi, jee nñastútú rá tee súkuá'a re' vá rá léfé nkinoo nuun' ya nyaji' ráa, jee ne uxa' tyikívi' nkuvi-i. ³⁸ Jee rá ñivi ya nyaji' nkuvi kumí' mil (4000) tee, jee sín ka' ví rá ña'an jín rá sútyí lúlí. ³⁹ Saájee nnatyuityí Jesús rá ñivi kuano'on' ráa, jee nkivi re' ini' barkú', jee ku'an' re' rá ñuun' sanitíin ñuun' Magdala.

Rá tee yí'í ñujiin' fariseo jín saduceo jikán' ráa iin seña anasí vá'a

(Marcos 8:11-13; Lucas 12:54-56)

16 Rá tee yí'í ñujiin' fariseo jín rá saduceo nkenta ráa nuun' Jesús, sáva sikúvi ráa ini' re' sáva kototúní' ráa re'. Jee saáva nikan' ráa nuun' re' ya sa'á re' iin seña anasí ya stúvi re' ya niso re' fesá' íí' váji ne nuun' Ndiosí' néé' antiví súkún. ² Soo nñaxiníko Jesús nkatyi' re' nuun' ráa:

—Sáá nini kuíí jee kátyí' rán: “Va'a koo tiempú', tyi jítyi ku'éé súkún.” ³ Jee sáá kunijin' jee kátyí' rán: “Vitan koo tatyí' saví' xéen' tyi jítyi ku'éé súkún, jee íyó vikó”, kátyí' rán. ¡Tee sansu'va kúvi rán!

Tyi jie'e' naja túvi sūkún jíní' va'a rán nákuini' rán naja jiá'a sūkún tiempú', soo ni ntuví kúvi nákuini' rán naja jiá'a rá seña ya sá'a ní' tiempú' vitan. ⁴Rá ñivi káné'én íyo tiempú' vitan, ya ntu náa' raa nuun' Ndiosí', jee jíkán' raa ya sa'a ní' milagrú' ya kúvi seña anasí. Soo ni nsá' sa'a ní' ni ñin seña anasí ya ku'va ní' nuun' raa, tyisa' kuatyí' ku'va ní' nuun' raa máa seña kuéntá' kuá' máa seña anasí ya nsá'a Ndiosí' jín Jonás —nkatyi' Jesús, jee nxinóo re' raa jee kuá'an' re'.

Tu'un xiné'én' rá tee kúvi grupo fariseo, kúvi-i kuéntá' levadura

(Marcos 8:14-21)

⁵Jee sáa njia'a rá tee súkuá'a Jesús vá íyo ka' ityi yúnteñú'un, jee nnaan' ini' raa kuna'á raa ixtatílá' k'ín' jín raa. ⁶Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Kumí rán maarán, nito koo rán maarán nuun' levadura rá tee kúvi fariseo, jín rá saduceo —nkatyi' re'.

⁷Saájee nkukuéntú raa jín tá'an raa jee nkatyi' raa:

—Kátyí' re' nuun'-ó sukuán, tyi ntu váji-ó jín ixtatílá'.

⁸Soo ya jíní' Jesús ya kátyí' raa, jee nkatyi' re':

—¡Na ka' tee ya yaku' kúnef ini' kúvi rán! ¿Na kúvi tyi kátyí' rán ya ntu váji rán jín ixtatílá'? ⁹¿Á ni ntiá'an kiku'un ini' rán?, jee, ¿á ni ntuví náku'un ini' rán jie'e' rá ú'un' ixtatílá' ya nyaji' u'un' mil (5000) tee maa, jín naja rá tyikíví' rá léfé nkinoo ya nyaji' raa nnastútú rán rúja? ¹⁰Jee, ¿á suni ni ntuví náku'un ini' rán jie'e' rá uxá' ixtatílá' nyaji' kumí' mil (4000) tee maa, jín naja tyikíví' rá léfé nkinoo nnastútú rán rúja? ¹¹Jee, ¿na jie'e' tyi ntu ñáku'un ini' rán ya nsú jie'e' ixtatílá' vá nka'an' ní', sáa nkatyi' ní' ya kumí rán maarán nuun' levadura rá tee ñujiín' fariseo jín ñujiín' saduceo? —nkatyi' Jesús.

¹²Saájee ñáku'un ini' raa ya nsá' nkatyi' Jesús ya kumí raa maaráa nuun' yutyi levadura ya yí' ixtatílá'. Tyisa' kumí raa maaráa nuun' rá tu'un ya xiné'én' rá tee fariseo jín rá saduceo.

Sánáa' Pedro ya Jesús kúvi Cristo ya nátava' ñiví nuun' kuatyí raa

(Marcos 8:27-30; Lucas 9:18-21)

¹³Sáa nkenta Jesús ñu'un ñuun' tñin ñuun' Cesarea Filipino, jee nīkatu'ún re' rá tee súkuá'a re' vá, jee nkatyi' re':

—¿Né ñin kátyí' ñivi ya kúvi nu'u'?, ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kúvi ní' Se'ya Ñivi ñiví —nkatyi' re'.

¹⁴Saájee nkatyi' raa:

—Sava rá ñivi kátyí' ya kúvi nú Juan ya nsikuánuté, jee sava raa ka' kátyí' ya kúvi nú Elías, jee sava raa ka' kátyí' ya

kúvi nú Jeremías áxí ìin rá tee ya nnaḱani ráa tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' tió' tyíji nasíkuiti' —nkatyi' ráa.

¹⁵ Saájee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Soo ráno'ó, ¿né ìin kátyí' rán ya kúvi nu'u'? —nkatyi' re'.

¹⁶ Saájee nnaḱiníḱó Simón Pedro, jee nkatyi'-i:

—No'ó kúvi nú Cristo, Se'ya Ndiosí' tékú'.

¹⁷ Saájee nkatyi' Jesús:

—Na ḱa' netu' ḱa' kúvi nú Simón, se'ya Jonás, tyi ni ìin ñivi ñuné'yú' ntuví nstúvi maa nuun' nú, tyisa' máá Tátá' nì' Ndiosí' ya néé' re' antiví súkún, ví ya nstúvi maa nuun' no'ó. ¹⁸ Jee nu'u' kátyí' nì' nuun' nú, ya no'ó kúvi Pedro.^a Jee [tu'un naa' vá ya nkatyi' nú], ya'á kúvi máá kava ká'nú nuun' sama' nì' veñu'un nì',^b ya kúvi rá ñivi kúneí ini' ráa nu'u'. Jee nuun' íyó rá ánima' rá ñivi ní'i' ntuná' kuneí-i jín rá ñivi kúneí ini' ráa nu'u'.^c ¹⁹ Jee taji nì' nuun' no'ó nakáa ya jíne-e sáva ḱivi ñivi xintíín Ndiosí' ya néé' antiví súkún tátúní' re' nuun'-u.^d Jee néni ìin tu'un nì' xiné'én' nú ini' ñiví ya'á ya ntu íyó sa'á ñivi maa, jee suni ya nkatyi' Ndiosí' ya néé' antiví súkún ya ntu íyó sa'á ñivi maa. Jee néni ìin tu'un nì' xiné'én' nú ini' ñiví ya'á ya kuvi sa'á ñivi maa, jee suni ya nkatyi' Ndiosí' ya kuvi sa'á ñivi maa.

²⁰ Saájee ntatúní' Jesús nuun' rá tee súkuá'a re' vá, ya koto kátyí' ráa nuun' ni ìin ñivi ya maaré' kúvi Cristo.

Stékútu'ún Jesús ya kuvi'-i

(*Marcos 8:31—9:1; Lucas 9:22-27*)

²¹ Ne saájee nkajié'é Jesús nakatyí' va'a naa' re' nuun' rá tee súkuá'a re' vá, ya íyó re' ḱi'in' re' nuun' ñuun' Jerusalén. Jee rá tee kúñá'nú, jín rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee xiné'én' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, xinó'o ví'í ráa re', jee ka'ni' ráa re'. Soo ḱivi' uní' jee nateku' ii' re' kene re' nteñu rá ñiyi. ²² Saájee kuá'an' síín Pedro jín re', jee nkajié'é-e núxeen'-e nuun' re':

^a **16:18** Pedro ku'ni katyi' ìin yuu' soo ntuví ká'nú kuéntá' kava nuun' sáma ráa ve'i.

^b **16:18** Kátyí' ya'á: kava ká'nú vá ví nuun' sama' nì' veñu'un nì'. Sava ñivi ínú' ini' ráa ya kava vá ví Pedro, jee sava ñivi ínú' ini' ráa ya kava vá ví tu'un ya sukuán nkatyi' Pedro ya Jesús ví Cristo, jee nkatyi' Jesús nstúvi Ndiosí' maa nuun' re'. ^c **16:18** Áxí va'a ḱa' katyi'-ó: ntuná' kuneí kuaxin-i rá ñivi kúneí ini' ráa nu'u' yukuán. ^d **16:19** Suni kuvi ḱiku'un ini'-ó ya nkatyi' Jesús nuun' Pedro su'va: jee néni ìin ñivi ya kuityi-i tu'un nì' ya ku'va nú nuun' ñivi ini' ñiví ya'á saájee su'va kasi' nú ityi ḱivi-i xintíín Ndiosí', tyi suni sukuán Ndiosí' ya néé' antiví súkún kasi' re' ityi nuun' ñivi vá. Jee ñivi ya tiin tu'un nì' ya ku'va nú nuun'-u, jee saájee sukuán ku'va nú ḱivi-i xintíín Ndiosí', jee suni sukuán Ndiosí' ya néé' antiví súkún, ku'va re' ya ḱivi ñivi vá xintíín re'.

—Ito'o!, na ka' kuná'ví ini' Ndiosí' kune'yá-a no'ó. Ni nsá' kuno'o nú sukuán —nkatyi'-i. ²³ Soo nnakune'yá Jesús nuun' Pedro, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—¡Kuiyo, kuá'án iyo! ¡Satanás!, tyi núkú nú xinínkava nú nu'u'. Nsá' nénuun' nú tiñu Ndiosí', tyisa' nénuun' nú sáni jiáni ini' rá ñivi —nkatyi' re'.

²⁴ Saájee nkatyi' re' nuun' rá tee súkuá'a re' vá:

—Retú néni ñin ñivi kuíni-i kunikin'-i nu'u', jee íyó xináán'-a ini'-i rá níyo ini' maáa, jee ñin ni koo ini'-i kuno'o-o jie'e' níkin' nu'u', kuéntá' ñin ya níso-o kurúsi' sáva kuvi'-i nuun' vá, jee kunikin' nu'u'. ²⁵ Tyi néni ñin ñivi ya ntu níkin' nu'u' tyi níyo ini'-i kuteku' va'a jín ya kaku-u tunó'ó kiji nuun'-u jie'e' níkin'-i nu'u', jee sukuíta-a ya kuteku' jín Ndiosí'. Soo néni ñin ñivi ya níkin'-i nu'u' súka' nó'o-o tunó'ó ne kuvi'-i jie'e' níkin'-i nu'u' jín jie'e' tñin-i tu'un vá'a ni', jee kaku nijia-a tyi ni'in'-i ya kuteku'-u jín Ndiosí'. ²⁶ Tyi, ¿na nuun' íyótiñu nuun' ñin ñivi, retú súnika' kunei-i ni'in'-i kuáiyó ñiví ya'á, retú sukuíta-a ánima'-a ya nsá' nanitá'ví'-i nuun' Ndiosí' rúja? Áxí, ¿ná kúvi ya tyunáan ñin ñivi sáva sikáku-u ánima'-a nanitá'ví'-i nuun' Ndiosí' rúja? Ntuná' íyó ya kúvi ku'va-a. ²⁷ Tyi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee kiji tuku ni' ini' ñiví ya'á, jee vii' ví'í kuñá'nú ni' jín tiñu níso ni' kuéntá' kuá' kúñá'nú maá Tátá' ni' Ndiosí', jee kiji ni' jín rá najiá'á' í' ni'. Saájee natyunáan ni' nuun' ta ñin rá ñivi sánikua' naja íyó tiñu nsá'á raa. ²⁸ Tyi máa naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya íyó sava rán ya íñí ya'á, nsá' kuvi' raa nekuá' kuni' raa nu'u' ya kiji ni' jín tiñu ñá'nú níso ni' tatúni' ni' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi —nkatyi' Jesús.

Sáma Jesús naja túvi-i nuun' rá tee súkuá'a-a vá

(Marcos 9:2-13; Lucas 9:28-36; 2 Pedro 1:16-17)

17 Jee sáa njia'a iñu' kivi', jee nke'en Jesús, Pedro, jín Jacobo jín Juan ya kúvi ñani' Jacobo, jee kuá'an' sín Jesús jín raa ne xini' ñin yuku súkún. ² Jee yukuán nsama re' sáa ntuvi re' nuun' raa, tyi jiánute' ví'í nuun' re' kuéntá' nuva nkanii', jee sa'ma re' máa yaa nnuvi-i kuéntá' nuva ñu'un'. ³ Jee nne'yá raa jee nini' raa Moisés jín Elías,^a ya ntuvi rává nuun' raa, jee íñí rává kúkuéntú rává jín Jesús. ⁴ Saájee nkatyi' Pedro nuun' Jesús:

—Ito'o!, na ka' va'a ka' ya íyó-ó ya'á, retú kuíni nú, jee sa'á ni' uní' ve'i sayo: ñin kuvi nú, jee ñin kuvi Moisés, jee ñin kuvi Elías —nkatyi' Pedro.

⁵ Jee ni ká'án' ii' ka' Pedro, jee nkenta viko' maa jiánute' kuéntá' íyó nuva ñu'un' ñasi'-i raa, jee nuun' viko' vá nkene ñin tatyiyu'ú, jee kátyí'-i:

^a 17:3 Moisés jín Elías kúvi raa tee ya njiá'a Ndiosí' tu'un re' nuun' raa ne yana'án.

—Ya'á ví Se'ya ni' jee ñúnúun' ni' re', jee kúvá'a ini' ni' né'lyá ni' re'. Tiin kuéntá' ñá'nú rá tu'un kátyí' re' —nkatyi' nusuyu'ú vá.

⁶Jee sáá nteso'o rá tee ya súkuá'a Jesús vá rá tu'un vá, jee ñakava nei ráa ñaxin ráa nuun' ráa nuun' ñu'ún, tyi nyu'ví ví'í ráa. ⁷Saájee ñakuyatin Jesús nuun' káá nei ráa, jee nsikátyi'i re' ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nakoo rán, koto yú'ví rán —nkatyi' re'.

⁸Jee sáá nnakuneyá ráa, jee ni iin ntuná' nini' ráa ka', tyisa' kuatyí' métú'ún nika' Jesús nini' ráa. ⁹Jee sáá nnene ráa vanuun ráa xini' yuku vá, jee ntatúni' Jesús nuun' ráa, jee nkatyi' re':

—Ni iin nuun' koto nákaní rán ya nini' rán, nekua' xináteku' ii' tuku Ndiosí' nu'u' kene ni' nteñu rá niyi, ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi —nkatyi' re'.

¹⁰Saájee rá tee súkuá'a re' vá nkatu'ún ráa re', jee nkatyi' ráa:

—¿Natyí kátyí' rá tee xínél'én' jie'e' tu'un ley Ndiosí', ya xí'na ka' íyó kiji Elías, jee kuíre kiji maaré' ya kúvi Cristo rúja?

¹¹Saájee nnaxinikó Jesús nuun' ráa, jee nkatyi' re':

—Máá náá' nijia ya kiji Elías [xí'nañú'ún], sáva nasástakoo jiáá re' ni'i sáva nakuneenuun' rá ñivi Ndiosí'. ¹²Soo kátyí' ni' nuun' rán, ya Elías ya nkiji re', jee ntu nnakuni' rá ñivi maaré' ví ya nkenta re'. Tyisa' nsá'á kini ráa re' nakuá' nkuini ráa. Jee suni sukuán xinó'o ví'í ráa nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi —nkatyi' Jesús.

¹³Saájee ñaku'un ini' rá tee súkuá'a re' vá, ya nka'an' re' jie'e' Juan ya nsikuánuté.^a

Xínúvi Jesús iin tee sutyí ya yí'í tatyí' káni maa

(Marcos 9:14-29; Lucas 9:37-43)

¹⁴Saájee sáá nenta ráa nuun' íñí rá ñivi kue'e', jee ñakuyatin iin tee ñakuíñí' íti-i nuun' Jesús, jee nkatyi'-i:

¹⁵—Ito'o', kuná'ví ini' nú kune'yá nú se'ya yí'í ni', tyi jí'íyí'í re', jee nó'o nasíkuiti' re', tyi kue'e' ítyí nániso-o nuun' ñu'ún', jín kue'e' ítyí nuun' nute. ¹⁶Jee nkisiá'a ni' maa nuun' rá tee súkuá'a nú, soo ntu nkúneí ráa xinúvi ráa maa —nkatyi' tee vá.

¹⁷Saájee nnaxinikó Jesús jee nkatyi' re':

—¿Ná ka' ráno'ó ya ntu ínú' ini' rán Ndiosí' jín ya nkusín rán nuun' ya náá'! ¿Naja ka' tiempú' vá íyó kune'e' ni' jín ráno'ó? ¿Naja ka' tiempú' vá íyó ke'ne' ini' ni' nuun' ráno'ó? Kínaka rán se'ya yí'í nú nuun' ni' ya'á —nkatyi' Jesús.

^a 17:13 Juan ya nsikuánuté kúvi re' kuéntá' Elías.

¹⁸ Saájee nkuxeen' Jesús nuun' kuj'na' yí'í ini' tee sútyí vá, jee nkene-e re', jee kuísá nnuvi re' hora yukuán. ¹⁹ Saájee nkikuyatin rá tee súkuá'a Jesús nuun' re' nka'an' sín raa jín re', jee nīkatu'ún raa re':

—¿Nakui tyi ntuví nkúneí rání' tava' rání' tatyí' kíni vá? —nkatyi' raa.

²⁰ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ntu nkúvi tava' rán maa jīe'e' matí'ín' kúneí ini' rán Ndiosí'. Tyi máá naá' vá kátyí' nī' nuun' rán, ya retán' kúneí ini' rán Ndiosí', sú máá lúli nijia kuá' kuéntá' íyó ñin nīkin lúli yutun kúli', yukuán jee katyi' rán nuun' ñin yuku ya'á: “Kuiyo nuun' ñí nū ya'á, jee kuál'án kuiñi nuun' yukuán”, jee kuiyo-o, jee ntu íyó ñin tiñu víji ya nkúvi sa'á rán. ²¹ [Soo ñin tatyí' kíni ya íyó su'va, jee ntu kéne-e kī'ín'-i retú ntuví jíkán' tá'ví' rán nuun' Ndiosí', jín retú ntu íyó nite' ini' rán] —nkatyi' Jesús.

Stékútū'ún tuku Jesús ya kuvi'-i

(Marcos 9:30-32; Lucas 9:43-45)

²² Jee ni jíkónúun tútú Jesús jín rá tee súkuá'a re' vá nuun' ñu'un Galilea, jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nī' Se'ya Ñivi, vakuyatin nakū'va ñin ñivi nu'u' xintín rá tee ya jíní' u'vī' raa nu'u'. ²³ Jee ka'ni' raa nu'u', soo kivi' uní' jee nateku' iī' nī' jee kene nī' nteñu rá niyi —nkatyi' Jesús.

Jee nnukuéká ví'í ini' rá tee súkuá'a re' vá ya nkatyi' re' sukuán nuun' raa.

Xu'ún nánee' tu'un ntatúní' Ndiosí' ya tyúnáán rá tee Israel sáva jíatíñú maa veñu'un ká'nú

²⁴ Sáá nkenta Jesús jín rá tee súkuá'a re' vá ñuun' Capernaum, jee rá tee tñin xu'ún nánee' raa sáva jíatíñú maa veñu'un ká'nú, ñakuyatin raa nuun' Pedro, jee nīkatu'ún raa maa:

—¿Á ntu tyúnáán mestrú' ránú xu'ún nánee' rání'? —nkatyi' raa.

²⁵ Jee nkatyi' Pedro:

—Saá.

Jee sáá nkivi Pedro ini' ve'i, jee xí'na ka' máá Jesús nka'an' re' Pedro, jee nīkatu'ún re' máá:

—¿Ná jíani ini' nū, Simón? Rá tee ya tátúní' nuun' rá ñuun' ñiví ya'á, ¿né ñin nuun' ñivi nánee' raa rá xu'ún jín rá xu'ún tétá'án, á nuun' rá se'ya maáráa, áxi nuun' rá inka ñivi rúja?^a —nkatyi' Jesús.

^a 17:25 Áxi kúvi katyi'-ó: ¿á nuun' rá ñivi kúvi se'ya ñuun' maáráa, áxi nuun' rá to'ó' váji inka ñuun' rúja?

²⁶ Soo nkatyi' Pedro:

—Rá inka ñivi.^a

Jee nkatyi' Jesús:

—Soo retú saájee^b rá se'ya maáráa ntuná' ké'en ya'vi nuun' raa. ²⁷ Soo sáva ntu tyuníní-ó ini' raa, saáva kuá'án yúnteñú'ún, jee sikéne yo'o nú'ní' kaa lúlí ya tñn tiaká nuun' nute, jee tiaká xí'nañú'ún ya tñn kaa vá, jee tava' tñ', jee nika' nú yu'ú tñ', jee yukuán nani'in' nú ñn xu'ún, jee tñn maa tyunáán nú nuun' rá tee vá, sáva kasi' nú nuun' nu'u' jín nuun' no'ó —nkatyi' Jesús.

¿Né ñn kúvi ya máa kúñá'nú ka'?

(*Marcos 9:33-37; Lucas 9:46-48*)

18 Jee kivi' yukuán, jee ñakuyatin rá tee súkuá'a Jesús raa nuun' re', jee nikatu'ún raa re':

—¿Né ñn ñivi kúvi ya kúñá'nú ka' nteñu rá ñivi ya yí'í xintín Ndiosí' ya neé' re' antiví súkún?

² Saájee nkana Jesús ñn sutýí lúlí, jee ñani re' maa ma'ñú raa. ³ Jee nkatyi' re':

—Máa náá' vá kátyí' ñi' nuun' rán, ya retú ntu nákani ini' rán jee ntu sá'á rán maárán kuéntá' rá sutýí lúlí ya ñú'ún lá'ví ini' raa, jee nsá' kivi' rán na'á Ndiosí' tátúní' re' nuun' rán. ⁴ Jee saáva, néni ñn ñivi ya sá'á lá'ví ini'-i maáa kuéntá' kuá' sutýí lúlí ya'á, jee ñivi íyó sukuán ví ya kúñá'nú-u ka' nteñu rá ñivi yí'í raa nuun' Ndiosí' tátúní' re' ne antiví súkún. ⁵ Jee néni ñn ñivi ya nuun' súví nu'u' íyó mani' ini'-i nakuatá'ví-i ñn rá sutýí lúlí kuéntá' ya'á, jee suni íyó mani' ini'-i nakuatá'ví-i nu'u' ranika'.

Na ka' ná'ví ka' rá ñivi kininkava raa nuun' kuatyí

(*Marcos 9:42-48; Lucas 17:1-2*)

⁶ Ré íyó sutýí lúlí su'va ya kúneí ini'-i nu'u', jee néni ñn ñivi ya xinínkava ñn rá sutýí lúlí vá xinóo-o ityi nu'u', jee íyó va'a ka' ré ku'ni' sukun' ñivi vá nuun' ñn yuu' molínú' máa ká'nú ya síkótíyu burrú' maa jee sikéi raa ñivi vá nuun' nteñú'ún. ⁷ ¡Na ka' xeen' ka' kúvi jín ñivi ñivi ya'á!, tyi, ¡íyó ví'í ya xinínkava-a nuun' kuatyí! Jee sukuáni íyó maa, soo na ka' ná'ví ka' ñn ñivi ya retú maáa xinínkava-a inka ka' tá'án-a nuun' kuatyí, [tyi xeen' kuno'o-o]. ⁸ Jee saáva, retú só'ó na'á nú áxí jie'e' nú kininkava nú nuun' kuatyí, va'a ka' ke'ne' nú

^a 17:26 Áxí kúvi katyi'-ó: nuun' rá ñivi inka ñnuun'. ^b 17:26 Áxí kúvi katyi'-ó: rá ñivi se'ya ñnuun' maáráa.

maa sukuíko íká nú maa. Tyi va'a ka' ví nú ya koo kú'lú' nú áxí ya koo lénkó nú, jee kivi nú nuun' kuteku' nú nínkání jín Ndiosí'. Tyi va'a ka' sukuán nsú ká' koo ni núví' na'á nú, jín ni núví' jie'e' nú jee k'ín' nú nuun' ñu'ún' xéén' ya káyú'-u nínkání. ⁹Jee retú sá'á ntyinúún nú kininkava nú nuun' kuatyí, va'a ka' tava' nú maa sukuíko íká nú maa. Tyi va'a ka' ví nú ya koo ñin ni ntyinúún nú, jee kivi nú nuun' kuteku' nú nínkání jín Ndiosí'. Tyi va'a ka' sukuán nsú ká' koo ni núví' ntyinúún nú, jee sukuíko no'ó nuun' ñu'ún' xéén'.

Tu'un ya kúnkunuún ká'án' jie'e' rá lantyi ya nsukuíta ti' maátí'

(Lucas 15:3-7)

¹⁰Jee koto kúnítyi' ini' rán ni ñin rá sutyí lúli ya'á. Tyi nu'u' kátyí' ni' nuun' rán, ya rá najiá'á' íí' ya íyó ne antiví súkún, ya kúmí raa rá sutyí lúli ya'á, jee sukuáni ñíí' rá najiá'á' vá ityinúún' Tátá' ni' ya íyó ne antiví súkún nákaní raa jie'e' rává. ¹¹Tyi nu'u', ya nkenta ni' kúvi ni' Se'ya Ñivi ñiví, vaji ni' sikáku ni' rá ñivi súkuíta raa maá'áa síkínaan' raa maá'áa.

¹²Ráno'ó, ¿ná ká'vi ini' rán? Retú kúmí ñin tee ñin sientú' rá lantyi, jee sukuíta ñin ti' maátí', ¿á ntu su xinóo re' ni kúmíxiko xa'un' kumí' (99) ka' rá lantyi vá yuku, jee kinanukú re' lantyi ya nsukuíta vá maáa rúja? ¹³Jee retú nkunei re' nñani'in' re' maa, jee máa naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya kúsí' ví'í ka' ini' re' né'yá re' maa nsú ká' jie'e' rá ni kúmíxiko xa'un' kumí' (99) ká', ya ntu nsukuíta ráti' maárátí'. ¹⁴Jee suni sukuán, ntuví kuíni Tátá' rán ya néé' antiví súkún, ya kinaan' ni ñin rá sutyí lúli ya'á.

Naja kúneká'nú ini'-ó ñanítá'án-ó

(Lucas 17:3)

¹⁵Jee saáva, retú sá'á ñanítá'án nú kuatyí siki' nú, kuá'án ka'an' sín métú'ún nú jín-i, sa'á nú nakuni'-i ya íyó siki'-i. Jee retú niyo maní' ini'-i nkaníjiá-a nuun' tu'un nkatyi' nú nuun'-u, yukuán jee ya nkunei nú nñani'in' nú ñanítá'án nú. ¹⁶Soo retú ntuví íyó máni' ini'-i kaníjiá-a jie'e' ya kátyí' nú nuun'-u, saájee k'ín' nú jín ñin áxí uvi' ñivi nuun'-u, sáva koo uvi' áxí uní' ñivi ya naku'va raa ya náá' jie'e' ntáká tu'un ya ká'án' nú jín-i ya íyó nijia siki'-i. ¹⁷Jee retú ntuví íyó máni' ini'-i nuun' ká'án' rá ñivi vá, yukuán jee katyi' nú maa nuun' rá ñivi ya kúnei ini' raa Ndiosí' ya nútútú raa. Jee retú suni ntuví íyó máni'-i nuun' ká'án' raa, saájee siaá' rán maa kene-e nteñu rán kuéntá' kúvi ñin ñivi ya ntuví káníjiá-a Ndiosí', áxí kuéntá' kuá' ñin tee tí'ñá tñin xu'ún ya tyúnáán rá ñivi ya nánee' Roma. ¹⁸Tyi máa naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya néni ñin ñivi ya sá'á kutú rán maa sánáa' rán ini' ñiví ya'á ya íyó siki'-i jie'e' rá

tiñu nívá'a sá'á-a, jee suni sukuán sa'á Ndiosí' jín-i nuun' néé' re' antiví súkún, jee néni iin ñivi ya kuéntá' nánají rán maa nakamaní' rán ini' ñiví ya'á jín ñanitá'án rán ya nakani ini'-i jie'e' tiñu nívá'a nsá'á-a, jee suni sukuán sá'á Ndiosí' jín-i nuun' néé' re' antiví súkún.^a

¹⁹ Jee suni kátyí' ni' nuun' rán, ya retú íyó uvi' rán nátú'ún nuún rán ini' ñiví ya'á,^b jee rénakúvi ya kakan' tá'ví' rán nuun' Tátá' ni' Ndiosí' ya néé' antiví súkún, jee sa'á re' maa ya kúvi ráno'ó. ²⁰ Tyi nuun' íyó tútú uvi' áxí uni' ñivi jie'e' yíí raa nuun' nu'u', jee nteñu raa yukuán íyó ni' jín raa —nkatyi' Jesús.

²¹ Saájee ñakuyatin Pedro nuun' Jesús, jee nīkatu'ún-u Jesús, jee nkatyi'-i:

—Ito'o', ¿naja ítyí íyó kuneká'nú ini' ni' kune'yá ni' ñanitá'án ni' retú sá'á-a kuatyí siki' ni' rúja? ¿Á ne uxá' ítyí rúja? —nkatyi' Pedro.

²² Jee nkatyi' Jesús:

—Ntuví kátyí' ni' nuun' nú retú uxá' ítyí, tyisa' ne unixiko uji' (70) ítyí ya uxá' ítyí.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' iin musú' ya ntuví néeká'nú ini'-i

²³ Jee saáva sukuán kúnkunuún kúvi tiñu tátúní' Ndiosí' néé' antiví súkún, kuéntá' kuá' sá'á iin tee ya tátúní' ya nkuini re' natava' re' kuéntá' jín rá musú' re'. ²⁴ Jee nkají'é re' natava' re' kuéntá'. Jee nkenta iin musú' re' ya táyá'vi-i kue'e' ntántúní' nasíkuití' xu'ún nuun' re'.^c ²⁵ Jee ni ntuví ná kúmí-i tyunáán-a nuun' re', jee ntatúní' ito'o' musú' vá ya kuya'vi-i sáva kúvi-i musú' ya sátínú sain jín ñasí'í-i, jín rá se'ya-a, jín ntáká ya kúmí-i, sáva nakunáán nuun' táyá'vi-i, sáva te'ne'. ²⁶ Saájee ñakuñi' ítí musú' vá nuun' re', jee nikan' tá'ví'-i nuun' re', jee nkatyi'-i: “Ito'o', ká'nú koo xá ini' nú kune'yá nú nu'u', jee natyunáán ni' ni'í ya táyá'vi ni' nuun' nú”, nkatyi'-i. ²⁷ Jee nkuná'ví ini' ito'o'-o maa, jee ñasi' nuun' ya táyá'vi-i, jee nneká'nú ini' re' nne'yá re' maa njia'a re' kuá'an'-a.

²⁸ Soo sáá nkene-e kuá'an'-a, jee nketá'án-a inka musú' tá'án sátínú nkáá jín-i, jee táyá'vi tee vá yaku' nuun'-u.^d Jee ntiin-i sukun' tee vá jí'ni-i, jee nkatyi'-i: “Tyunáán nuun' ni' ya táyá'vi nú nuun' ni'”, nkatyi'-i. ²⁹ Saájee ñakuñi' ítí tee vá nuun'-u, jee nikan' tá'ví'

^a **18:18** Suni kuvi kiku'un ini'-ó su'va: tyi máá naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya néni iin tu'un ni' xiné'én' ránú ini' ñiví ya'á ya ntu íyó sa'á ñivi maa, jee suni ya nkatyi' Ndiosí' ya néé' antiví súkún ya ntu íyó sa'á ñivi maa. Jee néni iin tu'un ni' xiné'én' rán ini' ñiví ya'á ya kuvi sa'á ñivi maa, jee suni ya nkatyi' Ndiosí' ya néé' antiví súkún ya kuvi sa'á ñivi maa. ^b **18:19** Sanaan' sáá kakan' tá'ví' rán jie'e' rá kuatyí sanáa' rán. ^c **18:24** Ntaya'vi re' yatin oko' (20) kuyia' xu'ún ya'vi. ^d **18:28** Ntaya'vi re' yatin sientú' (100) kivi' xu'ún ya'vi.

re' nuun'-u, jee nkatyi' re': "Ká'nú koo xá ini' nú kune'yá nú nu'u', jee natyunáán ni' yá táyá'vi ni' nuun' nú", nkatyi' tee vá. ³⁰ Soo ni ntuví nkanjíá-a koo mani' ini'-i, tyisa' ntyi'i-i tee vá vekaa nekua' kunei' tee vá natyunáán re' yá táyá'vi re' nuun'-u.

³¹ 'Soo sáá nini' rá inka ka' tá'án musú' sátínú nkáá jín-i yá sukuán sá'á-a, jee nkukuéká ví'í ini' raa, jee ñakatyí' raa nuun' ito'o' raa ni'i yá nkuvi. ³² Saájee nkana ito'o' vá maa, jee nkatyi' re' nuun'-u: "Musú' káné'én kúvi nú. Nneká'nú ini' ni' jie'e' ni'i yá táyá'vi nú nuun' ni', tyi nikan' tá'ví' nú nuun' ni'. ³³ Jee no'ó, ¿á nsú suni sukuán íyó kuná'ví ini' nú kune'yá nú tá'án musú' nú vá nékúvi, kuéntá' kuá' nkuná'ví ini' ni' nne'yá ni' no'ó rúja?", nkatyi' ito'o'-o vá. ³⁴ Saájee nkítí' ví'í ini' ito'o'-o vá, jee ntatúní' re' yá tyi'i raa maa vekaa nuun' kuno'o-o, nekua' kunei'-i natyunáán-a ni'i yá táyá'vi-i nuun' re'.

³⁵ 'Suni sukuán sa'á Tátá' ni' Ndiosí', yá néé' antiví súkún, jín ráno'ó retú ntuví néká'nú ini' ta iin rán kune'yá rán ne jín ánima' rán ñanitá'án rán, jie'e' rá kuatyí' sá'á-a síki' rán —nkatyi' Jesús.

Xín'één' Jesús tu'un jie'e' yá xínóo sayo tá'án

(Marcos 10:1-12; Lucas 16:18)

19 Jee sáá ni'i Jesús nkatyi' re' rá tu'un ya'á, jee nkene re' ñu'un Galilea, jee nkenta re' nuun' rá ñuun' tñn Judea yá káá íyó ka' ityi yu'ú nute ká'nú Jordán. ² Jee kue'e' ví'í rá ñivi níkin' raa re', jee yukuán nxinúvi re' rá ñivi kú'ví'.

³ Saájee ñakuyatin sava rá tee yí'í ñujín' fariseo nuun' re', tyi kuíni raa xinínkava raa re' nuun' tu'un ká'án' re', jee saáva ñikatu'ún raa re': —¿Á yínetu' xinóo sayo iin tee ñasí'í-i sú nani jie'e' yánká ni? —nkatyi' raa.

⁴ Soo nñaxiníko re' nuun' raa, jee nkatyi' re':

—¿Á ntu nka'vi rán Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí', yá maá Ndiosí' yá nsa'á re' ni'i jee ne tiempú' xí'nañú'ún maaré' nsa'á re' ñivi tee jín ña'an rúja? ⁵ Jee nkatyi' Ndiosí': "Jee saáva xinóo iin tee tátá' re' jín náná' re' jee kutayú re' jín ñasí'í re', jee iin ni kúvi núv' raa kuéntá' íyó iin yikikúñu ni." ⁶ Saáva ntu ka' kúvi raa uví' ñivi ka', tyisa' iin ni kúvi raa. Saáva, ntu íyó sasín ñivi raa yá nsíkétá'án Ndiosí' raa —nkatyi' Jesús.

⁷ Jee ñikatu'ún raa Jesús:

—Saájee, ¿na kúvi tyi ntatúní' Moisés yá iin tee naku'va-a nuun' ñasí'í-i iin tutu' yá nñane'en-e yá kátyí' yá xinóo sayo-o ña, jee taníkin'-i ña? —nkatyi' raa.

⁸ Soo nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Jie'e' yá ni'in ánima' rán, saáva njia'ayu'ú Moisés yá xinóo sayo ránú ñasí'í ránú, soo ne tiempú' xí'nañú'ún tyi nsú sukuán

nkuvi nékúvi. ⁹ Jee kátyí' nì' nuun' rán, ya kuatyí kuvi xinóo sayo iin tee ñasí'í-i retú nsa'á téní ña kúsí'kí ini', soo néni iin tee ya xinóo sayo-o ñasí'í-i, sú ntuná' kuatyí téní kúsí'kí ini' nsa'á ña jee retú natana'á re' jín inka ka' ña'an, yukuán jee ya kúsí'ká ini' re' sá'á téní re', [jee tee ya tana'á-a jín iin ña'an ya nxinóo yí' ña maaña, jee suni ya kúsí'kí ini' re' jín ña'an vá] —nkatyi' Jesús.

¹⁰ Jee nkatyi' rá tee súkuá'a Jesús ráa nuun' re':

—Retú sukuán íyó ñujiin' tee jín ñasí'í-i, jee íyó vá'a ka' retán' ni ntaná'á-a —nkatyi' ráa.

¹¹ Soo nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Nsú ni'í ñivi kuvi tiin ráa tiñu ya nkatyi' nì', tyisa' sáni rá ñivi ya jiá'a Ndiosí' nuun' ráa ya kuvi tiin ráa maa.^a ¹² Íyó tee ya ntu íyó vá'a ñuné'yú'-u ne tiempú' nútyíji náná' ráa maáráa jee saáva ntu kúvi kuneé' jín ña'an. Jee íyó tee ya jié'né' ñivi maa jee saáva ntu kúvi kuneé' jín ña'an. Jee íyó ñivi ya iin ni ñú'ún ini' ráa ya nsá' tana'á ráa sáva kitíñú' ráa nuun' tiñu sá'á ráa nuun' Ndiosí' néé' antiví súkún ya tátúní' re' nuun' ni'í. Tee kuvi kaníjiá ráa tiin ráa tu'un ya'á, jee tiin ráa maa —nkatyi' Jesús.

Jíkán' tá'ví' Jesús nuun' Ndiosí' jie'e' rá sutyí lúlí

(Marcos 10:13-16; Lucas 18:15-17)

¹³ Yukuán jee ñana'ka rá ñivi rá sutyí lúlí nuun' Jesús, sáva tyisó re' na'á re' ráa, jee kakan' tá'ví' re' jie'e' ráa, soo rá tee súkuá'a re' vá, nkuxeen' ráa nuun' rá ñivi kuá'án' jín rá sutyí lúlí vá. ¹⁴ Soo nkatyi' Jesús nuun' rá tee súkuá'a re' vá:

—Ku'va rán kiji rá sutyí kuátyí nuun' nì', jee koto kúsá'án' rán ráa kiji ráa nuun' nì', tyi ñivi su'va, ya kúneí ini' ráa nu'u', ví rá kivi na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' ráa ne antiví súkún —nkatyi' Jesús.

¹⁵ Jee ntyisó re' na'á re' rá sutyí lúlí vá, sáva kunaka ña'án Ndiosí' ráa, saájee nkene re' yukuán kuá'an' re'.

Īin tee sutyí kúká ká'án'-a jín Jesús

(Marcos 10:17-31; Lucas 18:18-30)

¹⁶ Īin tee ña'an' nne'yá-a Jesús, jee níkatu'un-u re':

—Mestrú', tee va'a ví nú, ¿ná kúvi ya vá'a sa'á nì' sáva ni'in' nì' kuteku' nì' nínkání jín Ndiosí'? —nkatyi'-i.

¹⁷ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u.

^a 19:11 Áxí kúvi katyi'-ó: nsú ni'í ñivi kiku'un ini' jie'e' rá tu'un ya'á, tyisa' sáni rá ñivi ya jiá'a Ndiosí' nuun' ráa ya kiku'un ini' rá maa.

—¿Natyí kátyí' nú ya kúvi nì' tee va'a? [Ni ìn ñivi ntu kúvi ñivi va'a], tyi métú'ún Ndiosí' ví ya va'a ini'. Jee retú kuíni nú kivi nú nuun' kuteku' nú nínkání jín Ndiosí', jee sikúnkuvi nú ntáká rá tiñu ya ntatúní' Ndiosí' —nkatyí' Jesús.

¹⁸ Jee nkatyí' tee vá nuun' re':

—¿Né ìn rá tiñu ya'á ví ya íyó sikúnkuvi nì' rúja? —nkatyí'-i. Jee nkatyí' Jesús nuun'-u:

—Koto sá'á nú nyi, ni koto sáténí nú, ni koto sakuí'ná nú, ni koto kátú'ún nú sikì' inka ñivi, ¹⁹jee sáñá'nú nuun' tátá' nú jín nuun' náná' nú, jee íyó kunuun' nú ñanitá'án nú kuéntá' núnúun' nú maánú —nkatyí' Jesús.

²⁰ Jee nkatyí' tee sútyí vá nuun' Jesús:

—Ni'i tiñu ya'á vaji síkúnkuvi nì' maa [ne lúlí nì']. ¿Ná kúvi ka' ya kúmání' sa'á nì' rúja? —nkatyí'-i.

²¹ Jee nkatyí' Jesús nuun'-u:

—Retú kuíni nú kuvi nú ìn tee naa' ya síkúnkuvi ni'i, kuá'án, jee xikó nú ni'i rá nantíñú kúmí nú, jee ku'va xu'ún vá nuun' rá ñivi lá'ví, saájee ni'in' nú ta'vì' vá'a ka' yíyá'ví ví'í ne antiví súkún. Jee ne'en' kunikin' nú nu'u' —nkatyí' Jesús.

²² Soo sáá nteso'o tee sútyí vá rá tu'un ya'á, jee kuá'an' re' nnukuéká ini' re', tyi jie'e' kue'e' ví'í nantíñú re' íyó.

²³ Saájee nkatyí' Jesús nuun' rá tee súkuá'a re' vá:

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya víjí vá kivi ñivi kúká xintíín Ndiosí' nuun' tatúní' re' nuun'-u ne antiví súkún. ²⁴ Jee tukuni níkó nì' kátyí' nì' nuun' rán, ya víjí ka' kivi ìn ñivi kúká xintíín Ndiosí' nuun' tatúní' re' nuun'-u nsú ká' jiá'a ìn kiti máá ká'nú naní kameyú' ìn yavi' jie'e' yikití'kú —nkatyí' Jesús.

²⁵ Jee sáá nteso'o rá tee súkuá'a re' vá tu'un nkatyí' re', jee ntiví ví'í xini' ráa, jee níkatu'ún [tá'án] ráa:

—Saájee, ¿né ìn ñivi kuvi kunei ya ni'in'-i ya natava' Ndiosí' maa nuun' kuatyí'-i nanitá'ví'-i?

²⁶ Jee né'yá Jesús nuun' ráa, jee nkatyí' re':

—Rá ñivi tyi ntu kúvi sa'á ráa tiñu ya'á, soo Ndiosí' tyi kúvi sa'á re' ni'i nuun' —nkatyí' Jesús.

²⁷ Saájee nkatyí' Pedro nuun' Jesús:

—Ito'o', kune'yá ránu'u' tyi nxinóo rán' ni'i ya kúmí rán' jee níkn' rán' no'ó, jee, ¿ná kúvi ya ni'in' rán' rúja? —nkatyí' Pedro.

²⁸ Jee nkatyí' Jesús:

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya sáá kenta tiempú' ya ni'i nasama jiáá, sáá kenta nu'u', ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví ya'á sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, jee sáá kune'e' nì' teyu' kúñá'nú nuun' tatúní' nì', nuun' vii' nasíkuiti' kúñá'nú nì', jee ráno'ó ya níkn' rán

nu'u', jee suni sukuán kunee' rán ni uxú' uvì' (12) teyu' ñá'nú, sáva sanáa' rán tatúní' rán nuun' rá ñivi ya kúvi ráa rá ni uxú' uvì' (12) tata' itiyiúkún' ya nkene ráa nuun' rá ni uxú' uvì' (12) rá se'ya yí Israel. ²⁹Jee ntáká ñivi ya nxinóo ráa, á ve'i-i, á ñani'-i, á ku'va-a, á ku'vì'-i, á tátá'-a, á náná'-a, á ñasí'í-i, á se'ya-a, á ñu'un-u, ji'e' yítíñú-u nuun' nu'u', jee ni'in' ráa sientú' (100) ví'í ka' ya taji Ndiosí', nsú ká' kuá' nxinóo ráa, jee suni ni'in' ráa nanitá'ví' ráa nuun' kuteku' ráa nínkání jín Ndiosí'. ³⁰Soo kue'e' rá ñivi ya kúñá'nú vitan, jee kuvi ráa ne nuun' ní'i tiempú' kiji, jee rá ñivi ya kúvi ráa ne nuun' ní'i ka' vitan, jee suviráa vá xí'na ka' kuñá'nú ka'.

Tu'un kúnkunuún ká'án' ji'e' rá tee sátíñú nteñu rá tata' uva

20 'Su'va tátúní' Ndiosí' néé' antiví súkún nuun' rá ñivi yí'í xintíin re', kúvi-i kuéntá' iin tee kúvi ito'o' xí ñu'un, jee ne'en' ví'í nkene re' kuñukú re' musú' sáva sátíñú ráa nteñu rá tata' uva re'. ²Jee nkunaa' nuun' nnatú'ún re' jín rá musú' vá, ya tyunáán re' nuun' ráa ya'vi ya iin kivì', jee ntyuítíyí re' ráa nuun' káá tata' sá'á re' sáva sátíñú ráa.

³Jee nkene tuku re' ní kaiin' yane'en', jee nini' re' inka ka' rá tee íñí núne ráa nuyá'vi. ⁴Jee nkatyi' re' nuun' ráa: “Suní kuá'án rán ranika' sátíñú rán nuun' káá tata' uva ni', jee tyunáán ni' nuun' ráno'ó ne ni iin ya'vi ya naa' kúvi”, nkatyi' re', jee kuá'an' ráa.

⁵Jee nkene tuku re' ní kaxuvì' (12), jín suni ni kaunì' yánini, jee suni sukuán nsa'á re' jín rá musú' nní'in' re'. ⁶Jee ní kaun' yánini tukuni nkene re' jee nñani'in' tuku re' inka ka' rá tee íñí núne, jee nkatyi' re' nuun' ráa: “¿Nakui tyi íñí núne rán ya'á núnuví?”, nkatyi' re'. ⁷Jee nkatyi' ráa nuun' re': “Saátyi ni iin ntuná' kána ránu'u' sátíñú rán' jín-i”, nkatyi' ráa, saájee nkatyi' re' nuun' ráa: “Suní kuá'án rán nuun' káá tata' uva ni', [jee tyunáán ni' nuun' ráno'ó ne ni iin ji'e' ya vá'a].”

⁸Jee sáá kúnéñu'un, jee nkatyi' ito'o' xí tiñu vá nuun' tee tátúní' yósó' nuun' rá musú' vá: “Kana nú rá musú', jee tyunáán nú ya'vi ráa, kajie'é jín rá musú' nkivi ne nuun' ní'i, jee rá nkivi ya xí'nañú'ún kuvi ráa ne nuun' ní'i”, nkatyi' ito'o' xí tiñu vá.

⁹Jee sáá nkenta rá musú' ya nkivi sátíñú ne kaun' yánini, jee ta iin ráa nní'in' iin iin ya'vi ya iin kivì'. ¹⁰Jee sáá nkenta rá musú' ya nkivi sátíñú ya xí'nañú'ún, jee nka'vi ini' ráa ya kue'e' ka' ni'in' ráa, soo suni iin nuún ni ya'vi ya iin kivì' nní'in' ta iin ráa. ¹¹Jee sáá nní'in' ráa ya'vi ráa, jee nkajie'é ráa kakuíyuu' ráa sikì' ito'o' xí tiñu vá, jee nkatyi' ráa nuun' re': ¹²“Rá musú' ya nkivi sátíñú ne nuun' ní'i, jee kuatyí metú'ún hora nsatíñú ráa, jee nuún ni ntyunáán nú nuun' rání' jín ráa, jee ránu'u' tyi ñe'ne' ini' rán' nsatíñú yí'í rán' núnuví nuun' sáá' ví'í”, nkatyi' ráa.

¹³ Jee ito'o' xí tiñu vá nna^xiní^{kó}-o nu^un' iin ráa, jee nkatyi'-i: “Tenó, ntuná' jít^yi ni' no'ó. ¿Á nsá' nsa'á naa'-ó nu^un' nnatú'ún-ó naja kiya'vi nú ya kivi' rúja? ¹⁴ Tiñ ya kúvi ya'vi nú jee kuá'an, tyi kuíni ni' ku'va ni' nu^un' musú' ya'á ya nkívi sátiñú ne nu^un' ní'i, kuéntá' táji ni' nu^un' no'ó. ¹⁵ ¿Á nkúvi sa'á ni' sáni kuíni ini' maání' jín xu'ún ni' rúja? Áxí, ¿á nú'ún ú'vi ini' nú ya kúvi ni' tee va'a ini' rúja?”, nkatyi' ito'o' xí tiñu vá.

¹⁶ Saáva kuéntá' nsa'á tee xí tiñu vá, su'va sa'á Ndiosí' jín rá ñivi, tyi rá ñivi ya kúvi ráa ne nu^un' ní'i vitan, jee suviráa vá xí'na ka' kuñá'nú ka', jee rá ñivi ya kúñá'nú tiempú' vitan, jee kuvi ráa ne nu^un' ní'i tiempú' kiji. Tyi kue'e' ví'í ñivi kána Ndiosí' kivi ráa xintíin re', soo yaku' ráa ni vá kaji re' —nkatyi' Jesús.

Tukuni kátyí' Jesús ya kuvi' re'

(Marcos 10:32-34; Lucas 18:31-34)

¹⁷ Jee kuá'an' nkaa Jesús nu^un' ñuun' Jerusalén, jee ntava' sín re' ni uxú' uvi' (12) rá tee súkuá'a re' vá, jee nkatyi' re' nu^un' ráa:

¹⁸ —Ya jíní' rán ya vitan jee ya kuankaa-ó ñuun' ká'nú Jerusalén, jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nu^un' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee naku'va iin tee nu'u' nu^un' rá sutu' kúñá'nú jín nu^un' rá tee xiné'én' tu'un tátúní' Ndiosí' yana'an, jee sanáa' ráa ya ka'ni' ráa nu'u'. ¹⁹ Jee naku'va ráa nu'u' xintíin rá ñivi ya ntu kúvi nación Israel, jee ka'an' u'vi' ráa kune'yá ráa nu'u', jee kuun ráa yo'o nu'u', jee tekaa ráa nu'u' nu^un' kurúsi', jee kuvi' ni', soo kivi' uní' jee nateku' ii' ni' kene ni' nteñu rá niyá —nkatyi' Jesús.

Jíkán' tá'ví' Jacobo jín Juan nu^un' Jesús ya kunisotíñú ráa jín re'

(Marcos 10:35-45)

²⁰ Saájee náná' Jacobo jín Juan ya kúvi rá se'ya yí Zebedeo ñakuyatin ña jín rá se'ya yí ña nu^un' Jesús, jee ñakuíñi' íti ña nu^un' Jesús, jee jíkán' tá'ví' ña nu^un' re' ya sa'á re' iin tumani ini' jín ña. ²¹ Jee nkatyi' Jesús nu^un' ña:

—¿Ná kúvi ya kuíni nú?

Jee nkatyi' ña:

—Tatúní' xá ya kunisotíñú ni núví' rá se'ya yí ni' ya'á ya kune'e' iin ráa xiín ityi kuá'á nú jee inka ráa ityi sátiñ nú, sáá vii' kuñá'nú nú jee tatúní' nú nu^un' ní'i ñiví —nkatyi' ña.

²² Jee nna^xiní^{kó} Jesús nu^un' ráa, jee nkatyi' re':

—Ntu jíní' rán ná kúvi ya jíkán' rán nu^un' ni'. ¿Á kuvi kuno'o rán tunó'ó kiji kuno'o ni', ko'o ni' maa? [Jee, ¿á kuvi kuno'o rán tunó'ó kuno'o ni' kuéntá' kuanuté ni' maa?] —nkatyi' Jesús.

Jee nkatyi' raa:

—Kuvi sa'á rán' maa.

²³ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ya náá' ví nijia ya kuno'o ni', jín suni kuno'o rán kuéntá' kuno'o ni', [jee kuno'o rán tunó'ó kuanuté rán kuéntá' kuno'o ni' tunó'ó kuanuté ni'], soo rá ñivi ya kunee' xiín ityi kuá'á ni' jín ityi sátín ni', nsú nu'u' ví ya ku'va maa nuun' ñivi, tyisa' Tátá' ni' Ndiosí' ya nsatú'va re' maa sáva ku'va re' maa nuun' rá ñivi nkaji re' kunee' maa —nkatyi' Jesús.

²⁴ Jee sáá nteso'o ni ují' ka' rá tee súkuá'a re' vá rá tu'un nkatyi' re' vá, jee nkiti' ini' raa nne'ya raa Jacobo jín ñani'-i Juan. ²⁵ Saájee nkana Jesús raa jee nkatyi' re':

—Jíní' rán naja sá'á rá tee yósó' nuun' rá ñivi inka nación, ya ntu kúvi Israel, tyi ni'i tyí'i raa xintín raa, jee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi tátúní' ni'in raa nuun' rává sáá koo. ²⁶ Soo nkúvi sukuán nteñu rán. Tyisa' néni ñin ránú ya kuíni-i kuñá'nú-u ka' nteñu rán, jee íyó kitíñú ñivi vá nuun' ránú. ²⁷ Jee néni ñin ránú kuíni-i kuvi-i ya xí'nañú'ún nteñu ránú koso'-o nuun' ránú, jee íyó kuvi-i kuéntá' ñin musú' ké'en ñivi kitíñú-u tyineí-i nuun' ránú, ²⁸ kuéntá' nu'u', ya ntaji Ndiosí' nu'u' nuun' ñivi ya'á sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi. Nsá' váji ni' sáva kitíñú rá ñivi nuun' ni', tyisa' váji ni' sáva kitíñú ni' nuun' rá ñivi. Jee váji ni' sáva ku'va ni' maání' kuvi ni' sáva tyunáán nká'nú ni' maání' nuun' Ndiosí' sáva nakani núne ni' ku'e'e' ñivi nkí'i raa xintín kuatyí raa xinánitá'ví' ni' raa —nkatyi' Jesús.

Xínúvi Jesús uvi' rá tee kuáá

(Marcos 10:46-52; Lucas 18:35-43)

²⁹ Jee sáá nkene Jesús jín rá tee súkuá'a re' vá nuun' Jericó, jee ku'e'e' ví'í ñivi níkin' raa re'. ³⁰ Jee uvi' tee kuáá néé' yuítí, jee sáá nteso'o raa ya kuájia'a Jesús ityi nuun' néé' raa, jee kánajín raa, jee nkatyi' raa:

—¿Kuná'ví ini' nú kune'ya nú ránu'u', Ito'o', ya kúvi nú Se'ya itiyúkún' David!^a —nkatyi' raa.

³¹ Soo nkuxeen' rá ñivi nuun' raa sáva kasi' raa yu'ú raa, sosa' sa' ví'í ká' nkanajín raa, jee nkatyi' raa:

—¿Ito'o', Se'ya itiyúkún' tata' David, kuná'ví ini' nú kune'ya nú ránu'u'! —nkatyi' raa.

³² Saájee ñakuñí' Jesús, jee nkana re' raa nuun' re', jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Ná kúvi ya kúní' rán ya sa'á ni' jín rán? —nkatyi' Jesús.

^a 20:30 Ntatúní' David nación Israel ne tiempú' yata' ví'í. Jee ntyisóyu'ú Ndiosí' tají re' máá tee ya kuvi Se'ya itiyúkún' tata' ve'i David. Jee kunisotíñú re' kuvi re' Cristo sáva natava' re' rá ñivi nuun' kuatyí raa.

³³ Jee nkatyi' raa:

—Ito'o', kuini rán ya nunijin' ntyinúún rání' sáva
kuvi nakune'yá rán' —nkatyi' raa.

³⁴ Saájee nkuná'ví ini' Jesús raa, jee nsikátyi'i Jesús ntyinúún
raa, jee kuísá ntañú'ún kuiti' nnunijin' ntyinúún raa, jee
nnakune'yá raa, jee ntyinikin' raa Jesús.

Kívi Jesús nuun' ñuun' Jerusalén

(Marcos 11:1-11; Lucas 19:28-40; Juan 12:12-19)

21 Jee sáa kuakuyatin Jesús, jín rá tee súkuá'a re' vá
ñuun' ká'nú Jerusalén, jee xí'na nkenta raa kuaría'
Betfagé, ya káá jie'e' yuku Olivos, saájee ntyuityí Jesús uvi'
rá tee súkuá'a re' vá. ² Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Kuá'an' rán kuaría' káá ityinúún' rán, jee yukuán ntañú'ún
kuiti' nani'in' rán iin burrá' nú'ní' tì', jín iin burrú' lúli. Nanají rán
maa kiji rán jín ráti' nuun' ni'. ³ Jee retú ná kátyí' iin ñivi nuun'
rán, jee kati' rán nuun'-u ya: “Ito'o'-ó jiniñú'ún re' ráti', jee yatyi'
natají ií' re' ráti'”, kati' rán —nkatyi' Jesús nuun' raa.

⁴ Nkuvi ya'á sukuán, sáva sikúnkuvi Tu'un Ndiosí' ya njia'a re' nuun'
iin tee ya nákaní tu'un nkene yu'ú re' ne yana'an, jee nkatyi'-i su'va:

⁵ Kati' rán nuun' rá se'ya ñuun' Sión:^a

“¡Kune'yá!, ya'á vaji nuun' ráno'ó maaré' ya kúñá'nú
tátúní' re' nuun' ráno'ó,

jee lá'ví vaji re',

jee yósó' re' iin burrú',

jee yósó' re' iin burrú' lúli ya kúvi se'ya iin kiti niso vej.”^b

Sukuán kátyí' nuun' Tutu' Íí'.

⁶ Saájee kua'an' ni núví' rá tee súkuá'a Jesús vá, jee nsa'á raa
sánikuá' nkatyi' Jesús nuun' raa. ⁷ Jee nnikó raa náka raa burrá' vá, jín
burrú' lúli vá nenta nuun' Jesús, jee ntyisó raa rá sa'ma raa yata' ráti',
jee ñakoso' Jesús nuun' rá sa'ma vá. ⁸ Jee rá ñivi kue'e' nasíkuiti' vá
ñakin' né'ín raa sa'ma raa ini' ityi, jee sava raa ka' ña'nu' raa na'á yutun
ñakin' raa rává ini' ityi nuun' kuá'jiá'a Jesús. ⁹ Jee rá ñivi ya kuá'an'
ityinúún' re' jín rá ñivi níkin' yata' re' kánajíin raa, jee kátyí' raa:

—¡Sikáku ránu'u',^c nákuetú'ún-ó maaré' ya kúvi Se'ya ityiyúkún'
David! ¡Ná ka' netu' ka' kúvi maaré' ya vaji jín tiñu ñá'nú nuun'

^a 21:5 Káá ñuun' Jerusalén yuku naní Sión, saáva sáa ká'an' raa jie'e' Sión, ká'an' raa
jie'e' ñuun' Jerusalén. ^b 21:5 Áxí kátyí': ya kúvi se'ya burrú'. ^c 21:9 Hosanna ví
tu'un ya'á ya kúvi iin tu'un arameo.

súví Ito'o'-ó Ndiosí'! ;Sikáku Ndiosí' yó!, tyi, jna ka' ñá'nú ka' Ndiosí' néé' antiví súkún! —kátyí' rá ñivi vá.

¹⁰Sáa nkivi Jesús ñuun' ká'nú Jerusalén, jee ntáká rá ñivi ñuun' vá ne vaa' kúvi ráa, jee nkatyi' ráa:

—¿Né iin kúvi tee ya'á?

¹¹Jee nkatyi' rá ñivi kuá'an' jín Jesús:

—Ya'á kúvi Jesús ya nákani re' tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí'. Kúvi re' tee ñuun' Nazaret ya tñin ñu'un Galilea —nkatyi' ráa.

Tává' Jesús rá ñivi sá'á ya'vi tyíké'i néé' ini' veñu'un ká'nú

(*Marcos 11:15-19; Lucas 19:45-48; Juan 2:13-22*)

¹²Jee nkivi Jesús tyíké'i néé' ityinúún' veñu'un ká'nú nuun' néñu'un rá ñivi Ndiosí', jee ntava' re' ntáká rá ñivi xíkó jín rá ñivi kélen yukuán rá nantíñú sókó' ñivi, jee nsikókáni re' rá mesa nuun' sáma ráa xu'ún, jín suni rá teyu' nuun' néé' rá ñivi xíkó ráa paloma. ¹³Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' kátyí' ya: “Ve'i ni' kunani ve'i nuun' ká'an' ñivi jín ni'”, soo ráno'ó tyi nsá'á rán maa kava rá kui'ná —nkatyi' Jesús.

¹⁴Jee yukuán ñakuyatin rá ñivi kuáá, jín ñivi lénkó nuun' íñi Jesús ini' tyíké'i néé' ityinúún' veñu'un, jee nxinúvi re' ráa.

¹⁵Soo rá sutu' kúná'nú ka', jín rá tee xiné'én' tu'un tátúní' Ndiosí' yana'an, jee sáá nini' ráa ya sá'á Jesús rá tiñu anasí vá'a, jee suni sáá nini' ráa ya kánajín rá sútyí lúlí, jee kátyí' rává:

—;Sikáku ránu'u', nákuetú'ún-ó maaré' ya kúvi Se'ya itiyiúkún' David! —nkatyi' rává, jee nkiti' ví'í ini' rá tee vá.

¹⁶Jee nkatyi' rá tee vá nuun' Jesús:

—¿Á ntu tésó'o nú ya kátyí' rá sútyí lúlí ya'á rúja? —nkatyi' ráa.

Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Saá, ¿á ni ntiá'an ka'vi rán Tutu' niso Tu'un Ndiosí'?, ya kátyí'-i su'va rúja:

Nsá'á tu'va nú tu'un ya kene yu'ú rá sútyí lúlí

jín rá ntyíkn ya títi sáva nakuetú'ún ráa no'ó,

kátyí'-i —nkatyi' Jesús.

¹⁷Jee nxinóo re' ráa, jee nkene re' ñuun' Jerusalén, jee kuá'an' re' ñuun' Betania, jee yukuán nkinoo re' yakuáá' kivi' yukuán.

Tyísonínu Jesús ìin yutun higo

(*Marcos 11:12-14, 20-25*)

¹⁸ Jee yane'en' kivi' xtēñu'ún, sáá nnikó tuku Jesús kuá'an' re' Jerusalén, jee nkajíé'é jísoko re'. ¹⁹ Jee nini' re' ìin yutun higo ìní yuítí, jee ñakuyatin re' jje'e'-e, soo ni ntuná' higo ní'in' re', tyi ntuná' ninta, tyi kuatyí nayúku'-u néé'. Saájee nkatyi' re' nuun' yutun higo vá:

—Ni nsá' kuun ka' ya vixí' nuun' nú ññnkání —nkatyi' re'.

Jee kuísá nnatyi yutun higo vá. ²⁰ Jee sáá nini' rá tee súkuá'a re' vá ya nkuvi, jee ntiví xíní' ráa, jee níkatu'ún ráa re':

—¿Naja nkuvi ya kuísá ntañú'ún kuiti' nnatyi yutun higo? —nkatyi' ráa.

²¹ Jee nnaxinikó Jesús jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya retú kúnef ini' rán Ndiosí', jee koto íyó tunká'vi ini' ánima' rán, jee kuvi sá'á rán tiñu anasí kuá' nsa'á nì' ya'á, jee nsú kuatyí sukuán, tyisa' suni kuvi katyi' rán nuun' yuku ya'á: “Kuiyo jee sukuikó maánú nuun' nteñú'ún”, jee kuvi nijia sukuán.^a ²² Jee ntáká ya kakan' rán, ni jikán' tá'ví' rán nuun' Ndiosí', jee inu' ini' rán jee nì'in' rán maa —nkatyi' Jesús.

Tiñu níso Jesús

(*Marcos 11:27-33; Lucas 20:1-8*)

²³ Sáá nkivi tuku Jesús tyíké'i néé' ityinúun' veñu'un ká'nú, jee nkuyatin rá sutu' kúñá'nú ka', jín rá tee kúñá'nú tátúní' nuun' rá ñivi, nuun' ìní re' xíné'én' re' Tu'un Ndiosí' rá ñivi, jee nkatyi' rá tee vá nuun' re':

—¿Na tiñu níso nú ya sá'á nú rá tiñu ya'á? Jee, ¿né ìin ntaji tiñu ya'á nuun' nú sá'á nú maa rúja? —nkatyi' ráa.

²⁴ Jee nnaxinikó Jesús jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Suni kakatu'ún nì' ráno'ó ìin tu'un, jee retú naxinikó rán maa nuun' nì', saájee suni katyi' nì' nuun' rán na tiñu níso nì' ya sá'á nì' rá tiñu ya'á. ²⁵ ¿Né ìin njia'a tiñu nuun' Juan nkisikuánuté re'?, ¿á Ndiosí', ya néé' antiví sükún?, áxí, ¿á rá tee njia'a tiñu vá nuun' re' rúja? —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

Saájee nnatú'ún maáráa, jee kátyí' ráa:

—Retú katyi'-ó ya Ndiosí', ya néé' antiví sükún, njia'a-a tiñu vá kuniso Juan, jee katyi' re' nuun'-ó: “Saájee, ¿nakui tyi ntu nínú' ini' rán rá tu'un ya nkatyi' Juan rúja?” ²⁶ Soo retú katyi'-ó

^a 21:21 Tyi sikúnkuvi Ndiosí' maa.

ya rá tee njia'a tiñu vá nuun' Juan, jee yú'ví-ó rá ñivi, tyi ni'i rá ñivi jínú' nijia ini' ráa ya Juan nkuvi nijia re' iin tee nákanani re' tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí' —nkatyi' rá tee vá.

²⁷ Jee nñaxiní'kó ráa nuun' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Ntu jíní' rán' —nkatyi' ráa.

Jee suni nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nu'u' ranika' suni nsá' katyi' ni' nuun' rán na tiñu níso ni' ya sá'á ni' rá tiñu ya'á.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' uvi' rá se'ya yíí

²⁸ Saájee, ¿naja ká'vi ini' rán jie'e' tu'un ya'á? Iin tee niyo uvi' se'ya yíí re', jee ñakuyatin re' nuun' se'ya yíí xí'nañú'ún re', jee nkatyi' re': “Se'ya ni', kuá'án, k̄isatíñú nú vitan nuun' káá tata' sá'á ni' uva.” ²⁹ Jee nñaxiní'kó-o nuun' tátá'-a, jee nkatyi'-i: “Ntu kuíni ni' k̄i'ín' ni'”, nkatyi'-i, soo kuéé jee nñakani ini'-i jee ña'an'-a. ³⁰ Jee kuíre ñakuyatin re' nuun' inka ka' se'ya yíí re', jee suni nuún sukuán nkatyi' re' nuun'-u, jee nñaxiní'kó-o nuun' re', jee nkatyi'-i: “Kuvi, k̄i'ín' ni' ví, tátá'”, nkatyi'-i, soo ni ntuví ñásatíñú-u. ³¹ ¿Né iin ni núv' rá se'ya tee vá ns̄ikúnkuvi-i tiñu kuíni tátá' ráa? —nkatyi' Jesús.

Jee nñaxiní'kó rá tee vá:

—Se'ya xí'nañú'ún re' —nkatyi' ráa.

Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya rá tee náke'en xu'ún ya tyúnáán rá ñivi ya nánee' Roma jín rá ña'an s̄i' ini' ya x̄í'kó ráa maáráa nuun' rá tee, jee xí'na ráa ka' koso' nuun' k̄ivi ráa x̄intín Ndiosí' sáva tatúní' re' nuun' ráa, nsú ká' ráno'ó. ³² Tyi Juan tee ns̄ikuánuté, jee nkiji re' nx̄iné'én' re' ráno'ó k̄ivi rán ityi naa' nuun' Ndiosí', soo ni ntuví nkánjíá rán jinú' ini' rán rá tu'un nkatyi' re'. Soo rá tee nátiin xu'ún tyúnáán rá ñivi ya nánee' vetíñú ñuun' Roma, jín rá ña'an s̄i' ini' ya x̄í'kó ráa maáráa nuun' rá tee, tyi ninu' ini' ráa nkanjíá ráa ya nkatyi' re' nñakani ini' ráa nx̄inóo ráa kuatyí ráa. Soo ráno'ó tyi, s̄úka' nini' ránú rá ya'á, soo ni ntuví nakani ini' rán jee ntuví nkánjíá rán inu' ini' rán tu'un nkatyi' re'.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' rá tee káné'én s̄atíñú

(Marcos 12:1-12; Lucas 20:9-19)

³³ Teso'o ránú inka ka' tu'un kúnkunuún ya'á: Niyo iin tee k̄ivi ito'o' xí ñu'un, jee ntee re' rá yokú'ú' uva nuun' ñu'ún re', jee ñasi' re' kurá' yu'ú nuun' káá rá yokú'ú' uva vá, jee ntuff̄ re' nuun' yuu' nuun' ku'ni ráa uva, jee ns̄á'á re' iin ve'i s̄úkún sáva

kumí raa nuun' káá tata' uva. Jee kuíre njianúún re' ñu'un vá nuun' rá tee sátíñú maa jee nkene re' kua'an' íká re'.

³⁴Jee sáá nkenta tiempú' nastútú rá uva, jee ntyuítí re' rá musú' re' nuun' rá tee sátíñú nuun' ñu'ún vá, sáva nake'en re' tata' sá'á sánikua' íyó ñi'in' re'. ³⁵Soo rá tee sátíñú vá ntiin raa rá musú' re' vá, jee iin rá musú' re' vá njia'a raa maa, jee inka ka' ña'ni' raa maa, jee inka ka' tyi nkuun raa yuu' maa. ³⁶Jee tukuni ntyuítí re' kue'e' ka' rá musú' re' nsú ká' kua' ya xí'nañú'ún, jee rá tee sátíñú vá suni nuún nsa'á kini raa rá musú' re' vá. ³⁷Jee nekua' nkúvi ka' jee ntyuítí re' se'ya yí maaré' nuun' rá tee sátíñú vá, tyi nka'vi ini' re' ya: “Koo ya ñá'nú nuun' raa kaníjíá raa se'ya yí maání’”, nka'vi ini' re'. ³⁸Soo rá tee sátíñú vá, sáá nini' raa se'ya yí maaré', jee nkatyi' iin inka raa: “Tee ya'á tyi nuun' re' kinoo ta'vi' ñu'un ya'á. Nkó'on'-ó jee ka'ni'-ó maa, jee kinoo yó jín ta'vi'-i kuvi-ó”, nkatyi' raa. ³⁹Jee ntiin raa maa, jee ntava' iyo raa maa nuun' ñu'un nuun' káá tata' uva vá, jee ña'ni' raa maa. ⁴⁰Jee sáá kiji tee xí ñu'un uva vá, ¿ná kúvi ya sa'á re' jín rá tee sátíñú vá rúja? —nkatyi' Jesús.

⁴¹Jee nkatyi' raa nuun' Jesús:

—Máá xéen' xinó'o re' xináán' re' rá tee káné'én sátíñú vá, jee ku'vanúún re' ñu'un vá nuun' káá tata' uva vá nuun' rá inka ka' rá ñivi ya naku'va raa uva nuun' re' sáni íyó ñi'in' re', sáá kenta tiempú' nastútú maa —nkatyi' raa.

⁴²Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—¿Á ni ntiáné ka'vi rán Tutu' níso Tu'un Ndiosí'?:

Yuu' ya nkuniityi' rá tee jíáni ve'i,

jee yuu' vá nkenta nkúvi máá yuu' ñá'nú ka' íyótiñu,

ya káá skiná' ve'i jín ya jíá'a ku'va' nuun' sámá' ve'i.

Maá Ito'o'-ó Ndiosí' nsa'á maa,

jee tíví xíni'-ó né'yá'-ó maa jín ntyinúún-ó,

kátyí' nuun' Tutu' Íí' jie'e' maaré'. ⁴³Jee saáva kátyí' ñi' nuun' rán ya siíyo Ndiosí' ya tatúní' re' nuun' rán ya nkúvi kivi rán xintíín re', jee naku'va re' maa nuun' inka ñivi ya sikúnkúvi raa sáni ku'ni re'. ⁴⁴Jee ñivi ya kute'-e nuun' yuu' vá jee ta'nu'-u ne kuli'i'-i. Jee ñivi ya kute' yuu' vá yata'-a jee taxin' lí'i' ñivi vá sa'á-a —nkatyi' Jesús jie'e' rá ñivi kúítyi ini' raa re'.

⁴⁵Jee sáá nteso'o rá sutu' kúñá'nú vá, jín rá tee kúvi fariseo jie'e' rá tu'un kúnkunuún nkatyi' Jesús, jee ñaku'un ini' raa ya nka'an' re' jie'e' maaráa. ⁴⁶Jee nnukú raa tiin raa Jesús, soo yú'ví raa né'yá raa rá ñivi kue'e', tyi jínú' ini' rá ñivi ya Jesús kúvi iin tee nákaní tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí'.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jje'e' viko tána'á

(Lucas 14:15-24)

22 Jee nka'an' tuku Jesús inka ka' tu'un kúnkunuún, jee nkatyi' re' nuun' raa:

²—Su'va tátúní' Ndiosí' néé' antiví súkún nuun' rá ñivi yí'í xintíín re', kúnkunuún kúvi-i kuéntá' iin tee ya tátúní' iin ñuun', jee maaré' nsa'á re' iin viko tána'á se'ya yí' re'. ³Jee ntyuítí' re' rá musú' re' kuakana raa rá ñivi ya nkana re' viko tána'á, jee ntu nkuúni rá ñivi vá kiji rává.

⁴Jee tukuni ntají' re' inka ka' rá musú' re', jee nkatyi' re' nuun' raa: “Katyi' rán nuun' rá ñivi ya nkana ni' kiji, ya: Ya nsa'á stákoo ni' neyu, tyi ya ntají' ni' ña'ni' raa rá toro ni' jín rá tyelu ya nxináñu ni', jee ya íyó tu'va ni'i, kiji rán viko tána'á, katiyi' ránú nuun' raa”, nkatyi' tee tátúní' vá.

⁵Jee sáá nkatyi' rá musú' vá sukuán nuun' rá ñivi ya nkana re', soo ntu ntíin kuéntá' raa maa, jee kuá'an' raa, iin raa nkene-e kuá'an'-a nuun' káá tata' sá'a-a, jee inka ka' nkene-e kuá'an'-a nuun' xíkó-o. ⁶Jee rá inka ka' ntiin raa rá musú' tee tátúní' vá, jee nsa'á kini raa rává, jee ña'ni' raa rává. ⁷Saájee nkítí' ví'í ini' tee tátúní' vá, jee ntají' re' rá soldado re' jee nxináán' raa rá ñivi nsa'á niyi, jee nteñu'un' raa ñuun' rá ñivi vá.

⁸Saájee nkatyi' tee tátúní' vá nuun' rá musú' re': “Máá náá' nijia ya ni'i ya íyó stákoo viko tána'á ya'á, soo rá ñivi ya nkana ni' kiji viko ya'á, ntu íyó ní'in' raa ya kiji raa nékúvi. ⁹Kuá'án' rán ntáká rá ityi ká'nú, jee néni iin ñivi nani'in' rán kana rán raa kiji raa viko táná'á ya'á”, nkatyi' re'. ¹⁰Jee sáá nkene rá musú' vá kuá'an' raa ntáká rá ityi ká'nú, jee nstútú raa ntáká ñivi ya nani'in' raa, vani ñivi káné'én, vani ñivi va'a, jee su'va ntyítú ñivi nuun' íyó viko tána'á vá.

¹¹Jee sáá nkivi tee tátúní' kune'yá re' rá ñivi nkana re', jee yukuán nini' re' iin tee ya ntuví ñú'ún-u sa'ma ya íyótúní' sá ya ñú'ún rá ñivi ya kuá'án' viko tána'á vá. ¹²Jee nkatyi' re' nuun'-u: “Tenó, ¿naja nkivi nú ya'á ya ni ntuví ñú'ún nú sa'ma viko tána'á?”, nkatyi' re', soo ni ntuví nkúvi ka'an' kuiti' tee vá. ¹³Saájee tee tátúní' vá nkatyi' re' nuun' rá musú' re': “Ku'ni' rán jje'e' jín na'á tee ya'á, jee tava' rán maa kú'in'-i nuun' ñuneen' tave'í, jee yukuán ví nuun' kuno'o-o, jee kuna'yu'-u ne siká'ñí'-i rá nu'un-u”, nkatyi' re'. ¹⁴Tyi kue'e' rá ñivi kána Ndiosí' raa, soo yaku' káji Ndiosí' kivi xintíín re' —nkatyi' Jesús.

Tu'un jie'e' ya tyúnáán ñivi xu'ún náne'en rá tee tátúní' Roma

(Marcos 12:13-17; Lucas 20:20-26)

¹⁵ Saájee kuá'an' rá tee kúvi fariseo, jee nnatú'ún ráa naja vá natava' ráa yu'ú re' iin tu'un jie'e' ya kuvi tyikuatyí ráa re'. ¹⁶ Jee ntyuítíyí ráa sava rá tee súkuá'a ráa rává jín sava rá tee íñí jín Herodes kuá'an' rává nuun' Jesús, jee nkatyi' rává nuun' re':

—Mestrú', jíní' rání' ya iin tee naa' kúvi nú, jee naa' xíné'én' nú rá ñivi ityi Ndiosí', tyi ntu náni'vi' ini' nú naja jíani ini' ñivi, tyi ntu sá'á nú kuéntá' naja íyó rá ñivi. ¹⁷ Saáva katyi' xá nuun' rání' naja jíani ini' nú, ¿á yínetu' ya tyunáán-ó xu'ún nánee' tee ya tátúní' nación Roma,^a áxí ntuví? —nkatyi' rává nuun' Jesús.

¹⁸ Soo ya jíní' Jesús ya jíani káné'én' ini' rává, jee nkatyi' re' nuun' rává:

—¿Nakui tyi jítotúní' rán nu'u', tee sansu'va ráno'ó?

¹⁹ Xíné'én' rán iin xu'ún kaa ya tyúnáán rán xu'ún ya nánee' tee tátúní' Roma, kune'yá ni' maa —nkatyi' Jesús.

Jee njia'a ráa iin xu'ún kaa nuun' re'. ²⁰ Jee nkatyi' re' nuun' rává:

—¿Né iin xín nuun' tee ví ya néé' nuun' xu'ún kaa ya'á rúja?, jín, ¿né iin súví níso nuun'-u? —nkatyi' re'.

²¹ Jee nkatyi' rává:

—Tee tátúní' nación Roma ví-i.

Saájee nkatyi' Jesús nuun' rává:

—Rá kúvi nantíñú tee nísotíñú tátúní' re' nuun' nación Roma naku'va rán maa nuun' tee tátúní' nación Roma. Jee rá kúvi nantíñú Ndiosí' naku'va rán maa nuun' Ndiosí' —nkatyi' Jesús nuun' rává.

²² Sáá nteso'o rává ya nkatyi' re' sukuán, jee ntíví ví'í xíní' rává, jee nxinóo rává re', jee kuá'an' rává.

Tu'un jíkántu'ún jie'e' ya nateku' ii' tuku rá níyo

(Marcos 12:18-27; Lucas 20:27-40)

²³ Jee kivi yukuán suni ñakuyatin sava rá tee yíí ñujiín' saduceo nuun' íñí Jesús, jee suviráa vá kátyí' ya ni nsá' nateku' tuku rá ñivi ní'i', jee saáva ñikatu'ún ráa Jesús, jee nkatyi' ráa:

²⁴ —Mestrú', nkatyi' Moisés yana'an' ví'í ya retú kuvi' iin tee, jee ntu níyo se'ya re' jín ñasí'í re', jee íyó natana'á ñani' re' jín ñasí'í re', sáva koo se'ya ña jín ñani' re', sáva kuvi kuéntá' se'ya re', nkatyi' Moisés.

²⁵ Jee nteñu nuun' néé' rání' niyo uxá' rá tee nkuvi ñani' nkaku jí'ín ráa. Jee ñani' xí'nañú'ún ntana'á re' jín iin ña'an, jee ni'i' re', jee ni

^a 22:17 César

ntu níyo se'ya re'. Saájee nxinóo re' ñasí'í re' nuun' ñani' re' sáva nnaṭana'á-a jín ña. ²⁶ Jee suni sukuán nkuvi jín ñani' uví' vá jín ñani' uní' ráa jín ni'í ráa ne ñani' uxá'. ²⁷ Jee ne nuun' ní'í suni ni'í' ña'an vá ranika'. ²⁸ Saájee kivi' yá nateku' ii' tuku ni'í rá ñivi ní'í', sáá nakoo tuku rá niyi, jee, ¿né ñin ni uxá' rá tee vá nuvi xí ñasí'í ña'an vá rúja?, tyi ni uxá' ráa nnaṭana'á jín ña —nkatyi' rá saduceo nuun' Jesús.

²⁹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Na ka' naan' ka' jiáni ini' rán, tyi ntu jiáku'un ini' rán ni Tu'un Ndiosí' ya níso nuun' Tutu', ni jín jie'e' fuersá' í' ní'in níso Ndiosí'. ³⁰ Tyi kivi' nateku' ii' tuku rá ñivi ní'í' kene ráa nteñu rá níyi, jee ni nsá' tana'á ráa ka', jee ni nsá' xitáná'á ráa rá se'ya sí'í ráa, tyisa' koo ráa kuéntá' kuá' rá najiá'á' í' Ndiosí' ya íyó antiví súkún, ya ni ntu táná'á rává.

³¹ 'Soo jie'e' yá nateku' ii' nijia tuku rá ñivi ní'í', jee, ¿á ntiá'an ka'vi rán nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' rúja?, yá máá Ndiosí' nka'an', sáá nkatyi' re': ³² “Nu'u' ví Ndiosí' yá néñu'un Abraham, jín Isaac, jín Jacobo nu'u'”, nkatyi' Ndiosí'. Jee ntu kúvi re' Ndiosí' rá níyi, tyisa' kúvi re' Ndiosí' rá ñivi tékú' yá néñu'un ráa re' —nkatyi' Jesús.

³³ Jee sáá nteso'o rá ñivi kue'e' rá tu'un xíné'én' Jesús, jee ntiví nasíkuiti' xini' ráa.

Tu'un máá ñá'nú ví'í ka' nuun' ni'í yá tátúní' Ndiosí'

(Marcos 12:28-34)

³⁴ Saájee rá tee yí'í ñujín' fariseo, sáá nteso'o ráa yá ntu nkutúní' ná katyi' ka' rá tee saduceo, tyi ñasi' ráa yu'ú ráa nsá'á Jesús, jee nnaşikétá'an rá tee fariseo vá maáráa. ³⁵ Jee ñin ráa, yá súkuá'a jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' ne yana'án, níkaṭu'ún-u Jesús, tyi nkuini-i kototúní'-i re', jee nkatyi'-i:

³⁶ —Mestrú', ¿né ñin rá tu'un yá tátúní' Ndiosí' ví yá máá ñá'nú ka' nuun' ni'í yá tátúní' re' rúja? —nkatyi' tee vá.

³⁷ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—“Kunuun' Ito'o' nú yá kúvi Ndiosí' nú jín ne ni'í ánima' nú, jín ne ni'í ini' nú, jín ne ni'í antúní' nú.” ³⁸ Ya'á kúvi tu'un máá ñá'nú ka' yá tátúní' Ndiosí', jee suvi vá xí'nañú'ún ka'. ³⁹ Jee yá uví' yá tátúní' Ndiosí' kúnkunuún kúvi-i su'va: “Íyó kunuun' nú ñanitá'án nú kuéntá' kuá' ñúnúun' nú maánú.” ⁴⁰ Jee ne nuun' ni núví' rá tu'un ya'á yá tátúní' Ndiosí' vaji ni'í rá tu'un ntee Moisés yá ntatúní' Ndiosí', jín ni'í tu'un ntee rá tee yá nnaṭana'á tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án —nkatyi' Jesús.

**¿Né iin se'ya itiyiúkún' kúvi Cristo ya
ñani Ndiosí' sáva tatúní' nuun' ni'i?**

(Marcos 12:35-37; Lucas 20:41-44)

⁴¹Jee ni íyó tútú rá tee kúvi fariseo vá, jee nīkatu'ún Jesús ráa ⁴²jee nkatyi' re':

—¿Ná jiáni ini' rán jie'e' Cristo? ¿Né iin se'ya itiyiúkún' kúvi re'? —nkatyi' Jesús.

Jee nkatyi' ráa:

—Se'ya tata' ve'i itiyiúkún' vaji nuun' David kúvi re'.

⁴³Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Tatyí' Í' Ndiosí' njia'a tu'un sákatyi' maá David, jee, ¿naja tyi nkatyi' David ya Ito'o' re' ví Cristo rúja?, sáa nkatyi' re' [tiempú' tyíji jie'e' Cristo]:

⁴⁴Nkatyi' maá Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' Ito'o' ni':

“Kunee' xiín ityi kuá'á ni' nuun' tatúní' nú jín ni',

jee kunee' nú yukuán nekua' kunei ni' jín rá ñivi jíní'

u'vi' né'yá ráa no'ó,

kakin' ni' ráa tyíji jie'e' nú”,

nkatyi' Ndiosí',

nkatyi' David.

⁴⁵Saájee ne maá David nkatyi'-i ya “Ito'o' ni'” kúvi Cristo. Saáva, ¿naja vá kúvi Cristo iin Se'ya itiyiúkún' nkene nuun' David rúja? —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

⁴⁶Jee ni iin ráa ni ntu nkúvi naxiníko nuun' tu'un nkatyi' Jesús, jee ne kivi' yukuán, jee ni iin ráa ka' ntu nkiji ka' ini' ráa katu'ún ráa re'.

**Xíkóná'án Jesús rá tee fariseo jín rá tee
xiné'én' ráa jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí'**

(Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54; 20:45-47)

23 Saájee nka'an' Jesús jín rá ñivi kue'e' jín suni rá tee kútá'án jín re' ya súkuá'a re' ráa, jee nkatyi' re':

²—Rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín rá tee yí'í ñujín' fariseo, nñakuiñí' ráa niso ráa tiñu nniso Moisés ya xiné'én' ráa rá ñivi tu'un ntatúní' Ndiosí' ya ntee Moisés yana'án. ³Jee saáva ñani kúvi ya kátyí' ráa nuun' ráno'ó sa'á rán maa jee sikúnkuvi rán maa. Soo koto sa'á rán sánikua' sa'á ráa, tyi ntu sa'á rá ya kátyí' ráa. ⁴Tyi xiné'én' ráa rá tu'un tátúní' maaráa rá tiñu véi ya víji sikúnkuvi maa, jee jiákin' ráa maa nuun' rá ñivi sáva sikúnkuvi ñivi maa, soo maaráa tyi ni sù jín iin xintín' ráa ni ntu skántá' ráa sáva tyineí ráa sa'á-a rá tiñu vá.

⁵Jee ntáká rá tiñu sá'á raa vá, sá'á raa maa sáva kuni' rá ñivi maa, jee nakuetú'ún ñivi raa. Jee ká'nú sá'á raa rá kajún' lúli nú'ún pedasú' tutu' níso Tu'un Ndiosí' yá ténu'ni' né'in raa yutéén' raa jín yiki ná'á raa. Jee sá'á kání raa ka' yuxi yu'ú sa'ma nú'ún raa. ⁶Jee ñúnúun' raa máá teyu' kúñá'nú ka' kunee' raa nuun' íyó rá viko nuun' yáji' rá ñivi. Jee suni ñúnúun' raa máá rá teyu' kúñá'nú ka' kunee' raa ini' rá ve'i sinagoga nuun' nútútú rá ñivi Israel. ⁷Jee ñúnúun' raa yá ká'an' yíñú'ún ñivi jín raa rá nuyá'vi, jín yá ká'an' ñivi raa mestrú'.

⁸Soo ráno'ó, koto jiá'a rán yá ka'an' rá ñivi mestrú' kúñá'nú ráno'ó. Tyi métú'ún ni mestrú' kúñá'nú rán íyó, yá kúvi Cristo, jee ntáká ráno'ó tyi ñi ni kúvi rán yá kúvi rán ñani' jín ku'va. ⁹Jee koto ká'an' rán tátá' rán ni ñi yá íyó ini' ñiví ya'á, tyi métú'ún ni Tátá' rán Ndiosí' íyó, yá néé' re' antiví súkún. ¹⁰Jee suni koto jiá'a rán ka'an' raa mestrú' ráno'ó, tyi métú'ún ni mestrú' rán íyó tyú'un re' ityi ráno'ó, yá kúvi Cristo. ¹¹Tyisa' ñivi yá íyó nteñu ráno'ó yá kúñá'nú yósó' nuun' rán, suvi vá kitíñú-u nuun' rán kuéntá' ñi musú' rán. ¹²Jee néni ñi yá kutéyí-i sá'á ñá'nú-u maáa, jee sa' kinoo kanuun ñivi vá, ntu ka' kúñá'nú-u, jee ñi ñivi yá sá'á núun-u maáa nulá'vi ini'-i maáa, jee ñi'in'-i yá nuñá'nú-u.

¹³¡Na ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó, tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó tee kúvi fariseo!, ¡tee sansu'va kúvi rán! Tyi jiásí' rán yá kivi rá ñivi xintúin Ndiosí' yá néé' antiví súkún tatúní' re' nuun' raa, tyi ráno'ó jee ni ntu kivi rán xintúin re', jee ni ntu jiá'a rán yá kivi rá inka ka' ñivi.

¹⁴¡¡Na ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó, tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó tee kúvi fariseo!, ¡tee sansu'va kúvi rán! Tyi jítyi rán rá ña'an ná'ví, kánee' rán ve'i ráña, jee kañunkúun sá'á rán nika' yá na'an ví'í jíkán' tá'ví' rán nuun' Ndiosí'. Jee saáva xeen' ka' ñi'in' rán tunó'ó yá sijíta Ndiosí' ráno'ó.]

¹⁵¡Na ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó, tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó tee kúvi fariseo!, ¡tyi tee sansu'va kúvi rán! Tyi ráno'ó, jee jikanuun rán ñínká'nú, vani nuun' nteñú'ún, vani nuun' ñuítí' núkú rán ñi ñivi sijínú' rán ini'-i rá tu'un xiné'én' maáran, jee retú kúneí rán sijínú' rán ini' ñivi vá, jee síkúniso rán ka' kuatyí siki'-i yá ne uvi' ítyí ka' íyó ñi'in'-i yá ki'in'-i nuun' nú'ún' xéen' nsú ká' íyó ki'in' ráno'ó nuun' nú'ún' xéen'.

¹⁶¡Na ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, tyi kúvi rán kuéntá' kúvi tee kuáa yá ni ntu tyu'un rán rá ñivi ityi naa', tyi kátyí' rán yá néni ñi ñivi yá sánáa'-a nuun' tu'un ká'an'-a jie'e' veñu'un ká'nú Ndiosí' jee ntuná' yíyá'vi yá nkatyi'-i, soo néni ñi ñivi sánáa'-a nuun' tu'un ká'an'-a jie'e' ka' kuáan yíyá'vi oro yá nákiin' ini' veñu'un vá, saájee yá íyó siki'-i sikúnkúvi-i, kátyí' rán. ¹⁷¡Tee naan' tee kuáa ví rán!, ¿né ñi ví máa ñá'nú ka': á oro vá áxí veñu'un ká'nú yá sá'á-a ii' oro vá rúja? ¹⁸Jee suni

kátyí' rán ya: “Ntuná' yíyá'vi-i ya sánáa' néni iin ñivi nuun' tu'un ká'án'-a jie'e' altar nuun' téñu'un' rá ñivi rá sana' násoko' ráa nuun' Ndiosí', soo néni iin ñivi ya sánáa'-a nuun' tu'un ká'án'-a jie'e' rá sana' sókó' ya yósó' nuun' altar, saájee ya íyó siki'i sikúnkuvi-i ya nkatyi'-i”, kátyí' rán.

¹⁹'i[Teē naan'] teē kuáá ví rán!, tyi, ¿né iin ví máá ñá'nú ka': á rá nantíñú násoko' yósó' nuun' altar, áxí maá altar, ya sá'a-a ya íí' rá nantíñú násoko' nuun' altar vá rúja? ²⁰ Saáva ñivi ya sánáa'-a nuun' tu'un ká'án'-a jie'e' altar, jee nsú kuatyí jie'e' altar vá ni sánáa'-a, tyi suni ne jín jie'e' ntáká rá yósó' nuun' altar vá ranika'. ²¹ Jee ñivi ya sánáa'-a nuun' tu'un ká'án' jie'e' veñu'un, jee nsú kuatyí jie'e' veñu'un vá sánáa'-a nuun' tu'un ká'án'-a, tyi suni ne jín jie'e' Ndiosí' ya íyó re' yukuán. ²² Jee ñivi sánáa'-a nuun' tu'un ká'án'-a jie'e' antiví súkún, jee nsú kuatyí jie'e' antiví súkún vá, tyi suni ne jie'e' teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re', jín suni ne jie'e' maaré' ranika' ya néé' re' yukuán.

²³'iNa ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó, teē xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó teē kúvi fariseo!, tyi, ¿teē sansu'va ví rán!, tyi násoko' rán nuun' Ndiosí' ni ují' ni ují' ta sientú' ni'i nantíñú rán ne nantíñú káyánká ne yukú' minu stílá', jín yukú' anís, jín yukú' comino, soo ntu sá'a rán rá tiñu máá ñá'nú ví'í ka' ya tátúní' Ndiosí', ya kue'nu naa' rán, jín ya kuná'ví ini' rán ñanitá'án rán, jín ya kunei ini' rán Ndiosí'. Íyó sa'a rán rá tiñu ya'a ni jín nsá' xínóo rán sa'a rán rá inka rá tiñu.

²⁴'iRáno'ó teē kuáá ya ni ntu jíní' rán ityi tyu'un rán rá ñivi! Tyi síkujín rán tiukún túún lúlí ñú'ún nuun' nute jí'i rán, sosa' jí'i rán iin kiti kameyú' maá ká'nú.

²⁵'iNa ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, teē xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó teē kúvi fariseo, tyi, ¿teē sansu'va ví rán!, tyi nánete rán kuatyí yata' vasú' jí'i rán jín yata' ko'o' ñúyáji' rán. Soo ityi ini' ráa ñútyitú jín nantíñú ya kánee' rán jín jie'e' máá tu'un u'vi' ini' rán.

²⁶'iRáno'ó fariseo, teē kuáá ví rán! Xí'na ka' íyó sa'a noo rán ánima' rán, kuéntá' kuá' násánoo ini' iin vasú', saájee tui nijin' ya nnonoo kuáiyó rán nuun' rá ñivi.

²⁷'iNa ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, teē xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó fariseo, tyi, ¿teē sansu'va kúvi rán! Tyi kúvi rán kuéntá' kúvi rá ñáñá rá niyi nka'yu kuíjín jee ne túvi vii' ñunkúún-u nuun' nijin', soo ityi ini'-i tyi ne yí'í tyitú yikiníyi jín ni'i ya té'yú' ini'-i. ²⁸ Jee suni sukuán íyó rán nuun' nijin' rán, tyi stúvi rán ya teē naa' kúvi rán nuun' rá ñivi, soo ityi ini' rán ñú'ún tyitú tu'un sansu'va kúvi rán jín tu'un nívá'a.

²⁹'iNa ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, teē xiné'én' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín ráno'ó teē kúvi fariseo, tyi, ¿teē sansu'va kúvi rán! Tyi ne sámá' rán rá ve'i ñáñá nuun' yí'í rá yikiníyi rá teē nnakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án, jee ne síkútú rán rá ve'i

nuun' ñáñá nuun' káá rá nkuvi ñivi naa'. ³⁰ Jee kátyí' rán: “retán' nteku'-órán ne kivi' nteku' rá jíí'-órán yana'án, jee nsá' tyinei tá'án-ó ráa ka'ni' ráa rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án”, kátyí' rán. ³¹ Jee su'va stúvi rán ya náá' siki' maárano'ó ya kúvi rán se'ya itiyúkún' nkene rán nuun' rá jíí' rán yana'án ya ña'ni' ráa rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án. ³² Jee ráno'ó, sa'á rá tiñu káné'én ya nsa'á rá tátá' jíí' itiyúkún' rán nekua' natyutyítú rán sá'á rán kua' nñukú'vá ya nivá'a nsa'á ráa.

³³ ¡Koo' ráno'ó! ¡Se'ya koo' xeen' ví ráno'ó! ¿Naja kivi kaku rán nuun' sikinaan' Ndiosí' ráno'ó kii'n' rán nuun' ñu'un' xéen'? ³⁴ Saáva, nu'u' tyúityí ni' nuun' rán rá tee nákaní tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí', jín rá tee tu'va ya jíí' va'a tu'un re', jín rá tee ya xiné'én' va'a tu'un re', jee ráno'ó tyi ka'ni' rán sava ráa, jee tekaa rán sava ráa nuun' kurúsi', jee kuun' rán yo'o sava ráa ini' rá ve'i sinagoga rán, jee kunikin' rán ráa sakini rán ráa ñuun' ta ñuun'. ³⁵ Saáva siki' ráno'ó nakuni'i ni'i kuatyí siki' rán kuno'o rán jie'e' ni'i rá ñivi naa' vá'a ya ña'ni' nuun' ñiví ya'á, ne sáá ña'ni' ñivi Abel ya kúvi tee naa', jín ne sáá ña'ni' rá ñivi Zacarías se'ya Berequías ma'ñú veñu'un ká'nú ii' jín xín altar nuun' sókó' rá sana' nuun' Ndiosí'. ³⁶ Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya ni'i rá kuatyí ya'á kiji siki' rá ñivi íyó vitan xinó'o Ndiosí' ráno'ó.

Núku'yá ini' Jesús jie'e' Jerusalén

(Lucas 13:34-35)

³⁷ ¡Jerusalén! ¡Jerusalén! Ráno'ó ñivi ñuun' vá ya jíá'ní' rán rá tee ya nákaní ráa rá tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí', jee kúun' rán yuu' rá tee ya ntyúityí Ndiosí' vaji nuun' nú. Jee ku'e'e' ítyí nkuini ni' nastútú ni' rá se'ya ñuun' nú, kuéntá' kua' nastútú iin tyetán rá se'ya ti' tyiji rá tyiyo' ti', soo ntu nkuini nú. ³⁸ Kuni' rán, tyi xinóo Ndiosí' no'ó. ³⁹ Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya ni nsá' kuni' rán ka' nu'u' ne vitan, nekua' kenta tiempú' ya katyi' rán: “¡Na ka' netu' ka' kúvi maáré' ya vaji-i jín tiñu ñá'nú nuun' súví Ito'o'-ó Ndiosí'!”, katyi' rán —nkatyí' Jesús.

Kátyí' yatyi' Jesús ya naan' veñu'un ká'nú Jerusalén

(Marcos 13:1-2; Lucas 21:5-6)

24 Jee sáá nkene Jesús ini' veñu'un ká'nú kua'an' re', jee ñakuyatin rá tee súkuá'a re' vá, jee nxiné'én' ráa re' rá ve'i súkún ná'nú ya kúvi veñu'un ká'nú. ² Soo nñaxiníko Jesús, jee nkatyí' re' nuun' ráa:

—¿Á né'yá rán ni'i ya'á? Jee máá naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya ni nsá' kinoo ka' ni iin yuu' koso' ta'án nuun' inka yuu', tyi ni'i ya'á tani' —nkatyí' Jesús nuun' ráa.

Rá seña koo tiempú' kuakuyatin ni'i ñivi ya'á

(Marcos 13:3-23; Lucas 21:7-24; 17:22-24)

³ Saájee kuá'an' Jesús yuku Olivos, jee ñakunee' re' yukuán, jee yukuán ñakuyatin rá tee súkuá'a re' vá nuun' neé' re', jee nikatu'un sín raa re', jee nkatyi' raa:

—Katyi' xá nuun' rán', ¿na tiempú' kuvi rá tiñu ya'á ya nkatyi' nú?, jee, ¿ná kúvi seña koo sáva stúvi ya kenta tiempú' nikó tuku nú, jín ya jinu tiempú' nuun' ní'i? —nkatyi' raa nuun' Jesús.

⁴ Jee nñaxiníko Jesús nuun' raa:

—Kumí rán maarán ya ni ñin ntuná' xiná'ví ñivi ráno'ó. ⁵ Tyi kue'e' ñivi káñunkúun katiyi' raa nika' ya kiji raa nuun' súvi ni', jee katiyi' raa nika': “Nu'u' ví Cristo”, jee kue'e' ví'í ñivi xiná'ví raa jín tu'un xiné'én' raa. ⁶ Jee teso'o rán ya íyo tukanta'an ñin ñuun' jín inka ñuun', jín ya koo tukanta'an. Soo kumí rán maarán ya koto ñúyú'ví ini' rán, tyi saá íyo kuvi rá tunó'ó ya'á, soo ntiá'an kenta jinu tiempú' nuun' ni'i. ⁷ Tyi kantá'an nación jín inka nación, jee suni kantá'an ñuun' jín inka ñuun'. Jee kutámá ví'í, jee koo ví'í kue'i', jee koo ñutáan ya'á yukuán. ⁸ Soo ni'i rá ya'á kúvi tunó'ó ya kijié'é xi'nañú'un ka'.

⁹ Saájee naku'va rá ñivi ráno'ó xintíin rá tee jié'ne' kuatyí ya xinó'o ráno'ó, jee ka'ni' raa ráno'ó, jee ta'vi ini' kuáiyó rá ñivi kune'yá raa ráno'ó, jie'e' yí'í rán nuun' nu'u'. ¹⁰ Saájee tiempú' yukuán kue'e' ñivi ya kúne' ini' raa nu'u' nikó yátá ini' raa, ni nsá' kune' ka' ini' raa nu'u', jee naku'va raa tá'an raa nuun' rá tee nísotíñú ya xinó'o, jee ta'vi' ini' ñin inka raa kune'yá raa tá'an raa. ¹¹ Jee kiji kue'e' rá tee xiná'ví jee katiyi' raa nika' ya nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee xiná'ví raa kue'e' ví'í ñivi. ¹² Jee kíkoo kukue'e' ví'í nuun' ka' rá tiñu nívá'a, jee kue'e' rá ñivi ni nsá' koo ka' ya ná'ví ini' raa. ¹³ Soo rá ñivi kuni'in kuiñi kutú raa jín ni' ne nuun' kenta jinu jee suviráa ví ya sikáku Ndiosí' raa. ¹⁴ Jee tu'un vá'a ya'á ya ká'an'-a jie'e' ya kúvi kivi' ñivi na'á Ndiosí' nuun' tátúni' re' nuun' raa tekutu'un-u nuun' nñínká'nú nuun' ñivi ya'á, sáva stúvi ya náá' nuun' ñivi ntaká ñuun' ñivi ya'á, saájee kenta jinu tiempú' nuun' ní'i.

¹⁵ Jee Daniel, tee nñakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí' ne yana'an, ntee re' ya koo ñin ya kákiní né'í ya jínítyi' ini' Ndiosí' né'yá re' maa ya stívi-i ya í'í ya sa'á-a ya kuni' u'vi' Ndiosí' veñu'un ká'nú re'. (Ñivi ya ka'vi tu'un ya'á, jee íyo kiku'un ini'-i vá.) Jee saá kuni' rán maa, ya kuiñi-i nuun' í'í ini' veñu'un, ¹⁶ saájee rá ñivi neé' ñu'un Judea, íyo kunu raa k'i'in' raa nuun' rá yuku sáva kaku raa. ¹⁷ Jee ñivi ya yósó' xini' ve'i-i, jee koto núun-u tava'-a nantíñú-u íyo ini' ve'i-i.

¹⁸ Jee ñivi ya íñi nuun' tata' sa'á-a, koto níko-o nake'en-e sokotó-o.

¹⁹ Jee na ka' ná'ví ka' rá ña'an nekue'i', jín rá ña'an neen yikín rá

kiví' yukuán! ²⁰ Kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' ya nkúvi rá tiñu ya'á tiempú' kúvíjin ví'í ya kuniñú'ún kaku rán jee ni nkúvi-i kiví' nájiávi. ²¹ Tyi saájee tiempú' yukuán koo tunó'ó máá nasi xéén' nasíkuiti', ya ni ntiá'an kuvi ne tiempú' xí'nañú'ún ñakoo ñívi ya'á ne vitan, jee ni nsá' koo-o ka' su'va. ²² Jee retán' ntuví nasa'á kuítí Ito'o'-ó tiempú' tunó'ó vá, jee ni ñin ñivi nkáku nékúvi, soo jie'e' rá ñivi nkáji Ndiosí' sáva kivi ráa xintíin re', saáva nasa'á kuítí re' tiempú' vá.

²³ Saáva retú ñin ñivi katyi'-i nuun' rán tiempú' yukuán: “Kune'yá, ya'á íñi Cristo, áxi yukuán”, jee koto ínú' ini' rán tu'un ya kátyi'-i.

²⁴ Tyi kiji rá tee xíná'ví ya katyi' ráa nika' ya Cristo ví ráa. Jee kenta rá ñivi ya katyi' ráa nika' ya nákaní ráa tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee sa'á ráa rá seña anasí jín rá tiñu anasí ya tiví xíni' rá ñivi sáva xíná'ví ráa rá ñivi. Jee sa'á ráa maa sáva xíná'ví ráa ne rá ñivi nkáji Ndiosí', retú sanaan' kuvi. ²⁵ Jee teso'o va'a rán, tyi ya nstú'va yatyí' nì' ráno'ó jie'e' rá tiñu vá ne ntiá'an kuvi-i su'va. ²⁶ Saáva retú kátyi' ráa nuun' ráno'ó: “Kune'yá, íñi Cristo ne nuun' ñu'ún sain nuun' ntuná' íyo yukuán”, katyi' ráa, jee koto kéne rán kè'in' rán kune'yá rán yukuán. Áxi retú katyi' ráa: “Kune'yá, tyi ini' ve'i ya'á né'e-”, katyi' ráa, jee koto ínú' ini' rán ya kátyi' ráa. ²⁷ Tyi kuéntá' kua' sá'á tajia sáá jíanute'-e ne nuun' kenta nkanii' jee nátúvi ne nuun' tá'an' nkanii', sukuán natuvi nì' kiví' kiji tuku nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñívi sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi. ²⁸ [Tuvi nijin' ya kenta nì' kuéntá' kua' túvi nijin'] nuun' káá niyi ñuné'yú', tyi yukuán kútútú rá tyíi.

Sáa niji tuku Jesús

(Marcos 13:24-37; Lucas 21:25-33; 17:26-30, 34-35)

²⁹ Jee kuísá ntañú'ún kuiti' ré njia'a tunó'ó rá kiví' yukuán,
jee nuneen' nkanii',
jee nsá' kutuun' ka' ñu'un' yoo',
jee kute' rá tiuun' ne súkún,
jee kajia' rá fuersá' súkún ya tñin ni'i ya íyo súkún.

³⁰ Saájee nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñívi sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi jee tuvi seña nu'u' ne súkún, saájee kuna'yu' ni'i kuiti' rá ñivi ñuun' íyo ñívi ya'á, jee kuni' ráa nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñívi sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, jee niji nì' nuun' viko' súkún jín kue'e' nasíkuiti' fuersá' íi' ní'in níso nì', jín ya vii' nasíkuiti' kúná'nú nì' ya vane' tuun' kujianute' nuva nì'. ³¹ Jee tají nì' rá najiá'á' íi' nì' ntántúni' nì'in tivi' ráa trompeta, jee nastútú ráa ñivi nkáji nì' kuvi ráa ñivi nì' ne nuun' ni kúmí' rá íyo ityi ñívi, ne íyo ka' ityi ñívi, jín ne íyo ka' ityi antiví yata' ñívi.

³² Kutu'va rán ya xiné'én' tu'un kúnkunuún ká'an' jie'e' yutun higo: Sáa ya núyúté rá na'á yutun-u, jee néneyúté rá na'á yuku'-u,

jee ya jíní' rán ya ya vaji nkuyatin rá yoo' tiempú' sáá'.^a ³³Suni sukuán sáá kuni' rán ya kuvi ntáká rá tiñu ya'á ya nkatyi' nì', saájee kuká'nú ini' rán ya ya vaji kúyatin nì', ya kuéntá' vaji kivi nì' yuvé'í. ³⁴Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán ya nsá' jínu rá ñivi ya'á^b ne kuvi ni'i rá tiñu ya nkatyi' nì'. ³⁵Súkún jín ñiví ya'á kinaan' raa, soo rá tu'un kátyí' nì', ni nsá' kinaan'-a tyi ni'i síkúnkuvi. ³⁶Soo jie'e' kivi' yukuán jín hora vá ya kuvi rá tiñu nkatyi' nì', jee ni iin ntuná' jíní' maa, ni rá najiá'á' íí' Ndiosí' ya néé' antiví, ni maání' ya kúvi nì' Se'ya Ndiosí', tyi métú'ún ni Tátá'-ó Ndiosí' ví ya jíní'.

³⁷'Tyi kuéntá' kua' nkuvi ne rá kivi' nteku' Noé ne yana'an, jee suni sukuán koo sáá niji tuku nì', nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi. ³⁸Tyi kuéntá' rá kivi' yukuán sáá ntiá'an kajié'é kuun saví' xéen' tyitú nute nuun' ñu'ún, jee yáji' rá ñivi, jí'i raa, táná'á raa, jee stáná'á raa rá se'ya raa, nekuá' nkenta kivi' nkivi Noé ini' barkú' máá ká'nú nasíkuiti' ya naní arca. ³⁹Jee ntu jíní' raa ná kuvi nekuá' nkenta jiásí' nute kue'e' nuun' ñu'ún, jee nteni ni'i kuiti' raa, jee suni su'va kuvi sáá niji nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi.

⁴⁰'Saájee kivi' yukuán kuiñi uvi' tee sátíñú nuun' káá tata' sá'á-a, jee iin raa nake'en nì', jee iin kinoo. ⁴¹Jee uvi' ña'an níko nkáá jín iin molínú', jee iin ráña nake'en nì', jee iin kinoo. ⁴²Saáva nito koo rán, tyi ntu jíní' rán na kivi' niji Ito'o' rán. ⁴³Saáva íyó kuká'nú ini' rán ya'á: retán' jíní' tee xí ve'i na hora yakuáá' kenta tee kuí'ná sakuí'ná-a, jee kunito re', jee nsá' ku'va re' kivi-i ini' ve'i re' sakuí'ná-a. ⁴⁴Jee saáva suni ráno'ó nito koo rán satú'va rán maarán, tyi máá hora ya ntu ñu'ún ini' rán, jee niji nì', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi.

Tu'un jie'e' musú' síkúnkuvi naa' jín musú' ya ntu síkúnkuvi naa'

(Lucas 12:41-48)

⁴⁵'¿Né iin kuvi musú' ya ñu'ún káji xini'-i síkúnkuvi naa' va'a-a, ya ñani ito'o' xí tiñu-u maa sáva kuneen kuéntá'-a rá inka ka' tá'an musú'-u ve'i re' sáva ku'va-a kaji' raa máá hora íyó ku'va maa rúja? ⁴⁶Na ka' netu' ka' ví musú' yukuán ya sáá nenta ito'o'-o, jee nani'in' re' maa síkúnkuvi naa'-a sukuán. ⁴⁷Jee máá naá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya ito'o' musú' vá kani re' maa kuneen kuéntá'-a kuáyó rá

^a **24:32** Soo ñuun' Israel ntu kúun saví' tiempú' sáá', ya kúvi verano. Yukuán kúun saví' ne rá yoo' octubre jín ne yoo' mayo. Verano ya kúvi tiempú' sáá' kúvi rá yoo' junio, julio, jín agosto ya kúvi-i tiempú' ní'. Jee néneyuté na'á yuku' rá yoo' abril jín mayo.

^b **24:34** Tu'un ya'á ví esta generación: kúvi katyi'-ó rá ñivi ya tékú' raa tiempú' nkatyi' Jesús tu'un ya'á, áxí rá ñivi kuteku' sáá kuni' raa rá seña vá, áxí tata' ya'á (tata' Israel), áxí rá ñivi ya kúvi su'va.

nantíñú kúmí re'. ⁴⁸ Soo retú musú' káné'én ví-i jee jiáni ini' ánima' re': “Kúkuéé ito'o' ni' nenta re'”, ⁴⁹ jee kajié'é ku'va re' rá tá'an musú' re', jee kaji' re' ko'o re' jín rá ñivi jíni. ⁵⁰ Saájee nenta ito'o' musú' vá máá kivi ya ntu ñú'ún ini'-i nenta re' jín máá hora ya ntu jíní'-i, ⁵¹ jee xeen' xinó'o re' maa jee naskánitá'an re' maa kị'in'-i nuun' kuno'o-o jín rá ñivi sansu'va jee yukuán kuna'yu' ráa ne ka'ñi' nu'un ráa.

Tu'un ká'an' jie'e' uji' rá ña'an sútyí jiá'nu jiáá

25 'Saájee, néé' Ndiosí' antiví súkún jee su'va kenta tatúní' re' nuun' rá ñivi kivi na'á re' kuéntá' uji' rá ña'an sútyí núún íyó ninu'un, ya ntíin tanuun' ráa kantil ráa, jee nkene ráa kuata'an' ráa tee táná'á. ² Jee u'un' ráa kúvi ráa ña'an naan' jee u'un' ráa jiáni kájí xini'. ³ Tyi rá ña'an sútyí núún ya ntu ñúkájí ini', ína'á ráa rá kantil ráa, jee ntuví ína'á sín ráa ka' aceite kuna'á ráa sáva natyu'un ráa ini' kantil ráa. ⁴ Soo rá ña'an sútyí núún ñúkájí ini', ína'á sín ráa ka' aceite ñú'ún ini' rá tino'o' ína'á ráa jín rá kantil ráa. ⁵ Jee ni kúkuéé tee táná'á vá kenta re', jee nkanta ma'ná nuun' ni'i rá ñasútyí, jee nkixi' ráa.

⁶ Saájee sáa nkuvi savañuún, jee nteso'o ráa ñin nusu' tatyí' yu'ú kánajíin-i, kátyí'-i: “¡Kuneyá! Ya vaji tee táná'á. Kene rán kita'an' rán maa”, nkatyi'-i. ⁷ Saájee nnakoo ntáká rá ña'an sútyí núún íyó ninu'un vá, jee nnasa'á stákoo ráa rá kantil ráa. ⁸ Soo rá ña'an sútyí núún ntu ñúkájí ini' vá, nkatyi' ráa nuun' rá ña'an sútyí núún ñúkájí ini': “Taji rán ntí' aceite rán ni'in' rání', tyi ná'vá' kantil rání'”, nkatyi' ráa.

⁹ Soo nnaxiníko rá ña'an sútyí núún ñúkájí ini' nuun' ráa: “Ntuví, tyi koto nkánta ni'in' rání' jee ni ya ni'in' ránú. Sosa' kị'in' ránú nuun' xíko ráa maa kike'en rán maa sáva ni'in' rán ya kuatíñú rán”, nkatyi' rá ña'an ñúkájí ini' vá.

¹⁰ Jee ni kuá'an' rá ña'an sútyí núún kuake'en ráa aceite jee nkanta tee táná'á vá, jee ni ú'ún' rá ña'an ya íyó tu'va ráa jín kantil ráa, jee nkivi ráa jín tee táná'á vá ini' ve'i nuun' íyó viko táná'á vá, jee nnakasi' yuvé'í nuun' nkivi ráa vá.

¹¹ Jee kuíre kuéé ka' suni nkenta rá ni ú'ún' ka' rá ña'an sútyí núún vá, jee nkatyi' ráa: “¡Ito'o', ito'o'!, kune yuvé'í.”

¹² Soo nnaxiníko re' nuun' ráa, jee nkatyi' re': “Maa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya ntu jíní' ni' ráno'ó”, nkatyi' re' nuun' ráa.

¹³ Jee nkatyi' Jesús:

—Saáva nito koo rán tyi ntuví jíní' rán na kivi' ni na hora kiji tuku nu'u', ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kvi ni' Se'ya Ñivi ñiví.

Tu'un ya ká'án' jie'e' xu'un

(Lucas 19:11-27)

¹⁴Jee ya tátúní' Ndiosí' nuun' rá ñivi kúvi-i kuéntá' kuá' ñin tee ya ya íyó tú'va re' ya kene re' kǐ'in' íká re' inka ñuun', jee nkana re' rá musú' re', jee njia'a re' xu'un re' nuun' ta ñin ráa satíñú ráa jín-i.

¹⁵Jee nuun' ñin musú' re' njia'a re' u'un' kustá' xu'un kaa,^a jee nuun' inka ka' njia'a re' uvi', jee nuun' inka ka' njia'a re' ñin, sukuán njia'a re' nuun' ta ñin ráa sánikua' naja kuvi kuneí satíñú ta ñin ráa jín xu'un vá sáva ñi'in' ráa ka' siki' xu'un. Saájee nkene re' kuá'an' íká re'.

¹⁶Jee musú' ya ñi'in' u'un' kustá' xu'un kaa vá, kuísá ñasatíñú-u jín xu'un vá, jee nkunef-i ñi'in'-i u'un' ka' kustá' siki' xu'un vá. ¹⁷Jee suni sukuán nsa'á inka ka' musú' ya ñi'in' uvi' kustá' xu'un vá, tyi suni ñasatíñú-u jín xu'un vá, jee nkunef-i ñi'in'-i uvi' kustá' ka' siki' xu'un vá. ¹⁸Soo musú' ya ñi'in' ñin kustá' xu'un vá, ña'an'-a ñete-e nuun' ñu'un, jee ntyiyu'u'-u xu'un ito'o'-o vá tyiji ñu'un nuun' ñete-e vá.

¹⁹Jee sáá njia'a ví'í tiempú', jee ñnikó ito'o' rá musú' vá, jee natava' re' kuéntá' jín ráa. ²⁰Jee musú' ya ñi'in' u'un' kustá' xu'un kaa vá, ñakuyatin-i nuun' ito'o'-o jín u'un' ka' kustá' xu'un, jee nkatyi'-i: "It'o'o', u'un' kustá' xu'un kaa ntaji nú nuun' nu'u', jee kuneyá, ya'á íyó u'un' ka' kustá' xu'un ya ñi'in' ñi' siki'-i." ²¹Jee nkatyi' ito'o' re' nuun' re': "Va'a nsa'á nú, tyi musú' va'a síkínkuvi ñaa' kúvi nú. Tyi síkúnkuvi ñaa' nú jín yaku' tiñu lúlí, saájee kani ñi' no'ó nuun' kue'e' tiñu ñá'nú ka'. Kivi nuun' nasa'á sii' ñi' ini' nú jín nu'u', ya kúvi Ito'o' nú", nkatyi' ito'o' musú' vá.

²²Jee suni ñakuyatin musú' ya ñi'in' uvi' kustá' xu'un vá nuun' ito'o'-o, jee nkatyi'-i nuun' re': "It'o'o', uvi' kustá' xu'un ntaji nú nuun' ñi', jee kuneyá, ya'á íyó uvi' ka' kustá' xu'un ñi'in' ñi' siki'-i", nkatyi' musú' vá. ²³Jee nkatyi' ito'o' re' nuun' re': "Va'a nsa'á nú, tyi musú' va'a síkúnkuvi ñaa' kúvi nú. Tyi síkúnkuvi ñaa' nú jín yaku' tiñu lúlí, saájee kani ñi' no'ó nuun' kue'e' tiñu ñá'nú ka'. Kivi nuun' nasa'á sii' ñi' ini' nú jín nu'u', ya kúvi Ito'o' nú", nkatyi' ito'o' musú' vá.

²⁴Jee suni ñakuyatin musú' ya ñi'in' ñin kustá' xu'un vá, jee nkatyi'-i: "It'o'o', jíní' ñi' ya tee xityi' kúvi nú, ya náke'en nú tata' sá'á nuun' ntu ntaji nú, jín ya náke'en nú tata' sá'á ya ntu nsikútenuun nú nikin tata'. ²⁵Jee saáva yu'ví ñi', jee ña'an' ñi' ñatyiyu'u' ñi' xu'un nú tyiji ñu'un, jee kuneyá, ya'á natiin nú xu'un nú", nkatyi'-i.

^a 25:15 Tu'un ya'á ví talento. ñin talento kúvi ya'vi ya ñi'in' ñin musú' sáá satíñú re' xa'un' kuiya'. Kúvi kue'e' ví'í xu'un.

²⁶ 'Jee n̄axiníko' ito'o' re' jee nkatyi' re' nuun'-u: "Musú' kán'één, jee kúxí nú, ¿á ya nini' nú ya náke'en n̄i' tata' sá'á nuun' ntu ntaji n̄i', jín ya náke'en n̄i' tata' sá'á ya ntu nsíkúténuun n̄i' nikin tata' rúja? ²⁷ Saáva íyó kakín' va'a nú xu'ún n̄i' nuun' rá tee sátíñú nuun' káá xu'ún nékúvi. Jee sáá nenta n̄i' jee nake'en n̄i' maa ne jín ya ña'nu siki'-i rúja", nkatyi' tee xí xu'ún vá.

²⁸ 'Jee nkatyi' re' nuun' rá ñivi íñi nuun' re': "Kanee' rán xu'ún xintín-i, jee naku'va rán maa nuun' musú' ya ya ina'á uji' xu'ún. ²⁹ Tyi ntáká ñivi ya ya kúmí-i jee naku'va ka' nuun'-u, jee kumí-i kue'e' ví'í ka', soo ñivi ya ntu kúmí jeesa' kanee' ni'i súka' matí'ín' kúmí-i. ³⁰ Jee musú' ya'á ya ntuná' íyótiñu-u, tava' rán maa ki'ín'-i tyíké'i nuun' ñuneen', jee yukuán kuna'yu'-u, jee ne ka'ñi' rá nu'un-u, nkatyi' ito'o' rá musú' vá.

Jié'né' Jesús kuatyí rá ñivi ntáká nacióñ

³¹ 'Tyi sáá niji tuku n̄i', ya ntaji Ndiosí' nuun' ñivi sáva kivi n̄i' Se'ya Ñivi, jee vii' ví'í kuñá'nú n̄i', jee ni'i rá naji'á'á' í'í kutá'an ráa jín n̄i', saájee kikunee' n̄i' teyu' nuun' tatúní' n̄i' nuun' vii' ñá'nú nasíkuiti'. ³² Jee nutútú ñivi ntáká nacióñ ityinúún' n̄i', jee sa'á síñ n̄i' iin inka ráa, kuéntá' sá'á tee náka sana' sáá sá'á síñ re' rá lantyi jín rá nixí'yú. ³³ Jee rá ñivi n̄i' ya kúvi kuéntá' rá lantyi n̄i', kani n̄i' ráa xíñ ityi kuá'á n̄i'. Jee maáráa ya ntu kúvi ñivi n̄i' kúvi ráa kuéntá' rá nixí'yú, jee kani n̄i' ráa xíñ ityi sátín n̄i'.

³⁴ 'Saájee nu'u' ya kúvi n̄i' ya tátúní' nuun' ni'i jee katyi' n̄i' nuun' rá ñivi íñi ityi kuá'á n̄i': "Ne'en' ráno'ó, ya netu' kúvi rán nsa'á Tátá' n̄i', jee ni'ín' rán ta'vi' ya vá'a ya yí'í rán xintín re' tátúní' re' nuun' rán ya ya íyó tú'va-a ne sáá nkajié'é ñakoo ñivi ya'á nsa'á re'. ³⁵ Tyi sáá jísoko n̄i' jee ntaji rán nyaji' n̄i', jee sáá jítyí' n̄i' nute jee ntaji rán nute ni'i n̄i', jee nika n̄i' kuéntá' iin tee jíka íká inka ñuun' jee ntaji rán ntí' ve'i rán nkinoo n̄i', ³⁶ jee nkumani' sa'ma ku'un n̄i' jee ntaji rán sa'ma nñu'un n̄i', jee nku'vi' n̄i' jee ñane'yá rán nu'u', jee nyí'i ni'yu' n̄i' vekaa, jee ñane'yá rán nu'u'", katyi' n̄i' nuun' rá ñivi íñi ityi kuá'á n̄i'.

³⁷ 'Saájee rá ñivi ñaa' vá, naxiníko' ráa, jee katyi' ráa: "It'o'o', ¿na tiempú' nini' rán' ya jísoko nú jee ntaji rán' nyaji' nú?, jee, ¿na tiempú' jítyí' nú nute jee ntaji rán' nute ni'i nú?, ³⁸ jee, ¿na tiempú' nini' rán' ya jíka nú kuéntá' iin tee jíka íká inka ñuun' jee ntaji rán' ntí' ve'i rán' nkinoo nú?, jee, ¿na tiempú' kúmání' sa'ma ku'un nú jee ntaji rán' sa'ma nñu'un nú?, ³⁹ jee, ¿na tiempú' nini' rán' ya kú'ví' nú, áxí, yí'í nú vekaa jee ñane'yá rán' no'ó?", katyi' ráa.

⁴⁰ 'Jee nu'u' ya kúvi ya tátúní' nuun' ni'i naxiníko' n̄i' nuun' ráa, jee katyi' n̄i': "Máá náá' vá kátyí' n̄i' nuun' rán ya, mákua sukuán nsa'á

rán jín iin rá ñanítá'án nì' ya'á, ya kúneí ini' raa nu'u', sú iin máá ñivi lál'ví ka' kúvi-i, saájee nuun' nu'u' nsá'á rán maa", katyi' nì'.

⁴¹'Saájee katyi' nì' nuun' rá ñivi iñí ityi sátín nì': "¡Kuiyo rán nuun' nì'! Tyísónínu Tátá' nì' rano'ó. Kì'in' rán nuun' ñu'ún' xéén' ya káyú' nínkání, nuun' ya íyó stákoo nuun' kì'in' kui'na' kúñá'nú jín rá tatyí' kíni-i ya kúvi najiá'á'-a. ⁴²Tyi sáá jí'í' nì' soko jee ntuví ntáji rán kaji' nì', jee jítyí' nì' nute jee ntuví ntáji rán nute ko'o nì', ⁴³nika nì' kuéntá' iin tee jíka íká inka ñuun' jee ntuví ntáji rán ntí' ve'i rán kinoo nì', jee nkumani' sa'ma ku'un nì' jee ntuví ntáji rán sa'ma ku'un nì', jee nku'vi' nì' jee nyí'i nì' vekaa, jee ntuví ñane'yá rán nu'u'."

⁴⁴'Saájee suni naxiníko' raa nuun' nu'u', jee katyi' raa: "Íto'o', ɔna tiempú' nini' rání' ya jísoko nú, áxí jítyí' nú nute, áxí jíka nú kuéntá' iin tee jíka íká inka ñuun', áxí kumáni' sa'ma ku'un nú, áxí kú'ví' nú, áxí yí'í' nú vekaa, jee ni ntuví ntyíneí rán' no'ó?"

⁴⁵'Saájee naxiníko' nì' nuun' raa, jee katyi' nì': "Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya mákua sukuán ntu nsá'á rán maa jín iin rá ñanítá'án nì' ya'á, ya kúneí ini' raa nu'u', sú iin máá ñivi lál'ví ka' kúvi-i, saájee suni ntu nsá'á rán maa nuun' nu'u'", katyi' nì' nuun' raa.

⁴⁶'Saájee kì'in' rá ñivi vá nuun' xinó'o Ndiosí' raa nínkání, soo rá ñivi naa' tyi kì'in' raa nuun' kuteku' raa nínkání jín Ndiosí' —nkatyí' Jesús.

Nátú'ún raa ya tiin raa Jesús

(*Marcos 14:1-2; Lucas 22:1-2; Juan 11:45-53*)

26 Jee sáá nkuví nka'an' Jesús jie'e' ntáká rá tu'un vá, jee nkatyí' re' nuun' rá tee ya súkuá'a re' raa:

²—Ya jíní' rán ya uvi' ni ka' kivi' kúní' jee koo viko Pascua, jee nu'u', ya ntáji Ndiosí' nuun' ñiví sáva kúvi nì' Se'ya Ñivi, jee naku'va rá ñivi nu'u' sáva kuntakaa nì' nuun' kurúsi' —nkatyí' Jesús.

³Saájee tiempú' yukuán jee rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín rá tee kúñá'nú yósó' nuun' rá ñivi ñuun' Israel, nnutútú raa ve'i ká'nú sutu' kúñá'nú ka' ya naní Caifás. ⁴Jee yukuán nnatú'ún raa naja xiná'ví raa Jesús sáva tiin raa maa jee ka'ni' raa re'. ⁵Jee nkatyí' raa:

—Soo nsá' tiin-ó maa kivi' íyó viko, sáva ntu sa'á rá ñivi tuntíxín —nkatyí' raa.

Iin ña'an yósó' ña nute jiá'án' vixi' xini' Jesús

(*Marcos 14:3-9; Juan 12:1-8*)

⁶Jee néé' Jesús ne ñuun' Betania, ve'i tee naní Simón, ya nno'o kue'í' niyi té'yú' ñiin, naní lepra. ⁷Jee ñakuyatin iin ña'an nuun' Jesús,

néen ña iin tino'o' lúlí yuu', naní alabastro, ñú'ún aceite jíá'án' vixi' ya néya'vi ví'í, jee nyoso' ña maa xini' Jesús sáá néé' re' yu'ú mesa yájí' re'. ⁸Jee sáá nini' rá tee súkuá'a re' vá, jee nkiti' ini' raa, jee nkatyi' raa:

—¿Nakui tyi nsikínaan' ka'á ña nute jíá'án' vixi' vá? ⁹Tyi kuvi xikó ya'vi ví'í ña maa, jee ku'va ña xu'ún vá nuun' rá lál'ví nékúvi.

¹⁰Soo ya jini' Jesús ya kúkuéntú raa sukuán, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Nakui tyi xtáñá'án rán ña'an ya'á? Tyi iin tiñu vá'a ví ya nsa'á ña nuun' nu'u'. ¹¹Tyi sukuáni néé' rá lál'ví jín ráno'ó, soo nu'u' tyi nsá' nínkání kunee' ni' jín rán. ¹²Tyi ya nyoso' ña aceite jíá'án' vixi' ya'á nuun' ñun'élyú' ni', sáva sa'á stákoo yatyi' ña nu'u', ne ntiá'an se'í raa nu'u'. ¹³Jee máa naa' vá kátyi' ni' nuun' rán, ya né ni ví nkui nuun' tékútu'ún tu'un vá'a jie'e' nátava' ni' ñivi nuun' kuatyí raa kuaíyó ni' ñivi, jee suni nakani raa ya nsa'á ña, sáva naku'un ini' rá ñivi ña —nkatyi' Jesús nuun' raa.

Nátú'ún Judas naku'va re' Jesús nuun' rá sutu' kúñá'nú

(Marcos 14:10-11; Lucas 22:3-6)

¹⁴Saájee iin rá ni uxú' uvi' (12) rá tee súkuá'a Jesús raa, ya naní Judas Iscariote, kua'an'-a nuun' rá sutu' kúñá'nú, ¹⁵jee nkatyi'-i:

—¿Ná kúvi ya kuíni rán taji rán nuun' ni', jee nataji ni' Jesús nuun' rán? —nkatyi'-i.

Saájee ntyuku'va raa oko' uji' (30) xu'ún kaa ya kúvi plata, jee njia'a raa maa nuun'-u. ¹⁶Saájee ne tiempú' yukuán núkú Judas naja vá sa'á-a, jee kuvi naku'va-a Jesús xintín raa.

Xíni Ito'o'

(Marcos 14:12-25; Lucas 22:7-23; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

¹⁷Jee máa kivi' xí'nañú'ún viko ya yájí' rá ñivi ixtatílá' ntu yí'í levadura, jee ñakuyatin rá tee súkuá'a Jesús raa nuun' re', jee nikatú'ún raa re':

—¿Né nú' kuíni nú ya kisa'á stákoo rán' sáva kuxíní nú viko Pascua jín rán'? —nkatyi' raa nuun' Jesús.

¹⁸Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Kuá'án rán nuun' íyótúní' iin tee jee katyi' rán nuun' re': “Kátyi' Mestrú' ya: Ya nkuyatin kivi' ñani Ndiosí' ya kuvi' ni', jee ve'i nú kuxíní ni' viko Pascua jín rá tee ya súkuá'a ni' raa”, katyi' rán —nkatyi' Jesús.

¹⁹Jee nsa'á rá tee súkuá'a re' vá sánikuá' ntatúní' re' nuun' raa, jee nsa'á stákoo raa ya kuxíní raa viko Pascua. ²⁰Jee sáá kúnéñu'un jee nkenta Jesús ñakunee' re' yu'ú mesa jín ni uxú' uvi' (12) rá tee vá. ²¹Jee ni néé' raa yájí' raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán ya ìin ráno'ó vá naku'va-a nu'u' nuun' rá tee kuatyí.

²² Jee nkukuéká ví'í ini' raa, jee nkijíé' ta ìin raa níkatu'ún raa re':

—Itó'o', ¿á nu'u' ví-i rúja? —nkatyi' raa.

²³ Jee nnaixiníko Jesús nuun' raa jee nkatyi'-i:

—Ìin rán ya tyú'un re' na'á re' ini' ko'ó jín nì' ví ya naku'va-a nu'u'.

²⁴ Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, máá naá' nijia kì'in' nì' kuvi' nì' sánikua' ya níso nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' jie'e' nu'u', soo ña ka' xeen' ná'ví ka' tee vá ya naku'va-a nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi! Va'a ka' retán' ntu nkáku tee yukuán nékúvi, [tyi xeen' kuno'o re'] —nkatyi' Jesús.

²⁵ Saájee nnaixiníko Judas, tee ya naku'va re' Jesús, jee nkatyi' re':

—¿Á nu'u' ví-i rúja?, Mestrú' —nkatyi' Judas.

—Maánú kátyí' maa —nkatyi' Jesús.

²⁶ Jee ni yájí' raa, jee ntiin Jesús ìin ixtatílá' jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee ña'nu' re' maa, jee njia'a re' maa nuun' rá tee súkuá'a re' vá, jee nkatyi' re':

—Tiin rán maa, kaji' rán maa, ya'á ví ñuné'yú' nì' —nkatyi' Jesús.

²⁷ Jee kuíre ntiin re' ìin vasú', jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee njia'a re' maa nuun' raa, jee nkatyi' re':

—Ko'o ntáká rán ya'á. ²⁸ Ya'á ví ñiñí' nì' ya nasoko' nì' nuun' Ndiosí' sáva kuaa' tratú' kakin' re', tyi kati ñiñí' nì' sáá kuvi' nì' jie'e' rá kuatyí kue'e' ñivi sáva kuneká'nú ini' re' jie'e' kuatyí raa. ²⁹ Jee kátyí' nì' nuun' rán, ya ne vitan ni nsá' ko'o nì' ka' nixi' ya'á ya vixí' kúun yokú'ú' uva, nekua' kenta kivi' nako'o jíáá tuku nì' maa jín rán sáá nakí'i nì'i xintíin Ndiosí' jee tátúní' re' nuun' nì'i —nkatyi' Jesús.

Kátyí' yatyi' Jesús ya katyí' Pedro ya ntu jíní'-i Jesús

(Marcos 14:26-31; Lucas 22:31-34; Juan 13:36-38)

³⁰ Jee sáá nkuvi nita raa ìin yaa' ya nákuetú'ún-u Ndiosí', jee kuíre nkene raa kua'an' raa yuku naní Olivos. ³¹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ntáká ráno'ó kininkava nayu'ví rán jee xinóo métú'ún rán nu'u' yakuáá' vitan, tyi sání kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' jee nkatyi' re':

Ka'ni' nì' tee náka lantyi,

jee kutenuun rá lantyi,

kátyí' nuun' Tutu' Íí'. ³² Soo sáá nateku' ii' nì' jee nakoo ñuné'yú' nì' nene nì' nteñu rá níyi, jee kuíre xí'na nì' ka' kì'in' nuun' Galilea nsú ká' suvirán —nkatyi' Jesús.

³³ Soo nnaixiníko Pedro jee nkatyi'-i:

—Súnika' ntáká ráa kininkava nayu'ví ráa jee xinóo ráa no'ó, soo nu'u', tyi ni nsá' kininkava nayu'ví ni' jee ni nsá' xinóo ni' no'ó —nkatyi' Pedro.

³⁴ Soo nkatyi' Jesús nuun' Pedro:

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' nú, ya yakuáá' vitan, ne ntiá'an ka' kana stó'o, jee uní' ítyí katyí' nú ya ntu jíní' nú nu'u' —nkatyi' Jesús nuun' Pedro.

³⁵ Jee nkatyi' Pedro nuun' Jesús:

—Súnika' íyó kuvi' ni' jín no'ó, soo ni nsá' katyí' ni' ya ntu jíní' ni' no'ó —nkatyi' Pedro, jee suni sukuán nkatyi' ntáká ráa tee kútá'an jín Jesús ya súkuá'a re' ráa.

Jíkán' tá'ví' Jesús nuun' Tátá' re' Ndiosí' ni íñí re' nuun' naní Getsemaní

(Marcos 14:32-42; Lucas 22:39-46)

³⁶ Saájee nkenta Jesús jín ráa tee ya súkuá'a re' vá iin nuun' naní Getsemaní, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kunee' rán ya'á, ni kú'in' ni' yukuán ka'an' ni' jín Ndiosí' —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

³⁷ Jee nke'en Jesús Pedro jín ni núví' rá se'ya Zebedeo, kuá'an' jín re', jee nkají'éé nnukuéká ví'í ini' re', jee nnukuí'yá' ví'í ini' re'. ³⁸ Saájee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Íyó ví'í tunkuéká ini' ánima' ni' ne kuéntá' réa' ya jí'í ni'. Kunetu rán ya'á, jee kunito rán jín nu'u' —nkatyi' Jesús.

³⁹ Jee nika Jesús ntí' ka' ityinúún', jee ñakuñí' ítí re' ñaxin re' nuun' re' ne nuun' ñu'ún, jee jíkán' tá'ví' re', jee kátyí' re':

—Tátá' ni', retú kuvi, jee sííyo nú copa ya'á ya kúvi tunó'ó kiji kuno'o ni'. Soo koto sa'á nú sáni kuíni ini' nu'u', tyisa' sa'á nú sáni kuíni maánú —nkatyi' Jesús.

⁴⁰ Saájee nnikó re' nuun' ráa tee súkuá'a re' vá, jee kixí' ráa nnani'in' re' ráa, jee nkatyi' re' nuun' Pedro:

—¿Á ni ntu nkúvi kunito nú métú'ún hora jín nu'u'? ⁴¹ Kunito rán jee kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí', sáva koto síkúvi ini' rán kininkava rán nuun' xinóo rán ya kuiñi ni'in rán jín nu'u'. Íyó nijia ya iin ni ñú'ún káñá ánima' rán sikúnkuvi va'a rán, soo ñun'é'yú' rán tyi táyá'-a —nkatyi' Jesús.

⁴² Jee nnikó tuku re' kuá'an' re' ya uvi' ítyí, jee jíkán' tá'ví' re', jee nkatyi' re':

—Tátá' maání', retú ntu kúvi jia'a tunó'ó ya'á ya váji kuno'o ni', jee sa'á sáni kuíni maánú —nkatyi' Jesús.

⁴³ Jee nnikó tuku re', jee kixí' raa nñani'in' re' raa, tyi vane' kuvéi ma'ná ntyinúún raa. ⁴⁴ Jee nxinóo tuku re' raa, jee ñakakan' tá'ví' tuku re' ya uní' ítyí, jee nñanikó tuku re' nkatyi' re' rá tu'un nkatyi' re'. ⁴⁵ Saájee nnikó tuku re' nenta re' nuun' káá raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:
—¿Á kixí' ii' rán jee nájiáví rán? Kuneyá rán, tyi ya vakuyatin hora, jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, naku'va ñivi nu'u' xintín rá ñivi kuatyí. ⁴⁶ Nakoo rán, nkó'ón'-órán, jee kuneyá rán, tyi vakuyatin tee ya naku'va-a nu'u'.

Ntiin raa Jesús

(Marcos 14:43-50; Lucas 22:47-53; Juan 18:2-11)

⁴⁷ Jee ni ká'án' ii' ka' Jesús, jee nkenta Judas, iin tá'án rá uxú' uví' (12) rá tee súkuá'a re' raa, nkenta-a jín kue'e' ví'í rá ñivi ya íná'á yutyi' espada jín yutun, ya ntají rá sutu' kúñá'nú jín rá tee ñá'nú nuun' ñuun' raa. ⁴⁸ Jee Judas, ya naku'va-a Jesús nuun' raa, ya njia'a-a iin seña nuun' raa, jee nkatyi'-i:

—Tee ya teyu'ú ni', suvi kúvi-i. Tiin maa —nkatyi' Judas.

⁴⁹ Jee kuísá ntañú'ún ñakuyatin Judas nuun' Jesús, jee nkatyi'-i nuun' re':

Tónkuuaa'-ó, Mestrú' —nkatyi'-i, jee nteyu'ú-u re'.

⁵⁰ Jee nkatyi' re' nuun'-u:

—No'ó, tee ya ká'án' mani jín nu'u', sa'á ya váji nú sa'á nú^a —nkatyi' Jesús nuun'-u.

Saájee ñakuyatin rá ñivi vá nuun' Jesús jee ntiin raa re'. ⁵¹ Jee iin rá tee kútá'án jín Jesús, ntiin re' yutyi' espada re', jee ntava' re' maa, jee nkuun re' maa musú' sutu' kúñá'nú jee ñe'ne' re' so'o-o.

⁵² Saájee nkatyi' Jesús nuun' tee ñe'ne' so'o musú' vá:

—Natyu'un yutyi' espada nú nuun' ñú'ún-u, tyi ntáká rá kántá'án jín yutyi' espada, jee suni jín yutyi' espada kuvi' raa. ⁵³ ¿Á ntuví jíní' ránú ya kuvi kakan' tá'ví' ni' nuun' Tátá' ni', jee kuísá ntañú'ún tají re' ví'í ka' unixiko uxí' uví' mil (72,000) rá najiá'á' íí' re' nuun' ni', jee nama raa nu'u'? ⁵⁴ Soo retú tají re' raa, ¿naja kuvi sikúnkuvi tu'un níso nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' ya kátyí' yatyi' ya íyó kuvi su'va? —nkatyi' Jesús.

⁵⁵ Jee kuíre nkatyi' re' nuun' rá ñivi kue'e' vá:

—¿Á nkene rán váji rán jín yutyi' jín yutun siki' nu'u' sáva tiin rán nu'u', kuéntá' réa' iin tee kuí'ná ví ni' rúja? Ni kivi' neé' ni' ini' tyíkéli veñu'un ká'nú xiné'én' ni' Tu'un Ndiosí', jee ntu ntñin rán nu'u'. ⁵⁶ Soo ni'i ya'á kúvi su'va sáva sikúnkuvi rá tu'un

^a 26:50 Áxí: ¿na jie'e' tyi váji nú?

néé! nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' ya ntee rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án —nkatyi' Jesús.

Saájee ntáká rá tee súkuá'a re' ráa nke'en ráa nxinóo ráa re' jee ninu ráa kuá'an' ráa.

Íñí Jesús nuun' íyó Junta ntáká rá tee kúñá'nú jee xíná'má' ráa re'

(Marcos 14:53-65; Lucas 22:54-55, 63-71; Juan 18:12-14, 19-24)

⁵⁷ Jee rá tee ntiin Jesús, kuá'an' ráa jín re' nuun' Caifás, ya kúvi sutu' kúñá'nú ka', jee yukuán íyó tútú rá tee xín'één' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín rá tee kúñá'nú yósó' nuun' rá ñivi ñuun' Israel.

⁵⁸ Jee nnikin' íká Pedro yata' ráa nekuá' nkenta re' tyíké'i néé' ini' ve'i sutu' kúñá'nú vá, jee nkivi re' ñakunee' re' jín rá musú' kúmí yukuán, sáva kuká'nú ini' re' nasa kinoo ráa jín Jesús.

⁵⁹ Jee rá sutu' kúñá'nú vá, [jín ntáká rá tee kúñá'nú], jín ntáká rá tee yí'í Justicia Ná'nú ka' nuun' té'né' kuatyí nútútú ráa núkú ráa tuntú'ún siki' Jesús, sáva kuvi ka'ni' ráa maa. ⁶⁰ Soo súka' nkenta kue'e' ñivi ya nsanáa' tuntú'ún ráa siki' re', soo ntuná' nnáni'in' ráa ya kuvi tyikuatyí ráa maa. Soo nekuá' nkúvi ka' jee ñakuyatin uví' rá tee, ⁶¹ jee nkatyi' ráa:

—Tee ya'á nkatyi' re' su'va: “Kuvi xínáán' ni' veñu'un ká'nú ya'á, jee kivi' uní' nasa'á ni' maa”, nkatyi' re' —nkatyi' ni núví' rá tee vá.

⁶² Saájee nnakuñi' nityi' maá sutu' kúñá'nú vá, jee nkatyi'-i nuun' re': —¿Á ntuná' naxiníko nú jje'e' ya náá' jí'a rá tee ya'á siki' nú? —nkatyi' sutu' kúñá'nú vá nuun' Jesús.

⁶³ Soo nín íyó Jesús, jee sutu' kúñá'nú vá nkatyi'-i nuun' re':

—Tátúní' ni' nuun' nú, nuun' súví Ndiosí' tékú' ya kati' nú nuun' rání' retú no'ó kúvi Cristo, ya ñani Ndiosí' tátúní' nú ñiví, ya kúvi nú Se'ya Ndiosí' —nkatyi' sutu' kúñá'nú vá nuun' Jesús.

⁶⁴ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Nu'u' ví-i sáni nkatyi' kí nú maa, soo kátyí' ni' nuun' rán ya nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee ne vitan kuni' rán nu'u' kunee' ni' xín ityi kuá'á Ndiosí' ya niso fuersá' íí' nuun' ni'í, nuun' kúñá'nú ni' jín re', jee kuni' rán niji ni' nuun' viko' súkún —nkatyi' Jesús.

⁶⁵ Saájee sutu' kúñá'nú vá nñatá-a sa'ma-a [kuéntá' iin seña ya máá nkiti' ini'-i], jee nkatyi'-i:

—Tee ya'á ténúun'-u né'yá-a Ndiosí'. ¿Na nuun' jiniñú'ún-ó ka' ñivi sanáa' ya náá' siki' re' nuun'-ó? Tyi ya nteso'o maarán rá tu'un ntenuun' re' nne'yá re' Ndiosí'. ⁶⁶ ¿Naja íyó kúní' rán rúsa? —nkatyi' sutu' kúñá'nú vá.

Jee nkatyi' ráa:

—Íyó ní'in re' kuvi' re' —nkatyi' ráa.

⁶⁷ Saájee ntiesíj raa nuun' re', jee njia'a raa re' jín yíkí raa, jee inka raa nkatu' raa nuun' re'. ⁶⁸ Jee nkatyi' raa nuun' re':

—Katyí' nuun' rán' tu'un kéne yu'ú Ndiosí', [retú maá nijia nú kúvi] Cristo, jee katyi' né iin ví ya njia'a no'ó —nkatyi' raa.

Kátyí' Pedro ya ntu jíní'-i Jesús

(*Marcos 14:66-72; Lucas 22:56-62; Juan 18:15-18, 25-27*)

⁶⁹ Jee ni néé' Pedro tyíkéli ini' ve'i, jee ñakuyatin iin ña'an kúvi musú' sátíñú ve'i yukuán, jee nkatyi' ña nuun' re':

—Suni no'ó ranika' kútá'án nú jín Jesús tee ñuun' Galilea —nkatyi' ña.

⁷⁰ Soo maaré' nkatyi' ityinúún' ntáká rá ñivi, ntuví, jee nkatyi'-i:

—Ntu jíní' ni' na jie'e' ká'án' nú —nkatyi'-i.

⁷¹ Jee kuíre nkene-e kuá'an'-a yuvé'í, jee yukuán nini' inka ka' ña'an maa, jee nkatyi' ña nuun' rá ñivi íñí yukuán:

—Tee ya'á suni kútá'án-a jín Jesús tee ñuun' Nazaret —nkatyi' ña.

⁷² Jee tukuni nkatyi' re' ya ntuví jíní' re' Jesús, jee ne nsanáa' re' nuun' tunká'án' re':

—Ntu jíní' ni' tee vá! —nkatyi' re'.

⁷³ Jee sáa nkunúún ka', jee ñakuyatin rá ñivi íñí yukuán, jee nkatyi' raa nuun' Pedro:

—Máa náa' nijia ya suni kúvi nú iin tá'án rá kútá'án jín Jesús, tyi nijin' ká'án' nú ya kúvi nú tee ñuun' Galilea —nkatyi' raa nuun' Pedro.

⁷⁴ Saájee nkají'é Pedro ne ntyisónínu re' maaré' ya xinó'o Ndiosí' re' retú ntu ká'án' naa' re', jee ne nsanáa' re' nuun' tunká'án' re':

—Ntu jíní' ni' tee vá! —nkatyi' re', jee máa hora yukuán jee nkana iin stó'o.

⁷⁵ Saájee nñaku'un ini' Pedro tu'un ya nkatyi' Jesús nuun' re' ya: “Ne ntiá'an ka' kana stó'o, jee ya uní' ítyí katyi' nú ya ntuví jíní' nú nu'u”, jee nkene re' tyíkéli, jee nna'yu' ví'í re' ya maa nñukuí'yá' ini' re'.

Nñaku'va raa Jesús nuun' Pilato

(*Marcos 15:1; Lucas 23:1-2; Juan 18:28-32*)

27 Jee sáa vakunijin' jee ntáká rá sutu' kúñá'nú jín rá tee ñá'nú nuun' ñuun' nñatú'un raa ya naku'va raa Jesús kuvi' re'.

² Jee ni'ni' raa re', jee kuá'an' raa jín re' jee nñaku'va raa re' xintúin Pilato ya kúvi tee ñuun' Roma, ya tátúní' nuun' ñuun' Israel.

Ni'i' Judas

³ Saájee Judas, tee ya nñaku'va-a Jesús, nini'-i ya ítyí nsa'á náa' ráa ya ka'ni' ráa Jesús, jee nñikó ini' Judas, jee nñaku'va-a ni ókó' ují' (30) xu'ún kaa ya kúvi plata nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá tee ñá'nú nuun' ñuun' ⁴jee nkatyi'-i:

—Nsa'á ni' kuatyí, tyi nñataji ni' nuun' rán iin tee ntuví íyó kuatyí sikí' sáva ka'ni' rán re' —nkatyi' Judas nuun' rá sutu' kúñá'nú vá.

Jee nkatyi' ráa nuun' Judas:

—Ntuví ná iña' jítu' ká' ini' rán', iña' ví sikí' maánú

—nkatyi' ráa nuun' Judas.

⁵ Saájee nñasikéne Judas xu'ún plata vá ini' veñu'un ká'nú jee nkene-e kuá'an'-a, jee ntekaa-a maáa jee ni'i'-i.

⁶ Jee rá sutu' kúñá'nú nñake'en ráa rá xu'ún kaa plata vá jee nkatyi' ráa:

—Ntu yínetu' natyu'un rá xu'ún kaa ya'á ini' yatun' nuun' ñú'ún vá'a xu'ún veñu'un, tyi kúvi-i xu'ún ñakunáan ya ka'ni'-ó iin tee^a —nkatyi' ráa.

⁷ Jee kuíre nñatú'ún ráa ya jín xu'ún vá ke'en ráa iin ñu'un naní ñu'un ñivi ya sá'á nantíñú jín ñu'un nkíxín, sáva yukuán se'í ráa rá ñuné'yú' rá to'o' inka ñuun'. ⁸ Saáva naní ñu'un vá, Ñu'un Niñi' ne ntañú'ún. ⁹ Jee sukuán nsikúnkuvi jie'e' vá nuun' rá tu'un nka'an' Jeremías, ya nkuvi tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án, sáá nkatyi'-i:

Jee nñake'en ráa ni ókó' ují' (30) xu'ún kaa plata vá,

tyi sukuán ñakuya'vi tee vá ya ñaniya'vi rá se'ya ñuun' Israel maa.

¹⁰ Jee ntyunáan ráa xu'ún kaa vá nuun' ñu'un ñivi sá'á nantíñú jín ñu'un nkíxín,

sánikuá' ntatúní' máá Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' ni',

nkatyi' Jeremías.

Íñi Jesús ityinúún' Pilato

(*Marcos 15:2-5; Lucas 23:3-5; Juan 18:33-38*)

¹¹ Jee náka ráa Jesús nkenta ityinúún' tee nísotíñú naní Pilato, ya kúvi gobernador, jee nñkatu'ún Pilato Jesús:

—¿Á no'ó kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi ñuun' Israel? —nkatyi' Pilato nuun' Jesús.

Jee nñaxinikó Jesús nuun' Pilato:

—No'ó kátyí' nú maa —nkatyi' Jesús.

^a 27:6 Tu'un hebreo kátyí' ñakunáan nuun' niñi'.

¹² Jee saá xíkóná'án rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú nuun' ñuun' siki' Jesús, soo ni ntuví nnáxiníko kuiti' re' nuun' ya kátyí' raa. ¹³ Saájee nkatyi' Pilato nuun' re':

—¿Á ntuví tésó'o nú rá kuatyí ya sánáa' raa siki' nú? —nkatyi' Pilato.

¹⁴ Soo ni iin tu'un ntuná' nnáxiníko Jesús nuun' re', saájee ntiví ví'í xinjí' tee nísotíñú vá.

Sánáa' raa ya ka'ni' raa Jesús

(Marcos 15:6-20; Lucas 23:13-35; Juan 18:38—19:16)

¹⁵ Jee ta saá íyó viko Pascua, nkaan tee nísotíñú, ya kúvi gobernador, níkin' re' ñujiín' sukuáni nákani núne re' iin rá tee yí'í ini' vekaa ya sáni kuíni maá rá ñivi ñuun' ya tava' re'. ¹⁶ Jee tiempú' yukuán yí'í iin tee naní Barrabás ini' vekaa, jee tékutu'un ya kúvi re' tee nsá'a kuatyí ni'in. ¹⁷ Jee saá nkuótútú rá ñivi, jee nikatu'ún Pilato raa:

—¿Né iin tee kuíni rán ya nakani núne ni': á Barrabás áxí Jesús, ya kátyí' ñivi ya kúvi Cristo? —nkatyi' re' su'va, ¹⁸ tyi nini' re' ya ñú'ún u'vi' ini' raa né'yá raa Jesús saáva naku'va raa maa nuun' re'.

¹⁹ Jee ni néé' Pilato nuun' teyu' nuun' jié'né' re' kuatyí, jee ntají ñasí'í re' tu'un nuun' re' ya kátyí'-i:

—Koto jí'in nú jié'né' kuatyí siki' tee naa' iña', tyi vitan nno'o ví'í ni' nsá'a ñaní nuun' ñuma'ná ni' jié'e' re' —nkatyi' ña'.

²⁰ Soo rá sutu' kúná'nú jín rá tee ñá'nú nuun' ñuun' vá nsíkúvi raa ini' rá ñivi kue'e' vá, ya kakan' rávavá ya nakani núne Pilato Barrabás, jee tají re' ya ka'ni' rá soldado Jesús. ²¹ Saájee tukuni nikatu'ún gobernador rá ñivi, jee nkatyi' re':

—¿Né iin ni núv'í rá tee ya'á vá kuíni rán ya nakani núne ni' résa? —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' raa nuun' re':

—Barrabás.

²² Jee nkatyi' Pilato nuun' raa:

—¿Ná kúvi ya sa'á ni' jín Jesús ya kátyí' ñivi ya kúvi Cristo résa? —nkatyi' re'.

Jee ntáká kuiti' raa nkatyi':

—¿Tekaa maa nuun' kurúsi' sáva kúvi'-i! —nkatyi' raa.

²³ Soo nkatyi' re':

—¿Nakui rúja? ¿Na kúvi ya nivá'a nsá'a-a réja? —nkatyi' Pilato.

Soo suviráa tyisa' nxini'in raa ka' kánajín ní'in raa ka':

—¿Tekaa maa nuun' kurúsi'! —kátyí' raa.

²⁴ Jee saá nini' Pilato ya ntu kúneí re' jín rá ñivi tyisa' ví'í ka' kúvavá' raa, jee nikan' re' nute, jee nñana'á re' ityinúún' rá ñivi kue'e' vá, jee nkatyi' re':

—Ntu kuátyi siki' ni' ya kuvi' tee ya'á. ¡Ya'á ví siki' maárán! —nkatyi' re' nuun' raa.

²⁵ Jee nnaixiníko ntáká raa jee nkatyi' raa:

—¡Kiji kuátyi siki' ránu'u' jín siki' rá se'ya rání' ya kuvi' re'! —nkatyi' ntáká raa.

²⁶ Saájee nnakani núne re' Barrabás. Jee ntyi'i rá soldado yo'o Jesús nsalá re', jee nnakuvá re' maa xintíin rá soldado sáva tekaa raa maa nuun' kurúsi' kuvi'-i.

Sáxéen' rá soldado Jesús

²⁷ Saájee rá soldado gobernador vá kuá'an' raa jín Jesús tyíké'i néé' ini' vetíinú, naní pretorio, nuun' yí'í rá soldado, jee nnastútú raa ntáká rá tá'an soldado raa jee ne nkutiyu' raa xiin Jesús. ²⁸ Jee ntava' raa sa'ma ñú'ún re', jee nnatyu'un raa re' iin sa'ma kání lí'í kuéntá' kuá' sa'ma ñú'ún máá kúñá'nú. ²⁹ Jee kuíre ntyutá'an tiyu' raa yokú'ú' iinu kuá' kúvi corona jee ntyu'un raa maa xini' re', jee ntyu'un raa iin tuxíi ini' na'á kuá'á re', jee ñakuíni' íti raa nuun' re' sáxéen' raa re', jee kátyi' raa:

—¡Natiin tu'un káva'a ini' no'ó ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel! —kátyi' raa né'yá raa Jesús.

³⁰ Jee tiésíi raa nuun' re', jee nñake'en raa tuxíi ina'á re' jee nkuun raa maa xini' re'. ³¹ Jee sáá nkuvi nsaxéen' raa re', jee ntava' raa sa'ma kání lí'í ntyu'un raa re', jee nnatyu'un raa re' sa'ma maaré', jee kuá'an' raa jín re' sáva tekaa raa re' nuun' kurúsi', sáva kuvi' re'.

Ntekaa raa Jesús nuun' kurúsi' jee ni'i' re'

(*Marcos 15:21-32; Lucas 23:26-43; Juan 19:17-27*)

³² Jee sáá kuakene raa jín Jesús, jee nketá'an raa iin tee naní Simón, kúvi re' tee ñuun' naní Cirene, jee ntetuvi raa re' kuniso re' kurúsi' Jesús. ³³ Jee sáá nkenta raa jín Jesús iin nuun' naní Gólgota (ya kuíni katyi': Nuun' ñu'ún Yiki Xíní' Niyi), ³⁴ jee yukuán njia'a raa nuxi nixi' iyá nsakanuun raa jín nute uva' sáva ko'o re' maa, soo sáá nitotúní' re' maa jee ntu nkuíni re' ko'o re' maa. ³⁵ Jee sáá ntekaa raa re' nuun' kurúsi', jee ntasáva raa sa'ma re', jee nsikí raa suerté' sáva kuni' raa né iin raa vá ni'in' sa'ma vá. [Sukuán nkuvi sáva nsikúnkuvi Tu'un Ndiosí' ya ntee iin tee ya nnakani tu'un nkene yu'ú máá máá Ndiosí' ne yana'an sáá nkatyi'-i:

Nsikí raa suerté'

sáva ntasáva iin inka raa sa'ma ni',
kátyi' nuun' Tutu' Íí'.]

³⁶ Jee ñakunee' raa yukuán kúmí raa re'. ³⁷ Jee ntee raa tutu' xini' kurúsi' re' nuun' ntee raa na jie'e' nxikóñá'án raa re' jee kátyí'-i su'va: "Ya'á ví Jesús, ya kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel."

³⁸ Jee suni ntekaa raa uví' rá tee kuí'ná kákini jín re', iin ntekaa raa nuun' kurúsi' íñí ityi kuá'á re' jee inka ka' ntekaa raa nuun' kurúsi' íñí ityi sátín re'. ³⁹ Jee rá ñivi ya jí'a yukuán, jee ténúun' raa re' ne tyíso íká raa nuun' raa né'yá raa re'. ⁴⁰ Jee kátyí' raa nuun' re':

—No'ó ya kátyí' nú ya kani' nú veñu'un ká'nú, jee uní' kivi' nasa'á nú maa, şikáku maánú!, jee nuun nú nuun' kurúsi' ina', retú Se'ya nijia Ndiosí' ví nú! —nkatyi' raa nuun' re'.

⁴¹ Jee suni rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntaátúní' Ndiosí', jín rá tee ñá'nú nuun' ñuun', suni sukuán nka'an' u'vi' raa nne'yá raa re', jee nkatyi' raa:

⁴² —Rá inka ka' ñivi şikáku re', soo ntu kúvi şikáku re' maaré'. jRetú tee nísotíñú ya tátúní' rá ñivi ñuun' nacióon Israel ví re', jee nuun re' nuun' kurúsi' sáva inu' ini'-ó re'! ⁴³ Tyi nkunéi ini' re' Ndiosí', jee íyó şikáku Ndiosí' maa ntañú'ún retú kuíni Ndiosí' şikáku maa, tyi nkatyi' re': "Se'ya Ndiosí' ví ni'" —nkatyi' raa.

⁴⁴ Jee suni ne jí'ín ni núví' rá tee kuí'ná kákini nintakaa nuun' kurúsi' ranika' jín re' ntenuun' raa re'.

Ni'í' Jesús

(*Marcos 15:33-41; Lucas 23:44-49; Juan 19:28-30*)

⁴⁵ Jee sáa nkuvi kaxuvi' (12), jee nnuneen' kua' íyó kuiti' ini' ñivi nkenta ne kauni' ya kuáini. ⁴⁶ Jee ní kauni' ni'in ví'í nkanajíin Jesús, jee nkatyi' re':

—Elí, Elí, ¿lama sabactani? —nkatyi' re'. (Jee tu'un ya'á kuíni katiyí': Ndiosí' ni!, Ndiosí' ni!, ¿nakui tyi nke'en nú nxinóo nú nu'u'?)

⁴⁷ Jee sáa nteso'o sava rá ñivi íñí yukuán ya nkatyi' re', jee nkatyi' raa: —Kána re' Elías^a —nkatyi' raa.

⁴⁸ Jee kuísá ntañú'ún ninu iin raa ñake'en-e tia'ma', jee ntyunáji-i vá nuun' nixi' iyá uva, jee ntyisó-o vá xini' iin yutun, jee njia'a-a vá nuun' Jesús sáva ko'o re' maa. ⁴⁹ Jee sava raa ka' kátyí':

—Nkúsaá maa, jee kuni'-ó retú kiji Elías şikáku re' maa —nkatyi' raa.

⁵⁰ Jee kuíre tukuni kuayu'ú Jesús nkanajíin ní'in re', jee ni'í' re'. ⁵¹ Jee maa hora yukuán, jee sa'ma ká'nú nintakaa ñúmá'ñú jíásí' ini' ve'i íí' ví'í ini' veñu'un ká'nú nnaatasava, ne xini'-i jín ne jie'e'-e, jee ntaan nuun' ñu'ún jee nnaatasáva rá yuu'. ⁵² Jee nine rá yu'ú yavi' nuun' yí'í rá niyi, jee nnaateku' kue'e' rá ñivi ya yí'í raa nuun' Ndiosí'. ⁵³ Jee nkene raa ve'i

^a 27:47 Elías nkuvi iin tee nnakani Tu'un Ndiosí' ne yana'án.

ñáñá raa, sáa ya n̄ateku' ii' tuku Jesús, jee nk̄ivi raa ñuun' Jerusalén ya kúvi ñuun' íí', jee nt̄uvi raa nuun' kue'e' ví'í ñivi. ⁵⁴ Jee tee kúvi capitán rá soldado jín rá soldado ya íñí raa jín re' ya kúmí raa Jesús, jee sáa nini' raa ya n̄taan jín ni'i ya nkuvi, jee nyu'ví nas̄kuiti' raa, jee nkatyi' raa:

—Máa náa' nijia ya Se'ya Ndiosí' kúvi tee ya'á —nkatyi' raa.

⁵⁵ Jee yukuán íñí kue'e' rá ña'an né'yá íká ráña, jee suviráña vá ntyinikin' ráña Jesús ne ñu'un Galilea sáva tyinei' raa re'.

⁵⁶ Jee nteñu ráña vá íñí María, ña'an ñuun' Magdala, jín María, náná' Jacobo jín José, jín náná' rá se'ya Zebedeo.

Nse'í raa Jesús

(Marcos 15:42-47; Lucas 23:50-56; Juan 19:38-42)

⁵⁷ Jee sáa yánini k̄iv̄i' yukuán jee nkenta iin tee kúká, jee kúvi re' tee ñuun' Arimatea, jee naní re' José, jee suni nkuvi re' iin tee ya ns̄ukuá'a Jesús re'. ⁵⁸ Jee tee ya'á ña'an' re' nuun' Pilato jee n̄ikan' re' ñuné'yú' Jesús, saájee nt̄atúní' Pilato ya ku'va raa ñuné'yú' Jesús nuun' re'. ⁵⁹ Jee n̄ake'en José ñuné'yú' Jesús, jee ns̄ukún re' iin sa'ma manta íyó noo maa. ⁶⁰ Jee ntyisó re' maa ini' yavi' ve'i niyi' jiáá re' nuun' ya ns̄a'á re' nkaan' musú' re' yuú', jee sáa nkuvi ns̄ijíkótíyu raa iin yuú' máa nas̄i ñasi' raa yu'ú kava vá, jee kuá'an' re'. ⁶¹ Jee yukuán néé' María, ña'an ñuun' Magdala, jín inka ka' María ityinúun' yu'ú nuun' ntyi'i raa ñuné'yú' Jesús.

Íñí rá soldado kúmí raa nuun' nse'í raa ñuné'yú' Jesús

⁶² Jee k̄iv̄i' steñu'ún, ya kúvi k̄iv̄i' nájiáví,^a jee n̄utútú rá sutu' kúná'nú ka' jín rá tee kúvi fariseo, jee ña'an' raa nuun' Pilato ⁶³jee nkatyi' raa:

—Ito'o!, náku'un ini' rání' ya sáa nteku' tee xíná'ví vá, jee nkatyi' re': “K̄iv̄i' uní' jee nateku' n̄i' kene n̄i' nteñu rá niyi.” ⁶⁴ Saáva tatúní' ya k̄isákutú rá soldado nú yu'ú yavi' kava nuun' nsé'í rá ñivi maa, ne j̄ia'a k̄iv̄i' uní', nsuñájee kiji rá tee ns̄ukuá'a re' vá yakuáá', jee sakuí'ná raa ñuné'yú' ní'i' re', jee katyi' raa nuun' rá ñivi ya n̄ateku' re' nkene-e nteñu rá ní'i', jee tu'un xíná'ví ya'á k̄ivi manéátú'ún ka' nsú ká' tu'un xíná'ví xí'nañú'ún —nkatyi' raa nuun' Pilato.

⁶⁵ Saájee nkatyi' Pilato nuun' raa:

—Ya'á íyó rá soldado, jee kuá'an' rán jín raa, jee k̄isákutú rán yu'ú kava nuun' nse'í raa maa sáni jíní' rán sákutú rán maa —nkatyi' Pilato nuun' raa.

^a 27:62 Sáa njia'a k̄iv̄i' vierne' ya sástákoó ni'i sáva nájiáví raa k̄iv̄i' sátu'.

⁶⁶ Saájee kuá'an' raa, jee nnasa'á kutú raa ka' yavi' kava vá tyi násí' yu'ú kava vá jín iin yuu' jee ñaxin raa seyú' yu'ú yuu' vá, jee nxinóo raa rá soldado sáva kumí raa maa.

Nnateku' ii' Jesús nkene-e nteñu rá niyi

(*Marcos 16:1-8; Lucas 24:1-12; Juan 20:1-10*)

28 Sáa njia'a kivi' najiávi, sáa nkunijin' kivi' xí'nañú'ún nkajié'é semana, jee kuá'an' nne'yá María, ña'an ñuun' Magdala, jín inka ka' María yavi' ve'i niyi vá. ² Jee sanaan' kuiti', jee nkiji ñutáan ní'in nasíkuiti', tyi iin najiá'á' íí' Ito'o'-ó Ndiosí' nkikuun antiví súkún, jee ñakuyatin-i yu'ú yavi', jee nsikáka xín-i yuu' násí' yu'ú kava vá, jee ñakunee'-e nuun' yuu' vá. ³ Jee jiánute'-e kuéntá' jiánute' tajia, jee máa kujín kuéntá' íyó yu've' víjin íyó sa'ma ñú'ún-u. ⁴ Jee sáa nini' rá soldado kumí yukuán maa, jee ne nkisi raa máa nyu'ví nasíkuiti' raa, vane' kuéntá' ní'i' raa. ⁵ Saájee nkatyi' najiá'á' íí' vá nuun' rá ña'an vá:

—Koto yú'ví rán, tyi jíní' ni' ya nánukú rán Jesús, ya ní'i'-i nuun' kurúsi'. ⁶ Ntúví re' ya'á, tyi ya nnateku' ii' re' ya nxinákoo Ndiosí' re' nkene re' nteñu rá niyi, kuéntá' ya nkatyi' re'. Ne'en' rán jee kune'yá rán nuun' ñakin' raa re'. ⁷ Kuá'an' rán ntañú'ún kuiti' kikatyi' rán nuun' rá tee nsukuá'a re' raa: “Ya ya nnateku' ii' re' nkene re' nteñu rá niyi, jee xí'na re' ka' k'i'in' ityinúún' rán ne ñu'un Galilea, jee yukuán kuni' rán re'”, katiyi' rán nuun' raa. ¡Teso'o rán!, tyi nkatyitu'ún ni' maa nuun' rán —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

⁸ Saájee kúsá ntañú'ún kuiti' nkene ráña nuun' yavi' ve'i niyi vá, jee kuá'an' ráña, jee yú'ví ráña, jee suni kúsí' ntántúní' nasíkuiti' ini' ráña jínu ráña kuakatyi' ráña nuun' rá tee ya nsukuá'a Jesús raa. ⁹ Jee kune'yá, ni kuá'an' ráña ityi, jee nnaketá'an Jesús ráña, jee nkatyi' re':

—Kunaka ña'an' Ndiosí' ráno'ó.

Jee ñakuyatin ráña nuun' re', jee ñakinumi ráña rá jie'e' re' jee nneñu'un ráña re'. ¹⁰ Saájee nkatyi' re' nuun' ráña:

—Koto yú'ví rán, jee kuá'an' rán jee katiyi' rán nuun' rá ñani' ni' ya k'i'in' raa nuun' ñu'un Galilea, jee yukuán kuni' raa nu'u' —nkatyi' Jesús.

Nákú'va rá soldado tu'un nuun' rá sutu' kúñá'nú

¹¹ Jee ni kuá'an' ráña, jee sava rá soldado ya kumí raa yu'ú kava vá, kuá'an' raa ñuun', jee njia'a raa tu'un nuun' rá sutu' kúñá'nú ka' ni'i ya nkuvi. ¹² Jee kuire nnutútú rá sutu' kúñá'nú vá jín rá tee ñá'nú nuun' ñuun' jee nnatú'ún raa, jee njia'a raa xu'ún kue'e' nuun' rá soldado vá. ¹³ Jee nkatyi' raa nuun' rává:

—Íyó katyi' rán ya rá tee ya nsukuá'a vá nkiji ráa yakuáá' jee nsá'á kuí'ná ráa ñuné'yú' re' sáá nkixi' rán, katyi' rán. ¹⁴Jee retú kenta tu'un ya'á nuun' tee nísotíñú, ya kúvi gobernador, jee ránu'u' kika'an' rán' jín re' kisijínú' rán' ini' re', sáva nama rán' ráno'ó nuun' tunó'ó xinó'o re' ráno'ó —nkatyi' ráa.

¹⁵Jee rá soldado vá ntiin ráa xulún vá, jee nsá'á ráa sánikuá' nkatyi' rává nuun' ráa. Jee ne tiempú' vitan íyó ii' rá tu'un ya'á tékutu'ún ii'-i nteñu rá ñivi ñuun' Israel.

Tiñu tétíñú Jesús rá ñivi re'

(*Marcos 16:14-18; Lucas 24:36-49; Juan 20:19-23*)

¹⁶Jee ni ují' iin (11) rá tee ya nsukuá'a Jesús vá kua'an' ráa ñu'un Galilea, yuku nuun' nkatyi' Jesús nuun' ráa kii'in' ráa. ¹⁷Jee sáá nini' ráa re', jee nneñu'un ráa re', soo sava ráa íyó tu'un jíani ini' ráa né'yá ráa re'. ¹⁸Saájee ñakuyatin Jesús nuun' ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ntaji Tátá' ni' Ndiosí' ntáká tiñu ñá'nú kumisotíñú ni' antiví súkún jín ini' ñivi ya'á. ¹⁹Saáva kuá'an' rán xiné'én' rán tu'un vá'a ni' nuun' ñivi ntáká rá ñuun' sáva kunei ini' ráa nu'u' jee kivi ráa xintíñ ni' ya sukuá'a ráa tu'un ni', jee sikuánuté rán ráa nuun' súví Tátá'-ó Ndiosí' jín Selya re', jín Tatyí' Íí' re'. ²⁰Jee xiné'én' rán ráa ya kaníjiá ráa ntáká ya ntatúní' ni' nuun' rán, jee nu'u' koo ni' jín rán ntáká kivi' nekua' kenta jinu tiempú' nuun' ní'i. Sukuán koo.

Tu'un vá'a ntee Marcos jie'e' Jesús

Juan ya síkuánuté stékútu'ún re' nuun' rá ñivi nuun' ñu'un sáin

(Mateo 3:1-12; Lucas 3:1-9, 15-17; Juan 1:19-28)

1 Su'va nkajíé' tu'un vá'a jie'e' Jesús, ya nísotínú re' ya kúvi Cristo, ya ñani Ndiosí' re' tatúní' re' nuun' ñivi, jee kúvi re' Se'ya Ndiosí'. ²Nkuvi sáni ya ntee Isaías. Isaías nkuvi ñin tee ya nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' tió' tyíji víí. Ntee Isaías nuun' tutu' tu'un nkatyi' Ndiosí' nuun' Se'ya re':

¡Tiin kuéntá'!

Tyi tájí nì' ñin tee nì' katyitu'ún re' tu'un nì' xí'na
ka' nsú ká' suvinú,

jee satú'va re' rá ñivi sáva natu'va ráa no'ó sáá kenta nú.

³Ñin nusuyu'ú ñin tee ya kánajín ne nuun' ñu'ún sáin nuun'
ntuví ñivi jee kátyí' re':

“[Satú'va rán ánima' rán sáva koo mani' rán natu'va rán nuun'
Ito'o'-ó kuéntá'] satú'va rán ityi kiji re'.

Kuéntá' nasa'á naa' rán ityi kiasa' re'”,

sukuán ntee Isaías.

⁴Nkuvi sáni ya ntee Isaías, tyi nkenta Juan nuun' ñu'ún sáin jee síkuánuté re' rá ñivi. Jee stékútu'ún re' nuun' rá ñivi ya síkuánuté re' ráa ré nakani ini' ráa jie'e' kuatyí' ráa jee kunikin' ráa Ndiosí', sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuatyí' ráa. ⁵Rá ñivi kuatín Judea jín nì'i ñivi ñuun' ká'nú Jerusalén kéne ráa jiá'án' ráa teso'o' ráa tu'un xín'één' re'. Jee sáá ná'má' ráa kuatyí' ráa nuun' Ndiosí', jee síkuánuté Juan ráa nuun' nute ká'nú Jordán.

⁶Jee ñu'ún re' sa'ma lál'ví ya kúvi ixi kameyú' jín ñin mantyjí' ñin yí'í tyíji-i. Jee nyaji'-i litoo' jín nuxi ñuñu' yúkú. ⁷Nstekútu'ún-u nuun' rá ñivi:

—Yata' nì', kiji ñin ya kúná'nú nasíkuiti' re' ka' nsú ká' nu'u', ya ni ntuné íyó ní'in nì' ya kuiñi ítí nì' jee nanají nì' ñin yí'í nijian' yí'í jie'e' re'. ⁸Suviní' nsíkuánuté ráno'ó jín nute, soo maaré' síkuánuté re' ráno'ó jín Tatyí' Íí' Ndiosí' sáva kí'i-i ánima' rán —nkatyi' Juan.

Jesús ñanuté

(Mateo 3:13-17; Lucas 3:21-22)

⁹Jee rá kivi' yukuán, nkene Jesús ñuun' Nazaret, ya tñin Galilea. Jee Juan nsikuánuté maa nuun' nute ká'nú Jordán. ¹⁰Ni kuakene Jesús nuun' nute, kuísá nini' re' ya nine antiví nuun' néé' Ndiosí', jee Tatyí' Íí' Ndiosí' vaji nkuun nuun' re' kuéntá' ñin paloma.

¹¹Jee nka'an' ñin tatyiyu'ú ne súkún jee nkatyi'-i:

—No'ó kúvi Se'ya ni' jee ñúnúun' ni' nó jee kúvá'a víí ini' ni' né'yá ni' no'ó.

Nnukú Satanás sikúvi re' ini' Jesús

(Mateo 4:1-11; Lucas 4:1-13)

¹²Jee maá hora yukuán, Tatyí' Íí' Ndiosí' ntají re' Jesús kuá'an'-a nuun' ñu'ún sáin nuun' ntu ñivi. ¹³Jee Jesús nnee' re' yukuán uvixiko (40) kivi', jee ito'o' tatyí' néí naní Satanás nnukú-u nsikúvi-i ini' Jesús, sáva kaníjiá re' maa, nékúvi, soo ntu nkúvi. Jee nnee' re' nuun' iyó rá kiti yúkú. Jee rá najiá'á' íí' Ndiosí' ntyineí raa Jesús.

Nkijie'é Jesús tiñu sá'a re' rá ñuun' tñin Galilea

(Mateo 4:12-17; Lucas 4:14-15)

¹⁴Sáa ntiin raa Juan ntyi'i raa maa vekaa, jee ña'an' Jesús Galilea stékútu'ún re' tu'un vá'a Ndiosí', [jie'e' naja tátúní' Ndiosí'], ¹⁵jee nkatyi' re':

—Ya nkenta kivi' ñani Ndiosí', ya vakuyatin ya tátúní' Ndiosí' nuun' ñivi. Nakani ini' rán jee inu' ini' rán tu'un vá'a Ndiosí', naní evangelio.

Kána Jesús kumi' rá tee tñin tiaká

(Mateo 4:18-22; Lucas 5:1-11)

¹⁶Jee sáa kuajia'a Jesús yu'ú nteñú'ún Galilea, jee nini' re' Simón jín ñani'-i Andrés. Ya síkéne raa ñunu yú've raa nuun' nteñú'ún, tyi kúvi raa tee tñin tiaká. ¹⁷Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Kunikin' rán kutá'an rán jín nu'u'. Jee sa'á ni' ráno'ó tee, ya stútú rán rá ñivi kivi' raa na'á Ndiosí', kuá' tñin rán tiaká ntañú'ún —nkatyi' re' nuun' raa.

¹⁸Jee ntañú'ún kuiti' nxinóo raa ñunu yú've raa, jee ntyinikin' raa re'.

¹⁹Jee kuajia'a Jesús yaku' ntí' ka' ityinú'ún', jee nini' re' Jacobo jín ñani'-i Juan, rá se'ya Zebedeo. Nú'ún raa ini' barkú',

jee nása'á ráa rá ñunu yú've t̄in tiaká. ²⁰ Jee kuíntañú'ún nkana Jesús ráa kunikin' ráa re'. Jee nxinóo ráa tátá' ráa Zebedeo ini' barkú' jín ráa musú' ráa, jee ntyinikin' ráa Jesús.

Īn tee ya yí'í t̄atyí' né'í maa

(Lucas 4:31-37)

²¹ Jee nkivi ráa jín re' ñuun' Capernaum. Jee sátu' ya kúvi kivi' nájiávi rá ñivi Israel, nkivi ráa ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel jee nxiné'én' re' Tu'un Ndiosí'. ²² Jee ntiví xá xini' rá ñivi jie'e' rá tu'un xiné'én' re' ráa, tyi xiné'én' re' kuéntá' ĩn ya nísotĩnú, jee kúvi tátúní' re' nuun'-ó, ntuví kuéntá' xiné'én' rá mestrú' naní escriba ya xiné'én' ráa tu'un tátúní' Ndiosí' ya ntee Moisés ne yana'án.

²³ Jee ntañú'ún kuiti' niyo ĩn tee ya yí'í t̄atyí' kákini maa ini' ve'i sinagoga ráa nuun' kútútú rá ñivi Israel. Jee nkanajín-i nsa'á t̄atyí' né'í, jee nkatyi'-i:

²⁴ —¿N̄atyí kíní nú maánú nteñu rán', Jesús ñuun' Nazaret! ¿Á v̄aji nú xináán' nú ránu'u'? Jíní' v̄a'a n̄i' né ĩn kúvi nú. No'ó v̄a ĩi' ya v̄aji nuun' Ndiosí' —nkatyi' t̄atyí' né'í.

²⁵ Jee nkuxeen' Jesús nuun' t̄atyí' né'í v̄a, jee nkatyi'-i:

—¡Kasi' yu'ú nú jee kene nú re'! —nkatyi' Jesús.

²⁶ Jee ña'niyi'í t̄atyí' né'í v̄a re', jee nkanajín kó'ó re', jee nkene-e re'.

²⁷ Jee ni'i rá ñivi ntiví xá xini' ráa, jee jíkátu'ún ĩn inka ráa tá'án ráa:

—¿Ná kúvi ya'á? ĩn tu'un jiáá xiné'én' Jesús nuun'-ó jín tiñu niso re', jee tátúní' re' ne nuun' rá t̄atyí' kákini jee kánjiá ráa re' —nkatyi' ĩn inka ráa.

²⁸ Jee kuíntañú'ún ñetenuun tu'un jie'e' Jesús ni'i kuatín Galilea.

Xínúvi Jesús nátyiso Pedro

(Mateo 8:14-15; Lucas 4:38-39)

²⁹ Jee kuíre nkene Jesús ini' ve'i sinagoga jín Jacobo jín Juan. Jee kuá'an' ráa ne ve'i Simón jín Andrés. ³⁰ Jee nátyiso Simón káá nuun' ĩto, jee yí'í kiji ña. Ntañú'ún kuiti' nkatyi' ráa nuun' Jesús jie'e' ña.

³¹ ĩñajée Jesús nkuyatin re' nuun' ña, jee ntiin re' na'á ña, jee nxinákóo re' ña. Jee nkene kiji ña, jee ntyisó ña ya kaji' ráa nuun' ráa.

Xínúvi Jesús ku'e'e' rá ñivi kú'ví'

(Mateo 8:16-17; Lucas 4:40-41)

³² Sáá nkunéñu'un, ya nta'an' nkanii', jee nkiji rá ñivi jín ni'i rá kú'ví' jín rá ñivi yí'í t̄atyí' né'í nuun' Jesús. ³³ Jee ni'i rá ñivi ñuun' v̄a

nkutútú raa yuvéí. ³⁴ Jee nxinúvi re' kue'e' rá ñivi kú'ví' nó'o kénin nuun' kue'i', jee kue'e' rá tatyí' né'í ntava' re' jee kuá'an' raa. Jee ntuví njiá'a re' ka'an' rá tatyí' né'í vá, tyi ya jíní' va'a raa né ñin kúvi re'.

Stékútu'ún Jesús nuun' rá ñuun' tñin Galilea

(Lucas 4:42-44)

³⁵ Jee nikín xá nnaqoo Jesús jee nkene-e kuá'an'-a nuun' ntuví ñivi sáva ka'an'-a jín Ndiosí'. ³⁶ Jee Simón jín rá ñivi kútá'án jín re' kuá'an' raa nnañukú raa Jesús. ³⁷ Jee sáa nnañi'in' raa re', nkatyi' raa nuun' re':

—Ñi'i ránu'u' nánukú rán' no'ó.

³⁸ Soo suvire' nkatyi' nuun' raa:

—Ko'on'-órán nuun' inka rá ñuun' káá yatin, sáva suni stekútu'ún ni' yukuán, tyi jie'e' saáva vaji ni'.

³⁹ Jee níkoté Jesús nuun' ni'i kuatñin Galilea, jee stékútu'ún re' ini' ni'i rá ve'i sinagoga yukuán nuun' kútútú rá ñivi Israel súkuá'a raa Tu'un Ndiosí', jee ntají íká re' rá tatyí' né'í yí'í raa ñivi.

Xínúvi Jesús ñin tee nó'o kue'i' té'yú' ñiin ya naní lepra

(Mateo 8:1-4; Lucas 5:12-16)

⁴⁰ Jee ñin tee nó'o lepra, ya té'yú' ñiin, nkuyatin-i nuun' Jesús, jee ñakuiñi' íti-i jee nkatyi'-i nuun' re':

—Retú kuíni nú, kuvi nasa'á noo nú xinúvi nú nu'u' nuun' kue'i' ni'.

⁴¹ Jee nkuná'ví ini' Jesús maa, jee nsikáá' re' na'á re' ntee re' maa tee vá, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Kuíni ni'. Nunoo nú nuvi nú.

⁴² Jee kuísá nkuiyo kue'i' lepra vá jee nnuunoo re' nuun' kue'i' vá.

⁴³ Jee nnatyuityí Jesús maa, jee ntatúní' ñá'nú re' nuun'-u:

⁴⁴ —Koto kátyí' nú nuun' ni ñin ñivi ya nxinúvi ni' no'ó, tyisa' kuáxiné'én' nú maánú nuun' sutu' ya ya nnuvi nú, jee soko' nú nuun' Ndiosí' jie'e' ya nnoñoo nú sánikua' tátúní' tu'un njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés ne yana'án. Jee sukuán soko' nú nuun' Ndiosí' sáva stúvi nú nuun' rá ñivi ya ya nnuvi nú —nkatyi' re' nuun'-u.

⁴⁵ Soo kuá'an' tee vá jee nkajie'é nnañani ví'í-i nuun' ni'i rá ñivi. Jee ñetenuun tu'un jie'e' ya nkuví yukuán, saáva ntu nkúvi ka' kivi nijin' Jesús nuun' ni ñin rá ñuun'. Tyisa' níkonúun iyo re' nuun' ñu'ún sáin, jee nkiji rá ñivi ne ntáká ityi nuun' re'.

Jesús xínúvi ìin t̄ee yā ntu kúvi kanta'

(Mateo 9:1-8; Lucas 5:17-26)

2 Sáa njia'a yaku' kivi', Jesús nkivi tuku ñuun' Capernaum. Jee nteso'o ráa yā néé' re' ve'i. ²Jee nnutútú ví'í ñivi yā ya ntuví ka' nuun' kuiñi ráa ini' ve'i, ni yuvé'í, jee kátyí' re' Tu'un Ndiosí' nuun' ráa. ³Jee nkiji rá ñivi jín ìin yā kú'ví' yā ntu kúvi kanta' nuun' Jesús. Jee kumi' t̄ee nniso maa. ⁴Jee ntu kúvi kenta ráa jín re' nuun' Jesús, tyi íñí ví'í ñivi. Saáva nñanee' ráa ntí' xini' ve'í nuun' íñí Jesús. Jee sáá nine yukuán, jee yukuán nsikúun ráa t̄unt̄yisó yósó' t̄ee ntu kúvi kanta' vá. ⁵Sáá nini' Jesús yā nkunéi ini' ráa re', nkatyi' re' nuun' t̄ee yā ntu kúvi kanta' vá:
—Se'ya, ya nneká'nú ini' ni' no'ó jie'e' rá kuatyí nú —nkatyi' re'.

⁶Yukuán néé' rá Mestrú' ká'vi ni yā xiné'én' ráa Tu'un yā ntatúní' Ndiosí', jee naní ráa escriba, jee nka'vi ini' ráa: ⁷“¿Natyi ká'án' t̄ee ya'á sukuán? ¿Ká'án' re' t̄unív'a ná'yá re' Ndiosí' rúja! Tyi, ¿né ìin vá kúvi kuneká'nú ini' jie'e' kuatyí rá ñivi rúja? Tyi métú'ún xini' Ndiosí' vá íyó kúvi kuneká'nú ini' jie'e' kuatyí rá ñivi”, nka'vi ini' ráa.

⁸Jee kuísá nini' máá Jesús yā ká'vi ini' ráa sukuán, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Na kúvi tyi jíani ini' ánima' rán sukuán rúja? ⁹¿Né ìin vá ka'á ka' kati' ni' rúja? ¿Á kati' ni' nuun' t̄ee ntu kúvi kanta' yā: “Nneká'nú ini' ni' no'ó jie'e' rá kuatyí nú?”, áxí, ¿á kati' ni': “Nakoo, nake'en t̄unt̄yisó nú, jee kaka”, rúja? ¹⁰Soo nu'u', yā ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kúvi ni' Se'ya Ñivi, stúvi ni' nuun' rán sáva kuká'nú ini' rán yā nísotíñú ni' nuun' ñiví ya'á sáva kuneká'nú ini' ni' jie'e' rá kuatyí ñivi.

Jee nkatyi' re' nuun' t̄ee ntu kúvi kanta':

¹¹—Nuun' nú kátyí' ni': Nakoo, nake'en t̄unt̄yisó nú jee kuáno'on' ve'i nú —nkatyi' re' nuun'-u.

¹²Íñajée nnakoo tee vá, jee nñake'en-e t̄unt̄yisó-o, jee nkene-e ityinúún' ni'i ráa. Saáva ni'i ráa ntiví xini' ráa, jee nñakuetú'ún ráa Ndiosí', jee kátyí' ráa:

—Ntiáné kuni'ó tiñu su'va —nkatyi' ráa.

Kána Jesús Leví

(Mateo 9:9-13; Lucas 5:27-32)

¹³Jee kuaj'an' tuku Jesús yu'ú nteñú'ún. Jee nkuyatin rá ñivi nuun' re', jee nxiné'én' re' ráa Tu'un Ndiosí'. ¹⁴Sáa kuajia'a re', jee nini' re' ìin t̄ee naní Leví, se'ya Alfeo, néé'-e vetíñú nuun' t̄in-i xu'ún nánee' ñuun' Roma. Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kunikin' nu'u'.

Iñajée nñakuñi' Leví jee ntyinikin'-i Jesús kuə'an'-a jín re'.

¹⁵ Jee sukuán nkuvi ni néé' Jesús yáji'-i ini' ve'i Leví. Jee yukuán néé' kuə'e' ví'í rá tee tñn xu'ún nánee' ñuun' Roma jee suni néé' kuə'e' rá ñivi kuətyi. Jee néé' ráa yáji' nkáá ráa jín Jesús jín rá tee súkuá'a re' ráa, tyi kuə'e' ví'í ráa níkin' maa. ¹⁶ Rá tee xín'één' tu'un tátúni' Ndiosí' yá ntee Moisés, yá nani ráa escriba, jín rá tee yí'í ñujiín' fariseo, jee sáá nini' ráa yá yáji' Jesús jín rá tee ntu síkúnkuvi va'a tu'un tátúni' Ndiosí' jín rá tee tñn xu'ún nánee' ñuun' Roma, jee nkatyi' ráa nuun' rá tee súkuá'a re' ráa:

—¿Na kuvi tyi yáji' mestrú' rán jín rá tee tí'ná tñn xu'ún nánee' ñuun' Roma jín rá tee sá'a kuətyi?

¹⁷ Sáá nteso'o Jesús ya'á, jee nkatyi'-i nuun' ráa:

—Rá ñivi íyó vá'a ntu jiniñú'ún ráa tee sátátán tatan' stílá', tyisa' rá ñivi kú'ví' ví yá jiniñú'ún ráa maa. Nsá' váji nì' kana nì' rá ñivi naa' kivi nuun' Ndiosí', tyisa' vaji nì' kana nì' rá ñivi íyó kuətyi [sáva nakani ini' ráa jee kivi ráa na'á Ndiosí'] —nkatyi' Jesús.

Nikatu'ún ráa Jesús jje'e' yá kunee' nite'

¹⁸ Jee néé' nite' rá tee súkuá'a Juan ráa jín rá tee súkuá'a rá fariseo, sáva kuneñu'un ráa Ndiosí'. Jee nkenta rá ñivi nkatyi' ráa nuun' Jesús:

—Rá tee kútá'an jín Juan yá súkuá'a re' ráa jín rá tee kútá'an jín rá fariseo súkuá'a ráa jee néé' nite' ráa, soo ¿na kuvi tyi rá tee kútá'an jín nú yá súkuá'a nú ráa ntuví néé' nite' ráa? —nkatyi' rá ñivi vá.

¹⁹ Nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Á kuvi kunee' nite' rá ñivi kútá'an jín tee sukuán táná'á ni néé' re' jín ráa rúja? Ntuví, tyi ni néé' re' jín ráa, jee ntu kúvi koo nite' ráa. ²⁰ Soo kenta rá kivi' jee síyo rá inka ñivi tee sukuán tana'á vá nuun' ráa, saájee kunee' nite' ráa rá kivi' yukuán. ²¹ Ni ñin ñivi ntu nátyu'un kuté sa'ma jiáá yá ntiá'an naniyi nuun' ñin sa'ma tú'ú nté'ne' nakoto-o vá. Tyi naniyi sa'ma jiáá vá jee nátá'-a ka' vá, jee kuká'nú ka' nuun' té'né sa'ma tú'ú vá. ²² Jee ni ñin ñivi ntu tyú'un nixi' uva jiáá ini' rá ñin xlaú' tú'ú, [tyi ntu kúvi kaa'-a ka']. Tyi kítí' tiuun' nixi' uva jee ste'né' nixi' uva rá ñin xlaú' tú'ú vá. Jee kinaan' nixi' uva jín ñin xlaú' vá. Saáva va'a ka' tyú'un ráa nixi' uva jiáá ini' rá ñin xlaú' jiáá —nkatyi' Jesús.

Rá tee súkuá'a jín Jesús tú'un ráa ñin uvi' yoko trigú' kivi' nájiávi

²³ Jee su'va nkuvi ñin kivi' nájiávi. Kuajia'a Jesús nteñu rá tata' trigú'. Jee ni kuajia'a rá tee súkuá'a re' ráa nkajié'é ráa tú'un ráa yoko trigú'.^a ²⁴ Jee rá fariseo nkatyi' nuun' re':

—¡Kune'yá! ¿Nakui tyi sá'á rá tee súkuá'a nú tiñu ya ntu yínetu' ya satíñú ráa sukuán kivi' nájiávi?

²⁵ Soo nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Á ni ntiáné ka'vi rán nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí', ná nsa'á David yana'án ví'í, sáá nkumani' nuun' re' ya kaji' re', jee nisoko re' jín rá tee nkutá'án jín re' rúja? ²⁶ Saáva nkivi re' ini' ve'i í' Ndiosí', rá kivi' nkuvi Abiatar sutu' ñá'nú. Jee nyaji' re' ixtatílá' í'í, yósó' nuun' íyó xika maá Ndiosí'. Soo ntu yínetu' kaji' nani ñivi maa, tyisa' kuatyí rá sutu' vá íyó kuvi kaji' maa. Jee suni njia'a re' maa nuun' rá tee kútá'án jín re'.

²⁷ Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Nsa'á Ndiosí' kivi' nájiávi sáva kuvi ya vá'a nuun' rá ñivi. Soo nsá' nsa'á re' rá ñivi sáva yíñú'ún ráa kivi' nájiávi vá ne kuno'o ráa. ²⁸ Saáva nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ñi' Se'ya Ñivi, jee kúvi ñi' Ito'o' rá kivi' nájiávi, ya kuvi tatúní' ñi' ná kúvi ya sa'á ñivi kivi' vá —nkatyi' re'.

Ñin tee nítyí na'á

(Mateo 12:9-14; Lucas 6:6-11)

3 Nkivi tuku Jesús ñin ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel, jee yukuán yí'í ñin tee nítyí na'á ya ntu kúvi kanta' vá. ² Nání ráa Jesús sáva kuni' ráa ré xinúvi re' ñivi kivi' nájiávi, sáva ñi'in' ráa ya kuvi xikóñá'án ráa re'.

³ Jee nkatyi' Jesús nuun' tee nítyí na'á:

—Nakuiñi' ma'ñú ráa.

⁴ Jee nkatyi'-i nuun' ráa:

—¿Ná kúvi ya yínetu' ley sa'á-ó rúja? ¿Á kuvi sa'á-ó ya vá'a áxí sa'á-ó ya ñivá'a rúja? ¿Á sikáku-ó áxí ka'ni'-ó? —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

Soo nín nkuvi ráa. ⁵ Nákune'yá xeen' Jesús nuun' ráa jee nkukuéká ini' re' jie'e' ya ñi'in' ini' ánima' ráa. Jee nkatyi' re' nuun' tee yukuán:

—Skaá' na'á nú.

Jee nsikáá'-a na'á jee nnuvi-i.

⁶ Soo sáá nkene rá tee yí'í ñujín' fariseo, jee kuíntañú'ún nñatú'ún ráa jín rá ñivi íñí jín Herodes sáva ka'ni' ráa Jesús.

^a 2:23 Ley Ndiosí' ya ntee Moisés kátyí'-i ya ñin ñivi kúvi tu'un-u yoko sáva kaji'-i, ni kuajia'a-a nuun' ñu'ún inka ñivi retú jisoko-o. Soo ntu kúvi nake'en-e ya no'on' jín-i.

Ñivi kue'e' ĩńí yu'ú nteñú'ún

⁷Jee Jesús jín rá tee súkuá'a re' ráa kuá'an' ráa yu'ú nteñú'ún. Jee kue'e' rá ñivi Galilea ntyinikin' ráa re'. Jee nkenta kue'e' rá ñivi Judea, ⁸jín ne ñuun' ká'nú Jerusalén, jín rá ñuun' tñn Idumea, jín ne íyo ka' yu'ú nute ká'nú Jordán, jín ne rá ityi ñuun' Tiro jín ñuun' Sidón, sáva kune'yá ráa re', tyi nteso'o ráa rá tiñu vá'a sá'á re'. ⁹Jee ntatúní' re' nuun' rá tee súkuá'a re' ráa, ya koo yatin iin barkú' nuun' re' sáva kuvi kivi re' ini'-i, sáva ntu nákuñi'i rá ñivi kue'e' re'. ¹⁰Tyi kue'e' rá ñivi kú'ví' nxinúvi re' jee ntáká rá ñivi nó'o tunkú'ví' tyínátá'án ráa sáva kakí'i ráa Jesús. ¹¹Jee rá ñivi yí'í tatyí' né'í, sáá nini' ráa re', nstuví' ráa maáraa ityinúún' re', jee kánajjín ráa:
—Suvínú kúvi Se'ya Ndiosí'.

¹²Soo ntatúní' xityi' Jesús nuun' ráa ya koto stúvi ráa né iin ví re'.

Nkaji Jesús uxuvi' (12) tee sáva kuvi ráa kunisotíñú ráa tiñu apóstol ya tyuityí re' ráa

(Mateo 10:1-4; Lucas 6:12-16)

¹³Jee ñankaa Jesús iin yuku, jee nkana re' rá tee kuñi re' kiji ráa nuun' re'. Jee ña'an' ráa nuun' re'. ¹⁴Jee ñani re' uxuvi' (12) tee sáva kutá'án ráa jín re' jee sáva tyuityí re' ráa kī'in' ráa stekútu'ún ráa Tu'un Ndiosí'. ¹⁵Jee nji'a re' tiñu nuun' ráa, sáva xinúvi ráa rá ñivi kú'ví', jee sáva taníkn' ráa rá tatyí' né'í yí'í ñivi. ¹⁶Jee ñani re' rá uxuvi' (12) tee ya'á. Kúvi ráa: Simón, ya nsikúnání re' Pedro, ¹⁷Jacobo, jín ñani re' Juan, rá kúvi se'ya Zebedeo, ya nsikúnání Jesús ráa Boanerges, ya kuñi katyi' Se'ya Tajia, ¹⁸jín Andrés, Felipe, Bartolomé, Mateo, Tomás, jín Jacobo se'ya Alfeo, Tadeo, jín Simón ya ñiñi re' jín rá tee ñujiín' cananista,^a ¹⁹jín Judas Iscariote ya nñaku'va-a Jesús xintíín rá tee túfí' ta'án ráa né'yá ráa re'.

Xíkóná'án rá ñivi Jesús ya kátyí' ráa ya níso re' tiñu jiá'a tatyí' né'í

(Mateo 12:22-32; Lucas 11:14-23; 12:10)

Jee kuíre nkenta Jesús iin ve'i, ²⁰jee kue'e' ñivi nkutútú tuku. Saáva ntu nkúvi kaji' Jesús jín rá uxuvi' (12) tee. ²¹Sáá nteso'o rá tá'án ve'i Jesús jie'e' ya'á, jee kuá'an' ráa sáva tñn ráa re', tyi kátyí' rá ñivi ya nsana xini' re'. ²²Suni nkenta rá tee xíné'én' ley, rá naní escriba. Nkiji ráa ne ñuun' ká'nú Jerusalén, jee nkatyí' ráa:

^a 3:18 Rá cananista nkuvi ñivi ya nkantá'án ráa siki' rá ñivi ñuun' Roma sáva nakani núne ráa Israel nene ráa xintíín ñuun' Roma.

—Satanás, ya kúvi ito'o' rá kui'na', naní Beelzebú, yí'í re' ini' tee vá. Jee tává' tee vá rá kui'na' jín tiñu kákini jiá'a ito'o' rá kui'na' nuun' tee vá —nkatyi' raa.

²³Jee nkana Jesús rá ñivi, jee nñakani re' iin tu'un, ya kúnkunuún, nuun' raa:

—¿Naja kúvi taníkin' Satanás maá Satanás rúja? ²⁴Retú rá ñivi iin nación sá'a sín raa maá raa jee kenta siki' tá'an raa, jee nkuní'in nación vá. ²⁵Jee retú iin tá'an ve'i sá'a sín raa maá raa jee kenta raa siki' tá'an raa, nkuní'in tá'an ve'i vá. ²⁶Jee suni sukuán retú rá tatyí' né'í yí'í raa xintíin Satanás, sá'a sín raa maá raa jee kenta re' siki' maá raa, nkuní'in re', saájee ya nkenta jinu kinaan' re'.

²⁷'Ni iin ntuná' kuvi kivi ve'i iin tee nakui', sáva sakuí'ná-a nantíñú re', retú ntu xí'na ka' ku'ni'-i re'. Jee sukuán jee kuvi sakuí'ná-a rá nantíñú re'.

²⁸'Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya Ndiosí' kuneká'nú ini' re' jie'e' ntáká nuun' kuatyí' sá'a rá ñivi, jín néni iin tu'un nívá'a ká'an' ñivi siki' Ndiosí'. ²⁹Soo néni iin ya ká'an' tu'un nívá'a siki' Tatyí' Íí' Ndiosí', ni nsá' koo tunká'nú ini', tyi siki' raa kinoo kuatyí' vá níínkání.

³⁰Nkatyi' Jesús sukuán tyi nkatyi' rá ñivi, ya yí'í tatyí' né'í maa.

Náná' Jesús jín rá ñani' re'

(Mateo 12:46-50; Lucas 8:19-21)

³¹Jee nkenta náná' Jesús jín rá ñani' re', jee sáa íñí raa tyíké'i, jee ntají raa ya kíkana maa. ³²Jee rá ñivi níkotíyu néé' xíin Jesús, nkatyi' raa nuun' re':

—¡Teso'o! Náán' nú jín rá ñani' nú jín rá ku'va nú íñí raa tyíké'i jee nánukú raa nó.

³³Soo nñaxiníko-o:

—¿Né iin kúvi náán' ni' jín rá ñani' ni' rúja?

³⁴Jee nñakune'yá re' rá ñivi níkotíyu néé' xíin re' jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ya'á ví náán' ni' jín rá ñani' ni'. ³⁵Tyi néni iin ñivi ya sá'a-a sáni ku'ni Ndiosí', suvi-i ví ñani' ni' jín ku'va ni' jín náán' ni' —nkatyi' re'.

Tu'un ya kúnkunuún ká'an' ya nákaní Jesús jie'e' tee xínává' nikin

(Mateo 13:1-9; Lucas 8:4-8)

4 Jee nkajíé'é tuku Jesús xiné'én' re' nuun' rá ñivi yu'ú nteñú'ún. Jee nkutútú ví'í ñivi nuun' re', saáva nkivi Jesús ñakunee' re' ini' iin barkú' ya ñú'ún nuun' nteñú'ún. Jee ntáká rá ñivi néé' yu'ú

nteñú'ún. ² Ìñajée nxíné'én' ví'í re' Tu'un Ndiosí' nuun' ráa jín rá tu'un ya kúnkunuún ká'án'. Sáa xíné'én' re', jee nkatyi' re':

³—Teso'o rán! Ìin tee jiákín' tata' sá'a nkene re' kuakakin' re' nikin tata'. ⁴ Jee sáa xínává'-a nikin tata' nuun' ñu'ún, jee sava rá nikin tata' ñete' yuítí. Jee nkenta rá saa' jee nyaji' rátí' maa. ⁵ Sava ráa ka' ñete' nteñu yuu' nuun' ntuví ví'í ñu'un, jee yatyi' ni nta'vi' nikin yukuán tyi ntuné káá kókún ñu'un. ⁶ Soo sáa nkenta nkanii' jee nkasun ráa ya sáa', tyi ntuví kue'e' yo'o-o, jee nnatyi-i. ⁷ Jee sava ráa ka' ñete' nteñu rá yuku' ñnu. Jee ña'nu rá yuku' ñnu jee nsiká'á' ráa maa. Saáva ntu njía'a-a tata'. ⁸ Rá inka ka' nikin ñete' nuun' ñu'ún vá'a jee njía'a-a tata' vá'a. Nta'vi'-i, jee ña'nu-u, jee ta ñin njía'a-a oko' uji' (30), jín unixiko (60), jín sientú' (100) nikin ka'.

⁹ Jee nkatyi' Jesús:

—Ñivi ya íyó rá so'o sáva tes'o, jee tes'o va'a.

Ná jie'e' tyi nákaní Jesús rá tu'un vá ya kúnkunuún ká'án'

(Mateo 13:10-17; Lucas 8:9-10)

¹⁰ Jee sáa nxínóo maá rá ñivi Jesús, jee rá ñivi nkinoo ka' jín rá uxuvi' (12) tee nikatú'ún ráa maa ná kuíni kátyí' tu'un vá.

¹¹ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nuun' ráno'ó tyi ntaji Ndiosí' tu'un re' ya nyise'í, jie'e' ya naja kivi ñivi na'á Ndiosí' jee tátúní' re' nuun' ráa. Soo nuun' rá inka ka' ñivi, ntáká tu'un jiá'a-a nuun' ráa kúvi tu'un ya kúnkunuún ká'án'-a, ¹² sáva, súka' né'yá ráa rá tiñu sá'a Ndiosí',
soo ntu né'yá ráa maa,
jee súnika' tésó'o ráa,
soo ntu jiáku'un ini' ráa,
sáva nsá' níko ini' ráa sáva nsá' kuneká'nú ini' Ndiosí'
jie'e' kuatyí' ráa

—nkatyi' Jesús.

Ná kúní' kátyí' tu'un jie'e' tee xínává' nikin

(Mateo 13:18-23; Lucas 8:11-15)

¹³ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Á ntu jiáku'un ini' rán tu'un ya'á ya kúnkunuún ká'án'? ¿Ré ntuví jiáku'un ini' rán ya'á, naja kiku'un ini' rán ñi'í rá inka ka' tu'un ya kúnkunuún ká'án' rúja? ¹⁴ Tee xínává' nikin kúvi kuéntá' ñin tee stékútu'ún tu'un vá'a Ndiosí'. ¹⁵ Jee sava ñivi kúvi ráa kuéntá' íyó ñu'un káá ini' ityi vá nuun' xínává' re' nikin. Jee

sáá tésó'o ráa tu'un vá, jee ntañú'ún kuiti' vaji ito'o' tatyí' né'í, naní Satanás, jee ixtá-a tu'un ya njia'a tee vá nuun' ráa.

¹⁶Jee suni sukuán sava rá ñivi ka' kúvi kuéntá' rá iyó nteñu yuu' sáá xinává' tee vá maa. Sáá tésó'o ráa Tu'un Ndiosí', jee kúsí' ini' ráa, jee kuísá tñn ráa maa. ¹⁷Soo ntu kúun yo'o tu'un vá ini' ánima' ráa, jee ntu kúkutú ráa ntu kún'in ráa jín Tu'un Ndiosí'. Sáá tá'an' ráa tunó'ó, áxí sáá jíto u'vi' ñivi ráa, jie'e' Tu'un Ndiosí', yukuáni jee níkýátá ini' ráa nuun' Tu'un Ndiosí'.

¹⁸Jee sava rá ñivi ka' kúvi kuéntá' rá nikin ñakava-a nteñu rá yukú' iñu sáá nxinává' tee vá maa. Suviráa kúvi rá tésó'o tu'un vá, ¹⁹soo nání'vi' ví'í ini' ráa jie'e' kue'e' tiñu iyó ini' ñivi ya'á. Jee kuíni ráa kukúká ráa jee ya'á xíná'ví-i ñivi vá, jee kuíni ví'í ráa inka nantñú. Jee ni'í ya'á ya'á ñú'ún kúvi ini' ráa jee sáté'é' ya'á Tu'un Ndiosí', jee ntu jiá'nu ráa ntu jjiá ráa jín Tu'un Ndiosí', kuéntá' ntu kénta ku'va nikin tata'.

²⁰Soo rá inka ka' ñivi kúvi ráa kuéntá' rá nikin iyó nuun' ñu'un vá'a nuun' nxinává' tee vá maa. Suviráa kúvi ya' tésó'o tu'un vá'a Ndiosí', jee tñn ráa tu'un vá. Jee maáráa kúvi kuéntá' jiá'a-a tata' vá'a ya' iin nikin jiá'a oko' uji' (30), jín inka unixiko (60), jín inka sientú' (100) nikin ka'.

Tu'un ya kúnkunuún ká'an' jie'e' kantil

(Lucas 8:16-18)

²¹Jee suni nkatyi'-i nuun' ráa:

—¿Á nsá' vaji ráa jín iin kantil, sáva tuví ráa maa tyiji iin ñenkó'ó áxí tyiji iin ito rúja? Soo ntuví. Tyisa' tyísó súkún ráa maa rúja. ²²Tyi ni'í rá yíyu'u' tuvi nuun' nijín'. Jee suni ni'í rá yísé'í kenta nuun' nijín'.

²³Retú néni iin ñivi iyó so'o sáva tesó'o, jee tesó'o va'a-a!

²⁴Jee suni nkatyi'-i nuun' ráa:

—Tñn kuéntá' va'a rán Tu'un Ndiosí' ya' tésó'o rán! Naja kua' ñúkú'vá tñn rán Tu'un Ndiosí', su'va taji re' nuun' rán ya' kiku'un ini' rán. Suni sukuán taji re' ka' nuun' rán. ²⁵Iin ñivi ya' tñn tu'un vá'a Ndiosí', ku'va re' ka' kiku'un ini'-i. Soo iin ñivi ya' ntu tñn tu'un vá, jee ne tu'un ya' jiáku'un ini'-i kanee' re' maa nuun'-u —nkatyi' Jesús.

Tu'un ya kúnkunuún ká'an' jie'e' rá nikin jiá'nu

²⁶Jee suni nkatyi' re':

—Su'va tátúní' Ndiosí' nuun' ñivi yí'í na'á re'. Kuéntá' iin tee xinává' nikin nuun' ñu'ún. ²⁷Jee kixí' re' yakuáá' jee nákoó re' nuví, jee tá'ví' rá nikin, jee jiá'nu ráa, jee suvire' ntu jíní' sáá kúvi su'va. ²⁸Jee maá nuun' ñu'ún vá xtá'ví' tata'. Xí'na tá'ví' yava', saájee kénta yoko, jee

kuíre tyítú ini' yoko vá jee jíjia nikin. ²⁹ Ré nkenta nkuvi nikin nijia, jee nake'en ráa maa jín yutyi' kantyú', tyi ya nkenta tiempú' nake'en tata'.

Tu'un ya kúnkunuún ká'án' jie'e' nikin maá lúlí xá

(Mateo 13:31-32; Lucas 13:18-19)

³⁰ Jee suni nkatyi' Jesús:

—¿Na jie'e' kúvi ya sánuún-ó jín naja tátúní' Ndiosí' nuun' ñivi yí'í na'á re'?, áxí, ¿né ñin tu'un kuvi nakani-ó ya kúnkunuún ká'án' jín-i?

³¹ Su'va sátínú Ndiosí' ini' ñivi yí'í xintíin re', kúvi-i kuéntá' ñin nikin yutun kúlí' maá lúlí xá, ya lúlí ka' nuun' ntáká nuun' nikin táji nuun' ñu'ún. ³² Soo sáá táji maa nuun' ñu'ún, jee jiá'nu-u, jee kénta kuká'nú-u ka' nuun' ntáká rá yuve', jee kénta jíkó' nayúku'-u, jee rá saa' jíkó súkún, kuvi ki'i ráti' nuun' kátí-i jee sá'á ráti' taka' —nkatyi' Jesús.

Na'kui tyi nñakani Jesús rá tu'un ya kúnkunuún ká'án'

(Mateo 13:34-35)

³³ Kue'e' rá tu'un ya kúnkunuún ká'án' su'va, nxiné'én' re' Tu'un Ndiosí' nuun' ráa, na'kua' kúvi kiku'un ini' ráa. ³⁴ Ntáká ítyi nka'an' re' jín ráa, jee sukuáni nka'an' re' rá tu'un ya kúnkunuún vá. Soo nkatyi' síin re' nuun' rá tee, ya súkuá'a re' ráa, ná kuíni kátyi' ntáká rá tu'un vá.

Xínúmá' Jesús tatyí' víjin xéén' jín nute kántá'

(Mateo 8:23-27; Lucas 8:22-25)

³⁵ Sáá nkuaa' kivi' yukuán, nkatyi' Jesús nuun' rá tee súkuá'a re' ráa: —Kijia'a-órán íyo ka' ityi yúnteñú'ún.

³⁶ Jee nxinóo ráa rá ñivi kue'e' jee kua'an' ráa jín re' jín barkú' ñú'ún re'. Jee nkutá'án inka ka' rá barkú' jín re'. ³⁷ Jee nkenta ñin tatyí' ní'in xéén'. Jee nute jísó' nkani ní'in nuun' barkú', saáva vaji tyítú nute ini' barkú'. ³⁸ Soo nkixi' re' nuun' ñin sa'ma ini' yata' barkú'. Jee nxinóto ráa re', jee nkatyi' ráa nuun' re':

—¡Mestrú! ¿Á ntuná' jítú ini' nú ya kuvi'-ó?

³⁹ Nnoto re' jee nkuxeen' re' nuun' tatyí' ní'in jee nkatyi' re' nuun' nteñú'ún:

—¡Numa'! ¡Nín!

Nkuni'ín tatyí' jee ñakuñi' nteñú'ún. ⁴⁰ Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Na kuvi tyi yú'ví ví'í rán rúja? ¿Á ntiá'an kúneí ini' rán nu'u'?

⁴¹ Jee nyu'ví ví'í ráa jee jíkátu'ún tá'án ráa:

—¿Na tee ka' kúvi tee ya'á ya ne tatyí' víjin jín ne nteñú'ún kánjiá ráa maa?

Tee, ñuun' Gadara, ya yí'í tatyí' né'í ini' re'

(Mateo 8:28-34; Lucas 8:26-39)

5 Jee nkenta ráa íyo ka' ityi yu'ú nteñú'ún nuun' káá ñu'un rá ñivi ñuun' Gadara. ²Jee sáá nkene Jesús ini' barkú', jee kuíntañú'ún nnaketá'án re' jín iin tee yí'í tatyí' né'í kákini maa. Nkene tee ya'á nteñu rá yavi' yuu' nuun' sé'í ráa rá niyi, ³tyi yukuán néé'-e ini' rá yavi' niyi vá. Ni iin ntu ká' kúvi ku'ni' maa, súka' jí'ní' ráa maa jín cadena kaa. ⁴Tyi kue'e' ví'í ítyí ya ni'ni' ráa na'á-a jín jie'e'-e jín cadena kaa, soo nsiká'ní'-i kaa. Ni iin ráa ntu kúvi kúneí' ráa jín-i. ⁵Sukuáni nuví niñu' kánajíin-i nteñu rá yavi' niyi jín nteñu rá yuku. Jee xtúfí'-i maáa jín rá yuu'.

⁶Jee sáá nini' íká re' Jesús, ninu re' jee ñakuiñí' ítí re' ñaxin re' maaré' nuun' Jesús. ⁷Jee ni'in xá nkanajíin re' nsa'á tatyí' né'í kákini, jee nkatyi'-i:

—¿Nakui tyi kíní nú maánú nteñu rání', Jesús, Se'ya Ndiosí', máá kúná'nú nasíkuiti' nuun' kuáiyó? Jíkán' tá'ví' ni' nuun' no'ó ityinúun' Ndiosí', ya koto xínó'o nú nu'u'.

⁸Sukuán nkatyi'-i, tyi ntatúní' Jesús nuun'-u:

—¡Tatyí' kíní! ¡Kene tee iña'!

⁹Níkatu'ún Jesús tatyí' né'í kákini vá:

—¿Ná naní nú?

Jee nnaxiníko-o nuun' re':

—Legión^a naní ni' tyi kue'e' nasíkuiti' rán'.

¹⁰Jee níkan' tá'ví' ví'í-i nuun' Jesús ya koto tájí íká re' ráa ñuun' ya'á.

¹¹Jee yukuán íñí ví'í kútyí' íka' yuku, yájí' rátí'.

¹²Jee níkan' tá'ví' ráa nuun' re':

—Tájí ránu'u' kí'in' rán' nuun' rá kútyí' yukuán sáva kivi rán' ini' rátí'.

¹³Saájee nyinetu' re'. Jee nkene rá tatyí' né'í kákini tee ya'á, jee nkivi ráa ini' rá kútyí'. Jee yatin uvi' mil (2000) kútyí' nkuvi rátí'. Jee nkaninuun yatyí' rátí' nukana, ne nuun' nteñú'ún. Jee nka'a' rátí' nuun' nteñú'ún.

¹⁴Jee rá tee náka ráa rá kútyí' vá, nkenekunu ráa, jee nnakani ráa nakuá nkuvi, nuun' rá ñivi ñuun' jín rá kuaría'. Jee nkine'yá rává nakuá nkuvi. ¹⁵Jee nkiji ráa nuun' Jesús. Jee nini' ráa tee nyí'í rá tatyí' né'í kákini. Ní'ún re' sa'ma. Néé' re'. Jee ya nnaku'un kájí ini' maaré' ya nyí'í rá tatyí' né'í kákini naní Legión. Jee nyu'ví' ráa. ¹⁶Jee rá ñivi nini' ya nkuvi, jee nnakani ráa nuun' rá ñivi nkenta yukuán,

^a 5:9 Kúvi Legión iin grupo 3000 áxí 6000 soldado ejército ñuun' Roma.

ya nkuvi jín tee nyí'i rá tatyí' né'í jín rá kútyí'. ¹⁷ Inájée nkajíé'lé raa jíkán' tá'ví' raa nuun' Jesús ya kǐ'in' iyo re' ñuun' raa.

¹⁸ Saa kuakivi Jesús ini' barkú', jee tee nyí'i rá tatyí' né'í kákini nikan' tá'ví'-i nuun' Jesús ya retú kivi kutá'an-a jín re'. ¹⁹ Soo Jesús ntu nyinetu' re' kutá'an-a jín re', tyisa' nkatyi' re' nuun'-u:

—Kuáno'on' ve'i nú, jín nuun' rá tá'an nú, jee nakani nú nuun' raa ni'i ya nsá'á Ito'o' jín nú, ya nkuná'ví ini' re' nó.

²⁰ Jee kuá'an' tee vá, jee nkajíé'é-e stekútu'ún-u jie'e' rá tiñu nsá'á Jesús jín-i, nuun' rá ñivi ñuun' Decápolis, ya kuíni katyi' uji' ñuun'. Jee ni'i rá ñivi ntiví xíni' raa.

Se'ya sí'í Jairo jín ña'an ya nkakǐ'i sa'ma Jesús

(Mateo 9:18-26; Lucas 8:40-56)

²¹ Saa njia'a tuku Jesús íyó ka' ityi nteñú'ún jín barkú', jee kue'e' ñivi nkutútú nuun' re', jee néé' re' yu'ú nteñú'ún. ²² Jee nkenta ñin rá tee néetiñu nuun' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel súkuá'a raa Tu'un Ndiosí'. Suvire' naní Jairo. Jee saa nini' re' Jesús, jee nstuví' re' maaré' jie'e' Jesús, ²³ jee nikan' tá'ví' ñá'nú re' nuun' Jesús, jee nkatyi' re':

—Se'ya sí'í nǐ' sané' íyó kivi'-i. Kǐ'in' nú xá tyisó nú rá na'á nú ña, sáva nuvi ña jee kuteku' ña —nkatyi' re'.

²⁴ Inájée kuá'an' Jesús jín re'. Jee kue'e' ví'í ñivi níkin' raa, jee nnakuni'i raa Jesús. ²⁵ Jee yukuán íñí ñin ña'an kú'ví', ya ya vaji uxuvi' (12) kuiya', nó'o ña kue'í' jíati niñi'. ²⁶ Nno'o ví'í ña xintín kue'e' tee tátán. Jee ñaxin' ña ni'i ya kúmí ña. Soo ntuná' nfyótiñu, tyisa' manéátú'ún ka' nkuvi.

²⁷ Nteso'o ña ya ká'an' rá ñivi xini' Jesús. Jee ñakuyatin ña yata' Jesús nteñu rá ñivi kue'e', jee nsikátyi'i ña yusa'ma yata' re'. ²⁸ Tyi nka'vi ini' ña: “Retú kuatyí sikátyi'i nǐ' sa'ma re', jee nuvi nǐ'.”

²⁹ Kuísá nityi' niñi' vá ña, jee nini' ña ya nnuvi yikikúñu ña.

³⁰ Saa nijin nkuvi ini' Jesús nijin nkene fuersá' í'í ní'in niso re' jee nnuvi ñin ñivi, jee kuíntañú'ún nnajikó re' nnakune'yá re' nuun' rá ñivi kue'e', jee nkatyi' re':

—¿Né ñin nsijikín'-i na'á-a sa'ma nǐ'?

³¹ Jee nkatyi' rá tee súkuá'a re' raa nuun' re':

—Né'yá nú ya rá ñivi kue'e' nákuni'i raa no'ó. Jee jíkátu'ún nú: “¿Né ñin nsijikín' na'á-a nó?”

³² Soo íyó íyó ityi nne'yá Jesús sáva kuni'-i né ñin ví ya nsá'á maa.

³³ Inájée ña'an vá nkisi ña ya máá yú'ví ña. Tyi jíní' ña ya nkuvi jín ña. Jee ña'an' ña jee nstuví' ña maaña nuun' re'. Jee nnakani ña ni'i ya naá' nuun' re'. ³⁴ Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Se'ya sí'í, nxinúvi nì' no'ó jie'e' ya ínú' ini' nú kúneí ini' nú nu'u'. Kuá'án vá'a. Nuvi nú jie'e' kue'i' nú.

³⁵Ni ká'án' ii' ka' Jesús, jee nkenta rá tee vaji ne ve'i tee néetiñu nuun' ve'i sinagoga vá, jee nkatyi' raa:

—Se'ya sí'í nú ya nì'i'-i. ¿Natyi íxtaña'án nú ka' mestrú' ya'á?

³⁶Soo Jesús ntu nsá'a re' kuéntá' ya nkatyi' raa jee nkatyi'-i nuun' tee néetiñu nuun' ve'i sinagoga:

—Koto yú'ví nú. Kuatyi vá kuneí ini' nú nu'u'.

³⁷Jee ntu njiá'a re' ni ñin ñivi kutá'án raa jín re', tyisa' kваты Pedro, Jacobo jín Juan, ya kúvi ñani' Jacobo nkutá'án raa jín re'. ³⁸Sáa nkenta raa ve'i tee néetiñu nuun' ve'i sinagoga, jee nini' re' ya kúvaa' ví'í rá ñivi. Jee ná'yú' rá ñivi vá jee kánajín ví'í raa. ³⁹Sáa nkivi re' jee nkatyi' re':

—¿Natyi kúvaa' rán jee ná'yú' rán? Ñalúlí vá nsá' ní'i'-i, tyisa' kixí'-i.

⁴⁰Jee nka'an' ityi raa nne'yá raa re'. Soo ntava' re' ntáká rá ñivi ini' ve'i jee ña'an' re' jín tátá' ñalúlí vá jín náná' ña jín rá kútá'án jín re', jee nkivi raa nuun' káá ñalúlí vá.

⁴¹Jee ntiin re' na'á ñalúlí jee nkatyi'-i nuun' ña:

—Talita kumi.

(Tu'un ya'á kuíni kátyí': Ñalúlí, nuun' nú kátyí' nì': Nakoo.)

⁴²Jee kuísá ntañú'ún kuiti' nnakoo ñalúlí, jee nkajie'é ña jíka ña, tyi íñi ña uxuvi' (12) kuyá'. Jee ntañú'ún kuiti' ntiví xá xíni' rá ñivi. ⁴³Soo ntatúní' nì'in Jesús nuun' raa ya ni ñin nuun' nkatyi' raa maa. Jee nkatyi' re' ya ku'va raa kaji' ñalúlí vá.

Íñi Jesús ñuun' Nazaret

(Mateo 13:53-58; Lucas 4:16-30)

6 Nkene Jesús yukuán, jee kuá'an' re' ñuun' nuun' ña'nu re'. Jee nnikin' rá tee, súkuá'a re' raa, maaré'. ²Sáa nkenta kivi' nájiávi, nkajie'é re' xíné'én' re' Tu'un Ndiosí' ini' ve'i sinagoga nuun' kútutú' rá ñivi Israel. Jee kue'e' ñivi ya íñi tésó'o raa ya kátyí' Jesús, jee tívi xíni' raa. Jee jíkátu'ún tá'án raa:

—¿Né nú' nni'in' tee ya'á rá tu'un ya'á váji xini' re'? ¿Na tu'un nítyí ka' nkutu'va ví'í re' jín rá anasí sá'a re'? ³¿Á nsú tee tyutá'án yutun ví tee ya'á, rúsa? Jín, ¿á nsú se'ya María kúvi re'?, jee, ¿á nsú kúvi re' ñani' Jacobo, José, Judas, jín Simón? Jee, ¿á suni nsá' néé' rá ku'va re' ya'á nteñu-ó, rúsa? —nkatyi' rá ñivi ñuun' yukuán.

Saájee nkuníní ini' raa jie'e' re'.

⁴Íñajee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ñin tee ya nákani re' tu'un kéne yu'ú máa máa Ndiosí', jee rá ñivi kuá'yó rá ñuun' tyíñú'ún raa nuun' tee vá. Soo rá ñivi ñuun' maaré' jín rá tá'án re' jín rá tá'án ve'i re', tyi ni ntu tyíñú'ún raa maa —nkatyi' Jesús.

⁵Jee ntu nkúvi sa'á Jesús kue'e' anasí, soo kuatyí ntee re' na'á re' nuun' yaku' rá ñivi kú'ví' jee nxinúvi re' raa. ⁶Jee ntiví xini' re', tyi ntu kúnei ini' raa re'. Jee níkonúun re' rá ñuun' yatin yukuán, jee xín'één' re' Tu'un Ndiosí'.

Tyúityí Jesús rá uxuvi' (12) discípulo, ya kúvi rá tee súkuá'a re' raa, sáva stekútu'un raa Tu'un Ndiosí'

(Mateo 10:5-15; Lucas 9:1-6)

⁷Jee nkana re' ni uxú' uvi' (12) rá tee. Jee nkají'é re' tyuityí re' ta uvi', ta uvi' raa. Njia'a re' tiñu tatúní' raa sáva taníkin' raa rá tatyí' né'í yí'í ñivi. ⁸Jee ntatúní' re' ya ntuná' kuna'á raa nuun' k'i'in' raa, tyisa' kuatyí karútí' raa ni. Ni nkúna'á raa ya kaji' raa, ni ñunu, ni xu'un ini' mantýjí' raa. ⁹Tyisa' kuatyí sáni nijian' yí'í jie'e' raa, jee ni nkúna'á raa uvi' sa'ma naku'un raa. ¹⁰Jee nkatyí'-i nuun' raa:

—Né ni ví nkuvi nuun' kivi rán iin ve'i, kinoo rán kune'e' rán yukuán, nekua' kene rán ñuun' vá. ¹¹Jee retú iin nuun' ntu íyó mani' raa tiin raa ráno'ó, ni ntuví nénuun' raa tyú'un ini' raa Tu'un Ndiosí' ya kátyí' ránú nuun'-u, jee sáá kene rán yukuán, jee kisi rán tikatyaa' jie'e' rán, sáva nastúvi rán ya íyó síkí' raa. Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya kivi' ke'ne' Ndiosí' kuatyí ñivi, súka' xinó'o ví'í Ndiosí' rá ñivi rá ñuun' Sodoma jín Gomorra, soo mású' ka' xinó'o re' raa nsú ká' xinó'o re' rá ñivi rá ñuun' vá ya ntu tésó'o tu'un katyí' ránú —nkatyí' Jesús nuun' raa.

¹²Íñajée nkene raa stekútu'un raa ya íyó nakani ini' rá ñivi jie'e' kuatyí raa jee kunikin' raa Ndiosí'. ¹³Jee ntaníkin' raa rá tatyí' né'í nyí'i ini' kue'e' ñivi, jee ntyisó raa ntí' aceite xini' kue'e' rá ñivi kú'ví' jee nxinúvi raa rává.

Ní'í' Juan tee ya síkuánuté

(Mateo 14:1-12; Lucas 9:7-9)

¹⁴Herodes, tee tátúní', tyi nteso'o re' ya kúvi, tyi ni'í rá ñivi ká'án' xini' Jesús. Jee nkatyí' re':^a

—Jesús kúvi re' Juan, tee síkuánuté, ya nñateku' ii' re' ya ní'í' re', jee saáva fuersá' íí' anasí sátínú-u ini' re'.

¹⁵Soo inka ka' ñivi kátyí':

—Suvire' ví Elías, ya nkuvi re' tee ya nñakani tu'un nkene yu'ú máá máá Ndiosí' yana'án nasíkuiti'.

Jee rá inka ka' kátyí':

^a 6:14 Áxí: jee kátyí' raa

—Kúvi re' iin tee ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú Ndiosí' kuéntá' iin rá tee nñakani ráa tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' yana'án nasíkuítí'.

¹⁶ Soo sáá nteso'o Herodes rá tu'un ya'á, nkatyi'-i:

—Juan ví ya'á, ya nu'u' ntají ní' ya ñe'ne' ráa sukun' re', jee nñateku' ií' re' nkene re' nteñu rá ní'í'.

¹⁷ Nkatyi' Herodes su'va tyi [ya nkuví tiempú' ityi yata' ya] máá maaré' ntají re' ntiin ráa Juan jee ní'ni' ráa maa ini' vekaa. Nsa'á re' ya'á jie'e' Herodías, ñasí'í ñani' re', ya kúvi Felipe, tyi nñatana'á Herodes jín ña. ¹⁸ Jee nkatyi' Juan nuun' Herodes:

—Ntu yínetu' ya natana'á nú jín ñasí'í ñani' nú.

¹⁹ Saáva Herodías tá'vi ini' ña né'yá ña Juan, jee nkuini ña ka'ni' ña re'. Soo ntu nkúvi. ²⁰ Tyi ñúyú'ví ini' Herodes né'yá re' Juan, tyi jíní' re' ya tee naa' jín ya yítínú nuun' Ndiosí' ví Juan. Jee nkumí vá'a re' maa nuun' ña. Jee sáá tésó'o re' tu'un kátyí' Juan jee nkukuátyí ini' re', soo nta'an' ini' re' teso'o re' maa.

²¹ Soo nkenta iin kivi' ñú'ún ini' ña, máá sáá nkenta viko kuiya' Herodes. Nsa'á re' iin xíní nuun' rá tee kúná'nú jín re', jín rá capitán soldado, jín rá tee kúná'nú nuun' Galilea. ²² Nkivi se'ya sí'í Herodías nuun' kúxíní ráa jee nka'tié'é ña. Jee nsa'á ña ya kúsí' ini' Herodes jín rá tee kúxíní jín re'. Herodes, tee tátúní' nkatyi' re' nuun' ña'an sútyí vá:

—Kakan' néni iin ya ku'ni nú, jee taji ní' maa nuun' nú.

²³ Jee nsa'á' re' ya ku'va re' maa nuun' ña, jee nkatyi' re':

—Néni iin ya kakan' nú, taji ní' maa nuun' nú, sú ne sava país ya tátúní' ní'.

²⁴ Nkene ña jee níkatu'ún ña náná' ña:

—¿Ná kúvi ya kakan' ní' nuun'-u?

Jee nkatyi' náná' ña nuun' ña:

—Xini' Juan tee síkuánuté.

²⁵ Ntañú'ún kuití' ne numjí'í' nkivi ña nuun' néé' tee tátúní', jee níkan' ña:

—Ntañú'ún kuití' ku'ni ní' ya taji nú xini' Juan, ya síkuánuté, ini' iin ko'o'.

²⁶ Jee tee tátúní' vá nkukuéká ví'í ini' re'. Soo jie'e' ya ntyisóyu'ú re' ya ku'va re' maa nuun' ña, jín xá jie'e' rá tee néé' kúxíní ráa jín re', jee ntu nku'ni re' kusá'án re' ya níkan' ña. ²⁷ Ku'ntañú'ún ntají re' iin naji'á'á re', jee ntatúní' re' ya kiji-i jín xini' Juan ini' nuun' yí'í-i vekaa. ²⁸ Jee ña'an' tee vá ini' vekaa, jee ñe'ne'-e sukun' Juan. Jee nkinaka re' xini' Juan iin ini' ko'o', jee njia'a re' maa nuun' ña'an sútyí vá. Jee njia'a ña maa nuun' náná' ña.

²⁹ Sáá nkuká'nú ini' rá tee súkuá'a jín Juan ya nkuví sukuán, ñanake'en ráa ñuné'yú' re', jee nse'í ráa maa iin ini' yavi' yuu'.

Jiá'a Jesús yájí' u'un' mil (5000) tee

(Mateo 14:13-21; Lucas 9:10-17; Juan 6:1-14)

³⁰ Saájee nikó rá tee kúvi najiá'á' re' ya níso raa tiñu apóstol ya ntyuityí re' jee nkutútú raa nuun' Jesús. Jee nñakani raa nuun' re' ni'i ya nsa'á raa jín ya nxiné'én' raa. ³¹ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Kì'in' iyo-órán nuun' ntu ñivi jee nájiávi-ó unúun.

Nkatyi'-i su'va, tyi kuá'an' vaji ví'í ñivi, saáva ntu nkúvi kaji' raa.

³² Jee kuá'an' maáráa ini' barkú' nuun' ñu'un nuun' ntu ñivi. ³³ Soo nini' kue'e' rá ñivi ya kuá'an' raa, jee nñakuni' rá ñivi vá Jesús. Jee vaji raa ntaká rá ñuun' jee nika ninu raa kuá'an' raa yukuán. Jee xí'na raa ka' nkenta yukuán nsú ká' suvire'. ³⁴ Sáa vakene Jesús ini' barkú', nini'-i kue'e' ñivi jee nkuná'ví ini' re' raa, tyi kúvi raa kuéntá' lantyi, ntu ito'o' kuneen kuéntá'-á ráti'. Jee nkajié'é re' nxiné'én' re' raa kue'e' tu'un.

³⁵ Jee sáa nini' ví'í, nkuyatin rá tee súkuá'a re' raa jee nkatyi' raa nuun' re':

—Ya nini ví'í ví-i, jee ñu'un sáin nuun' ntu néé' ñivi ví ya'á.

³⁶ Ntyuityí nú xá rá ñivi sáva kì'in' raa nuun' rá kuaría' jín rá ñuun' íyó yatin ya'á, jee ke'en raa ya kaji' raa —nkatyi' rá tee súkuá'a re' raa.

³⁷ Soo Jesús nñaxiníko nuun' raa:

—Ku'va rán kaji' raa —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' raa nuun' re':

—Vansú uvi' sientú' (200) kivi' satíñú ñin tee, jee ni'in' rán' xu'un ke'en rán' ya kaji' raa.^a Jee, ¿á kì'in' rán' jee ke'en rán' ixtatí'lá' vá, jee ku'va rán' kaji' raa? —nkatyi' raa nuun' re'.

³⁸ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—¿Naja ixtatí'lá' kúmí rán? Kuane'yá rán.

Sáa nkuká'nú ini' raa, jee nkatyi' raa:

—U'un' ixtatí'lá' jín uvi' tiaká.

³⁹ Inájee ntají re' raa ya sikúnee' tútú rá ñivi ta intñin intñin rá ñivi nuun' ite' kuí. ⁴⁰ Jee ñakunee' ta sientú' (100) jín ta uvixiko uji' (50) ñivi. ⁴¹ Jee ntiin Jesús ni' u'un' rá ixtatí'lá' jín ni' núv'í' rá tiaká vá, jee ni' nñakune'yá re' súkún, jee njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí'. Jee ntasáva kuátyí re' rá ixtatí'lá'. Jee njia'a re' maa nuun' rá tee súkuá'a re' raa, sáva siá'a raa maa nuun' rá ñivi. Jee suni ntasáva-a ni' núv'í' rá tiaká sáva ni'i rá ñivi ni'in' raa maa. ⁴² Ntáka raa nyaji' ne' nkuvi ini' raa. ⁴³ Jee nñake'en raa uxuvi' (12) tyikí'ví' ñútyitú rá ixtatí'lá' léfé jín rá tiaká nkinoo ka'. ⁴⁴ Jee rá tee ya nyaji' ixtatí'lá' nkuvi u'un' mil. (5000)

^a 6:37 Uvi' sientú' (200) denario

Jesús jíka jié'é nuun' nute

(Mateo 14:22-27; Juan 6:16-21)

⁴⁵ Kuíntañú'ún Jesús nsikáa re' rá tee súkuá'a re' raa ini' barkú', jee k_i'in' raa íyo ka' ityi nteñú'ún nuun' ñuun' Betsaida xí'na ka' suvire', ni nátyuutyí re' rá ñivi. ⁴⁶ Jee sáa nkuvi nnatyuityí re' raa, jee kuá'an' re' ñin yuku ka'an' re' jín Ndiosí'. ⁴⁷ Jee sáa vakuaa', jee ñú'ún barkú' nuun' nteñú'ún, jee Jesús íñi maáa nuun' ñu'ún. ⁴⁸ Nini' re' ya tunó'ó sikáka raa jín remó', tyi vaji tatyí' víjin ityinúun' raa. Sáa vakunijin', nkiji Jesús jíka jie'e' re' nuun' nteñú'ún. Jee kuíni re' siá'a re' raa. ⁴⁹ Soo sáa nini' raa re' jíka re' nuun' nteñú'ún, jee nka'vi ini' raa ya ñin í'ná ví re', jee nkanajín raa, ⁵⁰ tyi ntáká raa nini' maa jee nyu'ví raa.

Soo kuíntañú'ún nka'an' re' raa, jee nkatyi' re':

—Koo tiíki ini' rán. Tyi nu'u' ví-i. Koto yú'ví rán.

⁵¹ Jee nkaa-a ini' barkú' nuun' ñú'ún raa. Jee nnuma' tatyí' víjin. Jee nsa'vi nasíkuiti' ini' raa jee ntívi xini' raa, ⁵² tyi ntu ñáku'un ini' raa jie'e' anasí vá ya nsa'á re' jín rá ixtatí'lá', tyi yúu' xini' raa.

Xínúvi Jesús rá kú'ví' íyó ñuun' Genesaret

(Mateo 14:34-36)

⁵³ Jee sáa njia'a raa íyo ka' ityi yúnteñú'ún vá jee nkenta raa nuun' káa ñuun' Genesaret. Jee ni'ni' raa barkú' yu'ú nteñú'ún. ⁵⁴ Jee ni núun raa barkú', jee nñakuni' rá ñivi Jesús. ⁵⁵ Jee ninu raa kuaiyó yukuán, jee nkijie'é raa kuana'ka raa rá ñivi kú'ví' yósó' rává nuun' tuntiyisó, nuun' tésó'o raa ya íñi Jesús. ⁵⁶ Né ni ví nkuvi nkivi re', rá kuaría' áxí rá ñuun' áxí tyiku'u', jee ñakin' raa rá kú'ví' ini' ityi. Jee nikan' tá'ví' raa, ya ré kuvi kuatyí ikin' raa yu'u' sa'ma re' ni. Jee ntáká rá ya nikan' maa, jee nuvi raa.

Ná kúvi ya sa'á ya ntu íyó ninu'un ñivi

(Mateo 15:1-20)

7 Jee rá tee yí'í nuun' ñujiín' fariseo jín sava rá tee xiné'én' ley yana'án, naní escriba, ya váji raa ne ñuun' ká'nú Jerusalén, nkutútú' raa nuun' Jesús. ² Jee sáa nini' raa, ya ké'ín rá tee súkuá'a jín Jesús, yáji' raa jín na'á ya ntu íyó ninu'un, ya kuíni katyi' ya ntu nnána'á [sánikuá' íyótúní' sá kátyí' rá fariseo]. Jee nka'an' u'ví' rá tee vá jie'e' raa. ³ (Tyi rá fariseo jín ni'í rá inka ka' ñivi Israel, ntu yáji' raa retú ntu xí'na nana'á tílúu' raa, sáni íyótúní' sá nana'á raa, tyi sukuán néva'a raa ñujiín' rá jí'í yana'án. ⁴ Jee sáa níko raa ya jiá'án')

ráa nuyá'vi, ntu yájí' ráa, retú ntu násánoo ráa maáraa xí'na ka'. Jee íyó ví'í ka' ñujiín' njiá'a rá jíí', yá néva'a ráa. Íyótúní' sá nakete ráa rá taza, rá tino'o', rá kisi kaa jín rá ito.) ⁵Jee rá fariseo jín rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ley ntatúní' Ndiosí' níkatu'ún ráa Jesús:

—¿Nakui tyi ntu jiá'nu rá tee súkuá'a jín nú rá ñujiín' rá jíí' yana'án? Tyi yájí' ráa jín na'á ráa yá ntu íyó ninu'un —nkatyi' ráa nūn' Jesús.

⁶Nnaxiníko Jesús nūn' ráa:

—Máa náá' vá nkatyi' Isaías tee ntee tu'un nkene yu'ú Ndiosí' nūn' Tutu' Íí', sáa nkatyi'-i jie'e' ráno'ó yá kúvi rán tee sansu'va. Su'va ntee re' yá nkatyi' Ndiosí':

Rá ñivi ya'á,

jín kuatyí tu'un ká'án' ráa jín yu'ú ráa yíñú'ún ráa nu'u',
soo íyó íká ánima' ráa nūn' nì'.

⁷Tyi néñu'un ka'á ráa nu'u',

tyi tu'un xíné'én' ráa kuéntá' kúvi tu'un nì',

soo nsú tu'un nì' ví,

tyi tu'un tátúní' rá ñivi ni ví-i.

Sukuán ntee Isaías yá nkatyi' Ndiosí'.

⁸Tyi xínóo rán yá ntatúní' Ndiosí' jee néva'a rán rá costumbre rá tee. [Íyótúní' sá nakete rán rá kisi jín rá taza jee sá'á ví'í rán ka' su'va.]

⁹Suni nkatyi' Jesús nūn' ráa:

—Ká'vi ini' rán yá íyó va'a sííyo rán yá ntatúní' Ndiosí', sáva kuneva'a rán rá costumbre rán. ¹⁰Tyi nkatyi' Moisés yá tátúní' Ndiosí' nūn' rán: “Sáñá'nú nú nūn' tátá' nú jín nūn' náná' nú. Jee ñin ñivi yá tyisónínu-u tátá'-a áxí náná'-a, íyó kúvi'-i”, nkatyi' Moisés. ¹¹Soo ráno'ó kátyí' rán: “Ré katyí' ñin tee nūn' tátá'-a áxí nūn' náná'-a: Ntu kúvi tyineí nì' no'ó tyi Corbán kúvi néni ñin nantíñú nì' yá kúvi taji nì' nūn' no'ó sáva tyineí nì' no'ó, nékui.” (Corbán kúní' kátyí': Yá nsoko' nì' maa nūn' Ndiosí'.) ¹²Jee ntu jiá'a rán ka' tyineí re' tátá' re' áxí náná' re'. ¹³Sukuán síjíta rán Tu'un Ndiosí', tyi síkúnkuvi rán ñujiín' sá'á rán, jee jiá'a rán maa nūn' rá se'ya rán. Jee suni kue'e' rá tiñu kúnkunuún sukuán sá'á rán ka' —nkatyi' Jesús.

¹⁴Jee nkana tuku Jesús rá ñivi kue'e', jee nkatyi'-i nūn' ráa:

—Teso'o ntáká rán nu'u' jee kiku'un ini' rán maa. ¹⁵Ntuná' nantíñú yá váji sín kivi ini' ñivi, yá sá'á yá ntu íyó ninu'un ñivi vá. Soo yá kéne ánima' ñivi ví yá sá'á-a yá nkóo ninu'un ñivi vá.

¹⁶[Retú néni ñin íyó so'o, jee teso'o va'a] —nkatyi' Jesús.

¹⁷Jee sáa nxinóo Jesús rá ñivi kue'e', jee nkivi-i ini' ve'i, jee rá tee súkuá'a re' ráa, níkatu'ún ráa re', ná kuíni katyí' tu'un yá kúnkunuún vá. ¹⁸Jee nkatyi'-i nūn' ráa:

—Ráno'ó, ¿á suni neen ini' rán ranika'? ¿Á ntu jiáku'un ini' rán, ya ni'i rá kivi ini' ñivi, ntu kúvi sá'a-a ya ntu íyó ninu'un ñivi rúja? ¹⁹Tyi ntu kivi-i ini' ánima'. Soo kénta-a tyiji, jee kéne-e yikikúñu.

(Su'va nkatyi' ya ni'i rá yáji'-ó íyó ninu'un.) ²⁰Jee suni nkatyi' Jesús:

—Ya kéne ini' ñin ñivi ví ya sá'a ya nkóo ninu'un ñivi vá. ²¹Tyi ne ini' ánima' rá ñivi, kéne ya ká'vi káné'én ini' raa: sá'a tén-i jín ñivi ya ntu ntana'á jín-i, sá'a kuí'ná-a, jiá'ní'-i, ²²kúsíkí ini'-i jín ñin ña'an ya kúvi ñas'í' inka tee áxí jín ñin tee ya kúvi yí' inka ña'an, sá'a ú'vi ini'-i, sá'a kini-i, xíná'ví-i, íyó káné'í-i, ñú'ún ú'vi ini'-i, ká'án' siki' tá'an-a, sá'a vixi'-i, ntu stie'é-e. ²³Ñi'i rá káné'én ya'á kéne-e ini' ñivi, jee sá'a-a ya nkóo ninu'un ñivi vá —nkatyi' Jesús.

Ñin ña'an to'o' ya kúneí ini' ña Jesús

(Mateo 15:21-28)

²⁴Yukuán nkene Jesús jee kua'an'-a ñu'un tñin rá ñuun' Tiro jín Sidón. Jee nkivi re' ñin ve'i. Jee ntu kuíni re' ya ni ñin ñivi nkuní' raa ya néé' re' yukuán, soo ntu nkúvi kuneé' yu'u' re'. ²⁵Tyi nteso'o ñin ña'an jie'e' re', jee íyó ñin se'ya sí'í lúli' ña, ya yí'í tatyí' né'í maa. Jee kuíntañú'ún nkenta ña jee nstuví' ña maáña jie'e' Jesús. ²⁶Jee tu'un nkaku ña'an vá ví tu'un griego,^a tyi nkaku ña nuun' tata' sirofenicia. Jee nikan' tá'ví' ña nuun' Jesús ya tava' re' tatyí' né'í ya yí'í ini' se'ya sí'í ña.

²⁷Soo nkatyi' Jesús nuun' ña [jie'e' rá ñivi Israel]:

—Xí'nañú'ún ka' kinetu' kaji' rá sutýí kuátyí ne kuvi ini' raa. Ntu vá'a ixtá ya yáji' rá sutýí lúli', jee sikéne maa nuun' rá tina' lúli'.

²⁸Jee nnaixiní'ko ña nuun' re':

—Íto'o', soo suni ne rá úsú lúli' yí'í tyiji mesa yáji' ráti' rá yutyi yu'ú rá sutýí kuátyí.

²⁹Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Jie'e' ni ka' tu'un ya nkatyi' nú, kuá'án, tyi ya nkene tatyí' né'í vá se'ya sí'í nú.

³⁰Sáa kuano'on' ña ve'i ña, jee nnani'in' ña se'ya sí'í ña káa-a nuun' íto. Jee ya nkene tatyí' né'í maa.

Jesús xínúvi ñin tee só'ó ñí'ín'

³¹Nkene Jesús ñuun' Tiro jee njia'a re' ñuun' Sidón. Jee nnikó ii' re' yu'ú nteñú'ún Galilea ya tñin Decápolis.^b ³²Jee nkínaka raa ñin tee só'ó ñí'ín' nuun' re'. Jee nikan' tá'ví' raa nuun' re' ya tyisó re' na'á re' nuun' tee vá sáva xínúvi re' maa. ³³Jee nsííyo síñ Jesús tee

^a 7:26 Ntu kúvi ña ñivi Israel. ^b 7:31 Decápolis kúní' katyí' Ujji' Ñuun'.

vá nuun' rá ñivi kue'e'. Jee ntuví re' rá xintíin re' ini' rá so'o-o jee nkiin' re' ntésíí re' jee nsikátyi'i re' yáá tee vá. ³⁴Jee sáá nnakune'yá re' súkún, jee nke'en re' kueka' jee nkatyi' re' nuun' tee vá:

—jEfata!

(Tu'un ya'á kúní' katyi': jKune!)

³⁵Saájee nnakune rá so'o re' jee nuuvíta yáá re' jee nkuvi nka'an' va'a re'. ³⁶Ntatúní' Jesús ya ni iin nuun' nkatyi' ráa maa. Sú sa' ví'í ka' tátúní' re' nuun' ráa, jee sa' ví'í ka' stékútu'ún ráa maa. ³⁷Jee ntiví nasíkuiti' xíni' ráa, jee nkatyi' ráa:

—Va'a sá'á re' ni'i, tyi rá só'ó tésó'ó ráa sá'á re'. Jee suni rá ñí'ín' ká'án' ráa sá'á re' —nkatyi' ráa.

Jesús jiá'a yájí' kumí' mil (4000) ñivi

(Mateo 15:32-39)

8 ñin rá kivi' vá, sáá nkutútú tuku ta xá ñivi, jee maá sáá ntuná' íyó ya kaji' ráa, jee nkana Jesús rá tee súkuá'a re' ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

²—Kúná'ví ini' ni' né'yá ni' rá ñivi kue'e' ya'á, tyi ya nkuvi uni' kivi' néé' ráa jín ni'. Jee ntuná' íyó ya kaji' ráa. ³Jee ré natyuityí nite' ni' ráa ve'i ráa, jee kuvineen' ráa ityi, tyi íyó ráa íká vaji.

⁴Jee nnaxiní'kó rá tee súkuá'a re' ráa nuun' re':

—¿Né nú' kuvi ni'in' ne ni iin ñivi ya ku'va-a kaji' rá ñivi ya'á nuun' ñu'un sáin ya'á rúja?

⁵Jee nikatu'ún re' ráa:

—¿Naja ixtatílá' niso rán?

Jee nkatyi' ráa:

—Uxa'.

⁶Jee ntají re' rá ñivi kue'e' vá ya kikunee' ráa nuun' ñu'ún. Ntiin re' ni uxa' rá ixtatílá' vá, jee njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí', jee ntasáva re' ráv, jee njia'a re' maa nuun' rá tee súkuá'a re' ráa, sáva ku'va ráa maa nuun' rá ñivi. Jee ntasáva ráa maa nuun' rá ñivi. ⁷Jee kúmí' ráa yaku' tiaká lúlí. Jee njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí'. Jee suni ntatúní' re' ya tasáva ráa maa. ⁸Jee nyaji' rá ñivi ne nkuvi tyiji' ráa. Jee rá tee súkuá'a re' ráa nnake'en ráa rá léfé nkinoo ka'. Jee ntyutyítú ráa uxa' tyikíví'. ⁹Yatin kumí' mil (4000) ñivi ví rá nyaji'.

Jee kuíre nnatyuityí Jesús ráa. ¹⁰Jee kuíre nkivi re' jín rá tee súkuá'a re' ráa ini' barkú'. Jee ku'a'an' ráa rá ñuun' tfin Dalmanuta.

Jíkán' rá fariseo iin seña anasí va'a

(Mateo 16:1-4; Lucas 12:54-56)

¹¹ Jee nkenta rá tee yí'í ñujiín' fariseo, jee nkajíé'é raa kántá'án tú'un raa jín Jesús. Jee nikan' raa nuun' re' ya sa'á re' iin seña, ya stúvi re' ya níso re' fuersá' íi' vaji ne nuun' Ndiosí' nées'e antiví. Nikan' raa su'va, sáva kototúní' raa re'.

¹² Ne na'án nke'en Jesús kuęka' jee nkatyi'-i:

—¿Nakui tyi jíkán' rá ñivi tiempú' vitan, ya stúvi ni' iin seña anasí rúja? Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya ni iin seña anasí ntuná' ku'va ni' nuun' raa.

¹³ Inájée nxinóo re' raa jee nkivi tuku re' ini' barkú' jee kua'an' re' íyo ka' yu'ú nteñú'ún.

Tu'un xiné'én' rá tee grupo fariseo, kúvi-i kuéntá' levadura

(Mateo 16:5-12)

¹⁴ Jee nnaan' ini' rá tee súkuá'a re' raa kuna'á raa ixtatílá' k'i'in' jín raa. Jee kuatyí iin ixtatílá' ni ínává'a raa kua'an' raa ini' barkú'.

¹⁵ Jee ntatúní' re' nuun' raa [jie'e' tu'un xiné'én' rá fariseo]:

—Kumí rán maárán. Nito koo rán maárán nuun' levadura^a rá fariseo jín levadura Herodes.

¹⁶ Jee nátú'ún iin inka raa jie'e' ya nkatyi' re' sukuán jee nkatyi' raa:

—Tyi ntuví ixtatílá' ína'á-ó.

¹⁷ Sáá nkuká'nú ini' Jesús ya nkatyi' raa sukuán, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Nakui tyi nátú'ún rán ya ntu íyó ixtatílá' rúja? ¿Á ni ntiá'an kiku'un ini' rán? Jee, ¿á ni ntu tñin kuéntá' rán na jie'e' ká'án' ni'? ¿Á yúú xini' rán? ¹⁸ Íyó ntyinúún rán, jee, ¿á ntu né'yá rán? Íyó so'o rán, jee, ¿á ntu tésó'o rán rúja? ¿Á ntu ná'án rán ¹⁹ sáá ntasáva ni' u'un' ixtatílá' nuun' u'un' mil (5000) tee? ¿Naja tyikívi' nñutyitú rá léfé nkinoo, nnaķe'en rán rúja? —nkatyi' re' nuun' raa.

Jee nkatyi' raa nuun' re':

—Uxuvi' (12).

²⁰ Jee nkatyi' re':

—Jee sáá ntasáva ni' uxa' ixtatílá' nuun' kumi' mil (4000) ñivi, ¿naja tyikívi' nñutyitú nnaķe'en rán rúja?

Jee nkatyi' raa nuun' re':

—Uxa'.

^a 8:15 Levadura kúvi ya xínáa tátyi-i tyiji ixtatílá'.

²¹ Saájee, nkatyi' re' nuun' raa:
—¿Á ni ntiá'an kiku'un ini' rán?

Jesús xínúvi iin tee kuáá nuun' ñuun' Betsaida

²² Inájee nkenta raa ñuun' Betsaida. Jee nkinaka rá ñivi iin tee kuáá nuun' Jesús jee nikan' tá'ví' raa nuun' re', ya sikátyi'i re' tee vá. ²³ Ntiin Jesús na'á tee kuáá vá jee ñanaka re' maa yuñúún'. Ntiesij re' nuun' rá ntyinúún-u. Jee ntee re' na'á re' nuun'-u. Jee nikaṭu'ún re' maa:

—¿Á íyó ya túvi né'yá nú?

²⁴ Nne'yá tee kuáá vá, jee nkatyi'-i:

—Né'yá ni' rá tee jee túvi raa kuéntá' íyó yutun ya jíka.

²⁵ Saájee ntee tuku Jesús na'á-a nuun' rá ntyinúún tee kuáá vá jee nxínúvi re' maa. Jee va'a nne'yá-a, saájee kájíkuiti' nnakune'yá-a ni'i.

²⁶ Jee nnatyuityí Jesús maa kuano'on'-o ve'i-i jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Koto kivi nú ñuun'. Ni koto nákaní nú ya'á nuun' ni iin ñivi yukuán.

Sánaa' Pedro ya Jesús nísotínú re' kúvi re' Cristo ya ñani Ndiosí' maa sáva tatúní'-i nuun' ñivi

(Mateo 16:13-20; Lucas 9:18-21)

²⁷ Jee kuíre nkene Jesús jín rá tee súkuá'a re' raa yukuán jee kuá'an' raa nuun' rá ñuun' tñin ñuun' Cesarea Filipino. Ni jíka raa, nikaṭu'ún Jesús rá tee súkuá'a re' raa:

—¿Né iin kátyí' rá ñivi ya kúvi nu'u'?

²⁸ Jee suviráa nñaxiníko nuun' re':

—Kátyí' sava rá ñivi ya kúvi nú Juan ya nsikuánuté, jee sava raa ka' kátyí' ya kúvi nú Elías, jee sava raa ka' kátyí' kúvi nú iin rá tee nnakani raa tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' tió' tyíji nasíkuiti'.

²⁹ Jee nikaṭu'ún re' raa:

—Soo ráno'ó, ¿né iin kátyí' rán ya kúvi nu'u'?

Nñaxiníko Pedro nuun' re':

—No'ó kúvi Cristo.

³⁰ Soo ntatúní' ná'nú re' nuun' raa ya ni iin nuun' nkatyi' raa maa.

Stékútu'ún Jesús ya kúvi'-i

(Mateo 16:21-28; Lucas 9:22-27)

³¹ Jee nkajié'é Jesús katyi' re' nuun' raa ya íyó kuno'o nasíkuiti' re', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kúvi re' Se'ya Ñivi. Jee rá tee kúñá'nú jín rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'an

kuityi ini' raa kune'ya' raa re'. Jee ka'ni' raa re'. Soo kivi' uní' jee nateku' ii' re' kene re' nteñu rá niyi. ³² Naa' kuiti' nkatyi' re' tu'un ya'á.

İñajée ku'an' sijn Pedro jín re' jee nkajíé'-e núxeen'-e nuun' re' jie'e' kátyi' re' sukuán. ³³ Soo nnakoto yátá Jesús, jee sáa nini' re' rá tee súkuá'a re' raa, jee nkuxeen' re' nuun' Pedro jee nkatyi' re':

—¡Kuiyo, ku'án iyo! ¡Satanás! Nsá' nénuun' nú tiñu Ndiosí', tyisa' nénuun' nú sáni jiáni ini' rá ñivi.

³⁴ İñajée nkana re' rá ñivi jín rá tee súkuá'a re' raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Retú néni iin ñivi kuíni-i kunikin'-i nu'u', íyó xináán'-a ini'-i rá níyo ini' maáa, jee iin ni koo ini'-i kuno'o-o jie'e' níkin' nu'u' kuéntá' iin ya' niso-o kurúsi' sáva kuvi'-i nuun' vá. Jee kunikin'-i nu'u'. ³⁵ Tyi néni iin ñivi ya' ntu níkin' nu'u' tyi níyo ini'-i kuteku' va'a-a ñivi ya'á jín ya' kaku-u nuun' tunó'ó kiji nuun'-u jie'e' níkin'-i nu'u', jee sukuíta-a kuteku'-u jín Ndiosí'. Soo néni iin ñivi ya' níkin' nu'u' súka' nó'o-o tunó'ó ne kuvi'-i jie'e' níkin'-i nu'u', jee kaku nijia-a tyi ni'in'-i ya' kuteku'-u nínkáni jín Ndiosí' sa'á re'. ³⁶ ¿Na nuun' íyótiñu nuun' iin ñivi retú ni'in' ñivi vá kuáiyó ñivi, jee sukuíta-a ánima'-a ya' nsá' nanitá'ví'-i nuun' Ndiosí' rúja? ³⁷ ¿Soo ná kúvi ya' tyunáán iin ñivi sáva sikáku-u ánima'-a rúja? Ntuná' íyó ya' kúvi ku'va-a. ³⁸ Tyi néni iin ya' kúkanuun-u jie'e' nu'u' jín jie'e' tu'un ni' nuun' rá ñivi kuatyi ya'á, ya' nani jie'e' xínóo raa Ndiosí', jee suni maáni', ya' ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee kukanuun ni' jie'e' ñivi vá, sáa niji ni' vane' tuun' nasíkuiti' ya' vii' kúná'nú ni' jín Tátá' ni' Ndiosí', jín rá najiá'á' í' re' —nkatyi' Jesús.

9 Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Máa náá' vá kátyi' ni' nuun' rán, ya' sava rá ñivi iin ya'á, ni nsá' kuvi' raa, ne kuni' raa kiji tiñu ñá'nú niso Ndiosí' ya' tatúni' re' jín fuersá' í' niso re'.

Nsama Jesús nasa ntuvi-i nuun' rá ñivi

(Mateo 17:1-13; Lucas 9:28-36; 2 Pedro 1:16-17)

² Jee kivi' iñú', nnaka Jesús kuatyi Pedro, Jacobo, jín Juan, jee ku'an' maáré' jín raa nuun' iin yuku súkún. Jee yukuán nsama re' sáa ntuvi re' nuun' raa. ³ Jee rá sa'ma re' ñanute', jee máa yaa nasíkuiti' nnuvi raa. Jee ni iin ñivi ñivi, ya' náketé sa'ma, ni nkénta sa'a-a yaa sa'ma sukuán. ⁴ Jee nini' rá tee vá Elías jín Moisés, ya' njiá'a Ndiosí' tu'un re' nuun' raa tió' tyiji, nátú'ún raa jín Jesús. ⁵ Jee nkatyi' Pedro nuun' Jesús:

—¡Mestrú'! ¡Na ka' va'a ka' ya' íyó-ó ya'á! Sa'á rání' uní' ve'í sayo, iin kuvi nú, jee iin kuvi Moisés, jee iin kuvi Elías.

⁶Nkatyi' Pedro sukuán tyi ntu nkutúni' ná katyi' re', tyi nyu'ví nasíkuiti' re' jín Jacobo jín Juan.

⁷Jee nkenta iin viko' jee nñakasi'-i nuun' íñi ntáká ráa. Jee nkene iin nusuyu'ú ma'ñú viko' vá, jee nkatyi'-i:

—Ya'á ví Se'ya yíí ni' jee ñúnúun' ni' re'. Tiin kuéntá' ñá'nú rá tu'un kátyi' re'.

⁸Sanaan' ni sáá nñakune'yá rá ni núní' tee súkuá'a jín Jesús iyo iyo ityi, ni iin ntuná' nini' ráa, kuatyí' métú'ún Jesús nkingo íñi jín ráa.

⁹Jee ni kuanúún ráa xini' yuku vá, jee ntatúni' Jesús nuun' ráa, ya ni iin nuun' koto nákaní' ráa ya nini' ráa. Ntatúni' re' ya nñakani ráa maa ne kivi' nateku' ii' re' nteñu rá ní'i', jee nakoo yikikúñu re', ya ntají' Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi re' Se'ya Ñivi. ¹⁰Saájee nñu'un yu'u' ini' ráa maa. Jee nka'an' maáraa ya ná kúní' katyi' ya: “Nateku' ii' re' nteñu rá ní'i'.”

¹¹Jee nikaťu'ún ráa Jesús:

—¿Natyi kátyi' rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ley Ndiosí', ya xí'na ka' íyó kiji Elías,^a jee kuire kiji maaré' ya kúvi Cristo rúja?

¹²Suvire' nñaxiní'ko nuun' ráa:

—Máá náá' nijia ya kiji Elías xí'nañú'ún, sáva nasástakoo jiáá re' ni'í sáva nakuneenuun' rá ñivi Ndiosí'. ¿Ná kátyi' Tu'un Ndiosí' nuun' Tutu' Íi' jie'e' maání'?, ya ntají' Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi. Ntee ráa ya kuno'o ví'í ni' jee kuitiyi ini' rá ñivi nu'u'. ¹³Soo nu'u' kátyi' nuun' rán, ya Elías ya nkiji re'. Jee nsá'á kini rá ñivi nakua' nkuini ráa nuun' re', sáni ya kátyi' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Jesús xínúvi iin tee sútyi' ya yí'í tatyí' né'í

(Mateo 17:14-21; Lucas 9:37-43)

¹⁴Sáá nkenta ráa nuun' íñi rá inka ka' rá tee súkuá'a re' ráa, jee nini' ráa kue'e' ví'í ñivi nkuťiyu' nuun' rá tee súkuá'a re' ráa. Jee íñi rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúni' Ndiosí', jee ya kántá'án tú'un ráa jín rá tee súkuá'a re' ráa. ¹⁵Sáá nini' ni'í rá ñivi re', jee kuíntañú'ún ntiví xá xini' ráa. Jee ninu ráa jee nkenta ráa nuun' re', jee ntiin ráa na'á re'. ¹⁶Jee nikaťu'ún re' rá tee súkuá'a re' ráa:

—¿Ná jie'e' kántá'án tú'un rán jín ráa?

¹⁷Jee iin rá íñi nteñu ñivi kue'e' vá nñaxiní'ko-o nuun' re':

—¿Mestrú'! Vanaka ni' se'ya ni' nuun' nú, ya yí'í tatyí' né'í ini' re' ya sá'á ñí'ín'-i re'. ¹⁸Sáá tñin tatyí' né'í re', jee kúyutún tatyí' né'í vá re' nuun' ñu'ún, jee kéne tiuun' ini' yu'ú re', jee síká'ñí'-i nu'un re', jee kútínákuí' re'. Jee nkatyi' ni' nuun' rá tee súkuá'a jín nú ya tava' ráa maa, soo ntu nkúneí' ráa —nkatyi' re'.

^a 9:11 Elías nkuvi tee nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' tiól' tyíji.

19 Jee nna_xiní_{kó} Jesús nu_un' raa:

—¡Na ka' rá ñivi ya'á ya ntu ínú' ini' raa Ndiosí! ¿Naja ka' tiempú' vá íyó kunee' ni' jín ráno'ó? ¿Naja ka' tiempú' vá íyó ke'ne' ini' ni' nu_un' ráno'ó ya ntu ínú' ini' rán Ndiosí? Kínaka rán se'ya yíí nú nu_un' ni' —nkatyi' re'.

20 Jee nk_inaka raa re' nu_un' Jesús. Jee sáá nini' tatyí' né'í vá Jesús, jee ntañú'ún kuiti' ña'niyí'í tatyí' né'í tee sútyí vá. Jee nna_niso re' nu_un' ñu'ún, jee nní_kókáni re', jee nkene tiu_un' yu'ú re'.

21 Jee ní_katú'ún Jesús tátá' tee sútyí vá:

—¿Naja tiempú' ya vaji nó'o re' su'va?

Jee nkatyi' tátá' re':

—Ne lú_lí re'. 22 Jee kue'e' ítyí ya ntyu'un tatyí' né'í re' nu_un' ñu'ún' jín nu_un' nute sáva ka'ni'-i re'. Soo ré íyó ná kúvi ya sa'á nú, jee kuná'ví ini' nú kune'yá nú ránu'u', jee tyinei ránu'u' —nkatyi' tátá' tee sútyí vá.

23 Jee Jesús nkatyi' nu_un' re':

—¡Né nú' vá nkúvi ví! Ni'í ni nu_un' vá kuvi sa'á ni' ya kuvi nu_un' ñin ñivi ya kúnei ini' ñivi vá nu'u'.

24 Kuíntañú'ún nka_najíin tátá' tee sútyí vá, jee nkatyi' re':

—¡Kúnei ini' ni' no'ó! Tyinei nú nu'u', sáva nakunei ka' ini' ni' no'ó.

25 Sáá nne'yá Jesús ya nkutútú yatyí' ví'í ñivi, jee nkuxeen' re' nu_un' tatyí' né'í vá, jee nkatyi' re' nu_un'-u:

—¡Tatyí' kíni ya sá'á ñí'ín' nú jee sá'á só'ó nú! ¡Nu'u' tátúní' ni' nu_un' nú, ya kene nú ini' re', jee koto kívi nú ka' ini' re'!

26 Jee nka_najíin tatyí' né'í vá, jee iyo ví'í ña'niyí'í tatyí' né'í vá re', jee nkene-e. Jee tee sútyí vá nkinoo kuéntá' ñin ya ní'í'. Saájee kue'e' raa nkatyi' ya ní'í' re'. 27 Soo nna_tiin Jesús na'á re', jee nxinákoo Jesús re' jee nnakuíñi' nityí' re'.

28 Sáá nkívi Jesús ñin ini' ve'i, jee rá tee súkuá'a re' raa ní_katú'ún sáin raa re':

—¿Nakui tyi ntuví nkúnei rání' tava' rán' tatyí' né'í vá?

29 Jee nkatyi' re' nu_un' raa:

—Ñin tatyí' né'í ya íyó su'va, ntu kúvi tava' rán' maa, retú ntuví jí_kán' tá'ví' rán nu_un' Ndiosí' [jín retú ntu íyó nite' ini' rán].

Stékútu'ún tuku Jesús ya kuvi'-i

(Mateo 17:22-23; Lucas 9:43-45)

30 Jee nkene raa yukuán, jee njia'a raa rá ñuun' tñin Galilea. Jee ntu kuíni re' ya ni ñin ñivi nkuká'nú ini' raa ya jiá'a re' yukuán, 31 tyi xíné'én' re' nu_un' rá tee súkuá'a re' raa, jee nkatyi' re' nu_un' raa:

—Nu'u', ya ntají Ndiosí' nu_un' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi ñiví, naku'va ñin ñivi nu'u' xintíin rá tee ya jí_ní' u'ví' raa

nu'u'. Jee ka'ni' ráa nu'u'. Jee ré ña'ni' ráa nu'u', jee kivi' uní' nateku' ii' ni' jee nakoo yikikúñu ni' —nkatyi' re'.

³² Soo suviráa ntu ñaku'un ini' ráa ya kátyí' re'. Jee yú'ví ráa katú'ún ráa re'.

¿Né iin ví máá kúñá'nú ka'?

(Mateo 18:1-5; Lucas 9:46-48)

³³ Inájée nkenta ráa ñuun' Capernaum. Sáa néé' re' jín ráa iin ini' ve'i, jee nīkatú'ún re' ráa:

—¿Ná jie'e' nnatú'ún rán ityi sáa vaji-ó?

³⁴ Soo nín nkuví ráa, tyi nátú'ún iin inka ráa ityi vaji ráa, ya né iin ráa ví ya kúñá'nú ka'.

³⁵ Jee ñakunee' re' jee nkana re' rá ni uxú' uvi' (12) ráa jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ré néni iin kuíni kuvi ñivi kúñá'nú ka' nuun' ni'i, íyó kuvi-i ne nuun' ní'i ka' jee íyó tyinei-i inka ñivi kuéntá' kuvi-i iin musú' nuun' ni'i.

³⁶ Inájée ntiin re' iin sutyí lúlí, jee ñani re' maa ma'ñú ráa. Jee ñakinumi re' maa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

³⁷ —Néni iin ñivi ya nuun' súví nu'u' íyó mani' ini'-i nakuatá'ví-i iin sutyí lúlí kuéntá' sutyí lúlí ya'á, jee suni íyó mani' ini'-i nakuatá'ví ñivi vá nu'u' ranika'. Jee ñivi vá ya íyó mani' ini'-i nákuatá'ví ráa nu'u' nsú kuatyí kuiti' nu'u' íyó mani' ini'-i nakuatá'ví ñivi vá, tyi suni íyó mani' ini'-i nakuatá'ví ñivi vá Ndiosí' ranika', ya ntyuítí nu'u' vaji ni' —nkatyi' re'.

Ñivi ya ntu íñí siki'-ó, íñi-i jín-ó

(Mateo 10:42; Lucas 9:49-50)

³⁸ Jee nkatyi' Juan:

—Mestrú', nini' rán' iin tee ya nuun' súví nú táníkín' re' rá tatyí' né'í ya yí'í ini' rá ñivi. Jee jíníyo rán' sa'á re' ka' su'va, tyi ntu kútá'án re' jín-ó —nkatyi' Juan.

³⁹ Soo Jesús nkatyi':

—Koto jíníyo rán maa nuun' re'. Tyi néni iin ya sá'á anasí va'a nuun' súví nu'u', jee nkúvi kuíntañú'ún ka'an' niva'a ñivi vá siki' ni'. ⁴⁰ Tyi iin ñivi ya ntu kenta siki'-ó, íñi-i jín-ó. ⁴¹ Tyi néni iin ñivi ya taji vasú' nute ko'o rán nuun' súví nu'u', tyi yí'í rán nuun' ni', ya kúvi ni' Cristo, máá naa' vá kátyí' ni', ya ni nsá' súkuíta ñivi vá ta'vi' ku'va Ndiosí' nuun'-u.

Nā ná'ví kạ' rá ñivi yạ kininkava ráa nụn' kuatyi

(Mateo 18:6-9; Lucas 17:1-2)

⁴² Ré íyó ìn sụtyí lúlí su'va yạ kúneí ini'-i nu'u', jee néni ìn ñivi xinínkava ìn rá sụtyí lúlí ya'á xinóo-o ityi nu'u', jee íyó va'a kạ' ré ku'ni' sụkụn' ñivi vá nụn' ìn yụu' molínú' máá kánú' ya síkótíyụ burrú' maa, jee síkéne ráa ñivi vá nụn' nteñú'ún.

⁴³ Jee retú só'ó na'á nú kininkava nú nụn' kuatyi, va'a kạ' ke'ne' nú maa. Tyi va'a kạ' ví nú yạ koo kúlú' nú, jee kivi nú nụn' kuteku' nú nínkání jín Ndiosí'. Tyi va'a kạ' sukuán nsú ká' yạ koo ni núví' na'á nú jee kị'ín' nú nụn' ñu'ún' xéén' yạ ntu ná'vá' ñu'un' maa. ⁴⁴ [Yukuán ví nụn' ntu jí'í' rá tịnakú yạ yájí' rátí' ñuné'yú', jee ni ntu ná'vá' ñu'un' maa.]

⁴⁵ Jee retú só'ó jie'e' nú kininkava nú nụn' kuatyi, va'a kạ' ke'ne' nú maa. Tyi va'a kạ' ví nú yạ kúlú' nú jee kivi nú nụn' kuteku' nú nínkání jín Ndiosí'. Tyi va'a kạ' sukuán nsú ká' yạ koo ni núví' jie'e' nú, jee sukuíkó no'ó nụn' ñu'ún' xéén'. ⁴⁶ [Jee yukuán ví nụn' ntu jí'í' rá tịnakú, jee ni ntu ná'vá' ñu'un' maa.]

⁴⁷ Jee retú ntyinúún nú sá'á-a yạ kininkava nú nụn' kuatyi, va'a kạ' tava' nú maa. Tyi va'a kạ' ví nú yạ koo ìn ni ntyinúún nú, jee kivi nú na'á Ndiosí'. Tyi va'a kạ' sukuán nsú ká' koo ni núví' ntyinúún nú jee sukuíkó no'ó nụn' ñu'ún' xéén'. ⁴⁸ Yukuán ví nụn' ntu jí'í' rá tịnakú jee ni ntu ná'vá' ñu'un' maa.

⁴⁹ Tyi ta'an' tunó'ó ñi'í-ó kuéntá' kasi' ñu'un' yó kuéntá' tyi'í-ó ñin' nụn' kuñu. [Jee tyí'í ñivi ñin' nụn' ntaká kuñu sókó' ñivi nụn' Ndiosí' sáva sánoo ráa maa nụn' re'.] ⁵⁰ Yạ vá'a kúvi ñin', soo retú nukatí yạ u'vá' ñin', ¿ná kúvi yạ sa'á-ó sáva ku'u'va' tuku-u rúja? [Ntuná' íyó kuvi sá'á-ó kạ']. Kuvi ránú ñivi va'a kuéntá' íyó ñin' va'a. Jee kune' ñunkúún rán jín ìn inka tá'án rán —nkatyi' Jesús.

Xíné'én' Jesús jie'e' yạ koto xinóo tá'án

(Mateo 19:1-2; Lucas 16:18)

10 Nkene Jesús yukuán, jee kuạ'an'-a nụn' rá ñuun' tíin Judea jín rá ñuun' káá íyó kạ' nute kánú Jordán. Jee nkutútú tuku rá ñivi ku'e'e' nụn' re'. Jee xíné'én' tuku re' ráa, sánikuạ' sá'á re'. ² Nkuyatin ké'ín rá tẹe yí'í ñujín' fariseo nụn' Jesús. Jee nịkatụ'ún ráa maa yạ:

—¿Á yinetu' yạ xinóo sayo ìn yí ñasi'í-í?

Jee nkatyi' ráa sukuán sáva kototúní' ráa re'. ³ Soo nmaxínkó re' nụn' ráa:

—¿Ná ntatúní' Moisés nụn' rán?

⁴Jee nkatyi' raa:

—Njia'ayu'ú Moisés, ya nñane'en iin tee tutu' ya kátyí' ya xinóo sayo-o ñasí'í-i, jee taníkin'-i ña.

⁵Soo nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Jie'e' ni'in ánima' rán, saáva ntee Moisés tu'un ya'á ya ntatúní' Ndiosí' nuun' rán. ⁶Soo ne xi'nañú'ún, sáa nsá'á Ndiosí' ni'í ya íyó, jee, “nsá'á re' tee jín ña'an”. ⁷“Saáva xinóo iin tee tátá' re' jín náná' re', jee kutayú re' jín ñasí'í re'. ⁸Jee iin ni kuvi núví' raa kuéntá' íyó iin yikikúnu ni.” Saáva ntu ka' kúvi raa uvi' ñivi ka', tyisa' iin ni kúvi raa. ⁹Saáva ntu íyó sasín ñivi raa ya nsikétá'an Ndiosí' raa —nkatyi' Jesús.

¹⁰Sáa ya néé' raa ve'i, jee rá tee súkuá'a jín Jesús, nīkatu'ún tuku raa re' jie'e' ya'á. ¹¹Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Néni iin tee ya xinóo sayo re' ñasí'í re', jee natana'á re' jín inka ka' ña'an, yukuán jee kúsíkí ini' re' sá'á téní re' nuun' ñasí'í re'. ¹²Jee ré iin ña'an xinóo sayo ña yí ña, jee tana'á-a jín inka ka' tee, suni kúsíkí ini' ña sá'á téní nuun' yí ña —nkatyi' Jesús.

Jesús jíkán' tá'ví' nuun' Ndiosí' jie'e' rá sutýí lúlí

(Mateo 19:13-15; Lucas 18:15-17)

¹³Ñanaka rá ñivi rá sutýí kuátyí raa nuun' Jesús sáva tyisó re' na'á re' rá sutýí kuátyí raa. Soo rá tee súkuá'a re' raa nkuxeen' raa nuun' rá ñivi vá. ¹⁴Soo sáa nini' Jesús ya'á, jee nkítí' ini' re' jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ku'va rán kiji rá sutýí kuátyí nuun' ni'. Koto kúsá'an rán kiji raa. Tyi rá ñivi su'va, ya kúneí ini' raa nu'u', ví ya kívi raa xintín Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' raa. ¹⁵Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, néni iin ñivi ya ntu jiá'ayu'ú-u ya tátúní' Ndiosí' nuun'-u, kuéntá' jiá'ayu'ú iin sutýí lúlí ya'á, ni nkúvi kivi raa na'á Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

¹⁶Jee nnumi re' rá sutýí kuátyí, jee ntyisó re' na'á re' raa, jee nīkan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' ya sa'á re' ya netu' kuvi raa.

Iin tee sutýí kúká ká'an'-a jín Jesús

(Mateo 19:16-30; Lucas 18:18-30)

¹⁷Sáa nkene Jesús kua'an' re' jíkka re' ini' ityi, jee ninu iin tee jee nkenta-a ñakuiñí' íti-i nuun' re', jee nīkatu'ún-u re':

—Mestrú', tee va'a ví nú. ¿Ná kúvi ya sa'á ni', sáva ni'in' ni' ya kuteku' ni' nínkání jín Ndiosí'? —nkatyi' tee vá.

¹⁸Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—¿Natyi kátyí' nú ya kúvi ni' tee va'a? Ni iin ñivi ntu kúvi ñivi va'a, tyi métú'ún Ndiosí' ví ya va'a ini'. ¹⁹Ya jíní' nú rá tu'un ntatúní' Ndiosí': “Koto sá'á téní nú, koto sá'á nú niyi, koto saku'na

nú, koto kátú'ún nú s̄ik̄i' ñanitá'án nú, koto xíná'ví nú, sa'á ñá'nú nú n̄un' tátá' nú jín n̄un' náná' nú” —nkatyi' Jesús.

²⁰Jee nkatyi' tee vá n̄un' Jesús:

—Mestrú', ñi' tiñu ya'á vaji s̄ikúnkuv̄i n̄i' maa ne lúlí n̄i'.

²¹Soo saá nne'yá Jesús n̄un' tee vá, jee n̄un̄un' re' maa, jee nkatyi' re' n̄un'-u:

—Kúmání' iin ka' tiñu íyó sa'á nú. Kuá'án, jee x̄ikó nú ñi' rá nantíñú kúmí nú, jee ku'va x̄u'ún vá n̄un' rá lá'ví, saájee n̄i'in' nú ta'vi' vá'a ka' yíyá'vi ví'í ne antivi' s̄úkún. Jee ne'en' kunikin' nú nu'u', [jee xináán ini' nú maánú kuéntá' iin ya n̄iso kurúsi' sáva kuv̄i-i n̄un' vá jie'e' nu'u'] —nkatyi' Jesús n̄un' re'.

²²Soo n̄n̄uku'yá' ini' tee vá, ya nkatyi' Jesús tu'un yukuán.

N̄n̄ukéka ini' re' jee ku'a'an' re', tyi jie'e' kue'e' ví'í nantíñú re' íyó.

²³Jee saá n̄nakuneyá Jesús iyo iyo ityi, jee nkatyi'-i n̄un' rá tee s̄ukuá'a jín-i:

—¡Na ka' víj̄i ka' vá k̄ivi rá ñivi kúká x̄intíin Ndiosí' n̄un' tatúní' re' n̄un'-u!

²⁴Rá tee s̄ukuá'a re' raa, nt̄iví x̄ini' raa jie'e' tu'un nkatyi' re'. Jee nkatyi' tuku re' n̄un' raa:

—Se'ya n̄i', [rá ñivi ya kúneí ini' raa x̄u'ún kue'e' jín rá nantíñú], na ka' víj̄i ka' k̄ivi raa x̄intíin Ndiosí' n̄un' tatúní' re' n̄un' raa. ²⁵Víj̄i ka' k̄ivi iin ñivi kúká x̄intíin Ndiosí' n̄un' tatúní' re' n̄un'-u nsú ká' ja'a iin kiti máá ká'nú naní kameyú' iin yavi' jie'e' yikitikú —nkatyi' Jesús.

²⁶Soo nt̄iví nas̄kuiti' ka' x̄ini' raa. Jee n̄ikat̄u'ún tá'an raa:

—¿Né iin ñivi kuv̄i kuneí-i ya n̄i'in'-i ya natava' Ndiosí' maa n̄un' kuatyí-i nanitá'ví-i rúja?

²⁷Nne'yá Jesús n̄un' raa, jee nkatyi' re':

—Rá ñivi ntu kúvi sa'á raa tiñu ya'á, soo ntu íyó sukuán jín Ndiosí', tyi Ndiosí' tyi kúvi sa'á re' ñi' n̄un' —nkatyi' Jesús.

²⁸Nkij̄iélé Pedro nkatyi'-i n̄un' re':

—Kuneyá, ránu'u' tyi nx̄inóo rán' ñi' ya kúmí rán', jee níkin' rán' no'ó.

²⁹Jee nkatyi' Jesús n̄un' raa:

—Máá náá' vá kátyí' n̄i' n̄un' rán, ya néni iin ñivi xinóo-o rá ve'i-i áxí rá ñani'-i áxí rá ku'va-a áxí rá ku'vi'-i áxí náná'-a áxí tátá'-a [áxí ñas̄í'-i] áxí rá se'ya-a áxí ñu'un-u, jie'e' yítíñú-u n̄un' nu'u' jín jie'e' tu'un vá'a Ndiosí', ³⁰jee n̄i'in'-i sientú' ítyí ka' ini' ñiví ya'á tiempú' tékú'-ó ñiví ya'á, rá ve'i, rá ñani', rá ku'va, rá ku'vi', rá náná', rá se'ya, jín rá ñu'un, sú koto u'vi' ñivi maa. Jee suni tiempú' kiji, jee ñivi vá kuteku'-u níñkání jín Ndiosí' sa'á re'.

³¹Soo kue'e' rá ñivi ya vitan kúvi raa ya kúná'nú ka', kuv̄i raa ne

nuun' ní'i tiempú' kiji. Jee kue'e' rá ñivi ya vitan kúvi ráa ne nuun' ní'i ka', jee suviráa vá xí'na ka' kuñá'nú ka' —nkatyi' Jesús.

Stékutu'ún tuku Jesús ya kuvi' re'

(Mateo 20:17-19; Lucas 18:31-34)

³² Saájee jíka Jesús jín rá ñivi kútá'án ráa jín re' jee kuankaa ráa nuun' ñuun' ká'nú Jerusalén. Jee yósó' Jesús nuun' ráa, jee ntiví xíni' ráa. Jee rá ñivi níkin' maa yú'ví ráa. Jee ntava' sín re' rá ni uxú' uvi' (12) tee, jee nkajie'é re' kátyí' re' nuun' ráa ya kuvi jie'e' re':

³³ —Kune'yá rán. Kuankaa-ó ñuun' ká'nú Jerusalén. Jee nu'u', ya ntaji Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee naku'va iin tee nu'u' nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí'. Jee sanáa' ráa ya ka'ni' ráa nu'u'. Jee naku'va ráa nu'u' xintín rá ñivi ya ntu kúvi nación Israel. ³⁴ Jee ka'an' u'vi' ráa kune'yá ráa nu'u', tyi'i ráa yo'o nu'u', tiesí' ráa nu'u', jee ka'ni' ráa nu'u'. Soo kivi' uní' nateku' ii' ni' kene ni' nteñu rá niyi jee nakoo yikikúñu ni' —nkatyi' Jesús.

Jacobo jín Juan kakuatyí ráa nuun' Jesús ya kunisotíñú ráa jín re'

(Mateo 20:20-28)

³⁵ Jacobo jín Juan, rá se'ya yí' Zebedeo, ñakuyatin ráa nuun' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Mestrú', kuíni rán' ya sa'á nú ya néni iin ya kakan' rán' nuun' nú.

³⁶ Jee suvire' nkatyi' nuun' ráa:

—¿Ná kúní' rán' ya sa'á ni' jie'e' rán'?

³⁷ Jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Taji xá tiñu kuniso rání' ya kune'e' iin rán' xiín ityi kuá'á nú jee inka rán' ityi sátín nú, sáá vii' kuñá'nú nú jee tatúní' nú nuun' ni'i ñivi —nkatyi' Jacobo jín Juan.

³⁸ Jee Jesús nkatyi' nuun' ráa:

—Ntu jíní' rán' ná kúvi ya jíkán' rán' nuun' ni'. ¿Á kuvi kuno'o rán' tunó'ó, kua' kuno'o ni' maa, ya kuéntá' ko'o ni' maa? Áxí, ¿á kuvi kuanuté rán' jín tunó'ó sú kuvi' rán' kuéntá' nu'u'? —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

³⁹ Suviráa nkatyi':

—Kuvi.

Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Ya kuno'o ni', kuno'o rán. Jee ya kuanuté ni' jín tunó'ó kuanuté rán. ⁴⁰ Soo rá ñivi ya kune'e' xiín ityi kuá'á ni' áxí ityi sátín ni', nsú nu'u' ví ya ku'va maa nuun' ñivi. Tyisa' Ndiosí' ya nsatú'va maa sáva ku'va re' maa nuun' ñivi ya nkaji re' kune'e' maa —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

⁴¹ Sáá nteso'lo rá ni ují' ka' rá tee súkuá'a re' raa tu'un ya'á, jee nkajíé'é raa nkítí' ini' raa nne'ya raa Jacobo jín Juan.

⁴² Jee nkana Jesús raa jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Jíní' rán naja sá'á rá tee yósó' nuun' rá inka nación, ya ntu kúvi Israel, tyi ni'i tyí'i raa xintín raa. Jee rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi tátúní' nì'in raa nuun' ráv'á sáá koo. ⁴³ Soo nkúvi sukuán nteñu rán. Tyisa' neni ñin ránú ya kuíni-i kuñá'nú-u ka' nteñu rán, jee íyó kitíñú ñivi vá nuun' rán. ⁴⁴ Jee neni ñin ránú kuíni-i kuvi-i ya xí'nañú'ún nteñu ránú koso'-o nuun' ránú, jee íyó kuvi-i kuéntá' ñin musú' ké'en ñivi kitíñú-u tyineí-i nuun' ni'i ránú. ⁴⁵ Tyi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, nsá' váji nì', sáva kitíñú rá ñivi nuun' nì', tyisa' vaji nì' sáva kitíñú nì' nuun' rá ñivi. Jee vaji nì' sáva ku'va nì' maání' kuvi' nì', sáva tyunáán nká'nú nì' maání' nuun' Ndiosí' sáva nakani núne nì' kue'e' ñivi nkí'i raa xintín kuatyí raa xinánitá'ví' nì' raa —nkatyi' Jesús.

Xínúvi Jesús Bartimeo tee kuáá

(Mateo 20:29-34; Lucas 18:35-43)

⁴⁶ Saájee nkenta raa ñuun' Jericó. Jee sáá kuakene Jesús ñuun' vá, jín rá tee súkuá'a re' raa, jín kue'e' ñivi. Jee Bartimeo néé' re' yuítí. Kúvi re' se'ya Timeo, jee kúvi re' tee kuáá, ya jíkán' re' caridá'. ⁴⁷ Sáá nteso'lo re' ya váji Jesús, tee ñuun' Nazaret, jee nkajíé'é re' kánajín re' jee nkatyi' re':

—¡Jesús, Se'ya itiyúkún' David! ¡Kuná'ví ini' nú kune'ya nú nu'u'!

⁴⁸ Jee kue'e' raa nkuxeen' nuun' re' ya kasi' re' yu'ú re'. Sosa' sa' ví'í ká' nkanajín re':

—¡Se'ya itiyúkún' David! ¡Kuná'ví ini' nú kune'ya nú nu'u'!

⁴⁹ Saájee ñakuñí' Jesús jee nkatyi'-i:

—Kana rán maa.

Jee nkana raa tee kuáá vá, jee nkatyi' raa nuun'-u:

—¡Neí koo ini' nú! ¡Nakuñí'! Tyi kána re' no'ó.

⁵⁰ Saájee nsíkéne-e soo' níji-i, jee ítyíni nnakuñí' nityi'-i, jee nkiji-i nuun' Jesús. ⁵¹ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—¿Ná kúvi ya kúní' nú ya sa'á nì' jín nú?

Jee tee kuáá vá nkatyi':

—Mestrú', kuíni nì' ya nunijin' ntyinúún nì' sáva kuvi nakune'ya nì'.

⁵² Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kuá'án. Tyi jie'e' ya ínú' ini' nú kúneí ini' nú nu'u', jee nxínúvi-i nó.

Ntañú'ún kuiti' nnunijin' ntyinúún re', jee nnakune'ya re', jee ntyinikin' re' Jesús ityi vá.

Kívi Jesús ñuun' ká'nú Jerusalén

(Mateo 21:1-11; Lucas 19:28-40; Juan 12:12-19)

11 Sáa nkuyatin ráa ñuun' ká'nú Jerusalén, xí'na nkenta ráa kuaríá' Betfagé jín ñuun' Betania, ya káá ji'e'e' yuku Olivos, jee ntají Jesús uví' rá tee súkuá'a re' ráa, ²jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kuá'án rán kuaríá' káá ityinúún' rán. Jee sáa kivi rán yukuán, jee ntañú'un kuiti' nani'in' rán iin burrú' lúli jááá nú'ní', ya ni iin ñivi ni ntiá'an koso' maa. Jee nanají rán maa kiji rán jín-i. ³Jee ré iin ñivi katyi'-i nuun' rán: “¿Natyí sá'á rán sukuán?”; katyi' rán nuun'-u: “Maá Ito'o'-ó jíniñú'un maa. Jee yatyi' natají i' re' t'í ya'á” —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

⁴Jee ña'an' ráa, jee nñani'in' ráa burrú', nú'ní' t'í yuítí ká'nú ityinúún' iin yuvéí. Jee nñanají ráa t'í. ⁵Iñajée rá ñivi ká'ví ni ya íñi yukuán nkatyi' ráa nuun' ráv'a:

—¿Ná sá'á rán ya nánají rán burrú' ya'á?

⁶Jee ni núv'í rá tee vá nkatyi' sáni ya nkatyi' Jesús nuun' ráa. Jee njia'a rá ñivi ku'a'an' ráa jín t'í. ⁷Jee sáa ñake'en ráa burrú' lúli, jee ntyisó ráa sa'ma ráa yata' t'í, jee ñakoso' Jesús t'í. ⁸Kue'e' rá ñivi ñakin' ráa sa'ma ráa ini' ityi, jee rá inka ka' ñakin' nayúku, ya ñe'ne' ráa nuun' rá yutun. ⁹Jee rá ñivi ku'a'an' ityinúún' re' jín rá ñivi níkin' yata' re' nkanajín ráa:

—¿Sikáku ránu'u!'^a ¡Na ka' netu' ka' kúvi tee ya vaji-i nuun' súv'í Ito'o'-ó! ¹⁰¡Na ka' netu' ka' ya vaji nakuñí' re' nuun' tátá'-ó David^b sáva tatúní' maaré' nuun'-ó! ¡Hosanna! Na ka' ñá'nú ka' Ndiosí' ya néé' antiví —nkatyi' rá ñivi.

¹¹Jee nkivi re' ñuun' ká'nú Jerusalén, jee ku'a'an' re' nuun' veñu'un ká'nú. Nne'yá re' ni'í rá nantíñú yukuán. Jee ku'a'an' re' ñuun' Betania jín ni uxú' uví' (12) rá tee tyi yánini ví-i.

Ntyisónínu Jesús yutun higo ya ntu kúun rá vixí'

(Mateo 21:18-19)

¹²Jee kivi' xtéñu'un, sáa nkene ráa ñuun' Betania, jee nisoko Jesús. ¹³Né íká ka' nini' re' iin yutun higo ya néé' na'á yuku', jee ña'an' nne'yá re' ré ninta ya vixí' nuun'-u. Sáa nkenta re' ntuná' nnáni'in' re', kuatyí na'á yuku' ni néé', tyi nsú tiempú' kúun higo ví-i. ¹⁴Iñajée nkatyi' re' nuun' yutun vá:

^a 11:9 Hosanna ví tu'un ya'á ya kúvi iin tu'un arameo.

^b 11:10 David nkuvi rey ya ntatúní' re' rá ñivi ñu'un ñuun' Israel yana'án ví'í.

—Ni nsá' kaji' ká' ni iin ñivi ya vixí' nú nínkání.
Jee nteso'o rá tee súkuá'a re' ráa ya nkatyi' re'.

Nnasa'á ninu'un Jesús veñu'un ká'nú

(Mateo 21:12-17; Lucas 19:45-48; Juan 2:13-22)

¹⁵ Jee ña'an' ráa ñuun' ká'nú Jerusalén, jee sáá nkivi ráa tyíké'i néé' ini' veñu'un ká'nú, jee nkijié'é Jesús tává' re' rá ñivi xíkó jín rá ñivi ké'en yukuán rá nantíñú sókó' rá ñivi. Jee nsikókáni re' rá mesa rá ñivi sáma xu'ún jín sillá' rá ñivi xíkó paloma. ¹⁶ Jee ntu jiá'a re' jiá'a ni iin rá ñivi niso ráa nantíñú tyíké'i néé' ini' veñu'un vá. ¹⁷ Jee nxiné'én' re' rá ñivi tu'un ya'á, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' kátyí' ya: “Ve'i ni' kuaní ve'i nuun' ká'án' ni'i ñivi ñiví jín ni'.” Soo suvirán nsa'á maa iin kava rá kuí'ná —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

¹⁸ Jee rá sutu' kúñá'nú jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, jee sáá nteso'o ráa tu'un ya'á nkatyi' re', jee nkijié'é ráa núkú ráa naja kivi ka'ni' ráa re'. Tyi yú'ví ráa maa, tyi ni'i rá ñivi ntiví xíni' jie'e' ya xiné'én'-e.

¹⁹ Sáá nkuaa' jee nkene Jesús jín rá tee súkuá'a re' ráa nuun' ñuun' vá.

Nnatyi yutun higo ya ntu nkúun rá vixí'

(Mateo 21:20-22)

²⁰ Sáá njia'a ráa yane'en', jee nini' ráa yutun higo, jee ya ni'i-i nnatyí ne jín yo'o-o. ²¹ Jee sáá nñaku'un ini' Pedro ya nkatyi' Jesús nuun' yutun vá, jee nkatyi'-i nuun' Jesús:

—¡Mestrú'! ¡Kune'yá! Yutun higo vá, ya ntyisónínu nú maa, jee ya nnatyí-i.

²² Jee nñaxiní'kó Jesús jee nkatyi'-i nuun' ráa:

—Kunei ini' rán Ndiosí'. ²³ Máá náá' vá kátyí' ni', ya néni iin ñivi ya kati' nuun' yúkú ya'á: “Kuiyo jee suku'kó maánú nuun' nteñú'ún.” Retú ntu íyó tu'un síjiáni ini' ánima' ñivi vá, soo ínú' ini'-i ya kivi ya kátyí'-i, jee sikúnkivi Ndiosí' maa. ²⁴ Kátyí' ni' nuun' rán ya ni'i ya kakan' rán, ni jíkán' tá'ví' rán nuun' Ndiosí', inu' ini' rán ya ya nni'in' rán maa, jee ni'in' rán maa. ²⁵ Jee sáá ká'án' rán jín Ndiosí', jee kuneká'nú ini' rán jie'e' néni iin kuatyí ya nsa'á ñivi siki' ráno'ó. Sa'á rán su'va, sáva suni Tátá' rán, ya néé' re' antiví, kuneká'nú ini' re' jie'e' kuatyí rán ya njia'a nsa'á rán nuun' tu'un re'. ²⁶ [Retú ntu néká'nú ini' rán, jee suni Tátá' rán, ya néé' antiví, nsá' kuneká'nú ini' re' jie'e' kuatyí rán] —nkatyi' Jesús.

Tiñu níso Jesús

(Mateo 21:23-27; Lucas 20:1-8)

²⁷ Jee nkenta tuku ráa ñuun' ká'nú Jerusalén. Jee ni jíka Jesús tyíké'i néé' ini' veñu'un ká'nú, jee rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, jín rá tee kúñá'nú nkuyatin ráa nuun' re'. ²⁸ Jee nīkatu'ún ráa re':

—¿Ná tiñu níso nú ya sá'á nú rá tiñu ya'á?, áxí, ¿né ĩin ntaji tiñu níso nú ya sá'á nú rá tiñu ya'á rúja?

²⁹ Jee nñaxiní'kó Jesús nuun' ráa:

—Suni katu'ún nī' ráno'ó ĩin tu'un. Ré nñaxiní'kó rán nuun' nī', jee naxiní'kó nī' nuun' rán ná tiñu níso nī' ya sá'á nī' rá tiñu ya'á. ³⁰ ¿Né ĩin njia'a tiñu nuun' Juan nkisikuánuté re'? ¿Á Ndiosí', ya néé' antiví, áxí á rá tee rúja? Naxiní'kó rán nuun' nī' —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

³¹ Saájee nñatú'ún maáráa, jee nkatyi' ĩin inka ráa:

—Retú katyi'-ó ya Ndiosí', ya néé' antiví, njia'a-a tiñu vá nuun' Juan, jee katyi' re': “Saájee, ¿nakui tyi ntu nínú' ini' rán rá tu'un ya nkatyi' Juan rúja?” ³² Soo ¿naja kúvi katyi'-ó rá tee njia'a tiñu vá nuun' re'?

Nkatyi' ráa su'va tyi yú'ví ráa rá ñivi kue'e'. Tyi ínú' ini' nī'i rá ñivi, ya Juan nkuvi nijia ĩin tee ya nñakani re' tu'un ya nkene yu'ú Ndiosí'. ³³ Saájee nñaxiní'kó ráa nuun' Jesús:

—Ntu jíní' rán'.

Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Suni nu'u', ni nkatyi' nī' nuun' rán na tiñu níso nī' ya sá'á nī' rá tiñu ya'á.

Tu'un ya kúnkunuún ká'án' jie'e' rá tee káné'én ya sátíñú

(Mateo 21:33-46; Lucas 20:9-19)

12 ĩñajée nkají'élé Jesús nñakani re' tu'un ya kúnkunuún ká'án' tu'un vá nuun' ráa, jee nkatyi'-i:

—ĩin tee ntee re' rá yokú'ú' uva. Jee ñasi' re' kurá' nuun' káá rá yokú'ú' uva vá. Jee ntufí re' nuun' yuu' nuun' ku'ni ráa uva. Jee nsá'á re' ĩin ve'i súkún, sáva kumí ráa nuun' káá tata' uva. Jee kuíre njianúún re' ñu'un vá nuun' rá tee sátíñú maa, jee nkene íká re' kuá'an' re'.

² Jee ntyuityí re' ĩin musú' re' nuun' rá tee sátíñú nuun' ñu'ún vá, tiempú' nastútú rá uva, sáva nake'en re' sava tata' sá'á vá. ³ Soo ntiin ráa musú' vá, jee njia'a ráa maa, jee nñatyuityí sain ráa maa.

⁴ ĩñajée, tee xí ñu'un vá ntají tuku-u inka ka' musú'-u. Soo [nkuun ráa yuu' maa] jee nstufí' ráa xini' musú' vá, jee ntenuun' ráa maa. ⁵ Jee

inka ka' ntají tee xí ñu'un vá, jee ña'ni' ráa musú' vá. Suni ntají re' kue'e' rá inka ka', jee kélín rává njia'a ráa, jee kélín rává ña'ni' ráa.

⁶Kuatyi ñin tee ni ka' vá íyó, ya kúvi se'ya yí re', ya ñúnúun' ví'í re'. Nuun' ní'í ka' ntají re' maa nuun' ráa. Nka'vi ini' re' ya: “Koo ya ñá'nú nuun' ráa kanjíá ráa se'ya yí maání'.” ⁷Soo rá tee sátíñú vá nna'tú'ún ráa: “Tee ya'á tyi nuun' re' kinoo ta'vi' ñu'un ya'á. Nkó'ón'-ó jee ka'ni'-ó maa, jee ta'vi'-ó nuvi ñu'un ya'á.” ⁸Jee ntíin ráa maa, jee ña'ni' ráa maa, jee nsukuikó ráa maa yata' ñu'un nuun' káá tata' uva vá.

⁹Saájee, ¿ná kúvi ya sa'á tee xí ñu'un uva vá rúja? Kiji re' jee xináan' re' rá tee sátíñú vá. Jee ku'vanúún re' ñu'un vá nuun' káá tata' uva vá nuun' rá inka ka' ñivi.

¹⁰¿Á ni ntiáné ka'vi rán Tutu' ya'á ya níso Tu'un Ndiosí'? Kátyí'-i: Yuu', ya nkúityi ini' rá tee jíáni ve'i, yuu' vá nkenta kúvi yuu' máá ñá'nú ka' ya níyotiñu ka' jíá'a-a fuersá' ve'i vá.

¹¹Ito'o'-ó nsa'á su'va, jee tíví xíni'-ó né'yá-ó maa —nkatyi' Jesús nuun' ráa jie'e' maaré'.

¹²Íñajée rá sutu' kúñá'nú jín rá tee xíné'én' tu'un nta'túní' Ndiosí' yana'án nnukú ráa kitiin ráa re', tyi ñaku'un ini' ráa ya nna'kani re' tu'un kúnkunuún ya'á siki' ráa. Soo yú'ví ráa rá ñivi kue'e'. Jee nxinóo ráa re', jee ku'a'an' ráa.

Tu'un kátyí' Jesús jie'e' ré íyó tyunáan rá ñivi xu'ún nánee' vetíñú ñuun' Roma

(Mateo 22:15-22; Lucas 20:20-26)

¹³Jee kuíre ntají ráa nuun' Jesús kélín rá fariseo jín rá tee íñí jín Herodes, sáva natava' ráa yu'ú re' ñin tu'un jie'e' ya kuvi tyikuatyi ráa re'. ¹⁴Jee nkiji ráa jee nkatyi' ráa nuun'-u:

—Mestrú', jíní' rán' ya ñin tee ñaa' kúvi nú, tyi ntu sá'á nú kuéntá' naja íyó rá ñivi, tyi ñin ni kúvi rá ñivi nuun' nú. Jee ñaa' xíné'én' nú rá ñivi ityi Ndiosí'. ¿Á yínetu' ya tyunáan-ó xu'ún nánee' tee^a tátúní' nación Roma áxí ntuví? ¿Á íyó tyunáan-ó áxí ntu íyó tyunáan-ó? —nkatyi' ráa nuun' Jesús.

¹⁵Soo ya jíní' re' ya tee sansu'va ví ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Nakui tyi jítotúní' rán nu'u'? Taji rán ñin xu'ún kaa nuun' ñi' sáva kune'yá ñi' maa.

¹⁶Nkinaka ráa ñin nuun' re' jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Né ñin xín nuun' tee ví ya néé' nuun' xu'ún kaa ya'á rúja?, jín, ¿né ñin súví níso nuun'-u?

^a 12:14 César

Jee nkatyi' ráa:

—Tee tátúní' nación Roma ví-i.

¹⁷ Inājée nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Rá kúvi nantíñú tee nisotíñú tátúní' re' nuun' nación Roma, naku'va rán maa nuun' tee tátúní' nación Roma. Jee rá kúvi nantíñú Ndiosí', naku'va rán maa nuun' Ndiosí'.

Jee ntíví xíni' ráa, sáá nteso'lo ráa ya nkatyi' re'.

Níkatu'ún ráa jie'e' ya nateku' ii' rá níyi

(Mateo 22:23-33; Lucas 20:27-40)

¹⁸ Inājée rá tee ya yí'í ñujiín' saduceo ya maáráa vá kátyí' ráa ya nsá' nateku' ii' rá níyi jee ni nsá' nakoo ñuné'yú' rá ñivi, jee nkenta sava ráa nuun' íñí Jesús jee níkatu'ún ráa re':

¹⁹ —Mestrú', ntee Moisés yana'án ví'í nuun' tutu' nkinoo kúmí-ó jee nkatyi'-i nuun'-ó ya retú ñin tee ya íyó ñani' re' jee kuvi' re', jee retú kinoo ñasí'í re', jee ntu níyo se'ya re' jín ña, jee íyó natana'á ñani' re' jín ñasí'í re', sáva koo se'ya ña jín ñani' re' sáva kuvi kuéntá' se'ya re'. ²⁰ Níyo uxá' rá tee nkuvi ñani' nkaku jí'ín ráa. Jee ñani' xí'nañú'ún ntana'á re' jín ñin ña'an. Soo ní'í' re' jee ni ntu níyo se'ya re'. ²¹ Saájee ñani' uvi' nñatana'á re' jín ña, jee suni ní'í'-i jee ntu níyo se'ya itiyúkún' re'. Jee suni sukuán nkuvi jín ñani' uní'. ²² Jee sukuán nkuvi jín ni uxá' ráa, jee ntu níyo se'ya itiyúkún' ráa. Jee ne nuun' ní'í' suni ní'í' ña'an vá ranika'. ²³ Saájee kivi' ya nateku' ii' tuku ní'í' rá ñivi ní'í', sáá nakoo tuku rá níyi, jee, ¿ne ñin ráa xí' ñasí'í kuvi tuku ña'an vá rúja? Tyi ni uxá' ráa nñatana'á jín ña rúja —nkatyi' ráa nuun' Jesús.

²⁴ Nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Na ka' naan' ka' jiáni ini' rán, tyi ntu jíáku'un ini' rán ni Tu'un Ndiosí' ya níso nuun' Tutu', ni fuersá' íí' níso Ndiosí'. ²⁵ Tyi kivi' nateku' ii' rá ñivi ní'í' kene ráa nteñu rá níyi, jee ni nsá' tana'á ráa ka', jee ni nsá' xitána'á ráa rá se'ya ráa. Tyisa' koo ráa kuá' rá najiá'á' íí' Ndiosí' ya íyó antiví [ya ntu táná'á ráa].

²⁶ 'Soo jie'e' ya nateku' ii' rá níyi, ¿á ntiá'an ka'vi rán Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu', ya ntee Moisés jie'e' ya nkuvi jín tunkú'ú' ya káyú'-u rúja? Jee yukuán nkatyi' Ndiosí' nuun' Moisés: “Nu'u' ví Ndiosí' ya neñu'un Abraham, jín Isaac, jín Jacobo nu'u'”, nkatyi' Ndiosí'. ²⁷ Jee ntu kúvi re' Ndiosí' rá ní'í', soo kúvi re' Ndiosí' nuun' rá ñivi tékú'. Saáva naan' nasíkuiti' jiáni ini' rán —nkatyi' Jesús nuun' ráa [jie'e' xitékú' Ndiosí' ráa jín re'].

Tu'un máá ñá'nú ka' ya ntatúní' Ndiosí'

(Mateo 22:34-40)

²⁸ Jee nkuyatin iin tee ya xíné'én' re' tu'un ntatúní' Ndiosí' nuun' raa, jee nteso'o re', ya kántá'án tú'un rá saduceo jín Jesús. Jee sáá nteso'o re' ya va'ani nñaxiní'kó Jesús nuun' raa, jee nīkatu'ún re' Jesús:

—¿Né iin rá tu'un ya tátúní' Ndiosí' ví ya máá ñá'nú ka' nuun' ni'i rúja?

²⁹ Nñaxiní'kó Jesús nuun'-u:

—Tu'un máá ñá'nú ka' ya tátúní' Ndiosí' kúvi ya'á: “¡Teso'o ñivi nación Israel! ¡Ito'o'-ó Ndiosí'! ¡Ito'o'-ó ví métú'ún Ndiosí' ya íyó! ³⁰ Jee íyó kunuun' nú Ito'o'-ó, ya kúvi Ndiosí' nú, jín ni'i ne áníma' nú, jín ni'i ini' nú, jín ni'i antúní' nú, jín kua neí ini' nú.” ³¹ Jee ya uví' ya ntatúní' Ndiosí' ví su'va: “Íyó kunuun' nú rá ñanitá'án nú kua' ñúnúun' nú maánú”, kátyí' nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí'. Ni iin tu'un ñá'nú ya ntatúní' Ndiosí' ví ya ñá'nú ka' nsú ká' rá ni núví' ya'á —nkatyi' Jesús nuun'-u.

³² Inñajée tee xíné'én' vá nkatyi' re' nuun' Jesús:

—Vatu' nkatyi' nú, Mestrú'. Ya náá' ví ya kátyí' nú ya iin ni Ndiosí' íyó, jee ntuné íyó inka ka' ndiosí' nsú ká' suvire'. ³³ Jee kunuun'-ó Ndiosí' jín ne ni'i áníma'-ó, jín ne ni'i antúní'-ó, jín ne ni'i ini'-ó, jín kua neí ini'-ó. Jee kunuun'-ó rá ñanitá'án-ó kuéntá' ñúnúun'-ó maáo. Ná'nú ka' rá tu'un yukuán nsú ká' ni'i rá kiti ténu'un'-ó sókó'-ó nuun' Ndiosí' jín ni'i rá inka nantíñú sókó'-ó nuun' Ndiosí' —nkatyi' mestrú' vá.

³⁴ Sáá nini' Jesús ya tee xíné'én' vá nñaxiní'kó re' jín tu'un ñú'ún kájí ini', jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Ntuné íyó íká nú kenta nú kivi nú na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' ñivi.

Jee ni iin raa ntu nkiji ka' ini' raa katu'ún raa ka' maa.

¿Né iin se'ya itiyúkún' kúvi Cristo?

(Mateo 22:41-46; Lucas 20:41-44)

³⁵ Sáá xíné'én' Jesús Tu'un Ndiosí' tyíké'i néé' ini' veñu'un ká'nú, jee nkatyi' re':

—¿Naja tyi kátyí' rá tee xíné'én' tu'un tátúní' Ndiosí' ya Cristo kúvi re' Se'ya tata' ve'i itiyúkún' vaji nuun' David? ³⁶ Tatyí' Íí' Ndiosí' njia'a tu'un sáá kati' maá David, jee nkatyi' re' tiempú' tyíji, jie'e' Cristo:

Nkatyi' Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' Ito'o' ni':

“Kunee' xiín ityi kuá'á ni' nuun' tatúní' nú jín ni'.

Jee kunee' nú yukuán nekua' kuneí ni' jín rá ñivi jíní' u'vi' né'ya raa no'ó kakin' ni' raa tyíji jie'e' nú.”

³⁷ Saájee ne maá David nkatyi'-i ya Ito'o' ni' kúvi Cristo. Saáva, ¿naja vá kúvi Cristo ñin se'ya ityiyúkún' nkene nuun' David rúja? —nkatyi' Jesús. Jee rá ñivi kue'e' ne kúsí' ini' ráa tésó'o ráa tu'un kátyí' Jesús.

Xíkóná'án Jesús rá tee xíné'én' tu'un ntatúní' Ndiosí'

(Mateo 23:1-36; Lucas 11:37-54; 20:45-47)

³⁸ Jee ni xíné'én' re', nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nito koo rán maárán nuun' rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, ya tá'án' ini' ráa jkónúun ráa ku'un ráa sa'ma kání jee ná'án' ya kúná'nú ráa, jee tá'án' ini' ráa ká'án' yíñú'ún rá ñivi jín ráa rá nuyá'vi. ³⁹ Jee tá'án' ini' ráa máá rá teyu' kúná'nú ka' kune'e' ráa ini' rá ve'i sinagoga nuun' nútútú rá ñivi Israel. Jee suni tá'án' ini' ráa máá rá teyu' kúná'nú ka' kune'e' ráa nuun' íyó rá viko nuun' yájí' rá ñivi. ⁴⁰ Jee rá tee vá jítyi ráa rá ña'an ná'ví, kánee' ráa ve'i ráña. Jee káñunkúún sá'á ráa nika' ya na'án ví'í jíkán' tá'ví' ráa nuun' Ndiosí'. Maáráa vá xe'en' ka' ni'in' ráa tunó'ó ya sijíta Ndiosí' ráa —nkatyi' Jesús.

Ya nsoko' ña'an ná'ví lá'ví

(Lucas 21:1-4)

⁴¹ Jee sáá néé' Jesús ityinúún' yatun' nuun' sókó' kue'e' rá ñivi xu'ún nuun' Ndiosí'. Jee né'yá re' nasa sókó' ráa xu'ún. Jee kue'e' rá kúká tyú'un xu'ún kue'e'. ⁴² Jee nkenta ñin ña'an ná'ví lá'ví. Jee ntyu'un-u uvi' xu'ún lúlí kaa ya ni ntu yíyá'vi. ⁴³ Saájee Jesús nkana ni uxú' uvi' (12) rá tee súkuá'a re' ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya ña'an ná'ví lá'ví ya'á ví ya ntyu'un-u ka' xu'ún nsú ká' ni'í rá ñivi tyú'un xu'ún ini' yatun'. ⁴⁴ Tyi ni'í ráa jíá'a nakua' nkinoo néen ráa. Soo ña'an ya'á, ya nó'o lá'ví ña, njia'a ni'í ña xu'ún néen ña kuteku' ña —nkatyi' Jesús.

Kátyí' Jesús ya naan' veñu'un ká'nú Jerusalén

(Mateo 24:1-2; Lucas 21:5-6)

13 Sáá nkene Jesús ini' veñu'un ká'nú, jee ñin rá tee súkuá'a re' ráa nkatyi'-i nuun' re':

—Mestrú', ¡kune'yá! Na ka' ká'nú ka' rá yuu' vá. Jee na ka' vii' ka' íyó rá ve'i ya'á.

² Soo nkatyi' Jesús nuun' re':

—¿Á né'yá rán rá ve'i ná'nú yósó' tá'án ya'á ya kúvi veñu'un ká'nú? Ni nsá' kinoo ka' ni ñin yuu' koso' ta'án nuun' inka yuu', tyi ni'í ya'á tañí' —nkatyi' Jesús.

Rá seña koo tiempú' ya kuvi ya nkatyi' Jesús

(Mateo 24:3-28; Lucas 21:7-24; 17:22-24)

³Kua'an' ráa jee sáá ñakunee' re' ika' yuku Olivos ya káá ityinúún' veñu'un ká'nú, jee Pedro, Jacobo, Juan jín Andrés ñikatu'un síñ ráa re':

⁴—Katyí' xá nuun' rán', ¿na tiempú' kuvi rá tiñu ya'á ya nkatyi' nú?, jee, ¿ná kúvi seña koo sáva stúvi ya kunaan' ni'i rá ya'á? —nkatyi' ráa nuun' re'.

⁵Jee Jesús nkajié'é nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kumí rán maárán ya ni ñin ntuná' xiná'ví ñivi ráno'ó. ⁶Tyi kue'e' ñivi káñunkúún kátyí' ráa nika' ya kiji ráa nuun' súví ni' jee katyi' ráa: “Nu'u' ví Cristo.” Jee kue'e' ví'í ñivi xiná'ví ráa. ⁷Soo ré tesó'o rán ya íyó tukanta'an ñin nuun' jín inka nuun', jín ya koo tukanta'an, jee koto ñúyú'ví ini' rán. Tyi saá íyó kuvi rá tunó'ó ya'á. Soo ntiá'an kenta jinu. ⁸Tyi kantá'an nación jín inka nación jee kantá'an nuun' jín inka nuun'. Jee koo ñutáan. Jee kél'in nuun' kutámá ví'í. Jee koo kue'e' tuntíxín. Soo ni'i rá ya'á kúvi tunó'ó ya kijié'é xí'nañú'ún ka'.

⁹Soo nito koo rán maárán, tyi naku'va ráa ráno'ó xintíín rá tee jie'né' kuatyí. Jee ku'va rá ñivi ráno'ó jín yo'o ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú' rá ñivi Israel. Jee kuiñi rán ityinúún' rá tee nísotíñú kúvi gobernador jín rá tee ya tátúní' rá nación sijíta ráa ráno'ó, jie'e' ya yí'í rán nuun' nu'u'. Jee su'va naku'va rán ya náá' jie'e' nu'u' nuun' ráa. ¹⁰Jee xí'na ka' ne ntiá'an kenta jinu, íyó tekutu'un tu'un vá'a jie'e' ni' nuun' ntaká nación íyó ñiví. ¹¹Jee retú naku'va ráa ráno'ó xintíín tee nísotíñú, koto náni'ví' ini' rán ná katyi' rán xí'na ka' kenta rán yukuán. Tyisa' néni ñin tu'un taji Ndiosí' nuun' rán sáá katyi' rán maá hora yukuán, jee katyi' rán vá. Tyi nsú ráno'ó ví ya ka'an', tyi Tatyí' Í' Ndiosí' ví ya ka'an'.

¹²Naku'va tee ñani' re' xintíín rá ñivi, sáva ka'ni' ráa maa. Jee suni tátá' naku'va re' se'ya re' xintíín rá ñivi, sáva ka'ni' ráa maa. Jee rá se'ya nenta ráa sikí' sí'í ráa, jee sa'á ráa ya ka'ni' rá ñivi rá sí'í ráa. ¹³Ta'vi ini' kuaíyó rá ñivi kune'yá ráa ráno'ó, jie'e' yí'í rán nuun' nu'u'. Soo rá ñivi kuni'in kuiñi kutú' ráa jín ni' ne nuun' kenta jinu jee suviráa ví ya sikáku Ndiosí' ráa.

¹⁴[Daniel, tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa maá Ndiosí' ne yana'an, ntee re' ya koo] ñin ya kákini né'í ya stív-i ya í'í jee sa'á-a ya kuni' u'v'i' Ndiosí' veñu'un ká'nú re'. (Ñivi ya ka'vi tu'un ya'á, jee íyó kiku'un ini'-i vá.) Jee sáá kuni' rán maa, ya kuiñi-i nuun' ntu íyó kuiñi-i, saájee rá ñivi néé' nu'un Judea íyó kunu ráa k'i'n' ráa nuun' rá yuku sáva kaku ráa. ¹⁵Ré ñin ñivi yósó'-o xini' ve'i-i, jee koto núun-u nívi-i ini' ve'i-i tava'-a ni ñin nantíñú-u. ¹⁶Jee ré ñin ñivi íñi-i

nuun' tata' sá'a-a, koto níko-o nake'en-e sokotó'-o. ¹⁷ Na ka' ná'ví ka' rá ña'an nékue'í, jín rá ña'an néen yikín rá kivi' yukuán.

¹⁸ Kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' ya nkúvi rá tiñu ya'á tiempú' kúvjin. ¹⁹ Tyi rá kivi' yukuán koo tunó'ó máa nasi xéen' nasíkuiti', ya ni ntiá'an né kuvi su'va ne tiempú' xí'nañú'ún, sáa nsá'á Ndiosí' ñivi, jín ne vitan. Jee ni nsá' koo-o ka' su'va. ²⁰ Jee retán' ntuví nasa'á kuítí Ito'o'-ó tiempú' tunó'ó vá, jee ni ñin ñivi nkáku nékúvi. Soo jie'e' rá ñivi nkáji Ndiosí' sáva kivi' raa xintín re', saáva nasa'á kuítí re' tiempú' vá.

²¹ Saájee retú ñin ñivi katyi'-i nuun' rán tiempú' yukuán: “Kune'yá, ya'á íñi Cristo.” Áxí katyi'-i ya: “Kune'yá, yukuán íñi re'.” Koto ínú' ini' rán tu'un ya kátyí'-i, ²² tyi kiji rá tee xíná'ví ya katyi' raa nika' ya Cristo ví raa. Jee kenta rá ñivi ya katyi' raa nika' ya nákaní raa tu'un kéne yu'ú Ndiosí'. Jee sa'á raa rá seña anasí jín rá tiñu anasí ya tiví xini' rá ñivi sáva xiná'ví raa rá ñivi. Jee sa'á raa maa sáva xiná'ví raa ne rá ñivi nkáji Ndiosí', retú sanaan' kuvi. ²³ Soo nito koo rán maarán. Tyi ya nstú'va yatyi' ni' ráno'ó jie'e' ni'í rá tiñu vá ne ntiá'an kuvi-i su'va.

Sáa niji tuku Jesús

(Mateo 24:29-35, 42-44; Lucas 21:25-36)

²⁴ Soo rá kivi' yukuán, jee ré njia'a tunó'ó,
jee nuneen' nkanií, jee nsá' kutuun' ka' ñu'un' yoo',
²⁵ jee kute' rá tuun' ne súkún.

Jee kajia' rá fuersá' súkún ya tñin ni'í ya íyo súkún.

²⁶ Saájee kuni' rá ñivi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, kiji ni' nuun' viko' jín fuersá' íí' ní'in niso ni' ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú ni' ya vane' tuun' kujianute' nuva ni'. ²⁷ Jee kuíre tyuityí ni' rá najiá'á' íí' ni' jee nastútú raa rá ñivi nkáji ni' kuvi raa ñivi ni', ne nuun' ni kúmí' ityi ñivi, ne íyo ka' ityi ñivi, jín ne íyo ka' ityi antiví yata' ñivi.

²⁸ Kutu'va rán ya xiné'én' tu'un kúnkunuún ká'an' jie'e' yutun higo. Sáa ya núyúté na'á yutun-u jee néneyúté na'á yuku'-u, ya jini' rán ya vaji nkuyatin rá yoo' tiempú' sáa'.^a ²⁹ Suni sukuán sáa kuni' rán ya kuvi rá tiñu ya'á ya nkatyi' ni', saájee kuká'nú ini' rán ya ya vaji kuyatin ni', kuéntá' vaji kivi ni' yuvéí. ³⁰ Máa

^a 13:28 Soo ñuun' Israel ntu kúun savi' tiempú' verano. Yukuán kúun savi' ne rá yoo' octubre jín ne yoo' mayo. Verano kúvi rá yoo' junio, julio, jín agosto ya kúvi-i tiempú' níí'. Jee néneyúté na'á yuku' rá yoo' abril jín mayo.

náá' vá kátyí' nì' nuun' rán ya nsá' j̄nu rá ñivi ya'á^a ne kuvi ni'í rá tiñu ya nkatyi' nì'. ³¹Súkún j̄n ñiví ya'á k̄inaan' ráa, soo rá tu'un kátyí' nì', ni nsá' k̄inaan'-a tyi ni'í sikúнкуvi.

³²'Soo jie'e' k̄ivì' yukuán j̄n hora vá, ya kuvi rá tiñu nkatyi' nì', jee ni iin ntuná' j̄nì' maa. Ni rá najiá'á' í' Ndiosí', ya néé' antiví. Ni maání' ya kúvi nì' Se'ya Ndiosí'. Tyi métú'ún ni Tátá'-ó Ndiosí' ví ya j̄nì'. ³³Nito koo rán maárán. Ku'un xú'ún ini' rán. Jee kakan' tá'vì' rán nuun' Ndiosí', tyi ntu j̄nì' rán na tiempú' kuvi-i. ³⁴Sukuán íyó kuéntá' íyó iin tee ya nkene-e ve'i-i jee kuá'an' íká-a. Jee ne ntiá'an kene re', jee njia'a re' nuun' ta iin rá musú' re' tiñu sá'á ráa, sáva kuneen kuéntá' ráa ve'i re'. Jee ntatúnì' re' nuun' tee kúmì yuvé'í, ya nito koo-o. ³⁵Saáva nito koo rán, tyi ntu j̄nì' rán nama kiasa' Ito'o' xí ve'i: á yankuaa', áxí savañuún, áxí nikín sáá kána stó'o, áxí yan'en'. ³⁶Nito koo rán maárán, sáva retú sanaan' nenta nì' jee koo tu'va rán, kuéntá' retú nenta sanaan' tee xí ve'i, jee ntu nání'in' sanaan' re' musú' kixí'. ³⁷Rá tu'un kátyí' nì' nuun' rán ya'á, nuun' ni'í ñivi kátyí' nì' maa. ¡Nito koo rán maárán! —nkatyi' Jesús.

Nátú'ún ráa ñasa tiin ráa Jesús

(Mateo 26:1-5; Lucas 22:1-2; Juan 11:45-53)

14 Iñajée niyo uvi' ka' k̄ivì' jee koo viko Pascua^b j̄n viko yáji' ráa ixtatílá' ya ntu yí'í levadura. Jee rá sutu' kúñá'nú j̄n rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúnì' Ndiosí' yana'án, núkú ráa ñasa kuvi xiná'ví ráa Jesús, jee tiin ráa re', jee ka'ni' ráa re'. ²Jee nkatyi' ráa: —Nsá' tiin-ó maa k̄ivì' íyó viko, sáva ntu sa'á rá ñivi tuntíxín.

Ntyisó iin ña'an aceite jiávixi' xini' Jesús

(Mateo 26:6-13; Juan 12:1-8)

³Nnee' Jesús ñuun' Betania ini' ve'i Simón, ya nno'o-o kue'i' té'yú' naní lepra. Ni néé' re' nuun' mesa yáji' re', jee nkenta iin ña'an nuun' re'. Ína'á ña iin tino'o' lúli kúvi yuu' alabastro, ñú'ún tyitú aceite maa. Aceite vá kúvi ninu'un nardo nute jiávixi', jee yíyá'vi ví'í. Jee ntá'ví ña tino'o' vá, jee ntyisó ña aceite vá xini' re'. ⁴Saájee rá ñivi ká'vi ni íñí yukuán nk̄it̄ì' ini' ráa jee nkatyi' ráa nuun' tá'án ráa:

^a 13:30 Tu'un ya'á ví esta generación: kúvi katiyí'-ó rá ñivi ya tékú' ráa tiempú' nkatyi' Jesús tu'un ya'á, áxí rá ñivi kuteku' sáá kuni' ráa rá seña vá, áxí tata' ya'á (tata' Israel), áxí rá ñivi ya kúvi su'va. ^b 14:1 Maá Pascua kúvi iin viko ya sá'á rá ñivi Israel, sáva ná'kú'un ini' ráa, ya Ndiosí' ntyuityí najiá'á' í' re' xini' ráa jee nsikáku re' ráa ntava' re' ráa ñuun' Egipto.

—¿Nakui tyi nsikínaan' ña aceite jíá'án' vixi' vá? ⁵Tyi kuvi xikó aceite jíá'án' vixi' vá, nékúvi, ya kúvi xu'ún ya'vi ñin ñivi ya ují' yoo'. Jee kuvi ku'va xu'ún vá nuun' rá lá'ví, nékúvi —nkatyi' sava ráa nkakúiyu'ú ráa nuun' ña.

⁶Soo Jesús nkatyi' nuun' ráa:

—Kusaá rán ña. ¿Nakui tyi xtáña'án rán ña? Tyi ñin tiñu vá'a ví ya nsá'á ña nuun' nu'u'. ⁷Tyi sukuáni néé' rá lá'ví jín ráno'ó. Jee resá kuíni rán, jee kúvi sa'á rán ya vá'a jín ráa. Soo nu'u', nsá'á nínkání kunee' ni' jín rán. ⁸Nsa'á ña nakuá' nkunéi ña. Nyoso' ña aceite vá nuun' ñuné'yú' ni', sáva sa'á stákoo yatyi' ña nu'u', ne ntiá'an se'í ráa nu'u'. ⁹Jee máa naa' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya né ni ví nkuvu nuun' stekútu'ún ráa tu'un vá'a jie'e' nu'u' kuafyó ni'i ñivi, jee sumi nakani ráa ya nsá'á ña, sáva naku'un ini' rá ñivi ña —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

Núkú Judas sáa naku'va re' Jesús nuun' rá tee néetiñu íní siki' re'

(Mateo 26:14-16; Lucas 22:3-6)

¹⁰Saájee Judas Iscariote, ya kúvi ñin rá ni uxú' uvi' (12) tee, ña'an' re' nuun' rá sutu' kúñá'nú, sáva sukuíta re' Jesús. ¹¹Jee sáa nteso'o ráa re', jee nkusi' ini' ráa. Jee ntyisóyu'ú ráa ya ku'va ráa xu'ún nuun' re'. Saájee nnukú re' sáa kuvi naku'va re' Jesús xintín ráa.

Xíní Ito'o-ó

(Mateo 26:17-29; Lucas 22:7-23; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

¹²Jee kivi' xí'nañu'ún viko yáji' rá ñivi Israel ixtatílá' ya ntu yí'í levadura, jín sáa jíá'ní' ráa lantyi lúlí sókó' ráa ya yáji' ráa viko Pascua. Jee rá tee súkuá'a jín Jesús, nikatú'ún ráa re':

—¿Né nú' kuíni nú ya kisa'á stákoo rán', sáva kuxíní-ó viko Pascua?

¹³Saájee ntaji' re' uvi' ni rá tee súkuá'a re' ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kuá'án rán ne ñuun' ká'nú, jee yukuán naketá'án rán ñin tee niso re' ñin kiyi ñu'ún nute. Kunikin' rán maa. ¹⁴Jee nuun' kivi re', jee katyi' rán nuun' tee xí ve'i vá: “Maá Mestrú' kátyí': ¿Né nú' íyó ñin ini' ve'i nuun' kunee' ni' nuun' kuvi kuxíní ni' viko Pascua jín rá tee kútá'án jín ni' súkuá'a ni' ráa?” ¹⁵Jee suvire' xiné'én' re' nuun' ránó ñin ini' ve'i ká'nú yósó' tá'án, ya ni'i ya íyó stákoo. Yukuán sa'á stákoo rán ya kuxíní-ó —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

¹⁶Jee nkene ni núví' rá tee, ya súkuá'a re' ráa, jee nkenta ráa ñuun' ká'nú. Jee nñani'in' ráa ni'i sánikuá' nkatyi' re' nuun' ráa. Jee yukuán nsá'á stákoo ráa ya kuxíní ráa viko Pascua.

¹⁷Sáa kúnéñu'un jee nkenta Jesús jín ni uxú' uvi' (12) rá tee. ¹⁸Sáa néé' ráa nuun' mesa, yáji' ráa, jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán yá iin ráno'ó vá naku'va-a nu'u' nuun' rá tee kuatyí. Ìn yá néé' yájí' nká'nú jín nì' ví-i —nkatyi' Jesús.

¹⁹ Saájee suviráa nkajíé' nkukuéká ini' raa, jee nkajíé' ta iin ta iin raa kátyí':

—¿Á nu'u' ví-i rúja?

Inka ka' nkatyi':

—¿Á nu'u' ví-i rúja?

²⁰ Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ìn yá uxú' uvi' (12) rán kúvi-i. Ìn rán yá tyú'un re' na'á re' ini' ko'o' jín nì' ví-i. ²¹ Tyi nu'u', yá ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, máá naá' nijia kì'in' nì' kuvi' nì', sánikua' níso nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' jie'e' nu'u'. Soo, jna ka' xeen' ná'ví ka' tee vá yá naku'va-a nu'u'!, yá ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi. Va'a ka' retán' ntu nkáku tee yukuán nékúvi, [tyi xeen' kuno'o re'] —nkatyi' re'.

²² Jee ni yájí' raa, jee ntiin Jesús iin ixtatílá', jee njia'a re' yá kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee ña'nu' re' maa, jee njia'a re' maa nuun' raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Tiiin rán maa. Ya'á ví ñuné'yú' nì'.

²³ Jee kuíre ntiin re' iin vasú', jee njia'a re' yá kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee njia'a re' maa nuun' raa, jee ni'i ntáká raa maa. ²⁴ Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ya'á ví niñi' nì' yá nasoko' nì' nuun' Ndiosí' sáva kakín' re' tratú', tyi kati-i sáa kuvi' nì' sáva tyunáán nká'nú nì' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí kue'e' ñivi. ²⁵ Máá naa' kátyí' nì' nuun' rán yá ni nsá' ko'o nì' ka' nixi' yá vixí' kúun yokú'ú' uva, nekua' kenta kivi' nako'o jáá tuku nì' maa, sáa nakí'i ni'i xintíin Ndiosí' jee tátúní' re' nuun' ni'i —nkatyi' Jesús.

Stékútu'ún Jesús yá katyi' Pedro yá ntu jíní'-i re'

(Mateo 26:30-35; Lucas 22:31-34; Juan 13:36-38)

²⁶ Sáa nkuvi nita raa iin yaa' í' yá nákuetú'ún-u Ndiosí', jee kuíre nkene raa ku'án' raa yuku naní Olivos.

²⁷ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ntáká ráno'ó kininkava nayu'ví rán jee xinóo métú'ún rán nu'u' yakuáá' vitan. Tyi sáni kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí': “Ka'ni' nì' tee náka lantyi jee kutenuun rá lantyi.” ²⁸ Soo sáa nateku' ij' nì' jee nakoo ñuné'yú' nì' nene nì' nteñu rá níyi, jee kuíre xí'na nì' ka' kì'in' nuun' Galilea nsú ká' suvirán —nkatyi' Jesús nuun' raa.

²⁹ Saájee Pedro nkatyi' nuun' re':

—Súnika' ntáká raa kininkava nayu'ví jee xinóo raa no'ó, soo nu'u' tyi ntuví.

³⁰ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' nú ya: Yakuáá' vitan, nikín ne ntiá'an ka' kana stó'o ya uví' ítyí, jee uní' ítyí katyí' nú ya ntu jíní' nú nu'u' —nkatyi' Jesús nuun'-u.

³¹ Soo nì'in ka' nka'an' Pedro:

—Súnika' íyó kuvi' nì' jín no'ó, soo ni nsá' katyí' nì' ya ntu jíní' nì' no'ó. Jee suni sukuán nkatyi' ntáká raa.

Jíkán' tá'ví' Jesús nuun' Ndiosí' nuun' ñu'ún Getsemaní

(Mateo 26:36-46; Lucas 22:39-46)

³² Jee nkenta Jesús jín rá tee súkuá'a re' raa ñin ñu'un naní Getsemaní. Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Kunee' rán ya'á ni ka'an' nì' jín Ndiosí'.

³³ Jee nke'en re' Pedro, Jacobo jín Juan, jee nkajíé'é nkukuí'yá ini' re' jee nnani'ví' ví'í ini' re'. ³⁴ Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Íyó ví'í tunkuéká ini' ánima' nì' ne kuéntá' réá' ya jí'í' nì'. Kuntu rán ya'á, jee kunito rán —nkatyi' re' nuun' raa.

³⁵ Saájee Jesús nika re' ntí' ka' ityinúún', jee ñakava nei re', jee nikan' tá'ví' re', vá réá' kuvi' jee nkúno'o re' tunó'ó vaji síkì' re' kivi' yukuán. ³⁶ Jee nikan' tá'ví' re':

—¡Abba!^a ¡Tátá' nì!! Nì'i nuun' vá kúvi sa'á nú. Sííyo nú copa ya'á ya kúvi tunó'ó kiji kuno'o nì'. Soo koto sá'á nú ya kuíni ini' nu'u', tyisa' sa'á ya kuíni maánú —sukuán nikan' tá'ví' re'.

³⁷ Jee nnikó re', jee kixí' raa nnani'in' re' raa. Jee nkatyi' re' nuun' Pedro:

—Simón, ¿á kixí' nú? ¿Á ni ntu nkúvi kunito nú métú'ún hora?

³⁸ Kunito rán jee kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí', ya koto síkúvi ini' rán kininkava rán nuun' xinóo rán ya kuiñi nì'in rán jín nu'u'. Íyó nijia ya ñin ni ñú'ún káñá ini' ánima' rán sikúnkuvi va'a rán, soo ñuné'yú' rán tyi táyá'-a —nkatyi' Jesús nuun' raa.

³⁹ Jee kuakakan' tá'ví' tuku re', jee suni nuún nkatyi' tuku re' tu'un ya ya nkatyi' re'. ⁴⁰ Jee nnikó tuku re', jee kixí' tuku raa nnani'in' re' raa, tyi vane' kuvéi ma'ná ntyinúún raa. Jee ntu nkútúní' ini' raa ná nnaxiní'kó raa nuun' re'.

⁴¹ Jee nnenta re' ya uní' ítyí, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Á kixí' ñi' rán jee nájiáví rán? Ya nkuvira. Ya nkenta hora. Kune'yá rán, jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, naku'va ñivi nu'u' xintín rá ñivi kuatyí. ⁴² Nakoo rán. Nkó'on'-órán. Jee kune'yá rán. Tee ya naku'va-a nu'u' ya vakuyatin-i —nkatyi' Jesús.

^a 14:36 Tu'un arameo ví Abba, ya kuíni katyí' tátá'.

Ntiin ráa Jesús

(Mateo 26:47-56; Lucas 22:47-53; Juan 18:2-11)

⁴³Ni ká'án' ii' re', jee ntañú'ún kuiti', nkenta Judas, ya kúvi iin rá ni uxú' uvi' (12) tee vá. Jee nkenta kue'e' ñivi jín re' ya ina'á ráa yutyi' espada jín yutun. Rá ñivi vá ví rá ntají rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jín rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel. ⁴⁴Jee Judas, ya naku'va re' Jesús nuun' ráa, njia'a re' iin seña nuun' ráa. Jee nkatyi' re':

—Tee ya teyu'ú ni', suvi kúvi-i. Tiin maa jee kunaka kutú rán maa —nkatyi' Judas.

⁴⁵Sáá nkenta re', jee ntañú'ún kuiti' nkuyatin re' nuun' Jesús, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Mestrú'.

Jee nteyu'ú re' maa. ⁴⁶Saájee ntiin ráa maa kuá'an' ráa jín-i.

⁴⁷Soo iin rá íñí yatin jín Jesús ntava' re' yutyi' espada re', jee nkuun re' maa musú' sutu' kúñá'nú ka' jee ñe'ne' re' so'o-o. ⁴⁸Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Á nkene rán vaji rán jín yutyi' jín yutun sáva tiin rán nu'u', kuéntá' réa' iin tee ku'ná ví ni' rúja? ⁴⁹Ni kivi' néé' ni' jín rán ini' tyík'é'i veñu'un ká'nú, jee xiné'én' ni' Tu'un Ndiosí', jee ntu ntiin rán nu'u'. Soo sukuán kúvi sáva sikúnkuvi rá tu'un néé' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

⁵⁰Saájee ntáká rá tee súkuá'a re' ráa nke'en ráa nxinóo ráa re' jee ninu ráa kuá'an' ráa.

Iin tee sútyí ya ninu

⁵¹Jee iin tee sútyí nnikin' re' Jesús. Jee nnijin nká'nú re' kuatyí iin sa'ma vítá ni. Jee ntiin ráa re'. ⁵²Soo nke'en re' nxinóo re' sa'ma vítá vá, jee íyó ñiín re' ninu re'.

Íñí Jesús nuun' rá tee kúñá'nú nísotíñú xiná'má' ráa re'

(Mateo 26:57-68; Lucas 22:54-55, 63-71; Juan 18:12-14, 19-24)

⁵³Jee ñana'ka ráa Jesús nuun' sutu' kúñá'nú ka'. Jee nkutútú ntáká rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee kúñá'nú, jín rá tee xiné'én' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án.

⁵⁴Jee nnikin' íká Pedro ráa, ne nkenta re' tyík'é'i néé' ini' ve'i sutu' kúñá'nú ka'. Jee néé' re' jín rá musú' kúmí yuvé'í, núvixin' re' yunú'ún'.

⁵⁵ Saájee rá sutu' kúñá'nú jín ntáká rá tee yí'í Justicia Ñá'nú nuun' té'né' kuatyí nnukú ráa rá tee jiá'a ya naá' siki' Jesús, sáva ka'ni' ráa maa. Soo ntuná' nnáni'in' ráa ya kuvi tyikuatyí ráa maa. ⁵⁶ Tyi ku'e'e' ñivi nsanáa' tuntú'ún ráa siki' re', soo ntu nkúnuún ka'an' ráa jie'e' ya kátyí' ráa. ⁵⁷ Jee tee ká'vi ni nnakuñi' nityi' jee nsanáa' tuntú'ún ráa siki' re' jee nkatyí' ráa:

⁵⁸ —Ránu'u' nteso'o ya nkatyí' re': “Suvini' xináán' ni' veñu'un ká'nú ya'á, ya nsa'á jín na'á rá tee, jee kivi' uní' nasa'á ni' inka ka', ya ntu sá'á rá tee jín na'á-a” —nkatyí' ráa.

⁵⁹ Jee ni sukuán ntu nkúnuún ka'an' ráa jie'e' ya nkatyí' ráa.

⁶⁰ Saájee nnakuñi' nityi' maá sutu' kúñá'nú ka' nteñu ráa, jee nikatu'ún re' Jesús:

—¿Á ntuná' naxiníko nú? ¿Ná kúvi ya naá' jiá'a ráa siki' nú?

⁶¹ Soo níin íyó re', jee ntuná' nnáxiníko re'. Jee inka ítyí ka' níkatu'ún tuku sutu' kúñá'nú ka' maa, jee nkatyí' re' nuun'-u:

—No'ó, ¿á kúvi nú Cristo, ya kúvi nú Se'ya Ndiosí' íí', ya netu' kúvi re'?

⁶² Jee nkatyí' Jesús:

—Nu'u' ví-i. Jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, kuni' rán nu'u' kune'e' ni' xiín ityi kuá'á Ndiosí' ya niso fuersá' íí' nuun' ni'i, nuun' kúñá'nú ni' jín re'. Jee kuni' rán niji ni' nteñu viko' súkún —nkatyí' re' nuun' ráa.

⁶³ Saájee maá sutu' kúñá'nú ka' nnatá re' sa'ma re', [sáva stúvi re' nuun' ni'i ya kítí' nasíkuiti' ini' re']. Jee nkatyí' re':

—¿Na nuun' jiniñú'ún-ó ka' ñivi sanáa' ya naá' siki' re' nuun'-ó, rúsa? ⁶⁴ Tyi ya nteso'o maárán tu'un níva'a ya nkatyí' re' nne'yá re' Ndiosí'. ¿Naja íyó kúní' rán, rúsa? —nkatyí' sutu' kúñá'nú ka'.

Jee ntáká ráa nsanáa' ráa ya né'ká kuvi' re'. ⁶⁵ Jee ké'ín ráa nkajie'é tiésí' ráa nuun' re'. Jee ñasi' ráa nuun' re', jee jiá'a ráa re' jín yíki' ráa. Jee kátyí' ráa nuun' re':

—Katyí' tu'un kéne yu'ú Ndiosí'.

Jee rá tee kúmí' ráa re' nkatu' ráa nuun' re'.

Pedro kátyí' ya ntu jíní' re' Jesús

(Mateo 26:69-75; Lucas 22:56-62; Juan 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Jee íni' Pedro tyiji nuun' íyó tyíké'i ini' ve'i. Jee nkenta ñin ña'an kúvi musú' sutu' kúñá'nú ka'. ⁶⁷ Jee sáa nini' ña ya núvixin' Pedro yunú'ún', jee nnakune'yá va'a ña nuun' re', jee nkatyí' ña nuun' re':

—Jee suni no'ó ranika' kútá'án nú jín Jesús, tee ñuun' Nazaret.

⁶⁸ Soo maaré' nkatyí' ntuví, jee nkatyí' re':

—Ni ntu jíní' ni', ni ntu jiáku'un ini' ni' ya kátyí' nú.

Jee vakene re' jee nkenta re' ityi yuvé'í tyíké'i. Jee nkana stó'o.

⁶⁹ Jee sáá nini' tuku musú' vá re', jee nkajjié'é tuku ña nkatyi' ña nuun' rá ñíí yukuán:

—Tee ya'á kúvi iin rá kútá'án jín Jesús.

⁷⁰ Soo tukuni nkatyi' re' ya ntuví.

Sáá nkunúún ka', tukuni rá ñivi ñíí yukuán nkatyi' ráa nuun' Pedro:

—Máa náá' nijia ya kúvi nú iin rá kútá'án jín Jesús, tyi tee Galilea kúvi nú, [tyi kuéntá' ká'án' ráa ká'án' nú].

⁷¹ Soo nkajjié'é re' ne ntyisónínu re' maaré' ya xinó'o Ndiosí' re' retú ntu ká'án' naa' re'. Jee nsaána' re' nuun' tu'un kátyí' re':

—Ntu jíní' ni' tee vá, ya ká'án' rán jie'e'-e.

⁷² Jee ntañú'ún kuiti', nkana stó'o ya uví' ítyí. Jee nnaqu'un ini' Pedro ya nkatyi' Jesús nuun' re': “Ne ntiá'an ka' kana stó'o ya uví' ítyí, uní' ítyí katyí' nú ya ntuví jíní' nú nu'u'”, nkatyi' Jesús. Jee sáá nnaqu'un ini' re' tu'un vá, jee nna'yu' re'.

Íñí Jesús ityinúún' Pilato

(Mateo 27:1-2, 11-14; Lucas 23:1-5; Juan 18:28-38)

15 Jee yane'en', nnaťú'ún rá sutu' kúñá'nú, jín rá tee kúñá'nú, jín rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntaťúní' Ndiosí', jín ni' rá inka ka' tee yí'í Justicia Ná'nú ya néen kuéntá' ráa nuun' Israel. Jee ni'ni' ráa Jesús, jee nnaka ráa maa, jee nnaqu'va ráa maa xintín Pilato. ²Jee nxiná'má' Pilato re':

—¿Á no'ó kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi ñuun' Israel? Jee nnaxiní'kó Jesús nuun' re':

—No'ó kátyí' nú maa.

³ Jee nxikóñá'án rá sutu' kúñá'nú re' kue'e' ví'í kuatyí.

⁴ Saájee tukuni nikaťu'ún Pilato re':

—¿Á ni ntuná' náxiní'kó nú? Kuni' tyi kue'e' kuatyí xikóñá'án ráa no'ó.

⁵ Soo Jesús ntuná' nnáxiní'kó-o ka'. Saáva ntiví xíni' Pilato.

Nsaána' ráa ya kuvi' Jesús

(Mateo 27:15-31; Lucas 23:13-25; Juan 18:38—19:16)

⁶ Soo ta viko Pascua, sukuáni nakani núne Pilato iin rá tee násí' vekaa ya jíkán' rá ñivi Israel. ⁷ Jee íyó iin tee naní Barrabás. Yí'í re' jín rá inka tee ini' vekaa, tyi nkantá'án ráa jín rá tee nísotí'nú jee nsa'á re' niyi. ⁸ Jee nkenta kue'e' ñivi ya nkajjié'é jíkán' ráa nuun' Pilato, ya sa'á re' sáni ya sá'á re' ta viko vá. ⁹ Saájee nikaťu'ún Pilato ráa:

—¿Á kuíni rán ya nakani núne ni' tee nísotí'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel rúja?

¹⁰ Nkatyi' re' su'va tyi nini' re' ya ñú'ún u'vi' ini' rá sutu' kúñá'nú né'yá ráa Jesús. Jie'e' saáva nñaku'va ráa maa nuun' re'.

¹¹ Soo rá sutu' kúñá'nú vá nsiká'án' ráa rá ñivi, ya kakan' ráa, ya siáá' re' Barrabás kiji-i nuun' ráa nsú ká' Jesús.

¹² Saájee Pilato nñaxiní'kó tuku nuun' ráa:

—¿Ná sa'á nì' jín maaré' ya kátyí' rán ya kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel rúja?

¹³ Jee tukuni nkanajíin ráa:

—¡Tekaa maa nuun' kurúsi'!

¹⁴ Soo Pilato nkatyi' nuun' ráa:

—¿Nakuí rúja? ¿Ná kúvi ya nivá'a nsá'a-a, réja?

Soo suviráa sa' nxiní'in ráa ka' nkanajíin ráa:

—¡Tekaa maa nuun' kurúsi'!

¹⁵ Saájee Pilato kuíni re' kinoo va'a re' jín rá ñivi, jee nsiaá' re' Barrabás. Jee ntyi'i rá soldado yo'o Jesús nsá'a re', jee nñaku'va re' maa xintíin ráa, sáva tekaa ráa maa nuun' kurúsi', sáva ka'ni' ráa maa.

¹⁶ Jee kuíre ñanaka rá soldado re' tyík'eli néé' ini' vetíñú, naní pretorio, nuun' yí'í rá soldado. Jee nñastútú ráa ntáká rá soldado.

¹⁷ Jee nñasikúnijin ráa iin sa'ma kání lí'í maa, kuá' sa'ma ñú'ún tee máá kúñá'nú. Jee ntyutá'án tiyu' ráa yokú'ú' iñu kuá' kúvi corona, jee ntyu'un ráa maa xini' re'. ¹⁸ Jee nkajie'é ráa nka'an' u'vi' ráa kuéntá' nka'an' yíñú'ún ráa nika' nuun' re':

—¡Natiin tu'un káva'a no'ó, ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel!

¹⁹ Jee nkuun ráa iin tuxíi xini' re', jee ntiesíí ráa nuun' re'. Jee ñakuíñi' íti ráa nuun' re', sáva sa'á ráa nika' yíñú'ún ráa nuun' re', kuéntá' yíñú'ún ñivi iin tee kúñá'nú ya tátúní'. ²⁰ Sáa nni'i nsá'a katá ini' ráa nne'yá ráa re' sukuán, jee nsííyo ráa sa'ma lí'í nñú'un re', jee nñasikúnijin tuku ráa sa'ma re' maaré'. Jee ntava' ráa re' sáva tekaa ráa re' nuun' kurúsi' sáva kuvi' re'.

Ntekaa ráa Jesús nuun' kurúsi' jee ni'í' re'

(Mateo 27:32-44; Lucas 23:26-43; Juan 19:17-27)

²¹ Jee yukuán kuajia'a iin tee, jee ntetuvi ráa re' kuniso re' kurúsi' Jesús. Naní re' Simón, kúvi re' tee ñuun' Cirene, jee kúvi re' tátá' Alejandro jín Rufo. Jee vaji re' iin kuaría'. ²² Jee kuñaka ráa Jesús nuun' naní Gólgota, yukuán kúní' kátyí': Yiki Xíní' Niyi. ²³ Jee njia'a ráa nixi' uva nsakanuun ráa jín sujie uva' naní mirra. Soo ntu ní'ín' re' maa. ²⁴ Jee ntekaa ráa re' nuun' kurúsi'. Jee ntasáva ráa sa'ma re'. Nsíkí ráa suerté' sáva kuni' ráa né iin ráa vá ni'in' maa.

²⁵ Kúvi kaiin' yane'en', sáa ntekaa ráa re' nuun' kurúsi'. ²⁶ Jee kuá' xikóná'án ráa re', sukuán ntee ráa nuun' tutu', ya ntekaa ráa

xini' kurúsi', yā kátyí': "Tee kúná'nú yā tátúní' nuun' rá ñivi Israel." ²⁷ Jee ntekaa ráa uvi' rá tee kuí'ná jín re' jee ta nuun' ráa kurúsi' ráa, ñin ityi kuá'á re' jee ñin ityi sátín re'. ²⁸ [Jee nsikúnkuví sáni yā kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí': "Ntiin kuéntá' ráa yā nkuvi re' kuéntá' ñin rá tee sá'á kuatyí."'] ²⁹ Jee rá ñivi jiá'a yukuán ntenuun' ráa re', jee ntyísó íká ráa nuun' ráa nuun' re', jee nkatyi' ráa:

—¡Ja! No'ó yā kátyí' nú yā kani' veñu'un ká'nú, jee uni' kivi' nasa'á nú maa. ³⁰ Sikáku maánú jee nuun nú nuun' kurúsi' —nkatyi' ráa nuun' re'.

³¹ Suni sukuán rá sutu' kúná'nú jín rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, nka'an' u'vi' ráa nne'yá ráa re', jee nkatyi' ráa nuun' ñin inka ráa:

—Rá inka ka' ñivi nsikáku re', soo ntu kúvi sikáku re' maaré'. ³² ¡Cristo!, yā kúvi tee nísotíñú yā tátúní' rá ñivi ñuun' nación Israel, iyó nuun re' nuun' kurúsi' ntañú'ún, sáva kuni'-ó jee inu' ini'-ó maa —nkatyi' rá sutu' kúná'nú.

Jee rá inka ka' tee níntakaa nuun' rá kurúsi' jín re', suni ntenuun' ráa re'.

Ni'i' Jesús

(Mateo 27:45-56; Lucas 23:44-49; Juan 19:28-30)

³³ Sáa nkenta sava nuví, jee nnuneen' ni'i' nuun' ñu'ún, jín ne kauni' yánini. ³⁴ Jee maá kauni', nkanajjín ni'in Jesús:

—¡Eloi! ¡Eloi! ¿Lama sabactani?

(Tu'un ya'á kuíni katyi': ¡Ndiosí' ni'! ¡Ndiosí' ni'! ¿Nakui tyi nke'en nú nxinóo nú nu'u'?)

³⁵ Jee sava ráa ñíí yukuán, sáa nteso'o ráa ya'á, nkatyi' ráa:

—¡Teso'o rán! Kána re' Elías.^a

³⁶ Saájee ninu ñin tee jee ntyunáji re' ñin tia'ma' nuun' nixi' uva iyá, jee ntyísó re' maa xini' ñin yutun, jee njia'a re' vá nuun' Jesús, sáva ko'o-o vá, jee nkatyi' tee vá:

—Nkúsaá maa, jee kuni'-ó retú kiji Elías xinúun re' maa.

³⁷ Soo kuayu'ú Jesús nkanajjín re' jee ni'i' re'. ³⁸ Jee sa'ma ká'nú níntakaa ñúmá'ñú jiás' ini' ve'i í' ví' ini' veñu'un ká'nú, jee nnaṣasava ne xini'-i jín ne jie'e'-e. ³⁹ Jee maá capitán tátúní' nuun' rá soldado vá ñíí re' ityinúun' Jesús. Jee sáa nteso'o re' yā nkanajjín-i su'va jee nini' re' yā su'va ni'i'-i, jee nkatyi' re':

—Máá náá' nijia yā Se'ya Ndiosí' kúvi tee ya'á.

⁴⁰ Jee suni niñi rá ña'an nne'yá íká ráa. Jee nteñu ráa niñi María ñuun' Magdala, jín Salomé, jín María, náná' José jín Jacobo, yā sútyí ka'. ⁴¹ Jee

^a 15:35 Elías nkuvi ñin tee nñakani Tu'un Ndiosí' ne yana'án.

sáá nnee! Jesús Galilea, jee rá ña'an ya'á nnikin' raa Jesús, jee ntyineí raa re'. Jee suni niñi kue'e' ka' rá ña'an nkiji jín re' ñuun' ká'nú Jerusalén.

Nse'í raa Jesús

(Mateo 27:57-61; Lucas 23:50-56; Juan 19:38-42)

⁴² Sáá nini kivi' yukuán, jee kúvi tiempú' sástákoo raa, tyi kúvi-i ñin kivi' kúní' ka' jee kenta kivi' nájiávi raa. ⁴³ Jee nkenta José, tee ñuun' Arimatea. Jee kúvi re' tee yí'í Justicia Ñá'nú, ya íyó ñá'nú rá ñivi nuun' re'. Jee suni íyó tuneí ini' re' máá kivi' tatúní' Ndiosí' nuun' ni'í ñiví. Jee nñasáneí re' ini' re', jee ña'an' re' nuun' Pilato, jee nikan' re' ñuné'yú' Jesús. ⁴⁴ Jee ntiví xini' Pilato ya ya ni'í' Jesús. Jee nkana re' capitán, jee nikatu'ún re' maa, retú ya ni'í' Jesús. ⁴⁵ Jee sáá nkuká'nú ini' re', ya nkatyi' capitán, ya ya ni'í' Jesús, saájee njia'a re' ñuné'yú' vá nuun' José. ⁴⁶ Jee nke'en re' ñin sa'ma kuíjín vá'a. Jee nxinúun re' ñuné'yú' vá, jee nsukún re' maa. Jee ntyu'un re' maa ini' yavi' ve'i niyi nuun' ya nkaan' raa ne íka' kava. Jee ntyina'á raa ñin yuu' máá ká'nú nsikótiyu raa maa yu'ú yavi' vá, sáva kasi' raa maa. ⁴⁷ Jee María ñuun' Magdala, jín María náná' José, nini' raa nuun' nse'í raa ñuné'yú' Jesús.

Nnateku' ii' Jesús

(Mateo 28:1-10; Lucas 24:1-12; Juan 20:1-10)

16 Sáá njia'a kivi' nájiávi, jee María ñuun' Magdala, jín Salomé jín María náná' Jacobo, nke'en raa aceite jiávi'í sáva kityisó raa maa nuun' ñuné'yú' Jesús. ² Jee ne'en' ví'í domingú', kivi' xí'nañú'ún ya semana, ña'an' raa nuun' yavi' vá, sáá ntúun' nkanii'. ³ Jee jíkátu'ún tá'an raa:

—¿Né ñin xitá yuu' ká'nú yu'ú yavi' vá?

⁴ Soo sáá nnakoto raa, jee nini' raa ya ya nika xín yuu' vá, súnika' máá ká'nú nasíkuiti' ví-i. ⁵ Jee nkivi' raa ini' yavi' vá, jee yukuán nini' raa ñin tee sútyí néé' re' ityi kuá'á raa. Jee ñú'ún re' sa'ma kuíjín kání. Jee nyu'ví nasíkuiti' raa.

⁶ Soo nkatyi' re' nuun' raa:

—Koto yú'ví rán. Jesús tee ñuun' Nazaret ya nánukú rán, ya ní'í nuun' kurúsi', ya nnateku' ii' re', ya nxinákoo Ndiosí' re' nkene re' nteñu rá niyi. Ntúví re' ka' ya'á. Kune'yá rán nuun' ñakin' raa re'. ⁷ Soo kuá'án kati' rán nuun' rá tee nsuku'á'a jín re', jín nuun' Pedro, ya xí'na re' ka' k'i'in' ityinúún' rán ne ñuun' Galilea. Yukuán kuni' rán re', sáni nkatyi' re' nuun' rán —nkatyi' tee sútyí vá.

⁸ Saájee nkenekunu raa ne ini' yavi' ve'i niyi vá, tyi nkajie'é nkisi-i raa jee ntiví xini' raa. Jee ni ñin nuun' ntuná' nkátyí' raa, tyi nyu'ví raa.

Nt̄vi Jesús n̄un' María ña'an ñuun' Magdala

(Juan 20:1-18)

⁹ [Sáá n̄ateku' ii' Jesús, yane'en' domingú' kiví' xí'nañú'ún kájié'é semana, jee xí'na ka' n̄un' María ñuun' Magdala nt̄vi re'. Jee kúvi ña ña'an ya ntava' re' uxa' t̄atyí' né'í'. ¹⁰ Jee ña'an' ña, jee ñakatyit̄ú'ún ña n̄un' rá ñivi nkutá'an jín re'. Jee kúkuéká ini' ráa, jee ná'yú' ráa. ¹¹ Soo sáá nteso'o ráa ya n̄ateku' ii' re', jín ya nini' ña maa, soo ntu nínú' ini' ráa ña.

Nt̄vi Jesús n̄un' uvi' rá t̄e ya s̄ukuá'a re' ráa

(Lucas 24:13-35)

¹² Jee kuíre ni j́ka núv́' rá t̄e kuá'an' ráa n̄un' kuaría', jee s̄ín ka' nt̄vi Jesús n̄un' ráa. ¹³ Jee sáá kuá'an' ráa jee nkatyit̄ú'ún ráa maa n̄un' rá inka ka', jee suni ntu nínú' ini' ráv́.

Síkúnisotínú Jesús rá t̄e s̄ukuá'a re' ráa ya kuvi ráa apóstol

(Mateo 28:16-20; Lucas 24:36-49; Juan 20:19-23)

¹⁴ Jee kuéé ka', nt̄vi Jesús n̄un' rá ni uji' ñin t̄e, ni néé' ráa n̄un' mesa kúxíní ráa. Jee nkuxeen' re' n̄un' ráa, ya ntu nínú' ini' ráa, ya ni'in ánima' ráa, tyi ntu nínú' ini' ráa rá ñivi nini' ya n̄ateku' ii' re'.

¹⁵ Jee nkatyi' re' n̄un' ráa:

—Kuá'an' rán kuáiyó ñiví, jee stekútu'ún rán tu'un vá'a jie'e' nu'u' n̄un' rá ñivi kuáiyó ñiví, ya nsa'á Ndiosí'. ¹⁶ ñin ñivi ya kunei ini'-i tu'un vá, jee kuanuté-e, jee natava' Ndiosí' maa n̄un' kuatyí-i sikáku re' maa. Soo ñin ya ntu kúneí ini' tu'un vá, jee sanáa' Ndiosí' sikí'-i ya kuno'o-o. ¹⁷ Jee rá seña ya'á koo jín rá ñivi, ya kúneí ini' ráa nu'u', sáva stúvi-i ya íñí ni' jín ráa: ya n̄un' s̄uví ni' taníkín' ráa rá t̄atyí' né'í' yí'í' ñivi. Jee ka'an' ráa inka ka' n̄un' tu'un, ya ntu jíáku'un ini' ráa. ¹⁸ Jee t̄in ráa ko'o xeen', jee ré ko'o ráa nute kútá'an' jín ñu'un xéen', jee ntuná' kuno'o ráa. Jee suni tyisó ráa na'á ráa n̄un' rá kú'ví' jee nuvi ráv́ —nkatyi' Jesús.

Nnaa Jesús s̄ukún

(Lucas 24:50-53; Hechos 1:9)

¹⁹ Saájee sáá njia'a ya nka'an' maá Ito'o'-ó Jesús jín ráa, jee nxináa Ndiosí' Jesús s̄ukún. Jee ñakunee' re' ityi kuá'á Ndiosí' n̄un' tátúní' re' jín-i. ²⁰ Jee nkeityí' rá t̄e vá, jee níñ nstekútu'ún

ráa t̄un vá'a Jesús, jee ntyineí maá Ito'o'-ó ráa, jee nstúvi re' ya
naá' ví t̄un vá jín seña íí' anasí nsa'á re'. Saá koo. Amén.]

Tu'un vá'a ntee Lucas jie'e' Jesús

Ná kuvi tyi ntee Lucas tutu' ya'á

1 Kue'e' rá ñivi nsatíñú raa sáva tee raa tu'un ká'án' jie'e' rá tiñu ya nkuvi nteñu rání',^a ²sánikua' nákaní rá ñivi nini' jínúun' raa maa nuun' rání' ne xí'nañú'ún, jee yítíñú raa xiné'én' raa tu'un Jesús.³ Jee nu'u' [Lucas] nñanukú tu'un ñunkúún va'a ñi' ntáká tu'un jie'e' kua' nkuvi ne ya nkajié'é nkiji Jesús. Jee saáva, nu'u' ranika', ñani ini' ñi' ya íyó va'a ya suni nu'u' téé yíyú'ú ñi' rá tu'un jie'e' kua' nkuvi. Jee téé ñi' maa nuun' no'ó, Teófilo, tee ñá'nú,⁴ sáva kuni' ñaa' nú ya ñaa' kúvi tu'un ya nkatyitu'ún raa nuun' no'ó.

Íin najiá'á' íí' Ndiosí' nkatyitu'ún-u ya kaku Juan tee síkuánuté

⁵Sáá tiempú' nkuvi Herodes tee nísotíñú ya ntatúní' re' ñuun' Judea, jee niyo ñi' sutu' naní Zacarías, ya yí'í re' nuun' ñi' rá grupo sutu' ya naní grupo vá Abías. Jee ñasí'í re' naní Elisabet, jee kúvi ña se'ya itiyiúkún' vaji nuun' sutu' Aarón.⁶ Jee ni núví' raa nkuvi ñivi ñaa' ityinúún' Ndiosí', tyi ñaa' va'a ña'nu raa sánikua' ntáká tiñu ya ntatúní' Ito'o'-ó Ndiosí' jín rá tiñu ñakin' re', jee ntu íyó ña jie'e' tyikuatyí ñivi síki' raa jie'e' vá.⁷ Soo ntu niyo se'ya raa, tyi ña'an númá' ví Elisabet, jee nyii ví'í ni núví' raa.

⁸Jee ñi' kivi' sá'á Zacarías tiñu sutu' ityinúún' Ndiosí', sáá nkenta nñivi tuku grupo re' sá'á raa tiñu sutu'.⁹ Jee sánikua' íyó ñujín' rá sutu', jee ntyu'un raa suerté' jee nkakí'í ta'ví' Zacarías ya nkaji raa re' sáva kivi re' veñu'un Ndiosí' sáva teñu'un' re' sujie.¹⁰ Jee íñi' ntáká rá ñivi kue'e' tyíké'í veñu'un vá ká'án' raa jín Ndiosí' máá hora sókó' sujie vá káyú'-u.

¹¹Jee nkituvi ñi' najiá'á' íí' Ito'o'-ó nuun' Zacarías íñi-í ityi kuá'á neka' lúlú nuun' káyú' sujie vá.^b ¹²Jee sáá nini' Zacarías maa, jee ntiví' xá xini' re', jee ntiin ya yú'ví re' maaré'.¹³ Soo nkatyi' najiá'á' íí' vá nuun' re':

—Koto yú'ví nú, Zacarías, tyi ntiin kuéntá' Ndiosí' ya jíkán' tá'ví' nú, jee ñasí'í nú, Elisabet, koo ñi' se'ya yí'í ña, jee sikúnání' nú maa Juan.

¹⁴Jee nusí'í' nasíkuiti' ini' nú jee yasí'í ini' ánima' nú kuvi re', jee kue'e' rá ñivi kusí'í ini' ánima' raa jie'e' ya kaku-u,¹⁵ tyi ityinúún' Ndiosí' kuvi re' ñi' tee kúñá'nú. Jee ni nsá' ko'o re' nixi' nuxi' uva ni nixi' xéen', jee ne kí'í tyitú' Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' re' ne ñútyíji náná' re' maaré'.

¹⁶Tyi sa'á re' ya kue'e' ví'í rá ñivi se'ya ñuun' Israel nanikó ini' raa sáva

^a 1:1 Reina Valera kátyí': ya kúvi ya náá' nijia nini' rán' maa. ^b 1:11 Altar del incienso

natu'va ráa Ito'o' ráa ya kúvi Ndiosí' ráa. ¹⁷ Jee xí'na ka' Juan kenta, ne ntiá'an kenta Ito'o'-ó, jee koo Tatyí' Íí' Ndiosí' jín re' jee koo fuersá' ní'in Ndiosí' jín re', kuéntá' kuá' nkuvi jín Elías^a ne yana'án. Jee katyitu'ún re' tu'un jie'e' Ito'o'-ó sáva nasa'á re' nakamañi' rá tátá' jín rá se'ya ráa, jee sáva natyu'un re' ityi rá ñivi ni'in ini' ya sama ini' ráa jee naku'un kájí ini' ráa sánikuá' ñivi naa'. Jee su'va nasa'á tú'va re' rá ñivi sáva koo tu'va va'a ráa kunikin' ráa Ito'o'-ó sáa kenta-a —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹⁸ Jee nkatyi' Zacarías nuun' najiá'á' íí' vá:

—¿Naja kuvi kuká'nú ini' ni' retú ya naá' kúvi nijia-a rúja? Tyi tee nyii nkuñá'nú kúvi ni' jee suni nyii nkuñá'nú ñasí'f ni' ranika'.

¹⁹ Jee nnaxiní'kó najiá'á' íí' vá nuun' re':

—Nu'u' kúvi ni' Gabriel, ya íñí ni' yítíñú ni' nuun' Ndiosí', jee ntyuityí re' nu'u' vaji ni' ka'an' ni' jín nú, sáva taji ni' tu'un vá'a ya'á nuun' nú. ²⁰ Soo vitan jee kasi' tatyí' nú kuñí'ín' nú jee ni nsá' kuvi ka'an' nú nekua' kenta máa kivi' kuvi ya'á ya nkatyi' ni', tyi ntu nínú' ini' nú rá tu'un ya nkatyi' ni'. Jee tu'un vá sikúnkuvi máa tiempú' nkaji Ndiosí' —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

²¹ Jee rá ñivi íñí tyíké'i veñu'un ká'nú ii' vá nétu ráa kene Zacarías, jee kúsín ini' ráa ya kúkuéé ví'f re' kene re' ini' veñu'un ká'nú ii' vá. ²² Soo sáa nkene re', jee ni ntu nkúvi ka'an' re' ráa, jee ñaku'un ini' ráa ya nini' re' ya nxinenuun' Ndiosí' re' ini' veñu'un íí' vá, tyi máa jín seña ni nsa'á re' nuun' ráa, tyi nkinoo ñí'ín' re'.

²³ Jee sáa nkuvi nñu rá kivi' nsikúnkuvi re' tiñu sa'á re' ya kúvi sutu', jee kuano'on' re' ve'i re'. ²⁴ Jee sáa njia'a yaku' rá kivi' vá jee nñanise'ya ñasí'f re', Elisabet, jee nyí'i ni'yu' ña ve'i ña ni ntu nkene ña u'un' yoo', jee ñani ini' ña: ²⁵ “Su'va nsa'á Ito'o'-ó jín nu'u', tyi vitan íyó máni' ini' re' né'yá re' nu'u' tyi nsíyo re' tunkánuun íyó ni' nuun' rá ñivi ya ntu íyó se'ya ni'.”

Íin najiá'á' íí' nkatyitu'ún ya kaku Jesús

²⁶ Jee yoo' íñú', jee ntyuityí Ndiosí' najiá'á' íí' re' Gabriel ña'an'-a nuun' íin nuun' tñin Galilea ya naní Nazaret. ²⁷ Ñane'yá-a íin ña'an sútyí núún jee káá ná'vi' jie'e' ña ya tana'á ña jín íin tee naní José ya kúvi re' se'ya ityiyúkún' vaji nuun' David. Jee ña'an sútyí núún vá naní ña María. ²⁸ Jee nkivi najiá'á' íí' vá nuun' néé' ña, jee nkatyi'-i nuun' ña:

—¡Tónii!! ¡Ná ka' íyó máni' ví'f ini' Ndiosí' né'yá re' nó'o! Tyi íyó Ito'o'-ó Ndiosí' jín nú. [¡No'ó ya ná ka' netu' ka' kúvi nú sá'á Ndiosí'!]

²⁹ Soo nkunaan nkusu'va ña jee nñu'un ini' ña ná jie'e' kúvi ya nka'an' najiá'á' íí' vá jín ña sukuán. ³⁰ Saájee nkatyi' najiá'á' íí' vá nuun' ña:

^a 1:17 Elías nkuvi íin tee nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' tió' tyíji ví'f.

—María, koto yú'ví nú, tyi nni'in' nú ya vá'a íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' no'ó. ³¹ Jee kuni' nú tyi nanise'ya nú, jee koo iin se'ya yíí nú, jee sikúnání nú maa Jesús. ³² Jee kuñá'nú re', jee kuaní re' Se'ya Ndiosí' máá ñá'nú ka' nuun' ni'i. Jee sa'á Ito'o'-ó Ndiosí' ya tatúní' re', kuéntá' kuá' ntatúní' David ya kúvi tátá' jíí' itiyúkún' re'. ³³ Jee tatúní'-i níínkání nuun' rá ñivi ñuun' Israel,^a jee ni nsá' koo nuun' jínu tiñu tátúní'-i —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

³⁴ Saájee nkatyi' María nuun' najiá'á' íí' vá:

—¿Naja vá kúvi jee kuvi rá tiñu nkatyi' nú ya'á? Tyi ni ntiá'an nune'én ni' jín ni iin tee.

³⁵ Jee nnaixin'kó najiá'á' íí' vá nuun' ña:

—Tatyí' Íí' kiji-i nuun' no'ó, jee kiji fuersá' ní'in níso maá Ndiosí' máá ñá'nú ka' nuun' ni'i jee kenta-a kikasi' kátí-i no'ó jee sa'á-a tiñu anasí jín no'ó. Jee saáva tee lúlí jí' ya kaku vá kuaní-i Se'ya Ndiosí'. ³⁶ Jee tes'o nú, suni tá'án' nú Elisabet, suni koo iin se'ya yíí ña asúnika' ya nkuñá'nú ña. Jee ya iñu' yoo' ya íyó ya nnanise'ya ña, ya kátyí' ráa ya kúvi ña ña'an númá'. ³⁷ Tyi nuun' Ndiosí' ni iin ntuné íyó ya ntu kúvi sa'á re' maa —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

³⁸ Saájee nkatyi' María:

—Ya'á íyó ni' kuéntá' iin musú' nuun' Ito'o' ni', jee kuvi jín nu'u' sánikuá' nkatyi' nú —nkatyi' ña.

Saájee nkuiyo najiá'á' íí' vá nuun' ña kuá'an'-a.

Ñane'yá María tá'án ña Elisabet

³⁹ Jee rá kivi' yukuán, jee numíji'í' nketyí María kuá'an' ña iin rá ñuun' káá rá yuku vá ya yí'í xintín' ñuun' Judea. ⁴⁰ Jee sáá nkenta ña nkivi ña ini' ve'i Zacarías jee nka'an' jia'ú ña Elisabet. ⁴¹ Jee sáá nteso'o Elisabet ya nka'an' jia'ú María ña, jee né nnanava ntyí'kín ña ini' ña, jee nkunéi Tatyí' Íí' ntyitú-u Elisabet, ⁴² jee ni'in nka'an' ña, jee nkatyi' ña:

—jNdiosí' nsá'á ya na ka' netu' ka' kúvi nú nteñu ntáká rá ña'an, jín suni na ka' netu' ka' kúvi se'ya nú ya kaku! ⁴³ Jee, ¿naja kúvi ya nkuvi ya vá'a ya'á jín nu'u', ya náná' Ito'o' ni' vaji né'yá-a nu'u' rúja! ⁴⁴ Kuni', jtyi kuatyí kuiti' sáá nteso'o ni' ya nka'an' nú nu'u' jee né nnanava ntyí'kín ni' ini' ni' ya nkusi' ini'-i! ⁴⁵ jNa ka' netu' ka' kúvi nú ya ninu' ini' nú tyi sikúnkuvi Ito'o'-ó Ndiosí' ya nkatyi' re' nuun' nú! —nkatyi' Elisabet.

⁴⁶ Saájee nkatyi' María:

Ne ánima' ni' nákuetú'ún ni' Ito'o'-ó Ndiosí' ya kúñá'nú nasí'kuiti' re',

^a 1:33 Rá itiyúkún' Jacob.

47 jee né ánima' n̄i' kúsíi' ini' n̄i' nuun' Ndiosí' ya nátava' re'
nu'u' nuun' kuatyí n̄i' sikáku re' nu'u'.

48 Tyi ntiin kuéntá' re' né'yá re' nu'u' ña'an lál'ví, ya kúvi n̄i'
musú' re' sikúnkuví n̄i' ya nkatyi' re'.

Jee kuni', jee ne vitan jín ne ntáká tiempú' ityinúun' ka' jee rá
ñivi kuteku' raa, jee katiyí' raa ya na ka' netu' kúvi n̄i',

49 tyi maa tiñu ñá'nú anasí nsa'á re' nuun' nu'u'.

Maaré' vá niso re' máá fuersá' mánasí íí',

¡Ndiosí' ¡i' kúvi re'!

50 Jee n̄ínkání kuiti' kuná'ví ini' re' kune'yá re' rá ñivi
ya ñúyú'ví ini' raa re'.

51 Tyi nsa'á re' tiñu anasí máá ñá'nú nasíkuiti' ka' jín
maa fuersá' ní'in niso maaré'.

Tyi nkunei' re' jín rá ñivi jiáni téyí ini' antúní' raa jee
nsikútenuun re' raa.

52 Jee rá ñivi ya kúná'nú, nkane'e' re' tiñu kúná'nú niso raa,
jee n̄axináa re' rá ñivi lál'ví, nnuñá'nú raa nsa'á re'.

53 Jee rá ñivi ya jí'í' raa soko jee njia'a ví'í re' nuun'
raa ya kaji' raa,

jee rá ñivi kúká, jee n̄atyuityí sain re' raa.

54 Jee ntyineí ntyituví re' yó ñivi ñuun' Israel, ya kúvi-ó musú' re',
tyi ná'kú'un ini' re' ya kuná'ví ini' re',

55 Abraham jín rá se'ya itiyiúkún' nkene nuun' re',
sánikua' nkatyi' re' nuun' rá tátá' jí'í'-ó yana'án.

Nkatyi' María.

56 Jee nkinoo María nnee' ña jín Elisabet yatin uní' yoo'.

Jee kuíre nnikó ña kuano'on' ña ve'i ña.

Sáa nkaku Juan ya síkuánuté re'

57 Jee sáa nkenta tiempú' kaku se'ya Elisabet, jee nsikáku ña iin
sútyí yíí. 58 Jee rá ñivi néé' yatin jín ña jín rá tá'án ña, jee sáa nteso'o
raa ya nkuná'ví nasíkuiti' ini' Ito'o'-ó ña, jee ne jí'ín raa nkusií' ini'
raa jín ña. 59 Jee sáa nkenta kivi' uná' ya nta'ví' ntyí'kín vá ña'an' sa'á
circuncidar raa maa, jee síkúnání raa maa Zacarías nékúvi kuéntá'
kua' naní tátá'-a. 60 Soo n̄axinikó náná'-a, jee nkatyi' ña:

—Ntuví, tyisa' Juan kunaní-i.

61 Jee nkatyi' raa nuun' ña:

—[¿Na kuví rúja?] Tyi ni ntuví ni iin rá tá'án nú
ya naní sukuán —nkatyi' raa.

62 Saájee máá jín seña níkatu'ún raa tátá' ntyí'kín vá naja kuíni
re' kunaní-i. 63 Jee níkan' re' iin tukúnú lúlí, jee ntee re' nuun'-u

su'va: “Juan naní-i”, ntee re', jee ntáká rá ñivi vá ntiví xíni' raa.

⁶⁴Jee máá hora yukuán nkuvi nnaka'an' Zacarías jee nnuvita yáá re' ya nkuñí'in' re', jee nkajié'é re' nnakuetú'un re' Ndiosí'. ⁶⁵Jee ntáká rá ñivi ya néé' yatin raa jín re' nñuyú'ví ini' raa. Jee ntáká rá ñuun' káá ntáká yuku tñin ñuun' Judea nka'an' raa jie'e' ya nkuvi rá tiñu sukuán. ⁶⁶Jee ntáká rá ñivi ya tésó'o raa rá tu'un vá jie'e' ya nkuvi, jee jíani ini' ánima' maáráa jie'e' vá, jee kátyí' raa:

—¿Né iin ka' vá kuvi tee lúli ya'á sáá kue'nu-u? Tyi máá naá' nijia ya máá Ito'o'-ó Ndiosí' íyó re' jín-i tyinei re' maa.

Tu'un vii' ya nnakani yatyi' Zacarías

⁶⁷Jee Zacarías, tátá' tee lúli vá, ntyitú re' maá Tatyí' Íí', jee nnakani re' rá tu'un nkéne yu'ú Ndiosí', jee nkatyi' re':

⁶⁸Na ka' netu' ka' kúvi Ito'o'-ó ya kúvi re' Ndiosí' rá ñivi ñuun'-ó Israel,

tyi nkiaa' re' ntyinei re' yó ya kúvi-ó ñivi re', jee nnakani núne re' yó nuun' tunó'ó nó'o-ó.

⁶⁹Tyi ntyuityí re' iin ya niso-o fuersá' íí' ya sikáku-u yó, jee kiji-i kaku-u nuun' tata' itiyúkún' vaji nuun' David, ya nkuvi-i musú' re',

⁷⁰jee ntyuityí re' maa sánikua' kuéntá' ntyisóyu'ú re' maa jín tu'un njia'a re' nuun' rá tee íí' tu'un nkene yu'ú máá maáré' sákatyi' raa yana'an víí,

⁷¹sáva sikáku re' yó nuun' rá ñivi ya túfi' ta'an raa jín-ó jín xintín ntáká ñivi ya tá'vi ini' raa né'yá raa yó,

⁷²sáva kuná'ví ini' re' rá jíí'-ó yana'an,

ya náku'un ini' re' jie'e' tratú' íí' nsa'á re' sáva sikúnkuvi re' maa.

⁷³Tyi su'va nsa'á' re' jín tu'un ntyisóyu'ú re' nuun' tátá' jíí'-ó Abraham:

ntaji re' nuun'-ó,

⁷⁴ya sikáku re' yó xintín rá ñivi túfi' ta'an jín-ó,

sáva nkú'un yú'ví ini'-ó kitínú-ó nuun' re',

⁷⁵jee koo noo ninu'un ánima'-ó ityinúún' re' jee naa' koo-ó kitínú-ó nuun' re' ntáká tiempú' kivi' tékú'-ó.

⁷⁶Jee no'ó, se'ya yí lúli ni', ñani Ndiosí' nó sáva kuvi nú iin tee ya nakani nú tu'un kene yu'ú máá maá Ndiosí' ya máá ñá'nú re' ka' nuun' ni'i.

Tyi xí'na nú ki'in' nú koso' nú nuun' Ito'o'-ó, sáva sa'á tu'va nú ánima' rá ñivi, jee kenta re'.

⁷⁷Jee sáva sikúká'nú nú ini' rá ñivi re' ya sikáku re' raa jie'e' kuatyí raa,

ji'e' ya kuneká'nú ini' re' raa nuun' kuatyí raa.

⁷⁸Tyi nasíkuiti' ná'ví ini' Ndiosí'-ó ne ánima' re'
ñunkúún ini' re' yó,

jee saáva ne antiví kiji re' kistuún' re' ini' antúní'-ó
kuéntá' túún' nkanii' ya káa-a.

⁷⁹Sáva stúún' re' ini' ánima' rá ñivi ya jíá'nu raa nuun'
neen' ya sané' íyó kinaan' raa.

Jee sáva natyu'un re' ityi yó naja kue'nu-ó nuun'
kunee' va'a ñunkúún-ó,

nkatyi' Zacarías.

⁸⁰Jee sáá ña'nu tee lúlí vá jee nkunei ini' ánima'-a. Jee
nnee'-e nuun' ñu'ún sain nuun' ntuví ñivi, nekuá' nkenta kivi'
ya nnaštúvi-i maáa nuun' rá ñivi ñuun' Israel.

Sáá nkaku Jesús

(Mateo 1:1-18)

2 Jee rá kivi' tiempú' yukuán nkuví su'va, jee Augusto ya kúvi tee
tátúní' ñuun' Roma, jee ntatúní' re' nuun' rá ñivi kuafyó rá ñuun'
íyó ñiví ya y'í raa xintín ñuun' Roma ya nake'en raa kuafyó súv'í rá
ñivi nakí'i nuun' tutu'. ²Jee ya'á kúvi ya xí'nañú'ún ítyí ya nake'en raa
súv'í rá ñivi sáá ñiñi Cirenio nísotínú re' nuun' ñuun' Siria. ³Jee ntáká
rá ñivi kuano'on' raa ta rá ñuun' rá jí' raa kuanakú'va raa súv'í raa.

⁴Jee suni José ranika' nkene re' ñuun' Nazaret iin rá ñuun'
Galilea, jee kuano'on' re' ñuun' y'í xintín Judea, naní Belén, ya
kúvi ñuun' nuun' nkaku David jí' re' yana'án. Tyi kúvi re' se'ya
ityiyúkún' vaji nuun' David. ⁵Jee kuá'an' re' yukuán sáva naku'va
nkáá re' súv'í re' jín María yukuán, ya káá ná'vi' re' jín ña, jee néé'
kue'i' ña. ⁶Jee ni néé' raa Belén yukuán, jee nkenta kivi' ya sikáku
ña se'ya ña. ⁷Jee nsikáku ña se'ya yí ña ya kúvi se'ya xí'nañú'ún
ña, jee nsúkún ña sa'ma maa, jee ñakin' ña maa nuun' káá ya yájí'
rá sana', tyi ntuví íyó núne ka' ini' ve'i nuun' kínóo rá ñivi.

Rá najiá'á' í' Ndiosí' nkenta raa nuun' rá tee náka sana'

⁸Jee yatin ñuun' yukuán íñí rá ñivi náka lantyi, jee kínóo raa nuun'
kú'ú' kúm'í raa rát'í yakuáá'. ⁹Jee sanaan' ni ntuvi iin najiá'á' í' Ito'o'-ó
Ndiosí' nuun' raa, jee nuva Ito'o'-ó Ndiosí' ntyutiyu' ñuun' jíánute'-e
raa, jee nyu'ví nasíkuiti' raa. ¹⁰Soo nkatyi' najiá'á' í' vá nuun' raa:

—Koto yú'ví rán, tyi kuni' rán ya vaji taji ni' tu'un vá'a nuun' rán, ya
sa'á ya kusí'í' ví'í ini' ránú jín ya kúvi ya vá'a nuun' kuafyó rá ñivi. ¹¹Tyi
vitan jee nkaku iin tee ya natava' re' ráno'ó nuun' kuatyí rán sikáku re'

ráno'ó ya kúvi re' Cristo ya kúvi re' Ito'o'-ó, jee nkaku re' nuun' ñuun' Belén ya kúvi ñuun' nkaku David. ¹²Jee ya'á kúvi-i iin seña nuun' ránú sáva nakuni' rán maa: ya nani'in' rán iin ntyíkin yíkin yísukun'-u sa'ma jee káá-a iin nuun' káá ya yájí' rá sana' —nkatyí' najiá'á' íí' vá.

¹³Jee sanaan' kuiti' ntuvi kue'e' ví'í nasíkuiti' ka' rá najiá'á' íí' vaji antiví ñakuiñi' raa xiin najiá'á' íí' vá, jee nákuetú'ún raa Ndiosí' jee kátyí' raa:

¹⁴¡Na' ka' vii' nasíkuiti' ka' kúná'nú Ndiosí' ya íyó re' ne antiví, jee nuun' ñiví nakunee' va'a rá ñivi jín Ndiosí' ya íyó maní' ini' re' né'yá re' raa!

Nkatyi' rá najiá'á' íí' vá.

¹⁵Saájee sáa kuano'on' rá najiá'á' íí' vá antiví súkún, jee rá tee náka lantyi' vá nkatyi' raa nuun' iin inka raa:

—Nkó'ón'-órán ntañú'ún ñuun' Belén jee kin'e'yá-ó nakuá nkuvi jie'e' ya'á ya nsikúká'nú Ito'o'-ó maa ini'-ó —nkatyí' raa.

¹⁶Saájee ne numíji'í' ku'a'an' raa, jee nñani'in' raa María jín José, jín ntyíkin vá, káá-a iin nuun' ñú'ún ya yájí' rá sana'. ¹⁷Jee sáa nini' raa ntyíkin vá, jee nsikúká'nú raa ini' rá ñivi jie'e' ya nkatyi' rá najiá'á' íí' vá nuun' raa jie'e' ntyíkin vá. ¹⁸Jee ntáká rá ñivi ya nteso'o raa maa ntiví xini' raa jie'e' tu'un ya nkatyi' rá tee náka lantyi' vá nuun' raa. ¹⁹Soo María jee ntyu'un va'a ña ini' ña ntáká rá tu'un ya'á, jee jiáni ini' maña jie'e'-e. ²⁰Jee nñikó rá tee náka lantyi' vá nuun' íñi' rá lantyi' raa, jee kátyí' raa ya vii' nasíkuiti' kúná'nú Ndiosí' jee nákuetú'ún raa re' jie'e' ntáká ya nteso'o raa jín ya nini' jínúun' raa, ya nkuvi nijia kuéntá' ku'a' sáni nkatyi' najiá'á' íí' nuun' raa.

Ñanaku'va raa Jesús nuun' Ndiosí' ini' veñu'un ká'nú

²¹Jee sáa nkuvi kivi' uná' ya nkaku ntyíkin vá, jee nsa'á circuncidar raa re', jee nsikúnání raa re' Jesús, súvi ya nsikúnání najiá'á' íí' Ndiosí' maa ne sáa ntiá'an ka' nanise'ya náná'-a María maa.

²²Jee sáa nsijínu rá kivi' ya síkúnkuvi rá ña'an ñujiin' ya íyó nonoo ráñá nuun' Ndiosí' sániku'a' tu'un tátúní' Ndiosí' ya njiá'a re' nuun' Moisés. Jee ña'an' José jín María jín ntyíkin vá ñuun' Jerusalén sáva naku'va raa maa nuun' Ndiosí'. ²³Tyi sukuán niso nuun' ley Ito'o'-ó Ndiosí' ya ntatúní' re' ya: “Ntáká rá sútyí yí ya kúvi se'ya xí'nañú'ún, kinaku'va kuéntá' maa nuun' maá Ito'o'-ó Ndiosí' sáva kuvi-i kuéntá' iin nantíñú maaré' maa.” ²⁴Jee suni kuasoko' raa nuun' Ito'o'-ó Ndiosí' kuéntá' ku'a' kátyí' nuun' tu'un ntatúní' maaré' yana'an: ya soko' raa iin tayú kúku áxí uvi' paloma lúlí.

²⁵Jee saájee niyo iin tee naní Simeón, jee néé' re' Jerusalén jee kúvi re' iin tee naa' ya yítíñú re' nuun' Ndiosí', jee ñú'ún ini' re' nétu

re' ya kiji Ito'o'-ó sikáku re' rá ñivi ñuun' Israel nasavá'a re' ini' raa. Jee Tatyí' Íí' Ndiosí' íyó-o jín Simeón. ²⁶ Jee nstúvi yatyi' Tatyí' Íí' nuun' re' ya ni nsá' kuví' re' ne ntiá'an kuni' re' nuun' máá Cristo ya tyuutyí' Ito'o'-ó Ndiosí'. ²⁷ Jee nsá'á Tatyí' Íí' ya k'ín' re' veñu'un kivi' yukuán. Jee sunisaá ña'an' rá si'í ntyí'kín yí' t'ín vá ya kúvi Jesús jee ña'an' raa jín-i veñu'un, sáva sikúnkuví raa tiñu jín-i sánikua' tátúní' ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés. ²⁸ Jee ntiin Simeón ntyí'kín vá ñakinumi re' maa, jee nñakuetú'ún re' Ndiosí', jee nkatyi' re':

²⁹ Ito'o' ni' Ndiosí', vitan jee natyuityí nú nu'u' ya kúvi musú' nú k'ino'on' ni' jín nú,

sánikua' ntyisóyu'ú nú nuun' nu'u',
jee ne sain nájiávi vá'a ánima' ni'.

³⁰ Tyi nne'yá jínúun' ni' maaré' ya ntyuityí nú ya sikáku re' rá ñivi nú jie'e' kuatyí ránu'u',

³¹ ya nsatú'va nú maa ityinúun' ntáká rá ñivi ñivi.

³² Jee maaré' kúvi iin ñu'un' ya stúun' re' ini' antúní' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi ñuun' Israel, ya stúvi-i ya naá' nuun' raa, jee sa'á re' ya vii' kúñá'nú rá ñivi ñuun' nú Israel,

nkatyi' Simeón.

³³ Jee José jín náná' ntyí'kín vá, ntiví xini' raa jie'e' rá tu'un ya nkatyi' Simeón jie'e' ntyí'kín vá. ³⁴ Jee nkatyi' re' ya na ka' sa'á ka' Ndiosí' ya vá'a jín raa, jee nkatyi' re' nuun' náná'-a María:

—Kuni' nú, telúlí ya'á saá ya ñani maa vaji re' sáva sa'á re' ya kininkava kue'e' ví'í rá ñivi ñuun' Israel kinaan' raa, jee xináa re' rá kue'e' ñivi ñuun' Israel ya ñúlá'ví ini' raa. Jee suni maaré' kúvi seña ya ntyuityí Ndiosí' stúvi ya náá', soo súa' sukuán jee nuní'in ñivi nuun' re'. ³⁵ Jee nuun' no'ó jee ntáká rává kuví-i kuéntá' kuá' kivi iin yutyi' espada ne ini' ánima' nú stúfí'-i. Jee sukuán jee vaji re' sáva stúvi nijin' naja vá jáni ini' antúní' rá ñivi ya ñu'un ini' ánima' raa —nkatyi' Simeón.

³⁶ Jee suni yukuán íñí iin ña'an naní Ana ya kúvi iin ña'an ya nákaní ña tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí', jee kúvi ña se'ya Fanuel, jee kúvi ña tata' Aser. Jee nyíi ña nkuñá'nú ví'í ña, jee ne sutyí' núun ña ntana'á ña, jee nnee' ña jín yí' ña uxá' kuiya'.

³⁷ Jee nkinoo ná'ví ña, jee íñí ña kumixiko kumi' (84) kuiya'. Jee ni ntu kéne ña veñu'un tyi nuví niñu' yítí'ñú ña tiñu sá'á nuun' Ndiosí', jee íyó nite' ña jee ká'án' ña jín Ndiosí'. ³⁸ Jee suni maá hora yukuán nkenta ña nuun' íñí raa, jee jiá'a ña ya kúta'ví' ña nuun' Ndiosí' nákuetú'ún ña re' jee nkaji'é' ña nkatyi' ña jie'e' ntyí'kín vá nuun' ntáká rá ñivi rá nétu ya kiji Ito'o'-ó nakani núne re' rá ñivi ñuun' Jerusalén nuun' tunó'ó nó'o raa.

Nnikó ráa nuun' ñuun' Nazaret

³⁹Jee sáá nni'i nsikunkuvi José jín María ntáká tiñu sánikua' kátyí' tu'un ntatúni' Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' ley re', jee nnikó ráa kuano'on' ráa nuun' Galilea nuun' ñuun' ráa Nazaret. ⁴⁰Jee ntyíkin vá jiá'nu re' jee jíjia re', jee íyó tyitú re' ya nkunítyí víí xíni' re' jee maní' ini' Ndiosí' nélyá-a maaré'.

Íñí telúli Jesús ini' veñu'un ká'nú

⁴¹Jee ta kuiya' jiá'an' rá si'í Jesús Jerusalén viko Pascua. ⁴²Jee sáá íñí Jesús uxu' uvi' (12) kuiya', jee kuá'an' ráa jín re' Jerusalén sánikua' ñujiín' níkin' ráa ya jiá'an' ráa viko Pascua.

⁴³Jee sáá njia'a viko vá, jee nnaketyí ráa kuano'on' ráa, soo telúli Jesús nkinoo re' Jerusalén, jee ni ntu nsá'á rá si'í re' kuéntá' ya nkinoo re'. ⁴⁴Tyi nka'vi ini' ráa ya kútá'an' re' nteñu rá ñivi ya kuano'on' jín ráa ityi. Jee iin kivi' ya ñú'ún ráa ityi, jee nkajie'é nánukú ráa re' nteñu rá ñivi tá'an ráa jín rá ñivi jíní' ta'an jín ráa. ⁴⁵Soo sáá ntu nnáni'in' ráa re' jee nnikó ráa Jerusalén kuananukú ráa re'.

⁴⁶Jee ne kivi' uní' nkuvi jee nñani'in' ráa re' ini' veñu'un ká'nú Jerusalén, néé' re' nteñu rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúni' Ndiosí', tésó'o re' tu'un kátyí' ráa, jee jikátu'ún re' ráa. ⁴⁷Jee ntáká rá ñivi ya tésó'o ráa rá tu'un kátyí' re' jee tíví xíni' ráa ya nítyí víí ká'an' re' jín suni rá tu'un náxiníko re' nuun' ráa.

⁴⁸Jee sáá nini' rá si'í-i maa jee ntivi xíni' ráa jee nkatyi' náná'-a nuun'-u:

—Se'ya yíí, ¿na kuvi tyi nsá'á nú su'va jín ránu'u'? Tyi tátá' nú jín nu'u', náni'vi' ini' rán' nánukú rán' no'ó.

⁴⁹Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Na kuvi tyi nánukú rán nu'u'? ¿Á ntu jíní' rán ya íyó kuiñi ni' ini' ve'í íí' Tátá' ni' sa'á ni' tiñu re'? —nkatyi' re'.

⁵⁰Soo ntu ñaku'un ini' ráa jie'e' rá tu'un ya nkatyi' re' nuun' ráa. ⁵¹Saájee nnaketyí re' jín ráa, kuano'on' re' jín ráa nuun' ñuun' Nazaret, jee ntyi'i re' maaré' xintín ráa. Jee náná' re' ntyuvá'a ña ini' ánima' ña ntáká jie'e' rá nkuvi yukuán. ⁵²Jee ña'nu ka' Jesús jee nkunítyí ka' xini' re', jee kúvá'a ini' Ndiosí' jín rá ñivi nélyá ráa maa, jee tyínei Ndiosí' maa.

Tu'un stékútu'ún Juan síkuánuté

(Mateo 3:1-12; Marcos 1:1-8; Juan 1:19-28)

3 Jee kuiya' xá'ún' (15) ya nkuvi ya tátúní' Tiberio nuun' rá nación ya yí'í ráa xintíín ñuun' Roma, jee Poncio Pilato kúvi re' tee tátúní' nuun' ñuun' Judea, jee Herodes kúvi re' tee tátúní' nuun' ñuun' Galilea, jee ñani' re' Felipe kúvi re' tee tátúní' nuun' ñuun' Iturea jín nuun' ñuun' Traconite, jee Lisaniás kúvi tee tátúní' nuun' ñuun' Abilinia. ²Jee rá tiempú' yukuán, jee sutu' kúñá'nú kúvi Anás jín Caifás, jee Tu'un Ndiosí' nkenta-a nuun' Juan, se'ya Zacarías, ya néé' ne nuun' ñu'ún sain. ³Jee ñikónúun Juan ntáká rá nuun' kúvi yunúte nteká'nú Jordán, stékútu'ún re' nuun' rá ñivi ya sikuánuté re' ráa ré nakani ini' ráa jie'e' kuatyí' ráa jee kunikin' ráa Ndiosí' sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuatyí' ráa. ⁴Sukuán nkuvi kuéntá' kuá' kátyí' jie'e' Juan nuun' tutu' ntee Isaías tee nnakani tu'un nkene yu'ú máa máa Ndiosí' ne yana'án:

Nusuyu'ú iin tee ya kánajíín ne nuun' ñu'ún saín nuun' ntuví ñivi, jee kátyí' re':

“[Satú'va rán ánima' rán sáva koo mani' rán natu'va rán nuun' Ito'o'-ó

kuéntá'] satú'va rán ityi kiji re', nasa'á naa' ityi kiasa' re'.”

⁵Tyi ntáká yuvi' kúnú nteñu rá yuku natyutyítú maa, jee ntáká yuku jín rá lomú' nuun' ráa nunu've' ráa, jee ntáká rá ityi tiákuá nunaa' ráa, jee ntáká ityi ya ntu íyó nuún nunaa' nuún-u.

⁶Sáva ntáká rá ñivi kuni' ráa naja sikíji Ndiosí' ya sikáku re' ñivi. Sukuán kátyí' nuun' tutu' ntee Isaías.

⁷Jee ku'e'e' ví'í rá ñivi jíá'án' ráa kénta ráa nuun' Juan sáva sikuánuté re' ráa, jee nkatyi' re' nuun', ráa:

—Ráno'ó kuéntá' tata' koq' xeen' kúvi rán. ¿Né iin nxtú'va yatyi' nuun' rán ya kene kunu rán kaku rán nuun' tunó'ó xéen' kiji ya xinó'o Ndiosí' ráno'ó tyi kítí' ini' re' né'yá re' kuatyí' rán rúja? ⁸Jee saáva íyó sa'á rán tiñu naa' vá'a, ya stúvi nijia rán ya nnakani nijia ini' rán nxinóo rán tiñu nivá'a. Jee su'va kúvi rán kuéntá' yutun kúun ya vixí' vá'a. Jee saáva koto kátyí' rán ini' maárán: “[Kaku rání'] tyi jí' yana'án rán' ví Abraham.” Tyi kátyí' ñi' nuun' rán ya Ndiosí' kúvi sa'á re' ya nuvi ne rá yuu' ya'á sáva kúvi ráa tata' se'ya Abraham, ya kaníjíá ráa re'. ⁹Jee maárán, ya ntu nákanini' rán jie'e' kuatyí' rán, kúvi rán kuéntá' yutun ya ntu jíá'a ya vixí' vá'a, jee ya íyó tu'va hatya ya ke'ne'-e ne yo'o ntáká rá yutun ya ntu jíá'a ya vixí' vá'a jee tyu'un maa nuun' ñu'ún' kayu'-u —katyi' Juan.

¹⁰ Saájee n̄ikatu'ún rá ñivi vá Juan:

—¿Ná kúvi ya sa'á rání' rúja? —nkatyi' raa.

¹¹ Jee n̄axiníko re' nuun' raa:

—ñin ñivi ya retú kúmí-i uvi' sa'ma, íyó ku'va-a ñin nuun' ñivi ya ntuná' kúmí. Jee ñivi ya íyó ya yájí'-i, jee suni sukuán sa'á jín ñivi ya ntu íyó ya kaji' —nkatyi' re'.

¹² Jee rá tee náke'en xu'ún nánee' ñuun' Roma, jee suni nkenta sava raa sáva kuanuté raa jee nkatyi' raa nuun' Juan:

—Mestrú', ¿ná kúvi ya sa'á rán maa rúja? —nkatyi' raa.

¹³ Jee n̄axiníko re' nuun' raa:

—Koto síkaa ví'í rán xu'ún nake'en rán nuun' rá ñivi ya tyunáan raa xu'ún nánee' vetíñú, tyisa' nake'en rán sánikua' íyó tyunáan raa —nkatyi' re'.

¹⁴ Jee suni n̄ikatu'ún sava rá soldado:

—Jee ránu'u', ¿ná kúvi ya sa'á rání' rúja? —nkatyi' raa.

Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Koto tyúyú'ví rán ini' ni ñin rá ñivi sáva kanee' rán xu'ún raa, ni koto tee kuáá rán kuatyí siki' raa, tyisa' kuva'a ini' rán sánikua' íyó ya'vi rán.

¹⁵ Jee rá ñivi ku'e'e' ya nétu kuvi ini' raa ya kiji Cristo, jee jiáni ini' ánima' maáráa ya sanaan' jee Juan kúvi re' maá Cristo ya íyó kiji. ¹⁶ Soo nka'an' Juan jee nkatyi' re' nuun' ntáká raa:

—Nu'u' tyi, máa naá' nijia ya síkuánuté ni' ráno'ó jín nute kuí' ni, soo íyó kiji ñin ya máa kúná'nú nasikuiti' ka' nsú ká' nu'u', ya ni ntuné íyó ni'in' ni' nanají ni' ñin yí'í nijian' yí'í jie'e' re'. Jee maáré' tyi sikuánuté re' sava ráno'ó jín Tatyí' Í'í re' kí-i-í ánima' ránú [ya nákaní ini' rán], jee rá inka rán [ya ntu nákaní ini' rán] sikuánuté re' jín ñu'un' xinó'o re' ráno'ó. ¹⁷ Jee sukuán sa'á sín re' rá ñivi kuéntá' ína'á ñin tee pala nuun' kúyutún trigú' sáva kein-i trigú' jín pala jee sikáa-a vá sáá náti-i vá, jee sa'á sín re' nikin trigú' jín yaká. Jee nake'en-e trigú' natyu'un ini' yaka' jee tyu'un-u rá yaká nuun' ñu'ún' ya ni ntu ná'vá'-a níínkání —nkatyi' Juan.

¹⁸ Jee jín rá tu'un ya'á jín ku'e'e' ka' rá inka ka' jie'e' n̄akutíñú re' nuun' rá ñivi, jee nkatyitu'ún re' tu'un vá'a Ndiosí' nuun' raa.

¹⁹ Soo suni n̄uxityi' re' nuun' Herodes tee tátúní', jie'e' ya n̄akunaka-a ñanu-u Herodías ña'an kúvi ñasí'í ñani'-i Felipe, jín suni jie'e' ntáká ka' rá tiñu nivá'a ya nsa'á-a. ²⁰ Jee n̄atyisó Herodes ka' ya nivá'a nsa'á-a, tyi ntuví'-i Juan ini' vekaa.

Sáa ñanuté Jesús

(Mateo 3:13-17; Marcos 1:9-11)

²¹ Ne ntiá'an ka' ki'i Juan vekaa, jee sáa íñi re' síkuánuté re' ntáká rá ñivi jee nkuvi su'va: suni nkenta Jesús nsíkuánuté re' maa. Jee ni ká'án' Jesús jín Ndiosí', jee nine antiví súkún kuéntá' yuvé'í, ²²jee nkinkuun Tatyí' Í' nuun' re' kuéntá' kua' íyó ñuné'yú' ñin paloma, jee ne antiví vá nkiji nusuyu'ú, jee kátyí'-i:

—No'ó kúvi Se'ya ni' jee ñúnúun' ni' no'ó, jee kúvá'a ví'í ini' ni' né'yá ni' no'ó.

Rá tata' jí' yana'án rá ñivi nuun' váji Jesús sáa nkaku re'

(Mateo 1:1-17)

²³ Jee sáa nkajie'é Jesús sa'á re' tiñu njiá'a Ndiosí' nuun' re' jee íñi re' yatin oko' uji' (30) kuiya'. Jee rá ñivi jiáni ini' raa ya se'ya José kúvi re', jee nkuvi re' itiyíyúkún' nkene re' ne nuun' Elí,

²⁴jee Elí nkuvi-i se'ya Matat,

jee Matat nkuvi-i se'ya Leví,

jee Leví nkuvi-i se'ya Melqui,

jee Melqui nkuvi-i se'ya Jana,

jee Jana nkuvi-i se'ya José,

²⁵jee José nkuvi-i se'ya Matatías,

jee Matatías nkuvi-i se'ya Amós,

jee Amós nkuvi-i se'ya Nahum,

jee Nahum nkuvi-i se'ya Esli,

jee Esli nkuvi-i se'ya Nagai,

²⁶jee Nagai nkuvi-i se'ya Maat,

jee Maat nkuvi-i se'ya Matatías,

jee Matatías nkuvi-i se'ya Semei,

jee Semei nkuvi-i se'ya José,

jee José nkuvi-i se'ya Judá,

²⁷jee Judá nkuvi-i se'ya Joana,

jee Joana nkuvi-i se'ya Resa,

jee Resa nkuvi-i se'ya Zorobabel,

jee Zorobabel nkuvi-i se'ya Salatiel,

jee Salatiel nkuvi-i se'ya Neri,

²⁸jee Neri nkuvi-i se'ya Melqui,

jee Melqui nkuvi-i se'ya Adi,

jee Adi nkuvi-i se'ya Cosam,

jee Cosam nkuvi-i se'ya Elmodam,

jee Elmodam nkuvi-i se'ya Er,
²⁹jee Er nkuvi-i se'ya Josué,
 jee Josué nkuvi-i se'ya Eliezer,
 jee Eliezer nkuvi-i se'ya Jorim,
 jee Jorim nkuvi-i se'ya Matat,
³⁰jee Matat nkuvi-i se'ya Leví,
 jee Leví nkuvi-i se'ya Simeón,
 jee Simeón nkuvi-i se'ya Judá,
 jee Judá nkuvi-i se'ya José,
 jee José nkuvi-i se'ya Jonán,
 jee Jonán nkuvi-i se'ya Eliaquim,
³¹jee Eliaquim nkuvi-i se'ya Melea,
 jee Melea nkuvi-i se'ya Mainán,
 jee Mainán nkuvi-i se'ya Matata,
 jee Matata nkuvi-i se'ya Natán,
 jee Natán nkuvi-i se'ya David,
³²jee David nkuvi-i se'ya Isaí,
 jee Isaí nkuvi-i se'ya Obed,
 jee Obed nkuvi-i se'ya Booz,
 jee Booz nkuvi-i se'ya Salmón,
 jee Salmón nkuvi-i se'ya Naasón,
³³jee Naasón nkuvi-i se'ya Aminadab,
 jee Aminadab nkuvi-i se'ya Aram,^a
 jee Aram nkuvi-i se'ya Esrom,
 jee Esrom nkuvi-i se'ya Fares,
 jee Fares nkuvi-i se'ya Judá,
³⁴jee Judá nkuvi-i se'ya Jacob,
 jee Jacob nkuvi-i se'ya Isaac,
 jee Isaac nkuvi-i se'ya Abraham,
 jee Abraham nkuvi-i se'ya Taré,
 jee Taré nkuvi-i se'ya Nacor,
³⁵jee Nacor nkuvi-i se'ya Serug,
 jee Serug nkuvi-i se'ya Ragau,
 jee Ragau nkuvi-i se'ya Peleg,
 jee Peleg nkuvi-i se'ya Heber,
 jee Heber nkuvi-i se'ya Sala,
³⁶jee Sala nkuvi-i se'ya Cainán,
 jee Cainán nkuvi-i se'ya Arfaxad,
 jee Arfaxad nkuvi-i se'ya Sem,
 jee Sem nkuvi-i se'ya Noé,

---

^a 3:33 Sava tutu' kátyí': Aram nkuvi-i se'ya Arní, jee Arní nkuvi-i se'ya Esrom.

jee Noé nkuvi-i se'ya Lamec,
³⁷jee Lamec nkuvi-i se'ya Matusalén,
 jee Matusalén nkuvi-i se'ya Enoc,
 jee Enoc nkuvi-i se'ya Jared,
 jee Jared nkuvi-i se'ya Mahalaleel,
 jee Mahalaleel nkuvi-i se'ya Cainán,
³⁸jee Cainán nkuvi-i se'ya Enós,
 jee Enós nkuvi-i se'ya Set,
 jee Set nkuvi-i se'ya Adán,
 jee Adán nkuvi-i kuéntá' se'ya Ndiosí', [tyi maáré' nsa'á maa].

Nkuini tatyí' kíni kúñá'nú sikúvi re' ini' Jesús

(Mateo 4:10-11; Marcos 1:12-13)

4 Jee ne ntyítú Jesús yí'í Tatyí' Íí' re' jee nkene re' ne nteká'nú Jordán, jee nnaka Tatyí' Íí' re' kuá'an'-a ne nuun' ñu'un sain. ²Jee yukuán nnee' re' uvixiko (40) kivi', jee yukuán nnukú kui'na' kúñá'nú sikúvi-i ini' re'. Jee ni ntuná' nyájí' re' rá kivi' vá, jee sáá njia'a rá kivi' vá, jee nkenta soko ini' re'. ³Saájee nkatyi' kui'na' kúñá'nú nuun' re':

—Ya kúvi nú Se'ya Ndiosí', jee katyi' nuun' yuu' ya'á ya nuvi-i ixtatílá' kaji' nú —nkatyi'-i.

⁴Saájee nnaxiní'kó Jesús:

—Nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' kátyí' ya:

Nsú kuatyí kuiti' ya yájí' ñivi sá'á ya kuteku'-u.

[Tyisa' ntáká tu'un ya kéne yu'ú Ndiosí' sá'á ya kuteku'-u]

—nkatyi' re'.

⁵Saájee nnaka kui'na' vá re' nsikáa-a re' kuá'an'-a jín re' iin xini' yuku súkún ví'í, jee nstúvi-i iinúún ni nuun' re' ntáká rá ñuun' íyó ñivi'. ⁶Jee nkatyi' kui'na' vá nuun' re':

—Nuun' no'ó taji ni' ya kunisotíñú nú tatúní' nú nuun' ntáká rá ñuun' ya'á, jee taji ni' nuun' nú rá vii' nasikuiti' kúñá'nú íyó maa. Tyi nnataji maa nuun' ni' jee xintíín ni' nnakí'i maa, jee ku'va ni' maa nuun' néni iin nuun' ya kuíni maání' ku'va ni' maa. ⁷Saáva retú nakuiñi' ítí nú nuun' nu'u' kuneñu'un nú nu'u', jee taji ni' kuá'yó nuun' nú —nkatyi' kui'na' vá.

⁸Jee nnaxiní'kó Jesús, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Kuiyo nuun' ni', Satanás, tyi^a kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí' ya:

Ito'o' nú ya kúvi Ndiosí' nú íyó kuneñu'un nú maa,

jee nuun' métú'ún maáré' ni íyó kitíñú nú

—nkatyi' Jesús.

^a 4:8 Yaku' rá tutu' níso rá tu'un: kuiyo nuun' ni' Satanás.

⁹Jee kuíre náka kuj'na' vá Jesús kuá'an'-a jín re' ne Jerusalén, jee nsikáa-a re' ne nuun' súkún ví'í xini' veñu'un, jee nkatyi'-i:

—Ya kúvi nú Se'ya Ndiosí', kute' nú maánú, ¹⁰tyi kátyí' Tu'un níso nuun' Tutu' Íí' ya:

Tatúní' re' nuun' rá najiá'á' íí' re' ya kumí raa no'ó,

¹¹jee kuna'á raa no'ó,

sáva ntu katyi'i jie'e' nú nuun' yuú' jee tufi' nú

—nkatyi' kuj'na' vá.

¹²Jee nnaixiníko Jesús, jee nkatyi' re' nuun'-u ya:

—Suni níso nuun' Tutu' Íí' ya:

Koto jítotúní' nú ini' Ito'o'-ó Ndiosí' nú jie'e' tiñu sá'á re'

—nkatyi' Jesús.

¹³Jee sáá nsijínu kuj'na' kúñá'nú vá ni'i jee ntu nkúvi ka' naja ni'in'-i sikúvi-i ini' Jesús, jee nkuiyo-o kuá'an'-a yaku' tiempú'.

Nkajie'é Jesús nuun' ñuun' Galilea tiñu njia'a Ndiosí' nuun' re'

(Mateo 4:12-17; Marcos 1:14-15)

¹⁴Saájee ne ntyitú Jesús yí'í fuersá' ní'in níso Tatyí' Íí' re' nnikó re' nuun' Galilea. Jee ñetenuun tu'un jie'e' re' kuá'yó rá ñuun' káá yatin yukuán. ¹⁵Jee xiné'én' re' Tu'un Ndiosí' ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel rá ñuun' yukuán, jee kuá'yó rá ñivi nákuetú'un raa re'.

Kuano'on' Jesús ñuun' Nazaret

(Mateo 13:53-58; Marcos 6:1-6)

¹⁶Saájee kuano'on' re' ñuun' Nazaret, nuun' ña'nu re', jee sátu' kivi' nájiávi nkivi re' ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel, sánikua' ñujiín' níkin' re' sá'á re'. Jee nnaquiñi' re' sáva ka'vi re' Tutu' níso Tu'un Ndiosí'. ¹⁷Jee njia'a raa nuun' re' Tutu' níso tu'un ntee Isaías, tee ya nna'kani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí'. Jee sáá nna'nika' re' Tutu' vá jee nna'ni'in' re' ñin nuun' kátyí' su'va:

¹⁸Tatyí' Íí' Ito'o'-ó Ndiosí' íyó-o jín nu'u',

tyi ñani Ndiosí' nu'u' sáva nakani ni' tu'un vá'a re'

nuun' rá ñivi lá'ví,

jee suni ntyuityí re' nu'u' sáva nasa'á vá'a ni' ini' rá ñivi

ya íyó tunkuí'yá' ini' ánima' raa,

jín sáva katyitu'un ni' tu'un vá'a ya nakani núne ni' rá

ñivi ya yí'í raa xintíin kuatyí raa,

jín suni sáva sa'á ni' ya nakune'yá' rá ñivi kuáá,

jee suni sáva nakani núne ni' rá ñivi nuun' tunó'ó jítyi rá ñivi raa,

¹⁹Jín suni sáva katyitu'ún ni' jie'e' ya ya nkenta kuiya' koo
mani' ini' Ito'o' Ndiosí' kune'ya re' rá ñivi

—nkatyi' Jesús.

²⁰Jee nnastuví' re' Tutu' vá, jee nnaku'va re' maa nuun'
iin tee ya yíftnú ini' ve'i sinagoga vá, jee nnakunee' re'. Jee
ntáká rá ñivi ini' ve'i sinagoga vá ne nnintakaa ntyinúún raa
nuun' re'. ²¹Jee nkajie'é re' nkatyi' re' nuun' raa:

—Vitan jee nsikúnkuvi tu'un kátyí' nuun' Tutu' Íí' ya nteso'o rán.

²²Jee ntáká rá ñivi ká'an' va'a raa jie'e' re' jee tíví xíní'
raa jie'e' rá tu'un vii' kátyí' re', jee nkatyi' raa:

—¿Á nsú se'ya José kúvi tee ya'á rúja?

²³Saájee nkatyi' re' nuun' raa:

—Jíní' ni' ya jín tu'un su'va katyi' rán kune'ya rán nu'u': “Tee tátán,
xinúvi nú maánú.” Jee, “ntáká rá tiñu ya nteso'o rán' ya nsa'á nú nuun'
ñuun' Capernaum suni sa'á nú maa ya'á nuun' ñuun' nú” —nkatyi' re'.

²⁴Jee nkatyi' re':

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya ni iin tee ya nákani re' tu'un
kéne yu'ú máá maá Ndiosí', ni ntu nákuatá'ví rá ñivi ñuun' maaré'
nuun' re'. ²⁵Jee kátyí' ni' ya íyó nijia ya kue'e' ví'í rá ña'an nkinoo
ná'ví nuun' ñuun' Israel, tiempú' nteku' Elías, sáa nnakani-i tu'un njía'a
Ndiosí' nuun'-u. Jee tiempú' yukuán, jee ítyíni ntu nkúun saví' uní'
kuiya' iñu' yoo', jee nkuvi tama' xéen' ví'í kuafyó kuiti' nuun' ñu'ún.

²⁶Soo nuun' ni iin rá ñaná'ví vá jee ni ntu ntájí Ndiosí' Elías kī'in'
re' nuun'-u, tyisa' ntají Ndiosí' re' ña'an' re' nuun' iin ñaná'ví ñuun'
Sarepta iin rá ñuun' tñn Sidón, ntyineí re' ña. ²⁷Jee suni sukuán ñuun'
Israel niyo kue'e' ví'í rá ñivi kú'ví' kue'í' ni'yi té'yú' naní lepra, tiempú'
nteku' Eliseo tee nnakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí'. Jee ni
iin rá ñivi vá ntu nxínúvi Eliseo raa nunoo raa nuun' kue'í' raa, tyisa'
nxínúvi Eliseo kuatyí Naamán tee ñuun' Siria —nkatyi' Jesús.

²⁸Jee sáa nteso'o rá ñivi néé' ini' ve'i sinagoga vá rá tu'un
nkatyi' re' sukuán, jee nkítí' nasíkuiti' ini' ntáká raa, ²⁹jee nnakuñi'
raa, jee ntava' raa re' ne yuñúún', jee kuā'an' raa jín re' ne nuun'
súkún xini' yuku nuun' yósó' ñuun' raa, sáva kute' raa re' yukuán
nékúvi. ³⁰Soo njia'a re' mañnú raa jee kuā'an' re'.

Ntava' Jesús tatyí' kíni ini' iin tee

(Marcos 1:21-28)

³¹Jee kuā'an' Jesús ñuun' Capernaum, iin rá ñuun' ya yí'í-i xintín
Galilea. Jee kivi' nájiáví xiné'én' re' Tu'un Ndiosí' nuun' rá ñivi.

³²Jee tíví xini' raa jie'e' rá tu'un xiné'én' re', tyi xiné'én' re' tu'un
ñá'nú kuéntá' iin ya nísotíñú, jee kúvi tátúní' re' nuun' rá ñivi.

³³ Jee ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel íñi ñin tee ya yí'í kuí'na' tatyí' kákini maa, jee kuaneí re' nkanajín ni'in re':

³⁴ —¿Natyí kíní nú maánú nteñu rán', Jesús ñuun' Nazaret! ¿Á vaji nú xináán' nú ránu'u'! ¡Jíní' va'a ni' né ñin kúvi nú! ¡No'ó vá íí' ya vaji nuun' Ndiosí'! —nkatyi' tatyí' kákini vá.

³⁵ Saájee nkuxeen' Jesús nuun' tatyí' kíní vá:

—¡Kasi' yu'ú nú jee kene nú re'! —nkatyi' Jesús.

Jee nstuví' kuí'na' tee vá nteñu rá ñivi, jee nkene-e ini' re' kuá'an'-a, jee ni ntuné nstúfí'-i re'. ³⁶ Jee ntáká rá ñivi ntiví xíní' raa, jee nka'an' raa jín ñin inka tá'an' raa jee nkatyi' raa:

—¿Na tu'un ka' kúvi ya'á? Tyi jín tiñu níso re' jín fuersá' ní'in tátúní' ñá'nú re' nuun' rá tatyí' kákini, jee kéne raa kuá'an' raa —nkatyi' rá ñivi. ³⁷ Jee ñetenuun tu'un jie'e' Jesús ntáká nuun' ñikótyu rá ñuun' yukuán.

Jesús nxinúvi re' nátyiso Simón

(Mateo 8:14-15; Marcos 1:29-31)

³⁸ Saájee nñakuñi' Jesús, jee nkene re' ini' ve'i sinagoga vá, jee kuá'an' re' nkivi re' ve'i Simón, jee káá nátyiso Simón yí'í nasíkuiti' kiji xéen' ña, jee ñikan' tá'ví' raa nuun' Jesús jie'e' ña. ³⁹ Jee ñaxin neí re' maáré' nuun' ña, jee nñuxeen' re' nuun' kiji, jee nkene kiji vá ña. Jee nñakoo ña jee ntyisó ña ya kaji' raa nuun' raa.

Nxinúvi Jesús kue'e' rá ñivi kú'ví'

(Mateo 3:16-17; Marcos 1:32-34)

⁴⁰ Jee sáa nta'an' nñanii', jee ntáká rá ñivi kú'ví' ya nó'o raa sín sín nuun' kue'í' ñasiá'a rá tá'an' ve'i raa maáráa nuun' Jesús, jee ntee re' na'á re' ta nuun' ñin ñin raa, jee nxinúvi re' raa. ⁴¹ Jee suni ne kue'e' rá ñivi nkene kuí'na' ini' raa, jee kuaneí rá tatyí' vá kánajín raa, jee nkatyi' raa:

—¡No'ó kúvi nú Se'ya Ndiosí'!

Soo núxéen' Jesús nuun' raa jee ni ntu njiá'a re' ka'an' raa tyi jíní' raa ya maáré' ví Cristo, [ya ñani Ndiosí' re' tátúní' re' nuun' ñiví].

Jíkanuun Jesús Galilea stékútu'un re' Tu'un Ndiosí'

(Marcos 1:35-39)

⁴² Jee sáa nkunijin' kivi' steñu'un jee nkene Jesús yuñúun' ñin nuun' ntu ñivi, jee rá ñivi kue'e' nánukú raa re', jee nkenta raa nuun' néé' re', jee núnasí raa tyínetu raa re' sáva ntu kene re' nteñu raa. ⁴³ Soo nkatyi' re' nuun' raa:

—Suni íyó katyítu'ún nì' tu'un vá'a Ndiosí' nuun' rá ñivi inka ñuun' jie'e' naja kivi ñivi xintíin Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' raa, tyi jie'e' yukuán ntají re' nu'u' váji nì' —nkatyi' re'. ⁴Saájee kátyítu'ún re' Tu'un Ndiosí' ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel ya néé' Judea.

Nsa'á Jesús ya kue'e' ví'í tiaká nni'in' raa

(Mateo 4:18-22; Marcos 1:1-16)

5 Nkuvi su'va iin ítyí sáá íñí Jesús yúnteñú'ún Genesaret, jee rá ñivi kue'e' ne ntyítú nì'in raa nákuini' raa re' tésó'o raa Tu'un Ndiosí' ya kátyítu'ún re'. ²Jee nini' re' íñí uví' barkú' yunúte, ya nkene rá tee tñin tiaká ini'-i jee námete raa rá ñunu yú've raa. ³Jee nkaa re' nkivi re' ini' iin rá barkú' vá, ya kúvi barkú' Simón. Jee nikan' tá'ví' re' nuun' Simón ya naskáka-a vá síyo-o ntí' nuun' ñuítyí naku'un vá ntí' nuun' nute. Jee ñakunee' re', jee ne ini' barkú' vá ñú'ún re' xiné'én' re' Tu'un Ndiosí' nuun' rá ñivi kue'e' ya íñí raa yunúte vá. ⁴Jee sáá nkuvi nka'an' re', jee nkatyi' re' nuun' Simón:

—Sikí'ín' barkú' nú nuun' kúnú ka' nute kì'in'-ó jín-i, yukuán jee tyu'un rán ñunu yú've rán sáva tñin rán tiaká —nkatyi' Jesús.

⁵Jee nnaixiníko Simón jee nkatyi' re':

—Mestrú', niñu' nsatíñú rán' jee ni ntuná' tiaká nni'in' rán', soo jie'e' maánú kátyí', jee tukuni tyu'un nì' ñunu yú've nì' nuun' nute.

⁶Jee sáá nsa'á raa sáni nkatyi' Jesús, jee nni'in' raa kue'e' nasíkuiti' tiaká nkivi ini' ñunu yú've raa ne té'né'-e. ⁷Saájee nsa'á na'á raa seña nuun' rá inka ka' rá tá'an raa ini' inka ka' barkú', sáva kityineí rává raa, jee nkiji rává, jee ntyutyítú raa tiaká ni núví' rá barkú' vá ya nekua' kéi raa. ⁸Jee sáá nini' Simón Pedro ya nkuvi sukuán, jee nnakujñi' ítí re' nuun' Jesús jee nkatyi' re':

—Síyo nú maánú nuun' nu'u', Ito'o' nì', tyi tee kuatyí kúvi nì' —nkatyi' re'.

⁹Tyi maaré' jín rá inka ka' tántéyí re' ya íñí jín re', ntiví xini' raa jie'e' ya kue'e' ví'í tiaká nni'in' raa. ¹⁰Jee suni sukuán ntiví xini' Jacobo jín Juan, rá se'ya Zebedeo, ya tá'an sátíñú nká'nú kúvi raa jín Simón. Jee nkatyi' Jesús nuun' Simón:

—Koto yú'ví nú, tyi ne vitan jee stútú nú rá ñivi kivi raa na'á Ndiosí' kuéntá' kuá' tñin rán tiaká ntañú'ún —nkatyi' re'.

¹¹Saájee sáá nnakani raa rá barkú' ne yunúte nuun' ñuítyí, jee yukuán nxinóo raa ni'i rá nantíñú raa, jee ntyinikin' raa Jesús kuá'an' raa jín re'.

Jesús xínúvi re' iin tee nó'o kue'i' ni'yi télyú'

(Mateo 8:1-4; Marcos 1:40-45)

¹²Nkuvi ya'á su'va, sáá néé' Jesús iin ñuun', jee nkenta iin tee ne ntyítú re' ni'yi télyú' lepra maa nuun' Jesús, jee sáá nini'-i Jesús, jee ñakuiñi' íti-i ñaxin-i nuun'-u ne nuun' ñu'ún jee nikan' tá'ví'-i nuun' Jesús, jee nkatyi'-i:

—Ito'o', retú kuíni nú kuvi nasa'á noo nú xinúvi nú nu'u' nuun' kue'i' ni' —nkatyi'-i.

¹³Saájee nsikáá' Jesús na'á re' ntee re' maa tee vá, jee nkatyi' re':

—Kuíni ni'. Nunoo nú nuvi nú —nkatyi' re'.

Jee kuíntañú'ún kuiti' nkuiyo rá ni'yi télyú' vá. ¹⁴Jee ntatúní' Jesús nuun' tee vá:

—Koto kátyí' nú nuun' ni iin ñivi ya nxinúvi ni' no'ó, tyisa' kuáxiné'én' nú maánú nuun' sutu' ya ya nuuvi nú, jee soko' nú nuun' Ndiosí' jie'e' ya nnonoo nú sánikuá' tátúní' tu'un njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés ne yana'án. Jee sukuán soko' nú nuun' Ndiosí' sáva stúvi nú nuun' rá ñivi ya ya nuuvi nú.

¹⁵Soo ví'í ka' kuá'an' jiténuun ka' tu'un jie'e' Jesús, jee kue'e' ví'í ka' rá ñivi kútútú ráa sáva teso'o ráa rá tu'un xiné'én' re', jín sáva xinúvi re' ráa nuun' kue'i' nó'o ráa. ¹⁶Soo kue'e' ítyí kéne sín re' nuun' ntu ñivi, jee ká'an' re' jín Ndiosí'.

Nxinúvi Jesús iin tee ya ntu kántá'

(Mateo 9:1-8; Marcos 2:1-12)

¹⁷Jee iin kivi' sáá xiné'én' Jesús Tu'un Ndiosí', jee yukuán néé' sava rá tee yí'í ráa nuun' ñujiín' fariseo jín sava rá tee ya xiné'én' ráa jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jee vaji ráa ntáká rá ñuun' tñin Galilea jín rá ñuun' tñin Judea, jín ñuun' ká'nú Jerusalén. Jee fuersá' ní'in' níso Ito'o'-ó Ndiosí' íyo-o jín Jesús sáva xinúvi re' rá ñivi. ¹⁸Saájee nkenta ké'ín rá tee ina'á ráa iin tuntuysó yósó' iin tee ya ntu kántá'-a. Jee núnasi ráa núkú ráa sikívi ráa maa ini' ve'i sáva kakín' ráa maa ityinúún' Jesús. ¹⁹Soo ni ntu nní'ín' ráa naja vá kivi ráa jín-i jie'e' ya tyitú nasíkuiti' íñí rá ñivi yukuán, jee nkaa ráa jín-i xini' ve'í, jee nñanee' ráa ntí' tejá' no'o yukuán, jee nsíkúun ráa tuntuysó yósó' tee kú'ví' vá ne nteñu rá ñivi ñakava-a ityinúún' Jesús. ²⁰Jee sáá nini' Jesús ya kúneí ví'í ini' ráa ya kuvi xinúvi re' tee kú'ví' vá, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Tenó, ya nneká'nú ini' ni' no'ó jie'e' rá kuatyí nú —nkatyi' re'.

²¹Saájee rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' jín rá fariseo vá, nkajíé'é ráa jíáni ini' ráa: “¿Né iin kúvi tee ya'á

ya ká'án' re' tunívá'a né'yá re' Ndiosí'? Tyi, ¿né iin kúvi ya néká'nú ini' kuatyi sá'a ñivi rúja? Tyisa' métú'ún ni Ndiosí' ví ya néká'nú ini' re' jie'e' kuatyi sá'a ñivi rúja." ²² Soo jíní' Jesús ná kúvi ya jiáni ini' ráa, jee nkatyi' re':

—¿Na kúvi tyi jiáni ini' ánima' rán sukuán rúja? ²³ ¿Né iin vá ka'á ka' kati' ni' rúja: Á kati' ni' ya nneká'nú ini' ni' jie'e' rá kuatyi nú, áxí nakoo jee kaka nú rúja? ²⁴ Soo nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kúvi ni' Se'ya Nivi, jee stúvi ni' nuun' rán, sáva kuká'nú ini' rán ya nísotíñú ni' nuun' ñiví ya'á sáva kuneká'nú ini' ni' no'ó jie'e' kuatyi ñivi, —nkatyi' re'.

Saájee nkatyi' re' nuun' tee ntu kántá' vá:

—Kátyí' ni' nuun' nú: Nakoo, nake'en tuntuysó nú jee kuáno'on' ve'i nú —nkatyi' re'.

²⁵ Jee kuíntañú'ún kuiti' nnakoo tee vá, ni né'yá jínúun' ntáká rá ñivi, jee nñake'en re' tuntuysó nyoso' re', jee kuáno'on' re' ve'i re' nákuetú'ún re' Ndiosí'. ²⁶ Jee nsa'vi ini' ntáká rá ñivi ntiví xíní' ráa jee nákuetú'ún ráa Ndiosí', jee ñúyú'ví ini' ráa jie'e' ya nsa'á re' jee nkatyi' ráa:

—Vitan jee nini'-ó tiñu anasí maá kúñá'nú nasíkuiti' ka' —nkatyi' ráa.

Kána Jesús Leví

(Mateo 9:9-13; Marcos 2:13-17)

²⁷ Sáa nkúvi rá tiñu ya'á jee nkene Jesús kuá'an' re', jee nini' re' iin tee naní-i Leví ya néé'-e vetíñú nuun' tñin-i xu'ún nánee' ñuun' Roma, jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Kunikín' nu'u' —nkatyi' re'.

²⁸ Jee nñakuiñí'-i nxinóo-o ni'i, jee ntyinikín'-i Jesús kuá'an'-a jín re'. ²⁹ Jee nsa'á Leví viko ká'nú sikájí' re' Jesús ini' ve'i re', jee yukuán néé' kue'e' ví'í rá ñivi ya tñin xu'ún nánee' vetíñú ñuun' Roma, jee suni yukuán néé' inka ka' rá ñivi ranika' yumesá' yájí' nkáá ráa jín re'. ³⁰ Soo rá fariseo jín rá tee xiné'én' tu'un tátúní' Ndiosí' ya ntee Moisés yana'án ya níkin' ñujiín' rá fariseo vá, táyu'ú ráa jie'e' rá tee ya kútá'án jín Jesús ya súkuá'a re', jee nkatyi' ráa:

—¿Na kúvi tyi yájí' rán jí'i rán jín rá tee tí'ñá tñin xu'ún nánee' ñuun' Roma jín rá tee sá'a kuatyí ranika'? —nkatyi' ráa.

³¹ Jee nñaxiníko Jesús jee nkatyi' re':

—Rá ñivi íyó vá'a ntu jíníñú'ún ráa tee sátátán tatan' stílá', tyisa' rá ñivi kú'ví' ví ya jíníñú'ún ráa maa. ³² Nsá' vájí ni' kana ni' rá ñivi ña' kivi ráa nuun' Ndiosí', tyisa' vaji ni' kana ni' rá ñivi íyó kuatyí sáva nakani ini' ráa jee kivi ráa na'á Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Tu'un jíkátu'ún raa jie'e' ya kune'e' nite'

(Mateo 9:14-17; Marcos 2:18-22)

³³ Saájee nkatyi' raa nuun' Jesús:

—Rá tee kútá'án jín Juan súkuá'a re' raa, jee ku'e'e' ítyí néé' nite' raa jee kál'án' raa jín Ndiosí', jee suni sukuán sá'á rá tee kútá'án jín rá fariseo súkuá'a raa ranika', soo ¿nakui tyi rá tee kútá'án jín nú ya súkuá'a nú raa jee yáji' raa jí'i raa, jee ntu néé' nite' raa sukuán?

³⁴ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—¿Á kuvi sa'á rán kune'e' nite' rá ñivi kútá'án jín tee sukuán táná'á ni néé' re' jín raa rúja? ¡Ntuví! ³⁵ Soo kenta rá kivi' jee síyo rá inka ñivi tee sukuán tana'á vá nuun' raa, saájee kune'e' nite' raa rá kivi' yukuán —nkatyi' Jesús.

³⁶ Saájee suni nkatyi' re' tu'un ya kúnkunuún kál'án' su'va:

—Ni ñin ñivi ntu kuátyi-i ñin kuté sa'ma jiáá sáva natyu'un-u vá nakoto-o vá nuun' té'né' ñin sa'ma tú'ú. Tyi retú sa'á sukuán, jee natá-a sa'ma jiáá vá jee ntu kánitá'án koo ya jiáá vá jín ya tú'ú vá. ³⁷ Jee suni ni ñin ñivi ntu tyú'un-u nixi' uva jiáá ini' rá ñiin xlaú' tú'ú. Tyi retú sa'á sukuán, jee nixi' uva jiáá vá náa jee ste'né'-e siká'ní'-i rá ñiin xlaú' tú'ú vá jee kati-i kinaan'-a jín ñiin xlaú' vá ranika'. ³⁸ Saáva va'a ka' tyu'un raa nixi' uva jiáá ini' ñiin xlaú' jiáá, sáva ni ñin ni inka raa ntu kinaan'. ³⁹ Tyi ñivi ya ya ni'i-i nixi' uva nú've' kuéé jee kuíre ni ñin raa ntu kuíni ko'o nixi' uva jiáá, tyi kátyí' raa: “Va'a ví'í ka' íyo nixi' uva nú've' kuéé.”

**Rá tee kútá'án jín Jesús ya súkuá'a re'
ntu'un raa yoko trigú' kivi' nájiávi**

(Mateo 12:1-8; Marcos 2:23-28)

6 Su'va nkuvi ya'á ñin kivi' nájiávi, sáa kuajia'a Jesús nteñu nuun' káá tata' trigú', jee rá tee kútá'án jín re' ya súkuá'a re' ntu'un raa yoko trigú' jee kává' na'á raa maa, jee nkene nikin yáji' raa.^a ² Jee sava rá fariseo nkatyi' raa:

—¿Nakui tyi sá'á rán tiñu ya ntu yínetu' ya satíñu rán sukuán kivi' nájiávi?

³ Jee nnaixiní'kó Jesús jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Á ni ntiáné ka'vi rán nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí', ná nsa'á David yana'án ví'í, sáa nisoko re' jín rá tee nkutá'án jín re' rúja?

^a 6:1 Tu'un ntatúní' Ndiosí' ya ntee Moisés kátyí'-i ya ñin ñivi kúvi tu'un-u yoko sáva kaji'-i, ni kuajia'a-a nuun' ñu'ún inka ñivi retú jisoko-o. Soo ntu kúvi nake'en-e ya no'on' jín-i.

⁴Jee nkivi re' ini' ve'i íí' Ndiosí', jee nke'en re' ixtatílá' íí' yósó' nuun' íyó xika maá Ndiosí'. Jee nyaji' re' maa jee suni njia'a re' maa nuun' rá tee kútá'án jín re', soo ntu yínetu' kaji' nani ñivi maa, tyisa' kuatyí rá sutu' vá íyó kuvi kaji' maa —nkatyí' Jesús.

⁵Jee suni nkatyí' re' ka' nuun' raa:

—Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee kúvi ni' Ito'o' kivi' nájiávi, ya kuvi tatúni' ni' ná kúvi ya sa'á ñivi kivi' vá —nkatyí' Jesús.

Īin tee nityí na'á

(Mateo 12:9-14; Marcos 3:1-6)

⁶Jee nkuvi su'va inka ka' kivi' nájiávi jee nkivi Jesús ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel jee xiné'én' re' Tu'un Ndiosí'. Jee yukuán yí' ĩin tee nityí na'á kuá'á ya ntu kúvi kanta'. ⁷Jee rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúni' Ndiosí' jín rá tee fariseo, nání raa Jesús sáva kuni' raa retú xinúvi re' tee vá kivi' nájiávi, sáva ni'in' raa jie'e' ya kuvi xikóná'án raa re'. ⁸Soo maaré' jee jíní' re' ya jiáni ini' raa, jee nkatyí' re' nuun' tee nityí na'á vá:

—Nakuiñi' nityi', jee kuiñi' nú ma'ñú rá ñivi.

Jee nñakuiñi' nityi' tee vá jee ĩni-i yukuán.

⁹Jee nkatyí' Jesús nuun' raa:

—Kakatu'un ni' ráno'ó: ¿Ná kúvi ya yínetu' sa'á-ó rúja? ¿Á kuvi sa'á-ó ya vá'a áxi sa'á-ó ya nivá'a rúja? ¿Á sikáku-ó áxi ka'ni'-ó? —nkatyí' re'.

¹⁰Jee nñakune'yá re' nuun' ntáká rá ñivi níkotíyu ĩni nuun' re', jee nkatyí' re' nuun' tee nityí na'á vá:

—Skaá' na'á nú.

Jee sukuán nsá'a-a jee nuva'a na'á-a. ¹¹Jee rá tee ya nání vá nsaa' ví' xini' raa jee nátú'un raa ná kúvi ya sa'á raa sáva kenta raa siki' Jesús.

Káji Jesús uxu' uvi' (12) rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' raa

(Mateo 10:1-4; Marcos 3:13-19)

¹²Jee sáa njia'a rá kivi' yukuán, jee ku'an' Jesús xini' ĩin yuku sáva ka'an' re' jín Ndiosí' jee naniñu' ká'án' re' jín Ndiosí'. ¹³Jee sáa nkunijin', jee nkana re' rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re', jee nkaji re' uxu' uvi' (12) raa, ya suni nsikúnání re' raa apóstol, sáva kuvi raa najiá'á re' tyuityí re'. ¹⁴Jee rá nkaji re' ví: Simón ya suni nsikúnání re' maa Pedro, jín ñani-i ya naní Andrés, jín Jacobo jín Juan, jín Felipe, jín Bartolomé, ¹⁵jín Mateo, jín Tomás jín Jacobo se'ya yí' Alfeo, jín Simón ya niñi

re' jín rá tee ñujiín' Zelote,^a 16 jín Judas se'ya yíí Jacobo, jín Judas Iscariote, ya nñaku'va-a Jesús xintíín rá tee túfí' ta'án ráa né'yá ráa re'.

Xiné'én' Jesús kué'e' ñivi

(Mateo 4:23-25)

17 Jee kuíre nñun re' jín ráa xini' yuku vá, jee íñí re' ñin nu've'. Jee kué'e' ví'í rá ñivi rá ñuun' káá ntáká nñun' tñin Judea, jín rá ñivi ñuun' Jerusalén, jín rá ñivi rá ñuun' káá yúnteñú'ún ya tñin rá ñuun' Tiro jín Sidón, 18 nkenta ráa sáva tesó'o ráa tu'un xiné'én' re' jín sáva suni xinúvi re' ráa nñun' rá kué'i' nó'o ráa. Jee xinúvi re' rá ñivi ya xínó'o rá ta'tyi' kákini ráa. 19 Jee ntáká rá ñivi núnasí ráa síkátyi'i ráa re', tyi máá maáré' kéne fuersá' ní'in níso re' jee xinúvi re' ntáká ráa.

Rá ñivi ya na ka' netu' ka' kuvi ráa jín rá ñivi ya na ka' kuno'o ráa

(Mateo 5:1-12)

20 Jee nñakuné'ya Jesús nñun' ntáká rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa jee nkatyi' re':

—Na ka' netu' ka' kúvi ráno'ó ñivi nó'o lál'ví, tyi ni'in' rán kivi rán ñuun' nñun' tátúní' Ndiosí'.

21 'Na ka' netu' ka' kúvi ráno'ó ñivi ya vitan jí'í' rán soko, tyi koo ya kaji' rán ne kuvi ini' rán.

'Na ka' netu' ka' kúvi ráno'ó ya vitan ná'yú' rán, tyi kiji ya ne kueku' rán.

22 'Na ka' netu' ka' kúvi ráno'ó sáá tá'vi ini' ñivi né'yá ráa ráno'ó, jín sáá tává' ráa ráno'ó nteñu ráa, jín sáá ténúun' ráa ráno'ó, jín sáá jínítyi' ráa ráno'ó ká'án' niva'a ráa jie'e' rán jie'e' íñí rán jín nu'u' ya ntají Ndiosí' nñun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi.

23 'Na ka' sii' kuvi ini' rán rá kivi' koo sukuán, jee ne kanava rán ya nusi' nasíkuiti' ka' ini' rán, tyi mánasí ná'nú ví ta'vi' nataji Ndiosí' nñun' rán ya íyó ne antiví súkún, tyi suni sukuán sá'á kini ráa jín ráno'ó sánikuá' nsa'á kini rá jí'í' ráa jín rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án.

24 'Tyisa', jna ka' ná'ví ka' ráno'ó ñivi kúká ya kuno'o rán!, tyi ya nni'in' rán ni'i ya kusii' ini' rán ni tékú' rán jee ntuná' ni'in' rán ka' ityinúun' ka'.

25 'jNa ka' ná'ví ka' ráno'ó ñivi ya vitan jee ne kúvi ini' rán yájí' rán!, tyi kiji ya kuji'i' rán soko.

^a 6:15 Rá Zelote nkuvi ñivi ya nkantá'án ráa síkí' rá ñivi ñuun' Roma sáva nakani núne ráa Israel nene ráa xintíín ñuun' Roma.

'iNā ka' ná'ví ka' ráno'ó ñivi ya ne jiákú' rán vitan!, tyi kiji ya koo tunku'yá' ini' rán jee kuna'yu' rán.

²⁶'iNā ka' ná'ví ka' ráno'ó sáá nákuetú'ún ñivi ráno'ó!, tyi suni sukuán nsa'á rá jí' yana'án raa tyi nnaquetú'ún raa rá tee tú'ún ya kátyi' raa nika' ya nákaní raa tu'un kéne yu'ú Ndiosí'.

Kunuun'-ó rá ñivi ya túfí' tá'án raa jín yó

(Mateo 5:38-48; 7:12)

²⁷'Soo nuun' ráno'ó ya tésó'o rán ya ká'án' nì', kátyi' nì' ya: Íyó kunuun' rán rá ñivi ya túfí' ta'án raa jín ráno'ó, jee sa'á rán ya vá'a nuun' rá ñivi ya tá'vi ini' raa né'yá raa ráno'ó, ²⁸kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' ya vá'a jie'e' rá ñivi ya tyísónínu raa ráno'ó nuun' ya niva'a, jee suni kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' jie'e' rá ñivi ya sá'á kini raa ráno'ó. ²⁹Jee retú' iin ñivi kátú'-u iin ityi yikinúún' nú, jee naku'va nú inka ka' ityi yikinúún' nú nuun'-u, jee koto nánikó nú maa. Jee retú' iin ñivi kánee'-e sa'ma nú, jee koto kúsá'án nú nuun'-u, tyisa' ku'va nú k'i'in'-i ranika' jín sa'ma níji nú. ³⁰Ntáká ñivi ya jíkán' nantíñú nuun' nú, ku'va maa nuun'-u. Jee ñivi ya kánee'-e nantíñú nú, jee koto jíkán' nú maa nuun'-u. ³¹Jee sánikuá' kuíni rán ya sa'á ñivi jín ráno'ó jee suni sukuán sa'á rán jín raa.

³²'Tyi retú' núnúun' rán rá ñivi ya núnúun' raa ráno'ó jee, ¿ná vá'a kúvi ya sá'á rán rúja? Tyi ne rá ñivi yí'í nuun' kuatyí suni sá'á raa sukuán, tyi núnúun' raa rá ñivi ya núnúun' rává raa. ³³Jee retú' sá'á rán ya vá'a nuun' rá ñivi ya sá'á raa ya vá'a nuun' ráno'ó, jee, ¿ná vá'a kúvi ya sá'á rán rúja?, tyi suni ne rá ñivi yí'í nuun' kuatyí nuún sá'á raa sukuán. ³⁴Jee retú' jiá'anúún' rán nuun' rá ñivi ya jíní' rán ya natyunáán raa nani'in' tuku rán maa, jee, ¿ná vá'a kúvi ya sá'á rán rúja?, tyi suni ne rá ñivi yí'í nuun' kuatyí jiá'anúún' raa nuun' rá tá'án yí'í nuun' kuatyí jín raa, sáva nani'in' tuku raa maa.

³⁵'Soo kunuun' rán rá ñivi ya túfí' tá'án raa jín ráno'ó jee sa'á rán ya vá'a jín raa. Jee ku'vanúún' rán nuun' ñivi sú ntu jíní' rán ya nani'in' tuku rán maa. Jee máá ñá'nú ví ta'ví' nì'in' rán, jee kuvi rán se'ya Ndiosí' máá ñá'nú ka' nuun' nì'i, tyi núnkúún' ini' re' rá ñivi ya ntu jiá'a raa ya kúta'vi' raa nuun' re' jín rá ñivi nivá'a. ³⁶Jee ná'ví koo ini' rán kunge'yá rán rá ñivi, kuéntá' kuá' ná'ví íyó ini' Tátá' rán Ndiosí'.

Koto sánáa' rán siki' naja sa'á inka ka' rá ñivi

(Mateo 7:1-5)

³⁷'Koto sánáa' rán ká'án' rán siki' ñivi, jee ntu sanáa' Ndiosí' siki' ráno'ó. Koto síjita rán rá ñivi jín tu'un ká'án' rán, jee ntu síjita Ndiosí'

ráno'ó. Kuneká'nú ini' rán kune'yá rán rá ñivi, jee kuneká'nú ini' Ndiosí' kune'yá re' ráno'ó. ³⁸ Ku'va rán nuun' rá ñivi ya jíníñú'un maa, jee taji Ndiosí' nuun' rán, tyi tyuku'va va'a re' taji re' nuun' rán, vane' tyutyítú yúu re', jee vane' kisi re', vane' sikáa re' sikúté' re' nuun' ya taji re' nuun' rán. Kuéntá' kuá' tyuku'va rán ya sá'á rán nuun' rá ñivi, jee sukuán natyuku'va Ndiosí' ya nataji re' nuun' rán —nkatyi' Jesús.

³⁹ Jee suni nkatyi' ka' Jesús tu'un ya kúnkunuún su'va nuun' rá ñivi:

—¿Á kuvi natyu'un ñin ñivi kuáá ityi inka ka' ñivi kuáá rúja? ¿Á ntu suni núví' ráa kininkava ini' ñin yavi' rúja? ⁴⁰ Tyi ñin ñivi ya súkuá'a-a jee ntu kúná'nú-u ka' nsú ká' mestru'-u ya xíné'én' maa. Tyi ntáká ñivi súkuá'a jee sáá kenta jínu ya kútú'va-a, jee kenta-a kuvi-i kuéntá' ñivi ya xíné'én' maa. ⁴¹ ¿Ná kuvi tyi sanáa' nú sukuán jee né'yá nú kuatyí sa'á inka ñivi kuéntá' né'yá nú yaká lúlí yánká yí'í ntyinúún ñanitá'án nú soo ntuví né'yá nú kuatyí nú ya kúvi kuéntá' ku'lu yutun yí'í ntyinúún maánú rúja? ⁴² Jee saáva, ¿naja kuvi katyi' nú nuun' ñanitá'án nú: “Ñani', taji ya nu'u' tava' yaká lúlí yánká yí'í ntyinúún nú”, soo ni maánú ntu né'yá nú ku'lu yí'í ntyinúún no'ó rúja? ¿Ñivi sansu'va kúvi nú! Xí'na ka' tava' ku'lu yutun yí'í ntyinúún no'ó, saájee kuvi kune'yá kájí nú sáva tava' yaká lúlí yánká yí'í ntyinúún ñanitá'án nú.

Jín tiñu jiá'nu ñivi jee kuni'-ó na ñivi kúvi-i kuá' jíní'-ó rá vixí' ñin yutun

(Mateo 7:17-20; 12:33-35)

⁴³ Tyi ni ñin yutun ya vixí' vá'a jee ntu jiá'a ya vixí' ne'én, jee suni ni yutun ne'én ntu jiá'a ya vixí' vá'a maa. ⁴⁴ Tyi ta ñin ñin yutun jee jíní'-ó né ñin yutun ví-i jie'e' ya vixí' jiá'a-a. Tyi ntu nástútú ñivi ya vixí' higo nuun' yuku' iñu, jee suni ni ntu náke'en ráa ya vixí' uva xinjí' tuíñu. ⁴⁵ Jee suni sukuán ñin ñivi va'a ini', jee ne ya vá'a ñú'un ini' ánima'-a, jee yukuán kéne tiñu vá'a sá'á-a, soo ñivi nivá'a, jee ne ya nivá'a ñú'un ini' ánima'-a, jee yukuán kéne tiñu nivá'a sá'á-a. Jee maa ya ñú'un tyitú ánima' ñivi ví ya kéne yu'ú-u ká'án' —nkatyi' Jesús.

Tu'un jie'e' uví' ve'i

(Mateo 7:24-27)

⁴⁶ Saájee nkatyi' re':

—¿Ná jie'e' tyi ká'án' rán nu'u', “Ito'o' rání', Ito'o' rání'”, jee ni ntu sá'á ránú ya kátyí' ni' rúja? ⁴⁷ Ntáká ñivi ya váji-i nuun' nu'u', jee tésó'o-o tu'un ká'án' ni' jee sá'á-a vá, jee stúvi ni' nuun' rán ne ñin vá kúnkunuún koo jín ñivi vá. ⁴⁸ Kúnkunuún koo ñivi vá jín ñin tee ya ñani-i ve'i-i, ñete' kúnú ví'í-i, jee ntyisó-o jie'e' ve'í-i nuun' yuú'. Saájee

nkiji saví' xéén' jee nnaa nute jee nì'in ta xá kání nteká'nú ve'i vá, soo ni ntu níyo fuersá' nute sikájiá'-a ve'i vá, tyi ñani kutú re' ve'i re' nuun' yuú'. ⁴⁹ Soo ñin ñivi ya tésó'o-o tu'un kátyí' nì' jee ntu sá'a-a vá, jee kúnkunuún kúvi ñivi vá jín ñin tee ya ñani re' ve'i re' nuun' ñuún, jee ntu nsama' kutú re' jie'e'-e, jee sáá nkajie'é kání nteká'nú ve'i vá, jee kuísá ntañú'ún nñaniso-o jee ítyí nnaan' nì'i ve'i vá —nkatyi' Jesús.

**Nxinúvi Jesús ñin rá musú' yí'í xintíin ñin rá
capitán tátúní' nuun' rá soldado Roma**

(Mateo 8:5-13)

7 Jee sáá ninu tu'un nka'an' Jesús jín rá ñivi, jee kuá'an' re' nkivi re' nuun' Capernaum. ² Jee yukuán néé' ñin capitán tátúní' nuun' rá soldado Roma, jee ñin rá musú' re', ya ñúnúun' ví'í re' maa, jee kú'ví'-i jee sané' íyó kuvi'-i. ³ Jee sáá nteso'o re' ya ká'án' rá ñivi jie'e' Jesús, jee ntyuítíyí re' sava rá tee kúñá'nú Israel sáva kíkakan' tá'ví' ráa nuun' Jesús ya kixinúvi-i musú' re'. ⁴ Jee sáá nkenta ráa nuun' Jesús jee nyítuvi ráa nikan' tá'ví' ráa nuun' re', jee nkatyi' ráa:

—Íyó nì'in tee ya'á ya tyineí nú re', ⁵ tyi ñúnúun' re' rá ñivi nación yó, jee maaré' ntyineí re' ránu'u' ñakuiñí' ve'i sinagoga nuun' kútútú rání' sukuá'a rán' Tu'un Ndiosí' —nkatyi' ráa.

⁶ Saájee kuá'an' Jesús jín ráa. Jee sáá nsá' íká ka' kenta ráa ve'i, jee ntyuítíyí capitán vá sava rá tee ká'án' mani jín-i kíkakan' ráa jín Jesús jee nkatyi' ráa nuun' re' ya katiyi'-i:

—Ito'o' nì', koto stáña'án nú maánú, tyi ni ntu íyó nì'in' nì' ya kivi nú ini' ve'i nì'. ⁷ Jee saáva ni ntu nkíji ini' nì' ya ni ntu íyó nì'in' nì' ya kuajiaa' máa maání' nuun' nú. Tyi kuatyí tu'un ká'án' nú tátúní' nú ni, jee nuvi musú' nì'. ⁸ Tyi suni nu'u' yí'í nì' xintíin inka tee tátúní' nuun' nì' jee yí'í rá soldado xintíin nì'. Jee kátyí' nì' nuun' ñin ráa: “Kuá'án”, jee kuá'an'-a, jee kátyí' nì' nuun' inka: “Ne'en”, jee vaji-i, jee kátyí' nì' nuun' musú' nì': “Sa'á tiñu ya'á”, jee sá'a-a vá —nkatyi' re', nkatyi' ráa nuun' Jesús.

⁹ Jee sáá nteso'o Jesús rá tu'un ya'á, jee ntiví xini' re'. Jee nñakoto yátá re' nuun' rá ñivi kue'e' ya kuá'án ráa níkin' ráa re', jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kátyí' nì' nuun' rán ya ni sù nuun' ñuun' Israel ni ntu nnáni'in' nì' ni ñin ñivi ya kúneí ini'-i nu'u' kuéntá' kuá' kúneí ini' tee ya'á nu'u' —nkatyi' Jesús.

¹⁰ Jee sáá nnikó rá tee ya ntyuítíyí ñaka'an' jín Jesús, jee nñenta ráa ve'i, jee nini' ráa ya ya nnuva'a musú' vá.

Xínáteku' Jesús se'ya yí' iin ñaná'ví ñuun' Naín

¹¹ Jee sáá njia'a yaku' tiempú', jee kua'an' Jesús iin ñuun' naní Naín, jee rá tee súkuá'a re' ráa kútá'án ráa jín re', jee suni kútá'án rá ñivi kue'e' nasíkuiti' jín re'. ¹² Jee sáá nkuyatin re' yuvé'í ñuun' kívi ñuun' vá, jee nini' re' ya nkene rá ñivi kuase'í ráa iin niyi, jee niyi vá se'ya métú'ún xíní' nkuvi-i ñuun' náná'-a, jee ñaná'ví kúvi ña, jee kútá'án kue'e' ví'í rá ñivi ñuun' vá jín ña. ¹³ Jee sáá nini' Ito'o'-ó Jesús ña, jee nkuná'ví ini' re' ña, jee nkatyi' re' ñuun' ña:

—Koto ná'yú' nú —nkatyi' re'.

¹⁴ Jee ñakuyatin re' jee ntiin re' yatun' jee ñakuñi' rá tee níso maa, jee nkatyi' re':

—Tee sútyí, ñuun' nú kátyí' ni. ¡Nakoo! —nkatyi' re'.

¹⁵ Saájee nnakoo nnakunee' tee sútyí ní'i' vá, jee nkajié'é-e ká'án'-a. Jee nnaku'va re' maa ñuun' náná'-a. ¹⁶ Jee kuáyó rá ñivi vá nyu'ví ráa jee nnakuetú'ún ráa Ndiosí', jee nkatyi' ráa:

—Iin tee máá kúñá'nú nákaní tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí' nkenta-a nteñu-ó, jee nkiaa' Ndiosí' ntyineí re' yó ya kúvi-ó ñivi re' —nkatyi' ráa.

¹⁷ Jee ñetenuun tu'un jie'e' Jesús kuáyó nífnká'nú rá ñuun' tñin ñuun' Judea, jín ntáká rá ñuun' ñikótíyu káá yukuán.

Rá tee ntyuítí Juan síkuánuté kua'an' ráa ñuun' Jesús

(Mateo 11:2-19)

¹⁸ Rá tee kútá'án súkuá'a jín Juan nnakani ráa ñuun' re' ntáká jie'e' rá tiñu ya'á ya nsa'á Jesús. Jee nkana Juan uvi' rá tee súkuá'a re' ráa, ¹⁹ jee ntyuítí re' ráa kua'an' ráa ñuun' Ito'o'-ó sáva katú'ún ráa:

—¿Á no'ó ví Cristo ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya íyó kiji-i tatúní-i ñuun' ni'í?, áxí, ¿á íyó kunetu rání' inka ka'? —nkatyi' Juan ya katiyi' ráa.

²⁰ Jee sáá nkenta ni núví' rá tee vá ñuun' Jesús, jee nkatyi' ráa ñuun' re':

—Juan tee síkuánuté ntyuítí re' ránu'u' vakatu'ún rání' nó'o: ¿Á maánú ví Cristo ya nkatyi' Ndiosí' ya íyó kiji?, áxí, ¿á íyó kunetu rání' inka ka'? —nkatyi' ráa.

²¹ Jee máá hora yukuán nxinúvi Jesús kue'e' ví'í rá ñivi kú'ví rá kue'í' nó'o ráa, jín rá ñivi nó'o kue'í' xéén' ñuun' yikikúñu ráa, jín rá ñivi ya yí'í tatyí' kíni ini' ráa, jee suni nsa'á re' ya nnunijin' ntyinúún kue'e' rá ñivi kuáá. ²² Saájee nnaxiníko re' jee nkatyi' re' ñuun' ni núví' rá tee ntyuítí Juan ráa:

—Kuá'án rán jee nakani rán ñuun' Juan jie'e' rá tiñu sá'á ni' ya né'yá rán jín rá tu'un ya tésó'o rán: rá ñivi kuáá jee núnijin' ntyinúún

ráa jee nákuñeyá ráa, jee rá ñivi léncó nákaa ráa, jee rá ñivi nó'o kué'í' nì'yi sté'yú' ñiin naní lepra jee kuíyo nì'yi ñiin ráa jee nónoo ráa nuun' kué'í' ráa, jee rá ñivi só'ó jee núnijin' so'o ráa, jee rá niyi jee náteku' ráa sá'a nì', jee nuun' rá ñivi lá'ví kátyítu'ún nì' tu'un vá'a ya kuvi nì'in' ráa ya natava' nì' ráa nuun' kuatyí ráa sikáku nì' ráa. ²³ Jee na ka' netu' ka' kúvi ñivi ya ntu kúníní ini'-i jie'e' nu'u' jee ntu kúsín-i nuun' nu'u' —nkatyi' Jesús nuun' rá tee vá.

²⁴ Jee sáa nnaketyí rá tee vá ya ntyuítí Juan, jee nkajíé' Jesús ká'an' re' jie'e' Juan nuun' rá ñivi kué'e' yukuán:

—¿Ná kúvi ya nkene rán ñane'yá rán nuun' ñu'ún sain nuun' ntuná' ñivi néé' rúja? ¿Á [iin tee kásikí kuéntá'] iin tunoo' ite' ya síkántá' tatyí' víjin rúja? ²⁵ Soo ¿ná kúvi ya nkene rán ñane'yá rán réja? ¿Á iin tee ñu'ún sa'ma vitá vá'a stílá' réja? Ntuví, tyi rá tee ya ñu'ún ráa sa'ma stílá' maa vii' néé' stílá' ráa kúká ráa ini' rá ve'i ká'nú nuun' néé' rá tee kúñá'nú ya tátúní'. ²⁶ Soo ¿ná kúvi ya nkene rán ñane'yá rán rúja?, ¿á iin tee ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú máa máa Ndiosí' rúja? Saá nijia ví, soo kátyí' nì' nuun' rán ya kúñá'nú re' ka' nsú ká' rá inka tee nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. ²⁷ Tyi maáré' ví tee jie'e' kátyí' nuun' Tutu' Í' su'va: ¡Tiin kuéntá'!

Tají nì' iin tee nì' ya katyítu'ún re' tu'un nì' xí'na nsú ka' suvinú.

Jee maáré' satú'va re' rá ñivi no'ó sáa kenta nú,

nkatyi'-i.

²⁸ Jee kátyí' nì' nuun' ránú ya nteñu rá ñivi ñiví ya káku nuun' ña'an ntu íyó ni iin ñivi ya kúñá'nú-u ka' nsú ká' kuá' kúñá'nú Juan. Soo súka' sukuán, jee ñivi yí'í-i na'á Ndiosí' sa'á nì' ya kivi-i na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun'-u jee súka' lá'ví ka' ini'-i soo kuñá'nú ka' ñivi vá nsú ká' Juan.

²⁹ Jee ntáká rá ñivi, jín rá tee ya nástútú xu'ún nánee' ñuun' Roma, jee sáa nteso'o ráa rá tu'un ya nkatyi' Jesús, jee nkatyi' ráa ya náá' kúvi Ndiosí', tyi ñanuté ráa sáa nsjkuánuté Juan ráa. ³⁰ Soo rá tee yí'í ñujjín' fariseo jín rá tee súkuá'a tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'an, nkuniityi' ráa ya nkuíni Ndiosí' sa'á re' jie'e' ráa, jee ntu ñínetu' ráa sikuánuté Juan ráa.

³¹ Jee nkatyi' Jesús:

—Saájee, ¿ná kúvi ya kúnkunuún jín rá ñivi íyó tiempú' vitan?, jee, ¿né iin vá kúnkunuún koo jín ráa? ³² Kúvi ráa kuéntá' kuá' rá sutyí lúlí ya néé' ráa nuyá'vi jee kánajjín ráa nuun' iin inka tá'an ráa: “Tíví' rání' xiki'li nuun' ránú, soo ni ntuví kátié'é ránú, jee jíta rání' yaa' jíta kuéká, soo ni ntu ná'yú' ránú.” ³³ Tyi nkiji Juan tee síkuánuté, jee ntu yájí' ví'í re' jee ni ntu jí'i re' nixi' nuxi' uva jee kátyí' ránú: “Tatyí' kíni yí'í ini' re'.” ³⁴ Jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, jee ntiaa' ru nu'u' jee yájí' nì' jí'i nì', jee kátyí' ránú: “¡Kune'yá! Kúvi re' tee asin' ini' jín tee ka'va' nixi' ya maní' re' jín rá

tee tí'ñá náke'en x̣u'ún nánee' vetiñú ñuun' Roma jín rá ñivi kuatyí", kátyí' rán. ³⁵ Soo ntáká rá ñivi ya nítyí ráa sá'á tu'un xíné'én' rání', jee stúvi ráa ya naa' kúvi tu'un xíné'én' rání' jie'e' tiñu vá'a sá'á ráa.

Néé' Jesús ve'i Simón tee yí'í grupo fariseo

³⁶ ñin rá tee yí'í grupo fariseo, nkana-a Jesús kíkaji' re' neyu jín-i ve'i-i, jee sáá nkivi Jesús ini' ve'i tee vá, jee ñakunee' re' yumesá'. ³⁷ Saájee ñuun' yukuán néé' ñin ña'an kuatyí nkusikí ini'. Jee sáá nkuká'nú ini' ña ya néé' Jesús yáji' re' ini' ve'i tee fariseo vá jee nkenta ña yukuán ína'á ña ñin tino'o' lúlí yuu' alabastro ñú'ún tyitú nute jiá'án' vixi'. ³⁸ Jee íñí ña ityi yatá' rá jie'e' Jesús jee ná'yú' ña ne xínáji ña jie'e' re' jín ntenúún' ña jee suni téyu'ú ña rá jie'e' re', jee xínátyi ña rá jie'e' re' jín ixi xíní' ña, jee ntyisó ña nute jiá'án' vixi' rá jie'e' re'. ³⁹ Jee tee fariseo vá ya nkana re' Jesús ve'i re', jee sáá nini' re' ya nsa'á ña sukuán, jee ñani ini' maaré': "Retú tee nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí' ví tee ya'á, jee kuká'nú ini' re' né ñin ví ña'an ya'á jín nasa ña'an ví ña ya kákí'i ña re', tyi ña'an íyó kuatyí ví ña." ⁴⁰ Saájee nñaxiní'kó Jesús, jee nkatyi' re': —Simón, íyó ñin tu'un katyi' ni' nuun' nú.

Jee nñaxiní'kó Simón:

—Katyi' nú maa, Mestrú'.

⁴¹ Jee nkatyi' Jesús:

—Ñin tee ya jiá'anúún re' x̣u'ún, jee íyó uvi' tee ya táyá'vi ráa nuun' re'. ñin ráa táyá'vi u'un' sientú' (500) x̣u'ún kaa plata,^a jee inka ka' táyá'vi uvixiko uji' (50). ⁴² Jee jie'e' ya ntuví íyó x̣u'ún ráa tyunáán ráa nuun' tee jiánúún vá, jee nneká'nú ini' re' nne'yá re' ni núví' ráa. Saájee, ¿né ñin ni núví' ráa kunuun' ráa ka' tee njiá'anúún x̣u'ún vá rúja? —nkatyi' Jesús.

⁴³ Jee nñaxiní'kó Simón:

—Ká'vi ini' ni' ya maaré' ya kue'e' ka' nneká'nú ini' tee jiá'anúún x̣u'ún vá.

Jee nkatyi' Jesús nuun' Simón:

—Naa' ni nkatyi' nú —nkatyi' Jesús.

⁴⁴ Saájee nñalkó Jesús nñakuneyá re' nuun' ña'an vá jee nkatyi' re' nuun' Simón:

—¿Á né'yá nú ña'an ya'á? Sáá nkivi ni' ini' ve'i nú jee ntu ntaji nú nute nonoo rá jie'e' ni'.^b Soo ña'an ya'á jee ne nxináji ña jín ntenúún' ña jie'e' ni', jee nxinátyi ña maa jín ixi xíní' ña. ⁴⁵ Jee ni ntu nteyu'ú

^a 7:41 Ta x̣u'ún kaa vá yíyá'vi ñin tee sátiñú ya kivi'. Saáva (500) x̣u'ún kaa kúvi ya'vi ñin tee (500) kivi' jín (50) kúvi ya'vi ñin tee (50) kivi'. ^b 7:44 Ñujíin' rá ñivi hebreo ví ya nakete jie'e' ráa ñivi nkenta ve'i ráa ya váji íká.

nú nu'u' sánikua' íyó ñujiín' soo maaña tyi ne sáá nkivi ni' ini' ve'i nú, jee ni ntu síkkuĩñi' ña ya téyu'ú ña jie'e' ni'. ⁴⁶ Jee ni ntu ntyisó nú aceite xini' ni' sánikua' íyó ñujiín', soo maaña tyi ntyisó ña nute jiá'án' vixi' rá jie'e' ni'. ⁴⁷ Jee saáva kátyí' ni' nuun' nú: nneká'nú ini' ni' rá kue'e' kuatyí ña. Saáva ñúnúun' ví'í ña nu'u'. Soo ñivi ya yaku' neká'nú ini' ni' jee yaku' ñúnúun'-u nu'u' —nkatyí' Jesús.

⁴⁸ Saájee nkatyi' re' nuun' ña:

—Nneká'nú ini' jie'e' rá kuatyí nsa'á nú —nkatyí' re'.

⁴⁹ Saájee rá inka ka' ñivi neé' nkáá jín re' yumesá' yáji' ráa xita' ká'án' iin inka ráa jín tá'án' ráa:

—¿Né iin kúvi tee ya'á, ya ne rá kuatyí sá'á ñivi neká'nú ini' re'? —nkatyí' ráa.

⁵⁰ Soo nkatyi' Jesús nuun' ña'an vá:

—Jie'e' ya kúnei ini' nú nu'u', saáva ya nnatava' ni' no'ó nuun' kuatyí nú nsikáku ni' no'ó. Kuá'án' va'a ne va'a kuvi ini' ánima' nú —nkatyí' Jesús.

Tu'un jie'e' rá ña'an ya tyínei ráñá Jesús

8 Jee sáá njia'a rá yukuán, jee jíkanuun Jesús nuun' ntáká rá ñuun' ká'nú jín rá ñuun' kuatyí, kátyítu'ún re' stékútu'ún re' tu'un vá'a Ndiosí' jie'e' naja kivi ñivi xintíín Ndiosí' sáva tátúní' re' nuun' ráa. Jee ni uxú' uvi' (12) rá tee súkuá'a re' ráa kútá'án' ráa jín re'. ² Jee suni kútá'án' sava rá ña'an jín re' ya nxinúvi re' ráa sáá ntava' re' tatyí' kíni yí'í ini' ráña, jín sava ráña nxinúvi re' ráa nuun' rá kue'í' nó'o ráa. Jee iin ráñá ví María ya naní ña ña'an ñuun' Magdala, jee maaña vá nkene uxá' tatyí' kíni ini' ña. ³ Jee inka ka' ví Juana, ñasí'í Chuza, tee tátúní' nuun' rá musú' ve'i Herodes tee nísotíñú, jee inka ví Susana, jín kue'e' ka' ña'an, jee maáráña yítíñú ráa tyínei ráa Jesús jín rá nantíñú maáráa jie'e' ya jíníñú'ún re' jín rá tee kútá'án' jín re'.

Tu'un ká'án' jie'e' iin tee jiákín' tata' sá'á

(Mateo 13:1-9; Marcos 4:1-9)

⁴ Jee sáá nku'tútú' kue'e' ví'í rá ñivi ntáká ñuun' yukuán, nkenta ráa nuun' Jesús, jee nkatyi' re' tu'un kúnkunuún ká'án' su'va:

⁵ —Iin tee jiákín' tata' sá'á nkene re' kuakakin' re' nikin tata', jee sáá xínává' re' nikin tata' nuun' ñu'ún, jee sava rá nikin tata' ñete' ñakava yu'tyí, jee ñañu' rá ñivi maa jee rá saa' jíkó súkún nyaji' rátí' maa. ⁶ Jee sava ráa ka' ñete' nteñu yuu', jee sáá nta'vi'-i jee nnatyi-i, tyi ntu káá kue'e' kajin. ⁷ Jee sava ráa ka' ñete' nteñu rá yuku' iñu, jee nkáá nta'vi'

ráa, jee nsiká'á' rá yuku' iñu maa. ⁸ Soo inka ka' rá nikin ñete' nuun' ñu'ún vá'a, jee sáa nta'vi'-i, jee ta iin njia'a-a sientú' nikin ka'.

Jee sáa nkuvi nkatyi' re' sukuán jee nkanajín ni'in re', jee nkatyi' re':
—Ñivi ya íyó rá so'o sáva tesó'o, jee tesó'o va'a —nkatyi' re'.

Na jie'e' tyi nákaní Jesús tu'un kúnkunuún ká'án'

(Mateo 13:10-17; Marcos 4:10-12)

⁹ Jee rá tee ya kútá'án jín re' sikuá'a re' ráa nika'utu'ún ráa re' ná kúní' kátyí' jie'e' rá tu'un kúnkunuún nnakani re'. ¹⁰ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nuun' ráno'ó tyi ntaji Ndiosí' ya kuká'nú ini' rán jie'e' rá tu'un nyise'í jie'e' naja kivi ñivi na'á Ndiosí' jee tátúní' re' nuun' ráa. Soo nuun' rá inka ka' rá ñivi ká'án' ni' rá tu'un ya kúnkunuún ká'án'-a, sáva súka' né'yá ráa [rá tiñu sá'á ni'] soo ntu né'yá ráa maa, jee súka' tésó'o ráa jee ni ntuví jiáku'un ini' ráa maa.

Nákatyi' naa' va'a Jesús ná kúní' katyi' tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' tee jiákin' tata'

(Mateo 13:18-23; Marcos 4:13-20)

¹¹ 'Su'va kuíni katyi' tu'un kúnkunuún ká'án' ya'á: Nikin tata' vá ví Tu'un Ndiosí'. ¹² Rá nikin ñákava yu'tyí kúvi rá ñivi ya tésó'o ráa Tu'un Ndiosí', soo kenta máa maá ku'na' jee síyo-o tu'un vá ánima' ráa, sáva nsá' inu' ini' ráa tu'un vá jee sáva nsá' nene ráa nuun' kuatyí ráa nsá' nanitá'ví' ráa. ¹³ Jee rá nikin ya ñákava ráa nuun' yúú' kúvi ráa rá ñivi ya sáa tésó'o ráa Tu'un Ndiosí' jee ne kúsí' ini' ráa tiñ ráa maa, soo ntu kúun yo'o tu'un vá ini' ánima' ráa tyi ntu kúkutú' ráa ntu kúní'in ráa jín-i, tyi yaku' ni tiempú' jínú' ini' ráa maa. Tyi sáa kenta tá'án ráa tunó'ó, jee níkýátá ini' ráa nuun' tu'un vá. ¹⁴ Jee rá nikin ya ñéte' nteñu rá yuku' iñu kúvi ráa rá ñivi ya tésó'o ráa Tu'un Ndiosí', soo nání'vi' ini' ráa jie'e' kue'e' tiñu, jee kuíni ráa kukúka' ráa, jee yítíñu ráa nuun' ya sít' ini' íyó ini' ñivi ya'á ni tékú' ráa, jee sáté'é'-e ráa jee ntu jiá'nu ráa ntu jíjia ini' ráa nuun' Tu'un Ndiosí', kuéntá' ntu kenta ku'va nikin tata'. ¹⁵ Soo rá nikin tata' ya ñákava nuun' ñu'ún vá'a, suvi kúvi rá ñivi ya jín ánima' naa' va'a tésó'o ráa Tu'un Ndiosí', jee tyú'un ini' ráa maa síkúnkuvi ráa maa jee kúní'in ráa jíjia ráa jín tu'un vá jee su'va jiá'a tata' sá'á.

Tu'un ká'án' jie'e' ñu'un' kantil

(Mateo 4:21-25)

¹⁶ Ni iin ñivi ntu tée ñu'un' iin kantil jee jiásí'-i nuun' vá jín iin ñenkó'ó áxí túví-i vá tyiji iin ito, tyisa' tyísó súkún-u vá, sáva

stúún'-u ini' ve'i jee rá ñivi kivi ini' ve'i kuvi kune'yá ráa ñu'un' vá. ¹⁷ Tyi ntáká tiñu sú yísé'í-i, jee kenta nūnijín' natuvi nuun' rá ñivi, jín sumi ntáká tiñu ya íyó yu'u', ya kenta kuká'nú ini' ñivi ñu'un' vá. ¹⁸ Saáva tiin kuéntá' va'a rán Tu'un Ndiosí' ya tésó'o rán. Néni iin ñivi ya tiin tu'un vá'a Ndiosí', ku'va re' ka' kiku'un ini'-i. Soo néni iin ñivi ya ntu tiin tu'un vá, jee ne tu'un ya jiáni ini'-i ya jiáku'un ini'-i kanee' re' maa nuun'-u —nkatyi' Jesús.

Jie'e' náná' Jesús jín rá ñani' re'

(Mateo 12:46-50; Marcos 3:31-35)

¹⁹ Saájee náná' Jesús jín rá ñani' re' nkenta ráa nuun' néé' re', soo ntu nkúvi kuyatin ráa nuun' re' jie'e' ya tyítú ví'í íñí rá ñivi nuun' re'. ²⁰ Jee iin rá ñivi ñakatyí'-i nuun' re':

—Náná' nú jín rá ñani' nú íñí ráa tyíkéli jee kuíni ráa kine'yá ráa no'ó —nkatyi'-i.

²¹ Jee nñaxiní'kó Jesús:

—Náná' nì' jín rá ñani' nì' kúvi rá ñivi ya tésó'o ráa Tu'un Ndiosí' jee síkúnkuvi ráa maa —nkatyi' re'.

Nsikíkuíñí' Jesús tatyí' savi xéén' nuun' nteñú'ún

(Mateo 8:23-27; Marcos 4:35-41)

²² Saájee nkuvi ya'á iin rá kivi' yukuán, jee nkivi Jesús ini' iin barkú' jín rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa. Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kijija'a-órán íyo ka' ityi yunteñú'ún —nkatyi' re'.

Saájee kuá'an' ráa. ²³ Jee ni kuá'an' ráa nuun' nteñú'ún, jee nkixi' Jesús. Jee nkenta ñakí'i tatyí' savi xéén' nuun' nteñú'ún, jee tyítú nute ini' barkú', jee iyo nó'o ráa. ²⁴ Saájee rá tee ñaxinóto ráa re', jee nkatyi' ráa:

—¡Mestrú'! ¡Mestrú'! ¡Kuvi'-ó! —nkatyi' ráa.

Jee nnoto re' jee nñuxeen' re' nuun' tatyí' savi jín nuun' jísó' nute jee ñakuíñí' ráa jee nín nkuvi-i. ²⁵ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Né nú' íyó ya kúneí ini' ránú nu'u' rúja? —nkatyi' re'.

Soo nyu'ví ráa jee ntiví xini' ráa jee nkatyi' iin inka ráa:

—¿Na tee ka' kúvi tee ya'á, ya ne nuun' rá tatyí' vjín jín nuun' nute tátúní' re', jee kánjíá ráa maa? —nkatyi' ráa.

Tee nuun' Gadara ya yí'í tatyí' kini ini' re'

(Mateo 8:28-34; Marcos 5:1-20)

²⁶ Jee síkáka ráa barkú' kuá'an' ráa jín-i yunúte nuun' ñu'ún nuun' Gadara, ya káá íyo ka' ityi yunteñú'ún nuun' Galilea. ²⁷ Jee

sáá nnuun Jesús barkú', jee iin tee ñuun' yukuán nñaketá'án re' Jesús jee yí'í tatyí' né'í kákini tee vá, jee nkukue'e' ví'í tiempú' ntu ká' ñú'ún-u sa'ma, ni ntu ká' néé'-e ve'i, tyisa' nteñu rá ve'i rá niyi néé'-e. ²⁸ Jee sáá nini'-i Jesús, jee nkanajín-i jee ñakuñi' íti-i ñaxin-i maáa jie'e' Jesús, jee kuñef-i nkanajín-i:

—¿Nakui tyi kíní nú maánú jín nu'u', Jesús, Se'ya Ndiosí' máá kúñá'nú nasíkuiti' nuun' kuáyó? Jíkán' tá'ví' ni' nuun' no'ó ya koto xínó'lo nú nu'u' —nkatyi'-i.

²⁹ (Nkatyi' tee vá sukuán tyi Jesús ntatúni' re' nuun' tatyí' né'í kákini ya kene-e ini' tee vá. Jee ya nkukue'e' ví'í ítyí tñn-i re' jee súka' jí'ni rá ñivi rá na'á re' jín jie'e' re' cadena kaa jín rá kaa tñn maa jee kúmí ráa maa, soo ská'ní' re' rá cadena vá jín rá kaa nuun' yí'í na'á re' jee síkúnu tatyí' kíni vá re' jíá'án' re' ne rá nuun' ñu'ún sain nuun' ntuná' ñivi néé'.) ³⁰ Jee ñikatu'ún Jesús tatyí' né'í kákini yí'í tee vá:

—¿Ná naní nú?

Jee nkatyi'-i:

—Legión^a —nkatyi'-i sukuán tyi jie'e' nika' kue'e'

ví'í tatyí' né'í kákini nkivi maa.

³¹ Jee ñikan' tá'ví' rá tatyí' né'í kákini vá nuun' Jesús ya koto tájí re' ráa k'i'in' ráa nuun' neen' nuun' ntu jínu ya kúnú-u. ³² Soo yukuán íní kue'e' ví'í rá kútyí' ika' yuku yájí' ráti', jee ñikan' tá'ví' ráa nuun' Jesús ya ku'va re' kivi ráa ini' rá kútyí' vá, jee nyinetu' re'. ³³ Jee sáá nkene rá ku'na' vá ini' tee vá, jee nkivi ráa ini' rá kútyí' vá, jee nkenekunu ráti' nkaninuun ráti' nukana ne nuun' nteñú'ún jee nka'a' ráti'.

³⁴ Jee rá tee ya náka ráa ráti' tyi sáá nini' ráa ya sukuán nkui, jee nkenekunu ráa kuñakani ráa nuun' rá ñivi ñuun' jín rá kuaría'.

³⁵ Jee nkene rá ñivi kuñe'yá ráa ñakuá nkui. Jee nkenta ráa nuun' Jesús, jee nñani'in' ráa tee ya nkene rá ku'na' ini' re', ñú'ún re' sa'ma, jee ya nñaku'un káji ini' re', jee néé' re' jie'e' Jesús. Jee nyu'ví rá ñivi vá. ³⁶ Jee rá tee ya nini' ya nkui nñakani ráa nuun' rá ñivi naja nnuvi tee vá. ³⁷ Saájee ntáká rá ñivi kue'e' rá ñuun' yí'í xintíin' ñuun' Gadara, ñikan' tá'ví' ráa nuun' Jesús ya k'i'in' iyo re' yukuán, tyi yú'ví ví'í ráa. Saájee nñaku'un re' ini' barkú' sáva nikó re' nuun' váji re'.

³⁸ Soo tee ya nkene rá ku'na' ini'-i jíkán' tá'ví'-i nuun' re' ya kutá'án-a k'i'in'-i jín re'. Soo nátyuutyí re' maa, jee nkatyi' re' nuun'-u:

³⁹ —Kuáno'on' ve'i nú, jee nakani nú ni'i ya nsa'á Ndiosí' jín nú —nkatyi' Jesús.

Saájee ku'ñan' tee vá jee kátyítu'ún re' kuáyó nuun' ñuun' yukuán jie'e' ntántúni' nsa'á Jesús jie'e' re'.

^a 8:30 Kúvi Legión iin grupo 3000 áxí 6000 soldado ejército ñuun' Roma.

**Jie'e' se'ya sí'í Jairo jín iin ña'an kú'ví
ya nsijíkin' ña na'á ña sa'ma Jesús**

(Mateo 9:18-26; Marcos 5:21-43)

⁴⁰ Jee sáá nnikó Jesús nñakuatá'ví rá ñivi kue'e' íñí yukuán re', tyi nétu kuvi ráa re'. ⁴¹ Saájee yukuán nkenta iin tee naní re' Jairo, kúvi re' iin tee kúñá'nú néé' kuéntá' re' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel súkuá'a ráa Tu'un Ndiosí', jee ñakuññí' íté re' ñaxin re' maaré' nuun' ñu'un jie'e' Jesús, jee nikan' tá'ví' re' nuun'-u ya k'i'in'-i ve'i re' jín re'. ⁴² Tyi se'ya sí'í métú'ún re', ya íñí ña yatin uxu' uvi' (12) kuiya', sané' íyó kuvi' ña. Soo ni kua'an' Jesús jín re', jee ne nákuñi'i rá ñivi kue'e' vá Jesús níkin' ráa maa. ⁴³ Jee yukuán íñí iin ña'an kú'ví', ya uxu' uvi' (12) kuiya' jíátí niñí' ña, jee ñaxin' ña ni'i ya kúmí ña nuun' rá tee sátátán jín tátán stílá', jee ni iin ntu nkuvi xinúvi-i ña. ⁴⁴ Jee ñakuyatin ña yata' Jesús jee nsikátyi'i ña yúsa'ma re', jee kuíntañú'ún kuiti' ñakuññí' ya jíátí niñí' ña. ⁴⁵ Saájee nkatyi' Jesús:

—¿Né iin ví ya nsijíkin'-i na'á-a nu'u'?

Soo ntáká rá ñivi nkatyi' ráa ya ntuví, jee nkatyi' Pedro:

—Mestrú', rá ñivi kue'e' tyútíyu' ráa jí'ni ráa nákuñi'i ráa no'ó.

Jee jíkátu'ún nú: “¿Né iin nsijíkin'-i na'á-a nu'u'?”, kátyí' nú.

⁴⁶ Soo nkatyi' Jesús:

—Nsijíkin' iin ñivi na'á-a nu'u', tyi jíní' ni' ya nijin' nkene fuersá' íí' ní'in níso ni' jee nnuvi iin ñivi —nkatyi' re'.

⁴⁷ Saájee sáá nini' ña ya ntu kúvi kuyu'u' ña nuun' Jesús, jee ne kisi yiki ña ñakuññí' íté ña ñaxin ña maaña nuun' re', jee ityinúún' ntáká rá ñivi kue'e' vá nnakani ña ña jie'e' kúvi ya nsijíkin' ña na'á ña re' jín jie'e' ya nnuvi ña máá hora yukuán. ⁴⁸ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Se'ya sí'í, jie'e' ya ínú' ini' nú kúneí ini' nú nu'u', jee nxinúvi ni' no'ó. Kuá'án va'a ne va'a kuvi ini' ánima' nú.

⁴⁹ Jee ni ká'án' ii' re' ka', nkenta iin tee néé' ve'i Jairo, tee kúñá'nú néen kuéntá' veñu'un kúvi sinagoga, jee nkatyi'-i nuun' Jairo:

—Ya ni'i' se'ya sí'í nú. Koto xtáña'án nú ka' Mestrú' k'i'in'-i jín nú —nkatyi'-i.

⁵⁰ Soo sáá tésó'o Jesús ya nkatyi' tee vá, jee nkatyi' Jesús nuun' Jairo:

—Koto yú'ví nú, kuatyí' kuiti' vá kúneí ini' nú nu'u', jee nuva'a se'ya nú —nkatyi' re'.

⁵¹ Jee sáá nkenta re' ve'i Jairo, jee ntu njiá'a re' kivi rá inka ka' ñivi jín re', tyisa' kuatyí' Pedro ni jín Juan jín Jacobo, jín tátá' jín náná' ñalúlí vá. ⁵² Jee ntáká rá ñivi néé' ve'i Jairo ná'yú' ráa jee íyó tunkuí'yá' ini' ráa jie'e' ñalúlí vá. Soo nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Koto ná'yú' rán, tyi nsá' ni'i' ña, tyisa' kixí' ña —nkatyi' re'.

⁵³ Jee nka'an' ityi ráa nne'yá ráa re' tyi jíní' ráa ya ní'i' ñalúlí vá. ⁵⁴ Soo ntiin re' na'á ñalúlí vá jee ni'in nkatyi' re':

—ñalúlí, nakoo!

⁵⁵ Jee nnikó ánima' ña nuun' ñuné'yú' ña nñateku' ña, jee ntañú'ún kuiti' nnakoo ña. Jee ntatúní' Jesús ya ku'va ráa nuun' ña ya kaji' ña.

⁵⁶ Jee rá sí'í ñalúlí vá ntíví xíní' ráa ya nkuvi sukuán. Soo ntatúní' Jesús nuun' ráa ya koto kátyí' ráa nuun' ni iin ñivi ya nkuvi.

Tyúityí Jesús ni uxu' uvi' (12) rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ya kistekútu'ún ráa Tu'un Ndiosí'

(Mateo 10:5-15; Marcos 6:7-13)

9 Nkana Jesús nastútú re' ni uxú' uvi' (12) rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa, jee njia'a re' fuersá' íí' ní'in nuun' ráa jín tiñu tatúní' ráa sáva tava' ráa rá ku'na' yí'í ini' rá ñivi, jín suni sáva xinúvi ráa rá ñivi kú'ví'. ² Jee ntyúityí re' ráa kikatyi'ú'ún ráa tu'un naja kivi ñivi xintíin Ndiosí' jín ya xinúvi ráa rá ñivi. ³ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Koto na nantíñú ina'á rán ya kuvi ityi, ni karútí', ni ñunu, ni ya yájí', ni xu'ún, ni inka ka' sa'ma naku'un rán. ⁴ Jee néni iin ve'i nuun' kenta rán kivi rán, jee kinoo rán kune' rán ve'i vá ne kene rán ñuun' yukuán. ⁵ Jee retú néni iin nuun' ntu íyó mani' ráa tiin ráa ráno'ó, jee sáá kene rán ñuun' vá, jee kisi rán tikatyaa' jie'e' rán, sáva nastúvi rán ya íyó siki' ráa —nkatyi' re'.

⁶ Saájee nketyí ráa kua'an' ráa ntáká rá ñuun' ta ñuun' jíkónúun ráa stékútu'ún ráa tu'un vá'a Ndiosí', jee suni ntáká nuun' kua'an' ráa xinúvi ráa rá ñivi kú'ví'.

Ní'í' Juan tee síkuánuté

(Mateo 14:1-12; Marcos 6:14-29)

⁷ Jee Herodes, tee tátúní', tyi nkuká'nú ini' re' jie'e' ntáká tiñu sá'á Jesús. Jee nkunaan nkusu'va re', tyi sava rá ñivi kátyí' ya Juan ví-i ya nñateku' ii'-i ya ní'i'-i, ⁸ jee sava ráa ka' kátyí' ya nñenta Elías tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá má Ndiosí' yana'án nasíkuiti', jee sava ráa ka' kátyí' ya kúvi-i iin rá inka tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá má Ndiosí' yana'án, jee nkenta nñateku'-u. ⁹ Jee nkatyi' Herodes:

—Nu'u' ntají ni' ya kuatyí ráa xini' Juan, jee saáva, ¿né iin kúvi tee ya'á jie'e' ya tésó'o ni' ya sá'á re' rá tiñu sukuán rúja?

—nkatyi' re', jee núkú re' naja kuvi kuni' re' Jesús.

Síkájí' Jesús u'un' mil (5000) rá ñivi

(Mateo 14:13-21; Marcos 6:30-44; Juan 6:1-14)

¹⁰ Jee sáá nnikó rá tee najiá'á' re' ya níso raa tiñu apóstol ya ntyuityí re' raa, jee nnakani raa nuun' re' ni'i rá tiñu nsa'á raa, jee nke'en re' raa kuá'an' sín re' jín raa nuun' ñuun' naní Betsaida. ¹¹ Jee sáá nkuká'nú ini' rá ñivi kue'e' jee kuá'an' raa yukuán, jee niyo maní' re' nnañin re' raa, jee kátyí' re' nuun' raa naja tatúní' Ndiosí' nuun' rá ñivi kivi xintín Ndiosí'. Jee suni ñivi kú'ví' ya jiniñú'ún raa ya nuvi raa jee nxinúvi re' raa. ¹² Jee sáá kuáini, jee ñakuyatin rá ni uxú' uvi' rá tee kútá'an' jín re' súkuá'a re' raa jee nkatyi' raa nuun' re':

—Natyuityí nú rá ñivi kii'in' rá nuun' rá ñuun' jín rá kuaríá' káá tiyu' yatin, sáva kinukú raa nuun' kinoo raa jín ya kaji' raa, tyi nuun' íyó-ó ya'á, jee nuun' ñu'ún sáin nuun' ntu néé' ñivi ví ya'á —nkatyi' raa.

¹³ Soo nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ku'va rán kaji' raa —nkatyi' re'.

Soo nkatyi' raa:

—Ntuná' kue'e' íyó ina'á rán' tyi kuatyí u'un' ixtatí'lá' ni jín uvi' tiaká ni íyó. Áxí soo nika' retú kike'en rán' ya kaji' ntáká rá ñivi kue'e' ya'á rúja —nkatyi' rá tee kútá'an' jín re' sukuá'a re' raa.

¹⁴ Tyi jie'e' nika' íyó u'un' mil (5000) rá tee, saájee nkatyi' Jesús nuun' rá tee kútá'an' jín re' súkuá'a re':

—Katyi' rán nuun' raa ya kikunee' kuá' ta uvixiko uji' (50) ta uvixiko uji' raa —nkatyi' re'.

¹⁵ Jee sukuán nsa'á raa, jee ñakunee' kuaiyó rá ñivi vá. ¹⁶ Jee ntiin Jesús ni ú'ún' rá ixtatí'lá' vá jín ni núví' rá tiaká vá, jee ni né'yá re' súkún, jee njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí'. Jee ña'nu' re' maa njia'a re' maa nuun' rá tee kútá'an' jín re' súkuá'a re', sáva siá'a raa maa nuun' rá ñivi. ¹⁷ Jee nyaji' rá ñivi ne nkuvi ini' kuaiyó raa, jee nnañtútú raa uxu' uvi' (12) tyikí'ví' rá léfé nkinoo ka' nuun' ya nyaji' raa.

Sá'a náa' Pedro ya Jesús ví Cristo

(Mateo 16:13-20; Marcos 8:27-30)

¹⁸ ñin kivi' nkusín Jesús ká'an' re' jín Ndiosí', jee rá tee súkuá'a re' raa néé' raa jín re' jee nikatú'ún re' raa:

—¿Né ñin kátyí' rá ñivi ya kúvi nu'u'? —nkatyi' re'.

¹⁹ Jee nnañiní'kó raa:

—Kátyí' sava rá ñivi kúvi nú Juan ya nsikuánuté, jee sava raa ka' kátyí' ya kúvi nú Elías, jee sava raa ka' kátyí' ya kúvi nú ñin rá tee ya

nnakani ráa tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' tió' tyíji nasíkuiti' jee vitan nñateku' tuku-u, kátyí' rá ñivi —nkatyi' ráa nuun' Jesús.

²⁰Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Soo ráno'ó, ¿né iin kátyí' rán ya kúvi nu'u'?

Saájee nñaxiníko Pedro jee nkatyi' re':

—No'ó kúvi Cristo ya ñani Ndiosí' no'ó —nkatyi'-i.

²¹Soo ntatúní' nì'in ñá'nú Jesús nuun' ráa ya ni iin nuun' nkátyí' ráa maa.

Kátyí' Jesús jie'e' ya kuvi' re'

(Mateo 16:21-28; Marcos 8:31—9:1)

²²Jee nkatyi' re':

—Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, jee íyo kuno'o nasíkuiti' nì'. Jee rá tee kúñá'nú jín rá sutu' kúñá'nú jín rá tee xiné'én' tu'un ntatúní' Ndiosí' kuityi ini' ráa kune'yá ráa nu'u'. Jee ka'ni' ráa nu'u'. Soo kivi' uní' jee nateku' ií' nì' kene nì' nteñu rá niyi.

²³Saájee nkatyi' re' nuun' ntáká rá ñivi:

—Retú néni iin ñivi kuíni-i kunikin'-i nu'u' jee xináán'-a ini'-i rá níyo ini' maáa, jee ta kivi' iin ni koo ini'-i kuno'o-o jie'e' nu'u' kuéntá' iin ya niso-o kurúsi' sáva kuvi'-i nuun' vá, jee kunikin'-i nu'u'. ²⁴Tyi néni iin ya ntu níkin' nu'u' tyi níyo ini'-i kuteku' va'a-a jín ya kaku-u nuun' tunó'ó kiji nuun'-u jie'e' níkin'-i nu'u', sukuíta-a ya kuteku'-u jín Ndiosí'. Soo néni iin ñivi ya níkin'-i nu'u' súka' nó'o-o tunó'ó ne kuvi'-i jie'e' níkin'-i nu'u', jee kaku nijia-a tyi nì'in'-i ya kuteku'-u níínkání jín Ndiosí' sa'á re'. ²⁵Tyi, ¿na nuun' íyótiñu nuun' iin ñivi retú nì'in'-i kuafiyó ñiví nín ya'á rúja, retú sukuíta-a maáa áxí retú xináán'-a maáa ya nsá' nanitá'ví'-i nuun' Ndiosí' rúja? ²⁶Tyi néni iin ñivi ya kúkanuun-u jie'e' nu'u' jín jie'e' tu'un nì', jee suni maání', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, jee kukanuun nì' jie'e' ñivi vá, sáá niji nì' vane' tuun' nasíkuiti' ya maa vii' kúñá'nú nì' jín Tátá' nì' Ndiosí', jín rá najiá'á' íí' re'. ²⁷Soo nu'u' jee máá naá' vá kátyí' nì' nuun' rán ya sava rá ñivi ya íñi ya'á, ni nsá' kuvi' ráa nekuá' kuni' ráa tiñu ñá'nú niso Ndiosí' ya tatúní' re' —nkatyi' Jesús.

Sín nsama nnatuvi sáa íyo Jesús

(Mateo 17:1-8; Marcos 9:2-8; 2 Pedro 1:16-17)

²⁸Jee sáa njia'a yatin uná' kivi' ya nkatyi' re' rá tu'un yukuán, jee nke'en re' Pedro jín Juan jín Jacobo, jee kuá'an' re' jín ráa nuun' yuku kuaka'an' re' jín Ndiosí'. ²⁹Jee ni ká'án' Jesús jín Ndiosí', jee sín nsama nnatuvi nuun' re', jee sa'ma re' nnuvi-i máá kuíjín nijia ne jíanute'-e.

³⁰ Jee nkituvi uvi' rá tee kúkuéntú ráa jín re', suvi kúvi Moisés jín Elías,
³¹ Jee ne ñunuva ráa jíánute' ráa íñí ráa ká'án' ráa jín re' jie'e' ya kene
 re' ñívi ya'á ya sikúnkuví re' maa nuun' ñuun' Jerusalén. ³² Jee Pedro
 jín rá kútá'án jín re' ne kúvéi ráa ma'ná jee ne nunito ráa, jee nini' ráa
 nuva vii' jíánute' Jesús jín rá uvi' tee vá ya íñí ráa jín re'. ³³ Jee sáá
 nkusín ni nuví rá tee vá nuun' Jesús, jee nkatyi' Pedro nuun' Jesús:

—¡Mestrú! ¡Na ka' va'a ka' ya íyó-ó ya'á! Sa'á rání' uní' vesayo, iin
 kuví nú, jee iin kuví Moisés, jee iin kuví Elías —nkatyi' Pedro sukuán,
 súnika' ni maá Pedro ntu jíní' re' na jie'e' nkatyi' re' sukuán.

³⁴ Jee ni ká'án' ii' re' ka', jee nkenta iin víko' jee nñakasi'-i
 ráa, jee nyu'ví ráa sáá nkívi ráa nteñu víko' vá. ³⁵ Saájee
 nuun' víko' vá nkene iin nusuyu'ú ya kátyí'-i:

—Ya'á ví Se'ya yí' ní', [jee ñúnúun' ní' re'], ya nkáji ní' maa.
 Tiin kuéntá' ñá'nú rá tu'un kátyí' re' —nkatyi'-i.

³⁶ Jee sáá ñakuiñí' ya ká'án' nusuyu'ú vá, jee nini' ráa ya kuatyí
 métú'ún nika' Jesús íñí re' jín ráa. Jee nñuyu'u' ini' ráa jie'e' vá, jee rá
 kívi' yukuán ni ntuné nkátyí' kuiti' ráa nuun' ni iin rá ñívi ya nini' ráa.

Xínúvi Jesús iin tesútyí yí'í tatyí' kíni ini'-i

(Mateo 17:14-21; Marcos 9:14-29)

³⁷ Jee kívi' steñu'ún, sáá nnuun ráa yuku vá, jee kue'e'
 nasíkuiti' rá ñívi ñata'an' ráa Jesús. ³⁸ Jee nteñu rá ñívi
 kue'e' vá nkanajín iin tee, jee nkatyi'-i:

—Mestrú, jíkán' tá'ví ní' nuun' nú ya kune'yá nú se'ya yí' ní', tyi
 métú'ún xíní' nkaku re' ví se'ya yí' ní' ya íyó. ³⁹ Jee iin tatyí' kíni tíin-i
 re' jee síkánajín-i re', jee jíá'níyí'í-i re', jee kéne tiuun' ini' yu'ú re'. Jee
 xeen' xá xínó'o-o re', jee u'ví' xá siáá'-a re'. ⁴⁰ Níkan' tá'ví' ní' nuun' rá
 tee súkuá'a nú ya taníkin' ráa maa, soo ntu nkúneí ráa —nkatyi' tee vá.

⁴¹ Saájee nkatyi' Jesús:

—¡Na ka' rá ñívi ya'á ya ntu ínú' ini' ráa Ndiosí' jín ya
 nkusín rán nuun' ya náá! ¿Naja ka' tiempú' vá íyó kune'e'
 ní' jín ráno'ó? ¿Naja ka' tiempú' vá íyó ke'ne' ini' ní' nuun'
 ráno'ó? Kínaka se'ya yí' nú ya'á —nkatyi' Jesús.

⁴² Jee ni kuakuyatin tesútyí vá nuun' Jesús, jee nxinániso tatyí'
 kákini káné'í vá maa nuun' ñu'ún, jee ña'niyí'í-i re'. Soo nñuxeen'
 Jesús nuun' tatyí' kíni vá, jee nkene-e kuá'an'-a, jee nxinúvi re'
 tesútyí vá, jee nñaku'va re' maa nuun' tátá'-a. ⁴³ Jee kuá'yó rá ñívi
 íñí yukuán ntívi xíní' ráa ya kúná'nú nasíkuiti' Ndiosí'.

Yá uví' ítyí tukuni kátyítu'ún Jesús yá kuvi' re'

(Mateo 17:22-23; Marcos 9:30-32)

Jee ni tíví xíni' rá ñivi jie'e' ni'i rá tiñu máá ñá'nú mánasí yá sá'á re' jee nkatyi' Jesús nuun' rá tee kútá'án ráa jín re' súkuá'a re' ráa:

⁴⁴—Tyuso'o vava'a rán rá tu'un ya'á yá kátyí' ni' nuun' rán, tyi nu'u' yá ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, vakuyatin naku'va ñin ñivi nu'u' xintíin rá tee ya jíní' u'vi' ráa nu'u' —nkatyi' Jesús.

⁴⁵Soo ni ntu ñaku'un ini' ráa tu'un ya'á yá nkatyi' re', tyi nyise'í tu'un ya'á nuun' antúni' ráa sáva nkúvi kiku'un ini' ráa maa, soo nyu'ví ráa nakatu'ún ráa re' jie'e' tu'un ya'á yá nkatyi' re'.

Né ñin kúvi yá kúñá'nú ka'

(Mateo 18:1-5; Marcos 9:33-37)

⁴⁶Saájee kuíre rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa nkajíé'é ráa kantátú'un ráa jie'e' né ñin ráa vá kúñá'nú ka'. ⁴⁷Soo jie'e' nika' yá jíní' Jesús yá jiáni ini' ánima' ráa, jee ntiin re' ñin sutýí lúli ñani re' maa xiín re'. ⁴⁸Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Néni ñin ñivi yá nuun' súvi nu'u' íyó mani' ini'-i nakuatá'ví-i sutýí lúli ya'á, jee suni íyó mani' ini'-i nakuatá'ví ñivi vá nu'u' ranika'. Jee ñivi vá yá íyó mani' ini'-i nákuatá'ví ráa nu'u', suni íyó mani' ini'-i nakuatá'ví ñivi vá Ndiosí' ranika', yá ntyuityí nu'u' vaji ni'. Tyi ñin ñivi yá ntu kúñá'nú-u ka' nteñu ntáká rán, suvivá kúñá'nú ka' nuun' Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Ñin ñivi yá ntu íñi siki' Jesús jee nákuíñi'-i jín re'

(Marcos 9:38-40)

⁴⁹Jee nkatyi' Juan:

—Mestrú', nini' rán' ñin tee ya nuun' súvi nú tánkín' re' rá tatyí' kíni yá yí'í ini' rá ñivi. Jee niniyo rán' sa'á re' ka' su'va, tyi ntu kútá'án re' jín-ó —nkatyi' Juan.

⁵⁰Soo nkatyi' Jesús:

—Koto jíníyo rán maa nuun' re', tyi ñin ñivi yá ntu kénta siki'-ó, íñi-i jín-ó —nkatyi' Jesús.

Nnuxeen' Jesús nuun' Jacobo jín Juan

⁵¹Jee sáá nkuyatin tiempú' yá kino'on' Jesús kinaa re' antiví súkún, jee ñin ni nú'ún ini' re' yá k'i'ín' re' ñuun' Jerusalén. ⁵²Jee ntyuityí re'

xí'na ka' sava rá tee kua'an' ráa nuun', jee kua'an' ráa nkivi ráa iin rá nuun' Samaria sáva nukú ráa nuun' satú'va ráa kinoo re'.⁵³ Soo ntu njiá'a rá ñivi nuun' vá kinoo re' yukuán, tyi nini' ráa ya ñú'ún ini' re' k'i'in' re' Jerusalén.⁵⁴ Jee Jacobo jín Juan, rá tee kútá'an' jín re' súkuá'a re' ráa, jee sáá nini' ráa ya nkuvi sukuán, jee nkatyi' ráa:

—Ito'o', ¿á kuíni nú ya tatúní' rán' ya kiji nkuun nu'un' ne antiví sáva xináán'-a rá ñivi nuun' ya'á, kuéntá' kua' nsa'á Elías ne yana'an? —nkatyi' ráa.

⁵⁵ Saájee nnakune'yá Jesús nuun' ráa, jee nnuheen' re' nuun' ráa, [jee nkatyi' re':

—Ni ntu jíní' rán ne nuun' vaji tu'un ká'an' rán.⁵⁶ Tyi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, nsá' vaji ni' xináán' ni' rá ñivi, tyisa' vaji ni' sáva síkaku ni' rá ñivi —nkatyi' re'.]

Saájee kua'an' re' jín ráa inka ka' nuun'.

Tu'un jie'e' rá ñivi ya kuíni ráa kunikin' ráa Jesús

(Mateo 8:19-22)

⁵⁷ Jee ni kua'an' ráa ityi jín Jesús, jee iin tee nkatyi'-i nuun' re':

—[Ito'o' ni'], kunikin' ni' no'ó né ni ví nkuvi nuun' k'i'in' nú —nkatyi'-i.

⁵⁸ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Rá ñunkui tyi íyó rá yavi' kava nuun' kixí' rátí', jee rá kiti tyútyíyo' ya jíkó súkún íyó taka' rátí'. Soo nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, ni ntuví íyó nuun' koso' xiní' ni' najiaví ni' —nkatyi' re'.

⁵⁹ Jee nkatyi' re' nuun' inka ka':

—Kunikin' nu'u'.

Soo nkatyi'-i nuun' re':

—Ito'o', taji nú xá xí'na ka' k'i'in' ni' kise'í ni' tátá' ni' —nkatyi'-i.

⁶⁰ Jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Ku'va nú ya rá ñivi kuéntá' ní'i' ráa nuun' Ndiosí' kise'í ráa rá niyi ráa.^a Soo no'ó, kunikin' nu'u' jee katyitu'ún nú naja kivi ñivi xintín Ndiosí' tatúní' re' nuun' ráa —nkatyi' Jesús.

⁶¹ Jee nkatyi' inka ka':

—Ito'o' ni', kunikin' ni' no'ó, soo xí'na ka' taji nú kika'an' ni' ntí' ka' jín rá tá'an ve'i ni' —nkatyi'-i.

⁶² Soo nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Iin ñivi ya kuíni-i kunikin'-i nu'u', soo retú nákuñe'yá-a ityi yátá-a nánikó ini'-i, saájee kúvi-i kuéntá' iin tee ya retú nkajié'é-e

^a 9:60 Nka'an' Jesús jie'e' kuéntá' niyi kúvi ñivi ntu ínú' ini' ráa re'.

ntiin-i yutun xiníki' jiá'a yukun', jee nákuñe'yá yátá-a yata'-a, tyi níko ini'-i. Saájee ni iin ñivi ya íyo su'va ntu íyótiñu ñivi vá sáva satíñú-u nuun' Ndiosí' jie'e' tiñu tátúní' re'.

Ntyuityí Jesús unixiko uji' (70) rá ñivi

10 Jee sáa njia'a rá yukuán, jee ñani Ito'o'-ó inka unixiko uji' (70)^a ka' rá tee jee ntyuityí re' ni uví' ni uví' ráa kua'an' xí'na ka' ntáká rá ñuun' ntáká nuun' ya íyo k'i'in' re'. ²Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Máa náa' nijia ya kue'e' ví'í ñivi kivi nuun' Ndiosí' ya kúvi ráa tata' sá'a re'. Soo íyo yaku' ni rá musú' kistékútu'ún ráa Tu'un Ndiosí' sáva kinastútú rá ñivi vá. Saáva kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' Ito'o' xí tata' sá'a vá, ya tyuityí re' ka' rá musú' k'i'in' ráa nastútú' ráa maa.

³Kuá'an ránú, kune'yá rán, tyi tyuityí ni' ráno'ó kuéntá' kua' lantyi lúlí nteñu rá ñivi ya kúvi ráa kuéntá' vá'ú' xéen'. ⁴Jee koto ina'á rán ñiin xu'ún rán, ni ñunu ñú'ún ya kaji' rán, ni inka ka' nijian' rán, jee ni koto jiákuiñi' rán ityi ka'an' rán rá tu'un káva'a kukuéntú rán jín ni iin ñivi.

⁵Jee néni iin ve'i nuun' kenta rán kivi rán, jee xí'na ka' katyi' rán nuun' ráa ya na ka' kune'e' va'a ñunkúún ñivi ve'i ya'á. ⁶Jee retú kúvi ráa ñivi maní' ini' jee kinoo jín ráa ya va'a ñunkúún ráa sáni nkatyi' rán. Soo retú ntu kúvi ráa ñivi maní' ini', jee nsá' ni'in' ráa ya kinoo jín ráa ya va'a ñunkúún ráa sáni nkatyi' rán. ⁷Jee suni ve'i yukuán kinoo rán kune'e' rán, jee kaji' rán ko'o rán ya taji rá ñivi ve'i vá nuun' rán. Tyi iin ñivi ya sátíñú-u jee íyo ní'in-i ya'vi-i jie'e' tiñu sá'a-a. Jee koto jíka rán ta ve'i ta ve'i kune'e' rán.

⁸Jee néni iin ñuun' nuun' kenta rán kivi rán jee nakuatá'ví ráa ráno'ó, jee kaji' rán ñani kúvi ya taji ráa nuun' rán. ⁹Jee xinúvi rán rá ñivi kú'ví' íyo yukuán, jee katyi' rán nuun' ráa ya: “Nkuyatin nuun' rán ya kuvi kivi rán na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' ráno'ó”, katyi' rán. ¹⁰Soo néni iin ñuun' nuun' kenta rán kivi rán, jee retú ntu íyo mani' ráa tiin ráa ráno'ó yukuán, jee sáa kene rán yukuán kuiñi' rán ini' ityi, jee katyi' rán: ¹¹“Ne tíkatyaa' ñuun' rán ya'á, ya ntíin jie'e' rání', jee kisi' rán' maa sáva nastúvi rán' ya íyo siki' ránú.” Soo íyo kuká'nú ini' ránú ya'á, ya ya nkuyatin ya kuvi kivi ñivi xintíin Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' ráa. ¹²Jee kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya kivi' kiji ke'ne' Ndiosí' kuatyí ñivi, sú kuno'o nasíkuiti' rá ñivi ñuun' Sodoma soo yaku' ka' kuno'o ráa nsú ká' kua' xeen' nasíkuiti' ntántúní' ka' kuno'o rá ñivi ñuun' vá —nkatyi' Jesús.

^a 10:1 Sava tutu' kátyí' unixiko uxu' uví' (72).

Tu'un ká'án' Jesús jie'e' sava rá ñuun' rá ñivi ni'in ini'

(Mateo 11:20-24)

¹³ Jee nkatyi' Jesús:

—¡Nā ká' ná'ví ká' ráno'ó ñivi ñuun' Corazín! ¡Nā ká' ná'ví ká' ráno'ó ñivi ñuun' Betsaida! Tyi retán' sukuán jee nuun' ñuun' Tiro jín ñuun' Sidón nsa'á ni' rá tiñu anasí ya nsa'á ni' nuun' rá ñuun' ránú, jee maká' ya nnakani ini' raa ya nxinóo raa kuatyí raa yana'án ví'í jee ku'un raa sa'ma nayí jee tyisó raa yaa' xini' raa ya stúvi-i ya kukúeká ini' raa jie'e' kuatyí nsa'á raa nékúvi.

¹⁴ Jee saáva kivi' kiji ke'ne' Ndiosí' rá kuatyí, sú kuno'o nasíkuiti' rá ñivi ñuun' Tiro jín Sidón soo kuno'o raa yaku' ká' nsú ká' kuá' xeen' nasíkuiti' ká' kuno'o ráno'ó ñivi ñuun' Corazín jín Betsaida.

¹⁵ Jee ráno'ó ñivi ñuun' Capernaum, ¿á kúñá'nú nasíkuiti' rán ká' ne kusúkún rán kuankaa rán ne súkún rúja? Soo ntuví, tyisa' kínúún nú ne nuun' nútútú ánima' rá niyi —nkatyi' Jesús.

¹⁶ [Jee nkatyi' re' ká' nuun' rá tee ya ntyuityí re' ki'in!:]

—Ñivi ya tésó'o-o rá tu'un kátyítu'ún ránú, jee suni tésó'o-o tu'un kátyítu'ún ni'. Jee ñivi ya kútyi ini'-i ráno'ó, jee suni kútyi ini'-i nu'u' raniká'. Jee ñivi ya kútyi ini'-i nu'u', jee suni kútyi ini'-i Ndiosí' raniká' ya ntyuityí-i nu'u' vaji ni' —nkatyi' Jesús.

Nnikó rá tee ya ntyuityí Jesús raa

¹⁷ Jee nnikó ni uníxiko uji' (70)^a rá tee ya ntyuityí Jesús raa jee kúsíi' nasíkuiti' ini' raa, jee nkatyi' raa:

—Íto'o', ne rá tatyí' kini kánjíá raa ránu'u' ya ká'án' rání' nuun' súví nú —nkatyi' raa.

¹⁸ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Nini' ni' nkininkava Satanás kui'na' kúñá'nú ne antiví kuéntá' nkuun iin nuva tajia. ¹⁹ Kune'yá rán, ntaji ni' nuun' ráno'ó tiñu ñá'nú íí' ní'in níso ni' ya kuvi kuañu' ránú koo' jín tisu'ma', jín ya suni kunei' rán nuun' ni'i fuersá' rá kui'na' ya nkenta síki' Ndiosí' jee ni iin ntuná' kúvi xtufí' ráno'ó. ²⁰ Soo koto kúsíi' ini' ránú jie'e' ya rá tatyí' kini kánjíá raa ráno'ó, tyisa' kusíi' ini' rán jie'e' ya ya yí'í súví rán ne antiví xintíin Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

^a 10:17 Sava tutu' kátyí' uníxiko uxu' uvi' (72).

Kúsíi' ini' Jesús*(Mateo 11:25-27; 13:16-17)*

²¹ Jee máá hora yukuán jee nnusii' ini' Jesús nsá'á Tatyí' Íí', jee nkatyi' re':

—Nákuetú'ún ni' no'ó, Tátá' ni', ya kúvi nú Ito'o' tátúní' nuun' antiví jín nuun' ini' ñivi ya'á, tyi ntyise'í nú tiñu ñá'nu nú ya'á nuun' rá ñivi tu'va jín rá ñivi nityí ya ntu njiá'a nú ya kiku'un ini' ráa maa, tyisa' nstúvi nú maa nuun' rá ñivi ñúlá'ví ini' ya kúvi ráa kuéntá' rá sútyí lúlí. Vatuni, Tátá' ni', tyi kúvá'a ini' nú ya sukuán koo.

²² Maá Tátá' ni' nnataji re' ntáká ya íyó nuun' nu'u'. Jee ni ñin ñivi ntu jíní' ráa ini' ni' né ñin kúvi nu'u' ya kúvi Se'ya re', tyisa' métú'ún Tátá' ni' Ndiosí' ví ya jíní' re' ini' ni' né ñin kúvi ni'. Jee suni ni ñin ntuná' jíní' ini' Tátá' ni' né ñin kúvi re', tyisa' nu'u' ya kúvi ni' Se'ya re' jíní' ni' ini' re' né ñin kúvi re', jee néni ñin ñivi ya kuíni ni' stúvi ni' maa nuun' ráa jee jíní' ráa ini' Ndiosí' né ñin kúvi re', tyi nu'u' ya kúvi ni' Se'ya re' stúvi ni' maa nuun' ráa —nkatyi' Jesús.

²³ Saájee nnakune'yá re' nuun' rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa, jee nkatyi' re' nuun' sáni maáráa:

—Na ka' netu' ka' kúvi ntyinúún rá ñivi ya né'yá jínúun' ráa rá tiñu ya né'yá ráno'ó. ²⁴ Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya ku'e'e' rá tee ya nnakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' yana'án jín rá tee tátúní' nñu'un ini' ráa kune'yá ráa rá tiñu ya né'yá ráno'ó vitan, soo ntu níní' ráa maa, jee nñu'un ini' ráa teso'o ráa rá tu'un ya tésó'o ráno'ó vitan, soo ntuví ntésó'o ráa maa.

Tu'un kúnkunuún jie'e' tee ñuun' Samaria

²⁵ Saájee ñin tee ya súkuá'a tu'un ntatúní' Ndiosí', nnakuíñi' re' sáva kototúní' re' Jesús jee nīkatu'ún re':

—Mestrú', ¿ná kúvi ya sa'á ni' sáva ni'in' ni' ya kuteku ni' níñkání jín Ndiosí'? —nkatyi'-i.

²⁶ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—¿Na tu'un níso nuun' Tutu' Íí' níso tu'un ntatúní' Ndiosí'? ¿Ná ká'vi nú yukuán rúja? —nkatyi' re'. ²⁷ Jee nnaxiní'kó tee vá jee nkatyi'-i:

—Íyó kunuun' nú Ito'o' nú ya kúvi Ndiosí' nú jín ni'i ne ánima' nú, jín ni'i ini' nú, jín ni'i kua neí ini' nú, jín ni'i antúní' nú, jee íyó kunuun' nú rá ñanité'án nú kuéntá' kuá' ñúnúun' nú maánú, kátyí' Tu'un vá —nkatyi' tee vá.

²⁸ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Vatu' nkatyi' nú. Sa'á sukuán jee ni'in' nú ya kuteku' nú níinkáni —nkatyi' Jesús.

²⁹ Soo nkuini tee vá stúvi re' ya kúvi re' tee naa' jee nkatyi' re' nuun' Jesús:

—¿Né iin kúvi ñanité'án ni'? —nkatyi'-i.

³⁰ Jee nmaxiníko Jesús, jee nkatyi' re':

—Iin tee nkene re' ñuun' Jerusalén jee kua'an' re' ñuun' Jericó. Jee nkininkava re' xintín rá tee kuí'ná, jee nkanee' ráa rá nantíñú re', jín ne sa'ma ñú'ún re' jee njia'a ráa re', jee ne nkuniyi re' káa re' nxinóo ráa re', jee kua'an' ráa. ³¹ Jee kua'an' sanaan' iin sutu' ityi yukuán, jee sáa nini'-i káa tee vá, jee níkoíyo-o íyo ka' yuítí jee kua'an'-a. ³² Jee suni sukuán nkenta iin tee yukuán ya kúvi itiyúkún' vaji nuun' Leví, jee sáa nini'-i káa tee vá, jee níkoíyo-o íyo ka' yuítí jee kua'an'-a.

³³ Soo iin tee ñuun' Samaria, ya suni ityi yukuán kua'an' re', jee nkenta re' nuun' káa tee vá, jee sáa nini' re' maa jee nkuná'ví ini' re' maa.

³⁴ Jee ñakuyatin re' nuun' káa tee vá, jee nsatátán re' rá nuun' ntufi' tee vá jín nixi' nuxi uva niso re', jee nsukún re' rá nuun' ntufi' vá. Jee nñane'en re' tee vá ntyisó re' maa yata' burru' yósó re', jee kua'an' re' jín-i iin ve'i nuun' kínóo rá ñivi, jee nkumí re' maa. ³⁵ Jee kivi' steñu'ún [sáa nkenta k'i'in' re'], jee ntava' re' uvi' xu'ún kaa ya kúvi ya'vi iin ñivi uvi' kivi' jee njia'a re' maa nuun' tee xín ve'i vá, jee nkatyi' re' nuun'-u: “Kumí nú tee ya'á, jee xu'ún ya kaxin' nú ka' jín re', jee sáa níko ni' jee natyunáan ni' maa nuun' nú”, nkatyi'-i. ³⁶ ¿Né iin ni núní' rá tee vá ká'vi ini' nú ya nsa'á re' kuéntá' iin ñanité'án nuun' tee nkininkava-a xintín rá tee kuí'ná? —nkatyi' Jesús.

³⁷ Jee nkatyi' tee súkuá'a jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí':

—Tee ya nkuná'ví ini'-i tee ntúfi' vá —nkatyi'-i.

Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Kuá'án jee suni sukuán sa'á nú —nkatyi' Jesús.

Kua'an' Jesús ve'i Marta jín María

³⁸ Jee sáa kua'an' Jesús ityi jín rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa, jee nkivi ráa iin ñuun' lúlí, jee iin ña'an naní Marta njia'a ña ve'i ña kinoo ráa. ³⁹ Jee íyo iin ku'vi' ña'an ya'á ya naní María, jee ñakunee' María xín jie'e' Jesús, jee tés'ó ña tu'un ya kátyí' re'. ⁴⁰ Soo Marta jee ní'ví' ini' ña sá'á ña kue'e' rá tiñu ini' ve'i ya kaji' ráa jín nuun' kinoo ráa. Jee ñakuyatin ña nuun' Ito'o'-ó jee nkatyi' ña nuun' re':

—Ito'o', ¿á ntu jítu ini' nú ya ku'vi' ni' nxinóo métú'ún ña nu'u' nuun' ntáká tiñu sá'á ni' ya'á? Katyi' nú xá nuun' ña tyinei ña nu'u' —nkatyi' Marta.

⁴¹ Jee nnaḁiníko' Ito'o'-ó jee nkatyi' re' nuun' ña:

—Marta, Marta, na ka' nani'vi' nani'vi' ini' nú jee ñúníní ini' nú jie'e' kue'e' rá tiñu íyó nuun' nú. ⁴² Soo íyó métú'ún ñin jie'e' jiniñú'ún ñivi, tyi María jee nkaji ña máá tiñu vá'a ka' máá ñá'nú ka', jee ntuná' yó kanee' maa nuun' ña —nkatyi' Jesús.

Xiné'én' Jesús jie'e' ká'án'-ó jín Ndiosí'

(Mateo 6:9-15; 7:7-11)

11 Nkuvi su'va sáá néé' Jesús ñin nuun' ká'án' re' jín Ndiosí'. Jee sáá nkuvi nikan' tá'ví' re' jee ñin rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re', nkatyi'-i nuun' re':

—Ito'o', xiné'én' ránu'u' naja kakan' tá'ví' rán' nuun' Ndiosí' sánikua' suni nxiné'én' Juan nuun' rá tee nkutá'án jín re' nsukuá'a re' raa.

² Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Sáá ká'án' rán jín Ndiosí', jee su'va katyi' rán:

Tátá' rán', [ya néé' antiví súkún],

na ka' kiñú'ún ñivi nuun' no'ó ya íí' kúvi nú.

Na ka' sikíji nú kivi' ya tatúní' nú nuun' rá ñivi ñiví ya'á.

[Sa'á nú rá tiñu ini' ñiví ya'á sáni kuíni nú koo sánikua' sá'á nú antiví súkún.]

³ Jee taji nú ya kaji' rán' vitan nteen'.

⁴ Jee kuneká'nú ini' nú kuneyá' nú ránu'u' jie'e' kuatyi sá'á rán', tyi suni neká'nú ini' rán' nuun' ntáká rá ñivi jie'e' ya nívá'a sá'á raa ránu'u'.

Jee koto tyu'un nú ityi ránu'u' kininkava rán' sikúvi ini' rání' nuun' kuatyi.

[Jee sikáku nú ránu'u' nuun' ya nívá'a], katyi' rán.

Nkatyi' Jesús.

⁵ Jee suni nkatyi' ka' Jesús nuun' raa:

—Néni ñin ñivi nteñu rán íyó ñin ñivi maní' jín nú, jee ki'in' nú ve'i-i savañuún, jee katyi' nú nuun'-u: “Tenó, tanúún nú uní' ixtatílá' nuun' ni', ⁶ tyi ñin tee maní' jín ni' váji íká re' jee sukuán ntiaa' re' ve'i ni', jee ntuná' íyó ya ku'va ni' kaji' re'”, kátyí' nú.

⁷ Jee náxiníko'-o ne ini' ve'i-i, jee kátyí'-i: “Koto stáña'án nú nu'u', tyi ya násí' yuvé'í ni', jee ya káá ni' kíxí' ni' jín rá se'ya ni', jee nkúvi nakoo ni' sáva taji ni' ni ñin nantíñú”, kátyí'-i.

⁸ Soo kátyí' ni' nuun' rán asúnika' nsá' náko'o-taji-i nuun' nú ya jkán' nú jie'e' ya maní' nú jín-i, tyisa' jie'e' ya ntu kúkanuun nú kuaxtaña'án nú maa jee nakoo-taji-i ntáká ya jiniñú'ún nú. ⁹ Jee saáva kátyí' ni' nuun' ránú: Kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí', jee taji re' ya jiniñú'ún rán. Nukú rán rá tiñu vá'a íyó nuun' re' jee nani'in' rán

ya taji re'. Jee kakan' tá'ví' rán nuun' re' kuéntá' kuá' síkájíán yuvé'í jee síkúne re' maa. ¹⁰Tyi ntáká ñivi ya jíkán'-a, jee ni'in'-i. Jee ñivi ya nukú-u, jee nani'in'-i. Jee ñivi ya síkájíán-a, jee kune maa.

¹¹'Jee, ¿á íyó né iin ráno'ó ya kúvi táá', jee retú jíkán' se'ya nú ixtatílá' kaji'-i nuun' nú, jee á ku'va nú iin yuu' nuun'-u rúja? Áxí retú jíkán'-a iin tiaká nuun' nú, jee, ¿á ku'va nú iin koo nuun'-u rúja? ¹²Áxí retú jíkán'-a iin niví', jee, ¿á ku'va nú iin tisu'ma' nuun'-u rúja? ¹³Saáva ráno'ó, ya kúvi rán ñivi nivá'a, jee ya jíní' rán ku'va rán rá ta'ví' vá'a nuun' rá se'ya rán, soo sa' ví'í ká' Tátá' rán Ndiosí' ya néé' re' ne antiví ku'va re' Tatyí' Íí' re' nuun' rá ñivi ya jíkán' tá'ví' ráa nuun' re' —nkatyi' Jesús.

Tékuatyí ráa síkí' Jesús

(Mateo 12:22-30; Marcos 3:19-27)

¹⁴Jee sáá tává' Jesús kuí'na' yí'í ini' iin tee, ya sáñfín'-i tee vá. Jee sáá nkene kuí'na' vá, jee naka'an' tee ñfín' vá, jee ntiví xá xíni' rá ñivi kue'e'. ¹⁵Soo sava ráa nkatyi':

—Tává' re' kuí'na' jín tiñu kákini njí'a Beelzebú ito'o' rá kuí'na' nuun' re' —nkatyi' ráa.

¹⁶Soo sava ráa ka' jítotúní' ráa ini' re', jee jíkán' ráa nuun' re' ya sa'á re' iin seña anasí vaji ne antiví súkún. ¹⁷Soo maáré' tyi ya jíní' va'a re' ya sukuán jíani ini' ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ntáká nación ya sá'á sín rá ñivi maáráa jee kenta ráa síkí' tá'an ráa, jee xínáán' tá'an ráa maáráa. Jee iin tá'an ve'i sá'á sín ráa maáráa jee kenta ráa síkí' tá'an ráa, jee stání' ráa ya íyó nuún ini' ráa. ¹⁸Jee suni sukuán retú rá kuí'na' yí'í ráa xintín Satanás, sá'á sín ráa maáráa jee kenta re' síkí' maáráa, ¿jee naja kuvi kuni'in kuiñi-i tatúní'-i nuun' rá tá'an kuí'na'-a rúja? Na jie'e' vá kátyí' ni' sukuán tyi kátyí' rán ya jín fuersá' níso kuí'na' kúná'nú naní Beelzebú jíatínú ni' jee tává' ni' rá kuí'na' ini' rá ñivi, kátyí' ránú. ¹⁹Soo retú tává' ni' rá kuí'na' ini' rá ñivi jín fuersá' níso kuí'na' kúná'nú Beelzebú, jee rá se'ya nuun' rán ya súkuá'a jín ráno'ó, ¿né iin fuersá' jíatínú ráa tává' ráa rá kuí'na' rúja? Jee saáva ne maáráa sijíta ráa ráno'ó jie'e' tu'un nivá'a kátyí' rán. ²⁰Soo ya nu'u' tává' ni' rá kuí'na' ini' rá ñivi jín máa fuersá' íí' ní'in níso Ndiosí', jee saájee nkenta Ndiosí' nuun' ráno'ó sáva íyó kivi rán xintín re' tátúní' re' nuun' rán.

²¹'Soo sáá iin tee nakui' kúmí re' ve'i re' jín rá nantínú jíatínú re' kántá'an re', jee íyó kutú vá'a rá nantínú kúmí re'. ²²Soo sáá iin máa tee nakui' ka' kiji-i, jee kunei-i jín re', jee kanee'-e rá nantínú xéen' nkunei ini' re' jíatínú re' kúmí re' ve'i re', jee suni kanee'-e ni'í rá nantínú íyó ve'i re' tasáva-a vá nuun' rá tá'an-a.

²³ Jee ñivi ya ntu íñi-i jín nu'u', jee kénta-a siki' ni', jee ñivi ya ntuví náke'en tútú-u jín nu'u' rá ñivi sáva kuiñi raa jín nu'u', jee síkúténuun-u rá ñivi sáva ntu nátu'va raa nuun' nu'u'.

Tatyi' káni ya nánikó tuku-u nívi-i ini' iin ñivi

(Mateo 12:43-45)

²⁴ Jee iin tatyi' kákini káné'í jee sáa kéne-e ini' iin ñivi, jee kuá'an'-a jíkónúun-u rá nuun' ñu'ún sain ítyí nuun' ntuná' ñivi íyó, núkú-u nuun' najiaví-i, jee ni ntuví náni'in'-i vá, saáva nkatyi'-i nuun' maáa: “Níko tuku ni' ve'i nuun' nkene ni'.” ²⁵ Jee sáa nnenta-a, jee nñani'in'-i ñivi vá nuun' nyí'i-i vá, kuéntá' iin ve'i núne, ya ya nnastá, ya íyó ñunkúun-u. ²⁶ Saájee k'i'in' tatyi' káni vá, k'ínake'en-e uxá' ka' rá tá'an tatyi' káni ya xeen' ka' nsú ká' maáa, jee kivi raa ini' ñivi vá kunee' raa yukuán. Saájee xeen' nasíkuiti' ka' nakuno'o ñivi vá nsú ká' kuá' nno'o-o ne xí'na —nkatyi' Jesús.

Rá ñivi ya netu' nijia kúvi raa

²⁷ Jee ni ká'an' ii' ka' Jesús rá tu'un ya'á, jee iin rá ña'an ya íñi ña nteñu rá ñivi kue'e' vá, nkajjín ña, jee nkatyi' ña nuun' Jesús:

—Na ka' netu' ka' kúvi ña'an ya nsta'ví' ña no'ó, jee nsikáxín' ña no'ó —nkatyi' ña'an vá.

²⁸ Jee nkatyi' Jesús:

—jNtuví! Tyisa' na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya tésó'o raa Tu'un Ndiosí', jee síkúnkuvi raa maa —nkatyi' re'.

Jíkán' rá ñivi ni'in ini' ya sa'á Jesús seña anasí ñá'nú

(Mateo 12:38-42; Marcos 8:12)

²⁹ Jee sáa ntaka' ví'í rá ñivi kue'e' ka' jee nkajjié' Jesús nkatyi' re':

—Rá ñivi ya íyó tiempú' vitan jee máa ñivi nívá'a kúvi raa, tyi jíkán' raa ya ku'va ni' iin seña anasí nuun' raa. Soo ni iin seña ntuná' ku'va ni' nuun' raa, tyisa' kuatyí ku'va ni' nuun' raa máa seña anasí kuéntá' kuá' máa seña anasí ya nsá'á Ndiosí' jín Jonás. ³⁰ Tyi sánikua' nkuvi Jonás iin seña nuun' rá ñivi ñuun' Nínive yana'án, jee suni sukuán nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, kuvi ni' seña anasí ñá'nú nuun' rá ñivi tiempú' vitan. ³¹ Jee suni máa ña'an ya ntatúní' ña nuun' iin ñuun' ityi sur, jee nateku' ña jín rá ñivi íyó tiempú' vitan kivi' sanáa' Ndiosí' kuatyí jie'e' rá ñivi, jee sijíta ña rá ñivi vitan, tyi nkiji ña ne íká nasíkuiti' sáva tesó'o ña rá tu'un nítyí nka'an' Salomón ya ntatúní' ñuun' Israel yana'án ví'í. Soo jkuneyá rán!, íyó ni' jín rán ya'á jee máa kúñá'nú

nasíkuiti' ni' ka' nsú ká' Salomón [jee ntu nákaní ini' rán]. ³² Jee rá ñivi ñuun' Nínive kuíñi ráa jín rá ñivi íyó tiempú' vitan ityinúun' Ndiosí' kivi' sanáa' re' jie'e' kuatyí rá ñivi, jee sijíta ráa rá ñivi íyó tiempú' vitan, tyi rá ñivi ñuun' Nínive vá nñakaní ini' ráa nxinóo ráa rá kuatyí ráa sáa nteso'o ráa Tu'un Ndiosí' nkatyitu'un Jonás nuun' ráa. Soo, ikuneyá rán!, íyó ni' jín rán ya'á jee máa kúná'nú nasíkuiti' ni' ka' nsú ká' Jonás.

Íyó tuun' ñu'un' ini' ánima'-ó

(Mateo 5:15; 6:22-23)

³³ Ni ñin ñivi ntu nátee ñu'un', jee tyíyu'u'-u vá, ni ntu túví-i vá tyiji ñin ñenkó'ó, tyisa' tyísó súkún-u vá, sáva stúún'-u ini' ve'i jee rá ñivi kivi ini' ve'i kivi kuneyá ráa ñu'un' vá. ³⁴ Ntyinúun' nú kúvi-i kuéntá' kantil nuun' yikikúñu nú tyi kivi ñu'un' ntyinúun' stúún' ini' yikikúñu nú. Tyi retú íyó nijin' va'a ntyinúun' nú, jee ni'in' yikikúñu nú ñu'un' túun'. Soo retú ntu íyó nijin' va'a ntyinúun' nú, jee kuéntá' íyó yikikúñu nú nuun' ñuunen'. ³⁵ Saáva kumí nú maánú ya tuun' tu'un va'a ni' ini' ánima' nú jee ntu íyó koo neen' ánima' nú. ³⁶ Jee saáva, retú ñúún' tu'un vá'a ni' ini' ánima' rán, kuéntá' túun' nuva ñu'un' nuun' ni'i ini' nú, jee ntuná' íyó neen' ini' ánima' nú, tyi túun' tu'un vá ni'i ini' nú, kuéntá' stúún' nuva ñu'un' nuun' nú —nkatyi' Jesús

Ká'an' Jesús siki' rá tee yí'í ñujiín' fariseo jín siki' rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí'

(Mateo 23:1-36; Marcos 12:38-40; Lucas 20:45-47)

³⁷ Jee sáa nkuvi nka'an' Jesús, jee ñin tee yí'í ñujiín' fariseo nikan' tá'ví-i nuun' Jesús ya kíkaji'-i jín re' neyu ve'i-i. Jee nkivi re' ini' ve'i-i, jee ñakunee' re' yu'ú mesa kaji' re'. ³⁸ Jee tee fariseo vá, ntiví xini'-i sáa nini'-i ya ntu xí'na nsikúnkuvi Jesús ñujiín' naja nána'á rá fariseo xí'na ka' kaji' re'. ³⁹ Soo nkatyi' Ito'o'-ó nuun' fariseo vá:

—Ráno'ó fariseo, jee kuéntá' námete rán kuatyí yata' vasú' jí'i rán jín yata' ko'o' ñuyájí' rán. Soo ityi ini' ránú ñútyitú máa tu'un u'vi' ini' jín tu'un nívá'a. ⁴⁰ Ráno'ó tee naan', máa Ndiosí' ya nsá'a re' ñuné'yú' nú ya túvi nijin', ¿á nsá' maaré' suni nsá'a re' tatyí' ká'an' ya ñúún' ini' nú? ⁴¹ Soo ne ánima' rán naku'va rán ya íyó nuun' rán nuun' rá ñivi lál'ví, jee noo kinoo ni'i nuun' ráno'ó.

⁴² ¡Ná ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, tyi násoko' rán nuun' Ndiosí' ni uji' ni uji' ta sientú' ni'i nantíñú rán ne nantíñú káyánká ne yuku' minu stílá', jín yuku' ruda, jín ntáká ka' rá yuve', soo ntu sá'a rán kuéntá' kue'nu naa' rán nuun' Ndiosí' ni ya kunuun' rán Ndiosí' jín ñivi. Íyó sa'á rán rá tiñu ya'á ni jín nsá' xínóo rán sa'á rán rá inka rá tiñu.

⁴³ 'iNa ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, tee fariseo, tyi ñúnúun' rán máá rá teyu' kúñá'nú ka' kune'e' rán ini' rá ve'i sinagoga nuun' nútútu rá ñivi Israel, jín ya ká'án' yíñú'ún rá ñivi jín rán rá nuyá'vi.

⁴⁴ 'Jee, jna ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, jín ráno'ó fariseo, tyi tee sansu'va kúvi rán, tyi kúvi rán kuéntá' ñáñá rá niyi ya ntu túvi nijin' néé'-e, jee jíka ñivi jiáñú'-u nuun'-u jee ntu jíní' raa vá —nkatyi' Jesús.

⁴⁵ Saájee nñaxiní'kó iin rá tee súkuá'a jie'e' tu'un ley ntatúní' Ndiosí' yana'án jee nkatyi' re' nuun' Jesús:

—Mestrú', tu'un ya'á ya kátyí' nú jee suni ténúun' nú ne ránu'u' ranika' —nkatyi' tee vá.

⁴⁶ Soo nkatyi' Jesús:

—Suni, jna ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, tee súkuá'a jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, tyi tu'un xíné'én' rán yukuán kúvi ya jiákin' rán máá tiñu véi nuun' rá ñivi ya víjí sikúnkuvi raa, soo ráno'ó tyi ni sú iin xintíin rán ni ntu skántá' rán sáva sikúnkuvi rán rá tiñu vá.

⁴⁷ 'iNa ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó!, tyi nása'á vii' rán rá ve'i niyi rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án, jee rá jíí' yana'án rán ña'ni' raa rá tee vá. ⁴⁸ Jee saáva stúvi rán ya náá' jie'e' ya nsá'á rá jíí' rán jín ya kánitá'án ini' rán jín rá tiñu ya nsá'á rá jíí' rán yana'án. Tyi maáraa ña'ni' raa rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án jee ráno'ó sá'á rán ve'i niyi rá tee vá. ⁴⁹ Jee saáva tu'un nítyí kátyí' Ndiosí': “Tyuityí ni' rá tee ni' nakani tu'un kene yu'ú maá maání' nuun' raa jín rá najiá'á' ni' ya kúvi apóstol ni' nuun' raa. Jee sava rá tee vá ka'ni' rá ñivi raráé', jee sava ka' rá tee vá kuni' u'vi' rá ñivi raráé', kátyí' Ndiosí'.” ⁵⁰ Jee saáva siki' rá ñivi tiempú' vitan nakuni'i kuatyí siki' raa kuno'o raa jie'e' ntáká rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ya ña'ni' rá ñivi ne tiempú' ñakoo ñiví jín ne vitan, ⁵¹ jín ne sáá ña'ni' iin ñivi Abel jín ne sáá ña'ni' rá ñivi Zacarías, ya ña'ni' raa maa nteñu altar jín veñu'un ká'nú ii', jee kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya nakuni'i rá kuatyí vá siki' rá ñivi vitan kuno'o raa.

⁵² 'Na ka' xeen' kuno'o rán ka' ráno'ó, tee súkuá'a jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, tyi jín rá ñujiín' xíné'én' rán jiásí' rán nuun' rá ñivi sáva nkíku'un ini' raa Tu'un Ndiosí', ya kúvi-i nakáa ya jíne-e ityi ya kuni' ñivi ini' Ndiosí'. Jee nsíyo rán nakáa vá tyi ni maarán ntu kivi rán ityi vá, jee jiásí' rán nuun' rá ñivi kivi raa maa —nkatyi' Jesús.

⁵³ Jee sáá nkene re' yukuán, jee rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' jín rá tee yíí' ñujiín' fariseo nkajié'é xeen' nasíkuiti' kítí' ini' raa nne'yá raa re'. Jee stáña'án raa jín kue'e' rá tu'un xíná'má' raa re'. ⁵⁴ Jee núkú raa naja xinínkava raa re' nuun' tu'un ká'án' re' sáva stíví re' tu'un ká'án' re' jee tyikuatyí raa siki' re'.

Stú'va Jesús jie'e' rá tu'un sansu'va ká'án' rá tee fariseo

(Mateo 10:26-27)

12 Jee ni ya kúvi sukuán, jee nkutútú ntántúní' mil rá ñivi kue'e', jee ne nákuñi'i tá'án raa yaṭa' iin inka rá tá'án raa. Jee nkajie'é Jesús kátyí' re' xí'na ka' nuun' rá tee kútá'án jín re' súku'a re', jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Kumí rán maárán koto tñin rán rá tu'un ká'án' rá tee fariseo, tyi tee sansu'va kúvi raa jee kuéntá' kuḗ' levadura, tyi jieténuun tu'un raa nuun' rá ñivi jee kenta nuún kuvi raa ñivi sansu'va, kuéntá' kuḗ' sá'a levadura sáá xínáa-a tyiji ñujien. ²Tyi ni ntuné íyó ni iin ya yísé'í-i ya nsá' natuvi-i nunijín'. Jee suni ni ntu íyó iin ya kínóo yu'u'-u ya ni ntu kenta kuni' maa. ³Jee saáva ntáká tu'un ya ká'án' yu'u' rán nuun' neen' ya ntu tés'o'ó ñivi maa, soo kenta natuvi-i nuun' nijín' tes'o'ó rá ñivi maa. Jee ntáká tu'un ya nka'an' yu'u' rán ityi ini' ve'i jee nákasí' rán yuvé'í, jee kenta tekutu'ún nijin' tu'un vá ne nuun' súkún xini' ve'í.

Nkatyi' Jesús né iin vá íyó kuyu'ví-ó

(Mateo 10:28-31)

⁴Kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya mañi' rán jín ni' ya koto yú'ví rán rá ñivi ya jiá'ní' raa ñuné'yú', jee ré ña'ni' raa jee ni ntuná' kúvi sa'á raa ka'. ⁵Soo xiné'én' ni' nuun' rán né iin vá íyó kuyu'ví rán: ya íyó kuyu'ví rán ví Ndiosí', tyi ré njia'a ya nsa'á re' ya jí'í' rán, jee níso re' fuersá' í' ní'in re' ya kuvi tyu'un re' ráno'ó nuun' ñu'ún' xéén'. Jee saáva kátyí' ni' nuun' rán ya íyó nijia ya maaré' ví ya íyó kuyu'ví rán.

⁶Soo zá nsú u'un' saa' yá'a kuátyí kúyá'vi rátí' nuun' uvi' xu'ún kaa lúli? Jee súnika' sukuán íyó soo ni ntu náán' ini' Ndiosí' ni iin rátí', tyi jíto re' rátí'. ⁷Jee ne ká' ví ráno'ó rúja, tyi ne ni'i kuiti' rá ixi xíní' rán ya nka'vi Ndiosí'. Jee saáva koto yú'ví rán, tyi yíyá'vi nasíkuiti' rán ka' nuun' re' nsú ká' kue'e' rá saa' yá'a kuátyí —nkatyi' Jesús.

Rá ñivi ya jiá'ayu'ú raa ya Jesús kúvi Ito'o' raa ityinúún' rá ñivi

(Mateo 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸Jee nkatyi' re' ka' nuun' rá ñivi:

—Kátyí' ni' nuun' rán, ya ntáká ñivi ya našiá'a raa ya náá' ityinúún' rá inka ñivi ya kúvi ni' Ito'o' raa, jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, suni našiá'a ni' ya náá' ya yí'í' raa nuun' ni' ityinúún' rá najiá'á' í' Ndiosí'. ⁹Soo ñivi ya kátyí' nuun' rá inka ñivi ya ntu kúvi ni' Ito'o' raa, jee suni sukuán katyi' ni' ityinúún'

rá najiá'á' í' Ndiosí' ya ntu yí'í ñivi vá nuun' ni'. ¹⁰ Jee ntáká ñivi ya ka'an' niva'a-a siki' nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee koo tu'un neká'nú ini' Ndiosí' kune'yá re' ñivi vá [ya nakani ini' raa]. Soo iin ñivi ya ka'an' niva'a-a siki' Tatyí' Í' Ndiosí', jee ni nsá' kuneká'nú ini' re' kune'yá re' ñivi vá.

¹¹ Jee sáá kinasí'a rá ñivi ráno'ó ini' rá ve'i sinagoga ityinúún' rá tee jié'né' kuatyí jín rá tee nisotíñú, jee koto nani'vi' ini' rán naja naxiníko rán ni ná kúvi ya katyí' rán nama rán maárán ni ná kúvi ya ka'an' rán. ¹² Tyi maa hora yukuán jee máá Tatyí' Í' taji-i nuun' rán tu'un íyó katyí' rán —nkatyí' Jesús.

Tee kúká naan'

¹³ Jee iin rá tee íñi nteñu rá ñivi ku'e'e' vá nkatyí'-i nuun' Jesús: —Mestrú', katyí' xá nú nuun' ñani' ni' ya natasáva re' jín ni' ta'vi' ya nxinóo tátá' rání' sáá ni'i' re' —nkatyí'-i.

¹⁴ Soo nkatyí' Jesús nuun'-u:

—Tenó, né iin ñani nu'u' kuvi ni' iin tee jié'né' tiñu áxí iin tee nátasáva nantíñú —nkatyí' Jesús. ¹⁵ Jee suni nkatyí' re' nuun' rá ñivi:

—Nito koo rán jee kumí noo rán maárán ya koto néé' u'vi' ini' rán, tyi rá nantíñú ku'e'e' kumí iin ñivi ntu sá'a-a ya kuteku' ñivi vá —nkatyí' Jesús.

¹⁶ Saájee nnakani re' iin tu'un ya kúnkunuún ká'án' jín jie'e' ya kátyí' re', jee nkatyí' re':

—Nuun' ñu'un iin tee kúká nkene ví'í tata' sá'a-a. ¹⁷ Jee ñani ini'-i nne'yá-a maáa: “¿Ná kúvi ya sa'a ni'?, tyi ntu ka' íyó nuun' tyuva'a ni' tata' sá'a ni' ya nkene.” ¹⁸ Jee nkatyí'-i: “Su'va sa'a ni'. Kani' ni' rá yaka' ni', jee nasáká'nú ni' ka' raa, jee yukuán nataan' ni' kuaíyó rá tata' sá'a ni' jín ni'i' rá nantíñú kumí ni'. ¹⁹ Saájee katyí' ni' nuun' maání': No'ó íyó ku'e'e' ví'í nuun' nú ya ñú'ún vá'a ya kenta ku'e'e' ví'í kuiya'. ¡Najiavi! ¡Kaji! ¡Ko'o! ¡Nusii' ini!”, kátyí' tee vá jín maaré'. ²⁰ Soo nkatyí' Ndiosí' nuun' re': “Tee naan', tyi yakuáá' vitan kinake'en ni' ánima' nú, jee rá nsá'a stákoó nú, ¿né iin vá kuvi maa rúja?”, nkatyí' Ndiosí' nuun' tee vá. ²¹ Sukuán ví iin ñivi ya tév'a ví'-i nantíñú soo ntu núkú-u ya ni'in'-i ta'vi' jiá'a Ndiosí' —nkatyí' Jesús.

Jíto Ndiosí' yó

(Mateo 6:25-34)

²² Saájee nkatyí' Jesús nuun' rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' raa:

—Saáva kátyí' ni' nuun' rán ya koto nani'vi' ini' rán jie'e' naja kuteku' rán, vani jie'e' renákúvi ya kaji' rán, jee koto nani'vi' ini' rán

jiē'e' yikikúñu rán, vāni ré jiē'e' nā sa'ma ku'un rán. ²³ Tyi yíyá'vi ká' ya ví ya sá'á Ndiosí' jín-ó ni tékú'-ó nsú ká' ya kaji'-ó, jee yíyá'vi ká' yikikúñu-ó nsú ká' sa'ma ñú'ún-ó. ²⁴ Tiin kuéntá' rán rá tikaká, tyi ni ntu jiákín' ráttí' tata' sá'á, jee ni ntuná' nástútú ráttí', ni ntuná' íyó nuun' tyúvá'a ráttí', ni ntu yaka' ráttí'. Jee súnika' sukuán, soo maá Ndiosí' síkájí' re' ráttí'. Sa' ví'í ká' yíyá'vi ká' ráno'ó nsú ká' rá saa'. ²⁵ Jee, ¿né iin ráno'ó retú nání'vi' nívini ini'-i jee á kuvi sikué'nu-u maáa kusúkún-u iin yiki kání ká' rúja? ²⁶ Jee retú ntu kúvi sa'á rán iin tiñu lúli yánká sukuán, ¿na jiē'e' tyi nání'vi' nívini ini' rán jiē'e' rá inka tiñu?

²⁷ 'Kune'yá rán naja jiá'nu rá ita' níki' xtlá' yúkú, ya ni ntuví sátíñú yíí raa jee ni ntuví távi raa. Soo kátyí' ni' nuun' rán, ya Salomón, ya vii' nkuñá'nú re' ntatúní' re' ñuun' Israel jee súka' vii' nasíkuiti' niyo rá sa'ma ñnú'un re', soo ni maá Salomón ni ntuví ñnú'un re' sa'ma kuéntá' kuá' vii' nasíkuiti' níji iin rá ita' vá. ²⁸ Jee ya sukuán vii' nasíkuiti' síkúnijin Ndiosí' rá yukú' yúkú íyó nuun' ku'ú' vitan, jee kivi' steñú'ún tyu'un ñivi maa nuun' ñú'ún' sikáyú'-u maa, jee ya sukuán síkúnijin Ndiosí' yukú' yúkú saájee sa' ví'í ká' síkúnijin re' ráno'ó ya matí'ín' nijia kúneí ini' rán re'. ²⁹ Saáva koto nénuun' rán ná kúvi ya kaji' rán jín ná kúvi ya ko'o rán. Koto núku'yá ini' ránú nani'vi' ví'í ini' rán jiē'e' vá. ³⁰ Tyi ntáká rá nantíñú ya'á ví ya jítú ini' rá ñivi ñiví ya ntu yí'í raa nuun' Ndiosí'. Soo ráno'ó tyi Tátá' ráno'ó Ndiosí' jee ya jíní' re' ya jíníñú'ún rán rá nantíñú ya'á. ³¹ Soo nukú kivi na'á Ndiosí' ya tatúní' re' nuun' rán, jee rá nantíñú ya'á taji re' nuun' ráno'ó.

Naja kukúká-ó ne antiví súkún

(Mateo 6:19-21)

³² Koto yú'ví rán, ráno'ó ya kúvi rán kuéntá' yaku' lantyi ni', tyi Tátá' rán Ndiosí' kúvá'a ini' re' taji re' nuun' rán ya kivi rán xintíín re' nuun' tátúní' re' nuun' rán. ³³ Xikó rán nantíñú rán, jee ku'va rán xu'ún nuun' rá ñivi lál'ví. Jee sukuán tyuva'a rán ta'vi' yíyá'vi maárán ya ntu ní'i-i ini' antiví súkún, jee su'va kuéntá' yukuán sa'á rán ñiin xu'ún maárán ya ntu kutú'ú-u. Jee yukuán ntu kenta rá kuí'ná, ni ntu stíví tikixin' maa. ³⁴ Tyi ne nuun' íyó ta'vi rán, jee yukuán kúvi nuun' ku'un ini' ánima' rán jiē'e'-e —nkatyi' Jesús

Íyó koo tu'va-ó kivi' niji tuku Jesús

³⁵ Jee suni nkatyi' re':

—Íyó koo nito rán maárán satú'va rán maárán kuéntá' kuá' iin musú' satú'va re' maáré' kivi' níko tuku Ito'o' re' nenta-a, ya ku'un stáko re' sa'ma re' jín ya kutuun' tu'va ñu'un' re' kunetu re' maa. ³⁶ Íyó sa'á rán

kuéntá' rá musú' nétu raa nenta Ito'o' raa ya kuá'án-a iin viko táná'á, jee sáva sáá nikó-o jee sikájián-a yuvé'í jee ntañú'ún kuiti' sine raa maa. ³⁷ Jee na ka' netu' ka' ví rá musú' vá sáá nenta ito'o' xí tiñu raa jee nani'in' re' raa ya íyó nito raa. Jee máá naá' nijia vá kátyí' nì' nuun' rán ya suni ne maá ito'o' raa nasatú'va re' maáré', jee sikúnee' re' raa yumesá', jee tyisó re' nuun' raa ya kaji' raa. ³⁸ Jee saáva retú ñuún nenta re' áxí nikín nenta re' jee nani'in' re' ya su'va íyó tu'va rá musú' re', jee na ka' netu' ka' kuvi rá musú' vá. ³⁹ Jee íyó kuká'nú ini' rán ya'á: retán' jíní' tee xí ve'i na hora kenta tee kuí'ná sakuí'ná-a, [jee koo nito re' kumí re' ve'i re'] nsá' ku'va re' kivi-i ini' ve'i re' sakuí'ná-a. ⁴⁰ Jee suni ráno'ó nito koo rán satú'va rán maárán, tyi máá hora ya ntu ñú'ún ini' rán jee niji nì' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi —nkatyi' Jesús.

Musú' ya síkúnkuvi naa' jín musú' ya ntu síkúnkuvi naa'

(Mateo 24:45-51)

⁴¹ Saájee nkatyi' Pedro:

—Ito'o', ¿á kuatyí nuun' ránu'u' kátyí' nú tu'un kúnkunuún ka'an' ya'á áxí suni nuun' ne kuáiyó rá ñivi ranika'? —nkatyi' Pedro.

⁴² Saájee nkatyi' Ito'o'-ó:

—¿Né iin kuvi musú' ya ñú'ún káji xinjì-i síkúnkuvi naa' va'a-a, ya ñani ito'o' xí tiñu-u maa sáva kuneen kuéntá'-a rá inka ka' tá'án musú'-u ve'i re' sáva ku'va-a kaji' raa máá hora íyó ku'va maa rúja? ⁴³ Na ka' netu' ka' ví musú' yukuán ya sáá nenta ito'o'-o, jee nani'in' re' maa síkúnkuvi naa'-a sukuán. ⁴⁴ Jee máá naá' vá kátyí' nì' nuun' rán ya ito'o' musú' vá kani re' maa kuneen kuéntá'-a kuáiyó rá nantíñu kúmí re'. ⁴⁵ Soo retú jiáni ini' musú' vá ini' ánima' re': “Kúkuéé ito'o' nì' nenta re'”, jee kaji'é' ku'va re' rá tee jín rá ña'an kúvi musú' yí'í xintíin re' jee kaji' re' ko'o re' jee kuni re', ⁴⁶ saájee nenta ito'o' musú' vá máá kivi ya ntu ñú'ún ini'-i nenta re' jín máá hora ya ntu jíní'-i, jee xeen' xinó'o re' maa^a jee naskánitá'án re' maa kì'in'-i nuun' kuno'o-o jín rá ñivi ya ntu síkúnkuvi naa' raa nuun' re'.^b

⁴⁷ Soo maá musú' ya jíní' ná kúvi ya kuíni ito'o'-o ya sa'á-a, jee retú ntu sá'á tu'va-a, ni ntu nsá'á-a sáni kuíni ito'o'-o, jee nì'in'-i ya kì'i ví'í tuxíi maa. ⁴⁸ Soo ñivi ya ntu jíní'-i tiñu kuíni ito'o'-o, soo sa'á-a tiñu ya íyó nì'in'-i kì'i tuxíi maa, jee yaku' ni kì'i tuxíi maa. Soo ntáká ñivi ya ní'in ví'í ya njí'a Ndiosí' jee kune' u'vi re' maa sa'á ví'í-i ka'. Jee ñivi ya ní'in-i ví'í ya tyi'i Ndiosí' xintíin-i jee ví'í ka' nakan' re' ka' nuun'-u sa'á-a —nkatyi' Jesús.

^a 12:46 Tu'un griego kátyí': kuátyí li'i' re' maa. ^b 12:46 Áxí: rá ñivi ya ntu kúne' ini' raa Ndiosí'.

Jie'e' Jesús kusíin iin inka rá ñivi nuun' tá'an raa

(Mateo 10:34-36)

⁴⁹Jee nkatyi' re':

—Ntiaa' ni' sáva kuéntá' ntee ni' ñu'un' ini' ñiví ya'á, jee na ka' kuíni ni' varésukuán jee ya ntiin ñu'un' vá. ⁵⁰Jee íyó kuanuté ni' nuun' tunó'ó, jee na ka' vá núkuí'yá' ini' ni' nekua' sikúnkuvi ni' maa. ⁵¹¿Á jiáni ini' rán ya váji ni' sáva sa'á ni' ya kunee' maní' ñunkúún iin inka rá ñivi ñiví rúja? Soo kátyí' ni' nuun' rán ya ntuví, tyisa' sáva kusíin rá ñivi sa'á ni'. ⁵²Tyi ne vitan nuun' íyó u'un' rá ñivi iin tá'an ve'i, kusíin raa jee uní' raa kenta siki' uví', jee rá uví' vá nenta raa siki' rá uní' vá [jie'e' nu'u']. ⁵³Tyi iin tátá' kusíin jín se'ya yí re' tyi kenta re' siki' se'ya yí re', jee se'ya yí kenta-a siki' tátá'-a. Jee suni náná' kenta ña siki' se'ya sí'í ña, jee se'ya sí'í nenta-a siki' náná'-a. Jee nátyiso kenta ña siki' sianú ña, jee sianú nenta-a siki' nátyiso-o —nkatyi' Jesús.

Naja jiá'a súkún seña

(Mateo 16:1-4; Marcos 8:11-13)

⁵⁴Jee suni nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi kue'e' íñi yukuán:

—Sáa né'yá rán nénta viko' ityi tá'an nkanií', jee ntañú'ún kuiti' kátyí' rán ya kuun savi', jee sukuán kúvi nijia. ⁵⁵Jee sáa jiákí'i tatyí' váji ityi sur, jee kátyí' rán ya nanii, jee sukuán kúvi nijia. ⁵⁶Ñivi sansu'va kúvi rán, tyi jie'e' naja túvi ñu'un' jín súkún jee jíní' va'a rán nákuini' rán naja jiá'a súkún tiempú'. Soo ¿naja kúvi ya ntu jíní' rán nakuni' rán naja jiá'a tiempú' vitan rúja?

Naka'an' maní' tá'an nú jín ñivi ya ntu máni' jín nú

(Mateo 5:25-26)

⁵⁷Jee, ¿nakui tyi ntu tñin kuéntá' máa maarán na kúvi tiñu ñaa' íyó sa'á rán? ⁵⁸Tyi sáa kí'in' nú jín ñivi kénta siki' nú nuun' tee jie'né' kuatyí, jee ni kuá'an' nú jín-i ityi, jee ku'un ini' nú nasanáa' nú jín-i sáva ntu kina'a-a^a no'ó nuun' tee jie'né' kuatyí, jee naku'va tee jie'né' kuatyí vá no'ó nuun' mayórí', jee tuví-i no'ó vekaa. ⁵⁹Jee kátyí' ni' nuun' nú ya ni nsá' kene nú yukuán nekua' natyunáan nú kuani'i noo xu'ún ya íyó tyunáan nú —nkatyi' Jesús.

^a 12:58 Tu'un ya'á ví: stakaa-a.

**Nakani ini'-ó xinóo-ó kuatyí-ó sáva ntu síkínaan'-ó
maáo nsá' nanitá'ví'-ó nuun' Ndiosí'**

13 Jee máá tiempú' yukuán íní sava rá tee ya nnakani ráa nuun' Jesús jie'e' naja nno'o sava rá tee nuun' Galilea. Tyi sáá jiá'ni' ráa rá sana' téñu'un' ráa sókó' ráa nuun' Ndiosí' veñu'un ká'nú Jerusalén, jee ntají Pilato rá soldado re' nkenta ráa ña'ni' ráa rá tee Galilea vá, jee nkenta nsakanuun niñi' ráa jín rá niñi' rá sana' vá. ²Jee nmaxiníko Jesús nuun' ráa:

—¿Á jiáni ini' rán ya rá tee Galilea vá íyó ka' kuatyí ráa nsú ká' ntáká rá inka ka' rá ñivi nuun' Galilea vá jie'e' ya nno'o ráa sukuán rúja? ³Soo kátyí' ni' nuun' rán ya ntuví, tyi retú ntu nákaní ini' rán xinóo rán kuatyí rán, jee sunisaá kinaan' ntáká rán. ⁴Áxí rá ni xá'ún' uní' (18) rá tee ya nnaniso torre Siloé yata' ráa jee ña'ni'-i ráa, ¿á jiáni ini' rán ya kúvi ráa ñivi íyó ka' kuatyí ráa, nsú ká' ntáká rá ñivi nuun' Jerusalén rúja? ⁵Soo kátyí' ni' nuun' rán ya ntuví, tyi retú ntu nákaní ini' rán xinóo rán kuatyí rán, jee sunisaá kinaan' ntáká rán —nkatyí' Jesús.

Tu'un kúnkunuún jie'e' yutun higo numa'

⁶Jee suni nkatyí' Jesús tu'un kúnkunuún ya'á ya ká'an' su'va [jie'e' rá ñivi ya ntu síkúnkuvi ráa tu'un tátúní' Ndiosí']:

—Kúmí ñin tee ñin yutun higo ya ntee re' maa nuun' ñu'ún re' nuun' néé' rá yutun vixí', jee kuananukú re' ya vixí' nuun'-u, jee ntuná' nñani'in' re'. ⁷Jee nkatyí' re' nuun' tee kúmí ñu'un re' yukuán: “Kuni' nú, ya nkuvi uní' kuiya' ya kíji nánukú ni' ya vixí' jee ntuná' nñani'in' ni'. Saáva kuatyí maa. ¿Nakui tyi kuatyí íní téñú ka'á-a sátéñú-u nuun' ñu'ún ya'á?”, nkatyí' tee xí ñu'un vá. ⁸Saájee nmaxiníko tee kúmí ñu'un vá: “Íto'o' ni', xinóo nú maa kuiñi-i ñin kuiya' ya'á ka', jee nastayá ni' ñu'un jie'e'-e, jee nataan' ni' ñe'en jie'e'-e. ⁹Jee kuni'-ó retú ku'va-a ya vixí', jee retú ntuví, jee kuatyí nú maa”, nkatyí'-i —nkatyí' Jesús.

Nxinúvi Jesús ñin ña'an kivi' nájiávi'

¹⁰Ñin sátu' ya kúvi kivi' nájiávi', xiné'én' Jesús Tu'un Ndiosí' ini' ñin ve'i sinagoga nuun' súkuá'a rá ñivi Israel Tu'un Ndiosí'. ¹¹Jee yukuán néé' ñin ña'an ya ya nkuvi xa'un' uní' (18) kuiya' ya síkú'ví' ñin tatyí' kíni ña, ya tíkoso yata' ña, jee ni ntu kúvi kuiti' kuiñi nityi' naa' ña.

¹²Jee sáá nini' Jesús ña, nkana re' ña, jee nkatyí' re' nuun' ña:

—No'ó ña'an, nákuñi' núne nú nuun' kue'i' nú —nkatyí' re'.

¹³Jee ntyisó re' rá na'á re' ña, jee kuíntañú'ún kuiti' nnunaa' yata' ña, jee nákuetú'ún ví'í ña jie'e' Ndiosí'. ¹⁴Soo tee kúná'nú

néen kuéntá' veñu'un vá, nkítí' ini'-i ya nxinúvi Jesús ña'an vá kivi' nájiávi, jee nkatyi'-i nuun' rá ñivi kue'e':

—Íyó inu' kivi' ya íyó satíñú-ó, jee in rá kivi' yukuán íyó kiji rán jee nuvi rán, jee nsú kivi' nájiávi kiji rán sáva nuvi rán —nkatyi' tee kúñá'nú vá.

¹⁵ Saájee mmaxiníko Ito'o'-ó Jesús nuun' tee vá jee nkatyi' re':

—Tee sansu'va ni kúvi rán, tyi ta in rán, ¿á ntu nánají nú xiniki' nú áxí burru' nú rá kivi' nájiávi jíásikó'o nú nute ráti' rúja? ¹⁶ Soo ña'an ya'á, ya kúvi ña se'ya tata' itiyiúkún'-ó Abraham, ya nú'ní' ña nuun' kue'i' xa'un' uni' (18) kuiya' nsa'á Satanás, jee, ¿á ntu íyó nakuñi' núne ña kivi' nájiávi ya nú'ní' ña nuun' kue'i' ya'á rúja? —nkatyi' Jesús.

¹⁷ Jee sáá nkatyi' re' sukuán, jee nkukanuun' ntáká rá tee ya íñi' raa siki' re'. Soo ntáká rá ñivi nkusi' ini' raa jie'e' ntáká rá tiñu ñá'nú sá'á re'.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' nikin lúli naní kúlí'

(Mateo 13:31-32; Marcos 4:30-32)

¹⁸ Saájee nkatyi' re':

—¿Ná kúvi ya kúnkunuún jín naja sátíñú Ndiosí' ini' ñivi yí'í xintíin re'? Jee, ¿ná kúvi ya sa'á nuún ni' maa jín-i? ¹⁹ Kúnkunuún kúvi-i kuéntá' in nikin yutun kúlí' ya ntiin in tee maa jee xínává' re' maa nuun' tata' sá'á re', jee ña'nu-u, jee nkenta kuvi-i in yutun,^a jee rá saa' jíkó súkún sá'á ráti' taka' ráti' nteñu rá na'á yutun vá —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' levadura

(Mateo 13:33)

²⁰ Jee suni nkatyi' tuku Jesús:

—¿Ná kúvi ya sa'á nuún ni' jín naja sátíñú Ndiosí' ini' rá ñivi yí'í xintíin re'? ²¹ Kúvi-i kuéntá' íyó levadura, ya ntiin in ña'an nsaka' ña maa jín oko' xa'un' kumi' (39) litro yutyi trigú', jee nxináa-a kuáiyó tyiji ñujien vá —nkatyi' Jesús.

Yuvé'í tíkuñí

(Mateo 7:13-14, 21-23)

²² Jee kuajia'a Jesús nuun' rá ñuun' jín kuaría' xiné'én' re' Tu'un Ndiosí' nuun' rá ñivi yukuán jee ku'áan' re' ityi nuun' ñuun' Jerusalén. ²³ Jee in rá ñivi nika'atu'un-u re':

—Ito'o', ¿á yaku' ni ñivi xinánitá'ví' Ndiosí' raa? —nkatyi'-i.

^a 13:19 Ñuun' Israel íyó ké'in nuun' kúlí' ya jíá'nu súkún-u ka' uni' metro.

Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

²⁴—Nunasí kivi yuvé'í tikuíñi ya kivi rán xintíin Ndiosí' nuun' tátúní' re'. Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya kue'e' ví'í rá ñivi nukú raa kivi raa maa, soo ni nkúvi kivi raa. ²⁵Tyi kuéntá' iin tee xí ve'i nakuiñi' re' jee nakasi' re' yuvé'í, jee sáa nakasi' re' yuvé'í, jee kinoo rán kuiñi rán tave'í, jee sikájíán rán yuvé'í, jee katyi' rán: “Ito'o', kune nú sáva kivi rání’”, jee katyi' re' nuun' ránú: “Ntu jíní' ni' ráno'ó ni né nú' vaji rán”, katyi' re'. ²⁶Saájee kajie'é rán katyi' rán: “Nyaji' rán' ni'i rán jín nú, jee nxin'élen' nú Tu'un Ndiosí' ini' ityi yí'í nuun' ñuun' rání’”, katyi' ránú. ²⁷Soo katyi' re' nuun' rán: “Ntuví jíní' ni' ráno'ó ni né nú' vaji rán. Kuiyo rán nuun' ni' kuá'án iyo ntáká rán ya sá'a rán tiñu niva'a.” ²⁸Kuna'yu' rán jee ka'ñi' nu'un rán ya kuno'o ví'í rán, sáa kuni' rán rá jí'í-ó yana'án Abraham jín Isaac jín Jacobo jín ntáká rá tee ya nnakani raa rá tu'un nkene yu'ú Ndiosí' yana'án ya ntáká raa néé' raa ñuun' nuun' tátúní' Ndiosí', soo ráno'ó sukuí'kó Ndiosí' ráno'ó yuñúún' vá. ²⁹Soo kene rá ñivi rá ñuun' káá ityi nuun' kénta nkani' jín rá ñuun' káá ityi nuun' tá'án' nkani', jín ityi norte jín ityi sur, jee kiji raa kune' raa kaji' raa yumesá' sáa natyi'i Ndiosí' ni'i xintíin re' tátúní' re' nuun' ni'i. ³⁰Jee rá ñivi ya vitan kúvi raa ne nuun' ní'í ka', jee suviráa vá xí'na ka' kuñá'nú ka', jee rá ñivi ya kúvi raa ya kuñá'nú ka' vitan, jee suviráa vá kuvi ne nuun' ní'í —nkatyi' Jesús.

Jiáku ini' Jesús jje'e' ñuun' Jerusalén

(Mateo 23:37-39)

³¹Jee maá hora yukuán ntu'va sava rá tee yí'í ñujiín' fariseo nuun' Jesús, jee nkatyi' raa nuun' re':

—Kene nú nuun' ñuun' ya'á kuá'án tyi kuíni Herodes ka'ni' re' no'ó —nkatyi' raa.

³²Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Kuá'án rán, jee katyi' rán nuun' tee máñá' vá kuá' ñunkui maa ya: “Vitan jín teen' tava' ni' rá kuí'na' yí'í rá ñivi jee xínúvi ni' raa. Jee kivi' uní' jee sijínu ni' rá tiñu sá'a ni'.” ³³Soo íyó k'i'in' ni' vitan jín teen' jín isá' sáva kenta ni' Jerusalén nuun' íyó k'i'in' ni'. Tyi rá tee ya nákaní raa tu'un jí'a Ndiosí' nuun' raa, jee ntu íyó kuvi' iyo raa inka ñuun'.

³⁴¡Jerusalén! ¡Jerusalén! Ráno'ó ñivi ñuun' vá ya jí'a'ní' rán rá tee ya nákaní raa rá tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí', jee kúun rán yu'ú' rá tee ya ntyu'ityí Ndiosí' vaji nuun' nú. Jee kue'e' ítyi nkuini ni' nastútú ni' rá se'ya ñuun' nú, kuéntá' kuá' nastútú iin tyetán rá se'ya ti' tyiji rá tyiyo' ti', soo ntu nkuíni nú. ³⁵Kuni' rán, tyi xinóo Ndiosí' no'ó jín rá se'ya ñuun' nú. Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya ni nsá' kuni' rán ka' nu'u' nekua' kenta tiempú' ya katyi' rán: “Na' ka' netu' ka' kúvi maáré' ya vaji-i jín tiñu ñá'nú nuun' súvi Ito'o'-ó Ndiosí'”, katyi' rán —nkatyi' Jesús.

Nxinúvi Jesús iin tee ya nó'o kue'i' kuiñi

14 Nkuvi su'va iin kivi' nájiávi, sáa ku'an' Jesús kuakaji' re' neyu ve'i iin tee fariseo ya kúná'nú, jee rá tee yukuán kúmí yu'u' ráa Jesús. ²Jee ityinúun' re' íñi iin tee nó'o kue'i' kuiñi. ³Jee nīkatu'ún re' rá tee súku'áa jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' jín rá tee ñujiín' fariseo, jee nkatyi' re':

—¿Á ynetu' ya xinúvi-ó iin ñivi kú'ví' iin kivi' nájiávi rúja, áxí ntuví? —nkatyi' Jesús.

⁴Soo ni ntuné nká'án' ráa. Saájee ntiin re' tee kú'ví' vá jee nxinúvi re' maa jee nnatyuitiyí re' maa. ⁵Jee suni nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Né iin ráno'ó, jee retú nkininkava se'ya-a^a áxí xiniki'-i ini' iin sókó, jee á ntu natava'-a vá ntañú'ún kuiti', asúnika' kivi' nájiávi kúvi vá rúja? —nkatyi' Jesús.

⁶Jee ni ntuná' nkúvi naxiníkó ráa nuun' re' jie'e' ya nkatyi' re'.

Tu'un kúnkunuún jie'e' rá ñivi ya jiá'án' iin viko táná'á

⁷Jee nne'ya Jesús rá ñivi ya nkana kuá'án' kaji' ráa neyu, jee sáa nini' re' naja káji ráa nuun' yíñú'ún ka' kikunee' ráa kaji' ráa neyu yu'ú mesa, jee nkatyi' re' nuun' ráa iin tu'un kúnkunuún ká'án' su'va:

⁸—Sáa kána iin ñivi no'ó kī'in' nú iin viko táná'á, jee koto jiákunee' rán nuun' yíñú'ún ka', koto sanaan' jee nkana-a inka ka' ñivi kúná'nú ka' kenta kikunee' maa nsú ká' no'ó. ⁹Jee kenta ñivi nkana no'ó jín ñivi kúná'nú vá nuun' nú, jee katyi'-i nuun' nú: “Ku'va nuun' néé' nú kunee' ñivi ya'á.” Saájee kukanuun nú jee kī'in' nú kunee' nú ne nuun' ní'i ka'. ¹⁰Saáva sáa kána iin ñivi no'ó kīkaji' nú, jee kikunee' nú ne nuun' ní'i ka', sáva sáa kenta ñivi ya kana-a no'ó, jee katyi'-i nuun' nú: “Tenó, ne'en' kunee' nú nuun' vá'a ñá'nú ka' ya'á”, katyi'-i. Saájee sá'a ñá'nú-u no'ó ityinúun' ntáká rá ñivi néé' nkáá jín nú yu'ú mesa. ¹¹Tyi ntáká ñivi ya kutéyí-i sá'a ñá'nú-u maáa, jee sa' kinoo kanuun ñivi vá, ntu ka' kúná'nú-u, jee iin ñivi ya sá'a núun-u maáa ñúlá'ví ini'-i maáa, jee ñi'in'-i ya nuñá'nú-u —nkatyi' Jesús.

¹²Jee suni nkatyi' re' nuun' tee ya kana-a re' kaji' re' ixta' ve'i-i:

—Sáa sá'a nú neyu áxí xíní ya ku'va nú kaji' rá ñivi jee koto kána nú rá ñivi maní' jín nú, jín rá ñani' nú, jín rá tá'án nú, jín rá ñivi kúká ya néé' yatin jín nú, nsuñájee nakana tuku ráa no'ó, jee natajé tuku ráa nuun' nú. ¹³Tyisa' sáa sá'a nú viko, jee kana nú rá ñivi lál'ví, jín ñivi kú'lú', jín ñivi lénkó jín ñivi kuáá. ¹⁴Saájee na ka' netu' ka' kuvi nú, tyi

^a 14:5 Yaku' tutu' kátyi' burru'.

ntuná' íyó nuun' raa ya nataji raa nuun' nú. Soo natyunáan Ndiosí' nuun' no'ó ya kúta'vi' nú kivi' nateku' ii' rá ñivi naa' ya ní'i' —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún ká'an' jje'e' viko ká'nú kuxíní

¹⁵ Jee saá nteso'o iin rá ñivi ya néé' jín re' yu'ú mesa rá tu'un ya'á, jee nkatyi'-i nuun' re':

—Na ka' netu' ka' kúvi ñivi ya kaji'-i neyu nuun' nuun' nuun' tátúní' Ndiosí' ne antiví —nkatyi'-i.

¹⁶ Saájee nkatyi' Jesús nuun'-u tu'un kúnkunuún ká'an' su'va:

—Iin tee nsa'á re' iin viko xíní máá ká'nú, jee kána re' kue'e' ví'í ñivi.

¹⁷ Jee saá nkenta máá hora kuxíní jee ntyuítí re' musú' re' kikatyi'-i nuun' rá ñivi ya nkana re', jee nkatyi'-i: “Ne'en' rán, tyi ya íyó tú'va xíní.”

¹⁸ Jee ntáká raa ni iin ni iin raa nkajíé' raa ntee raa siki' ya kuneká'nú ini' re' kune'yá re' raa tyi nkúvi k'i'in' raa. Jee iin raa ya xí'nañú'un nkatyi'-i: “Nke'en n'i' iin pedasú' ñu'un, jee íyó kine'yá n'i' maa, jee jíkán' tá'ví' n'i' ya kuneká'nú ini' nú kune'yá nú nu'u' ya nk'i'ín' n'i'”, nkatyi'-i.

¹⁹ Jee inka ka' nkatyi'-i: “Nke'en n'i' u'un' yuntá xini'ki' jee íyó k'i'in' n'i' kototúní' n'i' rátí', jee jíkán' tá'ví' n'i' ya kuneká'nú ini' nú kune'yá nú nu'u' ya nk'i'ín' n'i'”, nkatyi'-i. ²⁰ Jee inka ka' nkatyi'-i: “Ntana'á n'i' jín iin ña'an, jee saáva nkúvi k'i'in' n'i'”, nkatyi'-i. ²¹ Jee saá nnikó musú' vá jee nnakani-i ni'i' rá tu'un ya'á ya nkatyi' rá ñivi vá nuun' ito'o'-o, saájee nkítí' ví'í ini' ito'o' ve'i vá, jee nkatyi'-i nuun' musú'-u vá: “Kuá'an ntañú'un rá nuyá'vi jín rá ini' ityi káá nteñu ñuun', jee kana nú rá ñivi lá'ví, jín rá ñivi kú'lú', jín rá ñivi kuáá jín rá ñivi lénkó, kiji raa”, nkatyi' re'. ²² Jee saá nnikó musú' vá, jee nkatyi'-i: “Ito'o' n'i' nsa'á n'i' ya ntátúní' nú, soo núne ii' ka' nuun' kune'e' ka' ñivi ini' ve'i nú jee tyitú-u”, nkatyi'-i.

²³ Saájee nkatyi' ito'o' xí ve'i vá nuun' musú'-u: “Kuá'an ini' rá ityi ká'nú jín rá ityi kuíñí, jee tetuvi nú rá ñivi kivi' raa, sáva tyitú ve'i n'i'.

²⁴ Tyi máá naá' vá kátyí' n'i' nuun' rán, ya ni iin rá ñivi ya nkana n'i' ya xí'nañú'un, ni nsá' kuxíní raa neyu n'i'”, nkatyi' re' —nkatyi' Jesús.

Yíí íyó saá iin ni ku'un ini'-ó kunikin'-ó Cristo

(Mateo 10:37-38)

²⁵ Jee kue'e' ntántúní' ñivi níkin' raa Jesús kuá'an' raa jín re', jee nnajikó re' nnakune'yá re' nuun' raa jee nkatyi' re' nuun' raa:

²⁶ —Retú néni iin ñivi natu'va-a nu'u' jee sú ñúnúun'-u tátá'-a, jín náná'-a, jín ñasí'í-i áxí yí'í, jín rá kuátyí'-i, jín rá ñani'-i, jín rá ku'va-a, jín rá ku'vi'-i, jín ne maáa, soo íyó kunuun'-u nu'u' ka' nsú ká' kuá' ñúnúun'-u raa ya kúvi kuéntá' tá'vi ini'-i kune'yá-a raa jee retú ntu ñúnúun' ñivi vá nu'u' ka' sukuán nsá' kuvi kunikin'-i nu'u' sukuá'a n'i'

maa. ²⁷ Néni iin ñivi ya ntu jié'né' ini'-i kunikin' nu'u' tyi ntu jié'né' ini'-i kuno'o-o súka' ne kuvi'-i jie'e' kunikin'-i nu'u', kuéntá' iin ya niso-o kurúsi' sáva kuvi'-i nuun' vá, jee ntu kúvi kunikin'-i nu'u' sukuá'a ni' maa.

²⁸ Tyi néni iin ráno'ó kuíni-i kani-i iin ve'i súkún, jee, ¿á ntu xí'na ka' nakunee'-e natava'-a kuéntá' sáva kuni'-i retú kenta xu'ún sijínu-u ve'i vá rúja? ²⁹ Nsuñájee sáa kajie'é-e sama-a jie'e' ve'í vá, jee ni nkúvi sijínu-u vá, saájee ntáká rá ñivi kuni' raa jee kajie'é raa ka'an' u'vi' raa kuneyá raa ñivi vá, ³⁰ jee katyi' raa: “Tee ya'á nkajie'é-e ñani-i ve'i, jee ni ntu nkunei-i sijínu-u vá”, katyi' raa.

³¹ Áxí, ¿né iin tee nísotíñú tátúní' sáa kene re' kíkantá'an re' jín inka ka' tee nísotíñú nuun' inka ñuun' váji síkí' re' jee, á ntu xí'na ka' nakunee' re' jee kani va'a ini' re' retú kuvi kunei re' kantá'an re' jín ují' mil (10,000) soldado kútá'an jín re' síkí' oko' mil (20,000) rá soldado ya váji jín inka ka' tee tátúní' vá rúja? ³² Jee retú nkúvi kunei re', jee ni íká ka' vaji inka tee tátúní' vá ya váji síkí' re' jee tají re' najiá'á' re' kika'an'-a jín tee vá sáva nakamani' raa ntu kantá'an raa ka'. ³³ Jee saáva, ntáká ráno'ó, retú ntu íyó ini'-i xinóo ni'i ya kúmí-i, saájee ntu kúvi kunikin' nu'u' ya sukuá'a ni' maa —nkatyí' Jesús.

Sáa nukatí ya u'vá' ñiin'

(Mateo 5:13; Marcos 9:50)

³⁴ Nkatyi' re':

—Ya vá'a kúvi ñiin', soo retú nukatí ya u'vá'-a jee, ¿naja kuvi jee nu'u'va' tuku-u rúja? ³⁵ Tyi ni ntuná' íyotíñu-u ka' súka' sakanuun-ó maa jín ñu'un, ni ya kuvi-i ñe'en kava-a jie'e' tata' sá'á, tyisa' kuatyí kute' ñivi maa. Ñivi ya íyó rá so'o sáva teso'o, jee teso'o va'a —nkatyí' Jesús ya kúvi ñivi kuéntá' kuá' ñiin'.

Tu'un kúnkunuún jie'e' lantyi ya nsukuíta tí' maatí'

(Mateo 18:10-14)

15 Saájee ntáká rá tee náke'en xu'ún nánee' vetíñú Roma jín rá ñivi ya sá'á kuatyí nákuatin raa nuun' Jesús sáva teso'o raa rá tu'un kátyí' re'. ² Jee rá tee yí'í ñujiín' fariseo jín rá tee xín'é'n' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' jee táyu'ú raa, jee nkatyi' raa:

—Tee ya'á íyó mani' re' tñin re' rá ñivi íyó kuatyí, jee yájí' re' jín raa —nkatyí' raa.

³ Saájee nñakani re' tu'un kúnkunuún ya'á nuun' raa:

⁴ —Retú néni iin ráno'ó kúmí-i iin sientú' (100) lantyi jee sukuíta-a iin ráatí', jee, ¿á ntu su xínóo-o rá ni kúmíxiko xa'un' kumí' (99) ka' ráatí' vá nuun' ku'ú', jee kñanukú-u lantyi ya nsukuíta tí' maatí' nekua'

nani'in'-i tì' rúja? ⁵Jee sáá nani'in'-i tì', jee ne kusii' ini'-i tyisó-o tì' siki' tyiyó'-o kino'on'-o jín tì'. ⁶Jee sáá nenta-a ve'-i, jee kana-a rá ñivi manì' jín-i jín rá ñivi néé' yatin jín-i, jee katyi'-i nuun' raa: “Kusii' ini' rán jín nu'u', tyi nñani'in' ni' lantyi ni' ya nsukuíta tì' maátí'”, katyi'-i. ⁷Tyi máá naá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya suni sukuán sa' ví'í ká' íyó tu'un kúsí' ini' ne antiví nuun' íyó Ndiosí', jie'e' iin ñivi íyó kuatyí retú nñakani ini'-i jie'e' kuatyí sá'á-a jee kunikin'-i Ndiosí', nsú ká' ya kúmíxiko xa'un' kumí' (99) rá ñivi naa' ya ntu jiniñú'ún nakani ini'-i.

Tu'un kúnkunuún jie'e' ña'an nsukuíta xu'un kaa

⁸Jee, ¿né iin ña'an kúmí va'a ña uji' xu'un kaa plata jee retú sukuíta ña iin, jee á ntu su natee ña ñu'un' jee nastá ña ve'i ña jee nanukú ñunkúún kávii ña nekua' nani'in' ña maa rúja? ⁹Jee sáá nani'in' ña maa, jee kana ña rá ña'an manì' jín ña jín rá ñivi néé' yatin jín ña, jee katyi' ña nuun' raa: “Kusii' ini' rán jín nu'u', tyi nñani'in' ni' xu'un ni' ya nsukuíta ni'”, katyi' ña. ¹⁰Jee saáva nu'u' kátyí' ni' nuun' rán ya suni íyó tu'un kúsí' ini' rá najiá'á' íí Ndiosí' jie'e' iin ñivi kuatyí retú nákaní ini'-i jie'e' kuatyí sá'á-a jee kunikin'-i Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún jie'e' iin se'ya jikanuun sii'

¹¹Jee suni nkatyi' tuku Jesús:

—In tee niyo uvi' se'ya yí re'. ¹²Jee tesútyí ka' nkatyi'-i nuun' tátá'-a: “Táá', taji ta'ví' ni' ya xinóo nú nuun' ni' kuvi ni'”, nkatyi'-i. Saájee ntasáva tátá' raa rá ta'ví' kinoo nuun' ta iin iin ni núví' raa.

¹³Jee nsú kivi' kué'é', jee se'ya yí sutyí re' vá nstútú-u ni'i ya kúmí-i jee nkene-e kuá'an' íká-a nuun' inka ka' ñuun' íká. Jee yukuán ñaxin' síkí sii'-i xu'un-u njia'a nsá'á-a nuun' ya síí' ini'-i. ¹⁴Jee sáá ni'i xu'un-u ñaxin'-i jee nkenta nkutámá ví'í nuun' ni'i ñuun' vá, jee nkajielé kumáni nuun' tesútyí vá. ¹⁵Saájee kuñukú tiñu-u nuun' iin rá tee ñuun' vá, jee ntají re' maa kuá'an'-a nuun' káá ñu'un re' kuakumí-i rá kútyí' re' sáva ku'va-a kaji' ráttí'. ¹⁶Jee jísoko nasíkuiti'-i ya ne nkuini-i kaji'-i rá yájí' rá kútyí' vá sáva tyitú ini'-i, soo ni iin ñivi ni ntuná' jí'á raa nuun'-u.

¹⁷Saájee nñaku'un kájí ini'-i ñani ini'-i nne'yá-a maáa: “Tantú' kue'e' musú' sátíñú ve'i tátá' ni' jee íyó kue'e' ya yájí' raa ne kínóo ka' nuun' raa, soo nu'u' néé' ni' ya'á jí'í' ni' soko. ¹⁸Nikó ni' kino'on' ni' nuun' tátá' ni', jee katyi' ni' nuun' re': Táá', nsá'á ni' kuatyí nuun' Ndiosí' ya néé' antiví jín suni nuun' maánú ranika'. ¹⁹Ya ntu ka' íyó ni'in' ni' ya kunaní ni' se'ya nú, jee sa'á nú nu'u' kuéntá' iin musú' nú, katyi' ni'”, nkatyi'-i. ²⁰Saájee nñakuñi'-i kuano'on'-o nuun' tátá'-a.

'Jee sáá jíka ka' kua'an'-a, jee nini' tátá'-a maa, jee nkuná'ví ini' re' nne'yá re' maa. Jee ninu re' ñata'an' re' maa, jee ñakinumi re' maa, nteyu'ú re' nuun'-u.

²¹'Saájee nkatyi'-i nuun' tátá'-a: "Táá', nsa'á ni' kuatyí nuun' Ndiosí' néé' antiví jín suni nuun' maánú ranika', jee ntu ka' íyó ni'in' ni' ya kunaní ni' se'ya nú", nkatyi'-i.

²²'Soo nkatyi' tátá'-a nuun' rá musú' re': "Ñnama' kuátava ñin sa'ma máá vá'a ka' jee natyu'un maa re' jee suni natyu'un ñin xe'i na'á re', jee natyi'i nijian' jie'e'-e. ²³Jee kike'en rán ñin tyelu máá nnañu jee ka'ni' rán maa kaji'-ó, tyi sa'á-ó viko nusii' ini'-ó. ²⁴Tyi se'ya yí ni' ya'á jee kuéntá' ya ni'i'-i, jee nñateku'-u, tyi kuéntá' nsukuíta ni' maa jee vitan nñani'in' ni' maa", nkatyi' re'. Jee nkajíé'é ráa kúsí' ini' ráa viko sá'á ráa.

²⁵'Jee se'ya yí ñá'nú re', íyó-o nuun' tiñu sá'á-a nuun' ku'ú', jee sáá vaniji-i nnyuatin-i ve'i-i, nteso'o-o ya kuvi yaa' jín ya kati'é'é rá ñivi. ²⁶Jee nkana-a ñin rá musú', jee nīkaty'ún-u nakuá kúvi rá yukuán. ²⁷Jee nkatyi' musú' vá nuun'-u: "Ñani' nú nñenta jee ntají tátá' nú ya ña'ni' ñin tyelu máá nnañu tyi íyó vá'a ñani' nú nenta-a nuun' re'", nkatyi' musú' vá.

²⁸'Saájee nkiti' ini'-i, jee ni ntu nkuíni-i nivi-i ini' ve'i-i. Soo tátá'-a nkene re' nikan' tá'ví re' nuun'-u ya nivi-i. ²⁹Jee nñaxínkó-o nkatyi'-i nuun' tátá'-a: "Kune'yá, tantú' kuiya' sá'tíñú ni' nuun' nú, jee ni nsá' kújiáá' kuiti' ini' ni' nuun' ya ntatúní' nú, jee ni nsá' ntají nú ni sá' ñin lítú lúlú nuun' ni' sá'va sa'á ni' viko nusii' ini' ni' jín rá ñivi maní' jín ni'. ³⁰Soo sáá nñenta se'ya yí nú ya'á, ya nxin'i re' ñaxin' síkí sii' re' xu'ún nú jín rá ña'an sii' ini' ya xíkó maáa, jee ntají nú ya ña'ni' ráa ñin tyelu nnañu jie'e' re'", nkatyi'-i.

³¹'Jee nkatyi' tátá'-a nuun'-u: "Se'ya yí ni', no'ó jee sukuáni íyó nú jín nu'u', jee ni'i ya kúmí ni' suni nantíñú nú kúvi-i.

³²Soo jiniñú'ún ya sa'á viko ya'á vitan jee nusii' ini'-ó, tyi ñani' nú ya'á kuéntá' ní'i'-i, jee nñateku'-u, tyi nsukuíta ni' maa, jee vitan nñani'in' ni' maa", nkatyi' tátá'-a —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún jie'e' musú' ya ntu sá'tíñú ñaa'-a

16 Jee suni nkatyi' tuku Jesús nuun' rá tee kútá'an jín re' súkuá'a re' ráa:

—Niyó ñin tee kúká ya íyó ñin musú' re' ya nísotíñú-u nuun' rá tiñu sá'á re', jee nxikóná'án ñivi maa nuun' re' ya jíaxín' síkí sii'-i ya kúmí re'. ²Saájee nkana re' musú' re' vá, jee nkatyi' re' nuun'-u: "¿Ná kúvi rá tiñu ya'á ya tésó'o ni' jie'e' nú? Nataji nú kuéntá' nuun' ni' jie'e' tiñu níso nú, tyi nsá' kunisotíñú nú ka' nuun' rá tiñu sá'á ni'", nkatyi' re'.

³'Saájee ñani ini' maá musú' vá nne'yá-a maáa: "¿Ná kúvi ya sa'á ni'?, tyi kanee' ito'o' ni' tiñu níso ni'. Jee ni ntu fesá' ni' kete ni'

nuun' ñu'ún, jee retú kakan' ni' kuta'vi' ni' jee kúkanuun ni'. ⁴Jíní' ni' ná kúvi ya sa'á ni' sáva sáá kenta kane' ito'o' ni' tiñu niso ni', jee sáva koo rá ñivi ya taji ráa ve'i ráa kune' ni'” nkatyi'-i.

⁵Saájee nkana-a ta ni iin ni iin rá ñivi ya táyá'vi ráa nuun' ito'o' xí tiñu-u, jee nkatyi'-i nuun' iin ya xí'nañú'ún: “¿Naja táyá'vi nú nuun' ito'o' ni'?” ⁶Jee nkatyi' ñivi vá: “Íin sientú' (100) barril aceite”, nkatyi'-i. Jee nkatyi' musú' vá: “Tíin tutu' kuéntá' nú jee kune' ntañú'ún kuiti' jee tee nú nuun'-u uvixiko uji' (50)”, nkatyi' musú' vá.

⁷Saájee nkatyi'-i nuun' inka ka': “Jee no'ó, ¿naja táyá'vi nú?” Jee nkatyi' ñivi vá: “Íin sientú' (100) ku'va' trigú’”,^a nkatyi'-i. Jee nkatyi' musú' vá nuun'-u: “Tíin tutu' kuéntá' nú jee tee nú kumixiko (80)”, nkatyi' musú' vá.

⁸Saájee nnaquetú'ún ito'o' xí tiñu vá musú' ntu náa' vá ya nito ví'í-i jín rá tiñu sá'á-a. Tyi rá ñivi jiá'nu ñujiín' ñivi ya'á nito ví'í raa ka' jie'e' rá tiñu sá'á ráa jín iin inka rá tá'án ráa, nsú ká' rá se'ya Ndiosí' ya túun' ñu'un' Ndiosí' ánima' ráa. ⁹Soo sú rá ñivi ntu náa' núkú ráa rá nantíñú kumí ráa, soo nu'u' kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya kuatíñú rán rá kúmí rán ini' ñivi ya'á sáva sa'á va'a rán jín ñivi sáva ni'in' rán ya tiin ráa Tu'un Ndiosí' jee su'va sa'á máni' tá'án rán, jee sáá ni'í rá kúmí rán ini' ñivi ya'á, jee nakuatá'ví ráa ráno'ó sáá kenta rán nuun' néé' Ndiosí' nuun' kune' rán ñínkání.

¹⁰Íin ñivi ya naa' síkúnkuvi-i iin tiñu lúli jee suni naa' síkúnkuvi-i kue'e' tiñu. Jee iin ñivi ya ntu náa'-a jín yaku' tiñu jee suni ni nsá' naa'-a jín kue'e' tiñu. ¹¹Jee saáva retú ntu síkúnkuvi naa' rán jín rá nantíñú kúmí rán ini' ñivi ya'á jee, ¿né iin kuká'nú ini'-i ráno'ó síkúnisotínú-u ránó ya rá yáyá'vi ví'í nijia ka' ya íyó ne antiví rúja? ¹²Jee retú ntu síkúnkuvi naa' rán jín nantíñú inka ñivi, ¿né iin taji nuun' ráno'ó nantíñú sáva kuvi nantíñú maáránú rúja?

¹³Ni iin musú' jee ntu kúvi kitíñú-u nuun' uvi' ito'o' xí tiñu, tyi ta'vi ini'-i kune'yá-a iin jee kunuun'-u inka, áxí kuneenuun'-u iin jee kuniityi' ini'-i inka. Jee saáva ntu kúvi kitíñú rán nuun' Ndiosí', jín suni nuun' xu'ún —nkatyi' Jesús.

¹⁴Jee sáá nteso'o' rá tee yí'í ñujiín' fariseo ntáká rá tu'un nkatyi' re', jee ká'án' u'vi' ráa né'yá ráa re', tyi suviráa vá ñúnúun' ví'í ráa xu'ún. ¹⁵Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ráno'ó jee sá'á rán nika' ya kúvi rán tee naa' nuun' rá ñivi. Soo Ndiosí' jee jíní' re' naja jiáni ini' ánima' rán. Tyi rá tiñu ya jiáni ini' rá ñivi ya yáyá'vi-i nuun' ráa, soo nuun' Ndiosí' tyi maa tiñu né'í nívá'a ví-i nuun' re'.

^a 16:7 Yatin 37,000 litro

**Tu'un tátúní' Ndiosí' jín jie'e' naja nátatúní' re'
nuun' rá ñivi ya kivi ráa xintíin re'**

¹⁶ Tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés yana'an jín suni rá tu'un ya nñakani rá tee ya njiá'a re' maa nuun' ráa, jee ntekuṭu'ún tu'un ráa ne sáá nkenta Juan tee ya nsikuánuté. Saájee ne sáá nkenta Juan vá, jee ntekuṭu'ún tu'un vá'a Ndiosí' jie'e' naja nátatúní' re' nuun' rá ñivi kivi xintíin re', jee ntáká ráa núnasí ví'í ráa kivi ráa xintíin re'. ¹⁷ Vjí ká' kina'an iin letra níso nuun' tu'un ley Ndiosí' nsú ká' kina'an' antiví jín ñiví ya'á réa' sukuán, tyi síkúnkuvi Ndiosí' ntáká tu'un re'.

Xíné'en' Jesús jie'e' xínóo sayo tá'an

(Mateo 19:1-12; Marcos 10:1-12)

¹⁸ Ntáká tee ya xínóo sayo re' ñasí'í re', jee natana'a re' jín inka tuku ká' ña'an, saájee sá'á téní re'. Jee suni iin tee ya natana'a re' jín ña'an ya nxínóo sayo yí' ña maaña, jee suni sá'á téní tee vá.

Tu'un kúnkunuún jie'e' tee kúká jín jie'e' Lázaro

¹⁹ Jee niyo iin tee kúká, jee ñú'ún re' sa'ma máá vá'a lí'í, jee ta kivi' kúsí' ini' re' yá'jí' re' máá neyu vá'a. ²⁰ Jee niyo iin máá tee lá'ví xéen' naní re' Lázaro, jee ñañaka ráa maa yuvé'í tee kúká vá, jee ne ntyitú ni'yi xkiyí kuáiyó re'. ²¹ Jee ne ñúkúvi ini' re' kaji' re' ne rá yutyi ya jieté' yu'ú mesa tee kúká vá. Jee ne rá tina' nkenta rátí' nuun' re' nayuvi rátí' rá nuun' ni'yi re'.

²² Jee su'va nkuví sáá ni'í' re', jee nñake'en rá najiá'á' í' Ndiosí' maaré' kuano'on' ráa jín-i ne nuun' íyó Abraham jee néé'-e xiín re'. Jee suni ni'í' tee kúká vá jee nse'í rá ñivi ñuné'yú' re'. ²³ Jee kuá'an' ánima' re' nuun' ñú'ún' xéen' nuun' íyó ánima' rá niyi, yukuán nó'o nasíkuiti' re' jee nñanenun' re', jee nini' íká re' Abraham jín suni Lázaro néé'-e xiín Abraham. ²⁴ Saájee nkanajín re', jee nkatyi' re': "Tátá' Abraham, kuná'ví ini' nú nu'u', jee tyuití' nú Lázaro sáva tyuná'ji re' xini' xintíin re' nuun' nute, jee xiní'kó re' yáá ni', tyi nó'o nasíkuiti' ni' nuun' ñu'ún' xéen' ya'á", nkatyi' re'.

²⁵ Soo nkatyi' Abraham nuun' re': "Se'ya, naku'un ini' nú ya nni'in' nú rá vá'a nú sáá nteku' nú ini' ñiví, soo Lázaro tyi nni'in' re' rá nivá'a. Soo vitan jee nani'in' neí ini' re' ya'á, jee no'ó tyi nó'o nú. ²⁶ Soo suni íyó iin numa' ya ntu jínu nuun' kúnú-u ya tyúmá'ñu-u yó, saáva rá ñivi ya íyó ya'á súka' kuíni ráa kuajiaa' ráa nuun' ráno'ó iñá', soo ntu kúvi. Sumisaá ntu kúvi kene rá ñivi iñá' kiji ráa nuun' ránu'u' ya'á ranika'", nkatyi' Abraham.

²⁷ Saájee nkatyi' tee kúká vá: “Retú sukuán íyó, jee jíkan' tá'ví' nì' nūn' nú, tátá' Abraham, ya tyuityí nú Lázaro kì'in' re' ve'i tátá' nì',
²⁸ tyi íyó u'un' ka' rá ñani' nì', sáva stú'va yatyi' re' raa sáva ntu jí'in' raa kiji ya'á nūn' íyó ví'í tun'ó'ó xéén' ya'á”, nkatyi' tee kúká vá.

²⁹ Soo nkatyi' Abraham nūn'-u: “Kúmí raa tutu' ya ntee Moisés jín tutu' ya ntee rá tee nñakani tu'un njiá'a Ndiosí' nūn' raa ne yana'án. Jee íyó tiin kuéntá' rá ñani' nú rá tu'un vá”, nkatyi' Abraham.

³⁰ Soo nkatyi' tee kúká vá: “iNtuyí!, tátá' Abraham. Soo réa' kene iin niyi nteñu rá niyi kì'in'-i nūn' raa, saájee nakani ini' raa sáa jíá'nu raa”, nkatyi'-i.

³¹ Soo nkatyi' Abraham nūn'-u: “Soo retú ntu tiin kuéntá' raa tu'un ntee Moisés jín rá tu'un nñakani rá tee ya njiá'a Ndiosí' nūn' rává, jee asúnika' nateku' iin niyi nakoo-o kì'in'-i nūn' raa, suni ni nsá' sijínú'-u ini' raa”, nkatyi' Abraham —nkatyi' Jesús.

Nā kạ' kini kạ' retú xinínkava ñivi tá'án-a nūn' kuatyí

(Mateo 18:6-7, 21-22; Marcos 9:42)

17 Jee nkatyi' Jesús nūn' rá tee kútá'án jín re' sukuá'a re' raa: —Sukuáni íyó ya sikúvi ini' ñivi nūn' kuatyí. Soo nā kạ' ná'ví kạ' iin ñivi ya retú maáa xinínkava-a inka kạ' tá'án-a nūn' kuatyí, [tyi xéén' kuno'o-o]. ² Tyi va'a kạ' kúvi-i retán' sukuán jee kunu'ni' sukun'-u iin yuu' molínú' máa ká'nú jee kịsikéne maa nūn' nteñú'ún, nsú ká' retú xinínkava-a iin rá sutyí lúlí ya'á xinóo-o ityi nu'u'. ³ Saáva no'ó, kumí rán maárán, koto sá'á rán sukuán.

'Retú iin ñanitá'án nú sa'á-a kuatyí, jee nuxeen' nú nūn'-u, jee retú nakani ini'-i ya nsá'á-a, jee kuneká'nú ini' nú kune'yá nú maa. ⁴ Jee retú uxa' ítyí sá'á nivá'a-a siki' nú ya iin kivi', jee retú ni uxá' ítyí vá níko-o nūn' nú kátyí'-i ya nákan' ini'-i jie'e' kuatyí nsá'á-a, jee íyó kuneká'nú ini' nú kune'yá nú maa —nkatyi' Jesús.

Tu'un kunei ini' íyó ví'í fuersá' nì'in-i

⁵ Saájee rá najiá'á' Ito'o'-ó ya níso raa tiñu apóstol ya tyuityí re', jee nkatyi' raa nūn' re':

—Sa'á nú ya kukue'e' kạ' inu' ini' rán' kunei ini' rán' no'ó —nkatyi' raa.

⁶ Saájee nkatyi' Ito'o'-ó nūn' raa:

—Retán' ínú' ini' rán kunei ini' rán sù maa lúlí nijia kuéntá' kuá' íyó iin nikin kúlí' máa lúlí, jee kvi kati' rán nūn' yutun ya'á: “Kuiyo nūn' íñi nú ya'á jee kuá'án nakunee' nú nūn' nteñú'ún”, kati' rán, jee kanjíá yutun vá ya kátyí' rán.

Tiñu íyó sikúnkuvi iin musú' ya yítíñú nuun' Ndiosí'

⁷ Soo çné iin rán íyó iin musú' nú ya kuasatíñú-u jiá'a-a yukun' jín xinikí' áxí kuakumí-i rá sana', jee sáá nenta-a ya ñá'an'-a nuun' ku'ú', jee á katiyí' nú nuun'-u: “Jiá'a, kunee' nú yu'ú mesa kuxíní nú”, rúja? ⁸ Ntúví kuiti'! Tyisa', çá nsá' katiyí' nú nuun'-u: “Sa'á stákooyá kuxíní nì', jee nasatú'va nú maánú sáva tyisó nú ya kaji' nì' nekuá' ré nkuvi nyaji' nì' ni'i nì', saájee kuíre kaji' nú ko'o nú”, kátyí' nú rúja? ⁹ Çá jiá'a nú ya kúta'vi' nú nuun' musú' nú tyi nsa'á-a ya ntatúní' nú rúja? Ni ntúví kuiti'. ¹⁰ Jee suni sukuán ráno'ó, sáá ni'i rán sa'á rán ntáká ya ntatúní' Ndiosí' nuun' rán, jee katiyí' rán: “Musú' sain ni kúvi-ó, tyi sá'á-ó kuatyí' sáni rá tiñu ntetúvi re' yó ya íyó sa'á-ó”, katiyí' rán —nkatiyí' Jesús.

Nxinúvi Jesús ují' rá tee nó'o nì'yi sté'yú' ñiin naní lepra

¹¹ Jee nkuvi su'va sáá kuá'an' Jesús ñuun' Jerusalén, jee njia'a re' ma'ñú rá ñu'un nuun' tñin ñuun' Samaria jín ñuun' Galilea. ¹² Jee sáá kuakenta re' kivi re' iin kuará', jee yukuán nñaketá'an re' ují' rá tee ya nó'o ráa nì'yi sté'yú' ñiin naní lepra. Jee ñakuññí' íká ráa. ¹³ Jee nkanajíin ráa, jee nkatiyí' ráa:

—Jesús, Mestrú', kuná'ví ini' nú ránu'u' —nkatiyí' ráa.

¹⁴ Jee sáá nini' re' ráa, jee nkatiyí' re':

—Kuá'an' rán xin'élen' rán maáran nuun' rá sutu' —nkatiyí' re'.

Jee ni kuá'an' ráa jee nnunoo ñuné'yú' ráa nuun' kue'í' nó'o ráa. ¹⁵ Jee iin ráa sáá nini'-i ya nnuvi-i, jee nnikó-o nákuetú'ún nì'in-i Ndiosí' ya nnuvi-i. ¹⁶ Jee ñakuññí' ít-i jie'e' Jesús, jee ñaxin-i nuun'-u ne nuun' ñu'ún, jiá'a-a ya kúta'vi'-i nuun' Jesús. Jee kúvi-i iin tee ñuun' Samaria. ¹⁷ Jee nñaxiníko Jesús jee nkatiyí' re':

—Çá nsú ují' ráa ví ya nnunoo nuun' kue'í' rúja? Jee iin' ráa ka', çné nú' íyó ráa? ¹⁸ Çá ni iin ráa ka' ni ntu nníko ráa nakuetú'ún ráa Ndiosí', tyisa' kuatyí' métú'ún ni tee ya'á ya kúvi re' to'ó' inka ñuun'? —nkatiyí' Jesús.

¹⁹ Jee nkatiyí' re' nuun' tee vá:

—Nakuññí', jee kuá'an', tyi jie'e' ya kúneí ini' nú nu'u' jee nxinúvi nì' no'ó jee kínóo naa' nú nuun' Ndiosí' —nkatiyí' Jesús.

Naja kenta ya kivi rá ñivi xintíin Ndiosí' tatúní' re' nuun' ráa

(Mateo 24:23-28, 36-41)

²⁰ Jee nīkatu'ún rá fariseo Jesús ñama kenta tatúní' Ndiosí' ñiví, jee nñaxiníko Jesús jee nkatiyí' re':

—Tiñu naja tatúni' Ndiosí', jee nsú tiñu kiji nuniñín' kuni' rán ví-i.
²¹ Jee ni nsá' katyi' ñivi: “Ya'á íyó-o”, áxí, “yukuán íyó-o”, tyisa' ya íyó tiñu re' nteñu rán tátúni' re' nuun' rá ñivi —nkatyi' Jesús.

²² Saájee nkatyi' Jesús nuun' rá tee kútá'án jín re' sukuá'a re' raa:

—Kiji rá kivi' ya ne ku'un ñúkúvi ini' rán kune'yá rán iin rá kivi' ya nenta ni' ñiví ya'á, ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee ni nsá' kuni' rán maa. ²³ Jee katyi' rá ñivi nuun' rán: “Kune'yá, ya'á néé' re'”, áxí, “yukuán néé' re'”. Koto jíá'án' rán, jee ni koto níkn' rán raa. ²⁴ Tyi kuéntá' kuá' kúvi nuun' sá'á tajia sáá jíanute'-e, jee stúun'-u sükún jín nuva-a ne iyo ityi jín ne inka ka' ityi, sukuán natuvi ni' kivi' kiji tuku nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi. ²⁵ Soo xína ka' íyó kuno'o nasíkuiti' ni', jee kuityi ini' rá ñivi íyó tiempú' vitan kune'yá raa nu'u'.

²⁶ Kuéntá' kuá' nkuvi ne rá kivi' nteku' Noé ne yana'án, jee suni sukuán koo rá kivi' niji tuku ni', nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi. ²⁷ Tyi rá ñivi rá kivi' nteku' Noé yana'án ví'í, [jee ni ntu sá'á raa kuéntá'], jee yáji' raa jí'i raa jee táná'á raa, jee stáná'á raa rá se'ya raa, nekuá' nkenta kivi' nkívi Noé ini' barkú' máá ká'nú nasíkuiti' ya naní arca, jee nkuun saví' xéén' nasíkuiti' ntyitú nute nuun' ñu'ún jee nxináán' kuáiyó kuiti'.

²⁸ Jee suni sukuán nkuvi rá kivi' nteku' Lot yana'án ví'í, tyi rá ñivi vá, jee yáji' raa jí'i raa, jee ké'en raa nantíñú, jee xíkó raa, jee sá'á raa tata' sá'á, jee jíani raa ve'i. ²⁹ Soo máá kivi' nkene Lot ñuun' Sodoma, jee ne antiví nkinkuun ñu'un' jín sufrí' káyú', jee nxináán'-a kuáiyó kuiti' rá ñivi rá ñuun' yukuán. ³⁰ Jee sukuán kuvi kivi' ya niji nu'u' nuun' ñiví ya'á, nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee stúvi ni' maání' nuun' ni'i ñivi ñiví.

³¹ Jee kivi' yukuán, jee ñivi ya yósó'-o xini' ve'í-i, jee rá nantíñú-u ya íyó ini' ve'í-i, jee koto núun-u tava'-a rává. Jee suni ñivi ya íñi-i nuun' tata' sá'á-a nuun' ku'ú', jee suni koto níko-o ve'í-i jie'e' rá nantíñú-u.

³² Naku'un ini' rán naja nno'o ñasí'í Lot, [jee ni'i' ña]. ³³ Tyi néni iin ñivi ya ntu níkn' nu'u' núkú-u kuteku' va'a jín ya kaku-u nuun' tunó'ó kiji nuun'-u jie'e' níkn'-i nu'u', jee sukuíta-a kuteku'-u jín Ndiosí'. Soo néni iin ñivi ya níkn'-i nu'u' súka' nó'o-o tunó'ó ne kuvi'-i jie'e' níkn'-i nu'u', jee kaku nijia-a tyi ni'in'-i ya kuteku'-u níkn' jín Ndiosí' sa'á re'. ³⁴ Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya yakuáá' kivi' yukuán nenta ni', jee nuun' kixí' nkáá uvi' ñivi iin nuun' íto, jee iin raa nake'en ni' jee inka ka' kinoo.

³⁵ Jee suni nuun' néé' nkáá uvi' rá ña'an níko raa, jee iin ráña nake'en ni', jee inka ka' kinoo. ³⁶ [Jee suni nuun' íñi nkáá uvi' rá tee sátíñú raa, jee suni iin raa nake'en ni', jee inka raa kinoo] —nkatyi' Jesús.

³⁷ Saájee sáá nkuvi nteso'o rá tee kútá'án jín re' sukuá'a re' raa, jee níkatu'ún raa re':

—¿Né nú' kuvi rá tiñu ya'á, Ito'o' rán'? —nkatyi' raa.

Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—[Túvi nijin'-i kuéntá' kuá' túvi nijin'] nuun' káá niyi ñuné'yú', tyi yukuán kútútú rá tyíí —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún jje'e' ña'an ná'ví jín tee jié'né' kuatyí

18 Jee nñakani Jesús ñin tu'un kúnkunuún ká'án' su'va nuun' rá tee kútá'án jín re' súku'á'a re' raa, jje'e' ya sukuáni íyó ka'an' raa jín Ndiosí', jee koto núun ini' raa ka'an' raa jín re'. ²Jee nkatyi' re':

—Niyo ñin tee jié'né' kuatyí ñin nuun' ñuun', ya ni ntu ñúyú'ví ini' re' nuun' Ndiosí', jee ni ntu sá'á ñá'nú re' jín rá ñivi. ³Jee suni nuun' ñuun' yukuán niyo ñin ña'an ná'ví ya yítá'án jíá'án' ña nuun' re', jee kátyí' ña nuun' re': “Ke'ne' nú tiñu jje'e' kuatyí káá nuun' nú jje'e' ñivi ya kénta-a siki' nì’”, nkatyi' ña. ⁴Jee ntu nkuíni re' ke'ne' re' kuatyí vá, soo ya njia'a tiempú' jee ñani ini' maáré' nne'yá re' maáré': “Asúnika' ntu ñúyú'ví ini' nì' nuun' Ndiosí', jee suni ni ntu sá'á ñá'nú nì' jín rá ñivi, ⁵soo jje'e' ya stáñá'án ví'í ña'an ná'ví ya'á nu'u', jee ityi sanáa' nì' ke'ne' nì' tiñu ña nama nì' ña, sáva ntu yítá'án níkó ña kiji ña jee sijiávi ña nu'u'”, nkatyi' re' —nkatyi' Ito'o'-ó Jesús.

⁶Jee suni nkatyi' ka' Ito'o'-ó:

—Teso'o tu'un kátyí' tee jié'né' kuatyí vá ya ntu náá' sá'á re'. ⁷Soo Ndiosí', ¿á ntu suni nasa'á naa' re' ke'ne' re' tiñu tyineí re' rá ñivi ya nkaji re', ya yítá'án kakuatyí raa nuun' re' nuví niñu' rúja? Jee, ¿á kukuéé ví'í re' jee tyineí re' raa? Ntúví. ⁸Tyi ya náá' vá kátyí' nì' nuun' rán, ya ñamani nasa'á naa' re' ke'ne' re' tiñu tyineí re' raa. Soo nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, jee sáá nenta nì', jee, ¿á ntu su nani'in' nì' koo rá ñivi ñiví ya'á ya kunei nijia ini' raa Ndiosí' rúja? —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún jje'e' ñin tee fariseo jín ñin tee nástútú xu'ún nánee' vetíñú

⁹Jee suni nkatyi' re' tu'un kúnkunuún su'va nuun' rá ñivi ya jíani ini' raa ya kúvi raa ñivi naa', jee kúnítyi' ini' raa rá inka ka' rá ñivi, jee nkatyi' re':

¹⁰—Uvi' rá tee nkaa raa kuá'an' raa kuaka'an' raa jín Ndiosí' ini' veñu'un Jerusalén, jee ñin raa ví tee yí'í ñujiñ' fariseo jee inka ka' ví tee nástútú xu'ún nánee' ñuun' Roma. ¹¹Jee tee fariseo vá íñí nityi'-i, jee ká'án'-i jje'e'-e jee kátyí'-i su'va: “Ndiosí', táji nì' ya kúta'vi' nuun' nú ya ntu kúvi nì' kuéntá' kuá' kúvi rá inka ka' rá tee, ya kúvi tee kuí'ná, tee káné'én, tee téní kúsíkí ini' jín kuéntá' súka' kuá' íyó tee tí'ñá ya'á

ya nástútú-u xu'ún nánee' ñuun' Roma. ¹²Jee néé' nite' ni' uvi' ítyí ya semana, jee suni táji ni' ují' ni ují' ta sientú' ntáká nuun' ya ní'in' ni'", nkatyi' fariseo vá. ¹³Soo tee vá ya nástútú xu'ún nánee' ñuun' Roma, ññ íká-a ntí', jee ni ntu kiji ini'-i nñanenuun'-u súkún, tyisa' kúun-u na'á-a nika-a, jee kátyí'-i: “Ndiosí', kuná'ví ini' nú kune'yá nú nu'u' ya ñivi kuatyí kúvi ni'", nkatyi'-i. ¹⁴Jee kátyí' ni' nuun' rán ya tee vá nástútú xu'ún nánee' vetíñú Roma, jee nsá'á Ndiosí' ya nkinoo naa'-a nuun' re' sáá nñikó-o ve'i-i. Soo inka tee vá ntuví. Tyi ntáká ñivi ya kutéyí-i sá'á ñá'nú-u maáa, jee sa' kinoo kanuun ñivi vá. Jee ñin ñivi ya sá'á núun-u maáa ñúlá'ví ini'-i maáa, jee ni'in'-i ya nuhá'nú-u.

Kátyí' Jesús ya kúvi ya vá'a jín rá sútyí lúlí

(Mateo 19:13-15; Marcos 10:13-16)

¹⁵Jee ñanaka rá ñivi rá sútyí kuatyí ráa nuun' Jesús sáva tyisó re' na'á re' rává, soo sáá nini' rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa, jee nñuxeen' ráa nuun' rá ñivi vá. ¹⁶Soo nkana Jesús ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ku'va rán kiji rá sútyí lúlí nuun' ni', jee koto kúsá'án rán kiji ráa. Tyi rá ñivi su'va ya kúneí ini' ráa nu'u' ví ya kivi ráa xintíñ Ndiosí' nuun' tatúní' re' nuun' ráa. ¹⁷Jee máá naá' vá kátyí' ni' nuun' rán, néni ñin ñivi ya ntu jiá'ayu'ú-u ya tátúní' Ndiosí' nuun'-u, kuéntá' jiá'ayu'ú ñin sútyí lúlí ya'á, ni nkúvi kivi ráa na'á Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Tee sútyí kúká

(Mateo 19:16-30; Marcos 10:17-31)

¹⁸Ñin tee kúñá'nú nikaṭu'ún-u Jesús, jee nkatyi'-i:

—Mestrú', tee va'a ví nú, ¿ná kúvi ya sa'á ni' sáva ni'in' ni' ya kuteku' ni' nñnkání jín Ndiosí'? —nkatyi'-i.

¹⁹Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—¿Natyí kátyí' nú ya kúvi ni' tee va'a? Ni ñin ñivi ntu kúvi ñivi va'a, tyi métú'ún Ndiosí' ví ya va'a ini'. ²⁰Jee ya jíní' nú rá tu'un ntatúní' Ndiosí' ya: “Koto sá'á téní nú, koto sá'á nú niyi, koto sákuí'ná nú, koto kátú'ún nú siki' ñanitá'án nú, sa'á ñá'nú nú nuun' tátá' nú jín nuun' náná' nú” —nkatyi' Jesús.

²¹Jee nkatyi' tee vá:

—Ni'i tiñu ya'á vaji síkúnkuvi ni' maa ne lúlí ni' —nkatyi'-i.

²²Jee sáá nteso'lo Jesús ya nkatyi'-i, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Kúmání' ñin ka' tiñu íyó sa'á nú. Xikó nú ni'i rá nantíñú kúmí nú, jee ku'va xu'ún vá nuun' rá ñivi lál'ví, saájee ni'in' nú ta'vi' vá'a ka' yíyá'ví ví'í ne antiví súkún. Jee ne'en' kunikin' nú nu'u' —nkatyi' Jesús.

²³ Jee saá nteso'o tee vá ji'e' rá ya'á ya nkatyi' Jesús, jee nnukuéká ví'í ini'-i, tyi kúká ví'í-i. ²⁴ Jee saá nini' Jesús ya nnukuéká ví'í ini'-i jee nkatyi' re':

—¡Na ka' víjí ví'í ka' vá kivi rá ñivi kúká xintín Ndiosí' nuun' tatúní' re' nuun'-u! ²⁵ Víjí ka' kivi iin ñivi kúká xintín Ndiosí' nuun' tatúní' re' nuun'-u nsú ká' ji'a' iin kiti máá kánú naní kameyú' iin yavi' ji'e' yikitíku —nkatyi' Jesús.

²⁶ Jee rá ñivi nteso'o ráa ya nkatyi' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—¿Né iin ñivi kuvi kunei'-i ya ni'in'-i ya natava' Ndiosí' maa nuun' kuatyi'-i nanitá'ví'-i rúja? —nkatyi' ráa.

²⁷ Jee nkatyi' Jesús:

—Rá tiñu ya ntu kúvi sa'á ni iin ñivi, soo kuvi sa'á Ndiosí' maa —nkatyi' Jesús.

²⁸ Saájee nkatyi' Pedro:

—Kune'yá, ránu'u' tyi nxinóo rán' ya kúmí rán' jee níkin' rán' no'ó —nkatyi'-i.

²⁹ Jee nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi yukuán:

—Máá náá' nijia vá kátyí' nì' nuun' rán' ya neni iin ñivi xinóo-o ve'i áxí ñasí'í-i áxí rá ñani'-i áxí ku'vi'-i áxí rá si'í-i, áxí rá se'ya-a ji'e' ya kivi-i xintín Ndiosí' nuun' tatúní' re' nuun'-u, ³⁰ jee siki' ka' ni'in'-i ini' ñiví ya'á tiempú' tékú'-u ñiví ya'á, nsú ká' kuá' nxinóo-o, jee tiempú' kiji ityinúun' ni'in'-i kuteku'-u níinkání jín Ndiosí' sa'á re' —nkatyi' Jesús.

Tukuni kátyítu'ún Jesús ji'e' ya kuvi' re'

(Mateo 20:17-19; Marcos 10:32-34)

³¹ Saájee ntava' sín Jesús ni uxú' uvi' (12) rá tee kutá'an jín re' súkuá'a re', jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kune'yá rán. Kuankaa-ó ñuun' kánú Jerusalén, jee yukuán sikúnkuvi ntáká rá tu'un ntee rá tee ya njiá'a Ndiosí' nuun' ráa ne yana'an ji'e' ya kuno'o nu'u' ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi. ³² Tyi naku'va rá ñivi nu'u' xintín rá ñivi ya ntu kúvi nación Israel, jee ka'an' u'vi' ráa kune'yá ráa nu'u', jee tenuun' ráa nu'u', jee tiesí' ráa nu'u', ³³ jee tyi'í ráa yo'o nu'u', jee ka'ni' ráa nu'u'. Soo kivi' uní' nateku' ii' nì' kene nì' nteñu rá niyi jee nakoo yikikúñu nì' —nkatyi' Jesús.

³⁴ Soo maáráa tyi, ni ntu ñaku'un ini' ráa ji'e' rá tu'un nkatyi' re', tyi nyise'í tu'un vá nuun' ráa jee saáva ntu jiáku'un ini' ráa rá kátyí' re'.

Náxinákuneyá Jesús iin tee kuáá ñuun' Jericó

(Mateo 20:29-34; Marcos 10:46-52)

³⁵ Jee sáa kuakuyatin Jesús ñuun' Jericó, jee iin tee kuáá néé' re' yuítýí jíkán' re' sikúta'vi' rá ñivi re'. ³⁶ Jee sáa nteso'o re' kue'e' rá ñivi jiá'a ráa yukuán, jee níkatu'ún re' na jie'e' kúvi ya kuá'án ráa yukuán. ³⁷ Jee nkatyi' ráa nuun' re' ya Jesús, tee ñuun' Nazaret, kuajia'a-a yukuán. ³⁸ Saájee kánajín re' jee nkatyi' re':

—Jesús, Se'ya itiyúkún' David! ¡Kuná'ví ini' nú kuneyá nú nu'u! —nkatyi' re'.

³⁹ Jee rá ñivi kuá'án' ityinúún' nnuheen' ráa nuun' re' ya kasi' re' yu'ú re', sosa' sa' ví'í ká' nkanajín re':

—¡Se'ya itiyúkún' tata' David, kuná'ví ini' nú kuneyá nu'u!

⁴⁰ Saájee ñakuñi' Jesús, jee ntatúní' re' ya kinaka ráa maa nuun' re'. Jee sáa nkanta-a nuun' re', jee níkatu'ún re' maa:

⁴¹ —¿Ná kúvi ya kúní' nú ya sa'á ni' jín nú? —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' tee kuáá vá:

—Ito'o' ni', kuíni ni' ya nunijin' ntyinúún ni' sáva kúvi nakuneyá ni' —nkatyi'-i.

⁴² Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Nunijin' ntyinúún nú natuvi nakuneyá nú. Tyi jie'e' ya ínú' ini' nú kúnef ini' nú nu'u', jee nxinúvi-i nó —nkatyi' Jesús.

⁴³ Jee kuísá ntañú'ún kuiti' nnuunijin' ntyinúún-u, jee nnakuneyá-a, jee ntyinikin'-i Jesús, jee nákuetú'ún-u Ndiosí'. Jee ntáká rá ñivi ya nini' ráa ya nkúvi, suni nákuetú'ún ráa Ndiosí' jie'e' vá.

Jesús jín tee naní Zaqueo

19 Jee sáa nkívi Jesús ñuun' Jericó, kuajia'a re' nteñu ñuun' vá. ² Jee yukuán néé' iin tee naní Zaqueo, jee kúvi re' tee kúná'nú yósó' nuun' rá tee nástútú xu'ún nánee' ñuun' Roma jee kúká re'. ³ Jee núnasí re' núkú re' kuneyá re' né iin ví Jesús, soo ntu kúvi tyi jie'e' ni ka' rá ñivi kue'e' vá jiásf' ráa, tyi máá tee ñu'un kúvi re'. ⁴ Jee saáva ninu re' kuá'an' re' ityinúún', jee nkaa re' iin yutun sicómoro sáva kúvi kuneyá re' Jesús, tyi sukuán jia'a-a ityi yukuán. ⁵ Jee sáa nkenta Jesús yukuán, jee nnakuneyá nityi-i, jee nkatyi'-i nuun' re':

—Zaqueo, ñama' nuun nú, tyi vitan íyó kinoo ni' ve'i nú —nkatyi' Jesús.

⁶ Saájee yatyi' nnuun Zaqueo, jee nnakuatá'ví-i Jesús ve'-i jee nkusii' xá ini'-i. ⁷ Jee sáa nini' rá ñivi ya nkúvi sukuán, jee ntáká ráa nkajié'é ráa táyu'ú ráa siki' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Nkivi re' kinoo re' ve'i iin tee íyó kuatyí —nkatyi' raa.

⁸ Saájee nnakuiñi' nityi' Zaqueo, jee nkatyi'-i nuun' Ito'o'ó:

—Kune'yá nú Ito'o' nì', tyi ku'va nì' sava rá nantíñú kúmí nì' nuun' rá ñivi lá'ví, jee retú siki' ka' nsikáa nì' nkanee' nì' xu'ún néni iin rá ñivi, jee kumi' ítyí ka' naku'va nì' maa nuun' raa —nkatyi'-i.

⁹ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Vitan nkenta natava' Ndiosí' iin ñivi ve'i ya'á nuun' kuatyí-i nsikáku re' maa, tyi kúvi nijia-a se'ya tata' itiyúkún' nkene nuun' Abraham. ¹⁰ Tyi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, vaji nì' nánukú nì' rá ñivi súkuíta raa maáraa síkinaaan' raa maáraa jee sáva sikáku nì' raa —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún ká'an' jie'e' xu'ún

(Mateo 25:14-30)

¹¹ Jee sáa tésó'o rá ñivi ya kátyí' Jesús, jee nkatyi' re' nuun' raa iin tu'un ya kúnkunuún ká'an'-a. Nkatyi' re' sukuán, tyi ya nkuyatin re' ñuun' Jerusalén jee jíani ini' rá ñivi ya kuíntañú'ún kenta stúvi nijin' Ndiosí' tiñu tatúní' re' nuun' ñiví. ¹² Saáva nkatyi' re':

—Iin tee kúná'nú kuá'an' íká re' inka ka' ñuun' sáva natiin re' tiñu kunisotíñú re' tatúní' re', jee kuíre níko tuku re'. ¹³ Jee [ne ntiá'an ka' kene re'] jee nkana re' ují' rá musú' re', jee njia'a re' ují' xu'ún kaa nuun' raa jee iin iin nni'in' raa. Jee nkatyi' re' nuun' raa: “Satíñú rán jín xu'ún ya'á sikué'nu rán siki'-i, ni ya kuá'an' nì' ne nenta nì'”, nkatyi' re'.

¹⁴ 'Soo rá ñivi ñuun' re' tá'vi ini' raa nélyá raa re', jee ntají raa sava rá tee yósó' nuun' raa kuá'an' ráv yata' re' sáva katiyí' ráv nuun' rá tee nísotíñú inka ñuun' ya: “Ntu kuíni rán' ya kuíñi tee ya'á kunisotíñú re' nuun' rán'”, nkatyi' rá tee vá.

¹⁵ Jee nníko tuku re' ñuun' re', sáa nni'in' re' tiñu nísotíñú re' tátúní' re', jee ntají re' nnakana re' rá musú' ya njia'a re' xu'ún nuun' raa, sáva kuni' re' naja ña'nu siki' xu'ún nsatíñú jín ta iin iin raa. ¹⁶ Jee musú' nkenta xí'nañú'ún nuun' re' nkatyi'-i: “Ito'o' nì', iin xu'ún ntaji nú nuun' nì' ña'nu siki'-i jee nnenta ují'-i”, nkatyi'-i. ¹⁷ Jee nkatyi' re' nuun'-u: “Íyó vá'a, máa musú' va'a kúvi nú. Tyi síkúnkuví naa' nú sù iin tiñu lúli, saáva taji nì' tiñu kunisotíñú nú tatúní' nú nuun' ují' rá ñuun'”, nkatyi' re'.

¹⁸ Jee nkenta tuku ya uví' musú', jee nkatyi'-i: “Ito'o' nì', iin xu'ún ntaji nú nuun' nì' ña'nu siki'-i jee nnenta u'un'-u”, nkatyi'-i.

¹⁹ Jee suni nkatyi' re' nuun'-u: “No'ó ranika' suni kani nì' no'ó kunisotíñú nú tatúní' nú nuun' u'un' rá ñuun'”, nkatyi' re'.

²⁰ Jee nkenta tuku inka ka' musú', jee nkatyi'-i: “Ito'o' nì', kune'yá, ya'á íyó xu'ún nú, tyi ntyuva'a nì' maa ini' iin pañú',

²¹ tyi yu'ví ni' no'ó, tyi kúvi nú ìn tee xityi' yí ví'í, tyi náke'en nú ya ntu ntéva'a nú, jee náke'en nú tata' sá'a ya ntu ntaji nú”, nkatyi'-i. ²² Saájee nkatyi' re' nuun'-u: “Musú' káné'én, jee jín rá tu'un nkene yu'ú maánú, sanáa' ni' siki' nú ya íyó siki' nú, tyi ya jíní' nú ya kúvi ni' ìn tee xityi' yí ví'í, tyi náke'en ni' ya ntu ntéva'a ni', jee náke'en ni' tata' sá'a ya ntu ntaji ni'.

²³ Saájee, ¿na jie'e' tyi ntu ñákín' va'a nú xu'ún ni' nuun' káa xu'ún sátúñú-u jee jiá'nu siki'-i rúja? Jee sáa nenta ni' jee nake'en ni' maa ne jín siki'-i rúja”, nkatyi' tee xí xu'ún vá.

²⁴ Saájee nkatyi' re' nuun' rá ñivi íñí nuun' re': “Kanee' rán xu'ún xintúñ-i, jee naku'va rán maa nuun' musú' ya ya ína'á uji' xu'ún”, nkatyi' re'. ²⁵ Jee nkatyi' rá ñivi vá: “Ito'o', ya ína'á-a uji' xu'ún”, nkatyi' ráa. ²⁶ Jee kátyí' ni' nuun' ránú ya ntáká ñivi ya ya kúmí-i jee naku'va ka' nuun'-u, soo ñivi ya ntu kúmí jeesa' kane' ni'i suka' matí'ín' kúmí-i. ²⁷ Jee rá ñivi ya jito u'ví' ráa nu'u', maaráa ya ntu kuíni ráa kunisotíñú ni' tatúni' ni' nuun' ráa, kuáke'en ránú ráa kiji ráa ya'á, jee ka'ni' rán ráa ityinúún' ni' ya'á”, nkatyi' re' —nkatyi' Jesús.

Kívi Jesús nuun' ñuun' Jerusalén

(Mateo 21:1-11; Marcos 11:1-11; Juan 12:12-19)

²⁸ Jee sáa nkuvi nkatyi' Jesús rá tu'un vá, jee nake'en re' ityinúún' kuankaa re' ñuun' Jerusalén. ²⁹ Jee nkuvi su'va sáa nkuyatin re' ñuun' Betfagé jín ñuun' Betania, yatin yuku naní Olivos, jee ntyuityí re' uvi' rá tee kútá'án jín re' kú'ín' ráa. ³⁰ Jee nkatyi' re':

—Kuá'án rán kuaríá' káa ityinúún', jee sáa kivi rán yukuán, jee nani'in' rán ìn burrú' lúli jiáa nú'ní' tí', ya ni ìn ñivi ni ntiá'an koso' maa. Jee nanají rán maa kiji rán jín-i. ³¹ Jee retú ìn ñivi jíkátu'ún-u ráno'ó: “¿Nakui tyi nánají rán tí'?”, jee su'va katyi' rán: “Maá Ito'o'-ó jiniñú'ún maa”, katyi' rán —nkatyi' Jesús.

³² Jee sáa kuá'an' rá tee ntyuityí Jesús jee nñani'in' ráa sánikuá' nkatyi' re' nuun' ráa. ³³ Jee sáa nánají ráa burrú' lúli jiáa vá, jee nkatyi' rá tee xín burrú' vá:

—¿Nakui tyi nánají rán burrú' rání'? —nkatyi' rá tee vá.

³⁴ Jee nkatyi' ráa:

—Maá Ito'o'-ó jiniñú'ún re' maa —nkatyi' ráa.

³⁵ Jee kuá'an' ráa jín tí' nuun' Jesús. Jee ntyisó ráa rá sa'ma ráa yata' burrú' lúli jiáa vá jee nsikáa ráa Jesús ñakoso' re' yata' tí'. ³⁶ Jee sáa jíka re' kuá'an' re' jee jiákin' né'ín rá ñivi sa'ma ráa ini' ityi nuun' kija'a re'. ³⁷ Jee sáa nkuyatin re' nuun' nákaninuun ityi yuku Olivos, jee ntáká rá ñivi kue'e' ya

níkín' raa re' sùkuá'a re' raa, kúsíí' ví'í ini' raa, jee nkajíé'é raa nákuetú'ún ni'in raa Ndiosí' jie'e' ntáká rá tiñu anasí vá'a nini' raa ya nsa'á re'. ³⁸Jee nkatyi' raa:

—Na ka' netu' ka' kúvi maaré' ya nisotíñú tátúní' re' nuun' ñiví, ya váji jín tiñu ñánú nuun' súví Ito'o-ó Ndiosí'. Nása'á máni' tá'an re' yó jín Ndiosí' ya néé' antiví, jee na ka' vii' nasikuiti' ka' kúná'nú Ndiosí' ya íyó re' ne antiví súkún —nkatyi' raa.

³⁹Saájee sava rá tee fariseo ya íñí nteñu rá ñivi kue'e' vá, nkatyi' raa nuun' re':

—Mestrú', nuxeen' nú nuun' rá ñivi ya níkin' raa no'ó sùkuá'a nú raa ya kasi' raa yu'ú raa —nkatyi' rá tee vá.

⁴⁰Jee nnañiníko Jesús:

—Kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya retú níin kúvi rá ñivi ya'á jee kanajín rá yuu' ya'á —nkatyi' Jesús.

⁴¹Jee saá nkuyatin re' ñuun' Jerusalén, jee nne'ya re' maa jee nna'yu' re' jie'e'-e, ⁴²jee nkatyi' re':

—Ráno'ó ñivi ñuun' Jerusalén, ne maárano'ó, ña ka' kúvi ini' ni' ya kuká'nú ini' rán vitan ná kúvi ya sa'á-a numani' ránú jín Ndiosí'! Soo yásé'í-i nuun' rán saáva ntu kúvi kuni' rán maa. ⁴³Tyi kiji rá kivi nuun' rán, saá kiji rá ñivi ya túfí' ta'an jín ráno'ó kityutiyu' raa ráno'ó kasi' tiyu' raa kurá' koo kuáiyó yu'ú ñuun' ránú, jee ntáká ityi kasi' raa nuun' rán. ⁴⁴Jee xtání' raa ni' ñuun' rán jee xináán' raa rá se'ya ñuun' rán jín ñuun' rán. Jee ni nsá' xinóo raa koso' tá'an ni ñin ka' rá yuu' rá ve'i nuun' ñuun' vá, tyi jie'e' nika' ya ntu nnákuni' rán tiempú' nkenta Ndiosí' nuun' rán sáva sa'á ya vá'a nuun' ráno'ó.

Ntava' Jesús rá ñivi néé' xíko ini' veñu'un ká'nú Jerusalén

(Mateo 21:12-17; Marcos 11:15-19; Juan 2:13-22)

⁴⁵Jee saá nkivi Jesús tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, jee nkajíé'é re' ntava' re' tyíké'i ntáká rá ñivi ya néé' xíko [jín suni rá ñivi ké'en]. ⁴⁶Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' kátyí' ya: “Ve'i ni' kúvi ve'i nuun' ká'an' rá ñivi jín ni'.” Soo ráno'ó tyi nsa'á rán maa ñin kava rá ñivi kuí'ná —nkatyi' Jesús.

⁴⁷Jee ta kivi' xíné'en' re' Tu'un Ndiosí' ini' veñu'un ká'nú yukuán. Soo rá sutu' kúná'nú jín rá tee xíné'en' tu'un ntatúní' Ndiosí' jín rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi ñuun', núkú raa naja ni'in' raa ka'ni' raa re'. ⁴⁸Jee ni ntu ní'in' raa naja sa'á raa maa, tyi ntáká rá ñivi vane' téé va'a rá so'o raa kávií tésó'o va'a raa rá tu'un kátyí' re'.

Tiñu níso Jesús

(Mateo 21:23-27; Marcos 11:27-33)

20 Jee nkuví tiñu ya'á ñin kiví' sáá xíné'én' Jesús Tu'un Ndiosí' nuun' rá ñivi tyíké'i ini' veñu'un kánú, jee stékutu'ún re' tu'un vá'a Ndiosí' nuun' rá ñivi. Saájee nkenta rá sutu' kúñá'nú ka', jín rá tee ya xíné'én' tu'un ntatúní' Ndiosí' jín suni rá tee kúñá'nú nuun' ñuun' vá. ²Jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Katyi' nú nuun' rán', ¿na tiñu níso nú ya sá'á nú rá tiñu ya'á?, áxí, ¿né ñin ntaji tiñu ya'á nuun' nú sá'á nú maa rúja? —nkatyi' ráa.

³Jee nñaxiní'kó Jesús, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Suni kakatu'ún ni' ráno'ó ñin tu'un, jee katyi' rán maa nuun' ni': ⁴¿né ñin njia'a tiñu nuun' Juan nkisikuánuté re'?, ¿á Ndiosí', ya néé' antiví súkún?, áxí, ¿á rá tee njia'a maa rúja? —nkatyi' Jesús. ⁵Saájee nñatú'ún maáráa, jee nkatyi' ráa:

—Retú katyi'-ó ya Ndiosí', ya néé' antiví, njia'a-a tiñu vá kuniso Juan, jee katyi' re': “Saájee, ¿nakui tyi ntu nínú' ini' rán rá tu'un ya nkatyi' Juan rúja?” ⁶Jee retú katyi'-ó ya rá tee njia'a tiñu vá nuun' Juan, jee ntáká rá ñivi kuun ráa yuu' yó ka'ni' ráa yó, tyi ni'í rá ñivi jínú' njia ini' ráa ya Juan nkuví njia re' ñin tee nákaní re' tu'un kéne yu'ú máa máa Ndiosí' —nkatyi' ráa nñatú'ún ráa.

⁷Saájee nñaxiní'kó ráa:

—Ntu jíní' rán' né nú' vaji tiñu nniso Juan —nkatyi' ráa.

⁸Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Nu'u' ranika' suni nsá' katyi' ni' nuun' rán na tiñu níso ni' ya sá'á ni' rá tiñu ya'á —nkatyi' Jesús.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' rá tee káné'én sátíñú nuun' tata' sá'á

(Mateo 21:33-44; Marcos 12:1-11)

⁹Jee nkajíé'é Jesús kátyí' re' nuun' rá ñivi tu'un kúnkunuún ya'á su'va:

—Ñin tee ntee re' rá yokú'ú' uva nuun' ñu'ún re'. Jee njianúún re' maa nuun' rá tee sátíñú maa, jee nkene re' kuá'an' re' kue'e' tiempú'.

¹⁰Jee sáá nkenta tiempú' nastútú rá uva, jee ntyuítí re' ñin musú' re' nuun' rá tee sátíñú vá sáva naku'va ráa sava tata' sá'á vá nuun' musú' re', soo rá tee sátíñú vá njia'a ráa maa, jee nñatyuítí sain ráa maa.

¹¹Jee tukuni ntyuítí re' inka ka' musú' re', soo suni njia'a ráa maa, jee nsikánuun ráa maa jee nñatyuítí sain ráa maa. ¹²Jee tukuni ntyuítí re' musú' uní' re', jee suni nstufí' ráa maa jee ntaníkín' ráa maa kuá'an'-a.

¹³'Saájee maáré' ya kúvi re' Ito'o' xín ñu'un vá, nkatyi' re': "¿Ná kúvi ya sa'á ni'? Tyuityí ni' se'ya yí ni' ya ñúnúun' ví'í ni', tyi sanaan' jee koo ya ñá'nú nuun' ráa kaníjía ráa maa", nkatyi' re'.

¹⁴'Soo sáá nini' rá tee sátíñú vá maa, jee nnatú'ún iin inka ráa, jee nkatyi' ráa: "Tee ya'á tyi nuun' re' kinoo ta'vi' ñu'un ya'á. Ka'ni'-ó maa, sáva ta'vi'-ó nuvi ñu'un ya'á", nkatyi' ráa. ¹⁵Saájee ntava' iyo ráa maa nuun' ñu'ún káá tata' uva vá, jee ña'ni' ráa maa.

'Saájee, ¿ná kúvi ya sa'á tee xín ñu'un vá rá tee káné'én sátíñú vá rúja? ¹⁶Kiji re' jee xináán' re' rá tee sátíñú vá. Jee ku'vanúún re' ñu'un vá nuun' káá tata' uva nuun' rá inka ka' rá ñivi —nkatyi' Jesús.

Jee sáá nteso'o rá ñivi ya nkatyi' Jesús sukuán, jee nkatyi' ráa:
—Vankée sukuán —nkatyi' ráa.

¹⁷Saájee nñakune'yá vá'a Jesús nuun' ráa, jee nkatyi' re':

—¿Na jie'e' ká'án' tu'un ya'á ya níso nuun' Tutu' Íí' Ndiosí' ya katyi'-i:

Yuu', ya nkuityi ini' rá tee jíáni ve'i,

jee yuu' vá nkenta kúvi yuu' máá ñá'nú ka' ya íyótiñu-u

jíá'a-a fuersá' ve'i vá,

kátyí' nuun' Tutu' Íí'?

¹⁸Jee ntáká ñivi ya kute'-e nuun' yuu' vá jee ta'nu'-u ne kuli'i'-i. Jee ñivi ya kute' yuu' vá yata'-a jee taxin' lí'i' ñivi vá sa'á-a —nkatyi' Jesús [jie'e' rá ñivi kúityi ini' ráa re'].

Tu'un jíkátu'ún rá ñivi jie'e' xu'ún ya tyúnáán rá ñivi ya nánee' ñuun' Roma

(Mateo 22:15-22; Marcos 12:13-17)

¹⁹Jee rá sutu' kúná'nú ka' jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', nñukú ráa tiin ráa Jesús máá hora yukuán, tyi ñaku'un ini' ráa ya siki' maáráa nka'an' re' jie'e' tu'un kúnkunuún nkatyi' re' jie'e' rá tee káné'én sátíñú vá, soo ntu nkúvi tyi yú'ví ráa rá ñivi ñuun'. ²⁰Saájee nání ráa re' jee ntyuityí ráa sáva rá tee nání yu'u' rává Jesús. Jee sá'á rává nika' ya kúvi rává tee ñaa', sáva natava' ráa yu'ú re' jia'a yu'ú re' nuun' tu'un ká'án' re' jee ni'in' ráa naja sijíta ráa re' nuun' rá tu'un kátyí' re', sáva ni'in' ráa re' naku'va ráa re' xintíin tee nísotíñú. ²¹Saáva nīkatu'ún ráa re', jee nkatyi' ráa:

—Mestrú', jíní' rán' ya ñaa' kátyí' nú jín ya xiné'én' nú, tyi ntu sá'á nú kuéntá' naja íyó rá ñivi, tyi iin ni kúvi rá ñivi nuun' nú. Jee ñaa' xiné'én' nú rá ñivi ityi Ndiosí'. ²²¿Á yínetu' ya tyunáán-ó xu'ún nánee' tee^a tátúní' nación Roma áxí ntuví? —nkatyi' ráa.

²³Soo ntiin kuéntá' re' rá máñá' ráa jee nkatyi' re' nuun' ráa:

^a 20:22 César

—[¿Nakui tyi jítotúní' rán nu'u?]²⁴ Xiné'én' rán iin xu'ún kaa nu'u'. ¿Né iin xín nuun' tee ví ya néé' nuun' xu'ún kaa ya'á rúja?, jín, ¿né iin súví níso nuun'-u? —nkatyi' Jesús.

Jee nkatyi' raa:

—Tee tátúní' nación Roma ví-i —nkatyi' raa.

²⁵ Saájee nkatyi' re' nuun' raa:

—Saáva rá kúvi nantíñú tee nísotíñú tátúní' re' nuun' nación Roma naku'va rán maa nuun' tee tátúní' nación Roma. Jee rá kúvi nantíñú Ndiosí' naku'va rán maa nuun' Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

²⁶ Jee ni ntu nkúvi tava' raa yu'ú re' iin tu'un ityinúún' rá ñivi ya kúvi xikóná'án raa re' nuun' tu'un ká'án' re'. Saájee ntiví xíní' raa jie'e' rá tu'un naxiní'kó re', saájee ñasi' rá tee vá yu'ú raa jee níin nkuvi raa.

Tu'un jie'e' ya nateku' ii' rá níyi

(Mateo 22:23-33; Marcos 12:18-27)

²⁷ Saájee rá tee yí'í ñujiín' saduceo ya maáráa vá kátyi' raa ya nsá' nateku' ii' rá níyi jee ni nsá' nakoo rá niyi, jee ñakuyatin sava raa nuun' Jesús jee níkatu'ún raa re'²⁸ jee nkatyi' raa:

—Mestrú', ntee Moisés yana'án ví'í nuun' tutu' nkinoo kúmí-ó jee nkatyi'-i nuun'-ó ya retú iin tee ya íyó ñani' re' jee kuvi' re', jee retú kinoo ñasí'í re', jee ntu níyo se'ya re' jín ña, jee íyó natana'á ñani' re' jín ñasí'í re', sáva koo se'ya ña jín ñani' re' sáva kuvi kuéntá' se'ya re'.²⁹ Saájee niyo uxá' rá tee nkuvi ñani' ya nkaku jí'ín raa. Jee ñani' xí'nañú'ún ntana'á re' jín iin ña'an, soo ni'í' re' jee ni ntu níyo se'ya re'.³⁰ Saájee ñani' uví' nnatana'á re' jín ña, [jee suni ni'í' re' jee suni ntu níyo se'ya re' jín ña].³¹ Jee suni sukuán ñani' uní' nnatana'á-a jín ña, jee sukuán nkuvi jín ni uxá' raa ya nnatana'á jín ña, tyi ntáká raa ni'í' jee ni ntu níyo se'ya raa jín ña.³² Jee ne nuun' ní'i suni ni'í' ña'an vá ranika'.³³ Saájee kivi' ya nateku' ii' tuku ni'í' rá ñivi ní'i', sáa nakoo tuku rá niyi, jee, ¿né iin raa xí' ñasí'í kuvi tuku ña'an vá rúja? Tyi ni uxá' raa nnatana'á jín ña —nkatyi' rá tee saduceo vá.

³⁴ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Rá ñivi íyó ñivi ya'á táná'á raa jee stáná'á raa rá se'ya raa.³⁵ Soo rá ñivi ya nkunaa' ini' Ndiosí' ya íyó ní'in' raa ya kuvi kuteku' raa jín Ndiosí' kivi' kiji jee nateku' ii' raa kene raa nteñu rá níyi, jee ni nsá' tana'á raa ka' jee ni nsá' xitáná'á raa rá se'ya raa,³⁶ jee ni nsá' kuvi kuvi' raa ka', tyi sukuán koo raa kuéntá' kuá' íyó rá najiá'á' í' Ndiosí' ya ntu jí'í' rává, jee kuvi raa se'ya Ndiosí' tyi maáré' nxináteku' ii' re' raa.³⁷ Soo suni ne

maá Moisés nstúvi re' ya nateku' ii' rá n̄iyi sáá ntee re' nuun' Tutu' Íí', ji'e'e' iin tunkú'ú' ya káyú', tyi nkatyi' Moisés ya Ito'o'-ó kúvi re' Ndiosí' ya néñu'un Abraham jín Isaac jín Jacob re'. ³⁸ Jee ntu kúvi re' Ndiosí' nuun' rá n̄iyi, tyisa' kúvi re' Ndiosí' nuun' rá n̄ivi tékú', tyi tékú' ntáká ráa nuun' re' —nkatyi' Jesús.

³⁹ Saájee nnaxiní'kó sava rá tee xíné'én' ji'e'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jee nkatyi' ráa:

—Vatuni kátyí' nú ká Mestrú' —nkatyi' ráa.

⁴⁰ Saájee ni ntu nkiji ka' ini' ráa kakatu'ún ráa ni iin ka' tu'un Jesús.

¿Naja tyi kúvi Cristo Se'ya tata' ve'i itiyúkún' vaji ne nuun' David?

(Mateo 22:41-46; Marcos 12:35-37)

⁴¹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Naja tyi kátyí' rá n̄ivi ya Cristo kúvi re' Se'ya tata' ve'i itiyúkún' vaji ne nuun' David? ⁴² Tyi ne maá David nkatyi' re' tu'un ntee re' nuun' Tutu' Íí' Salmo:

Nkatyi' Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' Ito'o' n̄i':

“Kunee' ityi kuá'á n̄i' nuun' tatúní' nú jín n̄i'.”

⁴³ Jee kunee' nú yukuán nekua' kunee' n̄i' jín rá jíní' u'vi' né'yá ráa no'ó kakin' n̄i' ráa tyiji ji'e'e' nú

kuéntá' iin teyu'”, nkatyi' Ndiosí',

nkatyi' David. ⁴⁴ Saájee ne maá David nkatyi'-i ya: Ito'o' n̄i' kúvi Cristo. Saáva, ¿naja vá kúvi Cristo iin se'ya itiyúkún' nkene nuun' David rúja? —nkatyi' Jesús.

Kénta Jesús sikí' rá tee xíné'én' ji'e'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án

(Mateo 23:1-36; Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54)

⁴⁵ Ni kuáiyó rá n̄ivi íñí tésó'o ya kátyí' re', jee nkatyi' re' nuun' rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa:

⁴⁶ —Kumí rán maárán nuun' rá tee xíné'én' ji'e'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, ya tá'án ini' ráa jíkónúun ráa ku'un ráa sa'ma kání jee ná'án' ya kúñá'nú ráa, jee núnúun' ráa ya ká'án' yínú'ún rá n̄ivi jín ráa rá nuyá'vi. Jee núnúun' ráa máá rá teyu' kúñá'nú ka' kunee' ráa ini' rá ve'i sinagoga nuun' nútútú rá n̄ivi Israel, jín máá rá teyu' kúñá'nú ka' kunee' ráa nuun' íyó rá viko nuun' yáji' rá n̄ivi. ⁴⁷ Jee rá tee vá jítyi ráa rá ñá'an ná'ví, kánee' ráa ve'i ráña. Jee káñunkúún sá'á ráa nika' ya na'án ví'í jíkan' tá'ví' ráa nuun' Ndiosí'. Maaráa vá xeen' ka' n̄i'in' ráa tunó'ó ya sijíta Ndiosí' ráa —nkatyi' Jesús.

Xu'ún ya nsokó' iin ña'an ná'ví lá'ví

(Marcos 12:41-44)

21 Jee ni ñíí Jesús tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, jee nnaḱune'yá re' jee nini' re' ya rá ñivi kúká tyú'un ráa xu'ún sókó' ráa ini' kajún' yatun' nuun' ñú'ún xu'ún sókó' ñivi. ²Jee nini' re' iin ña'an ná'ví lá'ví xéen', jee ini' kajún' vá ntyu'un ña uvi' xu'ún kaa lúli ya ni ntu yíyá'vi. ³Jee nkatyi' re':

—Maa náá' vá kátyi' ni' nuun' rán ya ña'an ná'ví lá'ví ya'á ví ya tyu'un-u ka' xu'ún nsú ká' ni'i rá ñivi tyú'un xu'ún ini' yatun'. ⁴Tyi ni'i ráa jíá'a naḱua' nkinoo néen ráa sókó' ráa. Soo ña'an ya'á, ya nó'o lá'ví ña, njia'a ni'i ña xu'ún néen ña kuteku' ña —nkatyi' Jesús.

Kátyi' yatyi' Jesús ya kinaan' veñu'un ká'nú Jerusalén

(Mateo 24:1-2; Marcos 13:1-2)

⁵Jee sava rá tee kútá'an jín re' vá kátyi' ráa ya vii' nasḱuiti' nsikútú veñu'un jín maá rá yuu' máá ñúnkúún jín rá nantíñu vii' ya sókó' rá ñivi nuun' Ndiosí'. Soo nkatyi' Jesús:

⁶—Rá ya'á, ya né'yá ránú, kiji rá kivi' ya ni nsá' kinoo ka' ni iin yuu' koso' ta'an nuun' inka yuu', tyi ni'i ya'á tañi' —nkatyi' Jesús.

Rá seña koo sáa kuakuyatin jinu tiempú' nuun' ní'i

(Mateo 24:3-28; Marcos 13:3-23)

⁷Saájee rá tee kútá'an jín re' sukuá'a re' nikaṭu'ún ráa re', jee nkatyi' ráa:

—Mestrú', saájee, ¿na tiempú' kuvi rá tiñu ya'á ya nkatyi' nú?, jee, ¿na seña koo sáva stúvi ya kuvi ntáká rá ya'á? —nkatyi' ráa.

⁸Saájee nkatyi' re':

—Kumí rán maárán ya ni ntuná' xiná'ví ñivi ráno'ó. Tyi kue'e' ñivi kañunkúún katyi' ráa nika' ya kiji ráa nuun' súví ni' jee katyi' ráa: “Nu'u' ví Cristo”, jee suni katyi' ráa ya: “Ya nkuayatin tiempú’”, ñani Ndiosí' kiji ni' tatúní' ni' ñiví, soo koto níkin' rán ráa. ⁹Jee sáa tesoo' rán ya íyó tukanta'an xéen' iin nuun' jín inka nuun', jín ya nákuñi' ñivi siki' rá tee kuñá'nú tátúní' nuun' ráa, jee koto yú'ví rán, tyi saá íyó kuvi rá tunó'ó ya'á xí'na ka', soo ntiá'an ka' kenta jinu ntañú'ún kuiti' tiempú' nuun' ní'i ñani Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

¹⁰Jee nkatyi' re' ka':

—Kantá'an nación jín inka nación, jee kantá'an nuun' jín inka nuun'. ¹¹Jee koo rá ñutáan xéen' nasḱuiti', jee ké'in

nuun' kutámá jín kue'i' ya'á yukuán. Jee koo rá tiñu anasí xéen' manéatú'ún jín rá seña mánasí ne antiví.

¹²'Soo xí'na ka' ne ntiá'an koo nta'ká rá ya'á, jee tiin rá ñivi ráno'ó jee koto u'vi' ráa ráno'ó. Jee kina'ka ráa ráno'ó nuun' rá tee kúñá'nú ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel koto u'vi' ráa ráno'ó, jee kityi'i ráa ránó ini' rá vekaa. Jee kina'ka ráa ránó nuun' rá tee tátúní' nación jín nuun' rá tee nisotíñú kúvi gobernador, sáva sijíta ráv'á ráno'ó jie'e' ya yí'í rán nuun' nu'u'. ¹³Jee su'va naku'va ya náá' jie'e' nu'u' nuun' ráa. ¹⁴Soo ku'un ini' ránú ya ntuné íyó xí'na ka' kani yatyi' ini' ránú naja naxiní'kó ránú nuun' ráa sáva nama rán maáran. ¹⁵Tyi nu'u' taji ni' tu'un nítyi' kivi antúní' rán naja ka'an' rán naxiní'kó rán nuun' ráa, sáva ni iin rá ñivi ya kenta ráa siki' ránó ni nsá' kunei' ráa jín rán ni ntuná' íyó nakatyí' ráa siki' tu'un katyi' rán. ¹⁶Jee suni ne tátá' rán, jín ñani' rán jín rá tá'an ve'i rán, jín rá ñivi maní' ta'an jín rán, kina'ku'va ráa ránó xintíin rá tee néetiñu, jee ka'ni' ráv'á sava ránó. ¹⁷Jee ta'vi ini' kuáiyó rá ñivi kune'yá ráa ráno'ó jie'e' yí'í rán nuun' nu'u'. ¹⁸Soo ni iin ixi xini' ránú ni nsá' kinaan'. ¹⁹Jee jie'e' kuiñi ni'in rán kuni'in kutú rán jín nu'u', jee ni'in' rán maáran kuteku' rán níñkání jín ni'.

²⁰Jee saáva saá kuni' rán ya tyutyu' rá soldado kuáiyó nuun' Jerusalén, saájee kuni' rán ya ya nkuyatin kinaan' nuun' vá. ²¹Saájee rá ñivi ya neé' nu'un Judea íyó kunu ráa kii'in' ráa nuun' rá yuku, jee rá ñivi ya neé' nuun' Jerusalén íyó kene ráa ke'en ráa xinóo ráa maa, jee kii'in' ráa, jee rá ñivi ya neé' nuun' káá tiñu sá'á ráa jee ni koto jiákivi ráa ka' nuun' nuun' vá. ²²Tyi rá kivi' yukuán jee kuvi-i kivi' koo ví'í tunó'ó xéen' kuno'o rá ñivi ya natyunáan Ndiosí' nuun' ráa, sáva sikúnkuvi ntá'ká sánikuá' kátyí' nuun' Tutu' Íí' niso Tu'un Ndiosí'. ²³Na ka' ná'ví ka' rá ña'an nékue'i', jín rá ña'an néen yikín rá kivi' yukuán. Tyi koo nasíkuiti' tunó'ó xéen' nuun' nu'un rá ñivi ya'á, jee kiji tunó'ó xéen' xinó'o Ndiosí' rá ñivi nuun' ya'á. ²⁴Jee sava ráa kuvi' ráa jín yu'ú yutyi' espada nuun' kantá'an, jee tiin rá ñivi inka nuun' sava ráa kii'in' ráv'á jín ráa nuun' ntá'ká nuun'. Jee rá ñivi ya ntu kúvi ráa ñivi nuun' Israel, jee kuñu' ráa nuun' nuun' Jerusalén tátúní' ráa yukuán. Jee tátúní' ráa yukuán nekua' kenta inu tiempú' ñani Ndiosí' ya tátúní' ráa nuun' nuun' vá sukuán.

Maaré' vá nikó ya nkenta kúvi re' Se'ya Ñivi ñivi

(Mateo 24:29-35, 42-44; Marcos 13:24-37)

²⁵'Saájee koo seña nuun' nkanii' jín nuun' yoo' jín suni rá tiuun'. Jee ini' ñivi ya'á koo nasíkuiti' tunku'yá' ini' rá ñivi nta'ká nación, jee sa'vi ini' ráa ya kuyu'ví ráa ya ni'in jiaku nasíkuiti' nteñú'ún jín ya jiso' nasíkuiti' nute sikéne-e vá. ²⁶Jee kuvineen' sava rá ñivi jie'e' kuyu'ví ráa jín jie'e' nú'ún ini' ráa jie'e' ntá'ká ka' rá xéen' kiji nuun'

ñiví, tyi kajia' rá fuersá' súkún ya tíin ni'i ya íyó súkún. ²⁷ Saájee kuni' rá ñivi nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, kiji ni' nuun' viko' jín fuersá' íí ní'in níso ni' ya vii' nasfkuiti' kúñá'nú ni' ya vane' tuun' kujianute' nuva ni'. ²⁸ Jee sáa kajie' kuvi rá tiñu ya'á, jee nakuñi' nityi' naa' rán nasa'á neí rán ini' rán nane'en xini' rán, tyi ya nkuyatin hora nakani núne Ndiosí' ránó nuun' ntáká tunó'ó —nkatyi' Jesús nuun' rá tee kútá'an jín re'.

²⁹ Jee suni nkatyi' re' ka' nuun' raa iin tu'un ya kúnkunuún kál'an' su'va:

—Kune'yá rán naja kúvi jín rá yutun higo jín ntáká ka' rá yutun.

³⁰ Tyi sáa né'yá rán ya kájie' néneyuté jiáá rá na'á raa, jee ya jini' maarán ya ya vaji nkuyatin rá yoo' tiempú' sáa'. ^a ³¹ Suni sukuán, sáa kuni' rán ya kuvi rá tiñu ya'á ya nkatyi' ni', saájee kuká'nú ini' rán ya ya vaji kuyatin kivi' ki'i ni'i xintíin Ndiosí' tatúni' re' nuun' ni'i.

³² 'Máa náá' vá kátyi' ni' nuun' rán ya nsá' jinu rá ñivi ya'á^b ne kuvi ni'i rá tiñu ya nkatyi' ni'. ³³ Súkún jín ñiví ya'á kinaan' raa, soo rá tu'un kátyi' ni', ni nsá' kinaan'-a tyi ni'i sikúnkuvi.

³⁴ Saáva kumí rán maarán ya koto túvi rán maarán nuun' ñujiin' ya stíví rán maarán, jín nuun' ya kuka'va rán nuun' nixi', jín nuun' ya níviní nani'vi' ini' rán nani' jie'e' ya íyó ni tékú' rán ini' ñiví ya'á, sáva ntu kininkava sanaan' kuiti' kivi' vá yata' rán, ³⁵ kuéntá' kuá' iin xeyi', sukuán kininkava sanaan' kuiti' kivi' yukuán sáa kenta rá tunó'ó vá yata' ntáká rá ñivi néé' nuun' ñu'un ini' ñiví ya'á. ³⁶ Saáva nito koo rán, kakan' tá'vi' rán nuun' Ndiosí' ntáká tiempú', sáva kunei' rán kaku rán nuun' ntáká rá tunó'ó ya'á kiji, jee sáva kunei' rán kenta rán kuñi' rán ityinúun' nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi —nkatyi' Jesús.

³⁷ Jee ni kivi' rá nuví xiné'én' Jesús Tu'un Ndiosí' tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, jee rá yakuáá' kéne re' jiá'an' re' kínóo re' yuku naní Olivos. ³⁸ Jee ntáká rá ñivi jiá'an' ne'en' raa ta kivi' nuun' re' tyíké'i ini' veñu'un sáva teso'o raa rá tu'un xiné'én' re'.

Nátú'un raa naja tiin raa Jesús

(Mateo 26:1-5, 14-16; Marcos 14:1-2, 10-11; Juan 11:45-53)

22 Saájee ya kuakuyatin kivi' koo viko yáji' rá ñivi ixtatílá' ya ntu yí'í levadura, viko ya naní Pascua. ² Jee rá sutu' kúñá'nú

^a **21:30** Soo ñuun' Israel ntu kúun saví' tiempú' verano. Yukuán kúun saví' ne rá yoo' octubre jín ne yoo' mayo. Verano kúvi rá yoo' junio, julio, jín agosto ya kúvi-i tiempú' ní'. Jee néneyuté na'á yuku' rá yoo' abril jín mayo. ^b **21:32** Tu'un ya'á ví esta generación: kúvi katyi'-ó rá ñivi ya tékú' raa tiempú' nkatyi' Jesús tu'un ya'á, áxi rá ñivi kuteku' sáa kuni' raa rá seña vá, áxi tata' ya'á (tata' Israel), áxi rá ñivi ya kúvi su'va.

jín rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án, núkú ráa naja ka'ni' ráa Jesús, tyi yú'ví ráa rá ñivi. ³ Saájee nkivi kui'na' kúñá'nú naní Satanás ini' Judas ya suni naní re' Iscariote, jee kúvi re' ñin rá uxu' uvi' (12) rá kútá'án ráa jín Jesús. ⁴ Jee ña'an' re' nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá tee yósó' nuun' rá mayórí' nuun' veñu'un, jee nnatú'ún re' jín ráa naja naku'va re' Jesús xintíin ráa. ⁵ Jee ne nkusij' ini' ráa jee nnatú'ún ráa ya ku'va ráa xu'ún plata nuun' re'. ⁶ Jee njia'ayu'ú re' ya kátyí' rá tee vá, jee nnukú re' naja ni'in' re' naku'va re' Jesús xintíin rá tee vá sáá ntuví ka' rá ñivi kue'e' jín Jesús.

Xíní Ito'o'-ó

(Mateo 26:17-29; Marcos 14:12-25; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

⁷ Saájee nkenta kivi' iyó viko yáji' rá ñivi ixtatílá' ya ntu yí'í levadura ya kúvi kivi' iyó ka'ni' ráa ñin lantyi lúli' ráa soko' ráa maa nuun' Ndiosí'. ⁸ Jee ntyuqiyí Jesús Pedro jín Juan, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kuá'án rán kisa'á stákoo rán ya kuxíní-ó viko Pascua —nkatyi' re'.

⁹ Jee nikatú'ún ráa re':

—¿Né nú' kuíni nú' ya kisa'á stákoo rán maa? —nkatyi' ráa.

¹⁰ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kune'yá, sáá kenta rán kivi' rán ñuun' ká'nú, jee yukuán naketá'án rán ñin tee niso re' kiyi' ñú'ún nute. Kunikín' rán maa jee kivi' rán ini' ve'i nuun' ni'vi re'. ¹¹ Jee kati' rán nuun' tee xí ve'i vá: “Kátyí' Mestrú' nuun' nú: ¿Né nú' iyó ñin ini' ve'i nuun' kune'e' ni' nuun' kuvi kuxíní ni' viko Pascua jín rá tee kútá'án jín ni' súkuá'a ni' ráa?, kati' rán.” ¹² Jee suvire' xiné'én' re' ránó ñin ini' ve'i ká'nú yósó' tá'án yósó' sükún siki', ya ni'i ya iyó stákoo. Yukuán sa'á stákoo rán ya kuxíní-ó —nkatyi' Jesús.

¹³ Jee sáá nkene ráa ku'a'an' ráa ñuun' vá, jee nñani'in' ráa ni'i sánikua' nkatyi' re' nuun' ráa. Jee yukuán nsá'á stákoo ráa ya kuxíní viko Pascua.

¹⁴ Jee sáá nkenta hora kuxíní, jee nkenta Jesús ñakunee' re' yumesá' jín suni rá tee kúvi apóstol kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa, ñakunee' ráa jín re'. ¹⁵ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Na ka' ñúkúvi nasíkuiti' ka' ini' ni' ya kuxíní ni' jín rán vitan viko Pascua ya'á, ne ntiá'an ka' kuno'o ni'. ¹⁶ Tyi kátyí' ni' nuun' rán ya ni nsá' kaji' tuku ni' ka' xíní viko Pascua, nekua' sikúnkuvi ni'i ya nkunaa' ini' Ndiosí' jie'e' vá sáá ki'i ni'i xintíin Ndiosí' jee tatúní' Ndiosí' nuun' ni'i ñiví —nkatyi' Jesús.

¹⁷ Jee kuíre ntiin re' ñin vasú' nixi' nu'xi uva, jee njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí', jee nkatyi' re':

—Ya'á rán vasú' ya'á, jee tasáva rán maa nteñu maárán ko'o ntáká maárán maa. ¹⁸ Kátyí' ni' nuun' rán ya ni nsá' ko'o

nì' kà' nixi' yà vixí' kúun yokú'ú' uva nekua' nakì'i ni'i xintín Ndiosí' jee tátúní' re' nuun' ni'i —nkatyi' Jesús.

¹⁹ Jee ntiin re' iin ixtatílá' jee njia'a re' yà kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee ña'nu' re' maa njia'a re' maa nuun' raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ya'á ví ñuné'yú' nì', yà jiá'a nì' sáva kuvi' nì' jie'e' yà vá'a kuvi ráno'ó. Jee su'va kaji' rán ya'á sáva naku'un ini' rán yà ní'i' nì' jie'e' rán —nkatyi' re'.

²⁰ Jee suni sukuán nsa'á re' jín vasú' ñú'ún nixi' nuxi uva, sáá nkuvi nkuxíní re' jín raa, jee ntiin re' vasú', jee nkatyi' re':

—Vasú' ya'á ví tratú' jiáá yà kakín' Ndiosí' jín niñi' nì' yà kati-i sáá kuvi' nì' sáva tyunáan nká'nú nì' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí rán.

²¹ Soo vitan, tee yà naku'va re' nu'u', néé' re' yáji' nká'nú re' jín nu'u' yósó' na'á re' nuun' mesa ya'á. ²² Tyi nu'u', yà ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi, máa naá' nijia yà kii'n' nì' kuvi' nì' sánikuá' yà nkunaa' ini' Ndiosí' yà sukuán koo. Soo na kà' xeen' ná'ví kà' tee vá yà naku'va-a nu'u' —nkatyi' Jesús.

²³ Saájee nkají'éé raa kúkuéntú raa jíkátu'ún tá'an iin inka raa né iin raa kúvi yà sané' iyó sá'a-a tiñu ya'á.

Kúkuéntú raa jie'e' né iin raa kúñá'nú kà'

²⁴ Jee nkají'éé raa kántátú'un raa nteñu maáráa jie'e' né iin raa vá yà iyó ní'in'-i kúñá'nú-u kà' nuun' raa. ²⁵ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Rá tee nísotíñú yà tátúní' nuun' rá inka nación, jee ne tátúní' nì'in raa ni'i' nuun' rá ñivi ñuun' yí'í xintín raa, jee rá tee nísotíñú nuun' rá ñivi vá, síkúnání raa maáráa yà iyó máni' ini' raa né'yá raa rá ñivi yà sá'á va'a raa jín rává. ²⁶ Soo ráno'ó tyi ni nkúvi sukuán jín rán. Tyisa' iin yà kúñá'nú ká nteñu rán, jee iyó naxinúun-u maáa sáva kuvi-i kuéntá' iin maá sútyí kà', jee iin ñivi yà yósó' nuun' rán iyó koo kuéntá' musú' yà yítíñú-u nuun' inka ñivi. ²⁷ Tyi, ¿né iin kúvi yà kúñá'nú kà', á yà néé' yu'ú mesa yáji'-i, áxí yà tyísó ko'o' nuun' mesa rúja? ¿Á ntu su kúñá'nú kà' kúvi yà néé' yu'ú mesa rúja? Soo nu'u', jee néé' nì' nteñu rán kuéntá' kuá' iin musú', yà yítíñú nì' nuun' rán.

²⁸ Soo ráno'ó, jee nkinoo rán kútá'an rán jín nu'u' nuun' rá tunó'ó tá'an' nì'. ²⁹ Jee saáva ñani nì' ráno'ó sáva kunisotíñú ránú tátúní' rán, kuéntá' kuá' ñani Tátá' nì' nu'u' kunisotíñú nì' tátúní' nì', ³⁰ sáva kaji' rán ko'o' rán jín nu'u' kuneé' rán yu'ú mesa nì' nuun' tátúní' nì' nuun' ni'i'. Jee suni yukuán kuneé' rán rá teyu' ñá'nú sáva sanáa' rán tátúní' rán nuun' rá ñivi yà kúvi raa rá ni uxú' uvi' tata' itiyiúkún' yà nkene raa nuun' rá ni uxú' uvi' (12) rá se'ya yíí Israel.

Kátyí' Jesús yá katyi' Pedro yá ntu jíní'-i re'

(Mateo 26:31-35; Marcos 14:27-31; Juan 13:36-38)

³¹ 'Simón, Simón tyi, Satanás jíkán' re' nuun' Ndiosí' yá sa'á kini re' ránó kototúní' re' ránó, kuéntá' kua' kisi-ó trigú' sáá náskuujin maa. ³² Soo nu'u' jíkán' tá'ví' nì' jìe'è' nú nuun' Ndiosí' sáva níta yá kúneí ini' nú nu'u'. Jee sáá nakani ini' nú yá nsa'á nú jee níko nú nuun' nu'u' saájee nasáneí nú ini' ánima' rá ñanítá'án nú kuiñi nì'in ráa —nkatyi' Jesús. ³³ Soo nkatyi' Pedro nuun' Jesús:

—Ito'o' nì', ñin ni íyó ini' nì' kì'ìn' nì' jín nú ne kì'ìn' nì' vekaa, jín suni asúnika' ne kuvi' nì' ranika'.

³⁴ Soo nkatyi' Jesús:

—Pedro, kátyí' nì' nuun' nú yá vitan ne ntiá'an ka' kana stó'o, jee unì' ítyí katyi' nú yá ntu jíní' nú nu'u' —nkatyi' Jesús.

Yá nkuyatin hora kuno'o Jesús tunó'ó

³⁵ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa.

—Sáá ntají nì' ráno'ó ñakatyitu'ún rán tu'un vá'a Ndiosí', jee nì' ntuná' ñiin ñú'ún xu'ún rán ina'á rán, ni ñunu ñú'ún nantíñú nú, ni nijian', jee, ¿á nýo ná nkumani' nuun' rán yá jiniñú'ún rán rúja? —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' ráa:

—Ntuná' nkúmání'.

³⁶ Saájee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Soo vitan jee, kátyí' nì' yá ñin rán yá íyó ñiin ñú'ún xu'ún-u jee ke'en maa kuna'á nú. Jee suni sukuán kuna'á-a ñunu-u ñú'ún nantíñú-u. Jee ñin yá ntu kúmí-i yutyi' espada nama-a maáa, jee xikó-o sokotó'-o jee ke'en-e ñin espada. ³⁷ Tyi kátyí' nì' nuun' rán yá íyó sikúnkuvi tunó'ó ya'á jín nu'u' sáni kátyí' rá tu'un níso nuun' Tutu' Íí': “Jee ñin kuéntá' rá ñivi yá nu'u' kúvi kuéntá' kua' ñin rá tee sa'á kuatyí nì'in”, kátyí' nuun' Tutu' Íí' sukuán, tyi ntáká yá kátyí' Tutu' Íí' jìe'è' nu'u' sikúnkuvi maa —nkatyi' Jesús.

³⁸ Saájee nkatyi' ráa:

—Ito'o', kune'yá, ya'á íyó uvì' yutyi' espada —nkatyi' ráa.

Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nkóo saá yá nkuvi sukuáni.

Ká'án' Jesús jín Ndiosí' iin nuun' naní Getsemaní

(Mateo 26:36-46; Marcos 14:32-42)

³⁹ Jee nkene Jesús kuá'an' re' yuku Olivos, sánikuá' nkaan re' sá'á re', jee suni rá tee kútá'án jín re' súkuá'a re' ráa ntyinikin' ráa re'. ⁴⁰ Jee sáá nkenta re' yukuán jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' sáva koto síkúvi ini' rán kininkava rán nuun' xinóo rán ya kuiñi ni'in rán jín nu'u' —nkatyi' re'.

⁴¹ Saájee nkusíin re' ntí', iin ku'va' kuá' síkéne-ó iin yuu', jee ñakuñi' ítí re', jee nikan' tá'ví' re' ⁴² jee nkatyi' re':

—Tátá' ni', retú kuíni nú, jee síyo nú copa ya'á ya kúvi tunó'ó kiji kuno'o ni'. Soo koto sá'á nú ya kuíni ini' nu'u', tyisa' sa'á nú sáni ya kuíni maánú —nkatyi' re'.

⁴³ Saájee nkituvi iin najiá'á' í' Ndiosí' ya váji ne antiví sükún nuun' re' sáva nnasáneí-i ini' re'. ⁴⁴ Jee núkuí'yá nasíkuiti' ini' re' jee sa' ví'í ka' kuaneí re' nxini'in re' jíkán' tá'ví' re' ka'. Jee rá taan' re' nkenta nkuvi ráa kuéntá' rá yúyú niñi' ná'nú ya too ráa nuun' ñu'ún. ⁴⁵ Jee sáá nñakuñi' re' sáá nni'i nka'an' re' jín Ndiosí', jee nenta re' nuun' rá tee súkuá'a re' ráa, jee kixí' ráa nñani'in' re' ráa jie'e' ya íyó ráa jín tunkuéká ini'. ⁴⁶ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Na kuvi tyi kixí' rán? Nakoo rán, jee kakan' tá'ví' rán sáva koto síkúvi ini' rán kininkava rán nuun' xinóo rán ya kuiñi ni'in rán jín nu'u' —nkatyi' re'.

Ntiin ráa Jesús

(Mateo 26:47-56; Marcos 14:43-50; Juan 18:2-11)

⁴⁷ Jee ni ká'án' ii' Jesús, jee nkenta ñivi kue'e', jee tee ya naní Judas, ya kúvi iin rá uxu' uvi' (12) tee súkuá'a Jesús ráa, yósó'-o nuun' rá ñivi kue'e' vá, jee ñakuyatin-i ne nuun' Jesús sáva teyu'ú-u re'. ⁴⁸ Saájee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Judas, ¿á jín iin ya téyu'ú nú nuun' nu'u' kuvi ya naku'va nú nu'u'?, ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi —nkatyi' Jesús.

⁴⁹ Jee sáá nini' rá tee súkuá'a re' ya íñí jín re' ya kúvi su'va, jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Ito'o', ¿á kuun rán yutyi' ráa? —nkatyi' ráa.

⁵⁰ Jee nkuun iin rá tá'án ráa vá yutyi' musú' sutu' kúñá'nú ka' jee ñe'ne' re' so'o ityi kuá'á musú' vá.

⁵¹ Saájee nñaxiní'kó Jesús jee nkatyi' re':

—¿Sikíkuñi' rán maarán! ¡Nkóo saá!

Jee ntee re' na'á re' so'o musú' vá jee nxinúvi re' maa. ⁵²Jee nkatyi' Jesús nuun' rá sutu' kúná'nú, jín rá tee yósó' nuun' rá mayóri' nuun' veñu'un, jín rá tee ñá'nú nuun' ñuun' vá ya vaji ráa tiin ráa re':

—¿Á nkene rán vaji rán jín yutyi' jín yutun siki' nu'u' sáva tiin rán nu'u', kuéntá' réa' tee kuí'ná ví ni'? ⁵³Ni kivi' néé' ni' jín rán ini' tyíké'i veñu'un ká'nú jee ntu ntin rán nu'u'. Soo ya'á ví hora rán ya nkunaa' ini' Ndiosí' ya sa'á rán ya nivá'a jín tiñu tátúni' kuí'na' kúná'nú nuun' ñuun' neen'.

Kátyí' Pedro ya ntuví jíní'-i Jesús

(Mateo 26:57-58, 69-75; Marcos 14:53-54, 66-72; Juan 18:12-18, 25-27)

⁵⁴Saájee ntiin ráa Jesús, jee ñanaka ráa re' ve'i sutu' kúná'nú ka', jee nnikin' jíka Pedro yata' rá ñivi ya kuá'an' jín Jesús. ⁵⁵Jee nsta'an' rá ñivi ñu'un' ma'ñú tyíké'i néé' ini' ve'i jee ñakunee' tiyu' ráa yunú'un' yukuán. Jee ñakunee' Pedro nteñu ráa yukuán. ⁵⁶Soo iin ña'an ya kúvi musú' sátíñú yukuán, sáa nini' ña Pedro ni néé' re' yatin yunú'un' yukuán, jee nne'yá vá'a ña nuun' re', jee nkatyi' ña:

—Suní nkutá'an tee ya'á jín Jesús —nkatyi' ña.

⁵⁷Soo nkatyi' Pedro ya ntuví, jee nkatyi' re':

—Ña'an, ntuví jíní' ni' re'.

⁵⁸Jee sáa nkunúún ntí' ka', jee inka ka' ñivi nini'-i Pedro jee nkatyi'-i:

—No'ó kúvi nú iin rá tá'an kútá'an jín Jesús

—nkatyi' ñivi vá nuun' Pedro.

Jee nkatyi' Pedro:

—Tee, nsuví kúvi ni'.

⁵⁹Jee sáa njia'a yatin iin hora, jee inka ka' rá ñivi íñi yukuán sá'a nqa'-a jee nkatyi'-i:

—Máa náá' nijia ya suni tee ya'á kútá'an-a jín Jesús, tyi suni tee ñuun' Galilea kúvi re' —nkatyi' ñivi vá.

⁶⁰Soo nkatyi' Pedro:

—¡Tee! Ntu jíní' ni' na jie'e' kátyí' nú —nkatyi' re'.

Jee kuíntañú'un ni ká'an' ii' re', jee nkana stó'o. ⁶¹Jee nñakoto Ito'o'-ó nñakuneyá yátá re' nuun' Pedro, jee nñaku'un ini' Pedro tu'un Ito'o'-ó sáa nkatyi'-i nuun' re': “Ne ntiá'an ka' kana stó'o vitan, jee uní' ítyí kati' nú ya ntuví jíní' nú nu'u'.” ⁶²Jee nkene re' tyíké'i, jee nna'yu' uú' re'.

Ká'án' u'vi' raa Jesús

(Mateo 26:67-68; Marcos 14:65)

⁶³ Jee rá tee ya kúmí raa Jesús sá'á xeen' raa re' jee jiá'a raa re'. ⁶⁴ Jee ñasi' raa sa'ma nuun' rá ntyinúún re', jee nīkatu'ún raa re', jee nkatyi' raa nuun' re':

—Katyi' tu'un kéne yu'ú Ndiosí': ¿né ñin ví ya njia'a no'ó? —nkatyi' raa.

⁶⁵ Jee kue'e' ka' rá tu'un nívá'a ténúun' raa ká'án' raa siki' re'.

Íñí Jesús ityinúún' rá tee yí'í Justicia Ñá'nú ya néé' kuéntá' raa nuun' ñuun' Israel

(Mateo 26:59-66; Marcos 14:55-64; Juan 18:19-24)

⁶⁶ Jee sáá ntuun' nkanii', nkutútú rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi ñuun' vá, jín rá sutu' kúñá'nú jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúní' Ndiosí', jee ku'an' raa jín Jesús nuun' kútútú raa ya kúvi raa Justicia Ñá'nú, jee nīkatu'ún raa re' jee nkatyi' raa:

⁶⁷ —Retú no'ó kúvi nú Cristo, kati' maa nuun' rán' —nkatyi' raa.

Soo nkatyi' re' nuun' raa:

—Retú kati' ni' maa nuun' rán, jee ni nsá' jinu' ini' rán maa.

⁶⁸ Jee retán' katu'ún ni' ráno'ó ñin tu'un, jee ni nsá' naxiní'kó rán nuun' ni', [jee ni nsá' siaá' rán nu'u']. ⁶⁹ Soo ne vitan jee nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kúvi ni' Se'ya Ñivi, jee kunee' ni' xín ityi kuá'á Ndiosí' ya niso fuersá' í' nuun' ni'i, nuun' kúñá'nú ni' jín re' —nkatyi' Jesús. ⁷⁰ Saájee nīkatu'ún ntaká raa:

—Saájee, ¿á maánú kúvi Se'ya Ndiosí' résa? —nkatyi' raa.

Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Suvi kúvi njia ni' sánikuá' kátyí' maárán ya kúvi ni' —nkatyi' Jesús.

⁷¹ Saájee nkatyi' raa:

—¿Na nuun' jiniñú'ún ii'-ó ka' ñivi sanáa' ya naá' siki' re' nuun'-ó, rúsa? Tyi ne maórán nteso'o-ó tu'un yu'u' maaré' ya íyó siki' re' —nkatyi' raa.

Íñí Jesús ityinúún' Pilato

(Mateo 27:1-2, 11-14; Marcos 15:1-5; Juan 18:28-38)

23 Jee nñakuñi' ntaká raa, jee kuñaka raa Jesús ityinúún' Pilato. ² Jee nkajie'é raa xikóná'án raa Jesús, jee nkatyi' raa:

—Nñani'in' rán' tee ya'á síká'án' re' rá ñivi ñuun' rán' ya nenta raa siki' rá tee kúñá'nú nuun' ñuun', jín ya jíníyo re' ya

tyunáán rán' xu'ún nánee' tee ya tátúni' nuun' ñuun' Roma.
 Jee kátyi' re' ya maaré' kúvi Cristo ya kúvi re' ñin tee nísotíñú
 ya tátúni' re' nuun' ránu'u' —nkatyi' rá tee vá.

³ Saájee nxiná'má' Pilato Jesús, jee nkatyi'-i:

—¿Á nó'ó kúvi tee kúñá'nú ya tátúni' nuun' rá ñivi
 ñuun' Israel? —nkatyi'-i.

Jee nnaixiníko Jesús nuun'-u:

—No'ó kátyi' nú maa —nkatyi' Jesús.

⁴ Jee nkatyi' Pilato nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá ñivi kue'e':

—Ntuná' nání'in' ni' ni ñin kuatyi siki' tee ya'á —nkatyi' Pilato.

⁵ Soo sa' ví'í ká' yítuvi ráa ká'an' ráa siki' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Jín tu'un xiné'en' re' ntáká ityi rá ñuun' Judea xinénta re' rá
 ñivi siki' rá tee nísotíñú. Tyi nkajie'é re' xiné'en' re' rá tu'un ya'á
 ne ñuun' Galilea jee nkenta re' ne ya'á —nkatyi' ráa.

Íñi Jesús ityinúun' Herodes

⁶ Jee sáa nteso'o Pilato ya ká'an' ráa xini' ñuun' Galilea jee nika'tu'ún
 re' retú tee ñuun' Galilea ví tee ya'á. ⁷ Jee sáa nkuká'nú ini' re' ya yí'í
 Jesús xintín Herodes ya nísotíñú nuun' ñuun' Galilea, jee ntají re' maa
 nuun' Herodes ya suni néé'-e nuun' ñuun' Jerusalén rá kivi' yukuán.

⁸ Jee sáa nini' Herodes Jesús jee nkusijí' ví'í ini' re', tyi ne ya íyó
 tiempú' ya kuíni re' kuni' re' Jesús, tyi nteso'o re' jie'e'-e, jee kuíni re'
 réa' kuni' re' sa'a-a ñin seña anasí. ⁹ Jee nsa'á ví'í re' tu'un xiná'má' re'
 Jesús, soo ni ñin tu'un ntuná' nnaixiníko Jesús nuun' re'. ¹⁰ Jee yukuán íñi
 rá sutu' kúñá'nú jín rá tee xiné'en' jie'e' tu'un ntatúni' Ndiosí' jee xeen'
 ví'í xikóná'an' ráa Jesús. ¹¹ Jee Herodes jín rá soldado re' nito u'vi' ráa
 nkui'tyi ini' ráa nne'yá ráa Jesús jee nka'an' u'vi' ráa re', jee nna'sikúnijin
 ráa ñin sa'ma máá vii' ya kúvi sa'ma ñú'ún tee máá kúñá'nú. Jee kuíre
 tukuni nna'tyui'tyí Herodes Jesús nuun' Pilato. ¹² Jee kivi' yukuán jee
 nnumani' Pilato jín Herodes, tyi nékúvi jee ntufi' ta'an' ráa.

Nsa'á náa' ráa ya ka'ni' ráa Jesús

(Mateo 27:15-26; Marcos 15:6-15; Juan 18:39—19:16)

¹³ Jee sáa nkana Pilato rá sutu' kúñá'nú jín rá tee nísotíñú, jín
 rá ñivi ñuun' sáva kutútú ráa, ¹⁴ jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nkiji rán nkisiá'a rán tee ya'á nuun' ni', ya kátyi' rán ya síká'an'
 re' rá ñivi sá'a ráa tuntíxín, soo kune'yá rán, nxiná'má' ni' re' ityinúun'
 ráno'ó, soo ni ñin kuatyi ntuná' nnání'in' ni' siki' re' jie'e' ya xikóná'an'
 rán re'. ¹⁵ Jee ni Herodes ntuná' kuatyi nnání'in' re' siki' tee ya'á,
 tyi nna'tyui'tyí tuku re' maa vaniji-i nuun' rán'. Jee kune'yá rán,

ntuná' kuatyi nsa'á re' ya retán' íyó ni'in' re' ya kuvi' re'. ¹⁶ Saáva tají ni' ya xinó'o raa re' jee siaá' ni' re' —nkatyi' Pilato

¹⁷ Soo íyó siaá' re' iin tee ya yí'í vekaa viko vá. ¹⁸ Soo ntáká rá ñivi kue'e' ya íñi yukuán, iin nuún ni nkanajíin raa, jee nkatyi' raa:

—¡Íyó kuvi' re'! Jee, ¡siaá' Barrabás kiji re' nuun' rán'!

¹⁹ Barrabás jee ntyi'i raa re' ini' vekaa tyi maaré' jín inka rá tee nkantá'an raa nuun' ñuun' vá nkenta raa siki' rá tee nísotíñú, jee nsa'á re' niyi. ²⁰ Jee tukuni nnikó Pilato nka'an' re' jín raa, tyi kuíni re' nakani núne re' Jesús. ²¹ Soo sa' ví'í ká' nkanajíin rá ñivi vá, jee kátyi' raa:

—¡Tekaa maa nuun' kurúsi'! ¡Tekaa maa nuun' kurúsi'!

²² Jee ya uní' ítyí nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Na kuvi tyi? ¿Na kuatyi nivá'a kúvi ya nsa'á tee ya'á rúsa? Ni iin kuatyi ntuná' nnáni'in' ni' siki' re' retán' íyó ni'in' re' ya kuvi' re'. Tají ni' xinó'o raa re' jee siaá' ni' re' —nkatyi' Pilato.

²³ Soo kuayú'ú raa kánajíin raa yítuvi raa ya tekaa re' maa nuun' kurúsi', jee ya kánajíin raa jee nkunéi raa jín re'. ²⁴ Saájee nkunaa' ini' Pilato sa'á re' sáni ya nyítuvi raa. ²⁵ Jee nsiaá' re' tee ya ntyi'i raa ini' vekaa jie'e' ya nkantá'an-a jín rá tee nísotíñú, jee suni nsa'á-a niyi, tee ya nikan' raa. Jee nnaku'va re' Jesús xintíin rá soldado sáva kuvi' re' sáni kuíni rá ñivi.

Ntekaa raa Jesús nuun' kurúsi' jee ni'i' re'

(Mateo 27:32-44; Marcos 15:21-32; Juan 19:17-27)

²⁶ Jee sáa kuana'ka rá soldado Jesús, jee ntiin raa iin tee naní Simón, ya kúvi re' tee ñuun' Cirene, jee vaji re' iin rá kuaría', jee ntyisó raa kurúsi' Jesús yata' re' sáva kuniso re' maa, jee kunikin' re' yata' Jesús nsa'á raa.

²⁷ Jee kue'e' nasíkuiti' rá ñivi kua'an' níkin' yata' Jesús, jee suni kua'an' kue'e' rá ña'an níkin' raa yata' Jesús jee ná'yú' raa ya jiáku ini' raa jie'e' re'. ²⁸ Soo nnakuneyá Jesús nuun' ráña jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ráno'ó ña'an ya kúvi se'ya ñuun' Jerusalén, koto ná'yú' rán jie'e' nu'u', tyisa' kuna'yu' rán jie'e' maárano'ó jín jie'e' rá se'ya rán, ²⁹ tyi tiin kuéntá' rán, kiji rá kivi' [ya koo tunó'ó xeen' siki' rán], ya katiyi' rá ñivi: “Na ka' netu' ka' kúvi rá ña'an númá', ya ntu nkuví kutyiji raa, jín ya ntu nsíkué'nu raa rá ntyíkin jín xukui ika' raa”, katiyi' raa.

³⁰ Tyi kivi' yukuán jee kijié'é rá ñivi katiyi' raa nuun' rá yuku:

“Nakuni'i rán yata' rán'”,

jín nuun' rá itun':

“Se'í rán ránu'u'”,

katiyi' raa. ³¹ Tyi retú sá'á raa rá tiñu ya'á jín nu'u' tiempú' vá'a ya kúvi kuéntá' tiempú' ya yuté yutun, saájee tiempú' nivá'a ityinúun' ka' kuéntá' yutun natyi, ¿ná kúvi ya sa'á raa rúja?

³² Jee suni náka rá soldado uvi' ka' rá tee ya nsa'á kuatyí xéén', ya kuá'an' jín Jesús sava ka'ni' rává ráa jín re'. ³³ Jee sáá nkenta ráa nuun' naní Yiki Xíní' Níyi, jee yukuán ntekaa rá soldado Jesús nuun' kurúsi'. Jee suni ntekaa ráa ni núví' ka' rá tee kuatyí vá, jee ta nuun' ráa kurúsi' ráa, iin ityi kuá'á re' jee iin ityi sátín re'. ³⁴ Soo nkatyi' Jesús:

—Táá' nì', kuneká'nú ini' nú kune'yá nú ráa, tyi ntuví jíní' ráa na kúvi ya sá'á ráa —nkatyi' re'.

Jee tásáva ráa sa'ma re' nuun' iin inka ráa jee nsikí ráa suerté' sáva tasáva ráa maa. ³⁵ Jee íní' rá ñivi né'yá ráa nuun' re' jee suni ne rá tee nísotíñú nátaityí' ráa né'yá ráa Jesús jee kátyí' ráa:

—Rá inka ka' ñivi nsikáku re', sikáku-u maáa retú suvi nijia-a kúvi tee ya nkaji Ndiosí' maa sáva kani re' maa sáva kúvi-i máá Cristo ya tají re' sáva tátúní'-i nuun' ni'i —nkatyi' ráa.

³⁶ Jee suni rá soldado nka'an' uvi' ráa re', jee ñakuyatin ráa nuun' re', jee njia'a ráa nixi' uva iyá nuun' re' ko'lo re', ³⁷ jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Retú maánú kúvi nijia tee nísotíñú tátúní' nú nuun' rá ñivi ñuun' Israel jee sikáku maánú —nkatyi' ráa nuun' re'.

³⁸ Jee suni néé' iin tutu' xini' kurúsi' re' nuun' kúvi xini' re' nuun' ntee ráa [rá tu'un griego, jín tu'un latín, jín tu'un hebreo], jee kátyí' tu'un vá su'va: “Tee kúná'nú tátúní' nuun' rá ñivi ñuun' Israel kúvi tee ya'á”, kátyí'-i.

³⁹ Jee iin rá tee kuatyí ya ninta xín Jesús ténúun'-u re' jee kátyí'-i:

—¿Á nsú Cristo kúvi nú rúja?, jee sikáku nú maánú jín ránu'u' ranika' —nkatyi'-i.

⁴⁰ Soo inka ka' tá'an tee nintakaa yukuán, nñaxinikó-o nuun' tá'an-a vá jee nkatyi'-i:

—¿Á ni ntu ñúyú'ví ini' nú Ndiosí'? Ya iin nuún ni nsijíta ráa nó kuno'o nú jín tee ya'á, ⁴¹ jee maáo tyi ya náá' nijia ya saá íyó kuno'o-ó, tyi ya'á kúvi tunó'ó ní'in'-ó ya íyó ní'in'-ó kuno'o-ó jie'e' kuatyí ya nsa'á-ó. Soo tee ya'á tyi ni iin kuatyí ni ntuná' nsa'á re' —nkatyi' re' nuun' tá'an re'.

⁴² Jee nkatyi' re' nuun' Jesús:

—Naku'un ini' nú kuná'ví ini' nú nu'u' sáá kenta kunisotíñú nú tátúní' nú nuun' kuáiyó —nkatyi' re' nuun' Jesús.

⁴³ Saájee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' nú ya ne vitan kunee' nú jín nu'u' ne nuun' vii' ví'í íyó antiví súkún nuun' néé' Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Ni'i' Jesús

(Mateo 27:45-56; Marcos 15:33-41; Juan 19:28-30)

⁴⁴ Sáá nkuvi ní kaxuvi' jee nnunen' kuáiyó kuiti' nuun' ñu'ún ne kauni' yánini, ⁴⁵ tyi nnunen' nuun' nkanií'. Jee nñatasava sa'ma ká'nú

níntakaa ñúmá'ñú veñu'un ká'nú ya jiásí' ini' ve'i nuun' íi' nasfkuiti' ka'. ⁴⁶ Saájee kuayu'ú Jesús nkanajín re', jee nkatyi' re':

—Tátá' ni', xintín nú nátají ni' tatyí' ká'an' ni —nkatyi' re', saájee nuun' ní'i nñastatáyi' re' jee ni'i' re'.

⁴⁷ Jee saá nini' tee kúvi capitán tátúní' nuun' rá soldado vá ya nkuví su'va, jee nñaketú'ún re' Ndiosí' jee suni nkatyi' re':

—Máa náa' nijia ya tee ya'á kúvi re' tee naa' —nkatyi' re'.

⁴⁸ Jee ntaká ñivi kue'e' ya nkutú'ú raa íñi' raa yukuán né'yá raa ya nkuví sukuán, jee kúun raa na'á raa nika raa núku'yá' ini' raa kuano'on' raa. ⁴⁹ Jee ntaká rá ñivi ya jíní' ta'an' jín Jesús, jín rá ña'an ya nkín' kútá'an' jín Jesús ne ñuun' Galilea, íñi' íká raa né'yá raa ya kúvi sukuán.

Sé'í raa Jesús

(Mateo 27:57-61; Marcos 15:42-47; Juan 19:38-42)

⁵⁰ Jee niyo iin tee naní José ya kúvi re' tee ñuun' Arimatea, ya yí'i-xintín ñuun' Judea, jee suni yí'í re' nuun' Justicia Ná'nú nuun' ñuun' Israel. Jee tee vá'a tee naa' kúvi re'. ⁵¹ Tee ya'á tyi ntu nkunuún nñatú'ún re' jín ya nkunaa' ini' rá inka rá tee Justicia Ná'nú ya ka'ni' raa Jesús jín ya nsa'á raa maa. Maaré' nétu kuvi ini' re' ya kiji ya tátúní' Ndiosí' nuun' ñivi. ⁵² Jee tee ya'á tyi ña'an' re' nuun' Pilato jee nikan' re' ñuné'yú' Jesús. ⁵³ Jee nxinúun re' ñuné'yú' Jesús nuun' kurúsi', jee nsukún re' iin sa'ma vá'a maa, jee ntyi'i re' maa ini' iin yavi' ve'i niyi nuun' ya nkaan' raa ne íka' kava nuun' ni iin niyi ntiá'an ki'i yukuán. ⁵⁴ Tyi yánini kivi' yukuán, kúvi-i kivi' ya sátú'va rá ñivi, tyi ya kajié'é kenta kivi' ñu'un ya nájiáví raa.

⁵⁵ Jee rá ña'an ya nnikin' ráña Jesús ne ñuun' Galilea, jee ntyinikin' ráña José, jee nini' ráña yavi' ve'i niyi vá jee nini' va'a ráña nasa ñakin' raa ñuné'yú' Jesús ini'-i. ⁵⁶ Jee nnikó ráña kuano'on' ráña ve'i ráña, jee nsa'á stákoo ráña rá nute jiá'an' vixi' jín rá aceite yuku jiá'an' vixi'. Jee nñajiáví raa kivi' nájiáví, sánikua' ntatúní' Ndiosí'.

Nñateku' ii' Jesús

(Mateo 28:1-10; Marcos 16:1-8; Juan 20:1-10)

24 Soo ne'en' ví'í kivi' xí'nañú'ún ya kajié'é semana, ña'an' ráña nuun' yavi' ve'i niyi vá ina'á ráña nute jiá'an' vixi' ya nsa'á stákoo ráña. Jee nkutá'an' sava ka' rá ña'an' jín ráña. ² Jee saá nkenta ráña, jee nini' ráña ya ya nika xín yuu' ñasi' yu'ú yavi' vá. ³ Jee saá nkivi ráña ini' yavi' vá, soo ntu nnáni'in' ráña ñuné'yú' Ito'o'-ó Jesús. ⁴ Jee ni nkunaan' nkusu'va ráña ya nkuví su'va, jee nkituvi uvi' tee ñakuñi'

ráa xiín ráña, jee nū'ún ráa máá sa'ma jiánute' nijia. ⁵ Jee nyu'ví ráña, jee nnakunta nei nuun' ráña nuun' ñu'un, jee nkatyi' ráa nuun' ráña:

—¿Na kuvi tyi nánukú rán nteñu rá niyi iin ya tékú? ⁶ Ntuví re' ya'á. Tyisa' ya nateku' ii' re', ya nxinákoo Ndiosí' re' nkene re' nteñu rá niyi. Jee naku'un ini' rán ya nkatyi' re' nuun' rán, ne sáá néé' re' ka' jín rán ne ñuun' Galilea, ⁷ sáá nkatyi' re' nuun' rán: “Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee sáá iyó naku'va ñivi nu'u' xintíin rá tee kuatyí, jee tekaa ráa nu'u' nuun' kurúsi' jee kuvi' ni, jee kivi' uní' jee nateku' ii' ni' nakoo ni' kene ni' nteñu rá niyi”, nkatyi' Jesús —nkatyi' ni uvi' rá tee vá.

⁸ Saájee nnaku'un ini' ráña rá tu'un nkatyi' Jesús. ⁹ Jee sáá nkene ráña nuun' yavi' ve'i niyi vá, jee kuano'on' ráña, jee nnakani ráña ni'i ya nkuvi sukuán nuun' ni ují' iin rá tee kúvi apóstol, jín nuun' ntaká ka' rá ñivi kútá'an jín ráa. ¹⁰ Jee rá ña'an vá ví María, ña'an ñuun' Magdala, jín Juana, jín María, náná' Jacobo, jín rá inka ña'an ya kútá'an jín ráña. Jee nákaní ráña rá tu'un ya'á jie'e' ya nkuvi nuun' rá tee kúvi apóstol. ¹¹ Soo nka'vi ini' ráa ya tu'un nékáyó ká'an' ráña, jee ntuví nínú' ini' ráa rá tu'un ya nákaní ráña. ¹² Soo Pedro tyi nnakuini' re' ninu re' kuane'yá re' nuun' néé' ve'i niyi vá. Jee sáá nkenta re' yu'ú ve'i niyi vá, jee ñaxin re' maaré' yu'ú yavi' niyi vá, jee nini' re' kuatyí rá sa'ma nyísukun' ñuné'yú' yósó' yukuán. Jee nkene re' kuano'on' re' ve'i, jee nsa'vi ini' re' ya nkuvi sukuán.

Nstúvi Jesús maaré' nuun' uvi' tee nuun' ku'añ' ráa ityi ñuun' Emaús

(Marcos 16:12-13)

¹³ Jee uvi' rá tee ya nnikin' ráa Jesús jee máá kivi' yukuán ku'añ' ráa iin ñuun' naní Emaús, ya káa-a yatin uji' iin (11) kilómetro ya ne Jerusalén. ¹⁴ Jee kúkuéntú maaráa jie'e' ntaká ya nkuvi jín Jesús. ¹⁵ Jee ni ká'an' ráa kúkuéntú maaráa ni ku'añ' ráa ityi, jee nkuvi su'va ya máá Jesús ñakuyatin re' yata' ráa, jee jíka re' ku'añ' re' jín ráa. ¹⁶ Soo sú né'yá ráa re' jín ntyinúún ráa soo nsa'á nika' jín ráa sáva ntu nnakuni' ráa re'. ¹⁷ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Na jie'e' kúvi rá tu'un kúkuéntú maarán ni jíka rán? —nkatyi' Jesús.

Jee ñakuini' ráa né'yá kuéká ráa. ¹⁸ Jee nnaxiníko iin rá tee vá, ya naní Cleofas, jee nkatyi'-i:

—¿Á no'ó ví métú'ún ñivi vané'yá tú'ún nú Jerusalén ya ntu jíní' nú ya nkuvi rá kivi' ya'á? —nkatyi'-i.

¹⁹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¿Nakuá nkuvi résa? —nkatyi' re'.

Jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Jie'e' ya nkuvi jín Jesús, tee nuun' Nazaret, ya nkuvi re' iin tee ya nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' jee nniso re' fuersá' íí' Ndiosí' ya nsa'á re' rá máá tiñu anasí nasíkuiti' jín ya nnakani re' máá Tu'un Ndiosí', jee jíní' Ndiosí' jín ni'i rá ñivi maa. ²⁰ Jee rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú nísotíñú nuun' rán', naku'va ráa re' xintíin rá tee Roma nísotíñú ráa nuun'-ó, sáva sa'á náa' rá tee vá ya tekaa ráa re' nuun' kurúsi' kuvi' re'. ²¹ Soo niyo tuneí ini' rán' ya suvire' vá nakani núne re' rá ñivi nuun' Israel nuun' xintíin Roma, nékúvi. Soo vitan jee jie'e' ni'i rá tiñu ya'á, jee ya íyó uní' kivi' ya nkuvi ya'á. ²² Soo sumi sava rá ña'an ya kútá'an nteñu rání', xtívi ráña xini' rán' sáá ña'an' ráña ne'en' kivi' vitan nuun' ve'i niyi nuun' nse'í ñuné'yú' Jesús. ²³ Jee sáá ntu nñani'in' ráña ñuné'yú' re', jee nkiatyi' ráña ya kájkuiti' nini' ráña rá naji'á' íí' Ndiosí' ya nkatyi' ráa ya tékú' re'. ²⁴ Jee kuíre ñañe'yá sava rá ñanitá'an rán' nuun' néé' ve'i niyi vá, jee nñani'in' ráa ya ñaa' nkuvi nijia sáni nnakani rá ña'an, soo ntu nini' ráa Jesús —nkatyi' ni núví' rá tee kua'an' ityi vá.

²⁵ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—¡Na ka' tee naan'!, ya kuéé ínú' ini' ánima' rán ntáká rá tu'un ya nkatyi' rá tee ya nnakani tu'un kene yu'ú Ndiosí'. ²⁶ ¿Á nsú saá íyó kuno'o Cristo ntáká rá tunó'ó ya'á, jee kuíre kivi' re' tiñu re' ya vii' nasíkuiti' kúná'nú re' nuun' ni'i? —nkatyi' Jesús.

²⁷ Saájee nkajji'é Jesús ne nuun' rá tu'un ntee Moisés jín rá tu'un ntee ni'i rá tee ya nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'an jee nkatyi' va'a re' rá tu'un jie'e' maaré' ya niso nuun' ni'i Tutu' Íí'. ²⁸ Jee sáá kuakuyatin ráa nuun' nuun' kua'an' ráa, jee nsa'á Jesús nika' ya kuéntá' retán' nkuíká re' ka' kua'an' re'. ²⁹ Jee ntetuvi ráa re' ya kinoo re' jín ráa, jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Kinoo nú jín ránu'u' ya'á, tyi yánini, ya kúnéñu'un —nkatyi' ráa.

Saájee nkivi Jesús yukuán sáva nkinoo re' jín ráa. ³⁰ Jee sáá ñakunee' re' yu'ú mesa kuxíní re' jín ráa, jee nke'en re' ixtatílá', jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee ña'nu' re' maa, jee sáá njia'a re' maa nuun' ráa, ³¹ jee nine ntyinúún ráa jee nnakuni' ráa re', jee nñoñú'ún re' nuun' ráa. ³² Jee nkatyi' iin inka ráa:

—¿Á nsú ne ánima'-ó nke'en-e sáá ká'an' re' jín-ó ni vaji-ó ityi jín re', sáá nákatyi' va'a re' Tu'un Ndiosí' nuun'-ó ya niso nuun' Tutu' Íí'? —nkatyi' iin inka ráa nuun' maaráa.

³³ Saájee ntañú'ún kuiti' nñakuiñi' ráa máá hora yukuán, jee nñikó ráa nuun' nuun' Jerusalén. Jee nñani'in' ráa ni ují' iin rá tee ya nsukuá'a Jesús ráa ya íyó tútú' ráa jín ka' rá tá'an ráa ya kútá'an jín ráa. ³⁴ Jee nkatyi' ráa ya:

—Máá náá' nijia nxinákoo Ndiosí' Ito'o'-ó nxináteku' ii' nijia-a maaré', jee ntuvi kájkuiti' re' nuun' Simón —nkatyi' ráa.

³⁵ Saájee nnakani rá ni uví' tee ná nkuvi sáá jíka raa ityi jín nasa nnakuni' raa re' sáá ña'nu' re' ixtatíla'.

Nstúvi Jesús maaré' nuun' rá tee nsukuá'a re' raa

(Mateo 28:16-20; Marcos 16:14-18; Juan 20:19-23)

³⁶ Jee ni kátyí' ii' raa rá tu'un ya'á, jee nkituvi Jesús nnakuñi' re' mañú' raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Vane' va'a kinoo ini' ánima' rán —nkatyi' re'.

³⁷ Saájee, nsa'vi ini' raa nyu'ví raa, tyi nka'vi ini' raa ya nne'yá raa iin í'ná. ³⁸ Soo maaré' nkatyi' nuun' raa:

—¿Na kuvi tyi kúnini' ini' rán, jín ya kenta nuun' ánima' rán ya íyó tu'un jíani ini' rán ntu ínú' ini' rán sukuán? ³⁹ Kune'yá rán rá na'á ni' jín rá jie'e' ni', jee kuni' rán ya maaní' kúvi nijia ni'. Sikátyi' i rán nu'u' jee kuni' rán, tyi iin í'ná jee ntuví íyó yikikúñu-u, kuéntá' né'yá rán ya íyó yikikúñu nu'u' —nkatyi' re'.

⁴⁰ Jee sáá nkatyi' re' rá tu'un ya'á, jee nxiné'én' re' rá na'á re' jín rá jie'e' re' nuun' raa. ⁴¹ Soo ntiá'an inu' ini' raa ya né'yá raa re', jie'e' ya máá kúsí' nasfkuiti' ini' ánima' raa jín jie'e' ya máá tívi xá xíni' raa né'yá raa re', jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Á kúmí rán ná kúvi ya íyó kaji'-ó ya'á? —nkatyi' re' nuun' raa.

⁴² Saájee njia'a raa nuun' re' iin pedasú' tiaká nkasun nuun' ñú'ún' jín iin ñiin yoko' nuxi. ⁴³ Jee ntiin re' maa jee nyaji' re' maa ityinúún' raa. ⁴⁴ Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Rá tu'un ni' ya'á ya nkatyi' ni' nuun' rán ne sáá nnee' ni' jín rán ya íyó sikúnkuvi ni' ntaká tu'un ya niso-o nuun' Tutu' Ndiosí' ya ká'an' jie'e' nu'u' ya ntee Moisés jín ya ntee rá tee ya nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' yana'an jín rá tu'un salmo —nkatyi' re' nuun' raa.

⁴⁵ Jee nsine re' antúni' raa sáva kiku'un ini' raa rá Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu' Íí'. ⁴⁶ Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Sukuán niso nuun' Tutu' Íí' ya saá íyó kuno'o ni' ya kúvi ni' Cristo, jee kivi' uní' ya ní'i' ni' jee nateku' ii' ni' nakoo ni' kene ni' nteñu rá niyi. ⁴⁷ Jee tekutu'ún tu'un ni' ya nuun' nu'u' vaji ya nakani ini' ñivi jie'e' kuatyí raa sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' raa jie'e' kuatyí raa. Tekutu'ún tu'un ni' nuun' rá ñivi ntáká rá ñuun' kuafyó ñivi jee kajie'é-e ne ñuun' Jerusalén. ⁴⁸ Jee ráno'ó kúvi ya náá' ya nakani rá tu'un jie'e' ntaká ya nini' rán ya nkuvi ya'á. ⁴⁹ Jee kune'yá rán, tyi nu'u' tyúityí ni' Tatyí' Íí' kiji-i nuun' rán sánikuá' ya ntyisóyu'ú Tátá' ni'. Soo kinoo rán kunetu rán nuun' ñuun' Jerusalén, nekua' ni'in' rán fuersá' íí' Ndiosí' ya kiji ne antiví súkún —nkatyi' Jesús nuun' raa.

Nnaa Jesús sūkún

(Marcos 16:19-20; Hechos 1:9)

⁵⁰ Jee nke'en Jesús ráa nkene re' jín ráa nuun' ñuun' Jerusalén kuá'an' ráa ne ñuun' Betania. Jee sáá nkenta ráa yukuán, jee nkane'en sūkún Jesús rá na'á re', jee nikan' tá'ví' re' jie'e' ráa nuun' Ndiosí' sáva sa'á-a ya vá'a jín ráa. ⁵¹ Jee su'va nkuvi ya ni jíkán' tá'ví' ii' ka' Jesús jie'e' ráa, jee nxinóo re' ráa jee nxináa Ndiosí' re' sūkún. ⁵² Jee maáráa tyi, sáá nkuvi nneñu'un ráa re', jee nnikó ráa kuano'on' ráa nuun' ñuun' Jerusalén, jee kúsii' nasíkuiti' ini' ánima' ráa. ⁵³ Jee sukuáni yítá'án niyo ráa ini' ve'i tyíké'i veñu'un kánú Jerusalén, jee nákuetú'ún ráa Ndiosí' ya vii' kúná'nú nasíkuiti' re'. Amén. Su'va koo.

Tu'un vá'a ntee Juan jie'e' Jesús

Ndiosí' ya kúvi re' Tu'un nkenta re' ya suni kúvi re' tee

1 Ne xí'nañú'ún ya ne ntiá'an kikoo ñiví, jee ya íyó re' ya kúvi re' Tu'un. Jee maáré' ya kúvi re' Tu'un ya néé' re' jín Ndiosí', jee maáré' ya kúvi Tu'un vá kúvi re' Ndiosí'.

²Maáré' ya néé' re' jín Ndiosí' ne xí'nañú'ún.

³Jee ntaká ya íyó, jee maáré' nsa'á ya kikoo ráa nsa'á Ndiosí'. Jee ntuná' íyó ni ñin nantíñú ya ñakoo retán' ntu nsa'á re' maa nsa'á Ndiosí'. ⁴Jee maáré' ví ya sá'á ya kuteku' ñivi jín Ndiosí'. Jee ya tékú' ñivi jín Ndiosí' kúvi ñu'un' ya túun' ini' ánima' rá ñivi vá. ⁵Jee ñu'un' vá túun' nuun' ñuun' neen' nuun' jíá'nu niva'a rá ñivi. Jee ñuun' neen' ntu kúvi kunei-i nuun' ñu'un' vá.

⁶Jee niyo ñin tee ya ntyuityí Ndiosí' maa, jee naní-i Juan. ⁷Jee tee ya'á nkiji re' sáva kuvi re' tee ya ku'va re' ya naá', sáva ku'va re' ya naá' jie'e' ñin re' ya kúvi ñu'un' vá, jee sáva inu' ini' ntaká ñivi maáré' ya kúvi ñu'un' vá jie'e' tu'un katyi' Juan. ⁸Jee nsú Juan ví ñu'un' vá, tyisa' kúvi re' tee ya jíá'a ya naá' jie'e' ñin re' ya kúvi re' ñu'un' vá. ⁹Jee maáré' ya kúvi ñu'un' nijia ya túun' ini' ánima' ntaká rá ñivi. Nkiji re' ini' ñiví ya'á.

¹⁰Jee nnee' re' ini' ñiví ya'á, jee maáré' nsa'á ya kikoo ñiví ya'á nsa'á Ndiosí', soo rá ñivi ñiví ntu nnákuni' ráa re'. ¹¹Jee nkiji re' nuun' ñuun' maáré' Israel jee rá ñivi re' ntu nnákuatá'ví ráa re'. ¹²Soo ntaká rá ñivi ya nákuatá'ví ráa re', ya kunei ini' ráa re', jee jíá'ayu'ú re' ni'in' ráa kuvi ráa se'ya Ndiosí'. ¹³Jee rá se'ya Ndiosí' vá nsú se'ya niñi' nnakaku nuun' ñin sí'í ví ráa, ni nsá' nnakaku sáni kuíni ñivi, ni nsú sáni kuíni ñin tátá' ráa, tyi máá Ndiosí' ví ya sa'á ya nuvi ráa se'ya re'. ¹⁴Jee maáré' ya kúvi Tu'un vá nkenta nkui re' ñin tee ñuné'yú' jee nnee' re' nteñu-ó. Jee nini' rán' ya vii' nas'kuiti' kúñá'nú re'. Kúñá'nú re' tyi Se'ya métú'ún Ndiosí' kúvi re' ya váji ne nuun' Tátá'-ó Ndiosí'. Jee ntántúni' íyó máni' ini' re' né'yá re' yó jee mani kúvi re' ya náá' ya sa' ví'í ká' stúvi ya náá' jie'e' Ndiosí'.

¹⁵Jee Juan jíá'a ya naá' jie'e' re', jee nkatyi'-i:

—Tee ya'á kúvi re' jie'e' nkatyi' ni': “Maáré' ya kiji ityinúun' ni' máá kúñá'nú ka' ví re' nsú ká' nu'u', tyi íyó re' xí'nañú'ún ka' nsú ká' nu'u'.”

¹⁶Tyi ntántúni' ya vá'a íyó nuun' re', jee nuun' ni'í vá ní'in' ntaká-ó maa, jee sukuáni sukuáni kúvá'a ini' re' tyíneí re' yó. ¹⁷Tyi njia'a Ndiosí' nuun' Moisés tu'un ley re' sáva ku'va-a vá nuun' rá ñivi. Jee, Jesús ya kúvi Cristo, nsa'á Ndiosí' ya nsa'á re' ya ni'in'-ó ya vá'a

maní' ini' Ndiosí' jín ya naá'. ¹⁸ Ndiosí' tyi ni ñivi ñivi ntuví jíní' nijin' maa nasa íyó re', tyi métú'ún ni Se'ya re' ya kúvi Ndiosí' ya néé'-e jín re' jíní' nasa íyó re', jee suvi-i vá nstúvi-i nasa ini' re'.

Juan tee nsikuánuté njia'a re' ya naá' jie'e' Jesús ya kúvi-i Cristo

(Mateo 3:11-12; Marcos 1:7-8; Lucas 3:15-17)

¹⁹ Jee rá tee nísotíñú nuun' rá ñivi Israel ntyuityí raa sava rá sutu' jín sava rá tee tata' Leví, ya sátíñú nuun' veñu'un ká'nú, ne nuun' ñuun' Jerusalén kî'in' raa nuun' Juan sava katu'ún raa re':

—¿Né ñivi kúvi nú?

Jee ya'á ví ya naá' njia'a Juan. ²⁰ Jee nkatyi' re' ya naá' jee ntuví ñásí' yu'ú re' maa, jee naa' nkatyi' re':

—Nsú nu'u' kúvi Cristo —nkatyi' re'.

²¹ Jee nīkatu'ún raa re':

—¿Ne ñivi kúvi nú rúja? Áxí, ¿á kúvi nú Elías ya nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'án résa? —nkatyi' raa.

—Nsuví kúvi nī' —nkatyi' Juan.

Jee tukuni nīkatu'ún raa Juan:

—¿Á maánú kúvi maá tee ya tyuityí Ndiosí' sava nakani tu'un kene yu'ú re' rúja? —nkatyi' raa.

Jee nñaxiníko Juan nuun' raa:

—Ntuví.

²² Saájee nkatyi' raa nuun' Juan:

—¿Né ñivi kúvi nú rúsa? Katyi' nú né ñivi kúvi nú nuun' rán'. Tyi jíníñú'ún rán' tu'un kî'in' no'on' jín rán', sava nakani rán' maá nuun' rá tee ya ntyuityí ránu'u' vaji rán'. Jee katyi' nú, ¿né ñivi kúvi maánú résa? —nkatyi' raa.

²³ Jee nñaxiníko Juan nuun' raa:

—Maání' kúvi nusuyu'ú ya kánajín ne nuun' ñu'ún sáin nuun' ntuví ñivi jee kátyí'-i: “[Satú'va rán ánima' rán sava koo mani' rán natu'va rán Ito'o'-ó kuéntá'] nasa'á naa' rán ityi kaa' re'”, sáni nkatyi' Isaiás tee nñakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí' ne yana'án.

²⁴ Jee ntyuityí rá tee nísotíñú rá tee ya kúvi raa tee yí'í ñujiín' fariseo. ²⁵ Jee nīkatu'ún raa Juan, jee nkatyi' raa nuun' re':

—¿Nakui tyi sikuánuté nú retú nsú no'ó kúvi Cristo, ni Elías, ni máá tee ya íyó kiji nakani tu'un kene yu'ú Ndiosí' rúja? —nkatyi' raa.

²⁶ Jee nñaxiníko Juan nuun' raa, jee nkatyi' re':

—Nu'u' tyi sikuánuté nī' jín nute kuí ni. Soo íyó inka ka' tee nteñu ráno'ó ya ntuví jíní' rán maa. ²⁷ Jee yata' nī' kiji tee ya'á ya kúñá'nú nasíkuítí' re' ka' nsú ká' nu'u', ya ni ntuné íyó ní'in nī' ya nanají nī' ñiín yí'í nijian' yí'í jie'e' re'.

²⁸ Jee ni'i rá yukuán nkuvi nuun' ñuun' Betania, ya káá íyo ka' ityi yúnteká'nú Jordán, nuun' síkuánuté Juan rá ñivi.

Jesús kúvi kuéntá' iin lantyi Ndiosí'

²⁹ Jee kivi' steñu'ún jee nini' Juan máá Jesús ya váji-i nuun' re', jee nkatyi' re' nuun' rá ñivi:

—Kune'yá rán tye ya'á kúvi kuéntá' iin lantyi lúlí ya ntyuityí Ndiosí' maa, tyi kuéntá' jiá'ní' rá ñivi Israel lantyi lúlí sókó' ráa maa nuun' Ndiosí' jee sukuán sííyo tee ya'á kuatyi siki' rá ñivi. ³⁰ Jee jie'e' maaré' ví ya nkatyi' ni' ya kiji re', sáá nkatyi' ni: “Ityinúún' ni' kiji iin tee ya máá kúñá'nú nasíkuiti' ka' ví re', tyi xí'nañú'ún ví'í re' ka' ya íyó nsú ká' nu'u.” ³¹ Jee suni ne maání' ntiá'an kuni' ni' né iin kúvi re'. Saáva váji ni' sikuánuté ni' rá ñivi jín nute, sáva xiné'én' ni' rá ñivi ñuun' Israel né iin kúvi re' —nkatyi' Juan.

³² Jee suni njia'a tuku ka' Juan ya naá' jie'e' Jesús, jee nkatyi' re':

—Nini' ni' Tatyí' Íí' Ndiosí', ya nkikuun ne sükún kuéntá' íyó iin paloma nkenta-a nkinoo-o jín re'. ³³ Jee ni ntu jíní' ni' re'. Soo máá Ndiosí' ya ntají re' nu'u', sáva sikuánuté ni' rá ñivi jín nute, jee nkatyi' re' nuun' ni': “Tee ya kuni' nú ya kikuun Tatyí' Íí' ni' nuun' re' kinoo-o jín re', suvire' vá sikuánuté re' jín Tatyí' Íí' ni' ki'i-i ánima' rán.” ³⁴ Jee ya nini' ni' vá, jee jiá'a ni' ya naá' jie'e' re' ya maaré' kúvi nijia Se'ya Ndiosí' —nkatyi' Juan.

Rá tee xí'nañú'ún ya nkaji Jesús sukuá'a re' ráa

³⁵ Jee kivi' steñu'ún, jee tukuni íñí Juan yukuán jín uvi' rá tee súkuá'a re' ráa. ³⁶ Jee sáá nini' Juan ya kuajia'a Jesús yukuán, jee nkatyi' re':

—Kune'yá rán, tyi yukuán kuá'an' tee ya kúvi kuéntá' lantyi lúlí Ndiosí' —nkatyi' Juan.

³⁷ Jee ni núví' rá tee súkuá'a Juan vá nteso'o ráa ya nkatyi' re' sukuán. Jee ntyinikin' ráa Jesús. ³⁸ Saájee nnakoto yátá Jesús, jee nini' re' ya níkin' ráa yata' re', jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Ná kúvi ya nánukú rán? —nkatyi' re' nuun' ráa.

Jee nnaxiní'kó ráa nuun' re', jee nkatyi' ráa:

—Mestrú',^a ¿né nú' kúvi nuun' néé' nú? —nkatyi' ráa.

³⁹ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ne'en' rán jee kune'yá rán —nkatyi' re'.

Jee ña'an' ráa, jee nini' ráa nuun' néé' re', jee nkinoo ráa jín re' kivi' yukuán, tyi ya kúvi ní kakumi' yánini. ⁴⁰ Jee iin ni

^a 1:38 Tu'un ya'á kúvi Rabí ya kúvi tu'un hebreo ya kuíni kátyí': mestrú'.

núví' rá tee vá yá nteso'o-o yá nkatyi' Juan jee kúvi-i Andrés, yá kúvi ñani' Simón Pedro, jee ntyinikin'-i yata' Jesús. ⁴¹ Saájee ñananukú-u ñani'-i Simón, jee nkatyi'-i nuun' Simón:

—Nnaketa'án rán' Mesías —nkatyi' re'. Mesías kuíni katyi' Cristo [yá ñani Ndiosí' sáva tatúni' nuun' ñiví].

⁴² Saájee kua'an' Andrés jín ñani' re' nuun' Jesús. Jee sáá nini' Jesús Simón, jee nkatyi' re':

—No'ó kúvi Simón, se'ya Jonás. Jee kunaní nú Cefas —nkatyi' Jesús. (Cefas kuíni kátyí' Pedro tu'un griego.)^a

Nkana Jesús Felipe jín Natanael

⁴³ Jee kivi' steñu'ún nkuini Jesús kivi'n re' nuun' nuun' Galilea. Jee nnaketa'án re' Felipe, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Kunikin' nu'u'.

⁴⁴ Jee Felipe tyi kúvi re' tee nuun' Betsaida, yá kúvi nuun' Andrés jín Pedro. ⁴⁵ Saájee ñananukú Felipe Natanael, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Nnaketa'án rán' maaré' yá kúvi tee jie'e' yá ntee Moisés nuun' Tutu' Íí' níso tu'un ley Ndiosí', jín suni jie'e'-e yá ntee rá tee yá nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'án. Jee ya'á ví Jesús se'ya José yá kúvi tee nuun' Nazaret —nkatyi' Felipe.

⁴⁶ Jee nkatyi' Natanael nuun' Felipe:

—¿Á kúvi kene iin yá vá'a nuun' Nazaret rúja? —nkatyi' Natanael.

Jee nkatyi' Felipe nuun' re':

—Ne'en' jee kuni' nú —nkatyi' re'.

⁴⁷ Jee sáá nini' Jesús Natanael yá váji kuyatin-i, jee nka'an' re' jie'e'-e:

—Ya'á ví nijia iin se'ya tata' nuun' Israel yá kúvi tee naa', yá ntu nú'ún tuntu'ún tu'va yu'ú re' —nkatyi' Jesús.

⁴⁸ Saájee nkatyi' Natanael nuun' Jesús:

—¿Nasa jíní' nú nu'u'? —nkatyi' Natanael.

Jee nkatyi' Jesús:

—Ne sáá ntiá'an kana Felipe no'ó, sáá íñí nú tyiji yutun higo, jee yá nini' ni' no'ó —nkatyi' Jesús.

⁴⁹ Jee nnaxiníko Natanael:

—Mestrú', no'ó kúvi nijia Se'ya Ndiosí', jee no'ó kúvi tee nísotíñú yá kiji tatúni' nú nuun' rá ñivi nuun' maáo Israel —nkatyi' re'.

⁵⁰ Jee nnaxiníko Jesús jee nkatyi' re':

—¿Á jínú' ini' nú nu'u' tyi nkatyi' ni' yá nini' ni' no'ó íñí nú jie'e' yutun higo? Sa' ví'í ká' kuni' nú rá tiñu kúná'nú ka' nsú ká' ya'á —nkatyi' Jesús.

⁵¹ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

^a 1:42 Pedro kúvi tu'un griego yá kuíni kátyí'-i: yuu'.

—Máá náá' vá kátyi' nī' nuun' nú ya kuni' nú kunune antiví ne nuun' néé' Ndiosí', jee kuni' rán rá najiá'á' íí' Ndiosí' náa núun raa kiji raa nuun' nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nī' Se'ya Ñivi —nkatyi' Jesús.

Ña'an' Jesús iin viko táná'á nuun' ñuun' Caná

2 Jee sáa njia'a kivi' uní', jee niyo iin viko táná'á nuun' ñuun' Caná ya kúvi iin ñuun' ya tñin Galilea. Jee yukuán íñi náná' Jesús. ²Jee suni nkana rá ñivi vá Jesús jín rá tee súkuá'a re' raa ya kī'in' raa viko táná'á vá. ³Jee sáa kúmání' nixi' nuxi uva ya ko'o ka' rá ñivi, jee nkatyi' náná' Jesús nuun' re':

—Ntuná' nixi' nuxi uva íyó ka' —nkatyi' ña.

⁴Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—¿Nakui tyi nání'vi' ini' nú nuun' tiñu nī', kánánáa? Tyi ni ntiá'an kenta tiempú' nī' nkaji Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

⁵Saájee nkatyi' náná' Jesús nuun' rá ñivi ya tyú'un nixi':

—Sa'á rán néni iin tiñu ya katyi' re' nuun' rán —nkatyi' ña.

⁶Jee yukuán íñi iñu' rá kisi yuu' nuun' tyú'un raa nute sánikuá' rá costumbre sá'á rá ñivi Israel ya jiátíñú raa maa sáva sa'á ninu'un raa maáráa nuun' Ndiosí'. Jee kánta ñú'ún yatin kumixiko (80) áxí iin sientú' (100) litro nute ini' ta iin rá kisi yuu' vá.

⁷Jee nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi ya tyú'un nixi':

—Tyutyítú rán nute ini' rá kisi ya'á —nkatyi' re'.

Jee ntyutyítú kanáa raa nute ini' rá kisi vá. ⁸Saájee nkatyi' re' nuun' raa:

—Vitan jee tava' rán ntí', jee kuá'an rán jín-i nuun' tee néen kuéntá' viko ya'á —nkatyi' re'.

Jee kuana'ka raa maa. ⁹Jee tee ya néen kuéntá' viko vá ñitotúní' re' nute ya nnuvi nixi' nuxi uva vá, sú nsá' jíní' re' né nú' vaji-i. Soo rá ñivi ya tyú'un nixi' ya ntava' raa nute vá jee jíní' raa né nú' vaji-i. Jee sáa ñitotúní' re' maa jee nkana re' tee táná'á vá. ¹⁰Jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Ntaká ñivi jee xí'na ka' jiá'a raa maá nixi' nuxi uva vá'a ka'. Jee sáa ya jíjin rá ñivi jee jiá'a raa nixi' nuxi uva lá'ví ka'. Soo no'ó tyi nteva'a nú ya vá'a ka' ne ntañú'ún.

¹¹Jee tiñu ya'á ya nsá'á Jesús nuun' ñuun' Caná ya tñin Galilea nkuvi seña anasí xí'nañú'ún ya nsá'á Jesús. Jee seña yukuán nstúvi-i ya kúñá'nú nasíkuiti' re', jee rá tee súkuá'a re' raa ninu' ini' raa re'.

¹²Jee sáa njia'a ya nkuvi rá tiñu ya'á, jee kuíre ku'an' re' nuun' ñuun' Capernaum, jín náná' re', jín rá ñani' re', jín rá tee súkuá'a re' raa. Jee néé' raa yaku' ni kivi' yukuán.

Nnasánoo Jesús veñu'un ká'nú

(Mateo 21:12-13; Marcos 11:15-18; Lucas 19:45-46)

¹³ Jee ya nkuyatin kivi' koo viko Pascua ya sá'á rá ñivi Israel, jee yukuán kuá'an' Jesús nuun' ñuun' Jerusalén.^a ¹⁴ Jee nini' re' tyíké'i ini' veñu'un ká'nú Jerusalén néé' rá ñivi xíkó raa xiniki', jín rá lantyi, jín rá paloma, jee suni néé' rá tee sáma xu'ún. ¹⁵ Jee ntyutá'an re' yo'o, jee ntyi'i re' ntaká rátí' ntava' re' rá lantyi jín rá xiniki' tyíké'i ini' veñu'un ká'nú. Jee nxinává' re' xu'ún kaa rá tee sáma xu'ún. Jee nxinániso re' rá mesa raa. ¹⁶ Jee nkatyi' re' nuun' rá ñivi ya xíkó rá paloma:

—Tava' rán rá ya'á tyíké'i, jee koto sá'á rán ve'i Tátá' ni' iin nuyá'vi —nkatyi' re'.

¹⁷ Saájee nñaku'un ini' rá tee súkuá'a re' rávva tu'un níso nuun' Tutu' néé' Tu'un Ndiosí': “Ñúkuñí ini' ni' jie'e' ve'í nú ne tñn ñu'un' nu'u'.”

¹⁸ Saájee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel nkatyi' raa nuun' re':

—¿Na seña xtúvi nú nuun' rán' ya íyó tiñu níso nú ya sá'á nú rá tiñu ya'á résa? —nkatyi' raa.

¹⁹ Jee nñaxiníkó Jesús jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Kani' rán veñu'un ya'á, jee kivi' uní' jee nakani ni' maa —nkatyi' Jesús.

²⁰ Saájee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel nkatyi' raa nuun' re':

—Uvixiko iñu' (46) kuiya' ya vaji jíani raa veñu'un ká'nú ya'á, jee no'ó, ¿á kátyí' nú ya kivi' uní' ni jee nakani nú maa rúja? —nkatyi' raa.

²¹ Soo veñu'un jie'e' ya nka'an' re' ví jie'e' ñuné'yú' re'. ²² Saáva sáá nñateku' Jesús nkene re' nteñu rá ní'i', jee nñaku'un ini' rá tee nsukuá'a re' raa tu'un ya'á ya nkatyi' re', jee ninu' ini' raa rá tu'un ya níso nuun' Tutu' néé' Tu'un Ndiosí' jín rá tu'un ya nkatyi' re'.

Jíní' Jesús ná kúvi ya ñú'ún ini' ánima' ntáká rá ñivi

²³ Jee sáá néé' Jesús nuun' ñuun' Jerusalén ya kúvi rá kivi' viko Pascua ya sá'á rá ñivi Israel, jee kue'e' rá ñivi ninu' ini' raa re', sáá nini' raa rá seña anasí sá'á re'. ²⁴ Soo Jesús tyi ntu kúnef ini' re' raa, tyi jíní' re' ini' ntáká rá ñivi. ²⁵ Jee saáva ntuné jíníñú'ún re' ya ni iin ñivi ku'va raa ya naál nuun' re' jie'e' rá ñivi, tyi ya jíní' va'a re' ná kúvi ya ñú'ún ini' ánima' ntáká rá ñivi.

^a 2:13 Maá Pascua kúvi iin viko ya sá'á rá ñivi Israel, sáva náku'un ini' raa, ya Ndiosí' ntyuityí najiá'á' íí' re' xini' raa jee nsikáku re' raa ntava' re' raa ñuun' Egipto. Sunisáá ká'an' 2:23, 6:4, jín 11:55 jie'e' viko Pascua.

Ká'án' Jesús jín Nicodemo

3 Jee niyo iin tee naní Nicodemo ya yí'í re' ñujiin' fariseo, jee suni kúvi re' iin tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel. ² Jee ñā'an' tee ya'á yakuáá' nuun' néé' Jesús, jee nkatyi' re' nuun' Jesús:

—Mestrú', jíní' rán' ya máá Ndiosí' ntyuítíyí no'ó vaji nú sáva xíné'én' nú rá tu'un re', kuéntá' iin Mestrú' nuun' rán'. Tyi ni' iin ñivi nsá' kúvi sa'á rá seña anasí sá'á nú, retú ntu íyó Ndiosí' jín-i.

³ Saájee nñaxiní'kó Jesús jee nkatyi'-i nuun' re':

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' nú ya retú ntu ná'kaku jiáá tuku iin ñivi nuun' Ndiosí', jee ni' nsá' kúvi kuni'-i na kúvi ya kí'i-i na'á Ndiosí' ya tátúní' re' nuun'-u —nkatyi' Jesús.

⁴ Saájee nkatyi' Nicodemo nuun' Jesús:

—¿Nasa kúvi nakaku tuku iin tee retú ya nyii re' résa? Áxí, ¿á kúvi naku'un tuku re' ya uvi' ítyí ini' sókó náná' re', jee nakaku tuku re'? —nkatyi' Nicodemo.

⁵ Jee nñaxiní'kó Jesús, jee nkatyi' re':

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' nú ya retú ntu ná'kaku jiáá tuku iin ñivi jee ntu kúvi kivi-i na'á Ndiosí'. Íyó nonoo kuatyí ñivi kuéntá' sá'á noo nute jee nakaku-u sá'á Tatyí' Íí' Ndiosí'. ⁶ Tyi ñivi ya káku-u nuun' ñivi ñuné'yú', jee ñivi ñuné'yú' ví-i. Soo ñivi ya káku-u nuun' Ndiosí' sá'á Tatyí' Íí' re', jee yí'í Tatyí' Íí' re' vá ini'-i. ⁷ Koto tíví xíni' nú jie'e' rá tu'un ya nkatyi' ni' nuun' nú ya sáá íyó nakaku jiáá tuku nú nuun' Ndiosí'.

⁸ Tyi yí'í tatyí' víjí né ni ví nkuvi, jee tésó'o-ó káyu yí'í-i, soo ni ntu jíní'-ó maa né nú' vaji, ni' né nú' kí'in'-i. Jee sukuán kúvi tíñu sá'á Tatyí' Íí' Ndiosí' jín ntaká ñivi ya sá'á re' nakaku jiáá tuku ráa —nkatyi' Jesús.

⁹ Saájee nñaxiní'kó Nicodemo jee nkatyi'-i nuun' re':

—¿Nasa kúvi sáva kúvi sukuán résa? —nkatyi' re'.

¹⁰ Saájee nñaxiní'kó Jesús jee nkatyi'-i nuun' re':

—No'ó kúvi iin mestrú' nuun' rá ñivi Israel jee, ¿á ntu jíní' nú jie'e' vá rúja? ¹¹ Máá naa' vá kátyí' ni' nuun' nú ya ká'án' rání' jie'e' ya jíní' rán' jee jiá'a rán' ya naá' jie'e' ya nini' rán' jínúun' rán'. Soo ntu tíin rán' rá tu'un naa' kátyí' rán'. ¹² Retú ká'án' ni' jie'e' rá tíñu kúvi nuun' ñiví ya'á, jee ntuví ínú' ini' nú ya kátyí' ni' jee, ¿naja inu' ini' nú, retú ka'an' ni' jie'e' ya sá'á Ndiosí' antiví rúja?

¹³ Tyi ni iin ntuná' nkáa kí'in' antiví, tyisa' métú'ún ni ya néé' antiví ya nkinkuun ne antiví ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kúvi ni' Se'ya Ñivi. ¹⁴ Kuéntá' nkuvi sáá nsíkáa Moisés ntekaa re' iin koo' kaa nuun' yutun nuun' ñu'ún sain, jee suni sukuán íyó sikáa ñivi tekaa ráa nu'u' nuun' yutun, ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví

sáva kuvi ni! Se'ya Ñivi.^a ¹⁵ Jee sáva ntaká rá ñivi ya kúneí ini' raa nu'u', jee ni'in' raa ya kuteku' raa nínkání jín Ndiosí'.

Na ka' vá ñúnúun' Ndiosí' ñivi

¹⁶ Tyi na ka' vá ñúnúun' ka' Ndiosí' ñivi ñiví, saáva njia'a re' Se'ya métú'un re' nkiji-i, sáva ntaká rá ñivi ya kúneí ini' raa maa, jee nsá' kinaan' raa, tyisa' kuteku' raa nínkání jín re'. ¹⁷ Tyi nsá' ntají Ndiosí' Se'ya re' ini' ñiví ya'á sáva sijíta re' rá ñivi ñiví, tyisa' ntají re' Se'ya re' sáva sa'á re' ya sikáku Se'ya re' raa sáva ntu síjíta re' raa jie'e' kuatyí raa. ¹⁸ Jee ñivi ya kúneí ini'-i Se'ya re' ntu níta-a. Soo ñivi ya ntuví kúneí ini'-i Se'ya re' jee ya níta-a, tyi ntuví nkúneí ini' raa máa Se'ya métú'un Ndiosí'. ¹⁹ Jee su'va jíta ñivi. Maaré' ya kúvi kuéntá' ñu'un' ya nkiji-i ini' ñiví ya'á. Soo ñúnúun' rá ñivi ñuun' neen' ya kúvi tiñu nivá'a nsú ká' ya kúvi ñu'un' vá, tyi tiñu sá'á raa ví ya nivá'a. ²⁰ Tyi ntaká rá ñivi ya sá'á rá tiñu nivá'a, jee tá'vi ini' raa nélyá raa ñu'un' vá, jee ntu nátu'va raa ñu'un' vá, sáva ntu nátúvi nunijín' ya nivá'a ví tiñu sá'á raa. ²¹ Soo ñivi ya sá'á tiñu ña' jee nátu'va-a ñu'un' vá, sáva natuvi rá tiñu sa'á-a sáni kuíni Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

Juan ya síkuánuté ká'an' tuku re' jie'e' Jesús

²² Sáa njia'a rá tiñu ya'á, ku'a'an' Jesús jín rá tee súkuá'a re' raa nuun' ñuun' Judea, jee néé' re' jín raa yukuán yaku' tiempú' jee síkuánuté raa rá ñivi. ²³ Jee suni síkuánuté Juan rá ñivi nuun' ñuun' Enón, ya káá yatin ñuun' Salím, tyi íyó kue'e' ví'í nute yukuán, jee jiá'an' rá ñivi yukuán jíánuté raa. ²⁴ Tyi ne sáa ntiá'an ka' tyi'i Herodes Juan ini' vekaa. ²⁵ Saájee sava rá tee ya súkuá'a Juan raa nkantá'an tú'un raa jín inka tee Israel jie'e' nasa sá'á ñivi ya nuvi ninu'un raa nuun' Ndiosí'. ²⁶ Jee ña'an' raa nuun' Juan, jee nkatyi' raa nuun' re':

—Mestrú', kune'yá, tyi tee ya nkutá'an jín nú íyó ka' ityi nteká'nú Jordán, jie'e' re' ya njia'a nú ya naá', jee tee vá síkuánuté re' jee ni'i ñivi ku'a'an' nuun' re'.

²⁷ Saájee nnaxiníko Juan jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ni ntu kúvi ni'in' ni ñin ñivi tiñu Ndiosí' sa'á-a, retú nsú máa Ndiosí' jíá'a tiñu nuun'-u sa'á-a. ²⁸ Jee ráno'ó jee ya jíní' va'a rán jee kuvi ku'va rán ya naá' jie'e' ya sáa nkatyi' ni', ya nsú maání' kúvi Cristo, tyi nu'u' jee kúvi ni ñin tee ya ntyuítí Ndiosí' nu'u' vaji ni' xí'na ka'

^a 3:14 Tiempú' tékú' Moisés yana'an ví'í, jee ntají Ndiosí' koo' xeen' nteñu rá ñivi Israel kújiáá' ini'. Sáa nníko ini' raa jee ntají Moisés sa'á ñin koo' kaa, jee ntekaa re' maa nuun' yutun, sáva sikáku Ndiosí' raa retú kune'yá raa nuun' koo' vá.

ityinúún' re'. ²⁹Tyi tee táná'á ví ya íyó re' jín ña'an táná'á jín re'. Soo tee ya maní' jín tee táná'á vá jee íní re' jín tee táná'á vá jee tésó'o re' rá tu'un ká'án'-a. Jee kúsíi' nasíkuiti' ini' re' tésó'o re' ya kátyí' tee táná'á vá. Saájee suni sukuán tyítú ya kúsíi' ini' nì'. ³⁰Tyi saá íyó kukue'e' ka' kúñá'nú Jesús, jee nu'u' tyi saá íyó nuyaku' ka' tiñu níso nu'u'.

Maaré' ya vaji ne antiví

³¹Jee maaré' ya vaji ne antiví jee maáa vá kúñá'nú nuun' ni'i. Jee iin ya vaji ini' ñívi ya'á kúvi ñívi ñívi ya'á, jee ká'án'-a jie'e' rá máa tiñu íyó ini' ñívi ya'á. Soo maaré' ya vaji ne síki', tyi maáa ví ya kúñá'nú nuun' ni'i. ³²Jee jiá'a re' ya naá' jie'e' ya nini' re' jín ya nteso'o re', soo ni iin rá ñívi ntu ntíin ráa ya naá' jiá'a re'. ³³Jee iin ñívi ya tíin-i ya naá' jiá'a re', jee kúnáa' ini' ñívi vá ya naa' kúvi Ndiosí'. ³⁴Tyi maaré' ya ntyuutyí Ndiosí' re', jee ká'án' re' rá Tu'un Ndiosí', jee ntu ñúkú'vá ini' Ndiosí' jiá'a-a Tatyí' Íi'-i [íyó jín re']. ³⁵Tyi Ndiosí' ya kúvi Tátá' jee ñúnúun' re' Se'ya re' jee ni'i nnatyi'i re' na'á Se'ya re'. ³⁶Jee ñívi ya kúneí ini'-i Se'ya Ndiosí' jee ni'in'-i ya kuteku'-u nínkání jín Ndiosí'. Soo ñívi ya ntu kánjiá kuneí ini'-i Se'ya Ndiosí', jee ni nsá' kuni'-i na kúvi ya kuteku'-u nínkání jín Ndiosí'.

Ká'án' Jesús jín iin ña'an ñuun' Samaria

4 Jee nni'in' rá tee yí'i ñujiín' fariseo tu'un ya kue'e' ka' rá ñívi súkuá'a Jesús ráa jín ya síkuánuté re' ráa nsú ká' Juan. ²(Asúnika' nsú máa Jesús ví ya síkuánuté re' rá ñívi, tyi rá tee súkuá'a re' ráa ví ya síkuánuté ráa rá ñívi.) ³Jee saá nkuká'nú ini' Jesús ya sukuán íyó tu'un ya nni'in' rá tee yí'i ñujiín' fariseo, saáva nkene re' nuun' ñuun' Judea, jee nnikó tuku re' kuano'on' re' ñuun' Galilea. ⁴Jee saá íyó re' jiá'a re' nuun' ñuun' Samaria. ⁵Saájee nkenta re' nuun' ñuun' naní Sicar ya tíin Samaria, yatin nuun' káa ñu'un ya njiá'a Jacob nuun' se'ya re' José ne yana'án. ⁶Jee yukuán néé' iin sókó nute ya nsa'á Jacob yana'án ví'í. Jee jiá'ví Jesús ya jíka re' kuá'an' re' ityi, jee ñakunee' re' xiín sókó vá. Kúvi-i ní kaxuvi'. ⁷Jee nkenta iin ña'an ñuun' Samaria, ya kuatava' ña nute ini' sókó vá, jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Taji nú xá ntí' nute ko'o nì' —nkatyi' re'.

⁸(Jee rá téé súkuá'a re' ráa ya kuá'an' ráa nuun' ñuun' Sicar kuake'en ráa ya kaji' re' jín ráa.) ⁹Saájee ña'an ñuun' Samaria vá nkatyi' ña nuun' Jesús:

—No'ó ya kúvi nú tee Israel jee, ¿naja tyi jíkán' nú nute ko'o nú nuun' nu'u' ya kúvi nì' iin ña'an ñuun' Samaria rúja? —nkatyi' ña sukuán tyi rá ñívi Israel jín rá ñívi Samaria jee ntu ká'án' maní' ráa.

¹⁰ Jee n̄axiníko Jesús nuun' ña, jee nkatyi' re':

—Retán' jíní' nú ta'vi' ya jiá'a Ndiosí' nuun' ñivi, jín retán' jíní' nú né ñin kúvi ni' ya kátyí' ni' nuun' nú ya: taji nú xá ntí' nute ko'o ni', jee maánú kakan' tá'ví' nú nuun' ni', jee taji ni' nute nuun' nú ya sá'á-a ya kuteku' ñivi níñkání jín Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

¹¹ Saájee nkatyi' ña nuun' re':

—Tátá', ni ntuná' ína'á nú ya tava' nú nute, jee kúnú ví'í sóko ya'á. Jee, ¿né nú kúmí nú nute ya sá'á-a ya kuteku'? ¹² Áxí, ¿á suvinú vá kúñá'nú ka' nsú ká' Jacob ya kúvi tátá' jí'—ó yana'án, ya maaré' vá nxinóo-o sóko ya'á nuun' rán'? Jee suni sóko ya'á ni'i maaré' nute, jín rá se'ya re', jín rá sana' re' —nkatyi' ña.

¹³ Jee n̄axiníko Jesús jee nkatyi' re' nuun' ña:

—Ntaká rá ñivi ya jí'i nuteñú'un ini' sóko ya'á, jee tukuni kujityi' raa nute. ¹⁴ Soo ñivi ya ko'o nute ya ku'va ni' nuun'-u, jee ni nsá' kujityi' ka'. Tyisa' nute ya ku'va ni' ko'o-o, jee kene vá ini'-i kuéntá' kene noko' nute nuun' ñu'un, jee sa'á-a ya ni'in' ñivi ya kuteku'-u níñkání jín Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

¹⁵ Jee nkatyi' ña nuun' re':

—Tátá', taji nú nute vá ko'o ni', sáva nkújityi' ka' ini' ni' nute, jee ni nkíji ni' ka' ya'á kitava' ni' nute —nkatyi' ña.

¹⁶ Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Kuá'án, tyi kíkana nú yí' nú jee kiji nú jín re' ya'á —nkatyi' Jesús.

¹⁷ Jee n̄axiníko ña jee nkatyi' ña:

—Ntúví íyó yí' ni' —nkatyi' ña.

Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Vatuni nkatyi' nú ya ntu yí' nú. ¹⁸ Tyi ya niyo u'un' yí' nú, jee tee ya néé' jín nú ntañú'un nsú yí' nú ví-i. Ya'á kúvi ya naá' nkatyi' nú —nkatyi' Jesús.

¹⁹ Jee nkatyi' ña nuun' re':

—Tátá', maánú kúvi tee nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí', kúní' ni'.

²⁰ Rá jí' rání' yana'án ví'í ya kúvi rá ñivi Samaria, jee nneñu'un raa Ndiosí' nuun' yuku ya'á. Soo ráno'ó ya kúvi rán ñivi Israel, jee katyi' rán ya Jerusalén ví nuun' íyó kuneñu'un—ó Ndiosí' —nkatyi' ña.

²¹ Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Náná', íyó inu' ini' nú tu'un katyi' ni' nuun' nú, tyi kiji kivi' ya nsú yuku ya'á, jee ni nsú Jerusalén kuvi nuun' kuneñu'un nú Tátá' ya kúvi Ndiosí'. ²² Ráno'ó ñivi Samaria ntu jíní' rán né ñin vá néñu'un rán. Soo ránu'u' ñivi Israel jíní' rán' ná kúvi ya néñu'un rán', tyi ya nanitá'ví' ñivi vaji ne nuun' ránu'u' ñivi Israel. ²³ Soo vaji máá hora, jee ya nkenta-a, ya ntaká rá ñivi ya néñu'un nijia raa Tátá' raa Ndiosí' ya sain kuneñu'un raa re' ne ánima' raa sáni sá'á Tatyí' Í' ini' raa, jín sáni tu'un náá' ntaji re' nuun'-ó. Tyi núkú Tátá'-ó Ndiosí' ñivi ya su'va

kuneñu'un raa re'. ²⁴ Ndiosí' kúvi re' Espíritu ya ntu túvi nijin' re', jee rá ñivi ya néñu'un raa re' íyó kuneñu'un raa re' ne ánima' raa sáni sá'á Tatyí' lí' ini' raa, jín sáni ya naá' ntaji re' nuun'-ó —nkatyi' Jesús.

²⁵ Jee nkatyi' ña nuun' re':

—Ya jíní' ni' ya kiji Mesías, ya kátyí'-ó Cristo. Jee sáa kiaa' re' jee nakatyí' va'a re' ni'i nuun'-ó —nkatyi' ña.

²⁶ Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Nu'u' ví Mesías^a ya ká'án' jín nú —nkatyi' re'.

²⁷ Jee ni kátyí' re' ka' nuun' ña sukuán, jee nmenta rá tee súkuá'a re' raa, jee ntívi ví'í xini' raa ya ká'án' re' jín ñin ña'an. Soo ni ñin raa ni ntu nīkatu'ún raa re': “¿Ná kúvi ya jíkátu'ún nú ña?”, áxí, “¿na jie'e' ká'án' nú jín ña?”

²⁸ Saájee nxinóo ña kiyi nute ña jee kuano'on' ña ne nuun' ñuun', jee nkatyi' ña nuun' rá ñivi:

²⁹ —Ne'en' rán jee kuni' rán ñin tee ya nkatyi' re' nuun' ni' ntaká ya nsa'á ni'. ¿Á nsú tee ya'á kúvi Cristo? —nkatyi' ña.

³⁰ Saájee nkene raa nuun' ñuun' vá jee kuá'an' raa nuun' íñí Jesús.

³¹ Jee ni kuá'an' ña, jee rá tee súkuá'a re' raa, jíkán' tá'ví' raa nuun' re':

—Mestrú', kaji' nú —nkatyi' raa.

³² Jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Íyó ñin neyu ni' ya yáji' ya ntu jíní' rán ná kúvi-i —nkatyi' re'.

³³ Saájee rá tee súkuá'a re' raa nkajie'é raa kátyí' ñin inka raa:

—¿Á íyó né ñin ñivi nkinaka-a ya kaji' re' rúja? —nkatyi' raa.

³⁴ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Neyu yáji' ni' ví ya sa'á ni' sáni kuíni maaré' ya ntyuítí' re' nu'u' vaji ni', jín ya sijínu ni' tiñu re'. ³⁵ ¿Á nsú ráno'ó vá kátyí' rán: “Kúmání' ka' kumí' yoo' jee kenta nastútú tata' sá'á?” Soo kátyí' ni' nuun' rán: Nakuneyá rán, jee kuni' rán rá ñivi ya kúvi raa kuéntá' tata' sá'á nuun' ku'ú', jee ya nkenta tiempú' nastútú tata' sá'á. ³⁶ Jee rá ñivi ya nastútú raa rá ñivi ya kúvi rává kuéntá' tata' sá'á vá ní'in' raa ya'vi raa. Jee ni'in' raa ya kuteku' ñivi níñkání jín Ndiosí' kuéntá' nastútú raa tata' sá'á. Sáva rá ñivi ya taji raa tata' sá'á vá ñin nuún ni kusii' ini' raa jín rá ñivi ya nsatútú maa. ³⁷ Tyi ya naá' vá kátyí' tu'un ká'án': “ñin ñivi ví ya táji tata', jee inka ñivi ví ya nastútú maa.” ³⁸ Jee ntyuítí' ni' ráno'ó sáva nastútú rán tata' ya ntu nsá'á rán. Inka ñivi nsa'á maa tyi nstékutu'ún raa Tu'un Ndiosí'. Jee nkivi rán nuun' nsatíñú raa jee nastútú rán maa.

³⁹ Jee kue'e' rá ñivi Samaria ya kúvi ñuun' yukuán ninu' ini' raa Jesús, jie'e' rá tu'un ña'an vá ya njiá'a ya naá': “Nkatyi' re' nuun' ni' ni'i rá nsa'á ni'.” ⁴⁰ Saáva sáa nkenta rá ñivi ñuun' Samaria vá nuun' Jesús, jee nikan' tá'ví' raa nuun' re' ya kinoo re' jín raa. Jee nkinoo re'

^a 4:26 ñin súvi máa ñá'nú ka' Ndiosí' kúvi Nu'u' Ví-i.

uví' kivi' yukuán. ⁴¹ Jee kue'e' nasíkuiti' ka' rá ñivi ninu' ini' raa re' jín jie'e' rá tu'un ya kátyi' re'. ⁴² Jee nkatyi' raa nuun' ña'an vá:

—Nsú kuatyi' kuiti' ka' jie'e' tu'un ká'an' nú kúnei ini' rán' re', tyi suni nteso'o máa maarán' tu'un ká'an' re', jee jíní' rán' ya máa nijia re' kúvi ya xínánitá'ví' re' rá ñivi ñiví ya'á —nkatyi' raa.

Nxinúvi Jesús se'ya iin tee nísotíñú

⁴³ Jee sáa njia'a uví' kivi', jee nkene re' yukuán, jee kua'an' re' ityi ñuun' Galilea. ⁴⁴ Jee suni máa Jesús jiá'a ya naá' ya iin tee ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí' jee ntu tyíñú'ún rá ñivi ñuun' maaré' nuun' re'. ⁴⁵ Jee sáa nkenta Jesús nuun' ñuun' Galilea, jee rá ñivi ñuun' vá nnakuatá'ví raa re', tyi nini' raa ntaká rá tiñu vá'a ya nsa'á re' nuun' ñuun' Jerusalén rá kivi' ya níyo viko. Tyi suni ña'an' raa viko vá.

⁴⁶ Saájee nñikó tuku Jesús kua'an' re' nuun' ñuun' Caná, ya kúvi iin ñuun' tñin Galilea, nuun' nna'sa'á Jesús nute nuvi-i nixi' nuxi uva. Jee íyó iin tee ñuun' Capernaum ya niso re' tiñu ya njia'a tee tátúní' Roma nuun' re'. Jee kú'ví' se'ya re'. ⁴⁷ Jee sáa nteso'o tee vá ya nkene Jesús ñuun' Judea jee nkenta-a nuun' ñuun' Galilea, jee ña'an' re' nuun'-u jee nikan' tá'ví' re' nuun'-u ya ki'in-i ve'i re' sáva xinúvi-i se'ya re' ya sané' íyó kuvi se'ya re'. ⁴⁸ Saájee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Retán' ntu né'yá rán rá seña jín tiñu anasí, jee nsá' kúnei kuiti' ini' rán nu'u' —nkatyi' Jesús.

⁴⁹ Jee nkatyi' tee nísotíñú vá:

—Tátá', ki'in' nú ne ntiá'an ka' kuvi' se'ya ni' —nkatyi' re'.

⁵⁰ Saájee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kuáno'on', tyi kuteku' se'ya nú.

Ninu' ini' tee vá tu'un nkatyi' Jesús nuun' re', jee kuano'on' re'. ⁵¹ Jee sáa kuano'on' re', jee rá musú' re' ñata'an' raa re', jee nkatyi' raa nuun' re' ya tékú' se'ya re'. ⁵² Saájee nika'tu'ún re' raa na hora nkajie'é nnuva'a se'ya re', jee nkatyi' raa nuun' re':

—Kaiin yánini iku nkene kiji maa —nkatyi' raa.

⁵³ Saájee nkuká'nú ini' tátá' tee kú'ví' ya yukuán kúvi máa hora sáa nkatyi' Jesús nuun' re': “Kuáno'on' tyi kuteku' se'ya nú.” Jee nkúnei ini' re' Jesús jín ntaká rá ñivi ve'i re'. ⁵⁴ Jee ya'á kúvi ya uví' seña anasí nsa'á Jesús sáa nkene re' ñuun' Judea ña'an' re' ñuun' Galilea.

Nxinúvi Jesús iin tee ya ntu kúvi kanta'

5 Jee sáa njia'a rá tiñu yukuán, jee íyó iin viko ya sá'á rá ñivi Israel. Jee kua'an' Jesús nuun' ñuun' Jerusalén. ² Jee nuun' ñuun' Jerusalén vá íyó iin pila nute ya naní Betesda tu'un hebreo. Jee káa

pila vá yatin iin rá yuvé'í nuun' kivi' rá ñivi ñuun' Jerusalén naní-i Yuvé'í Lantyi. Jee íyó ne u'un' yuvé'i pila vá. ³Jee rá yuvé'i vá káá kue'e' ví'í rá ñivi kú'ví': rá kuáá, rá lénkó, jín rá ntu kúvi kanta', [jee káá ráa yukuán nétu ráa ya neyu' nuun' nuteñú'ún ini' pila vá. ⁴Tyi íyó sava ítyí jee kiji nkuun iin najiá'á' í' Ndiosí' nuun' pila nute vá, jee síkántá'-a nute vá. Jee ñivi xí'nañú'ún ka' kivi' nuun' nute vá retú kántá'-a, jee nuvi ñivi vá nuun' ñani kue'i' nó'o-o.]

⁵Jee yukuán káá iin tee ya ya nkuvi oko' xa'un' uni' (38) kuiya' ya kú'ví'-i. ⁶Jee sáa nini' Jesús maa káá-a, jee nini' re' ya ya nkuvi kue'e' ví'í kuiya' ya kú'ví'-i jee nkatyi' re' nuun'-u:

—¿Á kuíni nú nuvi nú? —nkatyi' Jesús.

⁷Jee naxiníko tee kú'ví' vá:

—Tátá', ntuví íyó né iin ya tyinei nu'u' sikívi-i nu'u' nuun' pila nute sáa kántá'-a, jee ni kuá'an' ni' xí'na ka' inka ñivi kivi nuun' nute nsú ká' nu'u' —nkatyi' re'.

⁸Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Nakoo, jee nake'en nú tuntuysó nú, jee kaka —nkatyi' Jesús.

⁹Jee ntañú'ún kuiti' kuísá nnuva'a tee kú'ví' vá, jee nake'en re' tuntuysó re', jee nkajie'é re' jíka re'. Jee kivi' nájiávi kúvi kivi' yukuán. ¹⁰Saájee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel nkatyi' ráa nuun' tee ya nnuvi vá:

—Kivi' nájiávi kúvi vitan, jee ntu yínetu' kuniso nú tuntuysó nú —nkatyi' ráa.

¹¹Jee naxiníko re' nuun' ráa:

—Tee ya nxinúvi nu'u', jee maaré' nkatyi' nuun' ni': “Nake'en nú tuntuysó nú, jee kaka.”

¹²Saájee nika'u'ún ráa maa:

—¿Né iin ví ya nkatyi' nuun' nú: “Nake'en nú tuntuysó nú, jee kaka”? —nkatyi' ráa.

¹³Jee tee ya nnuvi vá, ntuví jini' re' né iin ví-i, tyi nkene sín Jesús nteñu rá ñivi kue'e' ya íñi yukuán. ¹⁴Jee sáa njia'a rá tiñu yukuán jee naketá'an Jesús re' tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kune'yá, tyi ya nnuvi va'a nú. Jee koto sá'á nú ka' kuatyí, sáva nkiji inka ka' tunó'ó manéatú'ún kuno'o nú —nkatyi' Jesús.

¹⁵Jee kuá'an' tee vá, jee nkatyi' re' nuun' rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel, ya Jesús ví tee ya nxinúvi-i re'. ¹⁶Saáva jie'e' ya'á kúvi ya rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel nito u'vi' ráa Jesús, jee nni'vi' ini' ráa ka'ni' ráa maa, tyi sá'á re' rá tiñu ya'á kivi' nájiávi. ¹⁷Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Tátá' ni' nínkání sátíñú re' ne vitan, jee suni sukuán sátíñú ni'.

¹⁸Saáva jie'e' rá tiñu yukuán, jee sa' ví'í ká' nni'vi' ini' rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel ya ka'ni' ráa maa, tyi nsú kuatyí kuiti' jie'e' ya njia'a

re' nuun' ya tátúní' raa jie'e' kivi' nájiáví, tyisa' suni nkatyi' re' ya máa Ndiosí' kúvi Tátá' maaré', ya sá'a nuun re' maaré' jín Ndiosí'.

Tiñu níso Se'ya Ndiosí'

¹⁹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Máa náá' vá kátyí' nì' nuun' rán: Nu'u', ya kúvi nì' Se'ya Ndiosí', nkúvi sa'a nì' ni ìin tiñu ya maání', tyi kuatyí sá'a nì' sáni nélyá nì' ya sá'a Tátá' nì'. Tyi néni ìin tiñu ya sá'a Tátá' nì' Ndiosí', suni sukuán nu'u' ya kúvi nì' Se'ya Ndiosí' nuún sá'a nì' maa. ²⁰ Tyi Tátá' nì' ñúnúun' re' nu'u', ya kúvi nì' Se'ya re', jee xíné'én' re' nu'u' ntaká tiñu sá'a re'. Jee xíné'én' re' nu'u' rá máa tiñu kúñá'nú ka' nsú ká' tiñu ya'á, ya tiví xíni' rán sa'a-a.

²¹ Tyi kuéntá' naxinákoo Tátá' nì' rá ní'i', jee sa'a re' ya nateku' ii' tuku raa, jee suni sukuán maání', ya kúvi nì' Se'ya re', tyi suni sa'a nì' ya nateku' ii' néni ìin ya kuíni maání'. ²² Tyi Tátá' nì' ntu násanáa' re' jie'e' kuatyí ni ìin ñivi, tyisa' ntaji re' tiñu nuun' nì', ya kúvi nì' Se'ya re', ya nasanáa' nì' kuatyí jie'e' ntaká rá ñivi. ²³ Nsa'a re' su'va, sáva ntaká ñivi tyíñú'ún raa nu'u', ya kúvi nì' Se'ya re', kuéntá' tyíñú'ún raa Tátá' nì'. Jee ñivi ya ntu tyíñú'ún nu'u', ya kúvi Se'ya re', jee suni ntu tyíñú'ún ñivi vá Tátá' nì' ya ntyuutyí nu'u' vaji nì'.

²⁴ 'Máa náá' vá kátyí' nì' nuun' rán: Ñivi ya tyú'un ini'-i tu'un kátyí' nì', jee kunei ini'-i Ndiosí' ya ntyuutyí nu'u' vaji nì', jee ya nni'in' ñivi vá ya kuteku'-u nínkání jín re'. Nsa' sijíta Ndiosí' maa. Ya nxinóo ñivi vá ya kuéntá' ní'i'-i nuun' Ndiosí' jee ya nnajia'a-a nuun' tékú'-u nínkání jín Ndiosí'. ²⁵ Máa náá' vá kátyí' nì' nuun' rán: Kiji hora, jee vitan jee ya nkenta hora vá, ya ñivi ya kuéntá' ní'i'-i nuun' Ndiosí' jee tesó'o raa tatyiyu'ú nu'u', ya kúvi nì' Se'ya Ndiosí', jee ñivi ya tyu'un ini' tu'un nì' kuteku' raa nínkání jín Ndiosí'. ²⁶ Tyi kuéntá' sá'a máa Tátá' nì' ya kuteku' ñivi jín re', jee ntaji re' ya maání' sa'a ya kuteku' ñivi. ²⁷ Jee suni ntaji Tátá' nì' kumisotíñú nì' ya nasanáa' nì' kuatyí rá ñivi, tyi ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kuvi nì' Se'ya Ñivi.

²⁸ Jee koto tiví xíni' rán jie'e' ya'á, tyi kiji hora ya tesó'o ntaká kuiti' rá niyi yí'í ve'i ñáñá tesó'o raa tatyiyu'ú nì'. ²⁹ Jee kene raa nuun' ñáñá raa. Ntaká raa nsa'a ya vá'a nakoo ii' tuku yikikúñu raa jee sa'a Ndiosí' ya kuteku' raa nínkání jín re'. Jee rá nsa'a ya nivá'a nakoo ii' tuku yikikúñu raa soo sijíta Ndiosí' raa.

Rá jiá'a ya naá' jie'e' ya Ndiosí' njia'a tiñu níso Jesús

³⁰ Nu'u' ntu kúvi sa'a nì' ni ìin tiñu ya maání', tyi sáni tesó'o nì' ya kátyí' Tátá' nì' sukuán násanáa' nì'. Naa' násanáa' nì', tyi ntu núkú

nì' sa'á nì' sáni kuíni nì' tyisa' núkú nì' sa'á nì' sáni kuíni maaré' ya ntyuítíyí re' nu'u'. ³¹ Retú maání' ku'va nì' ya naá' jie'e' maání', jee ntu íyótiñu ya kátyí' nì'. ³² Soo íyó inka ka' ya jiá'a ya naá' jie'e' nu'u'. Jee jíní' nì' ya íyó naa' nijia tu'un ya jiá'a re' jie'e' nì'. ³³ Jee ráno'ó tyi ntají rán rá tee ña'an' katú'un raa Juan, tee ya nsikuánuté, jee ya naá' njia'a re' jie'e' nu'u' ya kúvi ya naá'. ³⁴ Soo nu'u' tyi ntu jiniñú'un nì' ya ku'va inka ñivi ya naá' jie'e' nì', soo rá tu'un ya'á kátyí' nì' maa sáva retú inu' ini' rán ya naá' jee nì'in' rán ya natava' Ndiosí' ráno'ó nuun' kuatyí rán jee nanitá'ví' rán. ³⁵ Juan jee nkuvi re' kuéntá' iin kantil ya ntiin ñu'un' jee nstuún'-u, tyi njia'a re' ya naá' jie'e' Tu'un Ndiosí'. Jee ráno'ó tyi nkusi' ini' rán nsa'á ñu'un' vá yaku' tiempú'.

³⁶ 'Soo íyó iin ya jiá'a ya naá' máa ñá'nú yíyá'vi ka' jie'e' nì' nsú ká' ya njia'a Juan. Tyi rá tiñu ya ntaji Tátá' nì' sáva sikúnkuvi nì', jee rá tiñu vá ya sá'á nì' jiá'a ya naá' jie'e' nì', tyi rá tiñu vá stúvi ya Tátá' nì' ntyuítíyí re' nu'u'. ³⁷ Jee suni máa Tátá' nì' ya ntyuítíyí re' nu'u' vaji nì', njia'a re' ya naá' jie'e' nì'. Ntiáne teso'o rán tatyiyu'ú re' ni ntiáne kuni' jínúun' rán naja íyó re'. ³⁸ Jee ni ntu ñú'un tu'un re' ini' rán, tyi nu'u' ya ntyuítíyí re' vaji nì', jee ni ntu jínú' ini' rán nu'u'. ³⁹ Jee ne súkuá'a kávií kuiti' rán rá tu'un néé' nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí', tyi jiáni ini' rán ya nuun' Tutu' vá nì'in' rán ya kuteku' rán nínkání jín Ndiosí'. Soo rá tu'un niso nuun' Tutu' Í' vá ví ya jiá'a ya naá' jie'e' nu'u'.

⁴⁰ 'Jee ráno'ó tyi ntu kuíni rán natu'va rán nu'u' sáva nì'in' rán kuteku' rán nínkání jín Ndiosí'. ⁴¹ Ntu núkú nì' ya nakuétú'un rá ñivi nu'u'. ⁴² Soo nu'u' tyi jíní' nì' nasa ini' rán ya ntu ñú'un ini' rán ya kunuun' rán Ndiosí'. ⁴³ Jee nu'u' tyi nuun' súví Tátá' nì' vaji nì', jee ntu nákuatá'ví rán nu'u'. Soo retú inka tee kiji re' nuun' súví maaré' jee nakuatá'ví rán maa. ⁴⁴ ¿Nasa kúvi inu' ini' rán nu'u'?, tyi yínetu' rán ya nakuétú'un iin inka rán tá'an rán, jee ntu núkú rán ya nakuétú'un Ndiosí' ráno'ó, ya métú'un re' ví Ndiosí'. ⁴⁵ Jee koto jiáni ini' rán ya nu'u' xikóná'an nì' ráno'ó ityinúun' Tátá' nì', tyi íyó iin ya xikóná'an-a ráno'ó, suvi ví Moisés, sú íyó tu'un kúneí ini' rán re' jie'e' sikúnkuvi rán tu'un ntee re'. ⁴⁶ Tyi retán' ínú' ini' rán ya ntee Moisés, jee suni inu' ini' rán nu'u' nékúvi, tyi jie'e' nu'u' ntee re'. ⁴⁷ Soo retú ntu ínú' ini' rán rá tu'un ntee re', ¿naja kuvi inu' ini' rán tu'un kátyí' nì' rúsa? —nkatyí' Jesús.

Nsikájí' Jesús u'un' mil (5000) rá tee

(Mateo 14:13-21; Marcos 6:30-44; Lucas 9:10-17)

6 Jee sáa njia'a rá ya'á, ku'a'an' Jesús íyo ka' ityi yúnteñú'un Galilea, ya suni naní Tiberias. ² Jee ku'e' ví'í rá ñivi níkin' raa re', tyi nne'yá raa rá seña anasí va'a sá'á re' ya xínúvi re' rá ñivi kú'ví'. ³ Jee nkaa Jesús xini' yuku, jee ñakunee' re' yukuán jín rá tee

súkuá'a re' raa. ⁴ Jee vakuyatin viko Pascua ya sá'á rá ñivi Israel.

⁵ Jee sáá nnane'en nuun' Jesús nnakune'yá re' jee nini' re' ya kue'e' ví'í rá ñivi vaji nuun' néé' re', jee nkatyi' re' nuun' Felipe:

—¿Né nú' kike'en-ó ixtatílá' kaji' rá ñivi ya'á?

⁶ Soo nkatyi' Jesús su'va nuun' Felipe sáva kototúní' re' maa, tyi jíní' re' ná kúvi ya sa'á re'.

⁷ Jee nnaxiní'kó Felipe nuun' Jesús:

—Ni ya'vi ñin tee sátínú' uví' sientú' (200) kivi' nsá' kenta ke'en ixtatílá' ya ñi'in' ta ñin raa kaji' raa sú yaku'.

⁸ Jee ñin rá tee súkuá'a re' vá, ya naní Andrés, ya kúvi ñani' Simón Pedro, nkatyi'-i nuun' re':

⁹—Ya'á íñi ñin tee lúli, ya néen-e u'un' ixtatílá' cebada jín uví' tiaká. Soo ¿na nuun' kenta ya'á nuun' kue'e' ví'í ñivi ya'á rúja? —nkatyi' Andrés.

¹⁰ Jee nkatyi' Jesús:

—Sikúnee' rán rá ñivi —nkatyi' Jesús.

Jee néé' ví'í yuku' nuun' ñu'un yukuán. Jee ñakunee' yatin u'un' mil (5000) máá rá tee. ¹¹ Jee ntiin Jesús rá ixtatílá' vá, jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', jee kuíre njia'a re' maa nuun' rá tee súkuá'a re' raa, jee suviráa ntasáva maa nuun' rá ñivi néé' yukuán. Jee suni sukuán nsa'á re' jín rá tiaká, jee njia'a raa maa nuun' rá ñivi vá ne ntántúní' nyaji' rávává ñi' nekua' nkuvi ini' rávává. ¹² Jee sáá nkuvi ini' raa nyaji' raa, jee nkatyi' Jesús nuun' rá tee súkuá'a re' rávává:

—Nastútú' rán rá pedasú' ya nkinoo nuun' ya nyaji' raa, sáva nkínaan' ni ñin pedasú' —nkatyi' re'.

¹³ Jee nnastútú' raa maa, jee ntyutyítú' raa uxuvi' (12) tyikíví' jín rá pedasú' ya nkinoo nuun' ya u'un' ixtatílá' cebada ya nyaji' rá ñivi.

¹⁴ Saájee sáá nini' rá ñivi vá seña anasí ya nsá'á re', jee nkatyi' raa:

—Máá náá' nijia ya tee ya'á kúvi máá tee ya íyó kiji ini' ñiví nakani-i tu'un kene yu'ú Ndiosí' —nkatyi' raa.

¹⁵ Soo sáá nini' Jesús ya rá ñivi vá kike'en raa re' jee tetuvi ñá'nú' raa re' kuvi re' tee kunisotínú' tatúní' re' nuun' raa, soo nkene tuku re' ku'á'an' re' yuku sáva kunee' métú'un re'.

Jíka jie'e' Jesús nuun' nute

(Mateo 14:22-27; Marcos 6:45-52)

¹⁶ Jee sáá nini' kuí, jee rá tee súkuá'a re' raa nnuun raa ku'á'an' raa yúnteñú'un. ¹⁷ Jee nkivi raa ini' ñin barkú', jee ku'á'an' raa íyo ka' ityi yúnteñú'un nuun' káá ñuun' Capernaum. Jee ya nkúneen', jee ntiá'an nenta Jesús nuun' raa. ¹⁸ Saájee nkaji'é ñakí'i ñin tatyí' xéen' ñi'in nuun' nteñú'un vá, jee nsá'a-a ya jisó' nute. ¹⁹ Jee sáá nkuvi yatin u'un'

áxí ñu' kilómetro ya nkujíká ráa nuun' nute nsikáka ráa barkú' jín remó', jee nini' ráa ya jíka jíé'é Jesús nuun' nteñú'ún jee vaji kuyatin re' nuun' barkú'. Jee nyu'ví ráa. ²⁰ Soo maaré' nkatyi' nuun' ráa:

—¡Nu'u' ví-i, koto yú'ví rán! —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

²¹ Saájee ne sji' nkuvi ini' ráa nñake'en ráa re' nkivi re' ini' barkú'. Jee ñamani nkanta ráa nuun' ñu'ún kuá'án' ráa.

Nñanukú rá ñivi Jesús

²² Jee kivi' steñu'ún, jee rá ñivi ku'e' ya íñí íyo ka' ityi yu'ú nteñú'ún vá, nini' ráa ya ni iin barkú' ka' ntuná' íñí yunúte vá tyi kuatyí métú'ún ni barkú' ví ya niñi yukuán, jee ntu nkivi Jesús ini' barkú' vá jín rá tee súkuá'a re' ráa tyi kuá'an' maáráa ini' barkú' vá. ²³ Jee rá inka ka' barkú' vaji ityi ñuun' Tiberias, jee nkenta rává yatin nuun' nnee' ráa nyaji' ráa ixtatílá' sáa njia'a Jesús ya kúta'vi' nuun' Ndiosí' jie'e'-e. ²⁴ Jee sáa nini' rá ñivi vá ya ntu ka' néé' Jesús yukuán, ni rá tee súkuá'a re' vá, jee nkivi rá ñivi vá ini' rá barkú' vá jee kuá'an' ráa ne ñuun' Capernaum, kuñanukú ráa Jesús.

Jesús kúvi re' kuéntá' ixtatílá' tyi sá'a re' ya kuteku' ñivi jín Ndiosí'

²⁵ Jee sáa nkanta ráa íyo ka' ityi yu'ú nteñú'ún, jee yukuán nñaketá'án' ráa re'. Jee nīkatu'ún ráa re':

—Mestrú', ¿nāma ntiaa' nú ya'á? —nkatyi' ráa.

²⁶ Jee nñaxiníko Jesús nuun' ráa jee nkatyi' re':

—Máa náá' vá kátyí' nī' nuun' rán ya nánukú rán nu'u' nsú jie'e' ya nini' rán rá seña anasí nsa'á nī', tyisa' jie'e' ya nyaji' rán ixtatílá' ne nna'a' ini' rán. ²⁷ Koto nání'vi' ini' rán jie'e' ya yáji' ya tíví. Tyisa' nani'vi' ini' rán nī'in' rán kuéntá' iin ya yáji' ya íyó nñnkání ya sá'a-a ya kuteku' rán nñnkání jín Ndiosí'. Ya'á vá taji nī' nuun' ráno'ó, ya ntají Ndiosí' nu'u' nuun' ñiví sáva kuvi nī' Se'ya Nivi, tyi Tátá' nī' Ndiosí' nstúvi re' nuun' ñivi ya ñani re' nu'u' kuniso nī' tiñu vá sáva nakuni' ñivi niso nī' tiñu vá.

²⁸ Saájee nīkatu'ún ráa re':

—¿Ná kúvi ya íyó sa'á rán' sáva kuvi sa'á rán' tiñu Ndiosí'?

²⁹ Jee nñaxiníko Jesús nuun' ráa, jee nkatyi' re':

—Tiñu Ndiosí' ví ya kunei ini' rán nu'u', ya ntyuityí re' vaji nī' —nkatyi' Jesús.

³⁰ Saáva nkatyi' ráa nuun' re':

—¿Na seña anasí sa'á nú sáva kuni' rání' maa, sáva inu' ini' rán' no'ó? ¿Na tiñu sa'á nú? ³¹ Tyi rá tátá' jíí'-ó yana'án jee nyaji' ráa maná nuun' ñu'ún sain, sáni kátyí' nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí': “Njia'a re' ixtatílá' ya nkikuun ne antiví.”

³² Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' rán: Nsú Moisés ví ya ntaji nuun' ráno'ó máá ixtatílá' ya nkikuun antiví, tyisa' máá Tátá' nì' jíá'a máá maá ixtatílá' nijia ya nkikuun antiví. ³³ Tyi ixtatílá' ya jíá'a Ndiosí' ví maaré' ya nkikuun ne antiví, jee sa'á-a ya kuteku' ñivi ñiví nínkání jín Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

³⁴ Jee nkatyi' raa nuun' Jesús:

—Tátá', sukuáni taji nú ixtatílá' ya'á —nkatyi' raa.

³⁵ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Nu'u' ví ixtatílá' ya sa'á nì' ya kuteku' ñivi nínkání jín Ndiosí'. Jee iin ñivi ya nátu'va nu'u', jee kuéntá' ni nsá' kujisoko kuiti' raa. Jee iin ñivi ya kúneí ini'-i nu'u', jee kuéntá' ni nsá' kujityi' ka' ini' raa. ³⁶ Soo sáni nkatyi' nì' nuun' rán, ya ntuví kúneí ini' rán nu'u', súka' ya nini' rán nu'u'. ³⁷ Tyi ntaká ñivi ya táji Tátá' nì' nuun' nì', jee natu'va raa nu'u'. Jee iin ñivi natu'va-a nu'u' ni nsá' sukuíta nì' maa nuun' nì'. ³⁸ Tyi nkikuun nì' ne antiví, nsú sáva sa'á nì' ya kuíni nì', tyisa' sáva sa'á nì' ya kuíni maaré' ya ntyuítí nu'u' vaji nì'. ³⁹ Jee ya'á kúvi ya kuíni maaré' ya ntyuítí nu'u', ya ntaká rá ñivi ya ntaji re' nuun' nì', jee nsá' sukuíta nì' ni iin, tyisa' xináteku' i' nì' raa jee xinákoo nì' raa kene raa nteñu rá ní'i' kivi' nuun' ní'i. ⁴⁰ Tyi ya'á kúvi ya kuíni Tátá' nì' ya ntyuítí nu'u': Ntaká ñivi ya jínú' ini' raa né'yá raa Se'ya Ndiosí', jee kúneí ini' raa maa, jee kuteku' raa nínkání jín re', jee xináteku' i' nì' raa jee xinákoo nì' raa kene raa nteñu rá ní'i' kivi' nuun' ní'i. Tyi nu'u' kuvi nì' Se'ya Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

⁴¹ Saájee táyu'ú rá ñivi Israel siki' re' tyi nkatyi' re': “Nu'u' ví ixtatílá' ya nkikuun nì' ne antiví.” ⁴² Saájee nkatyi' raa:

—¿Á nsú tee ya'á ví Jesús ya kúvi se'ya José? Jee jíní-ó né iin ví tátá' re' jín náná' re'. ¿Nasa kúvi kátyí' re': “Ne antiví nkikuun nì', rúsa”? —nkatyi' raa.

⁴³ Saájee naxiníko Jesús nuun' raa:

—Koto táyu'ú rán nteñu rán siki' nì'. ⁴⁴ Tyi ni iin ñivi ni nkúvi natu'va-a nuun' nu'u', retú nsá' nástú'va Tátá' nì' maa nuun' nì'. Tátá' nì' ví ya ntyuítí nu'u', jee nástú'va re' ñivi nuun' nì', jee xinákoo nì' maa kene-e nteñu rá ní'i' kivi' nuun' ní'i. ⁴⁵ Tyi sukuán níso nuun' tutu' ya ntee rá tee nñakani raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'án: “Ntaká ñivi xiné'én' Ndiosí' raa.” Jee ntaká ñivi ya tyú'un ini' raa tu'un kátyí' Tátá' nì', jee kútú'va raa ya xiné'én' re', jee nátu'va raa nuun' nu'u'.

⁴⁶ Ni iin ñivi ntiá'an kuni' jínúun' raa Tátá' nì', tyi métú'un nu'u', ya vaji nì' ne nuun' Tátá' nì' Ndiosí', ví ya nini' nì' Tátá' nì'. ⁴⁷ Jee máá naá' vá kátyí' nì' nuun' rán: Ñivi ya kúneí ini' nu'u' jee ya ní'ín'-i ya tékú'-u nínkání Ndiosí'. ⁴⁸ Nu'u' ví ixtatílá' ya sa'á nì' ya kuteku' ñivi nínkání jín Ndiosí'. ⁴⁹ Rá tátá' jíí-ó ne yana'án, jee sú nyaji' raa ixtatílá' ya naní maná sáá nikonúun raa nuun' ñu'un sain,

jee ni'i' raa. ⁵⁰ Soo ixtatílá' ya'á ya kátyí' ni' ya vaji ne antiví, sáva nani ñivi ya kaji' maa, jee nsá' kuvi'-i nuun' Ndiosí'. ⁵¹ Tyi maání' kuvi ixtatílá' tékú' vá ya nkikuun ni' ne antiví, sáva néni iin ñivi ya kaji' raa maa, jee sa'á-a ya kuteku' raa níínkání jín Ndiosí'. Jee ixtatílá' ya ku'va ni' ví yikikúñu ni'. Ku'va ni' maa sáva ni'in' ñivi ñivi kuvi kuteku' raa níínkání jín Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

⁵² Saáva rá ñivi Israel nkantátú'un iin inka raa, jee nkatyi' raa:

—¿Nasa kúvi taji tee ya'á yikikúñu re' kaji'-ó maa? —nkatyi' raa.

⁵³ Saáva nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán: Retú nsá' kaji' rán yikikúñu ni', ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi, jee retú nsá' ko'o rán niñi' ni', jee nsá' ni'in' rán ya kuteku' rán níínkání jín Ndiosí'. ⁵⁴ Tyi ñivi ya yáji'-i yikikúñu ni', jín ya ko'o rán niñi' ni', ya ní'ín' raa ya tékú' raa níínkání jín Ndiosí' jee nu'u' jee xinátekú' ii' ni' raa jee xinákóo ni' raa kene raa nteñu rá ní'i' kivi' nuun' ní'i'. ⁵⁵ Tyi yikikúñu ni' ví ya yáji' nijia jee niñi' ni' ví ya jí'i nijia. ⁵⁶ Tyi iin ñivi ya yáji'-i yikikúñu ni' jee jí'i-i niñi' ni', jee kínóo-o yí'í-i nuun' ni', jee kínóo ni' yí'í ni' nuun' maáa. ⁵⁷ Máa Tátá' ni' ya tékú', ya ntyuítí' re' nu'u' vaji ni', jee maaré' nsá'á ya tékú' ni'. Jee suni sukuán iin ñivi yáji'-i nu'u' jee sa'á ni' ya kuteku' ñivi níínkání jín Ndiosí'. ⁵⁸ Tyi ixtatílá' ya'á ya kátyí' ni' ya vaji ne antiví, nsú kuéntá' maná ya nyaji' rá tátá' jí'-ó jee ni'i' raa. Tyi ñivi ya yáji' ixtatílá' ya'á jee kuteku'-u níínkání jín Ndiosí'.

⁵⁹ Jee rá tu'un yukuán nkatyi' Jesús sáa xíné'én' re' rá ñivi ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú' rá ñivi Israel ñuun' Capernaum.

Tu'un ya stékú'-u yó níínkání jín Ndiosí'

⁶⁰ Saáva sáa nteso'o ku'e'e' rá ñivi súkuá'a re' raa rá tu'un xíné'én' re', jee nkatyi' raa:

—Víjí ví'í jie'e' tu'un ya'á. ¿Né iin kúvi tiin maa rúja?

⁶¹ Jee ya jíní' máa Jesús ya rá ñivi ya súkuá'a re' raa táyu'ú raa sukuán, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—¿Á tyúníní tu'un ni' ini' ráno'ó? ⁶² ¿Ná kuka'vi ini' rán retú kuni' rán nu'u' kinaa ni' ne antiví nuun' nnee' ni' ne xí'nañú'ún? Maání' kúvi maaré' ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi.

⁶³ Tyi Tatyí' Íí' Ndiosí' ví ya sá'á ya kuteku' ñivi níínkání jín Ndiosí'. Soo máa yikikúñu ntuná' íyótiñu-u sa'á-a sukuán. Rá tu'un nkatyi' ni' sá'á-a kivi Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ñivi jee jiá'a-a ya kuteku' ñivi níínkání jín Ndiosí'. ⁶⁴ Soo íyó sava rán ntu kúne' ini' rán nu'u'.

Nkatyi' Jesús su'va tyi ne xí'nañú'ún ya jíní' re' né iin ví rá ñivi ya ntu ínú' ini' raa re', jín né iin ví ya naku'va-a re' nuun' rá tee nísofíñú. ⁶⁵ Jee nkatyi' re':

—Saáva nkatyi' n̄i' nuun' rán ya ni ñin ñivi nkúvi natu'va-a nuun' nu'u', retú nsá' jiá'a Tátá' n̄i' nuun' ñivi vá ya natu'va-a nuun' n̄i' —nkatyi' Jesús.

⁶⁶Jee ne kivi' yukuán jee kue'e' ñivi ya nsukuá'a Jesús raa, nxinóo raa re', jee ntuví ka' nkutá'án raa jín re'. ⁶⁷Saájee nkatyi' Jesús nuun' ni uxú' uvi' (12) rá tee ya súkuá'a re' raa:

—¿Á ntu suni kuíni ráno'ó k̄i'in' rán? —nkatyi' Jesús.

⁶⁸Jee n̄axiní'kó Simón Pedro nuun' re':

—Ito'o', ¿né ñin nuun' kúvi k̄i'in' rán'? Tyi maánú íyó jín tu'un ya sa'á ya kuteku' rán' n̄ínkání jín Ndiosí'. ⁶⁹Jee ránu'u' tyi ya ínú' ini' rán' jee ya jíní' rán' ya no'ó vá íf' ya vaji ne nuun' Ndiosí' —nkatyi' Pedro.

⁷⁰Jee n̄axiní'kó Jesús nuun' raa:

—¿Á nsú nu'u' nkaji n̄i' uxuvi' (12) ráno'ó rúja? Jee ñin ráno'ó kúvi ku'ina'.

⁷¹Nka'an' re' sukuán jie'e' Judas Iscariote, ya kúvi se'ya Simón, tyi Judas ya'á naku'va-a re' xintíin' rá tee nísotíinú, asú' ñin rá uxuvi' (12) ya nkáji re' ví-i.

Rá ñani' Jesús ntu ínú' ini' raa re'

7 Jee sáa njia'a rá ya'á, jee Jesús jíkanuun re' ityi ñuun' Galilea, tyi ntuví kuíni re' kakanuun re' ñuun' Judea. Tyi rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi Israel ní'ví' ini' raa ka'ni' raa re'. ²Jee vakuyatin koo viko ya sa'á rá ñivi Israel, ya sa'á raa ve'i sayo jee néé' raa maa ñin semana.^a ³Jee nkatyi' rá ñani' Jesús nuun' re':

—Kene nú nuun' ñuun' ya'á, jee kuá'án nú nuun' ñuun' Judea, sáva rá ñivi ya súkuá'a nú raa kuni' raa rá tiñu sá'á nú. ⁴Tyi retú núkú ñin ñivi ya tvi nijin'-i nuun' ni'i, jee ntuví sá'á yu'u'-u tiñu sá'á-a. Jee retú sá'á nú rá tiñu sukuán, jee stúvi nú maánú nuun' ni'i ñivi ñivi.

⁵Nkatyi' rá ñani' Jesús sukuán, tyi ntuví ínú' ini' raa re'. ⁶Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ntiá'an kanta' tiempú' k̄i'in' n̄i', soo n̄ani tiempú' íyó tiempú' rán k̄i'in' rán viko. ⁷Tyi rá ñivi íyó ñivi ya'á, jee ntuví kúvi ku'un tá'vi ini' raa kune'yá raa ráno'ó. Soo nu'u' tyi n̄ú'ún tá'vi ini' raa né'yá raa nu'u', tyi jiá'a n̄i' ya naá' jie'e' raa tyi stúvi n̄i' ya nivá'a kúvi rá tiñu sá'á raa. ⁸Kuá'án ráno'ó viko vá. Nu'u' tyi ntiá'an kenta k̄i'in' n̄i' viko vá, tyi ntiá'an kanta' sikúnkuvi tiempú' n̄i'.

⁹Jee sáa nkatyi' re' ya'á, jee nkinoo re' nuun' ñuun' Galilea.

^a 7:2 Naní viko ya'á Tabernáculos, ya sá'á rá ñivi Israel sáva naku'un ini' raa rá vixiko (40) kuyá' nikanuun rá tátá' jíf' raa yana'án nuun' ñu'ún sain, sáa nsjákáku Ndiosí' raa nuun' ñuun' Egipto.

Kua'an' Jesús viko ve'i sayo

¹⁰ Soo sáa kua'an' rá ñani' re', saájee suni kua'an' re' viko vá, soo nsá' kuá'an' nijin' re', tyi kua'an' yu'u' re'. ¹¹ Jee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel nnañukú ráa re' viko, jee sava ráa nkatyi':

—¿Né nú' íyó tee yukuán rúja? —nkatyi' ráa.

¹² Jee ká'an' yu'u' ví'í rá ñivi kue'e' siki' Jesús nteñu ráa. Sava ráa kátyí': “Tee va'a kúvi re'.” Soo sava ráa ka' kátyí': “Ntuví, tyisa' xíná'ví re' rá ñivi kue'e'”, kátyí' ráa.

¹³ Soo ni iin ráa ntu ká'an' nijin' ráa xini' re', tyi yú'ví ráa né'yá ráa rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel. ¹⁴ Soo sáa nkusáva íyó viko, jee nkivi Jesús tyíké'i ini' veñu'un ká'nú jee xiné'én' re' rá ñivi. ¹⁵ Jee ntivi xini' rá ñivi Israel, jee kátyí' ráa:

—¿Naja tyi jini' ví'í tee ya'á rá tu'un nítyí, tyi ntuví nsúkuá'a ví'í re'? —nkatyi' ráa.

¹⁶ Jee nnaixiníko Jesús nuun' ráa:

—Rá tu'un ya xiné'én' ni' ráno'ó, jee nsú tu'un kéne ini' maání' ví-i, tyisa' vaji ne nuun' maaré' ya ntyuityí re' nu'u'. ¹⁷ Jee retú nani ñivi kuíni-i sa'á-a tiñu ya kuíni máa Ndiosí', jee kuni' ñivi vá jie'e' tu'un kátyí' ni', tyi kuni'-i retú vaji ne nuun' Ndiosí' tu'un kátyí' ni', áxí retú vaji ne nuun' nu'u'. ¹⁸ Tyi iin ñivi ya ká'an'-a rá tu'un ya jiáni ini' maáa, jee ñivi vá nukú-u ya nakuétú'ún ñivi maa. Soo iin ñivi ya nánukú-u ya nakuétú'ún rá ñivi maaré' ya ntyuityí maa, ñivi naa' kúvi-i, jee ntu yí'í tu'un tú'ún ini'-i. ¹⁹ ¿Á ntu ntaji Moisés tu'un ley ya ntatúni' Ndiosí' nuun' rán rúja? Jee ni iin rán ni ntuví síkúnkuvi rán ya tátúni' tu'un ley vá. ¿Na kuvi tyi ní'ví' ini' rán ka'ni' rán nu'u'? —nkatyi' Jesús.

²⁰ Jee nnaixiníko rá ñivi kue'e' vá nuun' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Tatyí' kini yí'í no'ó. ¿Né iin ní'ví' ini'-i ka'ni'-i no'ó?

²¹ Jee nnaixiníko Jesús jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Iin tiñu nsá'a ni', jee ntaká rán ntivi xini' rán. ²² Soo Moisés ntaji re' ñujiín' ya íyó ke'ne' tiyu' rán ntí' yu'ú ñin násí' xini' nuun' íí tee jee siíyo rán maa sáva koo seña circuncisión. (Soo ntu váji-i ne nuun' Moisés, tyisa' vaji ne nuun' ráa tátá' jí'í-ó yana'an tiñu ya sá'á circuncidar-ó), jee sá'á circuncidar rán iin tee asúnika' kúvi-i kivi' nájiávi. ²³ Jee retú ní'ín' iin tee ya sa'á circuncidar rán maa kivi' nájiávi, sáva ntu jiá'a rán nuun' tu'un ley vá ya ntatúni' Ndiosí' ya njia'a re' nuun' Moisés, ¿na kúvi tyi kítí' ini' rán né'yá rán nu'u', tyi nxinúvi nín ni' iin tee kivi' nájiávi? ²⁴ Jee koto sánáa' rán siki' nu'u' sánikuá' jiáni ini' rán. Tyisa' naa' sanáa' rán sáni ya naá' —nkatyi' Jesús.

Ká'an' Jesús jie'e' né nú' vaji re'

²⁵ Saájee sava rá ñivi Jerusalén kátyí' ráa nuun' tá'an ráa:

—¿Á nsú tee ya'á ví ya nánukú rá tee kúñá'nú ka'ni' ráa maa? ²⁶ Jee kune'yá rán, tyi nutyitú ká'an' re', jee ni ntuná' kátyí' ráa nuun' re'.

¿Á vansá' sanaan' jíní' nijia rá tee nísotíñú ya kúvi tee ya'á Cristo?^a

²⁷ Soo tee ya'á, tyi jíní'-ó né nú' vaji re'. Soo Cristo tyi sáá kiji-i jee ni ñin ñivi nsá' kuni' ráa né nú' kiji-i —nkatyi' rá ñivi vá.

²⁸ Saájee sáá súkuá'a Jesús rá ñivi tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, jee nka'an' ni'in re':

—¿Á jíní' nijia rán nu'u', jee á jíní' nijia rán ne nú' vaji ni' rúja? Soo nsá' kúvi ini' maání' ya vaji ni' ñiví ya'á. Tyi maaré' ya ntyuítí re' nu'u' jee naa' ví'í re'. Jee ni' ntuví jíní' rán ini' re'. ²⁹ Soo nu'u' tyi jíní' ni' ini' re', tyi né nú' maaré' vaji ni', jee maaré' ntyuítí nu'u' vaji ni' —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

³⁰ Saájee nni'vi' ka' ini' ráa ya tiin ráa re'. Soo ni ñin ráa ni ntuví ntíin ráa re', tyi ni ntiá'an kanta' hora re'. ³¹ Jee kue'e' rá ñivi ninu' ini' ráa ya kúvi re' Cristo, jee nkatyi' ráa:

—Jee sáá kiji máá maá Cristo, ¿á sa'á re' ka' seña anasí nsú ká' tee ya'á rúja? ¡Ntuví!, [saáva íyó kúvi re' Cristo].

Rá tee fariseo tyi ntají ráa rá tee kúmí veñu'un ká'nú sáva tiin ráa Jesús

³² Sáá nteso'o rá tee fariseo tu'un ya'á ya kátyí' rá ñivi jee ntyuítí rá sutu' kúñá'nú jín rá fariseo vá rá tee kúmí yukuán sáva tiin ráa Jesús. ³³ Saájee nkatyi' Jesús:

—Yaku' ni ka' tiempú' íyó kune'e' ni' jín rán, jee kino'on' ni' nuun' maaré' ya ntají nu'u' vaji ni'. ³⁴ Jee nanukú rán nu'u', soo ni nsá' nani'in' rán nu'u', tyi nuun' k'i'in' ni' kune'e' ni', jee nkúvi k'i'in' rán kune'e' rán yukuán —nkatyi' Jesús nuun' ráa.

³⁵ Saájee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel jíkátu'un tá'an ráa, jee kátyí' ráa:

—¿Né nú' kúvi nuun' k'i'in' tee ya'á, ya nsá' nani'in'-ó maa rúja? ¿Á nsá' k'i'in' re' nuun' néé' rá tá'an ñuun'-ó ya kua'an' ráa ñetenuun ráa néé' ráa rá ñuun' Grecia? Jee, ¿á k'i'in' re' sukuá'a re' rá ñivi ñuun' Grecia vá? ³⁶ ¿Ná kuíni kátyí' tu'un ya'á ya nkatyi' re': “Nanukú rán nu'u', soo ni nsá' nani'in' rán nu'u', tyi nuun' k'i'in' ni' kune'e' ni', jee nkúvi k'i'in' rán kune'e' rán yukuán”, rúja? —nkatyi' rá tee vá.

^a 7:26 Cristo kuíni kátyí' maá tee ya tyuítí Ndiosí' tatúní'-i ñiví jee sikáku-u ñivi ñiví jie'e' kuatyí ráa.

Tatyí' Í' Ndiosí' kúvi kuéntá' nteká'nú ya sá'a-a kuteku' ñivi nínkání jín Ndiosí'

³⁷ Kiví' nuun' ní'i viko vá ya kúvi kiví' ñá'nú ka', jee nnakuíñí' nityi' Jesús jee nkatyi' re':

—Retú né nì' iin rán kuéntá' jítyí' ini' ánima'-a nute, jee natu'va nuun' nì' jee ko'o [ya taji nì' nuun' nú]. ³⁸ Tyi ñivi kúneí ini' ráa nu'u' jee kene ini' ñivi vá kuéntá' nute ká'nú ya sá'a-a ya kuteku' ñivi vá nínkání jín Ndiosí', sáni kátyí' nuun' Tutu' Í' —nkatyi' Jesús.

³⁹ Soo nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á jie'e' Tatyí' Í' Ndiosí', tyi rá ñivi ya kúneí ini' ráa re', jee nì'in' ráa Tatyí' Í' Ndiosí' kè-i ini' ánima' ráa. Tyi ni ntiá'an taji Ndiosí' Tatyí' Í' re', tyi jie'e' ntiáné kinaa Jesús antiví súkún nuun' kúñá'nú re'.

Síin síin jíani ini' rá ñivi jie'e' Jesús

⁴⁰ Saájee sava rá ñivi kue'e' ya íñí yukuán nkatyi' ráa:

—Tee ya'á máá naá' nijia kúvi re' máá tee ya íyó kiji nakani tu'un kene yu'ú Ndiosí'.

⁴¹ Jee sava ka' rá ñivi vá nkatyi':

—Tee ya'á kúvi máá Cristo —nkatyi' rá ñivi vá.

Soo sava ráa ka' nkatyi':

—Ntuví tyi nsú nuun' ñuun' Galilea kiji Cristo. ⁴² Tyi, ¿á ntu kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' ya kaku Cristo nuun' tata' itiyiúkún' váji ne nuun' David, jee tee ñuun' Belén kuvi re', nuun' kúvi ñuun' nuun' nnee' David ne yana'án rúja? —nkatyi' rá ñivi vá.

⁴³ Jee síin síin íñí iin inka ráa jie'e' Jesús. ⁴⁴ Jee sava rá ñivi vá kuíni ráa tiin ráa Jesús, soo ni iin ráa ntuví ntíin ráa re'.

Rá tee nísotíñú ntuví jínú' ini' ráa Jesús

⁴⁵ Saájee rá tee kúmí veñu'un ká'nú nnikó ráa nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá fariseo. Jee níkatu'ún ráa rá tee vá jee nkatyi' ráa:

—¿Na kuvi tyi ntuví vaji rán jín Jesús? —nkatyi' ráa.

⁴⁶ Jee nkatyi' rá tee kúmí veñu'un ká'nú vá:

—Ni ntuví nká'án' ni iin tee kuá' ká'án' tee ya'á —nkatyi' ráa.

⁴⁷ Saájee nnaixiníko rá fariseo:

—¿Á suni nxiná'ví re' ráno'ó ranika'? ⁴⁸ ¿Á íyó néni iin rá tee nísotíñú áxí rá fariseo ya jínú' ini' ráa re' réja? ¡Ntuví! ⁴⁹ Soo rá ñivi kue'e' vá ya ntuví jíní' ráa ná kátyí' tu'un ley ntatúní' Ndiosí', jee yósóninu ráa.

⁵⁰ Jee Nicodemo (ya ñá'an' re' nuun' néé' Jesús iin yakuáá', jee suni kúvi re' iin rá fariseo) jee nkatyi' re' nuun' ráa:

⁵¹ —¿Á nsá' kátyi' tu'un ley ntatúni' Ndiosí' ya nkúvi sanáa'-ó siki' iin tee, retú ntu xí'na ka' teso'o-ó rá tu'un ká'an'-a, sáva kuká'nú ini'-ó ná kúvi ya nsa'á-a? —nkatyi' Nicodemo.

⁵² Jee nnaixiníko rá tee vá jee nkatyi' raa:

—¿Á suni tee ñuun' Galilea kúvi nú ya ká'an' nú sukuán? Nanukú kávií va'a nú nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' jee kuni' nú ya Galilea ntu kene nuun' ñuun' vá iin tee ya nakani-i tu'un kene yu'ú Ndiosí' —nkatyi' rá tee vá.

⁵³ [Saájee ta iin iin raa kuano'on' raa ta ve'i raa.]

Ña'an téní

8 Soo Jesús tyi kuá'an' re' ityi yuku Olivos. ² Jee yane'en' kivi' steñu'ún, jee nkenta tuku re' tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, jee ni'i rá ñivi nkiji raa nuun' re', jee nxiné'én' re' raa. ³ Saájee rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ntatúni' Ndiosí' jín rá tee fariseo, nkínaka raa nuun' Jesús iin ña'an ya ntiin raa ña sáa sá'a téní ña. Jee ñani raa ña ma'ñú rá ñivi néé' yukuán. ⁴ Jee nkatyi' raa nuun' Jesús:

—Mestrú', ntiin rán' ña'an ya'á sáa sá'a téní ña. ⁵ Jee tu'un ley ya néé' nuun' Tutu' Í' ntatúni' Moisés ya íyó kuun-ó yuu' rá ña'an sá'a su'va ne kuvi' ráña. Saájee no'ó jee, ¿naja kátyi' nú?

⁶ Soo nkatyi' raa rá tu'un ya'á sáva kototúni' raa re', sáva ni'in' raa na jie'e' kuvi xikóná'an raa re'. Soo nnaasa'á nei Jesús maaré' ne nuun' ñu'un, jee ntee re' tu'un nuun' ñu'un jín xintíin re'. ⁷ Jee ítyí yítuvi raa káká'an' raa jikátu'ún raa re'. Jee nnaquiñi' re', jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Retú iin ráno'ó ntu íyó kuatyí nú, jee xí'nañu'ún no'ó kuun nú yuu' ña —nkatyi' Jesús.

⁸ Saájee nnaasa'á nei tuku re' maaré', jee tukuni ntee tuku re' nuun' ñu'un. ⁹ Soo sáa nteso'o raa rá tu'un nkatyi' re' ya'á, jee ta iin ta iin raa nkene raa kuá'an' raa, jee xí'na ka' rá ñivi ñá'nú ka' nkene, jee nkene ka' rá inka ya nekua' ni'i raa nkene raa kuá'an' raa, jee métú'ún ni ka' Jesús nkinoo re' jín ña'an vá ya íñi ña ma'ñú rá ñivi. ¹⁰ Jee nnaquiñi' nityi' Jesús jee nkatyi' re' nuun' ña:

—Ña'an, ¿né nú' íyó rá ñivi ya ká'an' siki' nú? ¿Á ni' iin raa ntu sjíta raa no'ó rúja? —nkatyi' Jesús.

¹¹ Jee nkatyi' ña:

—Ni iin raa, kátáta.

Saájee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Ni nu'u' ntu sjíta ni' nó. ¡Kuá'an, jee koto sá'a nú ka' kuatyí! —nkatyi' Jesús.

Jesús kúvi ñu'un' ya túun nuun' neen' ini' ánima' ñivi ñiví

¹² Jee tukuni nka'an' Jesús jín rá ñivi, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Nu'u' ñu'un' kúvi ni' nuun' rá ñivi ñiví ya stúún' ni' ini' ánima' raa, jee ñin ñivi ya níkin'-i nu'u' ntuné kaka-a ñujín' nuun' neen', tyisa' ku'un ñu'un' ya stúún' ni' ini' ánima' ñivi vá ya sá'a-a ya kuteku' ñivi nínkání jín Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

¹³ Saájee nkatyi' rá tee yí' ñujín' fariseo nuun' Jesús:

—No'ó tyi nákani nú tu'un jie'e' maánú, saájee tu'un kátyi' nú ntuná' yíyá'vi-i jee nsú ya naá' ví-i —nkatyi' raa.

¹⁴ Saájee nmaxiníko Jesús nuun' raa, jee nkatyi' re':

—Asúnika' jiá'a ni' ya naá' jie'e' maání', jee ya naá' kúvi nijia tu'un jiá'a ni'. Tyi jíní' ni' né nú' kúvi nuun' vaji ni', jín né nú' kúvi nuun' kǐ'in' ni'. Soo ráno'ó tyi ntuví jíní' ránú né nú' kúvi nuun' vaji ni', ni né nú' kúvi nuun' kǐ'in' ni'. ¹⁵ Ráno'ó tyi sánáa' rán jie'e' tu'un ká'an' ni' sáni jiáni ini' rá ñivi yikikúñu. Soo nu'u' tyi ntu sánáa' ni' sikǐ' ni ñin ñivi. ¹⁶ Soo retán' nu'u' jee sánáa' ni' jie'e' ñivi, jee naa' ke'ne' nijia ni' jie'e' ñivi vá. Tyi nsú métú'ún ni' ni sa'a maa, tyi nu'u' jín Tátá' ni', tyi maaré' ví ya ntyuityí re' nu'u' vaji ni' jín tiñu níso ni'. ¹⁷ Jee nuun' tutu' ya níso tu'un ntatúní' Ndiosí' ya kúvi ley ya kúmí rán, néé' tu'un ya kátyí'-i ya nuun' íyó uvi' ñivi ya jiá'a ya naá' jee retú ñin nuún ni ká'an' raa, yukuán jee jíní' nijia-ó ya íyó naa' tu'un ká'an' raa. ¹⁸ Saáva nu'u' ví ya jiá'a ya naá' jie'e' maání'. Jee Tátá' ni' ya ntyuityí re' nu'u' ví ya jiá'a re' ya naá' jie'e' nu'u' —nkatyi' Jesús.

¹⁹ Saájee suviráa nkatyi' nuun' re':

—¿Né nú' íyó Tátá' nú résa?

Jee nmaxiníko Jesús:

—Ni ntuví jíní' ránú né ñin kúvi nu'u', jee suni ni ntuví jíní' rán ini' Tátá' ni'. Tyi retán' jíní' rán né ñin kúvi nu'u' jee yukuán jee suni kuni' rán ini' re' —nkatyi' Jesús.

²⁰ Jee rá tu'un ya'a nkatyi' Jesús sáa súkuá'a re' rá ñivi tyíké'i ini' veñu'un ká'nú yatin nuun' káa yatun' nuun' sókó' rá ñivi xu'ún nuun' Ndiosí'. Soo ni ñin raa ntuví ntñin raa re', tyi ni ntí'an kenta hora re'.

Nkatyi' Jesús: “Ntuví kúvi kǐ'in' rán nuun' kǐ'in' ni”

²¹ Saájee tukuni nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Nu'u' tyi kǐ'in' ni', jee nanukú rán nu'u', soo nsá' nani'in' rán nu'u', tyi kuniso ñi' rán kuatyí sáa kuvi' rán. Saáva nsá' kuvi kǐ'in' rán nuun' kǐ'in' ni' kune'e' ni' —nkatyi' Jesús.

²² Saájee rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi Israel nkatyi' iin inka raa:

—¿Á ka'ni' máa tee ya'á maáa, ya kátyí'-i ya: “Nsá kuvi kǐ'in' rán nuun' kǐ'in' nǐ' kunee' nǐ'”? —nkatyi' raa.

²³ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ráno'ó tyi ñivi ñiví tyǐji ya'á kúvi rán. Soo nu'u' tyi ne ñuun' antiví súkún siki' vaji nǐ'. Jee ráno'ó tyi ñivi ñiví ya'á kúvi rán. Soo nu'u' tyi nsú ñiví ya'á vaji nǐ'. ²⁴ Saáva nkatyi' nǐ' ya kuniso ii' rán rá kuatyí' rán sáa kuvi' rán. Tyi retú ntuví jínú' ini' rán ya Nu'u' Ví-i,^a ya kátyí' nǐ', saáva kuniso ii' rán rá kuatyí' rán sáa kuvi' rán —nkatyi' Jesús.

²⁵ Saájee nǐkatu'ún raa Jesús:

—No'ó, ¿né iin kúvi nú résa? —nkatyi' raa.

Saájee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ne ya xǐ'nañú'ún nkatyi' nǐ' né iin kúvi nǐ' nuun' rán. ²⁶ Íyó kue'e' tu'un ya katyi' nǐ' jie'e' rán, jín suni kue'e' jie'e' sanáa' nǐ' jie'e' rán. Soo maaré' ya ntyuítí' re' nu'u', naa' kúvi re', jee rá tu'un ya nteso'o nǐ' ya nkatyi' re' ví rá tu'un kátyí' nǐ' nuun' ñivi ñiví ya'á.

²⁷ Soo ntuví ñáku'un ini' rá ñivi vá ya ká'an' Jesús tu'un jie'e' Tátá' re' ya íyó antiví. ²⁸ Saájee nkatyi' Jesús:

—Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kuvi nǐ' Se'ya Ñivi, sáa xináa rán nu'u' nuun' kurúsi', jee kuni' rán ya Nu'u' Ví-i,^b ya kátyí' nǐ', Jee kuni' rán ya ni iin tiñu ntu sá'a nǐ' ya máa maání'. Tyisa' sá'a nǐ' sánikuá' nxiné'én' Tátá' nǐ' nu'u', jee rá tu'un yukuán ví ya kátyí' nǐ'. ²⁹ Jee Tátá' nǐ' ya ntají re' nu'u' jee íyó re' jín nǐ'. Jee ntuví nxínóo métú'ún re' nu'u' tyi sukuáni sá'a nǐ' tiñu ya tá'an' ini' re' né'yá re' maa —nkatyi' Jesús.

³⁰ Jee sáa nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á sukuán, jee kue'e' rá ñivi nkunéi ini' raa re'.

Jie'e' rá ñivi ya kúvi se'ya Ndiosí' jín rá ñivi yǐ'í xintíin kuatyí

(Gálatas 5:1)

³¹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi Israel ya nínu' ini' raa re':

—Retú kǐ'ǐ nǐ'in' rán nuun' rá tu'un ya xiné'én' nǐ' ráno'ó, saájee kúvi nijia rán ñivi ya súkuá'a nǐ' ráno'ó. ³² Jee kuni' rán ya naá' jee ya naá' vá nakani núne-e ráno'ó —nkatyi' Jesús.

³³ Jee nnaxiní'kó raa nuun' re':

—Ityiyúkún' vǐji ne nuun' Abraham kúvi rání', jee ni ntu nkúvi kuití' rán' musú' ké'en ñivi ya yǐ'í rán' xintíin ni iin ñivi. ¿Naja vá kúvi katyi' nú ya kenta nakuñi' núne rán rúja? —nkatyi' raa.

³⁴ Jee nnaxiní'kó Jesús nuun' raa:

^a 8:24 ñin súvi máa ñá'nú kǎ' naní Ndiosí' kúvi Nu'u' Ví-i. ^b 8:28 ñin súvi máa ñá'nú kǎ' naní Ndiosí' kúvi Nu'u' Ví-i.

—Máá náá' vá kátyí' nì' nūn' ráno'ó, ya ntaká rá ñivi ya sa'á kuatyí, jee yí'í ráa xintín kuatyí kuéntá' ñin musú' ké'en ñivi. ³⁵ Soo ñin musú' ya ké'en ñivi, jee ntuví kúvi kinoo musú' vá ñínkání kuvi-í ñin rá tá'án ve'í. Soo máá se'ya tee xín ve'í tyi kínóo re' ñínkání kúvi re' ñin rá tá'án ve'í. ³⁶ Saájee, retú nu'u' ya kúvi nì' Se'ya Ndiosí', nakani núne nì' ráno'ó kene rán xintín kuatyí rán, jee nakuiñi' núne nijia rán xintín kuatyí rán. ³⁷ Jíní' nì' ya itiyúkún' kéne nūn' Abraham kúvi rán, soo sú sukuán íyó jee ní'ví' ini' rán ka'ni' rán nu'u', tyi ntuví jiá'a rán kivi tu'un kátyí' nì' ini' ánima' rán. ³⁸ Nu'u' tyi kátyí' nì' tu'un ya nxiné'én' Tátá' nì' nūn' nì'. Saájee ráno'ó tyi sá'á rán tiñu ya nxiné'én' tátá' rán nūn' rán —nkatyi' Jesús.

³⁹ Jee naxiní'kó ráa jee nkatyi' ráa:

—Tátá' jí' yana'án rán' kúvi Abraham.

Jee nkatyi' Jesús nūn' ráa:

—Retán' kúvi nijia rán tata' itiyúkún' váji ne nūn' Abraham jee yukuán jee sa'á rán tiñu vá'a kuéntá' nsa'á Abraham tiñu vá'a nékúvi. [Soo ntu sá'á rán maa.] ⁴⁰ Soo vitan jee ráno'ó, jee ní'ví' ini' rán ka'ni' rán nu'u', ya kúvi ni ñin tee ya nkatyi' ya naá' nūn' rán, ya nteso'ó nì' ya nkatyi' Ndiosí' nūn' nì'. Abraham tyi ntuví nsa'á re' sukuán. ⁴¹ Jee ráno'ó tyi sa'á rán tiñu sa'á tátá' rán —nkatyi' Jesús.

Saájee nkatyi' ráa nūn' re':

—Ránu'u' tyi nsú se'ya ná'ví kúvi rán' tyi íyó ñin Tátá' rán', ya kúvi Ndiosí'.

⁴² Saájee nkatyi' Jesús nūn' ráa:

—Jee retán' Ndiosí' kúvi re' Tátá' rán, jee kunūn' rán nu'u' nékúvi. Tyi nu'u', jee ne nūn' Ndiosí' nkene nì' vaji nì'. Jee nsú jie'e' nkuini maání' jee vaji ni, tyisa' maaré' ntají re' nu'u' vaji nì'. ⁴³ ¿Na jie'e' tyi ntuví jiáku'un ini' rán rá tu'un kátyí' nì' rúja? Tyi ntuví kuíni rán tyu'un so'ó rán rá tu'un ká'án' nì'. ⁴⁴ Tyi ráno'ó tyi tátá' rán kúvi kuí'na' kúñá'nú, tyi kuíni rán sa'á rán rá tiñu ya níyo ini' tátá' rán vá sa'á rán. Tyi maaré' kúvi re' ya sá'á re' niyi ne tiempú' xí'nañú'ún ya ñakoo ñiví ya'á. Jee ni ntuví íñi-i jín ya naá', tyi ntuví ñú'ún ya naá' ini'-i. Sáa ká'án' re' tu'un tú'ún jee ká'án' re' sánikuá' nasa íyó maaré', tyi ya kini tú'ún ví re' jee kúvi re' tátá' nūn' ya váji tu'un tú'ún. ⁴⁵ Jee nu'u' tyi kátyí' nì' ya naá', jee saáva ntuví jínú' ini' rán nu'u'. ⁴⁶ ¿Né ñin ráno'ó kúvi tyikuatyí rán nu'u' ré íyó ñin kuatyí nì' rúja? Retú ya naá' kátyí' nì', ¿na kuvi tyi ntuví jínú' ini' rán nu'u' rúja? ⁴⁷ Tyi ñivi yí'í nūn' Ndiosí' jee suviráa tyú'un ini' ráa rá tu'un re'. Soo ráno'ó tyi ntuví tyú'un ini' rán maa, tyi ntuví kúvi rán ñivi re' —nkatyi' Jesús.

Ya íyó Cristo ne ntiá'an kikoo Abraham

⁴⁸ Saájee nnaixiníko rá ñivi Israel, jee nkatyi' ráa nuun' Jesús:

—¿Á ntu su vaṭuni kátyí' rán' ya kúvi nú ñin tee nuun'

Samaria,^a jín ya yí'í ñin kui'na' ini' nú? —nkatyi' ráa.

⁴⁹ Jee nnaixiníko Jesús:

—Nu'u' tyi ntuví na kui'na' yí'í ini' ni'. Tyisa' íyó ya ñá'nú nuun' ni' nuun' Tátá' ni', jee ráno'ó tyi ntuví íyó ya ñá'nú nuun' rán nuun' nu'u'.

⁵⁰ Soo nu'u' tyi ntuví núkú ni' ya nakuétú'ún ñivi nu'u'. Tyi íyó ñin ya núkú re' sá'a re' ya kúñá'nú ni' jee maaré' vá sánáa' re' jie'e' ni'í. ⁵¹ Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya retú neni ñin ñivi ya tyu'un ini' tu'un ni', jee ni nsá' kuvi' ánima'-a tyi koo-o jín Ndiosí' nínkání —nkatyi' Jesús.

⁵² Saájee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel nkatyi' ráa nuun' Jesús:

—Vitan jee jíní' va'a rán ya yí'í tatyí' káni ini' nú. Tyi Abraham jee ni'í'-i, jín suni rá tee nnaḱani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'án, jee suni ni'í' ráa. Jee no'ó tyi kátyí' nú ya: “Neni ñin ñivi ya tyu'un ini' tu'un ni', jee ni' nsá' kuvi'-i”, kátyí' nú. ⁵³ Jee, ¿á no'ó vá kúñá'nú nú ka' nsú ká' tátá' jí'-ó Abraham ya ni'í' re' résa? Jee, ¿á kúñá'nú nú ka' nsú ká' rá tee nnaḱani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ya suni ni'í' ráa rúsa? Jee no'ó, ¿né ñin kúvi nú kúní' nú rúja? —nkatyi' ráa.

⁵⁴ Saájee nnaixiníko Jesús:

—Retán' nu'u' nákuétú'ún ni' maání' jee ntuná' yíyá'vi ya nákuétú'ún ni' maání'. Maá Tátá' ni' kúvi ya nákuétú'ún re' nu'u'. Jee maaré' kúvi ya kátyí' rán ya Ndiosí' rán kúvi re'. ⁵⁵ Soo ni ntuví jíní' rán ini' re'. Soo nu'u' tyi jíní' va'a ni' ini' re'. Jee retú katyí' ni' ya ntuví jíní' ni' re', saájee kuvi ni' ñin tee tú'ún nékúvi kuéntá' ráno'ó. Soo jíní' va'a ni' ini' re', jee tyú'un ini' ni' tu'un re'. ⁵⁶ Jee tátá' jí' rán Abraham nkusi'í' nasíkuiti' ini' re' ya kuni' re' kivi' kiji ni' ini' ñiví ya'á. Jee nini' re' maa, jee nkusi'í' nasíkuiti' ini' re' —nkatyi' Jesús.

⁵⁷ Saájee rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel nkatyi' ráa nuun' re':

—Ni uvixiko uji' (50) kuiya' ntiá'an kenta kuiñi nú jee, ¿á nini' nú Abraham rúja?

⁵⁸ Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya ne ntiá'an ka' kaku Abraham, jee ya íyó nu'u'^b —nkatyi' Jesús.

⁵⁹ Saájee nke'en ráa yuu' sáva kuun ráa re'. Soo ñakiyu'u' Jesús, [jee njia'a re' ma'ñú nuun' íñí rá ñivi vá], jee nkene yu'u' re' tyíké'i ini' veñu'un ká'nú jee kuá'an' re'.

^a 8:48 Nkuniityi' rá ñivi Israel né'yá ráa rá ñivi Samaria. ^b 8:58 Rá tu'un ya'á kúvi: Nu'u' Ví-i ya kúvi ñin súvi naní Ndiosí'. Máa ñá'nú ka' kúvi súvi vá.

Xínúvi Jesús iin tee kuáá

9 Jee sáa kuajia'a Jesús, jee nini' re' iin tee kuáá ne nkaku-u. ² Jee rá tee súkuá'a re' ráa níkatu'ún ráa re', jee nkatyi' ráa:

—Mestrú', ¿né iin nsa'á kuatyi, á tee ya'á áxí tátá' re' jín náná' re' nsa'á kuatyi, ya nkaku kuáá re'? —nkatyi' ráa.

³ Jee nnaixiníko Jesús:

—Nsú jie'e' ya nsa'á tee ya'á kuatyi ni nsú jie'e' tátá' re' jín náná' re' kúvi-i, tyisa' nkaku re' sukuán sáva stúvi Ndiosí' nuun' rá ñivi rá tiñu ñá'nú ya sa'á re' nuun' tee ya'á. ⁴ Maáórán íyó sa'á-ó tiñu maaré' ya ntyuityí re' nu'u' vaji ni',^a ni kúvi kuéntá' nuví, tyi kiji tiempú' kuéntá' nuun' neen' kuéntá' yakuáá' jee ni iin ñivi nkúvi satíñu ka'. ⁵ Tyi ni néé' ni' nuun' ñivi ya'á, jee nu'un' kúvi ni' nuun' rá ñivi ñivi ya nstúun' ni' ini' ánima' ráa —nkatyi' Jesús.

⁶ Jee sáa nkuvi nkatyi' re' sukuán, jee ntiesí re' nuun' ñu'ún, jee nsa'á re' ne'yu' jín ntésí re'. Jee nkiin' re' ne'yu' vá nuun' rá ntyinúun tee kuáá vá. ⁷ Jee nkatyi' re' nuun' tee vá:

—Kuá'án nakete nú nuun' nú nuun' pila naní Siloé nuun' ñu'ún nute. (Tu'un Siloé kuíni katyi' Ya Ntyuityí.)

Saájee kuá'an' tee kuáá vá, jee nnaquete-e nuun'-u, jee nnunijin' rá titi ntyinúun-u jee nnikó-o kuano'on'-o. ⁸ Saájee rá ñivi ya néé' yatin nuun' néé' ve'i re', jín rá inka ñivi ya nini' ráa maa nékúvi ya níkan' re' kuta'vi', jee jíkátu'ún tá'an ráa, jee nkatyi' ráa:

—¿Á nsú tee ya'á kúvi ya jiákunee' ya'á jee jíkán'-a kuta'vi'-i? —nkatyi' ráa.

⁹ Jee sava ráa ka' kátyí':

—Suvire' kúvi-i.

Jee sava rá inka ka' kátyí':

—Ntuví. Soo kuá' íyó tee kuáá vá sukuán íyó-o —nkatyi' ráa.

Jee nkatyi' tee vá:

—Nu'u' kúvi-i.

¹⁰ Saájee nkatyi' rá ñivi vá nuun' re':

—¿Nasa nkuvi jee nnunijin' rá titi ntyinúun nú rúja?

¹¹ Jee nnaixiníko re':

—Tee ya naní Jesús vá, nsa'á re' ne'yu', jee nkiin' re' maa rá ntyinúun ni', jee nkatyi' re' nuun' ni' ya kuá'án nuun' pila nute Siloé, jee nakete nú nuun' nú. Jee ña'an' ni', jee nnaquete ni' nuun' ni', jee nnaquete'ya ni' —nkatyi' re'.

^a 9:4 Áxí kúvi katyi'-ó: nsú jie'e' ya nsa'á tee ya'á kuatyi ni nsú jie'e' tátá' re' jín náná' re' kúvi-i. Soo sáva stúvi Ndiosí' nuun' rá ñivi rá tiñu ñá'nú ya sa'á re' nuun' tee ya'á, jee maáórán íyó sa'á-ó tiñu maaré' ya ntyuityí re' nu'u' vaji ni'.

¹² Jee n̄ikatu'ún ráa re', jee nkatyi' ráa:

—¿Né nú' íyó tee ya'á rúja?

Jee nkatyi' re':

—Ntúví jíní' ni' —nkatyi' re'.

Rá tee grupo fariseo xíná'má' ráa tee kuáá ya nxinúvi Jesús

¹³ Saájee n̄anāka rá ñivi vá tee ya nkuvi tee kuáá nékúvi nuun' rá tee y'í' ñujiín' fariseo. ¹⁴ Jee kivi' nájiávi kúvi kivi' sáá nsa'á Jesús ne'yu' vá ya ñatíñú re' jee n̄asa'á nijin' re' nuun' tee kuáá vá. ¹⁵ Jee tukuni rá tee fariseo vá n̄ikatu'ún ráa máá tee vá n̄asa nkuvi jee n̄akune'yá re'. Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Ntee Jesús ne'yu' nuun' rá ntyinúún ni', jee n̄akete ni' nuun' ni', jee nkuvi n̄akune'yá ni' —nkatyi' tee ya n̄akune'yá vá.

¹⁶ Saájee sava rá tee fariseo vá nkatyi':

—Tee vá nsú ne nuun' Ndiosí' vaji re', tyi ntúví néñu'un re' kivi' nájiávi.

Jee sava rá inka ka' nkatyi':

—¿Nasa kúvi sa'á tee íyó kuatyí seña anasí í' su'va rúja? —nkatyi' ráa.

Jee s̄ín s̄ín jiáni ini' iin inka ráa jie'e' Jesús. ¹⁷ Saájee tukuni nkatyi' ráa nuun' tee nkuvi tee kuáá vá:

—¿Nasa kátyí' no'ó jie'e' tee ya nsa'á ya n̄n̄unijin' rá titi ntyinúún nú?

Jee nkatyi' tee ya nkuvi tee kuáá vá:

—Kúvi re' iin tee ya nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí' —nkatyi' tee vá.

¹⁸ Soo ntúví jínú' ini' rá tee kúná'nú nuun' ñuun' Israel ya nkuvi tee vá iin tee kuáá jee n̄akune'yá re', nekua' nkana ráa táá' jín náán' tee ya n̄akune'yá vá. ¹⁹ Jee n̄ikatu'ún ráa rává, jee nkatyi' ráa nuun' rává:

—¿Á se'ya rán kúvi tee ya'á, ya kátyí' rán ya nkaku kuáá re'? Saájee, ¿nasa nkuvi ya né'yá re' vitan résa? —nkatyi' rá fariseo vá.

²⁰ Saáva n̄axiní'kó táá' re' jín náán' re' jee nkatyi' ráa:

—Jíní' rán' ya se'ya rán' kúvi tee ya'á, jee nkaku kuáá re'.

²¹ Soo vitan jee ntúví jíní' rán' n̄asa nkuvi ya nákuneyá re', ni ntúví jíní' rán' né iin nsa'á ya n̄n̄unijin' rá ntyinúún re'. K̄akatu'ún rán maáré', ku'ká' tyi tee ya ñá'nú kúvi re' jee maáré' kúvi katiyi' re' jie'e' maáré' —nkatyi' táá' re' jín náán' re'.

²² Jee rá tu'un ya'á nkatyi' táá' re' jín náán' re' tyi yú'ví ráa né'yá ráa rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi Israel, tyi ya n̄natú'ún rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi Israel vá ya retú néni iin ñivi jiá'ayu'ú ya Jesús kúvi Cristo, [ya ntyu'ityí Ndiosí' maa sáva tatúní'-i nuun' ñiví], yukuán jee tava' ráa ñivi vá rá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel, jee nsá' ku'va ráa ka' kivi ñivi vá ini' ve'i sinagoga yukuán. ²³ Jee saáva nkatyi' táá' re' jín náán' re' ya: “K̄akatu'ún rán maáré', ku'ká' tyi tee ya ñá'nú kúvi re'.”

²⁴ Saájee ya uví' ítyí tukuni n̄akana ráa tee ya nkuvi tee kuáá vá, jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Nakuetú'ún Ndiosí' jie'e' ya kátyí' nú ya naá' ityinúún' re', soo jíní' rán' ya tee vá jee tee kuatyí kúvi-i —nkatyi' ráa.

²⁵ Saájee n̄axiní'kó re':

—Ntuví jíní' n̄i' retú tee íyó kuatyí kúvi tee yukuán. Kuatyí vá jíní' n̄i' iin tiñu ni, ya nkuvi n̄i' iin tee kuáá nékúvi, jee ntañú'ún jee né'yá n̄i'.

²⁶ Saájee nkatyi' ráa nuun' re':

—¿Ná nsa'á re' jín no'ó? ¿Nasa nsa'á re' nnunijin' rá ntyinúún nú rúja? —nkatyi' ráa.

²⁷ Jee n̄axiní'kó re' nuun' ráa:

—Ya nkatyi' n̄i' maa nuun' rán, jee ntuví nt̄in kuéntá' rán maa. ¿Na jie'e' tyi kuíni rán teso'o tuku rán tu'un kátyí' n̄i'? ¿Á nsá' suni kuíni rán kunikin' rán maa sáva sukuá'a-a ráno'ó rúja? —nkatyi' re'.

²⁸ Saájee ntenuun' ráa re', jee nkatyi' ráa:

—No'ó tyi vá níkin' nú súkuá'a tee vá no'ó. Soo ránu'u' tyi kánijíá rán' Moisés tyi níkin' rán' tu'un re' jee súkuá'a rán' maa.

²⁹ Ránu'u' tyi jíní' rán' ya nka'an' Ndiosí' jín Moisés. Soo jie'e' tee yukuán, tyi ni ntuví jíní' rán' né nú' vaji re' —nkatyi' ráa.

³⁰ Saájee n̄axiní'kó tee vá, jee nkatyi'-i nuun' ráa:

—Na ka' xtíví-i xiní' n̄i' ya ntuví jíní' rán ne nú' vaji re', soo nsa'á re' nnunijin' rá ntyinúún n̄i'. ³¹ Jee jíní'-ó ya Ndiosí' ntuví t̄in kuéntá' re' rá tu'un jíkán' tá'ví' rá ñivi íyó kuatyí nuun' re'. Soo retú iin ñivi ya ñúyú'ví ini'-i Ndiosí', jee retú sa'á-a ya sáni kuíni re', saájee t̄in kuéntá' re' maa. ³² Tyi ne tiempú' xí'nañú'ún ya ñakoo ñiví ya'á jín ne ntañú'ún, jee ni ntuví jíní' kuiti'-ó ya nnunijin' rá ntyinúún iin ñivi ya nkaku kuáá. ³³ Jee retán' nsú ne nuun' Ndiosí' vaji tee ya'á, ntuná' kúvi sa'á re'.

³⁴ Saájee n̄axiní'kó ráa, jee nkatyi' ráa nuun' re':

—No'ó tyi ne kivi' nkaku nú jee ne íyó tyitú kanáa no'ó jín kuatyí. Jee, ¿á no'ó xiné'én' nú nuun' ránu'u' rúja? —nkatyi' ráa, jee ítyí ntava' ráa re' ini' ve'i sinagoga vá ya ni ntu jiá'a ráa ka' kivi' re' maa.

Tu'un ká'án' jie'e' rá ñivi ya kúvi kuéntá' kuáá ráa

³⁵ Jee nteso'o Jesús ya ítyí ntava' ráa tee vá ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel. Jee sáa n̄aketá'án Jesús maa, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—¿Á kuneí ini' nú [Se'ya Ndiosí']?, ya ntají Ndiosí' maa nuun' ñiví sáva kuvi re' Se'ya Ñivi.

³⁶ Jee n̄axiní'kó tee vá, jee nkatyi'-i:

—¿Né iin kúvi re', kátáta, sáva kuneí ini' n̄i' maa? —nkatyi'-i.

³⁷ Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Ya nini' nú maa, tyi nu'u' ya ká'án' jín nú kúvi-i —nkatyi' Jesús.

³⁸ Saájee nkatyi' tee vá:

—Kúneí ini' nì' no'ó, Ito'o' nì' —nkatyi'-i, jee nneñu'un-u Jesús.

³⁹ Jee nkatyi' Jesús:

—Nu'u' jee vaji nì' ini' ñiví ya'á, sáva kenta sanáa' nì' kuatyí ñivi ñiví ya'á. Tyi rá ñivi ya kuéntá' kuáá, jee vaji nì' sáva kiku'un ini' ráa ya naá' jie'e' nu'u', kuéntá' nakune'yá ráa. Jee sáva ráa ñivi ya jíani ini' ráa ya jiáku'un ini' ráa ya naá' jee kenta kuéntá' kukuáá ráa.

⁴⁰ Jee sava rá tee ya yí'í ñujíin' fariseo vá ya íñí ráa nuun' íñí Jesús, jee nteso'o ráa tu'un ya'á ya nkatyi' Jesús, jee nkatyi' ráa nuun' re':

—¿Á suni ránu'u' kúvi rán' kuéntá' tee kuáá résa? —nkatyi' ráa.

⁴¹ Jee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Retán' kúvi rán kuéntá' tee kuáá, saájee nsá' kuniso rán kuatyí rán. Soo jie'e' ya kátyí' rán ya “né'yá rán” jee kínóo kuatyí rán jín rán —nkatyi' Jesús.

Tu'un ká'an' jie'e' náka Jesús ñivi re' kuéntá' rá lantyi

10 Jee nkatyi' Jesús:

—Máa ñaa' vá kátyí' nì' nuun' rán ya retú iin tee jee ntuví kívi re' nuun' kúvi yuvé'í iin kurá' rá lantyi, tyisa' inka ityi nuun' kúvi ika' kurá' nava re' kivi re', jee tee vá tee kuí'ná kúvi re'. ² Soo tee ya kívi re' yuvé'í kurá' lantyi, jee tee ya sa'á sukuán, jee maaré' kúvi ito'o' xí rá lantyi vá ya náka-a ráti'. ³ Jee tee ya kúmí yuvé'í kurá' lantyi, jee jíne re' yuvé'í sáva kivi tee vá. Jee nákuini' rá lantyi re' tatyí' ká'an' re', jee sáá nákana re' rá lantyi maaré' jee ká'an' re' súvi ta iin ráti', jee tává' re' ráti' ini' kurá'. ⁴ Jee sáá ya ntava' re' ntáká rá lantyi maaré', jee yósó' re' ityinúun' ráti', jee níkin' ráti' yata' re' kuá'an' ráti', tyi nákuini' ráti' tatyí' ká'an' re'. ⁵ Soo iin ñivi ya ntuví jíní' ráti' maa jee ntuné níkin' ráti' maa, tyisa' kene kunu ráti' nuun' ñivi vá, tyi ntuví nákuini' ráti' tatyí' ká'an' ñivi vá ya ntu jíní' ráti'.

⁶ Jee tu'un ya'á nkatyi' Jesús nuun' ráa ya kúnkunuun ká'an'-a jie'e' [maaré' jín rá ñivi re']. Soo ni ntuví ñáku'un ini' ráa ña jie'e' kúvi ya nkatyi' re' nuun' ráa.

Kúvi Jesús kuéntá' Ito'o' xín rá lantyi ya náka va'a-a ráti'

⁷ Saájee tukuni nkatyi' Jesús:

—Máa ñaa' vá kátyí' nì' nuun' rán ya nu'u' kúvi nì' kuéntá' yuvé'í kurá' nuun' nene nívi rá lantyi. ⁸ Ntaká rá tee ya nkiji ráa ne xí'na ka' sáá ntiá'an kiji nì', jee nkatyi' ráa ya nkuvi ráa ito'o' xín rá ñivi nì', jee ntáká ráa kúvi tee kuí'ná. Soo rá ñivi nì' ya kúvi ráa kuéntá' lantyi nì', jee ntu ntáin kuéntá' ráa ya nkatyi' rá tee vá. ⁹ Soo nu'u'

tyi kúvi nì' kuéntá' iin yuvé'í. Jee retú kivi néni iin ñivi na'á Ndiosí' jie'e' nì', jee natava' re' maa nuun' kuaty-i jee nanitá'ví-i. Kúvi-i kuéntá' lantyi nì' ya néne nívi jee nì'in' tì' ite' kaji' tì'.

¹⁰ Tee kuí'ná kiji re' sáva kuatyí máá sa'á kuí'ná re', ka'ni' re', jee xináán' re'. Soo nu'u' vaji nì' sáva kúvi nì'in' rá ñivi nì' ya kuteku' raa jín Ndiosí' nínkání jee na ka' vii' ka' kue'nu raa jín Ndiosí' ityi re' ñivi ya'á.

¹¹ Jee nu'u' tyi kúvi nì' kuéntá' Ito'o' va'a xí rá lantyi, ya náka va'a nì' ráti'. Tyi tee ya náka va'a re' rá lantyi re' asúnika' ne kuvi' re' jie'e' ráti' ya náka va'a re' ráti'. ¹² Soo musú' ya íyó ya'vi re' jee kúmí re' ráti', jee nsú ito'o' xí rá lantyi vá kúvi re', tyi nsú lantyi maáré' kúvi ráti'. Sáa jíní' re' ya vaji iin vá'ú' jee xínóo re' rá lantyi jee jínu re' kuá'an' re'. Jee vá'ú' vá tyi tñin tì' rá lantyi, jee síkútenuun tì' ráti'. ¹³ Jee sukuán jínu re' tyi kúvi re' musú' ya íyó ya'vi, jee ntuná' ítú ini' re' né'yá re' rá lantyi.

¹⁴ Jee nu'u' tyi kúvi nì' kuéntá' Ito'o' va'a xí rá lantyi, ya náka va'a nì' ráti'. Jee jíní' va'a nì' ini' rá ñivi maání', ya kúvi raa kuéntá' lantyi nì', jee suni jíní' va'a rá ñivi maání' ini' nu'u'. ¹⁵ Kuéntá' Tátá' nì', tyi jíní' va'a re' ini' nu'u', jee suni jíní' nì' ini' Tátá' nì'. Jee ku'va nì' maání' kuvi' nì' sáva sikáku nì' rá ñivi nì' ya kúvi raa kuéntá' lantyi nì'. ¹⁶ Jee suni íyó ñivi inka nación ya kúvi raa lantyi nì' ya ntu yí'í ráti' kurá' ya'á. Jee suni íyó kinake'en nì' raa nivi raa xintíin nì'. Jee teso'o raa tatyí' ká'an' nì'. Jee iin ni métú'ún ñivi nì' nunká'nú koo. Jee métú'ún ni xí Ito'o' raa koo kunaka nì' raa. ¹⁷ Jee saáva ñúnúun' Tátá' nì' nu'u', tyi ku'va nì' maání' kuvi' nì' sáva xináteku' ii' tuku nì' maání'. ¹⁸ Tyi ni iin ñivi ntuví kuvi ka'ni' raa nu'u', tyisa' maání' ví ya jiá'ayu'ú nì' ya kuvi' nì'. Tyi niso nì' tiñu ñá'nú í' nì'in ya jiá'ayu'ú nì' ya kuvi' nì', jee suni niso nì' tiñu ñá'nú í' nì'in ya xináteku' ii' tuku nì' maání'. Tyi sukuán ntatúní' Tátá' nì' nuun' nì' ya sa'á nì' —nkatyi' Jesús nuun' raa.

¹⁹ Jee tukuni sñn sñn iñí iin inka rá tee kúñá'nú nuun' Israel jie'e' rá tu'un ya'á ya nkatyi' Jesús. ²⁰ Jee kue'e' raa nkatyi':

—Tatyí' kini yí'í ini' re', jee sáná xini' re' vá ká'an' re' sukuán. ¿Na kuvi tyi tésó'o rán nuun' ká'an' re'? —nkatyi' raa.

²¹ Soo sava raa ka' nkatyi':

—Rá tu'un ya'á nsú tu'un ká'an' iin tee ya yí'í kuí'na' ví-i. ¿Á kúvi nasa'á kuí'na' nunijin' ntyinúún iin tee kuáá rúja? —nkatyi' raa.

Rá tee kúñá'nú nuun' Israel kúnítyi' raa né'yá raa Jesús

²² Máá tiempú' kúvjin,^a jee nsa'á rá ñivi viko nuun' ñuun' ká'nú Jerusalén, ya náku'un ini' raa kivi' nnasa'á raa ya nñakuatiñu í' veñu'un ká'nú nuun' Ndiosí' ya í' nkuvi tuku-u. ²³ Jee jíkanuun Jesús

^a 10:22 Invierno

tyíké'i ini' veñu'un vá ma'nú yúvé'i nuun' naní yúvé'i Salomón. ²⁴ Jee rá tee kúñá'nú nuun' Israel nkuṭiyu' ráa nuun' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—¿Nasa ka' tiempú' vá íyó tyu'un níni nú ini' rán'? Retú no'ó ví máá Cristo, jee katyi' kájí maa nuun' rán'.

²⁵ Jee nṁaxiníko Jesús nuun' ráa:

—Ya nkatyi' ni' maa nuun' rán, soo ntuví jínú' ini' rán maa. Jee rá tiñu va'a anasí ya sálá ni' nuun' súví Tátá' ni', jee rá ya'á jiá'a ya naá' jie'e' nu'u'. ²⁶ Soo ráno'ó tyi ntuví ínú' ini' rán maa, tyi nsú ñivi ni' kúvi rán, ya kúvi kuéntá' lantyi ni'. ²⁷ Tyi rá ñivi ni' ya kúvi ráa kuéntá' lantyi ni', jee suviráa vá tésó'o ráa tatyiyu'ú ni'. Jee jíní' va'a ni' ini' ráa. Jee níkn' ráa nu'u'. ²⁸ Jee ku'va ni' nuun' ráa ya kuteku' ráa níñkání jín nu'u', soo ni nsá' kuvi' ánima' ráa tyi koo ráa jín Ndiosí' níñkání, jee ni ñin ntuná' kanee'-e rá ñivi vá na'á ni'. ²⁹ Tyi máá Tátá' ni' ya nṁatajǐ re' rá ñivi vá nuun' ni', jee maaré' ví ya kúñá'nú nasikuiti' ka' nuun' ntaká, jee ni ñin ntu kúvi nakanee'-e rá ñivi vá na'á re'.

³⁰ Tyi nu'u' jín Tátá' ni', jee ñin ni' kúvi rán' —nkatyi' Jesús.

³¹ Saájee rá tee kúñá'nú nuun' ñuun' Israel nṁake'en tuku ráa yuu' sáva kuun ráa maa Jesús. ³² Jee nṁaxiníko Jesús nuun' ráa:

—Ya nstúvi ni' kue'e' ví'í tiñu va'a nuun' rán, ya ntaji Tátá' ni' nuun' ni' sa'á ni'. Jee, ¿jie'e' né ñin rá tiñu vá'a ya'á kúvi ya kuun rán yuu' nu'u' rúsa? —nkatyi' Jesús.

³³ Jee rá tee kúñá'nú nuun' ñuun' Israel nṁaxiníko ráa nuun' Jesús:

—Nsú jie'e' ñin tiñu va'a nsa'á nú kúvi ya kuun rán' yuu' no'ó, tyisa' jie'e' ya ká'án' nú tunívá'a jie'e' Ndiosí' kúvi ya kuun rán' yuu' no'ó. Tyi no'ó ya kúvi nú tee, jee kátyí' nú ya kúvi nú Ndiosí' —nkatyi' ráa.

³⁴ Jee nṁaxiníko Jesús nuun' ráa:

—Yí'í xintín rán tutu' ya níso tu'un ley Ndiosí'. ¿Á nsú nuun' tutu' vá kátyí' Ndiosí': “Nkatyi' ni' ndiosí' kúvi rán”, rúja? ³⁵ (Jee nkúvi sijíta-ó Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Íí'.) Jee njia'a Ndiosí' tu'un re' nkenta tu'un vá nuun' rá ñivi, jee nuun' nkatyi' Ndiosí' ya kuéntá' ndiosí' kúvi rá ñivi nuun' nkenta tu'un re', ³⁶ soo nuun' nkatyi' re' sukuán jie'e' ráa, saájee jie'e' nu'u', ya Tátá' ni' Ndiosí' tyi nsa'á sñn re' nu'u' kitíñú ni' sa'á ni' tiñu re' jee ntyuítíyí re' nu'u' vaji ni' ini' ñivi ya'á, jee ráno'ó, ¿naja kúvi kátyí' rán ya ká'án' niva'a ni' jie'e' Ndiosí', jie'e' ya nkatyi' ni': “Kúvi ni' Se'ya Ndiosí'”, rúja? ³⁷ Retú ntuví sá'á ni' rá tiñu sá'á Tátá' ni', jee koto jínú' ini' rán nu'u'. ³⁸ Soo retú sá'á ni' tiñu re', asú' ntuví jínú' ini' rán nu'u', íyó inu' ini' rán ya tiñu Tátá' ni' ví rá tiñu sá'á ni', sáva kuká'nú ini' rán jee xiní'in rán kuni' rán ya yí'í Tátá' ni' ini' ni' jín ya yí'í ni' ini' Tátá' ni' —nkatyi' Jesús.

³⁹ Saájee tukuni nṁukú ráa tiin ráa Jesús, soo nkaku re' xintín ráa, jee kua'an' re'.

⁴⁰ Jee kuá'an' tuku Jesús kuano'on' re' íyo ka' ityi yúnteká'nú Jordán, nuun' nsikuánuté Juan rá ñivi ne xí'nañú'ún nékúvi. Jee nkinoo Jesús nnee' re' yukuán. ⁴¹ Jee kue'e' rá ñivi kenta nuun' néé' re', jee nkatyi' ráa jín iin inka ráa:

—Máa náá' kúvi nijia ya Juan jee ni ntuví nsá'a re' ni iin seña anasí, soo ni'i rá tu'un ya nkatyi' re' jie'e' tee ya'á kúvi ya naá' nijia —nkatyi' ráa.

⁴² Jee nuun' íñi re' yukuán kue'e' rá ñivi nkenta kuneí ini' ráa Jesús.

Sáa ni'i' Lázaro

11 Jee niyo iin tee naní Lázaro ya kú'ví' re'. Kúvi re' tee nuun' Betania ya kúvi nuun' María jín ku'ví' ña Marta. ² (Jee María ví ña'an ya ntyi'i ña aceite ya jiá'an' vixi' jie'e' Ito'o'-ó, jee nxinátyi ña jie'e' re' jín ixi xíní' ña. Jee kúvi ña ku'va Lázaro ya kú'ví' re'.) ³ Saájee ntyuítíyí rá ku'va re' tu'un kuá'an' nuun' Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Ito'o', tee ya ñúnúun' nú kú'ví' re'.

⁴ Jee sáa nteso'o Jesús rá tu'un ya'á, jee nkatyi' re':

—Kue'i' ya'á jee nsú kue'i' kuvi' re' kuvi-i. Tyisa' sáva stúvi-i ya kúná'nú nasíkuiti' Ndiosí', sáva jie'e' vá kuni' rá ñivi ya kúná'nú ni' ya kúvi Se'ya Ndiosí' —nkatyi' Jesús.

⁵ Jee ñúnúun' Jesús Marta jín ku'ví' ña María jín ku'va ráa Lázaro.

⁶ Sáa nteso'o Jesús ya kú'ví' Lázaro, soo nkinoo ka' Jesús uvi' kivi' nuun' néé' re'. ⁷ Jee kuíre nkatyi' re' nuun' rá tee súkuá'a re' ráa:

—Nkí'in' tuku-órán nuun' nuun' Judea —nkatyi' re'.

⁸ Jee nkatyi' rá tee súkuá'a re' ráa nuun' re':

—Mestrú', sukuán yatin ni ya nkuini rá tee kúná'nú nuun' ñivi Israel kuun ráa yuu' no'ó jee, zá tukuni kuíni nú ya k'i'in' nú yukuán rúja? —nkatyi' ráa.

⁹ Jee nñaxiníko Jesús [ya íyo sa'á re' tiñu Tátá' re']:

—¿Á nsú uxu' uvi' (12) hora ya iin nuví rúja? Retú néni iin ñivi jíka-a ni kúvi nuví, jee ntu kákí'i jie'e'-e, tyi né'ya-a ñu'un' túun' nuun' ñivi ya'á. ¹⁰ Soo ñivi ya jíka yakuá'a' jee kákí'i jie'e'-e, tyi ntuví nijin' nuun'-u né iin ityi kuá'an'-a —nkatyi' Jesús.

¹¹ Jee sáa nkuvi nkatyi' re' ya'á, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Lázaro, tee ya maní' jín-órán, kixí' re', soo k'i'in' ni' kixinóto ni' re' —nkatyi' Jesús.

¹² Saájee nkatyi' rá tee súkuá'a re' ráa:

—Ito'o', retú kixí' re', jee nuvi va'a re' —nkatyi' ráa.

¹³ Soo nkatyi' Jesús nuun' ráa sukuán jie'e' ya ni'i' Lázaro. Soo rá tee súkuá'a re' ráa nka'vi ini' ráa ya kuatyí kixí' nijia Lázaro ni. ¹⁴ Saájee nkatyi' kájí Jesús nuun' ráa:

—Ya **ní'í'** Lázaro. ¹⁵Jee kúsíí' ini' ánima' **ní'** ya ntuví néé' **ní'** yukuán, tyi íyó va'a nuun' ráno'ó, tyi sáva jinu' va'a ka' ini' rán. Jee ntańú'ún nkó'ón'-órán kine'yá-ó re' —nkatyi' Jesús.

¹⁶Saájee Tomás, ya suni naní re' kuatí', jee nkatyi' re' nuun' rá tá'án ya súkuá'a nkáá re' jín raa jín Jesús:

—Suni nkó'ón'-órán ranika' sáva kuvi' nkáá-órán jín re' —nkatyi' Tomás.

Jesús ví ya sá'á ya nateku' ii' ñivi jín ya kuteku' raa níńkání jín Ndiosí'

¹⁷Jee sáá nkenta Jesús nuun' ñuun' Betania, jee nkuká'nú ini' re' ya ya kuvi kumí' kivi' ya nse'í raa Lázaro ini' yavi' kava. ¹⁸Ñuun' Betania vá káá yatin-i jín ñuun' ká'nú Jerusalén, yatin uní' kilómetro ni ví-i ya kújíká káá raa. ¹⁹Jee kue'e' ví'í rá ñivi Israel yukuán nkenta raa nuun' néé' Marta jín María, sáva nasa'á neí raa ini' ráña, jie'e' ya ní'i' ku'va ráña. ²⁰Saájee sáá nteso'o Marta ya váji Jesús, jee nkene ña kuata'an' ña re'. Soo María nkinoo ña ve'i. ²¹Saájee nkatyi' Marta nuun' Jesús:

—Ito'o', retán' nnee' nú ya'á, jee vani nkuví' ku'va ní' nékúvi. ²²Soo ne vitan jee jíní' ní' ya ntaká ya kakan' nú nuun' Ndiosí', jee taji re' maa nuun' nú —nkatyi' ña.

²³Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Nateku' ii' ku'va nú nakoo re' —nkatyi' Jesús.

²⁴Jee nkatyi' Marta nuun' Jesús:

—Jíní' ní' ya nateku' ii' tuku ku'va ní' nakoo re' kene re' nteñu rá ní'i', sáá nateku' ii' kuafyó rá ñivi ní'i', ne sáá kenta kivi' nuun' ní'i' —nkatyi' ña.

²⁵Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Nu'u' kúvi ya sá'á ní' ya nateku' ii' ñivi nakoo raa kene raa nteñu rá ní'i' jín ya sá'á ní' ya kuteku' raa níńkání jín Ndiosí'. Jee rá ñivi ya kúneí ini' raa nu'u', jee súnika' kuvi' raa, jee kuteku' raa jín Ndiosí' níńkání.

²⁶Jee ntaká rá tékú' jee kúneí ini' raa nu'u', ni nsá' kuvi' ánima' raa tyi koo raa jín Ndiosí'. ¿Á jínú' ini' nú rá tu'un ya'á? —nkatyi' Jesús.

²⁷Jee nkatyi' ña nuun' re':

—Saá, Ito'o', jínú' ini' ní' ya no'ó kúvi nijia máá Cristo ya kúvi Se'ya Ndiosí', ya kátyí' nuun' Tutu' Íí' ya kiji nú ini' ñiví ya'á —nkatyi' ña.

Ná'yú' Jesús íńi re' ityinúun' kava nuun' yí'í sé'í Lázaro ini'-i

²⁸Jee sáá nkuví nkatyi' Marta sukuán, jee kuakana ña ku'vi' ña María, jee nkatyi' yu'u' ña nuun'-u:

—Máá mestrú' íyó re' ya'á jee kána re' no'ó —nkatyi' Marta.

²⁹ Jee sáá nteso'o María rá tu'un ya'á, jee ntañú'ún kuiti' nna'kuini' ña jee kua'an' ña nuun' Jesús. ³⁰ Jee ni ntiá'an ka' kivi Jesús nuun' ñuun', tyi íní ii' re' nuun' ñata'an' Marta re'. ³¹ Saájee rá ñivi Israel ya néé' jín ña ini' ve'i ña jee nasa'á neí raa ini' ña, jee sáá nini' raa ya numíji'í' nna'kuini' ña jee nkene ña, jee ntyinikin' ráv'á ña, tyi nka'vi ini' raa ya kua'an' ña nuun' kava nuun' nse'í raa ku'va ña sáva kuna'yu' ña yukuán.

³² Saájee nkenta ña nuun' íní Jesús, jee nxinániso ña maaña rá jie'e' re', jee nkatyi' ña nuun' re':

—Ito'o!, retán' néé' nú ya'á, jee v'ani nkuví' ku'va ni' nékúvi —nkatyi' ña.

³³ Saájee sáá nini' Jesús ya ná'yú' ña, jín rá ñivi Israel ya kútá'án jín ña nkenta raa yukuán ná'yú' raa, jee nkuníní ini' ánima' re' jee nnu'kuéká ini' re'. ³⁴ Jee nkatyi' re':

—¿Né nú' ntyi'i rán re'?

Jee nkatyi' ña:

—Ito'o!, nkó'ón'-ó jee kuni' nú —nkatyi' ña.

³⁵ Jee nna'yu' Jesús. ³⁶ Saájee nkatyi' rá ñivi Israel vá:

—Kune'yá rán, na ka' nñunuun' re' ka' maa —nkatyi' raa.

³⁷ Soo sava ka' rá ñivi vá nkatyi':

—Tee ya'á jee nkuví nsa'á re' ya nñunijin' rá titi ntyinúún tee kuáá. Jee, ¿á suni kuvi sa'á re' ya nkuví' Lázaro ya'á nékúvi? —nkatyi' raa.

Nxináteku' Jesús Lázaro

³⁸ Jee tukuni nkuníní ini' Jesús, jee nkanta re' nuun' ve'i niyi nuun' nse'í raa Lázaro ya kúvi iin yavi' kava, jee yu'ú kava vá násí' iin yuu' ká'nú. ³⁹ Jee nkatyi' Jesús:

—Xitá rán yuu' ya'á —nkatyi' re'.

Jee Marta, ya kúvi ku'va tee ya ní'i' vá, nkatyi' ña:

—Ito'o!, ya jiá'án' ví'í re' tyi ya nkuví kumí' kivi' ya ní'i' re'.

⁴⁰ Soo nkatyi' Jesús:

—¿Á nsá' nkatyi' ni' nuun' nú ya retú jínú' ini' nú nu'u' jee kuni' nú ya kúná'nú nasíkuiti' ví Ndiosí'? —nkatyi' Jesús.

⁴¹ Saájee nxitá raa yuu' nuun' yí'í tee ní'i' vá. Jee nñane'en nuun' Jesús, jee nna'kune'yá re' ne súkún, jee nkatyi' re':

—Tátá' ni', táji ni' ya kuta'vi' ni' nuun' nú, tyi ntiin kuéntá' nú nuun' tu'un nkatyi' ni'. ⁴² Jee nu'u' tyi ya jíní' ni' ya sukuáni tésó'o nú ya kátyí' ni'. Soo nkatyi' ni' sukuán, jie'e' ya kuvi ya vá'a rá ñivi ya íní ya'á, sáva jínú' ini' raa ya no'ó ntyu'ityí nú nu'u' vaji ni' sa'á ni' tiñu nú.

⁴³ Jee sáá nkatyi' Jesús sukuán, jee nkanajín ni'in re':

—¿Lázaro, kene ña'! —nkatyi' re'.

⁴⁴Jee Lázaro, ya ní'i re', nkene re' ne yavi' nuun' yí'í re', jee yísukun' rá na'á re' jín rá jie'e' jín tirá' sa'ma kuíjín, jee suni yísukun' sa'ma nuun' re' ranika'. Jee nkatyi' Jesús nuun' rá ñivi:

—Nanají rán rá sa'ma ya yísukun' re', jee siaá' rán re' kí'in' re' —nkatyi' Jesús.

**Nátú'un rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel
naša tiin ráa Jesús sáva ka'ni' ráa re'**

(Mateo 26:1-5; Marcos 14:1-2; Lucas 22:1-2)

⁴⁵Saájee kue'e' ví'í rá ñivi Israel ya váji kútá'an jín María, jee saá nini' ráa rá tiñu ya nsa'á Jesús jee ninu' ini' ráa re'. ⁴⁶Soo sava ráa ka' kuá'an' ráa nuun' rá tee ya kúvi fariseo jee nkatyi' ráa nuun' rá tee vá rá tiñu ya nsa'á Jesús. ⁴⁷Saájee rá sutu' kúñá'nú jín rá tee ya kúvi fariseo nkutútú ráa Junta Ká'nú jín rá inka tee kúñá'nú, jee nkatyi' ráa:

—¿Ná kúvi ya sa'á-o? Tyi Jesús ya'á sá'á ví'í re' rá seña anasí.

⁴⁸Jee retú ku'va-ó ya sa'á re' sukuán, jee ntaká rá ñivi jinu' ini' ráa kaníjiá ráa re'. Jee kiji rá tee ñuun' Roma, jee xináan' ráa veñu'un ká'nú íí-ó jín nación-ó Israel —nkatyi' ráa.

⁴⁹Soo Caifás ya kúvi iin rá tá'an kúñá'nú jín ráa, tyi maaré' vá kúvi sutu' kúñá'nú ka' nuun' rá tá'an sutu' re' kuiya' yukuán, jee nkatyi' Caifás vá:

—Ráno'ó tyi ntuná' vá jíní' kuiti' rán. ⁵⁰¿Á ni ntu jíani ini' rán ya vá'a ka' kúvi nuun'-ó ya kuvi' iin tee ni jie'e' ya vá'a rá ñivi, jee nsá' naan' ni'i ñuun'-ó? —nkatyi' re'.

⁵¹Soo Caifás jee nsú tu'un ya jíani xini' maaré' ví ya nkatyi' re' ya'á, tyisa' jie'e' ni ka' ya kúvi re' sutu' kúñá'nú ka' kuiya' yukuán, saáva nsa'á Ndiosí' ya kati' yatyi' re' rá tu'un vá jie'e' ya íyó kuvi' Jesús jie'e' ya vá'a nación Israel. ⁵²Jee nsú kuatyí kuiti' jie'e' rá ñivi ñuun' ya'á kuvi' re', tyisa' suni kuvi' re' sáva kuáiyó kuiti' rá ñivi ya kúvi se'ya Ndiosí' ya ñetenuun ráa néé' ráa rá ñuun' íyó ñiví ya'á, jee nastútú re' ráa sáva iin ni ka' nuvi ntaká ráa. ⁵³Jee saáva, ne kivi' yukuán jee nnatú'un ráa ya ka'ni' ráa Jesús.

⁵⁴Saáva ntu ka' nikanuun nijin' Jesús nteñu rá ñivi ñuun' Israel, tyisa' nkene iyo re' nuun' ñuun' Judea, jee kuá'an' re' nuun' iin ñuun' naní Efraín, ya káá yatin nuun' ñu'un sain, jee nuun' ñuun' yukuán nkinoo re' nnee' re' jín rá tee súkuá'a re' ráa.

⁵⁵Jee ya nkuyatin tiempú' viko Pascua ya néñu'un rá ñivi Israel. Jee saáva kue'e' nasíkuiti' rá ñivi ntaká ñuun' yukuán kuá'an' ráa Jerusalén sáva xí'na ka' íyó nasa'á noo ráa maáráa

nuun' Ndiosí'.^a 56 Jee nánukú ráa Jesús jee ni ñíí ráa ini' tyíké'i veñu'un ká'nú, jee jíkátu'un ráa iin inka tá'án ráa:

—¿Ná ká'vi ini' rán? ¿Á ntu kiji Jesús viko? —nkatyi' ráa.

57 Jee rá sutu' kúñá'nú vá jín rá tee yí'í ñujiín' fariseo vá ntatúní' ráa ya néni iin rá ñivi jíní' ráa nuun' néé' Jesús, jee íyó katyi' ráa maa, sáva tiin rá tee kúñá'nú vá maa.

ñin ña'an ntyisó ña aceite jiá'án' vixi' jie'e' Jesús

(Mateo 26:6-13; Marcos 14:3-9)

12 Iñu' ka' kivi' kúmáni' kenta maa kivi' viko Pascua, jee ña'an' tuku Jesús ñuun' Betania, nuun' néé' Lázaro, tee ya ní'i' jee nxináteku' Jesús maa nkene-e nteñu rá ní'i'.² Jee yukuán nsa'á ráa iin xíní nyaji' Jesús, jee Marta ntyu'un ña kaji' ráa. Jee Lázaro nkuvi iin ráa ya néé' yu'ú mesa yáji' ráa jín re'.³ Saájee María ya néen tu'va ña sava litro aceite jiá'án' vixi' ya kúvi máá ninu'un nardo, jee ya'vi nasíkuiti' néé'-e jee nyoso' ña maa jie'e' re', jee nxinátyi ña jie'e' re' jín ixi xíní' ña. Jee ne ntyitú xiko' jiá'án' vixi' vá ini' ve'i yukuán.⁴ Jee Judas Iscariote, ya kúvi re' iin rá tee súkuá'a Jesús ráa, [jee kuvi re' se'ya Simón], jee kúvi re' tee ya kuyatin sukuán naku'va re' Jesús xintíin rá tee tá'vi ini' né'yá ráa Jesús. Jee nkatyi' re':

⁵—¿Na kuvi tyi ntu'ví nxikó ña aceite jiá'án' vixi' ya'á nékúvi, jee ni'in' ña ya kúvi xu'un ya'vi iin ñivi ya uní' sientú' (300) kivi', jee ku'va ña xu'un vá nuun' rá lá'ví, nékúvi?

⁶Sú nkatyi' re' sukuán, soo nsú jie'e' ya kúná'ví nijia ini' re' rá lá'ví, tyisa' jie'e' ni ka' ya maaré' kúvi iin tee ku'ná. Tyi maaré' kúvi tee ya néé' siki' re' kúmí re' ñunu xu'un nuun' rá tá'án tee súkuá'a Jesús ráa, jee tñin ku'ná re' yaku' xu'un nuun' tyú'un ráa ya kúmí re'.⁷ Saájee nkatyi' Jesús:

—Kusaá ña, tyi ya ntyu'un va'a ña maa sáva sa'á tú'va ña nu'u' sukuán ne kivi' kuyu'u' ni' ré ní'i' ni'.⁸ Tyi sukuáni néé' rá lá'ví jín ráno'ó, soo nu'u' tyi nsá' níínkání kunee' ni' jín ráno'ó —nkatyi' Jesús.

Nátú'un ñivi ya ka'ni' ráa Lázaro

⁹Jee ku'e'e' nasíkuiti' rá ñivi Israel nkuká'nú ini' ráa ya néé' Jesús nuun' ñuun' Betania. Jee ña'an' ráa yukuán, soo nsú kuatyi Jesús ni kuane'yá ráa, tyisa' suni sáva kine'yá ráa Lázaro, ya nñateku' ii' re' nsa'á Jesús.¹⁰ Saájee rá sutu' kúñá'nú vá jee nñatú'un ráa ya sumi ka'ni'

^a 11:55 Tu'un ley Moisés ya ntatúní' Ndiosí' kátyí'-i ya nkúvi kaji' rá ñivi Israel xíní viko Pascua retá' íyó té'én ráa nuun' Ndiosí'.

ráa Lázaro ranika'. ¹¹ Tyi jie'e' Lázaro, ya nxináteku' Jesús re', jee kue'e' rá ñivi Israel kúsín ráa [nuun' rá sutu' vá] jee kúnei ini' ráa Jesús.

Nkivi Jesús nuun' ñuun' Jerusalén

(Mateo 21:1-11; Marcos 11:1-11; Lucas 19:28-40)

¹² Jee kivi' steñu'un, jee kue'e' nasíkuiti' rá ñivi kenta ráa ya ku'an' ráa viko Pascua nuun' ñuun' Jerusalén vá. Jee sáa nteso'o ráa ya vaji Jesús nuun' ñuun' Jerusalén, ¹³ jee ña'nu' ráa rá na'á yutun yukuñuun' jee nkene ráa kuata'an' ráa Jesús, jee nkajie'é ráa kánajín ráa, jee kátyí' ráa:

—¡Sikáku Ndiosí' yó!^a ¡Na ka' netu' ka' kúvi maaré' ya vaji jín tiñu ñá'nú nuun' súvi Ito'o'-ó Ndiosí'! ¡Maaré' kúvi re' tee ya nísotíñú re' tátúní' re' nuun' rá ñivi ñuun' Israel! —nkatyi' ráa.

¹⁴ Jee nni'in' Jesús ñin burru' lúli, jee yósó' re' maa, kuéntá' sánikua' ya kátyí' tu'un néé' nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí':

¹⁵ Ráno'ó se'ya ñuun' Jerusalén, ya káa yuku Sión, koto yú'ví rán.

Tyi, ¡kune'yá!, ya'á vaji maaré' ya kúná'nú tatúní' re' nuun' ráno'ó, yósó' re' ñin burru' lúli jiáa.

Sukuán kátyí' nuun' Tutu' Íí'.

¹⁶ Jee ya xí'nañu'un jee ni ntuví ñáku'un ini' ráa tee súkuá'a Jesús ráa jie'e' rá tiñu vá. Soo ne sáa nxináa Ndiosí' Jesús antiví nuun' nstúvi re' ya kúná'nú-u, jee ne saájee nñaku'un ini' ráa ya rá tu'un vá niso nuun' Tutu' Íí' kátyí'-i ya'á jie'e' re', jín ya sukuán nsa'á ráa jín re'.

¹⁷ Jee rá ñivi ya níñi jín Jesús sáa nkana re' xini' Lázaro ne ve'i kava yuu' jee nxináteku' re' maa nkene re' nteñu rá ní'i, jee jiá'a ráa nuun' rá inka ñivi ya na'á jie'e' ya nini' ráa ya nsa'á re'.

¹⁸ Saáva jie'e' ya'á kúvi ya nkene kue'e' ñivi ñata'an' ráa Jesús, tyi nteso'o ráa ya nsa'á re' seña anasí ya'á. ¹⁹ Saájee rá tee ya yí'í ñujiín' fariseo nkatyi' ráa nuun' tá'an maaráa:

—¡Kune'yá rán! ¡Ni ntuná' kúvi kuiti' sa'á-ó! Tyi kuáiyó kuiti' rá ñivi ñiví ku'an' ráa níkin' ráa maa —nkatyi' ráa.

Íyótúní' ni rá ñivi Grecia nánukú ráa ka'an' ráa jín Jesús

²⁰ Jee íyótúní' ni ñivi íyó ya kúvi ñivi ñuun' Grecia ya kuá'an' ráa viko nuun' ñuun' Jerusalén, sáva kuneñu'un ráa Ndiosí'. ²¹ Saájee rá ñivi ya'á, ñakuyatin ráa nuun' Felipe, tee ñuun' Betsaida, ya kúvi ñin rá ñuun' tñin Galilea. Jee nikan' tá'ví' ráa nuun' Felipe, jee nkatyi' ráa:

^a 12:13 Tu'un arameo ya'á kúvi Hosanna.

—Tátá', kuíni rán kuni' rán Jesús jee ka'an' rán jín re' —nkatyi' raa.

²²Jee ña'an' Felipe jee nkatyi' re' nuun' Andrés, saájee Andrés jín Felipe ñakatyí' raa maa nuun' Jesús. ²³Jee nñaxiníko Jesús nuun' raa, jee nkatyi' re':

—Ya nkenta kivi' ya kenta tui' ya vii' kúñá'nú nasíkuiti' ni' ya ntají Ndiosí' nuun' ñivi' sáva kuvi ni' Se'ya Ñivi. ²⁴Máa náa' nijja vá kátyí' ni' nuun' rán ya kuéntá' retú ñin nikin trigú', jee retán' nsá' jíeté' nikin vá nuun' ñu'un kuéntá' ñin niyi, saájee métú'un-u ni koo. Soo retú yí'í nikin vá tyiji ñu'un kuéntá' ñin niyi, jee nukue'e' nasíkuiti' tata' sá'a-a. ²⁵Jee sukuán koo jín ráno'ó tyi ñin ñivi ya ñúnúun'-u maáa ni, jee sukuán kenta sukuíta-a maáa nuun' Ndiosí'. Jee ñin ñivi ya tá'vi ini'-i né'yá-a nasa níyo ini'-i rá nantíñú ñivi ya'á, jee ni'in'-i ya kuteku'-u nñnkání jín Ndiosí'. ²⁶Jee retú íyó ne ni ñin sá'tíñú-u nuun' nu'u', jee íyó-o kunikin'-i nu'u'. Tyi ñivi ya sá'tíñú nuun' nu'u', jee nuun' kune'e' ni' jee suni yukuán kune'e' musú' ni'. Jee retú íyó ñin ñivi sá'tíñú nuun' nu'u', jee sa'á Tátá' ni' ya kúñá'nú raa.

Kátyítu'un Jesús ya kuvi' re'

²⁷Vitan jee núkuéká ini' ánima' ni'. ¿Ná katyi' ni'? “¿Á katyi' ni' ya: Tátá' ni', sikáku nu'u' nuun' tunó'ó vaji-i nuun' ni' tiempú' ya'á?” Soo nkúvi, tyi jie'e' tunó'ó ya'á vaji ni' kuno'o ni' tiempú' ya'á. ²⁸Tátá' ni', stúvi nú ya kúñá'nú nasíkuiti' nú —nkatyi' Jesús.

Saájee nkiji ñin tatyiyu'ú ne antiví sükún jee nkatyi'-i:

—Ya nstúvi ni' ya kúñá'nú nasíkuiti' ni' jee tukuni stúvi ni' maa —nkatyi' Ndiosí'.

²⁹Jee rá ñivi ku'e'e' ya íñi yukuán, nteso'o raa xina'a' tatyiyu'ú vá, jee sava raa nkatyi':

—Tajja ví-i.

Soo sava rá ka' nkatyi':

—Ñin najiá'á' í' Ndiosí' nka'an' jín re'.

³⁰Saájee nñaxiníko Jesús jee nkatyi' re':

—Nsú jie'e' ya vá'a nuun' nu'u' nkiji tatyiyu'ú vá, tyisa' jie'e' ya vá'a nuun' ráno'ó. ³¹Vitan kúvi tiempú' ya sa'á ñaa' Ndiosí' kuatyí jie'e' rá ñivi ñivi ya'á. Jee vitan jee tava' Ndiosí' máa maá ku'ña' kúñá'nú ya tátúní' ini' ñivi ya'á k'i'in' iyo-o. ³²Jee nu'u' tyi, sáa nane'en raa nu'u' nuun' kunintakaa ni', jee naxtú'va ni' ntaká rá ñivi nuun' ni'^a —nkatyi' Jesús.

³³Jee nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á sukuán, sáva stúvi re' nasa kuvi' re'. ³⁴Saájee nñaxiníko rá ñivi nuun' re':

^a 12:32 Kúvi katyi'-ó: naxtú'va ni' ntaká nuun' ñivi nuun' ni'.

—Ya nteso'o rán' ya nuun' Tutu' níso tu'un ley Ndiosí' kátyí' ya máá Cristo kuteku'-u nínkání. Jee, ¿naja tyi kátyí' nú íyó nane'en ráa maáré' ya ntají Ndiosí' re' nuun' ñiví sáva kuvi Se'ya Ñivi nuun' kunintakaa? ¿Né iin kúvi maáré' ya ntají Ndiosí' re' nuun' ñiví sáva kuvi re' Se'ya Ñivi rúja? —nkatyi' ráa.

³⁵ Saájee nkatyi' Jesús nuun' ráa:

—Nu'u', ya kúvi ni' ñu'un' túún' ini' ánima' rán, jee yaku' ni ka' kivi' íyó kuneé' ni' jín rán. Saáva kue'nu rán nuun' ñu'un' vá ni túún'-u ini' ánima' rán, sáva nsá' kenta kue'nu rán nuun' ñuneen' ya kúvi ya niva'a, tyi ñivi ya jiá'nu nuun' ñuneen' ntu kútúni' né iin ityi k'iin' ráa. ³⁶ Jee saáva ni néé' ni' ka' jín rán, jee íyó kuneí ini' rán nu'u', ya kúvi ni' ñu'un' nuun' rán, sáva kenta kuvi rán ñivi ya jiá'nu rán nuun' ñu'un' —nkatyi' Jesús.

Jee sáa nkuvi nkatyi' re' rá tu'un ya'á, jee kua'an' re', jee ntyiyu'u' re' maáré' nuun' ráa.

Ntúví ínú' ini' sava rá ñivi Israel ya Jesús ví Cristo

³⁷ Soo súnika' kue'e' víí rá seña anasí nsa'á Jesús nuun' ráa, soo ni ntúví nínú' ini' ráa re'. ³⁸ Jee saáva nkunaa' nuun' tu'un ya nka'an' Isaías, ya kúvi iin ya nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. Jee nkatyi'-i:

Ito'o', ¿né iin ninu' ini' tu'un ya nnakani rán' rúja?

Jee, ¿né iin nuun' nstúvi Ndiosí' fuersá' íí' ni'in níso re' rúja?

Nkatyi' Isaías.

³⁹ Jee jie'e' ya'á ntúví nkúvi ninu' ini' ráa, tyi suni nkatyi' tuku Isaías:

⁴⁰ Tyi nsa'á Ndiosí' ya kuéntá' kuáá rá ntyinúún ráa,

jee suni nsa'á re' ya kuni'in ini' ánima' ráa,

sáva ni nkuní' ráa ya naá' jín ntyinúún ráa,

jee ni nkíku'un ini' ráa maa.

Sáva nsá' nákaní ini' ráa jee ni nkúnikin' ráa Ndiosí',

jee sáva ni nsá' nása'á va'a ni' ini' ánima' ráa.

⁴¹ Nkatyi' Isaías rá tu'un ya'á, tyi nkuká'nú yatyi' ini' re' nasa kúñá'nú nasíkuiti' Jesús, jee nkatyi' yatyi' re' jie'e'-e.

⁴² Soo sú naja ka' jee kue'e' ne' rá tee kúñá'nú nuun'

rá ñivi Israel ninu' ini' ráa Jesús. Soo ntu nstúvi nijin' ráa maa tyi yú'ví ráa rá tee fariseo, sáva ntu tava' rává ráa ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel jee nkú'va rává kivi' ráa ka'. ⁴³ Nsa'á rá tee kúñá'nú sukuán, tyi tá'an' ka' ini' ráa ya sá'á rá ñivi ya kúñá'nú ráa, nsú ya sa'á Ndiosí' ya kúñá'nú ráa.

Tu'un ya ka'an' Jesús ví ya sanáa' kuatyí siki' rá ñivi

⁴⁴ Jee nkanajjín nī'in Jesús, jee nkatyi' re':

—Ñivi ya kúneí ini'-i nu'u', jee nsú kuatyí nu'u' ví ya kúneí ini'-i, tyisa' suni kúneí ini' ñivi vá ne maaré' ya ntyuityí re' nu'u' vaji nī'. ⁴⁵ Jee ñivi ya né'yá-a nu'u', jee suni né'yá-a maaré' ya ntyuityí re' nu'u'. ⁴⁶ Jee nu'u', ya kuvi nī' ñu'un' ya túún ini' ánima' ñivi ñiví ya'á, jee nkenta nī' ini' ñiví ya'á, sáva ntaká rá ñivi ya kúneí ini' ráa nu'u' nsá' kinoo ráa kue'nu ráa nuun' ñuneen'.

⁴⁷ 'Soo retú néni iin ñivi tésó'o-o rá tu'un kátyí' nī', jee retú ntuví íyó máni' ráa kánijjá ráa maa. Jee nsú nu'u' kúvi ya sanáa' nī' kuatyí siki' ñivi vá, tyi nsá' vaji nī' sanáa' nī' ke'ne' nī' kuatyí siki' ñivi ñiví, tyisa' vaji nī' natava' nī' ráa nuun' kuatyí ráa sikáku nī' ráa. ⁴⁸ Soo ñivi ya kúníityi' ini'-i nu'u', jee ntuví tñin-i tu'un ká'án' nī', jee ya íyó iin ya sanáa'-a kuatyí siki' ñivi vá jee ke'ne'-e kuatyí siki' vá. Rá tu'un ya nkatyi' nī' ví ya ke'ne'-e kuatyí vá kivi' nuun' ní'i. ⁴⁹ Tyi nu'u' jee ntuví ká'án' nī' tu'un ya kúvi ini' maání', tyisa' Tátá' nī' ya ntyuityí re' nu'u' jín tíñu ya'á, jee maaré' ntatúní' re' nuun' nu'u' nasa íyó katyi' nī', jín na jie'e' ka'an' nī' jín ñivi. ⁵⁰ Jee jíní' naa' nijia nī' ya tu'un ya tátúní' Tátá' nī' sa'á-a ya kuteku' rá ñivi jín re' níínkání. Jee saáva rá tu'un kátyí' nī', jee kátyí' nī' maa sánikuá' nkatyi' Tátá' nī' nuun' nī'.

Nakete Jesús jie'e' rá tee súkuá'a re' ráa

13 Saájee tyiji viko Pascua jee ya jíní' Jesús ya nkenta kivi' ya kene re' ini' ñiví ya'á kī'in' re' nuun' Tátá' re'. Jee ñúnúun' re' rá ñivi maaré' [ya súkuá'a re' ráa] ya néé' ini' ñiví, jee ñúnúun' re' ráa ne kivi' nuun' ní'i nteku' re' ini' ñiví ya'á. ² Jee viko Pascua ni kúxíní Jesús jín rá tee súkuá'a re' ráa, jee ya ntyu'un kuina' kúná'nú ini' ánima' Judas ya naku'va re' Jesús xintíin rá tee káné'én. Judas kúvi se'ya Simón Iscariote. ³ Jee jíní' Jesús ya máa Tátá' re' Ndiosí' njia'a nuun' re' ntaká ya íyó sáva kī'i xintíin re'. Jee suni jíní' re' ya ne nuun' Ndiosí' nkene re' vaji re' nuun' ñiví ya'á jee jíní' re' ya yukuán kīno'on' re' nuun' Ndiosí'. ⁴ Jee sáá nkuví nkuxíní, jee nñakuini' re', jee nxítá re' sa'ma níji re', jee nke'en re' iin sa'ma xínátyi jee ní'ni' re' maa tyiji re'. ⁵ Jee kuíre ntyu'un re' nute ini' iin ñenkó'ó, jee nkajie'é re' nakete re' jie'e' rá tee súkuá'a re' ráa, jee xínátyi re' jie'e' ráa jín sa'ma vá ya nú'ní' tyiji re'. ⁶ Jee sáá nkenta re' nuun' Simón Pedro, jee nkatyi' Pedro nuun' re':

—Ito'o!, ¿á sa' maánú nakete jie'e' nu'u'? —nkatyi' Simón.

⁷ Jee nñaxínkó Jesús, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Ya sá'á nī' vitan jee ntiá'an kiku'un ini' nú maa vitan.

Soo ne kuéé ka' jee kiku'un ini' nú maa.

⁸Soo nkatyi' Pedro:

—Ni nsá' nakete kuiti' nú jie'e' ni' —nkatyi' re'.

Jee nnaḡiní'kó Jesús nuun' re':

—Retú nsá' nakete ni' no'ó, nsá' koo nú jín ni'.

⁹Jee nkatyi' Simón Pedro nuun' re':

—Ito'o', retú sukuán jee nsú kuatyí kuiti' rá jie'e' ni' ni nakete nú, tyisa' suni rá na'á ni' jín xini' ni' ranika' —nkatyi' re'.

¹⁰Soo nkatyi' Jesús nuun' re':

—Retú ñin ñivi ya ya nityi-i, jee ntuví jiniñú'ún-u ya nakete-e maáa, tyisa' kuatyí jie'e' re' ni, tyi ya íyó noo kuaíyó ñivi vá. Jee ráno'ó tyi ya íyó noo ánima' rán, sú nsá' ntáká kuiti' rán íyó noo.

¹¹Nkatyi' Jesús sukuán tyi jie'e' ni ka' ya jíní' re' né ñin ráa vá naku'va-a maaré' nuun' rá tee káné'én. Saáva nkatyi' re' ya: “Sú nsá' ntáká kuiti' rán íyó noo.”

¹²Jee sáa nni'i nkuvi nnakete re' jie'e' ráa, jee nna'ke'en tuku re' sa'ma níji re' nna'kuniji re' maa, jee nna'kune'e' tuku re' yu'ú mesa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Á jiáku'un ini' rán tiñu ya nsa'á ni' jín rán sukuán? ¹³Tyi ráno'ó jee kátyí' rán ya Mestrú' jín Ito'o' kúvi ni'. Soo vaṭuni kátyí' nijia rán maa, tyi maání' kúvi nijia sukuán. ¹⁴Tyi retú nu'u', ya kúvi ni' Ito'o' rán, jín ya kúvi ni' Mestrú' rán, jee nnakete ni' jie'e' rán. Jee suni sukuán íyó nakete rán jie'e' ñin inka tá'án rán. ¹⁵Tyi ñin ityi kúvi ya ntaji ni' nuun' rán, sáva kuéntá' kuá' ntyineí ni' ráno'ó sukuán kuéntá' musú', jee suni sukuán tyineí rán jín rá tá'án rán kuéntá' musú'. ¹⁶Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya ñin ya kúvi musú' ntuví kúñá'nú-u ka' nuun' ñivi ya kúvi ito'o'-o. Jee ñivi ya jíka jín tiñu sá'á re' ya njia'a inka ñivi tiñu vá nuun' re', jee ntuví kúñá'nú ka' ñivi vá nuun' ñivi ya ntyuityí-i maa jín tiñu vá. ¹⁷Retú jiáku'un ini' rán rá tu'un ya'á, jee na ka' va'a ka' kúvi rán retú sikúnkuvi rán maa.

¹⁸Nsú jie'e' ntáká rán ká'án' ni'. Tyi jíní' ni' né ñin ví ráno'ó ya nkaji ni'. Soo sáva sikúnkuvi rá tu'un ya néé' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' ya ká'án'-a jie'e' nu'u', jee kátyí'-i:

Tee ya yáji' nkáá jín nu'u',

jee nkenta re' siki' ni',

kátyí' nuun' Tutu'. ¹⁹Jee ne vitan jee ya kátyí' yatyí' ni' na kúvi ya kúvi sú ne ntiá'an ka' kúvi-i, sáva sáa kúvi rá tu'un nkatyi' ni' ya'á, jee inu' ini' rán ya Nu'u' Ví ya íyó nínkání.^a ²⁰Máa náá' vá kátyí' ni' nuun' rán: néni ñin ñivi ya íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i ñivi ya tyuityí ni' jee íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i nu'u' ranika'. Jee ñivi vá ya íyó mani' ini'-i

^a 13:19 Tu'un ya'á ví Nu'u' Ví-i. ñin súví máá ñá'nú ka' Ndiosí' kúvi Nu'u' Ví-i.

nákuatá'ví nu'u', jee suni íyó mani' ini'-i nákuatá'ví-i ne Ndiosí' ranika' ya ntyuityí re' nu'u' vaji ni'.

Kátyítu'ún Jesús ya Judas naku'va-a re'

(Mateo 26:20-25; Marcos 14:17-21; Lucas 22:21-23)

²¹ Jee sáa nkuvi nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á, jee nnukuéká nasíkuiti' ini' ánima' re' jee njia'a re' ya naá' jee nkatyi' re':

—Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya iin ráno'ó naku'va-a nu'u' nuun' rá tee kuatyí —nkatyi' Jesús.

²² Saájee rá tee súkuá'a re' ráa nnakune'yá ráa nuun' iin inka tá'an ráa, jee nkunaan nkusu'va ini' ráa ntu nkútúní' ini' ráa jie'e' né iin ráa vá nkatyi' re'. ²³ Jee iin rá tee súkuá'a re' ráa, ya núnúun' ví'í re', ya néé'-e xiín re' yu'ú mesa nuun' kúxíní ráa. ²⁴ Jee Simón Pedro nsa'á re' seña jín xini' re' nuun' tee ya'á, sáva katú'ún-u Jesús né iin ráa xí xini' vá nka'an' re'. ²⁵ Saájee nsa'á xiín tee vá maáa nuun' Jesús, jee nkatyi'-i:

—Ito'o', ¿né iin ví-i? —nkatyi'-i.

²⁶ Saájee nnaixiní' Jesús:

—Tee ya ku'va ni' nuun' re' iin yu'ú ixtatílá' ya tyunáji ni', jee tee yukuán kúvi-i —nkatyi' Jesús.

Jee ntyunáji re' ixtatílá' vá jee njia'a re' maa nuun' Judas, se'ya Simón Iscariote. ²⁷ Jee sáa nkuvi ntiin Judas ixtatílá' vá, jee ntañú'ún kuiti' nkivi Satanás, ya kúvi tatyí' káni kúñá'nú, ini' Judas. Saájee nkatyi' Jesús nuun' Judas:

—Tiñu sa'á nú, jee ñamani sa'á maa.

²⁸ Soo ni iin ráa ya néé' yu'ú mesa, ni ntuví ñáku'un ini' ráa na jie'e' tyi nkatyi' re' sukuán nuun' Judas. ²⁹ Tyi sava ráa nka'vi ini' ráa ya nkatyi' Jesús sukuán, tyi Judas kúvi tee ya néé' síki' re' ya kúmí vá'a re' ñunu xu'ún ráa, jee saáva nka'vi ini' ráa ya nkatyi' Jesús ya kike'en-e nantíñu ya jiniñú'ún ráa kivi' viko, áxí ya ku'va-a ntí' xu'ún nuun' rá ñivi lá'ví. ³⁰ Jee sáa nkuvi ntiin Judas nyaji' re' iin yu'ú ixtatílá' vá, jee kuíre nkene re' ku'an' re'. Jee yankuaa' ví-i.

Tu'un ntatúní' jiáá Jesús

³¹ Jee sáa nkene Judas ku'an' re', jee nkatyi' Jesús:

—Nu'u', ya ntají Ndiosí' nuun' ñiví sáva kúvi ni' Se'ya Ñivi, jee vitan jee ya túvi nijin' nuun' rá ñivi ñasa kúñá'nú nasíkuiti' ni' jín tiñu niso ni', jee túvi ya kúñá'nú nasíkuiti' ka' Ndiosí' jie'e' tiñu sa'á ni'. ³² Retú nu'u' stúvi ni' ñasa kúñá'nú nasíkuiti' Ndiosí', máa Ndiosí' stúvi ñasa kúñá'nú nu'u', jee yatyí' ni stúvi re' maa.

³³Ráno'ó, ya kúvi kuéntá' se'ya nì', vitan jee yaku' ni tiempú' ka' íyó kuneé' nì' jín ráno'ó. Jee kuíre nanukú rán nu'u', soo kuéntá' ya nkatyi' nì' nuun' rá tee kúná'nú nuun' ñivi Israel, jee suni sukuán kátyí' nì' nuun' rán vitan ya: Nuun' kì'in' nì', jee nkúvi kì'in' rán.

³⁴Jee vitan jee taji nì' ìn tu'un jiáá ya tátúní' nì' nuun' rán, ya kunuun' rán ìn inka rá tá'an rán. Kuéntá' ñúnúun' nì' ráno'ó, jee suni sukuán kunuun' rán ìn inka tá'an rán. ³⁵Tyi retú nuun' vii' ñúnúun' rán ìn inka tá'an rán, yukuán jee kuni' ntáká rá ñivi ya maáran kúvi tee súkuá'a nì' —nkatyi' Jesús.

Stékútu'ún Jesús ya katyi' Pedro ya ntuví jíní'-i re'

(Mateo 26:31-35; Marcos 14:27-31; Lucas 22:31-34)

³⁶Jee nkatyi' Simón Pedro nuun' Jesús:

—Ito'o', ¿né nú' kì'in' nú?

Jee nñaxiní'kó Jesús:

—Nuun' kì'in' nì', jee nkúvi kunikin' nú nu'u' ntañú'ún. Soo ne kuéé ka' jee kunikin' nú nu'u' —nkatyi' Jesús.

³⁷Jee nkatyi' Pedro nuun' re':

—Ito'o', ¿na kuvi tyi ntu kúvi kunikin' nì' no'ó ntañú'ún? Tyi íyó tú'va nì' sùka' kuvi' nì' jì'e'e' nú —nkatyi' Pedro.

³⁸Jee nñaxiní'kó Jesús:

—¿Á nijia nú ya íyó tú'va nú kuvi' nú jì'e'e' nu'u'? Tyi máá naá' vá kátyí' nì' nuun' nú ya ne ntiá'an ka' kana stó'o jee unì' ítyí katyi' nú ya ntu jíní' nú nu'u' —nkatyi' Jesús.

Jesús kúvi kuéntá' ìn ityi nuun' kì'in'-ó jee kenta-ó nuun' Tátá' re' Ndiosí'

14 Jee nkatyi' tuku ka' Jesús:

—Koto náni'vi' ini' ánima' rán, tyisa' ya ya kúneí ini' rán Ndiosí' jee suni íyó kuneí ini' rán nu'u'. ²Tyi nuun' néé' Tátá' nì' jee íyó ku'e'e' ví'í nuun' íyó kuneé' ñivi. Jee retán' ntuví íyó, jee nsá' katyi' nì' maa sukuán nuun' rán. Jee saáva kì'in' nì' sa'á tú'va nì' nuun' kuneé' rán. ³Jee sáá kì'in' nì' jee sa'á tú'va nì' nuun' kuneé' rán, jee kiji tuku nì', jee kinake'en nì' ráno'ó, sáva suni kuneé' rán nuun' kuneé' nì'. ⁴Jee ya jíní' rán ne nuun' kì'in' nì', jee suni ya jíní' rán ityi kuá'an' yukuán —nkatyi' Jesús.

⁵Saájee nkatyi' Tomás nuun' re':

—Ito'o', ntuví jíní' rán ne nuun' kì'in' nú jee, ¿nasa kúvi kuni' rán ityi vá rúja? —nkatyi'-i.

⁶Jee nkatyi' Jesús nuun'-u:

—Nu'u' kúvi nì' ityi ya nátu'va ñivi nuun' Ndiosí', jín nuun' nu'u' vaji ya naá', jín maání' ví ya sá'a-a ya kuteku' ñivi jín Ndiosí' nínkání. Ntu íyó inka ka' ityi ya kenta ñivi nuun' Tátá' nì' Ndiosí', tyi métú'ún nu'u' ví-i ya sá'a ya nkénta ñivi nuun' Ndiosí'.
 7 Retú jíní' rán ini' nu'u', jee suni ya nini' rán ini' Tátá' nì'. Jee ne vitan jee ya jíní' rán ini' re' jee ya né'yá rán maa.

⁸ Jee nkatyi' Felipe:

—Ito'o', xiné'én' Tátá' nú nuun' ránu'u', jee jia'a ini' rán' —nkatyi' re'.

⁹ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Ya nkukue'e' ví'í tiempú' ya néé' nì' jín rán ví, Felipe, jee, ¿á ni ntiá'an kuni' nú né ñin kúvi nu'u' résa? Tyi ñin ya nini'-i nu'u', jee suni ya nini'-i Tátá' nì'. Saájee, ¿na kuvi tyi kati' nú ya: “Xiné'én' Tátá' nú nuun' ránu'u'”, résa? ¹⁰ ¿Á ntuví jínú' ini' nú ya yí'í Tátá' nì' ini' nì' jín ya yí'í nì' ini' Tátá' nì' résa? Tyi ntáká rá tu'un ya kátyí' nì' nuun' rán, jee nsú rá tu'un ya jíani xini' maání' kúvi ya kátyí' nì'. Tyisa' jie'e' ni ka' ya yí'í Tátá' nì' ini' nì', jee saáva maaré' sá'a ntáká tiñu ya sá'a nu'u'.

¹¹ Íyó inu' ini' rán nu'u' ya yí'í nì' ini' Tátá' nì', jín ya yí'í Tátá' nì' ini' nì'. Jee retú ntuví jínú' ini' rán ya kátyí' nì', íyó jinu' ini' rán jie'e' rá tiñu ya sá'a nì'. ¹² Jee máa naá' vá kátyí' nì' nuun' rán: ñin ñivi ya kúnef ini'-i nu'u', jee rá tiñu ya sá'a nu'u', jee suni sa'a-a rá tiñu vá. Jee sa' ví'í ká' sa'a-a tiñu ñá'nú ka' nsú ká' tiñu ya'á, tyi nu'u' jee ká'ín' no'on' nì' nuun' Tátá' nì'. ¹³ Jee néni ñin ya kakan' rán nuun' Tátá' nì' nuun' súv' nu'u' jie'e' yí'í rán nuun' nì', jee sa'a nì' maa, sáva stúvi nì' ya máa kúná'nú nasíkuiti' kúvi Tátá' nì' jie'e' ya sá'a nì'. ¹⁴ Retú ná kúvi ya kakan' rán nuun' Tátá' nì' nuun' súv' nu'u' jie'e' yí'í rán nuun' nì', jee sa'a nì' maa.

Tyísóyu'ú Jesús ya tyuityí re' Tatyí' Í'í kiji-i

¹⁵ Retú ñúnúun' rán nu'u', jee kanjíá rán sikúnkuvi rán rá tu'un ya ntatúní' nì' nuun' rán. ¹⁶ Jee nu'u', jee kakan' tá'ví' nì' nuun' Tátá' nì', jee tyuityí re' ñin ya tyinef tyituví-i natyu'un neí-i ini' ráno'ó, sáva koo-o jín rán nínkání. ¹⁷ Máa Tatyí' Í'í Ndiosí' ví ya tyuityí re', jee xiné'én'-e ya naá' jie'e' Ndiosí'. Jee rá ñivi ñivi ya'á ya ntu yí'í ráa nuun' Ndiosí', jee ntuví kúvi nì'in' ráa maa, tyi ntuví né'yá nijin' ráa maa, jee ni ntuví jíní' ráa ini'-i. Soo ráno'ó tyi ya jíní' rán ini'-i tyi ya íyó-o jín rán jee ká'i-i ini' rán.

¹⁸ Jee ni nsá' xinóo métú'ún ni ráno'ó kuéntá' rá ñivi kínóo lá'ví, tyi niji nì' nuun' rán. ¹⁹ Yaku' ni ka' kivi' jee nkuní' ka' rá ñivi ñivi ya'á nu'u', soo ráno'ó tyi kuni' rán nu'u'. Tyi jie'e' tékú' nì' nínkání, jee saáva suni sukuán ráno'ó ranika' kuteku' rán nínkání jín nì'.

²⁰ Jee kivi' yukuán jee kuni' rán ya yí'í nì' ini' Tátá' nì' jín ya yí'í rán nuun' nì', jín ya yí'í nì' ini' ráno'ó. ²¹ Tyi néni ñin ñivi ya nú'ún

ini'-i tu'un ya ntatúní' nì' jee sikúnkuvi-i vá, jee ñivi yukuán ví ya ñúnúun'-u nu'u', jee kunuun' Tátá' nì' maa, jee nu'u' kunuun' nì' maa, jee stúvi nì' nasa ini' nì' nuun' ñivi vá —nkatyi' Jesús.

²² Jee nka'an' Judas, ya ntu kúvi Iscariote, jee nkatyi'-i nuun' re':

—It'o'o', ¿na jie'e' tyi nuun' rán' stúvi nú maánú jee ntu nuun' rá ñivi ñiví? —nkatyi'-i.

²³ Jee nnaixiníko Jesús, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—In ñivi ya ñúnúun'-u nu'u', jee sikúnkuvi-i tu'un nì', jee kunuun' Tátá' nì' maa, jee ni núví' nì' jín Tátá' nì' kiji rán' nuun' ñivi vá, jee koo rán' jín-i. ²⁴ Jee in ñivi ya ntuví ñúnúun'-u nu'u', jee ni ntuví sikúnkuvi-i tu'un nì'. Jee rá tu'un ya tésó'o rán ya kátyí' nì', jee nsú tu'un maání' kúvi-i, tyisa' tu'un maá Tátá' nì' ya ntyuityí re' nu'u' kúvi rá tu'un ya kátyí' nì'.

²⁵ Jee nkatyi' nì' rá tu'un ya'á nuun' rán ni neé' nì' jín rán. ²⁶ Soo nuun' súví nu'u' tyuityí Tátá' nì' Tatyí' Íí re' kiji-i ya maáa ví ya tyinei' tyituví-i natyu'un neí-i ini' ráno'ó. Jee maáa vá xin'élen'-e ráno'ó jie'e' ntáká tu'un nì' jee xinákú'un-u ini' rán ntáká tu'un nì' ya nkatyi' nì' nuun' rán.

²⁷ Xinóo nì' ráno'ó jee k'i'in' nì', soo ne va'a koo ini' rán kinoo rán sa'á nì'. Sá'á nì' ya ne va'a kinoo ánima' ráno'ó kuéntá' kúvá'a ini' ánima' nì'. Tyi ntu nuún nóta'an sá'á nì' kuéntá' kuá' sá'á rá ñivi ñiví ya'á ya ntu yí'í ráa xintín Ndiosí', tyi ntu sá'á ráa ya ne va'a koo ini' rán kuéntá' sá'á nì'. Saáva koto náni'vi' ini' ánima' rán ni koto yú'ví rán.

²⁸ Ya nteso'o rán ya nkatyi' nì' nuun' rán: “K'i'in' nì', jee niji nì' nuun' rán.” Jee retú ñúnúun' rán nu'u', yukuán re íyó tu'un kusii' ini' ánima' rán ya k'i'in' no'on' nì' nuun' Tátá' nì'. Tyi Tátá' nì' vá kúñá'nú nasíkuiti' ka' nsú ká' nu'u'. ²⁹ Vitan jee nkatyi' yatyí' nì' nuun' rán ya kuvi, sú ne ntiá'an ka' kuvi-i, sáva sáa kenta kuvi ya nkatyi' nì' ya'á, saájee jinü' ini' rán nu'u'. ³⁰ Nka'án' kue'e' nì' ka' jín rán, tyi ya vaji máa kuí'na' kúñá'nú ya tátúní' ini' ñiví ya'á. Asúnika' ntuná' fesá' niso-o tatúní'-i nuun' nu'u'. ³¹ Soo íyó kuvi sukuán sáva kuni' rá ñivi ñiví ya'á ya ñúnúun' nì' Tátá' nì', jín ya síkúnkuvi nì' sá'á nì' sánikuá' ntatúní' Tátá' nì' nuun' nì'. Nakuiñi'-órán, jee nkí'ín'-órán —nkatyi' Jesús.

Jesús kúvi re' kuéntá' yokú'ú' ya vixí' naní uva

15 Jee nkatyi' tuku ka' Jesús:

—Nu'u' kúvi nì' kuéntá' yokú'ú' va'a ya maá náá' nijia kúun ya vixí' naní uva, jee Tátá' nì' Ndiosí' kúvi re' kuéntá' in tee ya kúmí yokú'ú' vá. ² Jee ntáká ñivi nì' ya ntu jiá'nu sáni kuíni Ndiosí' kúvi kuéntá' na'á yokú'ú' nì' ya ntuví kúun uva, jee sííyo Tátá' nì' maa, kuéntá' sííyo ñivi na'á yokú'ú'. Jee ntáká rá ñivi ya jiá'nu ityi Ndiosí'

kúvi ráa kuéntá' na'á yokú'ú' nì' yà kúun uva, jee sá'á re' jín ráa kuéntá' nūun' sá'á noo re' rá yokú'ú' uva, sáva kuun ka' uva maa, jee suni sukuán sá'á re' jín ráa. ³Jee ráno'ó jee kuéntá' yà nnonoo ini' ánima' rán nsa'á rá tū'un nkatyi' nì' nūun' rán. ⁴Jee íyó kuiñi nì'in rán kinoo kutú rán nūun' nu'u', jee nu'u' suni kuiñi nì'in nì' koo nì' jín rán. Tyi ñin na'á yokú'ú' lúli ntuví kúvi máa maáa ku'va-a uva, retú ntuví tñin tá'an-a jín yokú'ú' ká'nú vá. Jee suni sukuán ráno'ó tyi ntuví kúvi kue'nu máa maáran sáni kuíni Ndiosí' retú ntuví ññi nì'in rán jín nu'u'.

⁵Tyi nu'u', jee kúvi nì' kuéntá' yokú'ú' ká'nú yukú' uva vá, jee ráno'ó, tyi kúvi rán kuéntá' rá yokú'ú' kuátyí yà kéne ñka' yokú'ú' ká'nú vá. Tyi néni ñin ñivi yà ññi nì'in kinoo kutú nūun' nu'u', jee suni kuiñi nì'in nì' koo nì' jín ñivi vá, jee ñivi ya'á ví yà sá'á tiñu vá'a yà kuíni Ndiosí'. Tyi retú ntuví ññi nì'in ñivi vá jín nu'u', jee kuéntá' íyó sñin-i nūun' nì', jee ni nkúvi na sa'á-a ni ñin tiñu vá'a sáni kuíni Ndiosí'. ⁶Jee ñivi yà ntuví ññi nì'in jín nu'u', jee sa'á sñin Ndiosí' maa, kuéntá' sá'á jín na'á yokú'ú' yukú' uva yà ntuví jiá'a uva, jee nátyi-i. Jee náke'en ráa maa, jee tyú'un ráa maa nūun' ñu'un' jee káyú'-u. ⁷Retú ññi nì'in rán kínóo kutú rán nūun' nu'u', jín retú ñú'ún ini' rán rá tū'un yà nkatyi' nì' nūun' rán, saájee kivi kakan' rán néni ñin yà kuíni rán, jee sa'á nì' yà kivi yà jíkán' rán. ⁸Jee retú jiá'nu rán sáni kuíni Ndiosí', kúvi rán kuéntá' yokú'ú' kúun ví'í uva jee ya'á kúvi yà stúvi rán yà kúñá'nú Ndiosí', jee suni sukuán kúvi nijia rán rá ñivi yà súkuá'a nì' ráno'ó níkn' rán nu'u'.

⁹Kuéntá' sánikua' ñúnúun' Tátá' nì' nu'u', jee suni sukuán ñúnúun' nì' ráno'ó. Jee íyó kinoo kutú rán kuiñi nì'in rán nūun' tū'un ñúnúun' nì' ráno'ó. ¹⁰Jee retú ñú'ún ini' rán yà síkúnkivi rán rá tū'un yà tátúní' nì', jee sukuán kinoo kutú rán kuiñi nì'in rán nūun' tū'un ñúnúun' nì' ráno'ó, sánikua' ñú'ún ini' nì' síkúnkivi nì' rá tū'un yà ntatúní' Tátá' nì' nūun' nì', jee kínóo kutú nì' ññi nì'in nì' nūun' tū'un ñúnúun' re' nu'u'. ¹¹Nkatyi' nì' rá tū'un ya'á nūun' rán, sáva kusñi' ini' ánima' rán kuéntá' kúsñi' ini' nì', jee sáva tyutyítú nì' nūun' kúsñi' ini' ánima' rán. ¹²Jee ya'á kúvi máa tū'un yà tátúní' nì' nūun' rán yà: Kunūun' rán inka rá tá'an rán, kuéntá' ñúnúun' nì' ráno'ó. ¹³Ni ñin ñivi ntu ñúnúun'-u ka' nsú ká' ya'á: yà ku'va-a maáa jee kivi'-i jie'e' yà vá'a rá ñivi yà kámani jín-i.

¹⁴Jee ráno'ó, tyi ñivi kámani jín nì' kúvi rán, retú síkúnkivi naa' nijia rán rá tū'un nì' yà ntatúní' nì' nūun' rán. ¹⁵Ntuví kátyí' nì' ka' yà kúvi rán musú', tyi ñin musú' jee ntuví kúká'nú ini' re' ná kúvi yà jiáni ini' ito'o' re' sa'á-a. Soo vitan jee nkatyi' nì' yà ñivi yà kámani jín nì' kúvi rán, tyi ntáká tū'un yà nteso'o nì' yà nkatyi' Tátá' nì' nūun' nì', jee ni'i nsíkúká'nú nì' ini' rán. ¹⁶Tyi nsú ráno'ó nkaji rán nu'u', tyisa' nu'u' nkaji nì' ráno'ó yà ki'i rán nūun' nì', jee ñani nì' ráno'ó kune'e' tiñu síkí' rán, sáva sa'á rán tiñu nì' kuéntá' kúun uva, sáva tiñu vá'a vá

kinoo-o kutú-u. Sáva néni ìin kakan' rán nuun' Tátá' nì' nuun' súví nu'u' jìe'e' yí'í rán nuun' nì' jee taji re' maa nuun' rán. ¹⁷ Jee ya'á kúvi rá tu'un ya tátúní' nì' nuun' rán ya: Kunuun' ìin inka rán rá tá'an rán.

Rá ñivi ñiví tá'vi ini' raa né'yá raa Jesús jín rá ñivi yí'í nuun' re'

¹⁸ Jee retú tá'vi ini' rá ñivi ñiví né'yá raa ráno'ó, jee ya jíní' rán ya xí'na ka' nta'vi' ini' raa nne'yá raa nu'u', nsú ká' ráno'ó.

¹⁹ Tyi retán' ñí' ñí' rán ityi jiá'nu rá ñivi ñiví ya ntu yí'í raa xintíin Ndiosí', saájee íyó kunuun' raa ráno'ó, kuéntá' ñúnúun' raa rá ñivi ñí' jín raa. Soo jìe'e' ya nkaji nì' ráno'ó ya nsá' kì'í rán ka' nuun' ñujíin' ñivi ñiví ya'á jee ntu ká' jiá'nu rán kuéntá' jiá'nu raa. Jee jìe'e' saáva tá'vi ini' raa né'yá raa ráno'ó.

²⁰ Íyó naku'un ini' rán rá tu'un nkatyi' nì' nuun' rán sáa nkatyi' nì': “Ya ìin musú' jee ntuví kúná'nú re' ka' nsú ká' ito'o' re'.” Ya jito u'vi' ñivi nu'u', jee suni sukuán koto u'vi' raa ráno'ó. Jee retú ñú'ún ini' ñivi rá tu'un ya kátyí' nì', jee suni ku'un ini' raa rá tu'un ya kati' ráno'ó. ²¹ Soo ntáká' rá tiñu ya'á sa'á raa jín ráno'ó, jìe'e' ni ka' ya yí'í rán nuun' nu'u', tyi jìe'e' ni ka' ya ntuví jíní' raa ini' maaré' ya ntyuítí' re' nu'u' vaji nì'.

²² Tyi retán' ntuví váji nì', jee ni ntuná' kati' nì' nuun' raa jee ntuná' siki' raa koo jìe'e' kuatyí' raa nékúvi. Soo vitan jee ntu íyó naní' siki' tee raa jìe'e' kuatyí' raa. ²³ Tyi ñivi ya tá'vi ini'-i né'yá-a nu'u', jee suni tá'vi ini'-i né'yá-a ne Tátá' nì'. ²⁴ Tyi retán' ni ntuví nsá'á nì' rá tiñu anasí' vá'a nteñu raa, ya ntuví sá'á ni ìin inka ñivi maa, jee nsá' koo kuatyí' siki' raa nékúvi. Soo vitan jee ya nini' raa rá tiñu ya nsá'á nì' jee tá'vi ini' raa né'yá raa nu'u' jín Tátá' nì'. ²⁵ Soo sukuán kúvi sáva kivi sikúnkivi tu'un ya né' nuun' Tutu' niso tu'un ley Ndiosí' ya kúmí' raa, ya kátyí'-i: “Ntuná' jìe'e' íyó, jee tá'vi ini' raa né'yá raa nu'u'”, kátyí' nuun' Tutu' Íí'.

²⁶ Jee tyuítí' nì' ìin ya kiji re' ne nuun' Tátá' nì', jee tyineí' tyituvi re' natyu'un neí' re' ini' ánima' rán, jee suvire' kúvi Tatyí' Íí' ya xín'éen' re' tu'un naa'. Jee sáa kene re' ne nuun' maá Tátá' nì' kiji re' jee ku'va re' ya naá' jìe'e' nu'u'. ²⁷ Jee suni ráno'ó ranika', naku'va rán ya naá' jìe'e' nu'u', tyi kútá'an rán jín nu'u' ne tiempú' xí'nañú'ún ya nkajíé' nì' nnakani nì' rá tu'un vá'a nì' nuun' rá ñivi.

16 Nkatyi' nì' rá tu'un ya'á nuun' rán, sáva nsá' kininkava rán xinoo rán kuneí' ini' rán ka' nu'u'. ² Tyi tava' raa ráno'ó ini' rá ve'i sinagoga nuun' kútútú' rá ñivi Israel jee nkú'va raa ka' kivi rán nteñu raa. Jee nsú kuatyí' sukuán ni tyi kenta kivi' ya néni ìin raa ka'ni'-i ráno'ó, jee kuka'vi ini'-i ya ìin tiñu vá'a sá'á-a nuun' Ndiosí'. ³ Jee sa'á raa sukuán jín ráno'ó, tyi ntuví jíní' raa ini' Tátá' nì' ni ini' nu'u'. ⁴ Jee ya nkatyi' nì' rá tu'un ya'á nuun' rán, sáva sáa kenta kivi' ya kuno'o rán, jee naku'un ini' rán rá tu'un ya'á ya nkatyi' nì' maa nuun' rán jìe'e' vá.

Tiñu ya sá'á Tatyí' Íí'

'Ntuví nkátyí' nì' rá tu'un ya'á nuun' rán ne tiempú' xí'nañú'ún ya nkajíé'é nì' nñakani nì' rá tu'un vá'a nì', tyi jie'e' ni ka' ya nkutá'án nì' jín ráno'ó. ⁵ Soo vitan jee kño'on' nì' nuun' maaré' ya ntají re' nu'u' vaji nì'. Jee ni ñin rán ntu jíkátu'ún-u ka' nu'u': "Né nú' kñ'in' nú". ⁶ Tyisa' kúkuéká nasíkuiti' ini' rán tyi nkatyí' nì' nuun' rán rá tu'un ya sukuán koo. ⁷ Soo kátyí' nì' ya naá' nuun' rán ya va'a ka' kúvi nuun' ráno'ó ya kñ'in' no'on' nì', tyi retán' nkñ'in' nì', jee nsá' kiji maaré' ya tyineí tyituví re' natyu'un neí re' ini' ánima' rán. Soo retú kñ'in' nì', jee tyuityí nì' re' kiji re' nuun' ráno'ó. ⁸ Sáa kiji re', jee stúvi kájí-i nuun' rá ñivi ñiví ya íyó kuatyí siki' raa, jín nasa kuvi kinoo naa' raa nuun' Ndiosí', jín ya naa' ke'ne' Ndiosí' kuatyí raa. ⁹ Jee stúvi kájí re' ya íyó kuatyí siki' raa tyi ntu kúneí ini' raa nu'u'. ¹⁰ Jee stúvi kájí re' nasa kinoo naa' raa nuun' Ndiosí' tyi kño'on' nì' nuun' néé' Tátá' nì', jee nsá' kuni' rán ka' nu'u'. ¹¹ Jee stúvi kájí re' ya ke'ne' naa' re' kuatyí siki' rá ñivi ñiví, tyi ya nkunaa' kñanaan' tatyí' kíni kúñá'nú ya tátúní' ini' ñiví ya'á.

¹² Jee íyó kue'e' ví'í ka' jie'e' tu'un ya íyó katyí' nì' nuun' rán, soo ntu kúvi katyí' nì' maa, tyi nsá' kúneí rán ka' kiku'un ini' rán maa vitan. ¹³ Soo sáa kiji Tatyí' Íí', ya stúvi tu'un naa', jee maaré' natyu'un re' ityi ráno'ó ya taji re' nì'i ya naá'. Tyi nsú ya tátúní' maaré' vá katyí' re', tyisa' katyí' re' rá tu'un tésó'o re' ya kátyí' Tátá' nì'. Jee sa'á re' ya kuká'nú ini' rán rá tiñu ya kiji koo ityinúún'. ¹⁴ Jee maaré' vá stúvi ya kúñá'nú nasíkuiti' nì', tyi rá tu'un ya nkatyí' nì' jee nakatyí' va'a re' maa nuun' rán jee kuká'nú ini' rán maa. ¹⁵ Ntaká ya yí'í xintíín Tátá' nì', jee suni yí'í xintíín nì' ranika'. Jee saáva nkatyí' nì', ya ntaká rá tu'un ya nkatyí' nì' jee nakatyí' va'a Tatyí' Íí' maa nuun' rán, jee kuká'nú ini' rán maa.

Tunkuéká ini' jee nuvi-i ya síí' ini' ánima'

¹⁶ Yaku' ni ka' kúmání' jee nkuní' rán ka' nuun' nì'. Jee nsú kivi' ké'ín jee kuni' tuku rán nu'u', [tyi kño'on' nì' nuun' néé' Tátá' nì'] —nkatyí' Jesús.

¹⁷ Saájee sava rá tee súkuá'a re' raa, nika'tu'ún tá'án ñin inka raa tá'án raa:

—¿Na jie'e' kúvi rá tu'un ya nkatyí' re' ya: "Yaku' ni ka' kúmání' jee nkuní' rán ka' nuun' nì', jee nsú kivi' ké'ín jee kuni' tuku rán nu'u', tyi kño'on' nì' nuun' néé' Tátá' nì'?" ¹⁸ Soo ¿ná kúní' kátyí' re' ya kátyí' re' ya "yaku' ni ka' kúmání'" rúsa? Ntuví jiáku'un kuiti' ini'-ó na jie'e' ká'án' re' —nkatyí' raa.

¹⁹ Jee nini' Jesús ya kuíni raa kaka'tu'ún raa re', jee nkatyí' re' nuun' raa:

—¿Á jíkátu'ún tá'án iin inka rán tá'án rán jie'e' rá tu'un ya nkatyi' ni' ya'á: “Yaku' ni ka' kúmání' jee nkuní' rán ka' nuun' ni', jee nsú kiví' ké'ín jee kuni' tuku rán nuun' nu'u'”? ²⁰ Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán, ya kuna'yu' rán jee nukuéká ini' rán, soo rá ñivi ñiví tyisa' kusii' ini' raa. Soo súka' kukuéká ini' rán, jee tunkuéká ini' rán vá nuvi-i tu'un síí' ini' rán. ²¹ Kuéntá' kuá' iin ña'an sáá kénta hora ya kaku ntyíkin ña, jee té'né' ini' ña. Soo retú ya nkaku ntyíkin ña, jee ni ntu ká' ná'án ña tunó'ó nno'o ña, tyi máá kúsíí' ini' ña ya nkaku iin sutýí lúfí ini' ñiví ya'á. ²² Jee suni sukuán ntañú'ún kúkuéká ini' rán, soo tukuni nakuni' ni' ráno'ó, jee kusii' nasíkuiti' ini' ánima' rán. Jee ni iin ntuná' kuvi sííyo ya kúsíí' ini' rán. ²³ Jee kiví' yukuán jee ntuná' kakatu'ún rán ka' nu'u'. Máá náá' vá kátyí' ni' nuun' rán ya nuun' maá Tátá' ni' kakan' rán néni iin tiñu nuun' súví nu'u', jie'e' yí'í rán nuun' ni', jee taji re' maa nuun' rán. ²⁴ Ne vitan jee ni ntiá'an kakan' rán nuun' Tátá' ni' nuun' súví nu'u'. Jee vitan jee íyó kakan' rán jie'e' yí'í rán nuun' ni' jee ni'in' rán ya taji re' nuun' rán, sáva tyitú ya kúsíí' nasíkuiti' ini' rán.

Nkunei Jesús nuun' ni'i ya nivá'a íyó nuun' ñiví

²⁵ Nkatyi' ni' nuun' rán rá tu'un kúnkunuún ká'án'. Soo kiji rá kiví' ya nsá' ka'an' ni' ka' jín rán rá tu'un kúnkunuún ká'án', tyisa' kájí ni katyitu'ún ni' nuun' rán tu'un jie'e' Tátá' ni'. ²⁶ Jee kiví' yukuán jee kakan' rán nuun' Tátá' ni' nuun' súví nu'u' jie'e' yí'í rán nuun' ni', soo nsá' kátyí' ni' nuun' rán ya kakan' tá'ví' ni' nuun' Tátá' ni' jie'e' ráno'ó. ²⁷ Tyi maá Tátá' ni' kúvi ya ñúnúun' re' ráno'ó, tyi jie'e' ni ka' ñúnúun' rán nu'u', jee suni jínú' ini' rán ya ne nuun' maá Tátá' ni' Ndiosí' nkene ni' vaji ni'. ²⁸ Nkene ni' vaji ni' ne nuun' maá Tátá' ni', jee vaji ni' ini' ñiví ya'á. Jee vitan jee kene ni' ini' ñiví ya'á, jee kino'on' tuku ni' nuun' Tátá' ni' —nkatyi' Jesús.

²⁹ Jee nkatyi' rá tee súkuá'a re' raa:

—Vitan jee kájí ni kátyí' nú, tyi ni ntuví kátyí' nú ka' rá tu'un kúnkunuún ká'án'. ³⁰ Vitan jee jíní' rání' ya ni'í kuiti' jíní' nú, jee ntuví jíníñú'ún nú ya kakatu'ún ni iin ñivi no'ó, jee saáva jie'e' vá jínú' nijia ini' rán' ya ne nuun' Ndiosí' nkene nú vaji nú —nkatyi' raa.

³¹ Jee nñaxiní'kó Jesús nuun' raa:

—¿Á vitan jee jínú' ini' rán résa? ³² Vitan jee ya nkuyatin hora, jee ya nkenta tiempú', ya kutenuun ta iin iin rán kino'on' rán ta ve'i rán, jee xinóo métú'ún rán nu'u'. Soo nsá' kinqo métú'ún ni', tyi íyó Tátá' ni' jín ni'. ³³ Ntá'ká rá tu'un ya'á nka'an' ni' jín rán sáva ne va'a kinqo ánima' rán, tyi yí'í rán nuun' ni'. Tyi kiji tunó'ó nuun' rán ini' ñiví ya'á, soo koo neí ini' rán, tyi ya nkunei ni' nuun' ni'i ya nivá'a íyó ini' ñiví.

Ká'án' Jesús jín Tátá' re' jie'e' rá ñivi yí'í nuun' re'

17 Jee sáa nkuví nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á, jee nñane'en nuun' re' ne antiví súkún, jee nkatyi' re':

—Tátá' ni', vitan jee ya nkenta tiempú' ya kuno'o ni', jee stúvi ya kúñá'nú ni' ya kúvi ni' Se'ya nú, jee sáva nu'u' suni stúvi ni' ya maánú kúvi ya kúñá'nú nasíkuiti' ka'. ²Tyi ntaji nú tiñu níso ni' ya tátúní' ni' nuun' ntáká ñivi ñiví, sáva ntáká rá ñivi ya ntaji nú nuun' ni' ki'í raa nuun' ni', ni'in' raa ya kuteku' raa nínkání jín-ó sa'á ni'. ³Jee su'va kúvi ya kuteku' ñivi nínkání jín-ó: ya kuni' raa ini' no'ó, ya métú'ún maánú vá kúvi nijia maá Ndiosí' nijia, jín ya suni kuni' raa ini' nu'u', ya maání' vá kúvi Jesús ya níso ni' tiñu Cristo ya ntyuítí' nú nu'u' vaji ni' jín tiñu ntaji nú níso ni'.

⁴Nstúvi ni' nuun' rá ñivi íyó ini' ñiví ya'á ya maánú ví ya máa kúñá'nú nasíkuiti' ka', tyi ya nsijínu ni' ntáká tiñu ya ntaji nú nuun' ni' sa'á ni' maa. ⁵Vitan jee no'ó, Tátá' ni', nasa'á tuku ya kuñá'nú tuku ni' ne nuun' néé' nú, kuéntá' kuá' kúñá'nú ni' jín nú ne sáa ntiá'an kíkoo ñiví ya'á.

⁶Tyi rá ñivi nkaji nú ini' ñiví ya'á ya ntaji nú raa nuun' ni', jee nstúvi ni' no'ó nuun' raa. Rá ñivi nú nkuví raa jee ntaji nú raa nuun' ni', jee ntiin raa ñú'ún ini' raa tu'un nú. ⁷Jee vitan jee jíní' raa ya ne nuun' maánú vaji ntáká rá tiñu ntaji nú nuun' ni' sá'á ni' jín rá tu'un kátyí' ni'. ⁸Tyi ntáká rá tu'un ya ntaji nú nuun' ni', jee njia'a ni' maa nuun' raa. Jee ntiin raa ñú'ún ini' raa maa, tyi nkuká'nú ini' raa ya máa naá' nijia kúvi ya ne nuun' maánú nkene ni' vaji ni', jee suni ninu' ini' raa ya maánú ntyuítí' nú nu'u' vaji ni' jín tiñu sá'á ni'.

⁹Jee jíkán' tá'ví' ni' nuun' nú jie'e' raa. Nsú jie'e' rá ñivi ñiví ya ntu yí'í raa nuun' ni' jíkán' tá'ví' ni'. Tyisa' jíkán' tá'ví' ni' jie'e' rá ñivi ya ntaji nú raa nuun' ni' ki'í raa nuun' ni', tyi ñivi nú ví raa. ¹⁰Tyi ntáká ya yí'í xintíin nu'u', jee suni yí'í-i xintíin nú, jee suni ntáká ya yí'í xintíin nú, jee suni yí'í-i xintíin nu'u'. Jee nstúvi raa ya kúñá'nú nasíkuiti' ni'.

¹¹Jee nsá' kunee' ni' ka' ini' ñiví ya'á. Jee suviráa kinoo raa kunee' raa ini' ñiví ya'á, jee nu'u' tyi kuñajiaa' ni' nuun' nú, Tátá' ni' ya íí' nasíkuiti'. Jee jíkán' tá'ví' ni' nuun' nú ya kuma'ñu kusava nú raa jín fuersá' íí' nú ya ntaji nú nuun' ni',^a sáva sa'á nú ya ñin ni kuvi raa kuéntá' kuá' maánú jín nu'u'. ¹²Tyi ni néé' ni' jín raa ini' ñiví ya'á, jee nñuma'ñu ñusava ni' raa jín fuersá' ni'in íí' níso nú ya ntaji nú nuun' ni'. Jee nñuma'ñu ñusava ni' raa saáva ni ñin raa ntu ñanaan' raa, tyisa' métú'ún ñin raa ni vá ñanaan' tyi saá íyó kinaan' re', sáva nsikúnkuví nuun' kátyí' tu'un néé' nuun' Tutu' ya níso Tu'un Ndiosí'.

^a 17:11 Suni sanaan' kátyí' rá tu'un ya'á: jee jín fuersá' íí' nú jíkán' tá'ví' ni' nuun' nú ya kuma'ñu kusava nú raa ya ntaji nú nuun' ni'. Suni kúvi kátyí'-ó su'va versículo 17:12.

¹³'Soo vitan jee kuanajiaa' ni' nuun' neé' nú, soo ni neé' ni' ntí' ka' ini' ñiví ya'á jee kátyí' ni' rá tu'un ya'á, sáva tyitú ya kusii' nasíkuiti' ini' ánima' raa, kuéntá' kúsí' ini' nu'u'. ¹⁴Jee njia'a ni' tu'un nú nuun' raa, soo rá ñivi ñiví ya'á ya ntu yí'í rává xintín nú jee tá'vi ini' rává né'yá rává raa, tyi ntu íñí raa ityi jiá'nu rává, kuéntá' su jín nu'u' ya ntuví yí'í ni' ñujín' rá ñivi ñiví ya'á.

¹⁵'Soo nsá' jíkán' tá'ví' ni' ya tava' nú raa ini' ñiví ya'á, tyisa' kátyí' ni' ya kumí nú raa nuun' maá ku'na' kúná'nú. ¹⁶Tyi ntu íñí raa ityi jiá'nu rá ñivi ñiví ya'á, kuéntá' sù nu'u' ntu yí'í ni' nuun' ñujín' ñivi ñiví ya'á. ¹⁷Jee sa'á ya kusíín raa ya nkí'í raa ka' nuun' ya niva'a jee kitíñú raa nuun' nú jie'e' ya naá' nú, tyi tu'un nú máá tu'un ñaa' kúvi-i. ¹⁸Tyi kuéntá' kuá' ntyuítí' nú nu'u' vaji ni' ini' ñiví ya'á jín tiñu ntaji nú sa'á ni', jee nu'u' suni sukuán tyúítí' ni' raa nuun' rá ñivi ñiví ya'á jín tiñu njia'a ni' sa'á raa. ¹⁹Jee yítíñú ni' nuun' no'ó sáva kuvi ya vá'a nuun' raa, sáva suni kúvi kitíñú raa nuun' nú jie'e' ya naá'.

²⁰'Soo nsú kuatyí kuiti' jie'e' rá ñivi ya'á ví ya jíkán' tá'ví' ni' nuun' nú, tyi suni jíkán' tá'ví' ni' jie'e' rá ñivi ya sukuán kunei' ini' raa nu'u' jie'e' tu'un katyitu'un rá tee ya'á jie'e' nu'u'. ²¹Jee jíkán' tá'ví' ni' jie'e' raa ya ñin ni kuvi raa, kuéntá' maánú, Tátá' ni', tyi yí'í nú ini' nu'u', jee yí'í ni' ini' no'ó, jee suni sáva sukuán kí'í raa nuun'-ó, sáva kuni' rá ñivi ñiví jee jinú' ini' raa ya maánú ví ya ntyuítí' nú nu'u' vaji ni. ²²Jee suni kuéntá' ntaji nú tiñu kúná'nú nuun' nu'u', jee suni sukuán njia'a ni tiñu kúná'nú nuun' raa kuniso raa, sáva ñin ni kuvi raa, kuéntá' maánú jín nu'u'. ²³Nu'u', jee yí'í ni' ini' raa, jee no'ó, yí'í nú ini' nu'u', sáva kenta kúñaa' nuún koo ini' raa, sáva kuni' rá ñivi ñiví ya maánú ntyuítí' nú nu'u', jín ya ñúnúun' nú raa kuéntá' ñúnúun' nú nu'u'.

²⁴'Tátá' ni', jee rá ñivi ya ntaji nú nuun' ni', jee kuíni ni' ya suni maáraa kune' raa jín nu'u' nuun' kune' ni', sáva kuni' raa naja vii' nasíkuiti' kúná'nú ni' ya ntaji nú nuun' ni', tyi ñúnúun' nú nu'u' ñe ntiá'an ka' nsá'á nú ñiví.

²⁵'Tátá' ni', no'ó tyi ñaa' nasíkuiti' kúvi nú. Soo rá ñivi ñiví tyi ntuví jíní' raa ini' no'ó, soo nu'u' tyi jíní' ni' ini' no'ó, jee jíní' rá ñivi ya'á ya no'ó ntyuítí' nú nu'u' vaji ni. ²⁶Ñistúvi ni' no'ó nuun' raa jee istúvi ni' ka' no'ó, sáva kuéntá' kuá' ñúnúun' nú nu'u', jee suni sukuán kunuun' raa rá tá'an raa, jee kí'í ni' ini' raa —nkatyi' Jesús.

Tíin raa Jesús

(Mateo 26:47-56; Marcos 14:43-50; Lucas 22:47-53)

18 Jee sáa nkuví nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á, jee nkene re' kuá'an' re' íyo ka' ityi yu'ú yuvi' naní Cedrón jín rá tee súkuá'a re' raa, nuun' káá tata' sá'á jee nkiví re' yukuán jín rá tee súkuá'a re' raa.

² Jee Judas, ya kúvi tee ya naku'va-a Jesús xintíin rá tee káné'én, jee suni jíní'-i nuun' ñu'un yukuán, tyi kélín ví'í ítyí ña'an' Jesús nnutútú re' yukuán jín rá tee súkuá'a re' raa. ³ Saájee nkenta Judas yukuán náka kue'e' ví'í rá soldado, jín rá tee kúmí veñu'un kánú, ya ntají rá sutu' kúñá'nú jín rá fariseo raa ku'a'an' raa, jee ína'á raa rá kantil, jín rá ñu'un' iti sújié, jee níso raa rá yutyi' espada raa. ⁴ Soo ya jíní' Jesús ni'i rá tunó'ó vaji nuun' re', jee saáva nkene re' kuata'an' re' raa, jee nkatyi' re':

—¿Né ñin nánukú rán? —nkatyi' re'.

⁵ Jee nñaxiníko raa nuun' re':

—Nánukú rán! Jesús tee ñuun' Nazaret —nkatyi' raa.

Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Nu'u' Ví-i^a —nkatyi' re'.

Jee suni íñí Judas jín rá ñivi kue'e' vá, ya maáa ví ya naku'va-a Jesús nuun' rá ñivi vá. ⁶ Jee sáa nkatyi' Jesús Nu'u' Ví-i, jee nñakaka yátá raa, jee nñaniso raa nuun' ñu'un. ⁷ Jee saáva tukuni ñikatu'un Jesús raa:

—¿Né ñin nánukú rán?

Jee nkatyi' raa:

—Jesús téé ñuun' Nazaret —nkatyi' raa.

⁸ Jee nñaxiníko Jesús:

—Ya nkatyi' ñi' nuun' rán ya Nu'u' Ví-i. Jee saáva retú nu'u' kúvi ya nánukú rán, jee ku'va rán nkí'ín' rá tee kútá'an jín nu'u' ya'á.

⁹ Nkatyi' re' sukuán sáva sikúnkuvi tu'un ya nka'an' re' jín Tátá' re' Ndiosí', sáa nkatyi' re': “Rá ñivi ya ntaji nú nuun' ñi', jee ntuví nsukuíta ñi' ni ñin raa”, nkatyi' re'.

¹⁰ Saájee Simón Pedro, ína'á re' ñin yutyi' espada, jee ntava' re' maa jee nkuun re' yutyi' musú' sutu' kúñá'nú jee ñe'ne' re' so'lo ityi kuá'á tee vá. Jee naní musú' vá Malco.

¹¹ Saájee nkatyi' Jesús nuun' Pedro:

—Natyu'un yutyi' espada nú ini' ñiin yutyi' nú. Tyi tunó'ó ntaji Tátá' ñi' nuun' ñi', ¿á ntu saá íyo kuno'o ñi' maa réja? —nkatyi' Jesús.

Íñí Jesús nuun' sutu' kúñá'nú naní Anás

(Mateo 26:57-58; Marcos 14:53-54; Lucas 22:54)

¹² Saájee rá soldado jín tee tátúní' nuun' raa, jín rá tee kúmí veñu'un kánú ya ntají rá tee kúñá'nú nuun' Israel, ntiin raa Jesús, jee ntenu'ni' raa re'. ¹³ Jee kuana'ka raa Jesús xí'na ka' nuun' Anás, tyi jie'e' ni ka' tátyiso Caifás kúvi Anás. Jee Caifás kúvi sutu' kúñá'nú kuiya' yukuán. ¹⁴ Jee Caifás ví tee ya nñakutíñú nuun' rá ñivi Israel ya va'a ka' kúvi ya kuvi' ñin tee ni jie'e' ya vá'a rá ñivi.

^a 18:5 ñin súví máá ñá'nú ka' Ndiosí' kúvi Nu'u' Ví-i.

Kátyí' Pedro ya ntuví jíní' re' Jesús

(Mateo 26:69-70; Marcos 14:66-68; Lucas 22:55-57)

¹⁵ Jee Simón Pedro jín inka tee súkuá'a Jesús maa níkin' ráa yata' nūn' kua'an' rá ñivi vá jín Jesús. Jee tee vá ya súkuá'a Jesús vá jíní' ta'an-a jín sutu' kúná'nú, jee saáva nkivi-i jín Jesús ini' ve'i nūn' kúvi tyíké'i ma'ñú ve'i sutu' vá. ¹⁶ Soo Pedro tyi nkingo re' íñí re' yuvé'í tyíké'i. Jee nkene inka tee vá súkuá'a Jesús vá, ya jíní' ta'an jín sutu' kúná'nú vá, jee nka'an'-a jín ña'an ya kúmí yuvé'í yukuán, jee nsíkivi-i Pedro ini' ve'i nūn' kúvi tyíké'i ma'ñú ve'i vá. ¹⁷ Saájee ña'an ya kúvi musú' ya kúmí yuvé'í vá nkatyi' ña nūn' Pedro:

—¿Á nsú suni no'ó kúvi iin rá tee ya nkatá'an nnikin' nsukuá'a jín tee ya'á? —nkatyi' ña.

Nkatyi' Pedro:

—Nsuví-n' kúvi-i.

¹⁸ Jee rá musú' jín rá tee ya kúmí veñu'un ká'nú nsta'an' ráa ñu'un' tyi vjin, jee núvixin' ráa. Jee suni nūn' íñí ráa yukuán íñí Pedro núvixin' re' ranika'.

Sutu' Anás xíná'má' re' Jesús

(Mateo 26:59-66; Marcos 14:55-64; Lucas 22:66-71)

¹⁹ Saájee sutu' kúná'nú vá níkatu'un-u Jesús jie'e' rá tee súkuá'a re' ráa, jín jie'e' rá tu'un xíné'en' re'. ²⁰ Jee nmaxínkó Jesús nūn' re':

—Nu'u', jee nūn' nijin' nūn' íyó tyitú ñivi nka'an' nì'. Jee sukuáni nxiné'en' nì' maa ini' rá ve'i sinagoga nūn' kútútú rá ñivi Israel súkuá'a ráa Tu'un Ndiosí', jín tyíké'i ini' veñu'un ká'nú, nūn' nútútú ntáká rá ñivi Israel. Jee ni iin tu'un ntuná' nká'an' yu'u' kuiti' nì'. ²¹ Jee, ¿na kuvi tyi jíkátu'un nú nu'u' rúja? Kakatu'un rá ñivi ya nteso'o rá tu'un ya nkatyi' nì' nūn' ráa. Kune'yá, tyi suviráa vá jíní' ñaa' nijia na tu'un kúvi ya nkatyi' nì'.

²² Jee sáa nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á, iin rá tee ya íñí yukuán, ya kúmí veñu'un ká'nú, jee nkatu' tee vá nūn' Jesús jee nkatyi'-i nūn' re':

—¿Á sukuán náxiní'kó nú nūn' sutu' kúná'nú rúja?

²³ Jee nmaxínkó Jesús nūn' re':

—Retú nka'an' niva'a nì', jee ku'va ya naá' jie'e' ná kúvi ya niva'a ya nkatyi' nì'. Soo retú vatuni nka'an' nì', ¿na kuvi tyi nkatu' nú nūn' nì'?

²⁴ Saájee Anás nsa'á re' ya ni nú'ní' Jesús jee ntyuityí re' maa kua'an'-a nūn' Caifás ya kúvi sutu' kúná'nú.

Tukuni kátyí' Pedro ya ntuví jíní'-i Jesús

(Mateo 26:71-75; Marcos 14:69-72; Lucas 22:58-62)

²⁵ Jee íñí ijí' Simón Pedro núvixin' re' yunú'ún', jee nkatyi' rá ñivi íñí yukuán nuun' re':

—¿Á nsú suni no'ó kúvi ñin tee ya nkutá'án nnikin' nsukuá'a re' nó?

Jee ñasi' Pedro nuun' tu'un vá tyi nkatyi' re':

—Nsuví-n' kúvi-i —nkatyi' re'.

²⁶ Jee ñin rá musú' sutu' kúñá'nú, ya nkuvi tá'án ve'i tee ya nkuatyí Pedro so'o-o jee nikaṭu'ún-u Pedro:

—¿Á nsú no'ó vá nini' ni' jín re' nuun' káá tata' sá'a vá?

²⁷ Jee tukuni nkatyi' Pedro ya ntuví jíní'-i, jee kuísá ntañú'ún kuiti' nkana stó'o.

Íñí Jesús ityinúún' Pilato

(Mateo 17:1-2, 11-14; Marcos 15:1-5; Lucas 23:1-5)

²⁸ Saájee nkene ráa jín Jesús ve'i Caifás jee kuaṇaka ráa maa nuun' vetíñú Roma naní pretorio. Jee vaḱunijin', jee ntu nkívi rá tee Israel ini' vetíñú vá sáva ntu kuté'én ánima' ráa, sáva kuvi kaji' ráa kuxíní ráa viko Pascua.^a

²⁹ Saáva nkene Pilato^b nuun' ráa jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¿Na jie'e' tyíkuátyi rán tee ya'á?

³⁰ Jee nnaḱiníko ráa jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Retán' nsú tee sá'a niva'a ví-i jee nsá' kiji rán' natají rán' maa nuun' nú nékúvi.

³¹ Saájee nkatyi' Pilato nuun' ráa:

—Kuá'án rán jín-i jee sa'á naa' rán kuatyí siki'-i kua' kátyí' ley rán.

Jee nnaḱiníko rá tee kúñá'nú nuun' ñuun' Israel nuun' re':

—Soo ntu jiá'a tee tátúnú' Roma nuun' ránu'u' ka'ni' rán' ni ñin ñivi.

³² Jee sukuán nsikúnkuví nuun' rá tu'un nkatyi' Jesús jie'e' ya naṣa íyó kuvi' re'. ³³ Jee tukuni nníko Pilato nnívi re' ini' vetíñú pretorio vá, jee nkana re' Jesús jee nikaṭu'ún re' maa:

—¿Á no'ó kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi ñuun' Israel?

³⁴ Jee nnaḱiníko Jesús nuun' re':

—¿Á jíkatu'ún maánú tu'un vaji xini' maánú áxí inka ñivi nkatyi' maa nuun' nú jie'e' nu'u'?

^a 18:28 Tu'un ley Moisés ya ntatúní' Ndiosí' kátyí'-i ya nkúvi kaji' rá ñivi Israel xini' viko Pascua retá' íyó té'én ráa nuun' Ndiosí'. ^b 18:29 Nkuvi Pilato tee Roma ya tátúní' nuun' ñuun' Judea ya kátyí'-ó gobernador Romano.

³⁵ Jee nnaḁiníko Pilato:

—¿Á nu'u' jee kúvi nì' tee ñuun' Israel rúja? Tyi ñivi ñuun' maánú jín rá sutu' kúñá'nú vá nnaḁají no'ó nuun' nu'u'. ¿Ná nsa'á nú?

³⁶ Saájee Jesús nnaḁiníko-o:

—Tiñu níso nì' ya tátúní' nì' jee ntu kéne-e nuun' ñiví ya'á. Tyi retán' nuun' ñiví ya'á kéne tiñu níso nì' tátúní' nì', saájee rá ñivi yí'í xintíin nì' kantá'án ráa jee nama ráa nu'u' sáva nkú'va ráa nu'u' xintíin rá tee kúñá'nú nuun' Israel. Soo tiñu níso nì' tátúní' nì' nsá' kéne nuun' ñiví ya'á —nkatyi' Jesús.

³⁷ Saájee nkatyi' Pilato nuun' Jesús:

—¿Á no'ó kúvi tee nísotíñú tátúní' nú résa?

Jee nnaḁiníko Jesús:

—Suvini' kúvi tee nísotíñú tátúní' nì' kuéntá' ya nkatyi' kí nú. Tyi jje'e' ya'á kúvi ya vaji nì' nkaku nì' ini' ñiví ya'á, sáva kati' nì' ya naá'. Ntáka ñivi ya íñi-i jín ya naá', jee ñú'ún ini' ráa tñin ráa tu'un kátyi' nì' —nkatyi' Jesús.

³⁸ Jee nkatyi' Pilato nuun' re':

—¿Ná kúvi ya naá' rúja?

Síjita Pilato Jesús sáva kúvi-i

(Mateo 27:15-31; Marcos 15:6-20; Lucas 23:13-25)

Jee sáa nkuvi nkatyi' Pilato tu'un ya'á, jee nkene tuku re' ityinúún' rá tee kúñá'nú nuun' ñuun' Israel, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Nu'u', ntuná' kuatyi nnáni'in' nì' siki' tee ya'á. ³⁹ Soo ráno'ó tyi íyó ñujiín' sáa sá'á rán ya nakani núne nì' iin tee ya yí'í vekaa viko Pascua. ¿Á kuíni rán ya nakani núne nì' tee nísotíñú ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel? —nkatyi' re'.

⁴⁰ Saájee nkanajíin tuku ntáka ráa, jee nkatyi' ráa:

—¡Nsú tee íña! ¡Tyisa' siaá' nú Barrabás!

Soo Barrabás kúvi re' iin tee kuí'ná sákini.

19 Jee saájee njia'a Pilato Jesús xintíin rá soldado, jee nteḁíñú re' ya ntyi'i ráa yo'o Jesús. ² Jee rá soldado vá ntyutá'án tiyu' ráa yokú'ú' iñu kuá' kúvi corona, jee ntyu'un ráa maa xini' Jesús, jee nnaḁtyu'un ráa iin sa'ma kání lí'í maa, kuéntá' kuá' sa'ma ñú'ún iin tee máa kúñá'nú. ³ Jee kúyatin ráa jee nkatyi' ráa nuun' re':

—¡Natiin tu'un káva'a no'ó ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel!

—nkatyi' ráa, jee kátú' ráa nuun' re'.

⁴ Saájee tukuni nkene Pilato, jee nkatyi'-i nuun' rá ñivi íñi yukuán:

—Kune'yá rán tyi ntava' nì' maa tyíké'i, sáva kuni' rán ya ni iin kuatyi ntuná' nání'in' nì' siki' re'.

⁵ Saájee nkene Jesús, jee ñú'ún corona iñu xini' re', jee ñú'ún re' sa'ma kání líí. Jee nkatyi' Pilato nuun' raa:

—¡Kune'yá rán! ¡Ya'á íñí máá maá tee ya'á!

⁶ Rá sutu' kúñá'nú jín rá tee kúmí veñu'un ká'nú sáá nini' raa Jesús, jee nkanajín raa, jee nkatyi' raa:

—¡Tekaa maa nuun' kurúsi'! ¡Tekaa maa nuun' kurúsi'! —nkatyi' raa.

Jee nkatyi' Pilato nuun' raa:

—Ya'á rán tee ya'á, jee tekaa maárán maa. Tyi nu'u' jee ni ntuná' kuatyí nnáni'in' ni' siki' re' —nkatyi' Pilato.

⁷ Soo nmaxiníko rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel vá nuun' Pilato:

—Ránu'u' tyi íyó iin tu'un ley ya tátúní'-i nuun' rán', jee sání kátyí' tu'un ley rán' íyó kuvi' re', tyi jie'e' ni ka' nkatyi' re' ya kúvi re' Se'ya Ndiosí'.

⁸ Soo sáá nteso'o Pilato rá tu'un ya'á, jee nyu'ví nasíkuiti' re' ka'.

⁹ Jee tuku nnivi Pilato ini' vetíñú ká'nú, jee nkatyi' re' nuun' Jesús:

—¿Né nú? vaji nú?

Soo ntuví nmaxiníko kuiti' Jesús. ¹⁰ Saájee nkatyi' Pilato nuun' re':

—¿Á ni nka'án' nú nu'u'? ¿Á ntuví jíní' nú ya nísotíñú ni' sáva kuvi tekaa ni' no'ó nuun' kurúsi', jee suni nísotíñú ni' ya kuvi siaá' ni' no'ó?

¹¹ Soo nmaxiníko Jesús:

—Ntuví íyó na tiñu kuniso nú sáva sanáa' nú siki' nu'u', retán' nsú Ndiosí' néé' antiví súkún ntaji re' tiñu vá niso nú. Jee saáva tee ya nntají re' nu'u' xintín no'ó, jee suvire' vá íyó ka' kuatyí siki' re' nsú ká' no'ó.

¹² Jee ne hora yukuán jee núkú Pilato naja siaá' re' Jesús. Soo rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel kánajín raa jee kátyí' raa:

—Retú siaá' nú tee ya'á, jee ntuví kámani nú jín tee nísotíñú tátúní' nuun' ñuun' Roma. Tyi néni iin tee ya sa'á-a maáa tee nísotíñú, jee íñí re' siki' tee tátúní' nuun' ñuun' Roma —nkatyi' raa.

¹³ Saájee sáá nteso'o Pilato rá tu'un ya'á, jee ntají re' ntava' raa Jesús tyíkéli, jee ñakunee' re' nuun' teyu' kúñá'nú nuun' tátúní' re', jee yukuán naní nuun' káá piso yuu', jee tu'un hebreo naní Gabata.

¹⁴ Jee kivi' yukuán kúvi kivi' ya sá'á stákoo rá ñivi ya kenta koo viko Pascua, jee ní kaxuvi'.^a Saájee nkatyi' Pilato nuun' rá ñivi Israel:

—¡Kune'yá rán! ¡Ya'á íñí tee kúñá'nú nuun' ránú, ya tátúní' nuun' rán!

¹⁵ Soo nkanajín raa:

—¡Tava' maa! ¡Tava' maa! ¡Tekaa maa nuun' kurúsi'!

—nkatyi' raa nuun' Pilato.

Jee nkatyi' Pilato nuun' raa:

—¿Á tekaa ni' tee nísotíñú rán nuun' kurúsi'?

Soo nmaxiníko rá sutu' kúñá'nú:

^a 19:14 Sanaan' kúvi katyi'-ó: kaiñu'.

—Ránu'u' tyi ntuví íyó inka ka' tee nísotíñú nuun' rán' tyisa' métú'ún ni tee nísotíñú Roma ví ya tátúní' nuun' rán' —nkatyi' raa.

¹⁶Jee saáva nnaqu'va Pilato Jesús xintíin rá soldado sáva tekaa ráa re' nuun' kurúsi'. Jee nnaqe'en ráa Jesús kua'an' ráa jín re'.

Tékaa rá soldado Jesús nuun' kurúsi'

(Mateo 27:32-44; Marcos 15:21-32; Lucas 23:26-43)

¹⁷Jee níso Jesús kurúsi' re', jee nkene re' kua'an' re' nuun' naní Yiki Xíní' Niyi, jee tu'un hebreo naní Gólgota. ¹⁸Jee yukuán ntekaa ráa re' nuun' kurúsi', jee suni ntekaa ráa uvi' ka' rá tee jín re', iin iin ráa ntekaa ráa iyo iyo xíin Jesús, jee kurúsi' nuun' níntakaa máá Jesús íñí ma'ñú.

¹⁹Jee ntatúní' Pilato ya kunee' tu'un xini' kurúsi', ya katyi'-i su'va: “Jesús tee ñuun' Nazaret, ya kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel”, kátyí' tu'un vá. ²⁰Jee kue'e' ví'í rá ñivi Israel nka'vi ráa tu'un níso xini' kurúsi' vá, tyi nuun' ntekaa ráa Jesús jee káá-a yatin ñuun', jee xini' kurúsi' vá ntee ráa tu'un hebreo, jín tu'un griego, jín tu'un latín.

²¹Jee rá sutu' kúñá'nú nuun' rá ñivi Israel, nkatyi' ráa nuun' Pilato:

—Koto téé nú “Tee kúñá'nú ya tátúní' nuun' rá ñivi Israel”, tyisa' téé nú ya “Tee vá nkatyi' nu'u' kúvi tee kúñá'nú ya tátúní' ni' nuun' rá ñivi Israel.”

²²Soo nnaxiníko Pilato:

—Tu'un ya ya ntee ni', jee sukuán kinoo sánikua' ya ntee ni' maa.

²³Saájee saá nkuví ntekaa rá soldado Jesús nuun' kurúsi', jee nnaqe'en ráa sa'ma re' jee nsa'á ráa kumi' pedasú' sa'ma vá, jee sáva kenta iin iin pedasú' kúvi ta iin iin rá soldado vá. Suni nke'en ráa sa'ma kání íyó nká'nú ya ñú'ún Jesús, tyi kúvi iin sa'ma ká'nú ya ntuví yí'í tikú maa, tyi sa'ma nkunu nká'nú ne jie'e' ne xini' ví-i. ²⁴Saájee nkatyi' ráa nuun' iin inka ráa:

—Nsá' sté'né-ó maa tyi va'a ka' vá sikí-ó maa suerté', jee kuni'-ó né iin-ó vá ni'in' maa.

Jee sukuán nkuví jee nkunaa' sáni kátyí' Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Íí:

Jee nta'sáva ma'ráa sa'ma ni' nuun' ma'ráa,

jee nsikí' ráa maa suerté' jee kuni' ráa né iin ráa vá ni'in' maa.

Jee sukuán nsa'á rá soldado.

²⁵Jee yatin nuun' íñí kurúsi' nuun' níntakaa Jesús íñí náná' re', jín ku'vi' náná' re', jín María ya kúvi ñasí'í Cleofas, jín María ña'an ñuun' Magdala. ²⁶Saájee saá nini' Jesús náná' re', jee íñí nkáá ña jín iin rá tee ya nsukuá'a re' maa ya kúvi tee ya ñúnúun' re', jee nkatyi' re' nuun' náná' re':

—Náná'. Kune'yá, iña' íñí se'ya nú.

²⁷ Kuíre nkatyi' re' nuun' tee nsukuá'a re' vá:

—Kune'yá, iñá' íñi náná' nú —nkatyi' Jesús.

Jee tee vá ya nsukuá'a Jesús maa, jee ne hora yukuán jee nñake'en re' náná' Jesús kune'e' ña ve'i re' kuéntá' náná' re'.

Ni'i' Jesús

(Mateo 27:45-56; Marcos 15:33-41; Lucas 23:44-49)

²⁸ Sáa njia'a ya'á, jee ya jini' Jesús ya ya ni'i rá tiñu njia'a Tátá' re' sa'á re' nsikúnkuvi re' maa, jee sáva jinu tu'un niso nuun' Tutu' ne'e' Tu'un Ndiosí', jee nkatyi' Jesús:

—Jityí' ni' nute.

²⁹ Jee yukuán íñi iin tino'o' nú'ún tyitú nixi' uva iyá, saájee ntyunáji rá soldado vá tia'ma' nuun' nixi' uva iyá vá, jee ntyisó raa tia'ma' vá xini' iin yutun naní hisopo jee ntee raa maa yu'ú Jesús.

³⁰ Jee sáa nni'in' Jesús nixi' uva iyá, jee kuíre nkatyi' re':

—¡Ya ninu tiñu ni'!

Saájee nñakunta nei xini' re', jee ni'i' re'.

Iin soldado nkini-i lanza ika' Jesús

³¹ Nkuvi ya'á kivi' ya sá'á stákoo rá ñivi ya kenta koo kivi' viko Pascua,^a jee rá tee kúná'nú nuun' Israel ntuví kuíni raa kunintakaa rá ñuné'yú' nuun' kurúsi' kivi' nájiáví, tyi kivi' nájiáví vá kúvi kivi' íi' nasíkuiti' nuun' raa. Saáva nikan' tá'ví' raa nuun' Pilato ya tají re' ya ka'nu' raa yiki sí'in rá nintakaa-a nuun' kurúsi' vá, jee sáva xinúun raa rá niyi vá nuun' kurúsi'. ³² Saájee ña'an' rá soldado ñaka'nu' raa yiki sí'in tee ya nintakaa xinañú'ún, jee suni sukuán nsa'á raa jín inka ka' tee vá. ³³ Soo sáa nkuyatin raa nuun' Jesús, jee nini' raa ya ya ni'i' re', jee saáva ntuví ña'nu' raa yiki sí'in re'. ³⁴ Soo iin rá soldado vá nkini-i lanza íyo yiki íká' Jesús, jee kuísá ntañú'ún nkene niñi' jín nute yiki íká' Jesús. ³⁵ Máa maá tee ya nini' maa ví ya jiá'a ya naá' jie'e' vá. Jee ya naá' kúvi tu'un jiá'a-a. Suvivá jini'-i ya kátyí'-i ya naá', sáva suni ráno'ó kune'i ini' rán Jesús. ³⁶ Tyi tiñu ya'á nkuvi sáva sikúnkuvi tu'un niso nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' ya kátyí'-i: “Nsá' ka'nu' raa ni iin yiki re'.” ³⁷ Jee suni íyó nuun' inka ka' na'á Tutu' ya niso Tu'un Ndiosí' ya kátyí'-i: “Kune'yá raa maáre' ya nkaan' raa ñuné'yú' re'.”

^a 19:31 Sanaan' kúvi kátyí'-ó: kivi' ya sá'á stákoo rá ñivi ya kenta koo kivi' najiáví.

Nse'í raa Jesús

(Mateo 27:57-61; Marcos 15:42-47; Lucas 23:50-56)

³⁸ Saa nkuvi ya'á jee José ya kúvi re' tee ñuun' Arimatea, jee nkuvi re' iin rá tee ya nsukuá'a Jesús maa, soo nsukuá'a yu'u' José jie'e' ya yú'ví re' rá tee kúná'nú ñuun' Israel, jee nikan' re' nuun' Pilato ya kuvi nake'en re' ñuné'yú' Jesús. Jee njia'a Pilato nake'en re' maa, jee saáva ñanake'en re' ñuné'yú' Jesús. ³⁹ Jee suni kuá'an' Nicodemo jín José, jee Nicodemo kúvi re' tee ya ya ña'an' re' nka'an' re' jín Jesús iin yakuáá' tiempú' yata', jee kuá'an' re' néen re' oko' uji' (30) kilo sujie uva' já'án' víxi' naní mirra, ya nsakanuun jín áloes. ⁴⁰ Saájee José jín Nicodemo nake'en raa ñuné'yú' Jesús jee nsukún raa maa rá sa'ma ku'jín maa vá'a ya yí'f rá sujie nsakanuun já'víxi', sánikuá' íyó ñujiín' sá'á rá ñivi Israel sáá sé'í raa niyi. ⁴¹ Jee yatin nuun' ntekaa raa Jesús káá tata' sá'á jee nuun' káá tata' sá'á yukuán néé' iin yavi' jáá ve'i niyi nuun' ni iin niyi ntiá'an ki'i yukuán. ⁴² Jee saájee yukuán ntyisó raa ñuné'yú' Jesús, tyi jie'e' néé' yatin yavi' yuu' vá yukuán tyi jie'e' ni ka' ya nkenta nkuyatin kivi' nájiávi' rá ñivi Israel.

Ve'i niyi íyó sain

(Mateo 28:1-10; Marcos 16:1-8; Lucas 24:1-12)

20 Jee kivi' xí'nañú'ún semana, jee María ya kúvi ña'an ñuun' Magdala, jee íyó neen' ka' yane'en' jee ña'an' ña nuun' yavi' vá, jee nini' ña ya nkuiyo yuu' násí' yu'ú yavi' vá. ² Saájee ninu ña kuá'an' ña nuun' néé' Simón Pedro jín inka ka' tee ya nkutá'án nsukuá'a Jesús maa, ya ñunuun' ví'í Jesús maa, jee nkatyi' ña nuun' raa:

—Ntava' rá ñivi ñuné'yú' Ito'o'-ó yavi' niyi re' jee kuá'an' raa jín re', jee ntuví jíní' rání' né nú' ñakin' raa maa —nkatyi' ña.

³ Saájee Pedro jín inka tee ya nsukuá'a Jesús maa nkene raa kuá'an' raa nuun' néé' yavi' niyi vá. ⁴ Jee ni núvi' rá tee vá ninu nkáá raa, soo inka tee ya nsukuá'a Jesús maa ninu yatyi' re' ka' nsú ká' Pedro jee xí'nañú'ún re' ka' nkenta re' yu'ú yavi' ve'i niyi vá. ⁵ Jee ñaxin re' maaré' yu'ú yavi' ve'i niyi vá, jee nini' re' rá sa'ma nyísukun' ñuné'yú' yósó' yukuán, soo ntuví nkívi re' ka' ini' yavi' vá. ⁶ Kuéé ka' nkenta Simón Pedro yata' tee vá nkivi re' ini' yavi' niyi vá. Jee nini' re' rá sa'ma yósó' yukuán. ⁷ Jee sa'ma ya nyísukun' xini' Jesús ntuví káá tútú-u jín rá sa'ma vá íyó tiyu' ii'-i jee káá sín-i inka ka' nuun'. ⁸ Saájee suni nkivi inka tee nsukuá'a Jesús maa ya nkenta ya xí'nañú'ún nuun' yu'ú yavi' niyi vá jee nini'-i ya nkuvi sukuán, jee ninu' ini'-i ya nateku' ii' Jesús. ⁹ Tyi ni ntiá'an kiku'un ini' raa tu'un kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí', ya

saá íyó nateku' ii' re' jee nakoo re' kene re' nteñu rá ní'i'. ¹⁰ Saájee ni núvi' rá tee nsukuá'a Jesús vá nnikó ráa kuano'on' ráa nuun' néé' ráa.

Jesús ntuvi re' nuun' María ña'an ñuun' Magdala

(Marcos 16:9-11)

¹¹ Soo íñi María tyíké'i yu'ú yavi' vá jee ná'yú' ña, jee ni ná'yú' ña ñaxin ña maáña yu'ú yavi' niyi' vá sáva kuné'yá ña ini'-i. ¹² Jee nini' ña uvi' rá najiá'á' íi' Ndiosí' ñú'ún ráa sa'ma kujín, jee néé' ráa nuun' nkaa ñuné'yú' Jesús, ñin néé' nuun' nkuvi ityi xíní' re' jee inka ka' néé' nuun' nkuvi ityi jí'é' re'. ¹³ Jee nkatyi' ráa nuun' ña:

—Náná', ¿na kuvi tyi ná'yú' nú? —nkatyi' ráa nuun' ña.

Jee nkatyi' ña nuun' ráa:

—Nnake'en ráa Ito'o' ni' kuá'an' ráa jín re', jee ntuvi jíní' ni' né nú' ntyisó ráa maa.

¹⁴ Sáa sukuán nkuvi nkatyi' ña sukuán, jee sáa nnakoto yátá ña jee nini' ña ya íñi Jesús yukuán, soo ntuví nákuñi' ña ya maaré' kúvi Jesús. ¹⁵ Nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Náná', ¿na kuvi tyi ná'yú' nú? ¿Né ñin nánukú nú? —nkatyi' re' nuun' ña.

Soo ká'vi ini' ña ya kúvi re' ñin tee ya kúmí tata' sá'á káá yukuán, jee nkatyi' ña nuun' re':

—Tátá', retú suvinú kuá'an' nú jín re', jee katyi' nú né nú' nsá'á nú maa sáva nake'en ni' maa k'i'in' ni' jín-i —nkatyi' ña.

¹⁶ Nkatyi' Jesús nuun' ña:

—¡María!

Jee nnakoto ña jee ká'an' ña tu'un hebreo jee nkatyi' ña:

—¡Raboni! —ya kuíni kátyí' Mestrú'.

¹⁷ Jee nkatyi' Jesús nuun' ña:

—Koto tñin nú nu'u' tyinetu nú, tyi ntiá'an kinaa ni' nuun' Tátá' ni'. Soo kuá'an' nuun' rá ñani' ni', ya nsukuá'a ni' ráa, jee katyi' nú nuun' ráa ya kinaa ni' nuun' Tátá' maání' ya kúvi Tátá' ráno'ó ranika', jín ya kúvi Ndiosí' ni' jín Ndiosí' ráno'ó —nkatyi' Jesús.

¹⁸ Saájee María ñuun' Magdala kuá'an' ña kuanakani ña nuun' rá nsukuá'a Jesús ráa, ya nini' ña Ito'o'-ó jín rá tu'un nkatyi' re' nuun' ña.

Jesús ntuvi re' nuun' rá tee súkuá'a re' ráa

(Mateo 28:16-20; Marcos 16:14-18; Lucas 24:36-49)

¹⁹ Sáa nkuaa' máá kivi' yukuán, ya kúvi máá kivi' xí'nañú'ún jiákuñi' semana, jee nnutútú rá tee ya nsukuá'a Jesús ráa ñin ini' ve'i jee násí'

kutú yuvé'í tyi yú'ví raa rá tee kúñá'nú nuun' ñivi Israel. Sanaan' ni jee nkenta Jesús nnakuñi' re' ma'ñú raa jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Vane' va'a kinoo ini' ánima' rán.

²⁰ Sáa nkuvi nkatyi' Jesús tu'un ya'á, jee nxiné'én' re' rá na'á re' jín yiki íká' re' nuun' ntúfi' re' nuun' raa jee saájee nnusi' ví'í ini' ánima' rá tee súkuá'a re' raa né'yá raa Ito'o'-ó.

²¹ Saájee tukuni nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Vane' va'a kinoo ini' ánima' rán. Kuéntá' ntyuutyí Tátá' ni' nu'u' jee suni sukuán táji ni' ráno'ó jín tiñu táji ni' nuun' rán.

²² Jee saájee ntivi' tatyí' Jesús jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ya'á rán maaré' ya kúvi Tatyí' Íí' ni'. ²³ Néni iin ñivi ya kuneká'nú ini' rán kuatyí sá'á ñivi vá, jee ya nneká'nú ini' jie'e' kuatyí-i, jee ñivi ya ntuví kuneká'nú ini' rán kuatyí ñivi vá, jee kinoo-o jín kuatyí-i.

Nini' Tomás ya nñateku' ii' Jesús

²⁴ Soo Tomás ya kúvi re' iin rá ni uxú' uvi' (12) rá tee nsukuá'a Jesús raa, ya ká'an' raa maa kuatí', ntuví íyó re' jín raa sáa nnenta Jesús.

²⁵ Jee kuíre rá inka tee ya nsukuá'a Jesús raa nkatyi' raa nuun' Tomás.

—Nini' rání' Ito'o'-ó —nkatyi' raa.

Soo nkatyi' Tomás nuun' raa.

—Retú ntuví né'yá ni' na'á Ito'o'-ó rá nuun' ntúfi' nuun' nyí'i rá nuyu, jee tuví ni' xintín ni' nuun' nyí'i rá nuyu, jee tuví ni' na'á ni' yiki íká' re', jee nsá' jinu' kuiti' ini' ni'.

²⁶ Sáa njia'a kivi' una', jee rá tee nsukuá'a Jesús raa nnutútú tuku raa iin ini' ve'i, jee kútá'an Tomás jín raa. Saájee, súnika' násí' rá yuvé'í, jee nkivi Jesús, jee ñakuñi' re' nteñu raa jee nkatyi' re':

—Vane' va'a kinoo ini' ánima' rán.

²⁷ Kuíre nkatyi' Jesús nuun' Tomás:

—Tuví xintín nú ya'á, jee kuneyá rá na'á ni', jee sa'á yatin na'á nú jee tuví na'á nú yiki íká' ni'. Koto kúka'an nú ré ninú' ini' nú, tyisa' inu' ini' nú.

²⁸ Saájee nñaxiní'kó Tomás jee nkatyi'-i nuun' re':

—¡Ito'o' maání' jín Ndiosí' maání'!

²⁹ Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Tomás, ¿á jínú' ini' nú tyi nini' nú nu'u'? Na ka' netu' ka' kúvi rá ñivi ya ntu né'yá raa nu'u' jee kúnei ini' ránu'u'.

Jie'e' ya'á kúvi ya ntee Juan tutu' ya'á

³⁰ Saájee kue'e' nasí'kuiti' ka' rá seña anasí nsa'á Jesús ityinúún' rá tee ya nsukuá'a re' raa jee nini' raa maa, ya nsú ntáká rá seña

níso raa nuun' tutu' ya'á. ³¹ Soo rá tu'un ya'á ntee ni' nuun' tutu' ya'á, sáva ráno'ó jinū' ini' rán ya Jesús kúvi re' Cristo, ya nátava'-a ñivi nuun' kuatyí raa, jín ya kúvi re' Se'ya Ndiosí', jee sáva ni'in' rán ya kuteku' rán ñínkání jín re' jie'e' ya kúneí ini' rán re'.

**Nstúvi Jesús maaré' nuun' uxa' rá ni
uxú' uví' (12) rá tee súkuá'a re' raa**

21 Sáa njia'a ya'á, jee nñastúvi tuku Jesús maaré' nuun' rá tee súkuá'a re' raa yu'ú nteñú'ún Tiberias. Jee nstúvi re' maaré' su'va: ² Íñí nkáá Simón Pedro, jín Tomás ya ká'an' raa kuatí', jín Natanael ya kúvi re' tee ñuun' Caná ya kúvi ñuun' tñn Galilea, jín rá se'ya Zebedeo, jín uví' ka' rá tee súkuá'a Jesús raa. ³ Jee nkatyi' Simón Pedro nuun' raa:

—Kĩtĩn ni' tiaká.

Jee nkatyi' raa nuun' re':

—Suni kĩ'in' rán' jín no'ó —nkatyi' raa.

Jee ku'an' raa jee nkaa raa ini' barkú', soo yakuáá' kivi' yukuán ni ntuná' tiaká nní'in' raa tñn raa.

⁴ Jee sáa vakunijin', jee ntuvi Jesús íñí re' yu'ú nteñú'ún, soo rá tee súkuá'a re' raa jee ntuví nákuni' raa re' ya maaré' kúvi Jesús. ⁵ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Tee kuatyí, ¿á ntuví nní'in' rán tiaká? —nkatyi' re' nuun' raa.

Jee nñaxiníko raa nuun' re':

—jNtuví ná íyó!

⁶ Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Tyu'un rán ñunu tñn tiaká ityi kuá'á barkú', jee ni'in' rán tiaká.

Saájee ntyu'un raa maa, jee ni ntuví nkúneí raa tava' raa ñunu tñn raa tiaká vá nuun' nute, jie'e' ya kue'e' ví'í tiaká ñaku'un ini' ñunu vá. ⁷ Saájee tee ya súkuá'a Jesús maa ya nñunuun' re' nkatyi' tee vá nuun' Pedro:

—jMáá Ito'o'-ó kúvi-i!

Sáa nteso'o Simón Pedro ya suvire' ví Ito'o', jee nñaku'un Pedro sa'ma re' (tyi ntava' re' maa), jee ítyíni nnavá re' nuun' nute. ⁸ Rá inka ka' rá tá'an súkuá'a Jesús raa vaji nene raa nuun' nute stákaa raa ñunu ñú'ún tyitú tiaká, tyi nsá' jíká íñí raa tyi kúvi yatin ñn sientú' (100) metro ya jíká yu'ú nute ya'á. ⁹ Sáa nñunu raa nkene raa ini' barkú' nuun' ñu'un ítyí, jee nini' raa ya káyú' ñu'un' tikayi, jee ñú'ún ñn tiaká tyí'yó'-o nuun' tikayi vá, jee yósó' ñn ixtatílá'. ¹⁰ Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Kínaka rán sava tiaká rán ya sukuáni ntiin rán nuun' nute.

¹¹ Jee nkaa Simón Pedro ini' barkú' jee nstakaa re' ñunu ñú'ún tyitú tiaká nkene ne ñuftyí. Jee ini' ñunu vá ñú'ún ñn sientú' uvixiko

uxuní' (153) tiaká ká'nú, jee súnika' kue'e' nasíkuiti' tì' ñú'ún soo ntuví nté'né' ñunu vá. ¹² Saájee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ne'en' rán, kasini-órán —nkatyi' Jesús nuun' raa.

Jee ni iin rá tee ya súkuá'a re' raa ntuví nkíji ini' raa katú'ún raa né iin ví re', tyi jíní' raa ya maaré' kúvi Ito'o'. ¹³ Kuíre nkuyatin Jesús nuun' raa, jee ntiin re' ixtatílá' vá jee njiá'a re' maa nuun' raa, jee suni sukuán nsa'á re' jín tiaká. ¹⁴ Ya'á nkuvi ya uní' ítyí ya nnastúvi Jesús maaré' nuun' rá tee ya súkuá'a re' raa ne sáá nñateku' ii' re' nñakoo re' nene re' nteñu rá ní'i'.

Tu'un ká'án' Jesús jín Simón Pedro

¹⁵ Sáá nkuvi nyasini' raa, jee nkatyi' Jesús nuun' Simón Pedro:

—Simón, se'ya Jonás, ¿á ñúnúun' nú ka' nu'u' nsú ká' rá ya'á?

Jee nkatyi' Pedro nuun' re':

—Saá Ito'o', ya jíní' nú ya ñúnúun' nì' no'ó.

Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kumí rá ñivi yí'í xintíin nì' ya kúvi kuéntá' rá lantyi lúlí nì'.

¹⁶ Jee tukuni nkatyi' re' nuun' Pedro ya uví' ítyí:

—Simón, se'ya Jonás, ¿á ñúnúun' nú nu'u'?

Jee nkatyi' Pedro nuun' re':

—Saá Ito'o', ya jíní' nú ya ñúnúun' nì' no'ó.

Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kumí nú rá ñivi yí'í xintíin nì' ya kúvi raa kuéntá' rá lantyi nì'.

¹⁷ Jee ya uní' ítyí nkatyi' re' nuun' Pedro:

—Simón, se'ya Jonás, ¿á ñúnúun' nú nu'u'?

Jee nñukuéká ví'í ini' Pedro tyi ya uní' ítyí nika'atú'ún re' maa:

“¿Á ñúnúun' nú nu'u'?” jee nkatyi' Pedro nuun' re':

—Ito'o', no'ó jíní' nú nì'i, no'ó jíní' ya ñúnúun' nì' no'ó.

Jee nkatyi' Jesús nuun' re':

—Kumí nú rá ñivi yí'í xintíin nì' ya kúvi raa kuéntá' rá lantyi nì'. ¹⁸ Máá náá' vá kátyí' nì' nuun' nú ya sáá sutyí nú ka', jee náku'un maánú sa'ma nú jee kuá'an' nú nuun' kuíni maánú. Soo sáá kují' nú jee sikáa nú na'á nú jee natyu'un inka ñivi sa'ma no'ó, jee kinaka raa no'ó nuun' ntuví kuini nú k'i'in' nú.

¹⁹ Nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á sáva stúvi-i naja kuvi' Pedro, jee jje'e' naja kuvi' Pedro stúvi-i ya kúná'nú nasíkuiti' Ndiosí'. Jee sáá nkuvi nkatyi' Jesús rá tu'un ya'á, jee kuíre nkatyi' tuku re' nuun' Pedro:

—¡Kunikin' nu'u'!

Īin rá tee súkuá'a ya n̄unūun' ví'í Jesús

²⁰ Jee n̄akoto yátá Pedro jee nini' re' ya n̄kín' tá'an tee ya súkuá'a Jesús maa ya n̄únūun' ka' Jesús maa. Jee suni tee vá ví ya n̄akuyatin ka' xiín-i Jesús sáá nkuxíní ráa jee nkatyi'-i nūun' Jesús: “¿Né ĩin kúvi tee ya nakú'va-a no'ó?” ²¹ Saájee sáá nini' Pedro nūun' tee vá ya n̄únūun' ka' Jesús, jee nkatyi' re' nūun' Jesús:

—Ito'o', jee tee ya'á, ¿ná kúvi ya kuno'o re' rúsa?

²² Jee nkatyi' Jesús nūun' Pedro:

—Retú kuíni n̄i' ya kinoo re' kuteku' re' ne k̄iv̄i' níkó tuku n̄i' n̄iji n̄i', ¿na k̄uvi tyi jítú ini' nú maa? No'ó, kunikin' nu'u' —nkatyi' Jesús.

²³ Saájee nteñu rá n̄anítá'an, ya kúneí ini' ráa Jesús, n̄etenuun tu'un ya'á ya nsá' k̄uvi' tee vá ya súkuá'a Jesús maa. Soo nsá' nkatyi' Jesús ya nk̄uv̄i'-i, tyisa' nkatyi' re' ya: “Retú kuíni n̄i' ya kinoo re' ya kuteku' re' ne k̄iv̄i' níkó tuku n̄i' n̄iji n̄i', ¿na k̄uvi tyi jítú ini' nú maa?” nkatyi' Jesús.

²⁴ Jee tee súkuá'a Jesús vá ya n̄únūun' ví'í ka' Jesús kúvi ya jiá'a ya naá' j̄ie'e' rá tiñu ya'á, jee ntee-e rá tu'un ya'á j̄ie'e' rá tiñu ya'á, jee j̄íní' rání' ya íyó naa' rá tu'un jiá'a-a.

²⁵ Jee suni íyó k̄ue'e' ví'í ka' rá inka tiñu ya nsá'á Jesús, jee retán' tee j̄ie'e' ta ĩin ĩin rá tiñu nsá'á re', jee ká'vi ini' n̄i' ya ni nkénta ini' n̄iv̄i' ya'á koo rá tutu' ya k̄unee' rá tu'un j̄ie'e' tiñu nsá'á re'.

Sukuán koo.

Rá tiñu nsa'á rá apóstol^a

Ntyisóyu'ú Jesús ya kiji Tatyí' Íí' Ndiosí'

1 No'ó Teófilo, tutu' xí'nañú'ún ntee ni' ví ni'i ya nsa'á Jesús jín ya nxiné'én' re', ne sáá nkajié'é re' nxiné'én' re', ²jín ne kivi' nnake'en Tátá' re' maaré' kuano'on' re' súkún. Jee ne ntiá'an kinaa re' súkún, jee ntatúní' re' jín Tatyí' Íí' Ndiosí' sáa sa'á rá najiá'á' re' ya kúvi apóstol ya nkaji re' jín ya tyuityí re' raa. ³Ne sáa ya njia'a ya nno'o re' jee ni'i' re', jee suni nstúvi tékú' re' maaré' nuun' raa jee nstúvi káji ví'i re' nuun' raa ya máa naá' nijia ya tékú' re'. Jee uvixiko (40) kivi' ka' nini' raa re'. Jee nka'an' re' jie'e' ityi naja tátúní' Ndiosí' nuun' ñivi. ⁴Sáa néé' tútú re' jín raa, ntatúní' re' nuun' raa:

—Koto kéne rán ñuun' ká'nú Jerusalén. Kunetu rán ne ni'in' rán ya ntyisóyu'ú Tátá' ni', sánikua' nteso'o rán ya nkatyi' ni' nuun' rán. ⁵Tyi Juan nsikuánuté nijia re' jín nute, soo ntu kué'e' ka' kivi', ráno'ó kuanuté jín Tatyí' Íí' Ndiosí', jee ki'i re' ini' rán —nkatyi' Jesús.

Nnaa Jesús súkún

(Marcos 16:19-20; Lucas 24:51-52)

⁶Ñajée sáa nkutútú raa jín Jesús, jee nikatú'ún raa re':

—Ito'o' rán, ¿á tiempú' vitan nakakin' jiáá tuku país maáo Israel ya tatúní' tuku ñivi maáo?

⁷Jee nkatyi' Jesús nuun' raa:

—Ntuné iyó kuká'nú ini' ránú ni na kivi' ni nama ñani Tátá' ni' maa. Maá Táá' ni' ñani hora vá, tyi nísotíñú re'. ⁸Soo ni'in' rán fuersá' íí' sáa kenta Tatyí' Íí' ki'i re' ini' rán. Jee kuvi rán ñivi, ya istúvi rán ya naá' jie'e' nu'u' nuun' rá ñivi ñuun' Jerusalén jín nuun' ni'i rá sánitín Judea jín Samaria, jín nuun' rá ñivi iyó rá ñuun' íká ka' nuun' níñká'nú ñiví —nkatyi' Jesús.

⁹Sáa ni'i' nkatyi' re' tu'un ya'á, ni né'yá raa re', jee nxináa Ndiosí' re' súkún. Jee nkivi re' nuun' viko' jee ntu ka' nini' raa maa. ¹⁰Jee ni ninta ntyinúún raa né'yá raa súkún ni kuanaa re' súkún, jee sanaan' ntuvi uvi' tee nú'ún sa'ma kuíjín íñí jín raa.^b ¹¹Jee nkatyi' núví' rá tee vá nuun' raa:

^a 1:0 Ntee Lucas nuun' tutu' tu'un ya'á jie'e' rá tiñu nsa'á rá apóstol. ^b 1:10 Ángeles

—Rá tee Galilea, ¿na kuvi tyi íñí rán né'ya rán súkún? Jesús ya'á, ya nkene-e nteñu rán jee nnaa-a ne súkún, nuún niji tuku-u mákua nini' rán maa kuá'an'-a súkún —nkatyi' núv!' rá tee vá.

Nkaji ráa Matías sáva nakunasi'-i nuun' Judas

¹²Jee kuire nkene rá apóstol yuku, naní Olivos, jee nnikó ráa ñuun' Jerusalén. Yuku vá káá yatin ñuun' Jerusalén, tyi káá yuku vá iin kilómetro ya ñúkú'vá sáá kúvi kaka rá ñivi Israel kivi' nájiávi sáni íyo ñujiín' ráa. ¹³Sáa nkenta ráa ñuun' vá, jee nkaa ráa ini' ve'i yósó' tá'an nuun' nkinoo ráa.

Niyo Pedro,
jín Juan,
jín Jacobo,
jín Andrés,
jín Felipe,
jín Tomás,
jín Bartolomé,
jín Mateo,
jín Jacobo, ya kúvi se'ya Alfeo,
jín Simón, ya nyi'i ñujiín' Celote,
jín Judas ya kúvi ñani'^a Jacobo.

¹⁴Jee nuún yítínú ntáká ráa ya'á ká'an' ráa jín Ndiosí'. Jee kútútú ráa jín rá ña'an, jín María, ya kúvi náan' Jesús, jín rá ñani' re' sáva ka'an' ráa jín Ndiosí'.

¹⁵Rá kivi' yukuán, nkutútú yatin sientú' oko' (120) ñivi yukuán. Jee nnakuñi' nityi' Pedro nteñu rá ñanité'an' vá, jee nkatyi'-i nuun' ráa:

¹⁶—¡Ráno'ó ñanité'an' Niyo ya sikúnkuvi Ndiosí' tu'un jie'e' Judas ya njia'a Tatyí' Í' Ndiosí' nuun' David, ne yana'an, jee ntee re' maa nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí'. Jee Judas ví ya nyoso' nuun' rá tee ya ntiin ráa Jesús. ¹⁷Jee iin rá tá'an rán' nkuví re', jee nni'in' re' tiñu ya'á sa'á re' jín rán' jie'e' Tu'un Ndiosí' —nkatyi' Pedro.

¹⁸(Judas vá nke'en re' iin ñu'un jín xu'un ya nni'in' re', jie'e' ya nivá'a nsá'á re'. Jee yukuán nkininkava nei re', jee nka'ni' tyiji re', jee nkene ni'i iti' re'. ¹⁹Jee nkenta nkuká'nú ini' ni'i rá ñivi ya nnee' ñuun' ká'nú Jerusalén. Saáva nsikúnání ráa ñu'un vá Acéldama jín tu'un ká'an' maáráa, ya kuíni kátyí' Ñu'un Nñi'.)

²⁰Jee suni nkatyi' Pedro nuun' ráa:

—Tyi kátyí' nuun' Tutu' Í' naní Salmo:

Íyó koo sain ve'i re'.

^a 1:13 Áxí: se'ya

Jee koto ni ñin néé' ini'-i.

Jee suni kátyí'-i:

Íyó nakuññi' inka ka' nuun' tiñu níso re'.

Sukuán kátyí' Tutu' Íí'.

²¹ Saáva íyó kaji-ó ñin rá tee, ya nkutá'an-a jín rán' ni'i tiempú' sáá ñikónuun Ito'o'-ó Jesús nteñu-ó, ²² ne sáá nsikuánuté Juan Jesús jín ne kivi' nxinóo Jesús maáo jee nnaa-a súkún. Jee tee vá íyó kuiñi re' jín rán', sáva istúvi re' ya naá' nuun' rá ñivi, ya Jesús nñateku' ii'-i jee nnakoo ñuné'yú'-u nteñu rá ní'i' —nkatyi' Pedro.

²³ Jee nkaji ráa uvi' tee ya kúvi ráa: José jín Matías. José ya'á naní re' Barsabás jee suni naní re' Justo. ²⁴ Jee nka'an' ráa jín Ndiosí', jee nkatyi' ráa:

—Ito'o'-ó, suvinú vá, nijin ini' nú ñasa kúvi ánima' ntáká ñivi. Stúvi nú nuun' rán', né ñin núví' rá ya'á vá nkaji nú, ²⁵ sáva nake'en re' tiñu ya'á jee kuvi re' apóstol ya tyuityí nú. Tiñu vá nxinóo Judas, jee kuñan' re' nuun' kúní' re' nuun' ní'in' re' maa —ñikan' tá'ví' ráa.

²⁶ Jee ntava' ráa suerté', sáva kaji ráa ñin rá tee vá. Jee nkakí'i suerté' Matías. Jee kuísá ntiin kuéntá' ráa ya nákuññi' re' jín ni ují' ñin tán rá najiá'á' Jesús ya kúvi apóstol.

Nkiaa' Tatyí' Íí' Ndiosí'

2 Sáa nkenta kivi' viko Pentecostés, nkutútú ntáká ráa ñin nuun'.^{a 2} Jee sanaan' ni jiáku ne súkún kuéntá' jiákí'i ñin tatyí' ni'in nasíkuiti'. Jee vaji nkuun-u, jee njiaku ni'i ini' ve'i nuun' néé' ráa. ³ Jee ntuvi nuun' ráa rá nantíñu ya túvi kuéntá' ita' ñu'un', ya íyó kuñ' íyó yáá. Jee ñetenuun-u jee ñakoso'-o nuun' ta ñin ráa. ⁴ Jee Tatyí' Íí' Ndiosí' nkivi re' ini' ntáká ráa, jee ntyítú re' ini' ráa. Jee nkajie'é ráa ká'an' ráa inka rá tu'un ya ntu ká'an' ráa, sáni njia'a Tatyí' Íí' Ndiosí' nuun' ráa sákatyi' ráa.

⁵ Jee nuun' ñuun' ká'nú Jerusalén néé' ké'ín rá ñivi Israel, ya néñu'un ráa Ndiosí', jee vaji ráa ne ni'i inka nación ñivi. ⁶ Sáa nteso'o ráa ya jiáku, jee nkutútú kue'e' ráa. Jee tívi xini' ráa, tyi ntáká ráa nteso'o ya ká'an' rávavá tu'un nkaku ráa ya ká'an' maáráa. ⁷ Jee ntívi xini' ráa jee nsá'vi ini' ráa, jee nkatyi' ñin inka ráa:

—Kuné'yá! Ntáká rá ñivi ká'an' kúvi ráa ñivi Galilea. ⁸ Jee, ¿naja kúvi ya tésó'o ta ñin-ó tu'un ká'an'-a ya kúvi tu'un nkaku-u? ⁹ Kúvi-ó ñivi ñuun'

Partia,
jín Media,
jín Elam,

^a 2:1 Viko Pentecostés ví ñin viko sá'á rá ñivi Israel vixiko ují' (50) kivi' ya njia'a viko Pascua. Pentecostés ví tu'un griego ya kuñi katyi' vixiko ují' (50).

jín rá ñivi néé' Mesopotamia,

jín Judea,

jín Capadocia,

Ponto,

jín Asia,

¹⁰ Frigia,

jín Panfilia,

Egipto,

jín rá ñuun' t̄in Libia káá yatin ñuun' Cirene,

jee sava-ó kúvi rá ñivi ñuun' Roma, ya néé' yaku' tiempú' ya'á. Sava-ó ví ñivi Israel jee sava-ó ví inka ñivi ntu kúvi Israel, soo ntiin ráa ñujiin' Israel. ¹¹ Jee suni sava-ó kúvi-ó ñivi ñuun' Creta jín Arabia.

'Soo tésó'o-ó ya ká'án' ráa rá tu'un ká'án' ta iin-ó jee ká'án' ráa jiej'e' rá tiñu ñá'nú nsa'á Ndiosí' —nkatyi' rá ñivi nkenta yukuán.

¹² Jee ntáká ráa ntiví xini' ráa jee nkunaan' ráa. ñin inka ráa nkatyi': —¿Ná kúvi ya kúvi su'va?

¹³ Soo inka ráa ka' ká'án' u'vi' ráa jee nkatyi' ráa:

—Jíni ráa.

Tu'un njia'a Pedro nuun' rá ñivi

¹⁴ Nnakuiñi' Pedro jín rá ni ují' iin (11) ka' tee, jee nka'an' ni'in re', jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—¡Ráno'ó se'ya ñuun' Israel! ¡Jín ntáká ráno'ó néé' ñuun'

Jerusalén! ¡Tyu'un xini' rán ya'á! ¡Jee tesó'o va'a rán tu'un ni'!

¹⁵ Tyi ntu jíni rá tee ya'á sáni jíani ini' rán, tyi kaiin' yane'en' ví.^a

¹⁶ Tyisa' ya'á kúvi tu'un nkatyi' Joel tee ya nnakani-i tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne nsú ntañú'ún. Jee nkatyi' yatyi' Joel:

¹⁷ Ya'á vá kuvi rá kivi' nuun' ní'i, kátyi' Ndiosí',

jee tyisó ni' Tatyí' Íi' ni' nuun' ntáká ñivi.

Rá se'ya yíi rán jín rá se'ya sí'í rán, nakani ráa tu'un kene yu'ú ni'.

Kájíkuiti' kuni' rá tee sútyi' rán, ya xiné'én' nuun' ni' nuun' ráa,

jee rá tájii' rán kujiaani' ráa rá ñani' ya xiné'én' nuun' ni' nuun' ráa.

¹⁸ Jee rá kivi' vá, tyisó ni' Tatyí' Íi' ni' nuun' rá tee jín rá ña'an,

ya kúvi rá musú' ni' rá kuatínú' ni'.

Jee nakani ráa tu'un kene yu'ú ni'.

¹⁹ Jee sa'á ni' rá anasí kuvi súkún nuun' kúvi súkún

ya tiví xini' rá ñivi.

Jee sa'á ni' rá seña anasí tyiji nuun' kúvi nuun' ñiví ya

kuni' ráa ya kúná'nú ni':

^a 2:15 Rá ñivi Israel ntu jíni ráa yane'en'.

tyi koo niñi', jee koo ñu'un', jín viko' ñu'má'.

²⁰Nuneen' nuun' nkanii',

jee tuvi yoo' kuéntá' niñi',

ne ntiá'an kenta kivi' ya kiji maá Ito'o'-ó sanáa' re' rá kuatyí
jee tatúni' re' nuun' ni'i ñivi'.

Jee kivi' yukuán koo máá ñá'nú jín mánasí.

²¹Jee ntaká rá ñivi ya kakan' tá'ví' ráa ya kuvi ni' Ito'o' ráa,
jee natava' Ndiosí' ráa nuun' kuatyí ráa nánitá'ví' ráa,

kátyí' Ndiosí', nkatyi' Joel.

²²Jee suni nkatyi' Pedro nuun' ráa:

—¡Ráno'ó tántéyí Israel! Teso'o rán rá tu'un ya'á. Jesús, ya váji
ñuun' Nazaret, nstúvi Ndiosí' nteñu ráno'ó ya ntyuityí re' maa. Tyi nsa'á
Ndiosí', ya nsa'á re' rá milagrú', rá tiñu anasí ya nsa'á-a ya ntivi xini'-ó,
jín rá seña, ya stúvi ya kúñá'nú ví re'. Nsa'á re' rá ya'á nteñu ránú, sáni
ya jini' ránú. ²³Nnaku'va rán tee ya'á xintíin rá tee niva'a. Jee ntee ráa
maa nuun' kurúsi'. Su'va ña'ni' rán maa. Soo nsa'á rán sáni ya nkunaa'
ini' Ndiosí', jee ne tió' tyíji jini' re' ya kuvi sukuán sáni nsa'áa' re'.

²⁴Soo Ndiosí' nxináteku' ii' maa jee nxinákoo re' ñuné'yú'-u, jee su'va
nnakani núne Ndiosí' re' nuun' tunó'ó nta'an' re' sáa ni'i' re'. Tyi ntuná'
íyó ya kunei kuaxin-i re' ya kinoo re' kuéntá' niyi. ²⁵Tyi ne tió' tyíji,
David ntee Tu'un Ndiosí' nuun' tutu' jie'e' Jesús, jee nkatyi' David su'va:

Sukuáni jini' ni' ya maá Ito'o'-ó íyó jín ni',

tyi ityi kuá'á ni' ví re',

sáva ntu náni'vi' ini' ni'.

²⁶Saáva kúsi' ini' ánima' ni',

jee ká'an' jiákú' ni'.

Jee suni néé' ñunkúun ñuné'yú' ni' tyi íyó tuneí ini' ni' xinákoo
nú ñuné'yú' ni' nteñu rá niyi jín xináteku' nú nu'u',

²⁷tyi nsá' xinoo nú tatyí' ká'an' ni' nuun' íyó rá ní'i'.

Suni nsá' ku'va nú te'yu' yikikúñu ni', ya íi' kúvi ni' nuun' nú.

²⁸Nsa'á nú ya kuká'nú ini' ni' ityi nuun' kenta kuteku'
ni' níinkáni jín nú.

Kusi' xá ini' ni' sa'á nú, tyi kuneé' nú jín ni'.

Ntee David ne yana'án.

²⁹Jee suni nkatyi' Pedro nuun' ráa:

—¡Ráno'ó ñani'! Núne kuvi katyi' ni' nuun' rán jie'e' jíi' yana'án
nuun'-ó David. Ni'i' re' jee suni nyise'í re'. Jee ve'i niyi re' íyó ii'-i nteñu-ó
ne vitan. ³⁰Jee nkuvi re' ñin tee ya nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'.

Jee nkuká'nú ini' re' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' re', ya koo ñin tee ya
kuvi-i itiyiúkún' ya kene ne nuun' maaré' ya kenta nakuñi' tee vá nuun'
tiñu nniso re' sáva kuneé'-e teyu' ñá'nú tatúni'-i. ³¹Nini' yatyi' David ya
kuvi, jee nka'an' re' jie'e' ya nateku' ii' Cristo ya ñani Ndiosí' ya tatúni'-i

nuun' ni'i. Jee nkatyi' re' ya nsá' xinóo Ndiosí' maa nuun' íyó rá ní'i, ni nte'yú' ñuné'yú'-u. ³²Nxináteku' ii' Ndiosí' Jesús ya'á jee nxinákoo re' ñuné'yú'-u. Jee ntáká rání' náku'va ya naá' jie'e' vá nuun' ni'i ñivi, tyi nini' rán' maa. ³³Saáva Ndiosí' nxináa re' Jesús nuun' kúñá'nú-u ya néé'-e ityi kuá'á re'. Jee Ndiosí', Táá' Jesús, njia'a re' tiñu nuun' Jesús ya tetíñu-u Tatyí' Íí', sáni ntyisóyu'ú re', sáva sikútenuun-u Tatyí' Íí' nuun' rá ñivi. Jee ya'á ví ya né'yá rán jín ya tésó'o rán. ³⁴Tyi nsú David nnaa ne súkún. Soo ntee re' nuun' Tutu' ya níso Tu'un Ndiosí', jee kátyí' re' su'va:

Nkatyi' Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' Ito'o' ni':

“Kunee' xiín ityi kuá'á ni' tatúni' nú jín ni',

³⁵jee kunee' nú yukuán nekuá' kunei ni' jín rá ñivi jíní' u'vi' né'yá ráa no'ó,

kakin' ni' ráa tyiji jie'e' nú kuéntá' teyu'”,

ntee David su'va.

Jee nkatyi' Pedro:

³⁶—Saájee kuká'nú naa' ini' ntáká ñivi tata' Israel, ya ñani Ndiosí' Jesús ya'á ya kuvi-i Ito'o'-ó jín ya kuvi-i Cristo, sáva natava' re' ñivi nuun' kuatyí' ráa. Jesús ya'á ví ya ntekaa rán nuun' kurúsi' jee ña'ni' rán maa —nkatyi' Pedro.

³⁷Sáá nteso'o ráa tu'un vá, nnukuí'yá' nasíkuiti' ini' ráa ne ntuñi' ánima' ráa, jee nkatyi' ráa nuun' Pedro jín nuun' rá inka ka' tee níso rává tiñu apóstol:

—¿Ná íyó sa'á rán', résa? Ráno'ó ñani'.

³⁸Jee nmaxiníko Pedro nuun' ráa:

—Nakani ini' rán kuatyí' rán, jee kuanuté rán, sáva stúvi rán ya ya nkivi' rán nuun' Jesús ya kúvi Cristo, sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' kuatyí' rán, jee kuta'vi' rán Tatyí' Íí' re'. ³⁹Ntyisóyu'ú Ndiosí' sa'á re' ya'á nuun' rán, jín nuun' rá se'ya rán, jín nuun' ntáká rá íyó íká, nuun' ntáká ñivi ya kana Ito'o'-ó Ndiosí' ráa kivi' ráa nuun' re' —nkatyi' Pedro.

⁴⁰Jee jín kue'e' ka' tu'un nistúvi re' ya naá', jee nxináni'vi' re' ini' ráa: —Sikáku rán maarán nuun' ityi níkin' rá ñivi niva'a ya'á tyi xinó'o Ndiosí' ráa.

⁴¹Saájee ñanuté rá ñivi ntiin tu'un re'. Jee kivi' yukuán, nkukue'e' ka' yatin uní' mil (3000) ñivi vá. ⁴²Jee níkin' ni'in ráa tu'un xiné'én' rá tee níso rává tiñu apóstol. Jee sukuáni néé' ñunkúun ráa. Jee sukuáni yáji' tútú ráa neyu [nuun' tásáva ráa ixtatílá', sáva naku'un ini' ráa, ya ni'i' Jesús jie'e' kuatyí' ráa]. Jee sukuáni ká'an' tútú ráa jín Ndiosí'.

Nasa ña'nu rá ñivi kunei ini' ráa Jesús xí'nañú'un

⁴³Jee nñuyú'ví ini' ntáká rá ñivi, tyi nsa'á Ndiosí' ya rá tee nísotíñu apóstol sa'á ráa kue'e' anasí jín seña ya stúvi Ndiosí' ya kúñá'nú re'

ka!'. ⁴⁴Jee nuún ini' ntáká rá ñivi kúneí ini' raa Jesús. Jee kúvi nká'nú ñin inka raa rá nantíñú raa. ⁴⁵Saáva sáa xíkó raa rá ñu'un raa jín rá nantíñú raa, jee tásava raa xu'ún vá nuun' ntáká raa ñakuá' jiniñú'ún ne ni ñin raa. ⁴⁶Jee ta kivi' kútútú raa ini' veñu'un ká'nú. Jee kútútú raa ve'i ta ñin tá'an raa, sáva tasáva raa ixtatílá', sáva naku'un ini' raa Jesús. Jee yáji' nká'nú raa jee kúsí' ini' raa jee sain ini' raa. ⁴⁷Jee nákuetú'ún raa Ndiosí'. Jee ká'vi va'a ini' rá ñivi né'yá rávavá raa. Jee ta kivi', nása'á kue'e' ka' Ito'o'-ó rá ñivi ya natava' Ndiosí' raa nuun' kuatyí raa nánitá'ví' raa ya náki'i raa nuun' rá ñivi kúneí ini' raa Jesús.

Nnuvi tee léncó

3 ñin kivi' Pedro jín Juan nkaa raa kuá'an' raa veñu'un ká'nú kauní' yánini, ya kúvi maá hora sukuáni ká'an' rá ñivi Israel jín Ndiosí'. ²Jee niyo ñin tee léncó ne nkaku-u. Ni kivi' ñanaka raa maa yuvéñú'un, naní Yuvé'í Vii', sáva kakan' re' kuta'vi' re' nuun' rá ñivi kivi' yuvéñú'un vá. ³Sáa nini' tee vá Pedro jín Juan sukuán kuakivi' raa veñu'un, jee ñikan' re' kuta'vi' re'. ⁴Soo sáa nne'yá vá'a Pedro jín Juan nuun' re', jee Pedro nkatyi' nuun'-u:

—¡Kune'yá nuun' ránu'u'!

⁵Saájee nne'yá xú'ún re' nuun' raa, jee ká'vi ini' re' ya ñi'in' re' nuun' raa.

⁶Soo nkatyi' Pedro nuun' re':

—Ntuná' xu'ún plata ñi' íyó ni oro ñi'. Soo ya kúmí ñi', ya'á ví ya taji ñi' nuun' nú. Nuun' súví Jesús ya kúvi Cristo, tee ñuun' Nazaret, tátúní' ñi' nuun' nú: ¡Nakuiñi'!, jee, ¡kaka! —nkatyi' Pedro.

⁷Jee Pedro ntñin na'á kuá'á tee léncó vá, jee nxinákuiñi' re' maa. Jee kuísá ntañú'ún nnufesá' rá jie'e' jín rá sukujié' tee léncó vá.

⁸Jee ítyíni nnavá re' nnakuiñi' nityi' re', jee nkajie' re' nika re'. Jee nkivi' re' jín raa ini' veñu'un. Jíka re', náva re', jee nákuetú'ún nasíkuiti' re' jie'e' Ndiosí'. ⁹Jee nini' ni'i rá ñivi re' jíka re' jee nákuetú'ún re' jie'e' Ndiosí'. ¹⁰Jee nnakuni' raa re' ya suvire' ví ya nnee' Yuvé'í Vii' jíkán' re' kuta'vi' re'. Saáva ntiví nasíkuiti' xini' raa, jee kúnaan kúsu'va ini' raa ya nkuvi jín re'.

Tu'un nji'a Pedro ini' Yu'ú Vé'i Salomón

¹¹Ni tñin tee niyo léncó vá Pedro jín Juan, jee ni'i rá ñivi ninu tútú nuun' ñí' raa nteñu yu'ú vé'i, naní Yu'ú Vé'i Salomón. Jee ntiví xá xini' raa. ¹²Sáa nini' Pedro ya'á, jee nkatyi'-i nuun' rá ñivi:

—¡Ráno'ó tántéyí Israel! ¿Ñakui tyi sá'vi ini' rán né'yá rán tee ya'á? Áxí, ¿ñakui tyi né'yá rán nuun' ránu'u' kuéntá' retán' jie'e' fuersá' íí' niso

máa maárán' áxí jie'e' néñu'un ví'í rán' Ndiosí' jee nsikáka rán' tee ya'á, rúsa? ¹³Ndiosí' ví re' ya nneñu'un rá jí'í-ó yana'án Abraham jín Isaac jín Jacob. Jee suni Ndiosí' ví re' ya nneñu'un rá inka tátá' jí'í-ó yana'án re'. Suvire' ví ya nsa'á re' ya kúñá'nú Se'ya re'^a Jesús. Jee suvirán nñaku'va rán Jesús nuun' rá tee néetiñu. Jee suvirán nkuityi ini' rán maa nuun' Pilato, sú nkunaa' ini' re' siaá' re' maa. ¹⁴Soo nkuityi ini' rán Jesús ya kúvi re' ya íí' nuun' Ndiosí' jín ya naa' kúvi re' nuun' Ndiosí'. Jee nikan' rán ya siaá' Pilato ñin tee, ya jiá'ní' ñivi, nsú ká' siaá' re' Jesús. ¹⁵Jee ña'ni' rán maaré', ya sá'á re' kuteku' ñivi. Soo Ndiosí' nñaxtekú' re' maa nteñu rá ní'í'. Jee nini' rán'í' ya'á, jee nástúvi rán' ya naá' nuun' rá ñivi jie'e' ya nsa'á re' maa. ¹⁶Jie'e' kúneí ini' rán' tiñu níso Jesús nñufésá' tee ya'á, ya né'yá rán maa, jee jíní' rán maa. Jee nuun' súví Jesús jín jie'e' kúneí ini' rán' re' jee nkenta nuva'a tee ya'á ityinúún' ni'í rán.

¹⁷'iSoo, ráno'ó ñani'! Jíní' nì' ya nsa'á naan' rán maa, suni sukuán rá tee néetiñu rán. ¹⁸Soo Ndiosí' nsikúnkuvi su'va sánikuá' tu'un njia'a re' nuun' ni'í rá tee ya nñakani tu'un nkene yu'ú máa maá Ndiosí'. Tyi nstekútu'ún yatyi' ráa ya kuno'o Cristo ya ntyuityí Ndiosí'. ¹⁹Nakani ini' rán jie'e' kuatyí rán, jee nakunikin' rán Ndiosí', sáva xinónoo re' kuatyí rán. Jee sáva maá Ito'o'-ó taji tiempú' ya nuva'a ini' rán. ²⁰Jee suni tyuityí re' Cristo Jesús, ya ñani yatyi' re' maa, sáva kuvi-i ya vá'a nuun' ráno'ó. ²¹Jee íyó kinoo Cristo ne súkún, ne tiempú' nasástákoo Ndiosí' nujiáá ni'í, sánikuá' nkatyi' re' tu'un ya njia'a re' sákatyi' rá tee nákaní tu'un kéne yu'ú re', ne tiempú' nasíkuiti'. Yítíñú ráa nuun' Ndiosí'. ²²Sukuán nkatyi' Moisés nuun' rá jí'í yana'án-ó:

Kani Ito'o'-ó Ndiosí' ñin tee kuéntá' nu'u', ya nakani re'
tu'un kene yu'ú Ndiosí'.

Tava' re' tee vá nteñu ñani' rán jee kani re' maa.

Tiñ rán ni'í ya katyi' re' nuun' rán.

²³Jee ntáká ñivi nsá' tiñ ráa tu'un nakani tee vá ya
nakani tu'un kene yu'ú Ndiosí',

kinaan' ráa, jee koo sñn ráa nuun' rá ñivi yí'í nuun' Ndiosí',
nkatyi' Moisés ne tiempú' nasíkuiti'.

Jee suni nkatyi' Pedro:

²⁴—Jee ntáká rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne rá kivi'
Samuel, jín ne ityinúún', jee ntáká ráa ya nñakani ráa maa nstekútu'ún
yatyi' ráa ya koo rá kivi' ya'á. ²⁵Kúvi rán ityiyúkún' váji nuun' rá tee
vá ya nñakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. Jee suni jie'e' rán ví ya
ñakin' Ndiosí' tratú' jín rá jí'í yana'án-ó, sáá nkatyi' re' nuun' Abraham:
“Jee jie'e' tata' ityiyúkún' kiji ne nuun' no'ó ni'in' ñivi ntáká rá tata'
ityiyúkún' íyó ñiví ya netu' kuvi ráa”, nkatyi' Ndiosí'. ²⁶Sáá ñani Ndiosí'

^a 3:13 Áxí: siervo (musú' ya jiátíñú re' maa)

Jesús ya kúvi musú' re' kuatíñú re', jee ntyuutyí re' maa nuun' rán xí'nañú'ún, sáva sa'á re' ya netu' kuvi rán, ya nakani ini' ta ñin rán ya nívá'a níkin' rán, jee kunikin' rán Ndiosí' —nkatyí' Pedro nuun' rá ñivi.

Pedro jín Juan íñi raa ityinúún' rá tee néetiñu

4 Ni kálán' Pedro jín Juan jín rá ñivi, jee nkenta rá sutu', jín capitán yósó' nuun' rá mayórí' kúmí veñu'un ká'nú, jín rá tee yí'í ñujiín' saduceo. ²Ñúníní nasíkuiti' ini' raa, tyi xín'élen' Pedro jín Juan nuun' rá ñivi, jee stékútu'ún raa ya nakoo rá ní'i' jee nateku' ii' raa, tyi sukuán nñateku' Jesús. ³Jee ntiin raa rávva, jee ñañaka raa rávva ini' vekaa, jee nxinoo raa rávva yukuán ne inka kivi', tyi yánini ví-i. ⁴Soo kue'e' ví'í rá ñivi ya nteso'o raa tu'un vá, ñinu' ini' raa. Jee nkenta yatin u'un' mil (5000) rá tee kúnei ini' raa Jesús.

⁵Sáa nkuvi inka kivi', nkutútú rá tee nísotíñú nuun' rá ñivi ñuun' Israel, jín rá tee kúñá'nú, jín rá tee xín'élen' jie'e' tu'un ley ntatúní' Ndiosí', nkutútú raa ñuun' ká'nú Jerusalén. ⁶Yukuán nkutútú Anás, ya kúvi sutu' kúñá'nú ka' nuun' ñi'i sutu', jín Caifás, jín Juan, jín Alejandro, jín ntáká rá inka tee, ya kúvi tá'an sutu' kúñá'nú ka'. ⁷Jee ñani raa Pedro jín Juan ma'ñú raa, jee nxiná'má' raa rávva:

—¿Na fesá' íi' níso rán?, áxí, ¿nuun' né ñin súvi nsa'á rán tiñu ya'á?

⁸Jee kuire ntyitú Tatyí' Íi' Ndiosí' Pedro sáva ka'an' re', jee nkatyí' re' nuun' raa:

—Ráno'ó ya nísotíñú nuun' rá ñivi jín ráno'ó tee kúñá'nú. ⁹Retú xíná'má' ránú ránu'u' vitan, jie'e' ya vá'a nsa'á rání' nuun' ñin tee kú'ví' jín ñasa nnuvi tee ya'á, ¹⁰íyó kuni' ntáká rán jín ntáká ñivi Israel ya nuun' súvi Jesús ya kúvi Cristo, tee ñuun' Nazaret, maaré' ya ña'ni' rán nuun' kurúsi', soo nxiná'koo Ndiosí' re' nteñu rá ní'i', jee nxiná'teku' ii' Ndiosí' re', jee íyó kuni' rán ya nuun' tiñu níso re' nnuva'a tee ya'á, ya íñi-i nuun' rán. ¹¹Jesús ya'á nkúityi ini' rán maa sú kúñá'nú re' ka' nuun' ñi'i, kuéntá' nkúityi ini' rá tee jiáni ve'i yuu' ya nkenta kúvi yuu' yítuvi-i ve'i kuéntá' si'in' nka'nú. ¹²Soo kuatyí Jesús kúvi natava' re' yó nuun' kuatyí-ó xínánitá'ví' re' yó, tyi ntuné íyó inka ka' nuun' ki'i-ó sáva nanitá'ví'-ó. Tyi ntuné íyó inka ka' súvi ni ñin ñivi nuun' ñiví ya'á ya njia'a Ndiosí' nuun' ñivi sáva natava' re' yó nuun' kuatyí-ó sikáku re' yó —nkatyí' Pedro.

¹³Jee sáa nini' raa ya tyúnei ini' Pedro jín Juan, jee sáa nkuká'nú ini' raa ya nsú tee nsuku'á'a ví'í ví rávva jee kúvi rávva tee sain, jee ntiví xini' raa. Jee nnakuni' raa ya kúvi rávva rá tee nkutá'an rávva jín Jesús. ¹⁴Jee nini' raa ya tee nnuvi íñi re' jín rávva, jee ntu nkúvi ná katyí' raa siki' Pedro jín Juan. ¹⁵Íñajée ntatúní' raa ya kene rá tee vá nuun' kútútú raa. Jee nñatú'ún ñin inka raa, ¹⁶jee nkatyí' raa:

—¿Ná sa'á-ó jín rá tee ya'á, rúsa? Tyi nkuvi nijia iin seña anasí máá nã'nú nsa'á raa. Jee ni'i rá ñivi néé' ñuun' Jerusalén jíní' maa. Jee nsá' kuvi katyi'-ó ya nsá' náá' ví. ¹⁷ Soo sáva nku'ténuun ka' tu'un vá nuun' rá ñivi, tyuyú'ví-ó ini' raa ya koto katyi' raa ka' tu'un nuun' súví Jesús ya'á nuun' ni iin ka' ñivi —nkatyí' rá tee nísotíñú.

¹⁸ Jee sáá nkana raa rává, jee ntatúní' raa nuun' rává ya ni koto ká'án' raa ka' vá nuun' súví Jesús, ni nxíné'én' raa ka' jie'e' re'.

¹⁹ Soo Pedro jín Juan nkatyí' rává nuun' raa:

—Iñavá katyi' maárán ré ñaa' ví-i nuun' Ndiosí', retú kaníjiá rán' ráno'o, nsú ká' kaníjiá rán' Ndiosí'. ²⁰ Soo ntu kúvi sik'kuíñi' rání' katyi' rán' jie'e' rá nini' rán' jín rá nteso'o rán' —nkatyí' Pedro jín Juan.

²¹ Sáá ntyu'un yú'ví raa ka' ini' rává, jee nsiaá' raa rává. Tyi ntu nní'ín' raa sáá xinó'o raa rává. Tyi yú'ví raa rá ñivi, tyi ntáká rá ñivi nákuetú'ún raa Ndiosí' jie'e' ya nkuvi. ²² Tyi ví'í ka' uvixiko (40) kuiya' tee ya nkuvi seña anasí vá jín-i, ya nnuvi-i.

Rá ñivi ínú' ini' raa Jesús jíkán' raa nuun' Ndiosí' sa'á re' kunei ka' ini' raa re' jín ya natyu'un neí re' ini' raa

²³ Jee sáá nsiaá' rá tee néetiñu Pedro jín Juan, jee kuíre kuá'an' raa nuun' íyó rá tá'án raa. Jee nñakani raa ya nkatyí' rá sutu' kúñá'nú jín rá tee kúñá'nú. ²⁴ Jee sáá nteso'o raa maa, jee nuún ini' raa, jee nka'an' raa jín Ndiosí', jee nkatyí' raa:

—Ito'o' ya tátúní' nú nuun' ni'i. Suvínú ví ya nsa'á súkún, jín nuun' ñu'ún, jín nteñú'ún, jín ni'i rá nantíñú íyó nteñu rává.

²⁵ David ya nkuvi tátá' nuun' rán' yana'án nkuvi-i musú' nú, ya ñatíñú nú yana'án. Jee ntaji nú tu'un nú jie'e' nsa'á nú ya Tatyí' Íí' nú njia'a-a nuun' re' sákatyi' re', jee nkatyí' re' su'va:

¿Ná kuvi tyi sáá' nas'kuiti' xini' rá ñivi inka ñuun' ya
ntu kúvi ñuun' Israel?

Jee, ¿ná kuvi tyi nátú'ún ka'á rá ñivi?

²⁶ Nku'tútú rá tee nísotíñú ya tátúní' rá ñuun' ñiví,

jín rá tee yósó' nuun' rá ñuun',

jee nkenta raa siki' Ito'o'-ó Ndiosí' jín siki' maaré'

ya kúvi Cristo re',

ya ñani re' sáva tátúní'-i ñiví,

nkatyí' David, kátyí' Tutu' Íí' niso Tu'un Ndiosí'.

²⁷ Jee sukuán nkuvi nijia, tyi nku'tútú Herodes, jín Poncio Pilato, jín rá ñivi ntu kúvi Israel, jín rá ñivi kúvi Israel, ñuun' ya'á. Jee nkenta raa siki' Se'ya íí' nú, Jesús, ya ñani nú sáva tátúní' re' nuun' ñiví. ²⁸ Sukuán nsa'á raa sáni ya nkunaa' yatyi' ini' nú yana'án, sáni nkuini nú ya kuvi jín fuersá' íí' nú. ²⁹ Jee ntañú'ún, Ito'o' rání', tiin

kuéntá' nú ya nsiú'ví raa ránu'u', ya kúvi rán' rá musú' nú, jee taji nú ya tyunei ini' rán' ka'an' rán' tu'un nú. ³⁰Jee jín fuersá' íí' nú xinúvi nú rá kú'ví', jee sa'á nú rá seña anasí ya kuni' raa ya kúná'nú nú, jín rá anasí ya xtíví-i xíni' rá ñivi, nuun' súví Se'ya íí' nú, Jesús.

³¹Jee sáá nkuvi nka'an' raa jín Ndiosí', jee ntaan nuun' íyó tútú raa. Jee ntyítú Tatyí' Íí' Ndiosí' ntaká raa, jee ntyunei ini' raa kátyí' raa Tu'un Ndiosí'.

Rá ñivi kúneí ini' raa Jesús tásava rá nantíñú raa nuun' iin inka raa

³²Jee rá ñivi kue'e' ya kúneí ini' raa Jesús, jee nuún ánima' raa jee nuún ñú'un ini' raa. Ni iin raa ntu kátyí' ya kuatyí maaré' ví ito'o' xí nani nantíñú re'. Tyi nñu'un ini' raa ya ni'i nantíñú raa kúvi nantíñú nká'nú raa. ³³Jín fuersá' íí' nasíkuiti' níso Ndiosí', nñastúvi rá tee kúvi apóstol ya naá' nuun' rá ñivi, ya Ito'o'-ó Jesús nnakoo tuku-u jee nñateku'-u. Jee íyó máni' nasíkuiti' ini' re' né'yá re' ntaká raa. ³⁴Tyi nteñu raa ntuví ñivi kúmání' nuun'-u. Tyi néni iin rá ñivi xín ñu'un áxí xín ve'i, jee sáá nxikó raa maa, jee jiánaka raa xu'un vá ³⁵nuun' rá tee nísotíñú apóstol. Jee tásava rává xu'un vá nuun' ta iin raa nakuá' jiniñú'un raa.

³⁶Jee su'va nsa'á iin tee naní José. Rá tee nísotíñú apóstol nsikúnání raa re' Bernabé, ya kuíni katyí' tee ya nátyu'un neí ini'. Kúvi re' se'ya tata' itiyúkún' váji ne nuun' Leví. Kúvi re' tee ñuun' Chipre. ³⁷Niyo iin ñu'un re' ya nxikó re' maa, jee ñanaka re' xu'un ya'vi ñu'un vá nuun' rá tee nísotíñú apóstol.

Kuatyí ya nsa'á Ananías jín Safira

5 Soo niyo iin tee nñaní Ananías jín ñas'í re' nñaní Safira. Nxikó raa iin ñu'un raa. ²Jee nkinoo re' jín sava xu'un vá. Jee suni jíní' ñas'í re' maa. Jee ñanaka re' sava ni nuun' rá tee kúvi apóstol kuéntá' retá' ni'i.

³Soo nkatyí' Pedro nuun'-u:

—Ananías, ¿na jie'e' tyi nkúneí Satanás^a ntiin-i ánima' nú, sáva katú'un nú nuun' Tatyí' Íí' Ndiosí', jee nkinoo nú jín sava xu'un ya'vi ñu'un nú ya nxikó nú? ⁴¿Á nsú ñu'un nú kúvi vá, nékúvi? Jee sáá nxikó nú maa, ¿á nsú xu'un nú kúvi vá résa? ¿Nakui tyi nka'vi ini' nú sa'á nú su'va, résa? Nsú nuun' rá ñivi nkatú'un nú, tyisa' nuun' Ndiosí' nkatú'un nú —nkatyí' Pedro.

⁵Sáá nteso'o Ananías rá tu'un ya'á jee ni'i' re', jee nñaniso re'. Jee yú'ví nasíkuiti' ntaká raa ya nteso'o ya nkuvi. ⁶Jee nñakuiñi' rá tee sútyí, jee nsukún raa ñuné'yú' re' jín sa'ma kuíjín, jee kuase'í raa maa.

^a 5:3 Satanás kúvi ito'o' rá tatyí' kíni ya tátúní'-i raa.

⁷ Sáá nkuvi yatin uní' hora, jee nkivi ñasí'í re'. Jee ni ntu jíní' ña ná nkuvi. ⁸ Jee nīkatu'ún Pedro ña:

—Katyí' nuun' nī'. ¿Á ya'vi ya'á ví ya nxikó rán ñu'un rán? Jee nkatyí' ña:

—Sáá kúvi maá ya'vi-i.

⁹ Jee Pedro nkatyí' nuun' ña:

—¿Nakui tyi nnatú'ún nuún tu rán, jee nka'vi ini' rán ya xíná'ví rán Tatyí' Íí' Ito'o'-ó, résa? Kuneyá. Ìña' vaji rá tee ñase'í raa yíí nú. Vitan jee kī'in' raa jín maánú —nkatyí' Pedro.

¹⁰ Jee kuísá ntañú'ún nī'í' ña, jee nñaniso ña nuun' íñi jie'e' Pedro. Jee sáá nkivi rá tee sútyí' vá jee nñani'in' raa ya ya nī'í' ña. Jee nniso raa ña kuá'an'. Jee ñase'í raa ña xín yíí ña. ¹¹ Jee yú'ví ví'í rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús jín ntáká rá ñivi ya nteso'o jie'e' ya nkuvi.

Kue'e' seña anasí

¹² Nsa'á Ndiosí' sa'á rá tee nísotíñú apóstol kue'e' seña, ya stúvi ya ntyuityí Ndiosí' raa jín tu'un re', jín kue'e' anasí, nteñu rá ñivi ya tíví xíní' raa. Nuún ini' ntáká rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús, jee kútútú raa yu'ú vé'i veñu'un vá naní Yu'ú Vé'i Salomón. ¹³ Soo ni ñin rá inka ñivi ntu nkíji ini' raa kutútú raa jín rává, soo nñakuetú'ún rá ñivi rává. ¹⁴ Jee nkukue'e' ka' ñivi kúneí ini' raa Ito'o'-ó, niyo kue'e' vani tee vani ña'an. ¹⁵ Saáva ñañaka rá ñivi rá kú'ví' ini' ityi, jee yákin' raa rává nuun' ito jín nuun' tuntuysó. Sáva sanaan' jia'a xine'ñu' Pedro nuun' káá k'é'ín rává, sáá kuajia'a re'. ¹⁶ Jee suni rá ñivi néé' rá ñuun' káá yatin ñuun' Jerusalén, nkiji raa jín rá kú'ví' jín rá ñivi no'ó raa tatyí' kíni. Jee ntáká raa nnuvi.

Nsa'á kini raa Pedro jín Juan

¹⁷ Soo maá sutu' kúñá'nú ka' jín rá tee íñi jín re', ya kúvi raa saduceo, jee ñú'ún kuñí' ví'í ini' raa né'yá raa rá tee nísotíñú apóstol ntyuityí Ndiosí'. ¹⁸ Jee ntiin raa rá apóstol, jee ñasi' raa rává ini' vekaa ñuun'. ¹⁹ Soo yakuáá', ñin najiá'á' íí' Ito'o'-ó nsine yuvékáa, jee ntava' re' rává. Jee nkatyí' re' nuun' raa:

²⁰ —Kuá'án rán. Jee kuiñi rán ini' veñu'un ká'nú. Jee nakani rán nuun' rá ñivi nī' tu'un naja kúvi kuteku' raa jín Ndiosí' —nkatyí' najiá'á' íí' Ndiosí'.

²¹ Sáá nteso'o raa ya'á, jee sáá nkunijin' jee nkivi raa ini' veñu'un ká'nú jee nkajie'é raa xiné'én' raa.

Jee sáá nkenta maá sutu' kúñá'nú ka' jín rá tee íñi jín re', jee nkana raa rá tee kúñá'nú, sáva kutútú ntáká rá tee Justicia

Ñá'nú nación Israel. Jee ntají raa ya kuáke'en rá tee yí'í ini' vekaa. ²² Soo sáá nkenta rá mayórí' vekaa, ntuné nnáni'in' raa ráv. Jee nnikó raa nnakani raa, ²³ jee nkatyi' raa:

—Nnani'in' rán' ya nási' kutú yuvékáa. Jee íñi' rá mayórí' ityinúún' yuvékáa. Soo sáá nsine rán' yuvékáa, jee ntuná' nnáni'in' rán' ini'-i —nkatyi' raa.

²⁴ Sáá nteso'o raa rá tu'un ya'á, jee maá sutu' kúñá'nú ka', jín capitán yósó' nuun' rá mayórí' kúmí veñu'un ká'nú, jín rá sutu' kúñá'nú nkunaan' raa ya ná kúvi ya kuvi ka' jín tiñu ya'á. ²⁵ Jee ni ya kúvi raa sukuán, jee nkenta iin ñivi, jee nnakani-i nuun' raa:

—¡Teso'o ránú! Rá tee ya ñasi' rán ini' vekaa, jee íñi' raa ini' veñu'un ká'nú jee xíné'én' raa rá ñivi.

²⁶ Jee kuíre capitán jín rá mayórí' ñake'en raa ráv. Soo ntu nsá'á kini raa ráv, tyi yú'ví raa to kuun rá ñivi yuu' raa. ²⁷ Jee sáá nkjinaka raa ráv, jee ñani raa ráv ityinúún' Justicia Ná'nú. Jee nxiná'má' maá sutu' kúñá'nú ka' rá tee vá. Jee nkatyi' re':

²⁸ —Ntatúní' ni'in rání' nuun' rán, ya koto xíné'én' rán ka' tu'un nuun' súvi tee vá. ¡Soo kune'yá rán! Ntyutyítú rán ñuun' Jerusalén jín tu'un xíné'én' rán. Jee kuíni rán sa'á rán siki' ránu'u' jie'e' ya ní'í tee vá —nkatyi' sutu' kúñá'nú ka'.

²⁹ Soo Pedro jín rá inka tee kúvi apóstol naxiníko' raa, jee nkatyi' raa:

—Íyó kaníjiá rán' Ndiosí' nsú ká' rá tee. ³⁰ Maá Ndiosí', ya nneñu'un rá tátá' jí'í-ó yana'an nasíkuítí', suvire' nxinákoo' re' Jesús nxináteku' ii' re' maa, ya ntekaa rán maa nuun' kurúsi' jee ña'ni' rán maa. ³¹ Jee Jesús vá, nxináa Ndiosí' re' kuñá'nú re' ityi kuá'a-a. Ñani Ndiosí' re' sáva tátúní' re' yukuán jee xínánitá'ví' re' ñivi. Nsa'á Ndiosí' su'va, sáva ku'va re' ya nakani ini' rá ñivi Israel jie'e' rá kuatyí raa, jee kuneká'nú ini' re' jie'e' rá kuatyí raa. ³² Jee ránu'u' nini' rán' maa jee nástúvi rán' ya na'á jie'e' vá. Jee suni nástúvi Tatyí' Íí' Ndiosí' maa. Tyi Ndiosí' jí'á'a re' Tatyí' Íí' re' nuun' rá ñivi káníjiá raa re' —nkatyi' Pedro jín rá inka apóstol tyúityí Ndiosí'.

³³ Sáá nteso'o rá tee Justicia rá tu'un vá, jee nsaa' nasíkuítí' xini' raa, jee nkuini raa ka'ni' raa ráv. ³⁴ Soo nnakuñi' nityí' iin tee naní Gamaliel ityinúún' Justicia. Kúvi re' iin tee yí'í ñujíín' fariseo, ya xíné'én' re' jie'e' tu'un ley Ndiosí'. Jee íyó ñá'nú ni'í rá ñivi nuun' re'. Jee ntatúní' re' ya tava' raa rá tee vá tyíké'í unúún. ³⁵ Kuíre nkatyi' re' nuun' rá tee Justicia:

—¡Ráno'ó, tee se'ya ñuun' Israel! Kumí rán maárán jie'e' ya ká'vi ini' rán sa'á rán jín rá tee ya'á. ³⁶ Tyi tiempú' yata', iin tee naní Teudas nnane'en re' maáré', jee nkatyi' téyí' re' ya tee kúñá'nú ví re'. Jee yatin kumí' sientú' (400) tee nnaki'í raa nuun' re'. Soo ña'ni' rá ñivi re', jee ntáká rá nnikin' re', ñetenuun raa, jee ntu náyótiñu ni'í ya nsá'á raa. ³⁷ Sáá nkúvi sukuán, Judas, iin tee Galilea, jee nnane'en re'

maaré' rá kivi' nnake'en ráa ya nake'en ráa kuáyó súvi rá ñivi nak'i nūn' tutu'. Jee stú'va re' kue'e' ñivi kunikin' ráa re'. Jee suni ni'i' tee vá, jee ntáká rá ñivi ya nnikin' ráa re' ñetenuun ráa. ³⁸ Jee vitan kátyí' ni' nūn' rán, kusaá rán ráa jee koto kíní rán maárán jín rá tee ya'á. Tyi ré tiñu ya nñatú'ún rá tee ni ví tiñu ya'á, áxí retú kuatyí maáráa sá'á maa ni, jee ni'i naan'. ³⁹ Soo retú tiñu sá'á Ndiosí' ví-i, nkúvi xináán' rán ráa jee nito koo rán maárán tyi sanaan' kuká'nú ini' rán ya kántá'án rán jín Ndiosí' —nkatyí' Gamaliel nūn' ráa.

⁴⁰ Jee niyo mani' ráa tu'un nkatyi' re'. Jee nñakana ii' ráa rá tee nísotíñú apóstol jee ntají' ráa ya tyi'i yo'o rává, jee ntatúní' ráa ya to kátyí' rává ka' tu'un nūn' súvi Jesús. Jee nsiaá' ráa rává kuá'an'.

⁴¹ Inajée nkene rá apóstol nūn' Justicia. Jee kúsí' ini' ráa, tyi jíní' Ndiosí' ya níkin' naa' ráa Jesús jee saáva nno'o ráa tunkánuun jie'e' re'. ⁴² Jee ta kivi' ini' veñu'un ká'nú jín ta ve'i ta ve'i, ni ntñé nsíkkuñi' ráa xiné'én' ráa jee stékútu'ún ráa tu'un vá'a jie'e' Cristo Jesús.

Ñani ráa uxá' tee sáva tyíneí rává rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús

6 Inajée, rá kivi' yukuán, kuakukue'e' rá ñivi ntiin tu'un Jesús. Soo sava rá ñivi ya'á ká'án' tu'un griego, nka'an' sóo ráa sikí' sava ñivi ya'á ya ká'án' tu'un hebreo. Nkatyi' ráa, ya rá ña'an ná'ví lá'ví, ya ká'án' tu'un griego, ntu ní'ín' va'a ráa kaji' ráa ya tásáva rá apóstol ta kivi'. ² Saáva ni uxú' uvi' (12) rá tee kúvi apóstol, nkana ráa ni'i rá ñivi yí'í ityi Jesús, jee nkatyi' ráa:

—Ntu íyó vá'a xinóo rán' ya stékútu'ún rán' Tu'un Ndiosí' sáva tyisó rán' ya kaji' nūn' rá mesa. ³ Saájee, ráno'ó ñani', kaji' rán uxá' tee nteñu rán, ya jíní' ni'i rán, ya kúneí Tatyí' Íí' Ndiosí' jín ráa, jee ya kúvi ráa tee ñú'ún kájí ini' ráa. Jee kani rání' ráa, sáva sa'á ráa tiñu ya'á. ⁴ Soo ránu'u', kitíñú rán' máá tiñu ya ka'an' rán' jín Ndiosí' jín tiñu ya stékútu'ún rán' Tu'un Ndiosí' —nkatyí' rá apóstol.

⁵ Jee ntáká ráa nta'an' ini' tu'un ya'á. Jee nkaji' ráa Esteban, ya kúvi iin tee ya kúneí ví'í ini' re' Jesús, jee Tatyí' Íí' kúneí-i jín re'.

Jee suni nkaji' ráa Felipe,

Prócoro,

Nicanor,

Timón,

Parmenas,

jín Nicolás, tee ñuun' Antioquía, ya ntiin re' ñujiín' Israel.

⁶ Jee nkikani ráa ni uxá' rá tee vá nūn' rá tee nísotíñú apóstol. Jee nka'an' rá apóstol jín Ndiosí', jee ntyisó ráa na'á ráa nūn' rává, [sáva naán' ya ntiin rává tiñu vá].

⁷ Jee ñetenuun Tu'un Ndiosí'. Jee kúkue'e' rá ñivi ñuun' Jerusalén tñin ráa Tu'un Ndiosí'. Jee kue'e' ví'í rá sutu' kánjiá ráa tu'un ya kúnei ini' ráa Jesús.

Ntiin ráa Esteban

⁸ Jee yítuvi nasíkuiti' Ndiosí' Esteban. Jee njia'a Ndiosí' ya í' níso-o nuun' re', ya nsa'á re' anasí ya tívi xíni' ñivi jín seña nteñu rá ñivi, ya stúvi ya ñá'nú ví Ndiosí'. ⁹ Jee nkenta rá tee ká'vi ni ya yí'í ráa nuun' ñujiin' ve'i sinagoga naní Rá Íñi Núne, jín rá tee ká'vi ni ñuun' Cirene jín ñuun' Alejandría, jín rá sánitñin Cilicia jín Asia. Jee kántátú'un ráa jín Esteban. ¹⁰ Soo ntuné nní'ín' ráa kunei ráa jín re', tyi nítyí xíni' re', jee njia'a Tatyí' Í' Ndiosí' nuun' re' sákatyi' re'.

¹¹ Saájee ntyiya'vi ráa inka rá tee, jee nsiká'án' ráa rá tee vá sákatyi' rává, jee nka'an' rává siki' Esteban:

—Nteso'o rán' nka'an' re' tu'un niva'a siki' Moisés jín siki' Ndiosí'.

¹² Jee nsikántá'átú'un ráa rá ñivi, jín rá tee xiné'én' jie'e' tu'un ley ntatúní' Ndiosí', jín rá tee kúñá'nú siki' Esteban. Jee ñatiin ráa maa, jee nñaku'va ráa maa nuun' rá Justicia Kúñá'nú. ¹³ Ñani ráa rá tee xíkóñá'án' ráa Esteban, jee kátú'ún ráa:

—Tee ya'á ntuné síkíkuñí' re' ya ká'án' re' siki' veñu'un ká'nú í' ya'á, jín siki' tu'un ley Ndiosí'. ¹⁴ Tyi nteso'o rání' kátyí' re' ya Jesús ya'á, ya kúvi tee ñuun' Nazaret, kani' re' veñu'un ya'á, jee sama re' rá costumbre nxinóo Moisés nuun'-ó —nkatyi' rá tee kátú'ún.

¹⁵ Jee ñi'í rá tee néé' nuun' Justicia jee sáa nñakune'yá va'a ráa nuun' Esteban, jee nini' ráa ya ntúvi nuun' re' kuéntá' túvi nuun' iin najiá'á' í' Ndiosí'.

Náma Esteban maaré'

7 Jee maá sutu' kúñá'nú ka' nkatyi' nuun' Esteban:

—¿A su'va kúvi njia ya'á?

² Jee nkatyi' Esteban:

—¡Ráno'ó ñani' jín ráno'ó tátá! ¡Teso'o rán nu'u! Vii' kúñá'nú maá Ndiosí', jee nkituvi re' nuun' maá jí'í-ó yana'án, Abraham, ni nnee' re' ñuun' Mesopotamia, nesá ntiá'an kune'e' re' ñuun' Harán. ³ Jee nkatyi'-i nuun' re': “Kene nuun' ñuun' nú jín nteñu rá tá'án nú. Jee kuá'án nuun' ñu'ún ya xiné'én' ñi' no'ó.”

⁴ Jee kuíre nkene re' ñuun' rá ñivi Caldea, jee nnee' re' ñuun' Harán. Jee nesá ñi'í' táá' re', jee nkene re' yukuán, jee nkínaka Ndiosí' re' nuun' ñu'ún ya'á, nuun' néé'-ó ntañú'ún. ⁵ Jee ntu njia'a Ndiosí' ñu'un nuun' re' ya kúvi ta'vi' re', nintí'ín' ñu'un nuun' kuañu' re'.

Soo ntyisóyu'tú Ndiosí' ku'va-a ñu'un vá nuun' re' jín nuun' rá se'ya itiyúkún' vaji ne nuun' re', sú nesá ntiá'an koo se'ya re'.

⁶Jee nkatyi' Ndiosí' sukuán, ya rá itiyúkún' kene nuun' re' kuvi ráa to'q' kunee' ráa inka nación ya tátúní' inka ñivi. Jee rá ñivi yukuán sa'á ráa rává musú' ké'en ráa. Jee sa'á kini ráa rává kumí' sientú' (400) kuiya'. ⁷Jee nkatyi' Ndiosí': “Maá ñivi nación vá, ya kuatínú sain ráa rává kuvi rává musú' ké'en ñivi, jee sanáa' ni' ya xinó'o ni' ráa. Jee ré nkuvi ya'á, jee kene rá ñivi itiyúkún' nkene nuun' re' nación vá, jee kiñú'ún^a ráa nuun' nu'u' nuun' ñu'ún ya'á”, nkatyi' Ndiosí'.

⁸Jee njia'a Ndiosí' tratú' nuun' Abraham, jee njia'a re' ñujiín' jiá'nu-ó circuncisión nuun'-u, sáva niso-ó seña yikikúñu-ó ya stúvi-i ya yí'í-ó nuun' tratú' vá.^b Saáva sáa niyo se'ya yí Abraham Isaac, jee nsa'á circuncidar re' Isaac kivi' uná'. Jee suni sukuán nsa'á Isaac jín se'ya yí re' Jacobo. Jee suni sukuán Jacobo nsa'á re' jín rá ni uxú' uvi' (12) se'ya yí re', ya kúvi ráa tata' itiyúkún' xí'nañú'ún nación-ó.

⁹Jee rá tátá' nuun'-ó vá, nta'vi' ini' ráa nne'yá ráa ñani' ráa, José. Jee nxikó ráa maa nuun' rá ñivi, ya ñanaka ráa re' nuun' nación Egipto, sáva xikó ráa re' sáva kuvi re' musú' ke'en rá ñivi yukuán. Soo niñi Ndiosí' jín re' ¹⁰jee nsikáku Ndiosí' re' nuun' ni'i tunó'ó nno'o re'. Jee nsa'á-a ya nítyí re' jín ya koo maní' ini' Faraón né'yá-a José. Jee tee nísotínú ya tátúní' nación Egipto ví Faraón. Jee ñani re' José kuvi-i tee tátúní' nación Egipto jín nuun' ni'i ve'i re'.

¹¹'Soo nkutámá ni'i nación Egipto jín ni'i ñu'un Canaán [nuun' néé' Jacobo]. Jee nno'o ví'í rá ñivi yukuán. Jee ntu nñani'in' rá jí'í-ó yana'án ya kaji' ráa. ¹²Soo sáa nkuká'nú ini' Jacobo ya íyó trigú' nación Egipto, jee ntají re' yukuán rá se'ya yí re', rá kúvi rá jí'í-ó yana'án. Ya'á ví ya xí'na ítyí ña'an' ráa yukuán ñake'en ráa maa. ¹³Jee ya uvi' ítyí ña'an' ráa yukuán, jee nstúvi José né ñin ví re' nuun' rá ñani' re'. Jee nkuká'nú ini' Faraón né ñin tá'án ví José. ¹⁴Jee ntají José rá ñani' re' kana ráa táá' ráa, Jacobo, kiji-i nuun' re' jín ni'i tá'án-a, ya níyo unixiko xa'un' (75) ñivi. ¹⁵Jee ña'an' Jacobo nuun' nación Egipto nnee' re'. Jee ni'i' re' yukuán. Jee suni yukuán ni'i' rá jí'í-ó yana'án. ¹⁶Jee ñanaka rá ñivi rá ñuné'yú' ráa nuun' ñuun' Siquem. Jee nse'í ráa rává ini' yavi' kava, ya nke'en Abraham nuun' rá se'ya yí Hamor ñuun' Siquem. Jee niyotúní' ñin ya'vi ntyunáan re'.

^a 7:7 Áxí: kuneñu'tun ráa ^b 7:8 Circuncisión kúvi ñin ñujiín' ya sá'á ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' ráa ntí' yu'ú ñiin násí' xini' nuun' í' yikikúñu tee jee síyo ráa maa. Circuncisión kúvi seña ya niso ráa nuun' yikikúñu ráa ya stúvi-i ya ñin tee kúvi itiyúkún' vaji nuun' Israel jín ya kúvi ráa ñivi Ndiosí', jín ya nsa'á Ndiosí' ñin tratú' jín ráa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'án ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' vaji ráa ne nuun' Israel íyó sa'á circuncidar ráa rá se'ya yí ráa.

¹⁷ 'Sáá vakuyatin tiempú' sikúnkuvi Ndiosí' tu'un ya ntyisóyu'ú-u jín ya nsaáa'-a tu'un nkatyi'-i nuun' Abraham, jee nkenta nkukue'e' ví'í ka' itiyiúkún' nkene nuun' re' ini' nación Egipto. ¹⁸ Jee néé' raa yukuán ne nnakuñi' inka tee tátúní' nación Egipto, ya ntu níní' re' José. ¹⁹ Jee tee vá nsa'á máñá' re' nuun' rá ñivi tata'-ó, jee nsa'á kini re' rá jíí'-ó yana'án ne nsa'á re' ya sukuíta íká raa ntyíkin yí' raa, sáva kuvi' rávva. ²⁰ Ne tiempú' yukuán jee nkaku Moisés. Jee nkuva'a ini' Ndiosí' nne'yá-a re'. Jee nsikué'nu raa re' uni' yoo' ini' ve'í táá' re'. ²¹ Jee sáa nxinóo íyó raa re', jee nna'ke'en se'ya sí'í Faraón maa. Jee nsikué'nu ña maa kuéntá' iin se'ya ña. ²² Jee nxiné'én' raa maa ni'í tu'un nítyí jíní' rá tee Egipto, jee nkunítyí xá xini' re' jín ya nka'an' re' jín ya nsa'á re'.

²³ 'Sáá nkenta íñi re' uvixiko (40) kuiya', jee nkuini re' kine'yá re' rá tata' re', ya kúvi ñivi Israel. ²⁴ Jee sáa nini' re' iin tee Egipto sá'á kini-i iin raa yukuán, jee nnama re' tee vá. Jee nna'sa'á kini ii' re' tee Egipto, jee ña'ni' re' maa. ²⁵ Jee nka'vi ini' re' ya kiku'un ini' rá tá'án re', ya kuatíñú Ndiosí' re' sáva sikáku-u raa. Soo ntu ñaku'un ini' raa ya'á. ²⁶ Jee kivi' steñu'un, nnani'in' re' uvi' raa kántá'án. Jee nkuini re' ya numani' iin inka raa sa'á re', jee nkatyi' re': “¡Ránó tee! ¡Iin ni ñani' kúvi rán! ¿Natyi stúff' iin inka rán ma'rán?”, nkatyi' Moisés nuun' raa.

²⁷ 'Soo tee sá'á kini tá'án vá, ntyina'á re' Moisés jee nkatyi' re': “¿Né iin ñani nó kúvi nú tee tátúní' nú nuun' rání', jín kuéntá' juez jié'né' nú kuatyí nuun' rán', résa? ²⁸ ¿Á kuíni nú ka'ni' nú nu'u', kuéntá' ña'ni' nú tee Egipto iku?”, nkatyi' tee sá'á kini vá. ²⁹ Sáa nteso'o Moisés tu'un ya'á, nke'en re' maa nxinóo re' jee kua'an' re', jee nkenta re' nación Madián. Yukuán néé' re' jee nkuvi re' to'o' yukuán. Jee yukuán ntana'á re', jee niyo uvi' se'ya yí' re'.

³⁰ 'Sáá njia'a uvixiko (40) kuiya', jee ntuvi najiá'á' í' Ndiosí' nuun' re' nuun' ñu'un sain, nuun' íñi yuku naní Sinaí. Ntuvi najiá'á' í' vá ma'ñú ñu'un' nuun' tuyukú' iñu ya káyú'. ³¹ Jee ntivi xini' Moisés jje'e' ya nini' re' nxinénuun'-u nuun' re'. Jee nkuyatin re' sáva kune'yá va'a re' ka', jee nteso'o re' tatyí' yu'ú maá Ito'o'-ó, ya nkatyi'-i: ³² “Nu'u' ví Ndiosí' ya nneñu'un rá jíí' nú yana'án nu'u'. Nu'u' ví Ndiosí' ya néñu'un Abraham, jín Isaac, jín Jacobo nu'u'”, nkatyi' Ndiosí'. Soo nkajié'é nkisi Moisés maa nyu'ví re'. Jee ntu nkíji ini' re' kune'yá re'. ³³ Jee nkatyi' Ito'o'-ó nuun' re': “Tava' rá nijian' sukun' yí'í nú, tyi ñu'un ii' ví nuun' íñi nú. ³⁴ Nne'yá ni' jee nini' ni' tunó'ó nó'o rá ñivi ni' néé' Egipto. Nteso'o ni' ya tána raa, jee nkuun ni' vaji ni', sáva sikáku ni' raa. ¡Ne'en' ntañú'ún! Tají ni' no'ó ne nación Egipto”, nkatyi' Ito'o'-ó nuun' Moisés.

Jee suni nkatyi' Esteban:

³⁵ —Maá Moisés ya'á ví ya nkuityi ini' rá jíí'-ó yana'án, jee nkatyi' raa: “¿Né iin ñani nó ya kúvi nú tee tátúní' nuun' rán', jín kuéntá' juez jié'né' nú kuatyí nuun' rán', résa?”, nkatyi' raa. Tee vá, ntají Ndiosí'

re', sáva kuvi re' maá tee ya tatúni' re' nuun' raa jín ya sikáku re' raa nakuini' núne raa. Jee ntyinei najiá'á' íí' Ndiosí' re', ya ntúvi nuun' re' nteñu tuyukú' iñu ya káyú'. ³⁶ Tee vá nyoso' re' nuun' raa, nuun' kuákene raa. Jee nsa'á re' anasí' ya sá'á-a ya tiví xini' ñivi jín seña nuun' nación Egipto, jín nuun' nteñú'un naní Kué'é, jín nuun' ñu'un sain uvixiko (40) kuiya'. ³⁷ Ya'á ví maá Moisés ya nkatyi'-i nuun' rá se'ya itiyúkún' nkene nuun' Israel: “Kani Ndiosí' iin tee nteñu tata' itiyúkún' rán, ya kuvi-i tee nakani-i tu'un kene yu'ú Ndiosí' kuéntá' nu'u'. [Tiin kuéntá' rán tu'un katyi' tee vá]”, nkatyi' Moisés. ³⁸ Ya'á ví Moisés ya níñi re' jín rá ñivi Israel nkutútú nuun' ñu'un sain. Jee niñi re' jín najiá'á' íí' Ndiosí', ya nka'an' jín re' nuun' yuku naní Sinaí. Jee niñi re' jín rá jíí'-ó yana'án. Jee Moisés ví ya nni'in' re' rá tu'un ya sá'á ya kuteku'-ó, sáva taji re' maa nuun' ránú.

³⁹ Soo ntu nkuíni rá jíí'-ó yana'án kanjía'á raa Moisés, jee nkuityi ini' raa re'. Jee nñu'un víí' ini' ánima' raa nñikó raa nación Egipto. ⁴⁰ Nkatyi' raa nuun' Aarón: “Sa'á inka rá ndiosí', sáva koso' raa nuun'-ó. Tyi Moisés ya'á ya ntava' re' yó ne nación Egipto, ntu jíní' rán' ná nkuví jín re'”,^a nkatyi' raa. ⁴¹ Jee nsa'á raa santú' ñuné'yú' kuéntá' iyó tyelu. Jee ña'ni' raa sana' jee nteñu'un' raa maa sáva soko' raa maa nuun' santú' vá. Jee nkusi' ini' raa jie'e' ya nsa'á raa jín na'á raa. ⁴² Saáva nkuiyo Ndiosí' nuun' raa. Jee nxinóo re' raa kuneñu'un raa rá tiuun' néé' súkún, sánikuá' Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' ntee rá tee nnakani tu'un nkene yu'ú máá maá Ndiosí', ya nkatyi' re':

¡Ráno'ó tata' Israel!

¿Á ña'ni' rán sana' jee nsoko' rán maa nuun' ni',
ni uvixiko (40) kuiya' nuun' ñu'un sain?

⁴³ Ntuví, tyisa' nikonúun rán jín vesayo ndiosí' naní Moloc,
jín santú' ñuné'yú' tiuun' iin ndiosí' naní Renfán.

Rá santú' ñuné'yú' yukuán nsa'á rán maa sáva kuneñu'un rán rává.
Saáva siíyo ni' ráno'ó jee siá'a íká ni' ka' ráno'ó nsú

ká' ñuun' Babilonia,

nkatyi' Ndiosí'.

Jee suni nkatyi' Esteban:

⁴⁴ —Niyo máá maá vesayo sa'ma ká'nú jín rá jíí'-ó, nuun' ñu'un sain.
Yukuán neñu'un raa Ndiosí' tyi yukuán nástuvi ya Ndiosí' íñi jín raa.
Jee niyo vesayo vá sáni ntatúní' Ndiosí' sáá nkatyi'-i nuun' Moisés,
ya sa'á raa maa sánikuá' nini' Moisés ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' re'.
⁴⁵ Sáá nñatiin rá jíí' yana'án-ó vesayo vá, jee nkiji raa ya'á jín-i, sáá nkenta raa ya'á jín Josué ya nyoso' re' nuun' raa. Jee ityinúun' raa jee ntava' Ndiosí' rá ñivi rá inka nación ya nnee' nuun' ñu'un ya'á,

^a 7:40 Nkatyi' raa ya'á sáá nnee' Moisés xini' yuku Sinaí uvixiko (40) kivi'.

tyi nkuneí raa siki' rá ñivi vá nsa'á re' jee ntiin raa ñu'un vá. Jee ya'á ñatíñú raa vesayo vá, ne rá kivi' ntatúní' David ñuun'-ó. ⁴⁶ Jee nni'in' David niyo mani' ini' Ndiosí' nne'yá-a re'. Jee nikan' re' nuun' Ndiosí', ya kani re' iin ve'i nuun' koo xika Ndiosí', ya nneñu'un Jacobo. ⁴⁷ Soo Salomón, [se'ya yí David] ví ya nsa'á ve'i Ndiosí'. ⁴⁸ Súnika' Ndiosí' máá kúñá'nú ka' nuun' ni'i ntu néé'-e ini' ve'i sá'á rá ñivi jín na'á raa. Sukuán nkatyi' iin tee nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí':

⁴⁹ [Nkatyi' Ndiosí']:

“Antiví ví teyu' ni' nuun' tátúní' ni'.

Jee ñiví ya'á kúvi kuéntá' iin teyu' nuun' yósó' jie'e' ni'.

¿Na ve'i sa'á rán kivi ni', résa?, nkatyi' Ito'o'-ó.

Áxí, ¿né nú' najiaví ni'?

⁵⁰ ¿Á nsú jín na'á ni' nsa'á ni' ni'i rá ya'á rúja?,”

nkatyi' Ndiosí', nkatyi' tee vá ya nnakani re' tu'un nkene yu'ú Ndiosí'.

Jee suni nkatyi' Esteban:

⁵¹ —¡Ráno'ó ni'in ánima! Ánima' rán íyó kuéntá' ánima' rá ñivi inka rá nación ya ntu níso yikikúñu raa seña Ndiosí' naní circuncisión, ya ntu tyí'i raa maáráa xintíin Ndiosí', ni ntu tésó'o rán tu'un re' kuéntá' rá ñivi vá. Sukuáni nún'in rán nuun' Tatyí' Íí' Ndiosí'. Sánikuá' nsa'á rá jí' rán yana'án, suni sukuán sá'á rán. ⁵² Jee rá tee nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' tyi, ¿né iin raa ntu nito u'vi' rá jí' rán yana'án rúja? Jee ña'ni' raa rá tee vá ya nkatyitu'ún yatyí' raa, ya kiji máá maá tee ya naa' kúvi re' nuun' Ndiosí'. Jee nnakuvá' rán re', jee ña'ni' rán maa. ⁵³ Suvirán ví ya ni'in' tu'un ley ntatúní' Ndiosí', ya njia'a rá najiá'á' íí' re', jee ni ntu síkúnkúvi rán maa —nkatyi' Esteban nuun' rá tee kúvi Justicia.

Ni'i' Esteban

⁵⁴ Sáá nteso'o raa rá tu'un ya'á, jee nkiti' nasíkuiti' ánima' raa, jee ne ká'ñí' nu'un raa nuun' re'. ⁵⁵ Soo nkuneí Tatyí' Íí' Ndiosí' jín re'. Jee nne'yá va'a re' ne súkún, jee nini' re' vane' ntupun' nuva Ndiosí' kúñá'nú, jín Jesús íñi ityi kuá'á Ndiosí' nuun' tátúní'-i. ⁵⁶ Jee nkatyi' re':

—¡Kune'yá rán! Né'yá ni' núne antiví nuun' néé' Ndiosí'. Jee né'yá ni' Jesús, ya ntají Ndiosí' re' nuun' ñiví sáva kivi re' Se'ya Ñivi, jee íñi re' ityi kuá'á Ndiosí' —nkatyi' Esteban.

⁵⁷ Jee nkanajjín ni'in raa, jee ñasi' raa so'o raa, jee ntáká raa ntaví' raa re'. ⁵⁸ Jee sáá ntava' raa re' yu'ú ñuún', jee kúun raa yuu' re'. Jee rá ñivi ya nxikóná'án raa re', sáá kúun raa yuu' re', jee ñakin' raa rá sa'ma níji nká'nú sín raa jie'e' iin tee sútyí, naní Saulo. ⁵⁹ Jee ni kúun raa yuu' Esteban, jee nikan' tá'ví' re', jee nkatyi' re':

—¡Ito'o' ni' Jesús! Nake'en tatyí' ká'án' ni'.

⁶⁰ Jee ñakuñí' íti re', jee nkatyi' ni'in re':

—¡Ito'o' ni'! ¡Koto tiin kuéntá' nú kuatyí ya'á sikí' raa!
Jee sáá nkatyí' re' tu'un ya'á, jee ni'í' re'.

8 Jee nuún jiáni ini' Saulo jín raa ka'ni' raa Esteban.

Saulo nsa'á kini re' rá ñivi kúneí ini' rávva Jesús

Jee maá kivi' yukuán, nkajíé' nsa'á kini raa rá ñivi ya kúneí ini' rávva Jesús ya kútutú rávva ñuun' Jerusalén. Jee ni'í' rá ñivi vá ñetenuun raa nuun' ni'í' rá ñuun' tñin Judea jín Samaria. Soo nkinoo métú'ún rá nísotíñú apóstol. ²Jee tee ká'vi ni, ya yítíñú raa nuun' Ndiosí', nse'í raa ñuné'yú' Esteban, jee jiáku nasíkuiti' ini' raa jie'e' re'. ³Soo Saulo xínáan' re' grupo rá ñivi kúneí ini' raa Jesús, jee kivi re' ve'i ta ve'i jee siú'un re' rá tee vá jín rá ña'an vá, jee jiánaka re' raa vekaa.

Nteku'tu'ún tu'un va'a ñuun' Samaria

⁴Iñajée rá ñivi ñetenuun vá, jee níkonúun raa, jee nstekútu'ún raa tu'un vá'a Jesús. ⁵Jee ña'an' Felipe ñuun' Samaria, jee nstekútu'ún re' nuun' rá ñivi yukuán jie'e' Cristo. ⁶Jee kue'e' ñivi nuún nkuví ini' raa nteso'o ñá'nú raa ya nkatyí' Felipe. Sáa nteso'o raa maa jee nini' raa rá seña anasí nsa'á re'. ⁷Tyi nxinúvi re' kue'e' ñivi yí'í tatyí' kíni. Jee sáá kéne rá tatyí' kíni vá nkana'jín ni'in-i. Jee nxinúvi re' kue'e' ñivi ntu kúvi kanta' jín kue'e' ñivi lénkó. ⁸Saájee nkusií' ví'í ini' rá ñivi ñuun' vá.

⁹Soo yukuán nnee' iin tee naní Simón. Nékuvi nsa'á tásí re'. Jee ntívi xini' rá ñivi Samaria nne'yá raa re'. Jee nkatyí' vixi' re' nika', ya kúvi re' iin tee kúñá'nú. ¹⁰Jee ni'í' ñivi nteso'o va'a nuun' ká'an' re', ne ñivi kuatyí' jín ne ñivi ñá'nú. Jee nkatyí' raa:

—Tee ya'á niso re' fuersá' íí' ñá'nú Ndiosí' —nkatyí' rá ñivi Samaria.

¹¹Nteso'o ñá'nú raa maa, tyi kue'e' tiempú' nxiná'ví re' raa, tyi nsa'á tásí re'. ¹²Soo sáá niñu' ini' raa tu'un vá'a ya stékútu'ún Felipe jie'e' nasa kuvi kivi ñivi xintíin Ndiosí' tátúní' re' nuun' raa jín jie'e' Jesús ya nísotíñú re' ya kúvi re' Cristo, jee ñanuté raa, kúvi tee, kúvi ña'an. ¹³Jee suni ne maá Simón niñu' ini' re' jee ñanuté re'. Saájee nku'tá'an re' jín Felipe. Jee sáá nini' re' rá seña jín rá anasí sá'a Felipe, ya stúvi-i ya nji'a Ndiosí' tu'un vá, jee ntívi xini' re'.

¹⁴Sáa nteso'o rá tee nísotíñú apóstol néé' Jerusalén, ya ntiin rá ñivi ñuun' Samaria Tu'un Ndiosí', jee ntyu'ityí raa Pedro jín Juan yukuán. ¹⁵Sáa nkenta raa yukuán, jee níkan' tá'ví' raa nuun' Ndiosí' jie'e' rá ñivi vá, sáva ni'in' rá ñivi vá Tatyí' Íí' kivi-i raa. ¹⁶Tyi ntiá'an kivi re' ini' ni iin raa. Tyisa' kuatyí ñanuté raa sáva stúvi

ráa ya ya nkivi ráa nuun' Ito'o'-ó Jesús. ¹⁷ Inajée ntyisó Pedro jín Juan na'á ráa rává, jee nkivi Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' rává.

¹⁸ Sáa nini' Simón, ya jiá'a Ndiosí' Tatyí' Íí' nuun' ñivi sáa tyisó rá apóstol na'á ráa rává, jee nkatyi' re' ku'va re' xu'ún nuun' ráa, jee nkatyi' re':

¹⁹—Suní taji xá fuersá' íí' iná' nuun' ni', ya tyisó ni' na'á ni' ne ni ñin ñivi, jee ni'in' re' Tatyí' Íí'.

²⁰ Soo nkatyi' Pedro nuun' re':

—iNaan' xu'ún nú jín nú! Tyi jiáni ini' nú ya ke'en nú jín xu'ún nú ta'vi' síkúta'vi' Ndiosí'. ²¹ Nsú ta'vi' nú ví ya sa'á nú tiñu ya'á, tyi ntu náa' ánima' nú nuun' Ndiosí'. ²² Saájee nakani ini' nú ya ñivá'a ya'á ya ñú'ún ini' nú. Jee kakan' tá'ví' nuun' Ito'o'-ó ya sanaan' kuneká'nú ini' re' jie'e' ya ñú'ún ini' ánima' nú. ²³ Tyi jíní' ni', ya ñú'ún tá'vi ini' nú kúnef-i jín no'ó, jee yí'í nú xintúin ya káné'én ya ñú'ún ini' nú.

²⁴ Jee nmaxiníko Simón:

—Kakan' tá'ví' rán jie'e' ni' nuun' Ito'o'-ó, sáva ni ñin tunó'ó ya nkatyi' rán nta'an' ni' maa.

²⁵ Sáa nkuvi nsanáa' Pedro jín Juan ya na'á ya nini' ráa jee nkatyitu'ún ráa tu'un Ito'o'-ó, jee kuíre nkene ráa yukuán sáva níko ráa nuun' ñuun' Jerusalén. Jee ni kuajia'a ráa jee nstekútu'ún ráa tu'un va'a Jesús nuun' ku'e'e' rá ñuun' tñin Samaria.

Felipe jín tee nisotíñú nuun' ñuun' Etiopía

²⁶ Jee kuíre ñin najiá'á' íí' Ndiosí' nkatyi' re' nuun' Felipe:

—Nakuíñi' jee kuá'an ityi sur ityi kuá'an' ne ñuun' Jerusalén jín ne ñuun' Gaza, jee ityi vá jiá'a-a nuun' ñu'ún sain.

²⁷ Jee nketyí re' jee kuá'an' re'. Jee nini' re' ñin tee nación Etiopía ya kúvi ñin eunuco,^a ya nisotíñú-u tyiji na'á ña'an ya kúvi Candace ya kúvi ña'an ya tátúní' ña nuun' ñuun' Etiopía. Tesorero ví tee nisotíñú vá, ya néé' síkí' ni'i xu'ún Candace vá. Ña'an' re' ñuun' Jerusalén mneñu'un re' Ndiosí'. ²⁸ Inajée kuano'on' re', jee néé' re' ini' karretá' re'. Ká'vi re' tutu' niso tu'un Isaías ya nñakani tu'un ya nkene yu'ú Ndiosí' tíó tyíji. ²⁹ Jee nkatyi' Tatyí' Íí' Ndiosí' nuun' Felipe:

—Kuá'an' kuyatin jee naketá'an jín karretá' ya'á.

³⁰ Ninu re' ñata'an' re' karretá', jee nteso'o re' ya ká'vi tee Etiopía tutu' niso tu'un Isaías ya kúvi re' tee nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' yana'an. Jee níkatu'ún re':

—¿Á jiáku'un ini' nú ya ká'vi nú?

^a 8:27 ñin eunuco kúvi ñin tee ya jié'né' ñivi nuun' íí' re', saáva ntu kúvi kune'e' re' jín ña'an jee ntu kúvi koo se'ya re'.

³¹ Jee n̄axiníko tee vá:

—¿Naja kúvi kiku'un ini' ni', retú ntuná' íyó iin ya xiné'én'-e nu'u'?
Jee nikan' re' nuun' Felipe, ya káá-a jee kikunee'-e jín re'.

³² Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu' nuun' ká'vi re' kátyí' su'va:

Ntu jíne re' yu'ú re',

kuéntá' iin lantyi n̄anaka ráa nuun' jiá'ní' ráa t̄i',

jee kuéntá' iin lantyi lúli mású' íní ityinúun' tee, ya sété-e katyi' t̄i'.

³³ Njia'a ráa tu'un kánuun nuun' re',

jee nsá' naa' nsanáa' ráa siki' re'.

¿Né iin kúvi nakani tu'un jie'e' se'ya itiyiúkún' re', résa?

Tyi [ni iin ntuná' íyó], tyi ni'i' re' jee nkene re' ñiví ya'á,

nkatyí' nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí'.

³⁴ Jee nkatyí' eunuco nísotíñú vá nuun' Felipe:

—Kat̄u'ún ni' xá no'ó, ¿né iin jie'e' ká'án' tee ya'á ya
nákani tu'un kéne yu'ú Ndiosí'? ¿Á ká'án' re' jie'e' maaré' áxí
jie'e' inka ka' ñivi? —nkatyí' re' nuun' Felipe.

³⁵ Saájee nkajiéé Felipe jín tu'un ya'á niso nuun' Tutu' Íí' ya
nka'vi re', jee nstekútu'ún-u tu'un vá'a jie'e' Jesús nuun' re'.

³⁶ Jee ni kuá'an' ráa ityi, jee nkenta ráa nuun' ñú'ún
nute. Jee nkatyí' tee nísotíñú vá:

—¿Kuneyá nute vá! ¿Á íyó ya tyúsává ya kuanuté ni'?

³⁷ [Jee nkatyí' Felipe nuun'-u:

—Kuvi, retú ínú' ini' nú jín ni'i ne ánima' nú.

Jee nkatyí' tee nísotíñú:

—Ínú' ini' ni' ya Se'ya Ndiosí' ví Jesús ya kúvi Cristo.]

³⁸ In̄ajée ntatúní' tee nísotíñú, ya sikíkuin̄í' rá tee s̄káká ráa karretá'.
Jee Felipe jín maaré', nnuun ni núv'í' ráa jee nkivi ráa nuun' nute.

Jee nsikuánuté Felipe maa. ³⁹ Sáá nkene ráa nuun' nute, jee Tatyí'
Íí' Ito'o'-ó nsííyo-o Felipe, jee tee nísotíñú ntu níni' re' ka' maa. Jee
n̄aku'un re' ityi kuano'on' re', jee kúsí' ví'í ini' re'. ⁴⁰ Soo nkenta
Felipe ne ñuun' Azoto. Jee kuajia'a re' jee nstekútu'ún re' tu'un vá'a
jie'e' Jesús nuun' ntáká rá ñuun' ne nkenta re' ñuun' Cesarea.

Nsama ini' Saulo

(Hechos 22:6-16; 26:12-18)

9 Jee Saulo síu'ví ií' re' ya ka'ni' re' rá ñivi yí'í ráa ityi Jesús. Jee
ñā'an' re' nuun' sutu' kúná'nú ka', ²jee nikan' re' ya ku'va-a iin
tutu' nuun' re', ya ku'va re' nuun' rá tee néé' siki' rá ve'i sinagoga ñuun'
Damasco nuun' kútútú' rá ñivi Israel. Tutu' vá katyi' ya niso re' tiñu, ya
retú nani'in' re' néni iin ñivi ya yí'í ityi vá, vani tee vani ñā'an, jee
ku'ni' re' maa jee kinaka re' maa nuun' Jerusalén. ³In̄ajée kuá'an' re'

nuun' ñuun' Damasco. Jee sáá nkuyatin re' ñuun' vá, sanaan' kuiti' ñanute' iin nuva ñu'un' ne súkún ntyu'un tiyu'-u re'. ⁴ Iñajée nñaniso re' nuun' ñu'un' jee nteso'lo re' iin tatyí' yu'ú ya nkatyi' nuun' re':

—¡Saulo! ¡Saulo! ¿Na kúvi tyi jíto u'vi' nú nu'u'?

⁵ Jee nīkatu'ún Saulo:

—¿Né iin kúvi nú, Ito'o' ni'?

Jee nñaxiníko tatyí' yu'ú vá:

—Maání' kúvi Jesús, ya jíto u'vi' nú. [Xínó'o nú maánú, kuéntá' iin sana' ya jiáñú' yátá ti' xiní' tuxíi ñivi tájí ti'.]

⁶ Nkisi Saulo máá ñúyú'ví ini' re', jee nkatyi' re':

—Ito'o' ni', ¿ná kúvi ya kuíni nú ya sa'á ni'?

Jee Ito'o'-ó nkatyi':

—Nakoo jee kivi ñuun' vá. Jee yukuán katyí' iin ñivi ná kúvi ya íyó sa'á nú.

⁷ Iñajée rá tee kuá'án' kútá'án' jín re', ñasi' tatyí' ká'án' ráa, tyi nijin' nijia nteso'lo ráa xina'a' yu'ú vá, soo ntu nini' ráa ni iin ya ká'án' vá.

⁸ Nnakuiñi' Saulo, jee sáá nñakune rá ntyinúún re', ntuná' né'yá re' ka'.

Jee ntiin ráa na'á re', jee ñanaka ráa re' nuun' ñuun' Damasco. ⁹ Jee uní' kivi' ntu nkúvi kune'yá re', jee ntuná' nyají' re' ni ntuná' ni'i re'.

¹⁰ Nuun' Damasco nnee' iin tee ya níkin' re' ityi Jesús. Naní re' Ananías. Sáa nxinénuun' Ito'o'-ó nuun' re' jee nkatyi'-i nuun' re':

—¡Ananías!

Jee nkatyi' re':

—Ito'o' ni'. Ya'á néé' ni'.

¹¹ Jee nkatyi' Ito'o'-ó nuun' re':

—Nakoo jee kuá'án' nú nuun' ityi naní Ityi Naá'. Jee ini' ve'i Judas, nanukú nú iin tee ñuun' Tarso, naní Saulo. Jee ká'án' re' jín Ndiosí'.

¹² Nxiné'én' nuun' ni' nuun' re' ya kájíkuiti' nini' re' iin tee, naní Ananías, kiji-i nuun' re' jee tyisó-o na'á-a re', sáva nunijín' ntyinúún re'.

¹³ Soo nñaxiníko Ananías:

—Ito'o' ni', tésó'o ni' kue'e' ñivi ká'án' jie'e' tee vá. Nteso'lo ni' ya kue'e' niva'a nsa'á re' nuun' rá ñivi yí'í ráa nuun' nú nuun' ñuun' Jerusalén. ¹⁴ Jee njia'a rá sutu' kúñá'nú tiñu kune'e' síki' re', sáva kiji re' ya'á jee tiin re' ntaká rá ñivi néñu'un ráa no'ó —nkatyi' Ananías.

¹⁵ Soo nkatyi' Ito'o'-ó nuun' re':

—Kuá'án. Tyi kúvi re' tee nkaji ni' sáva kuatíñú ni' maa, sáva k'i'in' re' jín tu'un jie'e' ni' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel, jín nuun' rá tee ya tátúní' nuun' rá ñuun', jín nuun' rá se'ya tata' ñivi Israel. ¹⁶ Iñajée nu'u', xiné'én' ni' nuun' re' nasa íyó kuno'o re' jie'e' nu'u' —nkatyi' Ito'o'-ó nuun' Ananías.

¹⁷ Saájee ña'an' Ananías jee nkivi re' ve'i nuun' néé' Saulo. Jee ntyisó re' na'á re' nuun'-u, jee nkatyi' re':

—Ñani', Saulo. Ito'o'-ó, Jesús, ntuvi re' nuun' nú ini' ityi váji nú. Jee maaré' ntají re' nu'u', sáva kuvi nunijín' ntyinúún nú, jee sáva tyitú Tatyí' Íí' satíñú-u ini' no'ó —nkatyi' Ananías.

¹⁸ Kuísá ntañú'ún nkoyo rá nantíñú ya íyó kuéntá' íyó meeriá' tiaká ntyinúún re', jee nunijín' ntyinúún re'. Jee nnakoo re' jee ñanuté re'. ¹⁹ Jee nyaji' re' jee nnakeni re'. Jee nnee' re' ñuun' Damasco ké'ín kivi' jín rá ñivi níkin' ityi Jesús ya néé' raa yukuán.

Nstekútu'ún Saulo tu'un vá'a nuun' ñivi ñuun' Damasco

²⁰ Jee kuíntañú'ún nstekútu'ún re' jie'e' Jesús ini' rá ve'í sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel nuun' sukuá'a raa Tu'un Ndiosí'. Nkatyi' re' ya Jesús kúvi Se'ya Ndiosí'. ²¹ Jee ntivi xini' rá ñivi tésó'o ya kátyí' re'. Jee kátyí' ñin inka raa:

—¿Á nsú tee ya'á kúvi ya xínáán'-a rá ñivi néñu'un raa Jesús, nuun' ñuun' Jerusalén, nékui? Jee vaji re' ya'á, sáva tiin re' raa, jee kinaka re' raa nuun' rá sutu' kúñá'nú —nkatyi' rá ñivi.

²² Soo núnei ka' ini' Saulo ká'án' re'. Jee nsa'á re' ya nkunaan nkusu'va rá ñivi Israel néé' nuun' ñuun' Damasco, tyi nstúvi re' ya Jesús kúvi nijia Cristo.

Nkaku Saulo nuun' rá ñivi Israel

²³ Sáa nkukue'e' kivi', jee nnatú'ún rá tee Israel sáva ka'ni' raa Saulo. ²⁴ Soo nkuká'nú ini' Saulo tu'un nnatú'ún raa. Jee nuví yakuáá' nito ví'í niyo raa rá yuvé'í ñuun' vá nuun' kivi' rá ñivi, sáva ka'ni' raa re'. ²⁵ Soo yakuáá', jee rá tee sukuá'a re' raa jie'e' Jesús, kuá'an' raa jín re' jee nsikúun raa re' ñin ini' tyikiví', yata' koo sükún yuu' ya násí' yu'ú ñuun', jee kuá'an' re'.

Íñi Saulo ñuun' Jerusalén

²⁶ Sáa nkenta Saulo ñuun' Jerusalén, jee nnukú re' nakutá'án re' jín rá ñivi yí'í raa nuun' Jesús, ya kátyí'-ó discípulo. Soo nyu'ví raa nne'yá raa re', tyi ntu ínú' ini' raa ya yí'í re' nuun' Jesús. ²⁷ Soo Bernabé ñanaka re' maa nuun' rá tee niso raa tiñu apóstol. Jee nnakani Bernabé sáa nini' Saulo Ito'o'-ó ini' ityi, jín ya nka'an' Ito'o'-ó jín re', jín sáa nka'an' neí ini' re' nuun' suvé'í Jesús, nuun' ñuun' Damasco. ²⁸ Jee nnee' re' jín raa. Jee náa núun re' ñuun' Jerusalén, ²⁹ jee ká'án' neí ini' re' jie'e' Ito'o'-ó. Ká'án' re' jee kántátú'un re' jín rá tee Israel ya ká'án' tu'un griego. Soo suviráa nnunasí raa ka'ni' raa maa. ³⁰ Soo sáa nkuká'nú ini' rá ñanítá'án

yí'í nuun' Jesús, jie'e' ya ka'ni' ráv'á maa, jee kuanaka ráa re' nuun' ñuun' Cesarea. Jee yukuán ntyuityí ráa re' kuanon' re' nuun' ñuun' Tarso.

³¹ Saájee rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús, ya néé' ni'i ityi sánitín Judea, Galilea, jín Samaria, jee nnee' ñunkúún ráa. Jee jǵia ini' ráa ka' kúneí ini' ráa Jesús. Jee jiá'nu ráa jín ya ñúyú'ví ini' ráa Ito'o'-ó. Jee nátyu'un neí Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ráa. Jee vaji kúkue'e' ráa.

Nnuvi Eneas

³² Sáa ñikónúun Pedro ni'i ityi, sukuán nkuvi ya suni ñane'ya re' rá ñivi yí'í nuun' Jesús, ya néé' ne ñuun' Lida. ³³ Jee yukuán nñani'in' re' ñin tee naní Eneas, ya íyó una' kuiya' ya káá-a nuun' ito, tyi ntu kúvi kanta'-a. ³⁴ Jee nkatyí' Pedro nuun'-u:

—Eneas. Jesús, ya kúvi Cristo tyi, nxinúvi re' no'ó. Nakoo. Jee nasa'á stákoó ito nú.

Jee kuísá ntañú'ún nnakoo re'. ³⁵ Jee ni'i rá ñivi ya néé' ñuun' Lida jín Sarón, nini' ráa re', jee nnakani ini' ráa jee nkúneí ini' ráa Ito'o'-ó.

Nnateku' Dorcas ya ni'i' ña

³⁶ Ñuun' Jope néé' ñin ña'an níkin' ña ityi Jesús, ya naní ña Tabita, ya tu'un griego kuíni kátyí' Dorcas.^a Ña'an ya'á sá'á ví'í ña tiñu vá'a, jee sá'á ví'í ña caridad nuun' rá lá'ví. ³⁷ Inǵajée rá kivi' yukuán, ñaku'un kue'í' ña jee ni'i' ña. Jee nsikútyi ráa ñuné'yú' ña, jee ñatyisó ráa maa ñin ini' ve'i yósó' tá'an. ³⁸ Soo ñuun' Lida káá yatin jín ñuun' Jope. Jee sáa nteso'o rá ñivi níkin' ityi Jesús, ya néé' Pedro yukuán, jee ntají ráa uvi' tee kuá'an' kakan' tá'ví' ráa nuun' re':

—Koto kúkuéé nú jee kiji nú xá nuun' ñuun' Jope.

³⁹ Inǵajée nketyí Pedro jee kuá'an' re' jín ráa. Sáa nkenta ráa jín re', ñanaka ráa re' ini' ve'i yósó' tá'an vá. Jee nkutyi' ntáká rá ña'an ná'ví nuun' Pedro, jee ná'yú' ráa. Jee xín'één' ráa rá sa'ma kání ñúnká'nú jín rá sa'ma sá'á ya nsa'á ña sáa nteku' ña jín ráa. ⁴⁰ Inǵajée ntava' Pedro ni'i ráa tyíké'i. Jee ñakuñi' íti re' jee nka'an' re' jín Ndiosí'. Sáa nnakoto re' nuun' ñuné'yú' ña, jee nkatyí' re':

—Tabita. Nakoo.

Jee nnakune ntyinúún ña, jee sáa nini' ña Pedro jee nnakoo ña nnakune' ña. ⁴¹ Jee njia'a re' na'á re' nuun' ña, jee nxinákuiñi' re' ña. Jee nkana re' rá ñivi yí'í nuun' Jesús, ne jí'ín rá ña'an ná'ví, jee nxiné'één' re' ña nuun' ráa ya tékú' ña. ⁴² Jee nkuká'nú ini' ni'i ñivi ñuun' Jope ya

^a 9:36 Tabita kúvi tu'un arameo, jee Dorcas kúvi tu'un griego. Núví' rá tu'un ya'á kuíni kátyí': gacela, tu'un stílá'. Gacela kúvi ñin kiti kuéntá' ñin isu'.

nkuvi. Jee kue'e' raa nkuneí ini' raa Ito'o'-ó. ⁴³Jee k'éín kivi' nkingo re' ñuun' Jope iin ve'i tee naní Simón, ya tee sá'ástákoó rá ñiin ví re'.

Pedro jín Cornelio

10 Íyó iin tee néé' ñuun' Cesarea, ya naní re' Cornelio. Kúvi re' capitán ya tátúní' nuun' iin sientú' (100) soldado ejército Roma. Yí'í re' nuun' batallón naní Italiano. ²Suvire' jín ni'i rá tálán ve'i re' kúvi raa ñivi néñu'un raa Ndiosí', jee ñúyú'ví ini' raa nuun' Ndiosí'. Jee sá'á ví'í re' caridad nuun' rá ñivi lá'ví, jee sukuáni ká'an' re' jín Ndiosí'. ³Jee iin kivi', kájíkuiti' nini' re' iin ya nxinénuun' Ndiosí' re', nín kauní' yámini. Jee nkivi' iin najiá'á' íí' Ndiosí' nuun' néé' re', jee nkatyi'-i nuun' re':

—¡Cornelio!

⁴Ni nne'yá re' saá maa, jee nyu'ví iyo re', jee nkatyi' re':

—¿Ná kúní' nú?, Tátá'.

Jee nkatyi' najiá'á' íí' vá nuun' re':

—Ya kue'e' ká'an' nú jín Ndiosí' jín ya nsa'á nú caridad nuun' ñivi, ya ntiin kuéntá' Ndiosí' maa ya nsoko' nú maa nuun' re'. ⁵Jee ntañú'ún taji nú k'éín tee nuun' ñuun' Jope, sáva kike'en raa iin tee naní Simón, ya suni naní re' Pedro. ⁶Néé' tee ya'á ve'i inka tee naní Simón, ya sá'ástákoó re' ñiin. Ve'i re' káá yatin yu'ú nteñú'ún —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

⁷Jee sáá nkene najiá'á' íí' ya nka'an'-a jín re', jee nkana Cornelio uvi' musú' re' jín iin soldado, ya yítínú'-u nuun' Ndiosí'. Kúvi re' iin rá soldado ya jiátínú' kutú Cornelio. ⁸Jee nnakani Cornelio nuun' raa ni'i ya nkuvi, jee ntyuityí re' raa kuá'an' raa nuun' ñuun' Jope.

⁹Jee kivi' steñu'ún, ni jka raa jee sáá kuakuyatin raa nuun' ñuun' vá, jee nkaa Pedro xini' ve'í yatin sava nuví, sáva ka'an' re' jín Ndiosí'. ¹⁰Jee nkenta soko tyiji re' jee nkuini re' kaji' re'. Jee ni sá'á rá ñivi ve'i ya kaji' re', jee kájíkuiti' ntuvi ya nxinénuun' Ndiosí' re'. ¹¹Jee nini' re' ya nine antiví. Jee nini' re' ya ne súkún vaji kuun iin nantíñú' nuun' ñu'un, jee túvi-i kuéntá' iin manta sa'ma ká'nú. Vaji kuun-u kuéntá' réa' tiin raa ni kúmí' esquina sa'ma ká'nú vá.

¹²Jee nuun' sa'ma ká'nú vá néé' ni'i kuiti' nuun' kiti ya jka kumi', jín ni'i kuiti' nuun' rá kiti ya siú'un maáa nuun' ñu'un, jín ni'i nuun' saa' ya íyó súkún. ¹³Jee nkenta iin tatyí' yu'ú nuun' Pedro:

—¡Pedro! ¡Nakuñí'! ¡Ka'ni' maa jee kaji' maa!

¹⁴Soo nkatyi' Pedro:

—Ito'o' ni'. Ntuví. Tyi ni nsá' nyaji' ni' ni iin kiti ya nkatyi' ley ya ntu íyó noo jín ya ntu íyó ninu'un.

¹⁵Jee tatyí' yu'ú vá nkenta tuku ya uvi' ítyí nuun' re':

—Ya nsa'á noo Ndiosí', koto kátyí' nú ka' ya ntuví íyó noo-o.

¹⁶ Uní' ítyí nkuvi ya'á su'va. Jee kuíntañú'ún nnaa nantíñú vá ne súkún.

¹⁷ Ni ya jíani ini' re' ya ná kuíni kátyí' ya nxinénuun' Ndiosí' re', jee nkenta rá tee yuvé'í, ya ntají Cornelio. Tyi jíkátu'ún jíkátu'ún ráa ne nuun' káá ve'i Simón. ¹⁸ Sáá nkenta ráa nka'an' ráa, nīkatu'ún ráa, á ya'á néé' Simón, ya suni naní re' Pedro. ¹⁹ Ni jíani ini' Pedro jie'e' ya nxinénuun' Ndiosí' nuun' re', jee Tatyí' Íí' Ndiosí' nkatyi'-i nuun' re':

—Kune'yá. Tyi nkiaa' uní' tee nánukú ráa nó. ²⁰ Nakuiñi' jee nuun nú. Kuá'án jín ráa, jee koto na jíani ini' nú, tyi maání' ntyuítíyí nī' ráa —nkatyi' Tatyí' Íí' nuun' re'.

²¹ Inajée nnuun Pedro nuun' íñí ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Kune'yá rán. Nu'u' ví ya nánukú rán. ¿Na jie'e' tyi vaji rán?

²² Jee nnaixiní'kó ráa:

—Capitán Cornelio kúvi re' tee naa' nuun' Ndiosí', jee ñúyú'ví ini' re' néñu'un re' Ndiosí'. Jee ni'i rá ñivi Israel jí'a ráa ya naá' ya kúvi re' su'va. In najiá'á' íí' Ndiosí' nkatyi'-i nuun' re', ya kána re' nó kī'in' nú nuun' ve'i re', sáva teso'o re' tu'un ya katyi' nú nuun' re' —nkatyi' ráa nuun' Pedro.

²³ Inajée nkana re' ráa kinoo ráa jín re' yukuán. Jee kivi' steñu'ún, nketyí re' jee kua'an' re' jín ráa. Jee suni ké'ín rá ñani' ñuun' Jope, ya yí'í ráa nuun' Jesús, nkutá'án ráa jín re'. ²⁴ Jee kivi' steñu'ún nkivi' ráa ñuun' Cesarea. Jee Cornelio ya nétu re' ráa. Jee nnaśátútú re' rá tá'án re' jín rá ñivi maní' ka' jín re'. ²⁵ Sáá nkenta Pedro yuvé'í, jee nkene Cornelio nka'an'-a jín re'. Jee nnañuiñi' íti Cornelio jie'e' re', jee nneñu'un-u re'. ²⁶ Soo Pedro nxinákuiñi' re' maa, jee nkatyi' re' nuun'-u sáva ntu kuneñu'un-u re':

—Nakuiñi'. Tyi suni nu'u' kúvi nī' in tee ni.

²⁷ Ni kúkuéntú re' jín Cornelio, jee nkivi' re' ini' ve'i, jee nñani'in' re' kue'e' ñivi néé' tútú. ²⁸ Jee nkatyi' re' nuun' ráa:

—Suvirán jíni' ya ntu jí'a ñujín' níkin' rání' ví ya koo maní' tá'án in tee Israel jín in ñivi ya ntu kúvi Israel, áxí ya kine'yá rán' maa. Soo Ndiosí' nxiné'é'en' re' nuun' ni', ya ni in ñivi nkátyí' nī' ya ntu íyó noo, ni ya ntu ninu'un ráa. ²⁹ Saáva sáá nkana nú nu'u', ntu nkújiáá' ini' nī', jee vaji nī'. Inajée, ¿na jie'e' tyi kána nú nu'u'?

³⁰ Jee nkatyi' Cornelio:

—Ya nkuvi kumi' kivi', nín hora ya'á, jee ká'án' nī' jín Ndiosí' ini' ve'i nī', jee nini' sanaan' ni in tee íñí ityinúún' nī', ñú'ún-u sa'ma jíanute'. ³¹ Jee nkatyi' re': “Ndiosí' nteso'o ya nka'an' nú jín re' jee náku'un ini' Ndiosí' rá caridad nsa'á nú. ³² Inajée tají ké'ín tee nuun' ñuun' Jope, ya kike'en ráa in tee naní Simón, ya suni naní re' Pedro. Tee ya'á néé'-e ve'i inka tee naní Simón, ya sá'ástá'koo re' ñiin. Ve'i re' káá yatin yu'ú nteñú'ún. [Sáá kenta Pedro jee ka'an' re' jín nú.]”

³³ Ñajée ntañú'ún kuiti' ntají ni' ya kike'en ráa no'ó. Jee va'a nsa'á nú ya vaji nú. Vitan néé' tútú rán' ya'á nuun' íyó Ndiosí' jín-ó, sáva tesó'o rán' ni'i ya ntatúní' Ito'o'-ó nuun' nú sákatyi' nú.

Tu'un nákani Pedro ini' ve'i Cornelio

³⁴ Jee ntava' Pedro tu'un ká'án' re':

—Vitan jíní' ni' ya naá' ví ya ntu sín íyó ñin inka ñivi nuun' Ndiosí'. ³⁵ Soo íyó máni' re' né'yá re' ñivi ntáká ñuun', ya ñúyú'ví ini' ráa re', jín ya jiá'nu ñaa' ráa.

³⁶ Ntyuítí' re' tu'un va'a nuun' rá se'ya tata' Israel, jee stékútu'ún re' ya kunee' maní' ñivi jín re' sá'á Jesús ya kúvi-i Cristo, ya kúvi-i Ito'o' ni'i ñivi ñiví. ³⁷ Suvirán jíní' ya nkuvi ni'i nuun' sánitíin Judea, ya nkajíé' stékútu'ún Jesús Tu'un Ndiosí' sánitíin Galilea jín ne Judea, ne sáa ya njia'a rá kivi' nstékútu'ún Juan, ya rá ñivi íyó nakani ini' ráa jie'e' kuatyí' ráa jee kuanuté' ráa. ³⁸ Jesús kúvi re' tee ñuun' Nazaret. Jíní' rán' ya ñani Ndiosí' re' jee njia'a-a nuun' re' Tatyí' Íi'-i jín fuersá' íi'-i. Jee ñikónúun re' nsa'á re' ya vá'a, jee nxinúvi re' rá ñivi nó'o sá'á kui'na' kúná'nú,^a tyi Ndiosí' íñi jín re'.

³⁹ Jee ránu'u', nástúvi rán' ya naá' ni'i ya nsa'á re' sánitíin Judea jín ñuun' ká'nú Jerusalén. Yukuán jee suni ña'ni' ráa re', tyi ntekaa ráa re' nuun' kurúsi'. ⁴⁰ Soo maaré' ví ya nxináteku' ii' Ndiosí' re' kivi' uní', jee nsa'á-a ya tuvi re' nuun' nijin'. ⁴¹ Soo nsú nuun' ni'i ñivi ntuvi re' nsa'á Ndiosí', tyisa' kuatyí' nuun' rání', tyi ñani yatyi' Ndiosí' ránu'u' ne ntiá'an nkenta tiempú', sáva nástúvi rán' ya naá' jie'e' Jesús. Ránu'u' kúvi ya nyaji' nkáá rán' jín re', jee ni'i rán' jín re', nesá nñateku' ii' re' nteñu rá ní'i'.

⁴² Jee ntatúní' Ndiosí' ya stékútu'ún rán' nuun' rá ñivi jín ya nastúvi rán' ya naá' ya Jesús kúvi ya ñani Ndiosí', sáva sanáa' re' jie'e' rá tékú' jín rá ní'i'. ⁴³ Jee jie'e' re', ni'i rá tee ya nñakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí', jee nñastúvi ráa ya naá' jie'e' Jesús. Nkatyi' ráa ya, jie'e' ya nsa'á re', ni'i ñivi ya kúneí ini' ráa re' ni'in' ráa ya kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuatyí' ráa.

Nkivi Tatyí' Íi' Ndiosí' ini' rá ñivi ya ntu kúvi Israel

⁴⁴ Ni ká'án' ii' Pedro saá rá tu'un ya'á, nkivi Tatyí' Íi' Ndiosí' ini' ni'i rá ñivi tésó'o tu'un ya'á. ⁴⁵ Jee rá ñivi Israel kúneí ini' ráa Jesús rá kútá'án jín Pedro ntiví xíni' ráa, tyi suni nsikúta'vi'

^a 10:38 Diablo kúni kátyí': suvire' ví ya xíkóná'án. ñin ni kúvi diablo jín Satanás. Kúvi re' ya tátúní' nuun' ni'i rá tatyí' káni.

Ndiosí' Tatyí' Íí' nuun' rá ñivi ya ntu kúvi Israel. ⁴⁶Tyi nteso'lo raa, ya ká'an' rá ñivi ntu kúvi Israel inka nuun' rá tu'un, ya ntu ká'an' raa, jín ya nákuetú'un raa Ndiosí'. ⁴⁷Iñajée nkatyi' Pedro:

—¿Á kúvi kasi' néni iin ñivi ya kuanuté rá ñivi ya'á jín nute, ya nkívi Tatyí' Íí' ini' raa kuéntá' nkívi re' ránu'u', résa? Ntuví.

⁴⁸Iñajée ntatúní' re' ya kuanuté raa sáva stúvi raa nuun' ni'i, ya kúneí ini' raa Jesús ya kúvi Cristo. Jee nikan' raa ya kinoo Pedro jín raa kélín kivi'.

Nákú'va Pedro tu'un ya nkuvi sukuán jín rává nuun' rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús, ya néé' raa ñuun' Jerusalén

11 Iñajée rá tee nísotíñú apóstol jín rá ñani' yí'í nuun' Jesús, ni'i sánitíin Judea, nteso'lo raa, ya suni rá ñivi ntu kúvi Israel, ntíin raa Tu'un Ndiosí'. ²Sáa nenta Pedro ñuun' Jerusalén, jee sava ñivi Israel ya yí'í nuun' Jesús, nkantátú'un raa jín re'. ³Jee nkatyi' raa:

—Ntu vá'a ya nkívi nú ve'i ñivi ya ntu kúvi Israel ya ntu niso raa seña Ndiosí' nuun' yikikúñu raa, jín ya nyaji' nú jín raa.

⁴Iñajée nyiyu'ú nñakani Pedro nuun' raa ni'i ya nkuvi, jee nkatyi' re':

⁵—Nu'u' nnee' ni' ñuun' Jope, sáa ká'an' ni' jín Ndiosí'. Jee kájíkuiti' nini' ni' ya nxinénuun' Ndiosí' nuun' ni'. Nini' ni' súkún vaji kuun iin nantíñú, jee túvi kuéntá' iin sa'ma ká'nú. Vaji kuun-u kuéntá' réa' tíin raa ni kúmí' esquina sa'ma ká'nú vá, jee vaji kuun-u nuun' ni'. ⁶Jee sáa nne'yá va'a ni' nuun' sa'ma ká'nú vá, jee nini' ni' ya néé' rá kiti ya jíka kumí' nuun' ñu'un, jín rá kiti yúkú, jín rá kiti ya siú'un maáa nuun' ñu'un, jín rá saa', ya íyó súkún. ⁷Jee suni nteso'lo ni' iin tatyí' yu'ú nkatyi' nuun' ni': “Nakuiñi', Pedro. Ka'ni' maa jee kaji' nú.”

⁸Soo nnaxiníko ni': “Ito'o' ni'. Ntuví. Tyi ni nsá' nkívi yu'ú ni' iin nantíñú ya ntu íyó noo nuun' rá ñivi Israel jín ya ntu íyó ninu'un.”

⁹Jee tatyí' yu'ú vá nkatyi' tuku-u nuun' ni' ne súkún ya uví' ityi: “Ya nsa'á noo Ndiosí', koto kátyí' nú ka' ya ntu íyó noo.” ¹⁰Jee uní' ityi nkuvi ya'á su'va. Jee ni'i ya'á nnaa ne súkún.

¹¹Jee máa hora yukuán uní' tee íñí ityinúun' ve'i nuun' néé' ni', ya ntají Cornelio ne Cesarea vaji raa nuun' ni'. ¹²Jee nkatyi' Tatyí' Íí' Ndiosí' nuun' ni', ya nkáni ini' ni' jee kí'in' ni' jín raa. Jee suni inu' ñani' ya'á, yí'í raa nuun' Jesús, ña'an' raa jín ni' jee nkívi rán' ve'i tee vá. ¹³Jee nñakani re' nuun' rán', ya nini' re' iin najiá'á' íí' Ndiosí' íñí-i ini' ve'i re', jee nkatyi'-i: “Tají kélín tee nuun' ñuun' Jope, ya kike'en raa Simón, ya suni naní Pedro. ¹⁴Jee suvíre' kati' nuun' nú tu'un, ya natava'-a no'ó jín tá'an nú nuun' kuatyí rán jee xinánitá'ví'-i ráno'ó”, nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹⁵ Jee sáá nkajíé'é nì' ká'án' nì', jee nkivi Tatyì' Íí' Ndiosí' ini' raa, kuéntá' kuá' nkívi re' yó ya xí'nañú'ún. ¹⁶ Jee nñaku'un ini' nì' tu'un ya nkatyi' Ito'o'-ó Jesús, ya: “Juan nsikuánuté nijia jín nute, soo ráno'ó kuanuté jín Tatyì' Íí' Ndiosí', jee ki'i re' ini' rán”, nkatyi' Jesús.

¹⁷ Jee suni nkatyi' Pedro:

—Inájée, ré nsikúta'vi' Ndiosí' Tatyì' Íí' nñun' raa, kuéntá' kuá' ntaji re' maa nñun'-ó ya nkunef ini'-ó Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, jee, ¿né ìn kúvi nì' ya kasi' nì' nñun' Ndiosí', résa? —nkatyi' Pedro nñun' raa.

¹⁸ Jee sáá nteso'o raa tu'un ya'á, ñakuñi' raa ya kántátú'un raa, jee nñakuetú'ún raa Ndiosí':

—Inájée suni Ndiosí' jíá'a ya rá ñivi, ya ntu kúvi Israel, nakani ini' raa jie'e' ityi jíá'nu raa, sáva kivi raa nñun' re', sáva kuteku' raa níínkání jín re'.

Rá ñivi kúneí ini' raa Jesús ya kútútú raa ñuun' Antioquía

¹⁹ Rá ñivi kúneí ini' raa Jesús, ya nkene raa Jerusalén, sáá ña'ni' ñivi Esteban, jee ñetenuun raa, tyi nsá'á kini ñivi raa. Jee rá ñivi ya'á nkenta raa ne sánitfin Fenicia, jín ñuun' káá mañú nteñú'ún naní Chipre, jín ñuun' Antioquía. Jee nstekútu'ún kue'e' raa tu'un Jesús kuatyì nñun' rá ñivi Israel ni, ya néé' yukuán. Ntu nstekútu'ún raa maa nñun' ni ìn rá inka ñivi. ²⁰ Soo sava raa kúvi tee Chipre jín ñuun' Cirene, jee sáá nkenta raa nñun' ñuun' Antioquía jee suni nstekútu'ún raa jie'e' Ito'o'-ó Jesús nñun' rá ñivi ntu kúvi Israel.^a ²¹ Jee ntyineí Ito'o'-ó rá tee vá, jee kue'e' ví'í ñivi nkunef ini' raa Jesús, jee nñakani ini' raa ityi raa, sáva kivi raa nñun' Ito'o'-ó.

²² Jee rá ñivi ñuun' Jerusalén, ya kúneí ini' raa Jesús, jee sáá nteso'o raa tu'un jie'e' ya nkuvi jín rá ñivi ñuun' Antioquía, jee ntyuítí raa Bernabé kuá'an' re' yukuán. ²³ Sáá nkenta re' yukuán, nini' re' ya va'a nsá'á Ndiosí' nñun' raa tyi maní' re' né'yá re' raa. Jee nnusi' ini' Bernabé. Jee nñatyu'un neí re' ini' raa kukáñá ví'í ini' ánima' raa ya kuiñi naa' raa jín Ito'o'-ó. ²⁴ Jee kúvi re' tee va'a jee Tatyì' Íí' kúneí-i jín re' jee kúneí ví'í ini' re'. Saáva kue'e' ka' ñivi nkivi nñun' Ito'o'-ó. ²⁵ Saájee kuá'an' re' ñuun' Tarso nñanukú re' Saulo. Sáá nñani'in' re' maa jee kuá'an' re' jín-i ñuun' Antioquía. ²⁶ Yukuán nkutútú raa ìn kuyá' nín jín rá ñivi kúneí ini' rává Jesús. Jee nxiné'én' raa kue'e' ví'í ñivi. Ñuun' Antioquía ví nñun' ya xí'nañú'ún nsikúnání rá ñivi cristiano rá ñivi kúneí ini' rává Jesús.

²⁷ Rá kivi' yukuán, rá tee, ya nákanì tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee nkene raa ñuun' Jerusalén, jee nkenta raa ñuun' Antioquía. ²⁸ Ìn raa naní

^a 11:20 Ñivi Grecia

Agabo, jee nnakuññi' nityi' re', jee njia'a Tatyí' Íí' Ndiosí' sákatyi' re', jee nstekútu'ún yatyi' re', ya kutámá ntántúni' ni'i rá ñuun'. (Nkuvi su'va rá tiempú' ntatúni' Claudio nuun' ñuun' Roma.) ²⁹ Saáva rá ñivi yukuán, ya níkin' ráa Jesús, jee ñani ini' ráa tyinei' ráa rá ñani' ráa ñuun' Judea, rá yí'í nuun' Jesús. Ta iin ku'va sánikuá' kénta néen-e. ³⁰ Jee sukuán nsá'á ráa. Jee ntají' ráa maa jín Bernabé jín Saulo nuun' ñuun' Judea. Jee yukuán njia'a ráa maa nuun' rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi yí'í nuun' Jesús.

Ña'ni' ráa Jacobo jee ñasi' ráa Pedro vekaa

12 Ne tiempú' yukuán, Herodes,^a tee tátúni', ntají re' tiin ráa sava rá ñivi kúnei ini' ráv'á Jesús sáva sa'á kini ráa ráv'á. ² Jee ntají re' ka'ni' rá ñivi Jacobo, ñani' Juan, jín yutyi' espada. ³ Jee sáá nkuká'nú ini' re' ya nnuvatu ini' rá ñivi Israel ya ña'ni' re' maa, jee suni sukuán ntají re' tiin ráa Pedro. Kúvi rá kivi' ya sá'á ráa viko yájí' ráa ixtatílá' ya ntu yí'í levadura. ⁴ Sáá ntiin ráa Pedro, ntají re' ntuví' ráa maa ini' vekaa. Jee yukuán kumí' grupo ta kumí' rá soldado, jee niñi' ráa nkumí' ráa re'. Tyi nka'vi ini' Herodes naku'va re' maa nuun' rá ñivi, ré njia'a viko Pascua. ⁵ Saájee nkumí' ráa Pedro ini' vekaa, soo rá ñivi ya kúnei ini' ráa Jesús, ñú'ún káñá ini' ráa jíkán' tá'ví' ráa nuun' Ndiosí' jje'e' re'.

Ntava' Ndiosí' Pedro vekaa

⁶ Jee kivi' steñu'ún naku'va Herodes Pedro nuun' rá ñivi, nékúvi. Soo maá yakuáá' yukuán nkixi' Pedro ma'ñú uvi' soldado. Jee nú'ní' re' jín uvi' cadena kaa. Jee rá inka soldado kúmí' ne yuvékáa. ⁷ Jee sanaan' nkituvi iin najiá'á' íí' Ito'o'-ó, jee ñanute' ni'i ini' vekaa. Nsikátyi'i re' ika' Pedro, jee nxinóto-o re' jee nkatyi'-i:

—Ñama' nakoo nú.

Jee nñanaji' rá cadena kaa nú'ní' na'á re', jee ñete'-e.

⁸ Jee nkatyi' najiá'á' íí' vá:

—Nakityiji mantyjí' nú jee naki'i nijian' nú.

Jee sáá nsá'á re' su'va, jee nkatyi'-i:

—Nakuniji sokotó' nú jee kunikin' nú nu'u'.

⁹ Nnikin' re' najiá'á' íí' jee nkene re'. Jee ntu nkuká'nú ini' re' ya kúvi njia ví ya sá'á najiá'á' íí' vá. Soo nka'vi ini' re' ya kájíkuiti' nini' re' ya nxinénuun' Ndiosí' nuun' re'. ¹⁰ Jee njia'a ráa nuun' íñí' rá soldado xí'nañú'ún ya kúmí' ráa re', jee suni njia'a ráa ya uvi' nuun' íñí' rá inka ka'. Jee nkenta ráa yuvékáa ne yuútyí. Jee nine maáa, jee nkene ráa. Jee kuajia'a ráa iin ityi. Yukuán va'anire nkuiyo najiá'á' nuun' re'.

^a 12:1 Rey ví Herodes ya ntatúni' re' ñuun' Israel tiempú' yukuán.

¹¹ Sáa n̄ata'vi ini' Pedro, nkatyi' re':

—Ntañú'ún jíní' nijia n̄i' ya ntyuítí' Ito'o' n̄i' najiá'á' íí' re', jee nsikáku re' nu'u' xintíin Herodes, jín jie'e' n̄i' ya n̄ú'ún ini' rá ñivi Israel sa'á raa jín n̄i', nékúvi.

¹² Sáa n̄akuni' re' ya nkuvi su'va, ña'an' re' ve'i María náan' Juan, ya suni naní re' Marcos. Yukuán ku'e'e' ñivi niyo tútú jee ká'an' raa jín Ndiosí'. ¹³ Jee sáa síkájíán re' yuvé'í ne yuítí, ñane'yá iin ñasútyí, ya kúvi musú' raa. Naní ña Rode. ¹⁴ Sáa n̄akuni' ña tatyí' ká'an' Pedro, jee máá kúsí' ini' ña saáva ntu nsíne ña yuvé'í, tyisa' ninu ña ini' ve'i, jee nstekútu'ún ña ya íñi Pedro yuvé'í. ¹⁵ Soo n̄axin̄kó raa nuun' ña:

—Sá'á xini' nú.

Soo ítyí sánáa' ña maa. Soo nkatyi' raa:

—Najiá'á' íí' Ndiosí' kútá'an jín re' ví-i.

¹⁶ Soo síkájíán ij' Pedro. Jee sáa nsine raa yuvé'í jee nini' raa re', jee ntiví xá xini' raa. ¹⁷ Jee nsana'á re' nuun' raa sáva kuni'in raa. Jee n̄akani re' nuun' raa naja vá ntava' Ito'o'-ó re' ini' vekaa, jee nkatyi' re':

—Nakani rán maa nuun' Jacobo jín rá ñani kúneí ini' raa Jesús.

Jee nkene re' ku'a'an' re' inka nuun'.

¹⁸ Sáa nkunijin', jee nání'vi' ví'í ini' rá soldado jie'e' ya ná nkuvi jín Pedro. ¹⁹ Jee ntají Herodes nanukú raa maa. Sáa ntu nnáni'in' raa maa, jee nxiná'má' re' rá soldado nkumí. Jee ntají re' ka'ni' raa rá soldado vá. Jee nkene re' Judea jee ku'a'an' re' kunee' re' ne ñuun' Cesarea.

N̄i'í' Herodes

²⁰ Nkiti' xá ini' Herodes nne'yá re' rá ñivi rá ñuun' Tiro jín Sidón. Jee n̄atú'ún nuún rá ñivi rá ñuun' vá ya ki'in' raa nuun' re'. Jee Blasto, ya kúvi re' musú' kúná'nú tee nísotíñú Herodes, jee sáa nkunee' raa nsínú' raa ini' Blasto koo maní' tál'an re' jín raa, jee nikan' raa ya numani' raa jín Herodes. Nkatyi' raa su'va tyi ní'in' raa ya yáji' raa ne nuun' ñu'un nuun' tátúní' Herodes. ²¹ Ñani Herodes iin kivi' ya kiji raa. Jee n̄aku'un re' sa'ma íyótúní' n̄ú'ún re' sáa tátúní' re'. Jee ñakunee' re' nuun' teyu' re' nuun' tátúní' re'. Jee nka'an' re' ityinúun' raa. ²² Saájee nkanajín raa:

—Tatyí' ká'an' iin ndiosí' ví-i sáa ká'an' Herodes, nsú ká' iin tee!

²³ Jee máá hora yukuán, nsikú'ví' iin najiá'á' íí' Ito'o'-ó Herodes. Nsa'á Ndiosí' su'va tyi ntu nnákuetú'ún re' Ndiosí' jee njia'a re' n̄akuetú'ún raa re' nsú ká' Ndiosí'. Jee nyaji' rá tinakú re', jee ni'í' re'.

²⁴ Soo tu'un Ito'o'-ó sa' ví'í ká' ñetenuun, jee sa' ví'í ká' nkukue'e' ñivi ntiin tu'un vá.

²⁵ Sáa nni'i Bernabé jín Saulo tiñu ña'an' raa, jee nkene raa ñuun' Jerusalén, jee nnikó raa ñuun' Antioquía. Jee ku'a'an' raa jín Juan, ya suni naní Marcos.

**Bernabé jín Saulo nkají'é raa kakanuun
raa jee stékútu'ún raa Tu'un Ndiosí'**

13 Ìñajée nteñu rá ñivi ñuun' ká'nú Antioquía ya kúneí ini' raa Jesús ya kútútú raa yukuán, ñiyo rá tee nákaní raa tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee ñiyo rá tee ya xíné'én' raa Tu'un Ndiosí'.

Nkuvi raa Bernabé

jín Simón ya naní Túún,

jín Lucio tee ñuun' Cirene,

jín Manaén, ya ña'nu jín Herodes, ya ntatúní' Herodes
ñuun' Galilea,

jín Saulo.

²Ni nēñu'un raa Ito'o'-ó, jee néé' nite' raa, jee nkatyi' Tatyí' Íí' Ndiosí' nūun' raa su'va:

—Sasín rán Bernabé jín Saulo, sáva sa'á raa tiñu ya nkana ñí' raa sa'á raa.

³Saájee saá nkuvi nnee' nite' rá tee yukuán, jee nka'an' raa jín Ndiosí', jee ntyisó raa na'á raa Bernabé jín Saulo, jee ñaka'an' raa ntí' ka' jín rává jee kuá'an' rává.

Nstékútu'ún Bernabé jín Saulo tu'un Jesús ñuun' Chipre

⁴Saájee nkene Bernabé jín Saulo tyi ntyuityí Tatyí' Íí' Ndiosí' raa, jee ña'an' raa ñuun' Seleucia. Jee ne yukuán nñaku'un raa ini' barkú' kuá'an' raa nūun' ñuun' Chipre, ya kúvi ñu'un káá sín mañnú nteñú'ún. ⁵Sáá nkenta raa ñuun' Salamina, ya tñin Chipre, jee nnuun raa barkú' yukuán, jee nstékútu'ún raa Tu'un Ndiosí' ini' rá ve'i sinagoga nūun' nēñu'un rá ñivi Israel néé' yukuán Ndiosí'. Suni kútá'án Juan jín raa, sáva tyineí re' raa. ⁶Jee ñikónúun raa ni'i nūun' ñu'un Chipre ne ñuun' Pafos. Yukuán nketá'án raa iin tee tásí. Kátyí' re' nika' ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú Ndiosí', soo xíná'ví re'. Kúvi re' tee Israel naní BarJesús. ⁷Íñí re' jín tee nísotíñú ya tátúní' ni'i Chipre, naní Sergio Paulo, ya kúvi tee nito xini'. Jee nkana tee vá Bernabé jín Saulo tyi kuíni-i teso'o-o Tu'un Ndiosí'. ⁸Soo tee tásí vá (ya suni naní Elimas tu'un griego) jee nnuni'in re' siki' raa. Nsa'á re' su'va, tyi nnuni'in re' nūun' tee nísotíñú vá ya nkúneí ini'-i Jesús. ⁹Soo Saulo (ya suni naní Pablo) ntyitú Tatyí' Íí' Ndiosí' jín re', jee nkinoo nne'yá vá'a re' maa.

¹⁰Jee nkatyi' re' nūun'-u:

—¡Kúneí tuntú'ún jín nú! ¡Máa jíka xíná'ví nú! ¡Se'ya kui'na' kúvi nú! ¡Kénta nú siki' ni'i ya vá'a! ¿Á ni nsíkíkuini' nú ya nátatú'ún nú jie'e' ityi naa' Ito'o' rání' Jesús rúja? ¹¹Ntañú'ún

jee fuersá' íí' Ito'o' rán' nkenta siki' nú. Kukuáá nú jee nkuné'ya nú ka' nkanii' iin tiempú' —nkatyi' Pablo.

Kuísá nnunee' nuun' re', jee jka re' núkú re' ya tiin ñivi na'á re' jee kunaka-a re'. ¹²Sáá nini' tee nísotíñú ya nkuvi su'va, jee ninu' ini' re' tu'un ká'án' Pablo, jee ntiví xíni' re' jie'e' ya xíné'én' raa jie'e' tu'un Ito'o'-ó.

Pablo jín Bernabé nkenta ñuun' Antioquía káá yatin sánitíin ñuun' Pisidia

¹³Iñajée Pablo jín rá kútá'án jín re' nkene raa ñuun' Pafos ini' barkú'. Jee nkenta raa ñuun' Perge ya tiin Panfilia. Soo nxinóo Juan raa jee nnikó re' nuun' ñuun' Jerusalén. ¹⁴Soo njia'a raa Perge jee nkenta raa ñuun' Antioquía, ya káá yatin nuun' ñu'un tiin Pisidia. Jee sátu' kivi' nájiávi, nkivi raa ini' ve'i sinagoga nuun' kútutú rá ñivi Israel, jee ñakunee' raa. ¹⁵Sáá nkuvi nka'vi iin tee nuun' rá ñivi yaku' tu'un ley Ndiosí', ya ntee Moisés yana'án, jín yaku' tu'un ya njia'a Ndiosí' nuun' rá tee ya ntee raa maa yana'án, jee ntají rá tee kúná'nú ve'i sinagoga katyi' raa nuun' Pablo jín Bernabé:

—Ráno'ó ñani'. Retú íyó ya katyi' rán nasáneí rán ini' rá ñivi, katyi' rán xá maa.

¹⁶Nnakuiñi' nityi' Pablo, jee nsa'á na'á re' nuun' rá ñivi sáva kuni'ín raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Teso'o ráno'ó, se'ya ñuun'-ó Israel, jín rá inka ráno'ó ya ñúyú'vi ini' rán Ndiosí'. ¹⁷Ndiosí' ya néñu'un rá ñivi-ó Israel re', nkaji re' rá jíí' yana'án-órán. Jee iin nación ñá'nú nsa'á re' raa, ni ya kúvi raa to'o' nnee' raa nación Egipto. Jee jín máá fuersá' íí' re' ntava' re' raa xintíin Egipto. ¹⁸Yatin uvixiko (40) kuyia' ñe'ne' ini' re' niñi re' jín raa nuun' ñu'ún sain. ¹⁹Jee nxináán' re' uxa' nación ya káá nuun' ñu'ún, naní Canaán. Jee njia'a re' ñu'un vá nuun' rá jíí' yana'án-órán, sáva nuvi raa ñivi xí ñu'un vá. ²⁰Yatin kumi' sientú' uvixiko uji' (430) kuyia' ya nkuvi ni'i vá. Jee kuire njia'a re' ké'ín rá tee kunee tiñu yósó' nuun' raa. Nsa'á re' su'va ne' rá kivi' nteku' Samuel, tee nnakani-i Tu'un Ndiosí' njia'a re' nuun'-u. ²¹Rá kivi' vá, nikan' raa iin tee nísotíñú sáva tatúní' re' nuun' raa. Jee njia'a Ndiosí' Saúl nuun' raa, jee nnisotíñú re' ntatúní' re' nuun' raa uvixiko (40) kuyia'. Jee kúvi re' se'ya Cis, jee kúvi re' iin rá tee tata' váji nuun' Benjamín. ²²Soo nsíyo Ndiosí' Saúl, jee ñani re' David kivi' tee nísotíñú tatúní'-i nuun' raa. Jee Ndiosí' nnastúvi ya naá jie'e' David: “Jíní' ni', ya David, se'ya Isaí, vá nuún ánima' jín ni'. Suvire' sá'á ni'i ya kuíni ni'.”

²³Njia'a Ndiosí' iin rá ityiyúkún' váji ne' nuun' maá tee vá nuun' rá ñivi-órán Israel, sáva natava' re' yó nuun' kuatyí-ó xinánitá'ví' re' yó.

Jesús ví re'. Njia'a Ndiosí' maa sáni ntyisóyu'ú re' ya ku'va re' maa.

²⁴ Ne ntiá'an kijié'é Jesús tiñu sa'á-a, nstékútu'ún Juan nuun' ni'i rá ñivi Israel, ya íyó nakani ini' ráa jie'e' kuatyí ráa jee kunikin' ráa Ndiosí', jee kuanuté ráa. ²⁵ Sáa vaji xiní'i Juan tiñu sá'á re', jee nkatyi' re': “¿Né iin ví ni' ká'vi ini' rán? Nsuví ni' ví re' ya ñani Ndiosí' sáva xinánitá'ví' re' yó. Soo kune'yá rán, tyi yata' ni' vaji iin ya kúñá'nú nasíkuiti' ka' ya ni ntuné íyó ní'in' ni' ya nanají ni' nijian' yí'í jie'e' re'.”

²⁶ Ráno'ó ñani', ya kúvi rán se'ya tata' Abraham, jín rá inka ñivi, ya néé' nteñu rán, ya ñúyú'ví ini' rán nuun' Ndiosí'. Ntají re' nuun' rán tu'un ya'á ya kátyí' ya nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó xinánitá'ví' re' yó. ²⁷ Jee rá ñivi néé' ñuun' Jerusalén jín rá tee kúñá'nú nuun' ráa, ntu nnákuni' ráa ya Jesús ví ya ñani Ndiosí' sáva xinánitá'ví' re' yó. Jee ntu ñáku'un ini' ráa tu'un nkatyi' rá tee nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ya niso nuun' Tutu', sú ká'vi ráa tu'un vá ta rá kivi' nájiávi. Sú ntu jíní' ráa ná kúvi ya sá'á ráa, nsikúnkuví ráa ya kátyí' tu'un vá, sáa nsaaná' ráa ya ka'ni' ráa maa. ²⁸ Tyi sú ntu nkútúni' na jie'e' ka'ni' ráa maa, jee nikan' ráa nuun' Pilato tají re' kika'ni' maa. ²⁹ Jee sáa nsikúnkuví ráa ni'i ya kátyí' Tu'un Ndiosí' jie'e' Jesús, ya niso nuun' Tutu' Íí', jee nxinúun ráa ñuné'yú' re' nuun' kurúsi', jee nse'í ráa maa ini' yavi' kava. ³⁰ Soo Ndiosí' nxináteku' ii' maa nteñu rá ní' jee nxinákoo re' maa. ³¹ Nkukue'e' kivi' ya ntuvi re' nuun' rá ñivi nkutá'án jín re', sáa nkene re' Galilea jee nikanuun re' ne ñuun' Jerusalén. Jee ntañú'ún suviráa kúvi ya nástúvi ya naá' jie'e' re' nuun' rá ñivi.

³² Jee ránu'u' stékútu'ún rání' nuun' ráno'ó tu'un vá'a, ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' rá jíí'-ó yana'án. ³³ Stékútu'ún rání' ya nsikúnkuví Ndiosí' tu'un vá'a ya'á nuun' rá se'ya itiyiúkún' vaji ne nuun' ráa, ya súvi kúvi-ó. Tyi ñani re' Jesús jee nxináteku' ii' re' maa. Suni kátyí' su'va nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí', naní salmo uví'. Yukuán kátyí' Ndiosí':
 Suvinú kúvi Se'ya ni'.

Vitan nsa'á ni' ya nkenta kúvi ni' táá' nú.

³⁴ Nstékútu'ún Ndiosí' ya nxináteku' ii' re' Jesús nteñu rá níyi jee nxinákoo re' maa, sáva ntíví ñuné'yú'-u, tyi su'va kátyí' nuun' Tutu' niso Tu'un re':

Taji nijia ni' nuun' rán ya vá'a íí' ya ntyisóyu'ú ni' nuun' David.
 Tu'un kínóo kutú ví ya'á.

³⁵ Suni nkatyi' David nuun' Ndiosí' nuun' inka salmo:

Ya nsá' ku'va nú te'yu' ñuné'yú' maáré',
 ya íí' kúvi re' nuun' nú.

³⁶ Soo íyó nijia ya ñatíñú Ndiosí' David, nteñu rá ñivi rá kivi' nteku' re'. Nsa'á re' tiñu sánikuá' ntatúni' Ndiosí' jee ni'í' re'. Jee nse'í ráa ñuné'yú' re' nuun' íyó rá ñuné'yú' rá tátá' re', jee ntíví nijia re'.

³⁷ Soo máa Jesús, ya nxináteku' ii' Ndiosí' maa, ntu ntíví ñuné'yú'-u.

³⁸ Saáva íyó kuni' ráno'ó ñani', ya tékútu'ún nuun' rán, ya néká'nú

ini' Ndiosí' rá kuatyí-ó, jiē'e' yá nsa'á Jesús. ³⁹Ntu kúvi kinoo naa'-ó nuun' Ndiosí' jiē'e' sikúnkuvi-ó tu'un ley ntatúní' Ndiosí', yá njia'a re' nuun' Moisés. Tyisa' Jesús síyo ni'i kuatyí ni'i rá ñivi kúneí ini' ráa re', jee kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' sá'á Jesús. ⁴⁰Saáva nito koo rán maárán, sáva nkúno'o rán yá nkatyí' rá tee nnakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí', yá niso nuun' Tutu' Íí', jee nkatyí' iin ráa:

⁴¹Kue'yá rán, yá ká'án' u'vi' rán jiē'e' yá kátyí' nì'.

Tìvì xíni' rán jee kinaan' rán.

Tyi rá kivi' tékú' rán, sa'á nì' iin tiñu yá ninú' ini' rán, súnika' nakani ñivi maa nuun' rán,

nkatyí' Ndiosí' —nkatyí' Pablo.

⁴²Jee sáa nkene Pablo jín Bernabé, nikan' rá ñivi yá ka'an' ráa ka' jiē'e' tu'un ya'á, ne inka kivi' nájiávi. ⁴³Sáa ntu'u' yá nnutútú' ráa, jee kue'e' rá ñivi Israel jín rá ñivi yá ntu kúvi Israel, yá nñivi ráa ñujiín' Israel jee néñu'un ráa Ndiosí', jee nnikin' ráa Pablo jín Bernabé. Jee nka'an' rává jín ráa, jee nnakutíñ' rává nuun' ráa yá kuni'in ráa nuun' Ndiosí', sáva natyituví re' ráa.

⁴⁴Ne inka kivi' nájiávi, nkutútú' kúni'i rá ñivi xín ñuún', sáva teso'o ráa Tu'un Ito'o'-ó. ⁴⁵Soo sáa nini' rá ñivi Israel yá kue'e' ñivi nkutútú' yukuán, jee nñukuíñ' ini' ráa nne'yá ráa Pablo. Jee nkatyí' ráa yá nátatú'ún ráa re'. Jee ntenuun' ráa re'.

⁴⁶Saájee nka'an' neí ini' Pablo jín Bernabé jee nkatyí' ráa nuun' rá ñivi Israel:

—Xí'na nuun' ráno'ó íyó katyí' rání' Tu'un Ndiosí'. Soo nkuyityi ini' rán maa, jee sánáa' rán yá ntu íyó ní'in' rán yá kuteku' rán níínkání jín Ndiosí'. Teso'o rán. Saáva k'i'in' rán' stekútu'ún rán' maa nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel. ⁴⁷Tyi sukuán ntatúní' Ito'o'-ó nuun' rán':

Ñani nì' nó, sáva kúvi nú kuéntá' iin ñu'un' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel.

Sáva stekútu'ún nú tu'un nì' ne nuun' ní'i ityí ñiví, jiē'e' nasa nanitá'ví' ráa.

⁴⁸Sáa nteso'o rá ñivi ntu kúvi Israel ya'á, jee nkusií' ini' ráa, jee nnakuetú'ún ráa jiē'e' tu'un Ito'o'-ó. Jee nñu' ini' ni'i ñivi nakuá' nkaji Ndiosí' ta iin kuteku'-u níínkání jín re'.

⁴⁹Jee ñetenuun tu'un Ito'o'-ó ni'i sánitíin yukuán.

⁵⁰Soo rá ña'an yá néñu'un ráña Ndiosí', yá kúvi ráña yá ñá'nú nuun' ñuun' vá, jín rá tee kúñá'nú nuun' ñuun' vá, jee rá ñivi Israel nsjínú' ráa ini' rává, jee nsikántatú'ún ráa rává sáva sa'á kini ni'i rává Pablo jín Bernabé, jee ntaníkin' rává ráa nuun' ñuun' rává. ⁵¹Soo nkisi ráa tikatyaa' jiē'e' ráa, sáva túvi yá íyó siki' rá ñivi ñuun' vá nuun' Ndiosí'. Jee kuá'an' ráa ñuun' Iconio. ⁵²Jee rá ñivi yá yí'í ráa nuun' Jesús kúsi' ini' ráa, jee ñútyitú Tatyí' Íí' Ndiosí' ráa.

Nnee' Pablo jín Bernabé ñuun' Iconio

14 Jee sukuán nkuvi ñuun' Iconio, jee nkivi nkáá Pablo jín Bernabé ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel súkuá'a ráa Tu'un Ndiosí'. Jee va'a túní' nka'an' ráa tu'un jie'e' Jesús, ya ninu' ini' kue'e' ví'í rá ñivi Israel jín suni rá ñivi ntu kúvi Israel. ² Soo rá ñivi Israel ya kújiáá' ini', nsisáá ráa xiní' rá ñivi ntu kúvi Israel nne'yá rávára rá ñani' jín rá ku'va yí'í nuun' Jesús. Jee nsjínú' ráa ini' rávára ya kani niva'a ini' rávára kune'yá rávára rá ñani'. ³ Soo kue'e' tiempú' nkinoo Pablo jín Bernabé yukuán, jee nka'an' neí ini' ráa, tyi kúneí ini' ráa Ito'o'-ó. Jee Ito'o'-ó nsa'á re' ya sa'á ráa rá seña jín anasí sáva nstúvi ya íyó nna' tu'un ká'án' ráa, jie'e' íyó máni' ini' re' né'yá re' rá ñivi ya síkaku re' yó ya ntu íyó ni'in'-ó maa. ⁴ Soo kue'e' rá ñivi ñuun' sín sín jiáni ini' ráa. Sava ráa íní jín rá ñivi Israel. Jee rá inka ka' íní jín rá tee nísotíñú apóstol. ⁵ Saájee rá ñivi ntu kúvi Israel jín rá ñivi Israel nnatú'ún ráa jín rá tee nísotíñú nuun' ráa, ya sa'á kini ráa rávára jee kuun ráa yuu' rávára ka'ni' ráa rávára, nékúvi. ⁶ Sáa nkuká'nú ini' Pablo jín Bernabé maa, jee nkaku ráa kuá'an' ráa nuun' rá ñuun' Listra jín Derbe sánitín Licaonia jín nuun' rá kuaríá' káá yatin jín-i. ⁷ Jee yukuán nstekútu'ún ráa tu'un va'a Jesús.

Ñuun' Listra nuun' nkuun rá ñivi yuu' Pablo

⁸ Ñuun' Listra, niyo ñin tee kué'í rá jie'e'-e. Íyó lénkó re' ne nkaku re', jee ítyí ntu níka re'. ⁹ Tésó'o re' ya ká'án' Pablo. Jee nkinoo Pablo nne'yá-a re', jee nini'-i ya kúneí ini' re' Ndiosí' ya kúvi xinúvi-i re'. ¹⁰ Jee nkatyi' ni'in Pablo nuun' re':

—¡Nakuñí' nityi'!

Jee ítyíni nnavá re' jee nnakuñí' nityi' re', jee kuísá nika re'.

¹¹ Sáa nini' rá ñivi ya nsa'á Pablo, jee nkajié'é ráa nkanajjín ráa tu'un ká'án' ráa ya kúvi Licaonia jee nkatyi' ráa:

—Rá ndiosí' nnuvi ráa kuéntá' tee, jee nkikuun ráa nuun' rán'!

¹² Nkatyi' ráa ya Bernabé kúvi re' ndiosí' Zeus. Jee nkatyi' ráa ya Pablo kúvi re' ndiosí' Hermes, tyi nkuvi re' ya nka'an' ka'.^a ¹³ Jee yuñú'ún' káá veñu'un nuun' néñu'un rá ñivi Zeus. Jee nkenta sutu' yítíñú nuun' Zeus yuvé'í nuun' kivi rá ñivi ñuun' vá, jee yukuán nkenta re' jín rá xiníki' jín rá yo'o ítá'. Suvire' jín rá ñivi nkuini ráa ka'ni' ráa rátí', sáva soko' ráa maa nuun' Bernabé jín Pablo sáva kuneñu'un ráa rávára.

^a 14:12 Rá ñivi yukuán nka'vi ini' ráa ya nkukue'e' ndiosí' íyó. Nka'vi ini' ráa ya Zeus kúvi ndiosí' ya tátúní' nuun' rá inka rá ndiosí'. Jee nka'vi ini' ráa ya Hermes nkuvi ndiosí' ya jíka jín tu'un. Tu'un griego ví Zeus jín Hermes. Jee tu'un latín ya nka'an' rá ñivi Roma, Zeus kúvi Júpiter jee Hermes kúvi Mercurio.

¹⁴ Soo Bernabé jín Pablo, ya kúvi ráa apóstol, sáa nteso'o ráa ya kuneñu'un rá ñivi ráa, jee nnatá ráa sa'ma ráa, sáva xtúvi ráa ya kúkuí'ya' ini' ráa. Jee numíji'í' nkivi ráa nteñu rá ñivi, jee nkanajín ráa:

¹⁵ —¡Ráno'ó tátá'! ¿Natyi sá'a rán rá tiñu ya'á! Suni ñivi ví ránu'u', kuéntá' ráno'ó. Stékútu'ún rán' nuun' rán ya íyó níko ini' rán rá ñujín' ka'á sá'a rán, ya neñu'un rán rá nantíñu ya ntu kúvi Ndiosí', jee ntu íyótiñu-u. Jee kunikin' rán Ndiosí', ya tékú'. Nsa'á re' súkún jín ñu'un jín nteñu'ún jín ni'i ya íyó nuun' ráv. ¹⁶ Rá tió' yata', Ndiosí' njia'a nuun' rá ñivi ñiví, ya ntu kúvi ñivi Israel, kunikin' ráa rá ñujín' maáráa.

¹⁷ Sú sá'a re' su'va, sukuáni nástúvi re' ya naá' jie'e' né ñin kúvi re', jie'e' ya vá'a sá'a re'. Ne súkún síkúun re' savi', jee jiá'a re' tiempú' kúun tata' sá'a. Táji re' ya yáji' rán, jee kúsfi' ánima' rán sá'a re'.

¹⁸ Jee jie'e' kátyí' Bernabé jín Pablo rá tu'un ya'á, kuatyi ni nsikíkuíñi' ráa rá ñivi ya ka'ni' ráv. ¹⁹ Inajee nkenta ké'ín rá ñivi Israel, ya váji ne' rá ñuun' Antioquía jín Iconio. Jee nsínú' ráa ini' rá ñivi nkenta síkí' Bernabé jín Pablo, jee nkuun ráa yuu' Pablo. Jee nsiyú'un ráa maa ne yuñú'un', tyi va ní'i' re' nka'vi ini' ráa.

²⁰ Soo sáa nkutiyyu' rá ñivi yí'í nuun' Jesús nuun' re', jee nnaqoo re', jee ñivi re' ñuun'. Jee kivi' xtéñu'ún, nkene re' jín Bernabé ku'án' ráa ñuun' Derbe.

²¹ Nstékútu'ún ráa tu'un vá'a nuun' rá ñivi ñuun' vá, jee kue'e' ñivi ntiin ityi Jesús. Jee kuíre nñikó ráa ñuun' Listra, jín ñuun' Iconio, jín ñuun' Antioquía. ²² Yukuán, nnatyituvi ráa ánima' rá ñivi yí'í nuun' Jesús. Nnaxiní'ví' ráa ini' ráv. ²³ kuni'in ráv. kúneí ini' ráv. Jesús. Nkatyi' ráa:

—Kue'e' tunó'ó nínisaá kuno'o-ó jee kivi-ó nuun' tátúní' Ndiosí'.

²³ Jee ñani Pablo jín Bernabé rá tee kúñá'nú, sáva koso' ráv. ²⁴ nuun' ta grupo rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús. Jee nnee' nite' ráa sáa nka'an' ráa jín Ndiosí', sáva nxinóo ráa ráv. ²⁵ na'á Ito'o-ó, ya kúneí ini' ráa, sáva natyituvi re' ráa.

Pablo jín Bernabé nmenta ii' ráa ñuun' Antioquía ya tñin Siria

²⁴ Njia'a ráa sánitín Pisidia, jee nkenta ráa Panfilia. ²⁵ Jee sáa ya nkatyi' ráa tu'un vá'a ñuun' Perge, jee ña'an' ráa ñuun' Atalia. ²⁶ Nkene ráa yukuán jee ku'án' ráa jín barkú' nuun' ñuun' Antioquía. Yukuán ví nuun' nkene ráa xí'nañú'ún, jee ne ntiá'an nkene ráa, jee rá ñivi kúneí ini' Jesús, nikan' ráv. ²⁷ nuun' Ndiosí' ya natyituvi re' Bernabé jín Pablo, sáva sa'á ráa tiñu ya ya nsikúnkuvi ráa. ²⁷ Sáa nmenta ii' ráa Antioquía, jee nstútú ráa rá ñivi ya kúneí ini' ráv. Jesús. Jee nñakani ráa rá nsa'á Ndiosí' jín ráa. Jee nñakani ráa ya kuéntá' nine Ndiosí' ñin yuvé'í, sáva kivi' rá ñivi ntu kúvi Israel nuun'

Ndiosí!, tyi suni kúneí ini! raa Jesús. ²⁸Jee kue'e' tiempú' nnee' Bernabé jín Pablo jín rá ñivi yukuán ya níkin' ñujiín' Jesús.

Nkutútú rá tee kúñá'nú kúneí ini! Jesús ñuun' Jerusalén

15 Ké'in rá tee vaji ne Judea jee ntiaa' raa Antioquía. Jee xiné'én' raa rá ñani' kúneí ini! Jesús ya: “Nsá' nánitá'ví' rán, ré ntu sá'á circuncidar^a rán maárán sánikuá' ñujiín' njia'a nuun' Moisés ñakin' re'.” ²Jee ntuné nkúnuún ini! Pablo jín Bernabé jín raa. Jee nkantá'án tú'un ví'í raa. Saáva rá ñanitá'án ñani raa Bernabé jín Pablo jín inka rá ñivi yukuán, jee ntají raa ráv'á kuá'an' nuun' ñuun' Jerusalén, sáva natú'ún ráv'á jín rá nísotfínú apóstol jín rá tee kúñá'nú jie'e' tiñu ya'á.

³Inajée rá ñivi ya kúneí ini! raa Jesús nnatyuyiyí raa Pablo jín Bernabé. Ni ya kuajia'a ráv'á Fenicia jín Samaria, jee yukuán nñakani ráv'á nuun' rá ñanitá'án kúneí ini! raa Jesús, tu'un jie'e' rá ñivi ntu kúvi Israel nñakani ini! raa ñujiín' íñí raa jee nkivi raa nuun' Ndiosí!. Jee tu'un ya'á nsa'á-a ya nkusi' xá ini! ráv'á. ⁴Sáá nkenta Pablo jín Bernabé ñuun' Jerusalén, jee rá ñivi yukuán ya kúneí ini! raa Jesús, jín rá tee nísotfínú apóstol, jín rá tee kúñá'nú nuun' raa nñakuatá'ví ráv'á Pablo jín rá kútá'án jín re'. Jee nñakani Pablo jín Bernabé ni'í ya nsa'á Ndiosí! jín raa. ⁵Soo nñakuiñi' ké'in rá tee kúneí ini! Jesús, ya yí'í ñujiín' fariseo, jee nkatyi' raa:

—Íyó sa'á circuncidar-ó raa, jee íyó tatúní-ó ya sikúnkuví raa tu'un ley ntatúní! Ndiosí!, ya njia'a re' nuun' Moisés.

⁶Jee nkutútú rá tee níso raa tiñu apóstol jín rá tee kúñá'nú, sáva kunná' ini! raa tiñu ya'á. ⁷Jee sáá nkuví nkuvaayuyú ví'í raa, jee nñakuiñi' Pedro jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Ráno'ó ñani!. Jíní' rán ya tiempú' yatá', nkaji Ndiosí' nu'u' nteñu rán, sáva stekútuyú'n n'í tu'un va'a nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel, sáva tes'o' raa jee inu' ini! raa. ⁸Jee Ndiosí' jíní' ánima' rá ñivi. Jee nñastúvi re' nuun' raa, ya ya nxinánitá'ví' re' raa, tyi njia'a re' Tatyí! Í' re' nuun' raa, kuéntá' kua' ya ntaji re' nuun' rán!. ⁹Ntu káji Ndiosí' né'yá re' yó jín raa. Tyi nxinónoo re' kuatyí yí'í ánima' raa, tyi kúneí ini! raa Jesús. ¹⁰Saájee, çnakui tyi kénta rán siki' ya sá'á Ndiosí', sáva síkítí' rán ini! re'? Tyi jiá'a rán iin tiñu véi nasíkuiti' nuun' rá ñivi níkin' ñujiín' Jesús, ya ntu nkúvi kuniso-ó maa ni rá tátá'-ó yana'án. ¹¹Ntúv'í su'va,

^a 15:1 Circuncisión kúvi iin ñujiín' ya sá'á ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' raa ntí' yu'ú ñiñ nási' xini' nuun' íí' yikikúñu tee jee síyó raa maa. Circuncisión kúvi seña ya níso raa nuun' yikikúñu raa ya stúvi-i ya iin tee kúvi itiyúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi raa ñivi Ndiosí!, jín ya nsa'á Ndiosí' iin tratú' jín raa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'án ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' váji raa ne nuun' Israel íyó sa'á circuncidar raa rá se'ya yí'í raa.

tyi ínú' ini'-ó ya nátava' Ito'o'-ó Jesús yó nuun' kuatyí-ó nánitá'ví'-ó tyi íyó máni' ini' re' né'yá re' yó jee síkúta'vi' re' maa, sánikuá' síkúta'vi' re' maa nuun' rá ñivi ntu kúvi ñivi Israel —nkatyi' Pedro.

¹²Níín nkuví rá ñivi nkutútú, jee nteso'o raa ni nñakani Bernabé jín Pablo rá seña jín rá anasí nsa'á Ndiosí' jín raa nteñu rá ñivi ntu kúvi Israel, sáva kuni' rá ñivi ya íyó naa' tu'un kátyí' raa. ¹³Sáá nkuví nka'an' raa, nkají'é nka'an' Jacobo jee nkatyi'-i:

—Ráno'ó ñani'. Teso'o rán nu'u'. ¹⁴Nñakani Simón sáa máa xí'nañú'ún niyo maní' ini' Ndiosí' jín rá ñivi ntu kúvi Israel, jee ntava' re' ñivi nteñu raa, sáva kuvi rává ñivi re'. ¹⁵Jín tu'un ya'á ká'an' nuún jín tu'un ntee rá tee nñakani raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. Sánikuá' ya néé' Tu'un Ndiosí' nuun' Tutu', ¹⁶kátyí' Ndiosí':

Ityinúún', níkó ñi' jee nasa'á ñi' ve'i David, ya nkoyo.^a

Jee rá ntáni', nane'en ñi' maa, jee nasa'á tuku ñi' maa.

¹⁷Sáva ne' rá inka ka' ñivi kuvi nanukú raa Ito'o'-ó.

Ne' rá ñivi ntu kúvi Israel, ya kána ñi' ya ki'i raa nuun' ñi'.

¹⁸Su'va nkatyi' Ito'o'-ó, ya nsa'á re' ya kuni' ñivi ne' rá tiempú' yata'.

¹⁹Saáva nkunaa' ini' ñi' ya nkú'va-ó tiñu véi, sáva nstáña'án-ó rá ñivi ntu kúvi Israel, ya nákaní ini' raa, sáva kunikin' raa Ndiosí'.

²⁰Soo tee-ó tu'un kii'ín' nuun' raa. Katyi'-ó nuun' tutu' ya tyusává raa maaráa nkají' raa kuñu sókó' rá ñivi nuun' rá santú' ñuné'yú' tyi sá'a-a ya ntuví ninu'un raa nuun' Ndiosí', jín ya tyusává sa'á téní raa, jín ya tyusává raa maaráa nuun' kuñu rá kiti ya jí'ni raa sukun', jín ya tyusává raa maaráa kaji' raa niñi'.^b ²¹Tyi ne' tiempú' yata' nasíkuiti', jee íyó rá tee ta ñuun' ya stékútu'ún raa tu'un, ya njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés. Tyi ta rá kivi' nájiávi, ká'vi raa maa ini' rá ve'i sinagoga sáa kútútú rá ñivi Israel neñu'un raa Ndiosí'.

Tutu' ntají raa nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel

²²Iñajée rá tee níso'tiñu raa apóstol jín rá tee kúná'nú jín ntáká rá inka rá ñivi kúneí ini' raa Jesús, jee nkunaa' ini' raa ya kaji raa rá tee nteñu raa, ya tají raa kii'ín' nuun' ñuun' Antioquía jín Pablo jín Bernabé. Nkaji raa Judas, ya naní Barsabás, jín

^a 15:16 Ká'an' re' jie'e' rá se'ya itiyúkún' váji nuun' David kuéntá' kúvi raa iin ve'i. David nniso re' tiñu ya nkuví iin Rey ya nkuná'nú re' ntatúní' re' ñivi ñu'un ñuun' Israel yana'án ví'i. Nxináa Ndiosí' rá se'ya itiyúkún' David. Saáva versículo 16 kátyí' ya xináa tuku Ndiosí' kuáná'nú iin se'ya itiyúkún' váji ne' nuun' David, sáva kuvi ki'i ñivi nuun' Ndiosí'. Se'ya itiyúkún' vá ví Cristo. ^b 15:20 Ntu kúvi kaji' rá ñivi Israel niñi' ni kuñu ya yí'í ii' niñi'.

ñin tee naní Silas. Kúvi raa uví' rá tee kúná'nú nteñu rá ñani'.

²³ Ntají raa tutu' kua'an' jín rá tee vá, ya kátyí' su'va:

“Ránu'u' ya kúvi rán' rá apóstol jín rá tee kúná'nú. Kúvi rání' ñani' ránú. Tée rání' nuun' rán, ya néé' ni'i ñuun' Antioquía jín rá sánitín Siria jín Cilicia, ya kúvi rán rá ñani' jín rá ku'va, ya ntu kúvi Israel.

'Nátají rán' saludos tu'un káva'a nuun' ráno'ó.

²⁴ Nteso'o rán' ya sava rá tá'an rání' nkene raa nteñu ránu'u' kuane'yá raa ráno'ó jee nxtaña'an raa ráno'ó jín tu'un raa, jee nkunaan' rán nsa'á raa. Soo ntuná' tiñu njia'a rání' nuun' raa. ²⁵ Saáva nuún ini' rán' jee ñani ini' rán' ya íyó vá'a ya kaji rán' rá tee, ya tají rán' kuajiaa' jín Bernabé jín Pablo nuun' ráno'ó. Ñnúun' rán' Bernabé jín Pablo. ²⁶ Kúvi rá tee vá ya jié'né' ini' raa sa'á raa tiñu Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, sú kuvi' raa. ²⁷ Saájee ntají rán' Judas jín Silas. Jee nakani raa sánikuá' ya ntee rán'. ²⁸ Tyi kúnáa' ini' Tatyí' Íí' Ndiosí' jín-ó ya ntuná' tee rán' ni ñin tiñu ka' nuun' rán, nsú ká' rá ya'á ya íyó sa'á rán. ²⁹ Tyusává rán rá sókó' raa nuun' rá santú' ñuné'yú', jín niñí', jín kuñu rá kití ya jí'ni raa sukun', jee koto sá'á téní rán. Ré tyusává rán rá ya'á sa'á ñaa' rán. Kuá'an va'a rán.”

³⁰ Inajée ntají rá ñivi rá tee vá, jee nkenta raa ñuun' Antioquía. Jee yukuán nnaštútú raa rá ñivi kúneí ini' rávva Jesús. Jee nnaqu'va raa tutu' vá nuun' rávva. ³¹ Sáa nka'vi rá ñivi vá maa, jee sji' xá nkuini rávva jié'e' ya nnatyu'un neí tu'un vá ini' rávva. ³² Jee Judas jín Silas, ya suni kúvi raa tee nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee nka'an' víí raa jín rá ñivi, sáva nnašaneí raa xá ini' rá ñanitá'an, jee nnatyituvi raa ya kuni'in rávva kúneí ini' rávva Jesús. ³³ Sáa nnee' raa yaku' tiempú' yukuán, jee nka'an' rá ñanitá'an ka' jín raa, sáva k'i'in' va'a raa jee níkó ii' raa nuun' rá ñivi ya ntají rávva raa. ³⁴ [Soo Silas nta'an' ini' re' nkinoo re' yukuán.] ³⁵ Soo Pablo jín Bernabé nkinoo raa ñuun' Antioquía. Maáráa jín kue'e' rá inka ka' ñivi xiné'en' raa jee stékútu'un raa tu'un Ito'o'-ó.

Pablo nna'kijie'é re' jíkanuun re' ya uví' ityí sáva stékútu'un re' tu'un Jesús

³⁶ Njia'a tiempú', jee nkatyí' Pablo nuun' Bernabé:

—Níko ii'-ó ka'an'-ó jín rá ñani' ni'i rá ñuun' nuun' nstékútu'un-ó tu'un Ito'o'-ó, sáva kuni'-ó naja íyó raa.

³⁷ Bernabé nkuini re' ya k'i'in' raa jín Juan, ya suni naní-i Marcos.

³⁸ Soo ñani ini' Pablo ya ntu íyó va'a ya k'i'in' raa jín Marcos, tyi nxinoo re' raa sánitín Panfilia, jee ntu ñá'an'-a ka' jín raa nuun' tiñu sá'á raa. ³⁹ Ntu nkúnuún natú'un ni'in raa. Saáva nkusín raa, jee nke'en Bernabé Marcos jee kua'an' raa ini' barkú' nuun' ñu'un káa ma'ñú nteñú'un naní Chipre.

⁴⁰ Soo nkaji Pablo Silas. Jee sáa nkuvi níkan' rá ñani' ya Ito'o'-ó kumí re'

ráa jee natyituví re' ráa sáva sikúnkuvi ráa tiñu vá, tyi íyó máni' ini' re', jee nkene ráa yukuán kuá'an' ráa. ⁴¹ Jee njia'a Pablo kuá'an' re' rá sánitfin Siria jín Cilicia, jee nnatyituví Pablo rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús.

Timoteo kútá'an-a jín Pablo jín Silas

16 Jee suni ña'an' Pablo ñuun' Derbe jín Listra. Jee yukuán nnee' ñin tee ya níkin'-i ñujiín' Jesús, naní Timoteo. Kúvi re' se'ya yíí ñin ña'an' ñuun' Israel ya kúneí ini' ña Jesús. Soo táá' re' kúvi tee Grecia. ² Rá ñani' ñuun' Listra jín Iconio, ya kúneí ini' ráa Jesús, nka'an' va'a ráa jie'e' re'. ³ Nkuini Pablo kutá'an' Timoteo jín-i, saáva nsa'á circuncidar Pablo maa, ya ke'ne'-e ntí' ñiin Timoteo sáva stúvi ya kúvi re' tee Israel. Nsa'á Pablo su'va jín re' sáva nsíkítí' ráa ini' rá ñivi Israel néé' rá ñuun' yukuán, tyi ní'i ráa jíní' ya táá' re' kúvi tee Grecia. ⁴ Inajée sáa njia'a ráa rá ñuun' yukuán, nñaku'va ráa tu'un nuun' rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús, ya nkunaa' ini' rá tee nísotíñú apóstol jín rá tee kúná'nú néé' Jerusalén, jín ya ntatúní' rává sáva sikúnkuvi rá ñivi maa. ⁵ Saáva rá ñivi ya yí'í ráa nuun' Jesús, jee nñuneí ini' ráa kuneí ini' ráa Jesús. Jee ni kivi' nkukue'e' ráa ka' nkivi nuun' Jesús.

Kájíkuiti' ntuvi ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' Pablo jie'e' ñin tee Macedonia

⁶ Jee njia'a ráa kuá'an' ráa sánitfin Frigia jín Galacia, tyi ntu njia'a Tatyí' Íí' Ndiosí' stekútu'ún ráa tu'un va'a sánitfin Asia. ⁷ Soo sáa nkenta ráa sánitfin Misia, jee nñukú ráa kivi ráa sánitfin Bitinia, soo ntu njia'a Tatyí' Íí' Jesús kivi ráa maa. ⁸ Saáva njia'a ráa sánitfin Misia jee nkenta ráa ñuun' Troas.

⁹ Jee kájíkuiti' ntuvi ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' Pablo yakuáá'. Ntúvi nuun' re' ñin tee Macedonia íñí nityí', jee nikan' tá'ví'-i nuun' re': “Kiji nú nuun' Macedonia jee tyineí nú ránu'u'.”

¹⁰ Sáa nini' re' ya nxiné'én' nuun' Ndiosí' nuun' re', jee nsa'á stákoo rání^a sáva kene rán' k'i'ín' rán' Macedonia, tyi nini' kájí rán' ya kána Ndiosí' ránu'u' stekútu'ún rán' tu'un va'a re' nuun' ráa.

Pablo jín Silas nnee' ñuun' Filipos

¹¹ Nkene rán' ñuun' Troas kuá'an' rán' jín barkú'. Jee kuá'an' nna' rán' nuun' ñu'un naní Samotracia káá ma'ñú. Jee ne kivi' steñu'ún nkenta rán' ñuun' Neápolis. ¹² Jee ne yukuán ña'an' rán' ñuun' Filipos,

^a 16:10 Yukuán nkajíé' nkutá'an' Lucas jín Pablo jín rá inka tee ya nkutá'an' ráa jín re'.

ya kúvi ñuun' maá ñá'nú ka' ya t̄in Macedonia.^a Rá ñivi ñuun' Roma nkenta ñakunee' ñuun' Filipos. Jee ké'ín kivi' nnee' rání' ñuun' yukuán.

¹³ Kivi' nájiávi, nkene rán' yuvé'í koo yuu' nuun' kivi rá ñivi nuun' ñuun'. Jee ñá'an' rán' yúnteká'nú, nuun' ká'vi ini' rán' ya íyó nuun' ká'an' rá ñivi Israel jín Ndiosí'. Jee ñakunee' rán' jee nka'an' rán' jín rá ña'an nkukútú. ¹⁴ ñin rá ña'an vá naní Lidia. Xíko ña sa'ma lí'í néé' ya'vi. Vaji ña ne ñuun' Tiatira. Néñu'un ña Ndiosí'. Jee tésó'o ña, jee nsá'á Ito'o'-ó nkajia' ini' ña ya ntiin ña rá tu'un ya nkatyi' Pablo. ¹⁵ Jee sáá ñanuté ña jín rá tá'an ve'í ña, nkana ña ránu'u' jee nikan' tá'ví' ña:

—Ré ká'vi ini' rán' ya kúneí nijia ini' ni' Jesús, kiji rán' kinoo rán' ve'í ni'.

Jee nsínú' ña ini' rán'.

¹⁶ Nkuví-i ñin ítyí sáá kuá'an' rán' nuun' ká'an' rán' jín Ndiosí', jee nketá'an' rán' ñin ñasútyí ya kúvi musú' nke'en ñivi. Jee nijin ini' ña, tyi yí'í tatyí' kini ini' ña. Nni'in' ví'í rá ito'o' ña xu'un sá'á ña, tyi nkatyi' ña ná kuvi ityinúún'. ¹⁷ Jee suviña níkin' ña Pablo jín rán', jee kánajín ña:

—Rá tee ya'á kúvi rá musú' ya jiátínú Ndiosí', ya kúñá'nú ka' nuun' ni'í. Stékútú'ún ráa nuun' ráno'ó naja nanitá'ví' rán' —nkatyi' ñasútyí vá.

¹⁸ Kue'e' kivi' nsá'á ña ya'á, jee nkuníní ví'í ini' Pablo. Jee nnaikó re' jee nkatyi' re' nuun' tatyí' kini vá:

—Nuun' súví Jesús ya kúvi Cristo, tátúní' ni' nuun' nú, kene nú ñasútyí vá.

Jee kuísá nkene-e ña.

¹⁹ Sáá nini' rá ito'o' ña ya nni'í tuneí ini' ráa ya nsá'á ni'in' ráa ka' xu'un sa'á ña, jee ntiin ráa Pablo jín Silas, jee nsíu'un ráa rává nuyá'vi, nuun' sánáa' ráa rá kuatyí ityinúún' rá tee néetiñu. ²⁰ Jee sáá ñanaka ráa rává nuun' rá tee nisotínú, nkatyi' ráa:

—Rá tee ya'á, sá'á ráa tuntíxín jín rá ñivi ñuun'-ó, tyi tee Israel ví ráa. ²¹ Jee stékútú'ún ráa nuun'-ó rá ñujiín' néen ráa, soo ntu yínetu' t̄in-ó maa, ni ya sa'á-o maa tyi kúvi-ó ñivi Roma —nkatyi' rá tee vá.

²² Jee ntavi' rá ñivi siki' Pablo jín Silas. Jee rá tee néetiñu ntava' ráa sa'ma rává, jee ntatúní' ráa ya ku'va rá soldado rává jín tuxíi. ²³ Jee sáá nkuví njiá'va ví'í rá soldado rává, jee ntuví ráa rává ini' vekaa. Jee ntatúní' ráa nuun' mayórí' kúmí vekaa, ya nito kumí re' rává. ²⁴ Jee sáá nkuví ntatúní' ráa nuun' re' su'va, jee ntuví re' rává ne nuun' kúnú ka' ini' vekaa, jee ntuví kutú re' jie'e' rává ma'ñú rá uvi' yutun véi.

²⁵ Soo yatin kuvi ñuún, Pablo jín Silas ká'an' ráa jín Ndiosí' jee jíta ráa nákuetú'ún ráa Ndiosí'. Jee tésó'o rá inka ñivi násí' ini' vekaa.

²⁶ Sanaan' jee ntaan nasíkuiti' ne nkisi nuun' nsama' jie'e' vekaa. Jee

^a 16:12 Vjí jíaku'un ini'-ó tu'un griego ya'á. Soo íyó va'a ka' kátyí'-ó xí'na distrito nsú ká' ñuun' ñá'nú ka'. Nijo kumí' distrito ntiin Macedonia.

va'ani jee nine ni'i rá yuvékáa, jee nñanaji' maá rá kaa nnu'ni' ntáká rá yí'í vekaa. ²⁷ Jee sáa nnoto mayórí', jee nini' re' ya núne rá yuvékáa, jee ntava'-a yutyi' espada-a, jee yaku' ka' ka'ni'-i maáa, tyi nka'vi ini'-i ya nkaku rá násí' ini' vekaa. ²⁸ Soo ni'in nkanajín Pablo:

—¡Koto nani sa'á kini nú maánú! Tyi néé' ii' ntáká rán' ya'á.

²⁹ Jee nikan' re' ñu'un', jee numíji'í' nkivi re'. Jee nkisi re' jee ñakuini' íti re' ityinúún' Pablo jín Silas. ³⁰ Jee ntava' re' raa jee nikatú'ún re' raa:

—¿Ná kúvi ya íyó sa'á ni' sáva natava' Ndiosí' nu'u' nuun' kuatyí ni' nanitá'ví' ni'?

³¹ Jee nkatyi' raa:

—Kuneí ini' nú Ito'o'-ó Jesús, jee natava' Ndiosí' no'ó nuun' kuatyí nú nanitá'ví' nú. Su'va nanitá'ví' nú jín tá'án ve'i nú.

³² Nstekútu'ún raa tu'un Ito'o'-ó nuun' re' jín nuun' ni'i rá néé' ve'i re'. ³³ Maá hora yakuáa' yukuán, jee kuá'an' re' jín raa, jee nñakete re' rá nuun' ntúfi' raa. Jee kuísá ñanuté re' jín ni'i rá tá'án ve'i re'.

³⁴ Jee nke'en re' raa kuá'an' jín re' ve'i re'. Njia'a re' nyaji' raa. Jee nkusi' ini' re' jín rá tá'án ve'i re' tyi ninu' ini' raa Ndiosí'.

³⁵ Jee sáa nkunijin', jee ntají rá tee néetiñu rá najiá'á' raa, jee nkatyi' raa:

—Siaá' rá tee vá.

³⁶ Nkatyi' mayórí' tu'un vá nuun' Pablo:

—Nkatyi' rá tee néetiñu ya siaá' ni' ránó. Saájee ntañú'ún kene rán jee kuá'án va'a rán.

³⁷ Soo nkatyi' Pablo nuun' raa:

—Njia'a nijin' raa ránu'u', sù ntu nnásanáa' raa siki' ránu'u' retá' íyó kuatyí rán', súka' kúvi rán' se'ya ñuun' Roma.^a Jee ntuví raa ránu'u' vekaa. Jee ntañú'ún, ¿á tává' yu'u' raa ránu'u'? Ntuné íyó sa'á raa su'va. Nkíji maáráa jee kitava' raa ránu'u'.

³⁸ Jee nkatyi' rá najiá'á' tu'un ya'á nuun' rá tee néetiñu. Jee nyu'ví raa sáa nkuká'nú ini' raa ya se'ya Roma ví rává. ³⁹ Jee nkiji raa, jee nñaka'an' va'a raa jín rává. Ntava' raa rává vekaa, jee nikan' tá'ví' raa nuun' rává ya kene rává ñuun'. ⁴⁰ Sáa nkene Pablo jín Silas vekaa, jee ña'an' raa ve'i Lidia. Sáa niyo tútú raa jín rá ñani' jín rá ku'va yí'í ñujiín' Jesús, jee nñasáneí raa ini' rává. Jee nkene raa ñuun'.

Nsa'á raa tixin' ñuun' Tesalónica

17 Njia'a Pablo jín Silas ñuun' Anfípolis jín ñuun' Apolonia, jee nkenta raa ñuun' Tesalónica. Yukuán niyo ñin ve'i sinagoga

^a 16:37 Ntatúni' ñuun' Roma ya ntu kúvi xinó'o raa rá se'ya ñuun' Roma retú ntu sánáa' raa jje'e' rává xí'nañú'ún.

nuun' kútútú rá ñivi Israel súkuá'a ráa Tu'un Ndiosí'. ²Sáni nkaan Pablo, ña'an' re' yukuán. Jee uní' sátu' kivi' nájiávi ráa, jee nkuayu'ú re' jín ráa sáni kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí'. ³Nnakatyí' va'a re' ka' tu'un vá. Jee nxiné'én' re' ya Tu'un Ndiosí' nkatyi'-i ya Cristo, jee íyó kuno'o-o jee nateku' ii'-i kene nteñu rá ní'i'. Jee nkatyi' Pablo:

—Cristo ví Jesús. Maaré' ví ya stékútu'ún ni' nuun' rán.

⁴Ké'ín ráa ninu' ini' jee nnaşikánitá'án ráa maaráa jín Pablo jín Silas. Jee suni sukuán nsa'á kue'e' rá ñivi ntu kúvi Israel, ya nééñu'un ráa Ndiosí', jín kue'e' rá ña'an kúñá'nú. ⁵Soo rá ñivi Israel ya ntu nínú' ini', jee ñú'ún kuíñi ini' ráa né'yá ráa Pablo jín Silas. Jee nsikétá'án ráa rá tee kúxi káné'én ya jíkónúun nuyá'vi. Jee sáa nsatútú ráa kue'e' ñivi, jee nsa'á ráa tuntíxín nuun' ñuun' vá. Jee sáa nta'vi' ráa ve'i Jasón, nnañukú ráa Pablo jín Silas sáva tava' ráa rává nuun' rá ñivi nkenta yukuán.

⁶Soo sáa ntu nnáni'in' ráa rává, nsíu'un ráa Jasón jín ké'ín rá ñani' jínú' ini' tu'un Jesús ku'a'an' nuun' rá tee néetiñu ñuun' vá. Jee nkanajín ráa:

—Suviráa ví ya sá'a kue'e' tuntíxín ni' ñiví, jee suni nkiaa' ráa ya'á. ⁷Jee jiá'a Jasón néé' ráa ve'i re'. Jee ni'i rá ñivi ya'á kenta ráa siki' ya tátúní' tee nísotíñú nuun' ñuun' Roma, tyi kátyí' ráa ya íyó inka ka' tee nísotíñú naní Jesús.

⁸Sáa nteso'o rá ñivi yukuán jín rá tee néetiñu tu'un ya'á, jee nkuníní ini' ráa. ⁹Nte'uvi rá tee néetiñu ya tyisoneen Jasón jín rá tee kútá'án jín re' xu'ún, jee nsiáá' ráa rává.

Pablo jín Silas néé' ñuun' Berea

¹⁰Yankuaa', kuísá ntañú'ún, ntyuítí' rá ñani' Pablo jín Silas ku'a'an' ne ñuun' Berea. Sáa nkenta ráa yukuán, jee nkivi' ráa ini' veñu'un rá ñivi Israel. ¹¹Soo rá ñivi yukuán nkuva'a ka' ini' ráa nsú ká' rá ñivi ñuun' Tesalónica, tyi vane' ñu'un káñá ini' ráa ntiin ráa tu'un ya'á. Jee ni kivi' súkuá'a ráa Tutu' Íi' níso Tu'un Ndiosí', sáva kuni' ráa ré ya naá' ví ya kátyí' Pablo jín Silas. ¹²Jee saáva ninu' ini' kue'e' ví'í ráa jín kue'e' rá ñivi Grecia, kúvi tee, kúvi ña'an kúñá'nú. ¹³Sáa nkuká'nú ini' rá ñivi Israel, néé' ñuun' Tesalónica, ya suni stékútu'ún Pablo Tu'un Ndiosí' ñuun' Berea, jee suni ña'an' ráa yukuán, sáva sa'á níní ráa ini' rá ñivi ñuun' vá kune'yá rává Pablo jín Silas, jee sa'á ráa tuntíxín. ¹⁴Soo kuísá ntañú'ún, rá ñani' yí'í ñujín' Jesús, ntyuítí' ráa Pablo ku'a'an' yúnteñú'ún. Soo nkinoo Silas jín Timoteo ñuun' yukuán. ¹⁵Jee rá ñani' kútá'án jín Pablo, ñanaka ráa re' ne ñuun' Atenas. Jee nkatyi' re' nuun' ráa, ya katyi' ráa nuun' Silas jín Timoteo, ya íyó kiji rává ñaku'a' nkuyatyí' nuun' re', jee kuíre kuano'on' ráa.

Pablo néé' ñuun' Atenas

¹⁶ Soo ni nnetu Pablo ráa ñuun' Atenas, nkuníní ini'-i, tyi nini'-i ya ntyítú ñuun' vá máá santú' ñun'éyú'. ¹⁷ Ìñajée ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel, jee nkuayú'ú-u jín rá ñivi Israel jín rá inka ñivi néñu'un ráa Ndiosí'. Jee ni kivi' nka'an'-a nuyá'vi jín néni ñin ñivi kénta yukuán. ¹⁸ Soo íyó kél'ín rá tee ya sava ráa súkuá'a ñujín' epicúreo. Jee sava ráa súkuá'a ñujín' estoico. Jee nkantátú'un ráa jín-i, jee kél'ín ráa nkatyi':

—¿Ná kuíni katyi' tee nékáiyó ká'án' ya'á?

Jee inka ráa ka' nkatyi':

—Túvi-i kuéntá' ñin tee ya xiné'én'-e jie'e' rá ndiosí' to'o' inka ñuun'.

Nkatyi' ráa ya'á tyi nka'an' Pablo tu'un vá'a jie'e' Jesús jín jie'e' ya nateku' ii' re' jín ya nateku' ii' ñivi nteñu rá ní'.

¹⁹ Jee ntiin ráa maa kuanaka ráa maa nuun' nútútú rá tee nísotíñú, naní Areópago. Jee jíkátú'un ráa maa:

—¿Á kuvi kuká'nú ini' rán' tu'un jiáá ya'á, ya xiné'én' nú?

²⁰ Tyi vaji nú jín tu'un sín nasíkuiti' jie'e' so'o rání'. Jee kuíni rán' kuká'nú ini' rán' ná kuíni katyi' tu'un ká'án' nú.

²¹ Ni'i rá ñivi Atenas jín rá to'o' néé' yukuán, máá tiñu nákaní ráa tu'un jiáá ka' jee tés'ó ráa ná kúvi rá tu'un jiáá ka' ví-i íyó.

²² Jee ñí Pablo nteñu rá ñivi Areópago, jee nkatyi'-i:

—¿Ráno'ó tee Atenas! Né'yá ni' ya máá tiñu yíñú'un ví'í rán nuun' kue'e' ndiosí'. ²³ Tyi ni jíkónúun ni' né'yá ni' rá kue'e' santú' néñu'un

rán, jee nñani'in' ni' ñin altar ya yukuán niso tu'un ya'á: “Nuun' néñu'un-ó ñin ndiosí' ya ntu jíní'-ó.” Saájee ya néñu'un rán jee ntu jíní' rán, ya'á ví ya stékútú'un ni' nuun' rán. ²⁴ Ndiosí' ví ya nsa'á ñiví

jín ni'i ya íyó nuun'-u. Ya'á ví ya kúvi Ito'o' sükún jín ñiví. Jee ntu néé'-e ini' veñu'un ya sá'á rá tee. ²⁵ Ni ntuná' íyó ya kúvi sa'á ñivi

tyinei' ráa re', tyi ntuná' jiniñú'un-u. Tyi suvire' ví ya xtékú' re' ni'i ñivi, jee ístátáyi'-ó sá'á-a, jee jiá'a-a ni'i ya íyó. ²⁶ Nsa'á re' ya nuun'

métú'un tee nkene ni'i rá ñivi, sáva kunee' ráa kuáiyó ñiví. Jee ya ñani re' tiempú' kuteku' ráa jín rá xé'ñú nuun' kunee' ráa. ²⁷ Nsa'á Ndiosí'

rá ñivi sáva nanukú ráa re', jee sáva sanaan^a nani'in' ráa maa, ré nanukú ráa maa. Soo ntuné íyó íká-a nuun' ta ñin-ó. ²⁸ Tyi suvire' sá'á

ya tékú'-ó, kántá'-ó, jee íyó-ó. Suni ñin rá tee rán nyi'i tiñu re' ntee re' rá poema, jee ntee re': “Kúvi-órán se'ya itiyúkún' ndiosí'.”

²⁹ Saáva retú itiyúkún' Ndiosí' ví-ó, jee ntu íyó ka'vi ini'-ó ya Ndiosí' kúvi kuéntá' ñin santú' oro áxí plata áxí yuu' ya sá'á ñin tee tu'va sá'á re' maa sáni jiáni ini'-i. ³⁰ Soo tió' yata' ntu nsa'á kuéntá'

^a 17:27 Talvez

Ndiosí' ya ntu jíní' rá ñivi jie'e' re'. Soo vitan tátúní' re' nuun' kuaiyó ñivi nuun' ni'i ñiví ya nakani ini' ráa ñujiín' ráa. ³¹ Tyi ñani-i ñin kivi' nuun' sanáa' naa'-a kuatyi ni'i ñivi ñiví. Jee ñani-i ñin tee, sáva sanáa' re' jie'e' kuatyi ñivi. Jee nstúvi-i ya níso re' tiñu vá, tyi nñastekú' ii'-i re' nteñu rá ní'i' jee nxinákóo-o yikikúñu re'.

³² Sáa nteso'o ráa jie'e' ya náteku' ii' rá ní'i', jee sava ráa nka'an' u'vi'. Jee inka ráa ka' nkatyi':

—Teso'o tuku rán' nó jie'e' ya'á.

³³ Inajée nkene Pablo nteñu ráa. ³⁴ Soo niyo ñivi ká'vi ni ninu' ini' ráa tu'un nka'an' re' jee nñakuñi' ráa jín re'. ñin ráa kúvi Dionisio, ya kúvi tee nísotínú Areópago, sunisaá ñin ña'an naní Dámaris, jín rá inka ka'.

Pablo nnee' ñuun' Corinto

18 Sáa nkuvi rá ya'á, jee nkene Pablo ñuun' Atenas, jee kuá'an'-a ñuun' Corinto. ² Jee yukuán ninitá'an-a jín ñin tee Israel naní Aquila. Kúvi re' se'ya ñuun' Ponto. Sukuán nkenta re' ñuun' Corinto, ya nkene re' nación Italia. Nkenta re' jín ñasí'í re' Priscila. Nkene ráa tyi Claudio, tee nísotínú tátúní' re' nuun' ñuun' Roma, jee ntátúní' re' ya íyó kene ni'i rá ñivi Israel ñuun' Roma. Kuane'yá Pablo ráa.

³ Jee nkinjo re' jín ráa jee nsatínú re' jín ráa. Tyijie' ñin nuun' ni tiñu yítínú-u jín ráa, ya sá'á ráa vesayo sa'ma. ⁴ Jee ta kivi' nájiávi, jiá'an'-a nkuayu'ú-u ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel. Nnunasí-i nsínú'-u ini' rá ñivi Israel jín suni rá ñivi griego sáva tiñ ráa tu'un Jesús. ⁵ Sáa nkene Silas jín Timoteo Macedonia, jee sáa nkenta ráa ñuun' Corinto, nkají'é Pablo máa tiñu stékútu'un-u tu'un jie'e' Jesús. Jee ístúvi-i nuun' rá ñivi Israel ya Jesús ví Cristo, [ya ñani Ndiosí' sáva natava'-a ñivi nuun' kuatyí ráa]. ⁶ Soo sáa nnuni'in ráa jín Pablo, jee sáa ká'an' niva'a ráa siki' re', jee nkisi re' tikatyaa' sa'ma re', sáva naistúvi re' ya íyó siki' ráa. Jee nkatyi'-i:

—Siki' maarán ví ya kiji ya xinó'o Ndiosí' ráno'ó. Nsú ka' siki' ni' ví-i. Ne ntañú'ún, kika'an' ni' jín rá ñivi ntu kúvi Israel.

⁷ Jee nkene-e ve'i sinagoga, jee kuá'an'-a ve'i ñin tee naní Ticio Justo, ya néñu'un re' Ndiosí'. Jee néé' ve'i re' máa xiín ve'i sinagoga. ⁸ Jee Crispo ví tee kúná'nú sinagoga. Suvire' jín ni'i tá'an ve'i re' nkuneí ini' ráa Ito'o'-ó. Jee sáa nteso'o kue'e' ñivi ñuun' Corinto tu'un ya'á, jee ninu' ini' ráa jee ñanuté ráa.

⁹ Jee yakuáá' kájkuiti' ntuvi ya nistúvi Ito'o'-ó nuun' Pablo jee nkatyi'-i:

—Koto yú'ví nú. Ka'an' nú ka' tu'un ni'. Koto jiákuñi' nú nuun' ká'an' nú. ¹⁰ Tyi íñí ni' jín nú. Ni ñin ntuná' kasi' nuun' nó sáva nsá' sa'á kini ráa nó. Tyi íyó kue'e' ví'í ñivi ni' kivi nuun' ni' ñuun' ya'á.

¹¹ Jee nnee' re' iin kuiya' iñu' yoo' yukuán, jee xiné'én' re' Tu'un Ndiosí' nuun' raa.

¹² Jee saá kúvi Galión tee nisotíñú ya tátúní' sánitíin Acaya, jee ityí nka'an' nuún rá ñivi Israel, jee ntavi' raa Pablo, jee ñañaka raa maa vetíñú. ¹³ Jee kátyí' raa:

—Sínú tee ya'á ini' rá ñivi sáva kuneñu'un raa Ndiosí' nsú ká' kuá' tátúní' ley-ó.

¹⁴ Mááyó Pablo ka'an'-a nékúvi, jee nkatyi' Galión nuun' rá ñivi Israel:

—Retú máá naá' nsa'á kini re' áxí na kuatyí ni'in nsa'á re', máá naá' ya néfka' ke'ne' ini' ni' teso'o ni' ráno'ó, ñivi Israel, nékúvi. ¹⁵ Soo retú kuatyí jie'e' tunká'an' rán ví-i, jín jie'e' rá súví, jín jie'e' tu'un ley rán, jee maarán sanáa' maa. Ntu kuíni ni' kuvi ni' tee jie'né' tiñu ya sanáa' jie'e' rá tiñu ya'á.

¹⁶ Jee ntava'-a raa ini' vetíñú. ¹⁷ Iñajée ntiin ni'i raa tee kúñá'nú nuun' ve'i sinagoga rá ñivi Israel, naní Sóstenes. Jee njia'a raa maa ityinúún' vetíñú. Soo ntuné nsa'á Galión kuéntá' ya sá'á raa.

Nnikó Pablo ñuun' Antioquía jee nkajié'é re' ya uní' ityí nika-a jín tu'un Jesús

¹⁸ Sáa nkuvi nnee' Pablo ñuun' Corinto kue'e' kivi' ka', jee nka'an'-a ka' jín rá ñani' yí'í ñujiín' Jesús, jee ntiin-i barkú' kuá'an'-a ñuun' Siria, jín Priscila jín Aquila. Ne ntiá'an nkene-e, jee ni néé' i'i-i ñuun' Cencrea, nuun' néne nívi rá barkú'. Jee yukuán nsañíin-i xini'-i, tyi su'va stúvi ya nsikúnkuvi-i iin tiñu ya ntyisóyu'ú-u sa'á-a nuun' Ndiosí'. ¹⁹ Jee nkenta raa ñuun' Éfeso. Jee nxinóo re' Priscila jín Aquila yukuán. Jee nkivi re' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel jee nkuayu'ú-u jín rá ñivi Israel. ²⁰ Sáa nikan' raa ya kinoo re' ka' jín raa, soo ntu nkuíni re'. ²¹ Iñajée nka'an' re' ka' jín raa, jee nkatyi' re':

—Tukuni nikó ni' nuun' néé' rán, ré Ndiosí' kuíni —nkatyi'-i.

Jee ntiin-i barkú' ñuun' Éfeso jee kuá'an'-a. ²² Sáa nkenta-a ñuun' Cesarea, ñaka'an'-a jín rá ñivi ya kúnei ini' raa Jesús. Kuíre kuá'an'-a ñuun' Antioquía. ²³ Sáa nkuvi nnee'-e yukuán yaku' tiempú', jee nkene-e kuá'an'-a jiá'a-a ta ñuun' sánitíin Galacia jín Frigia. Jee yukuán natyituví-i ni'i rá ñivi níkin' ñujiín' Jesús.

Apolos stékútu'ún ñuun' Éfeso

²⁴ Nkenta iin tee Israel naní Apolos ñuun' Éfeso. Se'ya ñuun' Alejandría ví re'. Ká'an' va'a nasíkuiti' re', jee jíní' noo-o Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu' Íí', ya naní Escrituras. ²⁵ Tee vá nkutu'va-a ityi Ito'o-ó. Jee vane' ñú'ún ví'í ini'-i ká'an'-a jie'e' Jesús, jee nxiné'én'

naa'-a jie'e' vá. Soo jíní'-i kuatyí kuití' tu'un nxiné'én' Juan jie'e' ya síkuánuté re' rá ñivi. ²⁶Jee kǐjié'é-e ká'án' neí ini'-i ini' ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel. Sáa nteso'o Priscila jín Aquila ya ká'án'-a, jee ntiin sǐn raa maa jee nkatyi' naa' raa ka' ityi Ndiosí' nuun'-u. ²⁷Sáa ká'vi ini'-i kǐ'in'-i Acaya, jee rá ñani' ya kúneí ini' raa Jesús, nnaśanéí raa ini'-i. Jee ntee raa nuun' tutu' nuun' rá ñivi yukuán, ya níkin' ñujiín' Jesús, sáva nakuatá'ví raa re' sáa kanta' re' yukuán. Sáa nkenta-a yukuán, jee ntyineí ví'í-i rá ñivi jínú' ini' tu'un Jesús tyi íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá-a raa. ²⁸Tyi ñi'in nnaťyuu'un náa' nijin' re' rá ñivi Israel ityi. Tyi ñatúnú-u Tutu' Í' níso Tu'un Ndiosí', sáva nstúvi kájí-i, ya Jesús ví Cristo, [ya ñani Ndiosí' tatúní' ñiví].

Néé' Pablo ñuun' Éfeso

19 ¹⁰Sáa néé' Apolos ñuun' Corinto, Pablo njia'a ma'ñú yuku. Jee nkanta-a ñuun' Éfeso. Jee yukuán nnaķetá'án-a jín ké'in' ñivi y'í' ñujiín' Ndiosí'. ²Jee níkatu'ún-u:

—¿Á nkivi Tatyi' Í' ráno'ó sáa ñinu' ini' rán?

Nnaxiníko' raa:

—Soo ni ntiá'an nteso'o rán' ré íyó Tatyi' Í'.

³Jee níkatu'ún Pablo:

—¿Na jie'e' ñanuté rán, résa?

Jee nnaxiníko' raa:

—Ñanuté rán' sáni nxiné'én' Juan.

⁴Jee nkatyi' Pablo:

—Juan nsíkuánuté re' rá ñivi ya nnaķani ini' raa jie'e' kuatyí raa. Jee kátyí' re' nuun' rá ñivi ya íyó kuneí ini' raa iin tee kiji yaťa' re'. Jesús ví tee vá ya íyó kuneí ini' raa —nkatyi' Pablo.

⁵Sáa nteso'o raa ya'á, jee ñanuté raa, sáva stúvi raa ya kúneí ini' raa Ito'o'-ó Jesús. ⁶Jee sáa ntyisó Pablo na'á re' raa jee nkivi Tatyi' Í' ini' raa. Jee nka'an' raa inka nuun' rá tu'un. Jee nka'an' raa tu'un, ya njia'a Ndiosí' nuun' raa. ⁷Yatin uxuvi' (12) tee ví ñi'í raa.

⁸Uní' yoo' já'án' Pablo ini' veñu'un rá ñivi Israel, jee nka'an' neí ini' re'. Jee ká'án' re' jee sǐnú re' ini' rá ñivi, jie'e' ityi nuun' tátúní' Ndiosí'. ⁹Soo sava ñivi nkuni'in ini' raa, jee kújiáá' ini' raa. Jee ká'án' u'vi' raa jie'e' ityi vá nuun' rá ñivi. Jee nxinóo re' raa, jee kuā'an' re' jín rá ñivi níkin' ñujiín' Jesús. Jee ta kivi' xiné'én' re' rá ñivi Tu'un Ndiosí' ini' ve'i súkuá'a ya kúvi ve'i iin tee naní Tiranno. ¹⁰Nxiné'én' re' su'va uvi' kuiya'. Saáva nteso'o ñi'í rá ñivi sánitiin Asia tu'un Ito'o'-ó, kúvi rá ñivi Israel, kúvi rá ñivi griego.

¹¹Jee nsá'á Ndiosí' ya sá'á Pablo rá tiñu máa ñá'nú rá anasí, ¹²Jee ne

rá pañú' áxí sa'ma, ya níkin' yikikúñu re', jee jiánaka ráa maa nuun' rá kú'ví', jee núvi ráa, jee kéne rá tatyí' kini yí'í ñivi ranika'.

¹³ Saájee sava rá ñivi Israel jíkónúun ráa tává' ráa rá tatyí' kini yí'í rá ñivi. Jee nnunasí ráa jiátíñú ráa súví Ito'o-ó Jesús nuun' rá ñivi yí'í tatyí' káni. Kátyí' ráa:

—Nu'u' tátúní' nuun' nú jín súví Jesús, ya stékútú'un Pablo, ya kene nú ñivi ya'á.

¹⁴ Jee íyó uxá' se'ya iin tee Israel naní Esceva. ñin sutu' kúñá'nú ví re'. Jee nsá'á ráa su'va.

¹⁵ Soo tatyí' káni vá nnaxiníko-o nuun' ráa:

—Jíní' nijia nì' Jesús. Jee jíní' nì' jie'e' Pablo. Soo ráno'ó, ¿né iin kúvi rán, résa? —nkatyí'-i.

¹⁶ Jee tee yí'í tatyí' káni vá nava-a siki' ráa jee nkúneí-i jín ráa. Jee nsá'á kini ví'í-i ráa jee ninu ñiin ráa nkaku ráa ve'í vá jee ntufí' ráa.

¹⁷ Nkuká'nú ini' ni'í ñivi ñuun' Éfeso ya'á, kúvi rá ñivi Israel, kúvi rá griego. Jee nyu'ví ni'í ráa. Jee nnakuetú'un ví'í ráa ka' Ito'o-ó Jesús. ¹⁸ Jee kue'e' ráa kúneí ini' ráa Jesús nkenta néne yu'ú ráa kuatyí' ráa. ¹⁹ Jee kue'e' rá sá'á tásí nástútú ráa rá tutu' tásí ráa, jee nteñu'un' ráa maa nuun' ni'í rá ñivi. Jee nsá'á ráa kuéntá' nasa ya'vi rá tutu' jee nkuká'nú ini' ráa ya kúvi vixiko ují' mil (30,000) xu'un plata. ²⁰ Su'va ñetenuun tu'un Ito'o-ó, jee kue'e' ví'í ka' ñivi tñin tu'un re', jee ñá'nú ví tu'un vá tyi kúneí tu'un vá jín rá ñivi.

²¹ Sáa nkuvi ya'á, ñani ini' Pablo ya xí'na k'i'in'-i rá ñuun' tñin Macedonia jín Acaya, ni kua'an'-a ñuun' Jerusalén. Jee kátyí'-i:

—Sáa ya njia'a nì' yukuán, suni íyó k'i'in' nì' nuun' ñuun' ká'nú Roma.

²² Jee ntyuítí' re' uví' rá tee nuun' Macedonia ya tyíneí tá'an ráa re', Timoteo jín Erasto. Jee maaré' nkinoo iinúun ka' Asia.

Nkútixín ráa ñuun' Éfeso

²³ Tiempú' yukuán niyo nasíkuiti' tixín' jie'e' ityi vá. ²⁴ Tyi niyo iin tee naní Demetrio ya sátíñú re' jín kaa plata. Sá'á re' nityú' kaa plata ya túvi-i kuéntá' veñu'un nuun' neñu'un rá ñivi santú' Artemisa.^a Jee kue'e' xu'un ní'in' rá tee sá'á tiñu vá jín re'. ²⁵ Jee nnástútú re' rá tee sátíñú jín re' jín suni rá inka tee yítíñú tiñu kuéntá' tiñu sá'á re', jee nkatyí' re':

—Ráno'ó tátá'. Suvirán jíní' ya tiñu ya'á sá'á-ó ví ya sá'á-a ya kúkúká-ó. ²⁶ Né'yá rán jee tés'ó rán, ya Pablo vá nsjínú' re' ini' kue'e' ñivi xinoo ráa rá santú', tyi kátyí'-i ya nsú ndiosí' ví rá santú' sá'á ñivi.

^a 19:24 Artemisa ví ndiosá' tú'un ya ntu kúvi nijia ndiosí'. Nka'vi ini' ráa ya tyíneí ña ráa koo ntyíkin ráa. Tu'un griego ví Artemisa. Jee tu'un latín ya nka'an' rá ñivi Roma, Artemisa kúvi Diana.

Nsú kuatyí ñuun' Éfeso nsa'á re' su'va, tyi suni yatin ni'i ñuun' tiin Asia nsa'á re' maa. ²⁷ Jee íyó tu'un yú'ví yá kuityi ini' rá ñivi tiñu sá'á-ó.

Jee nsú kuatyí tiñu sá'á-ó, tyi suni ntuná' kiya'vi ka' maá veñu'un Artemisa nuun' rá ñivi. Ndiosá' máá ñá'nú ví ña. Jee suni ntuná' kiya'vi ña nuun' ráa. Suviña ví yá neñu'un ni'i rá ñivi Asia jín ni'i ñiví.

²⁸ Sáa nteso'lo ráa ya'á, jee nsa'á xini' ráa, jee nkanajín ráa:

—¡Máa kúná'nú ka' ví Artemisa, yá neñu'un rá ñivi Éfeso!

²⁹ Jee nkunaan nkusu'va ví'í rá ñivi ni'i ñuun' vá. Jee ntin ráa Gayo jín Aristarco, rá tee Macedonia yá kútá'an jín Pablo. Jee nuún ini' rá ñivi jee ninu ráa kuá'an' ráa nuun' teatro jín ni uvi' rá tee vá. ³⁰ Jee Pablo nkuini re' kivi re' kuiñi re' ityinuún' rá ñivi. Soo rá ñivi yí'í ñujiín' Jesús, ntu njiá'a ráa kivi re'. ³¹ Jee sava rá tee nisotíñu nuun' ñuun' Asia kámani ráa jín Pablo. Jee suni ntají ráa tu'un nuun' re', yá jíkán' tá'ví' ráa yá nkivi re' teatro vá.

³² Jee kél'in rá ñivi kútútú yukuán nkanajín ráa iin tu'un, jee inka ráa ka' nkanajín inka tu'un. Tyi nkunaan nkusu'va ví'í rá ñivi kútútú. Kue'e' ráa ntu nini' na jie'e' nkutútú ráa. ³³ Jee sava ráa njiá'a tu'un nuun' Alejandro sákatyi'-i. Jee tyína'á rá ñivi Israel maa ityinuún' rá ñivi. Jee xínéna'á Alejandro nuun' ráa yá kasi' ráa yu'ú ráa, sáva nama re' maaré' jín rá kútá'an jín re'. ³⁴ Soo sáa nkuká'nú ini' ráa yá tee Israel ví re', jee kánajín tútú ráa nín uvi' hora:

—¡Máa kúná'nú ka' ví Artemisa yá neñu'un rá ñivi Éfeso!

³⁵ Jee sáa nsikíkuñi' secretario ñuun' vá rá ñivi jee nkatyi'-i:

—Ráno'ó ñivi ñuun' Éfeso. ¿Á ntu jini' ni'i rá ñivi yá ñuun' Éfeso jito va'a veñu'un Artemisa kúná'nú ka' jín santú' ñuné'yú' maaña yá nkikuté' súkún, résa? ³⁶ Ni iin nkúvi katyi' yá ntu náá' ví ya'á. Saáva jiniñuún' rán yá numású' rán, jee koto na sá'á rán, ré ntu xí'na jiáni va'a ini' rán. ³⁷ Tyi nkínaka rán rá tee ya'á, sú ntu sakuí'ná ráa veñu'un, jee ntu ká'an' kini ráa né'yá ráa ndiosá' neéñu'un rání'.

³⁸ Jee Demetrio jín rá tee sá'á nityú' yá kútá'an ráa jín-i, retú suviráa íyó tixín' jín inka ñivi, íyó vetíñu jee íyó rá tee néetiñu. Jee yukuán xikóná'an ráa tá'an ráa. ³⁹ Soo ré kuíni rán ka', kisanáa'-ó maa nuun' junta kana tee néetiñu sáni kátyí' ley. ⁴⁰ Tyi íyó nijia tuyu'ví xikóná'an rá tee nisotíñu Roma ránu'u', yá sá'á tixín-ó, tyi ntuná' jie'e' íyó sá'á-ó tuntíxín, jee ntuná' íyó yá nama-o maáo jie'e' nkutútú-ó su'va.

⁴¹ Sáa nkatyi' re' ya'á, jee nnatyuityí re' rá ñivi nkutútú yukuán.

Kuá'an' tuku Pablo nuun' Macedonia jín Grecia

20 Sáa ni'i tixín', jee nkana Pablo rá ñivi yí'í ñujiín' Jesús. Jee násanéi re' ini' ráa. Jee nka'an'-a ka' jín ráa, jee nkene-e kuá'an'-a Macedonia. ² Jee yukuán jiá'a re' nuun' rá ñuun', jee násanéi

re' ini' rá ñivi níkin' ityi Jesús jín kue'e' tu'un. Jee nkenta re' Grecia. ³Yukuán nkinoo re' uní' yoo'. Sáa sukuáni kene re' kī'in' re' Siria jín barkú' nékui, jee nátú'un rá ñivi Israel ya ka'ni' raa re'. Saáva nka'vi ini'-i nikó-o jia'a-a Macedonia. ⁴Rá tee ya'á nkutá'an jín re':

Sópater, se'ya Pirro, tee ñuun' Berea,
jín Aristarco jín Segundo rá tee ñuun' Tesalónica ví raa,
jín Gayo ñuun' Derbe,
jín Timoteo,
jín Tíquico jín Trófimo, rá tee ñuun' sánitfin Asia ví raa.

⁵Rá tee ya'á kua'an' nuun', jee nnetu raa ránu'u' ñuun' Troas. ⁶Sáa nkuví viko ixtatílá' ntu yí'í levadura, jee nkene rán' ñuun' Filipos jín barkú'. Sáa njia'a u'un' kivi' nkenta rán' ñuun' Troas. Jee yukuán nkinoo rán' uxa' kivi'.

Pablo néé' ñuun' Troas

⁷Jee kivi' xí'nañú'un ya káji'é semana nkutútú rán' kaji' nká'nú rán'. Pablo nstekútu'un Tu'un Ndiosí' nuun' raa. Sukuán kene re' kivi' steñu'un, saáva néé' re' ká'an' re' ne savañuún. ⁸Yí'í ví'í kantil ini' ve'i súkún nuun' kútútú rán'. ⁹Jee néé' iin tee sútyí naní Eutico yu'ú ventana. Jee kúneí ma'ná jín re'. Jee kúkuéntú Pablo kue'e' tiempú'. Jee ítyí nkixi' re', jee ñete' re' ne ya uní' piso. Jee nñane'en raa maa soo ya ni'i'-i. ¹⁰Soo sáa nnuun Pablo, jee ñakava-a yata' tee sútyí vá, jee ñakinumi re' maa, jee nkatyi' re':

—Koto yú'ví rán, tyi tékú' re'.

¹¹Jee nnaa Pablo jee nyaji' re' jín raa. Jee kue'e' tiempú' nkúkuéntú re' ne nkunijin'. Inajée kua'an' re'. ¹²Jee kuano'on' raa jín tee sútyí vá. Soo tékú' re', jee nkusi' xá ini' raa.

Nkene rán' ñuun' Troas jee kua'an' rán' ne ñuun' Mileto

¹³Jee xí'na ránu'u' ñaku'un ini' barkú' jee ña'an' rán' nuun' ñuun' Asón, tyi yukuán nñake'en rán' Pablo. Tyi sukuán nñatú'un re' jín rán', tyi nkuini re' kaka jié'é re'. ¹⁴Sáa nñaketá'an re' jín rán' ñuun' Asón, jee nñaku'un re' ini' barkú' jín ránu'u'. Jee ña'an' rán' ñuun' Mitilene. ¹⁵Jee yukuán nkene rán' ini' barkú'. Inka kivi' njia'a rán' xiín ñu'un káá sñn ma'ñú nteñú'un naní Quío. Jee inka kivi' nkenta rán' ñuun' Samos. [Jee nkinoo rán' ntí' ñuun' Trogilio.] Jee inka kivi' nkenta rán' ñuun' Mileto. ¹⁶Ñani ini' Pablo jia'a re' jín barkú' ñuun' Éfeso, sákua nkúkuéé re' ñuun' Asia. Tyi númí'-i kanta-a ñuun' Jerusalén, sáva kuiñi-i yukuán viko naní Pentecostés, réa' kuvi.

**Nátýunéi Pablo ini' rá tee kúná'nú ya yósó' raa nuun' rá
ñivi kúneí ini' raa Jesús ya néé' raa ñuun' Éfeso**

¹⁷Jee ne Mileto, ntají re' tu'un nuun' rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi, néé' ñuun' Éfeso, ya kúneí ini' raa Jesús, jee nkana re' raa. ¹⁸Jee sáá nkenta raa, jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Jíní' rán naja nsa'á ni' ni'i tiempú' nnee' ni' jín rán, ne kivi' xí'nañú'ún nkenta ni' Asia. ¹⁹Nsatíñú lá'ví ví'í ni' nuun' Ito'o'-ó. Jee niyo ítyí ya nkukuí'yá ini' ni' ya ñaku ini' ni' jee nno'o ni' tunó'ó nsa'á rá ñivi Israel, tyi nnatú'ún raa sa'á kini raa nu'u'. ²⁰Ntuná' nkúmání' ni' nkatyitu'ún ni' nuun' rán ya kúvi ya vá'a nuun' rán. Jee nxiné'én' ni' ráno'ó nutyitú jín ve'i ta ve'i. ²¹Nkatyitu'ún ni' nuun' rá ñivi Israel jín suni nuun' rá ntu kúvi ñivi Israel. Nnastúvi ni' ya naá' ya íyó nakani ini' raa jie'e' kuatyí raa, jee kunikin' raa Ndiosí', jee kuneí ini' raa Ito'o'-ó Jesús. ²²Vitan ki'in' ni' nuun' ñuun' Jerusalén, tyi tétuvi Tatyí' Íí' Ndiosí' nu'u'. Soo ntu jíní' ni' ná kuno'o ni' yukuán. ²³Soo ntaká ñuun' jiá'a ni', nástúvi Tatyí' Íí' ya naá' nuun' ni' ya kinaka raa nu'u' vekaa jee xinó'o raa nu'u'. ²⁴Ntu sá'a ni' kuéntá' maání' sú ka'ni' raa nu'u'. Kuatyí kuíni ni' sijínu ni' ityi ni', jee sikúnkuvi ni' tiñu ntaji Ito'o'-ó, Jesús, nuun' ni'. Tiñu vá ví ya istúvi ni' tu'un vá'a jie'e' íyó máni' ini' Ndiosí', sú ntuná' íyó ni'in-ó maa.

²⁵Jee ntañú'ún tes'o'ó rán. Jíní' ni' ya nkuní' ni'i rán ka' nu'u'. Nteñu rán nijkónúun ni', jee nstekútu'ún ni' ya kuvi kivi ñivi na'á Ndiosí' nuun' tátúní'-i. ²⁶Saáva nástúvi ni' ya naá' nuun' rán, ya ntuví siki' ni' ré naan' néni ñin ñivi. ²⁷Tyi ntuví nkúmání' ni' stekútu'ún ni' nuun' rán ni'i ya nsanáa' Ndiosí' sa'á-a.

²⁸Kumí rán maárán jee kumí rán ñanítá'án ya kúneí ini' raa Jesús. Tyi ñani Tatyí' Íí' ráno'ó, sáva kuvi rán rá tee kúná'nú nuun' raa, sáva kunaka rán rá ñivi kúneí ini' raa Ndiosí'. Ñati niñi' maá Se'ya re', sáa ni'i'-i nuun' kurúsi', sáva nake'en re' rá ñivi vá. ²⁹Nu'u' jíní' ya, ré kua'an' ni', jee kivi rá ñivi nteñu rán, jee nkíkuini' raa nukú raa xiná'ví raa rá ñanítá'án-ó sáva xináán' raa rává, kuéntá' vá'ú' xeen' ya jiá'ní'-i rá lantyi. ³⁰Jee ne nteñu rán koo rá tee ya kijié'é xiné'én' raa tu'un xiná'ví nuun' Tu'un Ndiosí'^a nuun' rá ñivi níta ñujiín' Jesús sáva tiñ rává tu'un xiné'én' raa sáva kunikin' rává raa. ³¹Saáva nito koo rán. Kuna'án rán ya nuví niñu' ya uní' kuiya' jee ntu nsíki'kuini' ni' nnakutíñú ni' nuun' ta ñin rán, ne nna'yu' ni'.

³²Vitan jee xínóo ni' ráno'ó na'á Ndiosí' sáva natyituvi re' ráno'ó, jín xintíin tu'un re' jie'e' íyó máni' ini' re', ya kúvi sikújia tu'un vá

^a 20:30 Áxí kúvi katyi'-ó: tu'un tiákuá.

ráno'ó kúneí ini' rán Jesús, jín ya kuvi sa'á-a ya ni'in' rán ta'vi', ya ku'va re' nuun' ni'i rá ñivi ya nsásín re' raa sáva ki'i raa nuun' re'.

³³ Ntu nkuíni ni' ni xu'un' plata ni xu'un' oro ni sa'ma ni ñin ñivi.

³⁴ Maárano'ó jíní' ya nsatínú ni' jín na'á maání', sáva ke'en ni' ya jiniñú'un ni' jín ya jiniñú'un rá kútá'an jín ni'. ³⁵ Jee jie'e' nsa'á ni' ni'i ya'á, jee su'va nnastúvi ni' ya íyó satínú ni'in-ó sukuán, sáva tyinei-ó rá ñivi kumáni' nuun'. Naku'un ini' rán tu'un ya nkatyi' Ito'o'-ó Jesús: “Netu' kúvi-ó ka' ku'va-ó nsú ká natiin-ó.”

³⁶ Jee sáa nkuvi nkatyi' Pablo ya'á, jee nñakuñi' íti re' jín ni'i raa, jee nka'an re' jín Ndiosí'. ³⁷ Jee nna'yu' ví'í ni'i raa. Jee ñinumi raa Pablo, jee nteyu'ú ví'í raa nuun' re'. ³⁸ Nkukuéká ví'í ka' ini' raa ya nkatyi' re' ya nkuní' raa ka' re'. Jee ñanaka raa re' nuun' barkú'.

Kua'an' Pablo ñuun' Jerusalén

21 Sáa nxinóo rán' raa, jee nkene rán' jín barkú'. Jee ña'an' naa' rán' ne ñu'un káá sín ma'ñú nteñú'un naní Cos. Jee inka kivi' nkenta rán' ñuun' Rodas. Nekuán jee ne ñuun' Pátara.

² Jee yukuán nketá'an rán' ñin barkú', ya kua'an' ñuun' Fenicia. Jee ñaku'un rán' maa, jee nkene rán' jín-i kua'an' rán'. ³ Jee nini' rán' ñu'un káá sín ma'ñú nteñú'un naní Chipre. Jee nxinóo rán' maa ityi sátín, jee kua'an' rán' nuun' ñuun' Siria. Jee nkenta rán' ñuun' Tiro, nuun' xinúun rá tee síkaka barkú' rá nantínú niso-o.

⁴ Jee yukuán nnani'in' rán' rá ñivi níta ñujiin' Jesús. Jee nkinoo rán' uxa' kivi' yukuán. Jee njia'a Tatyí' Íi' tu'un nuun' raa, jee nkatyi' raa nuun' Pablo ya nk'i'n'-i ñuun' Jerusalén. ⁵ Sáa ni'i tiempú' yukuán, jee nkene rán'. Sáa ni'i raa, jín ñasí'í raa, jín rá se'ya raa, ñanaka raa ránu'u' ne yuñúun', nuun' káá nteñú'un, jee nñakuñi' íti rán' yunteñú'un jee yukuán nka'an' rán' jín Ndiosí'. ⁶ Ká'an'-órán, nkatyi' rán' nuun' ñin inka rán'. Jee nnaa rán' barkú', jee nnikó raa ve'i raa.

⁷ Jee nkene rán' Tiro jee nkenta rán' ñuun' Tolemaida. Yukuán ni'i ya nika rán' jín barkú'. Inajée ñane'yá rán' rá ñani' níta ñujiin' Jesús, jee nkinoo rán' jín raa ñin kivi'. ⁸ Jee kivi' steñú'un nkene rán' jee nkenta rán' ñuun' Cesarea. Ña'an' rán' ve'i Felipe. Kúvi re' tee stékutú'un Tu'un Ndiosí'. Nkuvi re' ñin ni uxa' [rá tee ya ñani rá apóstol sáva nkumí raa rá ña'an lá'ví]. Jee nkinoo rán' jín re'. ⁹ Íyó kumí' se'ya sí'í nuun' re' ya ntiá'an taná'á raa jee ká'an' raa Tu'un Ndiosí' ya njia'a-a nuun' raa.

¹⁰ Sáa nnee' rán' ké'in kivi' yukuán, nkenta ñin tee naní Agabo, ya nákaní re' tu'un kéne yu'ú Ndiosí'. ¹¹ Sáa nkenta re' nuun' rán', jee ntiin re' mantiyí' Pablo. Jee ntenu'ni' re' máá na'á re' jín jie'e' re', jee nkatyi' re':

—Kátyi' Tatyí' Íí' Ndiosí', ya tee xí mantyíjí ya'á, sukuán tenu'ni' rá tee Israel tee vá nuun' ñuun' Jerusalén. Jee naku'va ráa re' xintíin rá tee ntu kúvi Israel.

¹² Sáá nteso'o rán' ya'á, jee maárán' jín rá ñivi ñuun' vá, jíkán' tá'ví' rán' nuun' Pablo ya nkí'ín' re' ñuun' Jerusalén. ¹³ Saájee nnaxiní'kó re':

—¿Nakui tyi ná'yú' rán jee jíáxin rán ánima' ni'? Tyi nsá' kuatyí íyó tú'va ni' ya kunu'ni' ni', tyisa' suni íyó tú'va ni' kuvi' ni' ranika' nuun' ñuun' Jerusalén jie'e' Ito'o'-ó Jesús.

¹⁴ Soo sáá ntu nsijínu rán' ini' re', jee ntu nka'an' rán' ka'. Nkatyi' rán':
—Kuvi sáni kuíni Ito'o'-ó.

¹⁵ Sáá njia'a rá kivi', nnaśatú'va rán' jee kuá'an' rán' Jerusalén.

¹⁶ Jee sava rá ñivi ñuun' Cesarea ní'kín' ñujiín' Jesús, nkutá'an ráa jín ránu'u'. Jee ñana'ka ráa ránu'u' nuun' ve'i tee naní Mnasón nuun' sáva nkinoo rán' yukuán. Kúvi re' tee ñuun' Chipre. Jee kue'e' tiempú' ní'kín' re' ñujiín' Jesús.

Ñane'yá Pablo Jacobo

¹⁷ Sáá nkenta rán' ñuun' Jerusalén, rá ñani' yí'í nuun' Jesús, jee nkusi' ini' ráa nne'yá ráa ránu'u'. ¹⁸ Jee kivi' steñu'ún, ña'an' Pablo jín rán' nne'yá rán' Jacobo. Jee nkenta ni'i rá tee kúñá'nú nísotíñú nuun' rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús. ¹⁹ Jee sáá njia'a Pablo tónii' nuun' ráa, jee nna'kani re' ta ñin rá tiñu nsa'á Ndiosí', sáá nsa'á re' tiñu nteñu rá ñivi ntu kúvi Israel.

²⁰ Sáá nteso'o ráa ya'á, jee nna'kuetú'ún ráa Ndiosí'.
Jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Ñani', ya jíní' nú ya k'é'ín mil ñivi Israel kúneí ini' ráa Jesús. Jee ñú'ún káñá ini' ráa síkúnkuvi ráa tu'un ley ntatúní' Ndiosí' yana'án.

²¹ Íyó rá ñivi kátyí' nuun' ráa, ya xiné'én' nú ni'i rá ñivi Israel, ya néé' inka rá país, ya íyó xinoo ráa tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés, jee ya koto sá'á circuncidar ráa rá se'ya ráa, ya nsá' niso ráa seña Ndiosí' nuun' yikikúñu ráa. ²² Saájee, ¿ná sa'á-ó? Tyi sú naja ka' jee kuni' ráa ya nkiaa' nú. ²³ Saájee sa'á nú su'va, sáni ya katyi' rání'. Nteñu rán' íyó kumi' tee ya íyó síkúnkuvi ráa tu'un, ya ntyisóyu'ú ráa nuun' Ndiosí'.

²⁴ Kí'ín' soko' nú sana' jín ráa, sáva nonoo ráa nuun' Ndiosí'. Jee tyunáán nú ya táví' ráa, sáva kuvi seté xini' ráa sánikuá' costumbre-ó. Jee kuni' ni'i rá ñivi ya ntuná' íyó ya naá' tu'un nteso'o ráa xini' nú. Soo suni síkúnkuvi nú ya kátyí' tu'un ley. ²⁵ Soo rá ñivi, ya ntu kúvi Israel, ya ínú' ini' ráa tu'un Jesús, jee ya ntee rán' tu'un nuun' ráa ya ñani ini' rán'. Nkatyi' rán' ya kuni'yo ráa ya nkají' ráa kuñu ya nsóko' nuun' rá santú' ñuné'yú', ni ñiñi', ni kuñu rá kiti ya jí'ni ráa sukun', ni koto sá'á téní ráa.

Ntiin ráa Pablo ini' veñu'un

²⁶ Inajée Pablo nkutá'an jín ni kumi' rá tee vá, kivi' steñu'un. Jee sáa nonoo ráa nuun' Ndiosí', jee nkivi' ráa veñu'un ká'nú, jee nkatyi' ráa na kivi' ni'i tiempú' nnonoo ráa nuun' Ndiosí', sáva kivi soko' ta iin ráa sana' nuun' Ndiosí' kivi' vá.

²⁷ Jee yatin ni'i ya uxá' kivi', jee kélín rá ñivi Israel, ya váji Asia, nini' ráa re' ini' veñu'un ká'nú. Jee nsisáa ráa xini' rá ñivi yukuán. Jee ntiin ráa maa. ²⁸ Nkanajín ráa:

—jRáno'ó, tee Israel! jTyinei rán ránu'u! jTyi tee ya'á ví ya xiné'én' re' siki' ñivi-ó, jín siki' tu'un ley, jín siki' veñu'un ya'á! jJee su'va xiné'én' re' ni'i rá ñivi néé' ni'i ñuun'! Jee suni nkivi' re' jín rá tee griego ini' veñu'un ya'á. Su'va nstívi re' ini' veñu'un í' ya'á.

²⁹ Nkatyi' ráa su'va, tyi ya nini' xí'na ráa Trófimo jín re' nuun' ñuun' vá. Trófimo ví tee kúvi ñuun' Éfeso. Jee ká'vi ini' ráa ya nkivi Pablo jín tee vá ini' veñu'un ká'nú.^a

³⁰ Jee ni'i ñuun' vá nkuníni ini' ráa. Jee ni'i ráa jínu nkanta ráa ntiin ráa Pablo. Nsiu'un ráa maa tyiké'i veñu'un, jee ntañu'un kuiti' nñakasi' ráa rá yuvé'í. ³¹ Sáa nñukú ráa ka'ni' ráa maa, jee nkanta tu'un nuun' general, ya tátúní' re' nuun' rá soldado Roma, ya íyó tixín' ni'i ñuun' Jerusalén. ³² Jee ntañu'un kuiti' nñastútú re' rá soldado jín rá capitán jee ninu ráa ku'lan' ráa nuun' íñí rá ñivi. Sáa nini' rá ñivi ya vaji general jín rá soldado, jee ñakuñi' ráa ya jiá'a ráa Pablo. ³³ Jee sáa nkenta general jee ntiin re' maa, jee ntatúní' re' ya ku'ni' ráa maa jín uvi' cadena kaa. Jee nikatu'un re' né iin ví-i jee ná nsa'á-a. ³⁴ Nutyítú, nkanajín ta iin ráa sín sín tu'un. Jee ntu nkuká'nú ini' re' ya naá', tyi kúvaa' ví'í ráa. Jee ntatúní' re' nuun' rá soldado, ya kinaka ráa maa nuun' ve'i cuartel nuun' néé' rá soldado. ³⁵ Sáa nkenta ráa nuun' escalera ve'i vá, jee niyo ya nniso rá soldado maa, tyi xeen' ví'í sá'á rá ñivi. ³⁶ Tyi nnita ni'i rá ñivi yata'-a, jee kánajín ráa:
—jÍyó kivi' re'!

Nnama Pablo maáa nuun' rá ñivi

³⁷ Sáa ma'kuá' kivi' ráa ini' ve'i vá, jee Pablo nkatyi' nuun' general:

—¿Á kivi katyi' ni' ntí' nuun' nú?

Jee nkatyi' general:

—¿Á jíní' nú ka'an' nú tu'un griego? ³⁸ ¿Á nsuvi' nú ví tee Egipto, ya nsa'á tuntixín siki' rá tee yósó' nuun' ñuun' yana'an? Jee ña'an' nú nuun' ñu'un sain jín kumi' mil (4000) tee jiá'ní' ñivi.

^a 21:29 Soo ley kátyí' ya ntu kúvi kivi ñivi inka nación ini' veñu'un ká'nú Jerusalén.

³⁹Jee nkatyi' Pablo:

—Suvini' ví nijia iin tee Israel. Vaji ni' ne ñuun' Tarso ya tñin Cilicia. Maání' ví se'ya ñuun' kúná'nú. Jíkán' ni' nuun' nú ya taji nú ka'an' ni' jín rá ñivi.

⁴⁰Jee sáa ñanetu' general ka'an'-a, jee ñakuñi' Pablo nuun' escalerá, jee ntee re' na'á re' nuun' raa, sáva níin koo raa. Jee sáa níin nkuvi raa jee nka'an' re' tu'un hebreo:

22—¡Ráno'ó ñani' jín tátá! ¡Teso'o rán ya katyi' ni', ya nama ni' maání' nuun' rán!

²Sáa nteso'o raa ya nka'an'-a tu'un hebreo, jee níin ka' nkuvi raa. Jee nkatyi'-i:

³—Maání' ví tee Israel. Nkaku ni' ñuun' Tarso, ya tñin Cilicia. Soo ña'nu ni' ñuun' Jerusalén ya'á. Tee tu'va naní Gamaliel nxiné'én' va'a re' nu'u' jie'e' tu'un ley rá jí'ó yana'án. Ní'ún káñá ini' ni' sikúnkuvi ni' nuun' Ndiosí', kuéntá' ntaká ráno'ó vitan. ⁴Nsa'á kini ni' rá ñivi níta ñujín' Jesús, jee ne sánáa' ni' ya ka'ni' raa rá ñivi vá. Jee ni'ni' ni' raa, kúvi tee kúvi ña'an, jee ñanaka ni' raa vekaa. ⁵Jee sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú kúvi nastúvi raa ya naá', ya ká'án' naa' ni'. Tyi suviráa ví ya ntaji tutu' nuun' ni', ya ku'va ni' nuun' rá ñani'-ó Israel néé' ñuun' Damasco, sáva kuni' raa ya tiñu níso ni'. Jee ña'an' ni' ñuun' Damasco, sáva tñin ni' rá ñivi yí'í ñujín' vá, ku'ni' ni' raa, jee kinaka ni' raa Jerusalén, sáva xinó'o rán' raa.

Nnakani Pablo nasa nnakani ini' re' jee nkivi re' nuun' Jesús

(Hechos 9:1-19; 26:12-18)

⁶Sáa ní'ún ni' ityi kua'an' ni', jee sáa nkuyatin ni' ñuun' Damasco, yatin sava nuví, jee sanaan' ñanute' ví'í nuva ñu'un' ne súkún jee ntyu'un tiyu'-u nu'u'. ⁷Jee nnaniso ni' nuun' ñu'ún, jee nteso'o ni' iin tatyí' yu'ú ya kátyí'-i nuun' ni': “¡Saulo! ¡Saulo! ¿Ná kúvi tyi jíto u'ví' nú nu'u?” ⁸Jee níkatu'ún ni': “¿Né iin ví nú, Ito'o' ni'?” Jee nkatyi'-i: “Suvini' ví Jesús tee ñuun' Nazaret, ya jíto u'ví' nú.” ⁹Nini' rá tee nkutá'án jín ni' nuva ñu'un, [jee nyu'ví ví'í raa], soo tatyiyu'ú vá ntu nini' raa nasa nkatyi'-i nuun' ni'. ¹⁰Jee níkatu'ún ni': “¿Ná kúvi ya sa'á ni', Ito'o' ni'?” Jee nkatyi' Ito'o'-ó: “Nakoo, jee kuá'án ne ñuun' Damasco. Yukuán katyi' iin tee ni'í ya ntaji ni' nuun' nú ya sa'á nú.” ¹¹Jee ntu nkúvi ka' kuneyá ni', tyi ni'in ví'í nstúún'-u nuun' ni'. Soo rá tee kútá'án jín ni' ntiin raa na'á ni' jee ña'an' raa jín ni' ne ñuun' Damasco.

¹²Íyó iin tee naní Ananías. Kúvi re' tee yítíñú síkúnkuvi re' tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés. Ni'í rá ñivi Israel ya néé' yukuán ká'án' va'a raa jie'e' re'. ¹³Jee nkenta re' ñakuñi' re' xiín ni', jee nkatyi' re' nuun' ni': “Ñani' Saulo. Nakuneyá.” Jee máá hora kuiti'

nnakune'yá nì' jee nini' nì' re'. ¹⁴ Jee nkatyi' re': “Ndiosí', yá nneñu'un rá jí' yana'án-ó, ñani re' nó sáva kumi' nú yá kuíni re' sa'á nú, jee sáva kune'yá nú máá maá tee yá naa' kúvi re' nuun' Ndiosí', jee sáva teso'o nú yá ka'an' re'. ¹⁵ Tyi suvinú nastúvi nú yá naá' jie'e' re' nuun' ni'i rá ñivi, yá nini' nú jín yá nteso'o nú. ¹⁶ Jee ntañú'ún, ¿ná nétu nú? Nakuiñi' jee kuanuté. Kakan' tá'ví' nuun' Ito'o'-ó jee nasánoo re' jie'e' kuatyí nú”, su'va nkatyi' Ananías —nkatyi' Pablo.

Nnakani Pablo nasa ntají Ndiosí' re' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel

¹⁷ Suni nkatyi' Pablo:

—Jee nnikó tuku nì' nuun' Jerusalén. Yukuán sáá ká'án' nì' jín Ndiosí' ini' veñu'un ká'nú, jee kájíkuiti' ntuvi yá nxiné'én' Ndiosí' nuun' nì'. ¹⁸ Jee nini' nì' Ito'o'-ó yá ká'án'-a: “Kunumi'. Jee ñama' kene nú Jerusalén. Tyi ntín raa yá naá' yá stúvi nú jie'e' nì’.” ¹⁹ Jee nkatyi' nì': “Ito'o' nì'. Suviráa jíní' yá jiá'án' nì' ni'i rá ve'i sinagoga nuun' kútutú rá ñivi Israel, jee tñin nì' rá ñivi ínú' ini' raa no'ó, jee ntuví nì' raa vekaa jee njia'a nì' raa jín yo'o. ²⁰ Jee sáá ña'ni' rá tee ñuun' Jerusalén Esteban, yá stúvi re' yá naá' jie'e' no'ó, jee íñi nì' yukuán, jee jiá'ayu'tú nì' yá ka'ni' raa maa. Jee nkumí nì' rá sa'ma rá tee jiá'ní' maa.” ²¹ Jee Ito'o'-ó nkatyi' nuun' nì': “Kuá'án, tyi tají íká nì' nó nuun' rá inka nación yá ntu kúvi Israel”, sukuán nkatyi' Ito'o'-ó —nkatyi' Pablo.

Nkinqo Pablo xintín general

²² Jee nteso'o raa ne yá nkatyi' re' tu'un ya'á, soo nkají'é nkanajín raa:

—Xináán' rán ñin tee íyó su'va nuun' ñiví ya'á.

Tyi ntuví íyó kuteku' re'.

²³ Kánajín raa, jee kisi raa sa'ma níji raa, jee ne xínává' raa tikatyaa' nuun' tatyí', tyi kítí' ví'í ini' raa. ²⁴ Saáva ntatúní' general vá yá rá soldado kınaka raa Pablo ini' ve'i cuartel nuun' néé' rá soldado. Ntātúní' re' yá tyi'i raa yo'o maa jee xiná'má' raa maa, sáva kuká'nú ini' raa na kuatyí ví yá nsa'á-a yá kánajín rá ñivi siki'-i. ²⁵ Soo sáá jí'ní' raa maa jín ñin, sáva kuun raa yo'o maa, jee nkatyi' Pablo nuun' capitán yá íñi yukuán:

—¿A ynetu' yá kuun rán yo'o ñin se'ya ñuun' Roma, yá ntiá'an sanáa' rán kuatyí?

²⁶ Sáá nteso'o capitán ya'á, jee ñakatyi' re' nuun' general:

—¿Ná kúvi yá sa'á nú? Tyi se'ya ñuun' Roma ví tee ya'á.

²⁷ Jee nkuyatin general nuun' Pablo, jee nkatyi' re':

—¿Á suvinú ví se'ya ñuun' Roma?

Jee nkatyi' Pablo:

—Maání' ví.

²⁸Jee nkatyi' general:

—Nu'u' kue'e' ví'í xu'ún ntyunáán ni' sáva ni'in' ni' kuvi ni' se'ya ñuun' Roma —nkatyi' re' nuun'-u.

Jee Pablo nkatyi':

—Soo se'ya ñuun' Roma ví ni' ne ya nkaku ni'.

²⁹Saáva kuíntañú'ún nkuiyo rá tee xiná'má' maa nékúvi.

Jee suni ne máá general nyu'ví re', sáá nkuká'nú ini' re' ya tee Roma ví-i, tyi ya ni'ni' raa maa.^a

Íñi Pablo ityinúún' Justicia Nǎ'nú naciún Israel

³⁰Kuíni general kunaá' ini' re' ná kúvi ví ya tyíkuátyi rá ñivi Israel maa. Jee kivi' xtéñu'ún nsiaá' re' maa, jee ntatúní' re' ya nutútú' rá sutu' kuñá'nú jín ni'i rá tee Justicia Nǎ'nú ñuun' Israel. Jee ñanaka re' Pablo ityinúún' raa.

23 Jee yukuán nne'ya vá'a Pablo nuun' rá tee Justicia Nǎ'nú jee nkatyi' re':

—Ráno'ó ñani'. Kúvá'a ini' ni' tyi jíní' ni' ya jíka naá' va'a ni' ityinúún' Ndiosí' ne vitan.

²Jee ntají' sutu' kuñá'nú ka', ya naní Ananías, ya rá íñi yatin jín Pablo, ya katu' raa yu'ú Pablo. ³Íñajée nkatyi' Pablo nuun' re':

—Ndiosí' vá ku'va nó. Tyi sansu'va íyó nú.^b No'ó vá néé' ya'á, sáva sanáa' nú retú íyó kuatyi ni' sáni kátyí' tu'un ley ntatúní' Ndiosí'. Soo ¿nakui tyi jiá'a nú nuun' ley vá jie'e' tiñu sá'á nú? Tyi ntají' nú ya katu' raa yu'ú ni'.

⁴Jee rá tee íñi yatin jín re' nkatyi' raa:

—¿Á ténúun' nú sutu' kuñá'nú ka' ya yítíñu nuun' Ndiosí'?

⁵Jee nkatyi' Pablo:

—Ráno'ó ñani'. Ntu jíní' ni' ya suvire' ví sutu' kuñá'nú ka'. Tyi kátyí' Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu': “Koto ká'an' niva'a rán iin jie'e' tee nísotíñu nuun' ñuun'-ó.”

⁶Jee nini' Pablo ya sava raa kúvi raa saduceo, jín sava raa ka' kúvi raa fariseo, jee nkanajín re' nteñu rá tee Justicia Nǎ'nú yukuán:

—Ráno'ó ñani'. Nu'u' ví fariseo jín se'ya iin tee fariseo. Sánáa' rán jie'e' kuatyi nu'u', tyi íyó tu'un neí ini' ni' ya nateku' ii' rá níyi.

⁷Jee sáá nkatyi' re' ya'á, jee nkají'é nkantátú'un raa, rá fariseo jín rá saduceo. Jee síin síin nka'an' raa. ⁸Tyi rá tee kúvi saduceo

^a 22:29 Ntatúní' ley ñuun' Roma ya ntuví íyó xinó'o raa su'va iin se'ya ñuun' Roma retú ntiá'an sanáa' raa kuatyi ñivi vá. ^b 23:3 Ika' ve'f nka'yu kuíjín.

kátyí' raa ya ntuví náteku' ii' rá níyi, ni ntuví najiá'á' íí' Ndiosí', ni tatyí' ká'án'. Soo rá fariseo ínú' ini' raa ni'í ya'á. ⁹Nkuvaa' ni'in ví'í raa. Jee sava rá tee xíné'én' jie'e' tu'un ley ntatúní' Ndiosí' yana'án, ya íní raa jín rá fariseo, nnaquiñi' raa, jee nkatyi' raa:

—Ntuná' nání'in' rán' ni iin kuatyí, ya sá'á tee ya'á. Sanaan' re' iin tatyí' ká'án' áxí iin najiá'á' íí' Ndiosí' nka'an' jín re'.

¹⁰Sáa nxini'in' ví'í ka' kántátú'un raa, jee nyu'ví ví'í general, tyi nka'vi ini' re', ya tasáva raa Pablo. Saáva ntatúní' re' nuun' rá soldado, ya natava' raa maa nteñu rá ñivi, jee kinaka raa maa nuun' ve'i cuartel nuun' néé' rá soldado.

¹¹Yakuáá' kivi' steñu'ún yukuán ntuvi Ito'o-ó nuun' Pablo, jee nkatyi'-i nuun' re':

—Neí koo ini' nú, tyi kuéntá' nnaštúvi nú ya naá' jie'e' ni' Jerusalén, sukuán íyó nastúvi nú ya naá' jie'e' ni' ñuun' Roma.

Nnatú'ún raa ka'ni' raa Pablo

¹²Ya nkunijin' kivi' steñu'ún, nnatú'ún yu'u' sava rá tee Israel, jee ntyisóyu'ú raa nuun' Ndiosí' ya kuno'o raa ya nkají' raa, ni nkó'o raa nekuá' ka'ni' raa Pablo. ¹³Jee ví'í ka' uvixiko (40) rá tee nnatú'ún yu'u' sukuán. ¹⁴Ña'an' raa nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá tee kúñá'nú, jee nkatyi' raa:

—Ntyisóyu'ú rán' nuun' Ndiosí' ya nkají' rán' ne ka'ni' rán' Pablo. ¹⁵Saájee maaránú jín rá tee Justicia tají rán tu'un nuun' general. Jee kakan' rán ya kinaka re' maa nuun' ráno'ó, sáva katyi' rán nika' ya kuká'nú náa' ini' rán ka' jie'e' tee vá. Jee ne ntiá'an kenta re' jee ya kuiñi tu'va rán' ya ka'ni' rán' maa.

¹⁶Soo sáa nkuká'nú ini' se'ya yí ku'va Pablo jie'e' rá tu'un nnatú'ún yu'u' raa, jee ña'an'-a ini' ve'i cuartel rá soldado, jee nna'kani-i vá nuun' Pablo. ¹⁷Jee nkana Pablo iin rá capitán jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Kinaka nú tee sútyí ya'á nuun' general. Tyi íyó tu'un nakani re' nuun'-u.

¹⁸Saájee ñanaka capitán maa nuun' general jee nkatyi' re':

—Tee yí'í veka naní Pablo nkana-a nu'u'. Jee nikan'-a nuun' ni' ya kinaka ni' tee sútyí ya'á, tyi íyó ya nakani re' nuun' nú.

¹⁹Ntiin general na'á tee sútyí vá, jee nkuiyo sín raa. Jee nika'tu'ún re' maa:

—¿Ná kúvi ya katyi' nú nuun' ni'?

²⁰Jee nna'xiní'kó tee sútyí vá nuun' re':

—Rá tee Israel nnatú'ún raa ya steñu'ún kakan' raa nuun' nú, ya kinaka nú Pablo nuun' Justicia, sáva katyi' raa nika', ya ku'ni raa kuká'nú náa' ini' raa ka' jie'e'-e. ²¹Koto jiá'a nú sijínú' raa ini' nú, tyi

ví'í ka' uvixiko (40) rá tee nétu yu'u' raa re' yu'ú ityi. Jee ntyisóyu'ú raa nuun' Ndiosi' ya kuno'o raa ya nkají' raa ni nkó'o raa ne ka'ni' raa re'. Tyi ntañú'ún ya íní tu'va raa nétu raa no'ó ya ku'vayyu'ú nú maa.

²² Saájee nnatyuitiyí general tee sútyí vá, jee ntatúní' re' nuun'-u: —Koto nákaní nú nuun' ni iin ya nñakani nú nuun' ni'.

Ntají raa Pablo nuun' tee nísotíñú naní Félix

²³ Jee nkana re' uvi' rá capitán jee nkatyi' re' nuun' raa:

—Sa'á tú'va rán uvi' sientú' (200) soldado, jín unixiko uji' (70) rá soldado yósó' kiti, jín uvi' sientú' (200) soldado rá ina'á lanza, sáva kijín' rán ñuun' Cesarea, kaiin' yakuáá'. ²⁴ Suni satú'va rán rá kiti koso' Pablo, sáva koto va'a raa maa, jee kinaka raa maa nuun' Félix, tee kuñá'nú.

²⁵ Ntee general tu'un nuun' tutu', jee kátyí'-i su'va:

²⁶ “Claudio Lisias, nuun' Félix, tee nísotíñú ñá'nú. ¿Á íyó va'a nú? ²⁷ Tee ya'á ntiin rá tee Israel maa. Jee mááyó ka'ni' raa maa nékúvi. Jee nkenta ni' yukuán jín rá soldado, jee nsikáku ni' re', tyi nteso'o ni' ya kúvi re' tee Roma. ²⁸ Jee nkuini ni' kuká'nú náa' ini' ni', ná kuvi ya tyíkuátyi raa maa. Saáva ña'an' ni' jín-i nuun' Justicia Ñá'nú raa. ²⁹ Jee nkuká'nú ini' ni' ya tyíkuátyi raa maa jie'e' ley raa. Soo ntu íyó sikí'-i ya kuvi'-i áxí ya kí'-i vekaa. ³⁰ Soo sáa nni'in' ni' tu'un ya nátú'ún raa, ya ka'ni' raa maa, jee kuíntañú'ún ntají ni' maa nuun' nú. Jee suni ntatúní' ni' nuun' rá ñivi tyíkuátyi maa, ya kuajiaa' nakani raa nuun' nú, na kuatyi ví ya nsa'á re'”, sukuán ntee re' nuun' tutu' ña'an' nuun' Félix.

³¹ Saájee nsa'á rá soldado sání ntatúní' re' nuun' raa. Nke'en raa Pablo jee ña'an' raa jín-i yakuáá' kiví' yukuán nuun' ñuun' Antípatris. ³² Jee kiví' steñu'ún, jíka jie'e' rá soldado nnikó raa ve'i cuartel nuun' néé' raa ñuun' Jerusalén. Jee nxinóo raa rá soldado yósó' kiti, sáva kinaka raa Pablo. ³³ Sáa nkenta raa ñuun' Cesarea, jee nñaku'va raa tutu' vá nuun' tee kúñá'nú vá. Jee suni nñaku'va raa Pablo nuun'-u. ³⁴ Jee sáa nka'vi tee nísotíñú vá tutu', jee nñaku'va re' né ñuun' vaji-i. Soo sáa nkuká'nú ini' re' ya kúvi-i tee váji ñuun' Cilicia, ³⁵ jee nkatyi' re':

—Teso'o ni' ñujiin' jie'e' nú, retú nkenta rá ñivi ya xíkóná'án raa nó. Jee ntatúní' re' ya kumí raa maa ini' vetíñú ya nsa'á Herodes.

Náma Pablo maáa nuun' tee nísotíñú Félix

24 Jee u'un' kiví' ka', nkenta sutu' kúñá'nú ka', naní Ananías, jín sava rá tee kúñá'nú, jín iin tee naní Tértulo. Tiñu re' ví ya súkuá'a re' ley jee ká'an' re' jie'e' inka ñivi nuun' tee jíé'né' kuatyí. Jee ntyikuatyí raa Pablo nuun' tee kúñá'nú. ² Sáa nkana tee nísotíñú vá Pablo, jee Tértulo nkajíé'é nxíkóná'án re' maa, jee nkatyi' re':

—Ní'ín' rán' yá néé' ñunkúún ví'í rán' jie'e' yá vá'a sá'a nú. Jee suni va'a ka' nása'a va'a nú nación, tyi nityí tátúní' nú tyi tu'va ví'í nú. ³Ní'i nuun', kúsí' ini' rán' né'yá rán' ní'i yá nsa'a nú, jee nkúta'vi' ví'í rán' nuun' nú. Félix kúñá'nú ka'. ⁴Ntu kuíni nì' ixtá ví'í nì' tiempú' nú. Jee jí'kán' tá'ví' nì' nuun' nú yá kuva'a ini' nú tes'o nú yá ka'an' nì' yaku' ni.

⁵Jíní' rán' yá xéén' ví'í sá'a tee ya'á. Tyi sá'a re' tixín' nteñu rá ñivi Israel, yá néé' ní'i ñiví. Kúvi re' iin rá tee yósó' nuun' rá ñivi ní'kín' ityi tú'ún Jesús tee ñuun' Nazaret. ⁶Jee suvire' suni nnu'kú re' stíví re' veñu'un ká'nú, jee ntiin rán' maa. [Jee nkuini rán' sanáa' rán' kuatyí re' sáni kátyí' ley rán'. ⁷Soo nkiní general Lisias maaré' nteñu rán', jee nì'in ví'í níxtá re' maa xintín rán'. ⁸Jee ntatúní' re' yá kì'in' rán' xikóñá'an rán' maa nuun' nú.] Jee xiná'má' nú maa, jee kúvi kuká'nú ini' nú yá íyó naa' ní'i, yá xikóñá'an rán' maa nuun' nú —nkatyí' Tértulo.

⁹Jee suni ntyineí rá tee Israel tu'un nka'an' re', yá íyó naa' sukuán jie'e' re'. ¹⁰Jee sáa nsa'a tee nísotíñú seña yá ka'an' Pablo, jee nkatyí' re':

—Jíní' nì' yá ku'e'e' kuiya' kúvi nú tee tátúní' nuun' nación ya'á. Saáva kúsí' ini' nì', nama nì' maání' nuun' nú. ¹¹Kuvi nanukú nú jee kuká'nú ini' nú, yá ntu íyó ka' uxuvi' (12) kivi', yá ña'an' nì' Jerusalén nneñu'un nì' Ndiosí'. ¹²Soo ntuná' nání'in' ráa nu'u' kántá'an tú'un nì' jín ni iin ñivi, ni ntu nsa'a nì' tixín' jín rá ñivi ini' veñu'un ká'nú, ni ini' rá ve'i sinagoga, ni rá nuun' ñuun' ká'nú Jerusalén. ¹³Suni ntu kuvi nastúvi ráa yá naá' yá tyíkuatyí ráa nu'u'. ¹⁴Soo nána'ma' nì' tiñu ya'á nuun' nú. Ní'kín' nì' ityi ya'á, yá kátyí' ráa ityi tú'ún ví-i. Su'va néñu'un nì' Ndiosí' yá nneñu'un rá tájij' rání' yana'an. Tyi ínú' ini' nì' ní'i sáni kátyí' tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés yana'an jín ní'i tu'un ntee rá tee yá njia'a Ndiosí' maa nuun' ráa. ¹⁵Íyó tuneí ini' nì' yá sa'a Ndiosí', kuéntá' suni nétu ráa yá nateku' ii' rá níyi, vani ñivi naa' áxí ñivi káné'én, jee nakoo rá ñuné'yú' ráa. ¹⁶Saáva sukuáni núnasí nì' kunikin' nì' ityi vá'a, sáva kuni' nì' yá ntu níso nì' kuatyí nuun' Ndiosí' jín nuun' rá ñivi.

¹⁷Sáa njia'a ví'í kuiya' ní'kúténúún nì' rá inka ñuun', jee nntenta nì' ñuun' nì' Israel, sáva naku'va nì' caridad nuun' rá lá'ví' ya'á, jee suni soko' nì' nuun' Ndiosí'. ¹⁸Jee nñani'in' ráa nu'u' sáa sá'a nì' sukuán, tyi yá nsa'a ninu'un nì' maání' nuun' Ndiosí'. Soo ntu níyo ku'e'e' ñivi jín nì', ni ntu sá'a nì' tixín'. ¹⁹Soo rá ñivi Israel váji ñuun' Asia, jee íyó kuiñi ráa ityinúún' nú, jee xikóñá'an ráa nu'u' nuun' nú, retú íyó yá kuvi tyíkuatyí ráa nu'u'. ²⁰Áxí rá ñivi íñi ya'á, katyi' ráa na kuatyí nsa'a nì' yá nkuká'nú ini' ráa, sáa ní'ñi nì' nuun' Justicia Ñá'nú Israel. ²¹Kuatyí iin tu'un ni nkanajín nì' ityinúún' ráa: “Vitan tyíkuatyí rán nu'u' ityinúún' rán, yá kátyí' nì' yá nateku' ii' rá ní'i” —nkatyí' Pablo.

²²Nku'iin ini' Félix sanáa' re' kuatyí Pablo. Tyi jíní' va'a re' jie'e' ñujiín' vá. Jee nkatyí' re':

—Sáa kiaa' general Lisias jee sanáa' ni' tiñu nú.

²³ Jee ntatúni' re' nuun' capitán ya kúmí-i Pablo. Soo ku'va-a kuiñi núne Pablo ini' vekaa. Jee koto kúsá'an ni iin rán tyineí rá tá'an Pablo maaré'.

²⁴ Yaku' kivi' njia'a, nkenta Félix jín ñasí' re', naní Drusila, ya kúvi ña'an nuun' Israel. Jee ntají re' ñake'en ráa Pablo. Jee nteso'lo re' tu'un, ya nka'an'-a nasa kuneí ini' ñivi Cristo Jesús, ya ñani Ndiosí' tatúni' ñiví. ²⁵ Jee sáa nákaní Pablo jie'e' ya íyó kinoo ñaa' ñivi nuun' Ndiosí', jín jie'e' ya íyó nake'en-ó maáo, jín jie'e' ya koo iin kivi' sanáa' Ndiosí' jie'e' rá kuatyí ni'í rá ñivi, jee nyu'ví Félix, jee nkatyi' re' nuun'-u:

—Kuá'an ntañú'ún. Jee sáa íyó tiempú' ni', jee kana ni' nó.

²⁶ Jee suni nú'ún ini' re' ya ku'va Pablo xu'ún nuun' re' sáva siaa' re' maa. Saáva nkuké'in nkana re' maa nkukuéntú re' jín-i.

²⁷ Sáa njia'a uvi' kuiya', jee nñakuñi' inka tee naní Porcio Festo nuun' tiñu nniso Félix. Soo nkuini Félix ya kinoo va'a jín rá ñivi Israel, saáva nxinoo re' Pablo vekaa.

Pablo nnama maáa nuun' Festo

25 Sáa nkenta Festo nación vá, jee njia'a uni' kivi', jee nkene-e Cesarea jee ku'an'-a Jerusalén. ² Jee rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú Israel nkenta ráa nuun' re' jee nxikóná'an ráa Pablo nuun' re'. ³ Nikan' tá'ví ráa nuun' re' ya sa'á re' tumani ini' ya tají re' maa Jerusalén. Tyi nñatú'ún yu'u' ráa ya ka'ni' ráa maa ityi.

⁴ Injée nñaxiníko Festo ya Pablo yí'í vekaa Cesarea. Jee nsá' kue'e' ka' tiempú' jee k'in' re' yukuán. ⁵ Jee nkatyi' re':

—Saáva k'in' sava rá tee kúná'nú rán jín nu'u', jee yukuán xikóná'an ráa Pablo, retú íyó kuatyí-i.

⁶ Sáa nkinoo Festo yukuán una' áxí uji' kivi' ka', jee ku'an' re' nuun' Cesarea. Jee kivi' steñu'ún, nñakunee' re' nuun' sánáa' re' kuatyí. Jee ntají re' ya kinaka rá soldado Pablo.

⁷ Sáa nkenta Pablo, jee rá ñivi Israel vaji Jerusalén jee nkutútu' tiyu' ráa nuun' re', jee kue'e' ví'í tyíkuatyí ráa re' rá kuatyí ká'nú. Soo ntuná' nkúvi stúvi kájí ráa ya naá' jie'e' tu'un tú'ún vá.

⁸ Jee Pablo nnama re' maaré' jee nkatyi'-i:

—Ni ntuví na kuatyí vá nsá'á ni', ni siki' tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Israel, ni siki' veñu'un ká'nú, ni siki' tee tátúni' ni'í rá nuun' tñn Roma.

⁹ Soo Festo kuíni kinoo va'a jín rá ñivi Israel, jee nñkatu'ún re' Pablo:

—¿Á kuíni nú k'in'-ó Jerusalén, sáva sanáa' ni' tiñu nú yukuán?

¹⁰ Jee nñaxiníko Pablo:

—Íñí ni' ini' palacio nuun' káa ley tee tátúni' Roma. Ya'á íyó sanáa' nú jie'e' tiñu nu'u'. Tyi ntuná' nsá'á kini ni' siki' rá ñivi Israel. Jee jíní'

va'a nú ya'á. ¹¹ Retú íyó kuatyí nì' ya íyó ní'in' nì' ya ka'ni' ráa nu'u', jee ntu kú'ú'vi ini' nì' kuvi' nì'. Soo retú ntuví ya naá' ví ni ìin kuatyí ya xíkóná'án rá tee ya'á nu'u', jee ni ìin ñivi nkúvi naku'va nu'u' nuun' ráa. Jee jíkán' nì' ya tee tátúní' nuun' Roma sanáa' re' jie'e' tiñu nì'.

¹² Saájee Festo nnaťú'ún re' jín rá tee nákutí'nú nuun' re', jee nkatyi' re':

—Nìkan' nú ya sanáa' tee tátúní' Roma jie'e' nú, jee yukuán kì'in' nú nuun' re'.

Pablo ìní ityinúún' Agripa, tee tátúní'

¹³ Sáa njia'a yaku' kivi', Agripa, ya níso re' tiñu ya kúvi re' rey [ya tátúní' re' nuun' ñu'un ñuun' yukuán], jín Berenice nkenta ráa ñuun' Cesarea nne'yá ráa Festo. ¹⁴ Sáa nkinoo ráa kél'in kivi' yukuán, Festo nñakani jie'e' tiñu Pablo nuun' tee tátúní' vá, jee nkatyi'-i:

—Ya'á íyó ìin tee ya nxinoo Félix ini' vekaa. ¹⁵ Sáa nnee' nì' Jerusalén, jee rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú nuun' Israel, ntyikuatyí ráa maa. Jee nìkan' ráa ya sanáa' nì' ya ka'ni' maa. ¹⁶ Jee nnaixiní'kó nì' nuun' ráa, ya ntu íyó ñujín' rá tee Roma, ya naku'va ráa ni ìin tee xíkóná'án rá ñivi, ya ntiá'an kuiñi-i kune'yá-a nuun' rá ñivi xíkóná'án maa, jee nama-a maáa jie'e' kuatyí ya xíkóná'án ráa maa. ¹⁷ Saáva sáa nkenta ráa ya'á, jee kivi' xtéñu'ún, ntu nkúkuéé nì', jee nñakunee' nì' nuun' sanáa' nì' kuatyí. Jee ntají nì' ya kike'en maa. ¹⁸ Sáa ìní rá tee xíkóná'án maa, nka'vi ini' nì' ya tyikuatyí ráa maa jie'e' kuatyí ñá'nú. Soo ntuví ná íyó jie'e'-e. ¹⁹ Tyisa' kenta ráa sikì' re', tyi ntu nuún ini' ráa jín re' jie'e' ñujín' níkin' ráa neñu'un ráa Ndiosí' ráa, jín jie'e' ìin tee naní Jesús ya ya nì'i'. Soo kátyi' re' ya tékú'-u. ²⁰ Jee ntu nkúkánú ini' nì' nasa sa'á nì' jie'e' tiñu ya'á, jee nìkatu'ún nì' maa retú kuíni re' kì'in' re' Jerusalén, sáva sanáa' nì' jie'e' tiñu ya'á yukuán. ²¹ Soo sáa jíkán' Pablo ya kumí rán' maa ne sanáa' Augusto jie'e'-e, jee ntají nì' ya kì'i ìi'-i vekaa, ne tají nì' maa nuun' Augusto tee tátúní' Roma —nkatyi' Festo.

²² Nkatyi' Agripa nuun' Festo:

—Suní kuíni nì' teso'o nì' ya kátyi' tee vá.

Jee nnaixiní'kó Festo:

—Teen' teso'o nú ya katyi'-i.

²³ Ìñajée kivi' steñu'ún, nkenta Agripa jín Berenice. Jee nneñu'un ráa Agripa jín Berenice. Jee nkivi ráa ini' palacio, jín rá general, jín rá tee kúná'nú nuun' ñuun'. Jee ntají Festo ya kike'en rá soldado Pablo, jee nkinaka ráa maa. ²⁴ Jee nkatyi' Festo:

—Rey Agripa, jín ni'i rá tee nkutútú jín-ó. Kune'yá rán. Ya'á ví tee, ya xíkóná'án ni'i rá tee Israel nuun' nì' sáa neé' nì' ñuun' Jerusalén. Jee suní xíkóná'án ráa maa ya'á. Kánajín ráa ya ntu íyó kuteku'-u ka'.

²⁵ Soo nkuká'nú ini' nì' yà ntuví nà nsa'á-a yà ka'ni' rán' maa. Soo maaré' nikan' re' yà sanáa' Augusto jie'e' kuatyí re', saáva ñani ini' nì' tají nì' maa nuun' Augusto. ²⁶ Soo ntuví ná íyó ni ñin tu'un, yà kúvi tee nì' nuun' tutu' jie'e'-e nuun' ito'o'-ó. Saáva vaji náka nì' tee vá, sáva kuiñi re' ityinúún' rán', jee ñá'nú ka' vá kuiñi re' ityinúún' maánú, rey Agripa. Jee saáva ré nxiná'má'-ó maa, sáva kúvi tee nì' nuun' tutu' jie'e'-e. ²⁷ Tyi jíní' nì' yà nsá' sá'á va'a-ó, yà tají nì' ñin tee yí'í vekaa nuun' tee tátúní' Roma, soo ntu tájí nì' na jie'e' tyíkuátyi ráa maa.

Pablo nnama maáa nuun' Agripa

26 Saájee nkatyi' Agripa nuun' Pablo:
—Yínetu' rán' ka'an' nú jee nama nú maánú.

Ñajée nñane'en re' na'á re', sáva kuni' ráa yà ka'an' re'. Jee nnama re' maaré' su'va:

²—Rey Agripa, kúsíi' ini' nì' yà nama nì' maání' nuun' nú vitan, jie'e' ni'í yà tyíkuátyi rá ñivi Israel nu'u'. ³ Tyi jíní' nú ni'í rá costumbre rá ñivi Israel, jín ni'í tu'un jie'e' kúvaa yu'ú rání'. Saájee jíkán' tá'ví' nì' yà ká'nú koo ini' nú jee tesó'o nú yà katyi' nì'.

Nnakani Pablo sánikuá' níñi re' ne ntiá'an ntiin re' tu'un Jesús

⁴ Ya jíní' ni'í rá ñivi Israel nasa ña'nu nì' ne sútyí nì' ñuun' nì' ne xí'nañú'ún jín ñuun' Jerusalén. ⁵ Ya jíní' ráa kue'e' tiempú' yà ne xí'nañú'ún nyí'í nì' ñujiín' fariseo, yà nì'in yí'í xá ka' síkúnkúvi ráa ley Moisés nsú ká' rá inka ñivi níkn' ñujiín' Israel. Jee kúvi nástúvi ráa yà naá' jie'e' vá, ré kuíni ráa. ⁶ Jee vitan sánáa' rán jie'e' nu'u', tyi íyó tñeí ini' nì' yà ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' rá jíí' yana'án rán'. ⁷ Jee ni'í rání', yà kúvi rán' se'ya ityiyúkún' vaji ne nuun' rá uxuvi' (12) se'ya yí'í Israel, nuví niñu' ñú'ún káñá ini' rán' néñu'un rán' Ndiosí', jee íyó tñeí ini' rán' yà kenta yà ntyisóyu'ú re'. Kátata rey, jie'e' ya'á vá tyíkuátyi rá ñivi Israel nu'u'. ⁸ ¿Nakui tyi ntu kúvi inu' ini' rán' yà nástekú' Ndiosí' rá níyi?

Nito u'vi' Pablo rá ñivi yí'í nuun' Jesús

⁹ Ñajée nékúvi ñú'ún ini' nì', yà íyó sa'á kini ví'í nì' síkí' rá ñivi yà yí'í ráa nuun' Jesús, tee ñuun' Nazaret. ¹⁰ Jee sukuán nsa'á nijia nì' ñuun' Jerusalén. Ntaji rá sutu' kúñá'nú tiñu nuun' nì', jee ntuví nì' vekaa kue'e' rá ñivi yí'í nuun' Jesús. Jee sáa jíá'ní' rá ñivi rá ñivi vá, jee suni jíá'a nì' tu'un nì', yà kúvi' ráa. ¹¹ Jee kue'e' ítyí nxin'ó nì' ráa ini' ntáká ve'í sinagoga nuun' néñu'un rá ñivi Israel Ndiosí'. Jee

ntetuvi ni' raa kuityi ini' raa Jesús jee tenuun' raa maa. Kítí' nasíkuiti' ini' ni' né'yá ni' raa, jee sá'á kini ni' raa, ne rá ñuun' káá íká.

Nnakani tuku Pablo ya nnakani ini' re' jee nkivi re' nuun' Jesús

¹² Jee jie'e' tiñu ya'á vá ña'an' ni' ñuun' Damasco. Jee ntaji rá sutu' kúná'nú tiñu kune'e' siki' ni', jee ntaji raa tu'un ya tátúní' raa ya sa'á ni' maa. ¹³ Soo sáá ku'a'an' ni' ini' ityi, máá kaxuvi', nini' ni' ñin nuva ñu'un' ne súkún máá ní'in ka' nsuvi' ka' nuva nkanii'. Ñanute' tiyu'-u nuun' íñí ni' jín rá kútá'an jín ni', kátáta rey. ¹⁴ Jee sáá nnaniso ni'i rán' nuun' ñu'ún, jee nteso'o ni' ñin tatyiyu'ú nkatyi' nuun' ni' tu'un hebreo: “¡Saulo! ¡Saulo! ¿Nakui tyi sá'á kini nú nu'u'? Sá'á kini nú maánú [kuéntá' sá'á ñin xiniki' sáá] jiáñú' tí' xini' yutun xeen' [jee túfí' tí].” ¹⁵ Ñare nkatyi' ni': “¿Né ñin kúvi nú, Ito'o' ni'?” Jee nkatyi' Ito'o'-ó: “Maání' ví Jesús, ya sá'á kini nú. ¹⁶ Soo nakoo jee nakuiñi' nityi' nú. Tyi ntuvi ni' nuun' nú, sáva kani ni' no'ó kuvi nú musú' kuatíñú ni' no'ó, jee nastúvi nú ya naá' jie'e' ya nini' nú vitan, jín ya xiné'én' ni' nuun' nú. ¹⁷ Jee sikáku ni' nó nuun' rá ñivi Israel, jín nuun' rá ñivi inka nación. Tyi tají ni' nó nuun' raa, ¹⁸ sava sine nú rá ntyinúún raa sáva kiku'un ini' raa Tu'un Ndiosí'. Jee sáva kene raa nuun' neen', jee nakuiñi' raa nuun' túún' ñu'un'. Jee kene raa na'á tatyí' kini kúná'nú kúvi Satanás, jee kivi raa na'á Ndiosí'. Sáva ni'in' raa ya kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuatyí' raa, jín sáva ni'in' raa ta'vi' nteñu rá ñivi ya nsa'á sín re' raa sáva kuvi raa ñivi re', tyi kúneí ini' raa nu'u'.”

Pablo kánijíá ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' re'

¹⁹ Saájee, nkanjíá ni' tu'un nkatyi' re' nuun' ni' ne súkún, kátáta rey Agripa. ²⁰ Jee xí'nañú'ún nstekútu'ún ni' nuun' rá ñivi ñuun' Damasco, jín sumi nuun' rá ñivi ñuun' Jerusalén, jín nuun' ni'i sánitíin Judea, jín nuun' rá inka nación, ya nakani ini' raa jee nakunikin' raa Ndiosí'. Jee nstekútu'ún ni', ya sa'á raa rá tiñu vá'a, ya stúvi ya nnakani nijia ini' raa. ²¹ Jie'e' ya'á vá ntiin rá tee Israel nu'u' ini' veñu'un kánú, jee nnunasí raa ka'ni' raa nu'u'. ²² Ne vitan Ndiosí' ntyineí nu'u'. Jee íñí ni', sáva nastúvi ni' ya naá' nuun' rá ñivi ñá'nú jín nuun' rá ñivi lá'ví. Jee ntu sín ká'an' ni' ya nkatyi' Moisés jín rá inka tee ya nnakani raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí', tyi kátyí' ni' mákua nkatyi' raa ya kuvi. ²³ Nkatyi' raa ya Cristo kuno'o re' ne kuvi' re'. Jee xí'nañú'ún re' ka' vá nateku' ii' re' nteñu rá ní'i'. Jee stekútu'ún re' nuun' rá ñivi Israel jín rá ñivi inka nación, ya kúvi nanitá'ví' raa. Su'va kuvi re' kuéntá' ñu'un' nuun' raa —nkatyi' Pablo.

Nnukú Pablo sínú re' ini' Agripa ya nakani ini'-i jee kunikin'-i Jesús

²⁴ Sáá náma re' maaré' su'va, jee nka'an' ni'in Festo:

—Sá'á xini' nú jín tu'un ká'an' nú, ká Pablo. Máá súkuá'a nasíkuiti' nú, jee nkenta kú'ví' xini' nú.

²⁵ Soo nkatyi' Pablo:

—Ntu kú'ví' xini' ni', kátáta ñá'nú Festo. Ya náá' kúvi tu'un ká'an' ni' jee ká'an' ni' tu'un ñúkájí ini' ni' ya ká'an' ni'. ²⁶ Tyi ya jíní' rey jie'e' rá ya'á. Ntu íní yú'ví ni' ká'an' ni' jín re'. Tyi ínú' ini' ni' ya ntu níyo yu'u' ya'á nuun' re'. Tyi nsú nuun' yu'u' skiná' ini' ve'i nkuvi rá ya'á. ²⁷ Rey Agripa, ¿á ínú' ini' nú ya kátyí' rá tee nnakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí'? Jíní' ni' ya ínú' ini' nú tu'un vá.

²⁸ Ñare nkatyi' Agripa nuun' Pablo:

—Yaku' ka', sínú' nú ini' ni' kuvi ni' cristiano, ya nakunikin' ni' Cristo.

²⁹ Saájee nkatyi' Pablo:

—Á yaku' ka' áxí ku'e'e', jíkán' tá'ví' ni' nuun' Ndiosí' ya nsú kuatyí maánú, tyi ne jín ni'í rá ñivi tésó'o nu'u' vitan, kenta kuvi ráa [cristiano] kuéntá' maáni', soo súnika' nsá' kúnu'ni' rán kuá' nnu'ni' ni'.

³⁰ Nnakuini' nityi' tee tátúní' vá, jín tee nísotíñú, jín Berenice, jín rá ñivi néé' jín ráa. ³¹ Jee sáá nkene ráa kuá'an' síñ ráa, nkatyi' iin inka ráa:

—Ntuná' sá'á tee ya'á, ya ntu íyó ní'in' re' ya ka'ni' ráa re' áxí ya kí'i re' vekaa.

³² Jee nkatyi' Agripa nuun' Festo:

—Kuvi siaá'ó tee ya'á nékúvi, réa' nsú maaré' nikan' ya tee tátúní' Roma sanáa' jie'e' kuatyí re'.

Ntaji ráa Pablo kuá'an' ñuun' Roma

27 Sáá nkunaa' ini' ráa ya kí'in' rání' ini' barkú' ne ñuun' Italia, jee ntaji ráa Pablo jín sava rá tee yí'í vekaa nuun' iin capitán naní Julio. Yí'í re' nuun' iin batallón rá soldado naní Augusto. ² Jee nkivi rán' ini' barkú' vaji ne ñuun' Adramitio. Jee kí'in' barkú' vá rá ñuun' íyó yunteñú'ún sánitín Asia. Jee kuá'an' rán' ini' barkú' vá. Jee suni kútá'an Aristarco jín rán'. Kúvi re' tee Macedonia, ya vaji ne ñuun' Tesalónica.

³ Jee kivi' teen', nkenta rán' ñuun' Sidón. Jee nkuva'a ini' Julio nne'yá re' Pablo, jee njia'a re' kí'in' ká'an'-a jín rá ñivi káva'a jín-i, sáva koto va'a ráa maa nuun' ni'i ya jiniñú'ún-u. ⁴ Jee nkene rán' jín barkú' yukuán. Jee njia'a rán' ityi ntu káni tatyí' ñu'un íyó ma'ñú nteñú'ún naní Chipre, tyi káni tatyí' ityinúún' rán'. ⁵ Nika rán' nuun' nteñú'ún yatin Cilicia jín Panfilia. Jee nkenta rán' ñuun' Mira ya tññ Licia.

⁶ Yukuán nñani'in' capitán iin barkú' vaji ne ñuun' Alejandría, ya kuá'an' ne ñuun' Italia. Jee ntetíñú re' ránu'u' kivi rán' ini'-i

jee ki'in' rán'. ⁷ Kue'e' ki'vi', kuéé jíka rán' nuun' nteñú'ún. Jee tunó'ó ví'í nkenta rán' yatin ñuun' Gnido. Soo ntu ntáji tatyí' kaka rán' ka' ityinúún'. Jee njia'a yatin rán' ñuun' Salmón ya káá nuun' ñu'un íyó ma'ñú nteñú'ún naní Creta. Njia'a rán' xiín ñu'un vá nuun' ntu káni tatyí'. ⁸ Jee tunó'ó njia'a rán' yúnteñú'ún, jee nkenta rán' ñuun' Buenos Puertos, ya káá yatin ñuun' Lasea.

⁹ Ya njia'a ví'í tiempú', jee nkenta tiempú' xeen' iyó íyó kaka rá barkú', tyi ya nkenta rá ki'vi' ki'i tatyí' savi xéén' nasíkuiti', tyi ya njia'a rá ki'vi' sá'a rá ñivi Israel viko kuneé' nite' ráa. Jee nnakutíñú Pablo nuun' ráa:

¹⁰ —Ráno'ó tátá', jíní' ni' ya ré ki'in'-ó xeen' kuvi tyi sikínaan' ví'í-ó. Nsú kuatyí sikínaan'-ó barkú' jín ya níso-o, tyi suni kuvi' ñivi.

¹¹ Soo nsa'a capitán ka' kuéntá' ya nkatyí' tee síkaka barkú' jín tee xín barkú' nsú ká' ya nkatyí' Pablo. ¹² Nuun' nuun' jiákuñi' barkú' ntu íyó va'a kinoo maa rá yoo' yí'í tatyí' savi xéén'. Jee kue'e' ráa nsanaa' ya kene rán' yukuán ki'in' rán' jín barkú'. Jee retú sanaan' re' jee kuvi kenta rán' ñuun' Fenice jee kinoo rán' yukuán rá yoo' yí'í tatyí' savi xéén'. Nuun' tíin Creta ví Fenice. Nuun' yukuán ví nuun' jiákuñi' rá barkú', jee ityinúún' ñuun' vá núne nijin' túvi né'yá ráa ityi noroeste jín suroeste.

Nkijié'é tatyí' savi xéén' nuun' nteñú'ún

¹³ Sáa nkajié'é kuéeni ñaki'i tatyí' váji ityi sur, jee ká'vi ini' ráa ya kuvi kenta rán' ñuun' Fenice. Jee nkajié'é rán' jíka rán' yu'ú yu'ú nteñú'ún Creta. ¹⁴ Soo sáa nkunúún ka' nkajié'é ñaki'i tatyí' xéén' nasíkuiti' naní Nordeste. Kéne tatyí' vá nuun' ñu'ún ítyí. ¹⁵ Jiáku'un tatyí' barkú', jee ntu kuvi ki'in'-i nuun' tatyí'. Jee njia'a rán' ku'a'an' tatyí' jín barkú'. ¹⁶ Jee njia'a rán' xiín ñu'un íyó ma'ñú nteñú'ún naní Claudia. Njia'a rán' xiín ñu'un vá nuun' káni yaku' ka' tatyí'. Jee tunó'ó nsikáa rán' canoa, jee ni'ni' rán' maa ini' barkú'. ¹⁷ Sáa nsikáa rán' maa nuun' barkú', jee sava barkú' ni'ni' ráa kue'e' yo'o nsukún tiyu' ráa maa sáva kukutú-u ka'. Tyi yú'ví ráa kenta barkú' nuun' yáxín nteñú'ún naní Sirte, [nuun' tíin barkú', jee naan'-a]. Saáva nxinúun ráa manta ká'nú núní' nuun' barkú', [tyi káni tatyí' maa jee tyína'a tatyí' barkú']. Jee su'va ku'a'an' rán' jín tatyí'. ¹⁸ Jee jiáku'un nasíkuiti' tatyí' savi xéén' barkú'. Jee ki'vi' teen', nkajié'é rán' síkéne rán' rá nantíñú níso barkú' nuun' nteñú'ún, [sáva nuñama'-a ka']. ¹⁹ Saájee ki'vi' uní', nsukuí'kó ráa rá nantíñú jiátíñú ráa jín barkú'. ²⁰ Kue'e' ki'vi' ntu ntúvi ni nkanii' ni tiuun'. Jee tatyí' savi xéén' nasíkuiti' jiáku'un ránu'u', jee nsukuíta rán' ni'i tunéi ini' rán' ya ka'ku rán'. ²¹ Kue'e' tiempú' néé' nite' rán'. Jee nnakuñi' Pablo nteñu ráa jee nkatyí'-i:

—Ráno'ó tee. Va'a ka' retá' nkaníjiá rán' nu'u', jee nkéne-órán ñuun' Creta nékúvi, sáva nkúno'o-órán nékúvi jee nsukuíta-órán

nékúvi. ²²Ntañú'ún nákutíñú nĭ' nuun' rán, ya nasáneí rán ini' rán, tyi ni ĩin rán nkuví'. Kuatyi barkú' ni vá naan'. ²³Tyi yakuáá' vitan nkituvi ĩin najiá'á' í' Ndiosí', ya kúvi Ito'o' nĭ' ya sátíñú nĭ' nuun' re'. ²⁴Jee nkatyi'-i: “Pablo. Koto yú'ví nú. Tyi íyó kuiñi nú ityinúún' tee tátúnĭ' ñuun' Roma. Jee suni kunimanĭ' Ndiosí', ya sikáku re' ni'í rá kútá'án jín nú ini' barkú'.” ²⁵Saáva neí koo ini' rán, tyi ínú' ini' nĭ' Ndiosí' ya kuvi sáni nkatyi' najiá'á'-a nuun' nĭ'. ²⁶Jee íyó-ó ya kenta-ó nuun' ĩin ñu'un íyó mañú nteñú'ún —nkatyi' Pablo.

²⁷Ya nkenta uxu' kumi' yakuáá', ya siú'un tatyĭ' savi xéén' ránu'u' nuun' nteñú'ún nanĭ Adria. Jee yatin ñuún, nka'vi ini' rá tee síkaka barkú', ya kuakuyatin rán' nuun' ñu'ún. ²⁸Saájee nsikéne ráa ĩin plomo nú'ní' yo'o, sáva tyuku'va naja kúnú nute. Jee nkuká'nú ini' ráa ya oko' xa'un' uvi' (37) metro vá kúnú nute. Jee nika rán' ntí' ka' nuun'. Jee ntyuku'va tuku ráa jee nkuká'nú ini' ráa, ya néé' oko' uxa' (27) metro ví ya kúnú. ²⁹Saájee yú'ví ráa ya kenta rán' nuun' íyó rá yuu', jee ni'ni' ráa kumi' gantyo ká'nú máá vei jín rá yo'o ityi yata' barkú', jee nsikéne ráa maa nuun' nteñú'ún, sáva síkkuñi' ráa barkú'. Jee náketu ní'vini ráa ya kunijin'. ³⁰Rá tee síkaka barkú' nkuini ráa kaku ráa nuun' barkú'. Jee nxinúun ráa canoa nuun' nteñú'ún. Nsa'á ráa nika' ya síkúun ráa inka gantyo nuun' nteñú'ún jee ku'ni' ráa maa ixtin' ityinúún' barkú'. ³¹Jee nkatyi' Pablo nuun' capitán jín nuun' rá soldado: —Ré nkĭnoó rá tee ya'á ini' barkú', jee nkúvi kaku rán.

³²Īñajée ñe'ne' rá soldado rá yo'o nnu'ni' canoa, jee njia'a ráa kuá'an' canoa nuun' nute. ³³Máá kúnijin' tiáá', nnakutíñú Pablo nuun' ni'í rán' ya kaji' rán', jee nkatyi'-i:

—Vitan ví uxu' kumi' (14) kivi' ya nnetu ní'vini rán, jee ntuná' nyájĭ' rán. ³⁴Jíkán' tá'ví' nĭ' nuun' rán kaji' rán, tyi jiniñú'ún rán maa sáva kaku rán. Jee ni ĩin-ó ntufí'.

³⁵Sáa nkatyi' Pablo ya'á, jee ntiin re' ĩin ixtatílá', jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', ityinúún' ni'í rán', jee ña'nu' sava re' maa, jee nkajíé'é re' yájĭ' re' maa. ³⁶Saájee nání'in' neí ini' ni'í ráa, jee suni nyaji' ráa. ³⁷Kúvi ni'í rán' uvi' sientú' unixiko xa'un' ĩin (276) ñivi ñú'ún ini' barkú'. ³⁸Sáa nna'a' rán', jee nsikéne ráa trigú' nuun' nteñú'ún, sáva nuñama' ka' barkú'.

Kéi barkú' nuun' nteñú'ún

³⁹Sáa nkunijin', ntuvĭ nnákuni' rá tee síkaka barkú' nuun' ñu'un. Soo nini' ráa nuun' jiákivi kuté nute yúnteñú'ún, nuun' íyó ñuítĭ yúnteñú'ún. Jee ñani ini' ráa síkaka ráa barkú' ne yúnteñú'ún yukuán, ré kuvi. ⁴⁰Jee nsiaá' ráa yo'o nú'ní' rá gantyo, jee nxĭnoó ráa rá gantyo tyĭji nute. Jee nñanajĭ' ráa yo'o nú'ní' rá remó' ya síkaka maa ityi íyó

ki'in'-i. Jee nsikáa ráa manta ixtin' ityinúún' barkú', sáva káni tatyí' maa, jee tyína'á tatyí' barkú' ki'in' yúnteñú'ún. ⁴¹ Nkenta barkú' nuun' náketá'án uvi' nuun' ni'in nute, jee ñakivi-i nuun' yáxín nute. Jee ntiin kutú ixtin' barkú' nuun' ñuítí, jee nkinoo yukuán, tyi ntu kúvi kene-e. Jee tání' ityi yaṭa' barkú', tyi máá ní'in káni nute maa. ⁴² Jiáni ini' rá soldado ka'ni' ráa rá tee yí'í xintíin ráa, sáva nsuté rává jee ni iin rává nkáku. ⁴³ Soo capitán kuíni re' sikáku re' Pablo, jee ntu njiá'a re' sa'á ráa maa. Jee ntatúní'-i ya rá ñivi jíní' suté, xí'nañú'ún ráa ka' vá nava nuun' nute, jee ki'in' ráa ne yúnteñú'ún. ⁴⁴ Jee sava rá inka tee koso' nuun' tukúnú, jee rá inka koso' nuun' rá pedazú' yutun barkú'. Jee su'va nkaku ni'i ráa, jee nkenta ráa ne yúnteñú'ún.

Nkenta Pablo ñuun' íyó ma'ñú nteñú'ún naní Malta

28 Sáa nkaku rán', jee nkuká'nú ini' rán' ya ñuun' íyó ma'ñú nteñú'ún naní Malta. ² Jee rá ñivi Malta nito va'a ví'í ráa ránu'u'. Jee nsta'án' ráa ñu'un', tyi nkajíé'é kuun saví' jee vijin. ³ Saájee nástútú Pablo iin numi yutun, jee sáa ntyu'un re' maa nuun' ñu'ún', jee ne jínu iin koo' xeen' nkene-e nteñu rá yutun vá, tyi i'ní nuun' ñu'ún'. Jee nyakiyú'ú tí' na'á re'. ⁴ Sáa nini' rá ñivi ñuun' yukuán, ya nintakaa koo' na'á re' jee nkatyi' iin inka ráa:

—Ya náá' vá jiá'ní' nijia tee ya'á ñivi. Tyi súnika' nkaku re' nuun' nteñú'ún, soo nuun' iin ndiosí' naní Justicia ntu jiá'a-a kuteku' re' ka'.

⁵ Soo nkisi re' na'á re', jee ñete' tí' nuun' ñu'ún', jee ntuná' nnó'o re'. ⁶ Ká'vi ini' ráa ya nañu na'á re' áxi sanaan' naniso re', jee kuvi' re'. Soo sáa nkuna'án ka' nnetu ráa, jee nini' ráa ya ntuná' nó'o re'. Jee nsama ráa ya jiáni ini' ráa, jee nkatyi' ráa ya kúvi re' iin ndiosí'.

⁷ Yatin yukuán íyó rá ñu'un tee kúñá'nú ka' ñuun' íyó ma'ñú nteñú'ún. Naní re' Publio. Nkana re' ránu'u', jee nnee' rán' uní' kivi' ve'i re', jee nito va'a re' ránu'u'. ⁸ Jee kú'ví' táá' Publio, tyi yí'í kiji re' jee kúun tyiji re' niñí', saáva káá re' nuun' ito. Nkivi Pablo yukuán, jee nikan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' jie'e'-e, jee ntyisó re' na'á re' maa, jee nxinúvi re' maa. ⁹ Sáa nkuví ya'á, suni nkiji rá inka ñivi kú'ví' nuun' ñuun' yukuán, jee nxinúvi re' ráa. ¹⁰ Jee ñito ñunkúún ráa ránu'u', jee kue'e' ya nsikúta'vi' ráa ránu'u'. Jee sáa ninu kene rán' nuun' nteñú'ún jín barkú' ki'in', jee ntaji ráa ni'i ya jiniñú'ún rán'.

Jíka Pablo ñuun' Roma

¹¹ Sáa njiá'a uní' yoo', jee nkene rán' jín iin barkú'. Barkú' vá níni-i ñuun' ma'ñú nteñú'ún vá, rá yoo' vijin. Jee ne ñuun' Alejandría vaji barkú' ya'á. Jee néé' uvi' santú' ixtin' barkú' ya kúvi ráa rá ndiosí' naní

Cástor jín Pólux. ¹² Iñajée sáa nkenta rán' ñuun' Siracusa, jee yukuán nkinoo rán' uní' kivi'. ¹³ Jee yukuán nkene rán' jín barkú' njia'a rán' yúnteñú'ún kuá'an' rán', jee nkenta rán' ñuun' Regio. Sáa njia'a ñin kivi', jee nkenta tatyí' vaji ityi sur, jee kivi' uví' nkenta rán' ñuun' Puteoli. ¹⁴ Yukuán nnaketá'an rán' rá ñani' ya kúneí ini' ráa Jesús. Níkan' ráa kinoo rán' jín ráa uxá' kivi'. [Jee nkinoo rán' jín ráa.] Kuíre kuá'an' rán' jee sukuán nkenta rán' ñuun' Roma. ¹⁵ Sáa nkuká'nú ini' rá ñani' ya kúneí ini' ráa Jesús néé' ñuun' Roma, ya nkenta rán', jee nkita'an' ráa ránu'u' ne rá ñuun' naní Foro de Apio jín Tres Tabernas. Sáa nini' Pablo ráa, jee níkan' re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí', jee nñani'in' neí ini' re'. ¹⁶ Sáa nkenta rán' ñuun' Roma, nnaku'va capitán rá tee yí' xintíin re' nuun' capitán tátúní' nuun' vekaa ñuun' vá. Soo njia'ayu'ú rá tee néetiñu ya kuneé' Pablo ñin ve'i jín ñin soldado, ya kúmí-i re'.

Pablo stékútu'ún nuun' rá ñivi ñuun' Roma

¹⁷ Sáa njia'a uní' kivi' jee nkana Pablo rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi Israel, néé' yukuán. Jee sáa nnutútú ráa, jee nkatyi'-i nuun' ráa:

—Ráno'ó ñani'. Súnika' ntuví na nsa'á kini ni' siki' rá ñivi ñuun'-ó, ni siki' rá costumbre nxinóo rá jí'-ó yana'an nuun'-ó, jee ntiin ráa nu'u' ñuun' Jerusalén, jee nnaku'va ráa nu'u' xintíin rá tee ñuun' Roma. ¹⁸ Sáa nxiná'má' ráa nu'u', nkuini ráa siaá' ráa nu'u', tyi nini' ráa ya ntuví íyó siki' ni' ya íyó kuvi' ni'. ¹⁹ Soo nñuni'in rá tá'an ñuun'-ó siki' ya'á, jee niyo ya níkan' ni' ya tee tátúní' ñuun' Roma sanáa' re' jie'e' ni', súnika' ntuná' íyó ya xikóná'an ni' siki' ráa. ²⁰ Iñajée nkana ni' ránó, sáva ka'an' ni' jín rán jie'e' rá ya'á. Jee nú'ní' ni' jín cadena kaa ya'á, tyi jie'e' íyó tuneí ini' ni' sánikuá' íyó tuneí ini' rá ñivi Israel, ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun'-ó —nkatyi' Pablo.

²¹ Jee nkatyi' ráa nuun' re':

—Ntu nkenta tutu' váji ñuun' Judea nuun' rán', ya ká'an' jie'e' nú. Ni ntu nkenta ni ñin ñanitá'an ñuun'-ó, ya ká'an' kini jie'e' nú nuun' rán'. ²² Soo kuíni rán' teso'o rán' rá jiáni ini' nú. Tyi jíní' rán' ya nínká'nú nuun' ká'an' kini ñivi siki' inka ka' ñujín' ya'á.

²³ Nnatú'ún ráa jín re' ñin kivi' níko' tuku ráa. Jee nkenta kue'e' ka' rá ñivi nuun' néé' re'. Jee ne ne'en' jín ne nini, sánáa' re' jee stúvi re' ya naá' jie'e' nasa kivi' ñivi na'á Ndiosí'. Jee jiátíñú re' tu'un ya kátyí' ley ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés ya ntee-e maa, jín tu'un ya ntee rá tee nnakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí', sáva nunasí re' siínú' re' ini' ráa jie'e' Jesús. ²⁴ Jee sava ráa nñu' ini' tu'un kátyí' Pablo. Jee sava ráa ka' ntu nínú' ini'. ²⁵ Jee ntu nkúnuún ini' ñin inka ráa, saáva nkajie'é kuá'an' ráa, sáa ni'i nkatyi' Pablo ya'á:

—Vatū' nkatyi' Tatyī' Íí' Ndiosí' nuun' rá jíí' yana'án-ó tu'un,
ya njia'a-a nuun' Isaías, jee nkatyi' Tatyī' Íí':

²⁶ Kuá'án jee katyi' nú nuun' rá ñivi ya'á:

Tésó'o rán soo súka' tésó'o rán nsá' kiku'un ini' rán,

jee né'yá rán soo súka' né'yá rán soo kuéntá' ntu kúvi kune'yá rán.

²⁷ Tyi nkunī'in ánima' rá ñivi ya'á.

Jee u'vi' tésó'o raa,

jee kuéntá' násí' ntyinúún raa,

sáva ntu kúvi kuni' raa ya náá' jín ntyinúún raa,

jín sáva ntu tésó'o raa jín só'o raa,

jee ni nkiku'un ini' raa jín ánima' raa,

jee ni nnákani ini' raa jee ni nkúnikin' raa Ndiosí',

sáva ni nsá' nasa'á va'a ni' ánima' raa

nkatyi' Ndiosí', nkatyi' Isaías.

²⁸ Suni nkatyi' Pablo:

—Saájee kátyítu'un ni' nuun' rán, sáva kuni' rán ya ntají Ndiosí'
nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel tu'un ya'á jie'e' ya kúvi natava'-a raa
nuun' kuatyí raa nanitá'ví' raa. Jee tiin raa maa —nkatyi' Pablo.

²⁹ [Sáá nkatyi' Pablo rá tu'un ya'á, jee nkene rá tee kúñá'nú
Israel, jee kántátú'un ví'í máá maáráa.]

³⁰ Jee nkingo Pablo u'vi' kuiya' nín ve'i ntatu. Jee kúvá'a ini'
re' ká'án' re' jín ni'i rá ñivi kenta nuun' re'. ³¹ Stékútu'un re' ya
kúvi kivi ñivi na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' raa. Jee ká'án'
né' ini' re' xiné'én' re' jie'e' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, [ya ñani
Ndiosí' ya tátúní'-i ñiví]. Jee ntu násí' raa xiné'én' re'.

Tu'un ntee Pablo nuun' rá ñivi néé' ñuun' Roma

Jiá'a Pablo tu'un káva'a nuun' rá ñivi kúneí ini'
ráa Jesús ya kútútú ráa ñuun' Roma

1 Nu'u' Pablo, ya kúvi ni' musú' ya sá'a ni' tiñu Cristo Jesús, jín ya nkana re' nu'u' kuvi ni' najiá'a' re' ya kunisotíñú ni' tiñu apóstol ya tyúityí re' nu'u', tyi nsa'á sín re' nu'u' sáva stekútu'ún ni' tu'un vá'a Ndiosí'.

²Ya ntyisóyu'ú yatyi' re' tu'un vá'a vá ne yana'án nasíkuiti', tyi rá tee ya nnakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí' tyi nsa'á re' ya ntee ráa tu'un vá'a re' vá nuun' Tutu' Íí' ³jie'e' Se'ya re' Jesús, ya nkuví tata' itiyiúkún' nkiji-i nuun' David sáá nkiji-i kuvi-i ñivi ñuné'yú'. ⁴Jee nstúvi Tatyí' Íí' Ndiosí' ya Jesús kúvi re' Se'ya Ndiosí' tyi nñateku' ii' re' nkene re' nteñu rá ñiyi, jín fuersá' íí' níso re'. Máa Jesús níso re' tiñu Cristo [ya ñani Ndiosí' re' tatúní' re' nuun' ni'i], ya kúvi re' Ito'o'-ó.

⁵Jee íyó máni' ini' Jesús né'yá re' ránu'u' jee ntaji re' nuun' rání' tiñu apóstol ya tyúityí re' ránu'u' sa'á rán' tiñu nuun' re'. Ntaji re' tiñu vá sáva stekútu'ún rán' tu'un re', sáva koo ñivi nteñu ni'i rá ñivi ñiví ya kúneí ini' ráa Jesús jee saáva kaníjiá ráa maa. ⁶Jee suni ráno'ó yí'í rán nteñu rá ñivi vá ya nkana Ndiosí' ki'i rán nuun' Jesús ya kúvi Cristo.

⁷Tée ni' tutu' ya'á nuun' ráno'ó ya ñúnúun' Ndiosí' ráno'ó ya néé' rán ñuun' Roma, ya nkana re' ráno'ó sáva kusín rán ki'i rán nuun' re'. Na ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo kune'yá ráa ráno'ó jín ya kuneé' va'a rán sa'á ráa.

Pablo kuíni re' kú'ín' re' ñuun' Roma

⁸Jee xí'nañú'ún ka' jiá'a ni' ya kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí' ni' jie'e' ntáká ráno'ó sáni tyú'un kañá Jesucristo ini' ni' sá'a ni' maa, tyi tékútu'ún nuun' ni'i ñiví nasa kúneí ini' rán Jesús. ⁹Tyi Ndiosí', ya sá'a ni' tiñu re' jín ni'i ne ánima' ni' ya stekútu'ún ni' tu'un vá'a Se'ya re', jee Ndiosí' kúvi ya naá' ni' ya ntu jíakuiñi' ni' ya ká'án' ni' jie'e' ráno'ó ¹⁰sukuáni sukuáni sáá ká'án' ni' jín Ndiosí'. Jee jíkan' tá'ví' ni' ya retú kuíni re' jee sa'á re' ya nekua' nkúvi ka' kuajiane'yá ni' ráno'ó ntañú'ún. ¹¹Tyi níyo ini' ni' kune'yá ni' ráno'ó jee xiné'én' ni' tu'un re' nuun' ráno'ó sáva sa'á Tatyí' Íí' Ndiosí' ka' tiñu vá'a ini' rán sáva kuiñi

n̄i'in rán k̄a' jín re'. ¹²Sukuán sa'á n̄i' sáva natyunei-ó ini' iin inka rá tá'an-órán jie'e' ya maarán jín nu'u' iin nuún ni kúnei ini'-ó Jesús.

¹³Soo, ráno'ó ñanitá'an n̄i', kuíni n̄i' ya kúká'nú ini' rán ya kue'e' ityí n̄u'un ini' n̄i' kuajiane'yá n̄i' ráno'ó, soo ne vitan íyó ya tyítuvi-nuún nu'u'. Kuíni n̄i' kuajiane'yá n̄i' ráno'ó sáva taji n̄i' Tu'un Ndiosí' nuún' ráno'ó sáva sa'á Tatyí' Íí' re' tiñu ini' ánima' rán, kuéntá' nsa'á n̄i' nteñu rá ñivi rá inka nación. ¹⁴Tyi táyá'vi n̄i' tiñu ku'va n̄i' tu'un Jesús nuún' ntáká rá ñivi, nuún' rá ñivi ká'an' tu'un griego jín nuún' rá ñivi ya ntu ká'an' griego, nuún' rá ñivi tu'va jín nuún' rá ñivi ntu tú'va. ¹⁵Saáva nu'u' vane' ñúkúvi ini' n̄i' ya suni katyitu'un n̄i' tu'un vá'a re' nuún' ráno'ó ya néé' rán ñuun' Roma.

Níso tu'un vá'a Jesús fuersá' íí'

¹⁶Tyi ntuví kúkanuun n̄i' jie'e' tu'un vá'a Jesús, tyi kúvi tu'un vá fuersá' íí' Ndiosí' sáva nátava' re' ntáká ñivi ya kúnei ini' ráa tu'un vá nuún' kuatyí ráa xinánitá'ví' re' ráa, xí'nañú'un rá ñivi Israel jee suni rá ñivi ntu kúvi Israel. ¹⁷Tyi tu'un vá'a Jesús stúvi ya sííyo Ndiosí' kuatyí-ó sáva kinoo ñaa'-ó nuún' re', jie'e' kúnei ini'-ó Jesús jee kuatyí kuiti' jie'e' ya kúnei ini'-ó ví-i, sáni kátyí' nuún' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí': "Rá ñivi ya sá'á Ndiosí' ya nkinoo ñaa'-a nuún' re', jie'e' kúnei ini' ráa re', jee kuteku'-u nínkání jín re'."

Sikí' rá ñivi ñivi

¹⁸Tyi nstúvi Ndiosí' nuún'-ó ya kítí' ini' re' jee vaji ne antiví ya xin'ó re' ntáká ñivi ntu sá'á ñá'nú ráa nuún' re' jín ya ntu kínóo ñaa' ráa nuún' Ndiosí'. Tyi jín rá tiñu niva'a sá'á ráa jíáxin ráa tu'un ñaa' re'. ¹⁹Tyi ya kuvi kumi' ráa jie'e' Ndiosí' nijin' túvi nuún' ráa, tyi maá Ndiosí' nstúvi re' maa. ²⁰Tyi sú ntu túvi re', soo ne sáa nsa'á re' ñiví kájíkuiti' túvi ñasa íyó re'. Tyi kájíkuiti' túvi ya kúvi re' Ndiosí' jín ya níso re' fuersá' íí' nínkání, tyi kúvi kiku'un ini' ni' ñivi maa jie'e' rá nantíñu nsa'á re'. Saáva ntuví íyó kúvi nanísikí' tee ñivi ya ntu jíní' ráa jie'e' Ndiosí'. ²¹Tyi sú jíní' ráa jie'e' Ndiosí', jee ntuví nnákuatá'ví ráa nuún' re' ya kúvi re' Ndiosí' jee ni ntuví njíá'a ráa ya kúta'ví' ráa nuún' re'. Tyisa' nkenta kúvi ká'á antúní' ráa jee nnúneen' ánima' ráa ya naan' kúvi ráa. ²²Jee kátyí' ráa ya nítyí xíni' ráa, soo nkenta ráa kúvi ráa ñivi naan'. ²³Tyi nxinóo ráa Ndiosí' ya vii' kúná'nú re' ya ni ntu jí'í' re', sáva kuneñu'un ráa rá santú' ñuné'yú' ya túvi kuéntá' ñivi ya jí'í', jín kuéntá' rá saa', jín rá kiti jíka kumí', jín rá kiti siú'un maáa.

²⁴Saáva nsiaá' Ndiosí' ráa njia'a re' ya sa'á ráa rá tiñu ya nýyo ini' ánima' ráa ya kúvi rá tiñu ya ntu íyó ninu'un. Jee yukuán

vá sá'a ráa tiñu niv'a jín iin inka tá'an ráa jín ñuné'yú' ráa
 ya nji'a-a tunkánuun maáraa. ²⁵Maáraa nxinóo ráa tu'un naa'
 Ndiosí' nuun' tuntú'ún. Jee nneñu'un ráa nyitíñú' ráa nuun' rá
 nantíñú' nsa'a Ndiosí' nsú ká' maaré' ya nsa'a re' maa, ya íyó
 ni'in' re' ya nakuétú'ún-ó re' níñkání. Su'va koo, amén.

²⁶Saáva, nsiáá' Ndiosí' ráa nuun' tiñu né'én ya níyo ini' ráa sa'a ráa
 ya kúvi tunkánuun. Tyi ne íyó ña'an ya nxinóo ráña kuneé' ráña jín rá
 tee sánikua' kuíni Ndiosí' jee nákusú' ráña jín tánsí'í ráña ya ntu íyó
 sa'a ráña su'va. ²⁷Jee suni iin nuún sukuán, nxinóo tee ityi sáni nsa'a
 Ndiosí' ya násaa' ráa né'yá ráa ña'an ráa, jee nñasaa' ráa nne'yá ráa iin
 inka tá'an ráa. Jee tee jín tee, nsa'a ráa tiñu tunkánuun jín tántéyí' ráa,
 jee ní'in' maáraa tunó'ó ya íyó ni'in' ráa jie'e' rá tiñu káné'í nsa'a ráa.

²⁸Nuun' nkuityi ini' ráa tiin kuéntá' ráa ya íyó Ndiosí'. Nñasiá'a
 Ndiosí' ráa nuun' antúní' káné'í ráa sáva sa'a ráa tiñu ya ntuví íyó
 sa'a ráa. ²⁹Jee tyítú' ráa jín ntáká tiñu ya ntu íyó naa',

[jín kúkuátyi ráa jín ñivi ya ntu ntáná'á jín ráa],

máa káné'í ví ráa,

máa kuíni ví'í ráa ka',

manúnivá'a sá'a ráa,

tyítú' ráa jín máa tiñu u'vi ini' ráa,

sá'a ráa niyi,

sá'a ráa tuntíxín,

máñá' ráa,

sukuáni nú'ún niv'a ini' ráa,

máa tuntú'ún ká'an' xini' tá'an ráa,

³⁰kákuíyú'ú' ráa né'yá ráa tá'an ráa,

tá'vi ini' ráa né'yá ráa Ndiosí',

ténúun' ráa tá'an ráa,

kúvíxi' ráa,

ká'an' téyí' ráa,

núkú' ráa ka' nasa sa'a ráa ka' rá tiñu niv'a,

ntuví káníjiá' ráa rá sí'í' ráa,

³¹naan' kúvi ráa,

ntu síkúnkúvi ráa nuun' tu'un ká'an' ráa,

ntu ñunkúún ini' ráa,

ntu ná'ví ini' ráa.

³²Sú jíní' va'a ráa tu'un naa' tátúní' Ndiosí' ya rá ñivi ya sá'a su'va íyó
 ni'in' ráa ya kuvi' ráa, jee nsá' kuatyí sá'a ráa maa, tyisa' suni kúvá'a
 ini' ráa né'yá ráa sá'a inka ñivi maa.

Naa' sánáa' Ndiosí'

2 Saájee ntuné íyó ya tee nú siki' sáva nama nú maánú, néni iin ráno'ó ya téé nú kuatyí siki' inka ñivi. Tyi retú tee kuatyí nú siki' inka ñivi jee síjíta nú siki' maánú, tyi no'ó ya síjíta nú inka ñivi jee suni iin nuún ni sá'á nú ya sá'á raa. ² Soo jíní'-ó ya Ndiosí' sánáa' re' sáni ya naá' siki' rá ñivi ya sá'á raa kuatyí sukuán. ³ Jee no'ó, ya téé nú kuatyí siki' inka ñivi ya sá'á raa sukuán jee iin nuún sá'á nú maa, jee, ¿á jiáni ini' nú ya kaku nú nuun' sanáa' Ndiosí' siki' nú rúja? ⁴ Áxí, ¿á kúniityi' nú ya ntántúni' ñunkúún ini' Ndiosí' no'ó jín ya jié'né' xá ini' re' jín ya ká'nú xá ini' re' né'yá re' no'ó? ¿Á ntu jíní' nú ya ñunkúún ini' re' no'ó sáva natyu'un re' ityi no'ó nakani ini' nú nuun' kuatyí nú, résa?

⁵ Soo jie'e' ni'in ánima' nú jee ntu nákaní ini' ánima' nú nuun' kuatyí nú sáva nakunikin' nú Ndiosí', jee sukuán násikúniso nú ka' ya kítí' ini' Ndiosí' né'yá re' no'ó jee taji re' ka' tunó'ó nuun' nú kivi' ya xinó'o re' ñivi nsá'á kuatyí, sáá stúvi re' ya naa' sanáa' re' rá kuatyí. ⁶ Jee natyunáán re' nuun' ta iin ñivi sáni rá tiñu nsá'á raa. ⁷ Jee rá ñivi níkin' ni'in raa sá'á raa ya vá'a tyi nukú raa ya sa'á Ndiosí' ya nuñá'nú raa, jín ya nakuatá'ví re' raa jín ya nkuví' raa ka'. Jee natyunáán re' nuun' raa ya kuteku' raa jín re' nínkání. ⁸ Soo kítí' ini' re' natyunáán re' xinó'o re' nuun' rá ñivi kuasín ini' raa jín ya ntu kánjíá raa nuun' ya naá', tyisa' kánjíá raa ya nivá'a. ⁹ Jee koo tunó'ó jín tunkuí'yá' ini' nuun' ntaká rá ñivi ya sá'á raa ya nivá'a, xí'na rá ñivi Israel jee suni rá ñivi rá inka nación. ¹⁰ Soo sa'á Ndiosí' ya nuñá'nú raa jee nakuatá'ví re' raa jee kinoo va'a ánima' ntaká rá ñivi ya sá'á ya vá'a, xí'na rá ñivi Israel jee suni rá ñivi rá inka nación. ¹¹ Tyi Ndiosí' ntu sín sá'á re' iin ñivi jín inka ñivi.

¹² Tyi ntaká ñivi ya sá'á kuatyí, sú ntu yí'í raa xintín ley ntatúní' Ndiosí' ne yana'án, jee kinaan' raa sú nsú jie'e' ley vá. Jee ntaká ñivi sá'á kuatyí rá yí'í raa xintín ley vá, jee jie'e' ley vá ke'ne' Ndiosí' kuatyí siki' raa. ¹³ Tyi ntu kínóo naa' ñivi nuun' Ndiosí' jie'e' tésó'o raa ley vá, tyisa' kínóo naa' rá ñivi sá'á raa ya kátyí' ley vá. ¹⁴ Tyi rá ñivi ya ntu kúvi ñivi nuun' Israel jee ni ntu kúmí raa ley vá ya ntatúní' Ndiosí', soo sá'á raa ya tátúní' ley vá sánikuá' nú'ún antúní' raa, jee yí'í iin ley maáráa ánima' raa, sú ntu kúmí raa ley njia'a re' nuun' Moisés. ¹⁵ Tyi stúvi raa tiñu sá'á ley maáráa ya yí'í ánima' raa, tyi ini' maáráa jiá'a-a ya naá' nuun' maáráa jee antúní' maáráa tyíkuatyí-i maáráa áxí náma-a maáráa. ¹⁶ Sukuán kuvi kivi' sa'á Ndiosí' ya sanáa' Cristo Jesús jie'e' rá tiñu íyó yu'u' ya nsá'á rá ñivi jín ya ñani ini' raa. Jee sanáa' re' kuatyí raa sánikuá' tu'un vá'a re' ya kátyítu'un ni'.

Rá ñivi Israel jín ley ya njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés

17 Jee no'ó ya kátyí' nú ya kúvi nú ñivi Israel,
jee retú kúneí ini' nú tu'un ley ya njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés,
jee retú ká'án' téyíí nú ya Ndiosí' kúvi Ndiosí' nú,
18 jee retú jíní' nú ná kúvi ya kuíni Ndiosí' ya sa'á nú,
jee retú káji nú ya vá'a ka', tyi nkutu'va nú ya kátyí'
ley ntatúní' Ndiosí',

19 jee retú ká'vi ini' nú ya kuvi tyu'un nú ityi rá ñivi ya
ntu jíní' va'a tu'un ley Ndiosí' ya kátyí'-ó
kúvi ráa kuéntá' ñivi kuáá,
jee retú sukuán kúvi nú kuéntá' ya xtúún' nú ini' ánima'
ráa ya jiá'nu ráa nuun' neen',

20 jee retú ká'vi ini' nú ya maánú ví ya xiné'én' rá ñivi
ntu jíní' va'a ráa tu'un ley,
jee retú ká'vi ini' nú ya kuvi xiné'én' nú rá ñivi ntu
jíjia ini' ráa nuun' tu'un ley,
tyi kúmí nú ley vá jee saáva ká'vi ini' nú ya jíní' nú
ntáká tu'un nítyí tu'un naa',

21 saájee, no'ó, ya xiné'én' nú inka ñivi,
¿á ntu xiné'én' nú maánú?
Maánú ya kátyítu'ún nú ya koto sá'á kuí'ná,
¿na kuvi tyi sákuí'ná nú rúja?

22 Jee no'ó ya kátyí' nú ya koto kúsíki ini' ñivi jín
inka ña'an áxí inka tee,
¿na kuvi tyi kúsíki ini' nú rúja?
Jee no'ó ya kúnítyi' nú rá santú',
¿na kuvi tyi sákuí'ná nú rá nantíñú rá veñu'un nuun' néñu'un
rá ñivi rá santú' ñuné'yú' vá, résa?

23 Jee no'ó ya ká'án' téyíí nú jie'e' ley Moisés,
soo ¿na kuvi tyi jiá'a nú tu'un kánuun nuun' Ndiosí' jie'e'
jiá'a nú nuun' tátúní' ley Moisés rúja?

24 Tyi su'va vá níso nuun' Tutu' néé' Tu'un Ndiosí': “Rá ñivi rá inka
nación ya ntu kúvi Israel ká'án' kuáá ráa siki' Ndiosí' jie'e' ráno'ó.”

25 Íyótiñu nijia ya níso nú seña Ndiosí' nuun' yikikúñu nú, ya
kátyí'-ó circuncisión,^a retú sá'á nú ya kátyí' tu'un ntatúní' Ndiosí'

^a 2:25 Circuncisión kúvi iin ñujiín' ya sá'á ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' ráa ntí' yu'ú ñiin
násí' xini' nuun' íí' yikikúñu tee jee síyo ráa maa. Circuncisión kúvi seña ya níso ráa
nuun' yikikúñu ráa ya stúvi-i ya iin tee kúvi itiyúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi ráa
ñivi Ndiosí', jín ya nsa'á Ndiosí' iin tratú' jín ráa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés
tiempú' yana'án ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' váji ráa ne nuun'
Israel íyo sa'á circuncidar ráa rá se'ya yíí ráa.

ya njí'a re' nuun' Moisés yana'án ya kátyí'-ó ley. Soo retú jí'a nú nuun' ya tátúní' ley vá, sú nsa'á circuncidar nú maánú soo kúvi kuéntá' ntu nsa'á circuncidar nú maánú kuéntá' rá ñivi inka nación. ²⁶ Soo rá ñivi inka nación, ya ntu níso raa seña circuncisión jee retú síkúnkuvi raa ya tátúní' ley Ndiosí', jee, ¿á ntu tfin kuéntá' Ndiosí' raa kuéntá' ya níso seña circuncisión kuéntá' kuá' rá tee Israel rúja? ²⁷ Jee rá ñivi, ya ntu níso raa seña circuncisión nuun' yikikúñu raa, jee retú síkúnkuvi raa ya kátyí' tu'un tátúní' Ndiosí', jee sanáa' raa siki' no'ó, ya jí'a nú nuun' ya tátúní' ley Ndiosí', súnika' kúmí nú tu'un ley ntatúní' Ndiosí' níso nuun' tutu' jín súnika' níso nú seña circuncisión. ²⁸ Tyi nsú jie'e' ya túvi nuun' nijín' iin ñivi ya kúvi ñivi Israel sá'a-a ya kúvi nijia-a ñivi Israel. Jee ni nsá' kúvi circuncisión nijia kuatyí seña ya níso tee nuun' nijín' nuun' yikikúñu-u. ²⁹ Tyisa' ñivi Israel nijia jee ne ánima'-a kúvi-i vá. Jee tiñu sá'á Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ánima' ñivi ví circuncisión nijia ya kúvi seña ya stúvi ya kúvi-i ñivi Ndiosí' jee nsú jie'e' nánukú raa sikúnkuvi raa ley ya níso nuun' Tutu' Íí'. Jee ñivi sukuán, nsú rá ñivi nákuetú'ún maa, tyisa' ne nuun' Ndiosí' vaji ya nákuetú'ún re' maa.

3 Saájee, ¿ná kúvi kinoo va'a ka' nuun' ñivi Israel nsú ká' nuun' rá inka ñivi? Áxí, ¿na nuun' iyótiñu ya níso tee Israel seña circuncisión yikikúñu-u? ² ¡Kue'e'!, jee kue'e' ví'í jie'e' kúvi-i ya vá'a nuun' raa. Tyi vatú' nijia tyi ya xí'nañú'ún ka' kúvi ya ntetíñú Ndiosí' raa kumí raa tu'un re'.

³ Jee, ¿ná kúvi retú sava raa ntu nsikúnkuvi naa' raa nuun' Ndiosí'? ¿Á sa'á yukuán ya nsá' sikúnkuvi naa' Ndiosí' tu'un njia'ayu'ú re' rúja? ⁴ ¡Ntuné iyó sukuán! Tyisa' naa' kúvi Ndiosí' súnika' ntaká ñivi kúvi raa ñivi tú'ún, sáni kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí':

Sáva kene naa' nú jín tu'un ká'án' nú,
jee kunei' nú sáa' tée ñivi kuatyí siki' nú.

Kátyí' David nuun' Ndiosí'.

⁵ Soo retú ya niva'a sá'a-ó stúvi ya naa' sá'a Ndiosí', ¿ná kúvi ya katyí'-ó, résa? ¿Á ntu naa' kúvi Ndiosí' xinó'o re' yó, résa? (Va ká'án' ñi' kuéntá' ká'án' rá ñivi ñivi ya'á.) ⁶ ¡Ntuné iyó sukuán! Tyi retú ntu sá'a naa' Ndiosí', ¿nasa ke'ne' re' kuatyí rá ñivi ñivi, résa? ⁷ Soo retú tuntú'ún ñi' iyótiñu-u sáva stúvi-i ya naa' Tu'un Ndiosí' jee sukuán sa' ví'í ká' ntántúní' kenta tuvi ya vii' nasíkuiti' ka' kúná'nú re', jee, ¿na kúvi tyi kúnáa' ií' siki' ñi' ya kúvi ñi' iin ñivi kuatyí, résa? ⁸ Ntu sukuán ví-i, sáni kakuíyu'ú ñivi ká'vi ni siki' yó jee kátyí' raa ya kátyí'-ó: “Sa'a-ó ya nivá'a sáva kiji ya vá'a.” Naa' xinó'o Ndiosí' raa.

Kuaíyó ñivi sá'á kuatyí

⁹Saájee resaa jee ránu'u' yá kúvi rán' ñivi Israel, ¿á kúvi rán' va'a ka' nsú ká' rá inka ñivi yá ntu kúvi ráa ñivi Israel? ¡Ntúví kuiti'!, tyi yá nkatyí' rán' yá ntaká ñivi, vani sú rá ñivi Israel jín vani sú rá ñivi yá ntu kúvi ráa ñivi Israel, yí'í ráa xintíín kuatyí. ¹⁰Su'va kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí':

Ntu íyó ñivi naa', ni sú ñin ni.

¹¹Ntúví íyó ni ñin ñivi yá jiáku'un ini'-i Tu'un Ndiosí'.

Ntúví íyó ni ñin ñivi yá núkú-u ki'i-i nuun' Ndiosí'.

¹²Ntaká ñivi nñakuñi' yátá ráa nuun' ityi Ndiosí'.

ñin nuún ni ntaká ñivi nkenta síjita ráa maáraa.

Ntúví íyó ni ñin ñivi yá sá'á yá vá'a, ntuné íyó ni sú ñin.

¹³Jee ká'án' ráa tu'un ntu íyó ninu'un tyi yavi' sukun' ráa kúvi kuéntá' ve'i ñiyi yá núne,

jee yáá tú'un ráa,

jee xtúfi' tu'un ká'án' ráa kuéntá' nute xéen' koo.

¹⁴Jee yu'ú ráa ñú'un tyitú máá tu'un tyisónínu jín tu'un tá'vi ini'.

¹⁵Jee ñama' jie'e' ráa sáva sa'á ráa ñiyi.

¹⁶Xínáán' ráa jín tunó'ó sá'á ráa nuun' jíka ráa.

¹⁷Jee ntu jíní' ráa ityi kunee' ñunkúún ráa.

¹⁸Jee ntúví ñú'un yú'ví ini' ráa nélyá ráa Ndiosí'.

¹⁹Soo jíní'-ó yá néni ñin tu'un yá kátyí' ley ntatúní' Ndiosí', jee kátyí'-i vá nuun' rá ñivi yí'í ráa tyiji xintíín ley vá, sáva ntaká ñivi kasi' ráa yu'ú ráa tyi ntu kúvi nama ráa maáraa, jee kuaíyó ñivi ñiví ki'i ráa tyiji nuun' sanáa' Ndiosí' síkí' kuatyí ráa. ²⁰Tyi ni ñin ñivi ntu kínóo naa' ráa nuun' Ndiosí' jie'e' yá nánukú ráa síkúnkuvi ráa yá tátúní' ley re'. Tyisa' sá'á ley vá yá kuká'nú ini'-ó yá níso-ó kuatyí.

Sikáku Ndiosí' yó sííyo re' yó xintíín kuatyí-ó jie'e' kúneí ini'-ó Jesús

²¹Soo vitan jee stúvi Ndiosí' yá sá'á re' yá kínóo naa' ñivi nuun' re', jee nsú jie'e' ley ví-i. Jee tu'un ley re' yá njíá'a re' nuun' Moisés jín tu'un rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú re', jee tu'un ntee ráa jíá'a-a yá naá' jie'e' yá sá'á Ndiosí' sukuán. ²²Tyi Ndiosí' sá'á re' yá kínóo naa' ñivi nuun' re' jie'e' yá kúneí ini' ráa Jesús yá kúvi Cristo. Sá'á Ndiosí' sukuán jín ntaká ráa yá kúneí ini' ráa Cristo tyi ntu sín sá'á re' jín ñin inka ráa. ²³Tyi ntaká ñivi nsa'á ráa kuatyí jee saáva kújíká ráa ntu kenta kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' yá vii' kúñá'nú re'. ²⁴Soo nsííyo Ndiosí' kuatyí-ó sáva kinoo naa'-ó nuun' re', jee nsíkúta'vi' sain re' maa nuun'-ó sú ntu íyó ni'in'-ó maa tyi íyó máni' ini' re' nélyá re' yó, tyi ntyunáán nká'nú Cristo Jesús nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí-ó, sáva nákaní núne Cristo yó kene-ó nuun' kuatyí-ó,

ji'e'e' ya yí'í-ó nuun' re'. ²⁵ Tyi ñani Ndiosí' Jesús sáva kuvi' re' jee kati niñi' re' sáva soko' re' maaré' ji'e'e' kuatyí-ó, sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' kuatyí-ó, ji'e'e' kúneí ini'-ó Jesús. Jee sukuán stúvi Ndiosí' ya naa' kúvi re' tyi njia'a re' nuun' rá kuatyí nsa'á ñivi tiempú' yana'án, jee ntu nxínó'o re' raa, ²⁶ tyi ñe'ne' ini' re' maa. Jee nsa'á re' sukuán sáva tiempú' vitan stúvi re' ya maaré' naa' kúvi re'. Sáva kuvi sa'á naa' re' siki' kuatyí ñivi jee suni sanáa' re' ya kinoo naa' rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús nuun' re'.

²⁷ Resaa jee, ¿né nú' íyó ya ká'án' téyíí-ó ji'e'e' maáo, résa? ¡Ntu kúvi kuiti! ¿Natyí ntu kúvi ka'an' téyíí-ó ji'e'e' maáo? ¿Á ntu kúvi ka'an' téyíí-ó ji'e'e' ya sá'a-ó tiñu vá'a? ¡Ntuví kuiti!, tyisa' tátúní' Ndiosí' ya íyó kuneí ini'-ó Cristo. ²⁸ Tyi jíní'-ó ya sííyo Ndiosí' kuatyí-ó sáva kinoo naa'-ó nuun' re' ji'e'e' ya kúneí ini'-ó Jesús jee nsú ji'e'e' ya síkúnkuvi-ó rá tiñu tátúní' ley. ²⁹ ¿Á kúvi Ndiosí' kuatyí kuiti' Ndiosí' rá ñivi Israel, résa? ¿Á ntu suni kúvi re' Ndiosí' rá inka ñivi ya ntu kúvi raa ñivi Israel, résa? Vatu' nijia, suni kúvi re' Ndiosí' ñivi rá inka nación. ³⁰ Tyi métú'ún iin ni Ndiosí' íyó. Suvire' ví ya sííyo re' kuatyí rá ñivi sáva kinoo naa' raa nuun' re' ji'e'e' kúneí ini' raa Jesús, vani ñivi Israel ya niso seña Ndiosí' nuun' yikikúnu raa, vani rá ñivi inka nación ya ntu niso raa seña circuncisión. ³¹ Saájee retú sííyo Ndiosí' kuatyí-ó ji'e'e' ya kúneí ini'-ó Jesús, ¿á síjíta-ó tu'un ká'án' ley vá? ¡Ni ntuví kuiti! Tyisa' kúnáa' ini'-ó ya yíyá'vi ley vá.

Ntaji Abraham iin ityi nuun'-ó

4 ¿Ná kúvi ya katyi'-ó ya nní'in' Abraham, ya kúvi jíí'-ó yana'án? ² Tyi retú nstúvi Abraham ya nkinoo naa' re' ji'e'e' tiñu nsa'á re', jee íyó ji'e'e' ya kuvi ka'an' téyíí re', soo ntuví nuun' Ndiosí'. ³ Tyi, ¿ná kátyí' nuun' Tutu' Íí' niso Tu'un Ndiosí'? Kátyí'-i: “Jee ninu' ini' Abraham Ndiosí' jee ji'e'e' vá nkunaa' ini' Ndiosí' ya kínóo naa' re' nuun'-u.” ⁴ Soo iin ñivi sátiñú re' jee ní'ín' re' xu'ún ya'vi re' jee ntu ntáin kuéntá' maa kuéntá' ya nsikúta'vi' tee xí tiñu xu'ún vá nuun' re' ji'e'e' íyó máni' ini'-i né'yá-a re' tyisa' táyá'vi-i vá nuun' re'. ⁵ Soo iin ñivi ya ntuná' sá'a-a sáva kinoo naa'-a nuun' Ndiosí' soo kúneí ini' ñivi vá Ndiosí', saájee nkunaa' ini' re' ya kínóo naa'-a nuun' re' ji'e'e' kúneí ini'-i re'. Maá Ndiosí' kúvi re' ya sííyo re' kuatyí ñivi ya ntuná' nsá'a-a sáva íyó ni'in'-i vá. ⁶ Jee suni sukuán kátyí' David ya netu' kúvi ñivi ya kúnáa' ini' Ndiosí' ya kínóo naa'-a nuun' re' jee nsú ji'e'e' tiñu vá'a sá'a ñivi vá:

⁷ Na ka' netu' ka' kúvi ñivi ya nneká'nú ini' Ndiosí' ji'e'e' rá tiñu nivá'a nsa'á-a ya jiá'a-a nuun' tu'un ya tátúní' re', jín ya ntu ntáin kuéntá' re' kuatyí-i kuéntá' jiásí' re' nuun' vá.

⁸ Na ka' netu' ka' kúvi ñivi ya Ito'o'-ó ni ntuné táin kuéntá' kuiti' re' ka' rá kuatyí ñivi vá.

Nkatyi' David nuun' Tutu' Íí'.

⁹Rá ñivi Israel ya níso raa seña Ndiosí' nuun' yikikúñu raa naní circunciósion, ¿á kuatyí maaráa netu' kuvi raa sukuán?, áxí, ¿á suni rá ñivi ntu kúvi Israel ya ntu níso seña vá ranika'? Tyi kátyí'-ó ya ninu' ini' Abraham Ndiosí' jee nkunaa' ini' re' ya kínóo naa' Abraham nuun' re'. ¹⁰Saájee, ¿né tiempú' nkunaa' ini' Ndiosí' ya naa' kúvi Abraham, résa? ¿Á sáa ya níso re' seña naní circunciósion? Áxí, ¿á ne sáa ntiá'an ka' kuniso re' maa? Nsá' né ya níso re' maa, tyi né ntiá'an ka' nsa'á circuncidar re' maaré'. ¹¹Jee nni'in' re' seña vá nuun' yikikúñu re', ya kúvi ñin seyú' ya stúvi-i ya naá' ya kínóo naa' re' nuun' Ndiosí' jie'e' ya nkunéi ini' re' maa, sáa ntiá'an kuniso re' seña vá. Jee sukuán íyó sáva kúvi Abraham tátá' ntáká rá ñivi ya kúneí ini' raa Ndiosí', sú ntu níso raa seña vá. Tyi kúneí ini' raa Cristo, sáva kunaa' ini' Ndiosí' ya kínóo naa' raa nuun' re'. ¹²Jee suni Abraham kúvi re' tátá' nuun' rá ñivi Israel ya níso raa seña circunciósion. Soo nsú tátá' raa kúvi re' jie'e' ya kuatyí kuiti' níso raa seña vá, tyisa' suni jíka raa ityi njia'a tátá' rán' Abraham ya nkunéi ini' re' Ndiosí'. Jee nkunéi ini' re' sukuán ne sáa ntiá'an sa'á circuncidar re' maaré', nékúvi.

Tu'un ntyisóyu'ú Ndiosí' síkúnkuvi re' maa jie'e' kúneí ini'-ó maaré'

¹³Tyi ntyisóyu'ú Ndiosí' ta'vi' nuun' Abraham jín nuun' rá se'ya ityiyúkún' váji ne nuun' re' ya ni'in' raa ni'i ñu'un ñivi ya'á. Jee ntyisóyu'ú Ndiosí' maa nsú jie'e' nsikúnkuvi Abraham tu'un ley ya ntatúní' Ndiosí' ya njia'a-a nuun' Moisés, tyisa' jie'e' kínóo naa' re' ya váji ne nuun' kúneí ini' re' Ndiosí'. ¹⁴Tyi retán' rá ñivi ya núkú raa síkúnkuvi raa ley ví rá ñivi ya ni'in' ta'vi' vá, nékúvi, saájee íyó ka'á ya kúneí ini'-ó tu'un nkatyí' re', jee síjita-a ya ntyisóyu'ú re'. ¹⁵Tyi tu'un ley ntatúní' Ndiosí' síkíji-i ya ni'in' ñivi ya kiti' ini' Ndiosí' jee xinó'o re' raa jie'e' ntu kúneí raa síkúnkuvi raa ni'i ya kátyí' ley vá. Soo nuun' ntu íyó ni ñin ley, jee suni ntu jia'a ñivi nuun' ya kátyí' ley.

¹⁶Saáva ni'in' ñivi ta'vi' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' jie'e' ya kúneí ini' raa re', sáva kúvi ta'vi' vá ya síkúta'vi' re' nuun'-ó sú ntu íyó ni'in'-ó maa. Síkúta'vi' re' maa sáva kinoo kutú ya ntyisóyu'ú re' nuun' ntaká rá ñivi ya kúvi ityiyúkún' Abraham. Soo síkúta'vi' re' maa nsú kuatyí kuiti' nuun' rá ñivi Israel ya yí'í raa nuun' ley, tyisa' suni nuun' ntaká rá ñivi ya kúneí ini' raa Ndiosí' kuéntá' kuá' Abraham. Sukuán suvire' kúvi tátá' ntáká-órán ityinúún' Ndiosí'. ¹⁷Su'va kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí' ya nkatyí' Ndiosí' nuun' Abraham: “Ñani ni' no'ó sáva kuvi nú tátá' rá ñivi kue'e' nación.” Ninu' ini' Abraham re', tyi maaré' ví ya nástekú' ii' re' rá ní'i' jín ya tátúní' re' sá'á re' ya koo rá nantíñú ya ni ntiá'an koo.

¹⁸Jee súka' ntuná' íyó jie'e' koo tu'un neí ini' Abraham koo se'ya re' soo niyo tu'un neí ini' re', jee ninu' ini' re' ya kenta kuvi re' “tátá' rá

ñivi kuē'e' nación”, sánikuā' nkatyi' Ndiosí' nuun' re': “Sukuán kukue'e' rá se'ya itiyiúkún' nú.” ¹⁹Jee ntu nnúun ka' ya kúneí ini' Abraham maá Ndiosí', súnika' ntiin kuéntá' re' ya yikikúñu re' níyo kuéntá' ní'i' re' tyi ya íñí re' yatin sientú' kuiya' (100), jín ya númá' ñasí'í re' Sara. ²⁰Jee ni ntu nñú'un kuatyí ini' re' ntu ñákuiñí' ínú' ini' re' tu'un ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' re', tyisa' nijia ka' ya kúneí ini' re' ka', jee nnaquetú'ún re' Ndiosí' ya kúná'nú xá Ndiosí'. ²¹Jee ítyí kuiti' nínú' nká'nú ini' re' ya kuvi sa'á Ndiosí' ya ntyisóyu'ú re'. ²²Saáva suni nkunaa' ini' Ndiosí' ya kinoo naa' Abraham nuun' re'.

²³Jee nsá' kuatyí kuiti' jie'e' Abraham níso nuun' Tutu' Í' ya nkunaa' ini' Ndiosí' ya kínóo naa' re'. ²⁴Tyi suni níso tu'un vá nuun' Tutu' Í' jie'e' yó ranika', tyi suni nkunaa' ini' Ndiosí' kinoo naa'-ó jie'e' ya kúneí ini'-órán Ndiosí'. Jee maáré' ví ya nxinákoo re' Ito'o'-ó Jesús nkene-e nteñu rá ní'i' jee nnastekú' re' maa. ²⁵Ya nnaqu'va Ndiosí' maa sáva kuvi-i jie'e' kuatyí-ó jee nateku' i'i-i sáva síyo Ndiosí' kuatyí-ó sáva sa'á re' ya kinoo naa'-ó nuun' re'.

Naja kuvi jín rá ñivi ya nkunaa' ini' Ndiosí' ya naa' kúvi raa

5 Jee nuun' nkunaa' ini' Ndiosí' ya kinoo naa'-ó nuun' re' jie'e' ya kúneí ini'-ó Jesús, saáva íyó máni' Ndiosí' jín-ó jie'e' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo. ²Tyi suni Cristo nsá'á ya nkívi-ó nuun' ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó, sú ntu íyó nì'in-ó maa. Jee íñí nì'in-ó jín ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó. Jee kúsí' ini' ánima'-ó tyi íyó tuneí ini'-ó kúnáa' ini'-ó ya taji re' nuun'-ó ya vii' kúná'nú-ó jín re'. ³Jee nsá' kuatyí kuiti' ya'á, tyi suni kúsí' ini'-ó nuun' tunó'ó nó'o-ó, tyi jín'-ó ya nuun' tunó'ó nó'o-ó vá sá'á ya jjíia ini'-ó ká'nú koo ini'-ó ke'ne' ini'-ó ya kuiñi kutú-ó nuun' Jesús. ⁴Jee ya ká'nú koo ini'-ó jie'né' ini'-ó íñí kutú-ó sá'á-a ya kene naa' va'a-ó, jee ya kene naa' va'a-ó vá sá'á ya íyó tuneí ini'-ó kúnáa' ini'-ó ya sa'á Ndiosí'. ⁵Jee ya íyó tuneí ini'-ó ya'á, ntuví jiá'a tunkánuun nuun'-ó, tyi Tatyí' Í' ya ntaji Ndiosí' nuun'-ó, ya ntyutyítú re' ánima'-ó tu'un núnúun' Ndiosí' yó.

⁶Tyi ne sáá táyá' ini'-ó ntuná' kúvi sa'á-ó sáva kinoo naa'-ó nuun' Ndiosí', jee maá tiempú' ñani Ndiosí' nì'i' Cristo jie'e' rá ñivi ntu ntíin kuéntá' raa Ndiosí'. ⁷Tyi yatin ni ñin ñivi ntu jí'í-i nuun' inka ñivi naa'. Súnika' sanaan' kiji ini' ñin ñivi kuvi-i nuun' ñin ñivi va'a ini'. ⁸Soo stúvi Ndiosí' ya núnúun' re' yó, tyi nì'i' Cristo jie'e'-órán ne sáá kúvi i'i'-ó ñivi kuatyí. ⁹Jee saáva nuun' ya síyo Ndiosí' kuatyí-ó vitan sáva kinoo naa'-ó nuun' re' jie'e' ya ní'i' Cristo jee ñati nñí' re', jee sa' ví'í ka' sikáku re' yó nkúno'o-ó tunó'ó xinó'o Ndiosí' ñivi jie'e' kuatyí raa tyi kítí' ini' re' jie'e' kuatyí raa. ¹⁰Tyi ne sáá túfí' ta'án-ó né'yá-ó Ndiosí' jee nnumani' re' jín-ó jie'e' ya ní'i' Se'ya re' jie'e'-ó. Jee jie'e'

ya númání' re' jín-ó sukuán jee sa' ví'í ka' sikáku re' yó jie'e' ya tékú' Se'ya re' jee nkúno'o-ó tunó'ó xinó'o Ndiosí' ñivi. ¹¹ Jee nsá' kuatyí ya'á ni, tyi suni kúsíí' ví'í ini'-ó né'yá-ó Ndiosí' jie'e' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, tyi vitan jee nsá'á re' ya nní'in'-ó ya nnúmani' Ndiosí' jín-ó.

Tu'un jie'e' Adán jín Cristo

¹² Saájee jie'e' iin tee ni jee nkívi kuatyí ñiví ya'á, jee jie'e' kuatyí vá nkenta ya jí'í' ñivi. Jee suni nkenta ne kuáiyó ñivi jí'í' ráa tyi ni'i ráa nsa'á kuatyí. ¹³ Tyi ne ntiá'an ku'va Ndiosí' tu'un ley nuun' Moisés, jee ya íyó kuatyí ini' ñiví ya'á. Soo nuun' ntu íyó ley, jee ntu kúvi natee-ó síkí' ñivi. ¹⁴ Soo ne tiempú' nteku' Adán jín ne tiempú' nteku' Moisés, jee ni'i ñivi yí'í ráa xintíín ya jí'í' ráa, súnika' ntu nsa'á ráa tá'an kuatyí sánikua' njia'a Adán nuun' tu'un ntatúní' Ndiosí'. Jee kúnkunuún Adán jín Jesús ya íyó kiji.

¹⁵ Soo kuatyí ya nsa'á Adán ntu kúnuún jín ta'vi' ya nsíkúta'vi' sain Ndiosí' nuun'-ó. Tyi jie'e' ya njia'a iin ni tee nuun' tu'un ntatúní' Ndiosí' jee ni'i'í' kue'e' ví'í ñivi. Soo ntántúní' ví'í ka' kúvi ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó jín ta'vi' ya nsíkúta'vi' ví'í re' nuun' kue'e' ñivi jie'e' íyó máni' ini' iin ni tee, ya suvi ví Jesús ya kúvi Cristo.

¹⁶ Jee ta'vi' nsíkúta'vi' Ndiosí' ntu kúvi-i kuéntá' iin ni tee ya nsa'á-a iin kuatyí, ya njia'a re' nuun' tu'un ntatúní' Ndiosí'. Tyi jie'e' métú'ún kuatyí ni jee ntiaa' ya sanáa' Ndiosí' sijíta re' ñivi. Jee sáa nkuvi kue'e' ví'í kuatyí sukuán jee ta'vi' ya síkúta'vi' sain re' nkenta ya sííyo Ndiosí' kuatyí ñivi sáva kinoo naa' ráa nuun' re'. ¹⁷ Tyi nuun' yí'í ñivi xintíín ya jí'í' ráa jie'e' iin kuatyí ya nsa'á métú'ún tee ni ya kúvi Adán. Soo métú'ún tee ni ya kúvi Jesús ya kúvi Cristo jee sa' ví'í ká' sá'á re' ya yí'í ñivi xintíín ya kuteku' ráa jín Ndiosí'. Tyi ntántúní' ní'in' ví'í ráa ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' ráa jee ní'in' ví'í ráa ta'vi' ya kínoo naa' ráa nuun' re'.

¹⁸ Jee saáva kuéntá' jie'e' métú'ún iin kuatyí ni ya nsa'á iin tee ya njia'a re' nuun' tu'un ntatúní' Ndiosí' jee nkenta nuun' kuáiyó ñivi ya sijíta Ndiosí' ráa. Jee suni sukuán jie'e' métú'ún iin tiñu naa' ni nsa'á iin tee nkenta nuun' ni'i ñivi ya kúvi ni'in' ráa ya kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' sáva kuteku' ráa jín re'. ¹⁹ Tyi jie'e' ya ntu nkaníjíá métú'ún ni tee nkenta nuun' rá kue'e' ñivi ya kúvi ráa ñivi kuatyí, jee suni sukuán jie'e' ya nkaníjíá métú'ún ni tee jee kue'e' ñivi kenta kúvi ráa ñivi naa'.

²⁰ Soo nkenta tu'un ley ntatúní' Ndiosí' sáva kukue'e' ka' kuatyí sá'á ñivi. Soo sáa nkukue'e' kuatyí íyó, jee kúkue'e' ka' íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó. ²¹ Sáva kuéntá' kuá' nkunefí kuatyí síkí' ñivi ya yí'í ráa xintíín kuatyí jee sá'á-a ya jí'í' ñivi, jee suni sukuán nkunefí ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó yí'í-ó xintíín re', tyi nsa'á re' ya

kinoo naa'-ó nuun' re'. Jee nsa'á re' sukuán sáva ni'in'-ó ya kuteku'-ó jín re' nánkání jie'e' ya nsá'á Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo.

**Ní'i'-ó nuun' kuatyí-ó ya ntu yí'í-ó ka' nuun'-u soo
tékú'-ó jín Ndiosí' jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo**

6 Saájee, ¿ná kúvi ya katyi'-ó? ¿Á kunikin'-ó ka' sa'á-ó kuatyí sáva kukue'e' ka' ya koo maní' ini' Ndiosí' kune'yá re' yó, rúsa? ² ¿Vankée sukuán!, tyi ya ni'i'-ó nuun' kuatyí-ó, ¿nasa kuvi kue'nu ii'-órán ka' jín kuatyí-ó, rúsa? ³ ¿Á ntu jíní' rán ya ntáká-ó ya ñanuté-ó sáva ku'vayu'ú-ó ya ki'i'-ó nuun' Cristo Jesús, jee suni ñanuté-ó sáva ku'vayu'ú-ó ya suni ni'i'-ó jín re'? ⁴ Saáva kuéntá' nyise'í nkáá-ó jín Cristo sáá ñanuté-ó, tyi yí'í-ó nuun' re' ya suni jí'ín-ó ni'i'-ó jín re'. Sáva sánikua' nnaqoo Cristo nnaṭeku' re' nkene re' nteñu rá ní'i' nsa'á Tátá' re' jín fuersá' íí' kúná'nú niso-o jee suni sukuán kúvi nakaka-ó ityi jiáá.

⁵ Tyi nuun' yí'í-ó nuun' re' ya ni'i'-ó kuéntá' ní'i' re' jee suni sukuán ki'i'-ó nuun' re' sáva nakue'nu jiáá-ó jín re' kuéntá' nnaṭeku' ii' re'. ⁶ Jee jíní'-ó ya ya nnaan' na ñivi nkuvi-ó tiempú' yata', tyi jí'ín-i ni'i' nkáá-a jín Cristo nuun' kurúsi', sáva naan' ya kúneí kuatyí jín ñuné'yú'-ó, sáva nkítíñú-ó ka' nuun' kuatyí. ⁷ Tyi retú ya ni'i' ñivi jee nnakuññi' núne-e nuun' kuatyí.

⁸ Jee jie'e' ní'i'-ó jín Cristo, jee ínú' ini'-ó ya suni kuteku'-ó jín re'. ⁹ Jee jie'e' nnaṭeku' ii' Cristo jee nnaqoo re' nkene re' nteñu rá niyi, jee saáva jíní'-ó ya ni nsá' kuvi' re' ka'. Jee ntuví ka' yí'í re' xintíín ya jí'í'. ¹⁰ Tyi sáá ni'i' Cristo, jee ñin ítyíni jie'e' ni'i' tiempú' ni'i' re' nuun' kuatyí-ó, soo tékú' re' vitan sáva kitíñú re' nuun' Ndiosí'. ¹¹ Jee suni sukuán ráno'ó ku'un ini' rán kuéntá' ya ya ni'i' rán nuun' kuatyí, soo tékú' rán sáva kitíñú rán nuun' Ndiosí' jie'e' yí'í rán nuun' Cristo Jesús.

¹² Saáva koto jiá'a rán ka' ya kuneí koso' kuatyí jín yikikúñu rán ya jí'í'-i, sáva nkáníjiá rán ka' rá né'í níyo ini' yikikúñu rán. ¹³ Jee ni koto jiá'a rán ka' maárán nuun' kuatyí sáva ntu kuatíñú rán yikikúñu rán sa'á rán tiñu ya ntu íyó naa'. Tyisa' ku'va rán maárán nuun' Ndiosí', kuéntá' ñin ñivi ya ní'i' jee nnaṭeku'-u nkene-e nteñu rá niyi. Jee ku'va rán yikikúñu rán nuun' Ndiosí' sáva kuvi-i ñin nantíñú ya kuatíñú re' sa'á re' tiñu naa'. ¹⁴ Tyi ntu íyó kuneí kuatyí jín rán, tyi ntu yí'í rán ka' xintíín tu'un ley ya ntaátuní' Ndiosí', tyisa' yí'í rán tyiji tu'un ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' ráno'ó.

Tu'un kúnkunuún ká'án' jie'e' musú' yí'í xintíín kuatyí

¹⁵ Saájee, ¿ná katyi'-ó? ¿Á sa'á-ó ka' kuatyí tyi ntu ka' yí'í-ó xintíín tu'un ley ntaátuní' Ndiosí', tyisa' yí'í-ó xintíín tu'un íyó máni' ini' Ndiosí'

né'yá re' yó, rúsa? ¡Ntuví kuiti!' 16 ¿Á ntu jíní' rán ya retú tyi'i rán maárán xintíín inka ñivi kuéntá' iin musú' ké'en ñivi sáva kaníjiá rán maa, saájee kúvi rán musú' ké'en ya yí'í rán xintíín ñivi vá ya káníjiá rán? Jee suni sukuán kúvi rán musú' yí'í rán xintíín kuatyí retú tyi'i rán maárán xintíín kuatyí kaníjiá rán maa, jee kenta kuéntá' jí'í' rán nuun' Ndiosí'. Áxí kúvi rán musú' yí'í rán xintíín Ndiosí' ya káníjiá rán re' jee kenta kinoo naa' rán nuun' re'. 17 Soo nkúta'vi'-ó nuun' Ndiosí', ya súnika' nyí'í rán xintíín kuatyí kuéntá' musú' ké'en, nékúvi, soo vitan jee nkaníjiá rán ne ánima' rán Tu'un Ndiosí' ya nxiné'én' ráa nuun' ráno'ó. 18 Jee ya nnakani núne Ndiosí' ráno'ó nkí'i rán ka' xintíín kuatyí, jee saájee ya nkívi rán xintíín máá tiñu naa' kuéntá' musú' ké'en.

19 (Ká'án' ni' tu'un lá'ví sukuán kuéntá' ká'án' néni iin ñivi tyi táyá' ini' rán ya víjí jiáku'un ini' rán tu'un ya'á.)

Jee njia'a rán yikikúñu rán sáva kitíñú rán nuun' tiñu ya ntu íyó ninu'un jín nuun' ya nivá'a sa'á né'í rán ka' nékúvi, jee suni sukuán vitan ku'va rán yikikúñu rán nuun' máá tiñu naa' kuéntá' musú' sáva kusíín rán ya nkí'i rán ka' nuun' ya nivá'a sáva kitíñú rán nuun' Ndiosí'. 20 Tyi ne saá nyí'í rán xintíín kuatyí, jee niñi núne rán ntu nyí'í rán nuun' tiñu naa' Ndiosí'. 21 Soo ¿ná nkuví ya vá'a ya nní'in' rán saá nyí'í rán nuun' kuatyí rúja? Jee jie'e' vá tunkánuun kúvi-i nuun' rán vitan. Tyi kuatyí vá sá'á-a ya jiánaan' rán ya kuéntá' jí'í' rán nuun' Ndiosí'. 22 Soo vitan ya nnakani núne Ndiosí' ráno'ó nkene rán nuun' kuatyí. Jee ntyi'i Ndiosí' ráno'ó xintíín re' yítíñú rán nuun' re' kuéntá' musú' re', jee saáva ya ní'ín' rán ya vá'a ya kenta kusíín rán ya nkí'i rán ka' nuun' ya nivá'a sáva kitíñú rán nuun' Ndiosí', jee kenta kuteku' rán nñnkání jín re'. 23 Tyi ya'vi ya ní'ín' ñivi jie'e' kuatyí ráa kúvi ya naan' ráa kuéntá' jí'í' ráa nuun' Ndiosí', soo ta'vi' ya síkúta'vi' Ndiosí' ví ya kuteku'-ó jín re' nñnkání jie'e' yí'í-ó nuun' Ito'o'-ó Cristo Jesús.

Tu'un kúnkunuún jie'e' ñivi ntana'á ya xiné'én'-e nasa nákuíñi' núne ñivi nkí'i ráa ka' nuun' ley ntatúní' Ndiosí'

7 Ráno'ó ñanitá'án, ká'án' ni' jín ñivi ya jíní' tu'un kátyí' ley ntatúní' Ndiosí'. ¿Á ntu jíní' rán ya ley tátúní' nuun' ñivi ni tékú' ñivi vá? 2 Tyi iin ña'an ya ntana'á jee sá'á ley ya yí'í ña nuun' yíí ña ni tékú' re'. Soo retú ni'í' yíí ña, nákuíñi' núne ña nuun' tu'un tátúní' ley vá ya yí'í ña nuun' yíí ña. 3 Saáva retú tana'á ña'an vá jín inka tee ni tékú' yíí ña jee kátyí'-ó ya kúvi ña ña'an téní. Soo retú ni'í' yíí ña, jee nákuíñi' núne ña nuun' ley vá, jee retú natana'a ña jín inka tee ntu ñasí'í, jee nsá' kúvi ña ña'an téní.

4 Jee suni sukuán vá, ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', nkí'i rán ka' xintíín tu'un ley ntatúní' Ndiosí' yana'án tyi kuéntá' ni'í' rán nuun' ley vá tyi

jí'ín rán nì'i' rán jín Cristo sáá nì'i' re' jín yìkikúñu re', sáva kì'i rán nuun' inka ka'. Tyi yí'í rán nuun' Cristo ya nnaako re' jee nnaṭeku' ii' re' nkene re' nteñu rá niyi. Yí'í rán nuun' re' sáva kue'nu naa'-ó kitíñú-ó nuun' Ndiosí'.^a ⁵Tyi sáá ntu yí'í-ó xintíín Ndiosí' jee ña'nu-ó sánikuá' níyo ini'-ó, jee jie'e' tátúní' ley Ndiosí' ya koto sá'á kuṭyi, jee xínóto-ó ini'-ó ya níyo ini'-ó sa'á-ó kuṭyi. Jee sukuán nsatíñú-u ini' ñuné'yú' kuṭyi-ó sáva sa'á-ó tiñu nivá'a, saáva kenta-ó kuéntá' kuvi'-ó nuun' Ndiosí'. ⁶Jee nyí'i-ó xintíín ley vá nékúvi, soo kuéntá' ya nì'i'-ó nuun' ley vá saáva vitan nákuíñi' núne-ó nuun' ley vá. Sáva kitíñú-ó nuun' Ndiosí' sáni sá'á Tatyí' Íí' ya nakue'nu-ó ityi jiáá, jee nsú ityi tú'u jiá'nu-ó sáni ña'nu-ó tyiji xintíín ley sáni ntee Moisés nuun' tutu' yana'án.

Kuṭyi ya yí'í ánima' nì'

⁷Saájee, ¿ná kúvi ya katyi'-ó résa? ¿Á kúvi ley kuṭyi résa? ¡Ntuví kuiti'! Soo ni nsá' kúká'nú ini' nì' ná kúvi kuṭyi retán' nsú ley kátyí' maa. Tyi suni ni nkuní' nì' ná kúvi ya néé' u'vi ini', retán' ntu kátyí' ley: “Koto néé' u'vi ini' nú rá nantíñú inka ñivi.” ⁸Soo jie'e' tu'un tátúní' Ndiosí', jee nkuné' kuṭyi ntiin-i nu'u', jee nsa'á-a ya ntáká nuun' ya néé' u'vi ini' nì'. Tyi retán' ntuví ley nta'túní' Ndiosí' jee kuéntá' ní'i' kuṭyi ya ntu ka' fesá'-a kúne' ví'í koso' nuun' nì'. ⁹Jee níyo iin tiempú' ya ña'nu nì', sáá ntiá'an kuni' nì' ná tátúní' ley Moisés, nékúvi. Soo sáá nkenta nkúká'nú ini' nì' ná kátyí' tu'un tátúní' Ndiosí', jee kuéntá' nnaṭeku' kuṭyi nì' sáva kune'i-jín nì', jee kuéntá' naan' nì'. ¹⁰Jee kuéntá' nì'i' nì' nuun' Ndiosí', tyi nñani'in' nì' ya tu'un tátúní' Ndiosí' ya'á ya njiá'a re' sáva kuteku' va'a nì', nékúvi, soo nsa'á ley vá ya kuéntá' nì'i' nì' nuun' re'. ¹¹Tyi jie'e' tu'un tátúní' Ndiosí', jee kúne' kuṭyi tñín nu'u', jee nxiná'ví-i nu'u', jee suni jie'e' tu'un vá ña'ni' kuṭyi vá nu'u'. ¹²Saáva ii' tu'un ley njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés, jee ii' tu'un vá ya tátúní' Ndiosí', jee naa' kúvi-i, jee va'a kúvi-i.

¹³Saájee, ya tu'un vá'a vá, ¿á nkenta nsa'á-a ya kuvi' nì'? ¡Ntu kúvi kuiti'! Tyisa' máá kuṭyi ñatíñú-u ley va'a vá, sáva sa'á-a kuvi' nì' nuun' Ndiosí', sáva stúvi ya kúvi-i kuṭyi. Tyi sukuán stúvi tu'un tátúní' Ndiosí' ya ní'vá'a nas'kuiti' kúvi kuṭyi.

¹⁴Tyi jíní'-ó ya vaji ley nuun' Tatyí' Íí', jee nu'u' kúvi nì' ñivi ñuné'yú', ya yí'í nì' xintíín kuṭyi kuéntá' kúvi nì' musú' ya nkuya'vi. ¹⁵Tyi ntu jiáku'un ini' nì' ya sá'á nì'. Tyi tiñu ya kuíni nì' sa'á nì', jee ya'á ntu sá'á nì'. Tyisa' tiñu tá'vi ini' nì', jee ya'á sá'á nì'. ¹⁶Soo retú sá'á nì' ya ntu kuíni nì' sa'á nì', jee kúnáa' ini' nì' ya vá'a kúvi ley. ¹⁷Saáva nsú nu'u' sá'á nì' maa, tyisa' kuṭyi ya yí'í ini' nì' kúvi

^a 7:4 Kuéntá' kúun iin yutun rá vixí' vá'a.

ya sá'a maa. ¹⁸Tyi jíní' nì' ya ntu yí'í ya vá'a ini' nì', ya kúvi ya níyo ini' nì' jín ñuné'yú' kuatyí nì'. Tyi ñú'ún ini' nì' ya kuíni nì' sa'a nì' ya vá'a, soo ntu íyó ini' nì' ya sa'a nì' ya vá'a. ¹⁹Tyi ntu sá'a nì' ya vá'a ya kuíni nì', tyisa' ya nivá'a ya ntu kuíni nì' sa'a nì', ya'á sá'a nì'. ²⁰Jee retú' ya ntu kuíni nì' sa'a nì', jee ya'á sá'a nì', jee nsú ká' nu'u' sá'a maa, soo kuatyí ya yí'í ini' nì' kúvi ya sá'a maa.

²¹Saáva náni'in' nì' ya su'va sá'a-a jín nì': sáa kuíni nì' sa'a nì' ya vá'a, soo ya nivá'a yí'í-i ini' nì'. ²²Tyi ne áníma' nì' kúsíi' ini' nì' né'yá nì' ley tátúní' Ndiosí'. ²³Soo jíní' nì' ya ini' yíkikúnu nì' íyó inka ka' tu'un níyo né'én ini' nì' sa'a nì', jín ya kuíni nì' sa'a nì' sáni kátyí' tu'un tátúní' Ndiosí', jee súkún' tá'an ráa ini' antúní' nì'. Jee kúnei vá tñ-i nu'u' yí'í nì' nuun' ya tátúní' kuatyí ya sátíñú vá ini' yíkikúnu nì'. ²⁴¡Ná ka' ná'ví nì' ka'! ¿Né iin sikáku nu'u' nuun' yí'í nì' xintín kuatyí ya sátíñú ini' ñuné'yú' nì' jín ya xináan'-a nu'u'? ²⁵¡Nkúta'vi'-ó nuun' Ndiosí'!, jie'e' ya nsa'á Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo.

Saáva jín antúní' nì' yítíñú nì' nuun' ley tátúní' Ndiosí', jee jín máa maá fuersá' nì' ntu kúvi, tyi jín ya níyo ini' nì' jín yíkikúnu kuatyí nì' yítíñú nì' nuun' ya tátúní' kuatyí.

Naja jiá'nu-ó sá'a Tatyí' Í' Ndiosí'

8 Saájee vitan jee ni ntuná' íyó ya sijíta Ndiosí' xinó'o re' rá ñivi ya yí'í ráa nuun' Cristo Jesús, [ya ntu jiá'nu ráa ka' sáni níyo né'én ini' ráa jín yíkikúnu ráa, tyisa' jiá'nu ráa sáni kuíni Tatyí' Í' Ndiosí']. ²Tyi nkúnei Tatyí' Í' Ndiosí' sá'a re' ya kuteku'-ó jín Ndiosí', jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo Jesús, jee nákaní núne re' ráno'ó ya nsá' kí'í-ó ka' xintín kuatyí jín nsá' kenta-ó kuéntá' kuvi'-ó nuun' Ndiosí'. ³Tyi máa maá Ndiosí' nsa'á re' tiñú vá ya ntu nkúvi sa'a ley ntatúní' re' ya njí'a re' nuun' Moisés. Jee ntu nkúvi sa'a ley vá tiñú vá, tyi táyá' ley vá tyi táyá' ini'-ó jee ntu nkúnei-ó sikúnkuvi-ó ley vá jín yíkikúnu-ó. Jee máa maá Ndiosí' nsa'á re' tiñú vá tyi ntyuítí' re' Se'ya re' nuun' ñiví ya'á jín yíkikúnu-u ya kúnkunuún jín yíkikúnu ñivi yí'í xintín kuatyí, sú ntu íyó kuatyí re'. Jee ntají re' Se'ya re' sáva kuvi'-i soko'-o maá jie'e' kuatyí-ó, sáva sukuán nsijíta Ndiosí' kuatyí-ó ya nna'kuniso Jesús maa ini' yíkikúnu re'. ⁴Nsa'á Ndiosí' sukuán sáva kuvi sikúnkuvi-ó ntáká tiñú naa' ya tátúní' ley,^a ya ntu ka' jiá'nu-ó ityi né'én sáni níyo ini'-ó, tyisa' jiá'nu-ó sáni kuíni Tatyí' Í' Ndiosí'.

⁵Tyi rá ñivi jiá'nu ráa sáni kuíni ráa jín ñuné'yú' ráa jee túví ráa antúní' ráa nuun' ya níyo ini' ráa jín yíkikúnu ráa, ya ntu yítíñú ráa

^a 8:4 Áxí kuvi katyí'-ó: nsa'á Ndiosí' sukuán sáva kúvi sikúnkuvi re' ya tátúní' ley sáva kuvi-ó ñivi naa'.

nuun' Ndiosí'. Soo rá ñivi jiá'nu ráa sáni kuíni Tatyí' Íí' Ndiosí', jee túví ráa antúni' ráa nuun' rá tiñu sáni kuíni Tatyí' Íí' Ndiosí'. ⁶Tyi rá ñivi túví ráa antúni' ráa nuun' ya níyo ini' ráa jín yikikúñu ráa, ya ntu yítíñú ráa nuun' Ndiosí', jee sá'a-a ya naan' ráa kuéntá' jí'í' ráa nuun' Ndiosí'. Soo rá ñivi túví ráa antúni' ráa nuun' ya kuíni Tatyí' Íí' Ndiosí' jee sá'a-a ya kuteku' ráa jín Ndiosí' jee va'a kúvi ini' ráa.

⁷Tyi rá ñivi túví ráa antúni' ráa sáni kuíni ráa, ya ntu yítíñú ráa nuun' Ndiosí', jee jíni' u'vi' ráa Ndiosí'. Jee ntu tyí'i ráa maáraa xintíin tu'un tátúni' Ndiosí', jee ni ntu kúvi tyi'i ráa maáraa xintíin tu'un tátúni' re'. ⁸Jee rá ñivi ya yítíñú ráa jiá'nu ráa sáni kuíni ráa, ntuná' kúvi sa'a ráa sáva kuva'a ini' Ndiosí' kune'ya re' ráa.

⁹Soo ráno'ó tyi ntuví ka' yí'í rán xintíin sáni kuíni rán sa'a rán, tyisa' yí'í rán xintíin Tatyí' Íí' Ndiosí', tyi Tatyí' Íí' Ndiosí' yí'í re' ini' rán. Soo retú néni ñin ñivi ya ntu yí'í Tatyí' Íí' Cristo ini' ráa jee ntu kúvi ráa ñivi Cristo. ¹⁰Soo nuun' yí'í Cristo ini' rán, sú kinaan' yikikúñu rán sáva kuvi'-i jie'e' kuatyí rán, soo ánima' rán kuteku'-u jín re'^a jie'e' ya nsíyo Ndiosí' kuatyí rán sáva nkinoo ñaa' rán nuun' re'. ¹¹Jee nñaxinákoo Ndiosí' Jesús nkene-e nteñu rá ñiyi jee nxináteku' re' maa. Jee nuun' yí'í Tatyí' Íí' re' ini' rán, jee maaré' ya nñaxinákoo ñuné'yú' Cristo Jesús nkene-e nteñu rá ñiyi jee suni sukuán maaré' xináteku' re' ñuné'yú' rán ya jí'í'. Jee sa'a re' maa jín Tatyí' Íí' re' ya yí'í-i ini' rán.

¹²Jee saáva, ráno'ó ñanítá'án, táyá'vi-ó nuun' Jesús, soo nsá' táyá'vi-ó nuun' ñasa níyo ini'-ó sáva ntu kue'nu-ó sáni níyo ini' rán kuéntá' rá ñivi ntu yítíñú ráa nuun' Ndiosí'. ¹³Tyi retú jiá'nu rán sáni kuíni rán jín ñuné'yú' kuatyí rán saájee kinaan' rán nuun' Ndiosí'. Soo retú jín fesá' íí' Tatyí' Íí' Ndiosí' jee xináán' rán tiñu nivá'a sá'a rán jín yikikúñu rán jee kuteku' rán jín Ndiosí'.

¹⁴Tyi ntáká rá ñivi ya jiá'nu ráa sáni tyú'un Tatyí' Íí' Ndiosí' ityi ráa, jee suviráa vá kúvi se'ya Ndiosí'. ¹⁵Tyi nsá' nni'in' rán ñin tatyí' ya sá'a-a ya kuvi tuku rán kuéntá' musú' ké'en ñivi ya yí'í rán xintíin nuun' tyuyú'ví ini' rán. Tyisa' nni'in' rán Tatyí' Íí' ya náke'en re' yó nuvi-ó se'ya Ndiosí'. Jee Tatyí' Íí' ya'á sá'a ya kátyí'-ó nuun' Ndiosí': “¡Táá' ñi'!”^b ¹⁶Jee máa maá Tatyí' Íí' Ndiosí' jiá'a ya naá' nuun' ánima'-ó, ya kúvi-ó se'ya Ndiosí'. ¹⁷Jee ya ya kúvi-ó se'ya Ndiosí', jee suni ñi'in'-ó ñin ta'vi'. Tyi kuta'vi'-ó ta'vi' taji Ndiosí' nuun'-ó. Jee kuta'vi' nkáá-ó ta'vi' vá jín Cristo. Retú kuiñi ñi'in'-ó jín Cristo jee íyo ñivi koto u'vi' ráa yó kuéntá' nito u'vi' ráa re'. Jee nuun' nó'o-órán sukuán jín Cristo, jee suni sa'a Ndiosí' ya vii' kuñá'nú nkáá-ó jín Cristo.

^a 8:10 Áxí kúvi katyi'-ó: soo Tatyí' Íí' Ndiosí' sá'a-a ya kuteku' rán jín re'. ^b 8:15 Rá tu'un ya'á ví-i: ¡Abba! ¡Táá' ñi'! Abba kúvi tu'un arameo ya kuíni kátyí': Táá'.

Íyó t̄uneí ini'-ó yá vii' kuñá'nú nkáá-ó jín Cristo

¹⁸Tyi kúnáa' ini' ni' yá naá' yá ntu yíyá'vi rá t̄unó'ó nó'o-ó tiempú' vitan n̄un' yá vii' nas̄kuiti' kuñá'nú-ó sa'á Ndiosí' yá stúvi re' tiempú' kiji ityinúun'. ¹⁹Tyi ntáká yá nsá'á Ndiosí' nétu numíji'í' ráa yá nasa'á Ndiosí' yó yá kájíkuiti' t̄uvi-ó sukuán yá kúvi nijia-ó se'ya re'. ²⁰Tyi ntáká rá íyó ñiví ya'á yí'í-i xintín̄ tiñu ka'á. Jee nsá' kuñi maáráa nó'o ráa sukuán. Tyisa' sáni nkunaa' ini' Ndiosí' tyi' re' ni' xintín̄ tiñu ka'á sukuán. Soo nétu ráa íyó t̄u'un kúneí ini' ráa ²¹ne máá maá ntáká rá íyó ñiví ya'á yá suni nakani núne Ndiosí' maa n̄un' yí'í-i xintín̄ t̄u'un t̄iví ráa, sáva nakuiñ̄i' núne ráa jín rá se'ya Ndiosí' sáá vii' kuñá'nú-ó sa'á Ndiosí'.

²²Tyi jíní'-ó yá ne tiempú' vitan nkáá jíáku ini' ntáká yá íyó ñiví ya'á jee nkáá nó'o-o, kuéntá' nó'o ñin̄ ña'an yá té'né' ini' ña yá kaku se'ya ña. ²³Soo nsá' kuatyí ñiví ya'á nó'o sukuán, tyisa' suni máá maáórán ranika' nó'o-órán sukuán. Yí'í Tatyí' Í' ini'-ó jee kúvi re' yá xí'nañúun n̄un' sa' ví'í ká' ni'in'-ó. Saáva suni tána kuéká-ó ini' maáo tyi nétu numíji'í'-ó yá sa'á Ndiosí' ni' jie'e' nnake'en Ndiosí' yó kuvi-ó se'ya re', tyi nakani núne re' yikikúñu-ó sáva ntív-i ka' jee nasa'á jíáá re' maa. ²⁴Tyi n̄atava' Ndiosí' yó n̄un' kuatyí-ó nsíkaku re' yó sáva íyó t̄u'un neí ini'-ó nétu-ó yá ni'in'-ó yá sa'á re' sukuán jín-ó. Íyó t̄u'un neí ini'-ó yá sa'á re' sukuán soo retú yá túvi nijin' né'yá-ó maa, saájee yá nt̄uví ka' kúvi-i t̄u'un neí ini'-ó nétu-ó maa. Tyi retú né'yá ñin̄ ñivi maa, ¿nakui tyi íyó ka' t̄u'un neí ini'-i nétu-u vá rúja? ²⁵Soo retú íyó t̄u'un neí ini'-ó yá ntu túvi né'yá-ó, jee jie'né' ini'-ó nétu kuvi ini'-ó maa.

²⁶Jee suni sukuán tyíneí tyítuvi Tatyí' Í' yó tyi táyá' ini'-ó. Tyi sáá ntu jíní'-ó nasa ka'an'-ó jín Ndiosí', soo máá maá Tatyí' Í' vá tána re' jíkan' tá'ví' re' n̄un' Ndiosí' jie'e'-ó yá ntu ní'in'-ó sákatyi'-ó. ²⁷Jee maá Ndiosí' jíní' re' yá kúvi ini' ánima' ñivi, jee yá jíní' re' yá ná kúvi yá kúní' Tatyí' Í' re', tyi sánikuá' kuñi maá Ndiosí' jee Tatyí' Í' vá jíkan' tá'ví' re' jie'e'-ó yá nsá'á s̄ín Ndiosí' yó sáva ki'i-ó n̄un' re'.

Síkí' ka' sá'á Ndiosí' yá kúneí-ó síkí' yá nivá'a

²⁸Jee jíní'-ó yá ntáká tiñu yá kúvi jín rá ñivi yá ñúnúun' ráa Ndiosí' jee jíatínú Ndiosí' rá tiñu vá sáva sa'á re' yá kúvi yá vá'a n̄un' ráa yá nkana re' ráa yá ki'i ráa n̄un' re' sáni nkunaa' ini' re'. ²⁹Tyi rá ñivi vá yá jíní' yatyí' re' nkaji yatyí' re' nékúvi, jee sunisáa yá nkunaa' yatyí' ini' re' yá kuneen ráa ini' Se'ya re', sáva kuvi-i Se'ya ñá'nú yá koso'-o n̄un' kue'e' ñani-i jín ku'va-a. ³⁰Jee rá ñivi yá Ndiosí' saá yá nkunaa' yatyí' ini' re', jee suni nkana re' ráa ki'i ráa n̄un' re'. Jee rá ñivi nkana

re' jee suni nsíyo re' kuatyí raa sáva nkinoo naa' raa nuun' re'. Jee rá ñivi nsíyo re' kuatyí raa, jee suni sa'á re' ya vii' kuñá'nú raa.

³¹ ¿Ná kúvi ya katyi'-ó jie'e' rá tu'un ya'á, résa? Tyi nuun' íñi Ndiosí' jín-ó, ¿né iin ya kenta síki'-ó nuun' Ndiosí' résa? ¡Ntuné kúneí raa ñíñkání! ³² Tyi Ndiosí' ntu nkúsá'án re' Se'ya re', tyisa' nnaqu'va re' Se'ya re' sáva kuvi'-i jie'e' ntáká-ó ya kúvi ya vá'a nuun'-ó. Jee nuun' ntaji re' Se'ya re' sukuán jee suni íyó nijia ya sikúta'vi' re' nuun'-ó ntáká ka' ya kiji jie'e' ya njia'a re' Se'ya re'. ³³ ¿Né iin vá xikóñá'án nuun' Ndiosí' rá ñivi ya nkaji re'? ¡Ntuví!, tyi Ndiosí' ví ya nsíyo re' kuatyí raa sáva nkunaa' ini' re' ya kinoo naa' raa nuun' re'. ³⁴ ¿Né iin vá sijíta-a yó nuun' Ndiosí' résa? ¡Ntuví!, tyi maá Cristo Jesús ví ya ní'i' re' jie'e'-ó, jee suni maaré' ví ya nateku' re' jee nnaoo re' nkene re' nteñu rá niyi. Jee néé' re' ityi kuá'á Ndiosí' nuun' tátúní' re', jee suni yítuvi re' jíkán' tá'ví' re' jie'e'-ó nuun' Ndiosí'. ³⁵ ¿Né iin vá kuneí-i sa'á sñín-i yó nuun' ya ñúnúun' Cristo yó, résa? ¿Á tunó'ó, áxí tunkuí'ya' ini', áxí ya jíto u'ví' ñivi yó, áxí tama', áxí ya kumáni' sa'ma ku'un-ó, áxí saá tá'án'-ó tunó'ó íyó iyo, áxí ka'ni' ñivi yó jín yutyi' espada, résa? ¡Ntuví kuiti'! ³⁶ Tyi sáni kátyí' Tu'un Ndiosí' niso nuun' Tutu':

Jie'e' no'ó núnuví íyó ñivi ya ka'ni' raa ránu'u'.

Ñú'ún ini' ñivi ka'ni' raa ránu'u' kuéntá' lantyi ya jiá'ní' raa.

³⁷ Soo súka' nó'o-ó tunó'ó sukuán, jee Cristo ya ñúnúun' re' yó, maaré' sa'á re' ya ntántúní' kuneí-ó núneí ka' ini'-ó, ³⁸ tyi jíní' ni' ya naá' ya ntuná' íyó ya sá'á sñín-i yó nuun' ya ñúnúun' Ndiosí' yó:

ni ya jí'í'-ó,

ni ya tékú'-ó,

ni rá najiá'á' í' Ndiosí',

ni rá néetiñu, vani tee, vani najiá'á' í',

ni rá tatyí' kíni ñá'nú ya niso fuersá',

ni rá ya íyó tiempú' vitan,

ni rá ya koo tiempú' kiji,

³⁹ ni ya íyó súkún,

ni ya íyó nuun' kúnú,

ni iin inka ka' ya nsa'á Ndiosí' maa, ni nkúvi sa'á sñín-i yó nuun' ya ñúnúun' Ndiosí' yó, jie'e' yí'í'-ó nuun' Ito'o'-ó Cristo Jesús.

Nkaji Ndiosí' rá ñivi Israel

9 Yí'í' ni' nuun' Cristo jee ya naá' vá kátyí' ni' jee ntu kátú'ún ni', jee yí'í' ni' na'á Tatyí' Í' Ndiosí' jee ne ánima' ni' jíní' ni' ya naá' ² ya íyó ni' jín tunkuéká ini' ni' jee yítá'án ne yáji' ini' ánima' ni' ³⁻⁴ jie'e' rá ñanité'án ni', ya kúvi ñivi tá'án tata' ni', ya kúvi rá ñivi tata' Israel. Tyi kuvi niyo ini' ni' ya xinó'o Ndiosí' nu'u' jín ya kusíñ

ni' nuun' Cristo nékúvi, sáva tyunáán ni' maání' nuun' Ndiosí' nuun' kuatyí raa nékúvi, retú sukuán kúvi natava' ni' raa nuun' kuatyí raa sikáku ni' raa nékúvi. Tyi nnake'en Ndiosí' raa sáva kuvi raa se'ya re'. Jee nteñu viko' ñanute' re' nnee' re' jín raa. Jee nsa'á re' tratú' jín raa. Jee nni'in' raa tu'un ntatúní' re' ya njia'a re' nuun' Moisés. Jee nxiné'én' re' raa ñasa kuneñu'un raa re'. Jee kue'e' jie'e' ntyisóyu'ú re' nuun' raa ya sa'á re' ya vá'a nuun' raa. ⁵ Jee suviráa kúvi itiyúkún' váji raa nuun' rá tátá' jíí' raa ya nkuñá'nú nuun' Israel yana'án. Jee nuun' tata' itiyúkún' raa nkene Cristo sáa nkiji re' nkuvi re' tee ñuné'yú'. Jee suvire' vá kúvi Ndiosí' ya tátúní' re' nuun' kuaiyó ya íyó, jee netu' kúvi re' ñínkání. ¡Su'va koo, amén!

⁶ Soo nsá' jíta Tu'un Ndiosí', tyi nsú ntáká rá ñivi ya kúvi se'ya itiyúkún' váji nuun' Israel kúvi nijia raa rá ñivi Israel [ya ní'in' raa ya ntyisóyu'ú re']. ⁷ Ni nsú ntáká rá se'ya itiyúkún' nkene nuun' Abraham kúvi nijia raa se'ya re'. Tyisa' nkatyi' Ndiosí' nuun' re': "Nuun' se'ya nú Isaac kiji raa ya kuvi se'ya itiyúkún' nú." ⁸ Tu'un ya'á kuíni katyi' ya nsú kuatyí jie'e' rá se'ya niñi' Abraham kúvi raa se'ya Ndiosí'. Tyisa' rá se'ya ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' raa ví rá nkunaa' ini' Ndiosí' ya kúvi nijia raa se'ya itiyúkún' Abraham. ⁹ Tyi tu'un ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' Abraham ví ya'á: "Ní tiempú' ya'á kiji ni', jee koo iin se'ya yí ñasí'í nú Sara", nkatyi' Ndiosí' nuun' re'.

¹⁰ Jee nsú kuatyí ya'á ni, tyi sunisaá nñanise'ya Rebeca uvi' ntyíkin nsa'á métú'un yí ña, ya kúvi Isaac ya kúvi jíí'-ó yana'án, ¹¹⁻¹³ Tyi ne sáa ntiá'an ka' kaku ni núví' raa, jee ni ntiá'an ka' ná sa'á raa, ni ya vá'a, ni ya nivá'a, jee nkatyi' Ndiosí' nuun' Rebeca: "Ya ñá'nú ká' kitíñú re' nuun' ya sutyí' ka'." Suni sukuán niso nuun' Tutu' Íí': "Nñunuun' ni' Jacob, soo Esaú tyi ntá'vi' ini' ni' né'yá ni' maa." Sukuán nkatyi' Ndiosí' sáva kinoo kutú ya nkunaa' ini' re' sáni nkaji re' iin raa, sáva nsú jie'e' ya nsa'á ni núví' raa nkaji re' maa, tyisa' jie'e' sáni kuíni maáré' ya nkana re' maa.

¹⁴ ¿Ná kúvi ya katyi'-ó, résa? ¿Á katyi'-ó ya ntu náa' sá'á Ndiosí'? ¡Ni ntuví kuiti'! ¹⁵ Tyi nkatyi' Ndiosí' nuun' Moisés: "Koo tuná'ví ini' ni' kune'yá ni' ne ni iin ya kuíni ni' koo tuná'ví ini' ni' maa, jee kuná'ví ini' ni' kune'yá ni' néni iin ya kuíni ni' kuná'ví ini' ni' maa." ¹⁶ Saáva káji Ndiosí' ñivi nsú jie'e' ya kuíni ñivi ví-i, ni nsú jie'e' ya núnasí ñivi ví-i, tyisa' jie'e' Ndiosí' ya íyó tuná'ví ini' re' maa. ¹⁷ Tyi kátyi' nuun' Tutu' Íí' ya nka'an' Ndiosí' jín Faraón [ya nkuvi tee ya ntatúní' ñuun' Egipto]: "Jie'e' ya'á nxináa ni' no'ó kunisotíñú nú, sáva kuaatíñú ni' no'ó sáva stúvi ni' fuersá' íí' ni'in ni', sáva tekutu'un jie'e' ni' nuun' ñivi kuaiyó ñiví", nkatyi' Ndiosí'. ¹⁸ Saáva íyó tuná'ví ini' re' né'yá re' néni iin ñivi ya kuíni re'. Jee sa'á ni'in re' ánima' néni iin ñivi ya kuíni re' ya kuní'in ini'.

¹⁹ Soo sanaan' katyi' iin rán nuun' ni': "Retú sukuán kuíni re', ¿na jie'e' tyi tyíkuátyi Ndiosí' siki'-ó, résa? Tyi, ¿né iin kúvi kasi' nuun' ya kuíni re' sa'á re' rúsa?" ²⁰ Jee no'ó, ¿né iin kúvi nú ya níko yu'ú nú nuun' Ndiosí'? Jee nantíñú sá'á, ¿á katyi'-i nuun' maaré' ya sá'á re' maa?: "¿Na kuvi tyi nsa'á nú nu'u' su'va?" ²¹ Áxí maá tee sá'á kisi, ¿á ntu íyó kúvi sa'á re' sáni kuíni re' jín ñu'un nkíxín, sáva jín iin ni ñujien ne'yu' ñunkíxín vá kúvi sa'á re' iin kisi vá'a máá vii' ya kuatíñú ñunkúún jee inka ka' kisi lá'ví?

²² Jee, ¿á ntuví vá'a ya suni sukuán sá'á Ndiosí'?, tyi kuíni Ndiosí' stúvi re' ya xinó'o re' ñivi jie'e' kuatyí raa tyi kítí' ini' re' né'yá re' raa jee kuíni re' sa'á re' ya kuká'nú ini' ni'i jie'e' fuersá' íí' ni'in níso re', soo neí ká'nú íyó neí ini' re' jie'né' ini' re' né'yá re' rá ñivi ya íyó ni'in' raa ya kítí' ini' re' xinó'o re' raa saá váji raa ya xináán' re' raa. ²³ Jee sukuán neí ká'nú íyó ini' re' sáva sikúká'nú re' ini' kuáiyó ya vii' nasíkuiti' kúná'nú re'. Sukuán sá'á re' jín-ó ya nkuná'ví ini' re' yó, ya nsa'á tú'va re' yó ne xí'na ka' sáva sa'á re' ya kuá'nú-ó jín re'. ²⁴ Jee maáórán suni nkana re' yó ki'i-ó nuun' re', jee nsú kuatyí nteñu rá ñivi Israel nkana re' ñivi tyi suni rá ñivi ya ntu kúvi Israel. ²⁵ Suni su'va kátyí' nuun' Tutu' Íí' ya ntee Oseas:

Katyi' ni' jie'e' rá ñivi ya ntu nkúvi ñivi ni' ya ñivi ni' ví raa.
Jee katyi' ni' jie'e' rá ñivi ya ntu ñúnúun' ni', ya
suviráa ví ya ñúnúun' ni'.

²⁶ Jee ne nuun' nkatyi' ni' nuun' raa:
"Ntu nkúvi rán ñivi ni'",
jee yukuán kunaní rán se'ya Ndiosí' tékú'.

Nkatyi' Ndiosí'.

²⁷ Jee suni nka'an' ni'in Isaías su'va jie'e' rá ñivi Israel:
Súnika' kue'e' nasíkuiti' rá se'ya itiyúkún' váji nuun' Israel
kuéntá' kúvi kue'e' ñuít' nteñú'ún,
soo kuatyí yaku' raa ni vá natava' Ndiosí' raa nuun'
kuatyí raa sikáku re' raa.

²⁸ Tyi Ito'o'-ó Ndiosí' jee ñamani sikúnkuvi naa' re' tu'un re' ya nsanáa' re' ya tyunáán rá ñivi ñivi jie'e' kuatyí raa.
Kátyí' nuun' Tutu' Íí'. ²⁹ Jee su'va nkatyi' yatyi' Isaías ya koo ityinúun':
Tyi máá maá Ndiosí' ya kúvi Ito'o' ni'i rá najiá'á' íí' re',
jee retán' ntu nxínóo re' yaku' tata' itiyúkún'-ó, nékúvi,
jee vitan naan'-ó, nékúvi, íyó-ó kuéntá' ñivi ñuun' Sodoma jín
ñuun' Gomorra, ya ni'i raa nxináán' re'.

Nkatyi' Isaías.

**Rá ñivi Israel nkininkava ráa nuun'
ntu ntúin ráa tu'un vá'a jie'e' Jesús**

³⁰ ¿Ná kúvi ya katyi'-ó, résa? Kátyí'-ó ya rá ñivi ya ntuví kúvi ráa Israel, ya ntu nnúkú ráa nasa kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' jee ni'in' ráa ya kinoo naa' ráa nuun' re'. Soo nsa'á re' ya kinoo naa' ráa nuun' re' jie'e' ya kúneí ini' ráa re'. ³¹ Soo rá ñivi Israel nnúkú ráa sikúnkuví ráa ñin ley sáva kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' soo ntuví nkúneí ráa ni'in' ráa maa. ³² ¿Na kúvi tyi? Tyi ntu nnúkú ráa kinoo naa' ráa jie'e' kúneí ini' ráa Jesús, tyisa' nnúkú ráa kinoo naa' ráa jie'e' tiñu sá'a ráa. Nkininkava ráa kuéntá' nkakí'i jie'e' ráa yuu' ya sá'a-a ya kakí'i jie'e' ñivi, [ya suvi kúvi Jesús]. ³³ Su'va kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí:

Ne nuun' ñuun' Sión kani ni' maaré' ya kúvi re' kuéntá'

ñin yuu' ya kakí'i jie'e' ñivi

jee yuu' ya'á vá sá'a-a ya naniso ráa.

Jee rá ñivi ya kúneí ini' ráa re',

jee nkóo ráa jín tunkánuun.

Nkatyi' Ndiosí'.

10 Ráno'ó ñani' jín ku'va ni' ya yí'í rán na'á Cristo, núkúvi ví'í ini' ánima' ni' jie'e' rá ñivi Israel ya natava' Ndiosí' ráa nuun' kuatyí' ráa sikáku re' ráa. Jee jie'e' vá jkán' tá'ví' ni' nuun' Ndiosí' jie'e' ráa. ² Tyi jiá'a ni' ya naá' jie'e' ráa ya ñúkáná ini' ráa tyiñ'ún ráa Ndiosí', soo nsú sáni tu'un naa' nsikúká'nú re' ini'-ó. ³ Tyi ntu tñin kuéntá' ráa ya Ndiosí' ví ya sá'a re' ya kinoo naa' ñivi nuun' re'. Tyisa' núkú ráa sa'á maaráa ya kinoo naa' ráa nuun' re', jee ntu tyí'í ráa maaráa nuun' ya sá'a re' ya kinoo naa' ráa nuun' re'. ⁴ Tyi Cristo ví ya nsikúnkuví ni'í ya ku'ni Ndiosí' sa'a-a jín ley Moisés, sáva ntaká rá ñivi ya kúneí ini' ráa Cristo jee kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí'.

⁵ Tyi ntee Moisés nuun' tutu' jie'e' rá ñivi ya núkú ráa kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' jie'e' ya sa'á ráa tu'un kátyí' ley: “Ré nkuví sikúnkuví naa' ñin ñivi rá tiñu ya'á ya kátyí' ley, jee kuteku' ráa, nékúvi”, nkatyi' Moisés. ⁶ Soo jie'e' rá ñivi ya kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' jie'e' ya kúneí ini' ráa Cristo, su'va kátyí' Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Íí jie'e' vá: “Koto jiáni ini' ánima' nú: ¿Né ñin vá kinkaa antiví?” (Tyi sukuán kátyí'-ó ya íyó xinúun-ó Cristo ya'á). ⁷ Ni nkáni ini' ánima' nú: “¿Né ñin vá kinkuun ne nuun' kúnú nasíkuiti' nuun' ntu jínu ya kúnú?”, nkatyi' Moisés, (tyi sukuán kátyí'-ó ya íyó kixináa-ó Cristo natava'-ó re' nteñu rá niyi). ⁸ Soo ¿ná kúvi ya kátyí' tu'un nuun' Tutu' Íí, résa? Kátyí'-i:

Íyó yatin tu'un re' nuun' nú,

ini' yu'ú nú jín ini' ánima' nú íyó-o.

Tu'un ya'á kúvi tu'un ya íyó kúneí ini'-ó Cristo ya stékútu'ún rání'.

⁹ Tyi retú jiá'ayu'ú nú jín yu'ú nú ya Jesús kúvi Ito'o' nú, jín retú ne

ánima' nú kúneí ini' nú ya Ndiosí' nxináteku' re' maa jee nxinákoó re' maa nñatava' re' maa nteñu rá niyi, saájee natava' Ndiosí' no'ó nuun' kuatyí nú sikáku re' nó. ¹⁰Tyi jín ánima'-ó kúneí ini'-ó Jesús sáva síyo Ndiosí' kuatyí-ó jee kinoo naa'-ó nuun' re', jee jín yu'ú-ó jiá'ayu'ú-ó ya Ito'o'-ó ví Jesús sáva natava' Ndiosí' yó nuun' kuatyí-ó nanitá'ví'-ó.

¹¹Tyi kátyí' nuun' Tutu' Íí: “Ntáka ñivi ya kúneí ini' raa re', nkóo raa jín tunkánuun.” ¹²Tyi ntu sñn kúvi rá ñivi Israel jín rá ñivi ya ntu kúvi Israel, tyi maá Ito'o' kúvi Ito'o' nuun' ni'i, jee ntántúni' jiá'a re' ya vá'a sá'a re' nuun' rá ñivi ya kakuatyí raa nuun' re' ya kuvi re' Ito'o' raa.

¹³Tyi: “Ntáka ñivi ya kakuatyí raa maa nuun' Ito'o'-ó, natava' Ndiosí' raa nuun' kuatyí raa sikáku re' raa.”

¹⁴¿Nasa kuvi kakuatyí raa nuun' re' ya ntu nkuneí ini' raa re', résa? Jee, ¿nasa kuvi kuneí ini' raa re' ya ntiá'an teso'o raa jie'e' re', résa? Jee, ¿nasa kuvi teso'o raa jie'e' re' retú ntu íyo ñivi ya katyitu'ún raa jie'e' re', résa? ¹⁵Jee, ¿nasa kuvi katyitu'ún raa jie'e' re', retán' ntu íyo ñivi ya tyuityí rává raa k'i'in' raa katyitu'ún raa jie'e' re' résa? Sukuán kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí: “¿Na ka' vii' ka' kúvi ya jík'a ñivi kátyí'tu'ún raa tu'un vá'a Ndiosí'!”

¹⁶Soo nsú ntáká rá ñivi Israel nkaníjiá raa ntiin raa rá tu'un vá'a Ndiosí', sáni nkatyí' Isaías: “Ito'o', ¿né iin ninu' ini' rá tu'un nteso'o raa ya nkatyitu'ún rán?” ¹⁷Saáva kuneí ini' ñivi Cristo vaji jie'e' teso'o raa tu'un, jee tu'un tésó'o raa kúvi tu'un vá'a Ndiosí' jie'e' Cristo. ¹⁸Soo kátyí' ni': ¿Á ntiá'an teso'o raa maa? Maá náá' nijia ya nteso'o raa maa. Kátyí' nuun' Tutu' Íí:

Nuun' ntáká ityi nuun' ñu'ún ya'á ñetenuun tu'un re' tékútu'ún-u, jín ne nuun' jínu ñiví ya'á nkenta tu'un raa jie'e' re'.

¹⁹Jee suni kátyí' ni': ¿Á ntuví nkúká'nú ini' rá ñivi Israel tu'un ya'á rúja? Tyi xí'na nkatyí' Moisés ya nkatyí' Ndiosí' nuun' raa:

Sa'á ni' ya kukuñí ini' rán kune'yá rán ñivi inka nación jie'e' ku'va ni' tu'un ni' nuun' ñivi vá ya ntu yí'í nuun' ñivi ni'.

Jee sa'á ni' ya kití' ini' rán kune'yá rán inka ñivi jie'e' ku'va ni' tu'un ni' nuun' ñivi vá ya naan' xini' raa.

²⁰Jee kuíre ntyuneí ini' Isaías nkatyí' re' ya nkatyí' Ndiosí':

Nñani'in' rá ñivi nu'u' ya ntuví nnánukú raa nu'u'.

Jee nstúvi ni' maání' nuun' ñivi ya ntu níkatu'ún raa jie'e' nu'u'.

Nkatyí' Ndiosí'.

²¹Soo jie'e' rá ñivi Israel nka'an' Isaías ya nkatyí' Ndiosí' jie'e' raa: “Nuví niñu' síkáá' ni' rá na'á ni' nuun' raa kána ni' raa nuun' ni' ya kúvi raa ñivi ya ntu káníjiá raa jín ya jiáá' ini' raa.”

Íyó ii' sava rá ñivi Israel vá nsikáku Ndiosí' ráa nuun' kuatyí ráa

11 Saáva kátyí' ni': ¿Á nkuityi ini' Ndiosí' rá ñivi Israel ya kúvi ráa ñivi re'? ;Vankée sukuán! Tyi suni nu'u' kúvi ni' iin tee Israel, jee kúvi ni' se'ya ityiyúkún' váji ni' ne nuun' Abraham, jee suni kúvi ni' tata' Benjamín. ²Ntu nkuityi ini' Ndiosí' rá ñivi re', ya nini' yatyi' re' ini' ráa nkaji yatyi' re' ráa. Áxí, ¿á ntu jíní' ránú ná kátyí' tu'un níso nuun' Tutu' Íí' jie'e' Elías? Kátyí' nuun' Tutu' Íí' nasa nkakuatyí Elías nuun' Ndiosí' nkenta re' siki' rá ñivi Israel, jee nkatyi' re':

³Ito'o' ni', ña'ni' rá ñivi rá tee nú ya nákaní ráa tu'un kéne yu'ú nú, jee nxtání' ráa rá altar nú nuun' téñu'un' ráa rá sana' násoko' ráa nuun' nú, jee kuatyí metú'ún nu'u' ni ka' kínóo ni' tékú' ni' ya síkúnkuví naa' nuun' no'ó, jee suni núkú ráa ka'ni' ráa nu'u'.

Nkatyi' Elías.

⁴Soo ¿ná kúvi ya nnaxiníko Ndiosí'?:

Nsa'á sín ni' uxa' mil tee sáva kúvi ráa tee ni', ya ntu nnakuñí' ítí ráa nuun' santú' ya naní Baal ni ntuné nnéñu'un ráa maa.

⁵Jee saáva suni sukuán tiempú' vitan nsa'á sín Ndiosí' yaku' ni ñivi re' ki'i ráa nuun' re' ya nkaji re' ráa tyi ya íyó máni' ini' re' né'yá re' ráa.

⁶Jee nuun' ya nkaji re' ñivi re' jee síkúta'vi' re' ta'vi' vá nuun' ráa jie'e' íyó máni' ini' re' né'yá re' ráa jee ntu kúvi-i jie'e' tiñu ya nsa'á ráa. Soo retán' nkaji re' ráa kuvi ráa ñivi re' jie'e' tiñu ya nsa'á ráa, nékúvi, saájee ntu kúvi ya síkúta'vi' re' maa.

⁷Saájee, ¿ná katyí'-ó, résa? Rá ñivi Israel ya núkú ráa ya kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' jee ntu nní'in' ráa maa. Soo sava ráa ya nkaji Ndiosí' ráa nní'in' ráa maa, tyi nsíyo re' kuatyí ráa. Jee rá inka ka' ráa nkuní'in ini' áníma' ráa. ⁸Su'va níso nuun' Tutu' Íí':

Ndiosí' nsa'á ya ntu jíne antúní' ráa jie'e' re', jee sú íyó ntyinúún ráa soo ntu né'yá ráa ya sá'a re', jee sú íyó so'o ráa soo ni nsá' tésó'o ráa tu'un re', jee sukuán íyó ne tiempú' vitan.

⁹Jee suni nkatyi' David:

Jee viko sá'a ráa, na ka' kuvi vá iin trampá' jín xeyi' nuun' ráa, sáva sa'a-a ya kininkava ráa, jee natyunáán ráa jie'e' kuatyí ráa nuun' Ndiosí'.

¹⁰Jee koo kuéntá' nuneen' ntyinúún ráa sáva nkuní' ráa ka', jee nakuñí' nei ráa kuno'o ráa ñínkání.

Nkatyi' David.

Tu'un jje'e' ya sikáku Ndiosí' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi ñuun' Israel

¹¹ Saáva kátyí' nì': ¿Á ityi nkininkava rá ñivi Israel nuun' nkuni'in ánima' raa ya ntu kúvi nane'en raa maáraa ka'? ;Ntuví kuiti' tyi kúvi nane'en Ndiosí' raa! Soo jje'e' ya njja'a raa nuun' tu'un nkatyí' Ndiosí', saáva nkiji ya kúvi sikáku re' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel. Jee sukuán sá'á Ndiosí' sáva sa'á re' ya kukuíñi ini' rá ñivi ñuun' Israel kune'yá raa ya inka ñivi vá ya ní'in' rává nanitá'ví' rává. ¹² Soo jje'e' njja'a raa nuun' tu'un nkatyí' Ndiosí' jee nkenta ya ní'in' rá inka ka' ñivi ñivi ta'vi' yíyá'vi, jee jje'e' nstíví raa maáraa nuun' re' jee nni'in' inka ñivi ya ntu kúvi Israel ta'vi' yíyá'vi. Jee ya nkuvi sukuán, jee sa ví'í ká' nì'in' raa ta'vi' yíyá'vi sáá nanikó ntáká raa nuun' Ndiosí'.

¹³ Soo kátyí' nì' nuun' ráno'ó ya ntu kúvi rán ñivi ñuun' Israel: Jje'e' ya niso nì' tiñu apóstol ya ntyuityí Cristo sáva katyitu'ún nì' tu'un re' nuun' ráno'ó ya ntu kúvi rán ñivi Israel, jee nákuetú'ún nì' tiñu ya ntaji Cristo nuun' nì'. ¹⁴ Jee sukuán sá'á nì' sáva sanaan' kúvi sa'á nì' kukuíñi ini' rá tá'an ñuun' nì' Israel kune'yá raa ráno'ó ya kúneí ini' rán Ndiosí', sáva sa'á nì' ya suni nì'in' sava raa ya natava' Ndiosí' raa nuun' kuatyí raa nanitá'ví' raa. ¹⁵ Tyi jje'e' ya nkũityi ini' Ndiosí' rá ñivi ñuun' Israel jee sukuán jee nkenta nnumani' re' jín rá inka ñivi ñivi. Jee jje'e' sukuán, ¿naja kúvi sáá nake'en tuku re' raa kúvi raa ñivi re', résa? Tyi sukuán kúvi kuéntá' nateku' raa kene raa nteñu rá ní'i'. ¹⁶ Rá ñivi Israel sókó' raa nuun' Ndiosí' tata' xí'nañú'ún náke'en raa. Ii' tata' xí'nañú'ún vá nuun' Ndiosí'. Jee retú ii' kúvi-i, jee suni ii' kúvi ní'i ñujien ní'i tata' sá'á vá. Jee suni sukuán ii' kúvi yo'o yutun jee suni sukuán rá na'á yutun-u ranika'.^a

¹⁷ Jee rá ñivi Israel kúvi raa kuéntá' na'á yutun olivo stílá'. Jee retú nkũityi ini' Ndiosí' sava raa kuéntá' nánee' re' na'á yutun vá, jee no'ó ya ntu kúvi ñivi Israel, ya kúvi nú kuéntá' na'á yutun olivo yúkú, jee retú nnetetá'an Ndiosí' no'ó nuun' yutun stílá' vá nakunee' nú nuun' nñanee' re' raa, jee nkenta ní'in' nú ya vá'a kuéntá' vaji ne nuun' yo'o sávi yutun olivo stílá' vá. ¹⁸ Jee saáva koto ká'an' téyíí nú ya kúvi nú va'a ka' nsú ká' rá ñivi Israel ya kúvi raa kuéntá' rá na'á ya nñanee'. Soo retú ká'an' téyíí nú sukuán, íyó tiñ kuéntá' nú ya nsú no'ó kuéntá' jí'a nú kajin nuun' yo'o sávi, tyisa' máá yo'o sávi taji kajin ya vaji ne ini' yo'o sávi vá nuun' nú.

¹⁹ Sanaan' katyi' nú: “Nñanee' re' sava rá na'á yutun sáva nakunee' nu'u' nñatiin nì' ika' yutun vá nsá'á Ndiosí'”, sanaan' katyi' nú.

²⁰ Vatuni, tyi jje'e' ya ntu nkúneí ini' sava rá ñivi ñuun' Israel vá Cristo jee nkũityi ini' Ndiosí' raa nñanee' re' raa. Soo no'ó, jje'e' ya kúneí ini'

^a 11:16 Sukuán kúvi sava rá ñivi Israel tiñ tu'un re'.

nú Cristo íñí kutú nú nuun' re'. Saáva koto kútéyíí nú tyisa' kuyú'ví ini' nú. ²¹ Tyi retú ntu nnéká'nú ini' Ndiosí' rá ñivi ñuun' Israel, ya nkáji re' raa sáva kuvi raa ñivi re' kuéntá' na'á máá maá yutun olivo stílá', jee suni ni no'ó nsá' kuneká'nú ini' re' no'ó retú ntu kúneí ini' nú Cristo.

²² Saáva tiin kuéntá' rán nasa kúvá'a ini' Ndiosí' jín ya xityi' re'. Nuun' raa ya nkininkava raa ntu nkúneí ini' raa Cristo jee xityi' re' raa. Soo kúvá'a ini' re' né'yá re' no'ó, retú kinoo ni'in nú nuun' ya kúvá'a ini' re' né'yá re' no'ó ji'e'e' kúneí ini' nú Cristo. Tyi retú ntuví, jee suni ne maánú nanee'. ²³ Jee suni rá ñivi Israel, ntu kúneí ini' raa Cristo, soo retú nsá' kunikin' raa ka' sukuán, jee nake'en Ndiosí' raa kuvi raa ñivi re' kuéntá' natee re' raa ika' yutun stílá', tyi kuvi natee tuku re' maáráa. ²⁴ Tyi retú no'ó, ya ntu kúvi nú ñivi Israel, ya kúvi nú kuéntá' na'á máá maá yutun olivo yúkú ya nkanee' re', jee retú nake'en Ndiosí' no'ó kúvi nú ñivi re' kuéntá' natee re' no'ó ika' yutun olivo stílá', ya ntu kúvi kuéntá' sá'á ñivi, soo sa' ví'í ká' nake'en Ndiosí' rá ñivi Israel kuéntá' natee re' raa ika' yutun stílá' vá, tyi suviráa kúvi kuéntá' na'á máá maá yutun olivo stílá'.

Sáá kenta tiempú' ya sikáku Ndiosí' rá ñivi Israel

²⁵ Ráno'ó ñanité'án, kuíni ni' ya kuká'nú ini' rán tu'un ya'á ya niyo yu'u'-u soo nstúvi Ndiosí' maa nuun'-ó. Kuíni ni' ya kuni' rán tu'un ya'á, sáva nkútéyíí rán kani ini' rán ya nítyí xini' rán. Tyi nkunaa' ini' Ndiosí' ya sava rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel kúneí ini' raa Cristo. Jee tu'un yu'u' vá kúvi ya nkuni'in ánima' sava rá ñivi ñuun' Israel, nekua' ni'i rá ñivi ntu kúvi ñivi Israel kivi raa xintíin Ndiosí' saá váji kúneí ini' raa Cristo. ²⁶ Jee kuíre ntáká rá ñivi ñuun' Israel natava' Ndiosí' raa nuun' kuatyí raa sáva nanité'ví' raa. Sukuán koo sáni kátyí' tu'un niso nuun' Tutu' Íí':

Ne nuun' ñuun' Sión kiji maáré' ya nakani núne re' rá ñivi ñuun' Israel nene raa nuun' kuatyí raa,
jee sa'á sín re' rá ñivi itiyúkún' tata' váji nuun' Jacob
kene raa nuun' ya nivá'a.

²⁷ Jee ya'á kúvi tratú' ni' ya sa'á ni' jín raa,
sáá síyo ni' rá kuatyí raa.

Nkatyi' Ndiosí'.

²⁸ Ji'e'e' tu'un vá'a Jesús, sava rá ñivi ñuun' Israel jíní' u'ví' raa né'yá raa Ndiosí', sáva ni'in' ráno'ó sikáku Ndiosí' ráno'ó ji'e'e' kuatyí rán nanité'ví' rán. Soo ji'e'e' ya nkaji re' raa jee ñúnúun' re' raa ji'e'e' rá tátá' jí' raa yana'án. ²⁹ Tyi ntu níko ini' Ndiosí' ji'e'e' ta'ví' ya síkúta'ví' re' nuun' raa, ni ji'e'e' ya nkana re' raa kuvi raa ñivi re'. ³⁰ Tyi ráno'ó, tiempú' yata', jee ntu nkánjíá rán tiin rán Tu'un Ndiosí', soo vitan jee ni'in' rán ya kúná'ví ini' Ndiosí' né'yá re'

ráno'ó, jie'e' ya ntuví nkánjíá raa re'. ³¹ Jee suni sukuán vitan ntu kánjíá raa tiin raa tu'un re', jee jie'e' ya kúná'ví ini' Ndiosí' rano'ó, jee sáva suni vitan jee kúvi nì'in' raa ya kuná'ví ini' Ndiosí' raa. ³² Tyi iin nuún ni sá'á Ndiosí' ya yí'í ntáká ñivi xintíin ya ntu kánjíá raa tu'un re', sáva kuvi kuná'ví ini' re' kune'yá re' ntáká ñivi.

³³ Jee, jna ka' vá ntántúní' ñá'nú ka' ya nítyí xíni' Ndiosí',
jín ya ni'i kuiti' jíní' re'!

¡Ni iin ntu kúvi nanukú-u kuká'nú ini'-i ñasa sánáa' re'!

¡Ni iin ntuná' kúvi kiku'un ini'-i ñasa kúvi ntáká ya sá'á re'!

³⁴ Tyi, “¿né iin ñivi jíní' ya jíani antúní' Ito'o' résa?

Áxí, ¿né iin vá nñakutíñú raa nuun' Ndiosí' résa?”

³⁵ Áxí, “¿ne iin ñivi xí'na ka' njia'a-a ná kúvi nuun' re'

sáva íyó natyunáan re' nuun'-u résa?”

³⁶ Tyi nsá'á Ndiosí' ni'i ya íyó,

jee néen kuéntá' re' ni'i,

jee suni nsá'á re' ni'i sáva kuvi maaré' maa.

¡Na ka' nakuétú'ún-ó ya vii' kúná'nú nasikuiti' re' nánkání!

Su'va koo, amén.

Nasa íyó kue'nu jiáá-ó ya yítíñú-ó nuun' Ndiosí'

12 Saáva, rano'ó ñanitá'án ni', jie'e' ya nní'in' yó ya ná'ví ini' Ndiosí' yó, jee saáva náxináni'vi' ni' ini' rán ya nasoko' tékú' rán maárán nuun' Ndiosí' sáva kitíñú rán nuun' re' ya kusíin rán kene rán nuun' ya nivá'a, jín ya kue'nu rán sáni kúvá'a ini' re' né'yá re' maa. Yukuán kúvi nijia ya néñu'un rán re' jín áníma' rán. ² Jee koto jíá'nu rán ka' sáni jíá'nu rá ñivi ñiví ya'á vitan, tyisa' sama rán ini' maárán nujiáá sáa jíani antúní' rán, sáva kenta kuká'nú ini' rán ná kúvi ya kuíni Ndiosí', ya kúvi ya vá'a, ya kúvá'a ini' re' né'yá re' maa, jín kúvi ya naá'.

³ Tyi, jie'e' íyó máni' ini' Ndiosí' vá nsikúta'vi' re' tiñu kuniso ni', jee kátyí' ni' nuun' ntáká ñivi nteñu rán: Koto jíani ini' nú ya kúná'nú nú ka' nsú ká' kua' sáni íyó nú, tyisa' kani kájí ini' ta iin rán jie'e' maánú, sánikua' ya nñuku'va ya ntasáva Ndiosí' nuun' nú ta'vi' ya tyineí re' no'ó satíñú nú nuun' re', sáni kúneí ini' nú re'.

⁴ Tyi kuéntá' kua' kue'e' nuun' niso ñuné'yú'-ó soo nsú iin ni tiñu sá'á raa. ⁵ Jee suni sukuán súnika' kue'e'-ó íyó, soo kuéntá' iin yikikúñu kúvi-ó ya yí'í-ó nuun' Cristo, jee ta iin-ó yí'í-ó nuun' iin inka-ó.

⁶ Jee suni sukuán íyó sín sín rá ta'vi'-ó sáni nsikúta'vi' Ndiosí' nuun' ta iin iin-ó tyineí re' sá'á-ó tiñu re'. Retú ni'in' nú ta'vi' ya nakani nú tu'un kene yu'ú Ndiosí', sa'á maa sánikua' tyúkú'va Ndiosí' jíá'a re' ya kúneí ini' nú re'. ⁷ Áxí retú nní'in' nú ta'vi' ya tyineí tá'án nú inka ñivi, jee tyineí nú maa. Áxí retú nní'in' nú ta'vi' ya xíné'én' nú Tu'un

Ndiosí', jee xiné'én' nú maa. ⁸Jee retú nni'in' nú ta'vi' ya náxini'ví' nú ini' ñivi, jee naxini'ví' nú ini' ráa. Jee retú nni'in' nú ta'vi' ya ku'va nú ya jiniñú'ún tá'an nú, jee ne ánima' nú kuva'a ini' nú ku'va nú maa. Jee retú nni'in' nú ta'vi' ya kúvi yósó' nú nuun' ñanítá'an-ó, jee kávi ñunkúun sa'á nú maa. Jee retú nni'in' nú ta'vi' ya kúná'ví ini' nú jito va'a nú rá ñivi tá'an' tunó'ó, jee ne kusii' ini' nú sa'á nú maa.

Nasa iyó kue'nu ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús

⁹Ne sain kunuun' rán tá'an rán, koto kañunkúun sá'a rán nika'. Jee kuni' u'vi' rán kune'yá rán ya nivá'a. Jee kunikin' rán sa'á rán tiñu vá'a. ¹⁰Jee kunuun' ñunkúun ini' rán ñin inka tá'an rán kuéntá' núnúun' rán ñani' maarán ya nkaku jín rán. Jee nukú rán sa'á ñá'nú rán ka' nuun' rá tá'an rán nsú ká' maarán. ¹¹Koto kúkúxí rán kuni'vi' ini' rán jee ne ánima' rán ku'un káña ini' rán kitíñú rán sa'á rán tiñu nuun' Ito'o'-ó. ¹²Jee kusii' ini' ánima' rán jie'e' ya iyó tuneí ini' rán kivi' nétu rán ya xinánitá'ví' Cristo ráno'ó. Jee ke'ne' ini' rán kuiñi ni'in rán sáá nó'o rán tunó'ó. Jee kuni'in ka'an' rán jín Ndiosí'. ¹³Jee tyineí rán ya jiniñú'ún rá ñivi nsa'á sñn Ndiosí' ráa sáva ki'i ráa nuun' Cristo. Jee koo maní' ini' rán ku'va rán ntí' ve'i rán kinoo rá ñivi yí'i ráa nuun' Cristo ya jika ráa ityi.

¹⁴Kakan' tá'vi' rán nuun' Ndiosí' jie'e' rá ñivi ya jito u'vi' ráno'ó. Jee koto tyísonínu rán ráa nuun' ya nivá'a, tyisa' kakan' tá'vi' rán ya vá'a jie'e' ráa. ¹⁵Jee kusii' ini' rán jín rá ñivi ya kúsí' ini' ya va'a kua'an' jín-i, jee jiaku ini' rán jín rá ñivi jiáku ini'. ¹⁶Jee nuún koo ini' ñin inka rán jín tá'an rán, jee koto sá'a téyí rán maarán, tyisa' ñin nuún sa'á rán maarán jín rá ñivi lál'vi jee ñin nuún nutútú rán jín ráa. Jee koto kúka'vi ini' rán ya tu'va ví'i rán ka' nsú ká' rá ñanítá'an rán.

¹⁷Jee koto nása'a niva'a rán nuun' ni ñin ñivi ya nsa'á niva'a-a jín no'ó. Kuni'vi' ini' rán sa'á rán tiñu vá'a ityinúun' ntáká ñivi. ¹⁸Retú kúvi, nasa kua' kenta kúneí rán, kuni'vi' ini' rán kuneé' ñunkúun rán jín ntáká rá ñivi. ¹⁹Ráno'ó ya núnúun' ni', koto nása'a kini ii' rán rá ñivi ya sá'a kini ráa ráno'ó, tyisa' ku'va rán ya maá Ndiosí' xinó'o rá ñivi vá jie'e' kítí' ini' re' né'yá re' ráa. Tyi sukuán níso nuun' Tutu' Íí' ya kátyí' Ndiosí': "Maání' vá naxinó'o ni' ñivi sá'a niva'a. Jee nu'u' natyunáan maa, kátyí' Ito'o'-ó." ²⁰Saáva: "Retú jíní' u'vi' ñivi ráno'ó, jee retú jísoko-o, jee ku'va rán kaji'-i. Jee retú jítyí'-i nute, jee ku'va rán nute ko'o-o. Tyi sukuán ku'va rán tunkánuun nuun' ráa ne tiñ ñu'un' nuun' ráa." ²¹Koto jia'a rán ya kuneí ya nivá'a jín rán, tyisa' sa'á rán ya vá'a jee su'va kuneí nú jín ya nivá'a vá.

Tyi'i rán maárán x̄intíin rá ñivi néetiñu

13 Ntáka ñivi íyó tyi'i raa maáráa x̄intíin rá ñivi nísotíñú ya tátúní' rává. Tyi ntuví ñivi nísotíñú retán' nsú Ndiosí' nsá'á sukuán. Jee rá ñivi nísotíñú ya íyó, jee maá Ndiosí' ñakin' re' tiñu ya kunisotíñú raa. ²Saáva iin ñivi ya núní'in-i nuun' rá ñivi nísotíñú, ya njí'a Ndiosí' ya kunisotíñú raa jee núní'in ñivi vá nuun' ya ntátúní' Ndiosí'. Jee rá ñivi ya núní'in, jee ñi'in' raa ya kuno'o raa. ³Tyi rá ñivi tátúní', jee nsá' nísotíñú raa sáva tyuyú'ví raa ini' rá ñivi ya sá'á tiñu vá'a, tyisa' rá ñivi ya sá'á tiñu nivá'a. ¿Á kuíni nú ya nsá' kuyú'ví nú rá ñivi nísotíñú nuun' nú? Jee sa'á nú ya vá'a, résa, jee ñi'in' nú ya nakuetú'un raa no'ó. ⁴Tyi kúvi raa musú' nuun' Ndiosí' jíatíñú re' raa, sáva kúvi ya vá'a nuun' nú. Soo retú sá'á nú tiñu nivá'a jee kuyú'ví nú, tyi nsá' ka'á vá níso raa tiñu ya xinó'o raa rá ñivi. Tyi kúvi raa musú' Ndiosí' ya jíatíñú re' raa, sáva natyunáán raa xinó'o raa rá ñivi sá'á tiñu nivá'a. ⁵Jee saáva íyó tyi'i-ó maáo x̄intíin raa, nsú kuatyi kuiti' jie'e' ya xinó'o raa, tyisa' suni jie'e' ya jíní'-ó ini' ánima'-ó ya íyó ñaa' sá'á-ó sukuán sáni kuíni Ndiosí'.

⁶Saáva suni tyúnáán-ó xu'un nánee' rá ñivi nísotíñú, tyi suviráa vá jíatíñú Ndiosí' raa sá'á raa tiñu njí'a re' jee yítá'án néé' kuéntá' raa tiñu ya'á. ⁷Jee tyunáán rán nuun' ntáká rá ñivi ya táyá'vi rán. Retú táyá'vi rán xu'un nánee' vetíñú, jee tyunáán rán maa. Jee retú táyá'vi rán xu'un tetá'án, jee tyunáán rán maa. Jee nuun' ñivi ya íyó sa'á ñá'nú rán, jee sa'á ñá'nú rán nuun' ñivi vá. Jee nuun' ñivi ya íyó nakuatá'ví rán, jee nakuatá'ví rán raa. ⁸Koto ña kútaya'vi rán nuun' ni iin ñivi, tyisa' íyó jie'e' ya táyá'vi rán ya íyó kunuun' rán iin inka tá'án rán ya sukuáni íyó tyunáán rán maa. Tyi ñivi ya ñúnúun'-u tá'án-a, jee ya nsíkúnkúvi-i ya tátúní' ley Ndiosí'. ⁹Tyi su'va tátúní' ley Ndiosí': “Koto sá'á téní nú, koto sá'á nú ñiyi, koto sá'á kuí'ná nú, [koto sá'á tú'un nú], koto ñúnúun' nú nantíñú kúmí tá'án nú.” Jee ntáká rá tu'un ya'á jín néni iin inka tu'un tátúní' Ndiosí', jee iin nuún kéne ká'án'-a jín tu'un ya'á: “Íyó kunuun' nú ñanitá'án nú kuéntá' ñúnúun' nú maánú.” ¹⁰Tyi ñivi ya ñúnúun'-u tá'án-a, jee ntuná' nivá'a sá'á-a nuun' tá'án-a. Saáva ya ñúnúun'-ó vá ví ya síkúnkúvi-ó nuun' kátyí' ley ya tátúní' Ndiosí'.

¹¹Jee jie'e' ntáká ya'á, jee tiin kuéntá' rán tiempú' vitan ya vakuyatin kivi' niji Cristo. Koto íyó rán kuéntá' ñivi kixí' ya ntu nání'vi' ini' raa jie'e' vá. Ya'á íyó maá hora ya íyó kuéntá' nakoo-ó ya kixí'-ó, tyi nkuyatin ka' tiempú' ya nanitá'ví'-ó nsú ká' ne sáá nkajie'é nkunéi ini'-ó Cristo. ¹²Tyi kúvi kuéntá' ya ya kuajia'a yakuáá', jee ya vaji kunijin' kivi'. Jee íyó sukuíta-ó tiñu nivá'a nsá'á-ó kuéntá' nuun' neen'. Íyó kukutú-ó kue'nu-ó nuun' tiñu ñaa' vá'a ya xtúun' ñu'un' Ndiosí' ánima'-ó, kuéntá' náku'un-ó sa'ma kaa sáva kantá'án-ó kuéntá' soldado. ¹³Jee kue'nu ñaa'-ó kuéntá' kaka-ó nuví jee nsú

kuéntá' nūn' neen'. Jee koto sá'á-ó rá viko né'í, jín yá koto jí'i-ó kuni-ó, jín yá koto kúsíkí ini'-ó tiñu téní, jín yá koto sá'á né'í-ó, jín yá koto kántá'án-ó, jín yá koto koo u'vì' ini'-ó. ¹⁴Tyisa' íyó koo-ó kuéntá' Ito'o'-ó Jesús yá kúvi Cristo, jee koto ñú'ún ini'-ó ká' sa'á-ó máá tiñu nivá'a ká' yá sáni nýo ini'-ó jín yikikúñu kuatyí-ó.

Koto ká'án' u'vì' rán kune'yá rán rá ñanitá'án

14 Jee koo mañi' rán nūn' rá ñivi yá táyá' ini' raa nūn' ya kúneí ini' raa Cristo. Jee koto sǐjíta rán raa jie'e' ya sǐn sǐn jiáni ini' raa. ²Tyi ñin ñivi ínú' ini'-i ya yínetu' Ndiosí' ya kaji'-i ntáká nūn' ya yájí'. Soo ñivi táyá' ini'-i kuatyí yájí'-i ni'i ya ntu kúvi kuñu. ³Jee ñivi ya yájí' ntáká nūn', jee koto kúníityi'-i kune'yá-a ñivi ya ntu yájí'-i ntáká nūn' vá. Jee ñivi ya ntu yájí'-i ntáká nūn' rénákúvi-i, jee koto sǐjíta-a ñivi ya yájí'-i ntáká nūn' rénákúvi. Tyi Ndiosí' nyínetu' re' nélyá re' ñivi vá. ⁴Jee no'ó, ¿né ñin kúvi nú, ya sǐjíta nú jie'e' ya sá'á ñin musú' inka ito'o', résa? Tyi ito'o' musú' vá sanáa'-a jie'e' ya ñiñi ni'in musú' vá áxí nkininkava musú' vá, jee nsú no'ó. Jee kuiñi ni'in-i, tyi Ito'o'-ó níso re' fesá' sáva kuvi sa'á re' ya kuiñi ni'in-i nūn' re'.

⁵Jee suni íyó ñivi jiáni ini'-i ya íyó ñin kivi' va'a ká' nsú ká' inka ká' kivi'. Jee íyó inka ñivi jiáni ini'-i ya ñin nuún ni kúvi ntáká kivi'. Ta ñin ñin ñivi íyó kunaqa' ini' maáa jie'e' jiáni xini' maáa. ⁶Jee ñivi ya néñu'un-u ya ñin kivi' kúvi ya í' ká' nsú ká' inka ká', jee sá'á-a vá sáva nakuatá'ví-i Ito'o'-ó.^a Jee ñivi ya yájí' ntáká nūn', jee sá'á-a vá sáva nakuatá'ví-i Ito'o'-ó ví ya yájí'-i sukuán, tyi jiá'a-a ya kúta'vi'-i nūn' Ndiosí'. Jee ñivi ya ntuví yájí' ntáká nūn', jee sá'á-a vá sáva nakuatá'ví-i Ito'o'-ó ví ya yájí'-i sukuán, jee jiá'a-a ya kúta'vi'-i nūn' Ndiosí'.

⁷Tyi ni ñin-ó ntu tékú'-ó sáva kue'nu-ó kitíñú-ó nūn' maáo, jee ni ñin-ó ntuví yítíñú-ó nūn' maáo sáá jí'í'-ó. ⁸Tyi retú tékú'-ó, jee tékú'-ó sáva kue'nu-ó kitíñú-ó nūn' Ito'o'-ó. Jee retú kuvi'-ó, jee kue'nu-ó kitíñú-ó nūn' Ito'o'-ó sáá kuvi'-ó. Saáva retú kuteku'-ó, áxí retú kuvi'-ó, yí'í-ó nūn' Ito'o'-ó.

⁹Tyi jie'e' yukuán kúvi ya ní'i' Cristo jee nñateku' ii'-i, sáva kúvi-i Ito'o' nūn' rá ñivi ní'i' jín nūn' rá ñivi tékú'. ¹⁰Soo no'ó, ¿na jie'e' tyi sǐjíta nú ñanitá'án nú résa? Áxí, ¿na jie'e' tyi kúníityi' nú nélyá nú ñanitá'án nú ranika'? Tyi ntáká-ó vá kuiñi-ó ityinúún' nūn' ke'ne' Ndiosí' jie'e' ya nsá'á-ó. ¹¹Tyi su'va kátyí' Tu'un Ndiosí' níso nūn' Tutu' Íí':

Kátyí' Ito'o'-ó:

^a 14:6 Yaku' tutu' suni kátyí': jee rá ñivi ya ntu néñu'un-u ñin kivi' ká' nsú ká' inka ká', jee sá'á-a sukuán sáva nakuatá'ví-i Ito'o'-ó.

“Sá'á naa' ni' nuun' tu'un ká'án' ni',
 jie'e' ya tékú' nijia ni',
 jee suni sukuán ityinúun' ni' nakuiñi' íti ntáká kuiti' ñivi.
 Jee ntáká kuiti' rá ñivi ku'vayu'ú ráa ya maání' vá
 kúvi nijia Ndiosí'.”

¹² Saáva ta iin ta iin-ó nasiá'a-ó kuéntá' jie'e' nasa vá nsa'á-ó
 ni néé'-ó ñivi ya'á nuun' Ndiosí' tékú' ya íyó antiví súkún.

Koto síkíninkava rán tá'án rán nuun' kuatyí

¹³ Saáva koto síjíta rán ka' jie'e' iin inka-ó, tyisa' va'a ka' ya kani ini' rán ya koto sá'á rán ni iin tiñu nivá'a ya sikíninkava-a rá ñanitá'án rán jee sa'á ráa kuatyí. ¹⁴ Jee jie'e' yí'í ni' nuun' Ito'o'-ó Jesús, jíní' ni' jee ínú' nijia ini' ni' ya ntu kúvi katyi'-ó ya ntu íyó ninu'un ni iin rá nantíñú ya nsa'á Ndiosí' tyi íyó ninu'un maá maáa. Soo retú iin ñivi jiáni ini'-i ya ntu íyó ninu'un iin tiñu áxí nantíñú, saájee stíví-i maáa retú sa'á-a vá. ¹⁵ Jee retú iin ñanitá'án nú kuníní ini'-i jie'e' neyu ya yájí' nú, saájee ya ntu ka' ñúnúun' nú maa jie'e' ya sá'á nú. Jee koto stíví nú iin ñanitá'án nú jie'e' neyu ya yájí' nú ya jiáni ini'-i ya kuatyí kúvi vá, tyi suni ne jie'e' ñanitá'án nú vá ví ya ní'i' Cristo. ¹⁶ Koto sá'á nú tiñu ya kuvi ka'an' nivá'a inka ñivi jie'e' vá sú jíní' nú ya íyó va'a-a. ¹⁷ Tyi ya yí'í-ó na'á Ndiosí' ya tátúní' re' nuun'-ó jee nsá' nani'vi' ini'-ó jie'e' neyu ya yájí'-ó jín ya jí'i-ó, tyisa' jie'e' ya kue'nu naa'-ó, jín ya kuneé' ñunkúún-ó jín rá ñanitá'án-ó, jín ya kusii' ánima'-ó sá'á Tatyí' lí' re'. ¹⁸ Tyi ñivi ya sukuán yítíñú-u nuun' Cristo, jee kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' maa, jee kúvá'a ini' rá inka ñivi jie'e' ya sá'á-a.

¹⁹ Jee saáva kuni'vi' ini'-ó sa'á-o tiñu ya kuneé' ñunkúún-ó jín rá ñanitá'án-ó, jín ya tyinei tá'án iin inka-ó jín tá'án-ó sáva kujia ini' iin inka-ó kuiñi ni'in-ó jín Tu'un Ndiosí'. ²⁰ Jee koto stíví nú xtání' nú tiñu nsa'á Ndiosí' jín ñanitá'án nú, jie'e' ya yájí' nú. Tyi ya naá' nijia kúvi ya ntáká ya yájí'-ó íyó noo ninu'un, soo sa'á nivá'a nú retú sikíninkava nú inka ñanitá'án nú jie'e' ya yájí' nú. ²¹ Va'a ka' ya nkají'-ó kuñu, jee ni nkó'o-ó nixi', jee ni koto na sá'á-ó ni iin nuun' tiñu retú sa'á-a ya kininkava ñanitá'án-ó, áxí retú sa'á-a ya tu'fí' ini' ráa, [áxí retú sa'á-a ya táyá' ini' ráa ya kúnei ini' ráa Jesús]. ²² Jee ya ínú' ini' nú ya yínetu' Ndiosí' sa'á nú maa, jee ku'un yu'u' ini' maánú maa jín Ndiosí'. Tyi na ka' netu' ka' kúvi ñivi ya ntu síjíta ráa maáráa jie'e' ya jiáni ini' ráa ya kuvi sa'á ráa. ²³ Soo ñivi ya íyó tu'un jiáni ini'-i retú yínetu' Ndiosí' ya kaji'-i iin nantíñú áxí ntuví, jee retú kaji'-i vá, yukuán jee ñita-a. Tyi ntáká ya sá'á-ó ré ntuví ínú' ini'-ó ya yínetu' Ndiosí' sa'á-ó maa jee kuatyí kúvi-i.

Kunikin'-ó ityi ñakin' Cristo

15 Saájee rá yó ya j́jia ka' ini'-ó kúneí ini'-ó Ndiosí' jie'e' ya kuíni re' ya sa'á-ó, jee íyó ke'ne' ini'-ó nuun' rá ñanítá'án-ó ya táyá' ini' raa kúneí ini' raa re'. Jee koto sá'á-ó sáni kuatyí kúvá'a ini' maáo ni. ²Ta iin iin-ó íyó nukú-ó ya sa'á-ó ya kuvá'a ini' ñanítá'án-ó ya kuvi ya vá'a nuun'-u, sáva kujia ini'-i kuiñi ni'in-i nuun' Ndiosí'. ³Tyi ne maá Cristo, jee nsá'á re' tiñu sáva kuvá'a ini' maaré'. Tyisa' nsá'á re' sánikuá' kátyí' tu'un ya níso nuun' Tutu' Íí: “Ntáka tu'un nivá'a ya ténúun' raa siki' no'ó jee nnakuni'i-i siki' ni.” ⁴Tyi ntáka rá tu'un ya níso nuun' Tutu' Íí ne yana'án, jee ntee raa maa sáva xin'één' raa yó, sáva ni'in-ó ya ká'nú koo ini'-ó kuiñi ni'in-ó jín Cristo. Jee suni tu'un níso nuun' Tutu' Íí natyuneí-i ini'-ó. Jee jie'e' vá ni'in-ó tu'un neí ini'-ó ya ni'in-ó ntáka ya vá'a ya ntyisóyu'ú Ndiosí'. ⁵Tyi maá Ndiosí' ví ya jiá'a ya ká'nú koo ini'-ó kuiñi ni'in-ó jín ya natyuneí re' ini'-ó. Jee na ka' taji re' ka' ya iin nuún koo ñunkúún ini' iin inka rán jín tá'án rán sánikuá' kuíni Cristo Jesús. ⁶Sáva iin nuún tútú ntáka rán kuéntá' iin ni tatyiyu'ú rán, nakuetú'ún rán Ndiosí', ya kúvi Tátá' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo.

Tékútu'ún tu'un vá'a Jesús nuun' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel

⁷Jee saáva íyó koo maní' ini' rán nuun' iin inka tá'án rán, sánikuá' suni niyo maní' ini' Cristo nuun'-ó. Jee retú sá'á rán sukuán kene ya túvi ya vii' nas'kuiti' kúná'nú Ndiosí'. ⁸Tyi kátyí' ni' ya nkiji Cristo sáva kitíñú re' tyineí re' rá ñivi Israel, sáva stúvi re' ya naa' ví Tu'un Ndiosí', jee sáva sikúnkuví re' rá tu'un ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' rá jíí' yana'án rání'. ⁹Jee nkiji re' sáva rá ñivi ya ntu kúvi raa ñivi Israel nakuetú'ún raa Ndiosí' jie'e' ya kúná'ví ini' re' raa, sánikuá' níso nuun' Tutu' Íí:

Saáva ku'va ni' ya naa' jie'e' no'ó nuun' rá ñivi ya
ntu kúvi ñivi Israel,

jee kata ni' yaa' ya nákuetú'ún ni' no'ó.

¹⁰Jee inka ka' nuun' na'á Tutu' Íí kátyí' tuku-u:

Kusi' ví'í ini' rá ñivi ntáka ka' nación, jín rá ñivi re'
ya kúvi ñivi Israel.

¹¹Jee tukuni kátyí'-i:

Rá ñivi ntáka nación nakuetú'ún rán Ito'o'-ó,
jee ntáka ñivi nakuetú'ún rán re'.

¹²Jee suni kátyí' yatyi' tuku Isaías:

Jee kiji kene iin tee ya koo Se'ya ityiyúkún' kene ne nuun' Isai,
jee maaré' kikuñi' re' sáva tatúni' re' ntáka nación,
jee rá ñivi ya ntu kúvi ñivi nuun' Israel vá koo tu'un
kúneí ini' raa re'.

Nkatyi' Isaías.

¹³ Jee maá Ndiosí' ví ya sá'a re' ya íyó tuneí ini'-ó kunaa' ini'-ó ni'in'-ó ya táji re'. Jee na ka' sa'a re' ya kusii' nasíkuiti' ini' ánima' rán, jín ya ne va'a kuvi ánima' rán kune'e' va'a rán, jie'e' ya kúnei ini' rán re'. Jee sáva fuersá' íí Tatyí' Íí re' sa'a-a ya kukue'e' ví'í ka' koo tuneí ini' rán jie'e' ya vá'a ntyisóyu'ú re' sa'a-a jín ráno'ó.

Tiñu níso Pablo kúvi re' apóstol

¹⁴ Soo ráno'ó ñanitá'an maání', nu'u' tyi jínú' ini' ni' ya íyó máni' nasíkuiti' ini' rán né'yá rán tá'an rán, jee jíní' va'a rán ni'i tu'un naa' Ndiosí' ya nní'in' rán, jee kúvi náxini'ví' ini' rán iin inka tá'an rán sa'a rán sáni kátyí' Tu'un Ndiosí'. ¹⁵ Soo nkiji ini' ni' nkúnei ini' ni' ntee ni' nuun' tutu' ya'á nuun' ráno'ó jie'e' sava tiñu, sáva naxinákú'un ni' ini' rán jie'e' tiñu níso ni' ya nsíkúta'vi' Ndiosí' nuun' ni', ¹⁶ sáva sá'a ni' tiñu Cristo Jesús nuun' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel. Sá'a ni' tiñu kuéntá' sutu', ya stékútu'ún ni' tu'un vá'a Ndiosí', sáva kuvi kivi ráa nuun' re', kuéntá' násoko' ni' ráa nuun' re', jee saájee kúvá'a ini' re' né'yá re' ráa, tyi nsá'a Tatyí' Íí re' nnunoo ráa tyi nsásíin re' ráa sáva kitíñú ráa nuun' re'.

¹⁷ Saáva jie'e' yí'í ni' nuun' Cristo Jesús jee ká'an' téyí ni' jie'e' ya nsá'a Ndiosí' jín ni'. ¹⁸ Tyi ntu kiji ini' ni' ka'an' ni' jie'e' ni iin tiñu jie'e' nu'u', tyisa' kuatyí ká'an' ni' jie'e' ya nsá'a Cristo jín nu'u', ya ñatíñú re' nu'u' sáva kaníjiá rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel tiin ráa tu'un re', jie'e' ya ká'an' ni' jie'e' rá tu'un ntaji re' sákatyi' ni' jín jie'e' rá tiñu ntaji re' sa'a ni', ¹⁹ jín ya ká'an' ni' jie'e' ya nsá'a re' jín ni' rá seña ya níso fuersá' íí jín rá anasí sáva stúvi ya kúñá'nú re', tyi Tatyí' Íí re' nsá'a maa jín fuersá' íí níso re'. Nsá'a re' ni'i ya'á sáva sikúnkuvi ni' stékútu'ún ni' tu'un vá'a jie'e' Cristo ne ñuun' Jerusalén, jín ntáká rá ñuun' ya káá nijkótíyu ntáká ityi yukuán, kénta kuá'yó ne rá ñuun' ya sánitíin ñuun' Ilírico. ²⁰ Jee sukuán nnunasí ni' nkatyitu'ún ni' tu'un re' nuun' ntiá'an teso'o rá ñivi jie'e' Cristo, sáva ntu kivi ni' nuun' ya ya stékútu'ún inka tee tu'un Cristo. ²¹ Su'va níso nuun' Tutu' Íí:

Rá ñivi ya ntiá'an tekutu'ún jie'e' re' nuun' ráa, jee
kuni' ráa jie'e' re',
jee maáráa ya ni ntiá'an teso'o ráa jie'e' re', jee
kiku'un ini' ráa maa.

Jiáni ini' Pablo kú'in' re' ñuun' Roma

²² Saáva jie'e' ya nsá'a ni' tiñu vá kue'e' ítyí ntyituvi-i nu'u' kuajiane'yá ni' ráno'ó.

²³ Soo ya nkatyitu'ún ni' kuáiyó rá ñuun' káá ya'á, jee vitan jee ya ntu íyó ka' ya'á nuun' katyitu'ún ni' tu'un vá'a Ndiosí'. Jee ya íyó kue'e' kuiya' ya ñú'ún ini' ni' kuajiane'yá ni' ráno'ó. ²⁴ Jee nú'ún ini' ni' ya kuajiane'yá ni' ráno'ó sáá k'i'in' ni' ñuun' España. Jee tyinei' rán nu'u' k'i'in' ni' ityi yukuán, ré nkuvi xí'na nusii' ini' ni' jín rán. ²⁵ Soo ntañú'ún jee xí'na ka' k'i'in' ni' nuun' ñuun' Jerusalén sáva kina'ka ni' x'u'ún yukuán sáva tyinei' rán' rá ñanítá'án-ó ya yí'í raa nuun' Cristo ya néé' raa yukuán. ²⁶ Tyi rá ñanítá'án-ó ya néé' raa ñuun' Macedonia jín ñuun' Acaya ñani ini' raa ya nasoko' raa x'u'ún sáva tyinei' raa rá ñivi lá'vi ya íyó nteñu rá ñanítá'án-ó ya yítíñú raa nuun' Cristo ya néé' raa Jerusalén. ²⁷ Tyi ñani ini' raa ya íyó va'a sa'á raa sukuán, tyi táyá'vi raa ya íyó natyinei' raa rá ñivi Israel, tyi retú jí'ín raa ni'in' raa ranika' ta'vi' ini' ánima' raa ya síkúta'vi' Ndiosí' nuun' rá ñivi Israel, saáva suni íyó natyinei' raa rá ñanítá'án-ó ya kúvi ñivi Israel ná kúvi jiniñú'ún rává. ²⁸ Saáva sáá sijínu ni' tiñu ya'á ya k'i'in' ni' kina'ka ni' ya nna'oko' raa, jee sáá kene ni' k'i'in' ni' nuun' ñuun' España jee kuajiaa' ni' nuun' néé' rán ni ityi kuajia'a ni'. ²⁹ Jee jini' ni' ya netu' noo kuvi ntaká-ó sáá kenta ni' yukuán kunee' ni' jín rán nakani ni' tu'un vá'a Cristo.

³⁰ Jee ntañú'ún ráno'ó ñanítá'án ni', jie'e' yítíñú-ó nuun' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, jín jie'e' ya ñúnúun'-ó ñin inka-ó sa'á Tatyí' Í' re', saáva jkán' tá'vi' ni' nuun' ráno'ó ya tyinei' tyituvi rán nu'u' kakan' tá'vi' rán nuun' Ndiosí' jie'e' nu'u', ³¹ sáva kaku ni' xintíín rá ñivi ni'in' ini' nuun' Ndiosí' ya rá néé' ñuun' Judea. Jee suni kakan' tá'vi' rán ya kuva'a ini' rá ñanítá'án-ó yí'í nuun' Cristo tiin raa x'u'ún ya kina'ka ni' ñuun' Jerusalén sáva tyinei' rán' raa. ³² Kakan' tá'vi' rán sukuán sáva kusii' ví'í ini' ánima' ni' kuajiaa' ni' nuun' néé' rán, retú ku'ni Ndiosí'. Jee nekuva'a ini' ni' jín rán. ³³ Jee maá Ndiosí' ya sa'á ya kunee' va'a-ó, na ka' koo re' jín ntaká rán. Sukuán koo. Amén.

Nákú'va Pablo tu'un jíkátu'ún re' jie'e' raa

16 Jee nákutíñú ni' jie'e' ku'va-ó Febe nuun' rán. Suvia suni kúvi ña ña'an ya tyinei' ña rá ñivi kúnei' ini' raa Cristo ya néé' raa ñuun' Cencrea jee yukuán kútútú raa. ² Jee sáá kenta ña ña' jee nákutíñú ni' jie'e' ña nuun' rán sáva nakuatá'vi' rán ña jie'e' yí'í ña nuun' Cristo, sánikuá' íyó nakuatá'vi'-ó ñivi ya nsa'á sñn Ndiosí' nkene-e nuun' ya nivá'a sáva kitíñú raa nuun' re'. Jee tyinei' rán ña rénakúvi ya jiniñú'ún ña ráno'ó. Tyi ntyinei' nijia ña kue'e' ví'í rá ñivi, ne suni nu'u' ranika'.

³ Ku'va rán xá nuun' Priscila jín Aquila tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' raa, tyi ntyinei' tá'án raa jín nu'u' jín tiñu Cristo Jesús sa'á rán'. ⁴ Njia'a raa maaráa jie'e' nu'u' súka' kuvi' raa, nékúvi. Jee nsú kuatyi kuiti' maání' vá jiá'a ya kúta'vi' ni' nuun' raa, tyisa' suni jiá'a ya kúta'vi'

ne ntaká rá ñivi yí'í raa nuun' Cristo ya ntu kúvi raa ñivi Israel ya kútútú raa ntáká rá ñuun'. ⁵ Jee ku'va rán xá tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' rá ñanitá'án-ó ya kútútú nuun' ve'i Priscila jín Aquila.

Jee ku'va rán xá nuun' Epeneto tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re'. Suvire' ví ya ñúnúun' ni' jee kúvi tee xí'nañú'ún ñakoso' re' nuun' ninu' ini' re' ntiin re' tu'un Cristo nuun' ñivi ñuun' Asia.^a

⁶ Jee ku'va rán xá nuun' María tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' ña, ya nsatíñú ni'in ví'í ña ya kúvi ya vá'a nuun' ráno'ó. ⁷ Jee ku'va rán xá tu'un káva'a nuun' Andrónico jín Junias ya jíkátu'ún ni' jie'e' raa, ya kúvi raa tá'án ñivi ñuun' ni', jín rá tá'án nyi'i jín ni' ini' vekaa ví raa. Jee ní'in' raa ya nákuetú'ún rá tee kúvi apóstol raa.^b Jee suviráa xí'na raa ka' nkivi raa nuun' Cristo nsú ká' nu'u'.

⁸ Jee ku'va rán xá nuun' Amplias tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re'. Yí'í re' nuun' Ito'o'-ó jee ñúnúun' ni' re'.

⁹ Jee ku'va rán xá nuun' Urbano tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re', ya tá'án sátíñú jín rání' ví re' nuun' tiñu Cristo. Jee suni ku'va rán xá nuun' Estaquis tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re', ya ñúnúun' ni' re'.

¹⁰ Jee ku'va rán xá nuun' Apeles tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re', ya túvi nijin' nuun' ni'i ñivi ya íñi ni'in re' nuun' Cristo.

Jee ku'va rán xá nuun' rá ñivi tá'án ve'i Aristóbulo tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' raa.

¹¹ Jee ku'va rán xá nuun' Herodión tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re', ya kúvi tee tá'án ñivi ñuun' ni'.

Jee ku'va rán xá tu'un jíkátu'ún nuun' rá ñivi tá'án ve'i Narciso, ya yí'í raa nuun' Ito'o'-ó.

¹² Jee ku'va rán xá nuun' Trifena jín nuun' Trifosa tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' raa, ya sátíñú ni'in raa nuun' Ito'o'-ó.

Jee ku'va rán xá nuun' Pérsida tu'un jíkátu'ún ni' ña, ya ñúnúun'-ó ña, ya sátíñú ni'in kue'e' ví'í ña nuun' Ito'o'-ó.

¹³ Jee ku'va rán xá nuun' Rufo tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' re', ya jíní' ntaká ñivi ya va'a sál'a re' tiñu Ito'o'-ó.^c Jee suni ku'va rán xá nuun' náná' re' tu'un jíkátu'ún ni' jie'e' ña, ya nkuvi kuéntá' náná' ni' ranika'.

¹⁴ Jee ku'va rán xá tu'un jíkátu'ún ni' nuun' Asíncrito,

jín nuun' Flegonte,

jín nuun' Hermas,

jín nuun' Patrobas,

jín nuun' Hermes,

jín nuun' rá ñanitá'án-ó ya néé' jín raa.

^a 16:5 Áxí: Acaya   ^b 16:7 Áxí kuvi kátyí'-ó: jee suviráa kúvi tee nteñu rá apóstol ya ní'in' raa tu'un nákuetú'ún rá ñivi ya sál'a va'a raa tiñu apóstol ya ntyuityí Ndiosí' raa sáva sa'á raa tiñu re'.   ^c 16:13 Áxí: ya nkaji Ndiosí' re' ki'i re' nuun' Ito'o'-ó.

¹⁵ Jee ku'va rán xá tu'un jíkátu'ún ni' nuun' Filólogo jín Julia, jín nuun' Nereo jín ku'va re', jín nuun' Olimpas, jín nuun' ntaká rá ñanitá'án-ó ya nsásín Ndiosí' raa ya yítíñú raa nuun' Ito'o'-ó ya néé' jín rává.

¹⁶ Jee ku'va rán tu'un ká'án' va'a yíñú'ún^a jín iin inka rá tá'án rán teyu'ú yíñú'ún iin inka rán. Jee ntaká rá grupo ñanitá'án-ó ya yí'í xintíin Cristo tájí raa tu'un jíkátu'ún nuun' ráno'ó.

¹⁷ Jee ráno'ó ñanitá'án ni', jíkán' tá'ví' ni' ya nito koo rán maáran nuun' rá ñivi ya sá'á raa ya kusín rá tá'án-ó jín xíkíninkava raa tá'án-ó jín tu'un ya ntu kétá'án jín tu'un ya ya nku'tu'va rán. Jee kuiyo rán nuun' raa. ¹⁸ Tyi rá ñivi sá'á sukuán jee ntu yítíñú raa nuun' Ito'o'-ó Cristo, tyisa' tyíñú'ún raa tyiji maáráa. Jee ne jiákín' raa tu'un ká'án' raa jín tu'un yíñú'ún ká'án' raa, jee sukuán xíná'ví raa ánima' rá ñivi ya ntiá'an kujia ini' rává Tu'un Ndiosí'. ¹⁹ Tyi nkenta nteso'o ni' ñivi tu'un ya kánjiá vá'a rán nuun' tu'un Cristo. Saáva kúsí' ini' ni' jie'e' rán. Soo kuíni ni' ya ku'un kájí xini' rán nuun' ya vá'a, jín ya ntu ñú'ún ini' rán kue'nu niva'a rán ya ntu kujia ini' rán maa. ²⁰ Jee maá Ndiosí' ya sá'á re' ya néé' va'a-ó, jee yatyi' ni sa'á re' ya kunei' rán jín kui'na' kúñá'nú ya naní Satanás kuéntá' kuaxin rán maa tyiji jie'e' rán.

Jee na ka' koo maní' ini' Ito'o'-ó Jesús kune'yá re' ráno'ó.

²¹ Timoteo, tá'án sátíñú re' jín ni' nuun' Cristo, jín Lucio, jín Jasón, jín Sosípater, ya kuvi raa tá'án ñivi ñuun' ni', tájí raa tu'un jíkátu'ún raa nuun' ráno'ó.

²² Nu'u' Tercio, téé ni' nuun' tutu' ya'á sánikuá' kátyi' Pablo nuun' ni', jee suni tájí ni' tu'un jíkátu'ún ni' nuun' ráno'ó tyi yí'í-ó nuun' Ito'o'-ó.

²³ Jee Gayo, ya tájí re' ve'i re' néé' nu'u', Pablo, jee ni'í rá ñivi kunei' ini' raa Cristo kútútú raa ve'i re', jee tájí re' tu'un jíkátu'ún re' nuun' rán. Jee Erasto, ya kúvi tee tén xu'ún ñuun' ya'á, jín ñanitá'án-ó Cuarto tájí raa tu'un jíkátu'ún raa nuun' ráno'ó.

²⁴ [Na ka' koo ka' ya maní' ini' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jín ráno'ó. Sukuán koo. Amén.]

Nukuá' ni'í nákuetú'ún Pablo Ndiosí'

²⁵ Jee vitan jee nákuetú'ún-ó Ndiosí'. Maaré' kúvi sá'á re' ya kuiñi ni'in rán nuun' tu'un vá'a ya síkaku Cristo yó, ya stékútu'ún ni'. Jee kúvi tu'un vá ya tékútu'ún jie'e' Jesús ya kúvi Cristo nuun' ráno'ó ya kúvi sánikuá' nstúvi Ndiosí' tu'un vá ya nyise'í tu'un ya'á ne tiempú' yana'án, nékúvi. ²⁶ Soo vitan jee ntuvi nijin' tu'un

^a 16:16 Tu'un ya'á ví: teyu'ú ii'.

ya'á, tyi rá tee nnakani tu'un nkene yu'ú re' jee nsa'á re' ya tee ráa tu'un vá nuun' Tutu' Íí' sánikua' ntatúni' re'. Ndiosí' ví ya tékú' re' nínkáni. Saáva nsa'á re' sukuán sáva kuvi kuká'nú ini' rá ñivi ntáká nación sáva inu' ini' ráa kaníjiá ráa tiin ráa tu'un re'.

²⁷ Ndiosí' ya métú'ún re' ví Ndiosí' jee nítyí re', nakuatú'ún-ó nínkáni ya vii' kúñá'nú re' jie'e' ya nsa'á re' jín Jesús ya kúvi Cristo. ¡Sukuán koo! ¡Amén!

Tutu' xí'nañú'ún ntee Pablo nuun' rá ñivi ñuun' Corinto

Ntee Pablo tutu' nuun' rá ñivi ya kúneí ini'
ráa Cristo, ya néé' ráa ñuun' Corinto

1 Nu'u' Pablo, ya nkana Ndiosí' nu'u' sáva kuvi ni' najiá'á' Jesús sánikuá' kuñi Ndiosí', sáva kuniso ni' tiñu apóstol ya máa Jesús tyúityí re' nu'u' nákaní ni' tu'un jie'e' re'. Jesús kúvi re' maá Cristo [ya ñani' Ndiosí' sáva natava' re' ñivi nuun' kuatyí sikáku re' ráa]. Nu'u' jín ñani'-ó Sóstenes ²tájí rání' tutu' ya'á ya téé ni' nuun' ráno'ó ñivi kúneí ini' rán Jesús ya yí'í rán na'á Ndiosí', ya néé' rán nuun' ñuun' Corinto. Nsa'á sín Ndiosí' ráno'ó ki'i rán nuun' Cristo Jesús. Nkana re' ráno'ó sáva koo sín rán ya nkí'i rán ka' nuun' kuatyí rán jee ki'i rán na'á Cristo Jesús, sánikuá' nsa'á re' jín ntáká rá ñivi néé' ntáká nuun' ya kakuatyí ráa nuun' Ito'o'-ó Jesús ya niso re' tiñu ya kúvi re' Cristo. Kúvi re' Ito'o' ráa jín Ito'o'-ó. ³Na ka' koo ya mání' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo kune'yá ráa ráno'ó, jín ya sa'á ráa ya kuneé' va'a rán.

Jiá'a Pablo ya kúta'vi' nuun' Ndiosí'

⁴Sukuáni jiá'a ni' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí' jie'e' ráno'ó, tyi ya íyó mání' ini' Ndiosí' né'yá re' ráno'ó jee ntaji re' ya vá'a nuun' ráno'ó jie'e' yí'í rán nuun' Cristo Jesús, ⁵tyi jie'e' yí'í rán nuun' Jesús jee ntáká nuun' nkukúká rán jín ni'i tu'un ká'an' va'a rán jín ni'i ya jíní' rán jie'e' Ndiosí'. ⁶Tyi kuéntá' sáni nkatyi' ni' nuun' rán tu'un naa' jie'e' Cristo nkinoo kutú ini' ánima' rán, ⁷jee su'va ntuná' kumáni' ni ñin ta'vi' táji Ndiosí' ni nétu kuvi-ó ya niji nijin' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo. ⁸Jee sa'á re' ya kuiñi ni'in rán kuneí ini' rán Cristo nekua' jinu ya tékú' nú, sáva ni ñin ntuná' kuvi tyikuatyí ráno'ó saá kenta níko Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo. ⁹Tyi síkúnkuvi naa' Ndiosí' ya nkana re' ráno'ó sáva kanitá'an ini' rán jín Se'ya re' Jesús ya kúvi Cristo ya kúvi Ito'o'-ó.

Sá'a sín rá ñivi maaráa nteñu rá tá'an ráa

¹⁰Jee jíkán' tá'ví' ni' nuun' ráno'ó ñani' jín ku'va, nuun' súví Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo ya ñin ni kuvi-ó ya ñin nuún ni natú'ún rán, jee koto sá'a sín rán maarán nteñu rá tá'an rán, tyisa' ñuun' koo ini'

antúní' rán jín nuún ku'un ini' rán. ¹¹ Jee kátyí' nì' rá ya'á nuún' ráno'ó ñanitá'án maání', tyi rá ñivi tá'án ve'i Cloé nsikúkáká'nú raa ini' nì' ya íyó tuntíxín nteñu ráno'ó. ¹² Kátyí' nì' ya'á tyi ta ñin ráno'ó kátyí' rán: “Nu'u' tyi ñíí nì' jín Pablo”, áxí: “Nu'u' tyi ñíí nì' jín Apolos”, áxí: “Nu'u' ñíí nì' jín Cefas”, áxí: “Nu'u' tyi ñíí nì' jín Cristo”, kátyí' rán.

¹³ ¿Á nkusáva Cristo rúja? ¿Á nu'u' Pablo nì' nì' nuún' kurúsi' jìe'e' ráno'ó rúja? Áxí, ¿á ñanuté ráno'ó nuún' súvi nu'u' sáva stúvi ya yí'í rán xintíín nì' rúja? ¡Ntuví! ¹⁴ Jee jiá'a nì' ya kúta'vi' nuún' Ndiosí' ya ni ñin ráno'ó ntuví nsikuánuté nì', tyisa' kuatyí Crispo jín Gayo ví ya nsikuánuté nì', ¹⁵ sáva ni ñin rán ntu katyi' ya ñanuté nuún' súvi nì' sáva stúvi ya yí'í rán nuún' nì' sáá ñanuté rán. ¹⁶ (Jee suni nsikuánuté nì' ñivi tá'án ve'i Estéfanos, soo ntuví ná'án nì' retú nsikuánuté nì' néni ñin ka' ñivi.) ¹⁷ Tyi nsá' ntyuítí Cristo nu'u' sáva sikuánuté nì', tyisa' ntyuítí re' nu'u' stékútu'ún nì' tu'un vá'a jìe'e' Jesús,^a soo ntu ká'án' nì' jín rán jín tu'un ya váji xini' ñivi ya jiáni ini' rá ñivi ñiví ya kúvi tu'un nítí, tyi retú ka'an' nì' su'va nékúvi kasi' nì' ya satíñú ini' ánima' rán tu'un jìe'e' ná kúvi tiñu ya nsa'á Cristo sáá nì' re' nuún' kurúsi', jee nsá' sá'á nì' su'va.

**Tu'un jìe'e' Cristo kúvi-i fuersá' í' ní'in níso Ndiosí'
ya sátíñú re' jín-i jín tu'un nítí re'**

¹⁸ Tyi nuún' rá ñivi ya xináán' Ndiosí' raa jee tu'un jìe'e' ya ní'í' Cristo nuún' kurúsi' kúvi tu'un sáná xini' nuún' raa, soo nuún' maáo ya nátava' Cristo yó nuún' kuatyí-ó xinánitá'ví' re' yó jee tu'un vá kúvi fuersá' ní'in í' re' nuún'-ó. ¹⁹ Tyi kátyí' nuún' Tutu' níso Tu'un Ndiosí':

Xináán' nì' tu'un nítí rá ñivi nítí xini',

jee síyo nì' rá tu'un tání' xini' rá ñivi nito xini'.

²⁰ Jee, ¿na nuún' íyótiñu tee ya kátyí' ñivi ñiví ya'á ya nítí xini' re'? Jee, ¿na nuún' íyótiñu mestru' timpú' vitan ya xiné'én' jìe'e' tu'un ntatúní' Ndiosí' yana'án? Jee, ¿na nuún' íyótiñu ñivi timpú' vitan ya jini' ká'án' vii' sijínú'-u ini' ñivi? Tyi nsa'á sáná Ndiosí' ya nítí íyó ñiví ya'á. ²¹ Tyi nítí nasíkuiti' sá'á Ndiosí', tyi nsú ya nítí ñú'ún xini' rá ñivi ñiví sá'á ya kuni' raa ini' Ndiosí', tyisa' nkuva'a ini' Ndiosí' ya jiátíñú re' tu'un vá'a re' sáva natava' re' rá ñivi nuún' kuatyí raa sikáku re' raa ya kúneí ini' raa ínú' ini' raa re', asú' jiáni ini' rá ñivi ñiví ya tu'un naan' ví tu'un re' ya tékútu'ún nuún' raa.

²² Tyi rá ñivi ñuun' nì' Israel jee jíkán' raa ya sa'á Ndiosí' tiñu anasí sáva inu' ini' raa ya Tu'un Ndiosí' ví-i. Jee rá ñivi ntu kúvi raa ñivi ñuun' Israel núkú raa tu'un nítí ya sijínú'-u ini' raa. ²³ Soo ránu'u' tyi

^a 1:17 Tu'un ya'á ví: evangelio.

kátyítu'ún rání' jie'e' ya ní'i' nijia Cristo nuun' kurúsi' sáva natava' re' rá ñivi nuun' kuatyí raa. Soo nuun' rá ñivi ñuun' Israel tyi tu'un ya'á kúvi tu'un tyúníní ini' nuun' raa jee kútyi ini' raa maa. Jee nuun' rá ñivi ntu kúvi ñuun' Israel jee tu'un naan' ví tu'un vá nuun' raa. ²⁴ Soo ntáká rá ñivi ya nkana Ndiosí' kí'i' raa na'á re' jee ínú' ini' raa Cristo, vāni kúvi raa ñivi ñuun' Israel, áxí vāni ñivi ntu kúvi ñuun' Israel, jee nuun' raa tu'un jie'e' Cristo kúvi-i fuersá' íí' ní'in niso Ndiosí' ya sátínú' re' jín-i jín tu'un nítýí re'. ²⁵ Tyi rá tiñu sá'á Ndiosí' ya kátyí' rá ñivi ya kúvi tiñu naan' soo tiñu vá kúvi nítýí ñú'ún kájí xíní' ka' nsú ka' ya nítýí ñú'ún xíní' rá ñivi tu'va. Jee sú ká'vi ini' rá ñivi ya táyá' Ndiosí', soo sa' ví'í ká' ví fuersá' íí' niso re' nsú ka' fuersá' niso ñivi.

²⁶ Ráno'ó, ñani' jín ku'va, tiñ kuéntá' rán ya maá Ndiosí' nkana ráno'ó sáva inu' ini' rán Cristo jee kivi rán na'á re', jee ya jíní' va'la rán ya ntu íyó kue'e' rán ya kúvi ñivi nítýí sáni jíáni ini' rá ñivi ñiví ya kúvi ya nítýí, jee ntu íyó kue'e' rán ya niso tiñu ñá'nú tatúní' rán, jee ni ntuví íyó kue'e' rán ya nkaku rán nuun' ñivi ya kúná'nú ka'. ²⁷ Tyisa' nkaji Ndiosí' rá ñivi ya jíáni ini' rá ñivi ñiví ya kúvi raa ñivi naan', sáva ku'va re' tunkánuun nuun' rá ñivi nítýí xíní' sáni jíáni ini' rá ñivi ñiví. Jee nkaji Ndiosí' rá ñivi táyá' sáni kátyí' rá ñivi ñiví, sáva sikánuun re' rá ñivi tíkí ini' raa kúná'nú raa. ²⁸ Jee suni nkaji re' rá ñivi ya nkaku nuun' ñivi ya ntu kúná'nú ka' nuun' rá ñivi ñiví, jee suni nkaji re' rá ñivi kúnítýi' rá ñivi ñiví raa. Jee suni nkaji re' rá ntu yíyá'vi nuun' rá ñivi ñiví sáva xinúun re' rá yíyá'vi rá ñivi ñiví. ²⁹ Jee sukuán nsa'á Ndiosí' sáva ni ñin ñivi nkúvi kutéyí ini' raa jie'e' maáráa ityinúun' Ndiosí'. ³⁰ Soo maá Ndiosí' tyi nsa'á re' ya kí'i' rán xintíin Cristo Jesús, jee ne nuun' Jesús vaji tu'un nítýí tání' xíní' táji Ndiosí' nuun'-ó, jee nsa'á re' ya kínóo naa'-ó nuun' Ndiosí', jee nsa'á síin re' yó sáva kí'i-ó nuun' Ndiosí', jee nnakani núne re' yó nuun' kuatyí ya nkí'i-ó ka' xintíin kuatyí. ³¹ Jee sáva sukuán koo kuéntá' kátyí' tu'un ya néé' nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' ya: “Néni ñin ñivi ya ká'an' kutéyí-i, jee íyó ka'an' téyí jie'e' Ito'o'-ó Ndiosí'”, kátyí' tu'un néé' nuun' Tutu' Íí'.

Nákani Pablo tu'un jie'e' ya ní'i' Cristo nuun' kurúsi'

2 Saáva ráno'ó ñani' jín ku'va, sáá njiaa' ní' nuun' néé' rán nuun' ñuun' Corinto sáva katyítu'ún ní' nuun' rán tu'un yu'u' Ndiosí' ya nstúvi re' nuun' ní', jee ntu nka'an' ní' tu'un ñujiín' vjíj' ni tu'un nítýí sáni ká'an' rá ñivi ñiví. ² Tyi sáá néé' ní' jín rán, jee nkunaa' ini' ní' ya ni ntuná' inka ka' tu'un katyítu'ún ní' nuun' rán, tyisa' ñu'un ini' ní' katyítu'ún ní' kuatyí tu'un jie'e' Jesús ya kúvi Cristo nkatyí' ní' nuun' rán, jín jie'e' ya ní'i' re' nuun' kurúsi' sáva natava' re' yó nuun' kuatyí-ó sikáku re' yó. ³ Jee sáá nnee' ní' nteñu rán jee táyá' ní', jee

yú'ví ví'í nì', jee kisi nì'. ⁴Jee sáá nnakani nì' tu'un vá'a jie'e' Jesús jee nstekútu'ún nì' maa nuun' rán, jee ntu nká'án' nì' jín rán tu'un ya jiáni ini' ñivi ñiví ya'á ya kúvi-i tu'un nityí sáva sijínú' nì' ini' rán, tyisa' nstúvi Ndiosí' ya náá' kúvi tu'un nì' tyi nsatíñú Tatyí' Íí' Ndiosí' jín fuersá' í' niso re'. ⁵Jee nsa'á nì' su'va sáva ntu kánjíá rán ínú' ini' rán jie'e' tu'un nityí ya ká'án' ñivi ñiví, tyisa' nsa'á nì' su'va sáva sa'á fuersá' í' ní'in niso Ndiosí' ya kanjíá rán inu' ini' rán Jesús.

Stúvi Tatyí' Íí' Ndiosí' tu'un nityí Ndiosí'

⁶Soo tu'un nityí nijia ká'án' rání' jín rá ñivi nijia ini' jín tu'un kúnef ini' ráa Cristo. Soo ntu ká'án' rán' tu'un nityí ya ñú'ún ini' ñivi ñiví ya'á tiempú' vitan, jee ni ntu ká'án' rán' tu'un nityí ya ká'án' rá tee nísotíñú ñiví ya'á tyi jínu tiñu ráa. ⁷Soo ká'án' rání' tu'un nityí ya váji nuun' maá Ndiosí' ya níyo yu'u', ya nyiyu'u'-u, jee ne ntiá'an ka' kikoo ñiví ya'á nkunaq' ini' Ndiosí' sikúnkuvi re' maa, sáva sa'á tu'un vá ya kuteku'-ó kuñá'nú-ó níinkání jín re'. ⁸Jee ni iin tee kúñá'nú ya nísotíñú ini' ñiví ya'á tiempú' vitan, ntuví ñaku'un ini' ráa tu'un nityí Ndiosí' ya ká'án' jie'e' Cristo. Tyi retán' ñaku'un ini' ráa maa, jee yukuán jee nka'ní' ráa Ito'o'-ó Cristo nékúvi, ya maaré' vá vii' nasíkuití' kúñá'nú nuun' ni'i. ⁹Tyi su'va nsikúnkuvi Ndiosí' sánikuq' ká'án' tu'un néé' nuun' Tutu' niso Tu'un re' ya kátyí':

Ya vá'a nsa'á stákoo Ndiosí' ya kuvi ñivi ñúnúun' ráa re',

jee yukuán ni iin ñivi ntuví né'yá jínúun' maa,

jee ni ntuví tésó'o ráa jín so'o jie'e'-e,

ni ntuví jiáni ini' ánima' ráa ya sukuán koo

kátyí' nuun' Tutu'. ¹⁰Tyisa' nsa'á Ndiosí' ya stúvi Tatyí' Íí' re' maa nuun' rání', tyi maá Tatyí' Íí' Ndiosí' vá nánukútú'un va'a ni'i kuití' re' ná kúvi ya yí'í yu'u' ya jiáni ini' maá Ndiosí'. ¹¹Tyi, ¿né iin jíní' ini' iin ñivi naja jiáni ini' inka ñivi rúja? Tyi ni iin ñivi ntuví jíní' maa, tyi kuatyí tatyí' ká'án' ya yí'í ini' ñivi vá jíní'. Jee suni sukuán ni iin ñivi ntuví jíní' nasa ñú'ún ini' Ndiosí', tyi kuatyí Tatyí' Íí' re' vá jíní'. ¹²Jee maáórán tyi ntu ní'ín'-ó tatyí' váji ñiví ya'á jee saáva ntu jiáni xini'-ó sánikuq' jiáni xini' rá ñivi ñiví ya ntu jíní' ráa ini' Ndiosí', tyisa' ní'ín'-ó Tatyí' Íí' vá váji nuun' maá Ndiosí', sáva kuni'-ó ya vá'a ya nsikúta'vi' sain re' maa nuun'-ó. ¹³Jee jie'e' rá ya'á ká'án' rání', soo ntu ká'án' rán' jín rá tu'un xiné'én' rá ñivi íyó ñiví ya'á ya kátyí' ráa ya tu'un nityí ví-i, tyisa' ká'án' rán' sáni tu'un ya xiné'én' Tatyí' Íí' Ndiosí' ránu'u'. Jiátíñú rán' tu'un ya ntaji Tatyí' Íí' nuun' rán' sáva xiné'én' rán' ya náá' ntaji Tatyí' Íí' nuun' rán'. ¹⁴Soo ñivi ya ntuví íyó jín Tatyí' Íí' Ndiosí' jee ntuví tñn ráa tu'un váji nuun' Tatyí' Íí' re', tyi ká'vi ini' ñivi vá ya tu'un naan' ni ví-i, jee saáva ntuví kúvi kiku'un ini'-i tu'un vá, tyi ntuví íyó-o

jín Tatyí! Íí' ya sá'á ya kiku'un ini'-ó maa. ¹⁵ Soo ñivi yí'í xintíín Tatyí! Íí' Ndiosí! jee nánukútú'un ñivi vá kunuún ini'-i jín ni'í tu'un vá'a vaji nuun' re'. Soo ni ñin ñivi ya ntu yí'í xintíín Tatyí! Íí' re' ntu kúvi kiku'un ini'-i jie'e' ñivi ya yí'í xintíín Tatyí! Íí' re' sáva sijíta-a raa. ¹⁶ Tyi kuéntá kátyí! Tu'un Ndiosí!:

¿Né ñin ñivi jíní' ya jiáni antúní! Ito'o' rúja?

Jee, ¿né ñin kúvi xiné'éen' re' rúja?

Kátyí! tu'un níso nuun' Tutu! Íí'.

Soo sú sukuán íyó, maáo tyi, nuún jiáni ini'-ó sánikuá' jiáni ini' Cristo.

Pablo jín Apolos tá'an sátíñú raa nuun' Ndiosí!

3 Jee ñani' jín ku'va, kátyí! ni' nuun' ráno'ó ya ntuví nkúvi ka'an' ni' jín rán kuéntá' ká'an' ni' jín rá ñivi ya yí'í xintíín Tatyí! Íí' Ndiosí!, tyisa' íyó ka'an' ni' jín rán kuéntá' ñivi ya jiáni ini' kuéntá' rá ñivi ñiví. Íyó ka'an' ni' jín rán kuéntá' jín rá sútyí lúlí ya ntiá'an kujia ini' rán jín tu'un Cristo. ² Tyi kuéntá' ntaji ni' xukui nuun' rán kuéntá' kúvi rán sútyí lúlí ya síkaxín' ii' ka', jee kuéntá' ntu ntaji ni' ixta' nuun' rán, tyi ntiá'an kujia ini' rán jín Tu'un Ndiosí! jee ntiá'an kúvi tiñ rán ka' tu'un ya kéne ityinúún' ka' ya kúvi kujia ini' rán jín tu'un re'. Jee ne vitan ntiá'an kúvi kiku'un ini' rán maa, ³ tyi jiá'nu ii' ránú sáni nýo ini' rá ñivi ñiví ya ntu yí'í raa nuun' Ndiosí!, tyi íyó rán jín tu'un kuíñ ini', jín tu'un tuntíxín, [jee tásáva rán kúsín rán nuun' tá'an rán]. Jee saáva, ¿á nsá' kúvi rán kuéntá' rá ñivi ñiví ya ntu yí'í raa xintíín Ndiosí! jee jiá'nu rán sáni nýo ini' rá ñivi ñiví rúja? ⁴ Tyi sáá ñin rán kátyí!: “Nu'u' tyi íñí ni' jín Pablo”, jee inka rán ka' kátyí!: “Nu'u' tyi íñí ni' jín Apolos.” Jee saáva, ¿á nsá' jiá'nu rán sánikuá' jiá'nu rá ñivi íyó ini' ñiví ya'á ya ntu yí'í raa xintíín Tatyí! Ndiosí! rúja?

⁵ ¿Né ñin kúvi nu'u' Pablo rúja? Jee, ¿né ñin kúvi Apolos rúja? Tyi kúvi rání' musú' ya yítíñú rání' nuun' Ndiosí!. Jee kúneí ini' ránú ínú' ini' rán Tu'un Ndiosí! jie'e' nkatyitu'ún rání' maa nuun' ráno'ó sáni tiñu ntaji Ito'o'-ó nuun' ta ñin ránu'u' sa'á rání' maa. ⁶ Tyi núví' rání' nstekútu'ún rán' Tu'un Ndiosí!, jee nu'u' tyi kuéntá' ntaji ni' tata' sá'á jee Apolos tyi nxínává' re' nute nuun' rá nikin, soo Ndiosí' ví ya síkué'nu ráno'ó jín tu'un re'. ⁷ Jee saáva ni ntuná' kúñá'nú tee ya téee nikin, ni jín tee ya tyí'i nute nuun' nikin, tyisa' kúñá'nú maá Ndiosí' ya kúvi maaré' ya síkué'nu maa. ⁸ Jee saáva, tee ya téee tata' sá'á jín tee ya tyí'i nute nuun' tata' sá'á vá, jee ñin ni' kúvi raa. Soo tanuun' raa ni'in' rá ya'vi raa ya natyunáan Ndiosí' nuun' raa sánikuá' tanuun' tiñu nsa'á raa. ⁹ Tyi kúvi ránu'u' ñivi ya tá'an sátíñú rán' tiñu nuun' maá Ndiosí!. Jee ráno'ó kúvi ránú kuéntá' ñu'un Ndiosí' nuun' káá tata' sá'á re'. Jee suni kúvi ránú kuéntá' ve'i re'.

¹⁰ Sánikuḗ' niyo mani' ini' Ndiosí' né'yá re' nu'u' jee saáva ntaji re' tiñu sá'á ni' nuun' rán ya kúvi ni' kuéntá' mestrú' ya jiáni ve'i jee sá'á ni' nuun' kájié'é jie'e' ve'í. Jee inka tee kuá'an' nátyisó no'o nuun' nsama' ni' vá, soo ta iin ta iin vá íyó kumí sáá sikué'nu tiñu sá'á vá.

¹¹ Tyi Jesús ya kúvi Cristo tyi métú'ún maáré' ví jie'e' ve'í Ndiosí'. Jee nkúvi natyisó ni iin ñivi inka ka' nuun' nsama' jie'e' ve'í Ndiosí', tyisa' Jesús kúvi métú'ún jie'e' ve'í ya ya nsama' Ndiosí', jee maáré' kúvi Cristo. ¹² Jee rá tiñu sá'á néni iin ñivi kúvi kuéntá' nátyisó-o no'o nuun' jie'e' ve'í vá ya nsama' Ndiosí'. Jee nasa sátíñú iin ñivi nuun' Ndiosí' kúvi kuéntá' sámá'-a no'o ya kúvi kaa kuáán yíyá'vi ya kúvi oro, áxí kaa kuíjín yíyá'vi ya kúvi plata, áxí jín rá yuu' maa vii' xiñú' yíyá'vi, áxí jín yutun, áxí jín ite', áxí jín nayó'o, ¹³ jee rá tiñu ya nsa'á ta iin ta iin ñivi jee kenta natuvi nijin'-i, tyi kivi' ya koo juisiú' ya kenta ke'ne' Ndiosí' rá tiñu nsa'á ñivi jee tui káji na nuun' tiñu kúvi raa. Kototúní' Ndiosí' rá tiñu sá'á ta iin ta iin ñivi jín ñu'un' sáva stúvi na nuun' tiñu kúvi tiñu nsa'á-a. ¹⁴ Jee retú nkayú' tiñu ya nsa'á néni iin ñivi ya nnatyisó-o nuun' nsama' vá jee kinoo-o, jee yukuán re ni'in' ñivi vá ta'vi' ya natyunáán Ndiosí' nuun'-u. ¹⁵ Jee retú tiñu nsa'á ñivi vá ni'i kayu', nsá' kinoo-o ka', jee sukuíta-a ta'vi' natyunáán Ndiosí' nuun'-u nékúvi, soo sikáku-u ánima'-a ya nkí'ín'-i nuun' nú'ún', kuéntá' nkaku-u nuun' nú'ún'.

¹⁶ ¿Á ntuví jíní' ránú ya kúvi rán veñu'un maá Ndiosí' jín ya yí'í Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ánima' rán rúja? ¹⁷ Jee retú néni iin ñivi ya stíví-i veñu'un Ndiosí', jee maá Ndiosí' xináán' ñivi vá. Tyi nsa'á sín Ndiosí' veñu'un re' ya yítíñú nuun' re', jee veñu'un re' vá kúvi ráno'ó.

¹⁸ Jee koto xíná'ví ni iin rán maárán, tyi retú iin ñivi nteñu rán jiáni ini'-i ya nítyí xíni'-i sáni jiáni ini' ñivi ini' ñiví ya'á tiempú' ya'á, jee íyó sa'á-a maáa iin ñivi ya kátyí' rá ñivi ñiví ya'á ya jiáni naan' xini'-i sáva kenta-a ku'un káji nijia xini'-i sáni kuíni Ndiosí'. ¹⁹ Tyi ya nítyí ya jiáni ini' ñivi ñiví ya'á, jee kuatyí jiáni naan' ini' raa kátyí' Ndiosí'. Tyi nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí' kátyí': "Tyi maá Ndiosí' tyi tñn re' ñivi ya jiáni ini' raa ya nítyí xini' raa nuun' ya máñá' maáráa sáva xíninkava re' raa nuun' máñá' maáráa." ²⁰ Jee suni kátyí' tuku nuun' Tutu' niso Tu'un Ndiosí': "Jíní' va'a maá Ito'o'ó Ndiosí' ya jiáni ini' antúní' rá ñivi nítyí ñiví ya'á, ya kúvi tu'un ya jiáni ka'á ini' raa ni." ²¹ Saáva koto ká'án' téyí ini' ni iin ñivi jie'e' ya íñí-i jín rá ñivi, tyi ni'i ya íyó kúvi nantíñú ránú, ²² va kúvi nu'u' Pablo, áxí Apolos, áxí Pedro^a ya xiné'én' ráno'ó Tu'un Ndiosí'. Áxí ni'i ya íyó ñiví ya'á, jee vasú' kuteku' rán áxí vasú' kuvi' rán ini' ñiví ya'á, vá ya íyó tiempú' vitan áxí vá kiji koo tiempú' ityinúun', jee ni'i ya íyó kúvi nantíñú rán. ²³ Jee ráno'ó tyi yí'í rán xintíin Cristo, jee Cristo tyi yí'í re' xintíin Ndiosí'.

^a 3:22 Tu'un ya'á ví: Cefas, ya kúvi Pedro tu'un arameo.

Tiñu sá'á rá najjiá'á' tyúityí Jesús ya níso raa tiñu apóstol

4 Saáva ránu'u' jee tiin kuéntá' ránú ya musú' ni kúvi ránu'u' nuun' Cristo ya nteñíñu re' ránú'u' sáva néen kuéntá' rání' tiñu re' sáva xíné'én' rán' Tu'un Ndiosí' ya nyiyu'u' nékúvi. ²Tyi rá ñivi ya néen kuéntá' tiñu ito'o' raa íyó sikúnkúvi va'a raa maa. ³Jee nu'u' Pablo tyi, ntu jítú ini' ñi' ya sánáa' rán áxí inka ñivi jie'e' nu'u'. Jee suni ne nu'u' ntu sánáa' ñi' jie'e' nu'u'. ⁴Tyi jíní' ñi' ya ntuná' kuatyí ñi' íyó jín tiñu sá'á ñi', soo nsú jín nuun' yukuán kúvi ya kinoo ña' ñi' nuun' Ndiosí', tyi maá Ito'o'-ó kúvi ya sanáa' jie'e' nu'u'. ⁵Saáva, koto sá'á náa' rán siki' tá'an rán nekua' niji maá Ito'o'-ó. Maaré' nastúvi nijin' re' rá tiñu nsá'á yu'u'-ó nuun' neen', jee nastúvi re' ya ñú'ún ini' ánima'-ó. Saájee nakuetú'ún Ndiosí' ta iin iin ñivi sánikua' íyó ñi'in' maa.

⁶Jee saáva ráno'ó, ñani' jín ku'va, kátyí' ñi' rá tu'un ya'á jie'e' nu'u' jín jie'e' Apolos sáva kúvi iin ityi vá'a nuun' rán, sáva sáá tés'óo ránú jie'e' ránú'u' jee kutu'va rán ya koto jiá'a rán ka' nuun' tu'un níso nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí' sáva ntu kani téyí ini' rán jie'e' iin ñivi jee kuniityi' rán rá inka ka'. ⁷Tyi, ¿né iin sá'á sijn no'ó nsú ká' inka ñivi rúja?, jee, ¿na kúvi ya kúmí nú ya ntu nkúta'vi' nú maa nuun' Ndiosí' rúja? Jee retú íyó nijia ya nkúta'vi' nú maa, jee, ¿na kúvi tyi kútéyí nú jín maánú kuéntá' retán' nsá' nkúta'vi' nú kúvi-i rúja? ⁸Tyi ya kúvá'a ini' rán ya jiáni ini' rán ya kúmí rán ñi' ya jiniñú'ún rán, ya kuéntá' retú ya nkukúká rán. Jee jiáni ini' rán ya kuvi tatúní' maarán, jee ni ntu ka' jiniñú'ún rán ránu'u' kúní' rán. Jee varésukuán jee kuvi tatúní' nijia rán, sáva suni kuvi tatúní' ránú'u' jín ráno'ó.

⁹Tyi ránu'u', rá tee ñani Jesús ya kunisotíñú rání' tiñu apóstol ya tyúityí re' ránú'u' nákaní rán' tu'un vá'a jie'e' re', jee jiáni ini' ñi' ya kuéntá' Ndiosí' nsá'á ya ránú'u' kuiñi rán' ne nuun' ní'i rá ñivi, jee túvi rán' kuéntá' rá tee ya nñasikúni'i raa siki' ránú'u' kua'an' rán' kuvi' rán', tyi jiáni raa ránú'u' nuun' tyitú kúvi ya sñi' ini' rá ñivi né'yá raa ránú'u' jee né'yá rá najjiá'á' íi' Ndiosí' ya kuno'o' rání' tunó'ó. ¹⁰Jee ránú'u' tyi ká'vi ini' rá ñivi ya sá'á xini' rán' jie'e' yitíñú rán' nuun' Cristo, soo ráno'ó tyi ká'vi ini' ránú ya nítyí ví'í xini' ránú. Jee ránú'u' tyi jiáni ini' raa ya táyá' ini' rán', soo ráno'ó jiáni ini' ránú ya tífí ví'í ini' rán. Jee ráno'ó tyi sá'á ñá'nú rá ñivi nuun' ráno'ó, soo ránú'u' tyi kúniityi' raa né'yá raa ránú'u'. ¹¹Jee ne tiempú' vitan nó'o' rání' jie'e' tu'un jí'í' soko, jee jítyí' rán' nute, jee kumáni' sa'ma ku'un rán', jee sá'á kini rá ñivi ránú'u', jee ni ntuví íyó iin ve'i nuun' ítyí kunee' rán'. ¹²Jee suni jiáví rání' sátíñú yí' rán' jín na'á maarán', jee tyisónínu rá ñivi ránú'u' jín tu'un nívá'a né'yá raa ránú'u', soo ká'an' rán' tu'un vá'a jie'e' raa, jee jíto u'vi' raa ránú'u', jee jié'né' ini' rání' ya sukuán nó'o' rán', ¹³jee

kákuíyu'ú ráa siki' ránu'u', soo mású' ini' rán' nákamani' rán'. Jee ne vitan sá'a rá ñivi ñivi jín ránu'u' kuéntá' yaká kúvi rán' ya kúniityi' ráa.

¹⁴Jee nsá' tee ni' tu'un ya'á nuun' ránú sáva sikánuun ni' ráno'ó, tyisa' tee ni' maa nuun' rán sáva nakutiñú ni' nuun' rán kuéntá' nuun' se'ya ni' ya ñunúun' ni'. ¹⁵Tyi súnika' koo ne uji' mil (10,000) tee ya xiné'én' tu'un vá'a Cristo nuun' ráno'ó, soo nsá' kue'e' tátá' rán íyo, tyi kúvi ni' tátá' rán ya yí'í rán nuun' Cristo tyi nu'u' ví ya nñakani ni' tu'un vá'a Jesús nuun' ráno'ó jee nkaníjiá rán ninu' ini' rán tu'un vá jee sukuán nñakaku jiáá rán nsá'á ni'. ¹⁶Jee saáva jíkán' tá'ví' ni' nuun' ráno'ó ya kunikin' rán kue'nu rán ityi kuéntá' jiá'nu nu'u'.

¹⁷Jee jie'e' rá tu'un ya kátyí' ni' ya'á kúvi ya ntyuítí' ni' Timoteo kuajiaa' re' nuun' rán. Jee Timoteo kúvi kuéntá' se'ya ni' ya ñunúun' ni', jee káníjiá re' síkúnkuví va'a re' nuun' Ito'o'-ó. Jee maaré' ví ya xinákú'un re' ini' rán jie'e' nasa jiá'nu ni' ityi Cristo Jesús, jín ya jiá'nu ni' sánikuá' xiné'én' ni' tu'un vá'a Cristo nuun' ntáká ityi nuun' jíka ni' xiné'én' ni' nuun' ntáká grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa Cristo.

¹⁸Soo ñú'ún ví'í tu'un téyí' ini' sava rán, tyi jiáni ini' ráa ya nsá' kuajiaa' né'yá ni' ráno'ó. ¹⁹Soo yatyi' ni kuajiaa' né'yá ni' ráno'ó, retú maá Ito'o'-ó kuíni ya sukuán kúvi, jee kuká'nú ini' ni' nsú tu'un ká'an' rá ñivi téyí' vá, tyisa' kuká'nú ini' ni' retán' sá'tíñú fuersá' í' Ndiosí' ini' ráa jee ná kúvi ya kúvi sa'á ráa. ²⁰Tyi sáá yí'í ñivi xintíin Ndiosí' tátúní' re' nuun'-u, jee stúvi ñivi maa jie'e' tiñu sá'a-a ya váji-i ne nuun' fuersá' í' Ndiosí' ya sá'tíñú-u ini' ñivi vá, jee ntu stúvi-ó maa jie'e' kuatyi tu'un ká'an'-ó ni. ²¹Áxí, ¿ná kúvi ya kuíni rán ya va'a ka' rúja? ¿Á kuíni rán ya kuajiaa' né'yá ni' ráno'ó jee kuxeen' ni' nuun' rán, áxí ya ka'an' ñunkúún ni' jín rán jín tu'un ká'an' mású' ini' rúja?

Kátyí' Pablo tu'un jie'e' tiñu né'í sá'a ñivi

5 Jee ya náá' kúvi nijia ya nni'in' ni' tu'un ya íyo iin tee nteñu ránú ya sá'a re' tiñu téní né'í, ya nákusú' re' jín náná' uvi' re'. Jee ne rá inka ñivi ya ntu tñin ráa Tu'un Ndiosí' jee ntu sá'a ráa ñujiin' téní ví'í su'va. ²Jee súka' sukuán kúvi, jee ráno'ó tyi jiáni téyí' ini' rán. ¿Á ntu vá'a ka' retán' jiáni ini' rán tu'un ñúkuí'yá' ini', jín ya tava' rán tee vá nteñu rán ya nsá'á tiñu ya'á résa? ³Jee súnika' ntuví néé' máá maáni' jín ráno'ó, soo ñú'ún' ini' ánima' ni' ráno'ó, ya íyo kuéntá' íyo ni' jín rán ntañú'ún, jee saáva íyo nijia ya ya nsanáa' ni' siki' tee yukuán ya nsá'á re' tiñu né'í ya íyo sukuán. ⁴Sáá nútútú rán jee ñú'ún' ini' ánima' ni' ráno'ó kuéntá' íyo ni' jín rán, jee fuersá' ní'in í' Ito'o'-ó Jesús íyo-o jín ráno'ó, jee nuun' súví Ito'o'-ó Jesús ⁵tava' rán nteñu rán tee vá ya sá'a sukuán jee su'va naku'va rán maa xintíin kui'na' kúñá'nú Satanás, sáva

kįnaan' ñujiin' ya níyo né'én ini' re', jee nakani ini' re', sáva natava' Jesús re' nuun' kuatyí re' nanitá'ví' re' kivi' niji tuku Ito'o'ó Jesús.

⁶Ntuví íyó va'a ya ká'án' téyí rán, tyi, ¿á ntu jíní' rán ya “sú máá lúli ni levadura tyí'i-ó ñujien, jee náa ni'i ñujien vá sá'a-a” résa? ⁷Tava' rán kuatyí rán ya kúvi kuéntá' levadura tú'ú sáva kúvi rán ñujien jiáá ya ntu yí'í levadura, sánikuá' kúvi nijia rán. Tyi íyó nijia ya ni'í' Cristo nsoko' re' maaré' sáva nakani núne re' yó nkí'i-ó ka' nuun' kuatyí, kuéntá' sókó' rání' lantyi la'li' rá viko Pascua. ⁸Saájee sa'a-ó viko vá soo nsú jín levadura tú'ú jín nsú jín levadura ya kúvi ya sá'a ú'vi ini' jín ya nivá'a, tyisa' jín ixtatílá' ya ntu yí'í levadura ya kúvi ya sain jiá'nu-ó jín naa' jiá'nu-ó.

⁹Ya ntee ni' nuun' rán nuun' inka tutu' jee nkatyi' ni' ya koto kútá'án rán jín rá ñivi ya sá'a tiñu téní. ¹⁰Soo nsá' nkatyi' ni' ya ityi kusíin rán nuun' rá ñivi íyó ñivi ya'á ya sá'a téní, áxí jín rá ñivi u'vi ini'-i, áxí jín rá ñivi kuí'ná, áxí jín rá ñivi ya neñu'un ráa rá nantíñu ya nsú Ndiosí' tékú' ví-i. Tyi retán' kusíin rán nuun' rá ñivi sá'a ráa sukuán jee íyó rán ya kene rán ini' ñiví néé'-ó ya'á nekúvi. ¹¹Soo ntañú'ún tee ni' tu'un nuun' tutu' ya'á jee nkatyi' ni' ya koto kútá'án rán jín ni iin ñivi ya kátyí'-i kúvi-i ñanítá'án-ó ya jínú' ini'-i Cristo, ya sá'a téní-i, áxí u'v'í' ini'-i, áxí neñu'un-u rá nantíñu ya nsú Ndiosí' tékú' ví-i, áxí kakuíyu'ú-u, áxí ka'va-a, áxí sakuí'ná-a. Jee koto kútá'án rán jín ñivi ya sá'a sukuán, ne koto yáji' kuiti' rán xita' jín-i. ¹²⁻¹³Tyi, ¿á tiñu nu'u' kúvi ya sanáa' ni' ke'ne' ni' kuatyí siki' ñivi ya ntuví yí'í ráa na'á Ndiosí' nuun' yí'í-ó rúja? Ntuví tyi maá Ndiosí' ví ya sanáa' ke'ne' kuatyí jie'e' rá ñivi ya ntuví yí'í na'á re'. Soo ráno'ó ví ya sanáa' ke'ne' kuatyí jie'e' rá tá'án nteñu rán ya yí'í ráa na'á Cristo. Saáva íyó tava' rán tee né'í vá nteñu rán.

Jiákín' ráa kuatyí jie'e' tá'án ráa nuun' rá tee jie'né' kuatyí ya ntu inú' ini' rá tee vá Cristo

6 Sáa néni iin rán kántátú'un jín inka ñanítá'án, ¿á kiji ini'-i jiákín'-i kuatyí siki' ñanítá'án nuun' rá tee néetiñu ya jie'né' kuatyí ya néé' vetíñu ya ntu níkn' ráa Ndiosí' rúja?, nsú ká' k'i'ín'-i ka'an'-a jín rá ñanítá'án-ó ya yí'í ráa nuun' Ndiosí', jee sa'a náa' ráa jie'e' kuatyí ya jiákín'-i. ²Áxí, ¿á ntuví jíní' rán ya iin kivi' rá ñivi ya yí'í ráa nuun' Jesús sa'a náa' ráa ke'ne' ráa kuatyí jie'e' ya sá'a rá ñivi ñiví rúja? Jee retú ráno'ó jee sa'a náa' rán kuatyí ñivi ñiví, jee, ¿á ntu kúnei rán sanáa' rán iin kuatyí lúli ya sá'a iin rá ñanítá'án rán rúja? ³¿Á ntuví jíní' rán ya koo iin kivi' ya sa'a náa'-ó jie'e' rá tiñu nsá'a rá najiá'á' íí' Ndiosí' rúja? Jee sa' ví'í ká' íyó sanáa'-ó jie'e' rá kuatyí ya íyó ini' ñiví ya'á ni tékú' rán ya'á. ⁴Saáva retú íyó rá tiñu ini' ñiví ya'á ya kantátú'un iin inka rán, ¿á jiákín' rán kuatyí siki' ñanítá'án rán nuun' ñivi ya ntu

níkín' raa Ndiosí' ya kútyi ini'-ó ya tátúní' raa nteñu rá ñanítá'án-ó ya kúneí ini'-ó Cristo?^a ⁵Kátyí' nì' jie'e' rá tiñu ya'á nuun' rán sáva koo tunkánuun rán. ¿Á ntuví ni ñin tee ya ñú'ún káji xini' re' nteñu rán, ya kuvi ke'ne' re' kuatyí jie'e' rá ñanítá'án re'? ⁶Tyisa' ñin ñanítá'án rán jiákín'-i kuatyí síkí' inka ka' ñanítá'án-a nuun' rá tee néetiñu jee su'va sá'á rán ityinúún' rá ñivi ya ntuví kúneí ini' raa Ndiosí'.

⁷Jee saáva, ya nstíví rán maárán jie'e' ya íyó tuntíxín ya kántá'án rán nteñu maárán jín tá'án rán jee kuá'an' rán nuun' tee nísotíñú sáva sanáa' maa. ¿Á ntuví íyó vá'a ka' ke'ne' ini' rán ya sa'á nivá'a ñivi jín ráno'ó résa? Jín, ¿á ntuví íyó vá'a ka' ke'ne' ini' rán ya sa'á máñá' ñivi jín rán rúja? ⁸Soo ráno'ó tyi maárán sá'á nivá'a rán jee sá'á máñá' rán. Jee su'va sá'á rán jín rá ñanítá'án rán ya kúneí ini' raa Ndiosí'.

⁹¿Á ntuví jíní' rán ya rá ñivi ya ntuví kínoo ñaa' raa nuun' Ndiosí', jee nsá' nì'in' raa ta'vi' ya kivi raa xintíín Ndiosí' tátúní' re' nuun' raa rúja? Jee koto xíná'ví rán maárán, tyi ni rá ñivi ya kúsíkí ini' raa jín tiñu téní jín inka ñivi ya ntuví ntáná'á jín raa, ni rá ñivi ya néñu'un raa rá nantíñú ya nsú Ndiosí' tékú' ví-i, ni rá ñivi sá'á téní, ni rá tee xíkó raa maáráa kúsíkí raa jín rá tá'án tee raa, ni rá ñivi ya kivi raa ñujíín' xe'ne, ¹⁰ni rá ñivi ku'f'ná, ni rá ñivi u'vi ini', ni rá ñivi ka'va, ni rá ñivi kákufyu'ú, ni rá ñivi sá'á máñá', tyi nsá' nì'in' raa ta'vi' ya kivi raa xintíín Ndiosí' tátúní' re' nuun' raa. ¹¹Jee su'va ña'nu sava rán nékúvi, soo vitan tyi ya ntuví ka', tyi nnakete Ndiosí' ráno'ó jee nnonoo rán nuun' kuatyí, jee nsá'á sñín Ndiosí' ráno'ó nuun' kuatyí rán sáva ki'i rán nuun' Cristo, jee ya nkinoo ñaa' rán nsá'á Ndiosí' jie'e' yí'í rán nuun' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, jee ñatíñú Ndiosí'-ó Tatyí' Íí' re' nsá'á re' maa.

Íyó koo noo rá ñivi ya yí'í nuun' Ndiosí'

¹²Kátyí' sava rá ñivi: “Yínetu' sa'á nì' ntáká tiñu”, soo nsú ntáká tiñu vá íyó vá'a nuun' nì' áxí nuun' rá inka ñivi. Kátyí' raa: “Yínetu' sa'á nì' ntáká tiñu”, soo ntu jiá'a nì' ya ni ñin tiñu nkúneí koso' nuun' nì'. ¹³Suni kátyí' raa: “Ya yáji'-ó kúvi ya ku'un tyiji-ó, jee tyiji-ó kúvi ya ku'un ya yáji'-ó.” Soo koo ñin kivi' ya xináán' Ndiosí' ni núví' raa. Soo yikikúñu-ó, jee ntuví nsá'á Ndiosí' maa sáva kuatíñú-ó maa sa'á-ó tiñu téní kúsíkí ini'-ó, tyisa' nsá'á re' maa sáva kitíñú-ó jín-i nuun' maá Ito'o'-ó, jee íyó ya kuatíñú Ito'o'-ó yikikúñu-ó. ¹⁴Tyi Ndiosí' ya nxinákóo re' yikikúñu Ito'o'-ó Jesús jee nxináteku' ií' re' maa nkene-e nteñu rá ñiyí, jee sumi sukuán xinákóo re' yikikúñu-ó jín fuersá' íí' ní'in níso re'.

^a 6:4 Áxí kuvi katyi'-ó: ¿á jiáni rán rá tee jie'né' kuatyí ya ntu íyó ñá'nú raa nuun' ñanítá'án-ó ya kúneí ini'-ó Cristo rúja?

¹⁵ ¿Á ntuví jíní' rán ya maá Cristo xí nantíñú ví yikikúñu rán tyi yí'í rán yikikúñu re' rúja? ¿Á kanee' ni' yikikúñu ni' ya kúvi nantíñú Cristo jee nasikétá'án ni' maa jín yikikúñu iin ña'an téní rúja? ¿Soo ni nkúvi kuiti! ¹⁶ Áxí, ¿á ntuví jíní' rán ya retú iin tee ketá'án re' kusikí ini' re' jín iin ña'an téní ya xíkó ña maaña, jee yukuán jee iin ni yikikúñu nnuvi re' jín ña rúja? Tyi kátyí' tu'un niso nuun' Tutu' néé' Tu'un Ndiosí': "Iin ni kuvi núv'í raa kuéntá' íyó iin yikikúñu ni." ¹⁷ Jee iin ñivi ya tyi'i-i maáa nuun' Ito'o'-ó, jee iin ni nnuvi-i jín re' ini' ánima'-a.

¹⁸ Jee saáva kunu rán siíyo rán maárán nuun' rá tiñu téní kúsíkí ini' rán. Ntáka rá inka kuatyí ya sá'a ñivi, jee ntu sa'a-a kuatyí siki' yikikúñu-u. Soo ñivi ya kúsíkí ini'-i tiñu téní jín ñivi ya ntuví ntána'á jín-i, jee yukuán kúvi ya sá'a-a kuatyí siki' yikikúñu-u. ¹⁹ Áxí, ¿á ntuví jíní' rán ya yikikúñu rán kúvi veñu'un nuun' yí'í Tatyí' Í'í Ndiosí' ini' rán, jín ya ní'in rán maa nuun' Ndiosí' résa? Jín, ¿á ntu jíní' rán ya nsú ito'o' xí maárán kúvi rán résa? ²⁰ Tyi ya'vi nasikuiti' ntyuya'vi Ndiosí' ráno'ó nke'en re' ráno'ó, jee saáva íyó kue'nu va'a yíñú'ún rán nuun' Ndiosí' jín yikikúñu rán sáva stúvi ya vii' kúñá'nú re'.

Tu'un nákutíñú Pablo nuun' rá ñivi ntana'á

7 Jee ntañú'ún náxinikó ni' nuun' ráno'ó jie'e' tu'un ya ntee rán nuun' iin tutu' váji nuun' nu'u', jee jíkátu'ún rán nu'u'. Jee íyó va'a kúvi nuun' iin tee retú nkóo ñasí'í re'. ² Soo jie'e' ya íyó ya síkúvi ini' rán sa'a tiñu téní ya kúsíkí ini' rán, jee saáva va'a ka' ya ta iin rá tee koo iin ñasí'í re', jín ya ta iin rá ña'an, koo iin yí ña. ³ Jee tee ya ntana'á, íyó re' ya sikúnkuví va'a re' nuun' ñasí'í re' ya nune'én re' jín ña sání íyó sa'a re', jee suni sukuán íyó sa'a maaña jín yí ña ranika' sání íyó sa'a ña. ⁴ Tyi ña'an ya ntana'á, jee ntuví yósó' ña nuun' yikikúñu ña, tyisa' xintíin maá yí ña kúvi ñuné'yú' ña, jee suni sukuán ranika' maá tee ya kúvi re' yí, jee ntuví yósó' re' nuun' yikikúñu re', tyisa' xintíin maá ñasí'í re' kúvi ñuné'yú' re'. ⁵ Jee saáva koto kúsá'án rán maárán nuun' tee kúvi yí rán, áxí nuun' ña'an ya kúvi ñasí'í rán. Kuatyí retú natú'ún ni núv'í rán ya nsá' nune'én rán yaku' tiempú' sáva kitíñú rán nuun' ka'an' rán jín Ndiosí'. Jee kuíre natu'va tuku rán tá'án rán, sáva ntu síkúvi Satanás ini' rán jee kusikí ini' rán jie'e' kumani' rán nake'en rán maárán. ⁶ Soo kátyí' ni' tu'un ya'á sáva yínetu' ni' sa'a rán sukuán, soo nsá' tátúní' ni' ya íyó sa'a rán sukuán.

⁷ Soo ká'vi ini' ni' ya réa' va'a retán' ni'i ñivi koo raa kuéntá' nu'u' ya ntu náka ni' ña'an. Soo ta iin iin ñivi ni'in'-i síñ síñ ta'vi' nuun' Ndiosí' tyineí re' raa. Tyi nuun' iin ñivi jiá'a Ndiosí' iin ta'vi' tyineí re' maa sáva kuvi kunee' ná'ví-i, jee nuun' inka ñivi jiá'a re' síñ síñ ta'vi' tyineí re' maa sáva kuvi tana'á-a. ⁸ Soo kátyí' ni' nuun' rá

ñivi ya ntiá'an tana'á, jín nuun' rá ña'an ya nkinoo ná'ví, ya íyó va'a retán' kinoo ráa kunee' ná'ví ráa kuéntá' suni néé' nu'u'. ⁹ Soo retú ntuví kúvi nake'en ráa maáraa, jee tana'á ráa, tyi va'a ka' ya tana'á ráa nsú ká' nasaa' ráa naikan' ini' ráa. ¹⁰ Soo nuun' rá ñivi ya ntana'á, jee tátúní' nì' ya rá ña'an ya koto xínóo sayo ráa yíí ráa ya ntana'á jín ráa. Soo nsú tu'un tátúní' nu'u' ví-i, tyisa' tu'un tátúní' maá Ito'o'-ó kúvi-i. ¹¹ Soo retú xinóo sayo ña yíí ña jee koto nátana'á ña ka', áxí sáre numani' ña jín yíí ña. Jee ñin tee koto xinóo sayo re' ñasí'í re'.

¹² Jee nuun' rá inka ñivi kátyí' nì' jín tu'un kátyí' maání', jee ntu nká'an' Ito'o'-ó jie'e' tu'un ya'á, jee kátyí' nì' ya retú néni ñin rá tee ya kúvi ñanítá'an-ó, jee náka re' ñasí'í re' ya ntuví jínú' ini' ña Jesús, jee retú ñú'ún ini' ña kunee' ña jín re', jee koto xinóo re' ña. ¹³ Jee suni sukuán, retú ñin ña'an ya néé' ña jín yíí ña ya ntu jínú' ini' re' Jesús, jee ñú'ún ini' re' ya kunee' re' jín ña, jee koto xinóo ña re'. ¹⁴ Tyi ñin tee ya kúvi yíí ya ntuví jínú' ini'-i Jesús jee nsá'á sín Ndiosí' maa sáva kuvi-i kuéntá' ñivi re', jie'e' ya néé'-e jín ñasí'í-i ya kúneí ini' ña Jesús. Jee ñin ña'an ya kúvi ñasí'í ya ntuví jínú' ini' ña Jesús, jee suni nsá'á sín Ndiosí' ña sáva kuvi ña kuéntá' ñivi re' jie'e' ya néé' ña jín yíí ña ya kúvi re' ñanítá'an-ó. Tyi retán' nkóo sukuán, jee rá se'ya ráa nkóo ninu'un rává nuun' Ndiosí'. Soo jie'e' ya yí'í ñin sí'í rává nuun' Ndiosí' jee nsásín Ndiosí' rá se'ya ráa kuéntá' kúvi rává ñivi re'.

¹⁵ Soo retú ñivi ya ntuví jínú' ini'-i Ndiosí' kuíni-i ya xinóo sayo-o ñin ñanítá'an ya kúneí ini' Jesús, jee kinetu' xinóo sayo-o tá'an-a, tyi ntu íyó tetuvi ñanítá'an ya sa'a-a ya kinoo ñivi vá jín-i, vani tee vani ña'an. Tyi nkana Ndiosí' yó sáva ñunkúún kunee' vii'-ó jín tá'an-ó. ¹⁶ Tyi no'ó ya kúvi nú ñasí'í ya kúneí ini' nú Jesús, ¿nasa kuni' nú retuan sanaan' jee sikáku nú yíí nú ya natava' Jesús maa nuun' kuatyí-i rúja? Áxí no'ó ya kúvi nú yíí ya kúneí ini' nú Jesús, suni, ¿nasa kuni' nú retuan sanaan' jee sikáku nú ñasí'í nú ya natava' Jesús ña nuun' kuatyí ña rúja?

¹⁷ Saájee ta ñin ñin rán íyó kue'nu rán sánikuá' ntaji Ito'o'-ó sáá koo rán, jín sánikuá' ya íyó rán sáá nkana Ndiosí' ráno'ó ki'í rán nuun' re', jee ninu' ini' rán nkaníjiá rán. Jee su'va tátúní' nì' nuun' ntáká rá grupo rá ñivi jínú' ini' ráa káníjiá ráa Jesús.

¹⁸ Jee retú nkana Ndiosí' ñin tee ya níso seña nuun' yikikúñu re' ya naní circuncisión,^a jee íyó re' ya kinoo re' koo re' sukuán. Jee

^a 7:18 Circuncisión kúvi ñin ñujín' ya sá'á ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' ráa ntí' yu'ú ñin nási' xini' nuun' íí' yikikúñu tee jee sí'yo ráa maa. Circuncisión kúvi seña ya níso ráa nuun' yikikúñu ráa ya stúvi-i ya ñin tee kúvi itiyúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi ráa ñivi Ndiosí', jín ya nsá'á Ndiosí' ñin tratú' jín ráa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'an ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' váji ráa ne nuun' Israel íyó sa'á circuncidar ráa rá se'ya yíí ráa. Jee sá'á rá tee Israel su'va jín rá se'ya yíí ráa ya uná' kivi' ya nkaku-u.

retú nkana Ndiosí' iin tee ya ntu íyó circuncidado, jee sumi sukuán kinoo re' koo re' sukuán, jee ntuví íyó sa'á circuncidar re' maaré'.

¹⁹Tyi ntuná' yíyá'vi-i retú íyó circuncidado-o, jee ntuná' yíyá'vi retú ntu íyó circuncidado-o. Tyisa' ya ñá'nú ka' ví ya sikúnkuví-ó rá tū'un ya ntatúní' Ndiosí'. ²⁰Ta iin iin ñivi íyó kinoo-o koo-okuéntá' íyó-o sáá nkana Ndiosí' maa ki'i-i nuun' re'.

²¹Jee retú kúvi nú musú' ké'en ñivi sáá nkana Ndiosí' no'ó ki'i nú nuun' re', jee koto nani'vi' ini' nú jie'e' ya kúvi nú musú' nke'en ñivi. Soo retú ni'in' nú ya kuvi nakuñi' núne nú kene nú xintín ito'o' nú jee koo mani' tiin maa. ²²Tyi tee ya kúvi musú' ya nke'en ñivi, sáá nkana Ito'o'-ó maa ki'i-i nuun' re', jee vitan jee ya nakuñi' núne-e nuun' kuatyí-i, ya yí'í-i xintín Ito'o'-ó. Jee suni sukuán kúvi jín tee ñí' núne ya sá'a-a tiñu maáa, sáá nkana Ndiosí' maa ki'i-i nuun' re', jee saájee ya kúvi-i musú' ya yí'í xintín Ito'o'-ó Cristo. ²³Tyi ya'vi nasíkuiti' ntyuya'vi Ndiosí' ráno'ó nke'en re' ráno'ó, saáva koto kivi rán xintín ñivi kuvi rán musú' ké'en ñivi. ²⁴Saáva ta iin iin ráno'ó, ñani' jín ku'va, íyó kinoo-o koo-otyínú' Ndiosí' kuéntá' íyó-o sáá nkana Ndiosí' maa ki'i-i nuun' re'.

²⁵Jee ntañú'ún náxin'kó ni' nuun' ráno'ó jie'e' rá ñ'an ya ntiá'an tana'á. Jee ntuví íyó tū'un ya tátúní' Ito'o'-ó nuun'-ó jie'e' vá, soo íyó tū'un nuun' ni' ya jiáni ini' ni' ya taji ni' nuun' rán, kuéntá' iin ñivi ya nkuná'ví ini' Ndiosí' nne'yá re' nu'u' jee nsá'á re' ya kúvi ni' iin ñivi ya kuvi kunei' ini' rán ya kátyí' ni'. ²⁶Jee jie'e' ya íyó nasíkuiti' rá tunó'ó víjí ví'í tiempú' vitan, jee jiáni ini' nu'u' ya íyó va'a ya kinoo iin ñivi sáni íyó-o. ²⁷Jee retú íyó tayú nú jín ñasí'í nú, jee koto núkú nú xinóo tá'an nú. Jee retú ntuví íyó ñasí'í nú jee koto núkú nú iin ñ'an ya kuvi ña ñasí'í nú. ²⁸Soo retú tana'á nú, jee ntu sá'á nú kuatyí. Jee retú táná'á iin ñ'an sútyí, jee ntu sá'á ña kuatyí. Soo rá ñivi táná'á koo ráa jín tunó'ó ni tékú' ráa ini' ñiví ya'á. Jee kuíni ni' ya tyusává rán tunó'ó vá.

²⁹Ráno'ó ñani jín ku'va, kátyí' ni' rá tū'un ya'á nuun' rán tyi kuítí ni tiempú', jee saáva rá tee íyó ñasí'í, jee íyó nani'vi' ka' ini' ráa ku'un ini' ráa kitínú ráa nuun' Ito'o'-ó, nsú ká' nuun' ñasí'í ráa, su'va koo ráa kuéntá' ntu íyó ñasí'í ráa. ³⁰Jee rá ñivi ya jiáku ini', jee nsá' nuku'yá' ini' ráa jie'e' vá ya kuéntá' retán' ntuví íyó tū'un jiáku ini' ráa. Jee rá ñivi ya íyó tū'un kúsí' ini', jee nsá' nani'vi' ini' ráa jie'e' vá ya kuéntá' retán' ntuví kúsí' ini' ráa. Jee rá ñivi ya ké'en nantínú, jee sa'á ráa ya kuéntá' retán' nsú nantínú ráa ví-i. ³¹Jee rá ñivi ya jítú ini' ráa rá nantínú íyó ini' ñiví, jee kue'nu ráa kuéntá' retán' ntuví jítú ini' ráa jie'e' rá nantínú vá. Nú'ún ini'-ó su'va tyi ni'í ya íyó né'yá-ó ini' ñiví ya'á jee yatin kenta naan'-a.

³²Kuíni ni' ya nakani núne ni' ráno'ó nuun' ya nsá' nani'vi' ini' rán jie'e' rá íyó ini' ñiví ya'á. Tyi tee ya ntiá'an tana'á, jee ní'ví' ka' ini'-i sá'a-a tiñu Ito'o'-ó, jee nú'ún ini'-i nasa sa'á-a kuva'a ini' Ito'o'-ó. ³³Soo

tee ya ntana'á, tyi ní'ví' ka' ini' re' ñú'ún ini' re' sá'á re' rá tiñu íyó ini' ñí'ví' ya'á, jie'e' nasa sa'á re' ya kuva'a ini' ñasí'í re', ³⁴jee uvi' nuun' yitíñú re'. Jee ña'an ya ntu íyó yí ña jín ñasútyí ya ntiá'an tana'á jee ní'ví' ka' ini' ña ñú'ún ini' ña sá'á ña rá tiñu Ito'o'-ó, sáva sa'á sín ña maaña kitíñú ña nuun' Ito'o'-ó jín yikikúñu ña jín ánima' ña. Soo ña'an ya ntana'á, tyi ní'ví' ka' ini' ña ñú'ún ini' ña sá'á ña rá tiñu íyó ini' ñí'ví' ya'á, jie'e' nasa sa'á ña ya kuva'a ini' yí ña.

³⁵Kátyí' ni' tu'un ya'á nuun' ráno'ó sáva kuvi ya vá'a ráno'ó, jee nsú sáva kasi' ni' ya tana'á rán, tyisa' sáva kue'nu naa' va'a rán, jee sáva kitíñú rán nuun' Ito'o'-ó, jee ntuná' íyó ya xitá-a no'ó ya kuneenuun' nú kitíñú nú nuun' Ito'o'-ó.

³⁶Soo retú íyó néni ñin tee ya íyó ña'an káa ná'ví re' jee retú jíka kuiya' ña, jee retú jíani ini' re' ya ntu vá'a sá'á re' jín ña, jee jíani ini' re' ya íyó tana'á re' jín ña, vatuni sá'á re' sáni kuíni re', jee ntu sá'á re' kuatyí. Jee tana'á ráa.^a ³⁷Soo ñin tee ya ñin ni ñú'ún ini' re' ya ntana'á re', jee ntu jiniñú'ún re' tana'á re', jee kúnei re' yósó' re' nuun' ya níyo ini' re', jee ya nkunaa' ini' ánima' re' ya ntana'á re' jín ña'an káa ná'ví re', jee íyó vá'a ya sa'á re' sukuán. ³⁸Jee saáva tee ya táná'a jín ña'an káa ná'ví re' jee va'a sá'á re'. Jee tee ya ntu táná'a re' jee va'a ka' sá'á re'. ³⁹Tyi ña'an ya ntana'á, jee yí'í ña nuun' yí ña ni tékú' re'. Soo retú ni'í' yí ña, saájee núne ña kuvi natana'á ña jín néni ñin tee ya kuíni maaña. Jee kuatyí kuvi tana'á ña jín ñin tee ya yí'í-i nuun' Ito'o'-ó Jesús. ⁴⁰Soo ya jíani ini' nu'u' ví ya vá'a ka' kúvi nuun' ña retán' sukuán kinoo maaña. Jee jie'e' rá tu'un ya kátyí' ni', jee jíani ini' ni' ya suni yí'í Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ni' jee jíní' ni' ya táji-i ya kátyí' ni' maa.

Tu'un jie'e' rá kuñu ya sókó' rá ñivi nuun' rá santú'

8 Ntañú'ún jee kátyí' tuku ni' inka ka' tu'un jie'e' rá sókó' rá ñivi nuun' rá nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí' tékú'. Nkatiyí' ránú ya “jíní'-ó ya jíní' ntáká'-ó nasa íyó tu'un jie'e'-e.” Soo sá'á víxi' ka'á'-ó jie'e' ya kátyí'-ó ya jíní'-ó ni'i. Soo jie'e' ya ñunúun'-ó rá ñanitá'an-ó, jee ya'á sá'á ya jjíia ini'-ó íyó kutú'-ó jín tu'un Ito'o'-ó. ²Jee retú néni ñin ñivi jíani ini'-i ya jíní' va'a-a, soo ntuví tyi ni ntiá'an kuni' va'a-a sáá íyó kuni' va'a-a. ³Soo retú néni ñin ñivi ya ñunúun'-u Ndiosí', jee jíní' Ndiosí' ini'-i jee maní' re' jín-i.

⁴Saájee kátyí' ni' tu'un jie'e' rá sókó' rá ñivi nuun' rá santú' ñuné'yú'. Jee jíní'-ó ya ntuná' kúvi rá nantíñú nsa'á jín na'á íyó ini' ñí'ví' ya'á

^a 7:36 Áxí kuvi katiyí'-ó: soo retú íyó néni ñin tee ya íyó se'ya núun sí'í re', jee retú jíka kuiya' ña, jee retú jíani ini' re' ya ntu vá'a tyusává re' tana'á ña, jee sa'á re' ya kuíni re'. Jee ntu sá'á re' kuatyí. Jee ku'va re' tana'á ña.

ya néñu'un ñivi, tyi ntuví íyó inka ka' ndiosí' tyi métú'ún Ndiosí' tékú' ni vá íyó. ⁵ Tyi súnika' retú íyó rá kátyí' rá ñivi ya kúvi rává ndiosí', vani súnún, áxí vani nuun' ñu'ún, jee súnika' sukuán kátyí' ráa ya íyó kue'e' ví'í rá ndiosí' jín kue'e' ví'í rá ito'o', ⁶ soo nuun' maáo, tyi métú'ún ni Ndiosí' íyó ya kúvi Tátá'-ó. Jee maaré' nsa'á ntáká ya íyó, jee suni maáo nsá'á re' yó sáva kitínú'-ó nuun' re'. Jee suni iin ni Ito'o'-ó íyó, ya suvi kúvi Jesús ya kúvi re' Cristo, ya ñatínú' Ndiosí' maa sáva nsa'á ráa ntáká ya íyó, jee suni nsa'á re' yó ranika'.

⁷ Soo nsú ñi'í rá ñivi jíní' ráa ya'á, jee sava ráa nkaan ráa néñu'un ráa rá nantínú nsa'á jín na'á ne ntiá'an jinu' ini' ráa Cristo, jee ne vitan jiáni ini' ráa ya néñu'un ñivi rá nantínú nsa'á jín na'á sáá yájí' ñivi neyu ya sókó' rá ñivi nuun'-u. Jee táyá' ini' ráa tyi ntiá'an kujia ini' ráa jín Tu'un Ndiosí', jee retú yájí' ráa maa jee ñúkuátyi ini' ráa tyi ká'vi ini' ráa sá'á ráa kuatyí. ⁸ Soo nsú jie'e' ya yájí'-ó nastú'va-a yó nuun' Ndiosí'. Ni retú ntu yájí'-ó maa nsá' kene nivá'a ka' jín-ó ityinúún' Ndiosí', ni retú yájí'-ó nsá' kene va'a ka' jín-ó ityinúún' re'.

⁹ Soo sú íyó núne yájí' rán kuñu vá, kumí rán maárán sáva nsá' kenta sikíninkava ya yájí' rán maa rá ñanité'án rán ya táyá' ini' ráa ntiá'an kujia va'a ini' ráa nuun' Tu'un Ndiosí'. ¹⁰ Tyi maánú ya jíní' nú ya nsú kuatyí kúvi ya kaji' kuñu vá, soo retú yájí' nú kuñu ini' ve'i nuun' néñu'un ráa rá santú' ñuné'yú', jee iin rá ñanité'án nú ya táyá' ini' ráa tu'un jiáni ini' ráa jie'e' ya ntiá'an kujia ini'-i nuun' Tu'un Ndiosí', jee retú kuni'-i no'ó néé' nú yájí' nú yukuán, jee, ¿á nsá' sikúvi nú ini'-i kaji'-i kuñu ya nsóko' nuun' rá nantínú vá ya ntu kúvi Ndiosí', súka' jiáni ini'-i ya kuatyí kúvi-i rúja? ¹¹ Jee sukuán sijíta nú ñanité'án nú ya táyá' ini'-i jie'e' ya sá'á nú tiñu ya jíní' nú ya íyó núne sa'á nú maa. Jee kúvi-i ñanité'án-ó jie'e' ñi'í' Cristo. ¹² Jee sáá sukuán sá'á rán kuatyí nuun' rá ñanité'án rán, tyi sá'á rán ya ñú'ún kuátyi ini' ráa tyi ká'vi ini' ráa ya sá'á ráa kuatyí jie'e' táyá' ini' ráa ya ntiá'an kujia va'a ini' ráa jín Tu'un Ndiosí', jee suni sukuán sá'á rán kuatyí nuun' Cristo. ¹³ Jee saáva, retú jie'e' yájí' ñi' kuñu jee sukuán sikíninkava ñi' ñanité'án-ó nuun' kuatyí jee ni nsá' kaji' kuiti' ñi' ka' kuñu ni tékú' ñi', sáva ntuví sa'á ñi' ya kininkava ñanité'án-ó nuun' kuatyí.

Rá tiñu ya íyó núne kúvi sa'á rá tee kúvi najiá'á Cristo ya nísotínú ráa tiñu apóstol

9 ¿Á nsá' íyó núne ñi' ya íyó ñi'in' ñi' jie'e' tiñu sá'á ñi' rúja? Jee, ¿á nsá' kúvi ñi' najiá'á' Cristo ya nísotínú ñi' tiñu apóstol tyútyí re' nu'u' nákaní ñi' tu'un vá'a re' rúja? Jee, ¿á nsá' nini' ñi' maá Ito'o'-ó Jesús rúja? Jee, ¿á nsú ráno'ó kúvi tiñu nsa'á ñi' jín Ito'o'-ó, ya nsikívi ñi' ráno'ó xintín Ito'o'-ó rúja? ² Retú inka rá ñivi ntuví jiá'ayu'u' ráa

ya nu'u' nísotíñú nì' tiñu apóstol tyúityí Cristo nu'u' nakani nì' tu'un re' nuun' ráa, soo nuun' ráno'ó tyi íyó nijia ya kúvi nì' apóstol nuun' rán. Tyi ráno'ó tyi, stúvi nijia rán ya nísotíñú nijia nì' tiñu apóstol nuun' Ito'o'-ó kuéntá' iin seyú', tyi nsíkívi nì' ráno'ó xintíin re'.

³ Jee tu'un ya'á kúvi tu'un ya nama nì' maání' nuun' rá ñivi ya kákuíyú'ú ráa jie'e' nì'. ⁴ Jee, ¿á nsá' íyó ní'in' rání' kaji' rán' jee ko'o rání' [ya táji ñivi nuun' rání' jie'e' ya sá'á rán' tiñu Ndiosí'] rúja?

⁵ Jee, ¿á nsá' íyó kuvi kunaka rání' ñasí'í ya jínú' ini' ráa tu'un jie'e' Jesús sáva kutá'an ráa jín rán' ré né nú' kuá'an' rán', kuéntá' íyó ñasí'í rá inka ka' rá tee kúvi apóstol, jín rá tee ya kúvi ñani' Ito'o'-ó, jín suni Pedro^a rúja? ⁶ Áxí, ¿á kuatyí nu'u' jín Bernabé ví rá apóstol ya íyó satíñú rání' sáva nì'in' rán' kuteku' rán' [sáva kuvi kitíñú rán' stékútu'ún rán' tu'un vá'a Ito'o'-ó] rúja? ⁷ ¿Né iin soldado sátíñú sain jee tékú' re' xu'ún veli maaré' rúsa? Áxí, ¿né iin tee ya tee re' tata' uva jee ntuví yáji' re' ya vixí' vá rúja? Áxí, ¿né iin ñivi ya kúmí-i rá lantyi jee ntuví jí'i-i xukui ráti' rúja? Ntuví íyó sukuán.

⁸ Rá tu'un ya'á ya kátyí' nì' ntu kúvi-i kuátyi rá tu'un kéne xini' rá ñivi ñivi ya'á. Tyi, ¿á ntu suni tu'un ntatúní' Ndiosí' ya njiá'a re' nuun' Moisés, kátyí'-i rá tu'un ya'á résa? ⁹ Tyi nuun' tu'un ya ntatúní' Ndiosí' ya ntee Moisés níso tu'un ya kátyí' su'va: “Koto tyú'un nú ñunu yu'ú xini'kí' resá sátíñú tí' jín jie'e' tí' sáva kene nikin trigú'”, kátyí' tu'un vá. ¿Á kuatyí kuiti' jie'e' xini'kí' ví ya nání'vi' ini' Ndiosí' ya kátyí' re' sukuán résa? ¹⁰ Ntuví tyi, ¿á nsá' kátyí' nijia re' maa jie'e' maáo ranika' résa? Tyi jie'e' ya vá'a nuun' maáo kúvi ya njiá'a re' tu'un ya'á níso nuun' Tutu' Íí', tyi ñivi ya náta'ví nuun' ñu'ún jín ñivi ya kúyutún nikin, jee íyó tu'un neí ini' ráa ya nì'in' ráa tata' kéne nuun' tiñu sá'á ráa. ¹¹ Jee retú suni sukuán sá'á ránu'u' nteñu ráno'ó, kuéntá' sá'á tee táji tata', suni kuéntá' sukuán sá'á rání' ya kátyítu'ún rání' nuun' ránú Tu'un Ndiosí' ya njiá'a Tatyí' Íí' re', sáva ku'un ini' ánima' rán maa, jee, ¿á kue'e' ví'í ví retú nuun' ránú kene ya jiniñú'ún rání' sáva kuteku' rán' ya sá'á rán' tiñu Ito'o'-ó résa? ¹² Jee retú íyó inka ñivi ya íyó nì'in' ráa nuun' rán ya kuteku' ráa jie'e' xiné'én' ráa ráno'ó, saájee sa' ví'í ka' íyó nì'in' rání' nuun' ráno'ó ya kuteku' rán' résa. Soo ntu níkan' rání' ya taji ránú nuun' ránu'u' ya íyó nì'in' rání', tyisa' jie'éné' ini' rán' nì'í, sáva ntu kasi' rán' sikútenuun rán' ka' tu'un vá'a jie'e' Cristo.

¹³ Jee, ¿á nsá' jíní' ránú ya rá sutu' ya yí'í ñujiín' veñu'un ká'nú íí', jee yáji' ráa rá nantíñú sókó' rá ñivi ityinúún' veñu'un vá rúja? Jee rá sutu' ya yítíñú nuun' altar nuun' téñu'un' rá ñivi ya sókó' rává nuun' Ndiosí' ityinúún' veñu'un, jee suni ní'in' ráa ya yáji' ráa sava ya nsóko' rá ñivi nuun' altar yukuán. ¹⁴ Jee suni sukuán

^a 9:5 Cefas ví tu'un ya'á, ya kúvi súvi re' tu'un hebreo, jee naní re' Pedro tu'un griego.

ntatúní' maá Ito'o'-ó ya rá tee ya nákaní tu'un vá'a jie'e' Cristo, jee íyó ni'in' raa rá kuteku' raa nuun' tiñu sá'a raa vá.

¹⁵ Soo nu'u' tyi ni ntuná' nikan' ni' ya taji rán nuun' ni' ya íyó ni'in' ni' ya taji rán ya kuteku' ni'. Jee ntu téé ni' tu'un ya'á nuun' rán sáva sukuán taji rán ya kuteku' ni'. Tyi va'a ka' ví nuun' nu'u' ya retán' kuvi' ni' nsú ká kasi' iin ñivi nuun' nu'u' ya kúvi ká'án' téyí ni' jie'e' ya ntu ní'in' ni' ya kuteku' ni' nuun' rán. ¹⁶ Soo sáá stékútu'un ni' tu'un vá'a jie'e' Jesús, jee ntuví íyó kutéyí ni' jie'e' ya sá'a ni' maa, tyi jie'e' nika' ya ntetuvi Ndiosí' nu'u' ya saá íyó sa'á ni' maa, saájee na ka' ná'ví ni' retú ntuví stékútu'un ni' tu'un vá'a re'. ¹⁷ Tyi retú sá'a ni' tiñu vá jie'e' kuíni ni' sa'á ni' maa, jee yukuán jee íyó ni'in' ni' ya'vi ni'. Soo retú sá'a ni' maa nsú jie'e' ya kuíni ni' sa'á ni' maa, jee sá'a ni' maa jie'e' ntee Ndiosí' tiñu vá silki' nu'u'. ¹⁸ Jee saáva, ¿ná ya'vi ni' koo-o rúja? Ya'vi ni' kúvi ya'á: sáá stékútu'un ni' tu'un vá'a jie'e' Jesús jee ntu kéya'vi ni' nuun' rán jie'e' táji ni' nuun' rán tu'un vá'a vá, sáva ntuná' ñátíñu ni' ya íyó ni'in' ni' ya kuteku' ni' jie'e' stékútu'un ni' tu'un Ito'o'-ó.

¹⁹ Tyi sú íñí núne ni' ya ntu yí'í ni' xintíin ni iin ñivi, soo sá'a ni' maání' kuéntá' iin musú' ké'en ñivi nuun' ntáká rá ñivi ya yítíñu ni' nuun' raa, sáva ni'in' ni' kue'e' ví'í ka' rá ñivi sáva kanjíjá raa jinu' ini' raa Cristo. ²⁰ Sáá néé' ni' nteñu rá ñivi ñuun' Israel, jee jiá'nu ni' kuéntá' jiá'nu raa, sáva ni'in' ni' raa sijínú' ni' ini' raa kanjíjá raa tu'un vá'a jie'e' Jesús. Jee nteñu rá ñivi yí'í raa xintíin tu'un ley ntatúní' Ndiosí' nuun' Moisés yana'án jee jiá'nu ni' kuéntá' retán' yí'í ni' tyiji xintíin tu'un vá, asúnika' ya maání' ntuví yí'í nijia ni' ka' xintíin tu'un vá, soo jiá'nu ni' sukuán sáva kuvi ni'in' ni' raa sijínú' ni' ini' raa kanjíjá raa jinu' ini' raa tu'un jie'e' Cristo. ²¹ Jee sáá néé' ni' nteñu rá ñivi ya ntuví yí'í raa xintíin tu'un ntatúní' Ndiosí' nuun' Moisés yana'án, jee jiá'nu ni' kuéntá' retán' ntuví yí'í ni' tyiji tu'un vá, sáva ni'in' ni' sijínú' ni' ini' raa tu'un vá'a jie'e' Jesús, asúka' ntu íñí núne ni' nuun' tu'un tátúní' Ndiosí', tyi yí'í ni' xintíin tu'un tátúní' Cristo. ²² Jee sáá néé' ni' jín rá ñani'-ó ya táyá' ini' tujíani ini' raa jie'e' ya ntiá'an kujia ini' raa nuun' Tu'un Ndiosí', jee suni sukuán jiá'nu ni' sáni jiá'nu maáraa ya táyá' ini', sáva ni'in' ni' ya sijínú' ni' ini' raa tu'un vá. Jee sukuán nása'a ni' maání', tyi jiá'nu ni' sánikuá' jiá'nu ntáká nuun' ñivi, sáva sú naja ka' kunei' sijínú' ni' ini' sava raa jinu' ini' raa Jesús jee natava' re' raa nuun' kuatyí raa sikáku re' raa. ²³ Jee sá'a ni' ntáká rá ya'á sáva kutenuun ka' tu'un vá'a jie'e' Cristo, sáva ni'in' nkáá ni' jín ka' ñivi ya vá'a niso tu'un ya'á.

²⁴ Jee, ¿á ntu jíní' rán ya sáá kunu rá ñivi jee ntáká kuiti' raa jínu nijia, soo kuatyí métú'un iin ni ví ya kúneí-i ni'in'-i kuta'vi'-i ta'vi'-i rúja? Saáva suni sukuán kuéntá' jínu iin ñivi, íyó kue'nu rán kuni'vi' ini' rán kuiñi ni'in' rán jín tu'un re' sáva kunei' rán ni'in' rán ta'vi' kuta'vi' rán ya natyunáan re' nuun' ráno'ó. ²⁵ Tyi ntáká ñivi síkí jee núnasí raa sátú'va

ráa maáráa kúmí ráa ñuné'yú' ráa sáva kuneí ráa jee ni'in' ráa kuta'vi' ráa iin ta'vi',^a ya ntuví kínóo ntáká tiempú' tyi náán'-á. Soo maáo tyi ni'in'-ó iin ta'vi' ya kuta'vi'-ó ya koo jín-ó níinkáni ya ntuví náán'-a. ²⁶ Jee saáva nu'u', jee núnasí ni' kue'nu ni' sáni kuíni Ndiosí', kuéntá' sá'á iin tee jínu, soo nsú kuéntá' tee jínu sain. Jee núnasí ni' kuéntá' tee kántá'án soo ntuví sá'á ni' kuéntá' sá'á iin tee ya kántá'án jee jiá'a re' tatyí' víjin ni. ²⁷ Tyisa', xityi' náke'en ni' yikikúñu ni', jee tyí'i ni' maa xintíin ni', jee sá'á ni' sukuán sáva sáá nkuneí ni' ya nstekútú'ún ni' Tu'un Ndiosí' nuun' inka ñivi, jee retú ntu náke'en ni' yikikúñu ni' jee sanaan' jee ntu tiin kuéntá' Ndiosí' ya nsa'á ni' jee xitá re' ta'vi' natyunáán re' nuun' nu'u' nékúvi.

Tu'un nákutíñú Pablo jie'e' ya neñu'un ñivi rá santú'

10 Ráno'ó ñani' jín ku'va, kuíni ni' ya kuni' rán ya nasa nika rá tátá' jíí' rán' ya niyo ne yana'án nasíkuítí'. Tyi ntáká ráa nika tyiji víko' ya nstúvi-i nuun' ráa né iin ityi kí'in' ráa. Jee ntáká kuití' ráa njia'a nteñu nuun' nnine ma'ñú nteñú'ún, ya naní nteñú'ún kué'é. ² Jee sukuán ntyi'i ráa maáráa xintíin Moisés, kuéntá' ñanuté ráa, tyi nnikin' ráa re' tyiji víko', jín ya njia'a ráa jín re' ma'ñú nteñú'ún. ³ Jee ntáká ráa nyaji' ráa iin ni nuun' ya yájí' ya njia'a Ndiosí' nuun' ráa. ⁴ Jee suni ntáká ráa nni'in' ráa nute njia'a Ndiosí' nuun' ráa, tyi jíí' ráa nute ya nsa'á re' ya nkene-e ika' niyo ya njia'a Ndiosí' jín ya kútá'án niyo vá jín ráa sáá kuá'an' ráa jíka ráa. Jee Cristo kúvi kava vá. ⁵ Soo súka' sukuán nkuvi, jee kúni'i ráa nkuni'in ini' ánima' ráa, jee ntuví nkúvá'a ini' Ndiosí' nne'yá re' yatin ntáká ráa, jee saáva ni'i' ráa nkinoo ráa nuun' ñu'ún sáin nuun' kuá'an' ráa.

⁶ Jee rá nkuvi jín ráa tiempú' yukuán, jee iin ityi táji-i nuun'-ó, sáva ntu níyo ini'-ó rá nívá'a, kuéntá' nniyo ini' ráa rá nívá'a. ⁷ Jee saáva koto neñu'un rán rá nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí', kuéntá' nsa'á sava ráa. Tyi sukuán kátyí' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí': “Ñakunee' rá ñivi nyaji' ráa jee ni'i ráa, jee kuíre nnakuíñi' ráa nkatíé'é ráa”, kátyí' nuun' Tutu' [jie'e' ya nsa'á ráa viko santú' nneñu'un ráa maa]. ⁸ Jee suni koto sá'á-ó tíñu téní, kuéntá' nsa'á sava rá ñivi vá tíñu téní, jee ntají Ndiosí' tunó'ó kuno'o ráa, jee métú'ún kivi' jee ni'i' oko' uní' mil (23,000) ñivi. ⁹ Jee ni koto jítotúní'-ó ini' Cristo, kuéntá' nitotúní' sava rá ñivi vá ini' Ndiosí' sáá nsikítí' ráa ini' re', jee nsa'á re' ya nkenta rá koo' jee ña'ni' ráti' ráa. ¹⁰ Jee ni koto táyu'ú rán siki' Ndiosí', kuéntá' ntayú'ú sava rá ñivi vá, jee ntají re' najiá'á' íí' re' nkiji-i jee ña'ni'-i rá ñivi vá.

¹¹ Saájee ntáká ya nno'o rá ñivi vá, táji iin ityi nuun'-ó sáva ntu sa'á-ó sukuán. Tyi rá tu'un ya'á jee nkinoo néé'-e nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí'

^a 9:25 Ta'vi' ya'á ví iin corona ita' vii'.

sáva ka'vi-ó maa, jee stú'va tu'un vá yó sáva nkú'un ini'-ó ya sa'á-ó tiñu nívá'a sukuán, tyi maáo kúvi-ó ñivi ya tékú' ka' rá tiempú' kuáni'i. ¹²Jee saáva ñin ñivi ya jiáni ini'-i ya ñí' ni'in-i jín tu'un Ito'o'-ó, soo kumí-i maáa nsuñájee kininkava-a nuun' kuatyí. ¹³Tyi íyó ya nó'o rán ya núkú-u sikívi-i ráno'ó nuun' kuatyí, tyi suni kuá' nó'o rán suni sukuán nó'o rá inka ka' rá ñivi. Soo naa' síkúnkuví Ndiosí' jee kúvi kuneí ini' rán re', tyi ntu yínetu' re' sikúvi ini' rán ka' nsú ká kuvi kúneí rán jín-i. Tyisa' sáá síkúvi ini' rán sa'á rán kuatyí, jee máá Ndiosí' tyineí re' ráno'ó sáva kuvi kuneí rán kaku rán nuun' kuatyí vá sáva kuvi ke'ne' ini' rán ya nó'o rán.

¹⁴Jee saáva ráno'ó ya ñúnuun' ni', síyó rán maárán ya koto néñu'un kuiti' rán ka' rá nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí'. ¹⁵Jee ká'án' ni' jín rán kuéntá' kúvi rán ñivi ya tání' xini', jee sanáa' ráno'ó jie'e' ya kátyí' ni' retú ya vaṭuni kátyí' ni', áxí, ntuví. ¹⁶Jee sáá jí'i tútú-ó copa íí' nixi' nuxi jee jiá'a-ó ya kúta'vi'-ó nuun' Cristo, ¿á nsá' sá'á-ó maa tyi násanuún-ó ini'-ó jín ya ni'i' Cristo jie'e'-ó jee ñati niñi' re' rúsa? Jee sunisaá sáá tásáva-ó ixtatílá' ya yáji' tútú nkáá-ó maa, jee, ¿á nsá' sá'á-ó maa tyi násanuún-ó ini'-ó jín ya nsoko' Cristo yikikúñu re' sáá ni'i' re' nuun' kurúsi' jie'e'-ó rúsa? ¹⁷Jee súka' kue'e'-ó íyó, soo ñin yikikúñu kúvi-ó ya yí'í-ó nuun' Cristo, tyi métú'ún ni ví ixtatílá' ya yáji' tútú ntáká-ó, jie'e' ya jínú' ini'-ó Ito'o'-ó Cristo.

¹⁸Jee kune'yá rán sáá sá'á rá ñivi ni' ñuun' Israel, tyi rá ñivi Israel yáji' ráa sava kuñu rá kiti ya sókó' ráa nuun' Ndiosí' nuun' altar nuun' nteñu'un' ráa rá kiti vá, jee, ¿á nsá' ní'ín' ráa yáji' tútú nkáá ráa ya nsoko' ráa nuun' altar [sáva nasanuún ráa ini' ráa nuun' Ndiosí'] résa?

¹⁹¿Ná kúvi ya kátyí' ni' résa? ¿Á kátyí' ni' ya íyótíñú ñin kuñu ya sókó' rá ñivi nuun' ñin nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí'?, áxí, ¿á íyótíñú ñin nantíñú nsá'á jín na'á vá ya néñu'un' ráa résa? ²⁰¡Ntuví!, tyi kátyí' ni' ya rá nantíñú ya sókó' ráa jee nuun' rá kuí'na' sókó' ráa rává, jee nsú nuun' Ndiosí' sókó' ráa rává. Jee saáva ntuví kuíni ni' ya ta'an' ráno'ó tuvé rán maárán nuun' rá kuí'na'. ²¹Jee nkúvi ko'o rán copa Ito'o'-ó ya jí'i rán sáva náku'un ini' rán ya ni'i' Ito'o'-ó jie'e'-ó, jín suni copa rá kuí'na' sáva néñu'un' rán ráa. Jee suni ni nkúvi kaji' rán ixtatílá' yáji' tútú rán sáá náku'un ini' rán ya ni'i' Ito'o'-ó jie'e'-ó, jín suni yáji' rán ya sókó' rá ñivi nuun' rá kuí'na'. ²²Áxí, ¿á núkú-ó ya kukuíñi ini' Ito'o'-ó yó?, áxí, ¿á níso-ó ka' fuersá' nsú ka' maá Ito'o'-ó résa?

Jie'e' ya íyó núne sá'á-ó jee ni'i' ya sá'á-ó íyó stúvi-i ya vii' kúñá'nú Ndiosí'

²³Kátyí' sava rá ñivi: “Yínetu' sa'á ni' ntáká tiñu”, soo nsú ntáká tiñu vá íyó vá'a nuun' ni' áxí nuun' rá inka ñivi. Jee kátyí' ráa: “Yínetu' sa'á ni' ntáká tiñu”, soo nsú ntáká rá tiñu vá sá'á-a ya síkújia-a ini'-ó

nuun' tu'un Ito'o'-ó. ²⁴Tyi ni iin koto núkú-u sa'á-a ya vá'a maáa, tyisa' nukú sa'á ya vá'a nuun' inka ñivi. ²⁵Jee kuvi kaji' rán ntáká nuun' kuñu ya kuyá'vi nuyá'vi sáá ké'en rán kuñu, jee koto ná jíkátu'ún rán retú nsoko' ñivi maa nuun' rá santú' jee ntuví íyó tu'un jiáni ini' ánima' rán. ²⁶Tyi nantíñú Ito'o'-ó kúvi ñivi jín ni'i ya íyó ini'-i.

²⁷Jee retú néni iin ñivi ya ntuví kúneí ini'-i Cristo, jee retú kána-a ráno'ó ya k'i'in' rán kaji' rán jín-i, jee retú kuíni rán k'i'in' rán, jee kuvi k'i'in' rán jee kaji' rán ntáká nuun' ya tyísó ráa nuun' rán kaji' rán, jee koto jíkátu'ún rán retú nsoko' ñivi maa nuun' rá santú', jee koto na jiáni ini' ánima' rán jie'e' vá. ²⁸Soo retú néni iin ñivi katyi'-i nuun' rán ya: “Kuñu ya nsoko' nuun' rá santú' kúvi kuñu vá”, jee koto yáji' rán maa, tyi ñivi vá nkatyi' maa nuun' rán jín jie'e' ya jiáni ini' ñivi vá ya kuatyí kúvi ya kaji' rán kuñu vá. ²⁹Soo ntu kátyí' ni' ya koto yáji' rán maa sáva nkúkuatyí ini' rán retú kaji' rán maa, tyi ya jíní' rán ya nsú kuatyí ví-i, tyisa' kátyí' ni' sukuán jie'e' inka ñivi ya jiáni ini'-i ya kuatyí kúvi vá retú sa'á rán maa. Soo sú íñí núne ni' kaji' ni' ya kuíni ini' maání' jee, ¿na kuvi tyi sánáa' ñivi siki' nu'u' jie'e' vá tyi jiáni ini'-i ya kuatyí kúvi vá retú sa'á ni' maa rúja? ³⁰Jee retú jiá'a ni' ya kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí' jie'e' ya yáji' ni', ¿na jie'e' tyi tyíkuatyí ñivi siki' ni' jie'e' ya yáji' ni' ya jiá'a ni' kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí' jie'e' vá résa?

³¹Saáva vani yáji' ránú áxí vani jí'i rán áxí na jie'e' tiñu sá'á rán, jee sa'á rán ntáká tiñu sáva nakuetú'ún rá ñivi jie'e' Ndiosí' ya kuni' ráa ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú re'. ³²Jee saáva koto na sá'á rán tiñu ya sikúvi rán ini' rá ñivi ya nsíkíninkava rán ráa nuun' kuatyí, vani ñivi ñuun' Israel, áxí vani ñivi inka nación, áxí vani rá ñivi ya jínú' ini' ráa káníjiá ráa yí'í ráa xintíñ Ndiosí'. ³³Kuéntá' sá'á ni', tyi nukú ni' sá'á ni' ntáká tiñu sáva kuvá'a ini' ntáká rá ñivi kune'yá ráa maa. Tyi ntuví nukú ni' ya kuvi ya vá'a maání', tyisa' nukú ni' ya sa'á ni' ya kuvi ya vá'a kue'e' rá ñivi, sáva ni'in' ráa ya natava' Ndiosí' ráa nuun' kuatyí ráa sikáku re' ráa.

11 Kune'yá rán naja jiá'nu ni', jee tiin rán ityi ni' jee naku rán nu'u', kuéntá' sá'á nu'u' ya ntiin ni' ityi Cristo jee naku ni' re'.

Jie'e' nasa íyó sa'á rá ña'an ya nútútú jín rá ñanítá'an

²Nákuetú'ún ni' ráno'ó [rá ñani' jín ku'va], tyi níni' sukuáni náku'un ini' rán nu'u', jee kuiñi kutú rán jín Tu'un Ndiosí' sánikuá' nxiné'én' ni' ráno'ó.

³Soo kuíni ni' ya kuni' rán ya yósó' Cristo nuun' ntáká tee kuéntá' yósó' xini' nuun' yikikúñu. Jee yósó' iin tee nuun' ñasí'í re' kuéntá' yósó' xini'. Jee yósó' Ndiosí' nuun' Cristo. ⁴Jee saáva ntáká tee ya násí' xini' re' sáá ká'an' re' jín Ndiosí', áxí retú sáá kátyítu'ún re' tu'un kéne yu'ú Ndiosí' nuun' rá ñivi nútútú ya jínú' ini' ráa Ndiosí', jee yukuán sáre

jiá'a re' tunkánuun maaré^a ya retú sá'á re' sukuán. ⁵ Soo ntáká ña'an ya retú ntu nási' xini' ña sáá ká'án' ña jín Ndiosí', áxí sáá kátyítu'ún ña tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee suni tunkánuun jiá'a ña maáña^b ya retú núne xini' ña. Tyi iin ni kúvi-i jín ya kuéntá' retán' nseté ññn ña xini' ña. ⁶ Saájee retú ntuví jiási' iin ña'an xini' ña, jee va'a ka' ví ña ya ítyí ke'ne' ña ixi ña. Jee retú kúkanuun ña ya jié'né' ña ixi ña, áxí retú sété ññn ña xini' ña, jee retú sukuán jee va'a ka' ya íyó kasi' ña xini' ña.

⁷ Tyi tee jee ntuví íyó kunasi' xini' re', tyi íyó re' sánikuá' íyó Ndiosí', ya naku re' ini' Ndiosí', jee yukuán stúvi ya máá vii' kúná'nú nasíkuiti' ka' ví Ndiosí'. Soo ña'an tyi stúvi ña ya vii' kúná'nú tee. ⁸ Tyi sáá nsa'á Ndiosí' tee, jee nsú jín yiki íká' ña'an nsa'á re' tee. Tyisa' jín yiki íká' tee nsa'á re' ña'an. ⁹ Tyi ntu nsa'á Ndiosí' tee jie'e' ña'an, tyisa' nsa'á re' ña'an jie'e' tee. ¹⁰ Jie'e' ya nsa'á Ndiosí' tee jín ña'an sukuán, jee saáva ña'an íyó kasi' ña xini' ña, jee yukuán jee xtúvi ña ya yósó' yí ña nuun' ña. Tyi suni jie'e' nika' ya ne rá najiá'á' íí Ndiosí' né'yá nasa sá'á ña.

¹¹ Soo súa' sukuán íyó, soo maáo ya kúvi-ó ñivi ya yí'í-ó nuun' Ito'o'-ó Jesús, ya ni tee nkóo retú ntuví ña'an, jee ni ña'an nkóo retú ntuví tee. ¹² Tyi sánikuá' nkene ña'an ne nuun' tee sáá nsa'á Ndiosí' ña'an, jee suni sukuán váji tee ne nuun' ña'an sáá káku-u. Jee ntáká raa váji ne nuun' Ndiosí'.

¹³ Jee ráno'ó tyi sanáa' rán na kúvi ya náá' jie'e' ya'á, tyi, ¿á nsá' jíní' rán ya ntu íyó va'a retú kunune xini' iin ña'an sáá ká'án' ña jín Ndiosí' résa? ¹⁴ Jee sánikuá' íyó ñujiín' ini' ñiví ya'á,^c ¿á nsá' xiné'én'-e yó ya tunkánuun jiá'a tee maaré' retú kání ixi re' rúja? ¹⁵ Soo ña'an tyisa' vii' ka' túvi ña retú jiá'a ña kue'nu kání ixi ña, tyi, ¿á nsá' ná'nú túvi ña rúja?, tyi ixi nání ña ví ya njíá'a Ndiosí' ya kunasi'-i xini' ña. ¹⁶ Jee retú íyó ñivi ya ntuví nánú ini'-i jie'e' rá tu'un ya nkatyi' ni' ya kuíni-i kantátú'un-u jie'e' tu'un ya'á, soo ránu'u', jín ni rá inka ka' grupo ñivi ya jínú' ini' raa Ndiosí', ni ntuví íyó na inka ka' ñujiín' ya nasa koo.

Jiá'a sá'á raa nuun' Xíní Ito'o'-ó

¹⁷ Soo siá'a ni' inka ka' jie'e' tu'un ya tatúní' ni' nuun' rán, jee jie'e' vá ntuví nákuetú'ún ni' ráno'ó. Tyi sáá nútútú rán jee ntuví sá'á vá'a rán tyisa' sá'á niva'a rán. ¹⁸ Tyi xí'naú'ún ka' katyi' ni' rá tu'un sukuán jín rán, tyi tésó'o ni' tu'un ya sáá nútútú rán, jee sá'á síín rán maarán nteñu rá tá'án rán. Jee sava tu'un vá ínú'

^a 11:4 Sanaan' kuíni kátyí' ya: jiá'a re' tunkánuun Cristo ya kúvi kuéntá' xini' yósó' nuun' re'. ^b 11:5 Sanaan' kuíni kátyí' ya: jiá'a ña tunkánuun yí ña ya kúvi kuéntá' xini' yósó' nuun' ña. ^c 11:14 Áxí kuvi katyi'-ó: jee sánikuá' nsa'á Ndiosí' nasa koo ñivi.

ini' ni'. ¹⁹Tyi saá íyó nijia ya íyó kusín rá grupo nteñu rán ya níkin' inka ñujiín' sáva túvi nijin' nteñu rán rá ñivi ya ñitótúní' Ndiosí' ya kéne ñaa' raa ya íní ni'in raa níkin' raa Cristo.

²⁰Jee saáva saá nútútú rán saá nása'á rán xíní kuá' nsa'á Ito'o'-ó saá náku'un ini'-ó re' ya ní'i' re' jie'e'-ó, soo nsú ká' xíní Ito'o'-ó ví ya sá'á rán, ²¹tyi saá yáji' rán, jee ta ñin rán xí'nañú'ún ka' tñin-i xíní maáa ya kaji'-i. Jee ñin ñivi ntuví ní'ín'-i ya kaji'-i jee jí'i'-i soko, jee inka ka' ñivi jíní-i. ²²Soo ¿á ni ntuví íyó ve'i rán nuun' kaji' rán jín nuun' ko'o rán rúja? Tyi ya sá'á rán sukuán jee, ¿á nsá' kúníityi' ini' rán rá ñivi ya jínú' ini' raa Ndiosí' rúja? Jee sukuán jiá'a rán tunkánuun nuun' rá ñivi ya ntuná' íyó ya kaji' raa. Jee, ¿ná kúvi ya katyi' ni' nuun' rán rúsa? ¿Á nakuétú'ún ni' ráno'ó ya sá'á rán sukuán? Nsá' nakuétú'ún ni' ráno'ó jie'e' ya sá'á rán sukuán.

Xíní Ito'o'-ó ya sá'á-ó sáva náku'un ini'-ó ya ní'i' re' jie'e'-ó

(Mateo 26:26-29; Marcos 14:22-25; Lucas 22:19-20)

²³Tyi nu'u' tyi nni'in' ni' tu'un ya ntaji Ito'o'-ó nuun' ni', jee tu'un vá ví ya ntaji ni' nuun' ráno'ó ya kátyi'-i ya máa yakuáá' kivi' ya ñaku'va ñin tee Ito'o'-ó Jesús, jee saá nkuxíní re' jín rá tee nsukuá'a re' raa, jee ntiin re' ixtatílá', ²⁴jee saá nkuvi njia'a re' ya kúta'vi' re' nuun' Ndiosí', jee ña'nu' re' maa, jee nkatyi' re': "[Tiin rán maa, kaji' rán maa.] Ya'á ví ñuné'yú' ni' ya jiá'a ni' maa sáva kuvi' ni' jie'e' ya vá'a kuvi ráno'ó. Jee su'va kaji' rán ya'á sáva naku'un ini' rán nu'u'", nkatyi' Jesús. ²⁵Jee suni sukuán nsa'á re' saá nkuvi nkuxíní re', jee ntiin re' vasú' nú'ún nixi' nuxi uva, jee nkatyi' re': "Vasú' ya'á ví tratú' jiáa ya kakin' Ndiosí' jín niñi' ni' ya kati-i saá kuvi' ni'. Jee ntáká ítyí ya ko'o rán maa, jee sa'á rán maa sáva naku'un ini' rán nu'u'", nkatyi' Jesús. ²⁶Jee saáva ntáká ítyí ya kaji' rán ixtatílá' ya'á jín ya ko'o rán ya nú'ún ini' vasú' ya'á, jee stékútu'ún rán ya ni'i' Ito'o'-ó jie'e' kuatyí-ó nekua' niji tuku re'.

Jie'e' nasa íyó kaji'-ó saá nása'á-ó xíní Ito'o'-ó

²⁷Jee saáva retú neni ñin ñivi ya yáji' ixtatílá' vá, áxí ya ko'o-o ya nú'ún ini' vasú' Ito'o'-ó, jee retú ntuví sá'á ñivi vá maa sánikuá' íyó sáñá'nú-ó nuun' Ito'o'-ó, saájee íyó kuatyí siki' ñivi vá tyi ntuví sá'á ñá'nú-u jie'e' yikikúñu Ito'o'-ó jín jie'e' niñi' re'. ²⁸Saájee retú sukuán íyó, jee xí'na ka' íyó kototúní' va'a ta ñin ñin-ó ini' maáó retú íyó kuatyí-ó jee nakani ini'-ó jie'e'-e, saájee kuvi kaji' rán ixtatílá' vá, jee kuvi ko'o rán ya nú'ún ini' vasú' vá. ²⁹Tyi ñin ñivi ya retú yáji'-i jee jí'i'-i vá, jee retú ni ntuví nú'ún ñá'nú ini'-i jie'e' yikikúñu Ito'o'-ó, jee ni'in'-i ya sijíta Ndiosí' maa saá yáji'-i jee jí'i'-i vá. ³⁰Jee jie'e' ya sá'á rán sukuán saáva

íyó kue'e' ñivi kú'ví' jín ñivi kuítá ini' nteñu rán, jee sava rán ni'í'. ³¹ Jee saáva, tyi retán' jítotúní'-ó maáo retú ntuná' kuatyi-ó íyó, jee yukuán jee nsá' sijíta Ito'o'-ó maáo. ³² Soo sáa sanáa' Ito'o'-ó jie'e'-ó, jee kuno'o-ó sáva natyu'un naa' re' ityi yó, sáva nsíjíta re' yó sáa sijíta re' rá ñivi ñiví.

³³ Jee saájee ráno'ó ñani' jín ku'va maání', jee sáa nútútú rán sáva kaji' rán xíní Ito'o'-ó, jee íyó kunetu rán ñin inka rá tá'an rán, sáva ñin nuún ni kaji' tútú rán. ³⁴ Jee retú ñin ñivi ví-i jee jísoko-o, jee íyó kaji'-i xíta' ne ve'i maáa, sáva ntu sijíta Ndiosí' maáo sáa nútútú-ó.

Jee íyó ka' rá na jie'e' tiñu ka'an' ni' jín rán, soo koo kí tyi retú kivi' kanta ni' nuun' néé' rán, jee nasa'á naa' ni' maa.

Rá ta'vi' ya táji Tatyí' Íí' Ndiosí' nuun' ta ñin ñin-ó

12 ñajée ráno'ó ñani' jín ku'va, íyó jie'e' ya kuíni ni' ya kuká'nú ini' rán, jie'e' rá ta'vi' ya táji Tatyí' Íí' Ndiosí' nuun' ta ñin ñin-ó, sáva tyineí re' yó sa'á-ó tiñu nuun' Ndiosí'. ² Jee jíní' va'a rán ya ne sáa nkuvi rán ñivi ya ntiá'an ínú' ini' rán Cristo, jee nasa kua' ni nkuvi nixtákaa ñujiín' ráno'ó sáva kunikin' rán kuneñu'un rán rá santú' ñí'ín' ya ntu ká'an' jee nsikújika-a ráno'ó nuun' ya náa'. ³ Jee saáva síkúká'nú ni' ini' rán ya ni ñin ñivi ya retú kátyí'-i: “Yósóninu Jesús”, jee nsú tu'un ya jiá'a Tatyí' Íí' Ndiosí' ví rá tu'un ká'an'-a vá. Jee suni ni ñin ñivi nkúvi katyí'-i ya: “Jesús ví Ito'o' nuun' kuáiyó”, retú nsú Tatyí' Íí' ví ya jiá'a tu'un nuun' ya kátyí'-i.

⁴ Jee sín sín ta'vi' íyó ya ní'ín' ta ñin ñin-ó sáni tiñu tyineí re' sa'á ta ñivi, soo ñin ni Tatyí' Íí' jiá'a rá ta'vi' vá. ⁵ Jee sín sín tiñu íyó ya sá'á ta ñin ñin-ó, soo métú'un ni Ito'o'-ó íyó, jee maaré' ví ya tyineí re' yó sátíñú-ó nuun' re'. ⁶ Jee sín sín íyó rá tiñu sá'á ta ñin ñin-ó, soo métú'un ni Ndiosí' íyó jee maaré' ví ya sá'á rá tiñu vá ini' ntáká-ó tyi tyineí re' yó sá'á-ó ntáká tiñu ya kuíni re'.

⁷ Saájee nuun' ta ñin ñin-ó táji Tatyí' Íí' ta'vi' ya túvi ya sátíñú re' ini'-ó sáva sá'á-ó tiñu Ndiosí' ya síkújia-ó ini' rá ñanitá'an-ó jín Tu'un Ndiosí' ya kúvi ya vá'a maáo. ⁸ Tyi nuun' sava-ó táji Tatyí' Íí' ta'vi' ya ká'an'-a tu'un nítíyí ya vaji ne nuun' Ndiosí'. Jee nuun' inka-ó ka' táji ñin ni Tatyí' Íí' vá ta'vi' ya sátíñú re' ini'-i sáva jíní' va'a-a Tu'un Ndiosí' jee xiné'én'-e vá nuun' rá ñanitá'an-ó. ⁹ Jee nuun' inka-ó ka' táji métú'un Tatyí' Íí' vá ta'vi' ya kuvi kuneí ni'in ka' ini'-i Ndiosí'. Jee nuun' inka-ó ka' táji re' ta'vi' ya xínúvi-i ñivi kú'ví' sá'á métú'un Tatyí' Íí' vá. ¹⁰ Jee nuun' inka-ó ka' táji re' fuersá' ní'in níso re' sáva kuvi sa'á-a rá tiñu anasí vá'a, jee nuun' inka-ó ka' táji re' ya kuvi nakani-i tu'un kéne yu'ú maá Ndiosí', jee nuun' inka-ó ka' táji re' ta'vi' sáva nakuni-i ntáká ya vaji nuun' Tatyí' Íí' áxí retú nuun' tatyí' kíni vaji rá tu'un vá. Jee nuun' inka-ó ka' táji re' ta'vi' ya kuvi ka'an'-a ké'ín nuun' tu'un ya ntu jiáku'un

ini'-i, jee nuun' inka-ó ka' táji re' ta'vi' ya kuvi nakatyi'-i ná kúní' katyi' rá tu'un ká'án' ñivi súnika' ntu jiáku'un ini'-i vá. ¹¹ Jee ntáká rá tiñu ya'á, jee métú'ún ni Tatyí' Í' Ndiosí' ví ya sá'á maa jee suni maá Tatyí' Í' vá ví ya sájiá' maa nuun' ta iin iin-ó sánikuá' kuñi maáa.

Ni'i-ó kúvi rá pedasú' iin ni yikikúñu

¹² Tyi kuéntá' iin yikikúñu métú'ún iin ni ví-i jee kue'e' rá pedasú' íyó nuun' yikikúñu vá, jee sú íyó kue'e' rá pedasú' soo ntáká ráa yí'í nuun' iin ni yikikúñu. Jee suni sukuán yí'í-ó nuun' Cristo. ¹³ Tyi suni nsikuánuté Cristo yó jín métú'ún ni Tatyí' Í' vá sáva ki'i-i ini' ánima-ó jee nsa'á Tatyí' Í' vá ya ki'i ntáká-ó nuun' Cristo kuéntá' nkívi-ó nuun' iin ni yikikúñu re'. Ya súka' ñivi Israel kúvi-ó, áxí ñivi ntu kúvi-ó Israel, áxí súka' ñivi ya kúvi musú' ya nke'en ñivi maa, áxí vani ñivi ya íyó núne ya sátíñú-u tiñu maá-a, tyi ntáká-ó tyi yí'í-ó nuun' rá ñivi Ndiosí', tyi iin ni Tatyí' Í' ní'ín' ni'í-ó.

¹⁴ Tyi suni yikikúñu iin ñivi jee ntuví ítyí íyó iin pedasú' ni, tyisa' kue'e' rá pedasú' íyó néta'án nuun' yikikúñu vá. ¹⁵ Jee retán' ká'án' jie'e'-ó jee katyi'-i: “Tyi jie'e' ya nsú na'á kúvi ni', jee saáva ntuví kúvi ni pedasú' yikikúñu”, soo súka' sukuán kátyí' jie'e', soo zá nsá' níní kúvi-i pedasú' yikikúñu rúja? ¹⁶ Jee retú so'o-ó katyi'-i: “Tyi jie'e' ya nsú ntyinúún kúvi ni', jee saáva ntuví kúvi ni' pedasú' yikikúñu”, soo súka' sukuán katyi' so'o vá, soo zá nsá' níní kúvi-i pedasú' yikikúñu rúja? ¹⁷ Tyi retán' níinká'nú yikikúñu-ó kúvi ntyinúún, jee, ¿nasa kuvi teso'o-ó rúja? Jee saáni retán' níinká'nú yikikúñu-ó kúvi so'o, jee, ¿nasa kuvi ni'in-ó xiko' ta'ni-ó rúja? ¹⁸ Soo maá Ndiosí' ntyutá'án ta iin rá pedasú' yikikúñu-ó sáni nkuini' maaré' ya sukuán koo. ¹⁹ Jee retán' ntáká rá pedasú' yikikúñu kúvi iin ni nuun' pedasú', jee, ¿nasa kuvi-i iin yikikúñu rúja? ²⁰ Saájee kue'e' ví'í rá pedasú' yikikúñu íyó, soo iin ni yikikúñu kúvi-i.

²¹ Jee ni nkúvi katyi' ntyinúún nuun' na'á: “Ntuví jíníñú'ún ni' no'ó.” Jee ni nkúvi katyi' xini' nuun' rá jie'e': “Ntuví jíníñú'ún ni' ráno'ó.” ²² Nkúvi sukuán, tyisa' rá pedasú' yikikúñu-ó ya jiáni ini'-ó ya táyá'-a ka', soo jíníñú'ún-ó ráa ka'. ²³ Jee rá pedasú' yikikúñu-ó ya jiáni ini'-ó ya yaku' ka' vii' ví-i nsú ká' rá inka pedasú', jee sa' yukuán jíto va'a-ó ka' jiásí' va'a-ó sa'ma maa. Jee rá pedasú' ya kúkanuun-ó nélyá-ó maa, jee sa' yukuán ví ya jíto ñunkúún ka' násikúniji-ó maa. ²⁴ Soo rá pedasú' yikikúñu-ó ya jiáni ini'-ó ya vii' ka' íyó, jee ntuví jíníñú'ún koto ñunkúún-ó ka' kasi-ó maa. Tyi maá Ndiosí' ntyutá'án re' rá pedasú' yikikúñu-ó, jee tyíyá'vi re' ka' rá pedasú' ya ntu tyíyá'vi-ó maa. ²⁵ Jee sukuán nsa'á Ndiosí' sáva ntu kusín rá pedasú' yikikúñu, tyisa' sáva íyó tyinei' tá'án ráa. ²⁶ Tyi retú nó'o iin rá pedasú'

yikikúñu-ó tunó'ó, jee kuáiyó nínká'nú rá pedasú' yikikúñu-ó nó'o jín-i. Jee retú' iin pedasú' yikikúñu-ó nì'in'-i ya ñá'nú-u, jee suni ne kuáiyó rá pedasú' yikikúñu-ó núsí' ini' ráa jín-i ranika'.

²⁷ Jee ráno'ó ranika' tyi kúvi rán yikikúñu Cristo, tyi yí'í rán nuun' re', jee ta iin ta iin-ó kúvi-ó pedasú' yikikúñu re'. ²⁸ Jee saáva nteñu rá ñivi yí'í xintúin Cristo jee xí'na ka' ñani Ndiosí' sava rá tee kuniso ráa tiñu apóstol tyútyí Cristo ráa stúvi ráa ya náá' jie'e' Cristo. Jee ya uví', jee ñani re' sava rá ñivi kuniso ráa tiñu ya nakani ráa rá tu'un kéne yu'ú maaré'. Jee ya uní', jee ñani re' sava rá ñivi ya xiné'én' ráa tu'un vá'a re' nuun' rá ñivi. Jee kuíre ñani re' sava ñivi ya sá'á rá tiñu anasí jín fuersá' í' Ndiosí'. Jee kuíre njia'a re' ta'vi' nuun' sava rá ñivi sáva xínúvi ráa rá ñivi kú'ví', jee njia'a re' ta'vi' nuun' sava rá ñivi sáva tyíneí ráa rá ñanitá'án ráa, jee njia'a re' ta'vi' nuun' sava rá ñivi sáva kuneen kuéntá' rá ñivi ya jínú' ini' ráa Cristo, jee njia'a re' ta'vi' nuun' sava rá ñivi sáva kúvi ká'án' ráa inka ka' nuun' rá tu'un ká'án' ya ntu jiáku'un ini' ráa.

²⁹ Jee ya sukuán íyó jee, ¿á ne ntáká-ó níso-ó tiñu apóstol rúja?, áxí, ¿á ntáká-ó níso-ó tiñu ya nákaní-ó tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí' rúja?, áxí, ¿á ntáká-ó kúvi-ó rá ñivi ya xiné'én' Tu'un Ndiosí' rúja?, áxí, ¿á ntáká-ó kúvi ñivi ya sá'á-ó rá tiñu anasí jín fuersá' í' Ndiosí' rúja?, ³⁰ áxí, ¿á ntáká-ó nni'in'-ó ta'vi' sáva kuvi xinúvi-ó rá ñivi kú'ví' rúja?, áxí, ¿á ntáká-ó nni'in'-ó ta'vi' sáva kuvi ká'án'-ó inka ka' nuun' rá tu'un ká'án' ya ntu jiáku'un ini'-ó rúja?, áxí, ¿á ntáká-ó nni'in'-ó ta'vi' sáva kuvi nakatyí-ó ná kúní' kátyí' rá tu'un ya ká'án' ñivi ya nsú tu'un jiáku'un ini'-ó rúja? ;Ntuví! ³¹ Soo ku'un kúvi ini' rán rá ta'vi' ya ñá'nú ka', jee saájee naxiné'én' nì' nuun' rán ityi vá'a máa ñá'nú ka'.

Jie'e' tu'un ya ñúnúun'-ó tá'án-ó

13 Tyi retán' kúvi ká'án' nì' rá tu'un ya ntu jiáku'un ini' nì' ya ká'án' rá ñivi ñivi, áxí jín rá tu'un ya ká'án' rá najiá'á' í' Ndiosí', jee retú' ntuví ñúnúun' nì' rá ñivi, saájee rá tu'un ya ká'án' nì' kúvi-i kuéntá' iin ka' ya káxín naxín sain, áxí iin platillo káxín naxín sain. ² Jee retán' kúvi nakani nì' tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí', jín retán' jíní' va'a nì' ntáká rá tu'un yíyu'u' re', jín retán' jíní' nì' kuáiyó ya íyó, jee retán' kúneí nasíkuiti' nijia ini' nì' Ndiosí' ne kuvi tatúní' nì' nuun' iin yuku ya kuiyo-o nuun' íñí-i jee kuiyo-o, soo retú' ntuví ñúnúun' nì' rá ñivi, saájee ntuná' tiñu kuiti' nì'. ³ Jee súnika' retán' tasáva nì' nì'i kuiti' nì' rá nantíñú kúmí' nì' sa'ia' nì' maa nuun' rá ñivi nó'o lál'ví, jee súnika' retán'

ku'va ni' maání' ne teñu'un^a rá ñivi yikikúñu ni', jee retú ntuví ñúnúun' ni' rá ñivi, saájee ni ntuná' va'a nání'in' ni'.^b

⁴Tyi ñivi ya ñúnúun'-u ñin inka rá tá'an-a jee kánú ini'-i, jee ñivi ya ñúnúun'-u inka ñivi jee va'a ini'-i, jee ntuví u'vi' ini'-i, jee ñivi ya ñúnúun'-u inka ñivi jee ntuví ká'an' téyí-i, jee ntuví jíani téyí ini'-i, ⁵jee ntu jíá'nu káné'én-e, jee ntu kuásín ini'-i ya ntuví núkú-u kuatyí ya vá'a kuvi maáa, jee ni ntuví xéen' ini'-i jee ni ntuví ñú'ún xíni'-i jie'e' rá tiñu nívá'a nsa'á inka ñivi jín-i, ⁶jee ni ntuví kúsí' ini'-i jie'e' tiñu nívá'a, tyisa' kúsí' ini'-i jie'e' tiñu vá'a ya íyó ñaa'. ⁷Jee ñivi ya ñúnúun'-u tá'an-a, jee ntáká nuun' jie'né' ini'-i nó'o-o, jín ntáká ni kúneí ini'-i Ndiosí', jín ntáká ni íyó tu'un neí ini'-i ya ñaa' sikúnkuvi Ndiosí' jín ñivi vá, jín ntáká ni kínóo kutú jín Ndiosí'.

⁸Jee ñivi ya ñúnúun'-u tá'an-a, jee ni nsá' jínu ñúnúun'-u. Vitan jee nákaní ñivi rá tu'un kéne yu'ú máa maá Ndiosí', soo kenta kivi' ya sijínu re' maa. Áxí jíá'a re' ta'vi' ya ká'an' ñivi inka nuun' rá tu'un ya ntu jíáku'un ini' raa, soo kenta ya xíní' re' maa. Áxí jíá'a re' ta'vi' nuun' ñivi ya jíni' va'a ví'i-i jee xíné'én'-e vá, soo sijínu re' maa. ⁹Tyi yaku' ni ví ya jíni'-ó jie'e' Ndiosí' vitan, jee suni yaku' ni kúvi nákaní-ó yaku' ni tu'un kéne yu'ú re'. ¹⁰Soo sáa kiji ya sikúnkuvi noo Ndiosí' ni'i kuiti' ya nkunaa' ini' re' sa'á re', jee sijínu Ndiosí' rá ta'vi' ya sá'a-a ya jíni'-ó yaku' vitan.

¹¹Tyi sáa nkuvi ni' ñin sutýí lúlí jee nka'an' ni' kuéntá' sutýí lúlí, jee ñani ini' ni' kuéntá' sutýí lúlí, jee ñúkú'vá ini' ni' kuéntá' sutýí lúlí. Soo sáa ña'nu ni' jee nkenta kuvi ni' tee jee nxinóo ni' yata' rá tiñu ya kúvi ñujín' sutýí lúlí. ¹²Tyi vitan jee nsú ni'i jíni'-ó jie'e' Ndiosí', tyi íyó kuéntá' retán' né'yá-ó nuun' ñin espejo ya túvi neen', soo tiempú' ityinúun' jee kune'yá-ó nuun' máa maá Ndiosí' jín ntyinúun'-ó. Vitan jíni' ni' yaku' ya nstúvi Ndiosí' nuun'-ó, soo tiempú' yukuán kuni' noo ni'i kuiti', kuéntá' sánikuá' jíni' noo maá Ndiosí' nu'u'. ¹³Jee saáva íyó uní' tu'un ya kínóo kutú-u jín-ó ñínkání: ya kúneí nijia ini'-ó Ndiosí', jín íyó tuneí ini'-ó ya síkúnkuvi Ndiosí' ya ntyisóyu'ú re', jín ya kunuun'-ó tá'an-ó. Soo ya ñá'nú ka' nuun' ni núní' rá ya'á ví ya kunuun'-ó rá ñanítá'an-ó.

Ta'vi' ya ká'an' ñivi rá tu'un ya ntu jíáku'un ini'-i

14 Jee saáva nunasí rán kunikin' rán kunuun' rán rá ñanítá'an rán, jee suni ku'un kúvi ini' rán rá ta'vi' ya táji Tatyí' Íí Ndiosí' nuun' rán, jee ta'vi' ñá'nú ka' taji re' nuun' rán ví ya tyíneí re' nakani

^a 13:3 Sava tutu' kátyí': sáva ká'an' téyí ni'.

^b 13:3 Áxí kátyí': ni ntuná' tiñu nuun' ni'.

rán nuun' rá ñivi tu'un kéne yu'ú Ndiosí'. ² Tyi ñivi ya ká'án'-a inka nuun' tu'un ya ni maáa ntu jiáku'un ini'-i, jee ntu ká'án'-a jín ñivi, tyisa' jín maá Ndiosí' ká'án'-a, tyi ntuví jiáku'un ini' rá inka ñivi né ñin nuun' tu'un ká'án'-a, tyi jiá'a Tatyí' Íí' tu'un nuun'-u sákatyi'-i ya kúvi tu'un yísé'í nuun' rá ñivi. ³ Soo ñivi ya nákaní tu'un nkene yu'ú Ndiosí', jee ká'án'-a jín rá ñivi sáva sikújia-a ini' ráa kue'nu ráa jín Tu'un Ndiosí', jín sáva natyu'un neí-i ini' ráa, jín sáva nasa'á sîí'-i ini' ráa. ⁴ Jee ñivi ya ká'án' inka nuun' tu'un ya ntu jiáku'un ini'-i, jee kuatyí násanéí-i ini' maáa ni. Soo ñivi ya nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí' sáá kútútú rá ñanitá'án-ó, jee sá'a-a ya jíjia ini' ráa sáá kue'nu ráa jín Tu'un Ndiosí'. ⁵ Jee saáva na ka' kúvi ini' ni' ya retán' sukuán ntáká kuiti' rán kúvi ká'án' rán rá inka nuun' tu'un ntu jiáku'un ini' rán nékúvi, soo ya na ka' kúvi ví'í ka' ini' ni' ví ya retán' sukuán jee ntáká rán nakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. Tyi ya ñá'nú ka' ví ya nákaní ñivi tu'un kéne yu'ú Ndiosí', nsú ka' ñin ñivi ya ká'án' rá inka nuun' tu'un ya ntu jiáku'un ini'-i, áxí nika' retú íyó ñivi ya kúvi nákatyi'-i rá tu'un ká'án' ñivi vá sú ntu jiáku'un ini' tu'un vá, sáva kuvi kootiñu tu'un ká'án' ñivi vá, sáva sikújia-a ini' rá ñivi ya yí'í nuun' Cristo.

⁶ Jee saáva ráno'ó ñani' jín ku'va, retú kuajiaa' ni' nuun' néé' rán jee retú ka'an' ni' jín ñin nuun' tu'un ya ntuví jiáku'un ini' rán, jee, ¿nasa kuvi ya vá'a tu'un vá nuun' rán rúja? Tyisa' kuvi ya vá'a nuun' rán retú ká'án' ni' jín rán rá tu'un ya nstúvi Ndiosí' nuun' ni', áxí vani xín'één' ni' ráno'ó rá Tu'un Ndiosí' ya nsa'á re' ya jíní' va'a ni' maa, áxí vani nákaní ni' tu'un kéne yu'ú re' nuun' rán, áxí vani xín'één' ni' ráno'ó rá tu'un re'.

⁷ Sa'á-ó kuéntá' sú ne rá nantíñú ya ntuví tékú' kuéntá' xiki'li jín yaa' tunká'nú, tyi retú ntuví íyó sîín sîín nuun' nusu'-u sáá sá'a ñivi yaa' jín rá nantíñú vá, jee, ¿nasa kuni'-ó na yaa' ví ya sá'a ráa jín xiki'li áxí yaa' tunká'nú rúja? ⁸ Jee suni sukuán retú ntuví tíví' naa' ráa trompeta, jee, ¿né ñin rá soldado sa'á tú'va ráa maáráa kíkantá'án ráa rúja? ⁹ Jee suni sukuán ranika' ráno'ó, retú ká'án' rán sîín sîín nuun' rá tu'un ya ntuví jiáku'un ini' rá ñivi, jee, ¿nasa kuvi kuká'nú ini' rá ñivi nakuá kátyí' rán rúja? Tyi rá tu'un ká'án' rán vá nuun' tatyí' víjin ni ká'án' rán.

¹⁰ Soo máa naá' nijia kúvi ya kue'e' ví'í nuun' rá tu'un ká'án' ñivi ta ñin ñin rá ñuun' íyó ñiví ya'á, jee ntáká nuun' rá tu'un vá tyi íyó ñivi ya jiáku'un ini' ráa ná kuíni kátyí' rá tu'un ká'án' ráa. ¹¹ Soo retú ntuví jiáku'un ini' ni' ná kuíni kátyí' tu'un ká'án' ñin ñivi, saájee kúvi ni' kuéntá' to'ó' inka ñuun' íká nuun' ñivi ya ká'án' jín nu'u', jee suni ñivi ya ká'án' jín nu'u' jee kuéntá' to'ó' kúvi-i nuun' nu'u'. ¹² Jee saáva ráno'ó jee jie'e' ya ñúnúun' rán rá ta'ví' ya jiá'a Tatyí' Íí' Ndiosí', jee kunuun' rán ya sa' ví'í ká' kuatíñú rán rá ta'ví' vá sáva sikújia rán ini' rá ñanitá'án rán ya yí'í na'á Ndiosí' sáva kukutú ka' ini' ráa nuun' Tu'un Ndiosí'.

¹³ Jee saáva ñivi ya ká'án' inka nuun' tu'un ya ntuví jiáku'un ini'-i, jee íyó kakan' tá'vi' ñivi vá nuun' Ndiosí' ya ku'va re' nuun'-u ya kuvi nakatyí'-i ná kúní' katyi' tu'un ká'án'-a vá. ¹⁴ Tyi retú ká'án' ni' jín Ndiosí' jín inka nuun' tu'un ya ntu jiáku'un ini' ni', jee ká'án' tatyí' ká'án' ni' jín Ndiosí', soo antúní' ni' tyi ni ntuví jíní'-i tu'un ká'án' ni', jee ya sukuán jee ntuví íyótíñú-u nuun' nu'u'. ¹⁵ ¿Nasa sa'á-ó rúja? Ka'an' ni' jín Ndiosí' jín ne tatyí' ká'án' ni', jee suni ne jín antúní' ni' ka'an' ni' jín Ndiosí' sáva kiku'un ini' ni' tu'un ká'án' ni'. Jee suni kata ni' yaa' Ndiosí' jín ne tatyí' ká'án' ni', soo suni kata ni' yaa' ne jín antúní' ni'. ¹⁶ Tyi retú nákuetú'ún nú Ndiosí' jín inka nuun' tu'un ntu jiáku'un ini' nú ya váji ne ini' tatyí' ká'án' nú ya ntaji Tatyí' Íí' sákatyi' nú, jee retú íyó ñivi ya tésó'o tu'un ká'án' nú ya ntuví kúmí-i ta'vi' ya kuvi kiku'un ini'-i vá, jee, ¿naja kuvi kunuún ini' ñivi vá jín ya kátyí' nú jee katyi'-i su'va íyó, sáa jiá'a nú ya kúta'vi' nú nuun' Ndiosí' rúja?, tyi ni ntuví jíní'-i ná kúvi ya kátyí' nú. ¹⁷ Tyi no'ó, jee naa' nijia ya vatu' ni jiá'a nú kúta'vi' nú nuun' Ndiosí', soo inka ka' ñivi ntuví jiáku'un ini'-i tu'un ká'án' nú, jee nkújia ini' ñivi vá kunikin'-i Ndiosí'.

¹⁸ Jee nu'u' tyi, jiá'a ni' ya kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí' ya ká'án' ni' inka nuun' tu'un ntu jiáku'un ini' ni' kue'e' ka' nsú ka' ráno'ó. ¹⁹ Soo súka' sukuán íyó, soo sáa nútútú rání' jín rá ñivi ya jínú' ini' raa Ndiosí', jee ku'ni ni' ka'an' ni' sù ré u'un' ni tu'un jín antúní' ni' ya kiku'un ini' rá inka ñivi maa sáva xiné'én' ni' raa, nsú ka' ya ka'an' ni' u'ji' mil (10,000) tu'un inka nuun' rá tu'un ya ntuví jiáku'un ini' rá ñivi.

²⁰ Jee saáva ráno'ó ñani' jín ku'va, koto jiáni ini' rán kuéntá' rá sutýí lúli jie'e' rá tiñu ya'á. Tyisa' koo rán kuéntá' rá ntyíkin nuun' rá tiñu nívá'a, ya kue'nu rán kuéntá' retán' ntuví jíní' rán tiñu nívá'a, soo kujia ini' rán ini' antúní' rán. ²¹ Tyi nuun' Tutu' ya niso tu'un ley Ndiosí' ne yana'án kátyí'-i:

Ka'an' ni' inka nuun' rá tu'un ntu jiáku'un ini' rá ñivi ñuun' ya'á,
jín ya suni yu'ú ñivi inka ñuun' íká

sa'á ni' ya nakatyí' tu'un ni' nuun' rá ñivi ñuun' ya'á,

soo súnika' sukuán sá'á ni',

soo ni nsá' tiin kuéntá' raa tu'un ni', kátyí' maá Ito'o'ó.

²² Jee saáva ta'vi' ní'in' ñivi ya kuvi ka'an'-a inka rá tu'un ya ntu jiáku'un ini'-i, jee ya'á kúvi iin seña ya stúvi Ndiosí' tiñu sá'á re' jín-ó jee su'va stúvi re' maa nuun' rá ñivi ya ntuví jínú' ini' raa Cristo, jee nsú nuun' ñivi ya jínú' ini' raa re'. Soo sáa nákaní iin ñivi tu'un kéne yu'ú máá maá Ndiosí', jee yukuán kúvi seña ya stúvi Ndiosí' tiñu sá'á re' jín-ó nuun' rá ñivi ya jínú' ini' Cristo, jee nsú nuun' ñivi ya ntuví jínú' ini'. ²³ Saájee sáa nútútú ntáká ráno'ó ñivi jínú' ini' Cristo, jee retú ntáká rán ká'án' sín sín nuun' rá tu'un ya ntu jiáku'un ini' rán, jee kivi iin ñivi ya ntiá'an kutu'va-a jie'e' vá áxi iin ñivi ya ntuví jínú'

ini'-i Cristo, jee, ¿á ntu su kátyí' raa ya sá'á xíni' rán rúja? ²⁴ Soo retú ntáká rán nákaní rán tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee retú kivi iin ñivi ya ntuví jínú' ini'-i Cristo áxí iin ñivi ya ntiá'an kutu'va-a jie'e' vá, saájee jie'e' tu'un kátyí' ntáká rán sijínú'-u ini' ñivi vá ya ñivi kuatyí kúvi-i, jee Tu'un Ndiosí' ya nákaní ntáká rán sá'á-a ya nakuni' ñivi vá tiñu nivá'a sá'á-a. ²⁵ Saájee stúvi Tu'un Ndiosí' ntáká ya jiáni yu'u' ini' ánima' ñivi vá, yukuán jee nakuiñi' íti-i, jee kuneñu'un-u Ndiosí', jee katyi'-i ya máá náá' nijia ya íyó Ndiosí' nteñu rán.

Naja kootúní' sá sá'á ñá'nú-ó sáá nútútú rá ñanitá'an

²⁶ Saájee ráno'ó ñani' jín ku'va, ¿ná kúvi ya sa'á-ó? Sáá nútútú rán, jee ta iin rán kuvi sa'á iin tiñu, iin kata yaa' íí' ya ká'an' Tu'un Ndiosí', áxí iin xiné'én'-e Tu'un Ndiosí', áxí iin nakani-i tu'un nistúvi Ndiosí' nuun'-u, áxí iin ka'an' inka rá tu'un ya ntu jiáku'un ini'-i, áxí iin nakatyí'-i ná kuíni kátyí' rá tu'un ya ká'an' ñanitá'an vá. Soo íyó sa'á rán ntáká rá tiñu ya'á sáva sikújia rán ini' rá ñivi ya yí'í nuun' Ndiosí' sáá kue'nu raa jín tu'un re'. ²⁷ Jee retú sáá íyó ñivi ká'an'-a inka tu'un ya ntuví jiáku'un ini'-ó, jee uvi' áxí uni' raa ni kuvi ka'an' raa, soo ta iin ta iin raa kunetu-u ne kenta ya kuvi ka'an'-a, jee íyó koo iin ñivi ya nakatyí'-i ná kátyí' raa. ²⁸ Jee retú ntuví ñivi ya nakatyí' ná kúní' katyi' tu'un ká'an' raa, jee ni nka'an' raa tu'un vá nuun' íyó tútú rán, jee va'a ka' ya ka'an' yu'u' ini' maaráa jín nuun' Ndiosí'.

²⁹ Jee suni sukuán ranika' jín rá tee ya nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí', tyi suni uvi' raa áxí uni' raa ni kuvi ka'an', jee rá inka ka' tiin kuéntá' raa retú íyó naa' ya kátyí' rá tee vá. ³⁰ Soo retú stúvi Ndiosí' tu'un re' nuun' inka ñivi ya néé' yukuán sáva katyitu'un-u vá, jee tee ká'an' xí'na vá íyó sikíkuñi' re' ya ká'an' re'. ³¹ Tyi kuvi nakani ntáká rán tu'un kéne yu'ú Ndiosí', sáá kenta ka'an' ta iin rán, sáva ntáká rán kuvi kutu'va rán, jee sáva nani'in' neí ini' ntáká rán. ³² Jee ta'vi' njia'a Tatyí' Íí' nuun' ñivi ya nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí' jee yí'í ta'vi' vá xintíin ñivi vá ya kuvi sikíkuñi'-i maá-a ka'an'-a. ³³ Tyi Ndiosí' tyi ntu kúvi re' Ndiosí' ya sísakánuun re' xini'-ó, tyisa' sá'á re' ya néé' ñunkúun-ó jín iin inka-ó.

Kuéntá' sá'á-ó ini' ntáká rá grupo ñivi kúneí ini' raa Cristo ya nsá'á síin re' yí'í raa nuun' Ndiosí', ³⁴ jee suni sukuán koo jín ntáká rá ña'an ya nútútú jín-ó, ya níin kuneé' ráña tyi ntuví yinetu' ka'an' ráña, tyisa' íyó tyi'i ña maáña xintíin yí'í ña^a sánikuá' suni kátyí' tu'un ntee Moisés ya kúvi ley. ³⁵ Jee retú kuíni ráña kuká'nú ini' ráña jie'e' iin tiñu, saájee katu'un ráña maa nuun' yí'í ráña ini' ve'i ráña. Tyi tunkánuun kúvi ya ka'an' iin ña'an nuun' tyitú nuun' íyó tútú ñivi ya neñu'un raa Ndiosí'.

^a 14:34 Áxí: xintíin grupo ñivi Ndiosí'.

³⁶ ¿Á nuun' ráno'ó nkene Tu'un Ndiosí' rúja?, áxí, ¿á kuatyí nuun' ráno'ó kúvi ya nkenta tu'un re' rúja? ³⁷ Retú iin ñivi jíani ini' re' ya kúvi re' iin tee nákaní tu'un kéne yu'ú Ndiosí', áxí jíani ini' re' ya nní'in' re' iin ta'vi' ya njia'a Tatyí' Íí' sáá sá'á re',^a soo íyó tiin kuéntá' re' ya rá tu'un téé nì' ya'á nuun' rán, kúvi rá tu'un ya ntatúní' maá Ito'o'-ó nuun'-ó. ³⁸ Soo retú ntuví íyó mani' re' nuun' tu'un kátyí' nì' ya'á, jee suni nkóo mani' Ndiosí' maaré'.

³⁹ Jee saáva ráno'ó ñani' jín ku'va maání', ku'un kúvi ini' rán nakani rán tu'un nkene yu'ú Ndiosí', jee koto jíníyo rán ya ká'an' rá ñivi inka nuun' rá tu'un ya ntu jíaku'un ini' rán. ⁴⁰ Jee saáva ntáká tiñu ya sá'á rán, jee sa'á ñá'nú rán maa, jín sa'á rán maa sánikuá' íyótúní' sá sa'á rán maa.

Nnateku' Cristo

15 Ráno'ó ñani' jín ku'va, vitan jee sá'á nì' ya nnaku'un ini' rán tu'un vá'a Ndiosí' jie'e' Cristo ya nkatyitu'ún nì' nuun' rán. Jee tu'un ya'á kúvi ya ntiin rán, jee suni íñí ní'in rán níkin' rán maa. ² Jee suni jín tu'un vá'a vá ví ya natava' re' ráno'ó nuun' kuatyí rán síkaku re' ráno'ó, retú íñí nì'in rán níkin' rán tu'un vá ya nstékútu'ún nì' nuun' rán jee ninu' ini' rán ntiin rán maa, soo retú ntuví, jee kuatyí ninu' ka'á ini' rán maa.

³ Tyi tu'un ñá'nú ka' ya nxiné'én' nì' ráno'ó, kúvi tu'un ya suni nì'in' nì' maa nuun' maá Ndiosí' ranika'. Jee suvi kúvi tu'un vá ya ní'i' Cristo sáva natava' re' yó nuun' kuatyí-ó, kuéntá' sánikuá' kátyí' nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí', ya naní Escritura, ⁴ jín ya nse'í raa re', jín ya nnateku' i' re' jee nkene re' nteñu rá níyí kivi' uní', sánikuá' kátyí' yatyi' nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí'. ⁵ Jee suni nenta nijin' káji re' nuun' Pedro nne'yá-a re', jee kuíre suni nuun' rá inka uji^b tee nku'tá'an jín re' nsuku'á'a re' raa, ⁶ jee kuíre suni nuun' ví'í ka' u'un' sientú' (500) ñanitá'an-ó nne'yá raa re' métú'ún hora. Jee kue'e' raa ka' tékú' ne vitan, soo sava raa ya nì'i'. ⁷ Jee kuíre suni ntuví re' nuun' Jacobo,^c jee kuíre suni tuku nuun' ntáká rá tee níso raa tiñu apóstol re'.

⁸ Jee ne nuun' ní'i' ka' ntuví re' nuun' nu'u' nne'yá nì' re', ya kúvi nì' kuéntá' kúvi iin ntyíkin' lúli' ya nnuun, jee nkaku yúté-e. ⁹ Tyi nu'u' jee núun ka' kúñá'nú nì' nsú ká' rá inka ka' tee níso raa tiñu apóstol ntyu'ityí Jesús, tyi ni nsú tee va'a kúvi nì' ya ntuné íyó ní'in' nì' ya kunani' nì' apóstol, tyi nsa'á kini nì' rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús ya yí'í raa na'á Ndiosí'. ¹⁰ Soo jie'e' ni ka' ya níyo mani' ini' Ndiosí' nkuná'ví ini' re' nu'u', saáva nsíkúta'vi' re' nuun' nì' ya kúvi

^a 14:37 Áxí: áxí jíani ini' re' ya íyó re' jín Tatyí' Íí' Ndiosí'. ^b 15:5 Tu'un griego kátyí': ni uxú' uvi' (12). Rá tu'un ya'á kúvi súv' grupo vá. ^c 15:7 Santiago

ni' apóstol ntyuityí re' jín tiñu níso ni' vitan. Jee nsá' ka'á nýo maní ini' Ndiosí' né'yá re' nu'u' ya nkaji re' nu'u' sa'á ni' tiñu re', tyi sa' ví'í ka' nsatíñu yí ni' nuun' re' nsú ká' ntáká rá inka ka' tee kúvi apóstol. Soo nsú nu'u' ví ya sá'á tiñu vá, tyisa' Ndiosí' ví ya tyínei tyítuvi re' nu'u' jín tiñu sá'á ni'. ¹¹ Saáva vāni nu'u' áxí vāni rá inka ka' rá apóstol, jee iin nuún ni tu'un su'va kátyítu'ún ni' jín ráa, jee tu'un ya'á kúvi ya nkanjía rán ninu' ini' rán ntiin rán maa.

Nateku' rá ñivi ní'i'

¹² Soo retú kátyítu'ún ránu'u' tu'un vá'a jie'e' Cristo ya nnáteku' ii' re' nxinákoo Ndiosí' re' nkene re' nteñu rá niyi, jee, ¿na kuvi tyi kátyí' sava ñivi nteñu rán ya ntuví nateku' ii' rá niyi rúja? ¹³ Tyi retán' nsá' nateku' rá niyi, jee suni ni maá Cristo ntuví nnáteku' re' nékúvi. ¹⁴ Jee retán' ntuví nnáteku' ii' Cristo, saájee kuatyí kátyítu'ún ka'á rání' tu'un vá nékúvi retán' sukuán, jee suni kúnei ka'á ini' rán Cristo nékúvi. ¹⁵ Jee retán' sukuán kúvi, jee suni kene ya kúvi rání' tee tú'ún ya kátyí' nika' ya jiá'a rán' ya náá' jie'e' Ndiosí' nékúvi, tyi kátyí' rán' ya nnástekú' íí' Ndiosí' Cristo nteñu rá niyi. Soo retán' nsú ya náá' kúvi ya nastekú' Ndiosí' rá niyi nékúvi sáni kátyí' ráa, jee saáva ntu nnástekú' íí' Ndiosí' Cristo nxinákoo re' maa nteñu rá niyi nékúvi. ¹⁶ Tyi retán' nsá' nateku' rá niyi, jee suni ni maá Cristo ntu nnáteku' re' nékúvi. ¹⁷ Jee retán' ntuví nnáteku' Cristo, jee kuatyí kúnei ka'á ini' rán retán' sukuán, jee níso ii' rán' rá kuatyí sá'á rán retán' sukuán. ¹⁸ Jee retán' sukuán kúvi nijia, jee suni ne rá ñivi ní'i' ya nyi'i ráa nuun' Cristo jee ítyí naan' ráa retán' sukuán nékúvi. ¹⁹ Tyi retán' nsá' nateku' rá niyi, jee retú kuatyí kuiti' íyó tñeí ini'-ó ya sá'á Cristo ya vá'a yó ni néé'-ó tékú'-ó ini' ñivi ya'á, saájee na ka' ná'ví-ó ka' nsú ka' rá inka ka' ñivi tyi kuatyí kúnei ka'á ini'-ó nékúvi retán' nsá' nateku'-ó. ²⁰ Soo ntuví, tyi ya náá' kúvi nijia ya nxináteku' Ndiosí' Cristo nkene re' nteñu rá niyi. Jee maaré' kúvi ya xí'nañú'ún ka' nuun' rá ñivi ní'i' ya nateku' ii' ráa sa'á Ndiosí'. ²¹ Tyi siki' kuatyí ya nsa'á iin ni tee, ya naní Adán, kúvi ya nkijié'é ya jí'í' ñivi, jee suni jie'e' ya nsa'á iin ni tee, ya kúvi Cristo, kuvi ya nateku' ii' ñivi. ²² Tyi kuéntá' kuá' jí'í' kuafyó kuiti' ñivi jie'e' nika' ya kúvi ráa tata' itiyiúkún' nkene ráa ne nuun' Adán, jee suni sukuán nateku' kuafyó kuiti'-ó jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo. ²³ Soo ta iin iin ñivi sánikuá' níkn' tá'an-a. Xí'nañú'ún ka' Cristo ya nnáteku' ii', jee kuíre nateku' ntáká rá ñivi ya yí'í ráa nuun' re', sáá niji tuku re' ini' ñivi ya'á. ²⁴ Jee kuíre kenta jinu tiempú' nuun' ní'í', sáá naku'va re' tiñu níso re' xintín Ndiosí', ya kúvi Tátá' re', jee sáá xináán' ntáká rá kúñá'nú, jín ntáká rá nísotíñú, jín rá níso fuersá'. ²⁵ Tyi íyó tatúní' Cristo nuun' ní'i' ne kunei Ndiosí' siki' ntáká rá túfí' ta'an

jín re' jee kuéntá' tyi'i Ndiosí' ntáká ráa tyiji jie'e' re'. ²⁶ Jee xináán' Ndiosí' maa ya nuun' ni'i ví ya túfí' ta'án jín-ó ya kúvi ya jí'í' ñivi.

²⁷ Tyi tyi'i Ndiosí' kuaíyó tyiji xintín Cristo, soo sáá kátyí' Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Íí' ya tyi'i re' kuaíyó tyiji xintín Cristo, jee nijin' kájí' ya ntuví ntyí'i Ndiosí' maáa xintín Cristo, tyi maá Ndiosí' ví ya tyi'i kuaíyó kuiti' ya íyó xintín Cristo. ²⁸ Jee sáá ni'i kivi xintín Cristo, saájee suni maá Cristo, ya kúvi re' Se'ya Ndiosí', jee suni tyi'i-i maáa xintín Tátá'-a Ndiosí', ya ntyi'i kuaíyó kuiti' ya íyó xintín-i. Sa'á ráa su'va sáva nakí'i kuaíyó kuiti' xintín maá Ndiosí' ya kúná'nú nasíkuiti', tyi ni'i kuaíyó nakí'i xintín métú'ún re'.

²⁹ Saájee rá ñivi ya jiánuté ráa jie'e' rá niyi, jee, ¿ná kúvi ya sa'á ráa rúja?, tyi retú ni nsá' nateku' ii' rá niyi, ¿ná jie'e' tyi jiánuté ráa jie'e' rá niyi rúja?

³⁰ Jee ránu'u', ¿ná jie'e' tyi jié'né' ini' rání' iyo nó'o rání' ntáká tiempú' [jie'e' sátínú rán' nuun' Cristo retú ntu nateku' ii' rá niyi] rúja? ³¹ Nu'u', ya náá' vá kátyí' ni' nuun' ráno'ó ñani' jín ku'va, ya vitan nteen' núkú rá ñivi ka'ni' ráa nu'u' jie'e' ya sá'á ni' tiñu Ito'o'-ó. Jee jiá'a ni' ya náá' vá kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya sukuán íyó sánikuá' jiáni téyí ini' ni' jie'e' ráno'ó, [rá ñanitá'án ni'] ya jínú' ini' rán kánjíá rán Ito'o'-ó Cristo Jesús. ³² Jee retú sá'á ni' tiñu Ndiosí' jee nno'o ni' nsá'á rá tee xeen' nuun' ñuun' Éfeso kuéntá' iin tee ya kántá'án-a jín kiti xéen', jee, ¿nakuá kúvi ya vá'a ni'in' ni' jie'e' sá'á ni' vá rúja?, retán' ntu nateku' rá niyi jee ntuná' ni'in' ni', jee sáni kátyí' ráa:

Kaji'-ó jee ko'o-ó,
tyi kuvi'-ó steñu'ún.

³³ Koto jiá'a rán xiná'ví rá ñivi ráno'ó jín tu'un ká'án' ráa, tyi: “Retú jíka nú jín rá ñivi káné'én, jee stíví ráa ráno'ó nuun' ñujiín' vá'a jíka rán.” ³⁴ Naku'un kájí' ini' rán jee kaka rán ityi tiñu ñaa' vá'a, jee koto sá'á rán kuatyí, tyi sava ráno'ó ntuví jíní' ráa ini' Ndiosí'. Jee kátyí' ni' rá tu'un ya'á sukuán sáva koo tunkánuun nuun' rán.

Nasa nateku' rá ñivi ní'i'

³⁵ Soo sanaan' jee iin rán katyi': “¿Nasa nateku' rá niyi rúja?, jee, ¿nasa koo yikikúñu ráa sáá nateku' ráa rúja?” ³⁶ Na ka' naan' ka' jiáni ini' ñivi vá, tyi kúvi kuéntá' kúvi jín nikin tata' ya tyí'i nú tyiji ñu'un, tyi kéne yuku-u soo xí'na íyó kuvi' kuñu nikin vá. ³⁷ Jee nsú maá yuku ya tá'ví' ví ya tyi'i nú tyiji ñu'un, tyisa' maá nikin tata' ví ya táji nú tyiji ñu'un, vani trigú' áxí vani inka nikin, ³⁸ jee tá'ví' yuku vá, soo jiá'a Ndiosí' nuun' yuku vá nasa koo sáni kuíni re', jee jiá'a re' nasa kuá' koo yukú' ta iin iin nuun' rá nikin tata' vá. ³⁹ Jee suni sukuán kúvi jín rá yikikúñu, tyi nsá' iin nuún íyó ntáká rá yikikúñu. Tyi sán íyó yikikúñu

rá ñivi, jee sín íyó yikikúñu rá kiti, jee sín íyó yikikúñu rá saa', jee sín íyó yikikúñu rá tiaká. ⁴⁰Jee suni sukuán ranika' kúvi jín rá íyó súkún, jín rá íyó ini' ñiví ya'á. Tyi sín vii' rá íyó súkún, jee sín vii' rá íyó ini' ñiví ya'á. ⁴¹Tyi sín jiánute' nkanii', jee suni sín jiánute' yoo', jee suni sín jiánute' rá tiuun', jee suni sín sín jiánute' iin inka rá tiuun'.

⁴²Jee suni sukuán koo rá ñivi saá nateku' ii' raa kene nteñu rá niyi, tyi yikikúñu ya jí'í se'í maa jee tiví-i, soo nastekú' Ndiosí' maa xinákoo re' maa, jee sín koo-o, tyi ni nsá' tiví-i ka'. ⁴³Jee sé'í-ó yikikúñu ná'ví-ó ya jiá'a-a tu'un kánuun nuun'-ó, soo nastekú' re' maa ya vii' kuñá'nú-u. Jee yikikúñu ya sé'í-ó jee táyá'-a, soo yikikúñu ya nastekú' re' maa jee koo fuersá' kuniso-o. ⁴⁴Jee yikikúñu ya sé'í-ó tyiji ñu'un, jee kúvi-i iin ñivi ya íyó ini' ñiví ya'á ni. Soo yikikúñu ya nastekú' Ndiosí' ví yikikúñu ya nasama re' maa kuéntá' yikikúñu maáraa ya néé' antiví súkún. Retú íyó yikikúñu ñivi íyó ñiví ya'á, jee suni íyó yikikúñu maáraa ya néé' antiví súkún.

⁴⁵Tyi suni sukuán niso nuun' Tutu' néé' Tu'un Ndiosí' ya: “Adán nkuvi re' tee ya nsa'á xí'nañú'ún Ndiosí' maa, jee nkenta kuvi re' iin ya tékú'.” Soo maá Cristo ya kúvi kuéntá' Adán nuun' ní'i, jee nkene-e ne antiví súkún vaji-i ini' ñiví ya'á jín tiñu niso re' ya nastekú'-u rá ñivi ní'i. ⁴⁶Soo nsú xí'nañú'ún ví yikikúñu-ó ya kuvi kuéntá' yikikúñu maáraa ya néé' antiví súkún, tyisa' yikikúñu-ó ya íyó ini' ñiví ya'á vitan ví ya xí'nañú'ún, jee kuire koo yikikúñu-ó ya koo kuéntá' íyó yikikúñu maáraa ya néé' antiví súkún. ⁴⁷Tyi Adán ya nkuvi tee xí'nañú'ún jee nkiji re' ne nuun' ñu'ún, tyi jín tikatyaa' ñu'un nsa'á Ndiosí' re'. Soo inka tee uví, ya kúvi Cristo, tyi ne antiví súkún nkiji re'. ⁴⁸Jee sánikua' Adán nkuvi re' tee ya nsa'á Ndiosí' jín tikatyaa' ñu'un, suni sukuán ñivi tikatyaa' ñu'un kúvi rá ñivi vaji ne ñiví ya'á. Jee sánikua' kúvi Cristo ya nkiji re' ne antiví súkún, jee suni sukuán kúvi rá ñivi ya kúvi se'ya nuun' antiví súkún. ⁴⁹Jee naku-ó ini' tee tikatyaa' ñu'un, jee suni sukuán ranika' naku-ó ini' tee nkiji re' ne antiví súkún.

⁵⁰Jee ráno'ó ñani' jín ku'va, kátyí' ni' rá tu'un ya'á nuun' rán, ya yikikúñu-ó ya kúmí-ó ini' ñiví ya'á, jee nsá' ni'in'-i kivi-i nuun' tátúní' Ndiosí'. Jee suni yikikúñu-ó ya tiví-i, jee ntuví ni'in'-i kivi-i nuun' nsá' tiví-i ka'. ⁵¹Teso'o rán, tyi kátyí' ni' nuun' rán iin tu'un ya nyí'i se'í ya ñnú'un yu'ú ini' Ndiosí', ya nsú ntáká-ó vá kuvi-ó, soo ntáká-ó vá nasama Ndiosí' yikikúñu-ó. ⁵²Tyi tiempú' jinu nuun' ní'i ya tiví' trompeta nuun' ní'i, tyi tiví' trompeta jee kuíntañú'ún kuéntá' iin ya núun sukua' ni, jee nastekú' Ndiosí' rá ñivi ní'i' xinákoo re' raa nteñu rá niyi, sáva ni nsá' tiví-i ka', jee nasama Ndiosí' yikikúñu-ó. ⁵³Tyi yikikúñu-ó ya tiví-i jee saá íyó nuvi-i iin yikikúñu ya ni nsá' tiví-i ka'. Jee yikikúñu-ó ya jí'í-i jee saá íyó nuvi-i iin yikikúñu ya ni nkuví-ó ka'. ⁵⁴Jee yikikúñu-ó ya'á ya tiví-i jee saá nuvi-i iin yikikúñu ya ni nsá' tiví-i

ka', jee yikikúñu-ó ya'á ya jí'í-i jee sáá nuvi-i ñin yikikúñu ya ni nkuví'-ó ka', jee saájee sikúnkuvi rá tu'un néé' nuun' Tutu' níso Tu'un Ndiosí':

⁵⁵ Ya jí'í' ñivi, ¿nasa kunei-i siki' yó résa?

Jee ya jí'í' ñivi, ¿nasa kuvi sa'á kini-i yó kuéntá' iñu ñuñu' résa? kátyí' nuun' Tutu' vá. ⁵⁶ Jee máá kuatyí kúvi kuéntá' iñu ya sá'á-a ya kini nó'o ñivi jee jí'í' raa. Jee fuersá' kuatyí ví tu'un ntatúní' Ndiosí' ne yana'án ya njiá'a re' nuun' Moisés tyi jiátíñú kuatyí maa sáva tñin kuatyí yó. ⁵⁷ Soo na ka' kúta'vi'-ó nuun' Ndiosí', tyi jie'e' ya sá'á Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo ya kunei-ó siki' jí'í'-ó.

⁵⁸ Jee saáva ráno'ó ñani' jín ku'va maání' ya ñúnúun' ni', kuiñi ni'ñin rán jín ya yítá'án kunikin' rán Cristo, sukuáni sá'á rán ka' tiñu Ito'o'-ó. Tyi jíní' rán ya ntu sátíñú ka'á rán jie'e' yí'í' rán nuun' Ito'o'-ó.

Xu'ún nástútú rá ñanitá'án ya sókó' sáva tyineí rá ñanitá'án ya kumáni'

16 Soo vitan jee kátyí' ni' nuun' rán jie'e' xu'ún ya kútútú ya k'i'ín' nuun' rá ñanitá'án néé' Jerusalén ya yí'í' raa nuun' Cristo sáva tyineí rán raa. Sa'á rán maa sánikuá' ntatúní' ni' nuun' rá grupo rá ñanitá'án néé' ñu'un tñin Galacia. ² Ta kivi' xí'nañú'ún ya kájié'é ta semana, jee ta ñin rán íyó tevá'a sñin rán yaku' xu'ún sánikuá' kenta ní'ín' rán maa. Sáva sáá kenta ni' jee ntu íyó nástútú numíji'í' rán maa. ³ Jee sáá kenta ni', jee tee ni' tutu' ya nákutíñú jie'e' néni ñin rá tee ya nkáji rán, jee maaráa tají ni' raa k'i'ín' raa ñuun' Jerusalén jín xu'ún vá ya nsikúta'vi' rán. ⁴ Jee retú íyó vá'a ya ne nu'u' ranika' k'i'ín' ni', jee k'i'ín' raa jín nu'u'.

Ya jiáni ini' Pablo sa'á re'

⁵ Jee kuajiane'yá ni' ráno'ó, ré ña'an' ni' ñuun' Macedonia, tyi jiáni ini' ni' jia'a ni' ñuun' Macedonia. ⁶ Sanaan' jee kinoo ni' kuneé' ni' jín rán yaku' tiempú', áxí sanaan' kinoo ni' jín rán ne ni'í' tiempú' víjin, sáva tyineí rán nu'u' k'i'ín' ni' ityi nuun' íyó k'i'ín' ni'. ⁷ Tyi ntu kuíni ni' kuatyí kuajiaa' jínu ni' nuun' néé' rán, tyi ñú'ún ini' ni' ya kuneé' ni' yaku' tiempú' jín ráno'ó retú maá Ndiosí' kuíni. ⁸ Soo kinoo ni' ñuun' Éfeso ya'á nekua' koo viko naní Pentecostés. ⁹ Tyi nine ñin ityi máá ká'nú nuun' tiñu ya kuvi sa'á ni' ya kéne ya vá'a, asúnika' íyó kue'e' ví'í' rá ñivi kenta síki' ni'.

¹⁰ Jee retú kenta Timoteo nuun' néé' rán, nani'vi' ini' rán ya koto na yú'ví re' jie'e' ni ñin nantíñú ni néé' re' jín rán, tyi sá'á re' tiñu Ito'o'-ó kuéntá' kuá' nu'u'. ¹¹ Saáva koto kúnfityi' ini' ni ñin

rán maa, tyisa' tyineí rán maa k̄i'in' va'a-a ityi nuun' k̄i'in'-i sáva kiji-i nuun' ni', tyi nétu ni' kiji-i jín rá inka ka' ñanítá'án.

¹²Jee ntañú'un ka'an' ni' jie'e' ñani'-ó Apolos, tyi nikan' tá'ví' ví'í ni' nuun' re' ya kuajiane'yá re' ráno'ó jín rá inka ka' ñanítá'án, soo nintí'ín' ntu nñú'un ini' re' kuajiaa' re' vitan, soo inka ítyí sáá kuvi jee kuajiane'yá re' ráno'ó.

Nákutíñú Pablo nuun' ní'i

¹³Nito koo rán, kuiñi ni'in rán kuneí ini' rán Cristo, sáneí rán ini' rán, jee ti'kí koo ini' rán. ¹⁴Jee ntáká tiñu sá'á rán, jee sa'á rán maa jie'e' nñú'un' rán rá ñanítá'án-ó jín inka ñivi.

¹⁵Ráno'ó ñanítá'án, ya jíní' rán ya xí'nañú'un rá tá'án ve'i Estéfanos ví ya ntiin ráa Tu'un Ndiosí' nuun' ñuun' Acaya, jee yítíñú ráa nuun' tyíneí ráa rá ñanítá'án ya yí'í rává xintíin Ndiosí'. Jíkán' tá'ví' ni' nuun' rán ya ¹⁶tyi'i rán maárán xintíin ñivi ya íyó su'va, jín xintíin ntáká rá ñivi tyíneí tá'án jín-ó nuun' tiñu Ndiosí' ya sá'á yí'í maa.

¹⁷Kúsíi' ini' ni', sáá nkiaa' Estéfanos jín Fortunato jín Acaico nuun' ni' ya'á, tyi ntyíneí ráa nu'u' nasi ráa nuun' ráno'ó, tyi ntu nkúvi tyíneí rán nu'u' jie'e' ntu néé' rán ya'á, ¹⁸tyi nna'sáneí ví'í ráa ini' ni', saáva sa'á ñá'nú rán nuun' rá ñivi íyó sukuán.

Tu'un káva'a nuun' ní'i

¹⁹Rá ñanítá'án ya kúneí ini' ráa Cristo ya néé' ráa sánitíin ñu'un Asia, táji ráa tu'un káva'a nuun' ráno'ó. Jee suni Aquila jín Priscila jín rá ñanítá'án ya kúneí ini' ráa Cristo ya nútútú ráa ve'i Aquila jín Priscila táji tu'un káva'a nuun' ráno'ó. ²⁰Táji ntáká rá ñani' jín ku'va ya kúneí ini' ráa Cristo tu'un káva'a nuun' ráno'ó.

Jee ka'an' rán tu'un ká'án' va'a yíñú'un^a jín ñin inka rá tá'án rán teyu'ú yíñú'un ñin inka rán tá'án rán.

²¹Nu'u' Pablo, téé ni' tu'un káva'a ya'á kuajiaa' nuun' ráno'ó jín na'á maání'.

²²Retú néni ñin ñivi ntu nñú'un'-u Ito'o'-ó, jkosoninu ñivi vá! jIto'o'-ó ne'en'!

²³Koo ya maní' ini' Ito'o'-ó jín ráno'ó. ²⁴Jee nñú'un' ni' ntáká ráno'ó jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo Jesús.

^a 16:20 Tu'un ya'á ví teyu'ú ij'.

Tutu' uví' ntee Pablo nuun' rá ñivi ñuun' Corinto

Ntee Pablo tutu' nuun' rá ñivi ya kúnei ini'
ráa Cristo, ya néé' ráa ñuun' Corinto

1 Nu'u' Pablo, Cristo Jesús nteṭiñú re' nu'u', kuniso ni' tiñu apóstol ya tyúityí re' nu'u' sáva stúvi ni' tu'un re', sáni kuñi Ndiosí'. Nu'u' jín ñani'-ó Timoteo táji rán' tutu' ya'á nuun' ráno'ó, ya kúvi ñivi Ndiosí' ya jínú' ini' rán' Jesús, ya néé' rán' ñuun' Corinto, ya kútútú rán' yukuán. Jee suni táji rán' maa nuun' ntáká rá ñivi ya nsásín Ndiosí' sáva ki'i ráa nuun' re', ya néé' ráa ntáká rá ñuun' sánitiñ Acaya.

²Na ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo kune'yá ráa ráno'ó jín ya kune'e' va'a rán' sa'á ráa.

Tunó'ó nó'o Pablo

³Nákuetú'ún-ó Ndiosí', ya kúvi re' Ndiosí' nuun' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jee Tátá' Jesús kúvi re'. Kúvi re' Tátá'-ó ya kúná'ví ini' re' né'yá re' yó, jee kúvi re' Ndiosí' ya sukuáni násánei re' ini'-ó. ⁴Tyi suvire' násavá'a re' ini'-ó nuun' ntáká rá tunó'ó nó'o-ó, sáva suni maáo ranika' kuvi nasavá'a-ó ini' rá ñivi ya nó'o rá ñani tunó'ó. Tyi nasavá'a-ó ini' ráa sánikuá' nñasavá'a Ndiosí' ini'-ó. ⁵Tyi sáni nno'o ví'í Cristo tunó'ó, suni sukuán nó'o-ó tunó'ó jie'e' ya yí'í-ó nuun' re'. Jee retú kúkue'e' ví'í tunó'ó nó'o-ó vá, jee suni sukuán kúkue'e' ví'í násavá'a Ndiosí' ini'-ó jie'e' ya sá'á Cristo. ⁶Saájee, retú sáá nó'o rání' tunó'ó, jee nó'o rán' jie'e' táji rán' Tu'un Ndiosí' sáva násánei rán' ini' ránú, jín sáva xinánitá'ví' Ndiosí' ráno'ó jie'e' kuatyí ráno'ó. Áxí retú sáá násánei ini' rání', jee íyó sukuán sáva násánei Ndiosí' ini' ráno'ó [jín ya nanitá'ví' rán], jee sukuán sá'a-a ya kuiñi ni'in rán nuun' Cristo jee ke'ne' ini' rán jín tunó'ó kuno'o rán kuá' nó'o ránu'u'. ⁷Jee íyó kutú tu'un ne' ini' rání' ya kuiñi ni'in ránú, tyi jíní' rání' ya sánikuá' suni ne ta'an' ráno'ó nó'o rán tunó'ó jín ránu'u', jee suni sukuán ranika' násánei Ndiosí' ini' ne jí'ín ráno'ó jín ránu'u'.

⁸Ráno'ó ñanitá'an, kuñi rání' ya kuká'nú ini' ránú jie'e' rá tunó'ó ya nkiji siki' ránu'u' ni nnee' rán' ityi rá ñuun' tíñ Asia. Tyi nno'o rán' tunó'ó maá ve'í nasíkuiti' nsú kuá' kune'í rán' ka' jín fuersá' rán', ya ni ntuví níyo ka' tune'í ini' rán' ya kuteku' rán'. ⁹Tyi nkuvi ini' rán' kuéntá'

nsanáa' siki' ránu'u' ya kuvi' rán'. Soo nkuvi sukuán sáva ntu kúneí ini'-ó maáo, tyisa' sáva kuneí ini'-ó Ndiosí', ya suvire' ví ya nástekú' re' rá niyi. ¹⁰ Suvire' ví ya nsikáku re' ránu'u' nuun' tunó'ó manéátú'un kuvi' rán. Jee sikáku re' ránu'u'. Tyi íyó tuneí ini'-ó ya kunikin' re' sikáku re' ránu'u' ityinúun' ka', ¹¹ sáa tyíneí tá'an ránú ránu'u' ya jíkán' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' jie'e' ránu'u'. Jee suni koo kue'e' ñivi ku'va ráa ya kúta'vi' nuun' Ndiosí' jie'e' ta'vi' sikúta'vi' re' nuun' ránu'u' ya nama re' ránu'u' jie'e' jíkán' tá'ví' kue'e' ñivi jie'e' ránu'u'.

Nkatyi' Pablo na jie'e' tyi ntuví ñá'an' re' inka ítyí nuun' Corinto

¹² Su'va ká'an' téyí' rání', ya ne ánima' rán' jíní' rán' ya, ña'nu naa' rán' jee sain niyo ini' rán' ña'nu rán' jín rá ñivi ñivi ya'á, sáni kuíni Ndiosí'. Jee ví'í ká' jíní' rán' ya nsa'á rán' sukuán nuun' ráno'ó. Tyi ntu ñá'nu rán' sáni ya nítyí xíni' maárán', tyisa' tyíneí tyituvi Ndiosí' ránu'u' sa'á rán' sukuán, tyi íyó máni' ini' re' né'yá re' ránu'u'. ¹³ Jee rá tu'un ya téé rání' nuun' tutu', nsú tu'un ya ntu kúvi kiku'un ini' ránú ví-i. Tyi maá ni tu'un ya kúvi ka'vi rán' jee kúvi kiku'un ini' rán ví-i. Jee íyó tuneí ini' ni' ya kiku'un noo ini' rán nasa íyó ránu'u', ¹⁴ sánikuá' ya ñaku'un ini' rán sava. Tyi maárání' kúvi jie'e' ka'an' téyí' ránú, sánikuá' maáránú kúvi jie'e' ka'an' téyí' rání' kivi' niji Ito'o-ó Jesús.

¹⁵ Kúneí ini' ni' yukuán, saáva nkunaa' ini' ni' ya xí'nañú'ún ka' kuajiane'yá ni' ráno'ó, sáva kuvi ya vá'a nuun' ráno'ó ya uví' ítyí. ¹⁶ Nani ini' ni' ya kuajiane'yá ni' ráno'ó ni ityi kuajiaa' ni' nuun' nuun' Macedonia. Jee kuajiane'yá tuku ni' ráno'ó sáa níko ni' ne Macedonia. Sukuán jee sáva kuvi tyíneí rán nu'u', sáva k'i'in' ni' ityi nuun' Judea, nékúvi. ¹⁷ Sáa nkunaa' ini' ni' ya'á, ¿á nkasíkí ni' jie'e' ya ntu ñáne'yá ni' ráno'ó ya uví' ítyí, rúsa? Áxí, ¿á jiáni ini' ni' ya sa'á ni' sáni níyo ini' ni' kuéntá' ñivi ya ntu yí'í ráa nuun' Ndiosí', ya uví' nuun' jiáni ini'-i, ya sanaan' "kuvi, kuvi" kátyí' ni' soo tukuni "ntuví, ntuví" kátyí' ni', rúsa? ¹⁸ Soo sánikuá' naa' kúvi Ndiosí' jee síkúnkuvi naa' re' ya kátyí' re', jee suni sukuán tu'un kátyí' rání' nuun' ráno'ó, nsá' kátyí' rán' "kuvi" soo tuku "ntuví" kátyí' rán'. ¹⁹ Tyi Se'ya Ndiosí' kúvi Jesús ya kúvi Cristo, [ya ñani Ndiosí' sáva tatúní' nuun' ni'í]. Jie'e' Jesús ví ya nstékútu'ún ránu'u' nuun' ráno'ó. Nu'u' jín Silvano jín Timoteo ví ya nstékútu'ún rán' nuun' ráno'ó jie'e' re'. Jee nsá' uví' nuun' jiáni ini' Cristo jee ntuví nkátyí' re' "kuvi" soo tuku "nkúvi" nkatyi' re'. Tyisa' Cristo sukuáni kátyí' re' ya "kuvi". ²⁰ Tyi maá Cristo ví ya síkúnkuvi ntaká rá tu'un ya ntyisóyu'ú Ndiosí', jee kátyí' re' "kuvi". Saáva jie'e' Cristo kátyí'-ó "sukuán koo", "amén", sáva nákuetú'ún-ó ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú Ndiosí'.

²¹ Maá Ndiosí' ví ya sá'á ya ránu'u' jín ráno'ó ya íní nì'in kutú-ó nuun' Cristo. Jee ntetíñú re' yó yítíñú-ó nuun' re'. ²² Jee suni ntaji Ndiosí' Tatyí' Íí' re' k'i-i ini' ánima'-ó. Yukuán vá kúvi seyú' ya ntee re' ya stúvi re' ya kúvi-ó ñivi re'. Tatyí' Íí' re' ví ya táji yatyi' re' nuun'-ó ya stúvi ya naá' ya nì'in'-ó nì'i ta'vi' ya táji Ndiosí' nuun'-ó ityinúún' ka'.

²³ Soo jíní' va'a Ndiosí' ánima' nì' jee kána nì' re' ya ku'va re' ya naá' jie'e' nu'u'. Tyi jíní' re' ya kátyí' naa' nì', ya ntiá'an kuajiaa' nì' nuun' néé' rán nuun' ñuun' Corinto, sáva tyusáva nì' sa'á nì' ya koo tunku'iyá' ini' ráno'ó. ²⁴ Jee nsá' núní'in rán' koso' rán' nuun' ráno'ó jie'e' ityi ya kúneí ini' ránú Jesús. Tyisa' tá'an sátíñú nkáá kúvi rán' jín ráno'ó, sáva kusíi' ini' ánima' ránú. Tyi íní nì'in rán' jie'e' kúneí ini' rán' Cristo.

2 Saáva nu'u' nkunaa' ini' nì' ya nsá' kuajiaa' tuku nì' nuun' ráno'ó ya taji-i ya kukuéká ini' ránú. ² Tyi retú nu'u' nasa'á kuéká nì' ini' rán, saájee, ¿né ñn ví ya nasa'á sii' ini' nì', résa? Ntuví ka' ñivi tyi kuatyí maárano'ó ni ví-i, soo ¿naja kúvi sa'á rán maa retú ya nna'sa'á kuéká nì' ini' rán, résa? ³ Jee saáva sánikua' ntee nì' nuun' tutu' yukuán nuun' rán, sáva ré kenta nì' yukuán, jee ntuví nása'á kuéká rán ini' nu'u', tyisa' maárán ví ya íyó nasa'á sí' rán ini' nì'. Jee ne yutyí íní nì' nuun' ntáká ráno'ó ya sánikua' kusíi' ini' ánima' nì', jee ne jí'in ráno'ó kusíi' ini' ánima' rán. ⁴ Tyi ntee nì' tutu' vá nuun' rán, jie'e' nñani'vi' ví'í ini' nì' jee nnuku'iyá' nasíkuiti' ini' ánima' nì' jie'e' rán, jee ne nna'yu' ntenúún' nì' ntee nì' tutu' vá. Soo nsá' ntee nì' maa sáva nukuéká ini' rán, tyisa' sáva kuni' rán ya ñúnúun' nasíkuiti' nì' ráno'ó.

Nneká'nú ini' Pablo né'yá re' tee nsa'á kuatyí

⁵ Soo ñivi vá ya njí'a-a tunkuéká ini', jee nsú kuatyí nu'u' nna'sa'á kuéká ñivi vá ini' nì', tyisa' ne ntáká ráno'ó ranika' nani' níní nna'tyukuéká-a ini' ntáká ráno'ó. Soo ntu síki' ka' kátyí' nì'. ⁶ Jee jín ya nxínó'o ntáká maárán ñivi vá, jee jín yukuán jee nkuvi. ⁷ Jee saáva, íyó va'a ka' ya íyó kuneká'nú ini' rán kuneyá rán ñivi vá, jee nasav'a rán ini'-i, sáva nkúneí tunkuéká ini'-i jín-i. ⁸ Jee saáva náxiní'ví' nì' ini' rán, ya nástúvi naa' rán ya ñúnúun' nijia rán maa. ⁹ Tyi tutu' vá ntee nì' nuun' rán jie'e' tiñu ya'á, sáva kototúní' nì' ráno'ó sáva kuni' nì' retú kánjíá rán ntáká tiñu ntatúní' nì'. ¹⁰ Jee saáva, retú neká'nú ini' rán jie'e' nani' kuatyí ya nsa'á ñn ñivi, jee sunisaá neká'nú ini' nì' maa. Tyi retú íyó na neká'nú ini' nì', jee ityinúún' Cristo nneká'nú ini' nì' nne'yá nì' ñivi vá sáva kuvi ya vá'a nuun' ráno'ó, ¹¹ sáva nkúneí ku'na' maá ñá'nú naní Satanás koso'-o nuun'-ó, tyi jíní'-ó rá máhá' re'.

**Nkuníní ini' Pablo jie'e' rá ñanitá'án
ñuun' Corinto, ni néé' re' ñuun' Troas**

¹² Jee sáa nkenta ni' nuun' ñuun' Troas, sáva stekútu'ún ni' tu'un vá'a jie'e' Ito'o'-ó Cristo, jee nsine re' ityi nuun' ni' sáva katyitu'ún ni' tu'un re' yukuán. ¹³ Soo nkuníní ini' ánima' ni', tyi ntu nnáni'in' ni' ñani'-ó^a Tito yukuán. Saájee nka'an' ntí' jín rá ñivi ñuun' Troas, jee kuá'an' ni' ityi rá ñuun' tñn Macedonia.

Sá'a Cristo ya kunei rán'

¹⁴ Soo kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí', tyi suvire' vá sukuáni náka re' ránu'u' sáva stúvi re' ya kunei re' siki' ni' jie'e' ya nsa'á re' jín ránu'u', kuéntá' iin desfile stúvi-i ya nkunei iin general sáa nkantá'án re'. Náka Ndiosí' ránu'u' sukuán jie'e' yí'í rán' nuun' Cristo. Jee jiátíñú re' ránu'u' sáva sikútenuun rán' tu'un vá'a Cristo ntaká ityi, sáva kuvi kuni' rá ñivi ini' re', kuéntá' kuá' jiétenuun xiko' jiávixi'. ¹⁵ Tyi kúvi rán' kuéntá' xiko' sujie ya sókó' Cristo nuun' Ndiosí', jee sukuán kúvi rán' sáa stékútu'ún rán' tu'un re' nteñu rá ñivi ya nátava' Jesús raa nuun' kuatyi raa síkaku re' raa, jín nteñu rá ñivi ya sjíta Ndiosí' raa, ya kuéntá' ní'i' raa nuun' re'. ¹⁶ Jee nuun' rá ñivi ya jíta vá, jee kúvi rán' kuéntá' xiko' niyi nuun' raa, ya kútyi ini' raa tu'un stékútu'ún rán', jee tu'un vá sá'a-a ya kuéntá' ní'i' raa nuun' Ndiosí'. Soo nuun' rá ñivi ya síkaku Jesús raa, jee kúvi rán' kuéntá' iin xiko' ya sá'a-a ya kuteku', tyi tu'un vá sá'a-a ya kuteku' raa níinkáni nuun' re'. Jee, ¿ne iin kee kunei sa'á tiñu ya'á ya sikútenuun-u tu'un re', résa? ¹⁷ Soo ránu'u', tyi ntuví núkú rán' táv'á' rán' xu'ún jie'e' Tu'un Ndiosí', kuéntá' sá'a kue'e' rá tee, [jee ntu sama rán' maa]. Tyisa' jíní' Ndiosí' ya sain ñú'ún ini' rán' kátyí' rán' tu'un re', tyi maá Ndiosí' ví ya ntají re' ránu'u' ya stékútu'ún rán' tu'un re'. Jie'e' yí'í rán' nuun' Cristo kátyí' rán' tu'un re'.

Tu'un jie'e' tratú' jiáá

3 ¿Á jiáni ini' ránú ya nákiyé' tuku rání' ya nákutíñú va'a rán' jie'e' maarán' rúja? Áxí, ¿á íyó taji rán' nuun' ráno'ó tutu' ya nákutíñú va'a-a jie'e' ránu'u' rúja?, áxí, ¿á íyó taji ránú tutu' sukuán nuun' ránu'u', sáni jiniñú'ún sava inka ñivi rúja? ² Soo ntuví, tyi ráno'ó vá kúvi kuéntá' iin tutu' ya nákutíñú va'a-a jie'e' ránu'u'. [Ñú'ún ini' rání' nasa kunei va'a ini' ránú Jesús níkn' rán re'] kuéntá' iin tutu' ya néé' ini' ánima' rání'. Jee kuvi kuni' ni'í' rá ñivi maa jee

^a 2:13 Ñani' ni'

sukuán kuéntá' kúvi ká'vi ráa maa. ³Tyi nijin' túvi ya kúvi ránú kuéntá' iin tutu' ya ntee maá Cristo, jie'e' tiñu re' ya nsa'á rání' nuun' ráno'ó. Soo nsú jín iin tutu' jín tinta lapí' ntee re' maa, tyisa' jín Tatyí' Íí' Ndiosí', ya tékú' re'. Jee ni ntuví ntée re' maa nuun' yuu' tiáxín [kuéntá' ntee Ndiosí' rá tu'un ya ntatúní' re' jee njia'a re' maa nuun' Moisés, tió' tyíji]. Tyisa' ntee re' maa ini' ánima' ñivi.

⁴Jee kátyí' rání' sukuán, tyi ne yutyí kúneí ini' rán' Ndiosí' sá'á Cristo. ⁵Jee nsú nuun' ránu'u' kéne ya tu'va rání', saáva ntu kúvi kani ini' rán ya vají ne nuun' maárán' ya kee kuneí rán' sa'á rán' nani tiñu táji Ndiosí'. Tyisa' ne nuun' maá Ndiosí' vaji ya tu'va rán' kuneí rán' sá'á rán' maa. ⁶Tyi suni maaré' ví ya nsa'á re' ya tu'va rán' sátíñú rán' nuun' re', jie'e' tratú' jiáá ya ñakin' Ndiosí' naja ki'i ñivi nuun' re'. Jee tratú' jiáá ya'á nsú ley ví-i ya ntee re' sáva tatúní' re' nuun' rá ñivi. Tyisa' tratú' jiáá ví ya táji re' Tatyí' Íí' re' nuun'-ó sáva ki'i-i ini' ánima'-ó. Tyi ley ya ntee nuun' tutu', jee síjita-a yó ya kuéntá' ní'i'-ó nuun' Ndiosí'. Soo Tatyí' Íí' re' ví ya xitékú'-u yó nínkání nuun' re'.

⁷Jee ley vá ya sá'á-a ya kuéntá' ní'i' ñivi nuun' Ndiosí', jee ntee Ndiosí' maa nuun' yuu' tiáxín jee njia'a re' maa nuun' Moisés, jee vii' kúñá'nú ley vá ya nkenta nuun' Moisés ya ñanute' nasíkuiti' nuun' re', ya ni ntuví nkúvi kune'yá va'a rá ñivi Israel nuun' re'. Saájee kuéeni kuéeni na'va' nuva vá nuun' re'. Jee retú maá ñá'nú nasíkuiti' kúvi ley vá ya sá'á-a ya kuéntá' ní'i' ñivi nuun' Ndiosí', ⁸soo sa' ví'í ká' vii' kúñá'nú nasíkuiti' tratú' jiáá ya sátíñú Tatyí' Íí' re' ini'-ó. ⁹Tyi retú vii' kúñá'nú nasíkuiti' tiñu ya síjita-a rá ñivi, soo sa' ví'í ká' vii' kúñá'nú nasíkuiti' ka' tiñu ya sífyo re' kuatyí-ó sáva ku'vayú' re' ya kinoo naa'-ó nuun' re'. ¹⁰Tyi sú ley vá nkuñá'nú ví'í-i ne tiempú' yukuán, jee ntuví kúñá'nú-u, nsú ká' kuá' vii' kúñá'nú nasíkuiti' ka' tratú' jiáá ñakin' Ndiosí'. ¹¹Jee retú nkenta ru ley vá nkuñá'nú nasíkuiti'-i ya núun-u vitan ne jíta-a, soo maá kúñá'nú nasíkuiti' ka' ví tratú' jiáá, ya kínóo-o nínkání.

¹²Jee jie'e' íyó kutú tuneí ini'-ó ya sa'á Ndiosí' sukuán, jee saáva íyó neí ini'-ó. ¹³Jee ntuví sá'á rán' kuéntá' nsa'á Moisés, ya ñasi' re' nuun' re' jín iin sa'ma, sáva nkuné'yá va'a rá ñivi tata' Israel nasa kuá' ná'vá' nuva jánute' nuun' re' ya kuanaan'-a. ¹⁴Soo yúú antúní' rá ñivi vá. Tyi ne vitan jee sáá ká'vi ráa tratú' tú'ú ñakin' Ndiosí' ne yana'án, kuéntá' kínóo sa'ma vá jiásí' antúní' ráa jee ntu kuíyo-o, tyi kuatyí kuíyo sa'ma vá sáá ki'i iin ñivi nuun' Cristo. ¹⁵Soo ne vitan, tyi sáá ká'vi ráa tratú' tú'ú vá ya ntee Moisés, jee kuéntá' retán' jiásí' iin sa'ma nuun' ánima' ráa. ¹⁶Soo sáá kivi ñivi nuun' Ito'o'-ó, saájee kuéntá' kuíyo sa'ma vá ya ñasi' nuun' antúní' ñivi vá. ¹⁷Tyi Ito'o' vá ví Tatyí' Íí'. Jee nuun' íyó Tatyí' Íí' Ito'o'-ó ini' ánima' ñivi, jee nákuñi' núne ñivi vá nuun' xintíín ley vá. ¹⁸Jee jie'e' sukuán, vátyóo ntaká maáo kuéntá' ntu ka' násí' nuun'-ó. Tyi kúvi-ó kuéntá' iin espejo

né'yá-ó ya vii' kúñá'nú Ito'o'-ó jee jiánute'-ó nuva Ito'o'-ó, tyi maa Tatyí' Íí' re' sá'á ya ne jí'ín-ó vii' kua'an' kua'an' kúvi-ó sánikua' vii' kúñá'nú Ito'o'-ó, tyi ya vii' kua'an' sáma re' ini'-ó sáva koo-ó kuéntá' íyó maá Ito'o'-ó. Su'va sá'á Ito'o'-ó ya maaré' ví Tatyí' Íí'.

4 Jee saáva ntuví núun ini' rání', tyi jie'e' nkuná'ví ini' Ndiosí' nne'yá re' ránu'u', saáva nni'in' rán' tiñu ya'á ya nte'tiñú Ndiosí' ránu'u' stékútu'ún rán' jie'e' tratú' jiáá. ²Jee jíniyo rání' sá'á rán' rá tiñu yísé'í ya kúvi tu'un kánuun sá'á ñivi. Jee ni ntuví jíka rán' jín tiñu máñá'. Jee ni ntuví sáma rán' sáá ká'án' Tu'un Ndiosí'. Tyisa' stúvi nijin' rán' tu'un naa' Ndiosí', jee sukuán nákutíñú rán' jie'e' maárán' sáva kuni' ntaká rá ñivi ne ánima' raa ya naa' íyó rán'. Jee jíni' maá Ndiosí' ya naa' íyó rán'. ³Tyi retú tu'un yísé'í ví tu'un va'a jie'e' Cristo ya stékútu'ún rání' ya ntu jiáku'un ini' ñivi maa, soo kuatyí yísé'í tu'un vá nuun' rá ñivi ya kuánaan' nuun' Ndiosí'. ⁴Maá kuí'na' kúñá'nú ya yósó' nuun' rá ñivi ñiví ya'á tiempú' vitan kuéntá' iin ndiosí', jee sá'á re' kuneen' antúni' rá ñivi vá, ya ntu ínú' ini' raa Cristo, ya kuéntá' kuáá raa, sáva ntuví jiá'a re' tu'un vá'a jie'e' Cristo natuun'-u ini' ánima' raa, sáva ntu kuni' raa ya máá kúñá'nú Cristo ya iin ni kúvi re' jín Ndiosí' ya tuvi nijin' sáá íyó Ndiosí'. ⁵Jee nsú jie'e' maárání' ví ya stékútu'ún rán', tyisa' kátyítu'ún rán' ya Ito'o' nuun' kuáiyó ví Jesús ya kúvi Cristo. Jee ránu'u' tyi kúvi rán' kuatyí musú' ni ya sátíñú rán' nuun' Jesús nuun' ya vá'a ráno'ó. ⁶Tyi Ndiosí' ví ya ntatúni' re' ya tuun' ñu'un' nuun' neen' sáá nsa'á re' ñiví. Suni maá Ndiosí' ví ya stúún' re' ini' ánima'-ó sáva tuun' ini' ánima'-ó ya kuni'-ó ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú re' tyi jíni'-ó ini' Jesús ya kúvi Cristo, kuéntá' jiánute' nuun' re'.

Jiá'nu-ó jín tu'un kúneí ini'-ó Cristo

⁷Sú stúún' re' ini' ánima' rán' ya yíyá'vi nasíkuiti' soo kúvi kuéntá' yí'í vá ini' iin kisi' ñu'un. Tyi maárán' kúvi kuéntá' kisi' ñu'un vá ya ntu íyó fuersá' rán' sáva sa'á rán' tiñu re'. Vaji fuersá' mánasí ne nuun' Ndiosí' sáva sikúnkuví rán' maa. Jee ntu vaji fuersá' vá nuun' ránu'u'. ⁸Jee súka' ntaká nuun' tá'an' rán' tunó'ó, soo ni ntuví jiáxin tunó'ó ránu'u'. Súka' kúnaan' ini' rán' nasa sa'á rán', soo ntu ítyí nnúun ini' rán'. ⁹Jee súka' jíto u'ví' ñivi ránu'u', soo Ndiosí' tyi ntuví xínóo maaré' ránu'u'. Súka' núkú rá ñivi xin'í' raa ránu'u', soo ntu nxináán' raa ránu'u'. ¹⁰Né ni ví nkuví kua'an' rán', sukuáni jie'né' ini' rán' kuví rán' jie'e' tiñu sá'á rán' nuun' Jesús kuéntá' ní'i' re' jie'e' rán'. Sáva suni sukuán túvi nijin' ya jiá'nu rán' sáni ña'nu Jesús ya tékú' re' ini' yikikúñu rán' jee táji re' fuersá' nuun' rán'. ¹¹Tyi ni néé' rán' tékú' rán' ini' ñiví ya'á, jee sukuáni núkú ñivi ka'ni' raa ránu'u' jie'e' yítíñú rán' nuun' Jesús. Jee sukuán túvi ya tékú' Jesús ini' yikikúñu rán'

ya kuvi'-i, jee sátíñú re' ini' rán'. ¹² Saájee sátíñú re' ini' ránu'u' sáva ñin ni íyó ini' rán' kuvi' rán' jie'e' tiñu sá'á rán' nuun' re', soo jie'e' ya'á satíñú re' ini' ránú ní'in' rán kuteku' rán níinkání jín re'.

¹³ Jee nuún kúneí ini' rán' Ndiosí' ne ánima' rán' sánikua' nkunéí ini' maá tee ya ntee re' salmo níso nuun' Tutu' Íí'. Jee sánikua' kátyí' re': "Nínu' ini' ní' Ndiosí', saáva nka'an' ní' tu'un re'", jee saáva suni sukuán ínú' ini' ránu'u' Ndiosí', jee saáva ká'an' rán' tu'un re'. ¹⁴ Tyi jíní' rán' ya maá Ndiosí' ya nñastekú' íi' re' Ito'o'-ó Jesús jee nxínákóo re' yíkikúñu-u, jee suni sukuán ne jí'in-ó nastekú' íi' re' yó jie'e' yí'í-ó nuun' Jesús jee xinákóo re' yíkikúñu-ó, jee kína'ka nkáá re' ránu'u' jín ráno'ó naku'va re' yó nuun' Jesús. ¹⁵ Saáva ní'í ya'á kúvi ya vá'a nuun' ráno'ó. Jín sáva kukue'e' ka' ñivi ní'in' ya maní' ini' Ndiosí' jín raa. Saájee sáva kukue'e' nasíkuiti' ka' rá ñivi ku'va raa ya kúta'vi' raa nuun' Ndiosí', sáva stúvi-ó ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú Ndiosí'.

¹⁶ Saáva, ntuví nuun ini'-ó. Súka' kuani'í nijia yíkikúñu-ó, soo vitan nteen' nújiáá ánima'-ó sá'á Ndiosí'. ¹⁷ Tyi súnika' nó'o-ó ñiví ya'á, soo víyáxín kúvi rá tunó'ó vá jee núún ni ví-i, tyi sá'á-a ya ní'in'-ó ta'vi' ya vii' kúñá'nú nasíkuiti' ka' sáá kune'e'-ó níinkání jín Ndiosí'. ¹⁸ Ntu tñin kuéntá'-ó rá túvi né'yá-ó ñiví ya'á. Tyisa' tñin kuéntá'-ó ya vii' kúñá'nú ka' ya ntu túvi né'yá-ó. Tyi ya túvi né'yá-ó tiñu núún ni ví-i. Soo rá tiñu ya ntuví túvi nijin' né'yá-ó, jee suvi-i ví ya koo níinkání.

5 Tyi jíní'-ó ya yíkikúñu-ó ya kúmí'-ó ini' ñiví ya'á, jee kúvi-i kuéntá' ñin vesayo ya jíanaan'. Soo jíní'-ó ya sáá kinaan'-a, jee natají Ndiosí' ñin yíkikúñu jíáá nuun'-ó ya koo níinkání. Jee yukuán kúvi kuéntá' ñin ve'i jee íyó-o ñuun' íyó antiví súkún. Soo ntuví kúvi-i ñin ve'i ya sá'á ñivi jín na'á-a, tyi maá Ndiosí' nsa'á maa. ² Jee suni ni néé'-ó ya'á, ne ké'en-ó kueka', tyi kúvi ví'í ini'-ó naku'un-ó yíkikúñu jíáá-ó vá, ya kúvi kuéntá' ve'i-ó vá, ya ní'in'-ó ne antiví súkún ne nuun' néé' Ndiosí'. ³ Jee sunisaá ku'un nijia-ó yíkikúñu-ó vá, kuéntá' naku'un-ó sa'ma, jee nsá' kuvi koo sñin-ó nuun' ñin yíkikúñu, ya kúvi kuéntá' koo ñiin-ó. ⁴ Tyi ni íyó-ó ini' vesayo-ó ya'á, ya kúvi yíkikúñu-ó ya'á, jee ké'en-ó kueka' tyi jíáku nijia ini'-ó, nsú jie'e' ya kuíni-ó ya xinóo-ó yíkikúñu-ó ya'á, tyisa' jie'e' kuíni-ó ku'un-ó yíkikúñu jíáá-ó, sáva yíkikúñu-ó ya jí'í' ní'í kuiti'-i sama jee koo yíkikúñu jíáá kuteku' níinkání. ⁵ Soo maá Ndiosí' ví ya nsástákoo re' yó sáva ní'in'-ó yukuán. Jee ntaji yatyi' re' Tatyí' Íí' re' yí'í-i ini'-ó, ya stúvi ya naá' ya ní'in' nijia-ó yíkikúñu jíáá.

⁶ Jee saáva, sukuáni ne yutyí kúneí ini'-ó ya'á, jee jíní'-ó ya ni íyó-ó ini' ve'i-ó ya'á, ya kúvi yíkikúñu-ó, jee íyó íká-ó nuun' kune'e'-ó kune'yá jínúun' máá maáo nuun' Ito'o'-ó. ⁷ Tyi níkin'-ó jíá'nu-ó sáni kuíni re' jie'e' kúneí ini'-ó re', jee nsú jie'e' ya túvi né'yá-ó ñiví ya'á. ⁸ Soo ne yutyí kúneí ini'-ó Ndiosí', jee kée ka' kene-ó ve'i-ó ya'á, ya kúvi yíkikúñu-ó, jee kí'in'-ó nuun' kune'e'-ó jín Ito'o'-ó. ⁹ Jee saáva vane' nú'ún ini'-ó

kue'nu-ó sánikuá' kúvá'a ini' re' né'lyá re' sáá sá'á-ó, v̄ani íyó-ó ini' ve'i-ó yá kúvi yikikúñu-ó ya'á, áxí v̄ani retú sú ká' yá nkene-ó k̄i'in'-ó kune'e'-ó jín re'. ¹⁰Tyi ntaká-ó saá íyó k̄i'in'-ó kuiñi-ó nuun' ke'ne' Cristo rá tiñu nsa'á-ó, sáva ta iin iin-ó ni'in'-ó sánikuá' naja nsa'á-ó, v̄ani tiñu vá'a áxí v̄ani tiñu nívá'a, sáá niyo-ó jín yikikúñu-ó ini' ñiví ya'á.

Tu'un jie'e' ya mañi' Ndiosí' jín-ó

¹¹Jee saáva, jíní' rání' ná kúvi yá ñúyú'ví ini' rán' nuun' Ito'o'-ó. Jee saáva núkú rán' sijínú' rán' ini' ñivi k̄ivi ráa nuun' re'. Jee túvi kájí nuun' maá Ndiosí' sáá ñú'ún ini' ánima' rán'. Varésukuán jee suni sukuán túvi kájí nuun' ránú yá naa' kúvi rání'. ¹²Jee nsá' nákutíñú v̄a'a tuku rán' jie'e' maarán' nuun' ráno'ó. Tyisa' táji rán' ityi sáva kúvi ka'an' téyí ránú jie'e' ránu'u' sáva kúvi naxiníko' ránú nuun' rá ñivi yá ká'an' téyí ráa jie'e' sáá túvi ráa nuun' inka ñivi, jee nsú jie'e' sáá íyó ánima' ráa. ¹³Tyi retú jiáni ini' ñivi yá tee jíkó xíní' kúvi rání', jee kúvi rán' sukuán sáva jiátíñú Ndiosí' ránu'u'. Soo retú íyó vá'a x̄iní' rání', kúvi rán' sukuán sáva kuvi yá vá'a ráno'ó. ¹⁴Tyi jie'e' yá ñúnúun' Cristo yó ví yá tétuvi-i ránu'u' yá kitíñú rán' nuun' re'. Jee yá nku'túní' ini' rán' ya'á, yá Cristo ni'i' jie'e' kuáiyó ñivi jee saáva íyó kuéntá' ní'i' ntaká-ó jín re'. ¹⁵Jee ni'i' re' jie'e' ntaká ñivi, sáva rá ñivi yá tékú' ráa ntuví ka' jiá'nu ráa yítíñú ráa nuun' maaráa, tyisa' kue'nu ráa kitíñú ráa nuun' maaré' yá ni'i' re' jee nna'teku' ii' re' nnakoo yikikúñu re' nkene re' nteñu rá níyi sáva kuvi yá vá'a ráa.

¹⁶Jee saáva, ne vitan ntuví ka' jiáni ini' rání' jie'e' ni iin ñivi, sánikuá' jiáni ini' rá ñivi ñiví ya'á, yá ntu yí'í ráa x̄intíñú Cristo. Sú ñani ini' rán' sukuán jie'e' Cristo, soo ntuví ka' jiáni ini' rán' sukuán jie'e' re'. ¹⁷Jee saáva retú néni iin ñivi yá yí'í-i nuun' Cristo, jee kúvi ñivi jiáa nsa'á Ndiosí'. Jee ya kuajia'a sáá ña'nu-ó tiempú' yata', jee nnujiaá sáa jiá'nu-ó nuun' Cristo. ¹⁸Jee maá Ndiosí' ví yá sá'á re' ntaká rá tiñu vá, tyi jie'e' yá nsa'á Cristo, jee nsa'á re' yá nnumañi'-ó jín re'. Jee ntaji re' tiñu nuun' ránu'u' sáva katyitu'ún rán' tu'un re' jie'e' yá kúvi ni'in' ñivi yá numañi' re' jín ráa. ¹⁹Tyi jie'e' yá nsa'á Cristo, nsa'á Ndiosí' yá kúvi númání' rá ñivi ñiví jín re'. Jee ntuví nnásikúni'i re' s̄ik̄i' ráa rá kuatyí nsa'á ráa yá njia'a ráa nuun' yá ntatúní' re'. Jee nte'tíñú re' ránu'u' yá kátyitu'ún rání' tu'un re' jie'e' yá kúvi numañi' re' jín rá ñivi. ²⁰Jee saáva ránu'u', ntají Cristo yítíñú rán' nuun' tiñu re', maá Ndiosí' jiátíñú re' ránu'u' jíkán' tá'ví' re' nuun' ráno'ó yá kuéntá' ká'an' re' sáa ká'an' rán'. Jee nuun' súví Cristo, jíkán' tá'ví' rán' nuun' ráno'ó, yá numañi' ránú jín Ndiosí'. ²¹Tyi Cristo, jee ni ntuví íyó kuatyí re', soo nsa'á Ndiosí' yá kuniso Cristo kuatyí-ó, sáva kúvi yá vá'a nuun'-ó, sáva sa'á re' yá naa' kúvi-ó sánikuá' kúvi Ndiosí', jie'e' yá yí'í-ó nuun' Cristo.

6 Jee saáva ránu'u', tá'án sátíñú kúvi rán' jín Ndiosí', jee jíkán' tá'ví' rán' nuun' ráno'ó ya koto ní'in' ka'á rán' ya maní' ini' Ndiosí' né'yá re' ráno'ó. ²Tyi kátyí' Ndiosí' nuun' Tutu' Íí' níso tu'un re' ya:

Maá tiempú' ñani nì' jee ntiin kuéntá' nì' tu'un nìkan' tá'ví' nú.
Jee maá kivi' ya nsikáku nì' ñivi nuun' kuatyí-i, jee
ntyinei nì' no'ó.

Tiin kuéntá' rán, vitan ví maá tiempú' ya ñani Ndiosí'. Tiin kuéntá' rán, vitan ví maá kivi' ya sikáku re' ñivi.

³Jee ni ntuná' sá'á rání' sáva ntu xinínkava rán' ñivi sáva ntu kasi' rán' tiin ráa Tu'un Ndiosí', sáva nkuví tyikuatyí ráa sikí' tiñu sá'á rán' nuun' Ndiosí'. ⁴Tyisa', ntaká nuun' ya kúvi, stúvi rán' ya kúvi rán' musú' ya sátíñú nuun' Ndiosí',

jié'e' ya kúní'in rán' íñí nì'in rán' jín Cristo,

jín nuun' ya kúmání' nuun' rán',

jín nuun' ya víjí sá'á-a nuun' rán',

⁵jín nuun' ya njiá'a ñivi ránu'u',

jín nuun' ya ntyí'i ñivi ránu'u' ini' vekaa,

jín nuun' ya nnenta kue'e' ñivi sikí' ránu'u' ya nukú

ráa tuntíxín jín rán',

jín nuun' tiñu véi nsá'á rán',

jín nuun' kue'e' ítyí ntu nkixi' va'a rán',

jín nuun' ya nnee' nite' rán',

⁶jín jié'e' ninu'un jiá'nu rán',

jín jié'e' jíní' va'a rán' sáni kuíni Ndiosí',

jín jié'e' ya ká'nú ví'í íyó ini' rán' jié'né' ini' rán' nuun'

tunó'ó vaji sikí' rán',

jín jié'e' kúvá'a ini' rán' jín ñivi,

jín jié'e' yí'í Tatyí' Íí' ini' ránu'u',

jín jié'e' sain nú'ún ini' rán' ñúnúun' rán' ñivi,

⁷jín jié'e' ká'án' rán' ya naá',

jín jié'e' sátíñú fuersá' íí' Ndiosí' jín ránu'u',

jín jié'e' jiá'nu naa' rán' nuun' Ndiosí',

jín jié'e' ya ntaji Ndiosí' nuun' rán' sáva sa'á rán' tiñu naa'

sáva nama rán' tu'un naa' kuá'á sátín.

⁸Jee suni stúvi rán' sáá sátíñú rán' nuun' Ndiosí' sáá sá'á ñá'nú ñivi nuun' ránu'u',

jín sáá jiá'a ráa tu'un kánuun nuun' ránu'u',

jín sáá ká'án' va'a ñivi jié'e' rán',

jín sáá ká'án' niva'a ñivi jié'e' rán',

jín sáá kátyí' ñivi ya tee xíná'ví ví rán' sú tee naa' ví rán',

⁹jín sáá kátyí' ñivi ya ntu jíní' ráa ránu'u',

soo jíní' va'a Ndiosí' ránu'u',

jín sáá kátyí' raa ya jí'í' rán',
 jee tiin kuéntá' rán' ya tékú' ii' rán',
 jín sáá xínó'o raa ránu'u',
 soo ntu ña'ni' raa ránu'u',
¹⁰jín sáá kúkuéká ini' rán',
 soo sukuáni íyó tɔ'un kúsí' ini' ánima' rán',
 jín tɛe lá'ví kúvi rán',
 soo jiá'a rán' nuun' kue'e' ñivi ya yíyá'vi ka' ya jiá'a Ndiosí',
 jín sáá ni ntuná' kúmí rán',
 soo kúmí rán' ni'i ya yíyá'vi ka' ya ní'ín' rán' nuun' Ndiosí'.

¹¹Jee ráno'ó ñanítá'án ya néé' ñuun' Corinto, núne yu'ú rání' kájí kátyí' rán' nuun' ráno'ó ni'i ya naá', jee nsine rán' ni'i ánima' rán' nuun' ráno'ó. ¹²Jee ntu jiásí' rání' nuun' ánima' ráno'ó ya kunuun' rán ránu'u', tyisa' sukuán jiásí' ránú ánima' maárán. ¹³Soo kátyí' ni' nuun' ráno'ó kuéntá' nuun' se'ya ni', ya nasa'á ránú sáni nsa'á rání' nuun' ráno'ó, jee sine rán ánima' rán nuun' ránu'u'.

Kúvi-ó veñu'un Ndiosí' tékú'

¹⁴Koto síkánítá'án rán maárán jín rá ñivi ya ntu ínú' ini' raa Cristo sáva kue'nu rán sáni ya ntu kunuún ini' jín Tɔ'un Ndiosí', tyi sukuán kúvi kuéntá' néta'án sín sín nuun' uvi' kiti iin yugú'. ¿Soo nasa kúvi kanítá'án rá ñivi kínóo naa' nuun' Ndiosí' jín rá ñivi ntu kínóo naa' raa nuun' re' rúja? Jee, ¿nasa kanítá'án ñu'un' jín ya neen' rúja? ¹⁵Jee, ¿á kúvi koo nuún ini' Cristo jín Belial, ya [suni naní Satanás] rúja? Jee, ¿ná kúvi ya ketá'án ini' ñivi ya kúneí ini' raa Cristo jín ñivi ya ntu kúneí ini' raa re', rúsa? ¹⁶Jee, ¿ná kúvi ya kétá'án veñu'un Ndiosí' jín rá nantíñú ya nsú Ndiosí' ví-i ya néñu'un ñivi rúja?^a Tyi maáo kúvi-ó veñu'un Ndiosí' tékú', tyi yí'í re' ini'-ó, sáni nkatyi' re':

Kunee' ni' nteñu raa jee kakanuun ni' satíñú ni' ini' raa.

Jee maání' kuvi Ndiosí' raa.

Jee suviráa kuvi ñivi maání'.

¹⁷Jee suni sukuán ntatúni' Ito'o'-ó:

Saáva kene ránú nteñu raa,

jee sa'á sín rán maárán,

jee koto na ké'í rán rá tiñu ya ntɔ'ví íyó ninu'un.

Jee ku'vayu'ú ni' ya kuvi rán ñivi ni'.

¹⁸Jee kuvi ni' Tátá' rán,

jee kuvi rán rá se'ya yí'í ni' jín rá se'ya sí'í ni',

^a 6:16 Ídolo ví néni iin nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí' ya néñu'un ñivi.

kátyí' Ito'o'-ó Ndiosí' yá níso ni'i fuersá' kúná'nú
nasíkuiti' re' nuun' kuáiyó.

7 Jee ráno'ó ñanitá'án yá ñúnúun' ni', nni'in'-ó tu'un ya'á
yá ntyisóyú'ú Ndiosí' sa'á re' jín-ó. Jee saáva íyó koo noo
ninu'un-ó yá nkí'i-ó nuun' ntaká yá sáté'én yikikúñu-ó jín
áníma'-ó nuun' Ndiosí'. Jee íyó kujia ini'-ó sasíñ-ó maáo yá
nkí'i-ó nuun' yá nívá'a, tyi ñúyú'ví ini'-ó Ndiosí'.

Nsama ini' rá ñanitá'án yá néé' ñuun' Corinto

² Kune ránú áníma' rán nuun' ránu'u'. Tyi ntuná' njiá'a nsa'á rání'
nuun' ni ñin ñivi, jee ntuná' nsjíta rán' ni ñin ñivi, jee ntuná' nxíní'i
rán' ni ñin ñivi. ³ Soo nsá' kátyí' ni' ya'á sáva tee ni' síkí' ráno'ó, tyi ya
nkatyi' ni' xí'na, yá ñúnúun' rán' ráno'ó ñú'ún ini' áníma' rání' ráno'ó,
vani kuvi' rán' jín ráno'ó vani kuteku' rán' jín ráno'ó. ⁴ Jee ká'án' neí
ini' ni' jín ráno'ó. Jee ká'án' téyí ni' jie'e' ráno'ó. Tyi núvá'a ini' ni'
jee kúsí' nasíkuiti' ini' áníma' ni' sú nasa ka' ntaká tunó'ó nó'o rání'.
⁵ Tyi máá naá' nijia sáá nkenta rání' nuun' ñuun' Macedonia, jee ntuví
nnájiávi ñuné'yú' rán', tyisa' ntaká nuun' nno'o rán' tunó'ó, nñutiyyú'
rán' nsa'á ñivi tuntíxín jín rán', jee nñu'un yú'ví ini' rán'. ⁶ Soo Ndiosí',
yá násavá'a re' ini' rá ñivi yá núkuéká ini' raa, jee nnasavá'a re' ini'
rán' sáá nkiji Tito. ⁷ Jee nsú kuatyí yá nkiji Tito núvá'a ini' rán', tyisa'
sumi nnasavá'a re' ini' ránu'u' jie'e' yá núvá'a ini' re' jie'e' ráno'ó. Tyi
nñakani re' nuun' ránu'u' yá ñú'ún ví'í ini' ránú kune'yá tuku rán
ránu'u', jín yá ñú'ún kuátyi ini' ránú jie'e' yá nsa'á ránú, jín jie'e' yá
nání'ví' ini' rán jie'e' ránu'u'. Jee saáva kúsí' ví'í ka' ini' áníma' ni'.

⁸ Jee tutu' yá ntaji ni' nuun' ráno'ó, jee súka' nsa'á-a yá nnukuéká
ini' ránú, soo ntu ñukuátyi ini' ni'. Súka' nñukuatyí ini' ni', nékúvi,
tyi jíni' ni' yá nñukuéká ini' rán inúún ni. ⁹ Soo vitan jee kúsí' ini'
ni', soo nsú jie'e' yá nkukuéká ini' rán, tyisa' jie'e' yá nkukuéká ini'
rán vá nsa'á-a yá nñakani ini' rán. Jee sukuán nkukuéká ini' rán
sáni kuíni Ndiosí'. Saáva ntuná' nsúkuíta rán nuun' Ndiosí' jie'e' yá
nsa'á rání'. ¹⁰ Tyi tunkuéká íyó ini' ñivi sáni kuíni Ndiosí', jee yukuán
sá'á-a yá nakani ini' raa yá kenta síkáku Ndiosí' raa jie'e' kuatyí raa,
jee ntu ñukuátyi ini' raa jie'e' vá. Soo tunkuéká íyó ini' rá ñivi ñiví,
yá ntu yí'í raa xintíín Ndiosí', jee yukuán sá'á-a yá kuéntá' kuvi'
raa nuun' Ndiosí'. ¹¹ Tyi tunkuéká niyo ini' rán sáni kuíni Ndiosí',
jee tiin kuéntá' ránú ná kúvi yá nsa'á-a ini' áníma' rán:

¡Na ka' ntiin ñá'nú rán tiñu ya'á!

¡Na ka' nnakuñi' rán jín ránu'u'!

¡Na ka' nkítí' ini' maárán jie'e' yá nsa'á rán!

¡Na ka' nñuyú'ví ini' rán Ndiosí'!

¡Na ka' nñu'un káñá ini' rán kune'yá tuku rán ránu'u'!

¡Na ka' nání'vi' ini' rán jie'e' ránu'u'!

¡Na ka' vii' nsaaná' rán síkì' ñivi vá ya nsa'á-a kuatyí ya'á!

Jee ntáká nuun' nstúvi rán ya íyó noo ninu'un rán jie'e' tiñu nívá'a ya'á.

¹² Saájee ntee ni' tutu' vá nuun' rán, soo nsú kuatyí jie'e' ñivi vá ya nsa'á kuatyí vá, jee ni nsú jie'e' ñivi ya nní'in'-i nno'o-o ya nívá'a vá. Tyisa' ntee ni' sáva ityinúun' Ndiosí' túvi nuun' maárán ya ñú'ún káñá ini' rán jie'e' ránu'u'. ¹³ Saáva núvá'a ini' rání'.

Núvá'a ini' rání', soo sa' ví'í ká' kúsíi' nasíkuiti' ini' rán' ya kúsíi' ini' Tito, tyi vane' va'a kúvi ini' ánima' re' jie'e' ntáká ráno'ó. ¹⁴ Tyi sù sukuán nka'an' téyí ni' nuun' re' jie'e' ráno'ó, ntu níyo tunkánuun ni'. Tyi sání ntáká tu'un ya nkatyi' rání' nuun' ráno'ó kúvi ya naá', jee suni sukuán tu'un ya nnakani téyí rání' nuun' Tito nkene nqa'-a.

¹⁵ Jee sa' ví'í ká' ñú'ún ñunkúun nasíkuiti' ini' ánima' Tito né'yá re' ráno'ó, sáa náku'un ini' re' ya nkaníjiá ntáká ránú tu'un re', jín ya nnakuatá'ví rán re', ne nñuyú'ví ini' rán jín ne nkisi ini' rán. ¹⁶ Jee kúsíi' ini' ni' ya ntáká tiñu ne yutyí kúneí ini' ni' ráno'ó.

Nẹ jín ánima'-ó násoko'-ó rénákúvi-i

8 Ráno'ó ñanítá'an, vitan jee síkúká'nú ni' ini' ránú jie'e' ya nsa'á re' tiñu vá'a ini' rá ñivi rá grupo kútútú raa ya kúneí ini' raa Cristo, ya néé' raa rá ñuun' tiin ñuun' Macedonia tyi íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' raa. ² Tyi sùka' nó'o raa kue'e' tunó'ó, ya stúvi-i ya íñí kutú raa jín Cristo. Soo ntántúni' kúsíi' ini' ánima' raa ya yí'í raa nuun' Cristo, jee súnika' nívini' nó'o lá'ví raa, soo ntántúni' maní' ini' raa, kuéntá' kúká raa, ya jíá'a raa nuun' ñivi ya jíníñú'ún rává. ³ Jíá'a ni' ya naá' ya nkene xini' maáráa njia'a raa nasa kua' kúvi ku'va raa, jee njia'a raa ka' nsú ká' kua' kuvi ku'va raa. Jee jie'e' kuíni máa maáráa nsa'á raa maa. ⁴ Tyi nkakuatyí nasíkuiti' raa nuun' rání' ya koo mani' ini' rán' ya ku'va rán' ya jí'ín raa tetá'an raa ya tyineí raa rá ñivi lá'ví ya yí'í nuun' Cristo.

⁵ Jee nsa'á raa ka' nsú ká' kua' ñú'ún ini' rán', tyi xí'na ka' nnasoko' raa maáráa nuun' Ito'o'-ó, jee kuíre nuun' ránu'u', sánikua' kuíni Ndiosí'.

⁶ Saáva nikan' tá'ví rán' nuun' Tito ya sijínu re' tiñu vá, ya ya nkajié'é re' nteñu ráno'ó ya kınastútú re' ya íyó maní' ini' ránú ku'va rán nuun' rá lá'ví. ⁷ Jee sánikua' ku'a'an' kéne rán ka' ityinúun' jín ntáká nuun',

nasa kúneí ini' rán Cristo,

jín nasa ká'an' rán tu'un,

jín nasa jíní' ví'í rán jie'e' Ndiosí',

jín nasa ñúkáñá ini' rán tyineí rán,

jín nasa ñúnúun' rán ránu'u'.

Jee suni sukuán kuá'an' kene rán ka' ityinúun' jín tiñu ya'á ya koo maní' ini' rán tyineí rán rá lá'ví. ⁸ Soo nsá' kátyí' ni' ya'á sáva tatúní' ni' maa nuun' ráno'ó. Tyisa' kuíni ni' ya kuni' rán nasa nūkáñá ini' rá inka ñanitá'an, sáva kototúní' ni' ráno'ó sáva stúvi rán ya máá naá' nijia ya nūnúun' rán ñivi. ⁹ Tyi ya jíní' rán ya íyó máni' ini' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo né'yá re' yó ya sá'á re' ya vá'a jín-ó. Tyi sú kúká re' tyi xintíin re' ví ni'i ya íyó, soo nñasa'á lá'ví re' maaré' jie'e' ya kúvi ya vá'a nuun' ráno'ó, sáva ni'in'-órán ya yíyá'vi ka' ya táji Ndiosí', jie'e' ya nno'o lá'ví Cristo.

¹⁰ Jee katyi' ni' sáni jíani ini' ni' jie'e' tiñu ya'á, tyi kúvi ya vá'a nuun' ráno'ó. Maá ráno'ó nsú kuatyí nkajie'é rán nástútú rá nantíñú sáva ku'va nuun' rá lá'ví, tyisa' suni nkajie'é rán nñu'un ini' rán sa'á rán maa ne kiava. ¹¹ Jee vitan jee suni íyó sijínu rán sa'á rán maa. Sáva sijínu rán sa'á rán maa sánikuá' nñu'un káñá ini' rán, ya ku'va rán naja kuá' kénta kúmí rán. ¹² Tyi retú nūkáñá ini' iin ñivi sa'á-a vá, jee kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' sáá ku'va-a sánikuá' íyó kúmí-i, jee nsá' sánikuá' ntu kúmí-i. ¹³ Tyi kátyí' ni' ya'á, nsú sáva kuno'o rán ya kumani' nuun' rán sáva nakeni inka ñivi, ¹⁴ tyisa' sáva nuún ni'in'-o ya jíníñú'ún-ó. Tyi tiempú' vitan, sáá íyó kue'e' nuun' rán, jee kúvi jíá'a rán nuun' ráa ya kúmání' nuun' ráa. Jee suni sukuán sáá koo kue'e' nuun' rá inka ñivi ranika', jee kuvi taji ráa nuun' rán sáá kumani' ya jíníñú'ún rán. Sáva nuún ni'in'-ó ya jíníñú'ún-ó. ¹⁵ Sánikuá' kátyí' Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu': “Rá ñivi ya nñake'en kue'e' ya yájí' ráa, ntuná' nkínóo siki' ka' nuun' ráa. Jee rá ñivi ya nñake'en yaku' ntuná' nkúmání' nuun' ráa.”

Tito jín rá tee kútá'an ráa jín re'

¹⁶ Soo kúta'vi'-ó nuun' Ndiosí', ya nsa'á re' ya nuún nū'ún káñá ini' ánima' Tito jín nu'u' jie'e' ráno'ó. ¹⁷ Tyi maá náá' nijia ñinetu' re' ya níkan' ni' nuun' re' ya kuajiane'yá re' ráno'ó. Tyi nū'ún káñá ví'í ini' re' jie'e' ráno'ó, jee saáva sáni nkuini maaré' nkene re' kuajiane'yá re' ráno'ó. ¹⁸ Jee tyúityí rání' iin ñanitá'an-ó jín Tito. Jee jie'e' ñani' vá, ntaká rá grupo ñivi kútútú ráa ya kúneí ini' ráa Cristo nákuetú'ún ráa maa jie'e' sátfñú va'a-a nuun' tu'un vá'a jie'e' Cristo. ¹⁹ Jee nsú kuatyí ya'á, tyisa' suni ntaká rá grupo kútútú vá nkaji ráa re' sáva kutá'an re' jín rání' nuun' ñuun' Jerusalén sáva tyineí re' sa'á rán' tiñu mání' ini' ya'á. Sá'á rán' su'va sáva stúvi rán' ya máá vii' kúñá'nú ví Ito'o'-ó, jín ya nūkáñá ini'-órán tyineí-ó. ²⁰ Jee su'va ntu jíá'a rán' tyikuatyí neni iin ñivi siki' ránu'u', jie'e' naja sátfñú rán' jín kue'e' ví'í ya tétá'an ránú. ²¹ Tyi nū'ún ini' rání' ya sá'á naa' rán', jee nsú kuatyí kuiti' ityinúun' maa Ito'o'-ó ni, tyisa' suni ne ityinúun' rá ñivi ranika'.

²² Jee suni tyúityí rán' inka ka' ñani'-ó kuajiaa' re' jín raa. Jee kue'e' ítyí stúvi re' ya ñúkáñá ini' re' sa'á re' kue'e' tiñu Ndiosí'. Jee vitan jee ví'í ka' ñúkáñá ini' re' sa'á re' tiñu ya'á, tyi ne yutyí kúneí ví'í ini' re' jie'e' ya sá'á ráno'ó.

²³ Jee jie'e' Tito kátyí' nì' ya kútá'án re' jín nu'u' jín ya kúvi re' tee tá'án sátiñú nkáá jín nu'u' ví re' nuun' ya kúvi ya vá'a ráno'ó. Jee jie'e' rá ñani'-ó ya'á, kúvi raa tee ya ntyuityí rá grupo rá ñivi ya kúneí ini' raa Cristo. Jee nasa kuá' sá'á raa tiñu Cristo stúvi-i ya máá vii' kúná'nú ví Cristo.

²⁴ Jee saáva stúvi rán nuun' rá tee vá ya ñúnúun' nijia rán rá ñivi Ndiosí', jee su'va stúvi rán na jie'e' kúvi ya ká'án' téyí' rání' jie'e' ráno'ó jee su'va tuvi vá ityinúun' rá grupo ñivi kúneí ini' raa Cristo.

Jie'e' xu'un ya nastútú ya kuvi rá ñanitá'án-ó

9 Jee vitan jee ntuví jiniñú'un nì' ya tee nì' nuun' rán jie'e' tiñu ya tyineí rán rá ñivi lá'ví ya yí'í nuun' Cristo. ²Tyi ya jíní' nì' ya ñú'ún káñá ini' rán tyineí rán. Jee jie'e' vá ká'án' téyí' nì' nuun' rá ñivi ñuun' Macedonia. Jee kátyí' nì' nuun' raa ya ráno'ó, ñivi néé' rán rá ñuun' tñin Acaya, ya nsatú'va rán ne kiava. Jee jie'e' ya ñúkáñá ini' rán tyineí rán, jee ntyu'un káñá-a ini' raa ya kue'e' ví'í raa nó'on' ini' raa tyineí raa.

³ Jee tyúityí nì' rá ñani'-ó ya'á kuajiaa' raa nuun' ráno'ó, sáva ntu kene ka'á tu'un nka'an' téyí' nì' jie'e' ráno'ó jie'e' tiñu ya'á. Sáva koo tu'va rán sánikuá' nkatyi' nì'. ⁴Sáva nkínóo kanuun nì' jie'e' ne yutyí kúneí ini' nì' ráno'ó, tyi kinoo kanuun nì' retú koto sanaan' jee kuajiaa' sava rá ñivi ñuun' tñin Macedonia jín nì' yukuán, jee kuni' raa ya ntuví íyó tu'va rán. Jee ntu jiniñú'un nì' ka'an' nì' jie'e' ráno'ó tyi suni kinoo kanuun rán ranika'. ⁵Saáva ñani ini' nì' ya íyó kakan' nì' nuun' rá ñani'-ó ya'á sáva xí'na raa ka' kuajiaa' raa nuun' néé' rán jee sástákoo raa xí'na ka' ya tetá'án rán, ya ntyisóyu'ú rán, sáva sa'á rán ya netu' kuvi rá ñani' lá'ví. Jee su'va koo tu'va nì'i, sáva kuva'a ini' rán tetá'án rán jee nsú jie'e' sá'á u'vi' ini' rání'.

⁶ Soo tñin kuéntá' rán ya ñivi ya yaku' taji re' tata' sá'á, suni sukuán yaku' nastútú re'. Jee suni ñin ñivi taji ví'í-i suni sukuán nastútú ví'í-i. ⁷ Jee ta ñin ñin rán ku'va rán nasa kuá' ñú'ún ini' áníma' maarán ku'va rán, jee nsú jín tu'un kúxí' ini' rán ku'va rán maa, ni nsú ne fuersá' íyó koo ini' rán ku'va rán. Tyi Ndiosí' ñúnúun' re' ñivi ya kúsí' ini'-i jiá'a-a. ⁸ Jee kúvi sa'á Ndiosí' ya nukue'e' ka' ntaká nuun' ya vá'a nuun' rán tyineí re' ráno'ó, sáva sukuáni koo nñátin ntaká nuun' ya jiniñú'un rán, sáva kukue'e' ka' ntaká tiñu vá'a sá'á rán nuun' ñivi. ⁹ Tyi kátyí' Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu' Íí:

Ñivi nsikútenuun ya vá'a jee njia'a-a nuun' rá lá'ví,

tiñu vá'a n̄a' n̄sa'á-a kinoo kutú n̄ínkání.

¹⁰ Jee maá Ndiosí' ví ya jiá'a nikin tata' n̄un' raa ya taji raa maa, jín ya jiá'a re' ya yáji' ñivi. Jee suni maaré' taji jee nasákué'e' re' ya jiniñú'ún rán sáva sá'á rán tiñu vá'a, jee sikué'nu re' tiñu vá'a sá'á rán kuéntá' tata' sá'á rán. ¹¹ Jee sáva ntáká n̄un' sákúká re' ánima' ráno'ó sáva koo maní' ini' rán ku'va ví'í rán. Jee ya'á sá'á-a ya ku'va ñivi ya kúta'vi' n̄un' Ndiosí' jie'e' tiñu sá'á-ó.

¹² Tyi tiñu ya'á sá'á ránú ya tyineí rán, jee nsú kuatyi kuiti' kasi'-i n̄un' ya kúmání' n̄un' rá ñivi lá'ví ya yí'í raa n̄un' Cristo. Tyisa' suni sa'á-a ya ntántúni' ku'va nasíkuiti' rá ñanítá'án ya kúta'vi' n̄un' Ndiosí'. ¹³ Jee nakuétú'ún rá ñanítá'án Ndiosí' jie'e' tiñu ya tyíneí rán ya stúvi-i ya tyí'i nijia rán maárán n̄un' tu'un vá'a jie'e' Cristo, sáni jiá'ayu'ú rán yítíñú rán n̄un' tu'un vá. Jee nakuétú'ún raa Ndiosí' jie'e' íyó máni' ini' rán ku'va ví'í rán n̄un' raa jín n̄un' ntáká ñivi. ¹⁴ Jee suni kakan' tá'ví' raa n̄un' Ndiosí' jie'e' ráno'ó, tyi ñú'ún ñunkúún ini' raa né'yá raa ráno'ó, jie'e' ya ntántúni' íyó máni' nasíkuiti' ini' Ndiosí' né'yá re' ráno'ó, ya sátíñú re' ini' rán. ¹⁵ ;Kúta'vi'-ó n̄un' Ndiosí'!, tyi ntaji re' n̄un'-ó ñin ta'vi' maá ñá'nú nasíkuiti' ka', ya ntu ní'ín'-ó naja katyi'-ó maa.

Ntetíñú Ndiosí' tiñu s̄ik̄i' Pablo ya kuvi re' apóstol

10 Nu'u' Pablo jíkán' tá'ví' n̄i' n̄un' ráno'ó jee mású' ká'án' n̄i' jee ká'án' vitá n̄i' kuéntá' ká'án' Cristo. Jee ñivi ká'vi ni kátyí' ya sáá néé' n̄i' jín rán jee ñú'ún lá'ví ini' n̄i', soo sáá íyó íká n̄i' n̄un' rán jee ñú'ún tíkí ini' n̄i' ká'án' n̄i' jín ráno'ó, sáá téé n̄i' n̄un' tutu' n̄un' rán. ² Soo jíkán' tá'ví' n̄i' n̄un' ráno'ó ya koto núkú rán ya ku'un tíkí ini' n̄i' n̄un' rán sáá kunee' n̄i' jín rán. Tyi kúneí ini' n̄i' Ndiosí' ya ñin ni ñú'ún ini' n̄i' ka'an' tíkí ini' n̄i' n̄un' rá ñivi jiáni ini' ya jiá'nu rání' sánikuá' jiá'nu rá ñivi ñiví ya'á, ya ntu yí'í raa x̄intíín Ndiosí'. ³ Tyi sú kúvi rání' ñivi ñuné'yú' jiá'nu rán' n̄un' ñiví ya'á, jee kúvi rán' kuéntá' soldado jiátíñú Cristo sáva núnasí rán' kántá'án rán', soo ntu kántá'án rán' sánikuá' kántá'án rá ñivi ñiví ya'á. ⁴ Tyi ya jiátíñú rán' kántá'án rán' nsú nantíñú ya jiátíñú rá ñivi ñiví ya'á kúvi-i. Tyisa' táji Ndiosí' ya maá ñá'nú mánasí ví ya jiátíñú rán' sáva kántá'án rán', sáva xináán' rán' fuersá' ya níko neí ñivi núní'in ini' ánima' raa sáva ntíin raa tu'un vá'a Jesús. ⁵ Jee xináán' rán' tu'un ya vaji x̄iní' ñivi, jee xináán' rán' ntáká tu'un jiáni téyíí ini'-i ya jiásí' ya kuni' ñivi ini' Ndiosí', jee sá'á rán' ya nakí'i ntáká antúni' rá ñivi x̄intíín Cristo, sáva kaníjiá raa re'. ⁶ Jee sáá ñi'í noo kuiti' kaníjiá va'a ránú jee ñin ni íyó ini' rání' xinó'o rán' rá ñivi grupo rán ya ntu káníjiá raa.

⁷ Jee ráno'ó tyi kuatyí kuiti' né'yá rán nasa túvi nijin' ránu'u'. Soo retú néni iin ñivi ínui' ini'-i ya yí'í-i nuun' Cristo, jee maáa íyó kani va'a tuku ini'-i, tyi sánikuá' yí'í-i nuun' Cristo, suni sukuán yí'í ránu'u' nuun' Cristo. ⁸ Tyi nkóo tu'un kánuun ni', retú ka'an' téyíí ni' ka' jie'e' tiñu níso rání' ya ntaji Ito'o'-ó nuun' rán' sáva sikújia rán' ini' ráno'ó kuneí ini' rán Cristo, jee nsú sáva xináán' rán' ráno'ó. ⁹ Soo ntu kuíni ni' ya kani ini' rán ya núkú ni' siú'ví ni' ráno'ó jie'e' tutu' téé ni' nuun' ráno'ó. ¹⁰ Tyi íyótúni' ni ñivi kátyí' jie'e' nu'u' ya: “Rá tutu' téé re' nuun' rání', máá tu'un xityi' ká'án' re' jee tu'un ni'in tiíki ká'án' re'. Soo sáa néé' re' jín rán', jee táyá' ini' ni túvi re', jee ni ntu yíyá'vi tu'un ká'án' re'”, kátyí' raa. ¹¹ Soo iin ñivi ya íyó sukuán, jee íyó kani va'a tuku ini'-i jie'e' vá, tyi sánikuá' íyó rání' ká'án' rán' nuun' rá tutu' téé rán' sáa íyó íká rán', jee suni sukuán íyó rán jín sá'a rán' sáa néé' rán' jín ráno'ó. ¹² Tyi ntu kíji ini' rání' katyí' rán' ya iin ni kúvi rán' jín raa jee ni ntu nuún íyó rán' jín rá ñivi vá ya nákutíñú va'a raa jie'e' maá'aa. Tyúkú'va raa sáa sá'a maá'aa jín maá'aa sáva kene ya jíani ini' raa ya kúná'nú raa, jee tíin kuéntá' raa sáa íyó maá'aa jín tá'an maá'aa. Ntuná' jíaku'un ini' raa. ¹³ Tyisa' ntu nátyisó rání' siki' ka' ká'án' téyíí rán' jie'e' tiñu sá'a rán'. Tyi ká'án' téyíí rán' kuatyí jie'e' tiñu sá'a rán' ya ntaji Ndiosí' nuun' ránu'u' sáva sa'a rán' maa. Jee ntaji re' tiñu vá nuun' rání' sánikuá' ntyuku'va re'. Jee tiñu vá kénta-a ne nuun' ráno'ó. ¹⁴ Tyi ntu síkaa rání' siki' ka' ká'án' téyíí rán', kuéntá' retán' ntu kénta rán' nuun' ráno'ó. Tyi nkenta nijia rán' nuun' ráno'ó ranika' stékútu'un rán' tu'un va'a jie'e' Cristo. ¹⁵ Jee ntu jí'a rání' nuun' sáni íyó ká'án' rán', tyi ntu ká'án' téyíí rán' jie'e' tiñu ya sá'a rá inka ka' tee, kuéntá' retán' nsa'a rán' maa. Tyisa' íyó tüneí ini' rání' kujia ini' ránú ya kúneí ini' rán Cristo, sáva kue'nu tiñu sá'a rání' nteñu ráno'ó sáni ntetíñú Ndiosí' ránu'u'. ¹⁶ Sáva stékútu'un rán' tu'un vá'a jie'e' Cristo nuun' rá nuun' káa íká ka'. Sáva ntu ka'an' téyíí ni' jie'e' tiñu ya ya ñakin' inka rá tee. ¹⁷ Soo: “Retú néni iin ñivi ká'án' téyíí-i, va'a ka' ka'an' téyíí-i jie'e' Ito'o'-ó.” ¹⁸ Tyi nsú ñivi ya nákutíñú va'a raa maá'aa ví ya kene naa', tyisa' ñivi ya maá Ito'o'-ó ví ya nákutíñú va'a re' maa ví ya kene naa'.

Ya kátyí' Pablo jie'e' rá tee ya kátyí' raa nika' ya kúvi rá apóstol

11 Varésukuáre kinetu' ránú nuun' nu'u' sáa ká'án' ni' ntí' kuéntá' ká'án' tee naan'. ¡Kinetu' rán nuun' nu'u'! ² Tyi ñú'un kuíñí ini' ni' né'yá ni' ráno'ó, sáni kuíñí ini' maá Ndiosí' né'yá re' ráno'ó. Tyi nsa'a ni' kuéntá' tee jíka na'vi', tyi njia'ayu'ú ni' ku'va ni' ráno'ó nuun' métú'un Cristo, kuéntá' kúvi re' yíí rán, ku'va ni' ráno'ó nuun' re' kuéntá' jí'a raa iin ña'an núun íyó ninu'un nuun' yíí ña. ³ Soo yú'ví ni' ya sanaan' jee kusín rán nuun' yítíñú rán ne sain ninu'un ini' rán nuun'

métú'ún Cristo, jee sukuán jíta antúní' rán, kuéntá' nxiná'ví koo' Eva jín máná' tí'. ⁴Tyi ntiin ránú Jesús jín Tatyí' Íí' Ndiosí' jín tu'un vá'a jie'e' Jesús. Soo va'a yánetu' rán, retú kenta iin ñivi jee síin stékútu'ún-u jie'e' Jesús ya nsú tu'un naa' ya nstékútu'ún rání' jie'e' re', áxí tiin rán iin tatyí' ya síin kúvi-i ya nsú Tatyí' Íí' Ndiosí' ya ya ntiin rán, áxí tiin rán iin tu'un ya síin íyó ya nsú tu'un naa' vá'a jie'e' Jesús ya ya ntiin rán. ⁵Soo jíani ini' ni' ya ni iin nuun' ntu núun ka' kúvi ni' nuun' rá tee vá ya jíani ini' ñivi ya kúvi ráa apóstol kúná'nú ka'. ⁶Tyi retú ntu tú'va ni' ka'an' va'a ni', soo nsú sukuán kúvi jie'e' ya jíní' va'a ni' tu'un vá'a jie'e' Jesús, tyi nstúvi kájí ni' ya'á nuun' ráno'ó, ntáká nuun', ntáká ítyí.

⁷Áxí, ¿á nsa'á ni' kuatyí ya nsa'á lál'ví ni' maání' sáva xináa Ndiosí' ráno'ó kúná'nú rán, jie'e' ya ntu ké'en ni' ya'vi ni' nuun' ráno'ó sáva stekútu'ún sain ni' tu'un vá'a Ndiosí' jie'e' Jesús nuun' rán rúja? ⁸Tyi ntiin ni' xul'ún rá inka grupo ñivi kúneí ini' ráa Jesús, kuéntá' nsakuí'ná ni', tyi ntiin ni' ya'vi ni' ya ntaji ráa nuun' ni', sáva sa'á ni' tiñu Ndiosí' nteñu ráno'ó. ⁹Jee saá nnee' ni' jín ráno'ó jee ntu nkúvi ni' tiñu véi nuun' ni iin ráno'ó, sú nkumani' nuun' ni'. Tyi rá ñanitá'an-ó ya nkiji ityi rá ñuun' Macedonia nkenta ráa ntaji ráa ya niníñú'ún ni'. Jee ítyí ntu njíá'a ni' maání' kúvi ni' tiñu véi nuun' ráno'ó, jee kunikin' ni' sa'á ni' su'va. ¹⁰Kuéntá' kuá' ká'an' naa' Cristo, suni sukuán ká'an' naa' ni'. Jee sukuán kátyí' ni' ya ni iin ñivi rá ñuun' Acaya nkasí' ráa nuun' ni' ya ká'an' téyí ni' jie'e' vá. ¹¹¿Na kúvi tyi ká'an' ni' sukuán rúja? ¿Á ntu ñúnúun' ni' ráno'ó rúja? Jíní' Ndiosí' ya ñúnúun' ni' ráno'ó.

¹²Soo kunikin' ni' sa'á ni' sánikuá' sá'á ni', sáva kasi' ni' ityi nuun' rá ñivi ya kúvi ini' ráa núne nuun' ráa ka'an' téyí ráa ya nuún túvi ráa jín ránu'u'. ¹³Tyi rá tee vá jee kátú'ún ráa ya níso ráa tiñu apóstol, soo ntuví. Tiñu xíná'ví sá'á ráa. Sá'á ráa nika' maáraa ya kúvi ráa apóstol ya tyúityi Cristo. ¹⁴Jee nsú tiñu tívi xíni'-ó ví-i, tyi ne maá Satanás sá'á re' nika' maaré' ya kúvi re' najiá'á' jíanute' kuéntá' iin najiá'á' íí' Ndiosí'. ¹⁵Jee saáva nsú anasí ví retú rá ñivi yítíñú ráa nuun' Satanás suni sukuán sá'á ráa nika' maáraa ya yítíñú ráa nuun' Ndiosí' kuéntá' ñivi naa'. Sijíta Ndiosí' ráa xinó'o re' ráa sánikuá' tiñu sá'á ráa.

Tunó'ó nno'o Pablo jie'e' ya kúvi re' apóstol

¹⁶Tukuni kátyí' ni' ya ni iin rán koto jíani ini' rán ya tee naan' kúvi ni'. Soo retú jíani ini' rán ya tee naan' kúvi ni', soo koo maní' ini' rán kune'yá rán nu'u', sáva nu'u' suni kúvi ka'an' téyí ni' ntí', nasa yítíñú ni' nuun' Ndiosí'. ¹⁷Soo saá ká'an' ni' su'va, jee ntu ká'an' ni' sáni nka'an' Ito'o'-ó. Tyisa' kuéntá' ká'an' naan' ni', saá kúneí ini' ni' ya ka'an' téyí ini' ni'. ¹⁸Íyó kue'e' ñivi ya ká'an' téyí ráa jie'e' maáraa sánikuá' íyó ráa, jee suni sukuán ka'an' téyí ni'. ¹⁹Tyi va'a

yínetu' rán jíé'né' ini' rán nuun' néni ñin ñivi naan', sú jíáni ini' rán ya nítyí xíni' rán. ²⁰Tyi yínetu' rán jíé'né' ini' rán nuun' ráa retú néni ñin ñivi tyí'i-i ráno'ó xintín-i kuéntá' musú' sain ké'en ñivi,
 retú néni ñin ñivi xíní'i-i ráno'ó jín nantíñú rán,
 retú néni ñin ñivi néé' nuun'-u ráno'ó jíe'e' rá nantíñú rán,
 retú néni ñin ñivi sá'á ñá'nú-u maáa,
 retú néni ñin ñivi kátú'-u nuun' rán.

²¹Jee kúkanuun nì' ya kátyí' nì' ya táyá' ini' rán' ntu tíkí ini' rání' sa'á rán' sukuán.

Soo nani jíe'e' ya kiji ini' néni ñin ñivi ká'án' téyí-i, sunisaá nu'u' kiji ini' nì', sú kuéntá' ká'án' naan' nì'.

²²¿Á kúvi ráa rá tē hebreo?

Jee sunisaá ranika' nu'u'.

¿Á kúvi ráa ñivi Israel ya kúvi ñivi Ndiosí'?

Jee sunisaá ranika' nu'u'.

¿Á kúvi ráa se'ya itiyúkún' váji ráa nuun' Abraham?

Jee sunisaá ranika' nu'u'.

²³¿Á sátíñú ráa nuun' Cristo?

Soo sa' ví'í ká' va'a jíá'a nì' nuun' tíñu sá'á ráa.

(Ká'án' nì' kuéntá' ñin ya jíko xíni'.)

Nnunasí nì' nsatíñú nì'in nì' ka' nsú ká' suviráa.

Nyí'i ví'í nì' ka' vekaa nsú ká' maáráa.

Ntu ñúkú'vá njia'a ñivi nu'u'.

Yatin kuvi' nì' kue'e' ítyí.

²⁴Rá ñivi Israel u'un' ítyí nxinó'o ráa nu'u',

jee ta ítyí ntyi'i ráa oko' xa'un' kumí' (39) ítyí yo'o nu'u'.

²⁵Unì' ítyí nxinó'o ñivi nu'u' jee ntyi'i ráa tuxíí nu'u'.

ñin ítyí nkuun ñivi yuu' nu'u'.

Unì' ítyí nkei rá barkú' ya nñú'un nì'.

ñin nuví ñin niñu' nñu'un nì' sava nteñú'ún.

²⁶Kue'e' ítyí ña'an' nì' kue'e' nuun'.

Jee nta'an' nì' tunó'ó nuun' rá nteká'nú.

Nta'an' nì' tunó'ó nuun' rá ñivi kuí'ná.

Nta'an' nì' tunó'ó nuun' rá ñivi tá'án ñuun' nì'.

Nta'an' nì' tunó'ó nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel.

Nta'an' nì' tunó'ó nuun' rá ñuun'.

Nta'an' nì' tunó'ó nuun' ñu'ún sain.

Nta'an' nì' tunó'ó nuun' nteñú'ún.

Nta'an' nì' tunó'ó nteñu rá ñivi ya kátyí' nika' ya kúvi ñanítá'án-ó.

²⁷Tíñu yíí nsa'á nì', jee nsatíñú nì' ne nkuítá nì'.

Kue'e' ítyí ntu nkíxí' nì'.

Ké'ín ítyí nisoko nì' jee nityi' nì' nute.

Ké'ín ítyí nnee' nite' nì'.

Nkuijin nì' jee nkumani' sa'ma ku'un nì'.

²⁸ Jee sáá nó'o nì' rá tunó'ó vá, jee ni kivì' nē sávéi nu'u' nání'ví' ini' nì' jie'e' nta'á rá grupo ñivi yá kúneí ini' ráa Jesús. ²⁹ Retú táyá' ini' iin ñivi, jee nē jí'ín nì' táyá' ini' nì' jie'e'-e. Jee retú xinínkava iin ñivi inka ñivi nuun' kuatyí, jee káyú' xini' nì'. ³⁰ Jee retú íyó ka'an' téyí nì', jee ka'an' téyí nì' yá stúvi-i yá táyá' ini' nì'. ³¹ Ndiosí', yá kúvi Tátá' Ito'o'-ó Jesús, suvire' jíní' va'a re' yá ntu kátú'ún nì'. Jee nakuetú'ún-ó re' nínkání. ³² Sáá nnee' nì' ñuun' Damasco, jee tee nísotíñú nuun' ñuun' vá yá yí'í re' xintín Aretas, yá tátúní'-i rá ñuun' yukuán, jee sáá néé' nì' yukuán, ñani tee nísotíñú vá rá tee kúmí ñuun' vá, sáva tiin ráa nu'u'. ³³ Soo nkivì nì' ini' iin tyikíví', jee rá ñanítá'án-ó ntava' ráa nu'u' iin ventana yata' nuun' nsama' súkún yuu' yá násí' tiyu' kuaíyó ñuun', jee ni ñú'ún nì' ini' tyikíví' vá, jee nsikúun ráa nu'u' nuun' ñu'ún, saájee nkaku nì' nuun' re'.

Nxinénuun' Ndiosí' yá nstúvi re' nuun' Pablo

12 Jee ntuná' íyótíñu yá ka'an' téyí nì'. Saáva ka'an' nì' jie'e' yá nxinénuun' Ito'o'-ó nuun' nu'u', jín jie'e' yá nstúvi re' nuun' nì'.

² Jíní' nì' iin tee yá yí'í re' nuun' Cristo, jee yá nkuvì uxì' kumì' (14) kuiya', yá nsíyo Cristo re' ña'an' re' antiví súkún nuun' néé' Ndiosí', yá kátyí'-ó yá kúvi yá uní' súkún. Soo ntu jíní' nì' retú ña'an' re' jín yikikúñu re', áxí nkinoo yikikúñu re'. Ndiosí' jíní'. ³ Jee jíní' nì' tee vá yá nsíyo Cristo re' ña'an' re' nuun' antiví. Ntu jíní' nì' retú ña'an' re' jín yikikúñu re' áxí níyo sín re' nuun' yikikúñu re' ña'an' re'. Ndiosí' jíní'. ⁴ Nsíyo Cristo re' ña'an' re' nuun' antiví.^a Jee yukuán nteso'o re' rá tu'un yá ntu kúvi katyi' ni iin ñivi maa, jee jíníyo Ndiosí' katyi' ñivi maa. ⁵ Jee jie'e' tee vá ka'an' téyí nì', soo jie'e' nu'u' nsá' ka'an' téyí nì', tyisa' ka'an' téyí nì' jie'e' yá táyá' ini' nì'.

⁶ Tyi retú kuíni nì' ka'an' téyí nì' jie'e' maání', soo nsú tee naan' kúvi nì', tyi tu'un naa' katyi' nì'. Soo nsá' ka'an' téyí nì' sáva nkáni ini' ni iin ñivi yá kúná'nú nì' ka' nsú ká' nasa íyó nì' yá kúvi né'yá ráa maa jie'e' yá sá'á nì', áxí yá tésó'o ráa yá kátyí' nì'.

⁷ Jee sáva nkáni téyí ví'í ini' nì' jie'e' yá nxinénuun' Ndiosí' nuun' nu'u', yá kúvi-i mánasí nasíkuití', jee jie'e' ya'á ntaji Ndiosí' nkenta tunó'ó nó'o nì' ini' yikikúñu nì', kuéntá' yí'í iñu yikikúñu nì'. Yukuán kúvi yá njia'a re' nuun' iin najiá'á' Satanás xinó'o-o nu'u' sáva nkáni téyí ini' nì'. ⁸ Jee unì' ítyí nikan' tá'ví' nì' nuun'

^a 12:4 Paraíso ví tu'un ya'á. Paraíso kúvi nuun' vii' íyó nuun' néé' rá ní'i' yá nanítá'ví' ráa.

Ito'o-ó ya kuiyo t̄unó'ó nó'o n̄i' kene-e. ⁹ Soo nkatyi' re' nuun' n̄i': “Íyó n̄n̄átin nuun' nú ya mañi' ini' n̄i' né'yá n̄i' no'ó, ya tyínei tyítuvi n̄i' no'ó, tyi fuersá' íi' n̄i' s̄jínú tiñu n̄i' ini' ñivi ya táyá' ini'-i ne tuv̄i nijin' nijia”, nkatyi' Ito'o-ó. Saáva kús̄íi' ini' n̄i' ka'an' téȳí n̄i' jiē'e' táyá' ini' maání', sáva s̄átíñú fuersá' íi' Cristo ini' n̄i'.

¹⁰ Saáva kús̄íi' ini' n̄i' jiē'e' ya táyá' ini' n̄i', jín ya ténúun' ñivi nu'u', jín sáá kúmání' nuun' n̄i', jín sáá jíto u'vi' ñivi nu'u', jín sáá tá'án' n̄i' t̄unó'ó, jiē'e' s̄átíñú n̄i' nuun' Cristo. Tyi sáá táyá' ini' n̄i' saájee nátají Cristo fuersá' nuun' n̄i'.

Náni'vi' ini' Pablo jiē'e' rá ñivi jínú' ini' raa Jesús ya néé' raa ñuun' Corinto

¹¹ Tee naan' nkuvi n̄i', jiē'e' nka'an' téȳí n̄i', soo jiē'e' ya sá'á ráno'ó jee ntyina'á-a nu'u' nkuvi su'va. Tyi ráno'ó ví ya íyó nakutíñú va'a rán jiē'e' nu'u'. Tyi ni ñin nuun' ntu núun ka' kúvi n̄i' nuun' rá tee vá ya kátú'ún raa nika' ya apóstol kúná'nú ka' ví raa, sú ntuná' kúvi n̄i'.

¹² Tyi maá náá' nijia ya ká'nú íyó ini' n̄i' nsa'á n̄i' rá seña nteñu rán, ya stúvi-i ya niso n̄i' tiñu apóstol ya tyúityi Cristo, tyi nsa'á n̄i' rá milagrú' ya tíví xíní' ñivi jiē'e' Ndiosí' maá ñá'nú, jín rá tiñu anasí nsa'á n̄i' jín fuersá' íi' Ndiosí'. ¹³ ¿Á nsa'á núun n̄i' ka' ráno'ó nsú ká' rá inka grupo ñanitá'án-ó ya kúnei ini' raa Jesús rúja? Tyisa' kuatyí ya ntu nkúvi n̄i' tiñu véi nuun' rán. Kuneká'nú xá ini' rán nu'u' jiē'e' ya nivá'a vá.

Kátyí' Pablo ya k̄i'ñin' re' ñuun' Corinto ya uní' ítyí

¹⁴ Tiin kuéntá' rán, ya íyó tu'va n̄i' ya kuajiane'yá n̄i' ráno'ó ya uní' ítyí. Jee nkuvi n̄i' tiñu véi nuun' ráno'ó, tyi ntu núkú n̄i' rá nantíñú rán, tyisa' núkú n̄i' ráno'ó ki'i rán nuun' Cristo. Tyi ráno'ó kúvi rán kuéntá' se'ya n̄i' nuun' Ndiosí', jee nsá' íyó stútú rá se'ya ya koto raa rá tátá' raa, tyisa' rá tátá' íyó stútú raa ya koto raa rá se'ya raa. ¹⁵ Jee kús̄íi' ini' n̄i' kaxin' n̄i' ya kúmí n̄i', jín ne máá maání' nuun' tiñu Cristo sáva kúvi ya va'a nuun' rán. Retú ví'í ka' ñúnúun' n̄i' ráno'ó, ¿á núun ka' kunuun' rán nu'u'? ¹⁶ Soo sú jíní' ñivi ya ntu nkúvi n̄i' tiñu véi nuun' ráno'ó, soo kátyí' sava raa ya máñá' n̄i', jee nxiná'ví n̄i' sáva ntiñ n̄i' ráno'ó ki'i rán xintín n̄i'. ¹⁷ ¿Á ñatíñú n̄i' ñin ñivi ntaji n̄i' kuajiaa'-a nuun' rán sáva kutyi n̄i' ráno'ó rúja? ¹⁸ Nkakuatyí n̄i' nuun' Tito ya kuajiaa' re' nuun' ráno'ó jee ntají n̄i' ñani'-ó jín re'. ¿Á nityi Tito ráno'ó rúja? ¿Á ntuví nuún ñú'ún ini' ánima' n̄i' jín Tito naja jíá'nu rání' rúja? ¿Á nsá' ñin ni ityi jíá'nu rán' rúja? ¹⁹ ¿Á sanaan' jíáni ini' rán ya náma rání' maarání' nuun' ránú rúja? Soo ntuví. Tyisa' nuun' súví Cristo ká'án' rání' jee ne maá Ndiosí' jíní', ya kátyí' rán' ntaká tu'un nuun' ránú, sáva sikújia

rání' ini' ráno'ó nuun' Cristo, ya ñúnúun' rání' ráno'ó. ²⁰Tyi ñú'ún yú'ví ini' ni' ya sáá kenta ni' nuun' néé' rán, jee sanaan' nani'in' ni' ya ntu jiá'nu rán sáni kuíni ni'. Jee sukuán jee nani'in' rán ya sa'á ni' jín rán nsú sáni kuíni rán. Ñú'ún yú'ví ini' ni' ya sanaan' íyó tuntíxín nteñu rán,
 jín tunkúñí ini',
 jín ntunkítí' ini',
 jín ya íyó sín ta grupo nteñu rán,
 jín kakuíyu'ú sava rán siki' iin inka rán,
 jín ká'an' xini' tá'an sava rán,
 jín sava rán kútéyí rán,
 jín ntu kunuún ini' inka rán kéné' iin inka raa.

²¹Ñú'ún yú'ví ini' ni' ya sáá tukuni kuajiaa' ni' nuun' ráno'ó jee sanaan' ku'va Ndiosí' tu'un kánuun nu'u' jie'e' ya sá'á rán. Jee jiaku ini' ni' jie'e' kue'e' ráno'ó, ya ya nsa'á raa kuatyí jee ntu nnikó ini' raa jie'e' ya ntu nsa'á ninu'un raa, jín jie'e' nkusi' raa maá'raa, jín jie'e' ya káné'í nsa'á raa.

Nuun' ní'í stú'va Pablo nuun' rá ñivi Corinto
jee jiá'a re' tu'un káva'a nuun' raa

13 Ya'á kúvi ya uní' ítyí ya kuajiane'yá ni' ráno'ó. Jee íyó koo uví' áxí uní' ñivi ya stúvi raa ya naá' sáva kuaa' ini' rán ntaká tu'un xíkóná'an ñivi inka ñivi. ²Sáni ya nkatyi' ni' sáá nnee' ni' jín rán ya uví' ítyí, jee vitan sáá íyó íká ni' nuun' rán, jee suni sukuán stú'va yatyi' ni' nuun' rá ñivi rán ya nsa'á raa kuatyí, jín nuun' ntaká rá inka rán ka', ya sáá kenta tuku ni' iña', jee nkínetu ni' jín rá nsa'á kuatyí. ³Nuun' nánukú rán ya naá' ya jiátíñú Cristo nu'u' sáva ká'an' re' tu'un re'. Suvire' ntu táyá' ini' re' sáá sá'á re' tiñu nuun' rán. Tyisa' íyó nasíkuití' fuersá' íí' níso re' jín tiñu sá'á re' nteñu rán. ⁴Tyi máá naá' nijia ya ní'í' re' nuun' kurúsi' jie'e' ñanetu' re' ya ntaya' ini' re'. Soo vitan fuersá' íí' ní'in níso Ndiosí' sá'á-a ya tékú' re'. Jee suni sukuán táyá' ini' rání' kuéntá' Cristo jie'e' yí'í rán' nuun' re', soo suni kuteku' rán' jín re' sá'á fuersá' íí' níso Ndiosí' ya táji re' nuun' rán' sáva sa'á rán' tiñu re' nuun' ránú.

⁵Kototúni' rán maá'rán, sáva kuni' rán retú máá naá' nijia kúneí ini' rán Cristo. Kototúni' rán maá'rán. ¿Á ntu tñn kuéntá' rán ya yí'í Cristo ini' rán rúja? Áxí, ¿á ni'ta rán ntu kéne naa' ya máá naá' nijia kúneí ini' rán Cristo rúja? ⁶Soo íyó tu'un neí ini' ni' ya kuká'nú ini' ránú ya kéne naa' rání' ya yí'í nijia Cristo ini' ránu'u'^a jee ntu ní'ta rán' ya jítotúni' ránú ránu'u'. ⁷Jee jíkan' tá'ví' rání' nuun' Ndiosí', ya ni nsá'á ránú ni iin ya ní'vá'a. Soo jíkan' tá'ví' rání' su'va nsú sáva túvi

^a 13:6 Áxí kúvi katyi'-ó: ya jiátíñú nijia Cristo ránu'u' ká'an' rán' tu'un re'.

rání' nuun' rán ya kéne naa' rání', tyisa' sáva sa'á ránú ya vá'a, súnika' jiáni ini' ránú ya ránu'u' ntu kéne naa' rání'. ⁸Tyi ntu kúvi sa'á rání' siki' tu'un naa' Ndiosí', tyisa' kuatyí sátíñú rán' nuun' tu'un naa' re'. ⁹Tyi kúsíi' ini' ánima' rán' sáá táyá' ini' rání' jee ráno'ó íyó fuersá' ránú ya kúneí ini' rán Cristo. Jee suni sukuán jíkán' tá'ví' rán' ya'á nuun' Ndiosí' sáva kenta kujia ránú kuneí noo ini' rán Cristo. ¹⁰Saáva téé ni' rá tu'un ya'á ni íyó íká ni' nuun' rán, sáva nkóo xityi' ni' ráno'ó sánikua' tiñu niso ni', sáá kuneé' ni' jín rán. Ntaji Ito'o'-ó tiñu vá nuun' ni', sáva sikújia ni' ini' ráno'ó, jee nsú sáva xináán' ni' ráno'ó.

¹¹Nuun' ní'i, tátúní' ni' nuun' ráno'ó ñanítá'án ya, na ka' kusii' ini' ánima' rán, na ka' kujia noo ini' rán nuun' Cristo ne kúnaa' rán, jee na ka' tiin kuéntá' rán rá tu'un ya xínáni'ví' ni' ini' rán, jee na ka' nuún ku'un ini' rán, jee na ka' ñunkúún kuneé' rán jín ñin inka tá'án rán. Jee maá Ndiosí', ya sá'á ya kunuun'-ó ñin inka-ó jín ya kuneé' ñunkúún-ó jín ñin inka-ó, jee koo re' jín rán. ¹²Jee ka'an' rán tu'un ká'án' va'a teyu'ú yíñú'ún rán jín ñin inka rá tá'án rán.^a ¹³Jee ntáká rá ñanítá'án-ó ya'á ya nsa'á sín Ndiosí' sáva kí'i ráa nuun' Cristo, jee táji ráa tu'un káva'a nuun' ráno'ó. ¹⁴Jee na ka' koo maní' ini' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo kune'yá re' ntáká ráno'ó, jín ya kunuun' Ndiosí' ntáká rán, jín ya koo nká'nú Tatyí' Íí' Ndiosí' jín rán. Sukuán koo. Amén.

^a **13:12** Kátyí' ya'á: teyu'ú íí', ya kuíni kátyí' ya: sa'á saludar ñunkúún jín tukáva'a jín ninu'un.

Tutu' ntee Pablo nuun' ñivi ñuun' Galacia

Saludo

1 Maání', Pablo téé nì' nuun' tutu' ya'á. Níso nì' tiñu apóstol, ya tyúityí Ndiosí' stekútu'ún nì' tu'un re'. Nsú rá ñivi ví ya ntyúityí nu'u' ni ya nsá' ñani ñivi nu'u' kunisotíñú nì'. Tyi maá Jesús ya kúvi Cristo jín Tátá'-ó ya kúvi Ndiosí' ñani ráa nu'u'. Jee Ndiosí' ví ya nxináteku' jì' re' Jesús nteñu rá ní'i' jee nxínákoo re' yìkìkúñu-u jee tékú'-u. ²Maání' jín nì'i' rá ñani' kúneí ini' ráa Jesús ya kútá'án jín nì', tájí rán' tutu' ya'á nuun' ráno'ó ñivi, ya kúneí ini' rán Jesús, ya néé' nuun' rá ñuun' Galacia, ya kútútú rán nuun' rá ñuun' yukuán.

³Ndiosí' ví Tátá'-ó jee Ito'o'-ó Jesús ví Cristo, [ya kuíni katyi' ya ñani Ndiosí' re' sáva tatúní' re' nuun' rá ñivi íyó ñiví]. Ná ka' koo maní' ini' ráa ka' kune'yá ráa ráno'ó jín ya vane' va'a kuvi ini' rán sa'á ráa. ⁴Nsoko' Jesús maaré' ya ní'i' re' jìe'e' kuatyí-ó, sáva sikáku re' yó, sáva ntu íyó kaka-ó ityi tu'un káné'én, sáni sálá rá ñivi néé' ñiví vitan ya ntu yí'í ráa nuun' re'. Nsa'á re' su'va sáni kuíni Tátá'-ó Ndiosí'. ⁵Nakuetú'ún nta'ká ñivi ya vii' kúñá'nú Ndiosí' nínkání. Su'va koo. Amén.

Ntu íyó inka tu'un ya síkaku ñivi

⁶Tíví xíni' nì' ya xínóo ñama' ví'í rán Ndiosí', ya nkana re' ráno'ó kí'i' rán tyji na'á re', jìe'e' íyó máni' ini' Cristo né'yá re' ráno'ó, sú ntu íyó nì'in' rán maa. Jee ntiin rán inka tu'un ká'án' sín, ya kátyí' ráa ya kúvi tu'un vá'a, naní evangelio. ⁷Soo ntuví inka tu'un vá'a ya síkaku-u yó, naní evangelio. Tyisa' kuatyí íyó ya sava ñivi stáñá'án ráno'ó, jee kuíni ráa sama ráa tu'un vá'a jìe'e' Cristo. ⁸Retú maarán' áxí retú iin najiá'á' í' Ndiosí', vaji súkún stekútu'ún nuun' rán iin tu'un ya ká'án' sín nuun' tu'un vá'a ya ya nstekútu'ún rán' nuun' rán, na ka' xinó'o ka' Ndiosí' maa nuun' ñú'ún' xéén'. ⁹Ya nkatyi' nì' maa xí'na, jee ntañú'ún níko tukuni kátyí' nì' maa. Retú néni iin stekútu'ún nuun' rán iin tu'un ya ká'án' sín nuun' tu'un vá'a ya ya ntiin rán, na ka' xinó'o ka' Ndiosí' maa nuun' ñú'ún' xéén'.

¹⁰Saájee, jín tu'un ká'án' nì' ya'á, ¿á nánukú nì' ya kinoo va'a nì' nuun' rá ñivi áxí nuun' Ndiosí'? ¿Á nánukú nì' ya kuva'a ini' rá ñivi

kuneyá ráa nu'u'? ¡Ntuví! Tyi ré nánukú nì' yá kuva'a ini' rá ñivi kuneyá ráa nu'u', jee nsú musú' jíatíñú Cristo kúvi nì', nékúvi.

Naja nkenta Pablo kúvi ñin tee tyúityí Ndiosí' naní apóstol

¹¹ Ráno'ó ñani' jín ku'va, sá'á nì' yá kúká'nú ini' rán, yá tu'un vá'a yá stékútu'ún nì', nsú tu'un ntaji ñivi ví-i. ¹² Tyi ntu nni'in' nì' tu'un vá nuun' ñivi. Ni ntu nxiné'én' ráa maa nu'u'. Soo nni'in' nì' tu'un vá tyi Jesucristo nstúvi re' maa nuun' nì'.

¹³ Nteso'o rán sáá naja nsa'á nì' sáá néñu'un nì' Ndiosí' sáni xiné'én' rá ñivi Israel, yá naní ñujiín' Judaísmo. Jee nsa'á kini nasíkuiti' nì' rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús, jee xínáán' nì' ráa. ¹⁴ Jee nkaa nì' ka' kúñá'nú nì' nuun' ñujiín' Judaísmo, nsú ká' rá inka tá'an nì' jíá'nu nkáá jín nì'. Nkukáñá ini' nì' nsikúnkuvi nì' rá costumbre yá nxinóo rá jí' yana'án nì' nuun' rán'.

¹⁵ Soo ne sáá ñú'ún tyiji náná' nì' nu'u' jee nsa'á sñín Ndiosí' nu'u' sáva kuniso nì' tiñu táji re'. Jee nkana re' nu'u', tyi niyo mani' ini' re' nne'yá re' nu'u', yá ntu íyó nì'in' nì'. Jee tiempú' nkuini re' jee ¹⁶ stúvi re' Se'ya re' nuun' nì', sáva stékútu'ún nì' jie'e' vá nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel. Sáa nsa'á re' su'va, jee ntu kuísá níkatu'ún nì' inka ñivi jie'e' tu'un vá. ¹⁷ Ni ntu ñá'án' nne'yá nì' rá tee ñuun' Jerusalén yá níso ráa tiñu apóstol ne ntiá'an kuniso nì' tiñu vá. Soo ña'an' nì' Arabia. Jee nnikó tuku nì' ñuun' Damasco.

¹⁸ Saájee njia'a unì' kuiya', jee ña'an' nì' ñuun' Jerusalén nne'yá nì' Pedro. Saájee nkinoo nì' xa'un' (15) kivi' yukuán jín re'. ¹⁹ Soo ntu níni' nì' ni ñin rá inka tee níso ráa tiñu apóstol. Kuatyí Jacobo nini' nì' yá kúvi re' ñani' Ito'o'-ó Jesús. ²⁰ Tiñ kuéntá' rán, yá jíní' Ndiosí' yá ntu kátú'ún nì' jín tu'un téé nì' nuun' rán. ²¹ Jee kuíre ña'an' nì' rá ñuun' Siria jín Cilicia. ²² Jee rá ñivi yá kúneí ini' ráa Cristo, yá néé' ráa rá ñuun' Judea, ntiá'an kuni' ráa nu'u'. ²³ Kuatyí nteso'o ráa ya: "Tee ya nito u'vi' yó xí'na, jee ntañú'ún stékútu'ún re' tu'un Jesús yá kúneí ini'-ó. Jee nnukú re' xináán' re' tu'un vá nékúvi." ²⁴ Jee nákuetú'ún ráa Ndiosí' jie'e' yá nsa'á-a jín nì'.

Rá inka tee níso tiñu Apóstol tyúityí Ndiosí', ntiñ kuéntá' ráa tiñu níso Pablo

2 Ñajée njia'a uxi' kumi' (14) kuiya', jee ña'an' tuku nì' ñuun' Jerusalén jín Bernabé. Jee nkutá'án Tito jín rán'. ² Jee ña'an' nì' yukuán sáni nstúvi Ndiosí' nuun' nì' yá íyó k'i'in' nì' yukuán. Jee nmutútú sñín nì' jín rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi yá kúneí ini' ráa

Jesús. Jee nnaḱani n̄i' nuṇun' ráa tu'un vá'a Jesús ya stékútu'ún n̄i' nuṇun' rá ñivi rá inka nación. Nsa'á n̄i' ya'á sáva tiin kuéntá' ráa ya íyo naa' tiñu sá'á n̄i' sáva nkuítyi ini' ráa tiñu vá, sáva ntu nsá'á ka'á n̄i' tiñu nsa'á n̄i' yana'án jín ya sá'á n̄i' ntañú'ún. ³Yukuán nnee' Tito jín rán'. Jee sú kúvi re' tee itiyiúkún' se'ya ñuun' Grecia, ya ntu kúvi re' tee ñuun' Israel, soo ntu ntétuvi ráa sa'á re' costumbre rá ñivi Israel, nani circuncisión.^a ⁴Nkutútú s̄ín rán' su'va, tyi nk̄ivi tee ká'vi ni ya kátyí' ráa nika' ya kúvi ráa ñani'-ó. Nk̄ivi yu'u' ráa nteñu-ó, sáva kune'yá yu'u' ráa jie'e' ya íñi núne-ó nuṇun' ñujiín^b sá'á rá ñivi Israel, tyi yá'í-ó nuṇun' Cristo Jesús. Sá'á ráa su'va sáva nanukú ráa ya sikúnkuvi-ó ñujiín' vá jee nuvi tuku-ó musú' ya k̄i'í-ó tyiji xintín ñujiín' vá. ⁵Nintí'ín' ntu njia'a rán' koo su'va ya kuíni ráa, sáva kinoṇo ya naá' tu'un va'a Jesús jín rán.

⁶Rá tee kúñá'nú nuṇun' rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús. (Rá ñivi kátyí' ya kúñá'nú ráa tee vá, soo ntuná' ítu ini' n̄i' jie'e' ya kúñá'nú ráa áxí ntuví. Ndiosí' ntu sá'á kuéntá' jie'e' vá, tyi ñin ni kúvi ráa nuṇun' re'.) Soo rá tee kúñá'nú vá ntu ntatúní' ráa ya sama n̄i' tu'un stékútu'ún n̄i'. ⁷Tyisa' nsa'á ráa kuéntá' ya nte'tínú Ndiosí' nu'u' ya stekútu'ún n̄i' tu'un vá'a Jesús nuṇun' rá se'ya inka nación, ya ntu sá'á circuncidar ráa, kuéntá' nte'tínú re' Pedro ya stekútu'ún-u tu'un vá nuṇun' rá ñivi ya kúvi itiyiúkún' Israel, ya sá'á circuncidar ráa. ⁸Tyi maá Ndiosí' tyíneí tyítuvi re' Pedro sáva kunisotínú-u ya kúvi-i apóstol ya stekútu'ún-u tu'un vá'a Jesús nuṇun' rá ñivi ya kúvi itiyiúkún' ñuun' Israel. Jee sumi sukuán tyíneí tyítuvi re' nu'u', sáva kuniso n̄i' tiñu apóstol ya stekútu'ún n̄i' nuṇun' rá ñivi rá inka nación.

⁹Jee jíní' rá ñivi ya Jacobo, Pedro, jín Juan ví rá tee kúñá'nú nuṇun' rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús. Jee ni núní' ráa nsa'á kuéntá' ya ntaji Ndiosí' tiñu vá nuṇun' n̄i' jee tyíneí tyítuvi re' nu'u'. Jee ntiin ráa na'á n̄i' jín Bernabé, jie'e' nkuva'a ini' ráa nne'yá ráa ránu'u'. Nsa'á ráa su'va sáva stúvi ráa ya kúnuún ini' nta'ká rán' ya k̄isatínú n̄i' jín Bernabé nteñu rá ñivi inka nación, jee k̄isatínú ráa nteñu rá ñivi ya kúvi itiyiúkún' Israel. ¹⁰Kuatyi kuiti' n̄ikan' ráa ya koto va'a rán' rá ñivi lá'ví. Jee tiñu vá ní'ví' ini' n̄i' sa'á n̄i'.

^a 2:3 Circuncisión kúvi ñin ñujiín' ya sá'á ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' ráa ntí' yu'ú ñiin nási' x̄in̄i' nuṇun' í' yikikúñu tee jee síyo ráa maa. Circuncisión kúvi seña ya niso ráa nuṇun' yikikúñu ráa ya stúvi-i ya ñin tee kúvi itiyiúkún' váji nuṇun' Israel jín ya kúvi ráa ñivi Ndiosí', jín ya nsa'á Ndiosí' ñin tratú' jín ráa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuṇun' Moisés tiempú' yana'án ví'í. Jee ley vá kátyí' ya ráa tee ya kúvi itiyiúkún' váji ráa ne nuṇun' Israel íyo sa'á circuncidar ráa rá se'ya yí'í ráa. Jee sá'á ráa tee Israel su'va jín rá se'ya yí'í ráa ya uná' k̄iví' ya nkaku-u. ^b 2:4 Ley ñivi Israel kúvi tu'un ntatúní' Ndiosí' nuṇun' rá ñivi ya kúvi itiyiúkún' Israel tiempú' yana'án ví'í.

Nnuxeen' Pablo nuun' Pedro

¹¹ Soo sáá nkenta Pedro ñuun' Antioquía, jee nnuni'in máá maání' nuun' re', tyi nstíví re' tiñu nsa'á re'. ¹² Jee yukuán nkenta tee ká'vi ni ya ntají Jacobo. Jee ne ntiá'an kenta ráa, nyaji' Pedro jín rá ñani' rá inka nación ya ntu kúvi ráa ñivi Israel. Soo sáá nkenta rá tee vá, jee nxinóo re' rá ñivi inka nación jee nkusín re', tyi yú'ví re' rá tee ya kátyí' ya íyó sikúнкуvi-ó rá costumbre rá ñivi Israel ya sá'á circuncidar ya níso seña nuun' yikikúñu rá tee ya stúvi-i ya kúvi ráa ñivi Ndiosí'. ¹³ Jee rá inka ñivi Israel ya yí'í grupo yukuán, jee suni sansu'va nsa'á ráa jín re', sáni nkusín re'. Jee ne Bernabé nsikúvi ini' re' ya kutá'an re' sa'á re' sansu'va jín ráa.

¹⁴ Soo sáá nini' nì' ya ntu jiá'nu naa' ráa sáni kátyí' ya naá' tu'un vá'a Jesús, jee nkatyi' nì' nuun' Pedro ityinúún' nì'í ráa: “No'ó ví tee Israel, jee nuun' jiá'nu nú kuéntá' tee rá inka nación, jee nuun' nsá' jiá'nu nú kuéntá' tee Israel, ¿naja kúvi tetuvi nú rá ñivi rá inka nación sikúнкуvi ráa rá ñujín' rá ñivi itiyúkún' Israel?”

Rá ñivi itiyúkún' Israel jín rá inka ñivi, jee iin nuún ni nanitá'ví' ráa retú kúneí ini' ráa Jesús

¹⁵ Ránu'u' ví itiyúkún' Israel ne nkaku rání', jee nsú ñivi inka nación kúvi rán' ya kátyí' rán' ya ñivi kuatyí kúvi ráa.^a ¹⁶ Jee jíní'-ó ya ntu kénta kinoo naa' iin ñivi nuun' Ndiosí' jie'e' ya núkú-u ya sa'á-a ya kátyí' tu'un ley ntatúní' Ndiosí', ya njiá'a re' nuun' Moisés yana'an. Tyisa' sííyo re' kuatyí siki' ñivi sáva ku'vayu'ú re' ya kinoo naa'-a nuun' re' tyi kúneí ini' ñivi vá Jesús ya kúvi Cristo. Inajée nkúneí ini'-ó Jesucristo, sáva sííyo Ndiosí' kuatyí-ó, tyi kúneí ini'-ó Cristo, jee nsú jie'e' ya núkú-ó sa'á-ó ya kátyí' ley vá. Tyi ni iin ñivi ntu kínóo naa' nuun' Ndiosí' jie'e' ya núkú-u sa'á-a ya kátyí' ley vá.

¹⁷ Soo nuun' nánukú-ó ya sííyo Ndiosí' kuatyí-ó jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo, jee ré níní nákuni'-ó ya suni kúvi-ó ñivi kuatyí nuun' Ndiosí', sáni xín'é'n' ley Moisés nuun'-ó, ¿á sá'á Cristo ya kivi-ó nuun' kuatyí? Ntúné kúvi su'va. ¹⁸ Tyi ré nakí'í tuku nì' nuun' ley vá, ya ya nxinóo nì' maa, jee tee nì' kuatyí siki' nì' ya njiá'a nì' nuun' ley vá. ¹⁹ Tyi jie'e' maá ley vá kátyí' ya íyó kuvi' nì' jie'e' ya njiá'a nì' nuun' ley vá, jee su'va nsa'á-a ya ní'í' nì' nuun' ley vá, sáva kuteku' nì' jín Ndiosí' jee kue'nu nì' ityi re'. ²⁰ Ta'an' nì' ní'í' nì' nuun' kurúsi' jín Cristo.

^a 2:15 Nkatyi' rá ñivi Israel ya rá ñivi ya ntu kánjiá ley Moisés kúvi ráa ñivi kuatyí. Saáva nkatyi' rá ñivi Israel ya rá ñivi inka nación kúvi ñivi kuatyí tyi ntu nyí'í ráa tyiji xintún ley.

Saáva nsú ká' nu'u' ví ya tékú', tyi maá Cristo ví ya tékú' ini' ni'. Jee ni tékú' ni' ini' yikikúñu ni' ya'á, jee jiá'nu ni' ityi jie'e' kúneí ini' ni' Se'ya Ndiosí'. Tyi Cristo ví ya núnúun' re' nu'u' jee nnasoko' re' maáré' ya ní'i' re' jie'e' ya vá'a kuvi ni'. ²¹ Ntu kújiáá' ini' ni' ya vá'a ntaji Ndiosí' nuun'-ó ya íyó máni' ini' re' né'yá re' yó ya ntu íyó ni'in'-ó. Tyi retú kinoo naa'-ó nuun' Ndiosí' jee sí'yo re' kuatyí-ó jie'e' ya núkú-ó ya sa'á-ó ya kátyí' ley vá, sú ntu kúvi sukuán, soo retán' sukuán, yukuán jee kuéntá' ntu níyotiñu ya ni'i' Cristo jie'e'-ó, nékúvi.

Kanjiá-ó tu'un ley ntatúní' Ndiosí' áxí kuneí ini'-ó Jesús

3 jNa naan' rán ka'! Rá ñani' ñuun' Galacia. ¿Né ñin nsatásí ráno'ó jee nxiná'ví-i ráno'ó? Tyi nxiné'én' káji ni' ráno'ó naja ni'i' Jesús ya kúvi Cristo nuun' kurúsi' jie'e'-ó. ² Kuatyí kuíni ni' katú'un ni' tu'un ya'á ráno'ó. ¿Nasa nni'in' rán Tatyí' Íí' Ndiosí'? ¿Á nni'in' rán re' tyi nsikúnkuvi rán sáni tátúní' tu'un ley Moisés? jNtuví kuiti'!, tyi nni'in' rán maa tyi ínú' ini' rán tu'un Jesús sáá nteso'o rán maa. ³ ¿Naja kúvi ya naan' ví'í ráno'ó sukuán? Tyi xí'na ka' nni'in' rán Tatyí' Íí' ya nsa'á re' ya nkajjié'é jíá'nu rán ityi Ndiosí', jee ntañú'ún, ¿á nánukú rán ñnu rán kue'nu rán jín ya núkú rán sa'á rán rá costumbre vá jín fesá' ñuné'yú' maárán, rúsa? ⁴ Nxinó'o ñivi ráno'ó kue'e' tunó'ó jie'e' tu'un vá'a Jesús. ¿Á nno'o ka'á rán, rúsa? jVa'a ka' retú ntu nnó'o ka'á rán! ⁵ ¿Na jie'e' táji Ndiosí' Tatyí' Íí' re' nuun' ráno'ó jee sá'á re' rá milagrú' nteñu rán? Ntu sá'á re' maa jie'e' ya núkú rán sa'á rán ya tátúní' tu'un ley, tyisa' sá'á re' maa jie'e' ya kúneí ini' rán tu'un vá'a re' ya nteso'o rán.

⁶ Abraham nkuneí ini' re' Ndiosí', saáva njia'ayu'ú-u ya kínóo naa' re' nuun'-u. ⁷ Su'va íyó kuni' rán ya rá ñivi kúneí ini' raa Jesús, suviráa kúvi rá se'ya Abraham ityinúun' Ndiosí'. ⁸ Tyi Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Íí', jee ne' tió' tyíji, nstú'va tu'un vá ya sí'yo Ndiosí' kuatyí rá ñivi ntaká nación ya kúneí ini' raa re' sáva ku'vayu'ú re' ya kinoo naa' raa nuun' re', sú ntu kúvi raa ñivi Israel. Tyi nstekútú'un Ndiosí' tu'un vá'a re' ne' yana'án ví'í nuun' Abraham, jee nkatyi'-i ya: “Kuatíñú ni' no'ó sáva sa'á ni' ya netu' kúvi ñivi ntaká nación.” ⁹ Saáva rá ñivi kúneí ini' raa Ndiosí', sá'á re' ya netu' kúvi raa jín Abraham, ya nkuneí ini' re' Ndiosí'.

¹⁰ Tyi yósóninu ntaká rá ñivi ya nánukú raa sa'á raa ya tátúní' ley vá sáva kinoo naa' raa nuun' Ndiosí'. Tyi kátyí' tu'un ley ntatúní' Ndiosí' ya néé' nuun' tutu': “Kosóninu ntaká raa ya ntu kúni'in raa kanjiá raa ni'i' kuiti' ya tátúní' ley ya néé' nuun' tutu'.” ¹¹ Jee kájkuiti' ya ni ñin ñivi nkinóo naa' nuun' Ndiosí' jie'e' ya núkú ñivi vá sa'á-a ya kátyí' tu'un ley ntatúní' Ndiosí'. Tyi kátyí' Tu'un Ndiosí' néé' nuun' tutu' ya: “Ñivi ya sá'á Ndiosí' ya kínóo naa' raa nuun' re', jie'e' ya

kúneí ini' raa re', kuteku' raa nínkání jín re'." ¹² Soo ntu kátyí' tu'un ley ya kúneí ini' ñivi jee kuteku' ñivi jín Ndiosí'. Tyi kátyí' tu'un ley ya: "Ñivi, ya sá'á rá tiñu ya'á, jee kuteku'-u jie'e' vá."

¹³ Cristo ntyunáán nká'nú re' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyi sá'á-ó, sáva nakani núne re' yó nuun' ya tyísónínu tu'un ley yó. Tyi nkenta nyosonínu re' sáva kuvi ya vá'a nuun'-ó, tyi níso nuun' Tutu' Tu'un Ndiosí' ya: "Yósónínu ntaká ñivi níntakaa nuun' yutun." ¹⁴ Saáva ntyunáán nká'nú Cristo Jesús su'va, sáva sa'á Ndiosí' ya netu' kuvi ñivi ntaká nación ya yí'í nuun' Cristo Jesús, ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' Abraham ya sa'á re' ya netu' kuvi raa. Jee sáva ni'in'-ó Tatyí' Íí' ya ntyisóyu'ú re' ya taji re' nuun'-ó jie'e' kúneí ini'-ó re'.

Síin ví ley ntatúní' Ndiosí' jee síin ví ya ntyisóyu'ú Ndiosí'

¹⁵ Ráno'ó ñani', ká'án' ni' jín rán iin tu'un nasa sá'á rá ñivi. Retú nsa'á iin tee tratú', ni iin ñivi ntu kúvi síkíkuñí' tratú' vá, ni ntu kúvi natyísó-o ka' tu'un ya ya nnatú'ún raa. ¹⁶ Saájee rá vá'a ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' Abraham jín nuun' se'ya ityiyúkún' nkene nuun' re'. Nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí' ntu kátyí'-i: "jín nuun' rá ityiyúkún' nú", ya ká'án'-a jie'e' k'é'ín ñivi. Tyisa' ká'án'-a jie'e' iin ni, jee kátyí'-i: "jín nuun' se'ya ityiyúkún' nú", ya kúvi-i Cristo. ¹⁷ Ya'á ví ya kátyí' ni': Xí'na ka' nsaaná' Ndiosí' tratú' nsa'á re' jín Abraham. Ñare njia'a Ndiosí' tu'un ley nuun' Moisés kumí' sientú' oko' uji' (430) kuiya' kuéé ka'. Saájee ntu síkíkuñí' ley tratú' ya nsa'á Ndiosí' xí'nañú'ún ka'. Ni ntu síjíta-a ya ntyisóyu'ú Ndiosí'. ¹⁸ Tyi retú táji Ndiosí' ta'v'í' nuun'-ó jie'e' ya nánukú-ó sa'á-ó ya kátyí' ley ntatúní' Ndiosí', nékúvi, ñare táji re' maa nsú jie'e' ntyisóyu'ú re' maa, nékúvi. Tyisa' njia'a Ndiosí' maa nuun' Abraham jie'e' ya ntyisóyu'ú re' maa.

¹⁹ Saájee, ¿na jie'e' njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés? Íyótiñu-u tyi nnatyísó re' vá sáva nastúvi-i kuatyi sá'á rá ñivi, saátyi jiá'a raa nuun' ya kátyí' ley vá ya ntatúní' Ndiosí'. Jee su'va nnatúvi ley maa ne nkenta Jesús, ya kúvi se'ya ityiyúkún', ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya kene ne nuun' Abraham. Jee Ndiosí' njia'a ley nuun' rá najiá'á' re', sáva ku'va raa maa nuun' Moisés, sáva nakani re' maa nuun' rá ñivi Israel, tyi íñí re' ma'ñú Ndiosí' jín raa sáva ka'an' re' jín Ndiosí' jín raa. ²⁰ Iin tee, ya íñí re' ma'ñú ñivi sáva ka'an' re' jín iin inka raa sáva natú'ún raa, jee ntu íñí re' ma'ñú iin ñivi ni. Soo iin ni ví Ndiosí'.^a

^a 3:20 Saáva ntu ñatíñú re' inka tee sáva ntyisóyu'ú re' maa nuun' Abraham.

Na jie'e' íyótiñu ley ntatúní' Ndiosí'

²¹ Saájee, ¿á kenta tu'un ley vá siki' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' rúja? ¡Ntuvi kuiti'!, tyi retán' ntaji Ndiosí' néni iin ley ya kúvi xitékú'-u yó nínkání jín re', nékúvi, ñare kúvi sa'á ley vá ya kinoo naa'-ó nuun' Ndiosí' jie'e' ya síkúnkuví-ó ya kátyí' ley vá, nékúvi. ²² Tyisa' Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu' Íí', sánáa'-a ya ni'i ñivi ñiví yí'í tyiji xintíin kuatyí, kuéntá' yíni'yu' raa ini' vekaa. Sánáa'-a su'va sáva ku'va Ndiosí' ya ntyisóyu'ú re' nuun' rá ñivi ya ínú' ini' raa Jesucristo. Ku'va re' maa jie'e' kúneí ini' raa re'.

²³ Soo ne ntiá'an nkenta kuvi kuneí ini' ñivi Jesús, ránu'u', ya kúvi ñivi Israel, yí'í rán' tyiji xintíin tu'un ley, kuéntá' yíni'yu' rán' ini' vekaa, ne nkenta kivi' nstúvi Ndiosí' tu'un Jesús ya kuneí ini'-ó. ²⁴ Saájee tu'un ley niyo kuéntá' iin musú' ya náka rá kuatyí, jee náka-a ránu'u' ne nuun' Cristo. Náka-a ránu'u' sáva siíyo Ndiosí' kuatyí rán' sáva ku'vayu'ú re' ya kinoo naa' rán' nuun' re' jie'e' ya kúneí ini' rán' Jesús. ²⁵ Soo vitan re ya nkenta kivi' ya kúneí ini'-ó Jesús, jee ntu yí'í-ó ka' tyiji xintíin musú' vá, ya kúvi ley ntatúní' Ndiosí'.

²⁶ Jee ntaká ráno'ó ví nijia se'ya Ndiosí' jie'e' ya kúneí ini' rán' Cristo Jesús jee yí'í rán' tyiji na'á re'. ²⁷ Tyi ntaká ráno'ó ya ñanuté rán' sáva xiné'én' rán' ya yí'í rán' nuun' Cristo, jee nkenta kuvi rán' kuéntá' kúvi Cristo. ²⁸ Maáórán' ya yí'í-ó nuun' Cristo Jesús, ntu sín íyó-ó nuun' Ndiosí',
 sú kúvi rán' ñivi Israel áxí ñivi ntu kúvi Israel,
 ni tee kúvi musú' ya nke'en ñivi, ni tee xí tiñu ya íñí núne,
 ni tee jín ni ña'an,

tyi iin ni kúvi ni'i-ó nuun' Ndiosí', ya yí'í-ó nuun' Cristo Jesús. ²⁹ Tyi retú yí'í rán' nuun' Cristo, ñare se'ya itiyúkún' Abraham kúvi rán. Jee ni'in' rán' ta'vi' táji Ndiosí' sáni ntyisóyu'ú re'.

4 Jee kátyí' ni' ya'á, ya iin tee lúli ya iin kivi' ni'in' ni'i re' ya kúmí táá' re'. Soo ni lúli re', jee ntu sín íyó re' jín iin musú' ya nke'en ñivi, súnika' ito'o' ni'i nantíñu táá' re' kúvi re'. ² Tyi yí'í re' tyiji xintíin rá ñivi ya kúmí raa re', jee rá nantíñu re' yí'í tyiji xintíin rá ñivi ya néen kuéntá' maa, ne kenta kivi' ñani tátá' re'. ³ Jee suni sukuán nno'o-ó ne ntiá'an kuni'-ó Jesús, jee nkuvi-ó kuéntá' iin tee lúli, tyi nyí'i-ó tyiji xintíin rá ñujiín' sá'á ka'á ñivi ñiví, kuéntá' iin musú' ké'en ñivi nkuvi-ó.

⁴ Soo sáá nkenta tiempú' ñani Ndiosí', jee ntyuutyí re' Se'ya re'. Jee nkaku-u tyiji iin ña'an. Jee ne nkaku-u nyí'i-i tyiji xintíin tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Moisés. ⁵ Nsa'á Ndiosí' su'va sáva ntyunáan nká'nú Jesús nuun' re' jie'e' kuatyí rá ñivi yí'í tyiji ley vá, sáva sikáku re' raa sáva nakuiñí' núne raa nuun' ley vá, sáva ni'in' rán' ya nnañin kuéntá' re' ránu'u' ya kúvi rán' se'ya re'. ⁶ Jie'e' ya kúvi-ó se'ya Ndiosí' vá ntyuutyí re' Tatyí' Íí' Se'ya re' kivi-i ini' ánima'-ó, jee Tatyí' Íí' re' sá'á

ya kúvi kátyí' nijia-ó nuun' Ndiosí': "Táá' ni',^a Tátá' ni'." ⁷ Saáva jie'e' ya nsa'á Ndiosí', ntu kúvi-órán ka' iin musú', soo kúvi-ó se'ya re'. Jee nuun' kúvi-ó iin se'ya re', jee ni'in'-ó ta'vi' táji Ndiosí' jie'e' Cristo.

**Náni'vi' ini' Pablo jie'e' rá ñivi ya kúneí ini'
ráa Jesús ya néé' ráa ñuun' Galacia**

⁸ Soo ne ntiá'an kuni rán ini' Ndiosí', nneñu'un rán nani kúvi ya ntu kúvi ndiosí' nijia. Jee sátíñú ka'á rán nuun' ráa kuéntá' iin musú' ké'en ñivi. ⁹ Soo vitan re ya maní' rán jín Ndiosí'. Soo va'a ka' katyi'-ó ya maní' Ndiosí' jín ráno'ó. ¿Naja kúvi ya níko rán rá ñujiín' sain sá'á ñivi ñiví, ya ntu íyótiñu rúja? Jee, ¿naja kúvi ya kuíni rán kivi tuku rán tyiji xintíin ráa, sáva kuvi tuku rán iin musú' ya sátíñú ka'á rán nuun' ráa rúja? ¹⁰ Néñu'un rán rá viko sá'á rá ñivi Israel. Néñu'un rán rá kivi' ñá'nú kuéntá' yítá'an sá'á ráa, néñu'un rán viko sá'á ráa sáá nákunee' yoo', jín rá viko nánu kuiya' sá'á ráa ta kuiya', jín rá kuiya' ya néñu'un ráa. ¹¹ Yú'ví ni' ya sanaan' re' nsatíñú ka'á ni' ya nxiné'én' ni' tu'un Jesús nuun' rán.

¹² Jíkán' tá'ví' ni' nuun' ráno'ó ñani', ya koo rán kuéntá' maání' ya nxinóo ni' rá costumbre ley Moisés. Tyi maání' nkenta kúvi ni' kuéntá' ráno'ó ya ntu yí'í rán tyiji ley.

Ntuná' nsá'á kini rán nu'u'. ¹³ Jee jíní' va'a rán, ya jie'e' ya nku'vi' ni' vá nkinoo ni' ñuun' rán nstekútutú'un ni' tu'un va'a Jesús nuun' rán ya xí'nañú'ún ka'. ¹⁴ Jee súnika' nno'o rán jie'e' ya nku'vi' ni', ntu nkúniityi' ini' rán nne'yá rán nu'u', jee ni ntu nkúityi' ini' rán nu'u'. Tyi nnaquatá'ví rán nu'u', kuéntá' kúvi ni' iin najiá'á' Ndiosí' vaji ne súkún, áxi kuéntá' kúvi ni' Cristo Jesús. ¹⁵ ¿Né nuun' kua'an' ya kúsí' ini' rán nékúvi? Ná'an va'a ni' jee kátyí' naa' ni' maa, ya nñani'vi' ini' rán jie'e' ni' ya ne tava' rán ntyinúún rán jee taji rán maa nuun' ni' nékúvi, sanaan' re' tyinei'-i nu'u'. ¹⁶ ¿Á kenta ni' siki' rán ya kátyí' ni' ya naa' nuun' rán rúja? Soo ntuví.

¹⁷ Rá tee ká'an' sín, ñú'ún kuíni ini' ráa koo maní' ráa jín rán. Soo nsá' jíani va'a ini' ráa sa'á ráa jín rán. Tyi kuíni ráa sa'á sín ráa ráno'ó nuun' rán', sáva ku'un kuíni ini' rán koo maní' rán jín ráa. ¹⁸ Soo sukuáni íyó va'a kukuíni ini'-i jie'e' tiñu vá'a. Nsú kuatyí sáá íni ni' nteñu rán. ¹⁹ Ráno'ó se'ya maání'. Nó'o ni' kuéntá' té'ne' ini' iin ña'an káku se'ya, tyi nó'o ni' su'va nekua' sama ini' rán ne nuún koo ini' ánima' rán jín Cristo. ²⁰ Kuíni ni' kunee' ni' jín rán ntañú'ún, sáva sama ni' sáá ká'an' ni' jín rán. Tyi kúnaan ni' naja kani ini' ni' jie'e' rán.

^a 4:6 Tu'un ya'á ví: Abba. Abba ví tu'un arameo ya kuíni katyi': tátá'.

Tu'un jie'e' Agar jín Sara

²¹ Suvirán ya kuíni rán ki'i rán xintíin tu'un ntatúní' Ndiosí' nuun' Moisés, jee katyi' rán nuun' ni': ¿Á ntu ntiin kuéntá' rán ya kátyí' tu'un vá ntatúní' Ndiosí', rúsa? ²² Kátyí' tu'un vá ya néé' nuun' Tutu', ya niyo uvi' se'ya yíí Abraham. Hín raa kúvi se'ya re' jín ña'an kúvi musú' re' ya nke'en re'. Jee inka kúvi se'ya re' jín ñasí'í maaré', ya ntu kúvi ña musú'. ²³ Se'ya ña'an kúvi musú' nkaku re' kuéntá' káku néni hín rá sutýí kuátyí. Soo se'ya ña'an ntu kúvi musú' nkaku re' tyi nsikúnkuvi Ndiosí' ya ntyisóyu'ú re'. ²⁴ Nakani ni' hín tu'un ya kúnkunuún ká'án' ni' jie'e' rá uvi' ña'an ya'á. Núví' rá ña'an kúvi raa kuéntá' uvi' tratú' nsa'á Ndiosí'. Hín ña'an naní Agar kúvi ña musú' nke'en ñivi ya nyí'í ña xintíin Abraham, jee kúvi ña kuéntá' tratú' ya kúvi tu'un ley ntatúní' Ndiosí' ya njia'a re' nuun' Moisés nuun' yuku Sinaí. Rá ñivi yí'í xintíin tratú' vá kúvi raa musú' sátiñú sain ya yí'í raa xintíin tu'un ley vá kuéntá' se'ya ña nkuví musú' nke'en ñivi. ²⁵ Tyi Agar kúvi kuéntá' yuku Sinaí ya íñí nuun' ñu'un Arabia. Jee suni kúvi ña kuéntá' ñuun' Jerusalén ya íyó-o vitan. Tyi rá se'ya ñuun' vá kúvi raa musú' sátiñú sain ya yí'í raa tyiji xintíin tu'un ley vá ya ntatúní' Ndiosí'. ²⁶ Soo ñuun' Jerusalén íyó súkún, ñuun' íñí núne ví-i kuéntá' ñasí'í Abraham ya ntu kúvi ña musú' ya ntu ké'en ñivi. Jee kúvi-ó se'ya ñuun' vá, kuéntá' náán'-ó kúvi-i. ²⁷ Tyi kátyí' Tu'un Ndiosí' néé' nuun' Tutu':

Kusi' ini' nú, ña'an númá' ya ntu íyó se'ya nú.

Kanjíin ya kúsí' ini' nú, suvinú ya ntu jíní' nú ya té'né' ini'.

Tyi koo kue'e' ka' se'ya ña'an nkinoo nsa'á yíí ña, nsú ká' ña'an íyó yíí.

Nkatyi' Tu'un Ndiosí' jie'e' Jerusalén.

²⁸ Ráno'ó ñani', kúvi-ó se'ya Ndiosí' sáni ntyisóyu'ú re' nuun'-ó, kuéntá' ntyisóyu'ú re' ya kaku Isaac. ²⁹ Soo se'ya Abraham, naní Ismael, ya nkaku re' kuéntá' káku néni hín rá sutýí kuátyí, jee nito u'vi' Ismael inka se'ya Abraham, ya naní Isaac, ya nkaku nsa'á Tatyí' Íí' Ndiosí'. Jee suni sukuán íyó ne vitan, [tyi íyó ii' ñivi jíto u'vi' raa yó ya kúvi-ó se'ya Ndiosí']. ³⁰ Soo ¿ná kátyí' nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí'? Kátyí'-i: “;Tava' musú' nke'en k'i'in' ña jín se'ya ña!, tyi ntuví ná íyó ni'in' se'ya musú' nke'en vá ta'vi' ya ni'in' se'ya ñasí'í Abraham, ya ntu kúvi ña musú'”, nkatyi' Tu'un Ndiosí'. ³¹ Saáva ráno'ó ñani', ntu kúvi-ó kuéntá' se'ya musú', tyi kúvi-ó kuéntá' se'ya ñasí'í Abraham, ya ntu kúvi ña musú'.

Íyó kuiñi ni'in-ó jín tu'un sá'a ya koo núne-ó.

(Juan 8:31-32)

5 Nnakani núne Cristo yó, sáva kuiñi núne yó. Saáva kuiñi ni'in núne rán nuun' tu'un ley vá ya ntatúní' Ndiosí'. Jee koto kíninkava tuku rán xintún tu'un vá ya kuvi tuku rán musú' sátínú sain.

² Tiin kuéntá' rán! Tyi nu'u', Pablo, kátyí' ni' nuun' rán ya retú sa'á circuncidar rán maarán, sáni kátyí' tu'un ley, ñare ntuná' íyótiñu nuun' rán ya ni'i' Cristo jie'e' rán. ³ Tukuni sánáa' ni' nuun' rán ya ntáká tee ya sa'á circuncidar re' maaré', jee íyó re' ya sikúnkuvi re' ni'i' kuiti' ya tátúní' ley vá. ⁴ Ráno'ó ya nánukú kinoo ñaa' rán nuun' Ndiosí' jie'e' ya núkú rán ya sa'á rán ya tátúní' ley vá, ñare nsa'á sín rán maarán nuun' Cristo. Jee nxinoo rán tu'un íyó maní' ini' Ndiosí' né'ya re' ráno'ó. ⁵ Tyisa' ránu'u', jie'e' ya kúneí ini' rán' ya sa'á Cristo, jee Tatyí' Íí' Ndiosí' sá'a-a ya íyó tu'un neí ini' rán' numíji'í' nétu rán' ya sa'á re' ya kinoo ñaa' rán' nuun' re'. ⁶ Tyi ntáká-ó ya yí'í-ó nuun' Cristo Jesús, ntuná' íyótiñu koo circuncidado maáo, áxi ntuví. Soo ya yíyá'vi ka' vá kúneí ini'-ó Jesús, jee ya kúneí ini'-ó maa sa'á ya kunuun'-ó tá'an-ó.

⁷ Va'a kuá'an' rán ityi Cristo, nékúvi. ¿Né iin ñasi' nuun' ráno'ó ya ntu káníjiá rán ka' tu'un ñaa' Jesús, rúsa? ⁸ Tu'un ya'á ya síká'an' ráa ráno'ó, ntu váji-i ne nuun' Ndiosí' ya nkana re' ráno'ó kivi rán nuun' Jesús. ⁹ [Tu'un ya'á kukue'e' xtañá'an-a kuéntá' levadura.] Tyi “retú tyu'un-ó ntí' levadura nuun' ñujien jee xináa-a ni'i' ka' ñujien.” ¹⁰ Ne yutyí kúká'nú ini' ni' ráno'ó ya nkáni sín ini' rán nuun' tu'un ya'á, tyi yí'í rán nuun' Ito'o'-ó. Soo ñivi ya sísáká' ráa xini' rán, Ndiosí' xinó'o maa, néni iin tee kúvi-i.

¹¹ Soo, ráno'ó ñani', réa' stékútu'un ii' ni', nékúvi, ya íyó sa'á circuncidar-ó, ¿na kuvi tyi jító u'vi' ii' rá ñivi ñuun' Israel nu'u'? Tyi réa' stékútu'un ii' ni' su'va, nékúvi, jee nkoo ka' tu'un kuníni ka' ini' ráa, nékúvi, jie'e' tu'un ya Jesús ni'i' nuun' kurúsi' sáva sa'á re' ya nánitá'ví'-ó. ¹² Rá tee ya sísáká' xini' ráno'ó, réa' va'a ré ítyí sa'á kápú' ráa maaráa.

¹³ Tyi, ráno'ó ñani', nkana Ndiosí' ráno'ó, sáva koo núne rán jee nkí'í rán xintún ley vá jín rá costumbre. Soo sú néé' núne rán nuun' ley, jee koto jíatínú rán maa, sáva sa'á rán ya níyo né'en ini' rán jín yikikúñu kuatyi. Jee kunuun' iin inka rán tá'an rán, sáva kuvi rán musú' sain nuun' iin inka rán, jee tyineí rán iin inka tá'an rán. ¹⁴ Tyi ya nsikúnkuvi-ó ni'i' ya tátúní' ley, retú sikúnkuvi-ó iin ni tu'un ya tátúní' Ndiosí' ya kátyí'-i: “Íyó kunuun' nú ñanitá'an nú kuéntá' ñúnúun' nú maánú.” ¹⁵ Soo ré yá'yí'í rán jín tu'un ká'an' rán iin inka

rán, jee kénta rán siki' ñin inka rán, kuéntá' kiti xéén', jee kumí rán maárán sáva nkúvi su'va, sáva nxínáán' rán ñin inka rán.

**Ya nýo ini' ñivi ya ntu tyí'i raa na'á
Ndiosí' jín tiñu sá'á Tatyí' Íí' re' ini'-ó**

¹⁶ Soo tu'un ya kátyí' ni' nuun' rán ví ya'á: Kaka rán ityi sáni jiáni Tatyí' Íí' Ndiosí' ráno'ó, jee nsíkunkuvi rán tiñu ya nýo ini' rán sa'á rán jín ñuné'yú' kuatyí. ¹⁷ Tyi ya nýo né'én ini' rán jiásí' nuun' ya kuíni Tatyí' Íí' Ndiosí'. Jee ya kuíni Tatyí' Íí' jiásí' ya nýo né'én ini' rán. Ñare jiásí' ñin inka raa nuun' tá'án raa. Sáva ntu kúvi sa'á rán néni ñin tiñu kuíni rán sa'á rán. ¹⁸ Soo retú jíka rán sáni tyú'un Tatyí' Íí' ráno'ó ityi re', ñare ntu yí'í rán tyiji tu'un ley.

¹⁹ Nijin' túvi rá tiñu ya ntu tyí'i ñivi na'á Ndiosí', jee sá'á raa sáni nýo né'én ini' raa. Kúvi rá ya'á:

sá'á téní raa,

sá'á raa tiñu né'í,

tiñu né'í kákini sá'á raa,

²⁰ néñu'un raa rá nantíñú ya ntu kúvi-i Ndiosí',

sá'á tásí raa,

tá'vi ini' raa né'yá raa tá'án raa,

sá'á raa tixin',

kuíñí raa,

xeen' ini' raa,

u'vi ini' raa ya kuíni raa kene raa ka' nuun' inka ñivi,

sá'á sín raa ñin inka raa tá'án raa,

jee sá'á raa ka' grupo ya ká'án' sín jee kénta siki' tá'án raa,

²¹ sá'á ú'vi ini' raa né'yá raa rá nantíñú inka ñivi,

jiá'ní' raa ñivi,

nákúni raa,

sá'á raa viko né'én,

jee sá'á ví'í raa sukuán.

Jee kátyí' ni' sáni ya nkatyi' ni' nuun' rán ya: rá ñivi sá'á rá tiñu su'va, jee nsá' nni'in' raa ta'vi' ya kivi raa na'á Ndiosí' nuun' tátúni' re'.

²² Soo suni túvi rá tiñu sá'á Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ñivi kuéntá' túvi rá vixí' kúun yutun. Sá'á re' ya ñivi:

ñúnúun' raa tá'án raa,

ñú'un tu'un íyó sñ' ini' ánima' raa,

néé' ñunkúun raa jín tá'án raa,

ká'nú ini' raa,

kúvá'a ini' raa,

maní' ini' raa,

naa' ráa nuun' rá tá'án ráa ya kúká'nú ini' rá ñivi ráa,
²³ mású' ini' ráa,
 náke'en ráa maáraa.

Ntu íyó ni iin ley ya tyikuatyi siki' ñivi sá'á rá tiñu ya'á. ²⁴ Saájee rá ñivi yí'í nuun' Cristo Jesús, ña'ni' ráa ya níyo né'én ini' ráa nuun' kurúsi', jín ne ya né'én ya nó'ón' ini' ráa sa'á ráa, jín ne ya né'én ya títí ráa. ²⁵ Nuun' xitékú' Tatyí' Íí' Ndiosí' yó jín Ndiosí', saájee kaka-ó ityi naa' sáni jiáni Tatyí' Íí' re' yó. ²⁶ Koto nú'ún vixi' ini'-ó, ni nsíkítí'-ó ini' iin inka-ó, jee ni nkóo u'vi ini'-ó kune'yá-ó rá nantíñú iin inka-ó.

Tyineí-ó iin inka-ó

6 Ráno'ó ñani', ré iin tá'án rán nkininkava nuun' kuatyí, suvirán ya sá'á sáni kuíni Tatyí' Íí' Ndiosí', jee natyu'un tuku rán máá ityi vá'a. Ka'an' mású' ini' rán jín-i. Jee nito koo rán maarán, sáva nsíkúvi ini' rán nuun' kuatyí vá. ² Tyineí tá'án rán néni iin ya nó'o tá'án rán. Tyi sukuán sikúnkuví rán tu'un ley tátúni' Cristo. ³ Ré iin ñivi ká'vi téyí' ini', súnika' ntuná' kúvi-i, jee xíná'ví-i maáa. ⁴ Soo ta iin ñivi kototúni'-i maáa jie'e' tiñu sá'á-a. Ñare nuun' sá'á va'a rán, kuví kusii' téyí' ini'-i jie'e' ya sá'á-a jee nkúvi sa'á nuún-u maáa jín inka ñivi. ⁵ Tyi ta iin-ó kuneenuun'-ó sikúnkuví-ó tiñu sá'á-ó.

⁶ Jee ráno'ó ya súkuá'a rán Tu'un Ndiosí', tyineí tá'án rán rá tee xiné'én' maa nuun' ráno'ó jín ni'i nuun' ya vá'a kúmí rán.

⁷ Koto xíná'ví rán maarán. Tyi ni iin ñivi nkúvi sa'á kátá ini' ráa nuun' Ndiosí'. Tyi sáni sá'á iin ñivi, suni sukuán ni'in'-i, kuéntá' iin tee táji tata', nání'in' re' tata' sáni ya ntaji re'. ⁸ Tyi retú kivi-ó ityi ya níyo né'én ini'-ó sa'á-ó jín yikikúñu kuatyí-ó, jee su'va íyó-ó kuéntá' iin tee táji. Tyi vaji ne nuun' ya níyo né'én ini'-ó iin tata' sá'á-ó. Ni'in'-ó ya stíví-ó maáo, ya koo-ó kuéntá' ní'i'-ó nuun' Ndiosí'. Jee retú kivi-ó na'á Tatyí' Íí' Ndiosí', ni'in'-ó iin tata' sá'á-a ya sikúteku' Tatyí' Íí' yó nínkáni jín Ndiosí'.

⁹ Koto núun ini'-órán sa'á-ó ya vá'a. Tyi kenta kivi' ñani Ndiosí' ya ni'in'-ó ta'vi' taji re', kuéntá' ní'in'-ó tata' sá'á-ó, retú ntu níkó ini'-ó sa'á-ó ya vá'a. ¹⁰ Saáva saá kenta íyó, jee sa'á-ó ya vá'a nuun' ni'i. Jee ya ñá'nú ka' vá íyó sa'á-ó ya vá'a nuun' rá ñanitá'án-ó ya kúnei ini' ráa Jesús.

Nnakutíñú Pablo jín tu'un nuun' ni'i ya nkatyi' re'

¹¹ Kune'yá rán máá rá letra ká'nú ka' ví ya néé' nuun' tutu' ya'á tyi ntee ni' maa nuun' rán jín na'á maání'.

¹²Rá tee ya kuíni kinoo va'a ráa nuun' rá inka ñivi jie'e' ya sá'á ráa, suviráa ví ya tétuvi ráa ya sikúнкуvi rán costumbre ñuun' Israel ya sá'á circuncidar rán maárán. Sá'á ráa su'va sáva nkóto u'vi' rá ñivi ráa jie'e' tu'un ya ní'i' Cristo nuun' kurúsi' jie'e'-ó. ¹³Tyi ni maáráa, ya sá'á circuncidar ráa, ntu síkúнкуvi ráa tu'un tátúní' ley Moisés. Soo kuíni ráa ya sa'á circuncidar rán maárán, sáva ka'an' téyíí ráa jie'e' ya nsikúнкуvi ráa costumbre vá jín ntí' yikikúñu rán. ¹⁴Soo maání' ntuná' ká'án' téyíí nì'. Kuatyí ká'án' téyíí nì' jie'e' ya ní'i' Ito'o'-ó Jesucristo nuun' kurúsi' jie'e'-ó. Tyi jie'e' yukuán jee kúvi kuéntá' ní'i' rá ñujiín' jiá'nu ñivi ñiví nuun' kurúsi' nuun' nì'. Tyi suni kúvi kuéntá' ní'i' nì' nuun' rá ñujiín' vá, tyi ntu yí'í nì' ka' tyiji na'á rává. ¹⁵Tyi nuun' yí'í-ó nuun' Cristo Jesús, ntuná' íyótiñu ré sa'á circuncidar-ó áxí nsá' sa'á circuncidar-ó. Soo ya yáyá'vi ka' ví ya sá'á Ndiosí' ya nújiáá-ó.

¹⁶Ntaká rá ñivi ya jíka ráa sáni kátyí' tu'un ya'á ya kátyí' nì', jee na ka' kuneé' va'a ráa ka', jín ya kuná'ví ini' Ndiosí' ráa, ne rá ñivi íñí jín Ndiosí' ya kúneí ini' ráa Jesús ya kúvi ráa itiyúkún' Israel.

¹⁷Ne vitan ré, koto stáña'án ni ñin ka' ñivi nu'u'. Tyi neé' rá yanta nuun' yikikúñu nì' nuun' nito u'vi' ñivi nu'u' jie'e' Jesús. Kúvi vá kuéntá' jerú' ya stúvi ya musú' Jesús ví nì'.

¹⁸Ráno'ó ñani', na ka' koo maní' ini' Ito'o'-ó Jesús ka' jín rán, ya kúvi re' Cristo. Sukuán koo. Amén.

Tutu' ya ntee Pablo nuun' rá ñivi ñuun' Éfeso

Jiá'a Pablo tu'un káva'a nuun' rá ñivi ñuun' Éfeso

1 Nu'u' Pablo, Cristo Jesús ntetíñú re' nu'u', kuniso ni' tiñu apóstol ya yúityí re' nu'u' sáva stúvi ni' tu'un re', sáni kuíni Ndiosí'. Téé ni' tutu' ya'á nuun' ráno'ó, ya nsa'á sín Ndiosí' ráno'ó, sáva kitíñú rán nuun' Cristo, ya néé' rán ñuun' Éfeso. Suvirán níkn' va'a jiá'nu naa' rán nuun' Cristo Jesús, ya ñani Ndiosí' re' sáva tatúní' re' ñiví.

²Na ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' ka' jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo kune'yá ráa ráno'ó jín ya kinoo va'a ini' ánima' rán sa'á ráa.

Nákuetú'ún-ó Ndiosí' jie'e' nanitá'ví'-ó sa'á re'

³Jee íyó nákuetú'ún-ó Ndiosí', ya kúvi re' Ndiosí' nuun' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jee Tátá' Jesús kúvi re'. Nákuetú'ún-ó re' tyi sa'á re' ya netu' kúvi-ó, jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo, tyi ntaji re' nuun'-ó ntáká nuun' ya vá'a ya váji ne nuun' antiví ya kinoo va'a ini' ánima'-ó. ⁴Tyi nkaji Ndiosí' yó ya kí'i-ó nuun' Cristo ne ntiá'an ka' kikoo ñiví ya'á, sáva koo sín-ó ya nkí'i-ó ka' nuun' kuatyí-ó jín ya koo ninu'un-ó nuun' re'. Tyi jie'e' ñúnúun' re' yó, ⁵jee saá ya nkunaa' yatyi' ini' re' ya nake'en re' yó sáva kúvi-ó se'ya re' jie'e' ya nsa'á Jesús ya kúvi Cristo. Nkunaa' yatyi' ini' re' sa'á re' su'va sánikuá' nkuini re' sáni kúvá'a ini' re'. ⁶Saáva jie'e' vá íyó nakuetú'ún-ó Ndiosí' ya vii' kúñá'nú re' jie'e' ya na ka' vá íyó máni' ini' re' jín yó jee nsíkúta'vi' sain re' ya vá'a nuun'-ó, jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo, ya ñúnúun' re' maa. ⁷Jee ni'i' Cristo nuun' kurúsi' jee ñati ñiñi' re' sáva tyunáan nká'nú re' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí-ó sáva nakani núne re' yó ya nkí'i-ó ka' nuun' kuatyí-ó, jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo. Jee su'va néká'nú ini' Ndiosí' yó, sánikuá' ntántúní' nasíkuiti' íyó máni' ini' re' né'yá re' yó, ⁸ya ntántúní' nsíkúta'vi' nasíkuiti' re' nuun'-ó. Tyi ntaji re' ntáká nuun' ya nítyí xini'-ó jín ya kiku'un ini'-ó tu'un re'. ⁹Jee nsa'á re' ya kuká'nú ini'-ó tu'un yu'u' ya nyise'í-i nékúvi, jie'e' ya kuíni re' sa'á re' sánikuá' kúvá'a ini' re' sa'á re' ya nkunaa' yatyi' ini' re' sa'á re' jie'e' ya sa'á Cristo. ¹⁰Tyi sikúnkúvi re' maa saá kenta máá tiempú' ya nkáji re', ya natyi'i re' ntáká nantíñú xintín Cristo, rá íyó antiví jín rá íyó ini' ñiví ya'á.

¹¹ Tyi nkaji Ndiosí' yó sáva kúvi-ó ñivi re' ya yí'í-ó nuun' Cristo. Tyi saá ya nkunaa' yatyi' ini' re' ni'in'-ó maa sánikuá' ñú'ún ini' re', ya maaré' kúvi ya síkúnkuvu ntáká tiñu sáni kúnáa' ini' re' sáni kuíni re' sa'á re'. ¹² Sukuán nsa'á re' jín ránu'u' ya kúvi rán' rá ñivi ya xí'nañú'ún ya íyó tu'un neí ini' rán' Cristo sáva túvi nuun' rá ñivi ya vii' nasíkuiti' kúná'nú re' jee nakuetú'ún ráa re'. ¹³ Jee sunisaá ráno'ó, yí'í rán nuun' Cristo sáa niniso'o rán tu'un jie'e' ya naá', ya kúvi tu'un vá'a ya sikáku re' ráno'ó nuun' kuatyí rán, jee nkunei ini' rán Cristo. Jee saáva ntaji Ndiosí' Tatyí' Íí' re', yí'í-i ini' ánima'-ó, ya ntyisóyu'ú re' taji re' maa. Tatyí' Íí' re' vá kúvi iin seyú' ya stúvi-i ya naá' ya kúvi rán se'ya re'. ¹⁴ Tatyí' Íí' vá ví ya ntaji yatyi' Ndiosí' nuun'-ó jee yukuán kúvi ya naá' ya taji nijia re' ta'vi' nuun'-ó, ne kivi' sijínu re' tiñu re' ya sikáku re' yó nuun' kuatyí yó jee xinánitá'ví' re' yó ya kúvi-ó ñivi re'. Jee sukuán ní'ín re' nakuetú'ún ni'i ñivi ya vii' kúná'nú nasíkuiti' re'.

Ká'an' Pablo jín Ndiosí' jie'e' rá ñivi ya kúnei ini' ráa Cristo

¹⁵ Saáva, sáa nteso'o ni' tu'un jie'e' rán, jie'e' ya kúnei ini' rán Ito'o'-ó Jesús, jín jie'e' ya ñúnúun' rán ntáká rá ñivi ya nsa'á sín Ndiosí' ráa, sáva ki'i ráa nuun' Cristo, ¹⁶ jee saáva ni ntuví síkkuñi' ni' jiá'a ni' ya kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí' jie'e' ráno'ó, jee ká'an' ni' jie'e' rán sáa ká'an' ni' jín Ndiosí'.

¹⁷ Jíkán' ni' nuun' Ndiosí' ya kúvi re' Ndiosí' nuun' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, jee kúvi re' Tátá'-ó ya vii' nasíkuiti' kúná'nú re'. Jíkán' ni' nuun' re' sáva taji re' ya tani' ka' xini' rán sa'á Tatyí' Íí' re', jín ya tiin rán ya naá' ya stúvi re' nuun' rán jie'e' re', sáva kuni' rán ka' jie'e' re'.

¹⁸ Jee suni jíkán' tá'ví' ni' ya stúun' Ndiosí' antúní' rán sáva kuni' rán jie'e' ná kúvi ta'vi' ya nétu rán íyó tunei ini' rán ni'in' rán. Jie'e' ta'vi' vá nkana re' yó sáva ni'in'-ó maa, ya kúvi ta'vi' máa yíyá'vi máa vii' kúná'nú ya taji re' nuun'-ó, ya kúvi-ó ñivi ya nsa'á sín re' yó sáva ki'i-ó nuun' Cristo. ¹⁹ Jee suni jíkán' tá'ví' ni' ya kuni' rán na ka' kúná'nú nasíkuiti' ka' fuersá' íí' ní'in niso re', ya sátíñú-u ini' yó tyínei-i yó. Maáórán ya kúvi-ó ñivi ya kúnei ini'-ó Cristo ví ya tyínei-i. Fuersá' íí' vá sátíñú sánikuá' máa fuersá' mánasí íí' re', ²⁰ ya sátíñú-u ini' Cristo sáa nñastekú' ii' Ndiosí' maa nkene-e nteñu rá niyi, jee nñasikúnee' re' maa xíin ityi kuá'a re' nuun' íyó re' ne antiví súkún. ²¹ Jee ñani re' maa kúná'nú-u ka' nuun' ntáká rá kúná'nú, nuun' rá nísotíñú, nuun' rá niso fuersá', jín nuun' rá ito'o' ñá'nú ka', [sú kúvi ráa tee, áxí tatyí' káni, áxí najiá'a' íí' Ndiosí'], jee niso-o tiñu kúná'nú ka' nsú ká' ntáká tiñu, nsú kuatyí tiempú' vitan tyisa' suni tiempú' kiji ityínúun'. ²² Jee ntyi'i Ndiosí' ni'i kuiti' ya íyó xintín Cristo, ya maaré' kúná'nú koso' re' nuun' ni'i, jee ntaji Ndiosí' re' nuun' maáórán ya kúnei ini'-ó re' jee

yósó' re' nuun'-ó kúvi re' xini' nuun'-ó. ²³ Jee maáorán kúvi-ó yikikúñu re', tyi ni'i ya íyó Cristo kukánáa ánima'-ó ne natiin ini' maaré'. Jee maaré' íyó tyitú nínká'nú nuun' ni'i ya íyó, sáva koo ni'i sáni kuíni re'.

**Nnakani núne Ndiosí' yó sáva nsá'
kuvi-ó nuun' re' jie'e' ya nsa'á Cristo**

2 Jee ráno'ó, ya ní'i rán nuun' Ndiosí' nékúvi jie'e' njiá'a rán nuun' ya tátúní' Ndiosí' jín jie'e' rá kuatyi nsa'á rán. ² Jee sukuán ña'nu rán tiempú' yata' nékúvi ne sáa ña'nu rán ityi ñujiin' sáni jiá'nu rá ñivi ñiví ya'á ya ntuví yí'í ráa xintíin Ndiosí'. Sukuán ña'nu rán sánikua' kuíni kui'na' kúñá'nú ya kúvi ito'o' rá tatyí' kíni ya jíkanuun ráa nuun' tatyí' víjin ñiví ya'á. Jee kúvi re' tatyí' kíni ya sátíñú ini' rá ñivi kújiáá' ini' ráa nuun' Ndiosí'. ³ Jee suni sukuán ntáká-ó nuún ña'nu-ó jín ráa nteñu ráa tiempú' yukuán, sáni ya níyo ini'-ó sa'á-ó jín yikikúñu kuatyí-ó tyi ntu nyí'i-ó xintíin Ndiosí', jee nsa'á-ó sáni kuíni ini' yikikúñu-ó jín sáni jiáni ini' antúní'-ó. Jee saáva nkuví-ó ñivi ya íyó ní'in'-ó ya kítí' ini' Ndiosí' né'yá re' yó ya kuno'o-ó tunó'ó xéén' ya taji re' nékúvi, kuéntá' íyó ní'in' rá inka rá ñivi.

⁴ Soo Ndiosí' tyi, ntántúní' nasíkuiti' na ka' nkuná'ví ini' re' yó, tyi ntántúní' nasíkuiti' ñúnúun' re' yó. ⁵ Jee asúnika' nkuví-ó kuéntá' ñivi ní'i nuun' re', jie'e' ya njia'a-ó nuun' ya tátúní' Ndiosí', soo nsa'á re' ya kuteku'-ó nínkáni jín Cristo. (Tyi jie'e' ya íyó máni' ini' re' né'yá re' yó nnatava' re' yó nuun' kuatyí-ó nsikáku re' yó.) ⁶ Jee sukuán nxináteku' nkáá Ndiosí' yó jín Cristo, jee nsikúnee' re' yó jín Cristo Jesús ne antiví súkún, nuun' kúñá'nú, jie'e' yí'í-ó nuun'-u. ⁷ Jee nsa'á re' sukuán sáva stúvi nuun' rá ñivi tiempú' kiji ityinúun' ka' ya na ka' ntántúní' ka' íyó máni' ini' re' ya ñúnkúun ini' re' né'yá re' yó, jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo Jesús. ⁸ Tyi jie'e' ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' ráno'ó jee nnatava' re' ráno'ó nuun' kuatyí rán nsikáku re' ráno'ó jie'e' ya kúneí ini' rán Cristo, sú ntu íyó nì'in' rán maa. Soo nsú ráno'ó sá'á maa, tyisa' kúvi-i ta'ví' nsikúta'ví' Ndiosí' nuun' rán. ⁹ Jee nsú jie'e' tiñu vá'a sá'á-ó ví ya nsikáku re' yó nuun' kuatyí-ó, jee saáva ni ñin-ó nkúvi ka'an' téyí-ó ya kúvi sikáku-ó maáo nuun' kuatyí-ó. ¹⁰ Tyi kúvi-ó ñin tiñu jiáá nsa'á Ndiosí', tyi maá Ndiosí' nsa'á yó sáa íyó-ó ntañú'ún jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo Jesús. Sá'á re' yó sukuán, sáva sa'á-ó rá tiñu vá'a ya ya nsa'á tú'va Ndiosí' sáva kue'nu-ó ityi re' sukuán.

Ñin ni nása'á Ndiosí' maáo

¹¹ Saájee íyó naku'un ini' rán sáa ña'nu rán ne sáa ntiá'an kúneí ini' rán Cristo. Jee ráno'ó, jee nsú nuun' se'ya tata' Israel nkaku rán. Jee rá

ñivi Israel ya níso raa seña nuun' yikikúñu rá tee raa, naní circuncisión, ya sá'a raa jín na'a, jee maáraa síkúnání raa ráno'ó ñivi ya ntu íyo circuncidado kúvi rán.^a Jee saáva íyo naku'un ini' rán sáa niyo rán tiempú' yukuán, ¹²jee ntuví niyo rán jín Cristo nékúvi. Kúvi rán to'ó' sín nuun' ñuun' Israel, ya nkaji Ndiosí' raa. Jee ntuví yí'í rán nuun' tratú' ya nsa'a Ndiosí' jín rá ñivi re' ya ntyisóyu'ú re' ya vá'a sa'a re' nuun' raa. Jee ni ntuná' tuneí ini' rán íyo ya ni'in' rán ya vá'a ya íyo nuun' re' nékúvi, jee ni ntuví íyo Ndiosí' nuun' rán ni néé' rán ini' ñivi ya'a.

¹³Soo vitan jee yí'í rán nuun' Cristo Jesús, jee tiempú' yukuán niyo íká rán nuun' Ndiosí', soo vitan nnatu'va rán nuun' re', jie'e' ya ni'i' Cristo jie'e' rán jee ñati niñi' re'.

¹⁴Tyi Cristo ví ya sá'a ya numani' tá'an-órán, tyi nsa'a re' ya ñivi Israel jín ñivi ntu kúvi Israel ñin ni nnuvi-ó nuun' re', tyi nxináán' re' ya jiási' ma'ñú-ó ya nsa'a sín-i yó jee ntu ka' jíní' u'vi' tá'an-ó, ¹⁵tyi nsoko' re' maaré' ni'i' re'. Jee sukuán nsikikuiñi' re' ley ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés yana'an ya tátuní'-i jín ya ntetuvi-i rá ñivi Israel. Saáva ñivi Israel jín ñivi ntu kúvi Israel, núvi ni núví'-ó ñin ñivi jiáa ya yí'í-ó nuun' re' nsa'a re', jee su'va númání' tá'an-ó sá'a re'. ¹⁶Jee jie'e' ya ní'i' re' nuun' kurúsi', jee nsa'a re' ya nnumani' ñivi Israel jín ñivi ntu kúvi Israel nuun' Ndiosí', tyi ni núví'-ó yí'í-ó nuun' re', kuéntá' kúvi-ó ñin yikikúñu. Tyi sukuán nxináán' Cristo tu'un ya jíní' u'vi' tá'an-ó.

¹⁷Jee nkiji Cristo jee nstekútu'un re' nuun' ráno'ó ya sá'a re' ya númání' rán nuun' Ndiosí', ya níyo íká rán nuun' Ndiosí' nékúvi. Jee nstekútu'un re' nuun' ñivi Israel ya níyo yatin raa nuun' Ndiosí' ya sá'a re' ya númání' raa nuun' Ndiosí'. ¹⁸Tyi jie'e' ya nsa'a Cristo jee nni'in'-ó ya kúvi natu'va-ó nuun' Tátá'-ó Ndiosí', sá'a métú'un ni Ta'tyi' Í' re' yí'í ini' ntáká-ó, vani ñivi Israel áxi vani ntuví.

¹⁹Jee saáva ntu ka' kúvi rán to'ó' ni ñivi váji íká, tyisa' se'ya ñuun' Ndiosí' kúvi rán jín rá ñivi nsa'a sín re' sáva kúvi rán ñivi re', jee kúvi rán ñivi tá'an ve'i Ndiosí'. ²⁰Tyi nsa'a Ndiosí' ya maóórán kúvi-ó kuéntá' ve'i ya yósó' nuun' koo jie'e' ve'í. Jee koo jie'e' ve'í vá kúvi Tu'un Ndiosí' ya nstekútu'un rá tee níso tiñu apóstol, ya ntyuítíy' re' sáva stúvi raa tu'un re', jín rá tee nñakani raa tu'un nkene

^a 2:11 Circuncisión kúvi ñin ñujín' ya sá'a ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' raa ntí' yu'ú ñin nási' xini' nuun' í' yikikúñu tee jee síyo raa maa. Circuncisión kúvi seña ya níso raa nuun' yikikúñu raa ya stúvi-i ya ñin tee kúvi itiyúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi raa ñivi Ndiosí', jín ya nsa'a Ndiosí' ñin tratú' jín raa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'an ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' váji raa ne nuun' Israel íyo sa'a circuncidar raa rá se'ya yí'í raa. Jee sá'a rá tee Israel su'va jín rá se'ya yí'í raa ya uná' kivi' ya nkaku-u.

yu'ú re'.^a Jee máá Cristo Jesús kúvi kuéntá' yuu' maá ñá'nú ka' ya yítuvi skiná' ve'i vá. ²¹Tyi jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo, jee nákuneta'án tútú ntáká-ó kuéntá' ve'i vá, ya síkué'nu Ndiosí' yó ne kivi-ó iin veñu'un ii', ya yítíñú-ó nuun' Ito'o'-ó. ²²Jee suni ráno'ó, jie'e' yí'í rán nuun' Cristo, jee síkué'nu nkáá Ndiosí' ráno'ó ne kivi rán ve'i nuun' íyó Ndiosí', tyi yí'í Tatyí' Í' re' ini' ánima' rán.

Tiñu njiá'a Ndiosí' nuun' Pablo kátyítu'ún re' tu'un vá'a jie'e' Cristo

3 Jee tu'un yukuán kua' ya kátyí' kí ni' kúvi jie'e' jkán' tá'ví' ni' nuun' Ndiosí' jie'e' ráno'ó. Nu'u', Pablo, yí'í ni' vekaa jie'e' sátíñú ni' nuun' Cristo Jesús, ya kúvi ya vá'a nuun' ráno'ó ya ntu kúvi rán ñivi Israel. ²Tyi retú máá naá' nijia ya nteso'o rán jie'e' tiñu ntetíñú Ndiosí' nu'u' ya kuniso ni', jie'e' ya íyó máni' ini' re' jín ni', ya nsíkúta'vi' re' tiñu vá nuun' nu'u' sáva satíñú ni' jie'e' ya vá'a nuun' ráno'ó. ³Tyi nsa'á Ndiosí' ya nkuká'nú ini' ni' tu'un íyó yu'u' ini' re', tyi nstúvi re' maa nuun' ni', kuéntá' kua' ya ntee ni' yaku' ni tu'un nuun' rán jie'e' ya'á. ⁴Jee sáa ka'vi rán maa jee kiku'un ini' rán ya jín' va'a ni' tu'un ya niyo yu'u' jie'e' Cristo. ⁵Jee tiempú' yana'án jee ni ntu nstúvi Ndiosí' maa nuun' rá ñivi, kua' nstúvi kájí Tatyí' Í' re' maa vitan nuun' rá tee re' ya niso tiñu apóstol jín nuun' rá tee nákaní tu'un kéne yu'ú re', rá nsa'á sín re' sáva kitíñú ráa nuun' re'. ⁶Jee tu'un ya niyo yu'u' ini' re' jee nstúvi re' maa vitan ví ya'á: Tu'un vá'a jie'e' Cristo sá'a ya ñivi rá inka nación, ya ntu kúvi ñivi Israel, iin nuún ni ta'vi' ni'in' ráa jín rá ñivi Israel, jee iin ni nnuvi ráa kuéntá' iin yikikúñu, jee iin nuún ni ni'in' ráa ya ntyisóyu'ú re', jie'e' yí'í ráa nuun' Cristo Jesús.

⁷Jee nu'u' Pablo nkenta kúvi ni' iin ya jíatíñú Ndiosí' nu'u' stékútu'ún ni' tu'un vá'a vá. Jee jie'e' ya maní' ini' re', nsíkúta'vi' re' tiñu vá nuun' ni', jee jín fesá' í' niso re' nsa'á re' su'va jín ni'. ⁸Sú núun ka' kúñá'nú ni' nuun' ni'i rá ñivi núun ka' kúñá'nú ráa ya nsa'á sín Ndiosí' ráa sáva kivi ráa ñivi re'. Soo nsíkúta'vi' re' tiñu vá nuun' ni' ya katyítu'ún ni' tu'un vá'a re' nuun' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi Israel. Tu'un vá ví ya ntántúmi' yíyá'vi nasíkuiti' ka' ví Cristo jín rá táji re' nuun'-ó. Jee ni nsá' kenta kiku'un ini'-ó ni'i tu'un vá. ⁹Jee ñani re' nu'u' sáva stúvi nijin' ni' nuun' ntáká ñivi jie'e' tiñu yu'u' ya ñú'ún ini' Ndiosí' sa'á re' ya ñú'ún yu'u' ini' re' ne nínkání yana'án nékúvi. Jee maaré' ví ya nsa'á ni'i ya íyó. ¹⁰Sukuán nsa'á re' sáva rá najiá'á' í' re' rá kúñá'nú jín rá nísotíñú ya néé' ráa antiví súkún, jee sáa kune'yá ráa nuun' tiñu sá'a re' ini' rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús, jee kuni' ráa ya

^a 2:20 Apóstol ví tee ya ñani Ndiosí' ya nniso re' tiñu ya ntyuqityí Ndiosí' sáva stúvi re' tu'un vá'a jie'e' Jesús jee profeta ví ñivi ya nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'.

ntáká nuun' ntántúni' nityí nasíkuiti' ka' Ndiosí'. ¹¹ Jee nsa'á re' sukuán sáni nkunaa' ini' re' nínkání, ya nsíkúnkuvi Ito'o'-ó Cristo Jesús tiñu vá. ¹² Jee jie'e' yí'f-ó nuun' Cristo jee íyó neí ini'-ó ne yutyí kúkánú ini'-ó natu'va-ó nuun' Ndiosí' tyi kúneí ini'-ó Cristo. ¹³ Jee saáva jíkán' tá'ví' ni' nuun' ráno'ó, ya koto núun ini' rán jie'e' tunó'ó nó'o ni' jie'e' ya kúvi ya vá'a nuun' ráno'ó, tyi sukuán sá'á Ndiosí' ya netu' kúvi ráno'ó.

Ká'an' Pablo nuun' Ndiosí' jee nákuetú'un re' maa

¹⁴ Jee jie'e' vá, jee nákuíni' íti ni' jíkán' tá'ví' ni' nuun' Ndiosí' ya kúvi re' Tátá' [Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo]. ¹⁵ Jee nuun' re' vaji ntáká tata' yó ñivi ya ya néé' antiví súkún jín ini' ñiví ya'á. ¹⁶ Jee jíkán' tá'ví' ni' nuun' Ndiosí', ya natyituví Tatyí' Íí' re' ini' ráno'ó, jín fuersá' íí' Ndiosí' sáni ntántúni' kúná'nú re'. ¹⁷ Sáva kí'i Cristo ini' ánima' rán jie'e' ya kúneí ini' rán re', sáva kuiñi ni'in rán ku'un tu'un ñúnúun' re' ini' ráno'ó, kuéntá' kúkutú yo'o yutun jín kuéntá' ve'i yósó' kutú nuun' koo sámá', ¹⁸ sáva ráno'ó jín ntáká rá inka ñivi ya nsa'á sín Ndiosí' raa kúvi raa ñivi re', jee kúvi kiku'un va'a ini' rán ya ntántúni' ñúnúun' Cristo yó, níká'-a, kání-i, súkún-u, kúnú-u, sukuán ñúnúun' re' yó. ¹⁹ Jee suni sukuán jíkán' tá'ví' ni' ya kuni' va'a rán jie'e' tu'un ñúnúun' Cristo yó, ya ntántúni' nasíkuiti' ka' jí'a-a nuun' ni'i, ya nsú kuá' kenta-ó kiku'un ini'-ó ni'i-i. Sukuán jíkán' tá'ví' ni' sáva kuáiyó ya íyó Ndiosí' kukánáa ánima' rán ne natiin rán ini' maaré'.

²⁰ Jee vitan jee na ka' vii' nasíkuiti' kúná'nú Ndiosí' ka' ya niso re' fuersá' íí' ya kúvi sa'á re' ntáká tiñu ya ntántúni' nasíkuiti' ka' nsú ká' ni'i rá jíkán'-ó áxi rá jíani ini'-ó. Jee sá'á re' sukuán sáni íyó fuersá' íí' re' ya sátiñú-u ini'-ó. ²¹ Na ka' vii' nasíkuiti' kúná'nú re' ka' jín tiñu nsa'á re' jie'e' rá ñivi ya kúneí ini' raa re', jín jie'e' ya nsa'á Cristo Jesús, jee nakuetú'un-ó re' ntáká tiempú' jín nínkání. ¡Sukuán koo! ¡Amén!

ñin ni kúvi rá ñivi kúneí ini' raa Cristo nsa'á Tatyí' Íí' Ndiosí'

4 Saájee nu'u' Pablo, ya yí'í ni' vekaa jie'e' sátiñú ni' nuun' Ito'o'-ó, náxini'ví' ni' ini' rán ya kue'nu naa' rán ityi Ndiosí', sánikuá' íyó kaka rán ya kúvi rán ñivi ya nkana Ndiosí' kitíñú rán nuun' re'. ² Jín ya máa tu'un ku'un lál'ví ini' rán, jín ya ku'un mású' ini' rán, jín ya ká'nú koo ini' rán ke'ne' ini' rán nuun' ñin inka tá'an rán jee sukuán íyó kunuun' rán ñin inka rán. ³ Jee kuni'vi' ini' rán ya nuún koo ini' rán, sáni sá'á Tatyí' Íí' Ndiosí' jín rán, jie'e' ya kúnee' ñunkúun va'a rán jín ñin inka rán ví ya nasánuún-u ini' yó. ⁴ Tyi ñin ni kúvi-ó nuun' Ndiosí', kuéntá' ñin yikikúñu, jee ñin ni Tatyí' Íí' re' íyó jín-ó, sánikuá' suni nkana Ndiosí' yó ya ñin nuún ni íyó tūneí ini'-ó ya ni'in'-ó kúnee'-ó jín Cristo,

tyi nkana re' yó sáva ni'in-ó maa. ⁵Tyi métú'ún ni Ito'o-ó íyó, jee iin nuún kúneí ini' ntáká-ó métú'ún Tu'un Ndiosí' ni, jee iin nuún jiánuté ntáká-ó ya stúvi ya yí'í-ó nuun' métú'ún Ndiosí' ni. ⁶Jee métú'ún ni Ndiosí' íyó, ya kúvi Tátá' nuun' ntáká-ó, ya maaré' vá yósó' nuun' kuafiyó kuiti'-ó, jee sá'á re' tiñu ya kúvi ntáká-ó, jee yí'í re' ini' ntáká-ó.

⁷Soo nuun' ta iin iin-ó sín sín nsikúta'vi' Ndiosí' tiñu sa'á-ó, sánikua' tiñu íyó sa'á-ó nuun' re', sáni ya ñúkú'vá tiñu ya nsikúta'vi' Cristo nuun'-ó jee tyíneí re' yó sa'á-ó maa. ⁸Tyi jie'e' yukuán kúvi ya kátyí' nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí':

Nnaa re' kua'an' re' súkún,

jee kua'an' re' jín rá ñivi ya nnañin re' ráa ya nnañi'i ráa xintíin re',
jee njia'a re' ta'vi' nuun' rá ñivi.

⁹Jee jie'e' kátyí' nuun' Tutu' Íí' vá, ¿na jie'e' tyi kátyí' ya “nnaa re'” ne súkún? Yukuán kuíni katyi' ya suni xí'na ka' ne súkún nkiji nkuun re' ne nuun' kúnú nuun' ñivi ya'á. ¹⁰Jee maaré' ya nkiji nkuun re' nuun' ñivi ya'á, jee suni maaré' vá nnaa ne nuun' súkún ka' ne antiví nuun' kúñá'nú re', jee nñinká'nú íyó tyítú re' tátúní' re' kuafiyó.

¹¹Jee maaré' njia'a re' nuun' sava tee tiñu kúvi apóstol ya ntyuityí re' ráa nstúvi ráa tu'un jie'e' Jesús, jee nuun' sava rá ka' njia'a re' tiñu nákaní ráa tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jee nuun' sava rá ka' njia'a re' nuun' ráa stékútu'ún ráa tu'un vá'a jie'e' re^a ya nkiji re' sáva natava' re' ñivi nuun' kuatyí ráa jee kána ráa ñivi kivi na'á re', jee nuun' sáva rá ka' njia'a re' nuun' ráa tiñu^b kuvi ya néen kuéntá' ráa rá ñivi kúneí ini' ráa re' jín ya xín'één' ráa tu'un re'. ¹²Njia'a re' rá tiñu vá nuun' ráa sáva sikújia ráa ini' rá ñivi ya nsa'á sín Ndiosí' kúvi ñivi re'. Síkújia ráa ini' maáo ya kúvi-ó rá ñivi re' sáva kitíñú-ó sa'á-ó tiñu re' nuun' iin inka tá'án-ó, sáva sikué'nu-ó iin inka tá'án-ó, ya iin ni ñivi kuvi-ó nuun' Cristo, kuéntá' iin yikikúñu. ¹³Jee sikué'nu-ó iin inka tá'án-ó nekua' ntáká-ó kenta nunuún ini'-ó nuun' tu'un kúneí ini'-ó Se'ya Ndiosí', jín nuun' tu'un kuni' va'a-ó ka' ini' re', nekua' kenta kujia va'a ini'-ó ne kuaa'-ó natiin-ó ini' Cristo ñasa íyó re'.

¹⁴Sáva nkúvi-ó ka' kuéntá' rá sútyí lúlí ya ntu iin ni jiáni ini' ráa, jee sáva ntu kúvi-ó ka' kuéntá' iin nantíñú xínó xínji tatyí' víjin tyína'á-a tyá'á tyúkuán ya súku'kó-o, tyi nsá' síkívi inka tu'un ka' maáo ya'á yukuán, ya xín'één' rá tee xíná'ví tyá'á tyúkuán, ya nitó nasíkuiti' íyó ráa jee máñá' ráa jín tu'un jíta xín'één' ráa. ¹⁵Tyisa' kunikin'-ó ka'an'-ó tu'un ñaa' jín tu'un kunuun' tá'án-ó, sukuán jee kue'nu-ó jín ntáká tiñu kuíni Cristo, ya yósó' re' nuun'-ó kuéntá' yósó' xini' nuun' yikikúñu.

¹⁶Jee kúvi ntáká-ó kuéntá' yikikúñu re', ya náketá'án kutú ni'i jín rá nuun' ñútá'án jín rá tu'tyi fuersá', jee nunuún ini' ntáká-ó. Jee sáá nuún

^a 4:11 Rá evangelista   ^b 4:11 Rá pastor jín mestrú'

tyíneí tá'án va'a-ó sánikuá' tiñu kúvi sá'á ta ñin-ó, jee sukuán síkújia ini' tá'án-ó ka' sáva sikué'nu-ó tá'án-ó jín tu'un ñúnúun' tá'án.

Nákue'nu jiáá-ó sa'á Cristo

¹⁷ Saáva kátyí' ni' nuun' rán jee ítyí sánáa' ni' nuun' súví Ito'o'-ó: ya koto jiá'nu rán ka' kua' jiá'nu rá inka ñivi ntu kúvi ñivi Israel, ya jiá'nu ráa tiñu jiáni ka'á ini' antúni' ráa. ¹⁸ Tyi neen' ini' antúni' ráa, tyi jiá'nu íká ráa nuun' ya tékú' ñivi jín Ndiosí', jie'e' ya ntuví jíní' ráa tu'un re', jie'e' ya ni'in ini' ánima' ráa. ¹⁹ Tyi kuéntá' ní'i' ráa ntu jiáni ini' ráa ka' jie'e' tiñu sá'á ráa, jee náku'va ráa maáraa nuun' tiñu né'í né'én, sáva sa'á ráa ntáká nuun' rá tiñu ntuví íyó ninu'un, jee ntántúni' níyo ini' ráa sa'á ráa ka' sukuán.

²⁰ Soo ráno'ó, tyi nsú rá ñujiin' tiñu yukuán nku'tu'va rán jie'e' Cristo. ²¹ Tyi retú máa naá' nijia ya nteso'o rán tu'un Cristo, jee nxiné'én' ñivi nuun' rán sáni ya naá' ya kúvi tu'un Cristo, ²² jee saáva, kene rán nuun' ñujiin' tiñu ñá'nú rán tiempú' yata', siíyo rán nasa niyo rán, tyi stívi-i ráno'ó, ya kúvi-i rá tiñu xíná'ví níyo ini' ránú. ²³ Soo vitan jee nujiáá ánima' rán, jín antúni' rán. ²⁴ Jee vitan jee sama ini' rán ya nujiáá rán, sáni nása'á jiáá Ndiosí' ini' ánima' ráno'ó, sáva koo rán ka' kua' íyó maaré', sáva naa' koo rán jín sáva koo sín rán nuun' rá nivá'a, sánikuá' kátyí' tu'un náá' Ndiosí'.

²⁵ Jee saáva ráno'ó siíyo rán tuntú'ún yí'í yu'ú rán, tyisa' ka'an' rán jín tu'un naa' nuun' rá ñanitá'án rán, tyi ñin ni ñivi kúvi-ó.

²⁶ Jee retú kí'tí' ini' rán ñani jie'e' jee koto sá'á rán kuatyí, jee koto ñú'ún tunkítí' ini' rán núnuví, tyi ñamani sijiá'a rán maa ini' rán, ne ntiá'an ta'an' nkanii'. ²⁷ Jee ni koto jiá'a rán nuun' ku'ina' kúñá'nú ya kiní re' maaré' nteñu rán, sáva nkúneí re' nuun' ráno'ó.

²⁸ Jee ñivi ya sakuí'ná, jee koto sakuí'ná-a ka', tyisa' íyó satíñú-u jín na'á-a tiñu kúvi ya vá'a, sáva ni'in-i ya ku'va-a nuun' inka ñivi ya jiniñú'ún.

²⁹ Jee koto jiá'a rán ya kene ni ñin tu'un nivá'a kini yu'ú nú, tyisa' ka'an' rán tu'un vá'a ya íyótiñu, ya síkújia va'a-a ñivi sáni jiniñú'ún ráa, sáva natyineí-i ráa ya tésó'o maa. ³⁰ Jee koto sá'á rán kuatyí sáva nsíkúku'yá' rán ini' Tatyí' Íí' Ndiosí'. Tyi nni'in' rán Tatyí' Íí' vá kuéntá' ñin seyú' ya stúvi ya kúvi rán ñivi Ndiosí', nekuá' kiji máa kivi' ya nakani núne Ndiosí' yó nuun' ya nó'o-ó ñivi ya'á jee xinánitá'ví re' yó.

³¹ Jee siíyo rán ntáká tu'un ñútá'vi ñú'ún ini' rán, jín rá tu'un kí'tí' ini' rán, jín rá tu'un xeen' ini' rán, jín rá kánajín nuun' tá'án rán, jín rá ténúun' tá'án rán, jín ntáká ka' rá inka tu'un nivá'a íyó. ³² Tyisa' íyó koo va'a ñunkúún ini' rán jín ñin inka tá'án rán, jee koo ya ná'ví ini' rán,

jee kuneká'nú ini' rán kune'yá rán iin inka tá'án rán, kuéntá' kuá' sáni nneká'nú ini' Ndiosí' nne'yá re' ráno'ó, jie'e' yí'í rán nuun' Cristo.

Naja íyó kue'nu rá ñivi kúvi se'ya Ndiosí'

5 Jee saáva íyó naku rán ini' máá Ndiosí', kuéntá' íyó sa'á rá se'ya re', tyi kúvi rán se'ya re' ya ñúnúun' re' ráno'ó. ²Jee íyó kue'nu rán jín tu'un ñúnúun' tá'án, kuéntá' suni ñúnúun' Cristo yó, jee naku'va re' maaré' jie'e'-ó, tyi nsoko' re' maaré' nuun' Ndiosí' ni'i' re' jie'e'-ó. Yukuán kúvi kuéntá' iin xiko' jiá'án' vixi' ya téñu'un' maa nuun' Ndiosí'. Jee kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' maa.

³Soo koto sá'á rán ni koto ká'án' rán jie'e' tiñu sá'á téní ni iin rán, ni ya sá'á ni iin rán ntáká nuun' tiñu ya ntuví íyó ninu'un, ni tiñu ya sa'á u'vi ini' ni iin rán, sáva ni iin ñivi ntuná' kúvi katyi' ráa ya sá'á rán maa. Tyi ntu íyó sa'á ráno'ó sukuán ya nsa'á sín Ndiosí' ráno'ó ya nkí'í rán ka' nuun' ya nivá'a. ⁴Jee ni koto ká'án' rán rá tu'un né'í né'én, ni rá tu'un naan' nékáyó, ni rá tu'un kásikí kini. Tyi rá tiñu ya'á ntu íyó vá'a. Tyisa' ku'va rán ya kúta'vi' nuun' Ndiosí'. ⁵Tyi ya jíní' rán ya iin ñivi sá'á téní-i, áxí sá'á-a tiñu ya ntuví íyó ninu'un, áxí sá'á u'vi ini'-i (jee ñivi vá nuún kúvi-i jín iin ñivi ya nēñu'un-u iin nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí'), jee ya jíní' rán ya ni iin ráa ni nsá' ñi'ín'-i ya kivi-i na'á Cristo jín Ndiosí' nuun' tátúní' ráa. ⁶Jee koto jiá'a rán xiná'ví ni iin ñivi ráno'ó jín tu'un ká'án' ka'á-a, tyi jie'e' ya sá'á ñivi rá tiñu nivá'a vá kúvi ya kiji tunó'ó xéen' taji Ndiosí' nuun' rá ñivi kújiáá' ini' ráa nuun' Ndiosí'. ⁷Jee koto kivi rán jín ráa nuun' tiñu nivá'a sá'á ráa.

⁸Tyi tiempú' yata' yukuán jee nkuvi rán kuéntá' ñuneen' jie'e' kuatyí rán. Soo vitan jee kúvi rán kuéntá' ñu'un' ya túún', tyi yí'í rán nuun' Ito'o'-ó. Jee íyó kue'nu rán nuun' túún' ñu'un' re' ini' ánima' rán kuéntá' íyó kue'nu rá se'ya Ndiosí'. ⁹Tyi ñu'un' re' ya túún' ini' ánima'-ó, sá'á-a ya sa'á-ó ntáká tiñu vá'a, jín ntáká tiñu naa', jín ya ka'an'-ó ya naá'. ¹⁰Jee kototúní' rán rá tiñu sáva kuká'nú ini' rán na tiñu kúvá'a ini' Ito'o'-ó né'yá re' maa. ¹¹Jee koto kivi rán nuun' rá tiñu nivá'a ya ntu íyótiñu ya sá'á ñivi ya jiá'nu nuun' neen', tyisa' stúvi rán nuun' nijín' ya nivá'a ví rá tiñu vá. ¹²Tyi íyó tunkánuun sáá ká'án'-ó jie'e' rá tiñu ya sá'á yu'u' ráa. ¹³Soo Tu'un Ndiosí' kúvi kuéntá' ñu'un' ya stúún'-u jee su'va stúvi-i nuun' nijín' naja íyó ntáká tiñu. Tyi sáá túún' ñu'un' nuun' ni'í nátuvi nuun' nijín'. ¹⁴Jee jie'e' vá kátyí' tu'un ya'á su'va:

Noto, no'ó ya kixí' ini' nú,

jee nakoo nú nteñu rá ñivi ya kúvi kuéntá' ñivi ní'i',

jee Cristo stúún' re' ñu'un' re' ini' ánima' nú.

¹⁵Saáva kumí va'a rán naja jiá'nu rán. Koto jiá'nu rán kuéntá' kuá' jiá'nu rá ñivi ya ntu ñú'ún kájí xini', tyisa' kue'nu rán kuéntá'

kuḗ' ñivi ñú'ún kájí xíni'. ¹⁶Vitan íyó tiempú' jee kuni'vi' ini' rán sa'á rán tiñu ntaji Ndiosí' sa'á rán, tyi tiempú' vitan jee íyó ví'í ñivi jíka ráa ityi nivá'a. ¹⁷Jee saáva koto kúvi rán ñivi jiáni naan' xini', tyisa' kiku'un ini' rán ntáká tiñu ya kuíni Ito'o'-ó ya sa'á rán. ¹⁸Jee koto jí'í rán nixi' ne kuni rán, ya stíví rán maárán. Tyisa' kukánaa ini' ánima' rán ki'i tyitú Tatyí' Í' Ndiosí' ya kuneí-i kunaka-a ráno'ó. ¹⁹Jee ka'an' rán jín iin inka rá tá'an rán, yaa' Tu'un Ndiosí' naní salmo, jín rá tu'un yaa' himno ya nákuetú'ún-u Ndiosí', jín rá yaa' í' jje'e' Ndiosí'. Jee ne jín ánima' rán kata rán jee nakuetú'ún rán Ito'o'-ó. ²⁰Jee nuun' súvi Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, sukuáni íyó ku'va rán ya kúta'vi' rán nuun' Tátá'-ó Ndiosí', jje'e' ntáká najanuun'.

Naja íyó sikúnkuvi rá ñivi yí'í nuun' Cristo nuun' iin inka tá'an ráa.

²¹Tyi'i rán maárán xintíin iin inka tá'an' rán, jje'e' ya ñúyú'ví ini' rán yíñú'ún rán nuun' Cristo.

²²Rá ña'an ya íyó yíí ráa, tyi'i ráa maáraa xintíin yíí ráa, kuéntá' kuḗ' tyí'í ráa maáraa nuun' Ito'o'-ó. ²³Tyi tee ya kúvi yíí iin ña'an ví ya yósó' nuun' ñasí'í re', kuéntá' kuḗ' Cristo yósó' re' nuun' ntáká yó ya kúneí ini'-ó re'. Tyi kúvi tee kuéntá' xini' nuun' ñasí'í-i kuéntá' kuḗ' kúvi Cristo kuéntá' xini' nuun'-ó, jee maáórán kúvi kuéntá' yikikúñu re'. Jee maaré' ví ya síkaku re' yó nuun' kuḗtyi-ó. ²⁴Jee saáva kuéntá' kuḗ' maáórán, ya kúneí ini'-ó Cristo, tyi'i-ó maáo xintíin Cristo, jee suni sukuán rá ña'an ya íyó yí-i íyó tyi'i ráa maáraa xintíin yíí ráa jje'e' najanuun'.

²⁵Jee rá tee ya kúvi yíí, íyó kunuun' ráa ñasí'í ráa, kuéntá' kuḗ' nñunuun' Cristo yó ya kúneí ini'-ó re', jee nñaku'va re' maaré' ni'í' re' jje'e'-ó. ²⁶Nsa'á re' sukuán sáva sa'á síin re' yó sáva nkí'i-ó ka' nuun' kuḗtyi-ó, jee nnasánoo re' ánima'-ó jín tu'un re', kuéntá' nñakete re' yó jín nute. ²⁷Nsa'á re' sukuán sáva sáa naku'va re' yó nuun' maaré' ya kúneí ini'-ó re' jee vii' kuñá'nú-ó, tyi nkóo kuḗtyi ánima'-ó, ni ya nivá'a, ni néni iin rá yukuán, sáva koo síin-ó nkí'i-ó nuun' ya nivá'a jee koo ninu'un-ó nuun' re'. ²⁸Jee suni sukuán rá tee íyó ñasí'í íyó kunuun' ráa rá ñasí'í maáraa, kuéntá' ñúnúun' ráa rá yikikúñu maáraa. Tyi tee ya ñúnúun' re' ñasí'í maaré', jee ñúnúun' re' maaré'. ²⁹Tyi ni iin ñivi ntuví tá'vi ini'-i né'yá-a yikikúñu maáa, tyisa' síkájí'-i vá, jee jíto va'a-a vá, kuéntá' kuḗ' sáni sá'á Cristo jín-ó ya kúneí ini'-ó re'. ³⁰Tyi yí'í-ó nuun' re' kuéntá' kúvi-ó pedasú' yikikúñu re'. ³¹Tyi kátyí' nuun' Tutu' Í' níso Tu'un Ndiosí':

Saáva xinóo iin tee tátá' re' jín náná' re',

jee kutayú re' jín ñasí'í re'.

Jee iin ni kúvi núv'í ráa kuéntá' íyó iin yikikúñu ni.

³² Jee tu'un kúná'nú nasíkuiti' ka' kúvi tu'un nyise'í vá, tyi ká'án' nì' tu'un ya'á ji'e'e' iin ni kúvi Cristo jín maórán ya kúneí ini'-ó re'. ³³ Jee suni ji'e'e' yukuán kúvi ya ta iin ta iin rán ya kúvi tee íyó ñasí'í íyó kunuun' nú ñasí'í nú, kuéntá' ñúnúun' nú maánú. Jee ña'an ya kúvi ñasí'í iin tee íyó koo ya ñá'nú ña nuun' yi' ña.

6 Ráno'ó ñivi sutyí jiá'nu jiáá jín rá sutyí lúli íyó kaníjiá rán tátá' rán jín náná' rán, tyi yí'í rán nuun' Ito'o'-ó, tyi ña'á' kúvi ya sá'á sukuán. ² “Koo ya ñá'nú nú nuun' tátá' nú jín nuun' náná' nú.” Tu'un ya'á ya ntatúní' Ndiosí' kúvi tu'un xí'nañú'ún ya níso tu'un ya ntyisóyu'ú re' ya ku'va re' iin ta'vi' nuun' raa retú sikúnkuvi maa. Tu'un ya ntyisóyu'ú re' ví ya'á: ³ “Sáva k'i'in' va'a jín nú jee sáva kuteku' na'án nú nuun' ñiví ya'á”, nkatyi' Ndiosí'.

⁴ Jee ráno'ó ya kúvi rán tátá', koto ñani ji'e'e' yánká síkítí' rán ini' rá se'ya rán, tyisa' sikué'nu rán sikújia rán ini' raa nuun' tu'un Ito'o'-ó jee natyu'un rán ityi raa ya kunikin' raa ityi Ito'o'-ó.

⁵ Jee ráno'ó ya kúvi musú',^a kaníjiá rán sikúnkuvi rán nuun' rá ñivi ya kúvi ito'o' rán, ya náka raa ráno'ó ini' ñiví ya'á. Jee kuyú'ví ini' rán koo ya ñá'nú nuun' rán nuun' raa, ne sain ku'un ini' ánima' rán satíñú rán nuun' raa, kuéntá' ku'á' retán' nuun' Cristo satíñú rán. ⁶ Nsú ku'ati sáá né'yá raa ráno'ó kaníjiá rán, ya ku'ati núkú rán ya kuv'a ini' raa kune'yá raa ráno'ó. Tyisa' kuéntá' musú' ya satíñú rán nuun' Cristo, jee ne jín ánima' rán sa'á rán sáni ku'ni Ndiosí'. ⁷ Jee ne kukáñá ini' ánima' rán satíñú rán nuun' ñivi kuéntá' retán' nuun' máá Ito'o'-ó satíñú rán, jee kuéntá' nsú nuun' ñivi.

⁸ Tyi ya jíní' rán ya nuun' máá Ito'o'-ó ni'in' ta iin iin ñivi ta'vi' ji'e'e' néni iin tiñu vá'a sá'a-a, v'ani musú',^b v'ani ñivi xí tiñu.^c

⁹ Jee ráno'ó ya kúvi rán ito'o' xí tiñu ya náka rán musú', suni sukuán íyó sa'á rán jín musú' rán, tyi koto va'a rán raa. Jee koto tyú'un yú'ví rán ini' raa, tyi ya jíní' rán ya maáré' ya kúvi Ito'o' nuun' rá musú' jín suni nuun' ráno'ó. Jee jíní' rán ya néé' re' antiví súkún. Jee ntuví sá'á re' kuéntá' naja sín íyó iin iin ñivi, tyi iin nuún ni kúvi raa nuun' re'.

Ñasa náma-ó maáo ya kúneí ini'-ó Cristo nuun' rá tatyí' kíní

¹⁰ Jee íyó inka ka' ji'e'e' tu'un katyi' ni nuun' ráno'ó, rá ñani' nì' jín rá ku'va nì' ya yí'í rán nuun' Cristo, íyó koo neí ini' rán ji'e'e' yí'í rán nuun' Ito'o'-ó, jee natyu'un neí rán ini' rán jín fuersá' íí' mánasí nì'in níso re'. ¹¹ Íyó satú'va rán maárán jín ntáká ya táji

^a 6:5 Tu'un ya'á kúvi: esclavo, ya ku'ni kátyí' musú' ke'en ñivi ya satíñú sain-i jín ya yí'í-i xintíin ito'o'-o. ^b 6:8 Tu'un ya'á kúvi: esclavo, ya ku'ni kátyí' musú' ke'en ñivi.

^c 6:8 Tu'un ya'á kúvi: persona libre.

Ndiosí' nuun' rán sáva nama rán maárán, kuéntá' kuə' sátú'va iin soldado maáa ya kíkantá'an-a. Sáva kúvi kuiñi ni'in rán nama rán maárán nuun' tiñu máñá' ñú'ún ini' kui'na' kúñá'nú sa'á-a.

¹²Tyi ntu kántá'an-ó jín ñivi ñuné'yú', tyisa' kántá'an-ó jín rá tatyí' káni rá kúñá'nú, jín rá nísotíñú, jín rá ito'o' ñá'nú ka' ya jíka raa nuun' neen' jee tátúni' raa nuun' ñivi ñiví ya'á. Tyi kántá'an-ó jín rá tatyí' káni ya jíkanuun raa súkún.

¹³Saáva satú'va rán maárán jín ni'i ya táji Ndiosí' nuun' rán sáva nama rán maárán, kuéntá' íyó soldado ya sátú'va re' jín rá nantíñú re', sáva kúvi kunei rán kuiñi ni'in rán kivi' kákini kenta, jee sáa nkuví nsá'á rán ni'i, jee kuiñi ni'in rán. ¹⁴Jee saáva kuiñi ni'in rán satú'va rán maárán kukutú rán jín tu'un naa' Ndiosí',^a jee yukuán kúvi kuéntá' nú'ní' kutú va'a tyiji rán. Jee ñú'ún kutú ini' ánima' rán ya kínoo naa' rán nuun' Ndiosí'.^b Sukuán sikútú rán maárán kuéntá' náku'un iin soldado sa'ma kaa-a sáva náma-a maáa sáa kíkantá'an-a. ¹⁵Jee satú'va rán maárán sáva katyitu'ún rán tu'un va'a jie'e' Jesús ya sá'á-a ya kínoo va'a ini' ñivi nuun' Ndiosí'. Sukuán kúvi kuéntá' nátyi'i soldado nijian' jie'e'-e sáva kene-e kíkantá'an-a.^c

¹⁶Soo ya ñá'nú ka' ví ya kúnei ini' rán Cristo, jee kuvi kasi' rán nuun' ntáká ya tyúityí maá ya káni kúñá'nú. Tyi ya kúnei ini' rán Cristo kúvi kuéntá' escudo rán, kuéntá' escudo ya ina'á soldado sáva jíásí'-i maáa nuun' ntáká fletya tñn ñu'un' jee xiná'vá'-a vá.

¹⁷Jee kuiñi ni'in rán jín ya xinánitá'ví' Ndiosí' yó, tyi yukuán kúvi kuéntá' iin tikoko' kaa ya ñú'ún xini' iin soldado ya náma-a xini'-i. Jee kuatíñú rán Tu'un Ndiosí', ya ntaji Tatyí' Íí' re' nuun'-ó kuéntá' iin yutyi' espada ya jíatíñú rá soldado nuun' kántá'an raa.

¹⁸Jee íyó ka'an' rán jín Ndiosí' jee kakan' tá'ví' rán nuun' re', ntáká tiempú'. Ka'an' rán jín Ndiosí' sáni tyínei Tatyí' Íí' re' ráno'ó. Jee nito koo rán kunikin' ni'in rán kakan' tá'ví' rán jie'e' ntáká inka rá ñivi ya nsásín Ndiosí' kuvi raa ñivi re'.

¹⁹Jee kakan' tá'ví' rán jie'e' nu'u', sáva taji ka' Ndiosí' tu'un nuun' ni' sáa katyi' ni', jee sáva nunei ka' ini' ni' katyitu'ún ni' nuun' rá ñivi tu'un vá'a jie'e' Cristo ya nyiyu'u' nékúvi. ²⁰Tyi ntají Cristo nu'u' katyitu'ún ni' tu'un vá'a re', jee jie'e' vá nú'ní' ni' jín cadena kaa ini' vekaa. Kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' jie'e' nu'u' ya nunei ka' ini' ni' katyi' ni' maa, sáni íyó katyi' ni'.

^a 6:14 Sanaan' kúvi katyi'-ó kuatyí: tu'un naa', áxí: kúvi ñivi naa'. ^b 6:14 Sanaan' kúvi katyi'-ó: kue'nu naa' rán. ^c 6:15 Áxí kúvi katyi'-ó: jee satú'va rán maárán jín tu'un vá'a ya sa'á-a ya kínoo va'a ini' ñivi nuun' Ndiosí' sáva kuiñi kutú rán jín re'.

Jiá'a Pablo tu'un nuun' ní'i ya jíkán' tá'ví' re' jie'e' rá ñivi yukuán

²¹ Jee nakani Tíquico ní'i tu'un nasa íyó jie'e' nu'u' jín ná kúvi ya sá'á ní'. Suvire' kúvi ñani'-ó ya ñúnúun'-órán. Jee yítínú re' s'f'kúnkúvi naa' nijia re' nuun' tiñu maá Ito'o'-ó. ²² Jee jie'e' ya'á kúvi ya tájí ní' re' kuajiaa' re' nuun' ráno'ó, sáva kuká'nú ini' rán jie'e' ya nó'o ránu'u'. Jee suni sáva nasa'á s'í' re' ini' ánima' rán.

²³ Jee na ka' sa'á ka' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo ya kinoo va'a ini' rá ñanitá'án-ó, jín ya kunuun' ráa Ndiosí' jín ñin inka ráa, jín ya kunei' ini' ráa Ndiosí'. ²⁴ Na ka' íyó máni' ini' Ndiosí' kune'yá re' ntáká ráno'ó ya ñúnúun' rán Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, ya ni nsá' nuyaku' ya ñúnúun' rán maa.^a

---

^a 6:24 Suni kuvi katyi'-ó: ya ni nsá' nuyaku' ya íyó máni' ini' Ndiosí' kune'yá ráno'ó.

Tutu' ntee Pablo nuun' ñivi ñuun' Filipos

Ntee Pablo nuun' tutu' ku'a'an' nuun' rá ñivi
kúneí ini' raa Jesús ya néé' raa ñuun' Filipos

1 Maání' Pablo jín Timoteo, kúvi rán' musú' Cristo Jesús. Tée rán' tutu' ya'á nuun' ntaká ráno'ó, ya nsa'á sfin Ndiosí' ráno'ó,^a sáva kí'i rán nuun' Cristo Jesús, ya néé' rán ñuun' Filipos, jín nuun' rá tee kúñá'nú nuun' rán, jín nuun' rá ñani' rán ya tyíneí raa ráno'ó.^b

² Na ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya niso re' tiñu Cristo kune'yá raa ráno'ó, jín ya kuneé' va'a rán sa'á raa.

Nka'an' Pablo jín Ndiosí' jie'e' rá ñivi ínú' ini' Jesús

³ Jiá'a nì' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí' nì' jie'e' rán, ntaká ítyí ya náku'un ini' nì' ráno'ó. ⁴ Jee ntaká ítyí ká'an' nì' jín re' jie'e' ntaká rán, jee sukuáni sñi' íyó ini' ánima' nì' jíkán' tá'ví' nì' jie'e' ráno'ó. ⁵ Tyi tyíneí tá'an rán jín nì' síkútenuun-ó tu'un vá'a Jesús, ne kivi' xí'nañú'ún ya nínu' ini' rán maa jín ne kivi' vitan. ⁶ Suni jiá'a nì' ya kúta'vi' jie'e' rán, tyi ne yutyí kúká'nú nijia ini' nì' ya Ndiosí' ya nkajie'é nsa'á re' tiñu vá'a ini' rán, jee tyutyítu re' ítyí kunikin' re' sikúnkuvi re' tiñu vá'a vá ne kivi' niji Cristo Jesús. ⁷ Naa' vá jiáni ini' nì' su'va jie'e' ntaká rán, tyi ñú'ún ví'í ini' nì' né'yá nì' ráno'ó, tyi íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' ntaká-órán, ya tyíneí tyituvi re' yó, sáva tyíneí tá'an ntaká rán jín nì', sáa nú'ní' nì' ini' vekaa, jín sáa náma nì' tu'un va'a Jesús, jín sáa sánáa' nì' ya naa' ví tu'un vá. ⁸ Tyi jíní' Ndiosí', ya ñúnúun' nì' ntaká ráno'ó sáni ñúnúun' Cristo Jesús yó.

⁹ Jee jíkán' tá'ví' nì' nuun' Ndiosí', ya sa' ví'í ká' sáa kunuun' ví'í rán ka' ñivi jín Ndiosí',

jín ya kujia ví'í ini' rán ka', sáva kuni' rán ka' tu'un náá' Ndiosí', jín sáva kunítyí xini' rán ka' jie'e' ityi re'.

¹⁰ Sáva kototúni' rán rá ityi íyó sfin jee kaji rán ya va'a ka' kunikin' rán, sáva sain koo ini' rán nuun' Ndiosí', jee ni ñin nkúvi tyikuatyí-i ráno'ó kivi' niji Cristo. ¹¹ Tyi jiá'nu naa' ví'í rán sa'á Jesús ya kúvi re' Cristo, tyi kínóo naa' rán nuun' re' sa'á re', jee su'va stúvi re' ya vii' nasfikuiti' kúñá'nú Ndiosí' jee nakuétú'ún ñivi maa.

^a 1:1 Tu'un ya'á kúvi: santú', ya kuíni kátyí': sfin. Jee rá santú' kúvi rá ñivi Ndiosí' ya kúneí ini' raa Jesús. ^b 1:1 Diáconos

Nuun' nu'u', ya tékú' nì' kúvi ya jiátíñú Cristo nu'u'

¹²Ráno'ó ñani' jín ku'va, ya kúneí ini' rán Jesús. Kuíni nì' ya kuká'nú ini' rán, ya nno'o nì', nsikué'nu-u tu'un va'a Jesús. ¹³Saáva ntaká rá soldado kúmí palacio vetíñú ká'nú Roma jín ntaká ka' rá ñivi nkuká'nú ini', ya yí'í nì' vekaa^a jie'e' Cristo. ¹⁴Jie'e' yí'í nì' vekaa, jee yatin kúni'i rá ñani' kúneí ka' ini' ráa sá'á Ito'o'-ó, saáva kukue'e' ka' kíji ini' ráa stékútu'ún ráa Tu'un Ndiosí', jee ntu níko ini' ráa sá'á ráa maa.

¹⁵Íyó nijia ya sava ráa sá'á maá, jie'e' ya kúkuíñi ini' ráa né'yá ráa nu'u', jee kuíni ráa kutíxín ráa jín nì'. Soo sava ráa ka' stékútu'ún ráa tu'un Cristo, tyi kúvá'a ini' ráa. ¹⁶Soo sava rá ñani' yukuán stékútu'ún u'vi ini' ráa tu'un Cristo, tyi nsá' ninu'un jiáni xini' ráa, tyi jiáni ini' ráa, ya sa'á ráa maa, sáva kukue'e' ka' tunó'ó kuno'o nì' ni yí'í nì' vekaa.

¹⁷Soo rá inka ñani' ya'á sá'á maa tyi ñúnúun' ráa nu'u', tyi jíní' ráa, ya sáá váji nì' sá'á Ndiosí' sáva nama nì' tu'un vá'a Cristo. ¹⁸Saájee, ¿ná kuvi? Sú nasa ni nkuvi, sii' íyó ini' nì', ya tékútu'ún tu'un Cristo, vasú' sá'á ráa maa nika' kuéntá' jiáni va'a ini' ráa, áxí sú ñaa' jiáni ini' rá inka ráa.

Jee suni kúsí' ini' nì', ¹⁹tyi jíní' nì', ya jie'e' ntaká tiñu ya'á kene va'a jín nu'u', jie'e' ya ká'án' rán jín Ndiosí' jie'e' nì', jín jie'e' ya tyíneí tyítuvi Ta'tyi' Íí' Jesús ya kúvi Cristo nu'u'. ²⁰Ñú'ún numjí'í' ini' nì' jee íyó tu'un neí ini' nì', ya nkúkanuun nì', jín ya koo neí ini' nì' vitan kuéntá' sukuáni, sáva kuatíñú Ndiosí' nu'u', sáva stúvi re' ya kúñá'nú ví Cristo, vasú' tékú' nì' áxí vasú' kuvi' nì'. ²¹Tyi nuun' nu'u', retú tékú' nì' jee kúvi ya jiátíñú Cristo nu'u', jee retú kuvi' nì' jee kúvi ya siki' ka' nì'in' nì'. ²²Soo retú kuteku' nì' ka' ini' yikikúñu nì' ya'á, jee nuun' nu'u', kúvi ya satíñú nì' ka' nuun' re', jee sikúnkuvi nì' ka'. Saájee ntu jíní' nì' né ñin ví ya kaji nì'. ²³Tyi várésukuán jee tasáva ví nì' jee sa'á nì' ni nuvi tiñu. Tyi nó'ón' ini' nì' ya kuvi' nì', jee kuneé' nì' jín Cristo, nuun' ñuun' íyó súkún, tyi va'a ví'í ka' ví ya'á nuun' nì'. ²⁴Soo va'a ka' ví nuun' rán, ya kinoo nì' kuteku' nì' ka' jín yikikúñu nì'. ²⁵Jee jíní' ñaa' nijia nì' ya'á. Saáva jíní' nì', ya kinoo nì' kuteku' nì' ka' jín ntaká rán, sáva sikué'nu nì' ka' ráno'ó sáva kúneí ini' rán Jesús, jín sáva koo sii' ka' ini' ánima' rán jie'e' kúneí ini' rán re'. ²⁶Su'va koo, sáva kutéyí' ví'í rán ka' jie'e' Cristo Jesús jie'e' ya nno'o nu'u', sáa kanta' nì' kuneé' tuku nì' nteñu rán.

²⁷Ná'nú ka' ví ya kue'nu ñaa' rán nuun' Ndiosí' ñakuá' íyó kue'nu rá ñivi ya tiñ tu'un va'a Cristo. Jee su'va, vasú' kuajjaa' kuneyá nì' ráno'ó, áxí vasú' koo íká nì' nuun' rán, jee tes'o' nì', ya nuún ñíñ nì'in rán jín tu'un va'a vá,

jín ya nuún ñú'ún ini' rán,

^a 1:13 Tu'un ya'á kuíni kátyí': nú'ni', soo nyini'yu' re' ini' ve'i tátu kuéntá' nyi'i re' vekaa.

jín ya nuún nunasí tútú nì'in rán sátíñú rán nuún' tu'un
va'a Jesús ya kúneí ini' rán.

²⁸ Jee suni ya ntu yú'ví rán rá ñivi nuni'in nuún' ráno'ó. Ya'á kúvi ñin seña, ya stúvi ya sukuíta ráa maáráa, jee su'va stúvi-i ya sikáku Ndiosí' ráno'ó nanitá'ví' rán ya vaji-i ne nuún' Ndiosí'. ²⁹ Tyi ji'e'e' Cristo, ntaji Ndiosí' uvi' tiñu vá'a nuún' rán: nsá' kuatyí ntaji re' ya ínú' ini' rán Cristo, tyi suni ntaji re' ya kuno'o rán ji'e'e' Cristo. ³⁰ Tyi ráno'ó, ñin nuún ni núnasí rán náma rán tu'un va'a Cristo, kuá' nini' rán ya nnunasí nì', jee kuá' tésó'o rán vitan, ñasa sá'á nì'.

Nsá'á lá'ví Cristo maaré' jee kúñá'nú nasíkuiti' re' vitan

2 Saájee, nuún' íyó neí ini'-ó, ji'e'e' ya yí'í-ó nuún' Cristo,
jee nuún' ñúnúun' re' yó sá'á ya núvá'a ini'-ó,
jee nuún' tyíneí tá'án Tatyí' Íí' Ndiosí' jín yó sáva koo
maní' tá'án-ó ñin inka-ó,
jee nuún' ñunkúún ini'-ó ñin inka tá'án-ó jee nuún' kúná'ví
ini'-ó ñin inka tá'án-ó.

² Jee nuún' íyó su'va nijia, jee sa'á rán ya tyutyítú ya nasásí' kue'e' rán
ka' ini' ánima' nì',

ji'e'e' ya nuún ini' rán,
jín ji'e'e' ya ñin nuún kunuún' rán ñin inka rán,
jín ji'e'e' ya kani nuún ini' rán,
jín ji'e'e' ya ku'un nuún ini' rán.

³ Jee koto ná sá'á rán ni ñin tiñu ya sá'á u'vi ini' rán,
ni ya sá'á téyí' rán.

Tyisa' kani lá'ví ini' rán,
jee tiin ta ñin rán kuéntá' ya kúñá'nú ka' ñin inka rán nsú ká' maárán.

⁴ Koto nání'ví' ini' ni ñin rán kuatyí rá tiñu ya kínoo va'a nuún'-u,
soo suni ta ñin rán nani'ví' ini'-i ya vá'a nuún' inka ñivi.

⁵ Su'va ñin nuún ku'un ini' antúní' rán kuá' nñu'un ini' antúní' Cristo
Jesús.

⁶ Tyi sù kúvi re' Ndiosí' ya ñin nuún kúvi re' jín Ndiosí',
soo ntu nñu'un ini' re' ya nuni'in re' ya kínoo re' ya ñin
nuún kúñá'nú re' jín Ndiosí'.^a

⁷ Jee nxinóo re' ya kúñá'nú re', jee nnuun maaré' sáva
tiin re' tiñu kuvi re' musú'.

Jee ñin nuún nkenta re' kúvi re' jín tee ñuné'yú'.

^a 2:6-7 Sanaan' kúvi katyi'-ó: tyi sù kúvi re' Ndiosí' ya ñin nuún kúvi re' jín Ndiosí', soo ntu nkane'e' re' ya ñin nuún kúñá'nú re' jín Ndiosí' tyi kúñá'nú nijia re'. Soo nxinóo re' ya kúñá'nú re', jee nnuun maaré' sáva tiin re' tiñu kuvi re' musú'.

⁸Sáa ñin nuún ni ntuvi re' jín tee,
 jee nsa'á lá'ví re' maaré',
 jee nkenta re' nkaníjiá re' Ndiosí' ne jín tu'un ya kuvi' re',
 jsú ne kuvi' re' nuun' kurúsi'!
⁹Saáva suni Ndiosí' nxináa re' Jesús kúñá'nú re' ka' nuun' ni'í.
 Jee njia'a Ndiosí' nuun' re' tiñu^a kúñá'nú ka' nsú ká' ntaká tiñu.
¹⁰Sáva nakuiñi' íti ntaká rá néé' ñuun' íyó súkún,
 jín ntaká rá néé' nuun' ñu'ún,
 jín ntaká rá íyó tyiji ñu'un^b
 kuneñu'un ráa Jesús, sáa teso'o ráa súví re'.
¹¹Jín sáva ntaká ráa ku'vayu'ú, ya Ito'o' ví Jesús ya
 níso re' tiñu Cristo,
 jee su'va stúvi ráa, ya máá vii' kúñá'nú ví Ndiosí' ya kúvi Táá'-ó.

Rá ñivi yí'í nuun' Cristo kúvi kuéntá' ñin ñu'un' túun' nuun' ñivi

¹²Saájee, ráno'ó ya ñúnúun' ni'. Kuéntá' sukuáni káníjiá rán tu'un xíné'én' ni' sáa néé' ni' jín rán, soo vitan, sáa íyó íká ni' nuun' rán, sa' ví'í ká' nani'vi' ini' rán kaka ñaá' rán nuun' Tu'un Ndiosí', ya ñatíñú re' sáva natava' re' ráno'ó nuun' kuatyí rán sikáku re' ráno'ó. Jee nani'vi' ini' rán sa'á ñá'nú ví'í rán nuun' re', jee nani'vi' ini' rán ya koto stíví rán maárán. ¹³Tyi máá Ndiosí' ví ya sátíñú re' ini' rán, sáva kuvi ini' rán sa'á rán tiñu vá'a, jín sáva sa'á rán maa sánikua' ya vá'a kuíni re'.

¹⁴Ntaká tiñu ya sa'á rán, jee koto kakuíyu'ú rán jee koto kántátú'un rán. ¹⁵Sáva nkúvi tyikuatyí ñivi ráno'ó, tyisa' ninu'un koo rán, ya kúvi rán se'ya Ndiosí', ya íyó noo nteñu rá ñivi tiempú' vitan ya sá'á tiákuá ráa jee káné'én' ráa. Jee tuvi rán nteñu ráa kuéntá' jiánute' tiuun' íyó súkún nuun' ñivi neen', ¹⁶ni jiá'nu ni'in rán jín tu'un Jesús ya sá'á-a ya kuteku' nijia ñivi jín Ndiosí'. Jee nuun' jiá'nu rán su'va, jee kuvi kusii' téyí ini' ni' jie'e' rán kiví' niji Cristo, ya nsá' ka'á ninu ni' nika ni' ityi re', jee nsá' ka'á nsatíñú ni' nuun' re'. ¹⁷Retú ka'ni' rá ñivi Roma nu'u', su'va nasoko' ni' maání' nuun' Ndiosí'. Jee su'va sikétá'án ni' maání' jín ya násoko' rán maárán nuun' re', ya sá'á rán tiñu re' tyi kúneí ini' rán re'. Saáva sú ka'ni' ráa nu'u', jee sii' koo ini' ánima' ni', jee kúsí' ini' ni' jín ntaká rán. ¹⁸Jee suni su'va íyó koo sii' ini' ánima' rán, jee kusii' ini' rán jín nu'u'.

^a 2:9 Tu'un griego kátyí' ya'á: njia'a Ndiosí' nuun' re' súví kúñá'nú ka'. Súví ya'á kuíni kátyí': tiñu níso re', áxí: kúñá'nú re'. ^b 2:10 Rá ñivi ní'í'

Timoteo jín Epafrodito

¹⁹Retú Ito'o'-ó Jesús kuíni, íyó tu'un neí ini' ni' ya tají yatyi' ni' Timoteo nuun' rán, sáva nusii' ini' ni' ya ni'in' ni' tu'un jie'e' ráno'ó. ²⁰Tyi ntuná' íyó ni iin inka tee ya'á jín ni', ya nuún ñú'ún ini'-i jín ni' jie'e' rán, kuéntá' maaré', ya nání'vi' nijia ini'-i jie'e' rán. ²¹Tyi ni'i raa nánukú tiñu ya kinoo va'a nuun' maáráa, jee nsú tiñu Jesucristo nánukú raa. ²²Soo jíní' rán, sáa jiá'nu va'a Timoteo, tyi nsatíñú re' jín ni', sáva kue'nu tu'un vá'a Jesús, kuéntá' iin se'ya sátíñú jín tátá' re'. ²³Saájee ñú'ún ini' ni' tyuityí ni' re' nuun' rán, sáa kuká'nú ini' ni' ya naja kuvi jín tiñu nó'o ni'. ²⁴Soo retú kuíni Ito'o'-ó, ne yutyí kúká'nú ini' ni' ya suni maání' kuajiaa' yatyi' ni' kune'yá ni' ráno'ó.

²⁵Jiáni ini' ni' ya jiniñú'ún ni' tyuityí ni' Epafrodito kuajiaa'-a nuun' rán. Jee kúvi re' ñani' ni', jee tá'an sátíñú jín ni' ví re', jee tá'an náma jín ni' tu'un Jesús ví re', kuéntá' tá'an iin soldado kántá'an. Ntyuityí rán re' tyineí re' nu'u' jín ya jiniñú'ún ni'. ²⁶Jiáni ini' ni' tyuityí ni' re' nuun' rán, tyi níyo ini' re' kuajiaa' ne'yá re' ráno'ó, tyi nání'vi' ini' re' jie'e' rán, tyi nkuká'nú ini' rán ya kú'ví re'. ²⁷Jee íyó nijia ya nku'vi' re' sáa né íyó kuvi' re' nékúvi. Soo nkuná'ví ini' Ndiosí' re', jee nnuvi re'. Jee nsú kuatyí maaré' ni nkuná'ví ini' Ndiosí', tyi suni ne maání' ni ka', sáva nkóo tu'un núku'yá nasíkuiti' ka' ini' ni' jie'e' re'. ²⁸Saáva sa' ví'í ká' vane' ñú'ún ini' ni' tyuityí ni' re' nuun' rán, sáva nusii' ini' rán ya kune'yá tuku rán re'. Jee sáva nkóo tu'un kúku'yá ini' ni' ka'. ²⁹Saájee sii' koo ini' rán nakuatá'ví rán re' sáa kenta re', jie'e' ya yí'í re' nuun' Ito'o'-ó. Jee sa'á ñá'nú rán nuun' rá ñivi íyó kuéntá' íyó maaré'. ³⁰Tyi jie'e' tiñu Cristo, nkenta re' ya yatin kuvi' re'. Tyi ñe'ne' ini' re' kuvi' re', sáva ñasi' re' nuun' rán jín tiñu tyi ntyineí re' nu'u' ya ntu kúvi sa'á rán jín nu'u'.

Nasa kinoo naa' nijia-ó nuun' Ndiosí'

3 Jee nuun' ní'i kátyí ni' ka' nuun' rán, ráno'ó ñani' jín ku'va. Sii' koo ini' ánima' rán jie'e' Ito'o'-ó. Nsú tiñu stáña'án ví nuun' ni', ya tee tuku ni' iin ni tu'un ya'á nuun' rán, jee kootiñu tu'un vá sáva kukutú rán ka'.

²Nito koo rán maáran nuun' rá tee, ya kúvi kuéntá' tina', ya sá'á raa tiñu káné'én, ya kúvi rá tee sá'á ya kúkú'lú' ñivi, ya kúvi ya sá'á

circuncidar ñivi.^a ³Tyi suvió kúvi-ó ñivi Ndiosí', jee su'va kúvi-ó ñivi circuncidado nijia nuun' re', tyi suvió ví ya tyínei Tatyí' Íí' maáo ya néñu'un-ó Ndiosí', tyi kúsí' téyí ini'-ó jie'e' ya sá'a Cristo Jesús, tyi ntu kúká'nú ini'-ó maáo ya kinoo ñaa'-ó nuun' Ndiosí' jie'e' ya sá'a-ó.^b ⁴Sú ntu íyó su'va, soo nu'u' kuvi kunei ini' ñi' jie'e' tiñu nsa'a ñi' nékúvi.

Retú neni ñin ñivi jíani ini' ya kuvi kunei ini'-i ya sá'a-a, jee maáni' sa' ví'í ká' kuvi kunei ini' ñi' jie'e' ya nsa'a ñi' nékúvi, tyi:

⁵nsa'a circuncidar tátá' ñi' nu'u' kivi' uná' ya nkaku ñi',

maáni' kúvi itiyúkún' Israel,

tata' Benjamín kúvi ñi',

ninu'un tee hebreo kúvi ñi',

jee se'ya ñivi hebreo kúvi ñi',

nyí'i ñi' ñujiín' fariseo, sáva sikúnkuvi ñi' tu'un ley

Moisés, sáni kátyí' raa,

⁶nñu'un káña nasíkuiti' ini' ñi' jie'e' ñujiín' raa, ne nito

u'vi' ñi' rá ñivi kunei ini' rávva Jesús,

jee sáni kátyí' ñivi ya kuvi kinoo ñaa' ñin tee jie'e' síkúnkuvi tu'un ley vá, jee ntu nkúvi tyikuatyi ni ñin ñivi nu'u'.

⁷Soo rá tiñu ya'a ya ñani ini' ñi' ya nkuví síkí' ka' nuun' ñi' nékúvi, jee ntañú'un tñin kuéntá' ñi', ya ntuná' yíyá'vi ka' rá tiñu vá nuun' ñi', tyi nkívi ñi' nuun' Cristo. ⁸Jee ví'í ka' nsú ká' ya'a, tñin ñi' kuéntá', ya ñi'i nantñú ntuná' yíyá'vi nuun' ñi', tyi yíyá'vi ka' nuun' ñi'i ví ya íyó máni' Cristo Jesús jín ñi' ya kúvi re' Ito'o' ñi'. Jie'e' re' nsukuíta ñi' ñi'i rá tiñu vá, jee tñin kuéntá' ñi', ya ñi'i vá kúvi yaká ni, sáva ñi'in' ñi' ya yíyá'vi ka' ya koo Cristo jín ñi'. ⁹Jee sáva kenta ñi' kí'i ñi' nuun' re'. Jee nsá' kinoo ñaa' maáni' nuun' Ndiosí' jie'e' ya nukú ñi' sa'a ñi' ya kátyí' tu'un ley Moisés. Tyisa' jía'ayu'ú Ndiosí' ya kínóo ñaa' ñi' nuun' re', jie'e' ya kunei ini' ñi' Cristo. Tyi máa Ndiosí' jía'ayu'ú ya kinoo ñaa' ñivi nuun' re', jie'e' kunei ini' raa Cristo. ¹⁰Suni nsukuíta ñi' ñi'i rá tiñu vá, sáva koo maní' ñi' jín Cristo, sáva kuni' ñi' ya sátñú maá fuersá' íí' níso Ndiosí' ini' ñi'. Fuersá' vá ví ya ñatñú Ndiosí' sáva nxináteku' re' Cristo, jee nxínakóo re' yikikúñu Cristo. Jee suni sáva kuni' ta'an' ñi' kuno'o ñi' jie'e' Cristo kuéntá' nno'o maaré' jie'e'-ó,

^a 3:2 Circuncisión kúvi ñin ñujiín' ya sá'a ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' raa ntí' yu'ú ñin nási' xini' nuun' íí' yikikúñu tee jee síyo raa maa. Circuncisión kúvi seña ya níso raa nuun' yikikúñu raa ya stúvi-i ya ñin tee kúvi itiyúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi raa ñivi Ndiosí', jín ya nsa'a Ndiosí' ñin tratú' jín raa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'an ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' váji raa ne nuun' Israel íyó sa'a circuncidar raa rá se'ya yí'í raa. Jee sá'a rá tee Israel su'va jín rá se'ya yí'í raa ya uná' kivi' ya nkaku-u. ^b 3:3 Tu'un griego ya'a kátyí'-i: kuñu. Ya'a kuñu-ó kuñi kátyí': sáni íyó-ó tyi yí'í kuatyí ini'-ó.

ne kenta ku'un ini' ni' kuə' níyo maaré' sáá ni'i' re'. ¹¹ Nuun' kenta nateku' ii' ni' nteñu rá ní'i' jee nakoo yikikúñu ni', sú nasa ni nkuvi.

Núnasí Pablo kenta nuun' ní'i carrera

¹²Ntu kátyí' ni', ya ya nni'in' ni' ya kuni' ni' ni'i tiñu ya nkatyi' kí ni', ni sú ntiá'an kunaa' ni'. Soo xíní'in ni' kunikin' ni' rá tiñu yukuán, sáva kunei' ni' ni'in' ni' ya kuni' ni' rá yukuán, tyi jie'e' rá yukuán kúvi ya nní'in' Cristo Jesús nu'u' xí'na ka'.

¹³Ráno'ó ñani' jín ku'va, maání' tñn kuéntá' ni', ya ntiá'an kunei' ni' ni'in' ni' rá tiñu vá. Soo iin tiñu sá'á ni', ya xinaán ni' ini' ni' rá tiñu kúvi yata', jee sá'á ni' fesá' kí'in' ni' ityinúún'. ¹⁴Jee xíní'in ni' kí'in' ni' ityinúún' kuéntá' jínu ni' iin carrera, sáva kenta ni' nuun' ní'i, sáva kunei' ni' ni'in' ni' ta'vi' ya ne súkún nkana Ndiosí' yó sáva ni'in'-ó vá jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo Jesús.

¹⁵Saájee nta'ká-ó ya nijia ini'-ó kuiñi-ó ityi Jesús, jee íyó ku'un ini'-ó su'va. Jee retú sñn ñú'ún ini' rán jie'e' néni iin tiñu, Ndiosí' suni stúvi re' nuun' rán ya íyó ku'un ini' rán sáni nkatyi' ni'.

¹⁶Soo kani ini'-ó jee kaka ñaa'-ó sánikuə' ya nijia ini'-o.

¹⁷Ráno'ó ñani' jín ku'va. Nasa'á ni'i rán sánikuə' jiá'nu ni'. Tiin rán kuéntá' rá ñivi jiá'nu ityi sáá jiá'nu ránu'u'. ¹⁸Tyi nnakani ni' kue'e' ítyi nuun' rán, jee suni vitan ne ná'yú' ntenúún' ni' kátyí' ni', ya kue'e' ñivi jíka ráa iin ityi, ya núní'in ráa nuun' tu'un ya ni'i' Cristo nuun' kurúsi' jie'e'-ó. ¹⁹Sáá vaji ráa ya kuno'o ráa nuun' ñú'ún' xeen'. Jee kuatyí ndiosí' ráa ví tyiji ráa tyi tyíñú'ún ráa maa. Kúsí' téyí ini' ráa sá'á ráa tiñu né'én, sú tu'un kánuun ví-i. Tyi ñú'ún ini' ráa rá tiñu ñiví ya'á ya íyó sñn nuun' Ndiosí'. ²⁰Soo maáo kúvi se'ya ñuun' íyó súkún. Jee suni nétu-ó, ya ne yukuán niji Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, ya síkaku re' yó. ²¹Suvire' sama yikikúñu ná'ví-ó, jee nuún sama re' maa jín yikikúñu re' ya nateku' ii' tuku re' jee vii' kúñá'nú re'. Sama re' maa jín fuersá' íi' ní'in niso re'. Jee jín fuersá' íi' vá kúvi tyi'i re' ni'i kuiti' tyiji xintín re'.

Níní sñi' íyó ini' ánima'-ó jie'e' Ito'o'-ó

4 Iñajée, ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', ya ñúnúun' ni' jee níyo ví'í ini' ni' kune'yá ni' ráno'ó. Maarán ví ya nása'á sñi' ini' ánima' ni'. Jee kuéntá' ta'vi' ví ráno'ó ya ni'in' ni' sáá kunei' ni' carrera. Saáva kuiñi ni'in rán jín Ito'o'-ó, ráno'ó ya ñúnúun' ni'.

²Jíkán' tá'ví' ni' nuun' Evodia jín Síntique, ya nuún ku'un ini' ráa tyi ni núví' ráa yí'í nuun' Ito'o'-ó. ³Suni sukuán, maánú, ya tá'an tee nsatíñú nká'nú ñaa' nijia jín ni', suni jíkán' ni' nuun' nú, ya tyinei' nú ya nakamaní' ráña. Tyi nnunasí ráña nsatíñú nká'nú ráña

jín nì', jee suni sukuán jín Clemente jín rá inka ñivi tá'án sátíñú nká'nú jín nì', sáva kue'nu tu'un va'a Jesús. Jee rá súvì ráa níso nuun' tutu' níso rá súvì rá ñivi kuteku' jín Ndiosí' níínkání.

⁴Sukuáni níní koo sîi' ini' áníma' rán jie'e' Ito'o'-ó, jee tukuni kátyí' nì': koo sîi' ini' áníma' rán. ⁵Koo mású' ini' rán jín ntaká ñivi, sáva kuni' ni'i ráa ya íyó rán su'va. Ito'o'-ó íyó yatin.

⁶Koto núkuí'yá ini' rán nani jie'e', tyisa' jie'e' ntaká tiñu, ka'an' rán jín Ndiosí' jee kakan' rán nuun' re' jee suni nakuatá'ví rán nuun' re' jee saájee kakan' tá'ví' rán' nuun' re' ya jíníñú'ún rán. ⁷Jee nuun' sá'á rán sukuán taji Ndiosí' ya kune'e' va'a rán. Jee sa' ví'í ká' taji re' sukuán ya ntu kúvi kiku'un ini' ñivi maa. Jee ya kune'e' va'a rán vá kúmí-i áníma' rán jín antúní' rán, jie'e' yí'í rán nuun' Cristo Jesús.

Kani ini'-ó jie'e' ni'i ya vá'a

⁸Jee nuun' ní'i ka' katyi' nì' ka' nuun' rán, ráno'ó ñani' jín ku'va.

Ku'un ini' rán jie'e' ntaká tu'un naa',

jín jie'e' ntaká tiñu ya íyó ñá'nú,

jín jie'e' ntaká tiñu ya íyó naa',

jín jie'e' ntaká tiñu ya íyó ninu'un,

jín jie'e' ntaká tiñu ya sá'á ya níní vii' kuvi ini' ñivi,

jín jie'e' ntaká tiñu ya sá'á ñá'nú ñivi nuun'-u.

Retú íyó tiñu ya íyó vá'a,

jee retú íyó tiñu ya íyó ní'in'-i ya nakuetú'ún ñivi jie'e'-e,

ku'un ini' rán maa.

⁹Sa'á rán ya nkutu'va rán ya nxiné'én' nì' ráno'ó,

jín tu'un ya nní'in' rán ya ntaji nì' nuun' rán,

jín ya nteso'o rán ya nkatyi' nì',

jín ya nini' rán ya nsa'á nì'.

Jee sa'á rán maa, jee máa Ndiosí' vá táji ya kune'e' va'a rán, jee koo re' jín rán.

Ya ntyineí rá ñivi ñuun' Filipos Pablo ví ya nsoko' ráa nuun' Ndiosí'

¹⁰Jee kúsíi' ví'í ini' nì' jie'e' Ito'o'-ó, ya nekuá' vá'a ka' nù'ún tuku ini' rán tyineí rán nu'u'. Jee nù'ún nijia ini' rán jie'e' nì', soo ntu nýo nasa kuvi tyineí rán nu'u'. ¹¹Soo nsá' kátyí' nì' ya'á, retán' ya kumáni' nuun' nì'. Tyi nkutu'va nì' kuva'a ini' nì' jie'e' nani kúvi ya váji nuun' nì'. ¹²Jíní' nì' ná kúvi tu'un lá'ví. Jee jíní' nì' ná kúvi tu'un kúká. Jee nijia ini' nì' íñí nì' nuun' ntaká nuun' ya kúvi, vasú' kaji' va'a nì', áxí kujisoko nì', vasú' íyó kue'e' nuun' nì', áxí kumáni' nuun' nì'. ¹³Kuvi kuiñi nì' nuun' ntaká ya nó'o nì', tyi yí'í nì' nuun' Cristo, ya násáneí re' ini' nu'u'.

¹⁴ Soo va'a nsa'á rán, ya ntyineí tá'án rán nu'u' jín t̄unó'ó nó'o n̄i'.
¹⁵ Jee ráno'ó ñivi ñuun' Filipos, suni jíní' rán, ya sáá nstekútu'ún n̄i' tu'un vá'a jie'e' Jesús nuun' rán ya xí'nañú'ún, jee sáá nkene n̄i' kua'an' n̄i' rá ñuun' t̄ín Macedonia, nuun' néé' rán, jee jíní' rán ya métú'ún maárán ví ya ntaji ya niniñú'ún n̄i' ñaxin' n̄i', jee ni ñn inka grupo ñivi ya kúneí ini' raa Jesús ntu ntyineí tá'án raa jín n̄i' su'va. ¹⁶ Tyi sáá nnee' n̄i' ne ñuun' Tesalónica ni ka', jee ñn uvi' ítyí ntyuityí rán ya niniñú'ún n̄i'. ¹⁷ Nsá' núkú n̄i', ya taji rán ta'vi' nuun' n̄i', tyisa' núkú n̄i' ya siki' ka' kaa ta'vi' ya taji Ndiosí' nuun' rán, jie'e' ya vá'a sá'á rán. ¹⁸ Saájee nni'in' n̄i' ni'í ya jiniñú'ún n̄i', jee kínóo ka' nuun' n̄i'. Íyó kue'e' nuun' n̄i', tyi nni'in' n̄i' ya váji jín Epafrodito ya ntaji rán nuun' n̄i'. Ya ntaji rán nuun' n̄i' íyó kuéntá' sujie í' jiá'án' vixi' ya sókó' rán nuun' Ndiosí'. Tyi ya ntaji rán nuun' n̄i' kúvi ya nsoko' rán nuun' re', jee t̄ín kuéntá' re' maa, tyi kúvá'a ini' re' né'yá re' maa. ¹⁹ Jee Ndiosí' n̄i' taji re' nuun' rán ntaká ya jiniñú'ún rán jie'e' ya yí'í rán nuun' Cristo Jesús, jee sánikua' kúká re' su'va taji re' nuun' rán, tyi kúká re' jín ntaká ya vá'a ya vii' kúñá'nú.
²⁰ Saájee na ka' sa'á ñá'nú-ó nuun' Tátá'-ó Ndiosí' ní'ínkání. Su'va koo.

Tu'un nuun' ní'í nka'an' Pablo jín raa

²¹ Naku'va rán tu'un n̄i' nuun' ntaká ñivi, ya nsa'á s̄ín Ndiosí' raa sáva yí'í raa nuun' Cristo Jesús, ya níkatu'ún n̄i' raa. Rá ñanitá'án-ó ya néé' ya'á jín n̄i', táji raa tu'un ya jíkátu'ún raa ráno'ó. ²² Ni'í rá ñivi ya nsa'á s̄ín Ndiosí', ya yí'í raa nuun' re', táji raa tu'un jíkátu'ún raa ráno'ó, jee sa' ví'í ká' sava rá ñivi vá ya yí'í ve'i t̄e tátúní' nuun' ni'í rá ñuun' t̄ín ñuun' Roma.

²³ Na ka' koo maní' ini' Ito'o'-o Jesús, ya kúvi re' Cristo, kune'yá re' ráno'ó. Su'va koo.

Tutu' ntee Pablo nuun' rá ñivi ñuun' Colosas

Tée Pablo tutu' nuun' rá ñivi ya kúneí ini' raa
Cristo ya kútútú raa ñuun' Colosas

1 Nu'u' Pablo, ya nisotíñú nì' tiñu apóstol Cristo Jesús, tyi ntyuityí re' nu'u' sáni nkuíni Ndiosí', jee ni núví' nì' jín ñani'-ó Timoteo, ²tájí rán' tutu' ya'á kuajjaa' nuun' ráno'ó ñani', ya nsa'á sñín Ndiosí' ráno'ó,^a sáva kí'i rán nuun' Cristo Jesús, ya néé' rán ñuun' Colosas, ya kúvi rán ñani'-ó ya síkúnkuvi naa' rán nuun' re'. Na ka' koo manì' ini' Tátá'-ó Ndiosí' [jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo] kune'yá raa ráno'ó, jín ya kuneé' va'a rán sa'á raa.

Ká'an' Pablo jín Ndiosí' jie'e' rá ñivi kúneí ini' raa Cristo

³Sukuáni jiá'a rán' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', ya kúvi Tátá' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, sáa ká'an' rán' jín re' jie'e' ráno'ó. ⁴Tyi nteso'o rán' tu'un jie'e' ya kúneí ini' rán Cristo Jesús, jín jie'e' ya ñúnúun' rán ntaká rá ñivi ya nsa'á sñín Ndiosí' raa sáva kí'i raa nuun' Cristo Jesús. ⁵Jiá'nu rán su'va tyi jie'e' ni ka' íyó tu'un neí ini' rán nì'in' rán ta'vi' ya nanitá'ví' rán ya ñú'ún va'a ne ñuun' íyó súkún nuun' íyó Ndiosí'. Jie'e' ta'vi' vá ví ya nteso'o rán nuun' tu'un naa', ya kúvi tu'un vá'a jie'e' Cristo, naní evangelio. ⁶Tu'un vá nkenta nuun' rán, sáni kenta-a nuun' rá ñivi nì'i ñiví. Sá'á tu'un vá'a vá ya vá'a ini' raa, sánikua' ñin yutun vá'a kúun ya vixí' vá'a, jee jiá'nu ka' tu'un vá ini' raa. Su'va sá'á tu'un vá sánikua' suni sukuán sá'a-a jín rán ne sáa kivi' nteso'o rán maa, jee nkuká'nú noo ini' rán ya náa' nijia íyó manì' ini' Ndiosí' né'yá re' yó, sú ntu íyó nì'in'-ó ya koo manì' ini' re' kune'yá re' yó. ⁷Su'va nku'tu'va rán maa sáni nxiné'én' Epafras ráno'ó. Suvire' ñúnúun'-ó re', jee kúvi re' musú' nuun' Cristo, ya tá'an sátíñú nkáa re' jín ránu'u' nuun' tiñu Cristo. Tyi síkúnkuvi naa' nijia re' nuun' tiñu Cristo, ya kúvi ya vá'a ráno'ó. ⁸Jee suni nnakani re' nuun' ránu'u' ya ñúnúun' rán ñin inka tá'an rán jie'e' yí'í Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' ráno'ó.

⁹Saájee, ne kivi' ya nteso'o rání' tu'un vá jie'e' ráno'ó, jee ntuví síkíkuñi' rán' maarán' ya ká'an' rán' jín Ndiosí' jie'e' ránú. Jee jíkán'

---

^a 1:2 Santos

tá'ví' rán' nuun' re' ya tyitú noo rán kuká'nú ini' rán ya kuíni re', jie'e' ya sá'á Tatyí' Íí' re' ya ntaká nuun' kunítyi xíni' rán jie'e' tu'un re', jín ya kiku'un ini' rán tu'un re'. ¹⁰ Su'va jíkán' tá'ví' rán' nuun' Ndiosí', sáva kaka ña'á rán sániku'á íyó kue'nu ñivi ya yí'í raa nuun' Ito'o'-ó, sáva su'va sukuáni kuva'a ini' re' kune'yá re' nasa jíká rán. Jee su'va sa'á rán ntaká tiñu vá'a, kuéntá' iin yutun jí'a'a ya vixi' vá'a. Jee kukue'e' ka' kuká'nú noo ini' rán nasa ini' Ndiosí'. ¹¹ Jee jíkán' tá'ví' rán' ya taji re' fuersá' nuun' rán, ya váji ne nuun' ni'i fuersá' íí' ní'in niso re', ya ña ka' kúñá'nú, sáva kuni'in rán kaka rán ityi re' jee ká'nú koo ini' rán. ¹² Jee sií' koo ini' ánima' rán ku'va rán ya kúta'vi' rán nuun' Tátá'-ó Ndiosí', tyi maaré' nsatú'va yó sáá koo-ó, sáva kuvi kuvisava-ó ta'vi' ya ku'va re' nuun' rá ñivi nxinóo sín re' raa,^a sáva kuvi raa se'ya ñuun' íyó súkún, nuun' túún' ñu'un' re'. ¹³ Tyi maá Ndiosí' nnakani núne re' yó nsikáku re' yó xintíin kuatyí-ó jín xintíin Satanás, nuun' níyo kuéntá' ña'nu-ó nuun' neen'. Jee nnsiá'a re' yó na'á Se'ya re' ya ñúnúun' re', jee tátúní'-i nuun'-ó. ¹⁴ Jie'e' yí'í-ó nuun' Se'ya re', jee ni'i'-i^b sáva ntyunáan nká'nú-u jie'e' kuatyí-ó, sáva nakani núne Ndiosí' yó nuun' kuatyí-ó. Jee yukuán kúvi ya néká'nú ini' re' jie'e' kuatyí-ó.

Nnumani'-ó jín Ndiosí' jie'e' ya ní'i' Cristo

¹⁵ Maá Se'ya Ndiosí' iin ni kúvi re' jín Ndiosí', jee nkiji re' ñivi ya'á sáva tuvi nijin' sáá íyó Ndiosí' ya ntuví túvi kuni' nijin'-ó. Jee kúñá'nú Se'ya re' ka' nuun' ntaká ya nsa'á re' kuéntá' iin se'ya xí'nañú'ún.

¹⁶ Tyi nsa'á Ndiosí' ya nsa'á Se'ya re' ni'i' kuiti' ya ñakoo:

ntaká rá íyó súkún jín rá íyó nuun' ñivi,
 ntaká rá túvi nijin' né'yá-ó, jín rá ntuví túvi né'yá-ó,
 [ntaká rá tee jín rá tatyí' jín rá najiá'á' íí' Ndiosí'],
 ya kúvi raa rá ito'o' ñá'nú ka',
 ya tátúní' raa,
 ya nísotíñú raa,
 ya kúñá'nú raa.

Jee Ndiosí' nsa'á ya nsa'á Se'ya re' ntaká ya íyó, jee nsa'á Se'ya re' ni'i' sáva kuvi-i vá. ¹⁷ Jee ya íyó Cristo ne ntiá'an ka' kijié'é kikoo ntaká ya íyó, jee néen kuéntá' va'a re' ni'i'. ¹⁸ Jee maaré' kúñá'nú yósó' re' nuun' maáo ya kúneí ini'-ó re', kuéntá' yósó' xini' nuun' yikikúñu, jee maáo kúvi-ó kuéntá' yikikúñu re', ya kúvi-ó ñivi ya nstútú Ndiosí'. Jee Cristo ví ya xitékú' re' yó nínkání jín re', tyi xí'nañú'ún re' ví ya nñateku' ii' re' jín yikikúñu re' nteñu rá ní'i',^c sáva máá kúñá'nú nasíkuiti' kúvi re'

^a 1:12 Santos ví tu'un ya'á.

^b 1:14 Tutu' ká'vi ni kátyí': jee ñati ñiñi'-i.

^c 1:18 Literalmente tu'un griego kátyí' su'va: nkaku re' xí'nañú'ún nteñu rá ní'i'.

nuun' kuaíyó kuiti'. ¹⁹Tyi s̄ii' nkuvi ini' Ndiosí' ya ntyítú ini' Cristo kua' ni'i ya íyó maá Ndiosí'. ²⁰Jee suni s̄ii' nkuvi ini' Ndiosí' nnumani' re' jín ni'i kuiti' jie'e' Se'ya re'. Tyi nnumani' re' jie'e' ní'i' Se'ya re' nuun' kurúsi' jee ñati niñi'-i. Jie'e' Se'ya re' nnumani' re' jín ni'i, vani ntaká ya íyó ini' ñiví ya'á áxí vani ntaká ya íyó súkún.

²¹Jee ráno'ó tyi tiempú' yata' jee nkuvi rán to'o' nuun' re' nékúvi, tyi ne antúni' rán nini' u'vi' rán re', jie'e' rá tiñu niva'a nsa'á rán nékúvi. Soo vitan tyi nnumani' re' jín rán, ²²jie'e' ní'i' Se'ya re' sáá nkenta-a kúvi-i tee ñuné'yú'. Nsa'á re' su'va sáva sa'á s̄ín re' yó sáva nkí'i-ó ka' nuun' ya niv'a'a, jee nkóo té'én s̄ikí'-ó, jee ni ntuná' kúvi tyikuatyí ka' yó, sáá sa'á re' ya kuiñi-ó ityinúún' re'. ²³Jee sukuán sá'á re', nuun' naa' nijia ya kúní'in rán kúkutú rán kúneí ini' rán Cristo, jee íñi ni'in rán. Jee ntu nús̄ín rán nuun' ya íyó tu'un neí ini'-ó ya nanitá'ví'-ó, ya táji tu'un vá'a jie'e' Cristo nuun'-ó, ya nteso'o rán. Tyi tu'un vá'a ya'á tékútu'ún-u kuaíyó rá ñuun' ñiví ya'á. Jee nu'u' Pablo nkenta kúvi ni' ñin ya jiátíñú Ndiosí' nu'u' stékútu'ún ni' tu'un vá'a vá.

Pablo néetiñu s̄ikí' re' kuneen kuéntá' re' rá ñivi ya kúneí ini' raa Cristo

²⁴Vitan jee nu'u', ne ánima' ni' kús̄í' ví'í ini' ni' ya nó'o ni' jie'e' tiñu sá'á ni' jie'e' ya vá'a ráno'ó. Sáni nno'o Cristo jie'e' rá ñivi ya kúneí ini' raa re', suni sukuán ne yikikúñu máá maání' nó'o ni' ni s̄ikúnkuvi ni' tiñu Cristo jie'e' ya vá'a maáraa, ya kúvi raa kuéntá' yikikúñu re', ya kúvi raa ñivi re' ya nstútú re'. ²⁵Tyi nkenta ni' kúvi ni' ñin ya jiátíñú Ndiosí' nu'u' jie'e' ya vá'a raa. Sukuán ntetíñú Ndiosí' nu'u' ya kuniso ni' tiñu vá sáva s̄ikúnkuvi ni' ya stékútu'ún ni' Tu'un Ndiosí'. ²⁶Jee tu'un ya'á nkuvi tu'un yu'u' ya nyise'í-i nékúvi, ni'i tiempú' yata', nuun' rá ñivi nteku' raa tió' yata'. Soo vitan tyi ya nstúvi re' maa nuun' rá ñivi ya nsa'á s̄ín re' sáva ki'i raa nuun' re'. ²⁷Jee nkuini ini' re' ya sikúká'nú re' ini' raa, ya na ka' vii' kúñá'nú yíyá'vi ka' ví ya vá'a, ya niso tu'un yu'u' ya'á, ya jiá'a re' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel. Tu'un ya'á kúvi ya yí'í Cristo ini' ánima' rán. Jee saáva íyó tu'un neí ini'-ó ya kuneé'-ó níñkání jín re', ya nuun' vii' nas̄ikuiti' ví-i. ²⁸Jee jie'e' Cristo stékútu'ún rán', jee stú'va rán', jee xíné'én' rán' nuun' ntaká ñivi ni'i tu'un nityí ntají Ndiosí', sáva sa'á rán' ya kujia ini' ntaká raa nuun' Ndiosí', ya yí'í raa nuun' Cristo. ²⁹Jee saáva núnasí ni' sa'á ni' fesá' sa'á ni'in ni' tiñu ya'á, jie'e' ya sátíñú ni'in Cristo ini' nu'u', jín fuersá' niso re'.

2 Tyi kuíni ni' ya kuká'nú ini' rán ya kue'e' ví'í núnasí ni' sá'á ni' fesá' sáva kúvi ya vá'a ráno'ó, jín rá ñivi ya kúneí ini' raa Cristo ya néé' raa nuun' ñuun' Laodicea, jín ne ntaká ñani' ya ntuví jíní' raa máá maání'. ²Sá'á ni' su'va sáva nuneí ini' ánima' rá ñani' vá, jín sáva nuún

koo ini' raa jie'e' ñúnúun' raa iin inka rá tá'án raa. Jee sáva kuéntá' kukúká raa ya kinoo kutú ánima' raa, jie'e' kiku'un ini' raa Tu'un Ndiosí', sáva kuni' raa tu'un re' ya nyí'í se'í ne yana'án nékúvi, jee jie'e' maá Cristo ví tu'un vá. ³Tyi ini' Cristo ñú'ún ntaká tu'un yíyá'vi ka' ya kúvi tu'un nítyí Ndiosí', jín ya kúvi kuni'-ó jie'e' Ndiosí'. ⁴Jee kátyí' nì' tu'un ya'á nuun' rán, sáva ni iin ñivi ntu xíná'ví raa ráno'ó jín tu'un vii' ká'án' raa ya nukú raa sijínú' raa ini' ráno'ó. ⁵Tyi súnika' íyó íká nì' nuun' rán, soo ñú'ún ví'í ini' nì' ráno'ó. Jee kúsí' ví'í ini' ánima' nì' tyi jíní' nì' ya nuún jiá'nu naa' rán, jín ya íñi nì'in rán kúneí ini' rán Cristo.

⁶Jee saáva sánikua' njia'ayu'ú rán ya Cristo Jesús kúvi Ito'o' rán, jee suni sukuán kaka rán ityi naa' nuun' re'. ⁷Jee kaka rán su'va jie'e' kukutú rán kuiñi rán jín re', kuéntá' kúun iin yo'o yutun, jee kujia ini' rán ya kúneí ini' rán re', jee kuiñi nì'in rán ya kúneí ini' rán re', sánikua' nkutu'va rán. Jee sa' ví'í ká' ku'va rán ya kúta'vi' rán nuun' Ndiosí'.

Nákue'nu jiáá-ó sá'á Cristo tyi yí'í-ó nuun' re'

⁸Nito koo rán maárán ya ntíin ñivi ráno'ó, ya sijínú' raa ini' rán jín tu'un váji xini' maáráa, jín tu'un ka'á ya xíná'ví. Tyi rá tu'un yukuán kétá'án jín rá ñujiín' vaji yata', ya kétá'án jín rá costumbre xiné'én' ñivi ñiví ya'á, ya ntu yí'í raa na'á Cristo. Jee ntu kétá'án rá tu'un vá jín tu'un jie'e' Cristo.

⁹Tyi yí'í kua' nì'i ya íyó maá Ndiosí' ini' Cristo ya kúvi re' tee ya íyó yikikúñu re'. ¹⁰Jee kukánáa ánima' rán jín nì'i kuiti' ya váji ne nuun' Ndiosí' ne natiin rán ini' maaré', jie'e' ya yí'í rán nuun' Cristo. Tyi Cristo ví ya kúná'nú nuun' ntaká ya nísotíñú raa jín ya kúná'nú raa, [vani nuun' ñivi, vani nuun' tatyí', vani nuun' najiá'á' í' Ndiosí'].

¹¹Jee jie'e' ya yí'í rán nuun' Cristo, jee saáva niso rán seña Ndiosí', soo nsá' kúvi ya nsíyo ñivi ntí' ñiin kuéntá' sá'á rá ñivi Israel.^a Tyisa' nsíyo re' ráno'ó xintíin kuatyí ya níyo né'én ini' rán sa'á rán jín ñuné'yú' kuatyí. Su'va tee Cristo seña Ndiosí' yó. ¹²Jee ya ñanuté rán kúvi kuéntá' nì'i' rán jee nyise'í rán jín Cristo, sáa nì'i' re' jee nyí'í se'í re'. Jee sukuán jee suni kuéntá' nxináteku' i' Ndiosí' ráno'ó jín Cristo, jie'e' kúneí ini' rán fuersá' í' nì'in

^a 2:11 Seña ya'á naní circuncisión. Jee circuncisión kúvi iin ñujiín' ya sá'á ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' raa ntí' yu'ú ñiin násí' xini' nuun' í' yikikúñu tee jee síyo raa maa. Circuncisión kúvi seña ya niso raa nuun' yikikúñu raa ya stúvi-i ya iin tee kúvi itiyúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi raa ñivi Ndiosí', jín ya nsá'á Ndiosí' iin tratú' jín raa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'án ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyúkún' váji raa ne nuun' Israel íyó sa'á circuncidar raa rá se'ya yí'í raa. Jee sá'á rá tee Israel su'va jín rá se'ya yí'í raa ya uná' kivi' ya nkaku-u.

níso Ndiosí'. Fuersá' íi' vá ví ya ñatínú re' sáva nxináteku' ii' re' Cristo jee nxinákoo re' maa jín yikikúñu-u nteñu rá ní'i'.

¹³Jee ráno'ó tyi nkuvi rán kuéntá' ñivi ní'i' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí sá'a rán, jín jie'e' tyi ntu níso yikikúñu rán seña Ndiosí', tyi nsú ñivi Israel ví rán. Soo vitan tyi nnahtekú' re' ráno'ó nínkání jín Cristo, sáa nnahtekú' re' maa, tyi nneká'nú ini' re' jie'e' ntaká rá kuatyí rán. ¹⁴Tyi nsijíta re' maá acta ya níso rá kuatyí sikí'-ó ya nsijíta-a yó, jie'e' ya ntatúní' re' nuun'-ó. Jee nsííyo re' acta vá, sáa ni'i' Cristo nuun' kurúsi', tyi íyó kuéntá' nkani Ndiosí' acta vá nuun' kurúsi', sáva ntyunáán nká'nú Cristo maa.

¹⁵Jee sáa ni'i' Cristo nuun' kurúsi', nkunef re' sikí' rá tatyí' kíni ya kúñá'nú jín ya níso raa fuersá'. Jee nstúvi nijin' re' maa, kuéntá' síá'a nijin' rá ñivi iin tee ntyitú nuun' kua'an'-a vekaa. Jee su'va nstúvi re' ya kúñá'nú re' nuun' raa, sáa ni'i' re' nuun' kurúsi'.

Nánukú-ó ya vá'a ya íyó ne súkún

¹⁶Jee saáva koto jiá'ayu'ú rán ya sijíta ñivi ráno'ó jie'e' rá yáji' rán, áxi jie'e' ya jí'i rán,
 áxi jie'e' ya néñu'un rán áxi ntuví néñu'un rán rá viko
 sá'a rá ñivi vá ta kuyá',
 áxi rá viko sá'a raa sáa nákunee' yuté yoo',
 áxi rá kivi' nájiávi.

¹⁷Soo ni'i' ñujiín' ya'á kúvi raa kuéntá' iin xineñu' ya xiné'én'-e sáa koo maáré' ya kiji. Soo Cristo kúvi nijia ya nkiji ya'á. ¹⁸Jee koto jiá'a rán ya xiná'ví ni iin ñivi ráno'ó ya kasi' raa ni'in' rán ta'vi' rán, tyi yítuvi raa ya xtúvi lál'ví raa ini' rán, jín ya kuneñu'un raa rá najiá'á' íi' Ndiosí'. Jee kíni raa maáráa nuun' tiñu ya ntu jíní' kájkuiti' raa. Jee jiáni ka'á téyí ini' raa, tyi antúní' raa yí'í xintíin ya níyo né'én ini' raa, ya ntu yí'í-i na'á Ndiosí'. ¹⁹Tyi ntuví íni raa jín Cristo, ya yósó'-o nuun'-ó kuéntá' kúvi re' xini' nuun'-ó. Jee kúvi-ó kuéntá' yikikúñu re', tyi náketá'án-ó jín re', kuéntá' néé' tá'án yikikúñu jín xini' jín rá nuun' ñútá'án jín rá tutyí fuersá'. Jee táji re' ya jíniñú'ún-ó sáva kujia ini'-ó sáni síkué'nu Ndiosí' yó.

²⁰Jee nuun' ya ní'i' rán jín Cristo nuun' kurúsi', jee ya ni'i' rán nuun' rá costumbre xiné'én' ñivi ñivi ya'á, ya ntu yí'í raa na'á re'. Saáva, ¿na kuvi tyi tyí'i rán maáran xintíin rá costumbre vá, sáva kanjiá'á rán ya tátúní' raa, kuéntá' yí'í rán ñujiín' raa? Rá costumbre vá kátyí' kuéntá' ya'á: ²¹“Koto tñin rán ya'á, ni koto yáji' rán yukuán, ni koto ké'í rán jñá'”, kátyí' raa. ²²Tyi rá costumbre vá ká'án' raa jie'e' rá nantínú ya náán'-a sáa jíatínú-ó maa. Tyi rá costumbre vá kétá'án jín tu'un máni ya rá ñivi tátúní' raa jín

xíné'én' raa. ²³Jee jiáni ini' ñivi ya tu'un nítyí ví tu'un yukuán, tyi yítíñú raa síkúñkuvi raa maa sáva néñu'un ñi'in raa Ndiosí' sáni kuini raa, jín ya xtúvi lál'ví ini' raa, jín ya xínó'o raa yikikúñu raa. Soo ntuná' nuun' íyótiñu rá yukuán sáva kasi'-i nuun' ya níyo né'én ini' raa sa'á raa jín yikikúñu kuatyí raa.

3 Saájee nuun' nñateku' rán jín Cristo nsá'á Ndiosí', kuéntá' nxinákóo re' yó jín Cristo nteñu rá ní'i', saáva ku'un ini' rán ya kuneenuun' rán ya íyó nuun' ñuun' íyó súkún, nuun' néé' Cristo ityi kuá'á Ndiosí', nuun' kúñá'nú Cristo. ²Ku'un ini' rán kuneenuun' rán rá íyó nuun' ñuun' íyó súkún, jee nsú jie'e' rá íyó nuun' ñivi ya'á. ³Tyi ya ñi'i' rán jín Cristo, jee vitan jee íyó kutú ya tékú' rán jín re', tyi yí'í rán nuun' Ndiosí'. ⁴Jee kivi' niji nijin' Cristo, ya xtékú' re' yó jín re' níñkání, saájee suni kiji nijin' rán jín re', jee vii' kúñá'nú rán jín re' ranika', nuun' tuun' maaré'.

Jiá'nu ñivi ityi tú'ú ya ntuví sáma ini' raa jee jiá'nu ñivi ityi jiáá

⁵Saáva xinóo rán ya níyo ini' rá ñivi ñivi ya'á sá'á raa, ya ntu yí'í raa xintíñ Ndiosí', kuéntá' ña'ni' rán ya níyo né'én ini' rán, ya íyó su'va:

koto kúsíkí ini' rán,

koto sá'á né'í rán,

koto ñú'ún téní ini' rán,

koto níyo né'én ini' rán,

koto sá'á ú'vi ini' rán, ya nuún kúvi-i jín ya néñu'un

rán nantíñú ya nsú Ndiosí' ví-i.

⁶Tyi jie'e' ya sá'á ñivi rá tiñu ya'á, kítí' ini' Ndiosí' né'yá re' raa, jee kiji ya xinó'o re' raa, [ya kújiáá' ini' raa nuun' re']. ⁷Jee suni jí'ín maarán nika rán jín rá tiñu ya'á rá tiempú' yata' nékúvi, sáá ña'nu rán ityi yukuán. ⁸Soo vitan jee síyo rán nuun' ntaká rá tiñu ya'á:

ya xeen' ini',

ya sáá xini',

ya sá'á ú'vi,

ya xtétu'un,

rá tu'un né'í ya kéne yu'ú.

⁹Jee koto kátú'ún rán nuun' iin inka tá'án rán, tyi ya nsukuíta rán kuá' níyo rán jín rá tiñu vá ya nsá'á rán tiempú' yata'. ¹⁰Jee vitan jee nsama ini' rán nnuvi rán ñivi jiáá. Tyi nása'á jiáá Ndiosí' ini' ánima' ráno'ó, nekua' kuni' va'a rán re', sáva koo rán ka' kuá' íyó maaré' ya nsá'á jiáá re' ráno'ó. ¹¹Jee saáva ntuná' ítu ini' retú ntu kúvi-ó ñivi Israel, áxí kúvi-ó ñivi Israel, retú niso yikikúñu-ó seña ñivi Israel naní circuncisión, áxí ntu niso-ó maa, retú kúvi-ó rá to'o', áxí ñivi ñuun' lál'ví, retú kúvi-ó

musú^a ya ké'en ñivi maa, áxí ñivi ya yítíñú nuun' tiñu maáa.^b Tyi Ito'o' kuáyó kuiti'-ó ví Cristo, jee yí'í re' ini' kuáyó kuiti'-ó.

¹² Saáva sama ini' rán, tyi nkaji Ndiosí' ráno'ó sáva kuvi rán ñivi maaré', ya nsá'á sín re' ráno'ó nuun' ya nívá'a, jee ñúnúun' re' ráno'ó. Jee koo rán su'va: ya kuná'ví ini' rán rá tá'an rán, jín ya kuvá'a ini' rán kuneyá rán tá'an rán, jín ya ku'un lá'ví ini' rán, jín ya koo mású' ini' rán, jín ya ká'nú koo ini' rán jín tá'an rán, ¹³ jín ya ke'ne' ini' rán jín tá'an rán, jín ya kuneká'nú ini' rán kuneyá rán ñin inka tá'an rán, retú íyó kuatyí nsa'á néni ñin rán siki' néni ñin inka rán. Kuéntá' kuá' nneká'nú ini' Cristo nneyá re' ráno'ó, jee suni sukuán ranika' sa'á rán. ¹⁴ Jee nuun' kuáyó nuun' ni'í ví ya kunuun' rán tá'an rán, tyi ya'á sá'á ya vii' nuún ini' rán jín tá'an rán sáni íyó koo.

¹⁵ Jee ku'va rán ya tatúni' Cristo ini' ánima' rán sáva kune' ñunkúún rán jín ñin inka rán. Tyi nkana Ndiosí' ráno'ó sáva koo rán su'va, sáva ñin nuún koo ini' rán, kuéntá' ñin ni yikikúñu kúvi rán. Jee koo ya kúta'vi' rán nuun' Ndiosí'. ¹⁶ Saájee íyó ku'un kutú nasíkuiti' ka' tu'un jie'e' Cristo ini' ánima' rán, jee su'va xiné'én' rán jee nakutíñú rán nuun' rá tá'an rán jín ntaká tu'un nítyí. Jee ne jín ánima' rán kata rán nuun' rá yaa' Tu'un Ndiosí' naní salmo, jín rá yaa' himno ya nákuetú'ún rán Cristo, jín rá yaa' í' jie'e' Ndiosí',^c jee nakuatá'ví rán re'. ¹⁷ Jee néni ñin tu'un ká'an' rán, áxí néni ñin tiñu ya sá'á rán, jee sa'á va'a rán ni'í nuun' súvi Ito'o'-ó Jesús. Jee ku'va rán ya kúta'vi' rán nuun' Tátá'-ó Ndiosí', jie'e' ya nsá'á Cristo jie'e' ráno'ó.

Nasa íyó sikúnkuvi ñivi ya yí'í raa nuun' Cristo nuun' rá tá'an raa

¹⁸ Ráno'ó ña'an ntana'á, tyi'i rán maarán na'á yí'í rán, tyi ya'á íyó naa' ya su'va sá'á rá ña'an ya yí'í raa nuun' Ito'o'-ó.

¹⁹ Jee ráno'ó tee ya ntana'á, kunuun' rán ña'an ya kúvi ñasí'í rán, jee koto íyó xeen' rán jín ña.

²⁰ Jee ráno'ó rá kuatyí, kanjíjá rán nuun' tátá' rán jín nuun' náná' rán ntaká tiñu, tyi kúvá'a ini' Ito'o'-ó né'yá re' rá sútyí kuatyí ya sá'á raa su'va.

²¹ Jee ráno'ó ya kúvi tátá', koto sá'á rán ya ku'un tá'vi ini' rá se'ya rán, sáva nkúsóó ini' raa.

²² Jee ráno'ó musú', ntaká tiñu kanjíjá rán rá tee ñuné'yú' xí tiñu ya kúvi ito'o' rán. Nsú kuatyí sáá né'yá raa ráno'ó kanjíjá rán, ya kuatyí núkú rán kuvá'a ini' raa kuneyá raa ráno'ó. Tyisa' koo sain ini' ánima' rán ya kanjíjá rán raa, jie'e' sá'á ñá'nú rán nuun' Ndiosí'. ²³ Jee néni ñin tiñu ya sá'á rán, jee ne kukáñá ini' ánima' rán sa'á rán maa, ya

^a 3:11 Esclavo   ^b 3:11 Persona con libertad   ^c 3:16 Canciones espirituales

kuéntá' nuun' máá Ito'o'-ó Cristo sátiñú rán jee nsú nuun' ñivi. ²⁴ Tyi ya jíní' rán ya ni'in' rán nuun' máá Ito'o'-ó ta'ví', ya jiá'a re' nuun' rá ñivi yí'í nuun' re', tyi nuun' máá Ito'o'-ó Cristo sátiñú rán. ²⁵ Tyi ñivi ya sá'a tiñu niva'a, suni sukuán ni'in'-i sánikuá' tiñu niva'a ya nsa'á-a. Tyi Ndiosí' jee ntu tñin kuéntá' re' na ñivi kúvi raa.

4 Jee ráno'ó rá ito'o' xí tiñu ya náka rán musú', sa'á naa' rán jín rá musú' rán, jee sa'á va'a rán jín raa sánikuá' íyó ni'in' raa, tyi jíní' rán ya suni íyó Ito'o' rán ya néé' ñuun' íyó súkún.

² Jee kitíñú rán kunikin' rán ka'an' rán jín Ndiosí', jee nito koo rán jie'e' vá, jee ku'va rán ya kúta'vi' rán nuun' re'. ³ Jee suni kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' jie'e' ránu'u', sáva kune re' ityi sáva stekútu'un rán tu'un vá'a jie'e' Cristo, ya nyise'í-i tiempú' yata'. Jee jie'e' nstekútu'un ni' maa yí'í ni' vekaa.^a ⁴ Jee kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' ya stúvi kájí ni' tu'un vá'a vá, sáni íyó katyi' ni' maa. ⁵ Ku'un kájí xíní' rán kue'nu ñunkúun rán sáni kuíni Ndiosí' nteñu rá ñivi ya ntu kúnef ini' raa Cristo, jee su'va ntu súkuíta rán tiempú' ya ká'an' rán jín raa. ⁶ Jee sukuáni kuva'a ini' rán ka'an' rán jín raa, ya táxín' tu'un ká'an' nú kuéntá' nu'ú neyu sá'a ñiin', sáva kuni' rán nasa íyó naxiní'kó rán nuun' ta iin iin raa.

Tu'un nuun' ni'i nka'an' Pablo jín raa

⁷ Jee nakani Tíquico ni'i tu'un nasa íyó jie'e' nu'u'. Suvire' kúvi ñani'-ó ya ñúnúun'-órán. Jee yítíñú re' síkúnkuvi naa' nijia re' nuun' tiñu máá Ito'o'-ó. Jee kúvi re' iin musú' ya jiátíñú Ito'o'-ó ya tá'an sátiñú nkáá re' jín ránu'u' nuun' Ito'o'-ó. ⁸ Jee jie'e' ya'á kúvi ya tájí ni' re' kuajjaa' re' nuun' ráno'ó, sáva kuká'nú ini' rán jie'e' ya nó'o ránu'u'. Jee suni sáva nasa'á sí' re' ini' ánima' rán. ⁹ Jee kuajjaa' re' jín Onésimo. Onésimo kúvi ñani'-ó ya ñúnúun' rán', jín ya jiá'nu naa' va'a re' ya kúnef ini' rán re'. Jee iin tá'an ñuun' rán kúvi re'. Jee ni núví' raa nakani ni'i ya nkuvi ya'á, sáva kuká'nú ini' rán.

¹⁰ Aristarco, ya tá'an yí'í jín ni' vekaa ví re', jee tájí re' tu'un jíkátu'un re' jie'e' ráno'ó. Jee suni Marcos ranika', ya kúvi re' primo Bernabé. Jee ya ni'in' rán tu'un jie'e' Marcos, ya ntatúní' ni' nuun' rán, ya nakuatá'ví rán re' retú kuajjaa' re' nuun' néé' rán. ¹¹ Jee suni Jesús, ya suni naní re' Justo, suni sukuán tájí re' tu'un jíkátu'un re' jie'e' rán. Jee kuatyi ni núví' tee ya'á kúvi raa tee Israel, ya tá'an sátiñú raa jín nu'u', sáva sikué'nu rán tu'un jie'e' kivi ñivi na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' raa. Jee maaráa nasa'á neí ví'í raa ini' ni'. ¹² Tájí Epafras tu'un jíkátu'un re' jie'e' ráno'ó, ya suni kúvi re' tá'an ñuun' rán, jee kúvi re' musú' ya jiátíñú Cristo Jesús. Jee sáá ká'an' re' jín

^a 4:3 Ya nú'ní' ni' ví tu'un ya'á

Ndiosí', jee sukuáni núnasí re' jíkán' tá'ví' ví'í re' jie'e' rán, ya kuiñi ni'in rán, ya kujia ini' rán nuun' tu'un kúneí ini' rán, jee ya koo kutú rán nuun' ni'í ya kuíni maá Ndiosí'. ¹³Tyi nu'u' Pablo nástúvi ni' ya naá' nuun' rán, ya sátiñú ni'in nijia re' jie'e' ráno'ó,^a jín jie'e' rá ñivi ya kúneí ini' ráa Cristo, ya néé' ráa nuun' ñuun' Laodicea, jín nuun' ñuun' Hierápolis. ¹⁴Jee Lucas, ya kúvi tee tátán ya kúvi medico ya ñúnúun'-ó, tájí re' tu'un jíkátu'ún re' jie'e' ráno'ó, jee suni sukuán tájí Demas. ¹⁵Jee naku'va rán xá tu'un ni' nuun' rá ñanité'án-ó, ya kúneí ini' ráa Cristo, ya néé' ñuun' Laodicea, jín nuun' Ninfas, jín nuun' rá ñanité'án-ó ya nútútú ráa ve'i ña, ya jíkátu'ún ni' jie'e' ráa.

¹⁶Sáa ni'í ka'vi rán tu'un níso nuun' tutu' ya'á nuun' ntaká rán, jee suni ku'va rán maa nuun' rá ñivi ya kúneí ini' ráa Cristo ya nútútú ráa ñuun' Laodicea, sáva ka'vi ráa maa. Jee suni sukuán ka'vi rán tutu' ntají ni' nuun' ráa.

¹⁷Jee katyi' rán xá nuun' Arquipo: “Ya kuni'vi' ini' nú nuun' tiñu nni'in' nú sa'á nú nuun' Ito'o'-ó, sáva sikúnkuvi nú maa.”

¹⁸Nu'u' Pablo, jín na'á maání' téé ni' nuun' tutu' ya'á tu'un káva'a ya'á ya jíkátu'ún ni' jie'e' ráno'ó. Kuna'án rán nu'u' ya nú'ní' ni' ini' vekaa. Na ka' koo maní' ini' Ndiosí' ka' kune'yá re' ráno'ó. Sukuán koo. Amén.

---

^a 4:13 Inka tutu' kátyí': náni'vi' ví'í ini' re' jie'e' ráno'ó.

Tutu' xí'nañú'ún ya ntee Pablo nuun' ñivi ñuun' Tesalónica

Pablo jín rá tee néé' jín re' nnaku'va ráa tu'un yu'u' nuun' rá ñivi
ya kúneí ini' ráa Cristo, ya néé' ráa ñuun' Tesalónica

1 Nu'u' Pablo jín Silvano jín Timoteo, tee rán' nuun' tutu' nuun'
ráno'ó, ya kúneí ini' rán Cristo, ya néé' rán ñuun' Tesalónica, jee
núttú rán yukuán. Yíí rán nuun' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya
níso re' tiñu Cristo, [ya ñani Ndiosí' re' sáva tatúní' re' nuun' ñi'í].

Ná ka' koo mañi' ini' ráa kune'yá ráa ráno'ó jín ya
kunee' va'a rán sa'á ráa.

Rá ñivi ñuun' Tesalónica ya ínú' ini' ráa Cristo kúvi ráa ñin ityi vá'a

²Sukuáni jiá'a rání' ya kúta'vi' rán' nuun' Ndiosí' jie'e' ntaká ráno'ó.
Tyi jíkán' tá'ví' rán' jie'e' ráno'ó sáá ká'án' rání' jín Ndiosí'. ³Tyi
yítá'án xínákú'un rání' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jie'e' tiñu vá'a sá'á ráno'ó,
tyi kúneí ini' rán Cristo, jín jie'e' ya níko néi rán sá'á rán ya vá'a,
tyi ñúnúun' rán re', jín jie'e' ya kúní'in íñi ñi'in rán jín re', tyi íyó
tuneí ini' rán ya vá'a sá'á Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jín rán.

⁴Ráno'ó ñanitá'án, Ndiosí' ñúnúun' ráno'ó. Jíní' rání' ya nkaji
re' ráno'ó sáva ki'í rán nuun' re'. ⁵Tyi nsú kuatyí tu'un ni ví tu'un
jie'e' Cristo ya nkatyitu'ún rání' nkenta-a nuun' ráno'ó. Tyisa' suni
nkenta tu'un vá'a vá jín fuersá' íí' níso Tatyí' Íí' Ndiosí'. Jee kínóo
kutú va'a rání' ya íyó kutú tu'un ya nkatyi' rán'. Jíní' va'a ráno'ó
naja ña'nu va'a ránu'u' sáá nnee' rán' nteñu ráno'ó, tyi nnuku' rán'
ya vá'a ráno'ó. ⁶Jee nkenta sá'á ránu' mákua sá'á rání' jín mákua
sá'á Ito'o'-ó, tyi nuún nása'á ráno'ó jín ránu'u', tyi ntiin rán tu'un
jie'e' Cristo, súka' nóo ví'í rán, [ya jító u'vi' ñivi ráno'ó jie'e' vá].
Jee ne ini' ánima' rán nkusí' nsá'á Tatyí' Íí' Ndiosí'.

⁷Saájee su'va nkenta kúvi ráno'ó ñin ityi nasa kúneí ini' ñivi Cristo,
nuun' ntáká rá ñivi rá ñuun' tñin Macedonia jín Acaya, ya jínú' ini'
ráa tu'un Cristo. ⁸Tyi síkútenuun rání' tu'un Ito'o'-ó nuun' rá ñuun'
Macedonia jín Acaya, soo nsú kuatyí yukuán, tyi suni ntáká nuun'
jiétenuun tu'un jie'e' ya kúneí ini' rán Ndiosí'. Saáva ntuná' jiniñú'ún
rání' ka' katyi' rán' maa. ⁹Tyi maáráa nákaní nuun' ránu'u' ná nkuví
sáá nkenta rání' nteñu ráno'ó. Jee nákaní ráa naja nnakaní ini' ráno'ó

jee nkivi ránú nuun' Ndiosí', jee nxinóo rán ya néñu'un rán rá nantíñú ya nsú Ndiosí' ví-i, sáva kiñú'ún rán nuun' Ndiosí', ya tékú' re' jee métú'ún maáré' ví Ndiosí' nijia. ¹⁰Jee nkivi rán nuun' re' sáva kunetu rán ya kene Se'ya re' antiví jee niji-i nuun' ñivi ya'á. Se'ya Ndiosí' ví ya nxináteku' re' nteñu rá ní'i' jee nxinákoo Ndiosí' ñun'é'yú'-u. Jee maáa ví Jesús. Jee Jesús ví ya sikáku re' yó sáva nxín'ó Ndiosí' yó, kivi' kiji re' xinó'o re' rá ñivi, tyi kítí' ini' re' jie'e' rá kuatyí raa.

Tiñu nsá'á Pablo ñuun' Tesalónica

2 Ráno'ó ñanítá'án, ráno'ó vá jíní' ya ntu nkenta ka'á rán' nteñu ráno'ó. ²Tyi sù nno'o ránu'u' xintín rá tee nísotíñú ñuun' Filipos jee ntenuun' raa ránu'u' yukuán, sáni jíní' ráno'ó, soo nnasáneí Ndiosí' ini' rán' sáva katyi' rán' tu'un vá'a Ndiosí' nuun' ráno'ó. Nnunasí ví'í rán' nsá'á rán' su'va sù nkenta ví'í rá ñivi yukuán siki' ránu'u'. ³Tyi tu'un kátyítu'ún rání' nsá' váji-i nuun' tu'un kúsanaan', ni nsá' váji-i nuun' tu'un jiáni né'í ini' rán', ni nsá' váji-i nuun' ya xíná'ví rán' ráno'ó. ⁴Tyisa' Ndiosí' ñitotúní' ránu'u' sáva tetíñú re' ránu'u' sáva stékútu'ún rán' tu'un vá'a jie'e' Cristo. Saáva ntu ká'án' rán' sáva kuva'a ini' rá ñivi kune'yá raa ránu'u'. Tyisa' ká'án' rán' sáva kuva'a ini' Ndiosí' kune'yá re' ránu'u'. Maáré' ví ya jítotúní' re' ya ñú'ún ánima'-ó. ⁵Tyi jíní' ránú ya ni ñin ítyí ntuné ne jiákín' rání' tatyí' rán' ká'án' rán' jín ñivi, sáva xíná'ví rán' raa. Ni ntu káñunkúún sá'á u'vi ini' rán'. Ndiosí' kúvi stúvi ya naá' jie'e' vá. ⁶Ni ntuná' núkú rán' ya nakuétú'ún ñivi ránu'u', ni ya nakuétú'ún rán' ránu'u', ni ya nakuétú'ún inka ñivi ránu'u'.

Sú níso rán' tiñu apóstol, ya ntyuítí Cristo, jee kúvi tetuvi rání' ráno'ó ya koto rán' ránu'u', ⁷sosa' ñunkúún ini' rán' kuéntá' ñin náná' jító ñunkúún ña rá se'ya ña, ya síkaxín' ña raa. ⁸Na ka' ñunkúún ví'í ini' rán' né'yá rán' ka' ráno'ó, jee kúvá'a ví'í ini' rán' táji rán' nuun' ráno'ó tu'un vá'a Ndiosí'. Jee nsú kuatyí ntaji rán' tu'un vá ni, tyi suni nkusi' ví'í ini' rán' nnee' rán' jín ráno'ó jee ntyineí tá'án rán' jín ráno'ó. Tyi nkenta ñúnúun' rán' ráno'ó. ⁹Tyi, ráno'ó ñanítá'án, ná'án rán' ya nsatíñú ñi'ín rání' jee nnunasí yí'í rán'. Nuví niñu' nsatíñú rán' sáva ñi'ín' rán' ya jiniñú'ún rán', sáva ntu nkúvi rán' ñin tiñu véi nuun' ni ñin ráno'ó, sáá kátyítu'ún rán' tu'un vá'a Ndiosí' nuun' ráno'ó.

¹⁰Ráno'ó jín Ndiosí' jíní' rán' ya náá' jee kúvi stúvi rán' ya nsá'á sín' rání' maáránu'u' ya ntu yí'í rán' nuun' ya nívá'a, jee nika naa' rán' nteñu ráno'ó, jee ntu kúvi tyikuatyí ñivi ránu'u', jie'e' ya nsá'á rán' nteñu ráno'ó, ya ínú' ini' rán' tu'un Cristo.

¹¹Jee suni jíní' ránú ya nsá'á rání' jín ta ñin ráno'ó kuéntá' sá'á ñin tátá' jín rá se'ya re', tyi nnasáneí rán' ini' ráno'ó jee nnasá'á sfi' rán' ini' ráno'ó, ¹²jee tetíñú rán' ráno'ó ya kaka naa' rán' sáni íyó

kaka rá ñivi Ndiosí'. Maáré' nkana ráno'ó ki'i rán na'á re' nuun' tátúní' re' nuun' ñivi, jín nuun' vii' kuñá'nú rán jín re'.

¹³ Jee suni yítá'án jiá'a rání' ya kúta'vi' rán' nuun' Ndiosí', tyi ntiin ránú tu'un nteso'o rán ya nkatyitu'ún rání'. Soo ntuví ntiin ránú tu'un vá kuéntá' tu'un ká'án' métú'ún tee ni. Tyisa' ntiin rán maá kuéntá' Tu'un Ndiosí' kúvi-i, ya máá náá' nijia ya Tu'un Ndiosí' kúvi-i. Jee tu'un vá sátiñú ini' ráno'ó ya kúneí ini' rán Cristo. ¹⁴ Tyi, ráno'ó ñanitá'án, nkenta nuún nno'o rán kuéntá' nno'o rá grupo ñivi, ya ínú' ini' raa Cristo, ya néé' raa rá ñuun' ttiin Judea, ya yíí raa nuun' Ndiosí' jín nuun' Cristo Jesús. Tyi suni nito u'vi' rá tá'án ránú ráno'ó, kuéntá' nito u'vi' rá tá'án ñivi ñuun' raa Israel maáraa. ¹⁵ Rá ñivi Israel vá ví ya ña'ni' raa Ito'o'-ó Jesús jín rá tee ya nñakani raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ne yana'án. Jee ntaníkín' rá ñivi vá ránu'u' ñuun' yukuán. Ntu kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' raa. Jee kenta raa siki' ntaká ñivi. ¹⁶ Tyi núkú raa jiásí' raa nuun' ránu'u', sáa kátyitu'ún rán' tu'un jie'e' Jesús nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel, sáva natava' Ndiosí' rá ñivi vá nuun' kuatyí raa nanitá'ví' raa. Su'va sukuáni sá'a rá ñivi Israel vá ya núkue'e' ka' kuatyí siki' raa. Saájee ne nkúvi ka', jee nkenta ya kítí' ini' Ndiosí' né'yá re' raa jee xinó'o re' raa.

Pablo kuíni re' kine'yá tuku re' rá ñivi ñuun' Tesalónica

¹⁷ Soo, ráno'ó ñanitá'án, nkuiyo rání' nuun' ránú unúún. Sú nsá' ñíí rán' nuun' ráno'ó, soo ñú'ún ví'í ini' rán' ráno'ó. Saájee kuíni nasíkuiti' rán' kuajiane'yá rán' ráno'ó. ¹⁸ Saáva nka'vi ini' rán' kine'yá rán' ráno'ó. Jee nu'u', Pablo, nka'vi ini' ni' kine'yá ni' ráno'ó, ñin uvi' ítyí, soo ñasi' Satanás nuun' nu'u'. ¹⁹ ¿Tyi na jie'e' íyó tuneí ini' rání'? Ráno'ó ví nijia jie'e' íyó tuneí ini' rání'. Ráno'ó kúvi ya sá'a-a kúsi' ini' rán'. Jee jie'e' ráno'ó kuneí rání' ni'in' rání' ta'vi' jee kuvi ka'an' téyíí rán' jie'e' vá ityinúún' Ito'o'-ó Jesús sáa nijí tuku re'. ²⁰ Saáva ní'in' neí téyíí ini' rání' jie'e' ráno'ó. Jee sá'a ránú ya ne ánima' rán' kúsi' ini' rán', [tyi ñíí ránú jín Cristo].

3 Saáva, sáa ntu nkúvi kuneí ka' ini' rán' kunetu rán' ne ni'in' rán' tu'un jie'e' nasa íyó ráno'ó, jee ñani ini' rán' ya níyo va'a ya kínoo ránu'u' ñuun' Atenas. ² Jee ntyuítí rán' Timoteo nuun' ráno'ó. Ñani-ó ví re'. Jee tá'án sátiñú jín-ó ví re', ya sá'a re' tiñu Ndiosí', sáva sikútenuun re' tu'un jie'e' Cristo. Sá'a re' tiñu vá, sáva kuiñi ni'in' ránú kúneí ini' rán' Cristo jee nasáneí re' ini' ráno'ó. ³ Sáva ntuví nani'vi' ini' ránú jie'e' tunó'ó nó'o ránú. Tyi ráno'ó jíní' ya sukuán níni kuno'o yó. ⁴ Tyi ni néé' rání' jín ráno'ó, ya nstú'va rán' nuun' ráno'ó, ya sukuán kuno'o-ó. Jee sukuán nkúvi, sáni jíní' ránú. ⁵ Saájee, sáa ntu nkúvi kuneí ka' ini' ni' kunetu ni', jee ntyuítí ni' Timoteo, sáva kuká'nú ini'

ni' jie'e' naja jiá'nu rán ityi ya kúneí ini' rán Cristo. Tyi Satanás ya kúñá'nú nuun' rá tatyí' kíni, síkúvi re' ini' ñivi. Jee nání'vi' ini' ni' ya sanaan' nsíkúvi re' ini' ráno'ó. Jee su'va nkenta kúvi tiñu ka'á, nékúvi, tiñu nsa'á rán' nteñu ráno'ó, ya nkatyitu'ún rání' tu'un Cristo.

⁶ Soo ntañú'ún jee, nnene Timoteo nuun' néé' ránú nníkó re' nuun' ránu'u'. Jee nñakani re' tu'un vá'a jie'e' ya kúneí ii' ini' ránú Cristo, jee ñúnúun' ñin inka rán tá'an rán. Jee nkatyi' re' ya sukuáni jiáni ñunkúún ini' rán jie'e' ránu'u'. Jee níyo ini' rán ya kune'yá rán ránu'u', sáni níyo ini' rán ya kune'yá rán' ráno'ó. ⁷ Saáva sáá íyó yíí tunó'ó siki' ránu'u' jee nó'o ví'í rán', jee nnusi' ini' rán' jie'e' ráno'ó, ñanité'án. Tyi íñí ni'in ránú kúneí ini' rán Cristo. ⁸ Tyi ntañú'ún kuéntá' retán' náteku' rání' kúni' rán', nuun' íñí ni'in ráno'ó jín Ito'o'-ó. ⁹ Ntu ñúkú'vá ini' rání' ya íyó ku'va rán' ya kúta'vi' rán' nuun' Ndiosí' jie'e' ráno'ó, jie'e' ni'i ya sí' ntaji re' jie'e' ráno'ó. ¿Naja kúvi ku'va rán' kuá' ni'i ya kúta'vi' rán' nuun' re', rúsa? ¹⁰ Nuví jín yakuáá' jíkán' tá'ví' nasíkuiti' rání' nuun' Ndiosí' ya kuajiane'yá rán' ráno'ó. Sáva xiné'én' rání' ka' tu'un kumáni' rán, jie'e' tu'un vá'a Jesús ya jínú' ini' rán.

¹¹ Jíkán' tá'ví' rán' nuun' maá Tátá'-ó Ndiosí' jín nuun' Ito'o'-ó Jesús ya tyu'un ráa ránu'u' ityi ya kuajiane'yá rán' ráno'ó. ¹² Jee suni jíkán' tá'ví' rán' ya sa'á Ito'o'-ó, ya kukue'e' ka' kunuun' ví'í rán ka' ñin inka tá'an rán jín ni'i rá inka ka' ñivi, sánikuá' suni ñúnúun' rán' ráno'ó. ¹³ Jee jíkán' tá'ví' rání' su'va, sáva sa'á re' ya kuiñi kutú ránú ne' jín ánima' rán, ya kusíñ rán ya nkí'i rán nuun' ya nívá'a. Sáva ni ñin ñivi ntyikuatyi ráa siki' ráno'ó ityinúún' Tátá'-ó Ndiosí', sáá nihi tuku Ito'o'-ó Jesús jín ni'i rá ñivi ya nsa'á síñ re' ráa yí'í ráa nuun' re'.

Sáa kue'nu naa'-ó sáni kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' yó

4 Jee ntañú'ún ka'an' rání' jie'e' inka ka' tiñu. Ráno'ó, ñani' jín ku'va, jee jie'e' yí'í rání' nuun' Ito'o'-ó Jesús jee jíkán' tá'ví' rán' nuun' ráno'ó jee xíní'ví' rán' ini' ráno'ó, ya kukue'e' ví'í ka' kaka rán sánikuá' nxiné'én' rán' ráno'ó nasa íyó kaka rán sáva kuva'a ini' Ndiosí' kune'yá re' nasa jíka rán, sánikuá' ya jiá'nu rán. ² Tyi jíní' ráno'ó tu'un nxiné'én' rán' nuun' ráno'ó, tyi Ito'o'-ó Jesús ntaji re' tiñu níso rání' xiné'én' rán' maa.

³ Tyi kuíni Ndiosí' ya kusíñ ránú ya nkí'i rán nuun' tiñu nívá'a, ya koto núné'én' rán jín inka ñivi ya ntu ntáná'á-a jín nú. ⁴ Jee ta ñin ráno'ó íyó kuni' nú nake'en nú maánú, ya kitíñú nú nuun' Ndiosí', sáni kuíni re', jín ya kuneé' ñá'nú nú. ⁵ Jee koto ísó' niñí' nú sánikuá' sá'á rá inka ñivi ya ntu jíní' ráa Ndiosí'. ⁶ Jee koto jiá'a sá'á ni ñin ránú nuun' ñin ñani' nú jie'e' vá. Jee koto xíná'ví nú re' jie'e' vá. Tyi nátyunáán Ito'o'-ó xínó'o re' ñivi jie'e' ntaká kuatyi ya'á, sánikuá' ya

nstú'va rán' nuun' ráno'ó. Ya nstúvi naa' rán' maa nuun' ráno'ó. ⁷ Tyi ntu nkána Ndiosí' yó sáva sa'á né'i-ó. Tyisa' nkana re' yó sáva koo síin-ó ya nkí'i-ó nuun' ya nívá'a, jee kitíñú-ó nuun' re'. ⁸ Saáva iin ñivi ya kúityi ini'-i tu'un ya'á, ntu kúityi ini' ñivi vá iin tee, tyisa' kúityi ini' ñivi vá Ndiosí'. Suvire' ví ya táji re' Tatyí' Íí' re' nuun' ráno'ó.

⁹ Jee ntu jiniñú'ún ránú ya tee rání' tutu' nuun' ráno'ó sáva kunuun' rán rá ñanítá'án, ya kúneí ini' raa Jesús. Tyi máá maá Ndiosí' xiné'én' ráno'ó sáva kunuun' rán iin inka rán. ¹⁰ Tyi ya sá'á nijia ránú maa nuun' ni'i rá ñanítá'án ni'i rá ñuun' Macedonia. Jee xíní'ví' rán' ini' ráno'ó, ñanítá'án, ya sa' ví'í ká' sa'á rán maa. ¹¹ Jee nakeni rán kuneé' ñunkúún rán. Jee jitú ini' rán tiñu sá'á maárán. Jee satíñú rán sáva koto rán maárán. Íyó sa'á rán ya'á sáni ya ntatúní' rán' nuun' ráno'ó. ¹² Íyó sa'á su'va sáva kaka ñá'nú rán nuun' rá inka ñivi ntu yí'í raa nuun' Jesús. Jee sákua nkumáni' nuun' rán.

Nikó tuku Ito'o'-ó

¹³ Ráno'ó ñanítá'án, ntu kuíni rán' ya nkuní' rán jie'e' rá ñivi ní'i', sáva nkúkuéká ví'í ini' rán, kuéntá' rá inka ñivi ya ntu yí'í raa nuun' Jesús, jee ntuné íyó tuncé ini' raa ya nateku' ñuné'yú' raa. ¹⁴ Tyi jínú' ini'-ó ya Jesús ni'i'-i jee nateku' ij' re' jee nnakoo yikikúñu re'. Jee retú jínú' ini'-ó ya'á, suni sukuán jínú' ini'-ó ya sa'á Ndiosí' ya kiji Jesús jín rá ñivi ní'i' ya yí'í raa nuun' Jesús. ¹⁵ Tyi tu'un kátyí' rán' nuun' ráno'ó ví tu'un Ito'o'-ó: Rá yó tékú' ka' sáá kanta' Ito'o'-ó, nsú xí'na-ó ka' naa-ó súkún nsú ká' rá ní'i'. ¹⁶ Tyi máá maá Ito'o'-ó kinkuun súkún, sáá kanajín Ndiosí' tatúní' re', jee kanajín iin tatyiyu'ú iin najiá'á' íí' kúná'nú ka', ya kátyí'-ó arcángel, jee tivi' nusu' iin trompeta Ndiosí'. Saájee rá ní'i' ya yí'í raa nuun' Cristo, xí'nañú'ún raa ka' nateku' ij' raa jee nakoo yikikúñu raa. ¹⁷ Jee kuíre rá maáo ya nkinoo-ó tékú' ij'-ó ka', jee xináa tútú Ndiosí' yó jín raa nuun' rá vikó'. Jee naketá'án-ó Ito'o'-ó nuun' tatyí' víjin súkún. Saájee kuneé'-ó jín Ito'o'-ó nínkání. ¹⁸ Saáva nasáneí rán ini' iin inka rán jín rá tu'un ya'á.

5 Soo, ráno'ó ñanítá'án, ntu jiniñú'ún ránú ya tee ni' nuun' tutu' nuun' ráno'ó jie'e' nani tiempú' nani kivi' nama kuvi ya'á.

² Tyi maárano'ó ya jíní' va'a rán ya kenta sanaan' ni kivi' ya kiji Ito'o'-ó kuéntá' kenta sanaan' iin tee sakuí'ná yakuáá'. ³ Sáá kátyí' rá ñivi: “Nín íyó ntu íyó tukanta'an”, jee, “Íyó kutú vá'a ni'i”, jee sanaan' ni kenta kinaan' raa, kuéntá' sanaan' ni kenta té'né' ini' iin ña'an nú'ún tyíji. Jee ni nkáku raa nuun' tunó'ó vá.

⁴ Soo, ráno'ó ñanítá'án, jíní' va'a ránú maa, jee ntu jiá'nu naan' rán kuéntá' jíka iin ñivi nuun' neen' jee ntu jíní'-i né nú' kua'an'-a. Saáva ntu tiin sanaan' kivi' tiaa' Ito'o'-ó yó kuéntá' kenta tiin sanaan'

tee sákuí'ná ve'i ñivi. ⁵Tyi yí'í rán nuun' Cristo, jee nátuun' nuva re' nuun' ráno'ó. Saáva kátyí'-ó ya kúvi ráno'ó se'ya nuva ñu'un' jín se'ya nuví, jee ntu kúvi-ó se'ya ñuneen' ni se'ya yakuáá'.

⁶Saáva koto ñú'ún ini'-ó kuéntá' rá inka ñivi ya kuéntá' kíxí' raa tyi ntu tiin raa tu'un Jesús. Tyisa' nito koo-ó jee ku'un kájí ini'-ó. ⁷Tyi kíxí' rá ñivi yakuáá'. Jee rá tee jíni jí'i raa yakuáá'. ⁸Soo maáo ya kúvi-ó se'ya nuví nuun' nijín', jee íyó ku'un kájí ini'-ó, jee kuneí ini'-ó Jesús jee kunuun'-ó iin inka-ó. Su'va nama-ó maáo sáva ntu xíná'ví ñivi yó, kuéntá' náku'un iin soldado sa'ma nama-a maáa. Jee íyó tuneí ini'-ó ya nanitá'ví'-ó. Su'va nama-ó antúni'-ó, kuéntá' náku'un iin soldado tikoko' kaa sáva nama-a xini'-i.

⁹Tyi nsá' ñani Ndiosí' yó ya xinó'o re' yó, jie'e' kítí' ini' re' né'yá re' rá kuatyí-ó. Tyisa' ñani re' yó sáva ni'in'-ó ya nanitá'ví'-ó, jie'e' ya nsá'á Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo. ¹⁰Tyi suvire' vá ni'i' re' jie'e'-ó, sáva kuvi kuteku' nkáá-ó jín re', vani tékú'-ó áxí vani ya ni'i'-ó. ¹¹Saáva nasáneí rán ini' iin inka rán, jee sikújia rán ini' iin inka rán, sáva kuneí ka' ini' rán Jesús, sánikuá' ya sá'á rán.

Pablo nákutíñú nuun' rá ñanitá'án

¹²Ráno'ó ñani' jín ku'va, ntañú'ún jíkan' tá'ví' ni' nuun' ráno'ó, ya kíya'vi nuun' rán kune'yá rán rá tee ya sá'á raa tiñu Ito'o'-ó nteñu ráno'ó, ya kúvi raa rá tee kúná'nú yósó' nuun' ráno'ó, jín ya nátyu'un raa ráno'ó ityi Ito'o'-ó. ¹³Jee íyó sa'á ñá'nú ví'í rán nuun' raa jee íyó kunuun' rán raa jie'e' tiñu sá'á raa. Jee ñunkúún kuneé' iin inka rán.

¹⁴Jee ntañú'ún ráno'ó ñanitá'án, náxini'ví' rání' ini' ráno'ó ya: natyú'ún rán ityi rá ñivi kúxí, ya ntu kúní' raa satíñú raa.

Jee nasáneí rán ini' rá ñivi núun ini'.

Jee nasásí' rán ini' rá ñivi ntu neí ini'.

Jee koo ká'nú ini' rán jín ni'i' rá ñivi.

¹⁵Nito koo rán maárano'ó ya koto nátyunáán ni iin rán ya nivá'a nuun' ni iin ñivi sá'á niva'a nuun' ráno'ó.

Tyisa' sukuáni nanukú rán ya vá'a kuvi nuun' iin inka rán jín nuun' ni'i' rá ñivi.

¹⁶Sukuáni sji' koo ini' ánima' rán.

¹⁷Sukuáni yítá'án ka'an' rán jín Ndiosí'.

¹⁸Ntáka' jie'e' kúvi, ku'va rán ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', tyi sukuán kuíni re' sa'á rán, ya yí'í rán nuun' Cristo Jesús.

¹⁹Koto jíásí' rán ya sá'á Tatyí' Íí' Ndiosí'.

²⁰Koto kúnítyi' rán rá tu'un nákaní ñivi ya kene yu'ú Ndiosí'.

²¹Tyisa' kototúní' rán ni'i' jee tiin rán ya vá'a.

²²Tyusává rán maárán nuun' ntáka' nuun' ya nivá'a.

²³ Ndiosí' ví yá sá'á-a yá kunee' ñunkúún ñivi. Jee ñú'ún ini' ni' yá nā ka' sasíín re' ka' ráno'ó yá nkí'i rán ka' nuun' yá nívá'a, yá kitíñú noo rán nuun' re'. Jee ñú'ún ini' ni' yá nā ka' kumí re' ka' kávií kuiti' sáá íyó rán, vāni áníma' rán, vāni antúní' rán, vāni yikikúñu rán, sáva ntuná' kuatyí koo siki' ráno'ó, sáá kiji tuku Ito'o'-ó Jesús yá kúvi Cristo. ²⁴ Ndiosí' kána re' ráno'ó. Jee síkúнкуvi naa' re' yá kátyí' re'. Jee sa'á nijia re' ya'á.

**Jiá'a Pablo tu'un káva'a nuun' raa jee jikán' tá'ví'
re' yá sa'á Ndiosí' yá netu' kúvi raa**

²⁵ Ráno'ó rá ñanitá'án, suni kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' jie'e' ránu'u'.

²⁶ Jee ku'va rán tu'un ká'án' va'a teyu'ú yíñú'ún rán jín ñanitá'án-órán.^a

²⁷ Nuun' súví Ito'o'-ó, tétíñú ni' ráno'ó yá ka'vi rán tutu' ya'á nuun' ntaká rá ñanitá'án, yá nsásíín Ndiosí' sáva kí'i raa nuun' re'.

²⁸ Nā ka' koo maní' ini' Ito'o'-ó Jesús, yá kúvi re' Cristo, kune'yá re' ráno'ó. Sukuán koo.

---

^a 5:26 Literalmente: Saluden a todos los hermanos con un beso santo: teyu'ú ii' rán ka'an' jja'ú rán ñin inka rán.

Tutu' uví' ntee Pablo nuun' ñivi ñuun' Tesalónica

Pablo jín rá tee kútá'án jín re' téé raa nuun'
ñivi ñuun' Tesalónica ya kúnei ini' raa Jesús

1 Nu'u' Pablo, jín Silvano jín Timoteo, téé rán' nuun' tutu' ya'á nuun' ráno'ó, ya kúnei ini' rán Jesús, ya néé' rán ñuun' Tesalónica, jín ya kútútú rán yukuán. Suvirán yí'í rán nuun' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya níso re' tiñu Cristo [ya ñani Ndiosí' sáva tatúní' re' nuun' ni'í]. ² Na ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesucristo kune'yá raa ráno'ó, jee kunee' ñunkúún ráno'ó sa'á raa.

Ndiosí' ke'ne' re' kuatyí ñivi sáá niji Cristo

³ Sukuáni íyó ku'va rání' ya kúta'vi' rán' nuun' Ndiosí' jie'e' ráno'ó, ñani' jín ku'va. Íyó va'a sa'á rán' su'va, tyi jiá'nu ví'í ka' ya kúnei ini' rán Jesús, jee kúkue'e' ka' ñúnúun' ni'í rán ñin inka ñanitá'án rán. ⁴ Saáva ránu'u' kúsíi' téyí ini' rání' ká'án' téyí rán' jie'e' ráno'ó nuun' rá grupo ñivi ya kúnei ini' raa Ndiosí', tyi kúní'in rán íñi ni'in rán jee kúnei ini' rán Jesús, sú jíto u'vi' ñivi ráno'ó jee nó'o rán tunó'ó ya jie'né' ini' rán ya nó'o rán. ⁵ Ya'á stúvi káji ya ñaa' sánáa' Ndiosí', jee saáva nakuayú'ú re' ya íyó ni'in' rán kivi rán na'á re' nuun' tátúní' re'. Jee jie'e' yí'í rán na'á re', nó'o nijia rán, tyi jíto u'vi' ñivi ráno'ó jie'e' vá. ⁶ Saájee ñaa' sa'á Ndiosí', nuun' natyunáán re' tunó'ó nuun' rá ñivi xínó'o raa ráno'ó. ⁷ Jee suni ráno'ó, ya nó'o rán, íyó ñaa' ya sa'á re' ya najiaví rán jín ránu'u' nuun' ya nkúno'o-ó ka', saá kene Ito'o'-ó Jesús súkún nuun' néé' Ndiosí'. Jee kenta nijin' re' ya'á jín rá najiá'á í' re', ya níso raa fesá' í' re'. ⁸ Jee kenta re' jín ñu'un' ita', jee natyunáán re' xínó'o re' rá ñivi ntu máni' raa jín Ndiosí' jee ntu íyó máni' raa tu'un vá'a jie'e' Ito'o'-ó Jesús. ⁹ Jee rá ñivi vá kuno'o nká'nú raa tunó'ó ya jita raa ñínkání, tyi kusín raa nuun' Ito'o'-ó, jín nuun' fuersá' í' re' ya vii' kúná'nú re'. ¹⁰ Su'va kuvi saá nenta Jesús, sáva nakuétú'ún rá ñivi re', ya nsa'á sín Ndiosí' raa sáva ki'í raa nuun' Jesús. Jee tiví xíní' ni'í raa kune'yá raa re', ya jínú' ini' raa tu'un vá'a jie'e' re'. Jee suni ráno'ó, tyi ninu' ini' rán tu'un nkatyitu'ún rání' nuun' ráno'ó jie'e' re'.

¹¹ Saáva suni sukuáni ká'án' rání' jín Ndiosí'-ó jie'e' ráno'ó. Jíkan' tá'ví' rán' nuun' re' ya sa'á re' ya kue'nu ñaa' rán sáni kuíni re', jee

nakuayu'ú re' ya íyó ni'in' rán ya nkana Ndiosí'-ó ráno'ó. Jee jíkán' rán' nuun' re' ya sikúнкуvi re' jín fesá' íí' re' ntaká tiñu vá'a ñú'ún ini' rán sa'á rán, jín ntaká tiñu sá'á rán ya vaji nuun' kúnei ini' rán Jesús. ¹² Saáva sukuán túvi ya vii' kúñá'nú Ito'o'-ó Jesús, jie'e' jiá'nu naa' rán. Jee sumi sukuán túvi vii' ráno'ó sá'á re', sánikua' íyó máni' ini' Ndiosí'-ó jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo né'yá raa yó.^a

Máá maá tee ya ntu íyó ley nuun'-u

2 Ntañú'ún ká'an' rán' jie'e' ya niji Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jín jie'e' ya nastútú re' yó jín re'. Ráno'ó, ñanítá'an, jíkán' rán' ya ² koto jiá'a rán sisákánuun ñama' ñivi antúni' ráno'ó, jee koto kuníni ini' rán jie'e' tu'un kátyí' ñivi yukuán nuun' rán, ya ya nkenta kivi' ya niji tuku Ito'o'-ó, sáva tatúni' re' nuun' ni'i jee ke'ne' re' kuatyí. Jee koto sá'á rán kuéntá' nuun' tu'un vá, sú kátyí' raa ya tu'un vá vaji-i nuun' Tatyí' Íí', áxí ya vaji-i nuun' tu'un yu'u' ránu'u', áxí nuun' tutu' ntee rán' níso tu'un vá ya nkene nuun' ránu'u'. ³ Jee koto jiá'a rán ni iin ñivi xiná'ví raa ráno'ó sú nasa ka'. Tyi ne ntiá'an kenta kivi' vá jee xí'na ka' nuni'in ini' kue'e' ví'i ñivi nuun' Ndiosí', jee kenta nijin' máá maá tee ya ntu íyó ley nuun'-u. Jee saá yósó' ninu re' ya sijíta Ndiosí' re' nuun' ñú'ún' xéen'. ⁴ Tee vá ví ya nakuiñi' siki' ntaká ya kátyí' ñivi ya kúvi ndiosí', jín siki' ntaká ya néñu'un ñivi. Jee katyi' re' ya kúñá'nú re' ka' nsú ká' ntaká rává. Saáva kune' re' ini' veñu'un ká'nú Ndiosí', jee sanáa' re' ya ndiosí' ví re'.

⁵ ¿Á ntu ná'an rán, ya nkatyi' ni' rá tu'un ya'á, saá nnee' ii' ni' ka' jín ráno'ó, réja? ⁶ Jee ntañú'ún jíní' rán né iin ví ya tyúsává-a ya kenta tee vá, sáva ntu kenta nijin' tee vá ne kivi' ñani Ndiosí'. ⁷ Tyi ya kúvi yu'u' ya ní'vá'a ini' ñivi sáva ntu íyó ley nuun' raa kuéntá' tee vá. Soo ntañú'ún tyúsává iin maa ne kuiyo re', jee nkasí' re' ka'. ⁸ Jee kuíre stúvi nijin' máá maá tee vá maáa ya ntu íyó ley nuun' re'. Jee Ito'o'-ó Jesús tiitatyí' re' maa jee xináa re' maa, jee sijíta re' maa jín nuva jiánute' re', saá nenta re'. ⁹ Jee tee vá kiji re' sa'á Satanás.^b Jee kuniso tee vá kuaiyó fuersá' Satanás ya sa'á re' rá milagrú', jín seña, jín tiñu anasí ya tiví xíni' rá ñivi kune'yá raa maa, jee xiná'ví-i raa. ¹⁰ Jee kuatíñú re' ni'i nuun' rá káné'én sáva xiná'ví re' rá ñivi ya jita raa nuun' ñú'ún' xéen'. Ntu nánítá'ví' raa tyi kútyi ini' raa kunuun' raa tu'un naa' Jesús, jee ntu ntiin raa tu'un vá ya sá'á-a ya nanítá'ví' raa, nékúvi. ¹¹ Saáva sa'á Ndiosí' ya kunei tu'un xiná'ví jín raa, sáva jinu

^a 1:12 Áxí kúvi katyi'-ó su'va: sánikua' íyó máni' ini' Jesús ya kúvi re' Cristo né'yá re' yó. Kúvi re' Ndiosí'-ó jín Ito'o'-ó. ^b 2:9 Satanás kúvi ito'o' rá tatyí' kíni.

ini' raa tuntu'ún. ¹² Sá'á re' su'va sáva sijíta re' ntaká raa ya ntu ninu' ini' raa tu'un naa' jie'e' Jesús, tyi sii' ini' raa yi'i raa ityi káné'én.

Nkaji Ndiosí' ñivi vá sáva nanitá'ví' raa

¹³ Soo sukuáni iyó ku'va rání' ya kúta'vi' rán' nuun' Ndiosí' jie'e' ráno'ó, ñani' jín ku'va. Núnúun' Ito'o'-ó ráno'ó. Tyi nkaji Ndiosí' ráno'ó, ne ntiá'an kikoo ñivi, sáva natava' re' ráno'ó nuun' kuatyí rán nanitá'ví' rán. Nanitá'ví' rán jie'e' ya nsa'á sín Tatyí' Íí' re' ráno'ó, sáva ki'i rán nuun' re', jín jie'e' ya kúneí ini' rán tu'un naa' jie'e' Jesús. ¹⁴ Jee tu'un vá'a vá jie'e' Cristo ví ya nkatyitu'ún rání'. Jee suni jie'e' tu'un vá'a vá nkana re' ráno'ó sáva nanitá'ví' rán, sáva ni'in' rán ya kuñá'nú nkáá rán jín Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo. ¹⁵ Saáva, ráno'ó ñanitá'án, kuiñi ni'in' rán jín tu'un nxiné'én' rán' ráno'ó, jee tiin' ni'in' rán maa, vani tu'un yu'ú rán' nkatyí' rán' nuun' ráno'ó áxí vani ntee rán' maa nuun' tutu' ntají rán' nuun' ráno'ó.

¹⁶ Inñajee, máa maá Ito'o'-ó, Jesucristo, jín Tátá'-ó, Ndiosí', suviráa núnúun' raa yó. Saáva násavá'a raa ini'-ó nñinkáni, jee nsa'á raa ya iyó tñeí ini'-ó ya vá'a sa'á raa nuun'-ó, jie'e' iyó máni' ini' raa né'yá raa yó. ¹⁷ Na ka' nasáneí raa ini' ánima' rán. Jee suni na ka' sa'á raa ka', ya kuiñi ni'in' rán, sáva sa'á rán ni'i tiñu vá'a jín ni'i tu'un vá'a kálán' rán.

Ka'an' rán jín Ndiosí' jie'e' ránu'u'

3 Jee iyó inka tu'un katyí' rání' nuun' ráno'ó, ñanitá'án, ya kakan' tá'ví' ránú nuun' Ndiosí' jie'e' ránu'u'. Sáva kutenuun yatyi' tu'un jie'e' Ito'o'-ó, jee sáva koo ñá'nú tu'un vá nuun' rá ñivi, sáni nkuví nteñu ráno'ó. ² Jee kakan' tá'ví' rán, ya sikáku Ndiosí' ránu'u' nuun' rá ñivi káné'én káné'í, tyi nsú ni'i ñivi kúneí ini' raa Jesús. ³ Soo kúvi kúneí ini'-ó Ito'o'-ó tyi síkúnkuvi naa' re' ni'i ya kátyí' re', jee sa'á re' ya kuiñi ni'in' rán jín re' jee kumí re' ráno'ó nuun' ya káni. ⁴ Jee ne yutyí kúká'nú ini' rání' Ito'o'-ó jie'e' ráno'ó, ya síkúnkuvi ránú ya tátúní' rání' nuun' ráno'ó, jín ya sa'á rán ka' sukuán. ⁵ Jee na ka' natyu'un Ito'o'-ó ityi ánima' rán sáva sa'á Ndiosí' ya kunuun' rán re' jín ñivi. Jee sáva kuni'in' ránú kuiñi ni'in' rán jín Cristo.

Néiká satíñú-ó

⁶ Ráno'ó ñanitá'án, jee nuun' súví Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, jee tátúní' rání' nuun' ráno'ó, ya kusín ránú nuun' ntaká ñani' jíka kúxí jee ya ntu sa'á raa sáni tu'un ní'in' rán nuun' ránu'u'. ⁷ Tyi suviránú jíní' rán naja iyó sa'á nuún rán kuá' nsa'á ránu'u', tyi ntu nika kúxí rání' sáa néé'

rán' nteñu ráno'ó. ⁸Ni ntu nyájí' rání' ya nsikúta'vi' ni ñin ñivi nuun' ránu'u'. Tyi vāni nuví vāni yakuáá', nñikó néi rán' nsatíñú téyíí rán', sáva ntu kúvi rán' tiñu véi nuun' ni ñin ráno'ó, jie'e' ya kuteku' rán'. ⁹Ntu nikan' rání' ya koto rán ránu'u', súnika' nísotíñú rání' tiñu ntaji Ndiosí' jee kuvi kakan' rán' maa nuun' ráno'ó. Tyisa' nsatíñú rán' sáva taji rán' ñin ityi nuun' ráno'ó nasa nasa'á rán. ¹⁰Tyi sáá nnee' rán' jín ráno'ó, ntatúní' rán' tu'un ya'á: “Retú ñin ñivi ntu kuíni satíñú, jee nkají'-i, rúsa.”

¹¹Ká'án' rán' su'va, tyi tésó'o rán' ya íyó ñivi nteñu ráno'ó ya jíká kúxí, tyi ni ntu sátíñú ráa, tyisa' kuatyí kíní ráa maárāa nuun' tiñu inka ñivi.

¹²Nuun' súvi Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, tátúní' rán' nuun' rá ñivi vá, jee xíní'ví' rán' ini' ráa, ya niní'in satíñú ráa, sáva ni'in' ráa ya kaji' ráa.

¹³Soo ráno'ó ñanítá'án, koto núun ini' rán sa'á rán ya vá'a.

¹⁴Retú néni ñin ñivi ntu íyó mani' ini'-i tu'un ntee rání' nuun' tutu' ya'á, jee kuneyá'á rán né ñin ví-i, jee koto kútá'án rán jín-i, sáva kukanuun ñivi vá, jee níko ini'-i. ¹⁵Soo koto ñú'ún ini' rán kuéntá' retán' tufí' ta'án-a jín rán, jee nakutíñú rán nuun'-u kuéntá' ñin ñani'.

Tu'un nuun' ní'i ya jíkán' tá'ví' Pablo nuun' Ndiosí' ya sa'á-a ya netu' kuvi ráa

¹⁶Saájee máá maá Ito'o'-ó ví ya sá'á ya kunee' ñnunkúún ñivi. Jee na ka' sa'á re' ka' ya ñnunkúún kunee' rán ní'i tiempú' jín ntaká ítyí. Jee kunee' Ito'o'-ó jín ntaká ráno'ó.

¹⁷Nu'u' Pablo, téé ni' tu'un káva'a jín na'á maání' nuun' tutu' ya'á. Ya'á kúvi ñin seña nuun' ntaká tutu' táji ní', tyi su'va téé ní' nuun' ní'i tutu' táji ní'.

¹⁸Na ka' koo maní' ini' Ito'o'-ó Jesús ka', ya kúvi re' Cristo, kuneyá'á re' ntaká ráno'ó. Sukuán koo.

Tutu' xí'nañú'ún ntee Pablo nuun' Timoteo

Pablo ntee nuun' Timoteo

1 Nu'u' Pablo, ya níso nî' tiñu apóstol Cristo Jesús, ya ntyuityí re' nu'u' sánikua' ntatúní' Ndiosí' jín Cristo Jesús, ya níso nî' tiñu ya'á. Jee Ndiosí' ví ya natava' re' yó nuun' kuatyí-ó síkaku re' yó. Jee Jesús nísotíñú re' ya kúvi re' Cristo, [ya ñani Ndiosí' maaré' sáva tatúní' re' ñiví], jee íyó tuneí ini'-ó ya sa'á re' ya nkatyi' re'. ²Tée nî' tutu' ya'á nuun' nú, Timoteo. Suvinú ví nijia kuéntá' se'ya nî', tyi nsikújia nî' ini' nú kuneí ini' nú Cristo.

Na ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Cristo Jesús kune'yá ráa no'ó, jín ya kuná'ví ini' ráa kune'yá ráa no'ó, jín ya kunee' va'a nú sa'á ráa.

Nstú'va Pablo Timoteo ya kumí-i maáa nuun' rá tuntú'ún ya xiné'én' rá ñivi

³Sáa kuá'an' nî' ñuun' sánitíin Macedonia, jee nikan' nî' ya kinoo nú ñuun' Éfeso, sáva tatúní' nú nuun' ñivi ká'vi ni, ya koto xiné'én' ráa tuntú'ún, ya sín ká'an' nuun' tu'un vá'a jie'e' Cristo. ⁴Jee suni tatúní' nú nuun' ráa, ya koto sá'á ráa kuéntá' rá kuentú' yana'an, ya kúvi kuentú' ni, jín rá tu'un ya ntu jínu, ya ká'an' jie'e' nasa vaji rá jíí'-ó yana'an. Rá tu'un su'va sikántátú'un ka'á rá ñivi, nsú ká' síkúnkuvi ráa nuun' Ndiosí' jie'e' tu'un re' ya kúneí ini'-ó. ⁵Jee tátúní'-ó su'va nuun' ñanitá'an-ó ya kúneí ini' ráa Cristo, sáva kunuun' ráa iin inka ráa,

ya kene-e ne ánima' noo,

jín ne ya kuni' ráa ya ntuví níso kuatyí siki' ráa,

jín ne ya ntu ñúnkúun ni ka' sá'á ráa ya kúneí nijia ini' ráa Cristo.

⁶Soo sava ñivi nnušíin ráa nuun' ityi íyó su'va, jee ntíin ráa inka ityi, ya nékáyó ká'an' siji' ni. ⁷Tyi kuíni ráa xiné'én' ráa tu'un ley, ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés, soo ntu jíaku'un ini' ráa jie'e' tu'un ya kátyí' ráa, jín jie'e' ya ítyí sanáa' ráa.

⁸Jíní'-ó ya va'a ví ley vá, retú jíátíñú-ó maa sánikua' kátyí' Ndiosí'.

⁹Íyó tíin kuéntá'-ó, ya nsú jie'e' ñivi naa' ví ya njia'a Ndiosí' tu'un ley ntatúní' re'. Tyisa' njia'a re' maa jie'e' ñivi ntu kánjía ley

jín nuun' ñivi kújiáá' ini',

jín nuun' ñivi ntuví íyó Ndiosí' nuun' raa,
 jee sá'á raa kuatyí,
 jín nuun' ñivi ntuví íyó ya ñá'nú nuun' raa nuun' Ndiosí',
 jee kútyi ini' raa re',
 jín nuun' ñivi ya jí'ání' raa tátá' raa, jín náná' raa, jín inka ñivi,
¹⁰ jín nuun' ñivi kúsíki jín inka ñivi ya ntu kúvi ñasí'í
 re' áxí ntu kúvi yíí ña,
 jín nuun' rá ñivi kívi raa ñujiín' xe'ne,
 jín nuun' ñivi sakuí'ná raa ñivi,
 jín nuun' ñivi tú'ún,
 jín nuun' ñivi sánáa' raa nuun' tu'un ká'án' raa jín
 tuntú'ún nuun' ñivi,
 jín nuun' ñivi ya sá'á néni iin tiñu, ya íyó sín nuun' tu'un jí'íní-ó ya
 tu'un naa' ví ya ká'án'-a ¹¹ sánikuá' kátyí' tu'un vá'a Ndiosí' jie'e' Cristo,
 ya kúvi tu'un vii' máá ñá'nú. Jee na ka' netu' ka' kúvi Ndiosí'. Jee
 ntetíñú re' nu'u', ya stekútu'ún ni' maa.

Nnakuatá'ví Pablo jie'e' ya kúná'ví ini' Ndiosí' né'yá-a re'

¹² Jí'á'a ni', ya kúta'vi' ni' nuun' Ito'o'-ó Cristo Jesús, ya tyíneí tyítuvi
 re' nu'u'. Jee jí'á'a ni', ya kúta'vi' ni' nuun' re', tyi nkuneí ini' re' ya
 síkúnkuvi ni' ntaká tiñu, ya tátúní' re' nuun' nu'u', jee ñani re' nu'u'
 sa'á ni' tiñu ya'á. ¹³ Ñani re' nu'u' nuun' tiñu vá, súnika' nka'an' niva'a
 ni' síki' re', jee nito u'vi' ni' síki' rá ñivi re', jee ntenuun' ni' nne'yá
 ni' raa. Soo nkuná'ví ini' re' nne'yá re' nu'u', tyi nsa'á naan' ni' ya'á,
 tyi ntiá'an inu' ini' ni' Cristo. ¹⁴ Jee niyo maní' nasfkuiti' ini' Ito'o'-ó
 nne'yá re' nu'u', sú ntu íyó ní'in ni' maa. Su'va nsa'á re', ya kuneí ini'
 ni' re', jín ya kunuun' ni' rá ñivi, tyi yí'í ni' nuun' Cristo Jesús.

¹⁵ Tu'un naa' ví ya'á. Jee íyó tiin ni'i ñivi tu'un ya'á, ya kátyí', ya
 Cristo Jesús ya nkiji nuun' ñiví, sáva natava' re' rá ñivi kuatyí nuun'
 kuatyí raa sikáku re' raa. Jee nu'u', ñakoso' ni' ka' nuun' ya nsa'á ni'
 kuatyí mánasí nijia. ¹⁶ Soo jie'e' mánasí nsa'á ni', jee nkuná'ví ini' Cristo
 Jesús nne'yá re' nu'u', sáva stúvi re' ya ntu ñúkú'vá ini' re', ya ká'nú íyó
 ini' re'. Su'va nstúvi re' maa jín ni' nuun' rá ñivi, sáva koo iin ityi ntaji
 re' nuun' rá ñivi inu' ini' raa kune'yá raa re', sáva ni'in' raa, ya kuteku'
 raa ní'nkání jín re'. ¹⁷ Saáva íyó sa'á ñá'nú ni'i ñivi nuun' Ndiosí', ya
 kúná'nú re' tátúní' re' nuun' ni'i ní'nkání. Jee ni nsa'á jí'í' re'. Jee maaré'
 ví ya ntu túvi kune'yá-ó. Métú'ún Ndiosí' vá kúvi re'. Íyó nakuétú'ún
 ni'i ñivi ní'nkání ya vii' nasfkuiti' kúná'nú re'. Su'va koo. Amén.

¹⁸ No'ó, Timoteo, ya kúvi kuéntá' se'ya ni'. Tiñu ya'á tétíñú ni'
 no'ó, sánikuá' tu'un nnakani sava rá ñanitá'án-ó ya nkene yu'ú
 Ndiosí'. Tétíñú ni' no'ó, sáva nunasí nú síkúnkuvi va'a nú tiñu vá,

kuéntá' kántá'án va'a iin soldado. ¹⁹ Jee kuni'in, ya kúneí ini' nú Cristo. Jee kue'nu naa' nú ya kuni' nú ya ntu níso kuatyí siki' nú. Íyó sava ñivi nsukuíta ityi vá, jee nxináán' raa ya kúneí ini' raa Cristo. ²⁰ Jee sava raa nsá'á su'va ví Himeneo jín Alejandro. Ya nsjá'a ni' raa sava kivi raa xintíín Satanás, sava kuno'o raa, sava sukuá'a raa maá'raa, ya nka'án' niva'a raa ka' siki' Ndiosí'.

Xiné'én' Pablo jie'e' ya ká'án' rá ñivi jín Ndiosí'

2 Xí'nañú'ún ka' nuun' ni'i, náxini'ví' ni' ini' ñanité'án-ó ya yí'í raa nuun' Cristo, ya ka'an'-ó jín Ndiosí' jie'e' ni'i ñivi, jee kakan' tá'ví'-ó ya jiniñú'ún raa, jee kakan' tá'ví'-ó ya tyineí Ndiosí' raa, jee ku'va-ó ya kúta'vi' nuun' Ndiosí' jie'e' raa. ² Jee suni sukuán náxini'ví' ni' ini' ñanité'án-ó ya ka'an'-ó jín Ndiosí' jie'e' rá tee,^a ya tátúni' nuun' rá ñuun', jín jie'e' ntaká rá tee nísotíñú, sava kuvi kuneé' ñunkúún-ó jee kuneé' va'a-ó, ni jiá'nu-ó ityi naa' sáni kuíni Ndiosí' jee jiá'nu ñá'nú-ó. ³ Íyó va'a ya sa'á-ó su'va jee kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' tiñu ya'á. Jee maáré' ví ya nnatava' re' yó nuun' kuatyí-ó nánité'ví'-ó, ⁴ jee kuíni re' ya ni'i ñivi ni'in' raa ya natava' re' raa nuun' kuatyí raa nanité'ví' raa, jín ya kenta kuká'nú ini' raa ya naá'. ⁵ Tyi kuatyí iin Ndiosí' ni íyó. Jee íyó kuatyí iin ni ya sa'á-a ya nakamaní' ñivi jín Ndiosí'. Máá Cristo Jesús ví tee vá. ⁶ Jee suvire' nsoko' maáré' jee ni'i' re', sava ntyunáán nká'nú re' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí ni'i ñivi. Su'va nstúvi Ndiosí' tiempú' nkaji re', ya kuíni re' sa'á re' ya nanité'ví' ni'i ñivi. ⁷ Jee ñani Ndiosí' nu'u' sava stekútu'ún ni' ya nsá'á Cristo, jee sava kunisotíñú ni' tiñu apóstol. Ya náá' ví ya kátyí' ni', jee ntuví kátú'ún ni'. Ñani re' nu'u' sava xiné'én' ni' rá ñivi ntu kúvi Israel tu'un náá' Ndiosí', jín ya íyó kuneí ini' raa Cristo.

⁸ Saáva kuíni ni', ya ka'an' rá tee jín Ndiosí' né ni ví nkuvi, jee nane'en raa na'á raa,^b ya ntu yí'í raa jín ya nívá'a, ya nkóo tu'un kítí' ini' iin inka raa, jín ya nkóo tu'un kántátú'un iin inka raa.

⁹ Jee suni sukuán kuíni ni', ya rá ña'an kani kájí ini' raa sáa ku'un raa sa'ma raa. Jee ku'un ninu'un raa sa'ma raa, jee ku'un ñá'nú raa sa'ma raa. Jee kuíni ni', ya nsá' nakoto vixi' raa ixí xíní' raa, jín ya nsá' sikútú raa maá'raa jín rá nantíñú ya'vi, kuéntá' su oro, áxí jín rá perla, áxí jín sa'ma ya'vi.

¹⁰ Soo sikútú raa maá'raa jín rá tiñu vá'a sá'á raa, nakuá' sá'á iin ña'an ya jiá'ayu'ú ña yítíñú ña nuun' Ndiosí'.

^a 2:2 Tu'un ya'á kúvi: rey. ^b 2:8 Tiempú' yukuán, niyo costumbre ya nane'en rá ñivi na'á raa, sáa nákuetu raa nuun' Ndiosí'.

¹¹ Sáá kútútú rá ñivi sukuá'a ráa Tụ'un Ndiosí', jee iin ña'an íyó kutú'va yu'u' ini' ña Tụ'un Ndiosí'. Jee íyó tyi'i ña maaña xintíin rá tee kúná'nú nūn' rá ñivi kúneí ini' ráa Cristo, ni kútú'va ña. ¹² Tyi ntu jiá'a ni' ya iin ña'an xiné'én' ña tee, ni ya kunisotíñú ña nūn' tee, tyisa' nín koo ña. ¹³ Tyi nsa'á Ndiosí' xí'nañú'ún Adán. Jee kuíre nsa'á re' Eva. ¹⁴ Jee ntu nxíná'ví koo' Adán. Tyisa' nxíná'ví ti' ña'an vá, jee nkininkava ña ya njiá'a ña nūn' ya ntatúni' Ndiosí'. ¹⁵ Soo sáá xta'ví' ráña se'ya, jee natava' Cristo rá ña'an nūn' rá kuatyí ráña sikáku re' ráña, retú kuni'in ráña kuneí ini' ráña Cristo, jee kunūn' ráña ñivi, jee sasíin ráña maaráña nūn' ya nívá'a, jee kaka ñá'nú ráña.

Nasa koo rá tee yósó' nūn' rá ñivi yí'í nūn' Cristo

3 Tụ'un naa' ví ya'á. Retú ne ni iin tee ya kuíni re' kunisotíñú re' ya kuneen kuéntá' re' rá ñivi yí'í nūn' Cristo, jee ya'á ví iin tiñu vá'a kuíni re' sa'á re'. ² Iin tee níso tiñu vá, íyó kivi re' iin tee, ya ntu kúvi tyikuatyí ñivi re',

jín ya kivi re' yí'í métú'ún ña'an ni,

jín ya ñú'ún ñá'nú ini' re',

jín ya ñú'ún kájí ini' re',

jín ya jiá'nu ñá'nú re' nūn' rá ñivi,

jín ya íyó máni' ini' re' ya ku'va re' ntí' ve'i kinoo ñivi jíka ityi.

Jee kivi xiné'én' re'.

³ Íyó kivi re' iin tee ya ntu jí'i ví'í nixi' jee ntu jíni-i,

jín ya ntu núkú-u tuntíxín,

jín ya ntu ñúnún' re' xú'ún ya nsá' ní'in' ninu'un,

tyisa' koo mású' ini' re',

jín ya ntu kántátú'un re',

jín ya ntu nó'ón' ka' ini' re' xú'ún.

⁴ Jee íyó koso' va'a re' nūn' tá'an ve'i maaré',

ya kí'i rá se'ya re' na'á re', jee kue'nu ñá'nú ráa.

⁵ (Retú néni iin tee ntu jíni'-i koso'-o nūn' tá'an ve'i maáa, ¿nasa kivi kuneen kuéntá' re' iin grupo rá ñivi kúneí ini' ráa Ndiosí' rúsa?) ⁶ Jee rá tee yósó' nūn' rá ñivi yí'í nūn' Cristo, nsú tee sukuán ninu' ini' Cristo kúvi re', sáva nkú'un téyí ini' re', jee sáva su'va nkininkava re' nūn' kuatyí sáva ntu sijíta Ndiosí' re', sánikua' nkininkava ku'ngá' kúná'nú^a jee nsijíta Ndiosí' maa. ⁷ Jee suni íyó kue'nu naa' re', sáva rá inka ñivi, ya ntu kúneí ini' ráa Cristo, kuva'a ini' ráa kune'yá ráa re'. Jee sáva

^a 3:6 Diablo

nnáni'in' raa ka'an' u'vi' raa siki' re'. Jee sáva nkíninkava re' nuun'
máñá' kui'na' kúñá'nú.

**Nasa koo rá tee ya néé' siki' raa sáva tyíneí
raa rá ñivi ya kúneí ini' rává Cristo**

⁸Suni sukuán, rá tee^a ya néé' siki' raa ya tyíneí raa rá ñivi
kúneí ini' rává Cristo, íyó kúvi raa tee jíá'nu ñá'nú,

jee íyó kúvi raa tee sain ini'

jín ya nsú máá tiñu jí'i sá'a raa,

jín ya nkóo u'vi ini' raa ya nkunúun' raa xu'ún ya
nsá' ní'ín' ninu'un.

⁹Jee kue'nu naa' raa, sáva kuni' raa ya ntu níso kuatyí siki' raa,
sáa kuiñi ni'in raa jín tu'un yu'u' jie'e' Cristo,
ya kúneí ini'-ó, ya sukuán nstúvi Ndiosí' nuun' ñivi.

¹⁰Xí'nañú'ún kototúni'-ó raa. Jee retú ntuná' íyó tyikuatyí
ñivi raa, jee ku'va-ó sa'a raa tiñu ya'á.

¹¹Suni sukuán, rá ña'an^b íyó kue'nu ñá'nú ráña,

jee íyó kúvi raa rá ña'an, ya ntu sátú'ún ráña siki' inka ñivi,

jín ya ntu jí'i ví'í ráña nixi',

jín ya sukuáni síkúnkúvi ráña ni'i ya kátyí' ráña ya
kúvi kúneí ini' ñivi ráña.

¹²Jee tee ya néé' siki' raa sáva tyíneí raa rá ñivi kúneí ini' Cristo, íyó
kúvi re' yí' métú'ún ña'an ni ne kúvi' ña, jee íyó koso' va'a re' nuun'
se'ya re' jín tá'an ve'i maaré'. ¹³Jee rá tee tyíneí vá, ya síkúnkúvi va'a
raa rá tiñu raa, jee ni'in' raa ya koo ñá'nú ñivi nuun' raa, jee ni'in' raa
ka' ya ka'an' neí ini' raa jie'e' tu'un Cristo Jesús ya kúneí ini' raa.

Tu'un naa' yu'u' ya nñastúvi Ndiosí' jie'e' ityi Cristo

¹⁴Tée ni' rá tu'un ya'á nuun' nú, Timoteo, jee jíani ini' ni' kuajiaa'
yatyi' ni' nuun' néé' nú. ¹⁵Soo retú kukuéé' ni', jee téé ni' tu'un ya'á,
sáva kuká'nú ini' nú sáa íyó kúnee' vii' rá ñivi ya kúneí ini' raa Cristo
jín ñin inka raa. Suviráa kúvi tá'an ve'i Ndiosí'. Suviráa kúvi ñivi
Ndiosí' tékú', ya stútú re' raa. Kuéntá' ñin neka' yítuvi xini' ve'í, jee
kuéntá' yósó' ve'i nuun' koo, tyi maaráa yítuvi raa tu'un náá' re'.

¹⁶Vatu' nijia ya kúvi ya naá', ya mánasí ví tu'un yu'u' jie'e'
ityi naa' Ndiosí', ya sukuán ntañú'ún nstúvi re' nuun'-ó:

Ndiosí'^c ntúvi nuun' ñiví, jee niyo yikikúñu re', tyi
nkenta kúvi re' ñin tee.

^a 3:8 Diáconos   ^b 3:11 Áxí: rá ñasí'í raa   ^c 3:16 Áxí: suvire'

Nstúvi kájí nijia Tatyí' Íí' re', ya naa' ví re'.
 Ntúvi re' nuun' rá najiá'á' íí' Ndiosí'.
 Ntekutu'un jie'e' re' nuun' rá ñivi ñiví.
 Nínu' ini' ñivi ñiví re'.
 Nnaa re' kuano'on' re' súkún nuun' ñuun' vii' nasfkuiti'
 nuun' tátúní' Ndiosí'.

Rá ñivi níkoyátá ityi Cristo

4 Soo Tatyí' Íí' Ndiosí' kátyí' kájíkuiti' ya tiempú' kuáni'i sava ñivi xinóo ráa tu'un Cristo ya kúnei ini'-ó. Jee tiin kuéntá' ráa tatyí' xíná'ví jín tu'un xiné'én' rá kuí'na'. ²Rá tu'un vá xiné'én' ñivi sansu'va ya kúvi ñivi tú'ún, tyi jíjia ini' ráa kátú'ún ráa, tyi ntu nákaní ini' ráa kuéntá' ní'i' ráa.^a ³Kunijyo ráa tana'á ñivi. Jee tatúní' ráa ya tyusává ñivi kaji'-i sava nuun' neyu ya yájí'-ó. Soo ya yájí'-ó vá nsa'á Ndiosí', sáva kaji' ñivi ya kúnei ini' ráa Cristo, jín ya jíní' ráa ya naa', jee ku'va-ó ya kúta'vi' nuun' re' jie'e'-e. ⁴Tyi ni'i' ya nsa'á Ndiosí' íyó va'a. Jee ntu íyó kuityi ini'-ó ni iin, retú nakuatá'ví-ó re' sáa ní'ín'-ó maa. ⁵Tyi íyó ninu'un neyu yájí'-ó jie'e' ya kátyí' Tu'un Ndiosí' jín jie'e' ya ká'an'-ó jín re' jie'e'-e.

Musú' va'a ya kuatíñú Cristo

⁶Retú nakutíñú nú rá tu'un ya'á nuun' rá ñani' jín rá ku'va yí'í ityi Cristo, jee kuvi nú iin tee ya sikúnkuvi va'a nú nuun' Cristo Jesús. Jee kujia nú jín rá tu'un, ya kúnei ini'-ó jín ya xiné'én'-ó ya ya níkin' nú. ⁷Tyusává maánú nuun' rá kuentú' yana'án, ya kúvi kuentú' ni, jín ya ntu sá'á ñá'nú-u nuun' Ndiosí', kuéntá' nákaní ka'á sava ña'an ñá'nú. Tyisa' sikújia nú kue'nu nú ityi naa' sáni kuíni Ndiosí'. ⁸Tyi sikújia-ó yikikúñu-ó jee íyótiñu yaku', soo retú kue'nu-ó ityi naa' sáni kuíni Ndiosí' íyótiñu ni'i' nuun'. Tyi su'va ni'ín'-ó ya vá'a ya ntyisóyu'ú Ndiosí' taji re' ni ya tékú'-ó tiempú' vitan, jín tiempú' kiji ityinúun' sáa kuteku'-ó níñkání jín re'.

⁹Tu'un naa' ví ya'á, jee íyó tiin ñivi ñiví maa. ¹⁰Tyi jie'e' ya'á sátíñú ni'ín'-ó jee núnasí-ó sátíñú-ó,^b tyi njia'a-ó tuneí ini'-ó Ndiosí' ya tékú'. Jee suvire' ví ya kúvi sa'á re' ya kúvi natava' re' ntaká ñivi nuun' kuatyí ráa xinánitá'ví' re' ráa. Jee sáni máá rá ñivi ya ínú' ini' ráa Cristo ví ya sá'á re' ya nanitá'ví' ráa. ¹¹Tatúní' jee xiné'én' rá tu'un ya'á.

^a 4:2 Conciencias cauterizadas   ^b 4:10 Íyó inka tutu' ya kátyí': nó'o-ó ya ténúun' ñivi yó.

¹² Kumí nú maánú, Timoteo, sáva nkújiáá' ini' ni ñin ñivi no'ó, jie'e' tee sútyí ka' kúvi nú.

Soo ka'an' va'a,
kaka ña'a,
kunūun' nú ñivi jín Ndiosí',
jee kuneí ini' nú Cristo,
jee ninu'un koo nú.

Jee su'va suvinú kuvi ñin ityi nuun' rá ñivi ínú' ini' raa Cristo, ya kunikin' raa ityi ya'á. ¹³ Ne kuajiaa' ni', jee kitíñú nú ka'vi nú nutyitú Tu'un Ndiosí' nuun' rá ñivi kúneí ini' raa Cristo, jee nakutíñú nuun' raa sáá sa'á raa, jee xin'één' nú tu'un re'. ¹⁴ Koto xínóo nú sa'á nú tiñu Ndiosí' ya kúvi ta'vi' ntaji Tatyí' Í' Ndiosí' nuun' nú ya tyíneí re' no'ó sá'á nú maa, tyi rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi ya kúneí ini' rává Cristo ntyisó raa na'á raa xini' nú, sáva kani raa no'ó kuniso nú tiñu vá, jee ñin raa nñakani-i tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ya taji re' ta'vi' vá nuun' nú.

¹⁵ Nani'vi' ini' nú rá tiñu ya'á. Jee kitíñú sa'á maa, sáva tūvi káji nuun' ni'i ñivi, ya jíjia ini' nú. ¹⁶ Nito koo nú maánú ñasa jiá'nu nú jín nuun' tu'un xín'één' nú. Jee kuni'in nú nuun' tiñu ya'á, tyi retú sá'á nú su'va, jee sa'á nú ya maánú jín suni rá ñivi tésó'o ya kátyí' nú, kunikin' va'a rán ityi nátava' Ndiosí' ráno'ó nuun' kuatyí rán síkaku re' ráno'ó.

Naja sa'á-ó jín rá ñivi ínú' ini' raa Cristo

5 Koto kúxeen' nú nuun' ñin tee ñá'nú, soo nakutíñú nú nuun' re' kuéntá' ká'án' nú jín tátá' nú. Jee nakutíñú va'a nú nuun' rá tee sútyí ka', kuéntá' kúvi raa rá ñani' nú, ² jín nuun' rá ña'an ñá'nú kuéntá' ká'án' nú jín náán' maánú, jín nuun' ráña sútyí ka' kuéntá' ká'án' nú jín rá ku'va maánú. Jee ka'an' ninu'un nú jín ráña.

³ Sa'á ñá'nú nú nuun' rá ña'an ná'ví lál'ví, ya ntu íyó tá'án raa tyineí raa maa, jee koto va'a rán raa. ⁴ Retú íyó ñin ña'an ná'ví íyó rá se'ya-a áxí rá tiání-i, suviráa vá íyó kutu'va raa xí'na ka' ya sa'á ñá'nú raa nuun' ña. Jee su'va sa'á ñá'nú raa nuun' Ndiosí'. Jee nakoto raa ña jie'e' ya nito si'í raa maáráa. Tyi kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá re' ya sá'á-a su'va. ⁵ Soo ña'an ná'ví nijia, ya nkinoo métú'un, ví ya íyó tūneí ini' ña Ndiosí', jee níkin' ña ká'án' ña jín re', jee nuví niñu' ta ítyí níkin' ña jíkán' tá'ví' ña nuun' re'. ⁶ Soo ña'an ná'ví núkú ya sí' ini', íyó kuéntá' ya ní'i' ña nuun' Ndiosí', sú tékú' ña. ⁷ Tatúní' nú tu'un ya'á nuun' rá ñivi yí'í nuun' Cristo sáva nkúvi tyikuatyí ñivi raa. ⁸ Soo néni ñin ñivi ya ntu jíto re' tá'án ve'i re', jee ví'í ka' retú ntu jíto re' si'í ve'i re', jee nkuityi ini' re' tu'un Cristo, ya kúneí ini'-ó. Jee mánasí ka' sá'á re' nsú ká' ñin ñivi ya ntu ínú' ini'-i tu'un Cristo.

⁹Tiin rá súví rá ña'an ná'ví, [sáva grupo rá ñivi kúneí ini' raa Cristo tyineí raa ráña],
 retú ntu núun ya unixiko (60) kuiya' ña,
 jee retú nkuvi ña ñasí'í iin tee ni [ni sáa nteku' re'],
¹⁰jee retú túvi ya vá'a sá'á ña nuun' inka ñivi,
 jee retú nsikué'nu va'a ña se'ya ña,
 jee retú niyo maní' ini' ña, ya njia'a ña ntí' ve'i ña
 kinoo ñivi jík'a ityi,
 jee retú nsa'á ña tiñu su'va, sáva kootiñu ña nuun' rá ñivi yí'í
 nuun' Cristo, sú tiñu lá'ví ví-i ya nna'kete ña jie'e' raa,
 jee retú ntyineí ña rá ñivi nó'o,
 jee retú nyitíñú ña nsa'á ña nta'ká nuun' ya vá'a.

¹¹Soo kuniyo nú súví rá ña'an ná'ví núun kuiya'. Tyi sáa nása'a ini' raa tiñu sí' ini' nsú ká' kitíñú raa nuun' Cristo, jee kuíni tuku raa natana'á raa. ¹²Jee koo kuatyí siki' raa, tyi nna'kani ini' raa ya ntyisóyu'ú raa ya xí'nañú'ún [sáa ntyi'i ñivi súví raa nuun' lista]. ¹³Jee suni jíjia raa tunkúxí, jee jikanuun raa ve'i ta ve'i. Jee nsá' kuatyí kúkúxí raa, tyi násátú'ún raa, jee tyitéñú raa maáraa tiñu inka ñivi, jee kátyí' raa tu'un nsú tu'un katyi' raa ví-i. ¹⁴Saáva kuíni ni' ya ña'an ná'ví núun kuiya' natana'a raa, jee sikué'nu raa se'ya, jee kune'e' kuéntá' raa ve'i raa. Jee sukuán jee nkúne ña ityi nuun' ñivi núní'in ityi Cristo sáva ni iin nkúvi ka'an' u'vi'-i kune'yá-a ráña. ¹⁵Tyi sava rá ña'an ná'ví nkusín raa nuun' ityi Cristo, jee sá'á raa sáni kuíni kui'na' kúñá'nú naní Satanás.

¹⁶Retú íyó ña'an ná'ví nuun' tá'an ve'i néni iin ñivi,^a ya ínú' ini' ñivi vá Cristo, koto va'a raa ña'an ná'ví vá, sáva grupo rá ñivi, ya kúneí ini' rává Cristo, nkúniso rává iin tiñu véi, ya koto rává maa. Jee kuvi koto rává rá ña'an ná'ví nijia, ya nkinoo métú'ún.

¹⁷Rá tee kúñá'nú, ya yósó' va'a nuun' rá ñanítá'an, ya níkin' ityi Cristo, jee íyó ni'in' raa siki' ka' ya sáñá'nú rá ñanítá'an nuun' raa, jín ya ku'va rán ya'vi raa. Ví'í ka' ya maáraa stékútu'ún Tu'un Ndiosí' jee xíné'en' raa maa, íyó ni'in' raa ya'vi raa. ¹⁸Tyi kátyí' Tu'un Ndiosí' niso nuun' Tutu' Íí': "Koto tyú'un ñunu yu'ú xiniki' ya jiáxín' trigú', sáva ku'va rán ya kaji' ti' ntí'." Jee suni kátyí'-i: "Tee sátíñú íyó ni'in' re' ya'vi re'." ¹⁹Koto sá'á nú kuéntá' sáa xíkóñá'an iin ni ñivi siki' iin tee kúñá'nú nuun' ñanítá'an-ó ré ntuví íyó uvi' áxí uní' ñivi ya xíkóñá'an raa ya naá' ya íyó siki' re'. ²⁰Jee ityinúun' ni'i, nuxeen' nú nuun' rá ñivi níkin' ityi kuatyí, sáva kuyú'ví sava ka' rá ñivi, sáva nsá'á raa maa. ²¹Ityinúun' Ndiosí', jín Cristo Jesús, jín rá najiá'á' íí' Ndiosí' ya nkaji re' raa, tétuvi ni'in ni' no'ó, ya sikúnkuvi nú tu'un

^a 5:16 Rá tutu' vá'a ka' niso tu'un: ña'an.

ya'á, jee koto jíani yaṭyi' ini' nú. Koto sá'á nú kuéntá' né iin kúvi ñivi, sáa sa'á nú maa, tyisa' iin nuún ni koo ñivi nuun' nú.

²² Koto ké'en yaṭyi' nú kani nú ni iin tee kuniso iin tiñu nuun' ñanitá'an-ó, tyi xí'na íyó kani va'a ini' nú. Jee suni koto nákuñi' nú jín kuṭyi sá'á inka ñivi. Jee koo ninu'un nú.

²³ Jie'e' xtáña'an tyiji nú jín jie'e' yítá'an yítá'an ni kú'ví' nú, koto jí'i nú kuṭyi nute ni. Ko'o nú yaku' nute nuxi vinú', sáva kutátán ini' nú.

²⁴ Rá kuṭyi sá'á sava ñivi, kájíkuiti' túvi-i ne ntiá'an kunaḡ' kuṭyi ráa. Soo kuéé ka' natuvi rá kuṭyi rá inka ráa. ²⁵ Suni sukuán kájíkuiti' túvi ya vá'a sá'á ñivi. Jee rá inka ya ntu túvi su'va, ntu kúvi koo yu'u-u.

6 Ntaká ñivi ya kúvi musú',^a ya yí'í na'á iin ito'o', íyó ku'vayu'ú ráa ya íyó sa'á ñá'nú ráa nuun' ito'o' ráa, sáva nkakuíyu'ú ñivi kune'yá ráa Ndiosí' jín tu'un re' ya xiné'én'-ó. ² Jee rá musú', ya íyó ito'o' ráa, ya ínú' ini' rává Cristo, ntuví íyó núun ka' sá'á ñá'nú ráa nuun' ito'o' ráa, jie'e' ya ñani' ráa ví rává. Soo íyó sa'á va'a ráa ka' tiñu, tyi ito'o' ráa ya ñi'in' tiñu vá'a vá, kúvi ñivi ínú' ini' rává Cristo, jee Ndiosí' jín rá musú' ñúnún' ráa rává. Xiné'én' nú jee xiní'ví' nú ini' ñivi tu'un ya'á.

Ná kúvi nijia ya kúvi ya kúká

³ Ré néni iin ñivi xiné'én' tu'un íyó sín, ya ntu ká'an' nuún jín tu'un naḡ' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, jee ya ntu íyó naḡa' xiné'én' Ndiosí' jie'e' ityi naḡ' sáni kuíni Ndiosí' ya kaka-ó, ⁴ jee vixi' ñivi vá, jee ntuná' jiáku'un ini'-i. Kú'ví' xini'-i níni ká'an'-a jie'e' rá kue'e' tu'un jee kantátú'un-u,

jee nuun' ya'á vaji ya sá'á ú'vi ini' ñivi,

jee kútíxín ráa,

jee kakuíyu'ú ráa,

jee jíani niva'a ini' iin inka ráa,

⁵ jee máni xtáña'an iin inka ráa,

tyi maá ñivi ñita antúni' ví ráa,

tyi ntuná' jíní' ráa ya naá',

jee jíani ini' ráa, ya retú kunikin' ráa ityi Cristo jee

kúvi ñi'in' ví'í ráa siki' ka'.

[Sa'á sín maánú nuun' ñivi íyó su'va.]

⁶ Soo kuéntá' ñi'in' ví'í-ó siki' ka' kúvi ya yítíñú-ó nuun' ityi naḡ' Ndiosí', retú kuva'a ini'-ó jín ya kúmí-ó. ⁷ Tyi ntuná' vaji jín-ó ñivi ya'á, jee ni ntuná' kúvi ki'in' jín-ó. ⁸ Soo retú íyó ya yájí'-ó jín sa'ma ñú'ún-ó, jee jín rá ya'á kuva'a ini'-ó. ⁹ Soo rá ñivi ñú'ún ini', ya kukúká ráa, jee kininkava ráa nuun' ya níyo káné'én ini' ráa, jín nuun' ya

^a 6:1 Esclavo (musú' ya ké'en ñivi maa)

níyo naan' ini' raa, ya kúvi máñá' maáraa, ya sa'á kini raa maáraa. Jee kininkava raa nuun' tiví raa, jee sikínaan' raa maáraa, ya koo síín raa nuun' Ndiosí' níínkání. ¹⁰ Yo'o ntaká [nuun'] ya nívá'a ví ya níúnúun' xu'ún. Jee sava ñivi, ya kuíni ví'í raa maa, nxinóo raa ityi Cristo ya kúnef ini'-ó. Jee su'va nkenta xinó'o ví'í raa maáraa.

Sá'á va'a-ó fesá' kunikin'-ó ityi Cristo ya kúnef ini'-ó

¹¹ Soo no'ó, tee yítínú nuun' Ndiosí', yatyi' kuiyo nú tyusává maánú nuun' ni'i ya nívá'a ya'á. Jee kunikin' ni'in nú,

ya kinoo naa' nú,
 ya kunikin' nú ityi naa' sáni kuíni Ndiosí',
 ya kunef ini' nú Cristo,
 ya kunuun' nú Ndiosí' jín ñivi,
 ya kuni'in nú ya kuiñi ni'in nú jín Cristo,^a
 ya koo mású' ini' nú.

¹² Núnasí nú sa'á nú fesá' kunikin' va'a nú Cristo, ya kúnef ini'-ó, kuéntá' iin tee síkí sa'á fesá'. Jee ku'un ini' nú, ya taji Ndiosí' ta'vi' nuun' nú, ya kuteku' nú níínkání jín re', tyi jie'e' ya'á vá nkana re' no'ó. Jee suni jie'e' ya'á, njia'ayu'ú va'a nú, ya kúnef ini' nú Cristo, ityinúún' kue'e' ñivi, ya kuvi stúvi raa maa. ¹³ Tétínú ni' no'ó ityinúún' Ndiosí', ya sá'á re' kuteku' ni'i ya tékú', jín ityinúún' Cristo Jesús, ya nsanáa' va'a re' ya naá' ityinúún' tee nínotínú, naní Poncio Pilato. ¹⁴ Jee ityinúún' raa tétínú ni' no'ó, ya sikúnkuvi va'a nú tiñu ntatúní' ni' nuun' nú, sáva ntíví tiñu vá jee sáva nkúvi tyikuatyí ñivi maa, nekua' niji tuku Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo.

¹⁵ Jee sa'á Ndiosí' ya nenta Cristo máa tiempú' ñani Ndiosí'.

Na ka' netu' ka' ví Ndiosí'.
 Métú'ún re' vá tátúní' nuun' ni'i,
 ya nínotínú re'^b tátúní' re' nuun' ntaká raa ya tátúní'
 raa nuun' rá ñuun',
 jee Ito'o' nuun' ntaká rá ito'o' ví re'.

¹⁶ Métú'ún re' vá íyó níínkání jee sa'á re' ya kuteku'-ó níínkání. Jee néé' re' nuun' túún' ñu'un', ya ni iin ntu kúvi kuyatin nuun' re'. Jee ntiá'an kuni' ni iin ñivi re', ni ntu kúvi kune'yá raa re'. Na ka' koo ñá'nú re' ka' nuun' ni'i níínkání jee íyó fuersá' íí re' ya tátúní' re' nuun' ni'i níínkání.

Su'va koo.

¹⁷ Rá ñivi kúká ya kúmí ví'í nantínú tiempú' vitan, tetínú nú raa, ya koto íyó vixi' raa, jee ya koto jiá'a raa tune'f ini' raa nuun' rá nantínú

^a 6:11 Áxí: ya ká'nú koo ini' nú. ^b 6:15 Kúvi re' rey nuun' ntaká rey.

ku'e'e' yíyá'vi, tyi ntuví kúun yo'o-o jee ntu sukuáni tyíneí-i raa. Tyisa' tatúní' nú nuun' raa, ya ku'va raa tūneí ini' raa nuun' Ndiosí' tékú', ya ku'e'e' ví'í táji re' nuun'-ó ní'i nantíñú jíníñú'ún-ó, sáva kusii' ini'-ó jín-i. ¹⁸ Jee sumi tatúní' nú nuun' raa, ya sa'á raa ya vá'a, sáva kuvi kuéntá' kúká raa jín ku'e'e' tiñu vá'a sá'á raa. Jee koo maní' ini' raa, ya iin ni koo ini' raa ku'va raa ya tyineí raa inka ñivi jín rá nantíñú raa. ¹⁹ Su'va tyu'un va'a raa ya vá'a, ya kinoo kutú níinkání tiempú' ityinúun', kuéntá' íyó iin koo nuun' sámá' va'a raa, ya kinoo kutú. Tyu'un va'a raa ya vá'a su'va, sáva ku'un ini' raa ya va'a ví'í ka' kuteku' nijia raa jín Cristo.

Tiñu nuun' ní'i njia'a Pablo nuun' Timoteo

²⁰ No'ó, Timoteo, kumí vá'a tiñu ya ntaji Ndiosí' nuun' nú. Tyusává nú nuun' tu'un nékáíyó ká'án' ñivi, ya ntu íyó ñá'nú Ndiosí' nuun' raa, jín ya núní'in nuun' tu'un naa' Ndiosí', ya kátyí' raa nika', ya tu'un nítyí ví rá tu'un vá. ²¹ Íyó sava ñivi jiá'ayu'ú raa nuun' rá tu'un vá, jee nkusín raa nuun' ityi Cristo, ya kúneí ini'-ó.

Na ka' koo maní' ini' Ndiosí' ka' jín ráno'ó.

Tutu' uví' ntee Pablo nuun' Timoteo

Pablo ntee tutu' nuun' Timoteo

1 Nu'u', Pablo, ya níso ni' tiñu apóstol ya tyúityí Cristo Jesús nu'u' sáni nkuini Ndiosí'. Ntají re' nu'u' sáva stekútu'ún ni' tu'un ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya kuteku'-ó nínkáni jín-i jie'e' yí'í-ó nuun' Cristo Jesús.

²Tée ni' tutu' ya'á nuun' nú, Timoteo. Suvínú ví kuéntá' se'ya-ni', ya ñúnúun' ni'.

Jíkán' tá'ví'-ni' nuun' Tátá'-ó Ndiosí' jín nuun' Ito'o'-ó Cristo Jesús, ya koo maní' ini' raa kuneyá' raa no'ó, jín ya kuná'ví ini' raa kuneyá' raa no'ó, jín ya kune'e' va'a nú sa'á raa.

Tétíñú Pablo ya nakani Timoteo tu'un Cristo

³Jiá'a ni' ya kúta'vi' ni' nuun' Ndiosí' jie'e' no'ó. Suvire' ví ya sátíñú ni' nuun' re', ne ánima' ni' jíní' ni' ya sá'á naa' ni' nuun' re', sáni nsá'á rá jíí' yana'án ni'. Jiá'a ni' ya kúta'vi' ni' nuun' re', sáa sukuáni jíkán' tá'ví' ni' jie'e' nú, sáa ká'án' ni' jín Ndiosí', vani yakuáá', vani nuví. ⁴Nákú'un ini' ni' ya jiáku ini' nú. Jee kuíni ví'í ni' kuneyá' ni' no'ó, sáva nusii' ini' ánima' ni'. ⁵Nákú'un ini' ni' ya ntu ñúnkúún nika' kúneí nijia ini' nú Cristo. Xí'na su'va nkúneí ini' náña'nú nú, Loida, jín náná' nú, Eunice. Jee ínú' ini' ni', ya suni sukuán kúneí ini' nú nika'. ⁶Saáva xínákú'un ni' ini' nú ya tyu'un káñá nú ini' maánú kuatíñú nú ta'ví' va'a ya ntaji Ndiosí' nuun' nú, ya kúvi ya tyíneí tyítuvi Ndiosí' no'ó, sáva sa'á nú tiñu re'. Jee ta'ví' vá níso nú jie'e' ya ntyisó ni' na'á ni' xini' nú. ⁷Tyi nsá' ntaji Ndiosí' iin tatyí' nuun'-ó, ya sá'á-a ya núsí'í ini'-ó. Tyisa' ntaji re' Tatyí' Íí' re' ya táji-i fuersá' nuun'-ó, jín ya kunuun'-ó tá'án-ó, jín ya nake'en-ó maáo.

⁸Koto kúkanuun nú nakani nú tu'un vá'a jie'e' Ito'o'-ó. Jee suni koto kúkanuun nú jie'e' ni', ya yí'í ni' vekaa jie'e' yítíñú ni' nuun' re'. Tyisa' tiñ jín ni' tunó'ó kuno'o-ó jie'e' tu'un vá'a Cristo, sáni sá'á fuersá' íí' níso Ndiosí' ya kuiñi ni'in-ó. ⁹Tyi Ndiosí' mnatava' re' yó nuun' kuatyi-ó nsikáku re' yó, jee nkana re' yó sáva sasín re' yó ya kuvi-ó ñivi re' ya kitíñú-ó nuun' re'. Nsá'á re' su'va jín yó nsú jie'e' ya vá'a nsá'á-ó. Soo nsikáku re' yó, tyi saá nkuini re', tyi suni íyó máni' ini' re' né'yá re' yó, ya ntu íyó ni'in'-ó maa. Jee ne sáa ntiá'an kijié'é kikoo ñivi íyó máni' ini' re' né'yá re' yó ya yí'í-ó nuun' Cristo Jesús. ¹⁰Soo vitan nstúvi káji re' ya íyó máni' ini' re' né'yá re' yó, tyi ntají re' Cristo Jesús, ya nátava'

re' yó nuun' kua_{ti}-ó síkáku re' yó. Sú jíí-ó soo Cristo síjíta re' maa ya nkínóo-ó su'va tyi stúvi re' nunijín' jín tu'un vá'a re' jie'e' Jesús ya kuteku'-ó jín re' níínkání, jee ni nkuví'-ó ka'. ¹¹ Jee ñani Ndiosí' nu'u' sáva stekútu'ún ni' tu'un vá'a vá. Jee sáva kunisotíñú ni' tiñu apóstol ya tyútyí Cristo, jín ya kúvi ni' iin mestru' ya xíné'én' ni' [rá ñivi ntu kúvi Israel] tu'un vá'a vá. ¹² Saáva nó'o ni' su'va. Soo ntuví kúkanuun ni', tyi jíní' ni' né iin ví ya kúnef ini' ni', jee jínú' kájí ini' ni' ya suvire' kúvi kumí vá'a re' tiñu ntetíñú re' nu'u',^a ne kivi' níko tuku re'.

¹³ Tiin nú tu'un naa' nteso'o nú ya nxiné'én' ni' no'ó, sáva kúvi ityi kunikin' nú, sáa kuneí ini'-ó Cristo, jín sáa kunuun' nú Ndiosí' jín ñivi, jie'e' yíí-ó nuun' Cristo Jesús. ¹⁴ Kumí vá'a nú tu'un vá'a vá, ya ntetíñú Ndiosí' no'ó tiñu ya stékútu'ún nú maa, tyi Tatyí' Íí' re' tyíneí yó sá'a-ó maa, tyi yíí' Tatyí' Íí' ini' yó.

¹⁵ Ya jíní' nú ya ni'i rá ñivi ñuun' Asia nxinóo maaráa nu'u', jee sava ráa ví Figelo jín Hermógenes.

¹⁶ Jíkán' tá'ví' ni' nuun' Ito'o'-ó ya kúná'ví ini' re' rá ñivi tá'an ve'i Onesíforo, tyi kue'e' ítyí nxínúvá'a re' ini' ni', jee ntu nkúkanuun re' jie'e' ya nú'ní' ni' jín rá cadena kaa ini' vekaa. ¹⁷ Tyi sáa nkenta re' ñuun' Roma, jee kávií kuiti' nnañukú ñúnkúún re' nu'u' nekua' nñani'in' re' nu'u'. ¹⁸ Jíkán' tá'ví' ni' ya kuná'ví ini' Ito'o'-ó re', máa kivi' nenta tuku Ito'o'-ó. Jee jíní' va'a nú naja ntyíneí re' ránu'u' ñuun' Éfeso.

Íin soldado va'a ya kuatíñú Cristo

2 Saáva no'ó, ya kúvi kuéntá' se'ya maání', tyuneí ini' nú jie'e' ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó, ya yíí-ó nuun' Cristo Jesús.

² Jee ntaká tu'un, ya nteso'o nú ya nkatyi' ni' nuun' nú ityinúún' kue'e' ñivi ya kúvi stúvi ráa maa, jee natetíñú nú tu'un vá nuun' inka rá tee naa', ya síkúnkuví va'a ráa, ya kuvi naxiné'én' ráa maa nuun' rá inka ñivi.

³ No'ó, ke'ne' ini' nú jín rán' rá tunó'ó kuno'o nú kuéntá' iin soldado va'a ya jíatíñú Cristo Jesús. ⁴ Ni iin tee ya sá'a tiñu soldado ntuví tyítéñú re' jín tiñu maaré' sa'a re', tyi íyó ya sá'a re' tiñu ya sáni kúvá'a ini' tee tátúní' nuun' re'.

⁵ Jee suni sukuán súnika' iin tee síkí nsá' ni'in'-i ta'vi', retú ntuví síkí re' sánikua' íyótúní' sáa síkí ráa.

⁶ Jee iin tee ya sátíñú ni'in tyíku'u', jee xí'na re' vá íyó ya ni'in' re' tata' kene nuun' tiñu sá'a re'. ⁷ Kani ini' nú jie'e' ya kátyí' ni', jee máa Ito'o'-ó sa'a ya kiku'un ini' nú ni'i ya'á.

^a 1:12 Áxí sanaan' kátyí'-i: jee jínú' kájí ini' ni' ya suvire' kúvi kumí vá'a re' nu'u' ya njia'a ni' maání' nuun' re'.

⁸ Jee naku'un ini' nú Jesús ya kúvi Cristo ya nnateku' ii' re' nkene re' nteñu rá ní'i'. Jee nkuvi re' Se'ya ityiyúkún' nkene ne nuun' David.^a Ya'á ví sánikua' tu'un vá'a jie'e' Cristo ya kátyítu'ún ni'.
⁹ Jee jie'e' tu'un ya'á nó'o ni' tunó'ó, jee ne nú'ní' ni' jín cadena kaa, yí'í ni' ini' vekaa, kuéntá' iin tee sá'á kuatyí ni'in ví ni'. Soo Tu'un Ndiosí', nsá' nú'ní'-i. ¹⁰ Saáva jie'né' ini' ni' ni'i tunó'ó ya'á jie'e' rá ñivi nkáji Ndiosí', sáva ni'in' ráa ya nanitá'ví' ráa jie'e' yí'í ráa nuun' Cristo Jesús, jee vii' nasíkuiti' kune'e' ráa níínkání jín re'.

¹¹ Ya'á ví tu'un ya maa naa' nijia:

Tyi retú ni'i'-ó jie'e' yí'í-ó nuun' re' jee suni kuteku'-ó jín re'.

¹² Jee retú kuni'in-ó kuiñi-ó jín re' sú nó'o-ó jee suni tatúní'-ó jín re'.

Soo retú kúityi ini'-ó re' ya nsú Ito'o'-ó ví re', jee suni kuityi ini' re' kune'yá re' yó ya nsú ñivi re' kúvi-ó.

¹³ Retú ntuví síkúnkuvi naa'-ó nuun' re', jee maaré' tyi ítyí níkín' re' síkúnkuvi naa' re' ya ntyisóyu'ú re' nuun'-ó.

Tyi Cristo ntu kúvi kumani' re' sikúnkuvi naa' re' nuun' maaré' ya kátyí' re'.

Iin tee ya kene naa' tiñu sá'á-a

¹⁴ Xinákú'un nú ini' rá ñivi tu'un ya'á. Jee ityinúún' Ndiosí', tatúní' ni'in nú nuun' ráa ya koto kántátú'un ráa jie'e' ntáká tu'un sain. Tyi ntuná' íyótiñu-u nintí'ín' sa'á ráa su'va, tyi stívi-i ñivi ya tésó'o maa. ¹⁵ Nunasí nú sáva kene naa' tiñu sá'á nú nuun' Ndiosí', ya ntu íyó kukanuun nú, tyi xíné'én' naa' nú tu'un naa' re'. ¹⁶ Soo tyusává nú rá tu'un sain nékáiyó ká'án' ya ntu íyó ñá'nú Ndiosí' nuun' ráa, tyi ñivi ká'án' su'va kúkue'e' ráa ka' kuíká ráa nuun' ityi Ndiosí'.
¹⁷ Jee kutenuun ka' rá tu'un xíné'én' ráa kuéntá' jíka kue'i' tiño. Su'va kúvi ya'á jín rá tee naní Himeneo jín Fileto. ¹⁸ Tyi nkusíín ráa nuun' ya náá', jee kátyí' ráa ya ya njia'a ya nnateku' ii' rá niyi jee ya nnanoto rá ñuné'yú' rává, jee su'va síjíta ráa ya kúnei' ini' sava rá ñivi Cristo. ¹⁹ Soo jiákín' kutú Ndiosí' tu'un re', nuun' jiáni kutú re' rá ñivi re'. Jee níso vá tu'un ya'á kuéntá' iin seyú' ya kátyí'-i: “Jíní' Ito'o'-ó rá ñivi yí'í nuun' re'”, jín, “Ntáka' ñivi ya jiá'ayu'ú ráa ya Ito'o' ráa ví Cristo, íyó sa'á síín ráa maáráa nuun' rá nívá'a.”

²⁰ Ini' iin veli ká'nú, nsá' kuatyí ko'o' yíyá'vi íyó ya kúvi jín oro áxí plata, tyi suni íyó nantíñú kúvi jín yutun jín ñunkíxín. Jee sava

^a 2:8 David nkuvi iin tee nniso re' tiñu ya kúvi re' rey ya ntatúní' ñuun' Israel tió' yana'án.

ví nantíñú yá jíátíñú ñunkúún. Jee sava ví nantíñú jíátíñú niva'a ni.
²¹ Jee suni sukuán, retú ñin ñivi sa'á noo ninu'un-u maáa nuun' rá tu'un
 nívá'a vá, jee kúvi vá yá kuatíñú ñunkúún Ito'o'-ó, kuéntá' ñin ko'ó'
 ñunkúún, tyi nsá'á sñin re' maa yá kitíñú-u nuun' re', jee kootíñu-u
 nuun' Ito'o'-ó, tyi yá íyó stákoo-o sáva sa'á-a ñi'i tiñu vá'a.

²² Kunu nú tyusává maánú nuun' yá níyo ini' nú yá sñi' ini' ñin
 tee sútyí. Jee kunikin' nú ityi yá kinoo naa' nú nuun' Ndiosí',
 yá tu'un kunei ini' nú Cristo,
 yá tu'un kunuun' nú Ndiosí' jín ñivi,
 jín yá tu'un kune' ñunkúún nú jín tá'an nú.

Jee sa'á nú su'va jín rá ñivi yá ñikan' tá'ví' ráa jín ánima' noo nuun'
 Cristo, yá kuvi re' Ito'o' ráa. ²³ Jee tyusává nú tu'un naan' yá ká'an' sñi'
 ni, jie'e' yá kántátú'un ñivi, tyi jíní' nú yá suvivá sá'á yá íyó tixín'. ²⁴ Jee
 ñin musú' yá jíátíñú maá Ito'o'-ó ntuví íyó sa'á-a tuntíxín,

íyó yá koo ñunkúún ini'-i jín ñi'i ñivi,
 jee íyó kuvi xiné'én'-e,
 íyó ke'ne' ini'-i,

²⁵ jee íyó koo mású' ini'-i sáa natyu'un-u ityi vá'a rá
 ñivi núní'in jín tu'un naa'.

Sanaan' ku'va Ndiosí' nakani ini' ráa, ne kenta kuká'nú ini' ráa tu'un
 naa'. ²⁶ Jee su'va kenta nakukájí ini' ráa jee kaku ráa nuun' máñá'
 kuj'na' kúñá'nú nuun' nkininkava ráa jee ntíin re' ráa sáva sa'á ráa yá
 kuíni re'.

Jie'e' naja koo rá ñivi kivi' kuani'i

3 Suni tiin kuéntá' nú, yá rá kivi' kuani'i kiji tiempú' iyo
 koo. ² Tyi koo yá kunuun' rá ñivi maáráa ni,
 jín yá kunuun' ráa xu'ún,
 jín yá ka'an' téyí' ráa,
 jín yá kani vixi' ini' ráa,
 jín yá tenuun' ráa siki' ñivi jín siki' Ndiosí',
 jín yá kujiáá' ini' ráa nuun' tátá' ráa jín nuun' náná' ráa,
 jín yá ni nsá' koo yá kúta'vi' nuun' ráa,
 jín yá ni nkóo yá ñá'nú nuun' ráa nuun' Ndiosí',
³ jín yá ni nsá' koo ñunkúún ini' ráa jín tá'an ráa,
 jín yá ni nsá' nakava'a ráa,
 jín yá kakuíyu'ú ráa,
 jín yá nsá' nake'en ráa maáráa,
 jín yá xeen' niva'a koo ráa,
 jín yá ta'vi ini' ráa kune'yá ráa yá vá'a,

⁴Jín ya xikóñá'án yu'u' raa ñanítá'án raa nuun' rá
 tee jító u'vi' rává,
 jín ya ni nsá' nikó ini' raa sa'á raa kuatyí,
 jín ya ku'un téyíí ví'í ini' raa,
 jín ya kunuun' raa ya sñi' ini' maáráa nsú ká' kunuun' raa Ndiosí',
⁵jín ya katyí' raa nika' ya yítíñú raa nuun' Ndiosí',
 soo jie'e' tiñu sá'á raa stúvi raa ya kútyi ini' raa maa,
 tyi kasi' raa ya sama fuersá' íí' níso re' ini' ánima' raa.

Tyusává nú nuun' ñivi ya íyó su'va.

⁶Tyi sava rá ñivi vá kíní raa maáráa ini' rá ve'i, jee kúneí raa jín rá
 ña'an nǐjin, tyi ya níso ví'í ráña kuatyí, tyi tú'va ráña ké'ín ya níyo ví'í
 ini' ráña. ⁷Sukuáni núkú ráña kútú'va ráña inka tu'un jiáá, soo ni nsá'
 kuvi kenta kuká'nú ini' ráña ya náá'. ⁸Kuéntá' rá tee tásí naní Janes
 jín Jambres nnuñ'in raa nuun' Moisés tiempú' yana'án, suni sukuán
 rá ñivi xíná'ví núní'in raa nuun' ya náá'. Tyi maá ñivi ñita antúni' ví'
 raa, jee nnikóyátá ini' raa nuun' tu'un Cristo ya kúneí ini'-ó.^a ⁹Soo
 nkué'nu ví'í tiñu sá'á raa, tyi nǐjin' kájí kutuvi nuun' ñi' ñivi ya kúvi
 raa tee naan', kuéntá' nno'o uvi' rá tee ya nnuñ'in nuun' Moisés.

Tu'un nuun' ní'i ya tétíñú Pablo nuun' Timoteo

¹⁰Soo no'ó, nnikin' nú nkumí va'a nú tu'un xiné'én' ñi',
 ñasa jiá'nu ñi' ityi ñaa',
 ná kúvi ya ñú'ún ini' ñi' sa'á ñi',
 ñasa kúneí ini' ñi' Ito'o'-ó,
 ñasa íyó ká'nú ini' ñi',
 ñasa ñúnúun' ñi' ñivi jín Ndiosí',
 jín ñasa kúní'in ñi' íñi' ñi' jín Cristo.

¹¹Jee jíní' nú ñasa nito u'vi' ñivi nu'u', jín rá tunó'ó nó'o ñi',
 sánikuá' nkuvi jín nu'u' rá ñuun' Antioquía, Iconio jín Listra. Jee
 ñe'ne' ini' ñi' rá tunó'ó vá ya nito u'vi' raa nu'u' yukuán, soo Ito'o'-ó
 nsikáku nu'u' nuun' ñi' ya nno'o ñi' yukuán. ¹²Tyi ya náá' ví' nǐjia
 ya koto u'vi' ñivi ntaká rá ñivi ya kuíni raa kue'nu raa ityi ñaa'
 sáni kuíni Ndiosí' jie'e' nika' yí'í raa nuun' Cristo Jesús. ¹³Soo rá
 ñivi káné'én' ya xíná'ví raa ñivi sa' ví'í ká' sa'á raa rá mánasí nǐjia
 ka'. Jee xíná'ví raa rá ñivi, jee suni xíná'ví ñivi raa.

¹⁴Soo no'ó, kuni'in nú jín ya nkutu'vá nú, ya jínú' ini' nú. Tyi suvinú
 vá jíní' nú ini' rá ñivi ya nxiné'én' maa no'ó. ¹⁵Tyi ne sáá lúlú nú, jee
 ya jíní' nú Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Íí'. Jee suvivá kuvi sa'á-a ya
 ku'un kájí xini' nú ñasa kivi nú nuun' natava' Ndiosí' yó nuun' kuatyí-ó

^a 3:8 Áxi: jee ntu ní'in' tiñu raa nuun' ityi Cristo ya kúneí ini'-ó.

nanitá'ví'-ó, jje'e' ya kuneí ini'-ó Cristo Jesús. ¹⁶Ni'i Tutu' Íí' niso tu'un nkene yu'ú Ndiosí', jee íyótiñu tu'un vá sáva xiné'én'-ó ya náá',
 jee sáva naxinákutíñú-ó nuun' ñivi ya sá'a niva'a,
 jee sáva natyu'un-ó ityi naa' ñivi,
 jee sáva sikújia-ó ñivi kue'nu naa' raa sáni kuíni Ndiosí'.

¹⁷Sáva iin ñivi ya yí'í na'á Ndiosí' kujia ini'-i jee koo tu'va-a sáva sa'á-a ntaká tiñu vá'a.

4 Tétíñú ni'in ni' nuun' no'ó ityinúún' Ndiosí' jín Cristo Jesús, ya ke'ne' re' kuatyí rá ñivi tékú' jín rá ní'i, jín ya nenta re' ñiví ya'á, sáva tatúní' re' nuun' ni'i. ²Saáva tétíñú ni'in ni' nuun' no'ó ya:

Katyitu'ún nú tu'un vá'a jie'e' re'.

Nani'vi' ini' nú katyitu'ún nú maa nuun' ñivi sáa íyó tiempú' núne jee súnika' ntuví tiempú' núne.

Naxinákutíñú nú nuun' rá ñivi ya sá'a niva'a,

jee kuxeen' nú nuun' raa,

jee nasáneí nú ini' raa,

jín ni'i ya ká'nú íyó ini' nú jín ya xiné'én' nú.

³Tyi kiji tiempú' ya ni nsá' ke'ne' ini' rá ñivi tesó'o raa tu'un naa' va'a ya xiné'én'-ó, tyi sáni níyo ini' maá'raa, jee nukú raa kue'e' tee ya xiné'én' tu'un sáni tá'an ini' raa tesó'o raa. ⁴Jee nateeyátá raa so'o raa nuun' tu'un ká'an' naa' Ndiosí', jee nusín raa nuun'-u sáva tiin raa kuentú' yana'an ya kúvi kuentú' ni. ⁵Soo no'ó,

ku'un kájí ini' nú nuun' ntaká tiñu,

ke'ne' ini' nú tunó'ó,

sa'á nú tiñu ya katyitu'ún nú tu'un vá'a jie'e' Cristo,

jee sikúnkuvi va'a nú tiñu sá'a nú nuun' Ndiosí'.

⁶Jee nu'u', nasoko' ni' maání' nuun' Ndiosí', tyi vaji kivi' ka'ni' raa nu'u' jie'e' re', jee ki'in' ni'. ⁷Nnunasí ni' nkantá'an ni' nuun' tiñu vá'a re'. Jee kuéntá' tee jínu va'a carrera, nkuneí ni' nsjínu ni' ya nsikúnkuvi ni' ne nuun' ní'i tiñu ya ntaji Ndiosí' nuun' ni'. Jee nnikin' ni'in ni' tu'un kúneí ini'-ó. ⁸Jee vitan rá ñú'ún va'a ta'vi' ni',^a ya taji Ito'o'-ó nuun' ni' jie'e' jiá'nu naa' ni' nuun' re'. Jee taji re' maa nuun' ni' kivi' nenta tuku re' ke'ne' re' rá kuatyí, tyi naa' jié'né' re' kuatyí. Jee nsú kuatyí nuun' maání' taji re' ta'vi' vá, tyi suni ku'va re' ta'vi' vá nuun' ntaká ñivi ya ñúnúun' raa ya nijí re'.

Tu'un ya ká'an' maá Pablo jín Timoteo

⁹Kuni'vi' ini' nú kiji ñama' nú kine'yá nú nu'u'. ¹⁰Tyi Demas nxinóo nu'u', tyi ñúnúun' re' ka' rá íyó ñiví ya'á, jee ku'an' re' ne ñuun'

^a 4:8 Naní: corona de justicia

Tesalónica. Jee Crescente kua'an' ñuun' Galacia. Jee Tito kua'an' ñuun' Dalmacia. ¹¹ Jee kuatyí métú'ún ni Lucas íyó jín nì'. Jee nanukú nú Marcos, jee kiji nú jín re' ya'á, tyi íyótiñu re' tyineí re' nu'u' sa'á nì' tiñu ya'á nuun' Ndiosí'. ¹² Jee Tiquico, ntájí nì' re' kua'an' re' ñuun' Éfeso. ¹³ Sáá kiji nú jee kuna'á nú sokotó', ya nxinóo nì' ñuun' Troas ini' ve'i Carpo. Jee suni kuna'á nú rá tutu' kiji jín nú. Jee ya ñá'nú ka' kuna'á nú kiji ví rá tutu' níso tu'un ya ñá'nú ka', ya kúvi ñiin sana'.

¹⁴ Alejandro, ya téñu'un' kaa jee nása'á re' nantíñú maa, niva'a ví'í nsa'á re' jín nì', soo Ito'o'-ó natyunáan nuun' re' sánikua' nsa'á niva'a re'. ¹⁵ Jee suni kumí nú maánú nuun' re', tyi nnuní'in ví'í re' nuun' tu'un xiné'én'-ó.

¹⁶ Jee sáá nnama nì' maání' ityinúún' rá tee jié'né' kuatyí ya xí'nañú'ún, jee ni ñin ñivi ntu nnakuññi' ráa jín nì', tyi ntaká ráa nxinóo métú'ún nu'u'. Varéá' ntñin kuéntá' Ndiosí' maa sikí' ráa. ¹⁷ Soo máá Ito'o'-ó niñi jín nì' jee ntyineí ntyituví re' nu'u', sáva sikúnkuví nì' katyítu'ún nì' tu'un vá'a re', sáva teso'lo ntaká ñivi ya ntu kúvi Israel maa. Jee nsikáku re' nu'u' nuun' tunó'ó xinó'o ñivi xeen' niva'a, kuéntá' kua' réa' nsikáku re' nu'u' nuun' maá yu'ú nika'a. ¹⁸ Jee sikáku Ito'o'-ó nake'en re' nu'u' nuun' ni'i tiñu nívá'a ya nó'o nì'. Jee kumí kutú re' nu'u' nekua' kivi nì' ñuun' ya íyó súkún nuun' tátúní' re'. Nakuetú'ún-ó ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú re' níñkání. Su'va koo.

**Nuun' ní'i, jiá'a Pablo ñin tu'un jíkátu'ún re'
ji'e'e' ñivi jee jíkán' re' ya vá'a kuví jín Timoteo**

¹⁹ Jiá'a nì' ñin tu'un káva'a nuun' Prisca jín Aquila, jín nuun' rá ñivi tá'án ve'i Onesíforo. ²⁰ Jee Erasto nkinoo ñuun' Corinto. Jee nxinóo nì' Trófimo ñuun' Mileto, tyi kú'ví' re'. ²¹ Kuni'vi' ini' nú kiji nú ne ntiá'an kenta rá yoo' kúvíjin. Jee Eubulo, jín Pudente, jín Lino, jín Claudia, jín ni'i rá ñanítá'án-ó táji ráa ñin tu'un káva'a nuun' nú.

²² Jee na ka' Ito'o'-ó kunaka ña'án re' ka' no'ó. Na ka' koo maní' ini' Ndiosí' ka' jín ráno'ó. Sukuán koo. Amén.

Tutu' ntee Pablo nuun' Tito

Pablo ntee nuun' Tito

1 Maání', Pablo, ya kúvi ni' musú' ya jiátíñú Ndiosí'. Jee suni niso ni' tiñu apóstol, ya ntyuityí Jesucristo nu'u', sáva ku'va ni' tu'un re' nuun' rá ñivi, sáva rá ñivi ya nkaji Ndiosí' raa kuneí ini' raa maa, jee sáva kuni' noo raa tu'un naa', jee sáva kunikin' raa ityi naa' nuun' Ndiosí' sáni kuíni re', ²tyi íyó tuneí ini'-ó ya kuteku'-ó níñkání jín re', tyi ntyisóyu'ú re' maa ne ntiá'an ka' kiji'é kíkoo ñiví. Jee ntu kátú'ún re'. ³Jee vitan re nkenta tiempú' ñani re', ya stúvi re' tu'un re', jín ya kátyítu'ún ni' maa. Tyi ntetíñú re' nu'u' sa'á ni' maa, sáni ntatúní' re'. Jee suvire' ví ya sa'á re' ya nanitá'ví'-ó.

⁴Tée ni' tutu' ya'á nuun' nú, Tito. Suvínú ví nijia kuéntá' se'ya ni', ya nuún kúneí ini'-ó Cristo.

Tátá'-ó ví Ndiosí' jee Cristo Jesús ya nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó síkaku re' yó. Na ka' koo maní' ini' raa ka' kune'ya raa no'ó, jín ya kunee' va'a nú sa'á raa.

Tiñu sa'á Tito nuun' ñu'un káá sín ma'ñú nteñu'un' naní Creta

⁵Nxinóo ni' no'ó ñuun' Creta, sáva nasa'á nú rá tiñu nkumani' sa'á-ó, jín sáva kani' nú rá tee kúñá'nú koso' raa nuun' rá ñivi kúneí ini' raa Cristo, ya néé' raa ta ñuun' tñin Creta, sáni ntetíñú ni' no'ó. ⁶Rá tee vá, íyó kuvi raa tee ya ntuná' íyó tyikuatyí ñivi raa. Íyó kuvi re' yíí métú'ún ña'an ni ne kuvi' ña. Jee rá se'ya raa íyó ínú' ini' rává tu'un Cristo, jee nkúvi tyikuatyí ñivi rá se'ya raa, tyi ntu jiá'a sa'á rává, tyi ni ntu kújiáá' ini' rává. ⁷Tyi tee kúñá'nú ya kuatíñú Ndiosí' kumí re' rá ñivi kúneí ini' raa Cristo, saáva maaré' íyó kuvi re' ñin tee:

ya ntu kúvi tyikuatyí ñivi,

jín ya ntu jíani téyí ini',

jín ya ntu xeen' ini',

jín ya ntu jí'i ví'í nixi' jee ntu jíni,

jín ya ntu núkú tuntíxín,

jín ya ntu u'vi ini' xu'ún, ya ntu ní'in' ninu'un vá.

⁸Soo íyó kuvi re' ñin tee ya íyó mani' ini', ya ku'va re' ntí' ve'i kinoo ñivi jíka ityi,

jín ya ñúnúun' ya vá'a,

jín ya jíani kájí ini',
 jín ya jíka naa',
 jín ya sá'a sín re' maaré' ya nk'i re' nuun' ya nív'a
 sáni kuíni Ndiosí',

jín ya náke'en re' maaré'.

⁹Jee íyó kuiñi nì'in re' jín tu'un naa' ya kúvi kúnef ini'-ó sáni nxiné'én'-ó, sáva kuvi nasánef re' ini' rá ñivi jín tu'un naa' vá'a ya xiné'én' re'. Jee suni sáva kuvi natyu'un re' ityi naa' ñivi ya núní'in raa ká'an' raa siki' tu'un vá'a Ndiosí'.

¹⁰Tyi íyó kue'e' rá ñivi kújiáa' ini', jín ya ká'an' ka'a, jín ya xíná'ví. Jee su'va ví'í ka' sá'a rá ñivi ya xíné'én' raa ya íyó k'i-ó ñujiín' ñivi Israel jín ya íyó sa'a-ó costumbre rá ñivi ñuun' Israel, ya kátyí'-ó circuncidar.^a ¹¹Íyó kasi'-ó yu'ú rá ñivi ya sá'a su'va, tyi stíví raa ni'i ñivi sava rá ve'i. Tyi xíné'én' raa tu'un ya ntu íyó xiné'én' raa, sáva nì'in' raa xu'ún, ya nsá' ninu'un ní'in' raa maa. ¹²Su'va nkatyi' iin tee tu'va^b ya tá'an ñuun' Creta kúvi re', jee nkatyi' re': "Rá ñivi ñuun' Creta sukuáni kúvi ñivi tú'ún. Jee íyó raa kuéntá' kiti yúkú. Jee ne'í raa jee kúxí raa." ¹³Jee ya naa' ví ya nkatyi' re'. Saáva kuxeen' nì'in nú nuun' rá ñivi xíné'én' tu'un tú'ún, sáva nakunef naa' va'a ini' raa ya naa', ¹⁴jee sáva nsá'a raa kuéntá' rá kuentú' yana'an ya sátú'ún rá ñivi Israel, jee sáva nsá'a raa kuéntá' rá tu'un ya tátúní' kuatyí rá ñivi ni ya nákuñi' yátá raa nuun' tu'un naa'. ¹⁵Rá ñivi íyó ninu'un jíani ninu'un ini' raa jie'e' ntaká nantíñú. Soo rá ñivi má'á' ya ntu ínú' ini' raa tu'un náa', jee ntuná' jíani ninu'un ini' raa jie'e' ni iin nantíñú, tyi nú'ún má'á' antúní' raa jee ntu jíní' raa ya niso kuatyí siki' raa.^c ¹⁶Kátyí' raa ya maní' raa jín Ndiosí', soo jín tiñu sá'a raa, túvi ya jínítyi' raa re'.

Jee né'í nasíkuiti' sá'a raa,

jee jíáa ini' raa,

jee ni ntu kúvi sa'a raa ni iin na tiñu vá'a.

^a **1:10** Circuncisión kúvi iin ñujiín' ya sá'a ñivi Israel ya ke'ne' tiyu' raa ntí' yu'ú ñiin násí' xini' nuun' íí' yikikúñu tee jee síyo raa maa. Circuncisión kúvi seña ya niso raa nuun' yikikúñu raa ya stívi-i ya iin tee kúvi itiyiúkún' váji nuun' Israel jín ya kúvi raa ñivi Ndiosí', jín ya nsá'a Ndiosí' iin tratú' jín raa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'an ví'í. Jee ley vá kátyí' ya rá tee ya kúvi itiyiúkún' váji raa ne nuun' Israel íyó sa'a circuncidar raa rá se'ya yí' raa. Jee sá'a rá tee Israel su'va jín rá se'ya yí' raa ya uná' kivi' ya nkaku-u. ^b **1:12** Profeta: ya nkatyi' rá ñivi ñuun' Creta ya nka'an' re' tu'un ndiosí' ntu tékú' ya néñu'un raa. ^c **1:15** Áxí sanaan' kátyí' versículo 15 su'va: rá ñivi íyó ninu'un, jíní' raa ya ntaká nantíñú íyó ninu'un. Soo rá ñivi má'á' ya ntu ínú' ini' tu'un naa', jee jíani ini' raa, ya ni iin nantíñú ntu íyó ninu'un, tyi nú'ún má'á' antúní' raa, jee ntu jíní' raa ya niso kuatyí siki' raa.

Tu'un naa' vá'a Ndiosí' ya xiné'én'-ó

2 Soo no'ó, katyi' nú tu'un ya íyó sánikuá' kúvi tu'un naa' vá'a xiné'én'-ó. ²Xiné'én' nú rá tee ñá'nú, ya ntu jí'i ví'i jee ntu jíni ráa, jín ya ñá'nú ini' ráa, jín ya ku'un kájí ini' ráa, jín ya kuiñi naa' kutú ráa ya kúneí ini' ráa Cristo, jín ya kunuun' ráa rá ñivi jín Ndiosí', jín ya kuni'in ráa kuiñi ni'in ráa jín Jesús.

³Jee suni sukuán xiné'én' nú rá ña'an ñá'nú, ya kaka naa' ráña, ya kitíñú ráña nuun' Ndiosí', jín ya nkákuíyu'ú ráña, jín ya nsú máá tiñu jí'i sá'á ráña, jín ya xiné'én' ráña ya vá'a,

⁴sáva sikújia ráña ini' rá ña'an sútyí ka', ya kunuun' ráa rá yíí ráa, jín ya kunuun' ráa rá se'ya ráa, ⁵jín ya ku'un kájí ini' ráa, jín ya koo ninu'un ráa, jín ya kuneen kuéntá' ráa ve'i ráa, jín ya koo ñunkúún ini' ráa, jín ya kí'i ráa tyiji na'á yíí ráa,

sáva nkákuíyu'ú inka ñivi jie'e' Tu'un Ndiosí'.

⁶Suni sukuán xini'ví' nú ini' rá tee sútyí ka' ya kani kájí ini' ráa ⁷jín ntaká tiñu. Jee no'ó, sa'á nú tiñu vá'a sáva kuvi nú iin ityi vá'a kunikin' ráa. Ni xiné'én' nú jee koo naa' nú, jín ya koo ñá'nú ini' nú, ⁸jín ya ka'an' naa' va' a nú tu'un naa', ya ni iin ñivi nkúvi nataityi' maa, jee sáva kukanuun ñivi nún'in jín no'ó, tyi nkúvi ka'an' niva'a ráa kune'yá ráa yó.

⁹Xini'ví' nú ini' rá musú^a ya kí'i ráa na'á rá ito'o' ráa, jín ya sa'á va'a ráa ntaká tiñu ya sáni tá'án ini' rá ito'o' ráa, jín ya nníko yu'ú ráa nuun' rá ito'o' ráa, ¹⁰jín ya nsákuí'ná ráa, tyisa' kuvi ráa ñivi naa' sáva kuvi kuneí ini' ito'o' ráa maáráa jín ni'i ya sá'á ráa, sáva sukuán sikútú vii' ráa tu'un xiné'én'-ó jie'e' Ndiosí', ya sá'a-a ya nanitá'ví'-ó.

¹¹Tyi ntuvi nuun' ni'i ñivi ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' ñivi sáa ntají re' Cristo, ya nátava' re' ñivi nuun' kuatyí ráa xinánitá'ví' re' ráa.

¹²Jie'e' ya íyó máni' ini' re', jee su'va síkújia re' ini'-ó ya tyusává-ó maáo nuun' ityi níva'a ya ntu íyó sáni kuíni Ndiosí', jín nuun' ya níyo ini'-ó ya íyó sáni níyo ini' rá ñivi ñiví ya ntu tyí'i ráa maáráa na'á Ndiosí'. Jee su'va síkújia re' ini'-ó, ya tiempú' vitan kue'nu kájí-ó, jín ya kaka naa'-ó nuun' Ndiosí', jín ya kitíñú-ó nuun' ityi naa' sáni kuíni Ndiosí'.

^a 2:9 Esclavo ya nke'en ñivi

¹³Jee síkújia re' ini'-ó kue'nu-ó su'va ni nétu-ó kivi' ya níkó Jesucristo, ya na ka' netu' ka' kúvi-ó, ya íyó tūneí ini'-ó. Jee ne tuun' nasfkuiti' tūvi re' sáá níkó re', tyi Ndiosí' máá ñá'nú nuun' ni'i ví re', jee nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó xinánitá'ví' re' yó. ¹⁴Tyi njia'a re' maaré' ya kuvi' re' jie'e'-ó, sáva tyunáán nká'nú re' maaré' nuun' Ndiosí' jie'e'-ó, sáva nakani núne re' yó na'á ntaká nuun' ya niva'a. Jee nñasa'á noo ni'i kuiti' re' kuatyí níso ánima'-ó, sáva kuvi-ó ñivi maaré', sáva ku'un káñá ini'-ó sa'á-ó ya vá'a.

¹⁵Rá tu'un ya'á vá xiné'én' nú. Ka'an' ni'in nú jín ni'i tiñu níso nú, sáva xini'ví' nú ini' rá ñivi, jee nuxeen' nú nuun' ñivi ya sá'á niva'a. Koto jiá'nu niva'a nú, sáva ni iin ñivi nkunúityi' raa no'ó.

Nasa kue'nu rá ñivi kúneí ini' raa Cristo

3 Xinákú'un nú ini' rá ñivi kúneí ini' raa Cristo ya ki'i raa tyiji na'á rá tee tátúní' jín rá tee nísotíñú, ya kanjiá raa ráv'a,

jín ya koo káñá ini' raa sa'á raa ntaká tiñu vá'a,

²jín ya nkákuíyu'ú raa jie'e' ni iin ñivi,

jín ya nkántátú'ún raa,

tyisa' koo ñunkúún ini' raa,

jín ya koo mású' ini' raa jín ni'i ñivi.

³Tyi nékúvi sunisaá maáo nkuvi-ó ñivi naan',

jee nkujjiáá' ini'-ó,

jee maáo nika' ninu' ini' rá tu'un xíná'ví,

jee nyi'i-ó tyiji xintíín ké'ín ya níyo ini' jín xintíín ké'ín ya shi' ini',

jee niva'a ña'nu-ó,

jee niyo u'vi ini'-ó,

jee ntá'vi' ini' ñivi nne'yá raa yó,

jee ntá'vi' ini'-ó nne'yá-ó iin inka-ó.

⁴Soo Ndiosí', ya nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó síkaku re' yó, sáá nstúvi re' ya kúvá'a ini' re' né'yá re' yó, jín ya ñúnúun' re' ñivi, ⁵jee sikáku re' yó nsú jie'e' tiñu naa' nsa'á-ó ví-i, tyisa' sikáku re' yó tyi nkuná'ví ini' re' nne'yá re' yó. Jee nsikáku re' yó jie'e' ya Tatyí' Í' re' nñasánoo ánima'-ó, jee su'va nsa'á re' ya nñakaku jiáá tuku-ó, jín jie'e' ya nsama re' ini'-ó sáva nujiáá-ó. ⁶Tatyí' Í' vá ví ya ntaji Ndiosí' nuun'-ó jie'e' Jesucristo, ya nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó síkaku re' yó, jee ntu nñúkú'va ini' re' ntaji re' maá. ⁷Ntaji Ndiosí' maa sáva ni'in'-ó ta'vi' ya kuteku'-ó nñínkání jín re', ya íyó tūneí ini'-ó, tyi nsíyo re' kuatyí nsa'á-ó sáva ku'vayu'ú re' ya kinoo naa'-ó nuun' re', tyi íyó máni' ini' re' né'yá re' yó, ya ntu íyó ni'in'-ó maa.

⁸Tu'un ya'á ví máá naa' nijia. Jee kuíni ni', ya ítyí sanáa' ni'in nú rá tu'un ya'á nuun' rá ñivi kúneí ini' ráa Ndiosí', sáva kitíñú ráa sa'á ráa rá tiñu vá'a. Jee ya vá'a ví'í ví rá tu'un ya'á, jee íyótiñu-u nuun' rá ñivi.

⁹Soo tyusává nú nuun' tu'un naan' jie'e' kántátú'un ñivi,
jín nuun' tu'un ká'án' jie'e' nasa vaji rá jí'í-ó yana'án,
jín nuun' tuntíxín,
jín nuun' kántátú'un ñivi jie'e' tu'un ley njia'a Ndiosí' nuun' Israel,
tyi ntu íyótiñu rá tu'un vá, tyi tu'un sain ni ví. ¹⁰Retú íyó ñin ñivi ya núkú ya sasín-i rá ñanítá'án-ó ya yí'í ityi Cristo, stú'va maa ñin ítyí áxí ya uví' ítyí. Jee retú ntu sáma-a, tava' maa nuun' grupo vá k'i'in'-i.

¹¹Tyi jíní' nú ya ñivi su'va stíví-i maáa, jín ya sá'a-a kuatyí, jee maáa sá'a kini maáa.

Tu'un ya ntatúní' Pablo nuun' Tito

¹²Sáa táji ni' Artemas áxí Tíquico nuun' nú, jee sa'á fesá' k'i'in' ñama' nú kine'yá nú nu'u' ñuun' Nicópolis. Tyi ñani xini' ni' kuneé' ni' yukuán rá yoo' kúvíjin. ¹³Kuni'vi' ini' nú tyineí nú Zenas, tee nsukúa'a ley ya tyíneí-i rá ñivi, jín nuun' Apolos, sáva kuvi k'i'in' ráa nuun' k'i'in' ráa. Jee koto nú ráa ya jiniñú'ún ráa, sáva ntuná' kumani' nuun' ráa. ¹⁴Jee rá ñanítá'án-ó íyó kutu'va ráa kitíñú ráa sa'á ráa tiñu vá'a,^a sáva kituvi ráa jín rá ñivi jiniñú'ún ya kuteku' rává, jee sáva nkué'nu ka'á ráa.

Nuun' ni'i ntaji Pablo tu'un káva'a jee nikan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' jie'e' Tito

¹⁵Ntaká ñivi néé' jín ni' ya'á táji ráa ñin tu'un káva'a nuun' nú. Ku'va xá ñin tu'un káva'a nuun' rá ñivi nuún kúneí ini' ráa Cristo, ya ñúnúun' ránu'u'.

Ná ka' koo maní' ini' Ndiosí' ka' kune'yá re' ntaká ráno'ó. Su'va koo. Amén.

^a 3:14 Sanaan' kátyí'-i: satíñú va'a ráa.

Tutu' ntee Pablo nuun' Filemón

Tée Pablo tu'un káva'a nuun' Filemón

1 Maání', Pablo, ya yí'í nì' vekaa jie'e' yítíñú nì' nuun' Jesús ya nísotíñú re' ya kúvi máá Cristo, ya ñani Ndiosí' sáva tatúní' nuun' nì'i, jee nu'u' jín ñani'-ó^a Timoteo tájí rán' tutu' ya'á nuun' no'ó, Filemón, ya ñúnúun' rán' xá, jín ya tá'án sátíñú nú jín ránu'u' nuun' tiñu Cristo. ²Jee tájí rán' tu'un káva'a nuun' no'ó jín nuun' ku'va-ó^b Apia jín nuun' Arquipo, ya tá'án sátíñú yí'í re' jín ránu'u' nuun' tiñu Jesús kuéntá' tá'án iin soldado kántá'án, jee tájí rán' tu'un káva'a nuun' rá ñivi ya kúneí ini' raa Cristo ya nútútú ini' ve'i nú. ³Ná ka' koo maní' ini' Tátá'-ó Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús, ya nísotíñú re' kúvi re' Cristo, kune'yá raa ráno'ó jín ya kune' ñunkúún rán sa'á raa.

Ñúnúun' Filemón ñivi jee kúneí ini' re' Cristo

⁴Sáá ká'án' nì' jín Ndiosí' jee ká'án' nì' jie'e' no'ó jee sukuáni jí'a nì' ya kúta'vi' nì' nuun' Ndiosí' nì', ⁵tyi nteso'o nì' tu'un jie'e' naja kúneí ini' nú Ito'o'-ó Jesús jín ya ñúnúun' nú ntáká rá ñivi ya nsásíín Ndiosí' sáva kì'i raa nuun' re'. ⁶Jee néé' ñunkúún nú jín ñivi ya suni tá'án kúneí ini' nkaa raa Jesús, jee jie'e' íyó nú su'va jíkán' nì' nuun' Ndiosí' ya kene ya kuká'nú ini' rá ñivi Ndiosí' ntáká ya vá'a nì'in'-ó jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo. ⁷Tyi kúsí' nasíkuiti' ini' áníma' nì', ñani', jee núneí ini' nì' jie'e' ñúnúun' nú rá ñanitá'án-ó, tyi nxinúvá'a nú ini' áníma' rá ñivi ya nkusíín raa yí'í raa nuun' Cristo.

Jíkán' tá'ví' Pablo Onésimo

⁸Saáva táji Cristo ya kuvi ka'an' neí ini' nì' tatúní' nì' no'ó ya íyó sa'á nú. ⁹Soo jie'e' ñúnúun' tá'án-ó, jee ká'vi ini' nì' va'a ka' jíkán' tá'ví' nì' iin tu'un kakuatyí nuun' nú. Jee nu'u', Pablo, ya kúvi nì' iin jí' jee suni vitan yí'í nì' vekaa jie'e' tiñu Jesús ya kúvi Cristo, ¹⁰jíkán' tá'ví' nì' nuun' nú jie'e' Onésimo, ya suvivá nkenta kúvi kuéntá' iin se'ya nì'

---

^a 1:1 Ntu kúvi Timoteo ñani' niñi' raa. Kátyí' raa ya kúvi re' ñani' raa tyi suni maaré' kúneí ini' re' Jesús. Jee kátyí' Ndiosí' ya nì'i rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús kúvi raa se'ya re', jee kúvi raa tá'án ve'i re'. ^b 1:2 Ntu kúvi Apia ku'va niñi' raa. Kátyí' raa ya kúvi ña ku'va raa tyi suni maáña kúneí ini' ña Jesús. Jee kátyí' Ndiosí' ya nì'i rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús kúvi raa se'ya re', jee kúvi raa tá'án ve'i re'.

tyi nkaníjiá re' ntiin re' tu'un vá'a Jesús ya kátyí' ni' jee kuéntá' nkaku re' jee nkenta ni' kúvi ni' tátá' re' ni néé' ni' ini' vekaa. ¹¹ Sáa tiempú' yata', jee maaré' nkuví re' iin musú' sátiñú sain ya ntu níyotiñu re' nuun' no'ó, soo vitan jee íyótiñu re' nuun' nu'u' jín nuun' no'ó. ¹² Jee nátyuutyí tuku ni' maa nuun' no'ó. Jee natiin maa ya ñúnúun' ni' maa ne ánima' ni'. ¹³ Jee nkuini ni' ya kinoo re' jín nu'u' ya'á, sáva nuun' nú tyíneí re' nu'u' ya jiniñú'ún ni' ni yí'í ni' vekaa jie'e' kátyítu'ún ni' tu'un vá'a jie'e' Cristo. ¹⁴ Soo ntuví kuíni ni' sa'á ni' ni iin tiñu, retú ntuví tájiyu'ú nú nuun' ni' ya sa'á ni' maa, sáva ntu sa'á nú maa jie'e' tétuvi ni' no'ó sa'á nú maa, tyisa' sa'á nú maa jie'e' kuíni maánú sa'á nú maa.

¹⁵ Sanaan' nkusiín Onésimo nuun' nú yaku' ni tiempú' sáva kuneé' re' níinkání jín no'ó. ¹⁶ Jee kuneé' re' jín no'ó, soo nsú kuatyí kuéntá' iin musú' ké'en ñivi, tyisa' siki' ka' kúvi re' ka' nsú ká' iin musú' ké'en ñivi, tyi kúvi re' ñani'-ó ya ñúnúun'-ó, jee ñúnúun' ví'í ni' maa, soo sa' ví'í ká' kunuun' nú maa, jie'e' kúvi re' iin ñivi jín jie'e' yí'í re' nuun' Ito'o'-ó.

¹⁷ Saáva ya íyó mani' nú ya kúvi-ó tá'an yí'í-ó nuun' Cristo, jee nakuatá'ví nú re' kuéntá' nákuatá'ví nú nu'u'. ¹⁸ Jee retú íyó ne ni iin ya nivá'a ya nsa'á re' jín no'ó, áxí retú ná kúvi ya táyá'vi re' nuun' nú, nake'en maa nuun' maání'. ¹⁹ Nu'u', Pablo, téé ni' rá tu'un ya'á jín na'á maání' sáva stúvi ya náá' ya maání' tyunáán maa. Jee ntu jiniñú'ún ni' naxinákú'un ni' ini' nú ya no'ó táyá'vi maánú nuun' ni' [tyi ntaji ni' tu'un vá'a Jesús nuun' nú jee nni'in' nú ya natava' re' no'ó nuun' kuatyí nú nsikáku re' no'ó].

²⁰ Saáva no'ó ñani', maá náá' nijia ya tává' ni' ya vá'a nuun' no'ó jie'e' yí'í-ó nuun' Ito'o'-ó. Jee náxinúvá'a nú ini' ánima' ni' jie'e' yí'í-ó xintíin Cristo. ²¹ Téé ni' tu'un ya'á tyi ne yutyí kúká'nú ini' ni' no'ó ya kaníjiá nú, tyi jíní' ni' ya ne sa'á nú ka' nsú ká' kua' jíkán' ni' nuun' nú.

²² Jee suni métú tiempú' sa'á tú'va nú nuun' kuneé' ni', tyi íyó tñeí ini' ni' jee nétu ni' ya naxiníko Ndiosí' tu'un jíkán' tá'ví' rán jee sa'á re' ya kuajiane'yá ni' ráno'ó.

Tukáva'a

²³ Táji Epafra tukáva'a nuun' nú, jee maaré' tá'an yí'í re' jín ni' ini' vekaa jie'e' yítíñú re' nuun' Cristo Jesús, ²⁴ jee suni táji tukáva'a Marcos, Aristarco, Demas jín Lucas, ya tá'an sátiñú nkáá ráa jín nu'u' nuun' Cristo.

²⁵ Na ka' koo maní' ini' Ito'o'-o Jesús, ya kúvi re' Cristo, kune'yá re' ráno'ó. Amén. Su'va koo.

Tu'un jie'e' Jesús ya ntee iin tee nuun' rá ñivi hebreo

Njia'a Ndiosí' tu'un re' nuun' Se'ya re' sákatyi'-i

1 Tyi ne tiempú' yana'án jee kue'e' nuun' ñatíñú Ndiosí' nka'an' re' jín kue'e' ítyí nka'an' Ndiosí' jín rá jíí'-ó yana'án, tyi njia'a re' tu'un re' sákatyi' rá tee nñakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. ² Soo rá kivi' nuun' ní'i ya'á, ñatíñú re' Se'ya re' sáva ka'an' re' jín-ó. Jee maá Se'ya re' ví ya ñani re' sáva natyi'i re' xintíin maáa ntaká ya íyó. Jee jín maá Se'ya re' nsá'á re' ya ñakoo ñivi. ³ Jee ne tuun' maá Se'ya re' vii' kúñá'nú-u mákua kúñá'nú re', tyi nuún náku-u ini' re', tyi iin ni kuvi ni núvi' ráa. Jee tu'un ká'án' Se'ya re' niso fuersá' íí' jee jín tu'un tátúní' Se'ya re' íyó kutú' ní'i ya íyó. Jee sáa nkuvi nñasánoo-o yó nuun' kuatyí-ó jie'e' ya nsá'á-a, jee nñakunee'-e ityi kuá'á nuun' néé' re' kúñá'nú re' tátúní' re' ne antiví súkún.

**Jee Se'ya Ndiosí' ví ya kúñá'nú nasíkuiti' ka'
nsú ká' rá najiá'á' íí' Ndiosí'**

⁴ Jee nuñá'nú nasíkuiti' ka' Se'ya re' nsú ká' ntaká rá najiá'á' íí' re', tyi nni'in'-i ta'vi' ya kúvi-i Se'ya Ndiosí' ya niso-o tiñu ñá'nú ka' nsú ká' tiñu niso ráa. ⁵ Tyi ni nsá' nkatyi' Ndiosí' nuun' ni iin rá najiá'á' íí' re' [sáni nkatyi' re' nuun' Se'ya re']:

Suvinú kúvi Se'ya ni'.

Vitan nsá'á ni' ya nkenta kúvi ni' Táa' nú.

Jee suni ni ntuví nkátyí' re' jie'e' ni iin ráa:

Nu'u' kuvi ni' Tátá' nuun' re',

jee maaré' kuvi re' Se'ya nuun' ni'.

⁶ Jee inka ítyí, sáa ntají Ndiosí' métú'ún Se'ya maaré' nkiji-i ini' ñivi ya'á, jee nkatyi' re':

Ntaká rá najiá'á' íí' kuneñu'un ráa Se'ya ni'.

Nkatyi' Ndiosí'. ⁷ Soo Tu'un Ndiosí' kátyí'-i jie'e' rá najiá'á' íí' re':

Sá'á Ndiosí' rá najiá'á' íí' re' kuéntá' ni'in yí'í tatyí' vjin,

jee nsá'á re' ráa íyó fuersá' ráa kuéntá' ita' ñu'un' sáva

jiátíñú re' ráa sá'á ráa tiñu re'.

⁸ Soo tu'un nkatyi' Ndiosí' jie'e' Se'ya re':

No'ó, Ndiosí', tátúní' nú nñnkání.

Jee rá tiñu tátúní' nú kúvi maá tiñu naa'.

⁹Ñúnúun' nú mani tiñu naa' sáni kuíni Ndiosí',

jee jíní' u'vì' nú né'yá nú rá tiñu nívá'a sá'á ñivi jiáá' ini'.

Jee saáva nu'u', ya kúvi nì' Ndiosí' nú, nyoso' nì' aceite no'ó,

sáva ñani nì' no'ó sáva kuniso nú tiñu ñá'nú ka' nsú ká' rá

inka ya jí'ín raa sátíñú nuun' nì',

jee jie'e' vá kúsí' ví'í ini' nú.

¹⁰Jee suni nkatyi' Ndiosí' nuun' Se'ya re':

No'ó, ya kúvi Ito'o', jee ne xí'nañú'ún nsa'á nú ya ñakoo ñiví ya'á.

Jee xintíín nú ví súkún.

¹¹Soo rá yukuán kinaan'-a, soo no'ó tyi nínkání íyó nú,

jee ntáká rá yukuán kenta kutú'ú raa kuéntá' kútú'ú iin sa'ma.

¹²Jee naxtuví' nú rá yukuán kuéntá' iin sa'ma níji,

jee sama nú raa kuéntá' iin sa'ma.

Soo no'ó tyi ntuví sama nú tyi nuún ni kúvi nú nínkání,

jee nsá' ni'í rá kuiya' tékú' nú.

¹³Jee ni nsá' nkatyi' Ndiosí' nuun' ni iin rá najiá'á'

í' re' [sáni nkatyi' re' nuun' Se'ya re']:

Kunee' ityi kuá'á nì' nuun' tatúní' nú jín nì',

jee kunee' nú yukuán nekua' kunei nì' jín rá ñivi jíní'

u'vì' né'yá raa no'ó,

kakín' nì' raa tyiji jie'e' nú kuéntá' teyu'.

¹⁴Tyi ntáká rá najiá'á' í' Ndiosí', jee sùka' ntuví íyó yikikúñu raa, soo jiátíñú re' raa kúvi raa musú' re' sá'á raa tiñu re', tyi tyúityí re' raa sáva tyinei raa ntáká rá ñivi ya ni'in' rává ta'vì' ya nanitá'ví' rává.

Kunenuun'-ó ka' jie'e' tu'un Se'ya Ndiosí'

2 Jee saáva, íyó kunenuun'-ó sa' ví'í ká' tu'un Se'ya re' ya nteso'o-ó, sáva ntu nusín-ó nuun' tu'un vá. ²Tyi ñatíñú Ndiosí' rá najiá'á' í' re' sáva katyitu'ún raa tu'un re', jee tu'un naa' nkuvi-i ya ni'in' rá ñivi nno'o raa tunó'ó sáni íyó naa' ya ni'in' raa su'va, jie'e' ntáká tiñu nsa'á raa ya njí'a raa nuun' tu'un vá, jín ya ntuví nkánjía raa tu'un vá. ³Jee nuun' niyo sukuán, jee maáórán, çnasa ka' vá sa'á-ó jee kaku-ó nuun' tunó'ó vá, retú ntu nenuun'-ó tyu'un ini'-ó jie'e' tu'un máá ñá'nú ká' jie'e' ya nasa natava' Jesús yó nuun' kuatyí-ó sikáku re' yó rúja? Tyi xí'na ka' nkatyitu'ún máá Ito'o'-ó Jesús tu'un ya'á, jee kuíre rá tee ya nteso'o maa, jee nñastúvi raa ya naá' jie'e' tu'un ya'á nuun'-órán ⁴Jee stúvi máá Ndiosí' ya naá' ví tu'un vá. Tyi nsa'á re' ya sa'á rá tee vá rá seña, jín tiñu ñá'nú ya tíví xíní'-ó, jín ké'ín nuun' anasí, ya stúvi ya naá' ví tu'un vá. Jee suni ntaji re' Tatyí' Í' re' nuun' ta iin iin-órán, sáva sa'á-a ya kuvi sa'á-ó sín sín tiñu re', sánikua' kuíni maaré'.

**Nkenta Cristo ñin nuún kúvi re' jín ñivi
sáva kenta kúvi sava rá ñivi ñani' re'**

⁵Tyi nsú xintíin rá najiá'á' íí' Ndiosí' nnatyi'i re' ñiví jiáá ya kiji tiempú' ityinúún', jie'e' ya kátyí' rání' ya'á. [Tyisa' xintíin Se'ya re' nnatyi'i re' maa.] ⁶Tyisa' stúvi David ya naá' jie'e' vá, tyi níso nuun' Tutu' Íí' ñin nuun' ya kátyí' David nuun' Ndiosí':

¿Na ñivi ñá'nú kúvi rá ñivi ñiví ya'á ya ñú'ún ini' nú ráa?

Jee, ¿na ñivi ñá'nú kúvi tata' ñivi ya nani'vi' ini' nú jie'e' ráa?

⁷Tyi nxinúun nú yaku' ntí' ka' kúñá'nú ráa nsú ká'

kúñá'nú rá najiá'á' íí' nú.

Soo nxináa nú ráa nuñá'nú ráa jee nakuatá'ví nú ráa.

[Jee ñani' nú ráa sáva kunisotíinú ráa nuun' ntáká rá nantíinú ya nsa'á nú.]

⁸Tyi ntáká ya íyó nnatyi'i nú maa xintíin ráa.

Jee saáva, jie'e' ya kuayó nnatyi'i Ndiosí' xintíin ráa, jee ni ntuná' nxínóo re' ka' ya ntuví yí'í xintíin ráa. Sú íyó sukuán soo vitan ntiá'an kune'ya-ó ya ntáká ya íyó ki'i xintíin ráa. ⁹Soo vitan jee jíní'-ó ya ñin tee nnuun-u ntí' ka' kuñá'nú yaku' ka' nsú ká' kúñá'nú rá najiá'á' íí' re' yaku' ni tiempú'. Jee kúvi tee vá Jesús. Soo vitan jee naxináa Ndiosí' re' kúñá'nú ví'í re', jín ya ni'i kuiti' nakuatá'ví ráa re', jie'e' ya nno'o re' ya ní'i' re', sáva kuvi' re' jie'e' ntáká ñivi jie'e' íyó máni' ini' Ndiosí' né'ya-a yó.

¹⁰Tyi ntáká ya íyó kúvi-i nantíinú Ndiosí', jee suni maaré' nsa'á maa. Tyi kuíni re' kunaka re' kue'e' ví'í ñivi kuvi ráa se'ya re' kivi ráa na'á re' kuñá'nú ráa jín re'. Jee saáva, íyó vá'a ya nsa'á Ndiosí' kuno'o Jesús sáva sa'á tú'va re' maa sáva sikúnkuvi-i tiñu ñá'nú ya kuvi natava'-a ñivi nuun' kuayti ráa sikáku-u ráa. ¹¹Tyi Jesús ya nása'á sín re' rá ñivi sáva ki'i ráa nuun' Tátá' re', jee rá ñivi vá ya nása'á sín re', jee núví' ráa ñin ni nuun' Tátá' vaji ráa jín re'. Jee saáva ntu kúkanuun re' ká'án' re' ñani' re' jín ku'va re' ráa. ¹²Tyi nuun' Tutu' Íí' níso tu'un nkatyi' re' nuun' Tátá' re':

Katyitu'ún ni' jie'e' nú nuun' rá ñani' ni' jín ku'va ni'

[ya yí'í ráa nuun' nú],

jee nteñu nuun' nútútú ráa kata ni' yaa' ya nákuetú'ún

ni' ya kúñá'nú nú.

¹³Jee kátyí' tuku re':

Nu'u' kunei' ini' ni' Ndiosí'.

Jee tukuni kátyí' re':

Ya'á íyó ni' jín rá se'ya Ndiosí' ya ntaji re' nuun' ni', nkatyi' Jesús.

¹⁴Saáva rá se'ya vá jee ñivi yikikúñu ví ráa, jee suni sukuán nuún nkuvi maá Jesús tyi suni ñivi yikikúñu ví re' ranika', sáva nkuvi ni'i' re' jie'e'-ó, sáva kunei' re' nuun' kui'na' kúñá'nú ya níso fuersá' ya kínóo

ñivi jín kuatyí raa jee jí'í' raa jee ntu nánitá'ví' raa. ¹⁵ Jee nsa'á Jesús sukuán, sáva nakani núne re' rá ñivi vá ya nínkání tiempú' tékú' raa jee nyí'í' raa xintín ya yú'ví raa kuvi' raa. ¹⁶ Tyi maá náá' nijia ya ntu tyíneí re' rá najiá'á' íí' re', tyisa' tyíneí re' rá itiyiúkún' Abraham. ¹⁷ Jee saáva niniñú'ún re' nkenta nkuvi re' kuéntá' mákua íyó kuiti' rá ñani' re', sáva nkenta nkuvi re' iin sutu' kúñá'nú nasíkuiti', ya ná'ví ini' re' né'yá re' raa, jee síkúnkuvi naa' re' tiñu Ndiosí', sáva nsoko' re' maaré' sáva síyo re' kuatyí rá ñivi. ¹⁸ Tyi suni nno'o re' jín tu'un xíníyo ini', jee saáva kuvi tyineí re' rá ñivi ya íyó tu'un xíníyo ini' jín raa.

Kúñá'nú ka' Jesús nsú ká' Moisés

3 Jee saáva, ráno'ó ñanítá'án, ya nsa'á síñ Ndiosí' ráno'ó sáva kí'í' rán nuun' re', jín ya jí'ín rán nkana re' ráno'ó ne súkún nuun' néé' re', jee saáva íyó tiin kuéntá' va'a rán jie'e' [Cristo] Jesús ya níso re' tiñu apóstol ya ntyuítí Ndiosí' ntaji re' Tu'un Ndiosí' nuun'-ó, jee sumi kúvi re' sutu' kúñá'nú nuun'-ó, jie'e' tu'un re' ya jiá'ayu'ú-ó ya kúneí ini'-ó re'. ² Tyi síkúnkuvi naa' Jesús ntáká tiñu nuun' Ndiosí', ya ñani re' maa sa'á-a tiñu vá, kuéntá' kuá' nsíkúnkuvi naa' Moisés tiñu nuun' ni'í' rá ñivi ya nkatyi' Ndiosí' ya kúvi raa ñivi ve'i re'. ³ Tyi Jesús nni'in' re' ya vii' kúñá'nú re' ka' nsú ká' kúñá'nú Moisés, kuéntá' kuá' kúñá'nú ka' iin tee sá'á ve'i nsú ká' maá ve'i. ⁴ Tyi ntáká ve'i jee íyó ñivi nsa'á maa, soo maá Ndiosí' ví ya nsa'á ntáká ya íyó. ⁵ Jee Moisés nsíkúnkuvi naa' nijia re' ntáká tiñu Ndiosí' ya nkuvi re' musú' ya nneen kuéntá' re' ni'í' ñivi ve'i Ndiosí'. Jee tiñu nsa'á Moisés ví ya nstúvi ya naá' jie'e' tu'un ya katyi' Ndiosí' tiempú' kiji. ⁶ Soo Cristo, kúvi re' Se'ya Ndiosí', jee síkúnkuvi naa' re' ntáká tiñu ya yósó' re' nuun' rá ñivi ve'i Ndiosí', ya suvi kúvi maórán, retú íñí ni'in-ó níkin' kutú-ó kúneí ini'-ó re' ne kenta nuun' ní'í' tékú'-ó, jín ya kúsí' ví'í' ini'-ó jie'e' ya íyó tñeí ini'-ó ya kuneé'-ó jín Ndiosí'.

Nájiáví rá ñivi Ndiosí'

⁷ Jee saáva tyu'un ini' rán kuéntá' kuá' nkatyi' Tatyí' íí' Ndiosí' Tu'un níso nuun' Tutu' íí':

Retú vitan tésó'o rán tu'un ká'án' Ndiosí',

⁸ jee koto kúní'in ini' ánima' rán,

kuéntá' nkuni'in ini' rá jí'í' rán yana'án rá kivi' ya jíkanuun

ráa nuun' ñu'ún sain,

jee nkujíáá' ini' ráa nuun' Ndiosí' jee ñitotúní' ráa

retú ká'nú íyó ini' re'.

⁹ Tyi yukuán rá jí'í' rán yana'án nsíkúvi ráa ini' nu'u'

tyi ñitotúní' ráa ini' nu'u',

súnika' jíní' ráa ntáká tiñu nsa'á nì' nuun' ráa uvixiko (40) kuiya'.

¹⁰ Jee saáva nkítì' ini' nì' nne'yá nì' rá ñivi tiempú' yukuán.

Jee nkatyi' nì': “Sukuáni kújíká ánima' ráa nuun' ityi vá'a nì', tyi ntu íyó mani' ráa nuun' ityi nì'.”

¹¹ Jee saáva nkítì' ini' nì' nne'yá nì' ráa,

jee nsa'á naa' nì' nuun' tu'un ntyisóyu'ú nì' ya:

“Ni nsá' nì'in' ráa kivi ráa nuun' najiaví ráa sa'á nì'.”

¹² Jee ráno'ó ñanitá'an, kumí rán maarán ya ni ñin tá'an rán koto ñú'ún niva'a ini' ánima'-a ya ntu ínú' ini'-i Tu'un Ndiosí' sáva ntu kúsín-i nuun' Ndiosí' tékú'. ¹³ Tyisa' nasa'á neí rán ini' ñin inka rá tá'an rán vitan nteen', vitan ni íyó ka' tiempú', sáva ni ñin rán ntu nuni'in ánima'-a nuun' Ndiosí', sáva ntu xiná'ví kuatyí yí'f ini' ánima'-a maa. ¹⁴ Tyi niyo tñeí ini'-ó ne tiempú' xí'nañú'ún ya kátyí' tu'un naa'. Jee retú koo kutú tñeí ini'-ó sukuán nekuá' kenta nuun' ní'i tékú'-ó, jee sukuán kenta-ó kuneé' nká'nú-ó jín Cristo.

¹⁵ Tyi sukuán kátyí' nuun' Tutu' Íí':

Retú vitan tésó'o rán tu'un ká'an' Ndiosí',

jee koto kúní'in ini' ánima' rán kuéntá' nkuni'in ini' rá jí' rán yana'an sáá nkujiáá' ini' ráa nuun' Ndiosí'.

¹⁶ Jee, ¿né ñin kúvi rá ñivi ya nteso'o Tu'un Ndiosí' jee nkujiáá' ini' ráa nuun' Ndiosí' rúja? ¿Á nsú suviráa kúvi ntáká rá ñivi Israel ya nkene ráa xintíin ñuun' Egipto sáá yósó' Moisés nuun' ráa rúja?

¹⁷ Jee, ¿né ñin kúvi rá ñivi ya nkítì' ini' Ndiosí' nne'yá re' ráa uvixiko (40) kuiya' rúja? ¿Á nsú suviráa kúvi rá ñivi nsa'á ráa kuatyí jee nì'i' ráa ne nuun' ñu'ún sáin rúja? ¹⁸ Jee, ¿né ñin nuun' rá ñivi nsa'á naa' Ndiosí' tu'un ntyisóyu'ú re' ya nsá' nì'in' ráa kivi ráa nuun' ñu'ún nuun' sa'á re' ya najiaví ráa rúja? Suviráa kúvi rá ñivi ya ntu nkanjíja ráa re'. ¹⁹ Jee sukuán jee jíní'-ó ya rá ñivi vá ntu nkúvi kivi ráa nuun' ñu'ún nuun' najiaví ráa sa'á Ndiosí' tyi ntuví nínú' ini' ráa re'.

4 Jee saáva, vitan íyó-ó ka' jín tu'un ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya nì'in'-ó kivi-ó na'á re' nuun' nì'in'-ó najiaví-ó sa'á re'. Jee íyó ku'un yú'ví ini' rán kumí rán maarán sáva nkóo ni ñin rán ya sanáa' Ndiosí' jie'e' ñivi vá ya nsá' nì'in'-i kivi-i nuun' najiaví-i sa'á re'. ² Tyi suni nuun' maáo ranika' nkatyitu'ún jie'e' tu'un vá'a kuéntá' kuá' nkatyi' maa nuun' rá ñivi vá ne yana'an. Soo ntu nní'in' tñnú tu'un vá nuun' ráa súka' nteso'o ráa maa, tyi maaráa ya nteso'o ráa maa, jee ntuví nínú' ini' ráa maa. ³ Soo maáo ya jínú' ini'-ó tu'un re', jee maáo vá ní'in'-ó kivi-ó nuun' nájiaví-ó sá'á re' sáni nnajiaví re', kuéntá' kuá' nkatyi' re':

Jee saáva nkítì' ini' nì' nne'yá nì' ráa,

jee nsa'á naa' nì' nuun' tu'un ntyisóyu'ú nì' ya:

“Ni nsá' ku'va kuiti' nì' kivi ráa nuun' ñu'ún nuun' kuneé'

ráa najiaví ráa sa'á nì'.”

Soo nsijínu re' tiñu nsa'á re' nesá nsijínu re' sa'á re' ya kikoo ñiví. ⁴Tyi íyó iin nuun' kátyi' Tutu' Íí' Ndiosí' jie'e' kivi' uxá':

Nnajiaví Ndiosí' sáá nsijínu re' ntáká tiñu nsa'á re'
sáá nsa'á re' ñiví ya'á.

⁵Jee tukuni kátyi' nuun' Tutu' Íí' Ndiosí':

Ni nsá' ku'va kuiti' ni' kivi ráa nuun' ñu'ún nuun' kunee'
ráa najiaví ráa sa'á ni'.

⁶Soo íyó ii' ka' kivi sava rá ñivi nuun' najiaví ráa sa'á re'. Jee rá ñivi vá tiempú' yana'án nteku'ún jie'e' tu'un vá'a re' jee ntu nni'in' ráa kivi ráa nuun'-u, tyi ntuví nkánijíá ráa. ⁷Jee saáva tukuni nánikó Ndiosí' jíani re' inka ka' kivi' ya kivi kivi ñivi nuun' najiaví ráa sa'á re', tiempú' vitan. Tyi sáá ya njia'a ví'í tiempú', jee njia'a Ndiosí' tu'un nuun' David sákatyi'-i nuun' Tutu' Íí', jee nkatyí' Ndiosí':

Retú vitan tésó'o rán tu'un ká'án' Ndiosí',
jee koto kúni'in ini' ánima' rán.

⁸Tyi retán' Josué nsikivi re' rá ñivi Israel vá nuun' najiaví ráa sáni nnajiaví Ndiosí', nékúvi, jee ntuví íyó nanikó tuku Ndiosí' ka'an' re' jie'e' inka ka' kivi' ya kivi kivi rá ñivi najiaví ráa sa'á Ndiosí'. ⁹Jee saáva íyó tú'va ii' ka' ya najiaví rá ñivi Ndiosí' kuéntá' kuá' nnajiaví re' kivi' uxá'. ¹⁰Tyi ñivi ya nkivi nuun' nájiaví-i sáni nnajiaví Ndiosí', jee suni nájiaví-i nuun' tiñu sá'á-a, kuéntá' kuá' nnajiaví Ndiosí' nuun' tiñu re' sáá nsa'á re' ñiví. ¹¹Saáva íyó nunasí-ó kivi-ó nuun' najiaví-ó sáni nnajiaví re', sáva ni iin-ó ntu kininkava-a sa'á-a kuá' nsa'á rá ñivi vá ya ntu nkanijíá ráa.

¹²Tyi Tu'un Ndiosí' suni tékú'-u tyi ni'in yí-i xá jee sátínú'-u ini'-ó. Tyi Tu'un Ndiosí' kúvi kuéntá' iin yutyi' espada xeen', soo xeen' nasfikuiti' ka' kúvi tu'un re' nsú ká' kuá' xeen' ntáká rá yutyi' espada ya xeen' ni núví' íyó ityi yu'ú, tyi suni kivi tu'un re' ne nuun' kúnú ini'-ó sáva stúvi kájí-i nasa íyó antúni'-ó jín ánima'-ó, kuéntá' kivi yutyi' espada ne nuun' kúnú sáva sasín-i ne nuun' ñútá'án rá yiki-ó jín rá miki yiki-ó. Jee jíé'né' naa' tu'un re' antúni'-ó jín rá kuíni ánima'-ó sa'á-ó. ¹³Jee ni ntuné íyó ni iin ya nsa'á Ndiosí' ya ntu túvi nijin' nuun' re', tyisa' ni'i kuiti' núne ráa nuun' re' tyi túvi nijin'-i né'yá maaré', ya nuun' re' naku'va-ó kuéntá' ni'i ya sá'á-ó.

Jesús kúvi maá sutu' ñá'nú ka'

¹⁴Íyó jín-ó iin sutu' kúñá'nú ka' ya nnaa re' súkún nuun' néé' Ndiosí'. Jesús ví sutu' vá, ya kúvi re' Se'ya Ndiosí'. Saáva íyó kuiñi ni'in-ó jín tu'un njia'ayu'ú-ó ya jínú' ini'-ó. ¹⁵Tyi maá sutu' kúñá'nú ya íyó jín-ó, jee ntu kúvi re' iin sutu' ya ntu kúvi kuná'ví ini' re' kune'yá re' yó jie'e' ya táyá' ini'-ó, tyi suni ne maaré' niyo tu'un xíníyo ini' jín re' ntáká

nuun' kuéntá' kuá' maáo ranika'. Soo ni iin kuatyí ntu nsá'á re'. ¹⁶ Saáva ne yutyí kuká'nú ini'-ó natu'va-ó nuun' teyu' Ndiosí' nuun' tátúní' re' jee ka'an'-ó jín re' ya íyó máni' ini' re' né'yá re' yó, sáva ni'in'-ó ya kuná'ví ini' re' yó jín ya íyó máni' ini' re' tyinei re' yó sáá jiniñú'ún-ó maa.

5 Tyi ta iin rá sutu' kúñá'nú, jee nkaji Ndiosí' re' nteñu rá ñivi, jee ñani Ndiosí' re' sáva sikúnkuvi re' rá tiñu nuun' Ndiosí' jie'e' ya vá'a rá ñivi, sáva soko' re' nuun' Ndiosí' rá nantíñú jín rá sana' jie'e' rá kuatyí rá ñivi. ² Jee sutu' vá kuvi koo mású' ini' re' jín rá ñivi ntu jiáku'un ini' ráa Tu'un Ndiosí' jín ya kújíká ráa nuun' tu'un vá, tyi suni ne maá sutu' vá táyá' ini' re' kuéntá' rá ñivi vá. ³ Jee jie'e' vá saáva suni íyó soko' re' sana' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí re', kuéntá' kuá' jie'e' kuatyí rá ñivi.

⁴ Jee ni iin tee ntu kúvi sá'á-a maáa iin sutu' kúñá'nú, ntu kúvi sáñá'nú-u maáa su'va. Tyisa' iin tee ya kána maá Ndiosí' ni'in'-i ya kuvi-i sutu' kúñá'nú, kuéntá' kuá' nkana Ndiosí' Aarón sáva kuvi re' sutu' kúñá'nú. ⁵ Jee sunisaá Cristo nika', tyi nsú maaré' nsá'á re' maaré' kuñá'nú re' sáva kuvi re' sutu' kúñá'nú ka', tyisa' maá Ndiosí' nsáñá'nú re' maa tyi nkatyi' re' nuun'-u:

Suvinú kúvi Se'ya ni'.

Vitan nsá'á ni' ya nkenta kúvi ni' Táá' nú.

⁶ Jee inka nuun' suni tukuni nkatyi' Ndiosí' nuun' Tutu' Íí':

No'ó, ñíñkání kúvi nú sutu',

kuéntá' kuá' nkuvi sutu' Melquisedec.

⁷ Jee rá kivi' kúvi Cristo tee ñuné'yú' sáá nnee' re' ini' ñivi ya'á, jee nikan' tá'ví' re' nka'an' kuatyí re' ne jiáku ini' re' nkanajín re' nna'yu' ntenúun' re' nuun' Ndiosí' ya niso-o fuersá' sikáku-u re' ya kuvi' re' nékúvi. Jee saáva ntiin kuéntá' Ndiosí' maa jie'e' ya ñuyú'ví ini' re' né'yá re' Ndiosí'. ⁸ Jee saáva asúnika' kúvi re' Se'ya Ndiosí' [ya nkanjía re' maa], jee jie'e' tunó'ó nno'o re' saájee nkutu'va re' nasa kúvi tu'un kanjía. ⁹ Jee sáá niyo tu'va re' sukuán, jee nkenta kúvi re' ne nuun' váji ya nene ñivi nuun' kuatyí ráa jee sikáku re' ñíñkání ntáká rá ñivi ya kánjía ráa re'. ¹⁰ Jee ñani Ndiosí' re' ya kuvi re' sutu' maa kúñá'nú ví'í ka', kuéntá' kuá' nkuvi sutu' Melquisedec.

Iyo kúvi xinóo-ó tu'un kúneí ini'-ó Ndiosí'

¹¹ Íyó ví'í ka' na jie'e' ka'an'-ó jie'e' ntáká tu'un ya'á. Soo víjí nakatyí' va'a ni' maa nuun' ráno'ó, tyi jie'e' ya kuéé nkenta tyú'un ini' rán maa. ¹² Tyi ya vaji kué'e' ví'í tiempú' ya jíní' rán Tu'un Ndiosí', jee mestrú' ya kúvi rán réa' sukuán ví-i. Soo ni ntuví, tyisa' jiniñú'ún rán ya tukuni naxiné'én' iin ñivi ráno'ó rá tu'un yánká ya xí'nañú'ún xiné'én' rán' jie'e' Tu'un Ndiosí'. Tyi nkenta kúvi rán kuéntá' iin ntyíkn ya jiniñú'ún ii'-i xukui nsú ká' neyu. ¹³ Tyi ntáká

rá ñivi ya kuéntá' títi ii'-i xukui, ya ni ntu jǵjia ini'-i nuun' Tu'un Ndiosí', tyi kúvi ñivi vá kuéntá' ñin ntyíkin. Jee sá'á Tu'un Ndiosí' ya kinoo naa' ñivi nuun' re'. ¹⁴Tyisa' rá ñivi jíjia ini' ráa nuun' Tu'un Ndiosí' jee kuéntá' yáji' ráa neyu, tyi súkuá'a ráa kue'nu naa' ráa, sáva koo tu'va ráa kaji ánima' ráa jie'e' ya vá'a jín ya nivá'a.

6 Jee saáva siá'a-ó ya tukuni naku tuku-ó ka' jie'e' tu'un Cristo ya nkutu'va-ó ne xí'nañú'ún. Tyisa' nake'en-ó kǵ'in'-ó ityinúún'-ó, sáva kenta-ó kuvi-ó ñivi jíjia ini' jín tu'un re'. Sáva ntu tukuni nánikó yátá-ó ka'an'-ó jie'e' rá tiñu ñá'nú ya ya jíní'-ó ne xí'nañú'ún, sú kuéntá' jie'e' ya:

nakani ini'-ó xinoo-ó rá kuatyí sá'á-ó ya xínáán'-a yó,

jín suni jie'e' ya kunei ini'-ó Ndiosí',

²jín suni jie'e' tu'un xín'één' rán' jie'e' ya jíánuté,

jín jie'e' tiñu ya tyisó-ó na'á-ó xini' ñivi,

jín jie'e' ya nateku' ii' rá ñiyi,

jín jie'e' ya sijíta Ndiosí' ñivi ñínkání jie'e' kuatyí ráa.

³Jee sukuán nake'en-ó kǵ'in'-ó ityinúún'-ó, retú taji Ndiosí'.

⁴Tyi íyó rá ñivi ya ré nkuvi nstuún' Ndiosí' antúni'

ráa ya ñaku'un ini' ráa tu'un re',

jín ya ña'nu ráa nuun' ta'vi' ya jíá'a Ndiosí' ya néé' antiví,

jín ya ñi'in' ráa sátíñú Tatyí' Í' Ndiosí' ini' ráa,

⁵jín ya ña'nu ráa nuun' tu'un vá'a Ndiosí',

jín ya ña'nu ráa nuun' rá tiñu ñá'nú sá'á re' jín fesá'

í' re' tiempú' kiji.

⁶Jee retú kusín ráa xinoo ráa Tu'un Ndiosí', jee ni nsá' kúvi ka' naxinǵi tuku-ó ráa nakani ini' ráa sáva kunikin' ráa Ndiosí'. Tyi ya sukuán jee kuéntá' maáráa náka'ni' tuku ráa Se'ya Ndiosí' nuun' kurúsi'. Jee jíá'a ráa tunkánuun re' nutyítú. ⁷Tyi [suni rá ñivi ya tǵin ráa Tu'un Ndiosí' kúvi ráa kuéntá'] kúvi ñu'un ya jí'i-i ntesávi, ya kue'e' ítyí kúun saví' nuun'-u. Jee sá'á Ndiosí' ya netu' kúvi ñu'un vá retú kéne tata' sá'á nuun'-u ya íyótiñu nuun' rá ñivi ya sátíñú nuun'-u. ⁸Soo retú kéne yukú' ne'én jín yukú' iñu nuun' ñu'ún vá, yukuán jee ntúná' tiñu kuiti'-i, jee vakuyatin tyisónínu Ndiosí' maa jee kiji ya kenta kayu'-u.

Ya íyó tuneí ini'-ó sá'á-a ya kuiñi ñi'in-ó

⁹Soo ráno'ó ñanítá'án, ya ñúnúun' ñi', jee súka' sukuán ká'án' rání' jín rán, soo ne yutyí kúká'nú ini' rání' ya koo va'a ka' jín ráno'ó kútá'án-a jín ya nátava' Ndiosí' ráno'ó nuun' kuatyí rán sikáku re' ráno'ó. ¹⁰Tyi naa' kúvi Ndiosí', jee ntu náán' ini' re' rá tiñu sá'á rán nuun' re', jín ya ñúnúun' rán re'. Jee sukuán nstúvi rán ya ñúnúun' rán re' jie'e' ntyineí rán rá ñivi re', ya nsásín re' sáva ki'i ráa nuun' re'. Jee sukuán sá'á ii' rán ne ntañú'ún. ¹¹Soo ñúkúvi ini' rání' ya

sumi sukuán ku'un káñá ini' ta iin iin rán, ne kenta jinu tékú' rán, sáva ni'i noo kinoo kutú ini' rán ya íyó tuneí ini'-órán ya taji Ndiosí' nuun'-ó ya ntyisóyu'ú re'. ¹²Jee sáva ntu kenta kukakan ini' rán, tyisa nuún sa'á rán mákua sá'á rá ñivi ya ní'in' raa ta'vi' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' jie'e' kúneí ini' raa Jesús jín suni ká'nú íyó ini' raa.

¹³Tyi sáa ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' Abraham, jee nsanáa' re' nuun' tu'un kátyí' re' nuun' súví maaré' ya naá' kúvi-i, tyi ntuví íyó inka ka' máá kúñá'nú ka' nsú ká' maaré'. ¹⁴Jee nkatyi' re': "Máá náá' nijia ya sa'á ni' ya netu' nasíkuiti' kuvi no'ó jee sa'á ni' ya nukue'e' nasíkuiti' rá itiyiúkún' kene raa ne nuun' nú." ¹⁵Jee saájee ká'nú niyo ini' Abraham jee nni'in' re' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' re'.

¹⁶Tyi sáa sánáa' rá ñivi nuun' tu'un ká'án' raa, jee sánáa' raa nuun' súví iin ya ñá'nú ka' nsú ká' maáraa. Jee sukuán sánáa' raa nuun' tu'un nátú'ún raa, jee sukuán kúnáa' ini' raa jie'e' tunká'án' raa, jee su'va síjínu raa nuun' kántá'án' tú'un raa. ¹⁷Jee saáva rá ñivi ya ni'in' ta'vi' ntyisóyu'ú re', ntántúni' nkuini ví'í Ndiosí' nstúvi re' nuun' raa ya nsá' sama re' ya ñú'ún ini' re' ku'va re' ta'vi' vá nuun' raa, jee saáva nsanáa' re' nuun' tu'un kátyí' re' sáva naán' nijia ya ni'in' raa maa. ¹⁸Jee saájee íyó uvi' tu'un nkatyi' re' vá ya ni ntuné kúvi sama-a, tyi ntu kuvi katú'ún Ndiosí'. Saáva nsanáa' re' sukuán sáva nuneí téyí ini' maáórán ya numíji'í' nnatu'va-ó nuun' re' nama re' yó, sáva ni'in'-ó tuneí ini'-ó ya ni'in'-ó ta'vi' taji re' nuun'-ó. ¹⁹Jee jie'e' ya íyó tuneí ini'-ó ya sikúnkuvi re' vá, sá'a-a ya íyó kutú ánima'-ó xintíin re', kuéntá' kuá' kínóo kutú barkú' sá'á gantyú' véi, ya naní ancla, ya tyí'i tyiji nute. Tyi íyó tuneí ini'-ó kivi-ó nuun' néé' Ndiosí', kuéntá' nkivi sutu' kúñá'nú yata' sa'ma ya nnintakaa ini' veñu'un ká'nú í' nuun' niyo xika Ndiosí'. ²⁰Tyi xí'na nkivi Jesús antiví nuun' íyó xika Ndiosí' jie'e'-ó, jee nine re' iin ityi nuun' kivi-ó. Jee su'va kuéntá' nkivi re' yata' sa'ma, tyi nkenta Jesús kúvi re' iin sutu' máá kúñá'nú ka' níinkáni, kuéntá' mákua nkuvi sutu' Melquisedec.

**Kúvi Jesús sutu' máá kúñá'nú ka'
kuéntá' mákua nkuvi sutu' Melquisedec**

7 Jee Melquisedec ya'á, nkuvi re' tee nísotíñú ya ntatúni' ñuun' Salem, jee suni nkuvi re' sutu' nuun' Ndiosí' máá kúñá'nú nasíkuiti' ka'. Jee ñata'an' re' Abraham sáa nnikó-o ya ñakantá'án-a sáa nkuneí-i ñakin-i yata' rá tee tátúni' vá. Jee nikan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' ya sa'á-a ya netu' ka' kuvi Abraham. ²Saájee njia'a Abraham nuun' Melquisedec ni uji' ni uji' ta sientú' ntaká nuun' ya ní'in' re' sáa nkuneí re' nkantá'án re'. Jee xí'nañú'ún, súví Melquisedec kuíni katyi' "tee nísotíñú ya naa' sá'á re' tiñú", jee suni naní re' tee tátúni' nuun' Salem,

ya kuíni katyi' "tee tátúní' ya sá'á ya kune'e' ñunkúún". ³ Tyi ntúná' ká'án' Tutu' Íí' jie'e' tátá' re', ni jie'e' náná' re', ni jie'e' tata' itiyúkún' re', ni jín jie'e' sáá nkaku re', ni jín jie'e' sáá ni'í' re'. Jee suni su'va kúnkunuún íyó jín jie'e' Se'ya Ndiosí', ya kúvi re' sutu' nínkání.

⁴ Soo íyó kani va'a ini'-ó jie'e' naja ka' vá nkuñá'nú Melquisedec, ya ne maá tátá' jíí'-ó Abraham, jee njia'a re' nuun'-u ni ují' ni ují' ta sientú' rá ní'in' re' sáá nkantá'án re'. ⁵ Jee sava rá tee kúvi itiyúkún' tata' nkene nuun' Leví nni'in' ráa kúvi ráa sutu'. Jee ntátúní' Ndiosí' nuun' ráa ya tñn ráa ni ují' ni ují' ta sientú' ntáká nuun' nantíñú nuun' rá ñivi ñuun' ráa ya jiá'a rává nuun' ráa kuéntá' kua' tátúní' tu'un ley ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés yana'án, asúnika' ñanítá'án ráa kuvi rává ya suni ñn ni kúvi ráa se'ya itiyúkún' ya kéne ráa jín rává ne nuun' Abraham. ⁶ Soo súnika' Melquisedec, ntu kúvi re' itiyúkún' váji nuun' Leví, jee suni njia'a Abraham nuun' re' ni ují' ni ují' ta sientú' ntáká nuun' nantíñú. Jee nikan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' ya na ka' netu' ka' kuvi Abraham. Asúnika' Abraham ví tee ya ntyísóyu'ú Ndiosí' nuun'-u ya ku'va re' ya vá'a nuun'-u. ⁷ Tyi ntúné íyó na jie'e' kantátú'un-ó ya ñn tee kúñá'nú ka' ví ya jíkán' tá'ví' nuun' Ndiosí' ya na ka' netu' ka' kuvi ñn tee núun ka'. ⁸ Jee jie'e' rá sutu' ya'á, tñn ráa rá ni ují' ni ují' ta sientú' ntáká nuun' rá nantíñú ya jiá'a rá ñivi nuun' ráa, asúnika' suni jí'í' ráa ranika'. Soo kátyí' nuun' Tutu' Íí' jie'e' inka sutu' ya tékú'-u. ⁹ Jee kuvi katyi'-ó ya suni njia'a Leví ni ují' ni ují' ta sientú' ntáká nuun' rá nantíñú nuun' Melquisedec ne sáá njia'a Abraham maa nuun' Melquisedec, sú Leví vá ví ya ntñn ni ují' ni ují' ta sientú' ntáká nuun' rá nantíñú ya njia'a rá ñivi nuun'-u. ¹⁰ Tyi Leví kúvi se'ya itiyúkún' ya nkene re' ne nuun' Abraham, súka' ne ntiá'an ka' kaku re' jee kuéntá' nyí'í re' yíki'kúñu Abraham ne sáá tiempú' ñáta'an' Melquisedec Abraham.

¹¹ Tyi nuun' tata' váji ityinúún' Leví nkiji rá tee ya nniso re' tñnu sutu'. Jee néen kuéntá' rá sutu' vá tu'un ley Ndiosí' ya nni'in' rá ñivi nación Israel. Jee ntu nkúvi sa'á rá sutu' Leví kinoo naa' rá ñivi ya níkin' ley vá. Tyi retán' nkuvi sa'á-a vá jee, ¿nakui tyi íyó nakuññi' inka ka' sutu' kua' nkuvi sutu' Melquisedec, nsú ká' kua' kúvi sutu' tata' Aarón? ¹² Tyi ya nsama né ñn vá kuvi sutu' jee suni níni íyó sama ley. ¹³ Tyi jie'e' Ito'o'-ó Jesús ví ya kátyí' nuun' Tutu' Íí' sukuán, tyi nkene Jesús inka ka' itiyúkún' tata' sñn nuun' kéne rá sutu' nuun' rá ñivi Israel. Jee ni ñn sutu' ntiá'an kene nuun' itiyúkún' tata' nkene Jesús. ¹⁴ Tyi jíní' va'a-ó ya nuun' tata' Judá, nkaku Ito'o'-ó Jesús. Jee Moisés nka'an' re' jie'e' rá sutu' vá soo ni ntúná' nká'án' Moisés jie'e' ya kene ñn sutu' nuun' tata' itiyúkún' nkene nuun' Judá.

¹⁵ Jee jín ya'á, jee sa' ví'í ká' túvi káji jíní'-ó ya Jesús nnakuññi' re' kúvi re' inka nuun' sutu', kuéntá' kua' nkuvi sutu' Melquisedec.

¹⁶ Jee nsá' nkenta Jesús kúvi re' sutu' jie'e' ley ya tátúní'-i ya íyó

kene ñin sutu' nuun' métú'ún ityiyúkún' Leví. Tyisa' kúvi re' sutu' jie'e' níso re' fuersá' íí' ní'in ya kuteku' re' níínkání jee ni nsá' kuvi' re'. ¹⁷Tyi kátyí' Ndiosí' nuun' Tutu' Íí' jie'e' Jesús:

No'ó, níínkání kúvi nú sutu',

kuéntá' kuá' nkuvi sutu' Melquisedec.

¹⁸Saáva nsijíta tu'un ya ntatúní' ley yana'án tyi táyá'-a jee ntu íyótiñu-u. ¹⁹Tyi ntuná' nsá'á ley Moisés ya kinoo naa' ñivi nuun' Ndiosí'. Soo vitan nkenta nñi'in'-ó ya koo tuneí ini'-ó ya vá'a ka' ya kinoo naa'-ó nuun' re', tyi jie'e' vá natu'va-ó nuun' Ndiosí'.

²⁰Tyi nsanáa' Ndiosí' nuun' tu'un nkatyi' re' ya Jesús kúvi-i sutu' nuun'-ó. Jee ntuví nsanáa' Ndiosí' nuun' tu'un nkatyi' re' sáá ñani re' rá inka tee kuvi ráa sutu'. ²¹Soo nsanáa' Ndiosí' nuun' tu'un nkatyi' re' sáá ñani re' Jesús kuvi re' sutu', tyi sukuán nkatyi' re' nuun' Tutu' Íí':

Nsanáa' Ito'o'-ó nuun' tu'un nkatyi' re' jee ni ntu

níkó ini' re' jie'e'-e:

“No'ó, níínkání kúvi nú sutu',

[kuéntá' kuá' nkuvi sutu' Melquisedec].”

²²Jee jie'e' vá, jee nkenta kúvi Jesús ya sá'á re' ya kúikutú ñin tratú' vá'a ka' nsú ká' tratú' ley yana'án. ²³Tyi rá inka ka' rá sutu' kue'e' ví'í ráa niyo, tyi jie'e' ni ka' jí'í' ráa jee ñasi'-i ya kuiñi ráa ya kuvi ráa sutu' níínkání. ²⁴Soo tékú' Jesús níínkání, saáva kúvi re' sutu' níínkání ya ni ntu sáma re'. ²⁵Jee rá ñivi ya jiánatu'va ráa nuun' Ndiosí' jie'e' Cristo, jee saáva kávií kuiti' kuvi natava' Jesús ráa nuun' kuatyí ráa, jee sikáku re' xinánitá'ví' re' níínkání ráa, tyi tékú' re' níínkání, sáva yítuvi re' náma re' ráa nuun' Ndiosí'.

²⁶Jee saáva, Jesús kúvi nijia re' sutu' maá kúñá'nú nasíkuítí' ka' sáni jíniñú'ún-ó. Tyi ii' ví'í re', tyi ni ntuví kuatyí re', jee íyó noo re', jee íyó sñín re' nuun' rá ñivi íyó kuatyí, jee nkenta kúñá'nú nasíkuítí' re' ne nuun' súkún nasíkuítí' ka' antiví. ²⁷Jee ntu jíniñú'ún re' sa'á re' ta kivi' kuá' nsá'á rá inka ka' rá sutu' kúñá'nú yana'án, ya xí'nañú'ún ka' jiá'ní' ráa sana' sókó' ráa jie'e' kuatyí maáráa, jee kuíre sókó' ráa jie'e' kuatyí rá ñivi ranika' ta kivi'. Tyisa' métú'ún ñin ítyíni nsoko' re' maáré' nuun' ntáká tiempú' jie'e' kuatyí-ó sáá ni'í' re'. ²⁸Tyi jiáni ley Moisés rá tee táyá' kuvi ráa sutu' kúñá'nú. Soo ityinúun' ka', jee nsanáa' Ndiosí' nuun' tu'un ká'án' re', ya ñani re' Se'ya re' kuvi-i sutu' kúñá'nú, ya íyó tu'va níínkání nsá'á Ndiosí' sáva kuvi-i sutu' kúñá'nú.

Níso Jesús tiñu ñujiín' jie'e' tratú' jiáá

8 Jee saáva ya ná'nú nasíkuítí' ka' kúvi jie'e' rá tu'un ya kátyí' rání' kúvi ya íyó ñin sutu' kúñá'nú-ó, sáni nkatyi' rán', ya maáré' ví ya ñakunee' re' ityi kuá'á teyu' nuun' néé' Ndiosí' kúñá'nú tátúní'-i ne

antiví. ²Jee kúvi re' sutu' ya yítíñú re' nuun' Ndiosí' jie'e'-ó ne antiví, nuun' kúvi nuun' íí' nasíkuiti', ya kúvi nijia maá ve'i íí' ya nsa'á maá Ito'o'-ó Ndiosí', jee nsú ñivi nsa'á maa. ³Tyi ntáká sutu' kúná'nú jíani Ndiosí' ráa sáva soko' ráa nuun' re' rá nantíñú jín rá sana' jíá'ní' ráa. Jee jie'e' saáva Jesús suni niniñú'ún re' ya soko' re', tyi maaré' kúvi sutu' vá.

⁴Soo retán' íyó ii' re' ka' ini' ñiví ya'á, jee ni ntuné kúvi re' sutu' retán' sukuán, jee suni níní íyó ii' ka' rá sutu' ya sókó' ii' ráa ka' nantíñú kuéntá' kuá' tátúní' ley Moisés yana'án. ⁵Tyi rá sutu' vá jee rá tiñu sá'á ráa kúvi tiñu kuéntá' xine'ñu', tyi xiné'én'-e jie'e' ya naá' nijia ya íyó ini' antiví, sù ntu íyó máá maáa. Tyi kúvi-i kuéntá' kuá' nxtú'va yatyi' Ndiosí' Moisés sáá sukuán kijié'é re' kani re' ve'i sayo íí' nuun' nneñu'un rá ñivi Ndiosí', jee nkatyi' Ndiosí': “Nito koo nú, jee nasa'á nú ntáká kuiti' rá nantíñú sánikuá' íyó kuiti' rá nantíñú nini' nú ya nxiné'én' nì' nuun' nú ne xini' yuku.” ⁶Soo vitan jee sutu'-ó ya kúvi Cristo nni'in' re' tiñu máá ñá'nú nasíkuiti' ka' nsú ká' rá tiñu nsa'á rá sutu' vá. Jee suni sukuán niso re' tiñu ñujiín' jie'e' tratú' jíáá ya kúvi va'a nasíkuiti' ka' nsú ká' tratú' tú'ú. Jee suni ñakin' Ndiosí' tratú' jíáá vá jie'e' rá tiñu vá'a nasíkuiti' ka' ntyisóyu'ú re' ya sa'á re' maa.

⁷Tyi tratú' xí'nañú'ún, jee retán' nsa'á-a ya kunaan' va'a ni'i tiñu, jee ntuné jíiniñú'ún ne níní koo tratú' uví', nékúvi. ⁸Soo nini' Ndiosí' ya ntuví nkínóo naa' rá ñivi yana'án sukuán, jee nkatyi' re', kátyí' nuun' Tutu' Íí':

Kátyí' Ito'o' yó Ndiosí':

“Kiji rá kivi' ya nakakin' nì' iin tratú' jíáá jín rá ñivi ñuun' Israel jín rá ñivi Judá.

⁹Jee ntu kúvi-i kuéntá' kuá' maá tratú' nsa'á nì' jín rá jíí' ráa yana'án,

kivi' kuéntá' ntiin nì' na'á ráa jee ntava' nì' ráa nuun' ñuun' Egipto.

Tyi jie'e' ya ntu nsíkúnkuví naa' ráa nuun' tratú' nì',

jee saáva nkuiyo nì' nuun' ráa”,

kátyí' Ito'o'-ó Ndiosí'.

¹⁰“Jee saáva su'va koo tratú' ya sa'á nì' jín rá ñivi ñuun' Israel, ne retú nkenta rá kivi' yukuán”,

kátyí' Ito'o'-ó.

“Tyu'un nì' ley nì' ini' antúní' ráa.

Jee suni tyu'un nì' maa ini' ráa

kuéntá' tee nì' maa ini' áníma' ráa.

Jee kuvi nì' Ndiosí' ráa

jee kuvi ráa ñivi nì'.

¹¹Jee ni iin ntuná' kuniñú'ún-u ya xiné'én'-e ñanité'án-a ni tá'án-a jee nsá' katyi'-i:

Kuni' va'a nú ini' Ito'o'-ó.

Tyi ntáká ráa kuni' va'a ini' nì',

ne rá lúlí jín ne rá ñá'nú ka'.

¹²Tyi kuneká'nú ini' ni' jie'e' rá tiñu nivá'a nsa'á raa.

Jee ni nsá' naku'un ini' ni' ka' jie'e' rá kuatyí nsa'á raa."

¹³Jee sáá ká'án' Ndiosí' jie'e' iin tratú' jiáá, jee yukuán kúvi ya nkatyi' re' ya tratú' tú'ú ví tratú' xí'nañú'ún, jee iin ya nkutú'ú jee kútú'ú-u ka', tyi sané' íyó kinaan'-a.

Ve'i íí' ini' ñiví ya'á xiné'én'-e nasa íyó ve'i íí' íyó antiví

9 Saájee tratú' xí'nañú'ún vá ntatúní'-i naja kuneñu'un rá ñivi Ndiosí', jín naja koo ve'i íí' nasíkuiti' ini' ñiví ya'á. ²Tyi nsa'á stákoos ve'i íí' sa'ma su'va: ini' ve'i xí'nañú'ún, naní Nuun' Íí', jee yukuán niñi kantilerú' jín mesa, nuun' yósó' ixtatílá' íí'. ³Jee nninta iin sa'ma ya tyúmá'ñu maa. Jee yata' sa'ma uví' vá, yukuán nkuvi inka ka' ini'-i, nuun' naní Nuun' Íí' Nasíkuiti' Ka'. ⁴Jee yukuán niñi iin altar oro nuun' káyú' sujie íí', jee suni niñi kajún' yatun' nuun' ñú'ún tratú' ley, jee maa oro ñano'on' kuáiyó yata' yatun' vá. Jee suni ini'-i nñu'un iin kisi oro ya nñu'un maná ini'-i ya kúvi ixtatílá' nkinkuun súkún, jee suni ini' yatun' vá nñu'un karútí' Aarón ya nnene na'á yuku', jee suni nñu'un rá tukúnú yuu' tiáxín ya nniso rá tu'un tratú'. ⁵Jee yata' yu'ú yatun' vá nyoso' ñuné'yú' kaa, naní querubine, ya stúvi raa ya néé' xika Ndiosí' kúñá'nú yukuán. Jee jín tyiyo' raa ñasi' kátí-i yata' yu'ú yatun' vá. Jee yukuán ví nuun' néká'nú ini' jie'e' rá kuatyí. Soo jie'e' rá nantíñú ya'á jee ntu kúvi ka'an' kávií jie'e'-e vitan.

⁶Jee sáá ya íyó stákoos ntáká rá nantíñú vá, jee yítá'an yítá'an kivi rá sutu' ini' nuun' xí'nañú'ún ini' ve'i íí' sa'ma, sáva sikúnkuvi raa rá tiñu íyó sa'á raa nuun' Ndiosí'. ⁷Soo ini' nuun' kúvi ya uví' vá Nuun' Íí' Nasíkuiti' Ka', yukuán kivi kuatyí métú'ún kuiti' sutu' kúñá'nú ka' ini'-i iin ni ítyí ya kuiya'. Soo suni ntu kúvi kivi-i retú ntu ína'á-a niñi' sana', sáva soko'-o vá nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí maáa jín suni jie'e' kuatyí sá'á rá ñivi sú ntu jíní' raa ya nsa'á raa maa. ⁸Jee jín yukuán stúvi Tatyí' Íí' Ndiosí' nuun'-ó ya ni íyó ii' ini' nuun' xí'nañú'ún ini' ve'i sa'ma vá, jee ntiá'an kunune ityi ya kuvi kivi ñivi ini' Nuun' Íí' Nasíkuiti' Ka'.

⁹Tyi jie'e' ntáká rá ya'á xiné'én'-e nuun'-ó naja kúvi tiempú' vitan. Tyi sókó' ñivi nantíñú jín sana' nuun' Ndiosí', soo rá nantíñú jín rá sana' ya sókó' maa nuun' Ndiosí' yukuán jee ntu kúvi kuiti' sa'á-a ya kinoo noo ánima' ñivi ya néñu'un Ndiosí' sukuán jee saáva ntu kenta kuni' raa ya ntu niso raa kuatyí. ¹⁰Tyi ntáká rá tiñu yukuán, jee kuatyí kuiti' kúvi-i tu'un ya tátúní'-i naja sa'á-ó jín yikikúñu-ó. Tyi tátúní'-i jie'e' ya yájí', jín ya jí'i, jín jie'e' naja nasa'á noo-ó yikikúñu-ó. Jee ñakin' Ndiosí' tiñu vá nekua' tiempú' nasa'á jiáá ñaa' re' ni'i.

¹¹Soo vitan jee ya nkiji Cristo, jee maaré' ví sutu' kúñá'nú nasíkuiti' ka' ya nísotíñú re' rá tiñu vá'a ya váji vitan ya táji Ndiosí'. Jee yítíñú

re' nuun' kúvi nuun' íí' nasíkuiti' íyó ne antiví, nuun' kúná'nú-u ka' jín va'a nasíkuiti' ka' nsú ka' ve'i íí' yana'án. Jee ntu nsa'á ñivi maa, tyi ntu íyó-o ini' ñivi ya'á. ¹²Tyisa' Cristo jee nkivi re' Nuun' Íí' Nasíkuiti' Ka' ya íyó antiví, soo nsú jín sáva soko' re' niñi' rá tyuvátú' lúlí jín rá tyelu yíí, tyisa' jín sáva soko' re' niñi' maaré' jie'e' ya ní'i' re'. Jee nkivi re' yukuán métú'ún iin ni ítyí nuun' ntáká tiempú'. Jee sukuán ntyunáán nká'nú re' nuun' Ndiosí' jie'e' kuatyí-ó sáva ni'in' re' ya nakuiñi' núne-ó nuun' kuatyí-ó níinkáni. ¹³Tyi niñi' rá toro jín rá tyuvátú' lúlí, jín rá yaa' rá tyelu ya nkayu' nuun' altar,^a jee nxinává' yává sutu' maa nuun' rá ñivi ya ntu íyó ninu'un ráa sáva sa'á re' ya kitíñú ráa nuun' Ndiosí' sáva kuvi kuneñu'un ráa Ndiosí'. Jee sukuán sá'á re' ya nunoo yikikúñu ráa nuun' Ndiosí'. ¹⁴Retú sukuán kúvi, soo sa' ví'í ká' nasánoo niñi' Cristo ánima'-ó, tyi ntu niso Cristo kuatyí, jee Tatyí' Íí' ya íyó níinkáni jee njia'a-a fuersá' íí' nuun' re' sáva kuvi' re' soko' re' maaré' nuun' Ndiosí'. Jee sukuán násánoo niñi' Cristo ánima'-ó, sáva kuni'-ó ya ntu niso-ó ka' kuatyí, jín ya ntu yí'í-ó ka' nuun' rá tiñu sá'á ya kuvi'-ó nuun' Ndiosí', jín sáva kitíñú-ó nuun' Ndiosí' tékú'.

¹⁵Saáva, niso re' tiñu ñujiín' jie'e' tratú' jiáá ya yátíñu re' nuun' Ndiosí' jín nuun' ñivi. Tyi ni'i' re' sáva tyunáán nká'nú re' nuun' Ndiosí' sáva nakani núne re' rá ñivi nuun' kuatyí nsa'á rá ñivi sáa nyí'i ráa tyiji tratú' xí'nañú'ún, sáva rá ñivi ya nkana Ndiosí' ni'in' ráa ta'vi' ya koo níinkáni, ya yukuán vá ntyisóyu'ú re'.

¹⁶Tyi nuun' íyó iin tutu' ya sá'á iin ñivi ya jiá'a ya naá' jie'e' ya kínóo nijia ta'vi' ya xinóo ñivi vá, jee íyó stúvi ya naá' nijia ya ní'i' ñivi xí' tutu' vá sáva kootiñu tutu' vá. ¹⁷Tyi tutu' vá, jee íyótíñu-u nekua' retú ni'i' ñivi xí' tutu' vá, soo ni ntuná' tiñu-u retú ni tékú' ii' ka' ñivi xí' tutu' vá ya nsa'á maa. ¹⁸Saáva tratú' ya niyo xí'nañú'ún vá jee suni niniñú'ún-u ñakava-a jie'e' niñi' rá sana' ña'ni' ráa. ¹⁹Tyi sáa nkuvi nkatyitu'ún Moisés nuun' ntáká rá ñivi jie'e' ntáká rá tiñu ya ntatúní' ley. Jee kuíre, ntiin re' niñi' tyelu, jín niñi' lítú, jín nute, jín katyí' lantyi kué'é jín suni iin na'á yuku' naní hisopo, jee ntyunáji re' maa nuun' niñi' vá jee nxinává' yává re' niñi' vá yata' tutu' niso ley vá jín suni nuun' ntáká rá ñivi vá. ²⁰Jee nkatyí' re': "Ya'á kúvi niñi' ya jiákava kutú' tratú' ya ntatúní' Ndiosí' nuun' rán." ²¹Jee suni nxinává' yává Moisés niñi' ini' ve'i sa'ma nuun' íí' ví'í vá, jee suni sukuán nxinává' yává re' niñi' nuun' ntáká rá nantíñu ya jiátíñu ráa sáa néñu'un ráa Ndiosí' yukuán. ²²Sánikua' tátúní' ley ya yatin ni'i' rá nantíñu yukuán íyó xinává' yává niñi' nuun' ráa sáva nonoo ráa, tyi retú ntu jiáti niñi', jee nsá' kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuatyí.

^a 9:13 Altar ví iin ito nuun' nteñu'un' rá sutu' sana' sáva soko' ráa maa nuun' Ndiosí'. Niñi' altar ityinúun' ve'i sayo íí'.

Nsoko' Cristo maaré' sáva siíyo re' kuatyí-ó

²³ Jee saáva, níní niniñú'ún nsoko' rá sana' vá sáva nonoo ntáká rá nantíñú vá sukuán. Jee xíné'én' rá nantíñú vá jie'e' rá íyó antiví. Soo máá maá ntáká ya íyó antiví jee jiniñú'ún-u nonoo jín niñi' Cristo ya nsoko' re' ya kúvi ya vá'a ví'í ka'. ²⁴ Tyi Cristo ntuví nkívi re' nuun' í' ví'í ini' ve'í í' nuun' nsa'á jín na'á rá ñivi, tyi yukuán jee kuatyí vá xíné'én'-e naja kútúni' sáá íyó nuun' í' nijia nasíkuiti' ka' ya íyó antiví. Tyisa' nkívi nijia re' ne máá maá antiví sáva íñi re' ityinúun' Ndiosí' yítuvi re' ya kúvi ya vá'a jie'e'-ó vitan. ²⁵ Jee nkívi re' antiví soo nsú sáva soko' re' maaré' kue'e' ítyí, kuéntá' kuá' sá'á rá sutu' kúñá'nú sáá kivi ráa ta kuiya' ta kuiya' Nuun' Í' Ví'í sókó' ráa niñi' rá sana'. ²⁶ Tyi retán' sukuán nkuvi, soo jiniñú'ún ya kue'e' ítyí kuno'o re' kuvi' re' ne sáá nkajie'é ñakoo ñivi jín ne vitan réa' sukuán. Soo ntuví tyi vitan ya kúvi tiempú' kuáni' ya'á jee nkiji re' sáva nsoko' re' maaré' iin ni ítyí ya kúvi nínkáni sáva siíyo re' kuatyí. ²⁷ Jee sukuán kuéntá' kuá' saá íyó vaji ya níní kuvi' rá ñivi iin ni ítyí, jee kuíre suni kiji tiñu ya ke'ne' Ndiosí' kuatyí. ²⁸ Jee suni sukuán Cristo iin ni ítyí nsoko' re' maaré' ni'i' re' sáva nsííyo re' kuatyí rá ñivi kue'e'. Jee niji tuku re' ya uví' ítyí, soo nsú ká' sáva soko' tuku re' maaré' jie'e' kuatyí, tyisa' kiji re' sáva xinánitá'v' re' rá ñivi ya nétu kuvi ini' ráa re'.

10 Tyi tu'un ley Moisés kuvi-i kuéntá' iin xine'ñu' ya xíné'én'-e ya vá'a ya kiji jín Cristo, soo ntu sá'á-a mákua sá'á nijia re'. Tyi ni nsá' kúvi sa'á ley vá ya kinoo naa' rá ñivi jie'e' ya sukuáni yítá'án ta kuiya' ta kuiya' sókó' rá ñivi sana' ya kúyatin ráa nuun' Ndiosí' néñu'un ráa re' sukuán. ² Tyi sikíkuñi' ráa ya sókó' ráa rá sana' vá nékúvi, retán' nkuvi nasánoo-o iin ítyíni ya kúvi nínkáni rá kuatyí sá'á rá ñivi sókó' ráa rátí' sukuán nékúvi. Tyi retán' nkuvi nasánoo-o sukuán, jee ni ntu ka' íyó ku'un kuatyí ka' ini' ráa ya niso ráa ka' kuatyí, nékúvi. ³ Soo jie'e' rá tiñu ya nsoko' ráa rá sana' vá ta kuiya' ta kuiya' sá'á-a ya náku'un ini' ráa jie'e' kuatyí nsa'á ráa. ⁴ Tyi niñi' rá tyelu jín rá tyuvátú' lúli vá ntu kúvi siíyo ráa rá kuatyí. ⁵ Saáva nkiji Cristo ini' ñivi ya'á, jee nkatyi'-i nuun' Ndiosí':

Ntu kuíni nú rá sana' jín rá nantíñú ya soko' rá ñivi nuun' nú.

Tyisa' nsa'á tú'va nú yikikúñu ni' sáva soko' ni' maa.

⁶ Tyi rá sana' jiá'ní' ráa téñu'un' ráa sókó' ráa jín rá nantíñú sókó' ráa nuun' nú sáva siíyo-o kuatyí ráa, jee ntu kúvá'a ini' nú jie'e' vá.

⁷ Saájee nkatyi' ni': “Ndiosí', ya'á vaji ni' sáva sikúnkuvi ni' rá tiñu ya kuíni maánú,

kuéntá' kuá' ya kátyí' jie'e' ni' nuun' Tutu' Í'”,

nkatyi' Jesús.

⁸ Soo xí'na ka' nkatyi' Jesús nuun' Ndiosí': "Ntu nkuíni nú ya sókó' rá ñivi sana' ni rá nantíñú, ni rá téñu'un' ráa sókó' ráa, ni rá sókó' ráa jie'e' kuatyí ráa. Jee ni ntu kúvá'a ini' nú né'yá nú maa", asúnika' sukuán nsoko' ráa sánikua' tátúní' ley maa. ⁹ Jee kuíre nkatyi' Jesús: "Ndiosí', ya'á vaji ni' sáva sikúnkuvi ni' rá tiñu ya kuíni maánú." Jee nkatyi' Jesús sukuán, tyi nsíkikuiñi' re' ya sókó' ráa rá sana', jee nñakunasi' re' nuun' vá, tyi nsoko' re' maaré'. ¹⁰ Jee jie'e' ya nsa'á re' ya kuíni maá Ndiosí', saájee nsa'á sñn re' yó nuun' kuatyí sáva kuvi-ó ñivi re', jie'e' ya nsoko' Jesucristo yikikúñu maaré' ni'i' re', ñin ni ítyí nuun' ntáká tiempú'.

¹¹ Jee ntáká rá inka sutu' vitan nteen' íñi ráa sá'á ráa tiñu nuun' Ndiosí', jee kue'e' ví'í ítyí nánikó ráa sókó' ráa rá sana' ya jiá'ní' ráa, soo ni nsá' kúvi sí'yo yukuán kuatyí sá'á ráa. ¹² Soo Cristo, jee ñin ni ítyí nsoko' re' maaré' nuun' ntáká tiempú' sáá ni'i' re' jie'e' kuatyí-ó, jee ñakunee' re' ityi kuá'á Ndiosí' nuun' kúñá'nú re'. ¹³ Jee yukuán néé' re' nétu re' nekua' ntáká rá ñivi ya tá'vi ini' ráa né'yá ráa re' kinaka Ndiosí' ráa nuun' re' natyi'i Ndiosí' ráa xintíin re' kuéntá' kua' ñin teyu' nuun' yósó' jie'e' re'. ¹⁴ Tyi ñin ni ítyí nsoko' re' maaré', jee nsa'á re' ya nñnkání nkinoo naa' rá ñivi ya nása'á sñn re' ráa nuun' kuatyí ráa, sáva sá'á re' kuvi ráa ñivi Ndiosí'.

¹⁵ Jee ne maá Tatyí' Íí' stúvi-i ya naá' nuun'-ó jie'e' tu'un ya'á, tyi xí'na ka' kátyí'-i:

¹⁶ Jee su'va koo tratú' ya sa'á ni' jín rá ñivi,
ne sáá kenta rá kivi' yukuán,
kátyí' Ito'o'-ó Ndiosí',
tyu'un ni' ley ni' ini' ánima' ráa.

Jee suni tyu'un ni' maa ini' ráa kuéntá' tee ni' maa ini' antúní' ráa.

¹⁷ Jee suni kátyí' tuku re':

Jee ni nsá' naku'un ini' ni' ka' jie'e' rá kuatyí ráa jín
rá tiñu nivá'a nsa'á ráa.

¹⁸ Jee saáva, nuun' néká'nú ini' Ndiosí' jie'e' rá kuatyí-ó, jee ntuví jiniñú'ún-ó ka' ya soko'-ó nuun' re' jie'e' kuatyí-ó.

Íyó natu'va-ó nuun' Ndiosí'

¹⁹ Saáva, ráno'ó ñanítá'án, ne yutyí kúká'nú ini'-ó natu'va-ó nuun' Ndiosí' kuéntá' kivi-ó Nuun' Íí' Nasíkuiti' Ka' antiví nuun' néé' Ndiosí', jie'e' niñi' Jesús ya ñati-i sáá ni'i' re' jie'e'-ó. ²⁰ Jee nine re' ñin ityi jiáá nuun' kivi-ó nuun' kuteku'-ó nñnkání jín re' sá'á re'. Tyi sáá nsoko' re' yikikúñu re' ni'i' re', jee nine re' ityi kivi-ó nuun' néé' Ndiosí' kuéntá' jia'a-ó sa'ma ninta jiásí' ini' Nuun' Íí' Nasíkuiti'. ²¹ Jee kúvi Cristo sutu' maa kúñá'nú nasíkuiti' ka' yósó' re' nuun'-ó ya suvió kúvi ñivi ve'i Ndiosí'. ²² Jee saáva, ne sain kúvi ini' ánima'-ó natu'va-ó

nuun' Ndiosí', jie'e' kínóo kutú ánima'-ó tyi kúneí ini'-ó Cristo, tyi nnaša'á noo Cristo ánima'-ó ya kuni'-ó ya ntu níso-ó ka' ya niva'a. Jee ya nnonoo-ó kuéntá' nnaquete-ó yikikúnu-ó jín nute ninu'un. ²³ Jee saáva kuiñi ni'in-ó jín tu'un vá'a ya jiá'ayu'ú-ó ya íyó tuneí ini'-ó kúnáa' ini'-ó ya kivi-ó nuun' néé' Ndiosí'. Jee koto iin uvi' jiáni ini'-ó, tyi Ndiosí' ntyisóyu'ú re' maa nuun'-ó, jee síkúnkuvi naa' nijia re' ya kátyí' re'. ²⁴ Jee íyó kani ini'-ó naja natyunei-ó ini' iin inka-ó ya kunuun'-ó ka' ñivi, jín ya sa'á-ó ka' tiñu vá'a. ²⁵ Jee ntu íyó xinóo-ó nutútú-ó kuneñu'un-ó Ndiosí', kuéntá' kuá' ya nkaan sava rá ñivi sá'a ráa ya ni ntu nútútú ráa. Tyisa' nakutiñú-ó natyunei-ó ini' iin inka-ó, jee sa' ví'í ká' tyi jíní'-ó ya kuakuyatin kivi' nenta Ito'o'-ó Jesús.

²⁶ Soo retú kuíni ini' maáo káñunkúun sá'a sá'a-ó kuatyí, sú ya nni'in'-ó kuni'-ó tu'un naa' vá'a jie'e' Cristo, saájee ntuné íyó inka ka' ya kúvi soko'-ó maa kuvi-i sáva tyunáan nká'nú-ó jie'e' kuatyí-ó. ²⁷ Tyisa' kuatyí kuiti' vá netu-ó kuyú'ví-ó iin tunó'ó xeen' ka' ya kiji siki'-ó kuno'o-ó kivi' ke'ne' Ndiosí' kuatyí, jee kiji ñu'un' xéen' ya xináan'-a ntáká rá jíní' u'vi' ráa Ndiosí'. ²⁸ Tyi ñivi ya jiá'a sá'a-a nuun' tu'un ley Moisés, jee retú íyó uvi' áxí uní' rá ñivi jiá'a ráa ya naa' ya íyó siki' ñivi vá, saájee ya nkunaa' ya íyó ka'ni' ráa ñivi vá tyi ni ntuné íyó ka' tuná'ví ini' maa. ²⁹ Jee, ¿naja ka' vá jiáni ini' rán na inka ka' tunó'ó xéen' ka' íyó ni'in' rá ñivi kuno'o ráa ya nkuniityi' ráa Selya Ndiosí'? Kúvi kuéntá' nñujié'é ráa maa. Jee nkuiityi ini' ráa niñi' re' kuéntá' ntuná' níyotiñu ya ni'i' re' jee ñati niñi' re', ya ñakin'-i tratú' ya nsa'á sín re' ráa nuun' kuatyí ráa. Jee suni ntenuun' ráa Tatyí' Íí Ndiosí' ya sá'a-a ya ni'in'-ó ya íyó máni' ini' Ndiosí' né'yá re' yó. ³⁰ Jíní'-ó ya maá Ndiosí' ví ya nkatyí: “Nu'u' ví ya naxinó'o ni' rá ñivi jie'e' kuatyí ráa, jee nu'u' natyunáan maa nuun' ráa.” Jee suni tukuni nkatyí: “Maá Ito'o' sanáa' re' jie'e' kuatyí rá ñivi re'.” ³¹ Saáva, na ka' mánasí xéen' nasíkuiti' ka' kuvi jín ráa ya kininkava ráa na'á Ndiosí' tékú' sáva xinó'o re' ráa.

³² Soo naku'un ini' rán naja nkuvi tiempú' váji yata', sáa sukuáni nkajié'é rán nine antúni' rán nsa'á Tu'un Ndiosí', sáa ñe'ne' ini' rán nno'o rán nuun' kue'e' tunó'ó xéen' nta'an' rán. ³³ Tyi ntenuun' ñivi ráno'ó jee nsa'á kini ráa ráno'ó nuun' tyitú. Jee jí'in' rán ntyineí tá'an' rán jín rá ñanitá'an' rán ya kúnkunuun' nó'o sukuán. ³⁴ Tyi nkuná'ví ini' rán rá ñivi ya yí'í ini' vekaa jie'e' iñí' ráa jín tu'un vá'a Cristo. Jee suni ne siji' niyo ini' rán sáa nkañee' rá ñivi rá nantíñú kúmí rán, tyi jíní' rán ya ne antiví nuun' néé' Ndiosí' yukuán ñú'un' ta'vi' vá'a nasíkuiti' rán ka' ya koo nínkání.

³⁵ Jee saáva koto xinóo rán ya ne yutyí kúká'nú ini' rán Jesús, tyi jie'e' kúneí ini' rán Jesús jee ni'in' rán ta'vi' máa ñá'nú nasíkuiti' ka'. ³⁶ Tyi jiniñú'un' ká'nú koo ini' rán kuni'in' rán kuiñi rán jín Jesús, sáva ré nkuvi nsa'á rán sáni kuíni re' jee ni'in' rán ta'vi' ya ntyisóyu'ú Ndiosí'. ³⁷ Tyi kátyí' nuun' Tutu' Íí:

Yaku' tí'ín' ni ka' tiempú' kúní',
jee kiji tuku Cristo ya maáré' vá íyó niji.
Jee nsá' kukuéé re' jee tiaa' re'.

³⁸ Soo ñivi ya sá'á nì' ya nkinoo naa'-a nuun' nì',
jee kuteku'-u níinkání jín nì' tyi kúneí ini'-i nu'u'.

Soo retú nanikóyátá-a, jee nsá' kuva'a ini' nì' kune'yá nì' maa.
Nkatyi' Ndiosí'. ³⁹ Soo maáórán, tyi ntu kúvi-ó tá'án rá ñivi ya níkóyátá
ráa kinaan' ráa. Tyisa' kúvi-ó ñivi ya kúneí ini'-ó Cristo jee sáva koo
kutú vá'a ánima'-ó xintíín re'.

Jie'e' tu'un ya kúneí ini'-ó

11 Soo vitan jee, ya ínú' ini'-ó kúneí ini'-ó Ndiosí', yukuán
kúvi ya kúnáa' nijia ini'-ó ya nì'in'-ó ntáká ya íyó tñeí
ini'-ó nétu-ó nì'in'-ó ya sa'á Ndiosí' jín-ó. Jee suni yukuán kúvi
ya ne yutyí kúkánú ini'-ó ya íyó sú ntiá'an kuni' jínúun'-ó maa
vitan. ² Tyi jie'e' ya nínu' ini' rá jí'-ó yana'án nkúneí ini' ráa
Ndiosí' jee saáva nnakuetú'ún Ndiosí' jie'e' ráa.

³ Jee jie'e' ya jínú' ini'-ó kúneí ini'-ó, jee saáva jiáku'un
ini'-ó ya kuáiyó ya íyó ñiví nsa'á Ndiosí' maa jín tu'un
ká'án' re' ni. Jee saáva nsú jín rá nantíñú ya túvi né'yá-ó
ya nsa'á re' ñakoo rá nantíñú ya túvi né'yá-ó.

⁴ Tyi ninu' ini' Abel nkúneí ini' re' Ndiosí', jee saáva nsoko' re'
ya vá'a ví'í ka' nuun' Ndiosí' nsú ká' Caín. Jee saáva nnakuetú'ún
Ndiosí' ya Abel kúvi re' tee naa', tyi nnakuetú'ún Ndiosí' jie'e'
ya nsoko' Abel. Jee saáva súka' ya nì'i' re', jee kuéntá' níkin'
ii' ká'án' re' ne vitan tyi nkuvi re' tee ninu' ini'.

⁵ Jee Enoc ninu' ini' re' nkúneí ini' re' Ndiosí', jee saáva nnake'en
tékú' Ndiosí' maa kuá'an' re' jín-i antiví sáva ntu ní'í'-i. Jee ntuví
nnáni'in' rá ñivi maa, tyi maá Ndiosí' nnake'en maa kuá'an' re' jín-i. Tyi
ne sáa ntiá'an ka' nake'en re' maa jee nni'in'-i ya nákuetú'ún Ndiosí'
ya nkuva'a ini' re' nne'yá re' maa. ⁶ Soo retú ntu ínú' ini'-ó kúneí
ini'-ó Ndiosí' tékú', jee ni ntu íyó naja kuvi kuva'a ini' re' kune'yá re'
yó. Tyi ñivi nátu'va-a nuun' re' jee íyó-o inu' ini'-i ya íyó nijia re',
jín suni ya ku'va re' ta'vi' nuun' rá ñivi ya nánukú ráa re'.

⁷ Jee Noé ninu' ini' re' nkúneí ini' re' Ndiosí', sáa nstú'va
Ndiosí' re' jie'e' rá tunó'ó xéen' koo ya ni ntiá'an kuni' maa. Jee
núyú'ví ini' re' Ndiosí' jee nsa'á re' ñin barkú' maá kánú nasíkuiti'
ya naní arca, sáva kaku re' jín ntáká rá ñivi tá'án ve'i re'. Jee
jie'e' nkúneí ini' Noé Ndiosí', jee nsjíta re' kuáiyó rá ñivi ñiví
vá nuun' kuatyí ráa. Jee nì'in' re' ta'vi' ninimaní' Ndiosí' ya
nsanáa'-a ya kúvi re' tee naa' jie'e' nkúneí ini' re' Ndiosí'.

⁸ Jee Abraham ninu' ini' re' nkuneí ini' re' Ndiosí', sáá nkana Ndiosí' re', jee nkanjíá re' sáva k_i'in' re' in nuun' kúvi nuun' ku'va Ndiosí' nuun' re' kúvi ta'vi' re' maa. Jee nkene re' ñuun' re' jee kua'an' re' yukuán, s_úka' ntuví jíní' re' né nú' kúvi nuun' k_i'in' re'. ⁹ Jie'e' nkuneí ini' re' Ndiosí' jee ña'an' re' nnee' re' kuéntá' to'o' nteñu rá ñivi nuun' ñu'ún ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya ku'va-a nuun' re'. Jee nnee' re' ini' ve'i sa'ma jín se'ya yí re' Isaac, jín Jacob, tyi suni jí'in raa ni'in' raa jín Abraham ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ta'vi' vá nuun' raa. ¹⁰ Tyi nnetu ñá'nú Abraham ya ni'in' re' kuneé' re' ñuun' ya nsama' kutú, ya maá Ndiosí' ví ya ñani ini' re' naja koo jee suni maaré' nsa'á maa.

¹¹ Jie'e' ya Abraham jín ñasí'í re' Sara nkuneí ini' raa Ndiosí', ni'in' neí ini' ña nñanise'ya ña jee niyo in se'ya yí ña, súnika' kúvi ña ña'an númá', jee suni ya nkuñá'nú ví'í raa, tyi ninu' ini' ña ya síkúnkúvi naa' nijia Ndiosí' tu'un-u, tyi Ndiosí' ví ya ntyisóyu'ú re' maa. ¹² Jee sukuán jee súnika' ya nkuñá'nú ví'í Abraham ya íyó kuéntá' ya ni'í' yikikúñu re', jee nuun' métú'ún re' nkene ñakoo kue'e' ví'í tata' itiyúkún' re', kuéntá' kua' kue'e' ví'í rá tiuun' íyó s_úkún, jín kuéntá' kua' kue'e' ví'í ñuítí káá yu'ú nteñú'ún ya ni ntu kúvi ka'vi maa.

¹³ Jee ntáká rá ñivi vá ni'í' raa s_úka' nkuneí ini' raa Ndiosí'. Súnika' ntu nni'in' raa ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun' raa, soo ne íká nini' vá'a raa jie'e' ya koo ityinúún', jee ne nkusi' ini' raa jie'e'-e. Jee njia'ayu'ú raa ya kúvi raa to'o' ya yaku' ni tiempú' néénúún raa ini' ñivi ya'á. ¹⁴ Tyi rá kátyí' sukuán, jee stúvi kájí raa ya núkú raa in ñuun' ya kúvi ñuun' maáraa. ¹⁵ Tyi retán' nñu'un ini' raa jie'e' ñuun' nuun' nkene raa jee niyo kúvi níkó raa retán' nkuini raa, nékúvi. ¹⁶ Soo nñu'un ini' raa in ñuun' vá'a ka' ya kúvi ñuun' antiví. Jee saáva Ndiosí' ntu kúkanuun re' kuaní re' Ndiosí' raa. Nsa'á stákoo re' ñuun' ya kúvi raa.

¹⁷ Jee jie'e' ya Abraham ninu' ini'-i nkuneí ini'-i Ndiosí', jee soko' Abraham Isaac, nékúvi, tyi nkatyi' Ndiosí' ya ka'ni' Abraham soko' re' Isaac sáva kototúni' Ndiosí' ini' Abraham, sáá in ni nñu'un ini'-i soko'-o se'ya-a Isaac ya kúvi se'ya métú'ún-u, asúnika' Ndiosí' ntyisóyu'ú nuun' Abraham jie'e' se'ya vá. ¹⁸ Tyi nkatyi' Ndiosí' nuun' re' ya: “Nuun' Isaac kene rá se'ya itiyúkún' nú.” ¹⁹ Jee nkunaa' ini' Abraham ya Ndiosí' niso-o fesá' ní'in í' ne ya nastekú'-u rá niyi. Jee kuéntá' sukuán nkuvi tyi kuéntá' ní'í' Isaac jee nñani'in' tuku Abraham se'ya re' tyi kuéntá' nñateku'-u nkene-e nteñu rá ní'í'.

²⁰ Jee jie'e' ya ninu' ini' Isaac nkuneí ini'-i Ndiosí', jee nka'an'-a jie'e' rá koo ityinúún' jee nkatyi'-i ya netu' kúvi Jacob jín Esaú sa'á Ndiosí'.

²¹ Jee jie'e' ya ninu' ini' Jacob nkuneí ini'-i Ndiosí', saájee sáá sané' íyó kúvi-i, jee nkatyi'-i ya sa'á Ndiosí' ya netu' kúvi ta in in ni núví' rá se'ya José, jee nñakitúvi-i karútí'-i jee nneñu'un-u Ndiosí'.

²² Saájee jie'e' ya ninu' ini' José nkuneí ini'-i Ndiosí', sáa yatin kuvi'-i, jee nka'an'-a jie'e' ya rá ñivi tata' Israel, kukuéé ka' jee kene ráa xintíin ñuun' Egipto. Jee ya ntatúní'-i jie'e' naja sa'á ráa jín ñuné'yú' níyi-i.

²³ Jee jie'e' ninu' ini' rá sí'í Moisés nkuneí ini' ráa Ndiosí', jee sáa nkaku-u jee nsikué'nu yu'u' ráa maa uní' yoo', tyi nini' ráa ya kúvi iin tee lúlí máá ñúnkúún, jee ni ntu nyú'ví ráa jie'e' ya ntatúní' tee nísotíñú ya tátúní' nuun' ñuun' Egipto [ya íyo ka'ni' rá ñivi ntáká rá sutýí lúlí yíí ñivi Israel].

²⁴ Jee jie'e' ninu' ini' Moisés nkuneí ini' re' Ndiosí', sáa ya nyii re' jee nkúityi ini' re' ya kuvi re' se'ya ña'an kúvi se'ya sí'í tee tátúní' Egipto. ²⁵ Tyisa' nkaji re' ya kuiñi re' jín rá ñivi re' Israel, ya kúvi ñivi Ndiosí', jee kuno'o re' jín ráa ya nito u'ví' ñivi Egipto ráa, nsú ká' kusíí' ini' re' sa'á re' kuatyí yaku' tiempú'. ²⁶ Tyi nñu'un ini' re' ya yíyá'vi ví'í ka' ví ya ku'va rá ñivi tunkánuun re' kuéntá' kuá' nito u'ví' ráa Cristo, nsú ká' kukúká re' jín rá nantíñú yíyá'vi íyo ñuun' Egipto. Tyi nneenuun' re' ya ni'in' re' ta'vi' ya ku'va Ndiosí' nuun' re'.

²⁷ Jee jie'e' ya ninu' ini' re' nkuneí ini' re' Ndiosí', jee nkene re' nuun' ñuun' Egipto, jee ntu nyú'ví re' ya kití' ini' tee tátúní' Egipto, tyi niñi ni'in re' nsikúnkuvi re' ya nkatyi' Ndiosí' kuéntá' retán' nel'yá jínúun' re' Ndiosí' ya ntu túvi kune'yá-ó. ²⁸ Jee jie'e' ya ninu' ini' re' nkuneí ini' re' Ndiosí', jee nkajji'é re' nsikíkoo re' viko naní Pascua, tyi nkatyi' re' ya rá ñivi Israel xinává' yává ráa niñi' lantyi yikín nuun' yutun tñin yuvé'í maá yakuáá' ya xínáán' najiá'á' íí' Ndiosí' rá se'ya yíí xí'nañú'ún rá ñivi ñuun' Egipto sáva ntu ka'ni' najiá'á' íí' vá rá se'ya yíí xí'nañú'ún rá ñivi Israel.

²⁹ Jee suni jie'e' ya ninu' ini' rá ñivi Israel nkuneí ini' ráa Ndiosí', jee njia'a ráa ma'ñú nteñú'ún naní Nteñú'ún Kué'é, tyi nine Ndiosí' nute vá jee natuvi ñu'un ítyí jee njia'a ráa íyo ka' ityi. Jee sáa nnunasí rá tee ñuun' Egipto jia'a ráa nékúvi, soo nnajiso' nteñú'ún vá yata' ráa, jee nka'a' ráa jee ni'i' ráa.

³⁰ Jee suni jie'e' ya ninu' ini' rá ñivi Israel nkuneí ini' ráa Ndiosí', jee nnaniso rá kurá' yuu' násí' tiyu' kuafiyó yu'ú ñuun' Jericó, sáa nkuví kivi' uxá' ya jíkótíyu ráa yata'-a.

³¹ Jee jie'e' ninu' ini' Rahab nkuneí ini' ña Ndiosí', súnika' ña'an síí' ini' ya xíkó ña maaña nkuví ña, jee ntu ní'í' nkáá ña jín rá ñivi ya ntu nkanjía' ráa Ndiosí', tyi nkuvá'a ini' ña njia'a ña ve'i ña ya nkinoo rá tee ya ña'an' nne'yá yu'u' rává ñuun' Jericó.

³² ¿Ná katyi' ni' ka' rúja? Ntu néen ka' nakani ni' jie'e' Gedeón, Barac, Sansón, Jefté, David, Samuel, jín rá ñivi nnakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí'. ³³ Jee jie'e' ya ninu' ini' ráa nkuneí ini' ráa Ndiosí', jee sava ráa nkantá'án ráa, jee nkuneí ráa nnañin ráa rá ñuun' ná'nú nna'ki' xintíin ráa,

jee naa' ntatúní' sava ráa nuun' rá ñuun' ráa,

jee nni'in' raa tu'un ntyisóyu'ú Ndiosí' kunimani'-i nuun' raa,
 jee ñasi' Ndiosí' yu'ú rá nika'a sáva nkají' ráti' raa,
³⁴jee nxiná'vá' sava raa ñu'un' xéen',
 jee sava raa nkaku raa ya ntu ñá'ní' ñivi raa jín yutyi' espada,
 jee sava raa táyá' ini' raa jee nnunakui' raa nsa'á Ndiosí',
 jee nnunakui' téyí sava raa nuun' nkantá'an raa,
 jee nkunei' raa ntaníkín' raa ejército ya kúvi to'ó',
³⁵jee sava rá ña'an ya ní'i' rá tá'an ráña jee nñateku'-u
 jee nñake'en ráña maa.

Soo inka raa nsa'á kini nívini' ñivi raa nekua' ni'i' raa,
 tyi ntu njia'ayu'ú raa xinóo raa Tu'un Ndiosí' jee saáva
 ntu nkáku raa nuun' tunó'ó vá.

Nsa'á raa sukuán sáva ni'in' raa ya vá'a ka' ya nateku'
 tuku raa kune' raa jín Ndiosí'.

³⁶Jee inka raa nno'o raa tu'un ntenuun' ñivi raa jee njia'a ñivi raa,
 jee suni ne nnu'ni' raa jín cadena nyí'i raa vekaa.

³⁷Jee inka raa ni'i' raa jín máa yuu' nkuun ñivi raa,
 jee suni nkuatyí ñivi savanaa' ñuné'yú' raa jín sierra na'á,
 jee nitotúní' tunó'ó raa,
 jee suni ña'ni' ñivi raa jín yutyi' kání xeen',
 jee suni sukuán ñikónúun raa ya'á yukuán,
 jee nñu'un raa sa'ma ñiin lantyi jín nixí'yú,
 nó'o lá'ví raa,
 nó'o nívini' raa,
 nsa'á kini ñivi raa.

³⁸Jee ntuné íyó ni'in' rá ñivi ñiví ya koo raa nteñu rává. Jee ñikónúun
 raa nuun' ñu'ún sain, jín rá tyiyuku, jín yavi' kava, jín yavi' ñu'un. ³⁹Jee
 súnika' ntáká raa nni'in' raa ya nñakuatú'ún Ndiosí' raa jie'e' ya ninu'
 ini' raa nkunei' ini' raa re', soo ntu nní'in' raa ya ntyisóyu'ú re' ku'va
 re' nuun' raa. ⁴⁰Tyi nsa'á tú'va Ndiosí' ñin ta'vi' ya kúvi ya vá'a ví'í ka'
 nuun'-ó, sáva kuatyí jín maáo nuún nkáá kinoo naa' raa jín maáo sa'á re'.

Kunenuun'-ó Jesús

12 Saáva, suni maáo ranika', jee kuéntá' nñutiyu' kue'e' ví'í
 nasíkuití' rá ñivi vá yó, ya nstúvi raa ya na'á jie'e' yíyá'vi
 ka' ya kunei' ini' ñivi Ndiosí'. Jee saáva, xinóo-ó ntáká tiñu sávéi yó
 jín rá kuatyí ya tñin ñama'-a yó. Jee kuni'vi' ini'-ó kuni'in-ó kñin'-ó
 ityinúun'-ó nuun' ityi ñakin' Ndiosí' nuun'-ó ñiví ya'á, kuéntá' jínu-ó
 carrera. ²Kunenuun'-ó Jesús ya nuun' maaré' vaji ya kunei' ini'-ó
 re', jee síkúja re' ini'-ó ya kunei' va'a ini'-ó re' ne nuun' ni'i. Tyi
 ñe'ne' ini' re' nno'o re' nuun' kurúsi', jee ntu ntñin kuéntá' re' ya

ku'va rá ñivi tunkánuun nuun' re' ya kuvi' re' sukuán, tyi njia'a Ndiosí' re' ya kusii' víí ini' re' ityinúún' jee suni nnakunee' re' ityi ku'á teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní'-i. ³Jee saáva kani ini' rán jie'e' Jesús ya ñe'ne' ini' re' ya rá ñivi íyó kuatyi nnuni'in víí raa siki' re', sáva ntu táyá' ini' ánima' rán jín ntu núun ini' rán.

⁴Tyi ráno'ó, ntiá'an kuakenta kuvi' rán, ni núnasí rán sukúta'án rán jín kuatyi rán sáva xináán' rán maa. ⁵¿Á ítyi ya nnaan' ini' rán tu'un ya néé' nuun' Tutu' Íí' ya nnakutíñú Ndiosí' nuun' rán? Jee ká'án' re' jín rán ya kúvi rán se'ya re':

Se'ya maání', koto kúítyi ini' nú ya nátyu'un naa' re' ityi no'ó, ni koto núun ini' rán sáá núxeen' re' nuun' rán.

⁶Tyi Ndiosí' jee nátyu'un naa' re' ityi rá ñivi ya ñúnúun' re'.

Jee xínó'o re' ntáká ñivi ya nákuayu'ú re' ya kúvi-i se'ya re'.

⁷Jee íyó ke'ne' ini' rán ya nátyu'un naa' Ndiosí' ityi ráno'ó, tyi Ndiosí' jee sá'á re' jín rán kuéntá' jín ñin se'ya. Tyi, ¿né ñin se'ya vá ntu nátyu'un naa' tátá'-a ityi maa rúja? ⁸Tyi retú ntu nátyu'un naa' Ndiosí' ityi ráno'ó kuéntá' kuá' sá'á re' jín ntáká-ó, saájee kúvi rán kuéntá' se'ya ná'ví, jee nsú se'ya nijia máa maaré'. ⁹Jee suni sukuán rá tátá'-ó nuun' kéne ñuné'yú'-ó jee nátyu'un naa' raa ityi yó, jee niyo ya ñá'nú nuun'-ó né'yá-ó raa. Jee, ¿á nsá' sa' víí ká' vá íyó-ó tyi'i-ó maáo na'á Ndiosí' ya kúvi Tátá'-ó táji tatyí' ká'án'-ó jee kuteku'-ó ñínkání jín re' rúja? ¹⁰Ya náá' kúvi nijia ya rá tátá' maáo sáá nnatyu'un naa' raa ityi yó yaku' ni tiempú' sánikua' nka'vi ini' maaráa ya íyó vá'a. Soo Ndiosí' nátyu'un naa' re' ityi yó ya kuvi ya vá'a nuun'-ó, sáva ni'in'-ó ya nusín'-ó nuun' kuatyi sánikua' maaré'. ¹¹Máa náá' nijia ya vitan ntáká nuun' tunó'ó ya nó'o-ó jie'e' nátyu'un naa' raa áxí maaré' ityi yó jee ntu kúsii' nijia ini'-ó sá'a-a, tyisa' núku'yá ini'-ó. Soo nátyu'un naa' Ndiosí' ityi yó sáva síkué'nu Ndiosí' yó jee kuíre kene ya kunee' va'a-ó jín ya kuvi-ó ñivi jiá'nu naa'.

Iyo xeen' kúvi ya kuniityi' ini' ñivi tu'un ká'án' Ndiosí'

¹²Saáva, nakei ini' rán kuéntá' náskaá' rán na'á rán ya kuítá jín rá va'u xinití' rán ya jjín. ¹³Jee k'i'in' rán nukú rán nakunikin' rán ityi naa' vá'a sáva ntu kúvi rán kuéntá' tee lénkó ya ya'á yukuán tyú'un-u jie'e'-e jee nata'nu jie'e'-e. Tyisa' nuvi rán sáva nakaka naa' rán.

¹⁴Nani'vi' ini' rán nukú rán kunee' ñunkúún rán jín ntáká ñivi jín ya kusín rán nuun' kuatyi jee kitíñú rán nuun' Ndiosí'. Tyi retú ntu yítíñú ñin ñivi nuun' Ndiosí', ni nsá' kuni'-i nuun' Ito'o'-ó. ¹⁵Kumí rán maarán sáva ni ñin rán koto xínóo-o ya vá'a táji Ndiosí' nuun'-ó jie'e' íyó máni' ini' re' yó, sáva ni ñin rán nkújia tu'un ñú'ún tá'vi ini' ñivi nteñu rán, ya sa'á níní-i ini' rá ñanítá'án-ó jee stíví-i kué'e' raa kuéntá' yuku' uva'.

¹⁶ Jín suni sáva ni nkóo ni ñin ñivi nteñu rán ya kúsíkí-i maáa, ni ñivi ya kuniityi'-i ya vá'a jiá'a Ndiosí', kuéntá' nsa'á Esaú. Tyi nuun' kuatyí ñin ko'ò' neyu, nsama re' ta'vi' re' ya íyó ni'in' re' jie'e' nkaku re' xí'nañú'ún jee su'va nxikó re' maa. ¹⁷ Tyi ya jíní' rán ya, sáa ya njia'a tiempú', sáa nkuini re' ya katyi' tátá' re' ya ni'in' re' ta'vi' ya netu' kuvi re' sa'á Ndiosí', jee ntu nkúvi ka', tyi nkuityi ini' Ndiosí' re'. Jee ntu ní'in' re' ya nakani ini' tátá' re', sú nnujú re' maa ne nna'yu' ntenúún' re'.

¹⁸ Tyi ráno'ó, ntu ñákuyatin rán nuun' ñin yuku ya kuvi tiin rán kuéntá' yuku nuun' njia'a Ndiosí' ley re' nuun' rá ñivi Israel, nuun' ntiin nú've' ñu'un', jín nuun' neen', jín ñuneen' túún, jín nuun' nyí'i tatyí' xéen', ¹⁹ jín nuun' nteso'o ráa nusu' trompeta, jín nusu' tatyiyu'ú Ndiosí' tu'un kátyí'-i nuun' ráa. Jee sáa nteso'o ráa maa, jee ne nkakuatyí ráa ya ni nka'án'-a ka'. ²⁰ Tyi ni ntu nkúneí ka' ini' ráa rá tu'un ntatúní' re': "Ka'ni' rán jín yuu' ni'i ya íkín'-i yuku vá ne jín sú ñin kiti kúvi-i." ²¹ Jee máa nasí xeen' nkuvi ya ntuvi nuun' ráa ya Moisés nkatyi' re': "Máa yú'ví ni' jee kisi nu'u'."

²² Tyisa' nkikuyatin rán máa maá yuku Sión nuun' íyó ñuun' nuun' néé' Ndiosí' tékú', ya kúvi Jerusalén íyó antiví, nuun' íyó ntántúní' ví'í rá najiá'á' í' re' ya íyó tútú ráa kúsí' ini' ráa tyíñú'ún ráa re'. ²³ Jee nkikuyatin rán nuun' nútútú rá se'ya re', ya kátyí'-ó kúvi ráa rá se'ya xí'nañú'ún re', tyi káa rá súví ráa antiví nuun' Ndiosí'. Jee ñatu'va rán nuun' Ndiosí' ya sánáa' re' rá kuatyí ntaká ñivi, jín nuun' íyó ánima' rá ñivi ya kínóo ñaa' ráa ityinúún' Ndiosí' nsa'á re'. ²⁴ Jee nkikuyatin rán nuun' Jesús ya níso re' tiñu ñujiín' jie'e' tratú' jiáá ñakin' re', ya yítuvi re' jie'e'-ó nuun' Ndiosí', jín nuun' niñi' re' ya ñati-i ya nása'á noo-o yó nuun' kuatyí-ó. Jee nkakuatyí niñi' re' nuun' Ndiosí' tu'un máa ñá'nú va'a ka' nsú ká' niñi' Abel ya ñati sáa ni'i'-i.

²⁵ Jee saáva nito koo rán sáva ntu kútyi ini' rán Ndiosí' ya ká'án' jín rán. Tyi nuun' ntu nkáku rá ñivi ya nkuityi ini' ráa maaré' ya nnee' re' ini' ñiví ya'á jee nstú'va yatyi' re' nuun' ráa, jee sa' ví'í ká' nkáku-órán tunó'ó kuno'o-ó retú nanikóyátá-ó nuun' maaré' ya néé' antiví jee stú'va yatyi' re' nuun' yó. ²⁶ Jee ne tiempú' yukuán, jee tatyiyu'ú Ndiosí' nsa'á ya ntaan nuun' ñu'ún. Soo vitan jee ntyisóyu'ú re' jee kátyí' re': "Jee ñin ítyí ka' sa'á ni' ya taan, soo nsú kuatyí nuun' ñu'ún ni, tyisa' suni ne jín súkún ranika'." ²⁷ Jee tu'un ya'á ya kátyí' ya "ñin ítyí ka'", stúvi-i nuun'-ó ya sííyo Ndiosí' ntaká rá nantíñú ya kúvi kajia', ya kúvi rá nantíñú nsa'á re', sáva sa'á re' ya kinoo kutú ñínkání ya ntu kúvi kajia'.

²⁸ Jee nuun' ni'in'-ó ñin ñuun' táji Ndiosí' nuun'-ó nuun' tátúní' re' nuun'-ó ya ntu kúvi kajia'-a tyi ya íyó kutú-u, jee saáva íyó nakuatá'ví-ó re', jee jie'e' vá kitíñú-ó nuun' re' kiñú'ún-ó nuun' re' jín ya ku'un yú'ví ini'-ó re' sání kúvá'a ini' re' né'yá re' maa. ²⁹ Tyi Ndiosí' kúvi re' kuéntá' ñin ñu'un' káyú' ya xináán' ntaká ya nivá'a.

Naja kue'nu-ó sáni kuva'a ini' Ndiosí' kune'yá re' yó

13 Jee kuni'in rán kunikin' rán kunuun' rán iin inka ñanitá'án rán ya jínú' ini' ráa Cristo. ²Jee koto náán' ini' rán ya ku'vanúún rán ve'i rán kinoo rá ñivi sáá jiniñú'ún-u nuun' kinoo-o. Tyi jie'e' vá, jee íyó ñivi ká'vi ni ya njia'anúún ráa ve'i ráa nuun' rá najiá'á' íí' Ndiosí' nkinoo ráv'á sú ntu jíní' ráa maa. ³Jee naku'un ini' rán tyinei' rán rá ñivi yí'í vekaa, kuéntá' retán' ne jí'ín rán yí'í vekaa jín ráa. Jee suni tyinei' rán rá ñanitá'án rán ya sá'á kini rá ñivi ráa, kuéntá' kuá' retán' maáran ví ya nó'o maa.

⁴Jee koo ya ñá'nú nuun' ntáká rán tu'un táná'á ñivi, jee kue'nu ninu'un rán jín ñivi ntana'á jín rán. Tyi maá Ndiosí' sanáa' kuatyí rá ñivi ya kúkuatyí ráa jín nsú ñivi ntana'á jín ráa, jín suni rá ñivi yí'í tiñu téní.

⁵Koto jiá'nu rán ñujiin' kunuun' rán xu'ún, soo kuva'a ini' rán jín ya kúmí rán, tyi kátyí' Ndiosí':

Ni nsá' xinóo nì' no'ó.

Jee ni nsá' ke'en nì' xinóo maání' no'ó.

⁶Jee saáva ne yutyí kúká'nú ini'-ó katyí'-ó:

Maá Ito'o' nì' Ndiosí' kúvi ya tyínei' re' nu'u',

jee nkúyú'ví nì',

jie'e' ná kúvi ya sa'á rá ñivi jín nu'u'.

⁷Jee naku'un ini' rán rá tee yósó' ráa nuun' rán, ya nátyu'un ráa ityi Ndiosí' ráno'ó, ya maáráa kúvi ya nxiné'én' ráa Tu'un Ndiosí' ráno'ó. Jee kani va'a ini' rán naja vii' ña'nu ráa, jee suni kunei' ini' rán kuéntá' kuá' nkunei' ini' ráa Ndiosí'.

⁸Tyi Jesús, ya kúvi Cristo, jee sáni niyo re' tiempú' yata', iin ni kúvi ré tiempú' vitan, jín suni níñkání tiempú' ityinúún'. ⁹Íyó ké'ín tu'un xiné'én' ñivi ya ntu kúnuún jín Tu'un Ndiosí'. Jee koto jiá'a rán ya nastú'va rá tu'un vá ráno'ó nuun'-u. Tyi íyó vá'a ya nukutú ánima'-ó sa'á Ndiosí' tyi íyó máni' ini' re' yó, nsú ká' jie'e' tu'un ya tátúní' jie'e' ya yá'j-ó, tyi ni ntuná' vá'a nsa'á tu'un tátúní' vá nuun' rá ñivi ya nyití'ñú ráa nsa'á ráa maa. ¹⁰Jee íyó-órán jín Jesús ya nsoko' re' maáré' nì'í' re' jie'e'-ó.^a Soo rá sutu', ya sókó' ráa sana' ve'i íí' sa'ma sáni kátyí' ley yana'án, ntuná' nì'in^b ráa nuun' re' ya nsoko' re' maáré' jie'e'-ó. ¹¹Tyi sutu' kúñá'nú vá, jee kívi re' jín nì'nì' rá sana' Nuun' Íí' Nasíkuiti' sókó' re' maa jie'e' rá kuatyí, soo rá ñuné'yú' ráti' téñu'un' iyo ráa maa ne yuñúún' nuun' néé' rá ñivi. ¹²Jee suni sukuán nno'o Jesús ne yuñúún' jee nì'í' re' ñati nì'nì' re', sáva jín nì'nì' maáré' sasíñ re' ñivi nuun' kuatyí ráa sáva kuvi ráa ñivi Ndiosí'. ¹³Jee saáva íyó kene rán nuun' ñujiin' jiá'nu rá ñivi ya

^a 13:10 Literalmente: íyó-órán iin altar   ^b 13:10 Ntuná' kaji'

ntu ínú' ini' ráa Jesús jee íyó kuiñi ñi'in rán jín re', kuéntá' kene-ó yuñúun' k̄i'in'-ó nuun' re'. Jee íyó ke'ne' ini' rán ya jiá'a ñivi tunkánuun nuun' rán jie'e' kúnei ini' rán Jesús. ¹⁴Tyi ñivi ya'á nsá' kúvi ñuun'-ó ya kinoo kava ñínkání, tyisa' núkú-ó ñuun' ya kiji ityinúun'.

¹⁵Jee saáva jie'e' ya sá'á Cristo jie'e' yó, jee yítá'an íyó nakuetú'un-ó Ndiosí', jee yukuán kúvi ya násoko'-ó nuun' re' jín yu'ú-ó. Jee ku'vayu'ú-ó ya Ito'o'-ó ví Jesús. ¹⁶Jee koto náan' ini' rán sa'á rán ya vá'a nuun' rá ñivi jín ya tyinei tá'an rán jín ráa ya kúmí rán retú jiniñú'un ráa maa. Tyi sukuán násoko' rán nuun' Ndiosí' tékú' jee kúvá'a ini' re' jie'e'-e.

¹⁷Jee kaníjiá rán rá tee yósó' ityinúun' rán jee tyi'i rán maárán xintín ráa, tyi maáráa ví ya néen kuéntá' ráa ráno'ó sáva kúvi-i ya vá'a nuun' rán. Tyi naku'va ráa kuéntá' jie'e'-e nuun' Ndiosí'. Kaníjiá rán ráa sáva kusii' ini' ráa sikúнкуvi ráa tiñu sá'á ráa, jee sáva nké'en ráa kueka' sa'á ráa maa tyi retú sukuán jee nsá' vá'a kúvi nuun' rán.

¹⁸Kakan' tá'ví' rán nuun' Ndiosí' jie'e' ránu'u'. Tyi jíní' va'a rání' ya ntuná' ñú'un kuatyi ini' rán' jín ya kuíni rán' ya sa'á naa' va'a rán' ntáká nuun' ntáká tiñu. ¹⁹Jee suni jíkán' tá'ví' ví'í ñi' ka' nuun' rán ya kakan' tá'ví' ví'í rán jie'e' ñi' nuun' Ndiosí' sáva ñama' ka' kuajiaa' tukuni nuun' néé' rán.

Jíkán' tá'ví'-i ya netu' kuvi-ó sa'á Ndiosí'

²⁰Jee maá Ndiosí' ya sá'á re' ya néé' va'a ñunkúun-ó, jee maaré' nxinákoo re' naxtekú' re' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo nene-e nteñu rá ñiyi, iin pasto kúñá'nú nuun'-ó ya náka-a yó kuéntá' lantyi. Tyi jín ñiñi' maáa ya ñati sáa ñi'i'-i yukuán kúvi ya ñakin' kutú-u tratú'-u ya koo ñínkání. ²¹Jee na ka' sikújia Ndiosí' ini' rán sa'á tu'va re' ráno'ó ntáká tiñu vá'a sáva sa'á rán sáni kuíni re', tyi sá'á re' ini'-ó tiñu kúvá'a ini' re' né'yá re' maa, jie'e' ya sá'á Jesucristo jín-ó. Jee maáa vá nakuetú'un-ó ñínkání ya kúñá'nú ví'í-i ntáká tiempú'. Sukuán koo, amén.

²²Ráno'ó ñanitá'an, jíkán' tá'ví' ñi' nuun' rán ya ke'ne' ini' rán nuun' tu'un ya naxini'ví' ñi' ini' rán. Tyi yaku' ni tu'un ntee ñi' nuun' rán.

²³Kátyí' ñi' nuun' rán jee kuni' rán ya ñani'-ó Timoteo, ya nkene re' vekaa. Jee retú ñamani nenta re' nuun' néé' ñi' ya'á, jee kuajiaa' ñi' jín re' kuajiane'yá rán' ráno'ó.

²⁴Ku'va rán tu'un káva'a nuun' ntáká rá tee yósó' nuun' rán, jín nuun' ntáká rá ñivi yí'í nuun' Ndiosí'. Jee rá ñanitá'an Italia suni tyúityí ráa tu'un káva'a nuun' ráno'ó.

²⁵Jee na ka' koo ka' ya maní' ini' Ndiosí' jín ráno'ó. Sukuán koo, amén.

Tutu' ya ntee Santiago

Tu'un kúvá'a ini'

1 Maání' Jacobo,^a ya kúvi ni' musú' Ndiosí' jín Ito'o'-ó Jesús ya níso re' tiñu Cristo, ya ñani Ndiosí' sáva tatúní' nuun' ni'i, téé ni' tutu' ya'á nuun' ráno'ó ya kúneí ini' Jesús, ya kúvi rán sava ni uxú' uvi' (12) rá tata' itiyiúkún' nkene rán nuun' Israel, ya ñétenuun nuun' ñiví ya'á. Tájí ni' tu'un káva'a nuun' rán.

Ya nítyí vaji ne nuun' Ndiosí'

²Ráno'ó ya kúvi ñani' maání' jín ku'va ni', íyó tiin rán ya kusii' víí ini' ánima' rán, sáá kototúní' ké'ín nuun' tunó'ó tá'an' síkí' rán. ³Tyi jíní' rán ya, sáá kunikin' rán kúneí ini' rán Jesús, sáá jítotúní' tunó'ó ráno'ó nuun' ya ré kúneí nijia ini' rán, jee su'va sá'a-á kuní'in rán kuiñi ni'in rán kaka rán ityi re'. ⁴Jee sáá kúní'in rán íñí ni'in rán jee su'va tyútyítú tiñu sá'a-a ini' rán, sáva kujia ini' rán, jee kunaá' rán kue'nu rán ityi Ndiosí', jee ni ntuná' kúmání' nuun' rán, sáva sikúnkuvi va'a rán nuun' re'.

⁵Soo retú néni ñin ráno'ó kúmání' tani' xini'-i, kakan' maa nuun' Ndiosí', jee ku'va re' maa nuun'-u. Tyi ntu ñúkú'vá ini' re' jiá'a re' maa nuun' ni'i ñivi, jee ni ntu násóyu'ú re' nuun' ñivi vá jie'e' ya jíkán' maa. ⁶Soo kakan' maa, jee íyó kuneí ini'-i Ndiosí', jee koto na tu'un jiáni ini' íyó. Tyi ñivi vá ya íyó jín tu'un jiáni ini', kúvi kuéntá' nuun' síkí nteñú'ún, ya tyína'á tatyí' víjin jee súkuíko-o vá. ⁷Saájee koto jiáni ini' ñivi vá ya ni'in'-i nani nantíñú ya jíkán'-a nuun' Ito'o'-ó. ⁸Tyi uvi' nuun' jiáni ini' ñivi vá, jee ntu íñí kutú-u nuun' ntáká ityi jiá'nu-u.

⁹Soo ñin ñani' lá'ví, ya kúneí ini' Jesús, íyó sii' kuvi ini'-i, tyi nxináa Ndiosí' maa kúná'nú-u. ¹⁰Jee ñin ñani' kúká, íyó sii' kuvi ini'-i ya nnuun-u nákulá'ví ini'-i ityinúun' Ndiosí', tyi ñin ya kúká ni-i-i kuéntá' ná'vá' ita' rá yuku'. ¹¹Sáá káa nkanii' jee sáá' nasíkuiti', jee rá yuku' vá nátyi, jee jiété' rá ita', jee kuíyo ya vii' íyó-o. Jee suni su'va náán' ñivi kúká ni jíkenuun-u sá'a-a ntáká tiñu-u.

---

^a 1:1 Jacobo ví súví Santiago.

Rá tunó'ó-ó jítotúní' yó jín ya síkúvi ini'-ó

¹² Na ka' netu' ka' ví ñivi kúní'in íní nì'in sáá nó'o-o tunó'ó ya jítotúní' yó. Tyi sáá kunei kene ñaa' ñivi vá, jee nì'in'-i ta'vi' ya kuteku'-u níínkání jín Ndiosí', ya ntyisóyu'ú re' nuun' rá ñivi ya ñúnúun' raa re'.

¹³ Sáá síkúvi ini' iin ñivi sa'á-a ya nivá'a, jee koto kátyí' ni iin ya: "Ndiosí' síkúvi re' ini' nì'." Tyi ntu síkúvi ya nivá'a ini' Ndiosí', jee ni ntu síkúvi re' ini' ni iin ñivi sa'á-a ya nivá'a. ¹⁴ Tyisa' ya níyo ini' ta ñivi ví ya síkúvi ini' raa, tyi íxtá-a raa jee tú'va raa maa. ¹⁵ Saájee sáá kǐjíé' níyo ini' raa jee su'va káku kuatyí ini' raa. Jee sáá jíjia kuatyí ini' raa jee su'va kenta kusín ñivi nuun' Ndiosí' jee su'va jí'í' raa nuun' re'.

¹⁶ Ráno'ó ñani' maání' ya ñúnúun' nì', koto stíví rán ya jíáni ini' rán. ¹⁷ Tyi ntaká ya vá'a kúta'vi'-ó jín ntaká ta'vi' máá vii' ní'ín'-ó vakuun ne antiví ne nuun' Ndiosí' máá Tátá'-ó, ya nsá'á re' rá jíá'a nuva ñu'un' ya íyó súkún. Maaré' ntuná' sáma ini' re' jee ni ntu sáma re' kuéntá' sáma nuun' kátí. ¹⁸ Jee ñatíñú re' tu'un ñaa' re', sáva sa'á re' ya nakaku-ó ya kuvi-ó se'ya re', sáni kuíni re'. Nsa'á re' su'va sáva kuvi-ó rá se'ya xí'nañú'ún ya ñakoso' nuun' kue'e' ka' se'ya re', ya vaji nuun' rá ñivi ya nsá'á re'.

Nasa kaka ñaa'-ó ityi Ndiosí'

¹⁹ Ráno'ó ñani' nì' jín rá ku'va nì' ya ñúnúun' nì', íyó tñin kuéntá' rán ya íyó ñama' tesó'o ntaká rán, jee koto kúyatyí' yu'ú rán, jee koto kítí' ñama' ini' rán. ²⁰ Tyi ñivi kítí' ini' ntu sá'á-a tiñu ñaa' sáni kúní' Ndiosí'. ²¹ Saáva íyó siyo rán ntaká tiñu ntuví íyó ninu'un jín rá nivá'a ya kúkue'e', jee koo vīta ini' rán jee tñin rán Tu'un Ndiosí' ntyu'un re' ini' ánima' rán, tyi tu'un vá ya íyó fuersá' í' ní'ín sáva natava'-a ráno'ó nuun' kuatyí rán sikáku-u ráno'ó.

²² Jee íyó kuvi rán ñivi ya síkúnkuvi ya kátyí' Tu'un Ndiosí', jee nsá' kuatyí tesó'o rán ni maa, tyi su'va xíná'ví rán maarán. ²³ Tyi retú iin ñivi tesó'o tu'un vá, jee ntu sá'á-a ya kátyí' tu'un vá, jee kúvi-i kuéntá' iin tee ya né'yá re' ñiñúún' nkaku re' nuun' iin espejo, ²⁴ jee ré nne'yá re' maaré', jee kuá'an' re', jee ítyíni nnaan' ini' re' nasa vá íyó re'. ²⁵ Soo iin ñivi tyú'un ini'-i tu'un ley ñaa' Jesús, ya sá'á-a ya nakuññí' núne-ó nkí'i-ó nuun' kuatyí-ó, jee nákuññí' nì'in-i, jee nsá' kuatyí tesó'o-o tu'un vá, jee nsá' náán' ini'-i tu'un vá, tyisa' sá'á-a ya kátyí' tu'un vá, saájee na ka' netu' ka' kúvi ñivi vá jín ya sá'á-a.

²⁶ Jee retú néni iin ñivi jíáni ini' ya néñu'un va'a-a Ndiosí', soo ntu náke'en-e yáá-a, jee xíná'ví-i maáa, jee néñu'un ka'á ñivi vá Ndiosí'. ²⁷ Jee tñin kuéntá' Tátá'-ó Ndiosí' ya néñu'un ninu'un-ó re', jín ya sain ini'-ó ya néñu'un-ó re' retú sá'á-ó ya'á: ya

tyíneí-ó rá kuátyí nkinoo lál'ví jín rá ña'an ya nkinoo ná'ví raa, ya kúkuí'yá' ini' raa nuun' ya nó'o raa, jee suni ya kúmí-ó maáo ya ntu sáté'én-ó ánima'-ó jín ya nivá'a ya nýo ini' ñivi ñivi.

Koto kútyi-ó ñivi lál'ví

2 Ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', jie'e' kúneí ini' rán Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, ya vii' nasikuiti' kúñá'nú re', jee sukuán koto sá'a rán kuéntá' nasa íyó ñin ñin ñivi, tyisa' ñin nuún ni sa'á-ó maáo jín ni'i ñivi. ²Tyi retú kivi ñin tee nuun' íyó tútú rán, jee nú'ún na'á re' xe'i oro jee nú'ún re' sa'ma máa va'a, jee suni kivi ñin tee lál'ví, ya nú'ún sa'ma tú'tú ya núte-e, ³jee retú kuneen kuéntá' rán tee ya nú'ún sa'ma va'a vá, jee katyi' rán nuun' re': "Kiji nú kune'e' nú nuun' va'a ka' ya'á", soo retú katyi' rán nuun' tee lál'ví: "Kuiñi yukuán", áxí: "Kune'e' yatin jie'e' ni'." ⁴Saájee, ¿á ntu kúníityi' ini' tál'án rán nteñu maárán, résa? Jee, ¿á nsá' sánáa' rán sik'i' ñivi jín jiáni niva'a xini' rán résa? ⁵Ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni' ya ñúnúun' ni', teso'o ya'á: Ndiosí' nkaji re' rá ñivi lál'ví íyó ñivi ya'á, sáva kukúká ánima' raa kúneí ini' raa re', jee sáva ni'in' raa ta'vi' ya ki'i raa na'á re' nuun' tátúní' re', ya suvivá ntyisóyu'ú re' ya ku'va re' nuun' rá ñivi ya ñúnúun' raa re'. ⁶Soo nsikánuun rán tee lál'ví. ¿Á nsú rá ñivi kúká ví ya xini' rano'ó jín ya jiánaka raa rano'ó nuun' rá tee jie'né' kuatyí? ⁷¿Á nsú suviráa vá kál'án' niva'a sik'i' súví Jesús máa vii' ñunkúun stakuní' rúja? Jee jie'e' súví Jesús naní rán ñivi Cristo.

⁸Va'a sá'a rán, retú maá naa' nijia síkúnkuví rán tu'un ley kúñá'nú ka' tátúní' Cristo, ya kátyí' sánikua' kátyí' Tu'un Ndiosí' ya níso nuun' Tutu' Í' ya naní Escritura: "Íyó kunuun' nú ñanitá'án nú kuéntá' ñúnúun' nú maánú." ⁹Soo retú sá'a rán kuéntá' nasa íyó ñin ñin ñivi, saájee sá'a rán kuatyí, jee síjita ley Ndiosí' rano'ó ya kúvi rán ñivi jiá'a sá'a rán nuun' ley vá. ¹⁰Tyi retú ñin ñivi síkúnkuví ni'i ya tátúní' ley vá, soo retú tiví-i ñin tiñu ya tátúní' ley vá, saájee nkenta íyó sik'i' ñivi vá nuun' ntaká rá tu'un ya tátúní' ley vá. ¹¹Tyi maá Ndiosí' ya nkatyi': "Koto sá'a téní nú", jee suni nkatyi' re': "Koto jiá'ní' nú ñivi." Saáva retú ntu sá'a téní nú soo sá'a nú niyi, saájee nkenta kúvi nú ñivi jiá'a sá'a nú nuun' tu'un tátúní' ley.

¹²Saáva íyó ka'an' rán jee íyó sa'á rán sánikua' jíní' rán ya sanáa' Ndiosí' ni'i rá tiñu sá'a rán, jee sanáa' re' sánikua' kátyí' tu'un ley Jesús vá, jee nsá'a tu'un vá nakuiñi' núne-ó nuun' xin'ó'o re' yó jie'e' kuatyí-ó. ¹³Tyi kivi' sanáa' re' kuatyí, jee nsá' kuná'ví ini' re' kune'yá re' ñivi ya ntu nkúná'ví ini'-i nne'yá-a ñanitá'án-a. Jee ñivi ya nkuná'ví ini' nne'yá-a ñanitá'án-a jee kusii' ini'-i ya kuná'ví ini' re' kune'yá re' maa kivi' sanáa' re' kuatyí.

Ntu íyótiñu ya kátyí'-ó ya kúneí ini'-ó retú ntu sá'á-ó ya vá'a

¹⁴Ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', çna nuun' vá íyótiñu, retú iin ñivi kátyí' ya kúneí ini'-i Jesús, jee retú ntu sá'á-a tiñu vá'a rúja? Retú su'va kúneí ini' ñivi vá, çá kúvi natava'-a ñivi vá nuun' kuatyí ñivi vá sikáku-u ñivi vá résa? ¹⁵Jee retú iin ñani' áxí iin ku'va ya kúneí ini'-i Jesús, jee kúmání' sa'ma ku'un-u jín ya kaji'-i ni kivi', ¹⁶jee retú iin rán kátyí' nuun'-u: “Kuá'án va'a nú”, jee: “Na ka' nuvixin' nú jee na ka' kutiyítú nú”, soo retú ntu jiá'a nú ya jiniñú'ún yikikúñu ráa, çna nuun' vá íyótiñu ya'á, résa? ¹⁷Jee sukuán jee, retú kátyí' ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús, jee suni retú ntu sá'á-a tiñu vá'a, saájee kuéntá' ní'i' ya kuatyí kúneí ini'-i, tyi ntu tékú' ya ínú' ini'-i. ¹⁸Soo sanaan' jee katyí' iin ñivi ya: “No'ó tyi kúneí ini' nú Jesús, jee nu'u' tyi sá'á ni' tiñu vá'a.” Stúvi nuun' nu'u' ya kúneí ini' nú Jesús, soo ni nsú jín tiñu vá'a sá'á nú, jee jín rá tiñu vá'a sá'á ni' stúvi ni' nuun' nó'o ya kúneí ini' ni' re'. ¹⁹çÁ jínú' ini' nú ya íyó métú'ún ni Ndiosí'? Vatuni sá'á nú. Soo suni ne rá tatyí' kíni jínú' ini' maa, jee ne ní'in ráa ya yú'ví ráa.

²⁰Tee naan', çá kuíni nú ya stúvi kájí ni' nuun' nú ya ntu íyótiñu ya jínú' ini' iin ñivi soo ntu sá'á-a tiñu vá'a? Kuéntá' ní'i' ya jínú' ini' ñivi vá.^a ²¹Abraham, ya kúvi tátá' jí'-ó yana'án, çá nsá' ntiin kuéntá' Ndiosí' ya nkinoo naa'-a nuun' re' jie'e' tiñu nsa'á-a sáá nkanjjiá-a ya nkatyi' Ndiosí' ya ka'ni'-i se'ya yí'-i, Isaac, soko'-o vá nuun' Ndiosí', jee ntyisó-o vá nuun' altar rúja?^b ²²Jee jíní' nú, ya kúneí ini' Abraham Ndiosí' ví ya nsa'á-a ya sa'á re' tiñu vá'a. Jee jie'e' tiñu vá'a nsa'á re' ntyutyítú ya jíjia ini' re' kúneí ini' re' Ndiosí'. ²³Jee su'va nkuvi ya nkatyi' Tu'un Ndiosí' níso nuun' Tutu' Í' ya kátyí':

Ninu' ini' Abraham Ndiosí',

jee jie'e' vá nkunaa' ini' Ndiosí' ya kínóo naa' re' nuun'-u, jee nmaní re' tee maní' jín Ndiosí'. ²⁴Jee né'yá rán jie'e' tiñu vá'a sá'á iin ñivi ya stúvi ya kínóo naa' ñivi vá nuun' Ndiosí' jee nsú jie'e' ya kuatyí ínú' ini'-i, jee ntu sá'á-a tiñu vá'a.

²⁵Jee suni iin nuún sukuán, Rahab, ña'an ya sii' ini' jín tee nkuvi ña, jee, çá nsá' ntiin kuéntá' Ndiosí' ya iin ña'an naa' ví ña nuun' re' jie'e' tiñu nsa'á ña rúja?, sáá njia'a ña ve'i ña nkinoo rá tee núkútú'un ntají Josué, jee ntají ña ráa kua'an' ráa inka ityi kaku ráa nuun' rá tee nukú ka'ni' ráa. ²⁶Tyi niyi ví ñuné'yú'-ó retú ni nsú jín tatyí' ká'án'-ó, jee suni su'va kuéntá' ní'i' ya ínú' ini'-ó Ndiosí' retú ni nsú jín tiñu vá'a sá'á-ó.

^a 2:20 Ké'in tutu' kátyí': númá', ya kuíni kátyí' ntu íyótiñu. ^b 2:21 Génesis 22:1-18: ñin ni nuun'un ini' Abraham kanjjiá re' Ndiosí' jee ka'ni' re' se'ya yí re' jee soko' re' maa nuun' Ndiosí' soo ntu njia'a Ndiosí' ya ka'ni' re' maa.

Yáá-ó

3 Ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', koto kénta koo kue'e' rán kúvi mestrú' xíné'én' Tu'un Ndiosí'. Tyi jíní'-ó ya xeen' ka' nakuni'i siki' rání' sa'á Ndiosí' jie'e' nasa xíné'én' rán' tu'un re'. ²Tyi kue'e' nuun' jiá'a ví'í sá'á ntaká-ó. Jee retú neni iin ñivi ntu jiá'a sá'á jín tu'un ya kátyí'-i, saájee suvi-i kúvi iin ñivi jíjia ini' sá'á naa'-a, ya kúvi náke'en-e maáa. ³Saájee retú tyu'un-ó yo'o yu'ú rá kiti sáva kaníjia rátí' jee su'va tyú'un-ó ityi ni'i ñuné'yú' rátí'. ⁴Jee suni kune'yá rán ranika' rá barkú'. Súnika' ká'nú ráa jee rá tatyí' víjin xéen' tyína'-a ráa, soo jín iin timón^a lúli tee síkaka barkú' tyú'un ityi barkú' ku'a'an' níin kuiti' nuun' kuíni re'. ⁵Jee suni sukuán máá lúli ví yáá nuun' yikikúñu-ó, soo ká'án' téyíí-ó jín yáá jie'e' tiñu ñá'nú. Kune'yá, ina ka' máá lúli ka' ví iin ñu'un' ya teñu'un'-u iin yuku máá ká'nú! ⁶Jee iin ñu'un' ví yáá-ó. Jee yí'í tyitú-u jín ya nivá'a kuéntá' yí'í tyitú iin ñiví jín ya nivá'a. Jee íyó-o nuun' yikikúñu-ó ya stív-i nuun' ni'i yikikúñu-ó. Jee téñu'un' yáá-ó maáo ni'i ityi jiá'nu-ó, tyi ñu'un' xéen' tee yáá-ó. ⁷Jee nñaka'nu ñivi ini' ntaká nuun' rá kiti yúkú, jín saa' jín rá kiti xtákaa maáa, jín rá kiti íyó nuun' nteñú'ún. Jee ya nñaka'nu ñivi ini' rátí'. ⁸Soo ni iin ñivi ntu kúvi ka'nu' ráa yáá ráa. Tyi kúvi iin ya nivá'a ya ntu kúvi kunei ñivi jín-i. Jee yí'í tyitú ñuxéen' yáá-ó ya sá'á ya jiá'ní'.

⁹Jee jín yáá-ó nákuetú'ún-ó Ito'o'-ó ya kúvi Tátá'-ó Ndiosí'. Jee jín yáá-ó tyísonínu kini-ó ñivi, ya nsá'á Ndiosí' ráa sáva náku ánima' ráa sáa íyó re'. ¹⁰Jee iin ni yu'ú maáo kéne ya nákuetú'ún-ó jín ya tyísonínu kini-ó. Ráno'ó, rá ñani' ni' jín rá ku'va ni', ntuví íyó koo su'va. ¹¹¿Á kene nute ninu'un jín suni nute uva' iin ni yavi' nuun' káku nute, résa? ¹²Ráno'ó, rá ñani' ni' jín rá ku'va ni', ¿á kúvi ku'va yutun higo rá aceituna?, áxí, ¿á kúvi ku'va yokú'ú' uva rá higo? Ni nsá' kúvi iin nuun' káku nute ku'va-a nute u'va' jín suni nute ninu'un.

Tu'un nítyí ya vaji nuun' Ndiosí'

¹³¿Né iin ñivi vá nítyí nteñu rán, jín ya jiáku'un ví'í ini'-i? Íyó stúvi ñivi vá maa jie'e' ya jíka va'a-a jín rá tiñu vá'a sá'á-a ya vaji ne nuun' mású' ini'-i jie'e' ya nítyí-i nuun' Ndiosí'. ¹⁴Soo retú ñú'ún tu'un tá'vi núkuíñí ini' ánima' rán jee u'vi ini' ánima' rán kuíni rán ya kuñá'nú rán, jee koto ká'án' téyíí rán jee koto kátú'ún rán siki' ya naá' su'va. ¹⁵Tyi nsá' nítyí vaji ne nuun' Ndiosí' ví ya'á. Vaji ya nítyí ya'á ne nuun' ñiví ya'á, jín ne nuun' antúní' ñivi ya ntu kunei Tatyí' Íí Ndiosí' jín ráa, jín ne nuun' kuí'na'. ¹⁶Tyi nuun' íyó ya núkuíñí ini' ñivi jín ya

^a 3:4 Timón ví iin remó' lúli ya néé' yata' barkú', jee súkuí'kó tíyu tee barkú'.

u'vi ini' ráa jee suni sákánuun ráa xini' iin inka ráa jee ntaká nuun'
ya nivá'a sá'a ráa. ¹⁷ Soo ya nítyí ya vaji ne nuun' Ndiosí' ví ya:

xí'na ka' jiá'nu ninu'un ñivi,
jee kuíre néé' ñunkúun ráa,
jee mású' ini' ráa,
jee jiáku'un ini' ráa íyó mani' ráa ya kátyí' inka ñivi,
jee kúkánáa ráa ya ná'ví ini' ráa,
jee sá'a ráa ya vá'a ya vaji ne ánima' ráa kuéntá' kúun
rá vixí' nuun' yutun,
jee sain íyó ini' ráa,
jee nsú sansu'va íyó ráa.

¹⁸ Jee rá ñivi núkú ya nakamani' ráa rá ñanité'án-ó, jee nikin
táji ráa ví ya nánukú ráa ya kuneé' ñunkúun rá ñanité'án-ó,
jee tata' sá'a ráa ví ya kue'nu naa' ráa.

Koto íyó máni' tá'án jín ya níyo ini' ñivi ñiví

4 ¿Né nú vaji rá tuntíxín jín rá kántátú'un rán nteñu rán? ¿Á nsá'
vaji rá tuntíxín ne ya níyo ini' rán ví ya súkún' ta'án ini' ánima'
rán rúja? ² Níyo ini' rán rá nantíñú, jee ntu kúmí rán maa. Jee jiá'ni'
rán, jee sá'a u'vi ini' rán jie'e' nantíñú, jee ntu kúvi ni'in' rán maa.
Saáva kántátú'un rán jee sá'a rán tuntíxín. Ntu kúmí rán maa, tyi ntu
jíkán' rán maa nuun' Ndiosí'. ³ Jee sáa jíkán' rán maa nuun' re', ntu
ní'in' rán maa, tyi jie'e' ya nivá'a jiáni ini' rán jíkán' rán maa, tyi
jíkán' rán maa sáva kuatíñú rán maa nuun' ya síi' níyo ini' rán.

⁴ ¡Ñivi ya ntu jiá'nu naa' nuun' Ndiosí'! Retú íyó máni' tá'án rán jín ya
níyo ini' rá ñivi ñiví ya'á, ¿á ntu jíní' rán, ya suvivá kúvi ya túfí' ta'án rán
né'yá rán Ndiosí'? Saáva néni iin ñivi ya nkunaa' ini'-i koo máni' tá'án-a
jín ya níyo ini' rá ñivi ñiví ya'á, jee nkenta-a kúvi-i ñivi ya túfí' ta'án-a
né'yá-a Ndiosí'. ⁵ Áxí, ¿á ká'vi ini' rán ya ka'á kátyí' Tu'un Ndiosí' níso
nuun' Tutu' Íí': “Tatyí' Íí' ya ntyu'un Ndiosí' ini' yó sáva ku'un-u ini' yó,
suvivá néé' nuun'-u yó ne ñú'ún kuíñi ini'-i yó”?^a ⁶ Soo sa' ví'í ká' tyíneí
Ndiosí' yó jie'e' ya íyó mani' ini' re' né'yá re' yó, saáva kátyí' Tu'un
Ndiosí' níso nuun' Tutu': “Ndiosí', núní'in re' síki' rá ñivi kútéyí, soo
íyó máni' ini' re' né'yá re' rá ñivi jiáni lá'ví ini' ya tyíneí tyituvi re' ráa.”

⁷ Saáva íyó tyi'i rán maárán xintíin Ndiosí'. Jee nuni'in rán nuun'
kui'na', jee kunu kui'na' nuun' rán. ⁸ Natu'va rán nuun' Ndiosí',
jee natu'va re' nuun' rán. ¡Ñivi kuatyí! ¡Íyó sa'á noo rán maárán

^a 4:5 Suni kúvi katyi'-ó: néé' nuun' Ndiosí' ne ñú'ún kuíñi ini' re' tatyí' ká'án'-ó ya
ntyu'un re' ku'un-u ini' yó, áxí, tatyí' ká'án'-ó ya ntyu'un re' ku'un-u ini' yó, níyo ini'-i
ne ñú'ún kuíñi ini'-i.

nuun' kuatyí sá'á rán! ¡Ñivi ya ñin uvi' nñú'un ini' ánima' rán! ¡Jee íyó sa'á ninu'un rán ánima' rán! ⁹ ¡Nukuí'yá' ini' rán, jee jiaku ini' rán, jee kuna'yuu' uú' rán jie'e' kuatyí rán! Jee sama ya jiákú' katá rán nuun' ya jiáku ini' rán. Jee sama rán ya kúsii' ini' rán nuun' ya nukuí'yá' ini' rán. ¹⁰ Íyó sa'á núun rán maárán ityinúún' Ito'o'-ó, jee xináa re' ráno'ó nasa'á re' ya kuñá'nú rán.

Koto ká'án' niva'a rán jie'e' ñanitá'án-ó

¹¹ Ráno'ó ñani' jín ku'va, koto kakuíyuu'ú rán siki' ñin inka rán. Tyi ñin ñivi ya ká'án' niva'a siki' ñani'-i, áxí sánáa'-a siki' ñani'-i, jee suni ká'án' niva'a ñivi vá siki' tu'un ley ntatúní' Ndiosí', jee kátyí'-i ya ntu íyó naa' tu'un ley vá, [tyi kátyí' tu'un ley vá ya íyó kunuun'-ó ñanitá'án-ó]. Jee retú sá'á nú siki' tu'un ley, jee ntu síkúnkuvi nú ya kátyí' tu'un vá, tyisa' sá'á nú maánú tee jie'né' kuatyí. ¹² Kuatyí métú'ún Ndiosí' ni ví ya njia'a tu'un ley jín ya jie'né' kuatyí. Jee maáré' vá kúvi sikáku jee kúvi xináán' re'. ¡Soo no'ó!, ¿né ñin kúvi nú sáva ke'ne' nú kuatyí siki' tá'án nú rúja?

Koto jiáni téyíí yatyí' ini' rán ya sa'á rán kivi' steñu'ún

¹³ ¡Ntañú'ún teso'o!, ráno'ó ya kátyí': "Vitan áxí steñu'ún kii'n' rání' nuun' ñin ñuun' yukuán, jee yukuán kukuéé rán' ñin kuiya', jee nake'en rán' ya naxikó rán' jee ni'in' rán' siki' xu'ún rán'." ¹⁴ Soo suvirán ni ntu jíní' rán ná kuvi kivi' steñu'ún. ¿Ná kúvi ya kuno'o jín rán ityinúún'? Tyi kúvi rán kuéntá' viko' ya kítuvi ñinúún ni jee kuíre núñú'ún-u. ¹⁵ Nsú ká' katiyí' rán sukuán, íyó katiyí' rán su'va: "Retú Ito'o'-ó Ndiosí' kuíni, jee kuteku' rání' jee sa'á rán' tiñu ya'á áxí tiñu yukuán." ¹⁶ Soo vitan sá'á víxi' rán jee ká'án' téyíí rán, jee ni'i ya ká'án' téyíí su'va kúvi ya nivá'a. ¹⁷ Saáva ñivi ya jíní' ya vá'a sa'á-a, jee ntu sá'á-a vá, saájee sá'á-a kuatyí.

Stú'va yatyí' re' rá kúká

5 ¡Teso'o rán ntañú'ún, ráno'ó ya kúká! ¡Jiaku ini' rán jee kuna'yuu' kó'ó rán!, jie'e' rá tunó'ó kiji nuun' rán. ² Rá nantíñú yíyá'vi kúmí rán té'yú'-u, jee rá sa'ma rán yáji' tikixin' maa. ³ Rá oro rán jín rá plata rán kujia sujieyóó maa. Jee sujieyóó vá stúvi ya naá' siki' ráno'ó, jee jie'e' vá xináán' Ndiosí' rá yikikúñu rán kuéntá' téñu'un' ñu'un'. Tyi nsa'á tútú rán nantíñú yíyá'vi tiempú' ya'á ya kuáni'i. ⁴ ¡Kune'yá! Ntu ntyúnáán va'a rán xu'ún ya'vi nuun' rá tee nñake'en tata' sá'á nuun' ñu'un rán. Jee ká'án' kuatyí ráa jie'e' rán nuun' Ndiosí'. Jee Ndiosí', ya kúvi Ito'o' nuun' ku'e' rá najiá'á' í' re' néé' antiví, jee tésó'o ñá'nú re' ya ká'án' kuatyí rá tee nñake'en tata' sá'á rán

vá siki' rán. ⁵ Ña'nu kúká rán ini' ñivi ya'á jee nnu'kú rán ya sí' ví'í níyo ini' rán. Jee su'va xínáñu rán maárán ne kivi' xinó'o Ndiosí' ráno'ó kuéntá' xínáñu sana' ne kivi' ka'ni' maa. ⁶ Ráno'ó nsjíta rán ñivi ña' jee ña'ni' rán raa, sú ntu núm'in raa nuun' ráno'ó.

Ká'nú koo ini'-ó jee kakan' tá'ví'-ó nuun' Ndiosí'

⁷ Saájee, ráno'ó rá ñani' ni' jín rá ku'va ni', íyo ká'nú koo ini' rán ne kivi' niji Ito'o'-ó. Kune'yá rán, tee sátíñu tyiku'u' nétu re' kene tata' yíyá'vi sá'á re' nuun' ñu'un, tyi íyo ká'nú ini' re' ne tiaa' saví' xí'nañú'ún jín ne saví' nuun' ni'i. ⁸ Jee suni íyo ká'nú koo ini' rán jee íyo kuiñi ni'in rán ne ánima' rán, tyi vaji kuyatin niji Ito'o'-ó. ⁹ Ráno'ó ñani' jín ku'va, koto násóyu'ú rán nuun' iin inka tá'an rán, sáva ntu kúnáa' kuatyi siki' rán. Kune'yá rán, Ndiosí' ya suvire' vá jié'né' kuatyi yatin niji re', kuéntá' ya ñúneen re' yuvé'í.

¹⁰ Rá ñani' jín rá ku'va, íyo tiin kuéntá' rán kuéntá' iin ñujín' kunikin' rán nasa nno'o rá ñivi nñakani raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí' jee niyo ká'nú ini' raa, ya nuun' súvi Ito'o'-ó nkatyitu'ún raa tu'un re'. ¹¹ Kune'yá rán, tiin kuéntá'-ó ya sa'á Ndiosí' ya netu' kúvi ñivi ya jié'né' ini' raa jín tunó'ó jee iñi ni'in raa. Nteso'o rán nasa nkuni'in niñi ni'in Job jín tunó'ó nno'o re'. Jee jíní' rán ya nsá'á va'a Ito'o'-ó jín re' ne nuun' ni'i. Saáva su'va jíní' rán ya ná'ví ví'í ini' Ito'o'-ó jee kúvá'a ini' re' né'yá re' ñivi.

¹² Saájee, ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', ká'nú ka' nuun' ni'i ví ya koto sánáa' rán jie'e' antiví nuun' tu'un ká'an' rán, ni jie'e' ñivi, ni jie'e' ñani inka nantíñu. Tyisa' retú kátyí' rán ya “su'va kúvi”, jee sukuán katyi' maa. Jee retú kátyí' rán “ntuví”, jee sukuán katyi' maa, sáva ntu kúnáa' kuatyi siki' rán. ¹³ ¿Á íyo néni iin ráno'ó ya nó'o tunó'ó?, jee ka'an' jín Ndiosí'. ¿Á íyo néni iin ya kúsí' ini'?, jee kata yaa' ya nákuetú'ún-u Ndiosí'. ¹⁴ ¿Á íyo néni iin ráno'ó ya kú'ví'?, jee íyo kana ñivi kú'ví' vá rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi kúneí ini' Jesús, jee kakan' tá'ví' raa nuun' Ndiosí' jie'e' ñivi vá jee nuun' súvi Ito'o'-ó tyisó raa aceite maa. ¹⁵ Jee nuun' jíkán' tá'ví' raa jín ya kúneí ini' raa Ndiosí', jee yukuán xinúvi-i^a ñivi kú'ví' vá, jee nakoo-o sa'á Ito'o'-ó nusii' ini'-i. Jee retú nsá'á ñivi kú'ví' vá kuatyí^b jee kuneká'nú ini' Ndiosí' kune'yá re' maa. ¹⁶ Saáva íyo nana'ma' iin inka rán jie'e' kuatyí rán, jee íyo kakan' tá'ví' rán jie'e' iin inka rán, sáva nuvi rán. Máa ñá'nú nasíkuiti' ví ya jíkán' tá'ví' ñivi ña' jee sá'á Ndiosí' tiñu jie'e' ya jíkán' tá'ví'. ¹⁷ Elías^c nkuvi re' iin tee iin nuún antúní' jín-ó. Nñukáñá ini' re'

^a 5:15 Áxí kátyí' su'va: sikáku-u   ^b 5:15 Ká'an' re' jie'e' kuatyí ya nñana'ma'-a nuun' Ndiosí'. Kune'yá versículo 16.   ^c 5:17 Nkuvi Elías iin tee yana'an ví'í ya njia'a Ndiosí' tu'un re' nuun'-u stekútu'ún-u vá.

nikan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' ya koto kúun savi', jee ntu nkúun savi'
 nuun' ñu'un uní' kuiya' jín iñu' yoo'. ¹⁸Jee nikan' tá'ví' tuku re' ya
 kuun savi' jee njia'a súkún savi' jee njia'a nuun' ñu'un tata' sá'á.

¹⁹Ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', retú néni iin rán ya nnusín nuun'
 ya naá', jee retú inka rán natyu'un tuku ityi naa' maa, ²⁰jee kuni'
 nú ya néni iin rán ya natyu'un tuku ityi iin ñivi kuatyí kene-e nuun'
 ityi niva'a nkivi-i, jee sikáku nú ñivi vá nuun' kuvi'-i nuun' Ndiosí',
 nékúvi, jee koo tu'un ká'nú ini' nuun' kue'e' kuatyí nsá'á-a.

Tutu' xí'nañú'ún ntee Pedro

Tyúityí Pedro tu'un káva'a nuun' rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús

1 Nu'u' Pedro níso ni' tiñu apóstol tyúityí Jesús nu'u'. Níso re' tiñu Cristo ya tyúityí re' nu'u' sáva stékutú'ún ni' tu'un re'. Tée ni' tutu' ya'á kuajiaá' nuun' ráno'ó ñivi ya nkaji Ndiosí' ya kúvi rán to'o' inka ñuun' ñetenuun rán néé' rán nuun' rá ñuun' Ponto, Galacia, Capadocia, Asia jín Bitinia. ²Jee máá Tátá'-ó Ndiosí' nkaji re' ráno'ó, sánikua' nkunaa' ini' re' ne yana'án jee nsásín Tatyí' Íí' re' ráno'ó kitíñú rán nuun' Ndiosí' sáva kaníjiá rán re' jee sáva nasánoo re' ráno'ó nuun' kuatyí rán jín niñi' Jesucristo ya ñati re' sáa ní'i' re' jie'e' rán. Na ka' ntántúni' ka' koo ya mání' ini' Ndiosí' jín rán jín ya kinoo va'a ini' ánima' rán sa'á re'.

Íyó kutú tuneí ini'-ó nétu-ó kuteku'-ó nínkání jín Cristo

³Na ka' nakuétú'ún-ó Ndiosí' ya kúvi re' Tátá' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo, tyi jie'e' ntántúni' nasíkuiti' ná'ví ini' re' yó, jee nsama re' ini'-ó nñasikáku jiáá re' yó jee íyó kutú tuneí ini'-ó nétu-ó kuteku'-ó nínkání jín re', jie'e' ya nñateku' ii' Jesús ya kúvi Cristo nene re' nteñu rá níyi. ⁴Jee ni'in'-ó ta'vi' vá ya taji Ndiosí' nuun'-ó ya ntyuva'a re' ne antiví súkún ya kúvi ta'vi' ráno'ó, ya ni ntu tívi-i, jee ni ntuná' nívá'a kútá'án jín-i, jee ni ntu ní'i-i. ⁵Tyi jie'e' ya kúneí ini' rán ya sá'á Ndiosí' jie'e' rán, saáva kúmí re' ráno'ó jín fuersá' íí' ni'in re' sáva ni'in' rán xinánitá'ví' re' ráno'ó ya íyó stákoo-o nsa'á re' sáva stúvi nijin' re' maa sáa kenta tió' nuun' ní'i. ⁶Jee jie'e' vá ví ya kusii' ví'í ini' rán, asúnika' sáa íyó koo tunkuú'yá' ini' rán vitan jie'e' kélín tunó'ó tá'án' rán yaku' ni tió'. ⁷Sáva kototúni' tunó'ó ráno'ó sáva stúvi maá náá' nijia íñi ni'in' rán kúneí ini' rán Cristo, kuéntá' kuá' jítotúni' ñivi kaa kuáán oro sáa náteñu'un' raa maa jín ñu'un', sáa jítotúni' raa oro retú ya vá'a ví-i áxí ntuví, soo ya kúneí ini' rán Cristo yíyá'ví ví'í-i ka' nsú ká' oro, ya kúvi-i nantíñú náán'. Jee retú nkene naa' va'a ya kúneí ini' rán, jee ni'in' rán nakuétú'ún Ndiosí' ráno'ó, jee sa'á yíñú'ún jín rán, jee sa'á ñá'nú re' ráno'ó, kivi' nenta nijin' tuku Cristo.^a

^a 1:7 Áxí kúvi katyi'-ó: jee ni'in' Cristo nakuétú'ún ñivi re', jee sa'á yíñú'ún raa re', jee sa'á ñá'nú raa nuun' re', kivi' nenta nijin' tuku re'.

⁸Maaré' ví ya ñúnúun' rán re' súnika' ntu jíní' jínúun' rán re', jee jínú' ini' rán re' sú ntu né'yá rán re' vitan jee ne sñí' kúvi ini' rán kúsñí' ini' rán ya ntántúní' nasíkuítí' vii' ya ni ntu kúvi ñí'in' rán ka' tu'un naja vá katyi' rán maa. ⁹Tyi ní'in' rán natava' Cristo ráno'ó nuun' kuatyí rán sikáku re' ráno'ó ya váji nuun' ya kúnef ini' rán ínú' ini' rán Cristo.

¹⁰Rá tee ya nñakani ráa tu'un vá ya nkene yu'ú Ndiosí' jie'e' naja natava' Ndiosí' yó nuun' kuatyí-ó sikáku re' yó, jee nñanukú tu'un ññunkúun vá'a ráa jie'e' tu'un nákaní ráa ya sikúta'vi' re' ta'vi' vá nuun'-ó jie'e' íyó máni' ini' re' né'yá re' yó vitan. ¹¹Jee nñanukú ráa na tiempú' jín naja koo ntáká tu'un^a stúvi yatyi' Tatyí' Íí' Cristo ya yí'í ini' ráa nuun' ráa, ya nkatyi' yatyi'-i ya kiji tunó'ó kuno'o Cristo, jín naja vá vii' nuñá'nú nasíkuítí' re' sáá jiá'a tunó'ó vá. ¹²Soo nstúvi Ndiosí' nuun' ráa ya nsú ya kuvi maaráa ni ví jie'e' rá tiñu ya nkatyi' ráa vá, tyisa' ya kuvi ya vá'a maaráno'ó vi^b jie'e' rá tu'un ya nñakani ráa vá, jee vitan tu'un vá tékútu'ún nuun' ráno'ó ya stékútu'ún rá ññivi tu'un vá'a nsá'a Tatyí' Íí' Ndiosí' ya ntají re' nkiji-i ne antiví sükún. Jee ne rá najiá'á' íí' Ndiosí' ññukúvi ini' ráa ranika' kuni' ráa maa.

Kána Ndiosí' yó sáva kue'nu noo-ó nkí'i-ó nuun' ya nivá'a

¹³Saáva sa'á tú'va rán antúní' maarán nuun' tiñu sá'á rán nuun' Ndiosí', kani kájí ini' rán, ítyí kuneenuun' noo rán koo kutú tuneí ini' rán kunetu rán ya ñí'in' rán ya vá'a ya máni' ini' Ndiosí' sikúta'vi' re' ráno'ó kivi' nenta nijin' tuku Jesús ya kúvi Cristo. ¹⁴Jee kuéntá' se'ya ya kánjiá, jee koto jiá'nu rán ka' sáni ña'nu rán jín ya sñí' né'í níyo ini' rán tió' yata' ne sáá ntiá'an ka' kuni' rán Tu'un Ndiosí'.

¹⁵Tyisa' sánikua' íyó sñín Ndiosí' ntu yí'í re' nuun' ya nivá'a, jee suni sukuán koo sñín rán nkí'i rán nuun' ya nivá'a nuun' ntáká tiñu jiá'nu rán kitíñú rán nuun' Ndiosí' ya nkana re' ráno'ó. ¹⁶Tyi sukuán kátyí' nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí': “Koo sñín rán nkí'i rán nuun' ya nivá'a, tyi nu'u' jee ii' ñí' ntu yí'í ñí' nuun' ya nivá'a.”

¹⁷Jee ya kátyí' rán ya Ndiosí' ví Tátá' rán ya maaré' vá ntu tñín kuéntá' re' ne ññ kúvi ta ññ ññ ññivi, tyi ññ nuún ni sánáa' re' jie'e' ta ññ ññ ráa sánikua' tiñu sá'á ráa. Jee saáva ku'un yú'ví ini' rán kitíñú rán nuun' re' tiempú' ya néé' rán tékú' rán ini' ññví ya'á. ¹⁸Tyi ya jíní' rán ya ntyunáán Ndiosí' sáva nsíkáku re' ráno'ó nñakani núne re' ráno'ó nuun' rá ññujín' ka'á ña'nu rán nékúvi ya ntyu'un rá tátá' rán maarán. Soo nsú jín nantíñú ya kñnaan' kuéntá' oro áxí plata ntyunáán re' sáva nñakani núne re' ráno'ó, ¹⁹tyisa' ntyunáán re' ññí' Cristo ya máá vii' yí'yá'vi ntántúní', ya ññati-i sáá nsoko' re'

^a 1:11 Áxí kúvi katyi'-ó: na ññivi jín nama   ^b 1:12 Inka rá tutu' kátyí': yó.

maaré' ni'í' re', kuéntá' kuá' iin lantyi lúli maa vá'a ya íyó noo ya ni ntu yíkué'í ya sókó' ñivi maa nuun' Ndiosí'. ²⁰ Tyi ne saá ntiá'an ka' kikoo ñiví ya'á jee saá ya ñani Ndiosí' Cristo sáva kuno'o-o sukuán, ya saá nkiji nijin'-i tiempú' kuáni'í ya'á, nsa'á Ndiosí' sukuán jie'e' ya kuvi ya vá'a ráno'ó. ²¹ Tyi jie'e' Cristo jee jínú' ini' rán Ndiosí', ya kúvi re' ya nnaxináteku' ii' tuku re' Cristo nnene-e nteñu rá níyi, jee nnuñá'nú nasíkuiti'-i nsa'á re', jee saáva kúneí ini' rán ínú' ini' rán Ndiosí', jee íyó kutú tuneí ini' rán nétu rán ya sa'á re'.

²² Soo vitan jee ya nñasa'á ninu'un re' ini' ánima' rán, jie'e' ya [nsa'á Tatyí' Íí' re'] ya nkaníjiá rán tu'un naa' re', sáva kunuun' nijia rán rá ñanitatán rán, saáva ne ninu'un ánima' rán kunuun' ntántúní' ví'í rán iin inka tá'an rán. ²³ Tyi nna'kaku jiáá tuku rán, soo nsá' nna'kaku rán se'ya niñí' nuun' si'í ya jí'í'-i, tyisa' nna'kaku rán sá'á Tu'un Ndiosí' ya tékú'-u jee kinoo-o níinkáni. ²⁴ Tyi kátyí' nuun' Tutu' Íí' ya:

Ntáka' ñivi ñiví kúvi ráa kuéntá' yuku',
jee ntáka' ya vii' íyó ñivi kúvi kuéntá' ita' yúkú,
tyi nátyi yuku',
jee jieté' ita'.

²⁵ Soo tu'un Ito'o'-ó kínóo íyó-o níinkáni,
kátyí' nuun' Tutu' Íí'.

Jee tu'un ya'á kúvi-i tu'un vá'a re' ya ya nte'kututu'un-u nuun' ráno'ó.
2 Jee saáva, xinóo rán ntáka' rá tiñu nívá'a ñú'ún ini' rán sa'á rán, jín ntáka' tu'un xíná'ví ká'an' rán, jín ya sansu'va íyó rán, jín tiñu sá'á u'vi' ini', jín ntáka' tu'un nívá'a ká'an' síki' tá'an rán. ² Jee kuéntá' ñúkúvi ini' rá ntyíkin yíkin xukui jí'í' ráa, jee sukuán ku'un kúvi ini' rán xukui ninu'un, ya kúvi Tu'un Ndiosí', sáva sikújia-a ini' rán kue'nu naa' rán sáni nsíkáku re' ráno'ó nkí'í rán xintíin kuatyí rán. ³ Tyi ya nitotúní' rán ya nini' va'a rán ya va'a nasíkuiti' ini' Ito'o'-ó.

Máa yuu' tékú' ví Cristo

⁴ Nátu'va rán nuun' Ito'o'-ó, ya kúvi re' yuu' tékú' ya nkúityi ini' rá ñivi maa, soo Ndiosí' nkaji re' maa ya yíyá'ví-i. ⁵ Jee ráno'ó ranika', suni kúvi rán kuéntá' rá yuu' tékú' ya jíatíñú Ndiosí' ráno'ó sá'á re' ve'í nuun' yí'í Tatyí' Íí' re', sáva kuvi rán sutu' íí' kítíñú rán nuun' tiñu re', sáva soqo' rán nuun' Ndiosí' máa tiñu sánikuá' sátíñú Tatyí' Íí' re' ini' ráno'ó ya kúvá'a ini' re' né'yá re' maa jie'e' yí'í rán nuun' Jesús ya kúvi Cristo. ⁶ Tyi níso nuun' Tutu' Íí' kátyí' Ndiosí' [jie'e' Jesús]:

Kani ni' nuun' Sió^a iin yuu' maa ñá'nú nasíkuiti'
ka' ya jíá'a ku'va,

^a 2:6 Sióⁿ kúvi yuku nuun' káá ñuun' Jerusalén.

ya nkaji ni' maa jee yíyá'vi ví'í-i,
 jee ñivi ya kúneí ini'-i ínú' ini'-i re',
 jee nsá' koo tunkánuun-u.

⁷ Jee nuun' ráno'ó, ya kúneí ini' rán ínú' ini' rán re', jee yíyá'vi ví'í-i. Soo nuun' rá ñivi ya ntu jínú' ini' ráa re', jee kátyí' Ndiosí':

Yuu' ya nkuityi ini' rá ñivi sá'á ve'i,
 jee yuu' vá nkenta kúvi-i máá yuu' máá ñá'nú ka' ya jiá'a ku'va.

⁸ Jee suni kátyí' nuun' Tutu' Íí':

fin yuu' ya kákí'i jie'e' ráa,
 jee túví' ráa,

nkatyí' nuun' Tutu' Íí' Ndiosí', tyi kíninkava ráa kúní'in ini' ráa nuun' tu'un re', tyi saá váji ráa ya kuno'o ráa su'va.

Rá ñivi Ndiosí'

⁹ Soo ráno'ó tyi kúvi rán rá ñivi nkaji Ndiosí', jee suni kúvi rán sutu' ya yítíñú rán nuun' re' ya maáré' vá tátúní' re', jee kúvi rán ñivi íyó sfin yítíñú rán nuun' re', jee kúvi rán ñivi maáré'. Sukuán nkaji re' ráno'ó sáva katyitu'ún rán jie'e' rá tiñu máá ñá'nú máá vii' nasíkuiti' anasí sá'á re', ya maáré' ví ya nkana re' ráno'ó sáva ntava' re' ráno'ó nkene rán nuun' ñuneeen' ñá'nu rán, jee nsíkívi re' ráno'ó nuun' túun' ñu'un' vii' nasíkuiti' re' ini' ánima' rán. ¹⁰ Tyi nékúvi jee ráno'ó ni ntu kúvi rán ñivi re', soo vitan jee kúvi rán ñivi re', tyi nékúvi jee ráno'ó ni ntu nní'in' rán kúná'ví ini' re' ráno'ó, soo vitan jee nni'in' rán kúná'ví ini' re' ráno'ó.

Kue'nu-ó kitíñú-ó nuun' Ndiosí'

¹¹ Ráno'ó ñanítá'an ya ñúnúun' ni', náxini'ví' ni' ini' rán ya koo rán kuéntá' kuá' retán' kúvi rán to'ó' inka ñuun' ya váji íká rán jee ntu jiá'nu rán kuéntá' jiá'nu rá ñivi ñiví ya'á, jee saáva tyusává rán rá tiñu ya níyo ini' rán sa'á rán ya ntu yí'í xintíin Ndiosí' tyi súkúta'an-a jín ánima' rán. ¹² Jee kue'nu va'a rán nteñu rá ñivi ya ntu jíní' ráa Tu'un Ndiosí', sáva súka' ká'an' rá ñivi síkí' rán kuéntá' kuá' sá'á rán tiñu nívá'a, soo kuni' rá ñivi vá rá tiñu vá'a sá'á rán, jee nakuetú'un ráa Ndiosí' kivi' niji tuku Cristo sanáa' re' sáni ya náá'.

¹³ Jee jie'e' ya sá'á ñá'nú rán nuun' Ito'o-ó, jee tyi'i rán maárán xintíin ntáká rá ñivi nísotíñú nuun' rá ñivi, vani nuun' ñivi máá ñá'nú ka' ya tátúní' re' nuun' ni'i rá ñuun',^a ¹⁴ vani nuun' rá ñivi^b ya ntyuityi re' ráa kumisotíñú ráa sáva naxinó'o ráa rá ñivi ya sá'á tiñu nívá'a, jín suni sáva nakuetú'un ráa rá ñivi sá'á tiñu vá'a. ¹⁵ Tyi ya kuíni Ndiosí'

^a 2:13 Tu'un ya'á kuíni kátyí': rey.

^b 2:14 Tu'un ya'á kuíni kátyí': gobernadores.

ví ya sa'á rán rá tiñu vá'a, sáva kasi' rán yu'ú rá ñivi naan' nsá' ni'in' raa jie'e' ka'an' raa siki' rán jie'e' ya ntu jini' raa. ¹⁶Nnakani núne Cristo ráno'ó nuun' xinó'o Ndiosí' ráno'ó jie'e' kuatyí rán, saáva kue'nu naa' rán jee koto jíatíñú rán ya íñi núne rán sáva tee rán nanísiki' sa'á rán ya nivá'a, tyisa' kue'nu rán sáni iyó kue'nu rá musú' Ndiosí' ya yí'í rán xintíin re'. ¹⁷Koo ya ñá'nú nuun' rán kune'yá rán ntáká ñivi, kunuun' rán rá ñanitá'án rán, jee ku'un yú'ví ini' rán Ndiosí', jee koo ya ñá'nú nuun' rán kune'yá rán ñivi máá ñá'nú ka' tátúni'.^a

¹⁸Ráno'ó musú' ne yíñú'ún koo mani' rán tyi'i rán maárán xintíin rá ito'o' xí tiñu rán, nsú kuatyí nuun' rá va'a ini' jín ya ñúnkúún ini', tyisa' suni nuun' rá xeen' xityi' ini'. ¹⁹Tyi kúvá'a ini' Ndiosí' retú ñú'ún ini' ñin ñivi naja iyó sa'á-a sáni kuíni Ndiosí' jee jie'né' ini'-i tunó'ó súnika' ntu iyó náa' ya xinó'o raa maa. ²⁰Tyi retú jie'né' ini' rán tunó'ó xinó'o raa ráno'ó jie'e' kuatyí sá'á rán jee, ¿ná va'a kúvi nuun' rán rúja? Soo retú nó'o rán jie'e' tiñu vá'a sá'á rán, jee jie'né' ini' rán nó'o rán, jee kúvá'a ini' Ndiosí' né'yá-a ya'á. ²¹Tyi jie'e' yukuán kúvi ya nkana Ndiosí' ráno'ó, tyi suni Cristo nno'o re' jie'e' ya vá'a nuun' rán, jee sukuán nxinóo re' ñin ityi nuun' rán, sáva kunikin' rán maa ya sa'á rán sáni nsá'á re'. ²²Tyi [Cristo jee]:

ni ñin kuiti' kuatyí ntu nsá'á re',

jee ni ñin tu'un xíná'ví ntu nyí'í yu'ú re'.

²³Tyi sáa nka'an' raa tu'un nivá'a ntenuun' raa re' jee ni ntu nmaxiníko re' tu'un nivá'a nuun' raa, jee sáa nxinó'o raa re' jee ni ntu ntyuyú'ví re' ini' raa retú naxinó'o re' raa, tyisa' nnaqu'va re' maáre' nuun' Ndiosí', ya máá Ndiosí' ví ya naa' sánáa' jie'e' ntáká rá tiñu yukuán. ²⁴Tyi máá Cristo nna kuniso yikikúñu re' ntáká kuatyí sá'á-ó sáa ní'i' re' nuun' kurúsi', sáva kuvi'-ó nuun' kuatyí-ó kene-ó nuun' kuatyí-ó jee sáva nakue'nu-ó ityi jíá'nu naa'. Tyi jie'e' nuun' ntúfi' re' vá, yukuán núvá'a-ó sííyo re' kuatyí-ó.^b ²⁵Tyi nékúvi jee kúvi rán kuéntá' rá lantyi ya nkene sñin, soo vitan nníko rán nuun' Cristo, ya maáre' vá kúmí ráno'ó kuéntá' ñin ya kúmí-i lantyi, jee néen kuéntá' re' ráno'ó.

Naja iyó kue'nu rá ñivi ntáná'á

3 Jee suni sukuán ráno'ó ña'an iyó yí, koo mani' rán tyi'i rán maárán xintíin yí rán, sáva retú néni ñin rá yí rán vá ntu jínú' ini' raa ntu kánjíjá raa Tu'un Ndiosí', jee sijínú' rán ini' rá yí rán jín máá ni tiñu naja va'a naa' jíá'nu rán jee nsú jín tu'un ká'án' rán. ²Tyi kuni' raa naja ninu'un jíá'nu rán jín sa'á ñá'nú rán nuun' raa. ³Jee nsú jín nantíñú túvi

^a 2:17 Tu'un ya'á kuíni kátyí: rey.

^b 2:24 Nkatyi' Pedro: yukuán nnuva'a rán nsííyo re' kuatyí rán.

nuun' nijín' nasa'á vii' rán maárán, sú kuéntá' sáá nákoto rán ixi xíní' rán jee násikútú rán maárán jín rá nantíñú ya kúvi oro áxí jín rá sa'ma ya ku'un rán. ⁴Tyisa' íyó nasikútú rán maárán jín ya vá'a vii' ya ñú'ún yu'u' ne ánima' rán, ya ni nsá' náán'-a, yukuán kúvi ya vii' ñunkúún ini' rán jee ku'un mású' vitá ini' ánima' rán, tyi suvi-i vá yíyá'vi nasíkuiti' nuun' Ndiosí'. ⁵Tyi suni sukuán nnasíkútú rá ña'an maáráa ya ñyo ne yana'án, ya nsásín Ndiosí' ráña yí'í ráña xintíín re', ya ñyo tuneí ini' ráña Ndiosí', jee ntyi'i ráña maárána xintíín yí'í ráña, ⁶sánikua' nsa'á Sara, ya nkanjía' ña yí'í ña Abraham, sáá nkatyi' ña nuun' re', “íto'o' ní”. Jee ráno'ó kúvi rán kuéntá' se'ya sí'í ña sáá sá'á rán ya vá'a jee ni nsá' kuyú'ví rán ni ñn nani jie'e' anasí tyú'un yú'ví ini' rán.

⁷Jee suni sukuán ráno'ó, tee íyó ñasí'í, kune'e' ñunkúún rán jín ñasí'í rán kani va'a ini' rán jie'e' ya jiniñú'ún ráña, jee koo yíñú'ún ñá'nú rán nuun' ráña, tyi táyá' ini' ráña ka' nsú ka' ráno'ó. Jee koo yíñú'ún ñá'nú rán nuun' ráña tyi suni ne jí'ín ráña jín ráno'ó ñi'ín' rán ñn ni ta'vi' sikúta'vi' Ndiosí' ráno'ó kuteku' rán ññnkáni jín re' sa'á re'. Sukuán íyó sa'á rán sáva ntuná' kasi' nuun' ya ká'án' rán jín Ndiosí'.

Sáá íyó kue'nu ntáká ñivi yí'í raa nuun' Cristo

⁸Jee nuun' ní'í ñn nuún ni ku'un ini' ñn inka ntáká rán, kuná'ví ini' rán tá'án rán ré nakuá' nó'o-o, kunuun' rán ñn inka ñanitá'án rán, kuñunkúún ini' ánima' rán jee ku'un lá'ví ini' rán. ⁹Koto nása'á niva'a rán nuun' ñn ñivi ya sá'á niva'a-a jín ráno'ó, jee koto nátenuun' rán ñivi ya ténúun'-u ráno'ó, tyisa' naka'an' rán tu'un vá'a ya kuvi ya vá'a nuun' raa. Tyi nkana Ndiosí' ráno'ó sáva sa'á rán su'va sáva ñi'ín' rán ta'vi' taji re' nuun' rán ya kuvi ya vá'a ráno'ó. ¹⁰Kátyí' nuun' Tutu' Í'í ya:

Ñivi ya ñúnúun'-u kuteku'-u,
jee kuíni-i ya koo va'a rá kivi' tékú'-u
naka'nu-u yáa-a nka'an'-a rá tu'un nívá'a,
jín ya koto kene tu'un xíná'ví yu'ú-u.

¹¹Jee kuiyo-o nuun' rá tiñu nívá'a,
jee sa'á-a rá tiñu vá'a,
nukú-u kune'e' ñunkúún vá'a-a jín ñn inka tá'án-a,
jee kunikin'-i vá.

¹²Tyi máá Ito'o'-ó Ndiosí' né'yá re' rá ñivi ña' jee kúmí re' raa,
jee tésó'o re' ya ká'án' raa jín re'.

Soo ntu nénuun' re' rá ñivi ya sá'á tiñu nívá'a kenta re' síkí' raa.

¹³¿Né ñn kúvi ya sa'á kini-i ráno'ó, retú ñú'ún káñá ini' rán sá'á rán mani tiñu vá'a rúja? ¹⁴Soo asúnika' nó'o rán jie'e' tiñu ya jiá'nu ña' rán, jee ña ka' netu' ka' kúvi rán. Jee saáva koto yú'ví rán kune'yá rán rá ñivi ya siú'ví-i ráno'ó, ni koto nani'vi' ini' rán. ¹⁵Tyisa' ne ánima'

rán íyó tyiñú'ún rán Cristo jee íyó ku'vayu'ú rán ya kúvi re' Ito'o' rán, jee sukuáni íyó satú'va rán maárán sáva naxiníko vá'a rán nuun' ntáká ñivi ya jíkátú'ún-u ráno'ó jie'e' ya vá'a ya nétu rán íyó tuneí ini' rán ya sa'á Cristo jín rán. ¹⁶ Soo mású' koo ini' rán naxiníko rán nuun' raa, jee ka'an' yíñú'ún rán jín raa, jee kue'nu naa' rán ya jíní' rán ya ntu íyó siki' rán, sáva sáa ká'an' niva'a raa siki' rán kukanuun raa jie'e' tu'un nivá'a ya ká'an' raa jie'e' va'a jiá'nu rán jie'e' yí'í rán nuun' Cristo. ¹⁷ Tyi retú kuíni máa Ndiosí' ya kuno'o rán, jee íyó va'a ka' ya kuno'o rán jie'e' ya sá'a rán tiñu vá'a, nsú ká' jie'e' tiñu níva'a.

¹⁸ Tyi suni íyó nijia ya Cristo nno'o re' jee ñin ítyíni ni'i' re' ntyunáan re' nuun' rá kuatyí rá ñivi íyótiñu-u ñínkání. Súka' tee naa' kúvi re' ntu kuatyí re', soo nno'o re' jie'e' ya vá'a nuun' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi naa', sáva nasiá'a re' yó nuun' Ndiosí'. Jee súka' ni'i' nijia re' sáa nteku' re' jín yikikúñu re', soo nñateku' ii' tuku re' nsa'á Tatyí' Íí' Ndiosí'. ¹⁹ Jee suni su'va ña'an' re' jín Tatyí' Íí' vá nuun' rá ñivi ya yí'í kutú tatyí' ká'an' raa nuun' ku'a'an' rá ñivi ní'i' kuéntá' yí'í raa vekaa, jee nkatyitu'ún re' nuun' raa. ²⁰ Maáráa ví ya ntu nkáníjiá raa nuun' Tu'un Ndiosí' ne yana'an' rá kivi' nteku' Noé, sáa ká'nú niyo ini' Ndiosí' nnetu re' sáa sátú'va Noé barkú' naní arca. Jee ini' arca yukuán nkaku yaku' ni rá ñivi ya kuatyí uná' raa vá nkaku nuun' nute. ²¹ Jee kuéntá' kuá' nkáku raa nuun' nute vá, jee suni kuéntá' sukuán kúnkunuún kúvi-i ya jiánuté-ó tiempú' vitan síkaku-u ñivi, jie'e' ya nñateku' ii' Jesús ya kúvi Cristo nkene-e nteñu rá níyi. Soo nsú jie'e' ya siíyo rá té'én ñuné'yú'-ó jín nute, tyisa' jiánuté-ó sáva stúvi-ó ya ne ánima'-ó tyisóyu'-ú-ó kue'nu naa'-ó nuun' Ndiosí' jín ya jíkán' tá'ví'-ó nuun' Ndiosí' ya siíyo kuatyí-ó nonoo ánima'-ó ya jíní'-ó ya ntu níso-ó kuatyí. ²² Jee nnaa Cristo kuano'on'-o antiví súkún, jee néé' re' ityi kuá'á Ndiosí' nuun' kúñá'nú nasíkuiti' re' tátúní' re', jee rá najiá'á' íí', jín rá nísotíñú, jín rá níso fuersá', ntyi'i Ndiosí' raa xintíin re'.

Kue'nu-ó sánikuá' ña'nu Cristo

4 Saáva jie'e' ya nno'o Cristo jín ñuné'yú' re', jee suni sukuán ráno'ó ranika' íyó satú'va rán antúní' rán nuún ku'un ini' rán jín re'. Tyi ñivi ya nno'o jín yikikúñu-u, jee nxinóo-o sa'á-a kuatyí, ² sáva ntu kue'nu-u ka' nuun' rá tiñu níva'a ya níyo ini' rá ñivi rá tiempú' tékú'-u ini' yikikúñu-u. Tyisa' kue'nu-u sáni kuíni Ndiosí'. ³ Tyi ya nkuvi sukuáni ya nsa'á rán tiempú' ya'atá' rá tiñu nivá'a níyo ini' rá ñivi ntu jíní' raa ini' Ndiosí'. Ña'nu rán jín rá tiñu káné'í, jín rá tiñu téní sñi' ini', jín rá tiñu jíni, rá tiñu viko né'í sñi' ini', rá viko né'í tunkánuun, jee nneñu'un rán rá nantíñú ya ntu kúvi raa Ndiosí' ya kúníityi' Ndiosí' né'yá re' maa. ⁴ Jee vitan jee kúsín ini' rá ñivi ya ráno'ó ntu kútá'an

rán ká jín raa ntu sá'a rán ka' rá tiñu né'í nív'a ntántúní' jín raa, jee saáva ténúun' raa ráno'ó. ⁵ Soo suviraa tyi naku'va raa kuéntá' naja ná'nu raa nuun' máá Ndiosí' ya íyó tú'va re' sáva sanáa' re' jie'e' kuatyí rá ñivi tékú' jín rá ñivi ní'i'. ⁶ Tyi jie'e' saáva suni nteku'tu'un tu'un vá'a Ndiosí' nuun' rá ñivi [ne sáá nteku' raa] jee ní'i' raa ntañú'ún, sáva síjita Ndiosí' raa ya kuvi' raa sánikua' síjita re' kuatyí ni'i' rá ñivi ñuné'yú' ya jí'í' raa, soo ré ntiin raa tu'un vá sáá nteku' raa, jee sanáa' Ndiosí' ya kuteku' raa jín re' níinkání sa'á Tatyí' Í' re'.

⁷ Soo ya vakuyatin ya ni'i' ntáká rá íyó, saáva nito koo rán ku'un kájí ini' rán sáva kuvi ka'an' rán jín Ndiosí'. ⁸ Jee ya ná'nú ka' nuun' ni'i' vá kukáña ini' rán kunuun' rán iin inka tá'an rán, tyi retú núnúun' tá'an-ó, jee jíásí-ó nuun' kue'e' rá kuatyí sá'a-ó jie'e' ya nékánú ini'-ó iin inka tá'an-ó. ⁹ Ku'va rán ve'i rán kinoo rá ñivi ya kenta ve'i rán, jee koto táyu'ú rán jie'e'-e.

¹⁰ Jee nuun' ta iin iin rán nsíkúta'vi' Ndiosí' iin ta'vi' nuun' ráno'ó ya kuvi sa'a rán iin tiñu, jee sánikua' íyó ta'vi' rán jee íyó sa'a rán tiñu vá sáva tyinei' rán iin inka ka' rá tá'an rán, jee su'va sikúnkuvi naa' va'a rán maa sánikua' sín sín nuun' ta'vi' ví-i nsíkúta'vi' Ndiosí' maa nuun' rán. ¹¹ Retú ní'ín' iin ráno'ó iin ta'vi' ya tyínei' Ndiosí' nó ka'an' nú, jee ka'an' sáni ká'an' nú Tu'un Ndiosí'. Jee retú iin ráno'ó ni'in' nú ta'vi' ya tyinei' nú tá'an nú, jee sa'a nú maa jín fuersá' táji Ndiosí' nuun' nú, sáva nakuétú'ún rá ñivi Ndiosí' jie'e' ntáká tiñu sá'a rán jie'e' Jesús ya kúvi Cristo, jee kúná'nú nasíkuiti' re' tátúní' re' níinkání. Sukuán koo.

Tunó'ó kuno'o-ó jie'e' ya kúvi-ó ñivi ya níkin'-ó ityi Cristo

¹² Ráno'ó ñanítá'an ya núnúun' ni', koto tíví xíni' rán retú nú'ún rán nuun' nú'ún' sáá jítotúní' rá tunó'ó xéen' ráno'ó, jee koto tíví xíni' rán jie'e' vá tyi nsú kuatyí ráno'ó ni ya nó'o maa. ¹³ Tyisa' na ka' íyó kusii' ini' rán ya jí'ín rán nó'o tunó'ó jie'e' yí'í rán nuun' Cristo, sáva suni ntántúní' nasíkuiti' nusii' ini' rán ka'an' kueku' rán kivi' nenta nijin' Cristo stúvi re' ya vii' nasíkuiti' kúná'nú re' nísotíñú re'. ¹⁴ Na ka' netu' ka' kúvi ráno'ó retú ténúun' raa ráno'ó jie'e' ya níkin' rán ityi Cristo, tyi máá Tatyí' Í' Ndiosí' ya vii' kúná'nú nasíkuiti' íyó-o jín ráno'ó. [Tyi rá ñivi vá ká'an' niva'a raa síkí' Tatyí' Í' re', soo ráno'ó tyi nákuétú'ún rán maa.]

¹⁵ Jee saáva koto sá'a rán tiñu jíá'ní' ta'an, áxí ya saku'ná, áxí rá tiñu nív'a, áxí rá tiñu ya kíní-i maáa nuun' ñujiin' rá inka ñivi, jee saáva retú kuno'o-ó soo ntu íyó kuno'o rán jie'e' rá tiñu vá jie'e' ya ntu nsa'a rán maa. ¹⁶ Soo retú nó'o iin ráno'ó jie'e' ya kúvi-i cristiano ya níkin' rán ityi náá' Cristo, koto kúkanuun rán, tyisa' nakuétú'ún rán Ndiosí' jie'e' ya níkin' rán ityi náá' Cristo. ¹⁷ Tyi ya nkenta tiempú' ya kijié'é

sanáa' Ndiosí' kuatyí, soo xí'na ka' jín rá ñivi ya kúvi ñivi ve'i Ndiosí', jee retú ya nkajíé'é sanáa' re' jie'e' máá-órán, ¿jee naja ka' vá sa'á naa' re' kuatyí rá ñivi ya ntu kánjíá raa koo mani' raa tu'un vá'a re' rúja?

¹⁸ Retú kuno'o ñivi naa' tunó'ó ne nanitá'ví' raa, ¿jee naja ka' vá kuvi jee kaku rá ñivi ntu níkin' raa Ndiosí' jín ñivi yí'í nuun' kuatyí rúja?

¹⁹ Jee saáva, ráno'ó ñivi ya nó'o rán sáni kuíni Ndiosí', jee naku'va rán maárán xintíin maaré' ya nsa'á re' ráno'ó jee naa' síkúnkuvi re' nuun' ráno'ó, jee kunikin' rán sa'á rán rá tiñu vá'a.

Tiñu nákutíñú Pedro nuun' rá tee nísotíñú jín rá tee sútyí

5 Vitan jee nákutíñú ni'in ni' nuun' rá tee kúñá'nú nuun' ráno'ó ya yí'í xintíin Cristo, tyi nu'u' jee suni tee kúñá'nú kúvi ni' jín raa nuun' rá ñivi yí'í xintíin Cristo, jee kúvi ni' iin tee ya jí'a ni' ya náá' ya ya nini' jínúun' ni' rá tunó'ó nno'o Cristo. Jee suni ni'in' ni' kuñá'nú ni' kuéntá' maaré' sáá nenta nijin' re' jín tiñu níso re'. ² Saáva kumí vá'a rán rá ñivi ya kúvi raa kuéntá' lantyi Ndiosí' ya néen kuéntá' rán raa, jee nsú iin kuéntá' tétuvi ví ya sa'á rán maa, tyisa' ne koo ini' rán sa'á rán maa sáni kuíni Ndiosí', jee nsú jie'e' ya koo u'vi' ini' rán ni'in' rán xu'ún sa'á rán maa, tyisa' ne ku'un káñá ini' rán sa'á rán maa. ³ Jee koto tátúni' ni'in' rán ntáká tiñu nuun' rá ñivi ya néen kuéntá' rán. Tyisa' kue'nu va'a rán ityi Ndiosí' sáva su'va ku'va rán iin ityi vá'a nuun' raa naja kue'nu raa. ⁴ Saájee sáá nenta nijin' maaré' ya néen kuéntá' re' yó ya kúñá'nú re' nuun' ni'i rá tee néen kuéntá' raa rá ñivi Ndiosí', jee ni'in' rán ta'vi'^a taji re' nuun' rán ya vii' nasíkuiti' kúñá'nú rán ya ntu náán'-a.

⁵ Jee sunisaá ni ráno'ó tesútyí, tyi'i rán maárán xintíin rá tee kúñá'nú nuun' rán. Jee ntáká rán ku'un tu'un ñú'ún lá'ví ini' rán jín iin inka tá'án rán tyi:

Ndiosí' jee íñí re' síkí' rá ñivi ñútéyí ini',

soo va'a ini' re' tyíneí re' rá ñivi ya ñú'ún tu'un lá'ví ini' raa.

⁶ Jee xinúun' rán maárán kulá'ví ini' rán tyi'i rán maárán xintíin Ndiosí' ya níso re' fuersá' í' ní'in, sáva xináa re' ráno'ó nuñá'nú rán tiempú' ñani re'. ⁷ Naku'va rán nuun' Ndiosí' ntáká rá tiñu xínáni'vi' ini' íyó rán, tyi máá re' ví ya kúmí re' ráno'ó.

⁸ Jee ku'un ñá'nú ini' rán nito koo rán, tyi kuí'na' kúñá'nú ya túfí' ta'án re' jín ráno'ó, jíkanuun re' kuéntá' iin nika'a ya ne ní'in sáxéen' tí' núkú tí' kaji' tí' tyi núkú re' iin ñivi sáva xináán' re' maa.

⁹ Soo nunasí rán nuun' re', jee kuiñi kutú rán kuneí ini' rán ínú' ini' rán Ndiosí', tyi jíní' rán ya suni sukuán ranika' nó'o rá ñanitá'án rán yí'í raa xintíin Cristo ya néé' raa níñká'nú né ni ví nkuvi ini'

^a 5:4 Tu'un ya'á ví: corona.

ñiví ya'á. ¹⁰ Jee máá Ndiosí' ya ntaká ítyí íyó máni' nasíkuiti' ini' re' né'yá re' yó, ya maaré' nkana re' yó sáva vii' kuñá'nú-ó jín Cristo nínkání jie'e' ya yí'í-ó nuun' Cristo. Sáa jiá'a ya kuno'o rán yaku' ni' tiempú', soo máá Ndiosí' sa'á ya kujia naa' va'a ini' rán nuun' tu'un re', jín ya kuiñi ni'in rán, jín ya natyunei' re' ini' ráno'ó, jín ya kukutú rán nuun' tu'un re'. ¹¹ Na ka' vii' nasíkuiti' ka' kuñá'nú Cristo, jee ni'í yí'í xintíin re' tátúní' re' nínkání. Sukuán koo.

Tu'un nuun' ní'i

¹² Ñani-ó Silvano, ya jíní' ni' ya síkúnkuvi va'a re' ni'í, jee ntyinei' re' nu'u' téé ni' yaku' ni tu'un ya'á kuajiaa' nuun' rán, sáva nasánei ni' ini' ráno'ó jee sáva ku'va ni' ya náá' ya tu'un ntee ni' nuun' tutu' ya'á ká'an' jie'e' ya vá'a ya náá' nijia sikúta'vi' Ndiosí' yó ya íyó máni' ini' re' né'yá re' yó. Kuiñi kutú rán jín-i. ¹³ Rá ñivi ya kúnei ini' raa Jesús ya kútutú raa^a ya nkaji Ndiosí' ña jín ráno'ó, ya néé' ña nuun' ñuun' Babilonia, táji ña tu'un ká'an' va'a kuajiaa' nuun' rán. Jee Marcos, ya kúvi kuéntá' se'ya ni', suni táji re' tu'un ká'an' va'a nuun' rán. ¹⁴ Ka'an' rán tu'un ká'an' va'a teyu'ú yíñú'un rán jín ñin inka rá tá'an rán jie'e' ñúnúun' rán ñin inka rán. Máá Ndiosí' sa'á ya ne va'a kuvi ánima' rán kunee' ñunkúun ntaká rán ya yí'í rán nuun' Cristo. Sukuán koo. Amén.

---

^a 5:13 Tu'un ya'á ví: maaña.

Tutu' uví' ya ntee Pedro

Ntee Pedro nuun' rá ñivi ya jínú' ini' raa Jesús

1 Nu'u', Simón Pedro, ya kúvi nì' musú' nuun' Ito'o'-ó Jesús ya níso re' tiñu Cristo [ya ñani Ndiosí' sáva tatúní' re' nuun' ni'i] jee níso nì' tiñu apóstol tyúityí re' nu'u' nakani nì' tu'un re'. Jee téé nì' tutu' ya'á nuun' ráno'ó ya suni nni'in' rán ya kúneí ini' rán Cristo kuéntá' kuá' ránu'u', jee máá vii' yíyá'vi ya kúneí ini'-ó Cristo. Nni'in' rán maa jie'e' naa' ví Jesús ya kúvi Cristo ya kúvi re' Ndiosí'-ó jee nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó xinánitá'ví' re' yó.

² Na ka' koo maní' ini' Ndiosí' kune'yá re' ráno'ó, jín ya va'a koo ini' ánima' rán sa'á re' jie'e' ya jíní' va'a rán naja kúvi Ndiosí'-ó jín Jesús ya kúvi re' Ito'o'-ó.

Jie'e' naja íyó koo rá ñivi kánjíá jínú' ini' raa Cristo

³ Tyi jín fuersá' íí' níso Ndiosí' jee ntaji re' ni'i nuun'-ó ya jiniñú'ún-ó sáva kue'nu naa'-ó ñiví ya'á sáni kuíni re' jín sáva kitíñú-ó nuun' Ndiosí'. Ntaji re' maa jie'e' jíní'-ó naja ini' maaré', tyi maaré' ví ya nkana re' yó, jie'e' ya kúná'nú nasíkuiti' re' jín jie'e' va'a ini' re'. ⁴ Jee saáva jie'e' nni'in'-ó ni'i rá ya'á jee ntyisóyu'ú re' nuun'-ó ya sa'á re' rá tiñu jín-ó ya máá ñá'nú ví'í ka' ya vá'a yíyá'vi ví'í ka'. Jee jie'e' ya ntyisóyu'ú re' jee kuvi kenta koo rán kuéntá' maaré', tyi síkáku re' ráno'ó nuun' ya nivá'a ya nkú'un ka' ini' rán rá tiñu né'í sii' ini' ya níyo ini' rá ñivi ñiví ya'á.

⁵ Jee saáva jie'e' yukuán vá nuun' kúneí ini' rán ínú' ini' rán Cristo jee níko nei rán natyisó rán ka' ya kue'nu va'a rán. Jee jie'e' kue'nu va'a rán jee natyisó rán ka' ya kuká'nú ini' rán ka' jie'e' Ndiosí'. ⁶ Jee jie'e' ya kúká'nú ini' rán ka' jie'e' Ndiosí' jee natyisó rán ya nake'en rán maarán. Jee jie'e' náke'en rán maarán jee natyisó rán ya kuní'in rán kuiñi kutú rán jín Cristo. Jee jie'e' kúní'in rán íñí rán jín Cristo jee natyisó rán kitíñú rán nuun' Cristo. ⁷ Jee jie'e' ya yítíñú rán nuun' Cristo jee natyisó rán ya kunuun' rán iin inka ñanítá'án rán ya yí'í raa nuun' Cristo, jee jie'e' núnúun' rán rá ñanítá'án jee natyisó rán ya kunuun' rán rá ñivi.

⁸ Tyi retú sá'á rán rá tiñu ya'á jee sa' ví'í ká' sá'á rán maa, jee ni nsá' kue'nu ka'á rán, jee kene tiñu vá'a ya váji nuun' ya jíní' rán ini' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo. ⁹ Soo rá ñivi ya ntu jíá'nu naa' raa rá tiñu yukuán, jee saáva kuéntá' ñivi kuáá kúvi raa, kuéntá' iin ya ntu kúvi kune'yá íká-a, tyi ya nnaan' ini' raa ya nnaánoo re' raa jie'e'

kuatyí ya nsa'á raa ne tiempú' yata'. ¹⁰ Saáva, ráno'ó ñanítá'án, níko néi rán kue'nu rán sánikuá' kuíni re' sáva tūvi níji ya nkana Ndiosí' ráno'ó jín ya nkáji re' ráno'ó kúvi rán ñivi re'. Jee retú sa'á níjia rán ntáká rá tiñu ya'á jee ni nsá' kininkava rán ntu íyó nanikó yata' ini' rán ityi Cristo. ¹¹ Tyi retú sukuán níjia, saájee taji Ndiosí' nuun' rán ya núne va'a ityi nuun' kivi rán nuun' tátúní' máá Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo nínkání ya maaré' ví ya nsa'á-a ya nanítá'ví'-ó.

¹² Jee jie'e' ya'á, saáva sukuáni kunikin' ní' xinákú'un ní' ini' ráno'ó jie'e' rá tiñu ya'á, sūka' ya jíní' rán jie'e' rá tu'un ya'á, jín ya íñí ní'in rán jín rá tu'un naa' ya ya nni'in' rán. ¹³ Tyi jíani ini' ní' ya íyó va'a ya xinákú'un ní' ini' ráno'ó jie'e' rá tu'un ya'á vitan tékú' ní' ka' ¹⁴ tyi máá Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo nsikúká'nú káji re' ini' nu'u' ya vakuyatin ya kúvi ní' xinóo ní' ñuné'yú' ní'. ¹⁵ Jee saáva suni núnasí ní' sá'á ní' ya nínkání nakú'un ini' rán rá tu'un ya'á réá' njia'a ya ní'i' ní'.

Rá nini' ya vii' kúñá'nú Cristo

(Mateo 17:1-8; Marcos 9:2-8; Lucas 9:28-36)

¹⁶ Tyi ntu níkín' rán' ntu ntín kuéntá' rán' rá kuentú' tú'ún máñá' ya nkene xini' ñivi sáá nsikúká'nú rán' ini' ráno'ó jie'e' ya kenta Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jín jie'e' fuersá' í' ní'in níso re', tyisa' nini' jínúun' rání' ya vii' kúñá'nú re'. ¹⁷ Jee nni'in' re' ya Tátá'-ó Ndiosí' nka'an' yíñú'ún-u jín re', jee nsa'á ñá'nú-u re'. Tyi ne súkún nkiji rá tu'un ne nuun' nuva máá Ndiosí' máá vii' kúñá'nú-u, jee nkatyi'-i: “Ya'á ví Se'ya ní' jee núnúun' ní' re', jee kúvá'a ini' ní' né'yá ní' re'”, nkatyi' Ndiosí'. ¹⁸ Jee maáranu'u' nteso'o rání' nusuyu'ú vá, nka'an'-a ne súkún, sáá íñí rání' yukuán jín máá Ito'o'-ó ne xini' yuku í' yukuán.

¹⁹ Jee kúmí-ó tu'un ya íyó kutú ka' nsú ká' ya nini' rán' jínúun' rán'. Tu'un vá kúvi tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ya njia'a re' nuun' rá tee ya ntee raa maa nuun' Tutu' Íí', jee va'a sa'á ránú ya tiin kuéntá' va'a rán rá tu'un vá, kuéntá' kuá' tiin kuéntá' rán kantil ya túun' xú'ún nuun' neen', jee tiin kuéntá' va'a rán rá tu'un vá nekuá' kenta Cristo kuéntá' vakunijin' kivi' jee xtuún' re' ini' ánima' rán kuéntá' túun' tiuun' xú'ún yan'en'. ²⁰ Soo xí'na ka' íyó tiin kuéntá' va'a rán ya ntáká rá tu'un ya nkene yu'ú Ndiosí' ya néé' nuun' Tutu' Íí' níso Tu'un Ndiosí' jee ni nsú tu'un ya ntava' ñivi xini' maáráa ni ví-i. ²¹ Tyi ni nsá' vaji tu'un vá ne nuun' ya kuíni ini' iin ñivi. Tyisa' nsatíñú Tatyí' Íí' Ndiosí' ini' raa sáva nnakani raa rá tu'un ya njia'a Ndiosí' nuun' raa sákatyi' raa. [Suviráa kúvi raa rá ñivi nsa'á sín Ndiosí' raa sáva kitíñú raa nuun' re'.]

Tu'un jie'e' rá tee xiné'én' tuntú'ún

2 Soo suni niyo rá ñivi tú'ún nteñu rá ñivi ñuun' Israel ya kátyí' ráa nika' ya nákaní ráa tu'un kéne yu'ú Ndiosí' soo nka'an' ráa tuntú'ún. Jee suni sukuán koo rá ñivi xiné'én' tuntú'ún nteñu ráno'ó. Jee tuví yu'u' ráa tu'un tú'ún sáa xiné'én' ráa rá ñivi ya xináán' ráa ya kúnef ini' ñivi ínú' ini' ñivi Cristo, ne suni katyi' ráa ya Jesús ntuví kúvi re' Ito'o'-ó. Jee jie'e' ya sa'á ráa sukuán vá sanaan' ni kinaan' ráa. ² Jee kue'e' ñivi kunikin' ityi káné'í ya xiné'én' ráa. Jee jie'e' ráa jee ka'an' nivá'a ñivi jie'e' ityi ya níkin'-ó ya kúvi ya náá'. ³ Jee jie'e' ya u'vi ini' ráa jee jítyí' ráa ráno'ó jín rá tu'un tú'ún kéne xini' ráa ya xiné'én' ráa. Jee ne yana'án ví'í ya íyó stákoo ya sijíta Ndiosí' ráa jee kinaan' nijia ráa.

⁴ Tyi jie'e' ya ntu nnéká'nú ini' Ndiosí' nne'yá re' rá najiá'á' í' re' ya nsa'á ráa kuatyí, tyisa' ntaan' re' ráa nuun' ñu'un' xéén' ya ntu jínu nuun' kúnú-u jee yukuán yini'yu' ráa nuun' ñuneen', jee nú'ní' ráa jín cadena kaa nekua' kenta kivi' ya sanáa' re' jie'e' kuatyí ráa. ⁵ Jee jie'e' ya ni ntu nnéká'nú ini' Ndiosí' nne'yá re' rá ñivi ñiví yana'án, tyisa' nsikúun re' savi' xéén' ntyitú nute kuaíyó nuun' ñu'un' ñiví ya'á, jee nxináá' re' rá ñivi ya ntu íyó Ndiosí' nuun' ráa. Jee Noé, tee ya nstekútu'ún Tu'un Ndiosí' ya íyó kue'nu naa' rá ñivi, jee nsikáku re' maa jín uxá' ka' rá ñivi. ⁶ Jee nsijíta Ndiosí' rá ñuun' Sodoma jín Gomorra nxináá' re' ráa tyi nteñu'un' re' ráa ne nkuvi ráa yaa'. Jee yukuán nsa'á Ndiosí' ya kuvi ráa ñin ityi ya stú'va re' nuun' rá ñivi ya jíka ráa ityi niva'a ya ntu íyó sáni kuíni Ndiosí' ya suni sukuán kuno'o ráa. ⁷ Soo nsikáku re' tee naní Lot, tyi nkuvi-i ñin tee naa', jee nnuquí'yá' ini'-i nne'yá-a rá tiñu káné'í ya nsa'á rá ñivi rá ñuun' vá. ⁸ Tyi tee naa' yukuán, jee nnee' re' nteñu rá ñivi yukuán, jee ni kivi' ni kivi' nnuquí'yá' ini' ánima' re', tyi nne'yá re' jee nteso'o re' ntáká rá tiñu káné'én' vá ya nsa'á rá ñivi ya ntu nkaníjía ráa tiñu tátúní' Ndiosí'. ⁹ Jee ré sukuán nsa'á Ito'o'-ó jee jíní' Ito'o'-ó sikáku re' rá ñivi yítíñú ráa nuun' re' nuun' rá tunó'ó ya jítotúní' vá ráa. Soo tévá'a sín re' rá ñivi ya ntu kúvi ñivi naa', sáva kuno'o ráa tunó'ó kivi' sa'á náa' re' kuatyí.

¹⁰ Jee ví'í ka' xinó'o re' rá ñivi ya núkú ráa sá'á ráa tiñu téní sji' ini' ya níyo né'én' ini' ráa ya ntu íyó ninu'un ini' ráa, jee kútyi ini' ráa ya ni ñin nkúvi tátúní'-i nuun' ráa. Jee ni'in ví'í ini' ráa, jee tyúnef ini' ráa sa'á ráa rá tiñu kuíni ini' maaráa, jee ni ntu yú'ví ráa tenuun' ráa siki' rá kúñá'nú. ¹¹ Soo ne rá najiá'á' í' Ndiosí', ya súka' suni kúñá'nú ráa ka' jín suni íyó ka' fuersá' í' ní'in ráa, jee ityinúún' Ito'o'-ó ntu kíji ini' ráa ka'an' niva'a ráa ntu ténúun' ráa siki' rá kúñá'nú yukuán.

¹² Soo rá ñivi yukuán ya xiné'én' ráa tu'un tú'ún kúvi ráa kuéntá' kúvi rá kiti yúkú ya ntu jiáni xini' rátí' jín ya jiá'nu rátí' naja kua' sá'á maaráti' ni, tyi tá'ví' rátí' sáva tiñ ñivi rátí' jee ka'ni' ráa rátí'.

Jee rá ñivi vá tyi ká'án' niva'a ráa siki' ya ntu jiáku'un ini' ráa. Jee saáva sáa kuvi' ráa jee kina'an' ráa. ¹³Jee sánikuá' nxinó'o ráa rá inka ñivi, jee suni sukuán ni'in' ráa nakuno'o ráa natyunáán ráa maa. Tyi ne kúsí' ini' ráa tiñu sji' ini' ráa asúnika' nuví. Jee máá ñivi kini sát'één kúvi ráa jie'e' nasa jiá'nu ráa, jín jiá'a ráa tunkánuun, jee kúsí' ini' ráa xíná'ví ráa ráno'ó sáá yájí' ráa jín rán.

¹⁴Sáa né'yá ráa iin ña'an jiáni né'í ini' ráa jee ni ntu síkikuñi' ráa ya sá'a ráa kuatyi. Jee sjínú' ráa ini' rá ñivi ntu íñi kutú rává jín Tu'un Ndiosí' nástá ráa rává kunikin' rává ityi xín'één' ráa, tyi maa ñivi tu'va ini' kúvi ráa, tyi nijia ini' ráa sá'a ráa tiñu u'vi ini'. Kúvi ráa ñivi ya ní'in' ráa ya tyisónínu Ndiosí' ráa. ¹⁵Tyi nkusín ráa nuun' ityi naa' Ndiosí'. Jee ntyinikin' ráa ityi ñujiín' nsa'a Balaam ya nkuvi re' se'ya Beor. Jee nñunuun' re' ni'in' re' xu'un nuun' tiñu nsa'a re' ya ntu íyó naa'. ¹⁶Soo nkuxeen' iin burru' nuun' re' jie'e' kuatyi re', suka' kúvi ti' kiti ya ntu kúvi ka'an'. Jee nka'an' ti' kuéntá' kuá' ká'án' iin tee. Jee ntyusává ti' ntu njia'a ti' sa'a tee vá tiñu sáná. [Kátyí'-ó nkuvi re' tee nnakani tu'un nkene yu'ú Ndiosí'.]

¹⁷Jee kúvi ráa kuéntá' kúvi iin nuun' kéne nute soo ntu íyó nute maa, jee suni kuéntá' viko' yoko' nute ya xinétyi tatyí' xéén' soo ntu kúun savi. Jee maáraa tyi ya íyó stákoo iin nuun' neen' ví'í ki'i ráa níínkání. ¹⁸Tyi jie'e' rá tu'un vixi' ká'án' ka'a ráa jie'e' rá tiñu téní sji' ini' jín rá tiñu káné'í, jee sukuán ne ñunkúun sjínú' ráa ini' rá ñivi ya sukuán ni nkaku rává nkene rává nuun' rá ñivi jiá'nu ityi stíví, jee náxtá ráa rá ñivi vá níkoyátá rává kunikin' rává ityi xín'één' ráa. ¹⁹Tyísóyu'ú ráa ya kuiñi núne rá ñivi ya kuvi sa'a rá ñivi vá néni iin tiñu ya kúvi ini' maá rá ñivi vá, soo maáraa tyi kúvi ráa musú' ya yí'í ráa xintíin ya níyo né'í ini' ráa. Tyi kúvi ñivi musú' ya yí'í-xintíin ne ni iin ya kúneí vá jín-i. ²⁰Tyi retú jíní' rá ñivi naja ini' Ito'o'-ó Jesús ya kúvi Cristo jín ya maaré' nnatava' re' yó nuun' kuatyí-ó síkaku re' yó, jee sukuán nkuvi jee nkaku ráa nkene ráa nuun' rá tiñu né'í niva'a ya níyo ini' rá ñivi ñiví ya'a. Soo retú tukuni natyi'i ráa maáraa xintíin ñujiín' vá, sukuán jee kenta sa' ví'í ká' manéátú'un nakí'i ráa xintíin tiñu káné'í nsú ka' kuá' níyo ráa ne xí'nañú'un. ²¹Tyi va'a ka' kúvi ráa retán' sukuán jee ntu níni' ráa ityi naa' jie'e' Jesús nékúvi, nsú ká' nini' ráa maa jee nxinóo ráa maa nnikoyátá ráa nuun' tu'un í'í ya ntatúni' Ndiosí' ya kúvi tu'un ya nní'in' ráa. ²²Jee jie'e' ya sá'a ráa vá, jee nkunaa' tu'un ká'án' ya ká'án' jie'e' ráa:

Tina' jee níko ti' náka'ji' tuku ti' ya nnujien ti',

jee suni kútyí' ya sukuán nityi ti',

jee tukuni nánikókáni ti' nuun' ne'yú',

kátyí' tu'un vá.

Nenta tuku Ito'o'-ó

3 Ráno'ó ya ñúnúun' ni', ya'á kúvi tutu' uví' ya téé ni' nuun' ráno'ó. Jee téé ni' nuun' ni núví' rá tutu' ya'á sáva xinákú'un ni' ini' rán sáva xiní'ví' ni' ini' rán ya kani ninu'un antúní' rán, ²sáva naku'un ini' rán rá tu'un ya nkatyi' yatyi' rá tee nyitúnú nuun' Ndiosí' ya ñakani ráa tu'un nkene yu'ú máá máá Ndiosí' ne yana'án, jee sáva naku'un ini' rán rá tu'un ya nkatyi' rá tee níso ráa tiñu apóstol ya ntyuítíyí Cristo ráa nuun' ráno'ó sáva ñakani ráa rá tu'un ya ntatúní' re'. Jee maaré' ví Ito'o'-ó jee nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó xinánitá'ví' re' yó.

³Soo ya xí'nañú'ún ka' ví ya íyó kuni' rán ya rá kivi' nuun' ní'i, jee kiji rá ñivi ya ká'án' kátá ini' ráa jie'e' tu'un ñaa' Ndiosí', jee kue'nu ráa sánikua' ñú'ún ini' ráa sa'á ráa rá tiñu né'í ya níyo ini' maáraa. ⁴Jee katyi' ráa: “¿Né nú' íyó ya ntyisóyu'ú Cristo ya nenta tuku re' rúja? Tyi ne kivi' ya ní'i' rá tata' jíí'-ó yana'án jee ne vitan, jee íyó ii' sáá íyó ní'i kuiti' ne sáá ñakoo ñivi' nékúvi'”, katyi' ráa. ⁵Tyi jie'e' ya ntu kuíni ráa tiin kuéntá' ráa ya ne yana'án ntatúní' Ndiosí' ya ñakoo súkún jín ñivi', jee jín tu'un yu'u' Ndiosí' nsa'á re' ñu'un jín nute, jee ntatúní' re' ya kusín ñuítíyí ma'ñú nute jee nkene ñuítíyí vá nuun' nute. ⁶Jee sumi jín nute nxináán' re' ñivi' yana'án, tyi nnu'kue'e' nute ya nkuun savi' xéén' ntyitú nute kuáiyó nuun' ñu'un ñivi' ya'á. ⁷Soo súkún jín ñivi' íyó vitan, jee jín máá tu'un yu'u' Ndiosí' ya ya íyó tu'va tatúní' re' sáva kayu' ráa kivi' sanáa' re' kuatyí jee xináán' re' rá ñivi' ya ntu níkin' ráa ityi Ndiosí'.

⁸Soo ráno'ó ñanitá'án ya ñúnúun' ni', koto náán' ini' rán tu'un ya'á: ya nuun' Ito'o'-ó jee ñin kivi' kúvi kuéntá' ñin mil kuiya', jee ñin mil (1000) kuiya' kúvi kuéntá' ñin kivi' ni. ⁹Jee nsá' kúkuéé Ito'o'-ó síkúnkui re' ya ntyisóyu'ú re' ya tiaa' tuku re' kuéntá' kua' ya jíáni ini' sava rá ñivi' jie'e' ya kukuéé re'. Tyisa' nétuká'nú ini' re' né'yá re' ráno'ó, tyi ntu kuíni re' ya kinaan' ni ñin ñivi' tyisa' kuíni re' ya ntaká ñivi' nakani ini' ráa tyi'i ráa maáraa xintúin re'.

¹⁰Soo kivi' ya nenta Ito'o'-ó sanáa' re' jee sanaan' ni nenta re' kuéntá' kua' sanaan' ni kenta ñin tee ku'ná. Jee kivi' nenta re', jee ni'in ví'í súkún jee kinaan'-a. Jee ni'i ya íyó súkún jín ñivi' kayu'-u jee tani'-i jee ntaká ya íyó ini' ñivi' ya'á kayu'-u.

¹¹Jee jie'e' ya kinaan' ntaká rává sukuán, saáva íyó kue'nu ñaa' ninu'un rán sáni kuíni Ndiosí' jee kitúnú rán nuun' re', ¹²ni nétu rán kiji kivi' sanáa' Ndiosí' rá kuatyí jee sukuán sá'á rán ya ñamani kenta kivi' yukuán. Jee kivi' yukuán tiin ñu'un' súkún jee naan'-a, jee ntaká ya íyó ini'-i kayu'-u jee tani'-i. ¹³Soo nétu-ó ñin súkún jíáá, jín ñin ñivi' jíáá, sánikua' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' ya koo. Jee yukuán koo máá tiñu ñaa' va'a.

¹⁴ Saáva ráno'ó ya ñúnúun' ni', jee ni nétu rán ya kiji ntáká rá tiñu ya'á, jee kuni'vi' ini' rán níko néi rán ya kinoo noo ánima' rán jee ntuná' kuatyi kuniso ka' ánima' rán, jee kuni' re' ya ne va'a koo ntáká rán jín re', sáá nenta re'. ¹⁵ Jee tiin kuéntá' rán ya kúkuéé Ito'o'-ó niji re' jie'e' ya ká'nú íyó ini' re' né'yá re' rá ñivi sáva koo ka' tiempú' nakunikin' rá ñivi ka' ityi re' sáva natava' re' raa nuun' kuatyi raa nanitá'ví' raa. Jee suni sukuán ntee ñani'-ó Pablo ya ñúnúun'-ó nuun' rá tutu' nuun' ráno'ó sánikuá' tu'un nítyí njia'a Ndiosí' nuun' re'. ¹⁶ Jee su'va ká'án' re' jie'e' rá tu'un ya'á nuun' ntáká rá tutu' ntee re'. Jee nuun' rá tutu' vá néé' sava rá tu'un víjí kiku'un ini' ñivi. Jee rá ñivi ya ntu nkútú'va va'a raa ya xiné'én' Tu'un Ndiosí', jín ya ntu íñi kutú raa jín Tu'un Ndiosí', sá'á tiákuá tu'un ká'án' raa Tu'un Ndiosí' ya ntee Pablo násama raa ñasa kuá' kuíni kátyí' tu'un re', kuá' sá'á raa jín rá inka Tu'un Ndiosí' niso nuun' Tutu' Íí'. Jee saáva jie'e' vá kinaan' raa.

¹⁷ Soo ráno'ó ñanitá'án ya ñúnúun' ni', ya jíní' rán ya íyó ñivi ya násama raa ñasa kuá' kuíni kátyí' Tu'un Ndiosí', saájee kumí rán maárán, sáva ntu xtakaa rá tee káné'én' vá ráno'ó sáva ntu tyinikin' rán rá tu'un xtíví ya xiné'én' raa, jee sáva ntu kininkava rán nuun' íñi kutú rán jín Tu'un Ndiosí'. ¹⁸ Tyisa' íyó kujia ini' rán kue'nu rán jín Jesús ya kúvi Cristo ya mání' ini' re' tyineí re' ka' ráno'ó jee íyó kujia ini' rán ka' jín tu'un re' sáva kuni' rán ka' ini' re'. Jesús ví ya nnatava' re' yó nuun' kuatyi-ó nsikáku re' yó. Nákuetú'ún-ó re' vitan jín ñínkání. Sukuán koo. Amén.

Tutu' xí'nañú'ún ntee Juan

Tu'un ya sá'a ya kuteku'-ó jín Ndiosí'

1 Táji rání' ya naá' nuun' ránú jje'e' Cristo ya íyó re' ne sáa ntiá'an kikoo ñiví ya'á, ya nteso'o rání' ya ká'an' re', jín ya nini' rán' jín ntyinúún rán' ya'á, jín ya nne'yá noo rán' re', jín ya ntiin rán' jín na'á rán'. Jee suvire' vá kúvi Tu'un Ndiosí' ya sá'a re' ya kuteku'-ó níinkání jín Ndiosí'. ²Jee maaré' vá sá'a ya kuteku'-ó, jee nkiji nijin' re'. Jee nini' jínúun' rání' maa, jee jiá'a rán' ya naá' jje'e' re' jee kátyítu'ún rání' nuun' ránú jje'e' ya sá'a re' kuteku'-ó níinkání jín re'. Jee suvire' vá nnee' re' jín Tátá'-ó Ndiosí', jee nstúvi Ndiosí' maa nuun' rání'. ³Jee ya nini' jínúun' rání', jín ya nteso'o rán' ya nka'an' re', jee suvi-i vá kátyítu'ún rán' nuun' ránú, sáva unuún koo ini' ránú jín ránu'u'. Jee íyó unuún nijia ini'-ó jín Tátá'-ó Ndiosí' jín Se'ya re' Jesús ya níso re' tiñu Cristo. ⁴Tée rání' rá tu'un ya'á nuun' ránú sáva tyutyítu' ya kúsíi' ini' ánima' ránú.

Ndiosí' kúvi ñu'un' nuun'-ó

⁵Ya'á ví tu'un ya nteso'o rán' ya nxiné'én' Jesús ránu'u', jee ya'á kátyítu'ún rán' nuun' ráno'ó ya: Ndiosí' ví ñu'un' nuun'-ó, tyi naa' nasíkuiti' re', jee ntuví íyó ni ñin tiñu neen' jín re' tyi ntuví íyó re' jín ni ñin ya nivá'a. ⁶Jee retú kátyí'-ó ya íyó inuún ini'-ó jín re', soo retú jiá'nu-ó kuéntá' nuun' neen', jee kátú'ún-ó, jee ntuví sá'a-ó sáni kátyí' tu'un naa'. ⁷Soo retú naa' jiá'nu-ó kuéntá' nuun' túún' ñu'un' sánikua' íyó maaré' nuun' túún' ñu'un' ya kúvi ya naa' íyó maaré', saájee íyó inuún-ó jín ñin inka tá'an-ó, jee nónoo-ó nuun' re' tyi ni'i' maá Se'ya re' Jesús jee ñati niñi' vá sáva nasánoo-o yó nuun' ntáká kuatyí-ó. ⁸Jee ré katyí'-ó ya ntuví íyó kuatyí-ó, jee xíná'ví-ó maáo, tyi ntuví ñú'ún tu'un naa' ini'-ó. ⁹Soo retú nana'ma'-ó nuun' Ndiosí' jje'e' rá kuatyí sá'a-ó, jee kuneká'nú ini' re' jje'e' kuatyí-ó, jee nasa'á noo re' yó nuun' ntáká ya nivá'a sá'a-ó, tyi suvire' vá síkúnkuvi naa' re' ya kátyí' re' tyi naa' kúvi re'. ¹⁰Jee ré kátyí'-ó ya ntu nsá'a-ó kuatyí, jee nátatú'ún-ó re', jee ntuví ñú'ún tu'un re' ini'-ó.

Cristo ká'an' jje'e' yó náma re' yó

2 Ráno'ó ya kúneí ini' rán Jesús, ya kúvi rán kuéntá' se'ya ni', téé ni' rá tu'un ya'á nuun' rán sáva nsá'a rán kuatyí. Soo retú néni

ñin-ó sa'á kuatyí, jee íyó ñin re' ya yítuvi re' náma re' yó ityinúun' Tátá'-ó Ndiosí', jee suvire' kúvi Jesús ya kúvi Cristo ya ñaa' kúvi re'. ²Jee suvire' nsoko' re' maáré' ñi'í' re' sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' kuatyí-ó. Jee nsá' ní'í' re' kuatyí kuiti' jie'e' kuatyí maáo ni, tyi suni ñi'í' re' jie'e' kuatyí ntáká rá ñivi íyó ñiví ya'á.

³Nuun' síkúnkuví-ó rá tiñu tátúní' re', jee su'va kuká'nú nijia ini'-ó ya maní'-ó jín Ndiosí'. ⁴Soo ñivi ya kátyí': "Nu'u' tyi maní' ñi' jín Ndiosí'", kátyí' ráa, soo ntuví síkúnkuví ráa rá tu'un tátúní' re', jee kúvi ráa ñivi tú'ún jee ntuví ñú'ún tu'un ñaa' ini' ñivi vá. ⁵Soo néni ñin ñivi ya síkúnkuví ráa tu'un re', jee ñivi ya'á máa naá' nijia ya nijia ini' ráa ñúnúun' ráa Ndiosí', jee jie'e' ya'á jíní'-ó ya yí'í'-ó nuun' re'. ⁶Jee ñivi ya kátyí' ya kinoo kutú-u kí'í-i nuun' re', jee íyó ya kue'nu-u kuéntá' ña'nu Jesús.

Tu'un tátúní' jiáá

⁷Ráno'ó ya ñúnúun' ñi' kuéntá' ñani' ñi',^a nsú tu'un ya tátúní' jiáá re' ví ya téé ñi' nuun' rán, tyisa' tu'un ya ntatúní' re' ne yana'án ya ya ñni'ín' rán ne xí'nañú'ún ya ñinu' ini' rán kúvi-i. Jee tu'un vá kúvi ya nteso'o rán ne kivi' nkajie'é ñinu' ini' rán. ⁸Tyisa' téé ñi' nuun' rán ñin tu'un ya tátúní' jiáá re', ya nstúvi re' ya máa naá' kúvi nijia tu'un vá jie'e' nasa ña'nu re', jee suni maárán, tyi jíka-ó ityi nuun' nijin' sá'á re', tyi su'va kuani'í nuun' neen', jee kúvi re' ñu'un' nijia ya ya túún'. ⁹Jee ñivi ya kátyí' ya íñí-i nuun' túún' ñu'un' re', soo tá'vi ini'-i né'yá-a ñanitá'án-a ya kúnef ini' vá Jesús, jee ñivi vá íñí ii' nuun' neen' ne vitan. ¹⁰Soo ñivi ya ñúnúun'-u ñanitá'án-a, jee kínoo kutú-u nuun' túún' ñu'un' re', jee ni ntuná' íyó ya ñú'ún ini' ñivi vá ya xinínkava maa nuun' kuatyí. ¹¹Soo ñivi ya tá'vi ini'-i né'yá-a ñanitá'án-a, jee íñí-i nuun' neen', tyi íyó-o jín ya nivá'a, jee jía'nu-u nuun' neen', tyi ni ntuví jíní'-i né ñin ityi kuá'an'-a tyi ya neen' vá ñasi' ntyinúun'-u kuéntá' kuáá-a.

¹²Tée ñi' rá tu'un ya'á nuun' ráno'ó ya kúvi kuéntá' se'ya ñi', tyi Ndiosí' ñneká'nú ini'-i jie'e' rá kuatyí rán jie'e' ya nsa'á Jesús.

¹³Tée ñi' nuun' ráno'ó, rá tátá', tyi maní' rán jín maáré' ya ya íyó ne tiempú' xí'nañú'ún.

Tée ñi' nuun' ráno'ó, rá tee sútyí,

tyi nkuneí rán jín kui'na' kúná'nú ya ntu kúvi síkúvi re' ini' ráno'ó nuun' kuatyí.

Tée ñi' nuun' ráno'ó rá kuátyí lúlí,

tyi maní' rán jín Tátá'-ó Ndiosí'.

¹⁴Ntee ñi' nuun' ráno'ó, rá tátá',

^a 2:7 ñin tutu' kátyí': rá ñani'.

tyi mañi' rán jín maaré' ya ya íyó ne tiempú' xí'nañú'ún.
 Ntee ni' nuun' ráno'ó rá tee sútyí,
 tyi neí ini' rán,
 jee kínóo kutú Tu'un Ndiosí' nū'ún ini' ánima' rán,
 jee nkunef rán jín kuì'na' kúná'nú.

¹⁵ Jee koto ñúnúun' rán rá tiñu nýo ini' ñivi ñiví ya'á, ya ntu yí'í raa nuun' Ndiosí', ni rá nantíñú íyó ini' ñiví. Jee retú néni ñin ñivi ñúnúun' ityi jíka rá ñivi ñiví ya'á, jee ntuví ñúnúun' ñivi vá Tátá'-ó Ndiosí'. ¹⁶ Tyi nsú nuun' Tátá'-ó Ndiosí' vaji ntaká ya íyó ñujiín' ñiví: ya nýo né'en ini' sa'á-ó jín yikikúñu-ó, jín ya nýo ini'-ó ya né'yá-ó jín ntyinúun-ó, jín ya kúvíxi'-ó ya kúmí-ó jín ya sá'á-ó. Tyisa' káku rá ya'á ini' ñiví ya'á. ¹⁷ Jee ñiví tyi kuani'-i, jín rá íyó ini'-i ya nýo ini'-ó. Soo ñivi ya sá'á sánikuá' kuíni Ndiosí' kinoo kutú-u jín re' nínkání.

Ya náá' jín tuntú'ún

¹⁸ Ráno'ó ya kúvi kuéntá' se'ya ni', tiempú' nuun' ni'í ví ya'á. Jee kiji maá tee ya kenta siki' Cristo, sánikuá' ya nteso'o rán. Jee vitan jee ñakoo kue'e' rá ñivi ya kenta siki' Cristo, saáva jíní'-ó ya kúvi-i tiempú' kuani'í. ¹⁹ Jee nteñu maáórán nkene raa, soo ntuví nkúvi raa tá'an-órán ya yí'í-órán nuun' Jesús. Tyi retán' nkuvi raa tá'an-órán, jee nkinoo raa jín-ó, nékúvi. Soo nkene raa nteñu-ó kuá'an' raa sáva túvi kájí ya nsú tá'an-ó kúvi ntaká raa.

²⁰ Soo ráno'ó tyi nni'in' rán Tatyí' Íí' Ndiosí' yí'í-i ini' rán, ya táji Cristo ya íí' kúvi re', jee saáva jíní' ntaká rán ya naá'.^a ²¹ Nsá' téé ni' tutu' ya'á nuun' rán jie'e' ya ntuví jíní' rán ya naá'. Tyisa' téé ni' maa nuun' rán tyi jíní' rán ya naá'. Jee ni ñin tuntú'ún ntu váji ne nuun' ya naá'. ²² Jee, ¿né ñin kúvi ñivi tú'ún? Suvi-i kúvi ñivi ya kátyí' ya Jesús ntuví kúvi re' Cristo, ya ñani Ndiosí' sáva tatúni'-i nuun' ñiví. Jee ñivi ya'á kúvi ya kenta-a siki' Cristo, jee kútyi ini' ñivi vá Tátá'-ó Ndiosí' jín Se'ya re'. ²³ Jee ntaká ñivi ya kútyi ini' raa Jesús, jee ni ntuví íyó Tátá'-ó Ndiosí' jín raa. Jee ñivi ya jiá'ayu'ú ya Se'ya Ndiosí' kúvi re' Ito'o'-o, jee suni íyó Tátá'-ó Ndiosí' jín-i.

²⁴ Tyu'un va'a rán ini' ánima' rán tu'un ya ya nteso'o rán ne xí'nañú'ún ya ninu' ini' rán. Jee retú tu'un nteso'o rán ne xí'nañú'ún kínóo kutú-u nū'ún ini' ánima' rán, saájee suni kinoo kutú rán yí'í rán nuun' Se'ya Ndiosí' jín nuun' maá Tátá'-ó Ndiosí'. ²⁵ Jee ya'á kúvi tu'un naa' ya ntyisóyu'ú Ndiosí' nuun'-ó: ya kuteku'-ó jín re' nínkání.

²⁶ Téé ni' rá tu'un ya'á nuun' rán jie'e' rá ñivi ya núkú raa ya xiná'ví raa ráno'ó. ²⁷ Soo ráno'ó tyi Tatyí' Íí' ya nni'in' rán nuun' Jesús

^a 2:20 Inka rá tutu' kátyí': jíní' rán ni'í ya naá'.

kínóo kutú-u ini' ráno'ó. Jee saáva ntuví jíníñú'ún rán ya xin'één' ni ìn ñivi ráno'ó [inka tu'un], tyi máá Tatyí' Íí' re' xin'één' ráno'ó ntaká tiñu. Jee naa' re', jee ntu tú'ún re'. Saájee kinoo kutú rán ki'i rán nuun' Cristo, sánikuá' ya nxin'één' Tatyí' Íí' ráno'ó.

²⁸ Jee vitan ra, ráno'ó ya kúvi rán kuéntá' se'ya ni', kinoo kutú rán ki'i rán nuun' Cristo sáva sáá kituvi re' sáá niji re' ñivi ya'á, jee kunei ini'-ó kuiñi-ó ityinúun' re', jee nkúkanuun-ó nuun' re' sáá niji re'. ²⁹ Jee nuun' ya jíní' rán ya naa' ví re', jee suni jíní' rán ya ntaká ñivi ya sá'á náa', jee nsa'á re' nnakaku jiáá ráa kúvi nijia ráa se'ya Ndiosí'.

Rá ñivi ya kúvi se'ya Ndiosí'

3 Kune'ya rán ya naka' vá' ñúnúun' ka' Tátá'-ó Ndiosí' yó ya se'ya re' kálán' re' yó, jee suvi kúvi nijia-ó. Jee rá ñivi jiá'nu ñujiín' ñivi ya'á ntuví tñn kuéntá' ráa ya kúvi-ó se'ya Ndiosí', tyi ntu jíní' ráa re'.

² Ráno'ó ya ñúnúun' ni', vitan jee se'ya Ndiosí' kúvi-ó. Soo ntiá'an tui ná kúvi ya koo maáo tiempú' ityinúun'. Soo jíní'-ó ya sáá kituvi Jesús niji re', jee nuún koo-ó jín re' kuéntá' íyó maaré', tyi kuni'-ó re' sánikuá' íyó nijia re'. ³ Jee ntaká ñivi ya íyó tú'un neí ini' ráa ya sa'á re' ya'á, jee nása'á ninu'un ráa maáráa, kuéntá' íyó ninu'un maaré'.

⁴ Jee ntaká ñivi ya sá'á-a kuatyí, jee síjita ráa ley ya tátúní' Ndiosí', tyi nuun' sá'á-ó kuatyí kúvi ya síjita-ó tu'un ya tátúní' re'. ⁵ Jee jíní' rán ya Jesús nkiji re' ñivi ya'á sáva sííyo re' rá kuatyí-ó. Jee ntuví ná kuatyí re' íyó. ⁶ Jee ntaká ñivi ya kinoo kutú ráa ki'i ráa nuun' re', ntu sá'á ráa kuatyí.^a Soo ntaká ñivi ya jíka jín kuatyí, jee ni ntiá'an kuni' ráa re', jee ni ntiá'an koo maní' ráa jín re'.

⁷ Ráno'ó, ya kúvi kuéntá' se'ya ni', koto jiá'a rán xiná'ví ni ìn ñivi ráno'ó, tyi ñivi ya sá'á náa' jee ñivi naa' kúvi-i, kuéntá' naa' maaré'. ⁸ Soo ñivi ya sá'á kuatyí,^b jee íñi ráa jín kuí'na' kúñá'nú. Tyi kuí'na' kúñá'nú sá'á-a kuatyí ne tiempú' xí'nañú'ún. Jee jie'e' ya'á kúvi ya nkiji máá Se'ya Ndiosí' sáva xináán' re' rá tiñu ya sá'á kuí'na' kúñá'nú. ⁹ Jee ntaká rá ñivi ya nsa'á Ndiosí' ya nnakaku ráa kúvi nijia ráa se'ya re', jee ntuví sá'á ráa kuatyí.^c Tyi kínóo tiñu re' ini' ráa sáva sama re' ráa sáni íyó maaré'. Jee saáva ntu kúvi sa'á ráa kuatyí, tyi nsa'á re' ráa nnakaku ráa kúvi ráa se'ya re'. ¹⁰ Jee su'va túvi né ìn nijia ví rá se'ya Ndiosí', jín né ìn nijia ví rá se'ya kuí'na' kúñá'nú: ntaká ñivi ya ntu jíka naa' jín ya ntu ñúnúun' ráa rá ñanítá'án ráa ya yí'í nuun' Jesús, jee ntuví kúvi ráa se'ya Ndiosí'.

^a 3:6 Áxí: ntu jíka ráa ñujiín' kuatyí.

^b 3:8 Áxí: jíka jín kuatyí.

^c 3:9 Áxí: jíka ráa jín kuatyí.

Kunuun'-ó ñin inka tá'an-ó

¹¹ Tyi ya'á kúvi tu'un ya nteso'o rán ne nkajié'é nkunéi ini' rán Jesús ne xí'nañú'ún, ya kunuun'-ó ñin inka tá'an-ó. ¹² Jee koto sá'a-ó kuéntá' nsa'á Caín,^a ya ñiñi re' jín kui'na' kúñá'nú, jee ña'ni' re' ñani' re'. Jee, ¿na jie'e' tyi ña'ni' re' maa, résa? Tyi rá tiñu ya nsa'á re' nkuvi ya nivá'a, jee rá tiñu nsa'á ñani' re' nkuvi ya naá'. ¹³ Ráno'ó ñani' ni' jín ku'va ni', koto kúsín ini' rán retú rá ñivi yí'í ñujíin' jiá'nu ñivi ñiví ya'á tá'vi ini' ráa né'yá ráa ráno'ó. ¹⁴ Sú ña'nu-ó su'va kuéntá' ya ní'i-ó nuun' Ndiosí', soo nxinóo-ó ya kuéntá' ní'i-ó sukuán jee nkenta kuteku'-ó jín Ndiosí'. Jee maáórán tyi jíní'-ó maa tyi ñúnúun'-ó rá ñanitá'an-ó. Jee ñivi ya ntu ñúnúun' rá ñanitá'an-ó jee kínóo ii' ráa ya kuéntá' ní'i' ráa. ¹⁵ Jee ntaká rá ñivi ya tá'vi ini' ráa né'yá ráa ñanitá'an ráa, jee nuun' Ndiosí' kúvi ráa ñivi ya sá'a ñiyi. Jee jíní'-ó ya ni ñin ñivi ya sá'a ñiyi, ntu ñú'ún ini'-i ni'in'-i ya kuteku'-u ñínkání jín Ndiosí'.

¹⁶ Su'va jee jíní'-ó nasa kúvi ya tu'un kunuun'-ó, tyi Jesús nñasoko' re' maaré' ni'i' re' jie'e'-ó. Jee suni su'va maáo ni ka' íyó nasoko'-ó maáo jie'e' rá ñanitá'an-ó ya kúneí ini' ráa Jesús, sú kuvi'-ó. ¹⁷ Soo néni ñin ñivi ya kúmí-i rá nantíñú íyó ñiví ya'á, jee jíní'-i ya kumáni' ya jiniñú'ún ñanitá'an-a kuteku'-u, soo nuun' kutú ánima'-a, jee ni ntuná' jiá'a-a ya jiniñú'ún ñanitá'an-a, ¿nasa kúvi ñú'ún ini' ñivi vá ya sá'a Ndiosí' ya kunuun'-u, résa? ¹⁸ Ráno'ó ya kúvi kuéntá' se'ya ni', koto ñúnúun'-ó jín kuatyí tu'un ká'an'-ó jín yu'ú-ó, tyisa' kunuun' nijia-ó jín tiñu vá'a sa'á-ó.

Nasa kuneí ini'-ó kuiñi-ó ityinúun' Ndiosí'

¹⁹ Jie'e' ya'á kuni'-ó ya ñiñ-ó jín tu'un naa', jín jie'e' ya'á su'va íyó kutú va'a ánima'-ó ityinúun' re'. ²⁰ Tyi retú ñú'ún kuatyí ini' ánima'-ó, soo kúñá'nú ka' ví Ndiosí' nuun' ánima'-ó, ya kuneká'nú ini' re' ka' yó, jee jíní' re' ni'i.

²¹ Ráno'ó ya ñúnúun' ni', retú ntu ñú'ún kuatyí ini' ánima'-ó, saájee kúneí ini'-ó ityinúun' Ndiosí', ²² jee suni ñani kúvi ya kakan'-ó nuun' re', jee ni'in'-ó maa nuun' re', tyi síkúnkuvi-ó ya tátúní' re', tyi sá'a-ó ya kúvá'a ini' re' né'yá re' maa. ²³ Jee ya'á kúvi tiñu ya tátúní' re': ya kuneí ini'-ó Se'ya re' Jesucristo, jín ya kunuun'-ó ñin inka tá'an-ó, sánikuá' ntatúní' re' nuun'-ó. ²⁴ Jee ñivi ya síkúnkuvi ya tátúní' Ndiosí', jee kínóo kutú ñivi vá yí'í-i nuun' re', jín suni máa Ndiosí' kínóo kutú re' yí'í re' ini'-i. Jee jie'e' ya ntaji re' Tatyí' íí' re' yí'í-i ini'-ó, saáva jíní'-ó ya kínóo kutú re' yí'í re' ini'-ó.

^a 3:12 Caín nkuvi se'ya xí'nañú'ún Adán jín Eva ya nkuvi rá ñivi xí'nañú'ún. Kune'yá nú nuun' tutu' Génesis 4.

Tatyi' Íí' Ndiosí' jín inka tatyi' kénta siki' Cristo

4 Ráno'ó ya ñúnúun' ni', koto jínú' ini' rán ntaká rá ñivi ya kátyí' raa ya ká'án' raa tu'un ya njia'a Tatyi' Íí' sákatyi' raa. Tyisa' kototúní' rán raa sáva nanukútú'un rán retú tatyi' njia'a rá tu'un ká'án' raa kúvi Tatyi' Íí' ya vaji ne nuun' Ndiosí' áxí ntuví. Tyi ku'e'e' ví'í ñivi jíkanuun ñiví ya'á ká'án' raa tuntú'ún, ya kátú'ún raa nika' ya kúvi raa ñivi ya nákaní raa tu'un kéne yu'ú Ndiosí'. ²Jee su'va kuni' rán retú Tatyi' Íí' Ndiosí' ví ya njia'a tu'un ká'án' ñivi: ntaká ñivi ya jiá'ayu'ú raa ya Jesús kúvi re' Cristo, ya ñani Ndiosí' sáva tatúní' re' nuun' ñiví, jín ya nkenta re' ñiví ya'á sáva kúvi re' tee jín yikikúnu re', jee Tatyi' Íí' Ndiosí' ví ya njia'a tu'un vá nuun' raa. ³Jee ntaká ñivi ya ntu jiá'ayu'ú raa su'va jie'e' Jesús, nsú ne nuun' Ndiosí' vaji tatyi' njia'a tu'un ká'án' raa. Jee suvi-i ví tatyi' ya kénta siki' Cristo, jee jie'e' vá ya nteso'o rán ya kiji-i nuun' ñiví ya'á. Jee vitan ya íyó-o ñiví ya'á.

⁴Ráno'ó ya kúvi kuéntá' se'ya ni', kúvi rán ñivi Ndiosí'. Jee nkunei' rán jín rá ñivi xíná'ví vá, ya ntu xíná'ví raa ráno'ó, tyi máá kúñá'nú ka' ví Tatyi' Íí'^a Ndiosí' ya yí'í ini' ánima' ráno'ó, nsú ká' tatyi' kúnei' jín rá ñivi yí'í ñujiín' ñiví ya'á. ⁵Suviraa yí'í ñujiín' ñiví ya'á ya ntu níkin' raa Ndiosí', saáva ká'án' raa jie'e' ñujiín' ñiví ya'á, ya ntu vaji ne nuun' Ndiosí'. Jee rá ñivi ya yí'í ityi ñiví ya'á, tésó'o ñá'nú raa rá tu'un ká'án' rá ñivi vá. ⁶Jee maórán tyi ñivi Ndiosí' ví-ó. Jee ñivi ya maní' jín Ndiosí', jee tésó'o ñá'nú ñivi vá rá tu'un kátyí'-ó. Jee ñivi ya ntu kúvi ñivi Ndiosí', ntu tésó'o ñá'nú raa rá tu'un kátyí'-ó. Jee jín ya'á jíní'-ó né ñin ví ñivi ya yí'í Tatyi' Íí' Ndiosí' ini'-i ya jiá'a ya naá', jín né ñin ñivi yí'í xintíín' tatyi' tú'ún.

Ndiosí' mánitú'un ñúnúun' ñú'ún ini' re'

⁷Ráno'ó ya ñúnúun' ni', kunuun'-ó ñin inka tá'án-ó tyi tu'un ñúnúun' vá ví ya vaji nuun' Ndiosí'. Jee ntaká ñivi ya ñúnúun' raa tá'án raa, jee nñakaku raa nsa'á Ndiosí' sáva kuvi njia raa se'ya re', jee maní' raa jín re'. ⁸Jee ñivi ya ntuví ñúnúun'-u tá'án-a, jee ntu máni' ñivi vá jín Ndiosí', tyi mánitú'un ñúnúun' ñú'ún ini' Ndiosí'. ⁹Jee jie'e' ya'á ntuví nijin' ya ñúnúun' Ndiosí' yó, tyi ntyuítí' re' Se'ya re', ya métú'ún-u vá sñín íyó, nkiji-i ini' ñiví ya'á sáva ni'in'-ó ya kuteku'-ó nñínkání jín re' jie'e' ya nsa'á Se'ya re'. ¹⁰Jee ya'á kúvi tu'un ñúnúun': nsú jie'e' ya ñnunúun'-ó Ndiosí', tyisa' maaré' vá ñúnúun' re' yó, jee ntyuítí' re' Se'ya re' nkiji-i sáva soko'-o maáa ya kuvi'-i, sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' kuatyí'-ó. ¹¹Ráno'ó ya ñúnúun'

^a 4:4 Áxí: Ndiosí'

ni', nuun' nñunuun' Ndiosí' yó su'va, jee suni íyó kunuun'-ó ñin inka tá'án-ó. ¹²Ni ñin ñivi ni ntiá'an né kuni' kuiti'-i Ndiosí'. Soo nuun' nñunuun'-ó ñin inka tá'án-ó, jee kínóo kutú Ndiosí' yí'í-i ini' yó, jee sá'á re' ya jíjia ini'-ó jín tu'un nñunuun' nñú'un ini'-ó vá.

¹³Jee jín ya'á jíní'-ó ya kínóo kutú-ó yí'í-ó nuun' re', jín ya maaré' tyi kínóo kutú re' yí'í re' ini'-ó, tyi ntaji re' Tatyí' Íí' re' yí'í-i ini'-ó. ¹⁴Jee ránu'u' tyi nini' rán' jee nástúvi rán' ya máá Tátá'-ó Ndiosí' ntyuutyí re' Se'ya re' nkiji-i sáva sikáku-u maáórán ya kúvi-ó ñivi ñivi ya'á jie'e' xinó'o Ndiosí' yó jie'e' kuatyí-ó. ¹⁵Jee néni ñin ñivi ya jíá'ayu'ú ya Se'ya Ndiosí' ví Jesús, jee kínóo kutú Ndiosí' yí'í re' ini' ñivi vá, jee kínóo kutú ñivi vá yí'í-i nuun' re'. ¹⁶Jee jíní'-ó jee ínú' ini'-ó ya nñunuun' Ndiosí' yó. Tyi mánitú'un nñunuun' nñú'un ini' Ndiosí'. Jee ñivi kínóo kutú-u nuun' mánitú'un nñunuun'-u, jee suvivá kínóo kutú-u yí'í-i nuun' re', jee kínóo kutú Ndiosí' yí'í re' ini' ñivi vá. ¹⁷Jee jín ya'á jíjia ini'-ó jín tu'un nñunuun' nñú'un ini'-ó, sáva ne yutyí kúká'nú ini'-ó kivi' ke'ne' re' kuatyí ñivi ñivi, tyi sáni jíá'nu Jesús, su'va jíá'nu-ó ñivi ya'á. ¹⁸Nuun' íyó mánitú'un nñunuun' Ndiosí' yó, ntuví yú'ví-ó nuun' re', tyisa' nuun' ya nñunuun' Ndiosí' maáórán sííyo-o ya yú'ví-ó nuun' re'. Tyi ya yú'ví ñivi vaji ne nuun' ya xinó'o re' ráa jie'e' kuatyí ráa. Jee ñivi ya yú'ví, jee ntiá'an kujia va'a ini'-i ya kunei ini'-i ya nñunuun' Ndiosí' maa.^a

¹⁹Jee maáo tyi nñunuun'-ó Ndiosí' jín ñivi tyi xí'na maaré' ka' vá nñunuun' re' yó. ²⁰Jee retú néni ñin ñivi katyi: “Maání' nñunuun' ni' Ndiosí’”, jee retú tá'vi ini'-i né'yá-a ñanitá'án-a, jee ñivi tú'un ví-i. Tyi ñivi ya ntu nñunuun'-u tá'án-a ya jíní'-i jín ntyinúun-u, jee ntu kúvi kunuun'-u Ndiosí' ya ntiá'an kuni'-i re' jín ntyinúun-u. ²¹Jee tu'un ya'á ntatúní' Jesús nuun'-ó ya: ñin ñivi ya nñunuun'-u Ndiosí', jee suni kunuun'-u ñanitá'án-a.

Ya kúnei-ó siki' ya niva'a íyó ini' ñivi ya'á

5 Ntaká ñivi ya jínú' ini' ya Jesús ví Cristo, ya ñani Ndiosí' sáva tatúní'-i nuun' ñivi, jee suviráa sá'á Ndiosí' ya nñakaku ráa kúvi nijia ráa se'ya re'. Jee nta'ká ñivi ya nñunuun' ráa maaré' ya kúvi Tátá' ráa, jee suni nñunuun' ráa rá inka ñivi ya nsa'á re' ya nñakaku ráa kúvi ráa se'ya re'. ²Jee jie'e' ya'á jíní'-ó ya nñunuun'-ó rá se'ya Ndiosí', sáá nñunuun'-ó Ndiosí', jee síkúnkuvi-ó rá tu'un ntatúní' re'. ³Tyi tu'un nñunuun'-ó Ndiosí' kúvi ya'á ya síkúnkuvi-ó rá tu'un ntatúní' re'. Jee rá tiñu ntatúní' re' tyi nsá' véi ví-i. ⁴Tyi nta'ká ñivi ya nsa'á Ndiosí' ya nñakaku ráa kúvi nijia ráa se'ya re', jee kúnei

^a 4:18 Suni kúvi katyi'-ó maa su'va: jee ñivi ya yú'ví, jee ntiá'an kujia va'a ini'-i koo-o jín tu'un nñunuun' ñivi vá.

ráa siki' ñujiín' ñiví ya'á ya ntu yí'í vá xintíín Ndiosí'. Jee tu'un kúneí ini'-ó Jesús vá kúvi fesá' ya kúneí-ó siki' ñujiín' ñiví ya'á.
⁵ ¿Né iin ví ya kúneí siki' ñujiín' ñiví ya'á, ya ntu sá'a-a vá, résa? Suvivá kúvi ñivi ya jínú' ini'-i ya Jesús ví máá Se'ya Ndiosí'.

Tu'un jiá'a ya naá' jie'e' Se'ya Ndiosí'

⁶ Jee suvire' kúvi Jesús ya nkiji re' jee túvi ya kúvi re' Cristo sáa ñanuté re' jín nute, jee ñati niñi' re' sáa ni'i' re' nuun' kurúsi' jie'e'-ó. Jee nsá' kuatyí kuiti' ñanuté re' jín nute, tyisa' suni ñati niñi' re' nuun' kurúsi'. Jee máá Tatyí' Íí' Ndiosí' ví ya jiá'a ya naá' jie'e' ya'á, tyi mánitú'un íyó naa' ñú'ún ini' re'. ⁷ Tyi [ne antiví nuun' néé' Ndiosí'] íyó uní' ya jiá'a ráa ya naá' jie'e' tu'un ya'á: [máá Tátá'-ó Ndiosí', jín máá Jesús, ya naní tu'un vá, jín Tatyí' Íí' re'. Jee ni núní' ráa ya'á iin nuún ni jiá'a ráa ya naá'.]^a ⁸ Jee íyó uní' ini' ñiví ya'á ya jiá'a ráa ya naá' ya máá Se'ya Ndiosí' ví Jesús: máá Tatyí' Íí' Ndiosí', jín nute ya ñanuté Jesús, jín niñi' re' ya ñati-i. Jee ni núní' ráa ya'á iin nuún ni jiá'a ráa ya naá'. ⁹ Jee nuun' ya tfin kuéntá'-ó tu'un jiá'a rá ñivi ya naá', soo ya ñá'nú ka' ví tu'un naa' jiá'a Ndiosí', tyi tu'un naa' Ndiosí' ví ya'á, tyi njia'a re' ya naá' jie'e' Se'ya re'. ¹⁰ Jee ñivi ya kúneí ini' ráa Se'ya Ndiosí', jee ñú'ún ya naá' jiá'a Ndiosí' ini' ánima' ñivi vá. Jee ñivi ya ntu jínú' ini' ráa Ndiosí', jee nátatú'ún ñivi vá re' tyi ntu ínú' ini' ráa tu'un naa' ya njia'a re' jie'e' Se'ya re'. ¹¹ Jee tu'un naa' jiá'a re' ví ya'á: ya ntaji Ndiosí' ya kuteku'-ó níínkání jín re'. Jee ní'ín' ñivi kuteku' ráa jín re' jie'e' yí'í ráa na'á Se'ya re'. ¹² Jee ñivi ya íyó jín Se'ya Ndiosí' jee tékú'-u jín re'. Jee ñivi ya ntuví íyó jín Se'ya re' jee ntu tékú'-u jín re'.

Nakutíñú Juan ntí' ka' jee ni'i' re'

¹³ Rá tu'un ya'á ntee ni' nuun' ráno'ó ya kúneí ini' rán Se'ya Ndiosí' sáva kuká'nú naa' ini' rán ya ya tékú' rán níínkání jín re'. ¹⁴ Jee kúneí ini'-ó Ndiosí' ya retú jíkán'-ó ñani kúvi nuun' re', ya kúvi sánikua' kuíni re', jee tés'óo ñá'nú re' maa. ¹⁵ Jee retú jíní'-ó ya tés'óo ñá'nú re' ñani jíkán'-ó nuun' re' jee jíní'-ó ya ya nni'in'-ó ya níkan'-ó nuun' re'.

¹⁶ Retú néni iin rán né'yá-a ya sá'á iin ñanítá'án-a kuatyí, ya nsá' sá'á kuatyí vá ya koo kuéntá' kuvi' ñanítá'án vá nuun' Ndiosí', jee kakan' tá'ví'-i nuun' Ndiosí' jie'e' ñanítá'án vá. Jee Ndiosí' sa'á ya koo kuéntá' nateku' ñanítá'án vá nuun' re', retú ntu kúvi kuatyí ya ni'in' ñanítá'án vá ya kuvi'-i nuun' re'. Tyi íyó kuatyí ya jí'í' ñivi nuun' Ndiosí'. Jee nsá'

^a 5:7 Yatin ni'i' ñivi ínú' ini' ya ntu ntee Juan sava versículo 7. Tyi rá tutu' yana'án ví'í ka', ntu níso ráa rá tu'un ya'á.

kátyí' nì' yà kàkàn' tá'ví' rán jiè'e' rá ñìvì yà sá'á kuatyí ya'á.^a ¹⁷ Ntāká tiñu niva'a kúvi-i kuatyí. Soo íyó kuatyí yà nsá' sá'á-a yà kuvi' raa.

¹⁸ Jee jíni'-ó yà ntāká rá ñìvì yà nsa'á Ndiosí' yà nnakaku raa kúvi raa se'ya re', ntuví jíka raa jín kuatyí. Jee Jesús yà nkaku re' vaji re' ne nuun' Ndiosí' jee kúvi re' máá Se'ya Ndiosí', jee suvire' tyi náma re' raa, jee ntu kúvi tiin niva'a kui'na' kúná'nú raa. ¹⁹ Jee jíni'-ó yà kúvi-ó ñìvì Ndiosí', jín yà kuáyó kuiti' rá inka ñìvì ñìvì ya'á yà ntu yí'í raa nuun' re', yí'í raa tyiji xintín' kui'na' kúná'nú. ²⁰ Soo jíni'-ó yà nkiji Se'ya Ndiosí', jee nsa'á re' yà kiku'un ini'-ó sáva kuni'-ó maaré' yà kúvi nijia re' Ndiosí'. Jee yí'í-ó ini' na'á maaré' yà kúvi nijia Ndiosí'. Yí'í-ó na'á Se'ya re', Jesús yà kúvi Cristo. Suvivá kúvi nijia-a Ndiosí', jee maáa ví yà sá'á-a yà kuteku'-ó níínkání jín Ndiosí'.

²¹ Ráno'ó yà kúvi kuéntá' rá se'ya nì', kumí rán maarán yà tyusává rán maarán nuun' rá nantíñú yà nsú Ndiosí' tékú' ví raa, yà néñu'un rá ñìvì ñìvì. Su'va koo. Amén.

---

^a 5:16 Áxí kúvi katyí'-ó: retú néni iin rán jíni'-i yà sá'á iin ñanitá'án-a kuatyí, yà nsú kuatyí yà sá'á-a yà kuvi' ñanitá'án vá ví-i, jee kàkàn' tá'ví'-i nuun' Ndiosí' jiè'e' ñìvì sá'á kuatyí vá. Jee Ndiosí' sa'á yà kuteku' ñanitá'án vá. Sá'á-ó su'va jiè'e' ñìvì yà sá'á kuatyí yà nsá' sá'á-a kuvi' raa. Tyi íyó kuatyí yà sá'á-a yà kuvi' ñìvì. Jee jiè'e' kuatyí ya'á jee nsá' kátyí' nì' yà kàkàn' tá'ví' rán jiè'e' rá ñìvì yà sá'á maa.

Tutu' uví' ntee Juan

Tu'un naa' jín tu'un ñúnúun'

1 Nu'u', [Juan] ya kúvi ni' iin rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi kúneí ini' Jesús, téé ni' tutu' ya'á nuun' ña'an^a ya nkaji Ndiosí', jín suni nuun' rá se'ya ña, ya ñúnúun' nijia ni'. Jee nsá' kuatyí métú'ún nu'u' ni', tyi suni ntaká rá ñivi ya ntiin tu'un naa' Jesús ñúnúun' ráa ráno'ó, ²tyi tu'un naa' ñú'ún kutú ini' ánima'-ó, jee ku'un-u ini'-ó ñínkání.

³Tátá'-ó Ndiosí' jín Jesús ya kúvi Cristo, ya kúvi Se'ya Tátá'-ó, na ka' íyó máni' ini' ráa ka' né'yá ráa ráno'ó, jín ya kuná'ví ini' ráa ráno'ó, jín ya sa'á ráa ya kuneé' va'a rán, sání kúvi tu'un naa' jín ya ñúnúun' ráa ráno'ó.

⁴Kúsíí' ví'í ini' ánima' ni', tyi nkuká'nú ini' ni' ya sava rá se'ya nú jíka ráa jín tu'un naa', sánikuá' ntatúní' Tátá'-ó Ndiosí' nuun'-ó. ⁵Náná', vitan jee jíkán' tá'ví' ni' nuun' nú ya kunuun'-ó iin inka tá'án-ó. Nsú tiñu jíáá ví ya'á ya tátúní' Ndiosí', tyisa' suvi-i kúvi tu'un ya nní'in'-ó ne tiempú' xí'nañú'ún ya nkajíé'é nínú' ini'-ó. ⁶Jee ya tu'un ñúnúun'-ó Ndiosí' jín tá'án-ó, ya'á kúvi ya jíka-ó sánikuá' rá tiñu ya ntatúní' re' nuun'-ó. Jee ya'á kúvi máá tiñu ya ntatúní' re' ya nteso'o rán ne kivi' xí'nañú'ún ya nkajíé'é nínú' ini' rán: ya kaka-ó jín tu'un kunuun'.

Jie'e' rá tee xíná'ví

⁷Tyi kue'e' ñivi xíná'ví jíkanuun ñiví ya'á, ya ntu jíá'ayu'ú ráa ya Jesucristo nkenta kúvi re' tee jín yikikúñu re' nuun' ñiví ya'á. Suvivá kúvi ñivi tu'va yu'ú jín ñivi ya kenta síkí' Cristo. ⁸Kumí rán maarán sáva nsúkuíta rán rá ta'ví' jie'e' nsá'á rán tiñu vá'a, tyisa' sáva ni'in' ñín rán ta'ví' rán ya taji Ndiosí'. ⁹Ntaká ñivi ya jíá'a ka' nuun' tu'un naa', jee ntu kínóo kutú ráa jín tu'un nxiné'én' Cristo, jee ntuví íyó Tátá'-ó Ndiosí' jín ráa. Jee ñivi ya kínóo kutú-u jín tu'un vá jee Tátá'-ó Ndiosí' jín suni máá Se'ya re' íyó ráa jín ñivi vá. ¹⁰Jee retú néni iin ñivi vaji nuun' rán, jee retú nsú tu'un ya'á vaji-i xiné'én'-e, jee koto jíá'a rán ntí' ve'í kinoo ñivi vá, jee ni koto nákuatá'ví rán ráa. ¹¹Tyi ñivi ya nákuatá'ví-i ñivi vá, jee tyíneí tá'án-a jín ñivi vá sa'á tiñu nivá'a.

---

^a 1:1 Jínú' ini' sava ñivi ya sanaan' ña'an vá kúvi iin grupo ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús ya kútútú' ráa. Jee suni sanaan' rá se'ya ña kúvi rá ñivi kútútú'. Ya'á jín rá versículo 4 jín 13.

Tu'un nuun' nfi

¹²Íyó kue'e' na tu'un tee ni' nuun' rán, soo ntu kuíni ni' tee ni' maa jín tinta nuun' tutu', tyi íyó tu'un neí ini' ni' ya kuajiane'yá ni' ráno'ó, jee ka'an' máá maáo sáva jinu ini' ni' ya kusii' ini' ánima'-ó. ¹³Rá se'ya ku'vi' nú,^a ya nkaji Ndiosí', tájí raa tu'un jíkátu'ún raa ráno'ó. Su'va koo, amén.

---

^a 1:13 Áxí: grupo ñivi kúneí ini' raa Jesús ya kútútú raa.

Tutu' uní' ya ntee Juan

Tu'un ya ká'an' va'a jie'e' tee naní Gayo

1 Nu'u', ya kúvi nì' tee ñá'nú nuun' rá ñivi kúneí ini' Jesús, tee nì' tutu' ya'á nuun' no'ó, Gayo, ya maní' jín nì', ya ñúnúun' nijia nì'.

²No'ó, ya ñúnúun' nì', jíkán' tá'ví' nì' nuun' Ndiosí' ya va'a kì'in' jín nú ntaká nuun' tiñu ya sá'á nú, jín ya koo va'a nú nkúku'vi' nú, kuéntá' kuá'an' va'a jín ánima' nú tyi jiá'nu nú ityi ñaa' nuun' Ndiosí'.

³Tyi nnusií' ví'í ini' nì' sáá nkiji sava rá ñanitá'an-ó, jee ntaji ráa tu'un ñaa' nuun' nì' ya síkúnkuvi ñaa' nú tu'un ñaa', tyi jíka nú jín tu'un ñaa' Jesús. ⁴Ntúví ka' ná inka jie'e' kusii' ka' ini' nì' nsú ká' ya tésó'o nì' ya rá ñivi, ya kúvi kuéntá' se'ya nì', jíka ráa jín tu'un ñaa'.

⁵No'ó ya ñúnúun' nì', ñaa' sá'á nú nuun' Ndiosí' sáá tyíneí tyítuvi nú rá ñanitá'an-ó ya yí'í ityi Jesús, sú ntu jíní' nú ráa. ⁶Suviráa vá njia'a tu'un ñaa' jie'e' nú nuun' rá ñivi ya ínú' ini' ráa Jesús, ya kútútú ya'á, jee nkatyi' ráa ya ñúnúun' nú ráa. Jee va'a sa'á nú nuun' tyineí nú ráa jie'e' ya jíníñú'ún ráa, sáva kì'in' ráa nuun' kì'in' ráa, sánikua' kuíni Ndiosí'. ⁷Tyi nkene ráa jíka ráa sáva sa'á ráa tiñu Cristo, jee ni ntuná' tñn ráa rénákúvi ya tyíneí rá ñivi ya ntu kúneí ini' Jesús.

⁸Saáva suvió íyó tyineí-ó koto-ó rá ñivi sá'á su'va, sáva kenta-ó kuvi-ó ñivi tá'an sátíñú-ó jín ráa ya síkútenuun ráa tu'un ñaa' Jesús.

Tu'un ya nivá'a jiá'nu Diótfrefes

⁹Ntee nì' tutu' nuun' rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús ya kútútú iñá', soo Diótfrefes tyi ntu tñn kuéntá' re' tiñu níso rání', tyi tá'an' ini' re' kúñá'nú re' ka' nuun' ráa. ¹⁰Saáva sáá kenta nì' yukuán, jee xináku nì' síkì' tiñu sá'á re'. Tyi nékáiyo ká'an' re' tu'un nivá'a síkì' rání'. Jee nsú kuatyí jín rá tiñu ya'á kúvá'a ini' re', tyi ni ntu jiá'a re' ve'i re' kivi rá ñanitá'an vá. Jee jíásí' re' nuun' rá ñivi ya kuíni ráa ku'va ráa ve'i ráa kivi rá ñanitá'an vá, jee tává' re' ráa nteñu rá tá'an ráa ya kúneí ini' ráa Jesús, ya ntu jiá'a re' kútútú ráa jín rá tá'an ráa.

¹¹No'ó Gayo, ya ñúnúun' nì', koto nuún sá'á nú kuéntá' ya nivá'a sá'á ñivi. Tyisa' nuún sa'á nú kuéntá' ya vá'a sá'á ñivi. Tyi ñivi ya sá'á ya vá'a jee ñivi Ndiosí' ví nijia-a. Soo ñivi ya sá'á tiñu nivá'a, jee ntiá'an kuni'-i Ndiosí'.

Ityi vá'a jíka Demetrio

¹²Ntaká ñivi jiá'a tu'un naa' jie'e' va'a sá'á Demetrio. Jee ne tu'un naa' Jesús stúvi ya jiá'nu naa' re' sáni kátyí' tu'un vá. Jee suni jiá'a rání' ya naá' ya va'a jiá'nu re'. Jee jíní' nú ya tu'un naa' ví tu'un jiá'a rán'.

Tu'un nuun' ní'i

¹³Íyó kue'e' na tu'un tee ni' nuun' nú, soo ntu kuíni ni' tee ni' maa jín tinta nuun' tutu', ¹⁴tyi íyó tu'un neí ini' ni' ya ñamani kuajiane'yá ni' no'ó, jee ka'an' máá maáo.

¹⁵Na ka' kune'e' va'a nú ka'. Rá ñani' ya'á ya maní' jín-ó, tájí raa tu'un ya jíkátu'ún raa jie'e' no'ó. Jee ku'va nú tu'un ni' nuun' ta iin rá ñani', ya maní' jín-ó ya íyó iña', ya jíkátu'ún ni' jie'e' raa.

Tutu' ya ntee Judas

Tu'un káva'a

1 Nu'u' Judas, ya kúvi ni' musú' Jesús, níso re' tiñu Cristo ya ñani Ndiosí' re' sáva tatúní' re' nuun' ni'i. Jee kúvi ni' ñani' Jacobo. Jee tée ni' tutu' ya'á nuun' ráno'ó ñivi ya nkana Tátá'-ó Ndiosí' ráno'ó kí'i rán nuun' re', jee ñúnúun' re' ráno'ó.^a Jee maá Jesús, ya kúvi re' Cristo, jee kúmí re' ráno'ó ya yí'í rán xintín re'. ²Jee na ka' kuná'ví ka' ini' re' ráno'ó, jee sa'á re' ya kunee' ñunkúún rán, jín na ka' kunuun' ví'í re' ráno'ó, jín ya sa' ví'í ká' sa'á re' sukuán jín rán.

Rá ñivi xíné'én' tuntú'un

³Ráno'ó ñani' jín ku'va ya ñúnúun' ni', na ka' kúvi ini' ni' ya tee ni' nuun' rán jie'e' tu'un ya nátava' Ndiosí' yó nuun' kuatyí-ó sikáku re' ráno'ó jín suni nu'u' ranika'. Soo jiniñú'un ni' ya íyó tee ni' tutu' nuun' ráno'ó sáva nasáneí ni' ini' rán sáva nama rán tu'un Jesús ya jínú' ini'-órán sáva kinoo kutú ninu'un tu'un re', tyi ñin ítyini ñínkání ntaji re' maa nuun' maáórán ya nsa'á sín re' yó sáva kuvi-ó ñivi maaré'. ⁴Tyi vitan jee sava rá ñivi ya kátyí' raa ya níkin' raa Cristo soo nxiná'ví raa ráno'ó, jee nkivi raa nteñu rán jee yí'í raa jín rán. Jee rá ñivi vá jee ne yana'án ví'í nkatyi' tu'un néé' nuun' ñin tutu', ya saá váji raa ya sijíta re' raa. Tyi ntu sa'á ñá'nú raa nuun' Ndiosí'. Jee sín nása'á raa Tu'un Ndiosí', tyi kátyí' raa ya jie'e' ya íyó máni' ini' Ndiosí'-ó né'yá re' yó, jee ntu náke'en raa maáráa ya né'í jiá'nu raa. Jee ne kútyi ini' raa Ndiosí', ya métú'un maaré' kúñá'nú nuun'-ó jín Ito'o'-ó Jesús, ya kúvi re' Cristo ya ñani Ndiosí' tátúní' re' nuun' ni'i.

⁵Tyi súnika' ya jíní' va'a rán ntáká tu'un ya'á ya kátyí' ni' nuun' rán, soo kuíni ni' xinákú'un tuku ni' ini' rán nasa nsa'á Ndiosí', saá nkui nsikáku re' rá ñivi Israel ne yana'án, jee ntava' re' raa nuun' ñu'un Egipto nkene raa, jee kuíre nxináán' re' rá ñivi ya ntu nkanjíá raa jinu' ini' raa re'. ⁶Jee suni ya jíní' ránú nasa nsa'á Ndiosí' jín rá najiá'á' í'í re' saá nxinóo raa tiñu níso raa jee nxinóo raa ne nuun' níyo raa antiví. Jee ntyini'yu' re' raa nuun' ñuneeen', jee yukuán nú'ní' raa ñínkání nekua' kenta máá kivi

---

^a 1:1 Sava tutu' níso tu'un ya'á: nsa'á sín Ndiosí' ráno'ó sáva kitíñú rán nuun' re'.

ñá'nú ya sanáa' re' ntáká tiñu. ⁷ Jee suni sukuán nno'o rá ñuun' Sodomá jín Gomorra jín rá ñuun' káá nīkótīyu rá ñuun' yukuán. Tyi rá ñivi rá ñuun' yukuán, nsa'á téní ráa jee nkivi ráa ñujiín' xe'ne. Jee yukuán nsa'á Ndiosí' ya kuvi ráa iin ityi ya stú'va re' nūn' rá ñivi ya jíká ráa ityi niva'a ya ntu íyó sáni kuíni Ndiosí' ya suni sukuán kuno'o ráa nūn' ñu'ún' xéén' níinkání.

⁸ Jee suni sukuán rá ñivi tú'ún ya nkivi ráa nteñu ráno'ó, jee kátyí' ráa ya ní'ín' ráa Tu'un Ndiosí' nūn' ñuma'ná, jee sá'á ráa tiñu téní sī' ini' ya ntu íyó ninu'un yīkikúñu ráa. Jee suni jínútyi' ráa rá nísotíñú, jee ténúun' ráa sīkī' rá najiá'á' í' kúñá'nú. ⁹ Soo vaṭu' nīka' najiá'á' í' kúñá'nú naní Miguel, jee nsú sukuán nsa'á-a, tyi sáá nkantá'án tú'un-u jín kuí'na' kúñá'nú jie'e' yīkikúñu Moisés sáá nī'í' re', jee ni ntu nkiji ini'-i ka'an' niva'a-a ntu nténúun'-u sīkī' kuí'na' kúñá'nú vá. Tyisa' nkatyi'-i: “Máá Ito'o', kúxeen' re' nūn' nú”, nkatyi'-i. ¹⁰ Soo rá ñivi tú'ún ya'á tyi ká'án' niva'a ráa sīkī' ya ntu jíní' ráa. Tyi ntáká ya jiáku'un ini' ráa vaji ne nūn' jiáni xīnī' ráa kuéntá' jiáku'un ini' ráa kití yúku ya ntu jiáni xīnī' ráti'. Jee su'va jee sijíta Ndiosí' ráa jee kīnaan' ráa. ¹¹ Na ka' xēen' kuno'o ráa ka', tyi tyínikin' ráa ityi ñujiín' sánikuá' nsa'á Caín yana'án.^a Jee ñú'ún káñá ini' ráa tyínikin' ráa ityi ñujiín' xíná'ví sánikuá' nsa'á Balaam yana'án tyi xíné'én' ráa tūntú'ún sáva nī'in' ráa xū'ún. Jee kīnaan' ráa sánikuá' nno'o Coré jín rá tá'án re' yana'án, tyi nī'í' ráa jie'e' ya nkunī'in ini' ráa nūn' Tu'un Ndiosí' ya njiá'a re' nūn' Moisés.

¹² Jee rá ñivi ya'á ya xíné'én' tūntú'ún, jee sáá yáji' tútú rán jie'e' ya ñúnúun' rán iin inka tá'án rán, jee máá ñivi kini sáté'én kúvi ráa sáá yáji' ráa jín rán súka' ntu kúkanuun ráa. Jee kuatyi maáráa kúmí ráa. Ntu íyótiñu ráa kuéntá' ntu íyótiñu rá vīko' ntu níso savī' ya xínétyi ṭatyi' vījin maa tyá'á tyúkuán. Jee suni kúvi ráa kuéntá' kúvi yutun nómá' ya ni ntu jiá'a-á ya vixí', sáá kenta tiempú' ya kúun ya vixí' rá yutun.^b Jee sukuán kúvi ráa kuéntá' yutun ní'í' ya ne yo'o-o ntava' ñivi maa jee kuéntá' nī'í'-i uvī' ítyí jee ni ntuné íyó naja nene-e ka'. ¹³ Jee suni kúvi ráa kuéntá' kúvi nteñú'ún ya jísó' xēen', jee sīkéne-e tiūn' té'én ya kúvi mani tiñu nivá'a ya jiá'a tūnkánuun sá'á ráa. Tyi kúvi ráa kuéntá' rá tiūn' súkún ya jíkónúun ráa. Soo ya íyó tu'va nūn' íyó ñūneen' kuneen' rá ñivi vá níinkání.

¹⁴ Jee suni nkatyi' yaṭyi' Enoc tu'un nkene yu'ú maá Ndiosí' ya nka'an'-a jie'e' rá tee tú'ún ya'á. Jee ne nūn' Adán nkene se'ya re' jee niyo se'ya se'ya re' jee su'va níkin' vaji ityinúun' nkenta uxá' tá' ráa ne sáá nkaku Enoc. Jee nkatyi' Enoc: “Kune'yá, kiji

^a 1:11 Génesis 4:1-15   ^b 1:12 Otoño

Ito'o' jín ku'e'e' ví'í mil rá najiá'á' íí' re', ¹⁵ sáva sanáa' re' jie'e' ntáká rá ñivi, jee sijíta re' ntáká rá ñivi káné'én ya ntu yí'í raa nuun' Ndiosí' kinaan' raa, jie'e' ntáká tiñu niv'a sá'á raa ya ntu jíka raa ityi sáni kuíni Ndiosí'. Jee sanáa' re' siki' rá ñivi kuatyí jie'e' rá tu'un ká'án' niv'a raa siki' re'", nkatyi' Enoc.

¹⁶ Jee ntáká rá ñivi tú'ún vá tyi máni ká'án' iyo raa, jee máni táyu'ú raa, jee jiá'nu raa sánikua' nú'ún ini' raa sá'á raa rá tiñu né'í ya sí' níyo ini' maáraa, jee ká'án' vixi' téyí raa, jee jiákín' raa tatyí' raa jín rá ñivi sáva kutyi raa rá ñivi.

Nákutíñú Judas nuun' rá ñivi ya ku'un neí kutú ini' jín Tu'un Ndiosí'

¹⁷ Soo ráno'ó ya ñúnúun' ni', naku'un ini' rán rá tu'un ya ya nkatyi' yatyi' rá tee ya niso raa tiñu apóstol ya ntyuityí Ito'o'-ó Jesús ya niso re' tiñu Cristo. ¹⁸ Tyi nkatyi' raa ya: “Tiempú' kuáni'i jee kiji rá ñivi ya ka'an' kátá ini' raa kune'yá raa Tu'un Ndiosí', jee kue'nu raa sánikua' nú'ún ini' raa sa'á raa rá tiñu né'í ya níyo ini' maáraa sáni ntu kuíni Ndiosí'", sukuán nkatyi' rá apóstol vá. ¹⁹ Jee rá tee vá xiné'én' tuntú'ún, jee su'va sá'á raa ya kantátú'un rán jín iin inka rán jee kusín rá tá'án rán jín iin inka rán. Tyi jiá'nu raa naja kua' mani ya jiáni ini' maáraa ni ya ntu yí'í raa xintíin Ndiosí', tyi ntu íyó Tatyí' Íí' Ndiosí' jín raa.

²⁰ Soo ráno'ó ya ñúnúun' ni', sikújia va'a rán ini' maarán kuiñi kutú rán ka' jín ya náá' íí' nasikuiti' jie'e' Jesús ya kúnef ini' rán. Jee nukú rán ya tyineí Tatyí' Íí' Ndiosí' ráno'ó ka'an' rán jín Ndiosí'. ²¹ Kinoo kutú ni'in rán jín tu'un ya ñúnúun' Ndiosí' yó, ni nétu kivi rán kivi' ya niji Ito'o'-ó Jesús ya kúvi re' Cristo kuná'ví ini' re' yó jee sa'á re' ya kuteku'-ó níínkání jín re'.

²² Jee íyó kuná'ví ini' rán kune'yá rán rá ñivi ya íyó tunká'vi ini' raa jie'e' Tu'un Ndiosí'.^a ²³ Jee suni íyó nukú rán naja sa'á rán sáva sikáku rán sava ka' rá ñivi sáva nkíninkava raa nuun' kuatyí, yukuán kúvi ya kuéntá' náxítá rán raa nuun' ñu'ún' xéen'. Jee íyó kuná'ví ini' rán sava ka' rá ñivi, soo kuyú'ví ini' rán jie'e' maarán jee kumí rán maarán jee koto ne jí'in rán kininkava rán nuun' kuatyí, tyisa' ne kukini rán kune'yá rán sa'ma ya nkuté'én jín tiñu né'én ya nsa'á rá ñivi vá.

Nákuetú'ún re' Ndiosí'

²⁴ Saájee nákuetú'ún ni' Ndiosí' tyi maaré' ví ya niso fuersá' íí' jee kúvi kumí re' yó sáva ntu kininkava-órán nuun' kuatyí, jee kúvi

^a 1:22 Inka ka' rá tutu' niso tu'un ya kátyí': jee sava rá ñivi ya ntu jínú' va'a ini' raa, jee íyó tunká'vi ini' raa. Soo ráno'ó, jee nukú rán naja sa'á rán jee kúvi sijínú' rán ini' raa.

sa'á re' ya nkóo té'én siki'-ó sáá kuiñi-ó ityinúún' re', nuun' vii' nasíkuiti' kúñá'nú re', jee kusii' ví'í ini'-ó jín re'. ²⁵Jee métú'ún Ndiosí' ví Ndiosí' jee [nítyí re'], jee síkáku re' yó nátava' re' yó nuun' kuatyí-ó, jie'e' ya nsa'á re' jín Ito'o'-ó Jesús ya ya níso re' tiñu ya kúvi re' máá Cristo. Jee na ka' nákuetú'ún-ó Ndiosí', jee kúñá'nú ví'í re', jee níso re' fuersá' í' nasíkuiti', jee tátúní' re' tiñu nuun' ni'i, [ne yana'án jín] ne vitan, jín níínkání. Sukuán koo. Amén.

Tu'un nxinénuun' Jesús nuun' Juan sáa kuvi ityinúún'

Ya nxiné'én' nuun' Jesús nuun' Juan

1 Tu'un ya'á kúvi tu'un ya nxinénuun' Jesús ya níso re' tiñu Cristo ya ñani Ndiosí' maa sáva tatúní' re' nuun' ni'i, jee tu'un vá ví ya njia'a Ndiosí' nuun' re' sáva xinénuun' re' maa nuun' rá musú' re' ya yítíñú raa nuun' re'. Nstúvi re' tu'un vá jie'e' rá tiñu ya ñamani íyó kuvi. Jee ntyuityí re' najiá'á' íí' re' nkistúvi nijin' re' ni'i naja koo rá tiñu vá nuun' Juan ya kúvi-i musú' re' ya yítíñú-u nuun' re'. ²Jee njia'a Juan ya naá' jie'e' tu'un njia'a Ndiosí' nuun' re' jín jie'e' ya naá' ya nstúvi Jesucristo ya nini' jínúun' nijia re'.

³Jee na ka' netu' kuvi iin ñivi ya ká'vi rá tu'un níso nuun' tutu' ya'á ya nkene yu'ú máá máá Ndiosí', jín rá ñivi tésó'o maa, jee tyú'un ini' raa rá tu'un níso nuun' tutu' ya'á. Tyi ya kuakuyatin tiempú' ya koo ntáká rá tiñu ya néé' nuun' tutu' ya'á.

Tée Juan tutu' nuun' ni uxá' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa Jesús

⁴Nu'u' Juan, téé ni' tutu' ya'á kuajiaa' nuun' ráno'ó ni uxá' grupo ñivi ya jínú' ini' rán Jesús, ráno'ó ya néé' nuun' ñuun' Asia.

Jee na ka' koo maní' ka' ini' Ndiosí', jín ni uxá' espíritu ya ntu túvi nijin', jín Jesucristo sa'á raa ya vá'a nuun' ráno'ó, jín ya sa'á raa ya kuva'a ini' ánima' rán. Tyi máá Ndiosí' vá íyó vitan, jee suni maaré' vá íyó nínkání tiempú' yata', jee suni maaré' vá koo nínkání. Jee ni uxá' espíritu ya ntu túvi nijin', jee íñi raa ityinúun' teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re'. ⁵Jee Jesús ya kúvi Cristo síkúnkuvi naa' re' ya jiá'a re' ya naá' jie'e' Ndiosí'. Jee xí'nañú'ún re' ví ya nna'teku' ii' re' jee nkene re' nteñu rá níyi, kuéntá' se'ya nkaku xí'nañú'ún ya kúñá'nú ka'. Jee kúñá'nú re' tátúní' re' nuun' ntáká rá tee tátúní' ini' ñivi ya'á. Jee maaré' ví ya ñúnúun' re' yó, tyi ñati re' niñi' re' sáa ni'i' re' jie'e' kuatyí yó, jee nna'kani núne re' yó nuun' kuatyí-ó. ⁶Jee nsa'á re' kúvi-ó ñivi yí'í-ó xintíin re' kúvi-ó sutu' ya sátíñú-ó nuun' Tátá' re' Ndiosí'. Jee saáva nákuetú'ún-ó re', jee katyi'-ó ya vii' ví'í kúñá'nú re', jee tátúní' re' nuun' kuaiyó nínkání. Sukuán koo. Amén.

⁷¡Kune'yá rán!, tyi nenta Cristo nuun' viko, jee ntáká rá ñivi kuni' jín núun' raa re',

jee suni ne rá ñivi ya nkaan' ráa yavi' re' ña'ni' ráa
re' kuni' jínúun' ráa re'.

Saájee suni ne ntáká rá tata' rá ñivi íyó kuaiyó ini' ñivi ya'á,
jee jiaku ini' ráa kuna'yu' ráa ya ntu nīnu' ini' ráa kanjía ráa re'.

Saá nijia, sukuán koo.

⁸ Jee kátyí' Ito'o'-ó Ndiosí': “Nu'u' kúvi ni' letra A ya kajie'é
xí'nañú'ún jín letra Z ya jínu nuun' ní'i, [tyi maání' kúvi ya ya íyó
ni' ní'ínkání ne xí'nañú'ún ne sáá ntiá'an kijié'é kikoo ñivi, jee sáá
ni'i ñivi jee koo ni' ní'ínkání]”, nkatyi' re' sukuán tyi maaré' vá íyó
vitan, jín niyo ní'ínkání, jee suni koo re' ní'ínkání. Jee maaré' níso
re' fesá' íi' ni'in ya kúñá'nú nasfkuiti' re' nuun' kuaiyó.

Nini' Juan ya vii' ví'í kúñá'nú Cristo

⁹ Nu'u' Juan, ya kúvi ni' ñanítá'an-órán. Jee jie'e' ya yí'í-ó nuun'
Cristo, ñin nuún ni nkáá nó'o ni' jín ráno'ó tūnó'ó sá'á kíni ñivi yó, jee
ñin nuún ni nkáá yí'í ni' jín rán xintín Ndiosí', jee ñin nuún ni nkáá
ká'nú íyó ini'-ó kúneí-ó kúní'in-ó íñi-ó jín Cristo. Jee jie'e' ya stékútu'ún
ni' tu'un vá'a Ndiosí' jín tu'un ya kúvi ya na'á ya njía'a Jesús, jee saáva
ntiín rá ñivi nu'u' yí'í ni' xintín ráa, jee ñanaka ráa nu'u' ne nuun' ñin
ñu'un naní Patmos ya káá sín mañú nteñú'ún. ¹⁰ Jee néé' ni' yukuán
ñin kivi' ya kátyí'-ó kivi' Ito'o'-ó, ya kivi' domingú^{1a} jee su'va nno'o
ni'. Jee yukuán nini' ni' ya nstúvi nijin' káji Tatyí' Íi' nuun' nu'u'. Jee
ityi yátá ni' nteso'o ni' ñin nusuyu'ú ya ni'in ká'an'-a kuéntá' kuá'
tív' ni'in ñin trompeta. ¹¹ Jee nkatyi' nusuyu'ú vá nuun' ni':

—[Nu'u' kúvi ni' letra A ya kijié'é xí'nañú'ún jín letra Z ya jínu
nuun' ní'i, tyi maání' kúvi ya ya íyó ni' ní'ínkání ne xí'nañú'ún ne
sáá ntiá'an kijié'é kikoo ñivi, jee sáá ni'i ñivi koo ni' ní'ínkání.] Jee
tee nú nuun' ñin tutu' ntáká ya kuni' jínúun' nú, jee tají nú maa
kijín'-i nuun' ni uxá' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa nu'u' kútútú
ráa rá ñuun' ya yí'í xintín ñuun' Asia: Éfeso, Esmirna, Pérgamo,
Tiatira, Sardis, Filadelfia, Laodicea —nkatyi'-i nuun' ni'.

¹² Saájee nñakoto yátá ni' sáva kuni' ni' ne ñin kúvi nusuyu'ú ya
ká'an' jín ni'. Jee sáá nñakoto ni' jee nini' ni uxá' rá kantilerú' ná'nú
kaa oro. ¹³ Jee mañú ni uxá' rá kantilerú' vá nini' ni' ya íñi re' ya
túvi kuéntá' maaré' ya ntají Ndiosí' re' nuun' ñivi sáva kuvi re' Selya
Ñivi. Jee ñú'ún re' ñin sa'ma maá kání ya kenta ne sukun' jie'é' re'. Jee
nú'ní' ñin mantyjí oro nika re'. ¹⁴ Jee xini' re' jín ixi xini' re' maá kuíjín
nijia kuéntá' kuá' kuíjín katyi' lantyi íyó noo, áxi kuéntá' yu've' víjin
ya kúun súkún, jee rá titi ntyinúún re' kúvi-i kuéntá' yáá ita' ñu'un'.

^a 1:10 Kivi' ya kútútú rá ñivi kuneñu'un ráa Jesús.

¹⁵Jee rá jiē'e' re' jiánute' raa kuéntá' kua' xiñú' jiánute' kaa kuáan bronze nnaḱayu' nuun' ñú'ún' jee núlii-i. Jee ni'in ví'í ká'án' re' kuéntá' kua' ná'in káyu kuē'e' rá nteká'nú. ¹⁶Jee na'á kuá'á re' ína'á re' uxá' tiuun'. Jee yu'ú re' kikene ñin yutyi' espada ya xeen' ni núví' yu'ú-u. Jee nuun' re' íyó-o kuéntá' nkanii' sáá ntántúni' jiánute' ví'í nuva-a.

¹⁷Jee sáá nini' ni' re', jee nnaḱiso ni' nuun' íñi' jiē'e' re' kuéntá' ñin niyi' ní'i'. Jee ntee re' na'á kuá'á re' nuun' ñuné'yú' ni', jee nkatyi' re' nuun' ni':

—Koto yú'ví nú. Tyi maání' kúvi ya ya íyó ni' nínkání ne xí'nañú'ún ne sáá ntiá'an kijié'é kikoo ñiví, jee sáá ni'i ñiví jee koo ni' nínkání.

¹⁸Tyi nu'u' kúvi ya tékú' nínkání. Tyi ni'i' ni' soo vitan tyi tékú' ni' nínkání. Jee kuéntá' ína'á ni' nakáa ya nisotíñú ni' ya sa'á ni' ya rá niyi' nkínóo raa ka' kuvi raa niyi' jee xintín nu'u' yí'í nuun' nutútú ánima' rá niyi' jee nakani núne ni' raa sáva nateku' raa kene raa nteñu rá niyi'.

¹⁹Saáva tee nú nuun' tutu' ya né'yá nú, ya kúvi ya íyó vitan, jín ya koo tiempú' kiji ityinúun'. ²⁰Vitan jee stúvi ni' ntáká rá tu'un ñúyu'u' ini' ni', ná kúni' katyi' jiē'e' ni uxá' rá tiuun' ya nini' nú ya ína'á ni' ityi na'á kuá'á ni', jín jiē'e' ni uxá' rá kantilerú' oro: ni uxá' rá tiuun' vá kúvi-i ni uxá' rá kúná'nú ya néen kuéntá' raa ni uxá' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'. Jee ni uxá' rá kantilerú' vá kúvi-i ni uxá' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'.

Tu'un ya kuá'an' nuun' ni uxá' rá grupo ñivi jínú' ini' raa Jesús

Tu'un kuá'án' nuun' ñuun' Éfeso

2'Jee tee nú tu'un ya'á kñ'in'-i nuun' ya kúná'nú nuun' grupo ñivi ya jínú' ini' raa nu'u', ya kútútú raa ñuun' Éfeso, sáva naku'va nú maa nuun' raa: "Nu'u' kúvi ya ína'á ni' ni uxá' rá tiuun' ityi na'á kuá'á ni', jee jíkónúun ni' nteñu ni uxá' rá kantilerú' oro. Tu'un ya'á kátyi' nu'u': ²Jee jíní' ni' ntáká tiñu vá'a sá'a rán, jee íñi' yí'í rán yítíñú rán nuun' ni', jín ya ká'nú íyó ini' rán kúni'in rán íñi' rán jín nu'u'. Jee suni jíní' ni' ya ntu kúvi ke'ne' ini' rán ya koo ñivi kán'één nteñu rán. Jee jítotúni' rán rá tee xíná'ví ya kátyi' raa nika' ya apóstol kúvi raa ya ntyuítí' Ndiosí' raa, soo ntuví, jee saáva jíní' rán ya kúvi raa tee tú'ún ni. ³Jee ká'nú íyó ini' rán kúni'in kutú rán íñi' rán jín nu'u' jín ya jié'né' ini' rán nó'o rán tunó'ó sá'a kini rá ñivi ráno'ó jiē'e' ínú' ini' rán nu'u', jee ni ntu núun ini' rán sa'á rán tiñu ni'.

⁴Soo súa' sukuán íyó, soo íyó ñin kuatyi' siki' rán nuun' ni', tyi ntu ká' ñú'ún tu'un ñúnúun' ini' rán nu'u' jín ñin inka rán kuéntá' kua' tiempú' xí'nañú'ún ya nínú' ini' rán nu'u'. ⁵Saáva íyó naku'un ini' rán ya ntántúni' ñúnúun' ví'í rán nékúvi soo nkininkava rán ya ntu ñúnúun' rán ka' kua' nékúvi. Íyó nakani ini' rán jee sa'á rán tiñu sániku' nsa'á

rán ya ñúnúun' ví'í rán ne rá tiempú' vaji yaṭa' sáá nkajié'é ñinu' ini' rán xí'nañú'ún. Tyi retú ntuví, jee kenta ñi' jee sííyo ñi' kantilerú' ráno'ó sáva nsá' kuvi rán grupo ñi' ka'. ⁶ Soo súka' sukuán íyó, soo íyó ñin jie'e' ya vá'a sá'á rán ya nake'en-e ráno'ó. Tyi jíní' u'v'i' rán rá tiñu nívá'a sá'á rá ñivi níkn' tu'un nxiné'én' Nicolás. Jee suni sukuán jíní' u'v'i' ñi' maa ranika'.

⁷ Ñivi ya íyó so'ó, jee teso'ó va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' Íí' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'. Jee ñivi ya kunei-i siki' ya nívá'a jín nuun' kui'na' kúñá'nú, saájee ku'va ñi' ya kaji' ñivi vá rá vixí' ya kúun nuun' maá yutun ya sá'á ya kuteku' ñivi níkn' jín ñi'. Jee yutun vá ñí-i ne nuun' vii' ví'í íyó nuun' néé' Ndiosí'."

Tu'un ya kuá'án' nuun' ñuun' Esmirna

⁸ Tee nú tu'un ya'á k'i'in' nuun' ya kúñá'nú nuun' grupo rá ñivi jínú' ini' raa nu'u', ya kútútú raa ñuun' Esmirna: "Nu'u' kúvi ya ya íyó ñi' níkn' ne xí'nañú'ún ne sáá ntiá'an kijié'é kikoo ñivi, jee sáá ñi' ñivi jee koo ñi' níkn', tyi ñi' ñi' soo nñateku' ii' tuku ñi'. Tu'un ya'á kátyí' ñi': ⁹ [Jee jíní' ñi' ntáká tiñu vá'a sá'á rán] jee jíní' ñi' rá tunó'ó nó'o rán, jín suni jie'e' tunlá'ví nó'o rán. Soo súka' sukuán kúvi, soo kúká rán jín ñi' ya vá'a niso tu'un ñi', tyi jínú' ini' rán maa. Jee suni jíní' ñi' ya ká'án' niva'a rá ñivi siki' rán. Jee rá ñivi vá kátyí' raa ya ñivi ñuun' Israel kúvi raa ya ñivi Ndiosí' kúvi raa, soo nsú ñivi Ndiosí' kúvi raa, jee kútútú raa ve'i sinagoga nuun' kútútú rá ñivi Israel soo ñivi ya yí'í xintín' kui'na' kúñá'nú naní Satanás kúvi raa. ¹⁰ Soo koto yú'ví rán jie'e' rá tunó'ó kuno'o rán. Tyi kui'na' kúñá'nú, jee sa'á-a ya tyi' ñivi sava ráno'ó vekaa sáva kototúní-i ráno'ó retú kunikin' nijia rán nu'u' áxí ntuví, jee kuno'o rán tunó'ó uji' kivi'. Soo kuiñi ñi'in rán sikúnkuvi ñaa' rán súka' ne kuvi' rán, saájee taji ñi' ta'vi^a nuun' rán, ya suvi kuvi ya ñi'in' rán ya sa'á Ndiosí' ya kuteku' rán jín ñi' níkn'.

¹¹ Ñivi ya íyó so'ó, jee teso'ó va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' Íí' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'. Jee ñivi ya kunei-i siki' ya nívá'a jín nuun' kui'na' kúñá'nú, jee ni nsá' ñi'in'-i ka' tunó'ó xinó'o Ndiosí' maa ya nkuví' tuku-u ya uví' ítyí nuun' Ndiosí'."

Tu'un ya kuá'án' nuun' ñuun' Pérgamo

¹² Jee tee nú tu'un ya'á k'i'in'-i nuun' ya kúñá'nú nuun' grupo ñivi jínú' ini' raa nu'u', ya suviráa ví ya néé' raa nuun' ñuun' Pérgamo: "Maání' ví ya kúmí ñi' espada ya xeen' ni núví' yu'ú-u. Su'va kátyí' nu'u': ¹³ [Jee jíní' ñi' ntáká tiñu vá'a sá'á rán.] Jee jíní' ñi' ya néé'

^a 2:10 Corona

rán nuun^{1a} tátúní' kuj'na' kúñá'nú naní Satanás. Soo súka' sukuán soo íñi ni'in rán níkin' naa' rán nu'u'. Jee ni ntu nníko' ini' rán ya jínú' ini' rán nu'u', ni súnika' sáa nkuvi rá kivi' nnee' Antipas nteñu rán, iin tee ya nsikínkuvi naa' re' nna'kani naa' re' tu'un ni', jee ña'ni' raa maa nteñu rán yukuán ñuun' nuun' néé' Satanás.

¹⁴'Soo súka' sukuán íyó soo íyó yaku' kuatyí siki' rán nuun' ni'. Tyi nteñu ráno'ó íyó sava rá ñivi ya jínú' ini' raa níkin' raa tu'un ya nxiné'én' Balaam. Tyi ne' tiempú' yana'an jee suvire' nxiné'én' re' Balac naja sa'a máñá'-a sáva sikívi-i rá ñivi Israel nuun' kuatyí, ya kaji' raa rá nantíñú nsoko' nuun' rá santú' ñuné'yú', jín ya jiá'nu raa jín tiñu téní. ¹⁵Jee suni íyó sava rá ñivi nteñu rán ya níkin' raa rá tu'un xiné'én' rá ñivi níkin' tu'un nxiné'én' Nicolás, [ya jíní' u'vi' ni' maa]. ¹⁶Saáva íyó nakani ini' raa xinóo raa kuatyí sa'a raa. Tyi retú ntuví jee ñamani kenta ni' nuun' rán kantá'an ni' siki' raa jín yutyí' espada kéne yu'ú ni' xinó'o ni' raa.

¹⁷'Ñivi ya íyó so'o, jee tes'o va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' Íí' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'. Jee ñivi ya kunei-i siki' ya nívá'a jín nuun' kuj'na' kúñá'nú, jee ku'va ni' kaji'-i maná^b ya íyó yu'u'. Jee suni ku'va ni' iin yuu' ku'jín nuun' ñivi vá, jee nuun' yuu' yukuán néé' iin súví jiáá, ya ni iin ñivi ntu jíní' maa, tyi sáni maá ni ñivi ya ni'in' yuu' vá ví ya kuká'nú ini' maa."

Tu'un ya kuá'an' nuun' ñuun' Tiatira

¹⁸'Jee tee nú nuun' tutu' ki'in' nuun' ya kúñá'nú nuun' grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u', rá néé' nuun' ñuun' Tiatira: "Nu'u' kúvi ni' Se'ya Ndiosí' ya íyó rá titi ntyinúún ni' kuéntá' yáá ñu'un'. Jee rá jie'e' ni' jiánute' raa kuéntá' kua' xiñú' jiánute' ka' kuáán ya núli-i. Tu'un ya'á kátyí' nu'u': ¹⁹Jee jíní' ni' rá tiñu sa'a rán, tyi ñúnúún' rán iin inka tá'an rán. Jee jínú' nijia ini' rán nu'u'. Jee sa'a rán tiñu ni', jee ká'nú íyó ini' rán kúní'in rán íñi rán nuun' nu'u'. Jee jíní' ni' ya sa' ví'í ka' sa'a rán tiñu vá'a vitan nsú ká' rá tiñu xí'nañúún nsa'a rán sáa nkajié' jínú' ini' rán nu'u'.

²⁰'Soo súka' sukuán íyó soo íyó iin kuatyí siki' rán nuun' ni'. Tyi yínetu' rán né'yá rán nuun' iin ña'an naní Jezabel ya kátyí' ña nika' ya kúvi ña ña'an ya ná'kani ña tu'un kéne yu'ú Ndiosí', soo ntuví. Jee xiné'én' ña jee xíná'ví ña rá musú' ni' ya yítíñú raa nuun' ni', sáva sa'a téní raa, jín ya kaji' raa rá sókó' ñivi nuun' rá santú' ñuné'yú'. ²¹Jee ya njia'a ni' tiempú' sáva nakani ini' ña, soo ni ntu ku'ni ña nakani ini' ña xinóo ña ya sa'a téní ña. ²²Saáva vitan jee sa'a ni' ya kikava ña kuku'vi' ña jee

^a 2:13 Teyu' nuun' tátúní' Satanás

^b 2:17 Maná ví ya njia'a Ndiosí' nuun' rá ñivi Israel kaji' raa vixiko kuyá' ni jikanuun raa nuun' ñu'un saín.

maáraa ya nsá'á téní raa jín ña ntántúni' kuno'o raa, retú ntuví nákaní ini' raa xinóo raa rá tiñu vá ya xíné'én' ña. ²³ Jee ka'ni' ni' rá se'ya ña.^a

'Saájee ntáká rá grupo rá ñivi kúneí ini' raa nu'u', jee kuká'nú ini' raa ya nu'u' ví ya kávií kuiti' jíní' ni' ni'i ya jíani ini' antúni' ñivi jín ni'i ya ñú'ún áníma' ñivi. Jee naku'va ni' nuun' ta iin iin rá ñivi naja kua' sáni tiñu ya nsá'á raa.

²⁴ 'Soo rá inka ka' ráno'ó ya néé' ñuun' Tiatira, ya ntu níkin' rán tu'un ya xíné'én' ña'an yukuán, jee ni ntu yí'í rán ñujiin' tu'un, ya kátyí' raa ya kúvi tu'un yu'u' kúñá'nú Satanás, jee kátyí' ni' nuun' ráno'ó ya ntuná' inka ka' tiñu véi taji ni' nuun' ráno'ó. ²⁵ Soo kuatyí' vá kunikin' kutú rán maá tu'un ñaa' ya jínú' ini' rán ya níkin' rán, nekua' niji ni'.

²⁶ 'Ñivi ya kuneí raa siki' ya nívá'a jín nuun' ku'na' kúñá'nú, jín ya sikúnkuví ñaa' va'a raa tiñu ni' sáni ku'ni ni' ne nuun' ní'i, saájee sa'á ni' ya kúñá'nú rá ñivi vá jee tátúni' raa nuun' rá nación.

²⁷ Yíí tátúni' raa nuun' rá ñivi rá nación jín iin bastón kaa, jee xinó'o raa rá ñivi ya ntu tyí'i rává maarává xintúin ni' kuéntá' tá'ví' li'i' kisi ñu'un nkíxín jín bastón.

Ku'va ni' ya tátúni' raa kuéntá' kua' nni'in' ni' tiñu níso ni' ya ntaji Tátá' ni' nuun' ni', ²⁸ jee suni sukuán ku'va ni' kuneé' raa jín nu'u' ya vii' ví'í kúñá'nú ni' kuéntá' kua' vii' jíanute' tiuun' xú'ún ya kénta ntáká yane'en'.

²⁹ 'Ñivi ya íyó so'o, jee tesó'o va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' lí' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'."

Tu'un ya kuá'an' nuun' ñuun' Sardes

3 'Jee tee nú nuun' tutu' ki'in' nuun' ya kúñá'nú nuun' grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u', jee suviráa ví ya néé' raa nuun' ñuun' Sardes: "Nu'u' ví ya kúmí ni' ni uxá' espíritu Ndiosí' ya ntu túvi nijin' jín ni uxá' tiuun'. Su'va kátyí' nu'u': Jíní' ni' rá tiñu sá'á rán, jee súka' kátyí' rá ñivi ya tékú' rán, soo nuun' nu'u' tyi kuéntá' niyi kúvi rán.

² Nata'vi ini' rán jee nakeni rán jín yaku' ka' ya yítíñú rán nuun' ni' ya sané' íyó kinaan'-a. Tyi ya jíní' va'a ni' ya ntu síkúnkuví ñaa' rán nuun' Ndiosí'. ³ Jee naku'un ini' rán tu'un ñaa' ya nni'in' rán ya nteso'o rán, jee kunikin' rán maa, jee nakani ini' rán. Tyi retú ntuví íyó nito rán maáran, jee sanaan' ni kenta ni' nuun' rán kuéntá' kua' iin ya ku'ná jee xinó'o ni' ráno'ó, jee ni nsá' kuni' rán ná hora kenta ni'.

⁴ 'Soo súka' sukuán íyó, soo íyó yaku' rá ñivi néé' nuun' ñuun' Sardis ya ntu nstíví raa maáraa kuéntá' ntu nkuté'én sa'ma raa. Jee saáva suviráa vá kaka raa jín nu'u' ku'un raa sa'ma kuíjín, tyi íyó ni'in' raa maa.

^a 2:23 Áxí kuvi katyi'-ó: rá ñivi ya níkin' raa ña jee kúvi raa kuéntá' rá se'ya ña.

⁵Ñivi ya kunei-i siki' ya nívá'a jín nuun' kui'na' kúñá'nú, saájee naku'un-u sa'ma kuíjín. Jee ni nsá' xinónoo ni' súví ñivi vá nuun' tutu' ya níso súví rá ñivi ya kuteku' ráa níinkání jín nu'u'. Jee stúvi ni' nuun' Tátá' ni' jín nuun' rá najiá'á' í' re', ya yí'í nijia ñivi vá nuun' nu'u'.

⁶Ñivi ya íyó so'o, jee tesó'o va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' í' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa nu'u'."

Tu'un ya kuá'án' nuun' ñuun' Filadelfia

⁷Jee tee nú nuun' tutu' kî'in' nuun' ya kúñá'nú nuun' grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa nu'u', jee suviráa ví ya néé' ráa nuun' ñuun' Filadelfia: "Nu'u' vá ii' ni' jín nu'u' vá naa' ni'. Ína'á ni' nakáa David, ya níso'tíñú ni' kuéntá' kua' ntatúní' re' nuun' nación Israel yana'án. Saáva nu'u' ví ya jíne ni' nuun' kivi rá ñivi nuun' tátúní' ni', jee ni ñin ntu kuvi nakasi' maa. Jee nu'u' nakasi' maa, jee ni ñin ntu kúvi nakune maa. Su'va kátyí' nu'u': ⁸Jíní' ni' ntáká tiñu vá'a ya sá'á rán. Kune'yá, tyi kuéntá' ñani ni' ñin yuvé'í núne ityinúun' rán kivi rán nuun' néé' ni', jee ni ñin ntuná' kúvi kasi' maa nuun' rán. Tyi súka' yaku' fuersá' níso rán, soo íñí ni'in rán níkn' rán tu'un ni', jee ni ntu nkátyí' rán retú ntu jínú' ini' rán nu'u'. ⁹Soo kune'yá, rá ñivi kútútú ráa ve'i sinagoga ñivi Israel ya yí'í ráa xintíin Satanás jee kátyí' ráa ya ñivi ñuun' Israel kúvi ráa ya ñivi Ndiosí' kúvi ráa, soo ntuví, tyisa' kátú'un ráa, jee sa'á ni' ya kenta ráa nuun' rán, jee nakuiñi' íti ráa nuun' rán sa'á ni', sáva kuni' va'a ráa ya ñúnúun' nijia ni' ráno'ó.

¹⁰Jie'e' ya niñi ni'in rán nnikin' rán tu'un ni', jee ká'nú niyo ini' rán nkuni'in rán, jee saáva sikáku ni' ráno'ó hora kiji tunó'ó xéen' kuno'o kuaiyó rá ñivi íyó ñivi ya ntu yí'í ráa nuun' ni', sáva kototúní' ni' ráa jie'e' rá tiñu nsa'á ráa.

¹¹Jee ñamani nenta ni', saáva kunikin' kutú rán kuiñi rán jín tu'un ni' ya jínú' ini' rán, sáva ni ñin ntuná' kunei nanee' ta'vi' ni'in' rán.

¹²Ñivi ya kunei-i siki' ya nívá'a jín nuun' kui'na' kúñá'nú, jee sa'á ni' ya kuñá'nú ñivi vá kuéntá' kúvi-i neka' ya yítuvi ini' veñu'un Ndiosí' ni'. Jee ni nsá' kene-e nuun' néé' Ndiosí' yukuán. Jee tee ni' súví Ndiosí' ni' ñivi vá, jín súví jiáá nu'u', jín súví ñuun' Ndiosí' ni'. Jee ñuun' yukuán kúvi Jerusalén jiáá, jee vakuun ne súkún nuun' néé' Ndiosí' maání'.

¹³Ñivi ya íyó so'o, jee tesó'o va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' í' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa nu'u'."

Tu'un ya kuá'án' nuun' ñuun' Laodicea

¹⁴Jee tee nú nuun' tutu' kî'in' nuun' ya kúñá'nú nuun' grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa nu'u', jee suviráa ví ya néé' ráa nuun'

ñuun' Laodicea: “Nu'u' kúvi ya stúvi ya su'va koo sáni kátyí' Tu'un Ndiosí', tyi síkúnkuví nāa' nī' máá tu'un nāa' jee jíá'a nī' ya naá'. Jee nu'u' nsa'á nī' ntáká nantíñú ya ntatúní' Ndiosí' ya kíkoo ne tiempú' xí'nañú'ún. Tu'un ya'á kátyí' nu'u':

¹⁵ 'Jíní' nī' ntáká tiñu sá'á rán. [Ni ntu sá'á rán ya nekuva'a ini' ánima' ñivi kuéntá'] sá'á nute vijin nékúvá'a ini' ñivi, [ni ntu násavá'a rán ini' ánima' ñivi kuéntá' xínúvi] nute í'ní rá ñivi. Kuíni nī' ya kuéntá' maá vijin kuvi rán, áxí kuéntá' maá í'ní. ¹⁶ Soo jie'e' ya maá sava vixín' rán, ya ntu vijin jín ntu í'ní, jee kuéntá' sané' nujien nī' ráno'ó yu'u' nī'.

¹⁷ 'Tyi ráno'ó, jee kátyí' rán ya kúká rán jín ya nkukúká rán jín ya ntuná' jíníñú'ún rán, soo ni ntu jíní' rán ya na ka' ná'ví rán, jín ya kuéntá' nó'o lá'ví rán, jín ya kuéntá' kuáá rán, jín ya kuéntá' íyó ñiin rán nuun' nu'u'. ¹⁸ Saáva nákutíñú nī' nuun' rán ya kunenuun' rán ya yíyá'vi ka' ya vaji nuun' nī' kuéntá' ke'en rán ka'a oro ya ya nñakayu' nuun' ñú'ún' sáva sa'á ninu'un maa, sáva kukúká nijia rán nuun' nu'u'. Jee nunasí rán koo ninu'un rán nuun' nī' kuéntá' ke'en rán nuun' nī' sa'ma kuíjín sáva ntu koo tunkánuun rán jie'e' íyó ñiin rán nuun' nu'u'. Jee tiñn rán tu'un nī' kuéntá' ke'en rán nuun' nī' tatan' tyu'un rán ntyinúún rán sáva nunijín' nuun' rán.

¹⁹ 'Tyi ntáká rá ñivi ya ñúnúun' nī', jee núxeen' nī' nuun' ráa jee xínó'o nī' ráa nátyu'un nāa' nī' ityi ráa. Saáva nakukáñá ini' ráa nakunikin' ráa ityi vá'a jee nakani ini' ráa. ²⁰ Kune'yá rán, tyi kuéntá' íñí nī' yuvé'í rán síkájíán nī', retú neni iin rán teso'o tu'un ká'án' nī' jee tyu'un ini' rán maa jee kivi nī' ini' ánima'-a kuéntá' sine-e yuvé'í jee kivi nī', jee kaji' nī' ixta' jín-i jee kaji' ñivi vá jín nu'u'.

²¹ 'Jee ñivi ya kunei-i síkí' ya nívá'a jín nuun' kuí'na' kúñá'nú, jee ku'va nī' ya kune'e' ñivi vá jín nu'u' nuun' teyu' nī' nuun' tátúní' nī', kuéntá' kuá' nkunei nī' síkí' tiñu nívá'a jee néé' nī' jín Táá' nī' nuun' teyu' re' nuun' tátúní' re'.

²² 'Ñivi ya íyó so'ó, jee teso'o va'a nú rá tu'un ya kátyí' Tatyí' Íí' nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' ráa nu'u'” —nkatyi' Jesús.

Ntáká rá íyó ne ñuun' íyó antiví súkún tyíñú'ún ráa Ndiosí'

4 Sáa nkuví rá tiñu sukuán, jee nu'u' Juan nne'yá nī' jee nini' nī' iin yuvé'í núne ne súkún. Jee maá nusuyu'ú ya nteso'o nī' xí'nañú'ún ya nī'in nka'an'-a jín nī' kuéntá' kuá' tíví' iin trompeta, jee nkatyi'-i nuun' nī':

—Tínkaa ya'á, jee xiné'én' nī' nó'o ntáká rá tiñu ya íyó kuvi tiempú' ityinúún' ka' —nkatyi'-i.

² Jee kuíntañú'ún nini' nī' ya nstúvi nijin' kájí Tatyí' Íí' nuun' nu'u'. Saájee nini' nī' antiví súkún iin teyu' ya íñí nuun' tátúní' jín maaré' ya

néé' re' teyu' vá tátúní' re'. ³ Jee maáré' ya néé' re' yukuán túvi re' kuéntá' jiánute' rá yuu' máá vii' máá xiñú' naní jaspe jín cornalina. Jee yu'ú nuun' néé' re' ñikótíyu ñin koye'lé, jee jiánute'-e kuéntá' jiánute' ñin yuu' stílá' máá vii' máá xiñú' naní esmeralda.

⁴ Jee nuun' teyu' re' tátúní' re', yukuán ñikótíyu oko' kumí' (24) ka' teyu' nuun' tátúní'. Jee yukuán néé' oko' kumí' (24) rá maá tee kúñá'nú. Jee ñú'ún ráa máá sa'ma kuíjín, jee ñúxíni' ráa corona oro.

⁵ Jee teyu' nuun' néé' maáré' yukuán, kéne tajia ya jiánute', ní'in jiáku, kána tajia. Jee ityinúún' teyu' vá nuun' néé' re' yukuán káyú' uxa' iti sújié tñin ñu'un' ya kúvi ni uxá' rá espíritu Ndiosí' ya ntu túvi nijin'. ⁶ Jee ityinúún' teyu' nuun' tátúní' re' íyó kuéntá' nteñú'ún ya kúvi kuéntá' cristal ya túvi ni núví' ityi kuéntá' vidrio.

Jee teyu' nuun' néé' re' nuun' tátúní' re' jee yukuán ñikótíyu kumí' rá tékú' ya ne ntyítú' ráa titi ntyinúún' ráa ityinúún' ráa jín ityi yátá' ráa. ⁷ Jee xí'na ya tékú' vá íyó kuéntá' íyó nika'a. Jee ya uví' íyó-o kuéntá' íyó tyelu. Jee ya uní' tyi néen-e kuéntá' nuun' ñin ñivi. Jee ya kúmí' tyi íyó-o kuéntá' íyó ñin tasun' jíkó nuun' tatyí' víjin. ⁸ Jee ni kúmí' rá tékú' vá, íyó ññu' tyiyo' ta ñin ñin ráa. Jee kuaiyó' rá yata' tyiyo' ráa vá, jín tyiji tyiyo' ráa ntyítú' ntyinúún' ráa. Jee nuví' niñu' ntu jiákuññi' ráa ya kátyí' ráa:

¡Na ka' vá ii', ii' kúvi Ito'o'-ó Ndiosí', ii' kúvi re'!

Maáré' níso fesá' íí' nasíkuiti',

tyi kúñá'nú nasíkuiti' re' nuun' kuaiyó'.

Maáré' vá íyó ñíñkání tiempú' vaji yata', maáré' vá íyó vitan,
jee suni maáré' ví ya koo ñíñkání.

⁹ Jee ta ítyí kátyí' ni kúmí' rá tékú' vá, ya máá kúñá'nú ví re', jín ya nákuetú'ún ráa re', jín ya nákuatá'ví ráa maáré', ya néé' re' teyu' tátúní' re' jín ya tékú' re' ñíñkání, ¹⁰ jee ta ítyí néñu'un ráa Ndiosí' sukuán saájee suni ni oko' kumí' (24) rá tee kúñá'nú vá, nákuññi' íti ráa jiáxin ráa maáráa ne nuun' ñu'un nuun' re' ya néé' re' teyu' tátúní' re', jee tyíñú'ún ráa maáré' ya tékú' re' ñíñkání, jee tává' ráa rá corona ñúxíni' ráa jiákín' ráa maa ityinúún' teyu' nuun' tátúní' re'. Jee kátyí' ráa:

¹¹ Ito'o' rán' ya kúvi nú Ndiosí' rán',

tyi nó'o kúvi ya íyó ya ñi'in' nú,

ya kátyí' rán' ya vii' kúñá'nú nú,

jín ya nákuetú'ún rán' no'ó,

jín ya níso ví'í nú fesá' íí',

tyi maánú nsá'á ntáká ya íyó,

tyi sáni nkuini ini' maánú,

jee nkenta ñakoo ráa,

jee nsá'á nú maa,

nkatyi' ráa.

Maaré' ya kúvi re' kuéntá' Lantyi Lúlí síne re' tutu' níso tu'un

5 Saájee nu'u' nini' ni', maaré' ya néé' re' teyu' nuun' tátúní' re', jee na'á ku'á'á re' ina'á re' iin tutu' kání nnaṭuvi'. Jee néé' tu'un ni núví' íyó ityi nuun' tutu' vá. Jee násí' uxá' seyú' maa. ²Jee nini' ni' iin najiá'á' íí' ya níso ví'í fuersá' íí', jee nkanajíin ni'in-i nstékútu'ún-u:

—¿Né iin ví ya íyó ni'in-i ya kuvi ta'ví-i rá seyú' jee kune-e tutu' ya'á? —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

³Jee ni ya íyó súkún, ni ya íyó nuun' ñu'un, ni ya íyó tyiji ñu'un, ni ntuné íyó ni iin ya íyó ni'in-i ya kuvi sine-e tutu' yukuán, ni ya kune'yá-a nuun' vá. ⁴Saájee nna'yu' ví'í ni', tyi ni ntuví ne íyó ni iin ya íyó ni'in-i ya kune-e tutu' vá, ni ya kune'yá-a nuun' vá. ⁵Saájee iin rá tee kúñá'nú vá nkatyi' re' nuun' ni':

—Koto ná'yú' nú, kune'yá nú, tyi íyó iin ya nkunei re' nuun' ntáká, jee kuvi sine re' tutu' vá jín rá ni uxá' seyú'. Maaré' ya kátyí'-ó Nika'a ya vaji ne nuun' tata' Judá jee nísotíñú re' tyi kúvi re' tata' David ya ntatúní'-i nuun' ñuun' Israel.

⁶Saájee [nne'yá ni' jee] nini' ni' ya ma'ñú teyu' nuun' néé' tátúní' vá jín ma'ñú ni kúmí' rá tékú' vá jín rá tee kúñá'nú vá, jee yukuán íñí maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí, ya túvi ya ña'ni' rá ñivi re'.^a Jee íyó uxá' niki re' jín uxá' ntyinúún re'. Jee ni uxá' ntyinúún re' vá, yukuán kúvi ni uxá' espíritu Ndiosí' ya ntyuítí Ndiosí' kuaiyó ini' ñiví. ⁷Jee Lantyi vá nkitiin re' tutu' vá na'á ku'á'á maaré' ya néé' teyu' tátúní' vá. ⁸Jee sáá ntiin re' tutu' vá, jee ni kúmí' rá tékú' vá, jín ni ókó' kumí' (24) rá tee kúñá'nú vá nna'kuíñi' íti ráa jiáxin ráa maáraa ne nuun' ñu'ún nuun' re'. Jee ta iin iin rá tee kúñá'nú vá ina'á ráa yaa' naní arpa, jín ko'ó' oro ñu'ún tyitú sujie íí' ini' ráa. Jee rá sujie íí' vá kúvi ráa rá tu'un ya ká'an' rá ñivi Ndiosí' jín re' jee kúvi rá ñivi vá ya nsa'á sín re' ráa sáva kuvi ráa ñivi re'. ⁹Jee jíta ráa iin yaa' jiá'á ya kátyí' su'va:

No'ó ví ya íyó ni'in' nú tñn nú tutu' iñá'

jee kuvi kune nú rá seyú' násí' maa.

Tyi nsoko' nú maánú ña'ni' rá ñivi no'ó,

jee jín niñi' nú nnaṭyuya'vi nú nke'en nú rá ñivi

sáva nuvi ráa ñivi Ndiosí'.

Rá ñivi vá vaji nuun' ntáká tata',

ntáká ñivi ya ká'an' ráa sín sín nuun' tu'un nkaku ráa,

ntáká ñuun', ntáká nuun' rá ñivi.

¹⁰Jee nsa'á nú ya ki'i ráa xintíin Ndiosí',

jín ya kuvi ráa sutu' re' ya sa'á ráa tiñu re'.

^a 5:6 Lantyi lúlí vá kúvi Jesús ya kúvi re' Cristo. Jee ta ítyí ká'an' jie'e' Lantyi Lúlí vá jee jini'-ó ya jie'e' Jesús ká'an'.

Jee tatúní' ráa tiñu re' ini' ñiví,
kátyí' rává jíta rává.

¹¹ Jee nne'yá ni' jee nteso'lo ni' nusuyu'ú kue'e' ví'í rá najiá'á' í' Ndiosí', ñikótíyu ráa xiín teyu' nuun' tátúní' vá, jín rá tékú' vá, jín rá tee kúñá'nú vá. Jee ntántúní' kue'e' nasíkuiti' rá millón rá najiá'á' í' íyó yukuán. ¹² Jee ni'in nkatyi' ráa:

Maá Lantyi Lúlí ya nsoko' re' maaré' ña'ni' ñivi re',
jee íyó ni'in' re' ya nisotíñú re',
ya ní'in' re' ni'i ya yíyá'vi,
ya saá nítíyí xá xíni' re',
ya saá níso re' fuersá' í',
ya nákuatá'ví ni'i ya íyó maaré',
ya kátyí' ni'i ya íyó ya vii' kúñá'nú re',
ya nákuetú'ún ni'i ya netu' kúvi re'.

Nkatyi' rá najiá'á' í' vá.

¹³ Jee nteso'lo ni' ya nka'an' ntáká rá nsa'á Ndiosí' rá íyó súkún, jín rá íyó nuun' ñu'un, jín rá íyó tyiji ñu'un, jín rá íyó tyiji nteñú'ún, jee kuaiyó rá íyó yukuán nkatyi':

Maaré' ya néé' re' teyu' tátúní' re',
jín maaré' ya kúvi re' lantyi Ndiosí',
jee nákuetú'ún-ó ráa,
nákuatá'ví-ó ráa,
tyíñú'ún-ó ráa ya vii' ví'í kúñá'nú ráa,
na ka' níso ráa fuersá' í' ya tátúní' ráa nuun' kuaiyó kuiti'
ne vitan jín níinkání.

Nkatyi' ráa.

¹⁴ Saájee nkatyi' ni kúmí' rá tékú' vá:

—Sukuán koo —nkatyi' ráa.

Jee ni ókó' kumí' (24) rá tee kúñá'nú vá nñakuñi' íti ráa jíaxin ráa maáráa ne nuun' ñu'un, jee nneñu'un ráa [maaré' ya néé' re' teyu' nuun' tátúní' re', jín maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí Ndiosí'].

Ni uxá' rá seyú'

6 Saájee nini' ni' ya Lantyi vá nsine re' iin rá uxá' seyú' vá. Jee nteso'lo ni' ya nka'an' iin rá ni kúmí' rá tékú' vá kuéntá' kuá' káni tajia, jee nkatyi'-i:

—jNe'en! —nkatyi'-i.

² Saájee nñakune'yá ni', jee nini' ni' iin kiti kujín, jee iin ya yósó' yaṭa' kiti vá ina'á-a iin arco. Saájee nni'in'-i iin corona nñaku'un xini'-i, jee nkene-e kikantá'an-a jee kuneí-i, sáva kuneí-i siki' ntáká.

³ Jee sáá Lantyi nsine re' ya uví' seyú', saájee nteso'o ni' ya nka'an' ya uví' ya tékú' vá, jee nkatyi'-i:

—jNe'en!! —nkatyi'-i.

⁴ Saájee nkene inka kiti ya kué'é ti' jee iin ya yósó' yata' kiti vá ni'in'-i nísotíñú-u ya síyo-o ya néé' va'a rá ñivi ñiví, jín ya sa'á-a ya ka'ni' ráa iin inka tá'an ráa. Jee nni'in'-i iin yutyi' espada ká'nú ina'á-a.

⁵ Jee sáá nsine re' ya uní' seyú' nteso'o ni' ya uní' ya tékú' vá, jee nkatyi'-i:

—jNe'en!! —nkatyi'-i.

Jee nñakuneyá ni', jee nini' ni' iin kiti túún. Jee iin ya yósó' yata' kiti vá ina'á-a iin libra ya tyuku'va. ⁶ Saájee ma'ñú ni kúmí' rá tékú' vá, nteso'o ni' iin nusuyu'ú, jee kátyí'-i:

—Iin kilo trigú' kiya'vi-i ya'vi iin ñivi ya kivi', jee uní' kilo cebada kiya'vi-i ya'vi iin ñivi ya kivi'. Soo aceite jín nixi' vinú', tyi koto stívi maa —nkatyi'-i.

⁷ Jee sáá nsine re' ya kúmí' seyú' nteso'o ni' nusuyu'ú ya kúmí' ya tékú' vá, jee nkatyi'-i:

—jNe'en!! —nkatyi'-i.

⁸ Saájee nñakuneyá ni', jee nini' ni' iin kiti kuáan niyaa. Jee iin ya yósó' yata' kiti vá naní ya sá'á niyi. Jee ityi tyatá'-a níkin' Hades nuun' yí'í ánima' rá niyi. Jee nni'in' ráa nísotíñú ráa nuun' iin pedasú' ya kúmí' pedasú' ñivi ñiví, sáva ka'ni' ráa rá ñivi jie'e' ya sa'á ráa ya kantá'an rá ñivi, jín jie'e' ya sa'á ráa ya koo tama', jín jie'e' kue'i' xéen', jín jie'e' rá kiti xéen' íyo ñiví.

⁹ Jee sáá nsine re' ya ú'ún' seyú', jee nini' ni' maa nuun' tyíñú'ún' ráa Ndiosí' nuun' naní altar, jee nini' ni' ya tyiji yukuán yí'í rá ánima' rá ñivi ya ni'i' ráa tyi ña'ni' ñivi ráa jie'e' niñu' ini' ráa tu'un vá'a Ndiosí' jín ya nstúvi ráa ya naá' jie'e' tu'un vá. ¹⁰ Jee ni'in ká'an' ráa kakuatyí' ráa jee nkatyi' ráa:

—Ito'o' rání', nó'o kúvi Ndiosí' í' Ndiosí' naa'. ¿Nasa ka' tiempú' kukuéé nú, jee sa'á naa' nú nuun' rá ñivi ñiví ya ña'ni' ráa ránu'u', jee natyunáan nú nuun' ráa? —nkatyi' ráa.

¹¹ Saájee njia'ra re' sa'ma kuíjín ku'un ráa, jee nkatyi' re' nuun' ráa ya najiaví ráa yaku' ni ka' tiempú' nekua' tyitú numero ka'ni' rá ñivi rá ñanitá'an ráa ya kúvi tá'an sá'á tiñu nuun' Cristo jín ráa jee kuvi' rává kuéntá' maaráa.

¹² Jee nñakuneyá ni' sáá nsine Lantyi vá ya íñú' seyú', jee nkiji ñutáan xéen', jee nnuneeen' tyi nñutúún nkanii' kuéntá' iin sa'ma túún. Jee nuun' yoo' nín nnuvi-i kuéntá' niñi'. ¹³ Jee rá tiyún' néé' súkún ñete' ráa nuun' ñú'ún ini' ñiví, kuéntá' kua' jiété' rá higo yuté sáá kisi tatyí' xéen' yutun higo. ¹⁴ Jee súkún tyi nñuñú'ún-u kua'an'-a kuéntá' kua' kua'an' nátuvi' iin tutu'. Jee ntáká rá yuku jín rá ñu'un káa ma'ñú

nteñú'ún nkuiyo ráa nuun' níyo ráa. ¹⁵Jee rá tee tátúní' rá ñuun' íyó ñiví, jín rá kúñá'nú, jín rá capitán, jín rá kúká, jín rá ñivi tátúní' kéne nuun', jín ntaká rá musú' ya nke'en ñivi ráa, jín ntaká rá ñivi íní núne ya sá'á ráa tiñu maáráa, ñakí'i yu'u' ráa ini' rá kava, jín nteñu rá kava íyó yuku. ¹⁶Jee kátyi' ráa nuun' rá yuku vá jín rá kava vá:

—Nakuni'i rán yata' rání', sáva tyiyu'u' rán ránu'u' nuun' maaré' ya néé' re' teyu' nuun' tátúní' re', jín nuun' Lantyi Lúli vá, tyi maaré' ví ya taji re' tunó'ó xéén' nuun' rán' jie'e' kítí' ini' re' né'yá re' rá kuatyí' rán'. ¹⁷Tyi vitan ya nkenta kivi' ká'nú ya xinó'o ráa yó. Jee, ¿ne iin ví ya kunei-i rúja? —nkatyi' ráa.

Rá ñivi rá tata' ñuun' Israel ya ñaxin seyú' ráa

7 Sáa nkui rá ya'á jee nini' ni' ni kúmí' rá najiá'á' íí' Ndiosí' ya íní' ráa ni kúmí' ityi ñiví. Jee tyítuvi ráa tatyí' víjin ya vaji ne nuun' rá kúmí' ityi ñiví, sáva ntu jiá'a ráa ki'i-i nuun' ñu'ún ini' ñiví, ni nuun' nteñú'ún, ni nuun' ni iin yutun. ²Jee nini' ni' inka ka' najiá'á' íí' Ndiosí' ya váji-i ne ityi nuun' kenta nkanii'. Jee ína'á-a seyú' Ndiosí' tékú'. Jee ni'in xá nkanajín-i xiní' ni kúmí' rá najiá'á' íí' vá ya nni'in' ráa ya nisotínú' ráa ya sa'á kini ráa xináán' ráa ñu'un ñiví jín nteñú'ún. ³Jee nkatyi' najiá'á' íí' vá:

—Koto na sá'á kini rán xináán' rán ñu'un ni nteñú'ún ni rá yutun, nekua' xí'na ka' tee rán' seyú' teen' ntaká rá musú' Ndiosí' ya yítínú' ráa nuun' re' —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

⁴Jee nteso'o ni' naja rá ñivi ñakunee' seyú' teen' ráa. Jee sientú' uvixiko kumí' mil (144,000) rá ñivi ntaká tata' rá se'ya Israel kúvi ráa.

⁵Jee rá se'ya Israel ya'á ya ñakunee' seyú' teen' ráa kúvi uxu' uvi' mil (12,000) ñivi ya kúvi itiyúkún' tata' nkene ráa nuun' Judá,

jín uxu' uvi' mil (12,000) ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Rubén,

jín uxu' uvi' mil (12,000) ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Gad,

⁶jín uxu' uvi' mil ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Aser,

jín uxu' uvi' mil ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Neftalí,

jín uxu' uvi' mil ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Manasés,

⁷jín uxu' uvi' mil rá ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Simeón,

jín uxu' uvi' mil rá ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Leví,

jín uxu' uvi' mil rá ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Isacar,

⁸jín uxu' uvi' mil rá ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Zabulón,

jín uxu' uvi' mil rá ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' José,

jín uxu' uvi' mil rá ñivi ya kúvi tata' nkene ráa nuun' Benjamín

ví ya ñakunee' seyú' teen' ráa.

Ñivi ku'e' ví ya ñú'ún sa'ma kuíjín

⁹Jee sáa nkuvi ya'á, jee nnakune'yá ni', jee nini' ni' ku'e' ví'í rá ñivi, ya ni iin ñivi nsúkua kunei-i ka'vi-i ráa. Vaji ráa nuun' ntáká nuun' rá ñivi, jín nuun' ntáká tata', jín nuun' ntáká ñuun', jín nuun' ntáká ñivi ya ká'an' ráa sín sín nuun' tu'un nkaku ráa. Jee íñi ráa yu'ú teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re', jín nuun' maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí vá. Jee ñú'ún ráa sa'ma kuíjín, jee ína'á ráa na'á yukuñuun'. ¹⁰Saájee kánajín ni'in ráa, jee kátyí' ráa:

Métú'ún Ndiosí'-ó jín Lantyi Lúlí vá kúvi ya síkaku-u yó nuun'
ya nívá'a jín nuun' ku'na' kúñá'nú,
jee Ndiosí' ví maaré' ya néé' re' teyu' nuun' tátúní' re'.

¹¹Jee ntáká rá najiá'á' í' ne ñikótíyu ráa íñi ráa yu'ú teyu' nuun' tátúní' Ndiosí', jín nuun' néé' rá kúñá'nú, jín nuun' ni kúmí' rá tékú' vá, jee nnakuñi' íti ráa ñaxin ráa nuun' ráa ne nuun' ñu'ún ityinúún' teyu' nuun' re' nuun' tátúní' re', jee tyíñú'ún ráa Ndiosí'. ¹²Jee nkatyi' ráa:

Sukuán koo,
na ka' vá nakuetú'ún-ó Ndiosí'-ó níñkání ntáká tiempú',
jín ya vii' ví'í kúñá'nú re',
jín ya nítyí ví'í re',
jín ya ku'va-ó ya kúta'vi' nuun' re',
jín ya nakuatá'ví-ó re',
jín ya kunei re' jín ntáká tiñu ya sá'á re',
jín ya níso re' fesá' í' ní'in re'
ntáká tiempú' níñkání.

Sukuán koo,
nkatyi' rá najiá'á' í' re'.

¹³Saájee nka'an' iin rá kúñá'nú vá jín nu'u', jee nkatyi'-i nuun' ni':
—Rá ñivi ya'á ya ñú'ún sa'ma kuíjín, ¿né iin kúvi ráa rúja? Jee, ¿né nú' vaji ráa rúja? —nkatyi'-i.

¹⁴Jee nkatyi' ni' nuun'-u:
—Tátá' ni', no'ó jíní' —nkatyi' ni'.

Jee nkatyi'-i nuun' ni':

Rá ñivi ya'á ví rá nkunei ráa njia'a ráa nuun' máa máa
tunó'ó xéen' nno'o ráa.

Jee nnonoo ánima' ráa jie'e' ni'í' maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí vá,
kuéntá' nnakete ráa sa'ma ráa jee nnukuíjín-i sá'á
re' jín niñi' maaré'.

¹⁵Jee jie'e' yukuán íñi ráa ityinúún' teyu' nuun' néé'
Ndiosí' tátúní' re',

jee yítíñú' ráa nuun' re' nuví niñu' sá'á ráa tiñu re' ini' veñu'un re'.

Jee máá Ndiosí' yá néé' re' teyu' nuun' tátúní' re' jee kúmí re' ráa tyi néé' re' jín ráa.

¹⁶ Jee ni nsá' kujisoko ráa ka',
ni nsá' kujityi' ráa ka' nute,
jee ni nsá' teñu'un' ka' ñu'un' nkanii' ráa,
ni jín kiji í'ní-i.

¹⁷ Tyi maaré' yá kúvi re' Lantyi Lúlí Ndiosí' yá íñí mañnú teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní'-i jee kúmí re' ráa kuéntá' lantyi re' kúvi ráa. Jee kunaka re' ráa k'i'in' re' jín ráa nuun' kéne nute yá sá'á yá kuteku' ráa jín re'. Jee sijítyí' Ndiosí' ni'i ntenúún' ntyinúún' ráa.

Seyú' uxá'

8 Jee maaré' yá kúvi Lantyi Lúlí jee sáá nsine re' seyú' uxá' yá nnasi' yu'ú tutu' vá, jee nín nkuvi antiví súkún yatin sava hora. ² Saájee nu'u', Juan, nini' ni' uxá' rá najiá'á' íí' íñí ráa ityinúún' Ndiosí'. Jee nni'in' ráa uxá' trompeta.

³ Saájee nkenta inka ka' najiá'á' íí', ñakuññi'-i nuun' altar, jee ína'á-a ñin kuu kaa oro nuun' káyú' sujie íí'. Jee nni'in' ví'í-i sujie íí' sáva soko'-o vá sikétá'án-a vá jín rá tu'un ká'án' rá ñivi Ndiosí' jín re', jee kúvi ráa ñivi yá nsa'á sín re' sáva k'i'í ráa nuun' re'. Teñu'un'-u soko'-o vá nuun' nantínú naní altar, yá íñí-i ityinúún' teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re'. ⁴ Jee nuun' kuu ína'á najiá'á' íí' vá kéne ñu'ma' sujie íí' vá, nkaa-a jín rá tu'un rá ñivi yí'í nuun' Ndiosí' yá ká'án' ráa jín re' jee kua'an'-a nuun' néé' Ndiosí', jee kúvi ráa ñivi yá nsa'á sín re' sáva k'i'í ráa nuun' re'. ⁵ Saájee nke'en najiá'á' íí' vá kuu vá, jee ntyutyítú-u vá tikayi yá káyú' nuun' altar vá. Jee nsikéne-e vá ne ini' ñiví. Jee nsa'á-a yá nkana tajia, jee ní'in xá jiáku, jee jiánute' xá, jee ntaan.

Tu'un jie'e' rá trompeta

⁶ Saájee ni uxá' rá najiá'á' íí' yá ína'á ráa ni uxá' rá trompeta, jee yá nsa'á tú'va ráa tiví' ráa maa.

⁷ Jee najiá'á' íí' xí'nañú'ún ntivi'-i trompeta-a. Saájee nkuun ññí jín ñu'un' ini' ñiví, jee sákánuun jín niñí'. Jee nkayu' ñin yá uní' parte ñiví, jín yá uní' parte rá yutun, jín ni'í rá k'u'u' kuíí.

⁸ Jee najiá'á' íí' uví' ntivi'-i trompeta-a. Jee ñin yá íyó kuéntá' ñin yuku máá ká'nú tñin ñu'un' ita' maa káyú'-u, jee nsikéne maa nkininkava-a nuun' nteñú'ún. Jee ñin yá uní' parte nteñú'ún nnuvi maa niñí' nsa'á-a. ⁹ Jee ni'í' yá uní' parte ntáká nuun' rá kiti tékú' yá jiá'nu nuun' nteñú'ún. Jee suni nnaan' yá uní' parte ntáká rá barkú'.

¹⁰ Jee najiá'á' íí' uní' ntiví'-i trompeta-a. Jee ne antiví súkún nkene iin tiuun' maa ká'nú ví'í nkininkava-a vaji-i tfin ñu'un' ita' maa káyú'-u, kuéntá' kuá' tfin ñu'un' iti sújié. Jee ñete'-e nuun' iin ya uní' parte rá nteká'nú jín nuun' kéne rá nute. ¹¹ Jee tiuun' vá naní-i Tiuun' Uva'. Tyi nkuuva' ví'í rá ni uní' parte rá nute vá nsá'á-a. Jee kue'e' ví'í rá ñivi ni'í' raa nsá'á nute vá, tyi nkuuva'-a.

¹² Jee najiá'á' íí' kúmí' ntiví'-i trompeta-a. Jee iin ya uní' parte nkanii', jín suni iin ya uní' parte yoo', jín suni iin ya uní' parte rá tiuun' ntiví' raa. Jee nnuneen' rá parte vá, jee ntu ka' túún' ñu'un' raa ya uní' parte nuví ya uní' parte yakuáá'.

¹³ Saájee nini' ni' iin tasun'^a jíkó-o nuun' tatyí' víjin sava súkún jee nteso'o ni' ya ne laxín kánajín ti' jee kátyí' ti':

—¡Na ka' ná'ví ná'ví ná'ví ka' rá ñivi ya néé' ini' ñiví!, tyi ya nkuyatin sané' vá íyó tiví' uní' ka' rá trompeta kúmání' ya íyó tiví' uní' ka' rá najiá'á' íí' maa —nkatyi' tasun' vá.

9 Saájee najiá'á' íí' ú'ún' ntiví'-i trompeta-a. Jee nini' ni' iin tiuun' nkene-e ne súkún vaji-i ñete'-e nuun' ñu'ún' ini' ñiví. Jee nni'in'-i nakáa ya jine-e yu'ú numa' ya ntu jínu nuun' kúnú-u. ² Saájee nine-e yu'ú numa' kúnú vá, jee nkene ñu'ma' yukuán kuéntá' kuá' kéne ñu'ma' iin itun' máá nasí ví'í. Jee ñu'ma' ya kéne numa' vá nñasaneen'-e nkanii' jee ñasi'-i nuun' tatyí' víjin. ³ Jee nuun' ñu'ma' vá nkene ví'í rá litoo' máá ná'nú ya kútá'án jín ñu'ma', jee nkenta rá'tí' nuun' ñu'ún. Jee nni'in' rá'tí' nísotí'nú rá'tí' ya sa'á kini rá'tí' kuéntá' kuá' sá'á rá tisu'ma' xeen' ya íyó ini' ñiví. ⁴ Jee ntatúní' nuun' rá'tí' ya ntu íyó sa'á kini rá'tí' ite' ya íyó ini' ñiví, ni yuku' kuíí, ni sú iin rá yutun, tyisa' kuatyí kuití' ntaká rá ñivi ya ntu niso seyú' Ndiosí' teen' raa ví ya sa'á kini rá'tí' raa. ⁵ Soo ntu nni'in' rá'tí' nísotí'nú rá'tí' ya ka'ni' rá'tí' raa, tyisa' kuatyí kuití' íyó xinó'o rá'tí' raa u'un' yoo'. Jee sa'á rá'tí' ya kuno'o raa kuéntá' kuá' nó'o iin ñivi ya túvi iin tisu'ma' xeen' maa. ⁶ Jee rá kivi' yukuán jee nukú raa naja kuvi' raa, soo ni nsá' nni'in' raa naja kuvi' raa. Jee súka' ne ñúkúvi ini' raa ya kuvi' raa, soo ni nsá' nni'in' raa kuvi' raa.

⁷ Jee rá litoo' vá íyó rá'tí' kuéntá' íyó kiti ya íyó tu'va ti' ki'in' ti' nuun' kantá'án. Jee ñu'ún' xini' rá'tí' ya íyó kuéntá' corona oro. Jee nuun' rá'tí' íyó-o kuéntá' nuun' ñivi. ⁸ Jee ixi rá'tí' íyó-o kuéntá' íyó ixi xíní' ña'an. Jee rá nu'un' rá'tí' íyó-o kuéntá' íyó nu'un' nika'a. ⁹ Jee ñu'ún' rá'tí' sa'ma ya nás' nika rá'tí' ya íyó kuéntá' sa'ma kaa ya náma-a rá'tí'. Jee rá tyiyo' rá'tí' ní'in-i kuéntá' ní'in nuun' kuá'án' kue'e' ví'í rá kiti nuun' kantá'án jínu rá'tí' siú'un' rá'tí' karretá'. ¹⁰ Jee su'ma' rá'tí' íyó-o kuéntá' íyó su'ma' tisu'ma', tyi suni yósó' iñu xini' su'ma' rá'tí'. Jee su'ma' rá'tí' íyó fuersá' rá'tí' sava xinó'o rá'tí' rá ñivi u'un' yoo'. ¹¹ Jee íyó iin ya tátúní' ya

^a 8:13 Sava tutu' kátyí': najiá'á' íí'.

kúñá'nú nuun' ráti'. Kúvi-i ñin najiá'á' káné'én ya kúmí-i numa' yukuán ya ntu jínu nuun' kúnú-u. Jee tu'un ká'an' rá ñivi hebreo súvi najiá'á' vá ví Abadón, jee tu'un ká'an' rá ñivi griego súvi najiá'á' vá ví Apolión.^a

¹² Jee su'va nkuvi jee njiá'a tunó'ó xí'nañú'ún, jee na ka' ná'ví ka' rá ñivi tyi íyó uvi' ka' rá tunó'ó íyó kiji.

¹³ Saájee najiá'á' íí' íñú' vá ntivi'-i trompeta-a. Saájee nteso'o ni' tatyí' yu'ú ya vaji-i nteñu ni kúmí' rá niki esquina altar oro ya íñí ityinúún' Ndiosí'. ¹⁴ Jee nkatyi'-i nuun' najiá'á' íí' íñú' ya ína'á trompeta: —Nanají nú ni kúmí' rá najiá'á' íí' ya nú'ní' yunúteká'nú ya naní Éufrates —nkatyi'-i.

¹⁵ Saájee nñanají ni kúmí' rá najiá'á' íí' ya nú'ní' vá, ya ya íyó tu'va rá najiá'á' íí' vá jje'e' hora yukuán jín kivi' jín yoo' jín kuiya', sáva ka'ni' ráa ya uní' parte rá ñivi ñivi. ¹⁶ Jee nteso'o ni' naja tantú' rá soldado kúvi-i. Jee uvi' sientú' millón (200,000,000) soldado íyó ya yósó' ráa rá kiti.

¹⁷ Jee su'va nini' ni' ya nxiné'én' nuun' Ndiosí' nu'u'. Tyi nini' ni' rá kiti, jee suni nini' ni' rá yósó' yata' ráti'. Jee ñú'ún nika ráa ka ya náma ráa, jee rá ñú'ún ráa ví ya kué'é, jín ya léé, jín ya kuáán. Jee rá kiti vá íyó xini' ráti' kuéntá' íyó xini' nika'a, jee yu'ú ráti' kéne ñu'un' jín ñu'ma' jín sufrí'. ¹⁸ Jee ni núní' rá tunó'ó kéne yu'ú ráti' ña'ni'-i ya uní' parte rá ñivi ñivi. Jee rá yukuán kúvi ñu'un' jín ñu'ma' jín sufrí'. ¹⁹ Tyi fesá' xeen' niso rá kiti vá ini' yu'ú ráti' jín su'ma' ráti', tyi su'ma' ráti' íyó-o kuéntá' íyó koo', jee suni kua' íyó xini' koo íyó xini' su'ma' ráti', jee jiátínú' ráti' xini' su'ma' ráti' xtúfí' ráti' rá ñivi.

²⁰ Soo sava ka' rá ñivi ñivi ya ntu ní'i' ráa nuun' rá tunó'ó vá, jee ni ntuví nnákani ini' ráa xinoo ráa rá tiñu níva'a sá'a ráa jín na'á ráa. Tyi ni ntuví nxínóo ráa ya neñu'un ráa rá tatyí' káni jín rá santú' ñuné'yú' nsa'á maa jín oro, jín plata, jín ka kuáán bronce, jín yuu', jín yutun, asúnika' ntuví kúvi kune'yá rává, jee ni ntu kúvi tesó'o rává, jee ni ntu kúvi kaka rává. ²¹ Jee ni ntu nnákani ini' ráa ya sá'a ráa niyi, ni ya sá'a tási ráa, ni ya sá'a téní ráa, ni ya sá'a kuí'ná ráa.

Tu'un jje'e' najiá'á' íí' ya ína'á tutu' lúli nñatuvi'

10 Jee nini' ni' inka ka' najiá'á' íí' Ndiosí' váji nkuun ne súkún, jee niso-o fesá' íí', jee yisukun' viko' maa, jee yósó' koye'lé xini'-i. Jee nuun'-u jiánute' kuéntá' nkanii', jee rá jje'e'-e íyó kuéntá' rá neka' ya íyó kuéntá' ñu'un'. ² Jee ína'á né'in-i ñin tutu' lúli núne nuun' vá. Jee ñani-i jje'e' kuá'a-a nuun' nteñú'ún, jee inka jje'e' sátin-i íñí nuun' ñu'un' ítyí. ³ Saájee nkanajín ni'in-i kua' káyu yu'ú ñin nika'a. Jee sáa nkanajín-i, jee nkana ni uxá' rá tajia jee ká'an' ráa. ⁴ Jee sáa nkana ni

^a 9:11 Súvi Abadón jín súvi Apolión kuíni kátyí': Ya Xínáán'.

uxa' rá tajia vá, jee ya íyó tu'va nu'u' ya tee ni' rá tu'un vá nékúvi, soo nteso'o ni' tatyiyu'ú ya vaji-i ne súkún ká'án'-á jín nu'u', jee nkatyi'-i:

—Ku'un yu'u' ini' nú rá tu'un ya nkatyi' ni uxa' rá tajia vá, jee koto téé nú maa —nkatyi'-i.

⁵ Saájee najiá'á' íí' ya nini' ni' ya íñi' jie'e'-e nuun' nteñú'ún jín nuun' ñuítíyí, nkane'en-e na'á kuá'á-a súkún. ⁶ Jee nsa'á náa'-a nuun' tu'un ka'an'-a jie'e' súví maaré' ya tékú' re' níñkání, jee maaré' ví ya nsa'á re' súkún jín kuáiyó kuiti' ya íyó nuun'-u, jín ñu'un jín kuáiyó kuiti' ya íyó nuun'-u, jín nteñú'ún jín kuáiyó kuiti' ya íyó nuun'-u. Jee nkatyi' najiá'á' íí' vá:

—Ntu ne íyó kukuéé ka' ⁷ tyi sáá kenta kajié'é tivi' najiá'á' íí' uxá' trompeta re', saájee sikúnkuvi Ndiosí' rá tu'un re' níyo yu'u' ya nkatyitu'ún re' nuun' rá musú' re' rá nkuví rá tee ya nnakani ráa tu'un nkene yu'ú re', ne yana'án —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

⁸ Saájee tatyiyu'ú ya nteso'o ni' ne súkún, jee tukuni nka'an'-a jín nu'u', jee nkatyi'-i:

—Kuá'án jee ke'en nú tutu' ya núne nuun' ya ína'á né'ín najiá'á' íí' ya íñi' ñin jie'e'-e nuun' nteñú'ún jee inka jie'e'-e íñi' nuun' ñu'un' ítyí —nkatyi'-i nuun' ni'.

⁹ Saájee ña'an' ni' nuun' najiá'á' íí' vá, jee nkatyi' ni' nuun' re':

—Taji nú tutu' lúlí nuun' ni' —nkatyi' ni'.

Jee nkatyi' re' nuun' ni':

—Ya'á maa kaji' maa. Jee kuuva' ini' nú sa'á-a, soo yu'ú nú, tyi kuvixi' sa'á-a kuéntá' nuxi ñuñu' —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹⁰ Saájee nke'en ni' tutu' lúlí xintíin najiá'á' íí' vá, jee nyaji' ni' maa. Jee kuvixi' ini' yu'ú ni' kuéntá' nuxi. Jee sáá nkuví nyaji' ni' maa, jee kuuva' ini' ni' nsa'á-a.

¹¹ Jee nkatyi' rá najiá'á' íí' vá nuun' ni':

—Íyó katyitu'ún yatyi' tuku nú tu'un kene yu'ú Ndiosí', jie'e' ñasa koo jín kue'e' ñuun', jín kue'e' nuun' rá ñivi, jín kue'e' ñivi ya ká'án' ráa sín sín nuun' tu'un nkaku ráa, jín kue'e' rá ñivi nísotínú ya tátúní' ráa —nkatyi' rá najiá'á' íí' vá.

Uvi' rá náku'va ya naá'

11 Saájee ntaji-i ñin ku'va' ya tyuku'va ya íyó kuéntá' ñin karú'tí'. Jee nkatyi' Ndiosí' nuun' ni':

—Nakuiñi' jee tyuku'va nú veñu'un ká'nú Ndiosí' jín suni altar re' nuun' sókó' ñivi nantíñú nuun' re', jee ka'vi nú ñaja rá ñivi ví ya tyíñú'ún ráa re' yukuán. ² Soo nuun' tyúkú'va nú koto síkétá'án nú tyíké'i néé' ini' veñu'un vá koto tyúkú'va nú maa, tyi ya nxinóo Ndiosí' maa kuví rá ñivi ntáká nación ya ntu kúvi ñivi re' maa. Jee suviráa vá

ñujié'é raa nuun' ñuun' íí' ya'á xinó'o raa rá ñivi néé' yukuán uvixiko uvi' (42) yoo'. ³Jee ku'va ni' tiñu kuniso ni uvi' tee ni' sáva naku'va raa ya naá' jie'e' tu'un ni'. Jee ñin mil uvi' sientú' unixiko (1,260) kivi' katyitu'un raa tu'un kene yu'ú ni'. Jee ku'un raa sa'ma nayí ya stúvi-i ya kukúeká ini' raa jie'e' kuatyí sá'á rá ñivi —nkatyí' Ndiosí'.

⁴Jee ni núví' rá tee vá kúvi raa ni núví' rá yutun olivo jín ni núví' rá kantilerú' ya íñí ityinúún' Ndiosí',^a ya maaré' ví Ito'o' nuun' ni'i ñiví.

⁵Jee retú ne ni ñin ñivi kuini-i xtufí-i raa, jee kene ñu'un' yu'ú raa, jee ítyi kayu' rá ñivi vá ya túfí' ta'an jín raa. Jee retú néni ñin ñivi ya kuni'-i xtufí'-i raa jee íyó kuvi'-i sukuán. ⁶Jee níso ni núví' raa fesá' íí' ya kuvi kasi' raa súkún ya ni nsá' kuun ka' savi' ntáká rá kivi' ya katyitu'un raa tu'un kene yu'ú máá maá Ndiosí'. Jee suni níso raa fesá' íí' ya kuvi sa'á raa ya nuvi ntáká rá nute niñi'. Jín suni kuvi sa'á raa ya kuno'o ñivi ini' ñiví ntáká nuun' rá tunó'ó, ntáká ítyi naja ku' kuíni ini' maaráa.

⁷Jee sáa kunei' raa sijínu raa naku'va raa ya naá' jie'e' Tu'un Ndiosí', saájee kene máá kiti xéen' kákini ne numa' ya ntu jínu nuun' kúnú-u, jee kantá'an-a jín ni núví' raa, jee kunei'-i jín raa jee ka'ni'-i raa. ⁸Jee rá niyi raa kava ini' ityi ñuun' ká'nú vá, ya kátyí' rá ñivi ya ñuun' vá kúvi kuéntá' rá ñuun' Sodoma jín Egipto, tyi nuun' ñuun' yukuán ña'ni' rá ñivi Ito'o' ni núví' raa jee nnintakaa re' nuun' kurúsi'. ⁹Saájee rá ñivi vaji nuun' ké'ín ñuun', jín ké'ín nuun' rá tata', jín rá ñivi ya ká'an' sín sín nuun' tu'un nkaku raa, jín rá ñivi ké'ín nación, kune'yá raa rá niyi rává ne uni' kivi' sava, jee nsá' ku'vayuyú raa ya kise'í rá ñivi rá niyi rává. ¹⁰Jee rá ñivi néé' ini' ñiví kusii' ví'í ini' raa jie'e' ya ní'i' ni núví' rá tee vá, jee sa'á raa viko, jee sikúta'vi' raa ta'vi' nuun' ñin inka tá'an raa, jie'e' ya ní'i' ni núví' rá tee vá ya nkatyitu'un raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí', tyi ntyuníní raa ini' rá ñivi néé' ini' ñiví.

¹¹Saájee sáa njia'a uni' kivi' sava, yukuán jee sa'á Ndiosí' ya nastatátyi' raa, jee nateku' tuku raa, jee nakuiñi' nityi' raa. Jee kuyuví ví'í rá ñivi ya kuni' raa ya nateku' rá tee vá. ¹²Saájee teso'o ni núví' rá tee, ñin tatyiyu'ú ya ká'an' ni'in-i ne antiví súkún, jee kátyí'-i:

—Kínkaa rán ya'á —kátyí'-i jee nnaa raa ku'an' raa súkún nkivi raa nteñu viko', jee nini' rá ñivi ya jíní' u'vi' rává raa.

¹³Jee maa hora yukuán ntaan ví'í, jee ntani' ñin ya ují' pedasú' ñuun' vá, nsa'á ñutáan vá. Jee uxá' mil (7000) rá ñivi ni'i'. Jee sava ka' rá ñivi ya nkinoo tékú' nyu'ví raa, jee nnaquetú'un raa Ndiosí' ya kúná'nú re' néé' re' antiví súkún.

¹⁴Sukuán nkuvi jee ya njia'a tunó'ó uvi'. Saájee ñamani vaji koo tunó'ó uní' ya ná'ví rá ñivi.

^a 11:4 Zacarías 4:1-14

Tu'un jie'e' trompeta uxá'

¹⁵ Saájee najiá'á' í' uxá' ntivi'-i trompeta-a, jee nka'an' ni'in rá nusuyu'ú ne antiví súkún, jee kátyí' raa:

—Ntáka nación íyó ñivi' ya tátúni' rá ñivi' ya nnaqi'i raa na'á máa Ito'o'-ó Ndiosí' jín Cristo re', jee maaré' ví ya tátúni' re' nuun' raa níinkáni —kátyí' raa.

¹⁶ Saájee ni oko' kumi' (24) rá tee ñá'nú ya nisotíñú ya néé' raa nuun' tátúni' raa ityinúun' Ndiosí', jee nnaquiñi' íti raa ne ñaxin raa maáraa nuun' ñu'ún, ya tyíñú'ún raa re'. ¹⁷ Jee kátyí' raa:

Na ka' kúta'vi' rání' nuun' nú, Ito'o' rání' Ndiosí',
ya niso nú fesá' í' ni'in ya kúñá'nú nasfikuiti' nú nuun' kuaiyó,
tyi maánú ví ya íyó vitan, jín ya niyo nú níinkáni,
[jín ya koo nú níinkáni].

Tyi ñatíñú nú fesá' í' ni'in niso nú
jee nnaqti'i nú kuaiyó ya íyó xintíin nú jee tátúni' nú.

¹⁸ Jee rá ñivi' ntáka nación nkiti' ví' ini' raa jín nú,
soo nkenta kiti' ini' nú xinó'o nú raa.

Jee ya nkenta tiempú' ya sa'á ñaa' nú jie'e' kuatyi
ntáka rá ñivi' ya ní'i',

jín ya ku'va nú ta'vi' kuta'vi' rá musú' nú,
rá ñivi' ya nkatyitu'ún raa tu'un nkene yu'ú nú,
jín ntáka ñivi' yítíñú raa nuun' nú,
ya kúvi rá ñivi' ya ñúyú'ví ini' raa no'ó,
vani kúvi raa ñivi' kúñá'nú vani ntuví,
jee xináán' nú rá ñivi' ya xináán' raa rá ñivi' ñivi',

nkatyí' rá tee ñá'nú vá.

¹⁹ Saájee nine veñu'un Ndiosí' ya íyó antiví súkún nuun' néé' re'. Jee ini' veñu'un re' túvi yatun' nuun' ñu'ún tratú' ya ntyisóyu'ú re'. Jee jiánute' sá'á taja, jee ní'in xá jiáku kélín nusuyu'ú, jee káni taja, jee táan, jee kúun ví'í ñíñí.

Tu'un ña'an jín dragón

12 Saájee ntuví iin seña anasí ne antiví súkún: iin ña'an yísukun' ña nkanii' kuéntá' ñu'ún ña sa'ma, jee néé' yoo' tyiji jie'e' ña, jee ñu'ún xini' ña iin corona uxu' uvi' (12) tiuun'. ² Jee néé' kue'i' ña. Jee ne kánajín ña ya té'né' ini' ña, ya nó'o ví'í ña ya kaku se'ya ña.

³ Jee kuíre tukuni ntuví inka ka' seña ne antiví súkún: iin koo' ku'éé ká'nú mánasí naní dragón. Jee uxa' xini' ti', jee uji' niki ti'. Jee uxa' corona jee iin corona ñu'ún ta xini' ti'. ⁴ Jee su'ma' ti' xtákaa ti' iin ya uní' tantú' rá tiuun' íyó súkún, jee nsikéne ti' raa

nuun' ñu'ún. Jee ñakuiñi' ti' ityinúún' ña'an vá ya sikáku ña se'ya ña, nétu ti' sáva kaji' ti' ntyíkin vá sáá kaku-u. ⁵Saájee nsikáku ña ñin ntyíkin sutyí yí, ya suviré' vá kunisotínú re' ya tátúní' ni'in re' nuun' kuafyó rá ñivi ñivi jín bastón ka ne xinó'o re' rá ñivi kenta siki' Ndiosí'. Saájee nsífo se'ya yí ña kinaa re' antiví súkún nuun' teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní'-i kuneé' re' jín-i. ⁶Jee ña'an vá ninu ña ku'án' ña nuun' ñu'ún sain nuun' ntuná' ñivi néé' yukuán. Jee yukuán ya íyó tu'va ñin nuun' nsa'á Ndiosí', sáva ni'in' ña ya kaji' ña, tyi yukuán kuneé' ña mil uvi' sientú' unixiko (1260) kivi'.

⁷Saájee niyo tu'un kantá'án máá xeen' antiví súkún. Jee najiá'á' íí' kúñá'nú, ya naní Miguel, jín rá inka najiá'á' íí' ya yí'í xintín re', nkantá'án ráa jín koo' mánasí vá ya naní dragón. Jee koo' mánasí vá jín rá najiá'á' ya yí'í xintín re' nkantá'án ráa jín rá najiá'á' íí' vá. ⁸Soo ntuví nkúvi nkunei' koo' mánasí vá, jee saáva ni ntuví íyó ka' nuun' ni'in' ráa kuneé' ráa ne antiví súkún. ⁹Sukuán nkuvi jee ntava' rá najiá'á' íí' vá koo' mánasí yukuán antiví súkún. Jee koo' mánasí vá kúvi koo' ya íyó ne yana'án ví'í. Jee maátí' ví ya naní ti' kui'na' kúñá'nú jín suni naní ti' Satanás. Jee maáa vá xíná'ví-i rá ñivi kuafyó ñiví. Jee ntava' ráa maa ne jín rá najiá'á'-a antiví súkún, jee nsikéne ráa maa jín ne rá najiá'á'-a nuun' ñu'ún ini' ñivi ya'á.

¹⁰Saájee nteso'o ni' ñin nusuyu'ú ya ni'in ká'án'-a ne antiví súkún, jee kátyí'-i:

Ya nkenta ya sa'á Ndiosí'-ó ya sikáku re' ñivi re' nuun'
kui'na' kúñá'nú,

jín ya stúvi nijin' re' ya níso ví'í re' fesá' íí' re',

jín ya tátúní' re' nuun' ni'í,

jín ya nísotínú Cristo ya ñani re' tátúní'-i.

Tyi nsikéne re' máá máá kui'na' ya xikóñá'án-a rá ñani'-ó

jín ku'va-ó ya yí'í ráa nuun' Cristo.

Tyi nuví niñu' xikóñá'án-a ráa nuun' Ndiosí'-ó.

¹¹Soo nkunei' ráa nuun' Satanás vá

ji'e'e' ya nñati Cristo niñi' re' sáá ni'i' re' nsoko' re' maaré' nuun'

Ndiosí' ji'e'e' ráa, ya kúvi re' Lantyi Lúli Ndiosí',

jee suni nkunei' ráa ji'e'e' tu'un ya njia'a ráa ya naá' ji'e'e' re',

jee nkunei' ráa ji'e'e' ntu ñúnúun' ráa maaráa ya kuteku' ráa jee

ñe'ne' ini' ráa maaráa súka' ne kuvi' ráa ji'e'e' tu'un re'.

¹²Saáva ráno'ó ya néé' ne antiví súkún, na ka' vá kusii' ini' rán.^a

Soo na ka' ná'ví ka' ráno'ó ya néé' ini' ñivi ya'á jín nuun' nteñú'ún, tyi nkuun máá kui'na' káni nkenta-a nuun' néé' rán,

^a 12:12 Tu'un griego kátyí': saáva na ka' vá kusii' ini' antiví súkún jín ráno'ó ya néé' ne yukuán.

jee kítí' nasíkuiti' ini'-i,

tyi jíní'-i ya ntu kue'e' ka' tiempú' íyó kuvi xiná'ví-i ráno'ó.

Nkatyi' nusuyu'ú vá.

¹³ Jee saá nini' koo' mánasí vá ya nsikéne rá najiá'á' í' maa nuun' ñu'un ini' ñiví, jee ntaníkín' tí' ña'an ya nsikáku ña se'ya yí ña. ¹⁴ Jee njia'a Ndiosí' uvi' tyiyo' ká'nú nuun' ña ya íyó kuéntá' tyiyo' tasun' ká'nú sáva kuvi nava ña k'ín' ña nuun' ñu'ún sain, sáva kuíká ña nuun' koo' anasí vá. Jee kua'an' ña nuun' kunee' ña uni' kuiya' sava, nuun' kumí re' ña ya ni'in' ña ya kaji' ña. ¹⁵ Saájee ntava' koo' vá nute yu'ú tí' kuéntá' ñin nteká'nú kua'an'-a yata' nuun' kuá'an' ña'an vá, sáva teni ña sa'á-a. ¹⁶ Soo ntyineí nuun' ñu'ún vá ña, tyi nine ñu'un vá, jee yukuán nkivi nute ká'nú ya ntava' koo' vá yu'u' tí'. ¹⁷ Saájee nkiti' ini' koo' mánasí vá né'yá tí' ña. Saájee kua'an' tí' kantá'an tí' jín rá inka rá se'ya itiyúkún' ña, ya suvi kúvi rá ñivi ya síkúnkuvi ráa tu'un ya tátúní' Ndiosí', jee níkin' ña' ni'in ráa nuun' rá tu'un Jesús.^a

Tu'un ya'á ká'an' jie'e' uvi' rá kiti xéen'

13 ^bJee nu'u', Juan, niñi ni'^c nuun' ñuití yúnteñú'ún. Saájee nini' ni' ñin kiti xéen' kákini ya vankaa tí' kéne tí' nuun' nteñú'ún, jee uxá' xini' tí' jee uji' niki tí'. Jee uji' corona tí' jee ñin corona ñu'ún ta niki tí' ya stúvi ya kúñá'nú tí'. Jee nuun' ni uxá' xini' tí' vá niso ñin súví nívá'a jie'e' Ndiosí'. ² Jee kiti xéen' kákini vá ya nini' ni' yukuán kúnkunuún íyó tí' jín kuiñí' leopardo, jee rá jie'e' tí' íyó-o kuéntá' jie'e' oso, jee yu'ú tí' íyó-o kuéntá' yu'ú nika'a. Jee nuun' tí' njia'a koo' mánasí vá fesá' ní'in-i sáva kuniso tí' maa, jee njia'a koo' mánasí vá nuun' tí' nuun' néé'-e sáva tátúní' tí' jín-i, jee njia'a-a ya kunisotíñú nasíkuiti' tí'. ³ Jee nini' ni' ya ñin rá xini' kiti xéen' kákini vá túvi-i kuéntá' ña'ni' maa tyi ntufi' xeen' xini' tí' ya íyó kuvi' tí', soo nnuvi nuun' ntufi' xini' vá ya íyó kuvi' tí'. Jee kuaíyó kuiti' rá ñivi ñiví ya ntu yí'í ráa nuun' Cristo jee ntiví xá xini' ráa ya nnuvi tí', jee ntyinikin' ráa tí'. ⁴ Jee nneñu'un ráa koo' mánasí vá, tyi jie'e' nika' ya njia'a tí' tiñu kúñá'nú kuniso kiti xéen' kákini vá, jee suni nneñu'un ráa kiti xéen' kákini vá, jee nkatyi' ráa:

—¿Né ñin íyó kuéntá' kiti xéen' kákini ya'á rúja?, jee, ¿né ñin kunei kantá'an jín tí' rúja? ¡Ntuné íyó! —nkatyi' ráa.

⁵ Jee suni njia'a nuun' kiti xéen' kákini vá ya ká'an' tí' tu'un téyí' jín tu'un niva'a síki' Ndiosí', jee njia'a nuun' tí' ya kunisotíñú tí' sáva sa'á

^a 12:18 Ya'á ví nuun' kátyí' sava rá tutu' niso tu'un ya kátyí'-ó ya kúvi versículo 18, soo nuun' inka ka' rá tutu' niso rá tu'un vá nuun' capítulo 13 kátyí' ya kúvi versículo 13:1.

^b 13:1 Ya'á ví nuun' kátyí' sava rá tutu' niso tu'un ya kátyí'-ó ya kúvi versículo 1, soo nuun' inka ka' rá tutu' niso rá tu'un vá nuun' capítulo 12 kátyí' ya kúvi versículo 12:18.

^c 13:1 Sava rá tutu' kátyí': niñi tí'.

tí' tiñu uvixiko uvi' (42) yoo'. ⁶ Jee nka'an' niva'a tí' siki' Ndiosí', jee ntenuun' tí' súvi re' jín nuun' néé' re' jín maáraa ya néé' raa antiví súkún. ⁷ Jee njia'a nuun' tí' ya kantá'an tí' jín rá ñivi ya nsa'á sín Ndiosí' ya yí'í raa nuun' re', jee kunei' tí' jín raa. Jee suni njia'a tiñu ya nísotíñú tí' tátúní' tí' nuun' kuafyó rá ñivi ntáká tata', jín nuun' ntáká ñuun', jín nuun' ntáká ñivi ya ká'an' raa sín sín nuun' tu'un nkaku raa, jín nuun' ntáká nuun' rá ñivi. ⁸ Jee kuneñu'un kuafyó rá ñivi tí' ya kúvi raa rá ñivi néé' raa ñiví ya ntu níso súvi raa nuun' tutu' ya níso-o rá súvi rá ñivi ya kuteku' raa jín Ndiosí' nínkání. Tutu' vá kúvi tutu' maaré' ya kúvi Lantyi Lúli ya ña'ni' rá ñivi re' sáni nsa'á Ndiosí' ne ntiá'an kikoo ñiví.

⁹ Néni iin ráno'ó ya íyó so'o, jee tyuso'o va'a rán maa.

¹⁰ Retú néni iin ñivi ya yínetu' Ndiosí' ya kí'i-i vekaa, jee sáa íyó kí'in-i kí'i-i vekaa.

Jee retú néni iin ñivi ya yínetu' Ndiosí' ya ka'ni' inka ñivi maa jín yutyi',^a

jee sáa íyó kuvi-i jín yutyi'.

Jee jie'e' ya'á rá ñivi ya nsa'á sín Ndiosí' kí'i raa nuun' re' íyó koo ká'nú ini' raa kuni'in raa nuun' re' jee íyó kunei' ini' raa re'.

Inka kiti xéen' kákini ya nkene tyiji ñu'un

¹¹ Jee kuire nini' ni' inka ka' kiti xéen' kákini, vankaa tí' kéne tí' tyiji ñu'un, jee yósó' uvi' niki tí', kuaf' íyó kuéntá' niki lantyi sútyí, soo ká'an' tí' kuéntá' kuaf' ká'an' koo' manasí. ¹² Jee nísotíñú tí' ni'í tiñu níso kiti xéen' kákini xí'nañú'ún sáva sa'á tí' maa nuun'-u, jee sá'a-a ya kuafyó kuiti' rá ñivi ya néé' raa ini' ñiví kuneñu'un raa kiti xéen' kákini xí'nañú'ún ya nnuvi nuun' ntúfi' xeen'-e ya íyó kuvi'-i. ¹³ Jee suni sá'a tí' seña anasí, tyi ne sá'a tí' ya kúun ñu'un' káyú' vaji ne súkún ne nuun' ñu'ún ityinúun' rá ñivi. ¹⁴ Jee xíná'ví tí' rá ñivi ya néé' raa ini' ñiví ya ntu yí'í raa nuun' Cristo, jie'e' rá seña anasí sá'a tí', ya ní'in' tí' ya kuvi sa'á tí' maa ityinúun' kiti xéen' kákini xí'nañú'ún vá.

Jee ntatúní' tí' nuun' rá ñivi ya néé' raa ini' ñiví ya sa'á raa iin santú' ñuné'yú' máa máa kiti xéen' xí'nañú'ún ya ntufi'-i nsa'á yutyi', jee nñateku'-u. ¹⁵ Jee nni'in' tí' nísotíñú tí' ya ku'va tí' tatyí' ká'an' santú' ñuné'yú' máa máa kiti xéen' kákini xí'nañú'ún, sáva kuvi ka'an'-a, jee kuvi sa'á-a ya ka'ni' rá ñivi ntáká rá ñivi ya ntu néñu'un raa maa. ¹⁶ Jee kiti ya nkene tyiji ñu'un vá, tétuvi tí' ya ntáká rá ñivi ni'in' raa iin seña kuneé' na'á kuá'á raa áxí teen' raa ya ntu kúñá'nú raa jín ya kúñá'nú raa, vani ñivi kúká, vani ñivi lá'ví, vani ñivi ya sátíñú-u tiñu maáa, vani musú' nkuya'vi. ¹⁷ Jee sá'a tí' ya ni nkuví ke'en raa, jee ni nkuví xikó

^a 13:10 Íyó ké'in tutu' ya kátyí': retú néni iin ñivi ka'ni'-i inka ñivi jín yutyi'.

ráa, retú ntu níso ráa seña vá. Kuatyí rá ñivi níso seña vá ya kúvi súv'í kiti xéén' kákini xí'nañú'ún áxí numero ya kúvi súv'i-i. ¹⁸Íyó koo nítýí xini' ñivi jie'e' tu'un ya'á jee ñivi ya jiáku'un va'a ini' jee íyó natava'-a kuéntá' numero kiti xéén' kákini xí'nañú'ún, tyi numero vá kúvi numero ká'án' jie'e' iin ñivi. Jee numero vá kúvi iñu' sientú' unixiko iñu' (666).

Yaa' íí' ya jíta sientú' uvixiko kumi' mil (144,000) ñivi

14 Saájee nu'u', Juan, nnakune'yá ni' jee nini' ni' maaré' ya kúvi re' Lantýi Ndiosí' íñí re' xini' yuku naní Sión. Jee yukuán íñí re' jín sientú' uvixiko kumi' mil (144,000) ñivi, jee níso súv'í re' jín súv'í Tátá' re' teen' ráa. ²Jee ne súkún nteso'o ni' iin nusuyu'ú kuéntá' kuá' ní'in káyu kue'e' ví'í rá nteká'nú, jín kuéntá' kuá' kúvi nuun' ní'in kani tajia. Jee nusuyu'ú ya nteso'o ni' kúvi kuéntá' kue'e' ví'í rá ñivi vá téé ráa arpa sá'á ráa yaa'. ³Jee jíta ráa iin yaa' jiáá ityinúún' teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re', jín nuun' ni kúmi' rá tékú', jín nuun' ni ókó' kumi' (24) rá tee ñá'nú nísotíñú. Jee ni iin ntu kúvi kutu'va yaa' vá, tyisa' kútú'va kuatyí rá sientú' uvixiko kumi' mil (144,000) ñivi maa, ya nnatyuya'vi Lantýi Lúlí vá ráa ne nuun' rá ñivi ñiví sáva nuvi ráa ñivi re'. ⁴Jee suviráa kúvi ñivi ya ntu nkúkuátyi ráa jín ña'an, tyi íyó noo ninu'un ánima' ráa. Jee suviráa ví ya níkin' ráa maaré' ya kúvi re' Lantýi Lúlí Ndiosí' né ni ví nkuvi nuun' kuá'án' re'. Jee suviráa kúvi ñivi ya nnatyuya'vi Lantýi Lúlí vá ráa ne nuun' rá ñivi ñiví sáva nuvi ráa ñivi re'. Jee nsoko' ráa maaráa nuun' Ndiosí', jín nuun' maaré' ya kúvi Lantýi Lúlí vá kuéntá' kúvi ráa parte xí'nañú'ún tata' sá'á jee vaji kue'e' ka'. ⁵Jee ni ntu nka'an' kuití' ráa tuntú'ún, tyi kúvi ráa ñivi naa' ya íyó noo ánima' ráa ya ntu kúvi tyikuatyí ñivi ráa [sáá íñí ráa ityinúún' nuun' tátúní' Ndiosí'].

Tu'un ya kátyí' ni uní' rá najiá'á' íí'

⁶Saájee nini' ni' inka ka' najiá'á' íí' Ndiosí' náva-a kuá'an'-a jíkó-o sava súkún. Jee vaji-i jín tu'un vá'a Ndiosí' stekútu'ún-u vá nuun' rá ñivi néé' ñiví, nuun' ntáká nuun' rá ñivi, jín nuun' ñivi ntáká tata', jín nuun' ntáká ñivi ya ká'án' ráa sín sín nuun' tu'un nkaku ráa, jín nuun' ntáká ñuun'. ⁷Jee ne kánajín ni'in-i tátúní'-i kátyí'-i:

—Ku'un yú'ví ini' rán Ndiosí', jee nakuetú'ún ya kúná'nú re', tyi ya nkenta hora sa'á náa' re' jie'e' kuatyí nsá'á rá ñivi. Jee kuneñu'un rán re' ya maaré' ví ya nsá'á re' súkún, jín nuun' ñu'un, jín nteñú'ún, jín ntáká nuun' kene nute —kátyí' najiá'á' íí' vá.

⁸Saájee inka ka' najiá'á' íí' ya uví', níkin' maa, kátyí'-i:

—¡Ya nnaan! ¡Ya nnaan!, ñuun' ká'nú ya kúvi Babilonia ñá'nú, tyi nxítá ráa rá ñivi ntáká nación xinóo ráv'á Ndiosí' jee kuneñu'un ráv'á

inka ka', kuéntá' jísó' niñi' raa nsa'á téní raa nsijíta raa xini' rá ñivi ntáká nación, kuéntá' njia'a raa nixi' vinú' ni'i rává ne ñini rává —nkatyi'-i.

⁹ Saájee tuku inka ka' najiá'á' íí' ya uní', jee nusuyu'ú-u laxín kátyi'-i:

—Retú néni iin ya neñu'un-u kiti xéen' kákini vá, jín santú' ñuné'yú' máá maátí', jín retú ni'in-i kuniso-o seña ti' teen'-e, áxí na'á-a, ¹⁰ saájee ne j'ín-i kuno'o-o tunó'ó xéen' ya kiji sa'á Ndiosí' tyi kítí' ví'í ini' re', tyi nsa'á tú'va re' ninu'un tunó'ó xinó'o re' raa, ya kúvi kuéntá' copa nixi' xeen' ku'va re' nuun' raa ko'o raa. Tyi kayu' raa nuun' ñú'ún' jín sufrí', ityinuún' rá najiá'á' íí' Ndiosí' jín maáré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí vá. ¹¹ Jee ñu'ma' ya káyú' raa yukuán kinkaa-a níinkáni kuiti'. Jee ni nsá' koo tunajiví raa nuví niñu' nuun' tunó'ó kuno'o raa, jie'e' ya neñu'un raa kiti xéen' kákini vá, jín santú' ñuné'yú' máá maátí', jín retú néni iin ni'in-i kuniso-o seña súví ti'. ¹² Jee saáva rá ñivi ya nsa'á sín Ndiosí' sáva ki'i raa nuun' re', íyó ká'nú koo ini' raa jee kuni'in raa nuun' re', ya maáráa ví ya sikúnkuví raa tu'un ntatúni' re', jee íñi ní'in raa kúnei ini' raa Jesús —kátyi' najiá'á' íí' uní' vá.

¹³ Jee nteso'lo ni' iin tatyiyu'ú ne súkún, jee kátyi'-i:

—Tee tu'un ya katyí' ni' nuun' nú: “Na ka' netu' ka' kuvi rá ñivi ní'i' ya yí'í raa nuun' Ito'o'-ó, ya jí'í' raa ne vitan jín ntáká tiempú' ityinuún'.”

—Vatu' nijia —kátyi' Tatyí' Íí' Ndiosí'— tyi najiaví raa ya níko néi raa nsatíñú raa nuun' re'. Jee rá tiñu vá'a ya nsa'á raa, tyi íyó raa jín-i jee sá'á-a ya kuvi ya vá'a raa níinkáni —kátyi'-i.

Nástútú Ndiosí' rá ñivi ñiví ya kúvi raa kuéntá' tata' sá'á

¹⁴ Saájee nnakune'yá ni' jee nini' ni' iin viko' kujín, jee nuun' viko' vá néé' iin ya túvi kuéntá' iin ya nkenta re' kúvi re' tee ya ntají Ndiosí' maáré' nuun' ñiví sáva kuvi re' Se'ya Ñivi. Jee ñú'ún iin corona oro xini' re', jee ína'á re' iin yutyi' xeen' kantyú' naní hoz. ¹⁵ Saájee nkene inka ka' najiá'á' íí' Ndiosí' ini' veñu'un ká'nú Ndiosí' íyó antiví súkún, jee kánajín ni'in-i jín nusuyu'ú-u laxín kátyi'-i nuun' maáré' ya néé' nuun' viko' vá:

—Siá'a nú hoz nú, jee nake'en nú tata' sá'á, tyi ya nkenta hora ya nastútú nú rá ñivi ñiví, tyi íyó tiempú' kuéntá' kuá' nijia tata'.

¹⁶ Saájee maáré' ya néé' re' nuun' viko' vá nsíá'a re' hoz re' nuun' ñu'ún ini' ñiví jee nastútú re' tata', ya suvi kúvi rá ñivi ñiví.

¹⁷ Saájee ini' veñu'un ká'nú íyó antiví súkún, yukuán nkene inka ka' najiá'á' íí', jee suni ína'á-a iin hoz xeen'. ¹⁸ Jee nuun' altar vá nkene inka ka' najiá'á' íí', jee nísotíñú-u nuun' ñu'un' ya káyú' nuun' altar. Jee nkanajín ni'in-i nuun' najiá'á' íí' ya ína'á hoz xeen' vá, jee nkatyi'-i:

—Siá'a hoz xeen' nú teñu rá ya'lu' noko' uva sáva ke'ne' nú rá noko', ya suvi kuvi rá ñivi ntu yí'í raa nuun' Ndiosí' jee nastútú nú raa tyi ya ñityi'-i —nkatyi'-i.

¹⁹ Saájee nsjá'a najiá'á' í' vá hoz ína'á-a ne nuun' ñu'ún, jee ñe'ne'-e nnastútú-u rává ntaan'-a nuun' kuno'o rává tunó'ó xinó'o Ndiosí' tyi kítí' ini' re' né'yá re' raa, yukuán kúvi kuéntá' nuun' nútútú uva jee jí'ni maa. ²⁰ Jee ne yuñúún' xinó'o re' rá ñivi vá, jee kati niñi' raa kaka-a k'i'in'-i, kuéntá' kuá' jíka nuxi uva sáa jí'ni maa jee kéne nuxi yukuán. Jee niñi' raa vá kaa kenta-a ne nuun' néé' yo'o ñú'ún yu'ú kiti, jee kaka niñi' vá ne uní' sientú' (300) kilómetro.

Rá ni uxá' rá najiá'á' í' jín ni uxá' rá tunó'ó koo nuun' ní'i

15 Saájee nini' ni' inka ka' seña ne antiví súkún, ya manasí nijia ya tíví xíni' ni'. Tyi íñi uxá' najiá'á' í' Ndiosí', ya vaji raa jín ni uxá' tunó'ó ya ku'va raa kuno'o rá ñivi. Jee tunó'ó nuun' ní'i kúvi-i tyi sáa ní'i rá tunó'ó yukuán jee stu'ú' Ndiosí' rá tunó'ó xéen' jie'e' kítí' ini' re' jie'e' rá ñivi kuatyí.

² Jee nini' ni' ya kuéntá' íyó nteñú'ún nute ya túvi ni núvi' ityi kuéntá' vidrio, jee sákánuun nute vá jín ñu'un'. Jee rá ñivi ya nkunei raa siki' kiti xéen' kákini vá, jín siki' santú' ñuné'yú' máa maátí', jín ya ntu níso seña ti' teen' raa, ni jín numero súvi ti', jee íñi rá ñivi vá yunteñú'ún vá ína'á raa yaa' arpa ya njia'a Ndiosí' nuun' raa. ³ Jee jíta raa yaa' ya ntava' Moisés, tee ya nkuvi re' musú' nyitíñú-u nuun' Ndiosí' ne yana'án. Jee suni jíta rá ñivi vá yaa' ya ntava' maaré' ya kúvi Lantyi Lúlí Ndiosí', jee kátyí' raa:

Ná ka' ñá'nú ka' tiñu sá'á nú, Ndiosí', jee tíví xá xíni'

rání' né'yá rán' maa,

Ito'o' rán' Ndiosí', ya níso fesá' í' ni'in kúñá'nú nasíkuiti'

nú nuun' kuáiyó.

Jee naa' kúvi nú jee máa tiñu naa' máa tiñu vá'a nijia sá'á nú.

Jee no'ó níso'tíñú nú ya tátúní' nú kuáiyó kuiti' nuun' rá nación.

⁴ Tyi, ¿né ñin ntu ñúyú'ví ini'-i no'ó, rúsa? Ito'o' rán',

jee, ¿né ñin ntu nákuetú'ún-u no'ó ya ntu kátyí'-i ya

kúñá'nú nú, rúsa? ¡Ni ñin!

Tyi métú'ún maánú vá ii'.

Tyi kiji kuáiyó rá ñivi ntáká nación kuneñu'un raa no'ó.

Tyi túvi ya sá'á nú rá tiñu naa',

sukuán jíta raa.

⁵ Jee sáa njia'a ya'á, jee nini' ni' ya nine ini' ve'i í' ini' veñu'un ká'nú Ndiosí' ya néé' antiví súkún nuun' íyó va'a yuu' tiáxín níso ley Ndiosí'.

⁶ Jee ini' veñu'un vá nkikene ni uxá' rá najiá'á' í' ya níso'tíñú ni uxá'

rá tunó'ó. Jee ñú'ún raa sa'ma vá'a máa ñunkúún nijia ya jíanute', jee

nú'ní' mantyjí' oro nika raa. ⁷ Saájee ñin rá ni kúmí' rá tékú' vá njia'a-a

ñin ñin ko'ó' tikokó' oro nuun' ni uxá' rá najiá'á' í' vá. Jee ini' rá ko'ó' vá

ñútyitú tunó'ó xéen' ya xinó'o Ndiosí' rá ñivi ntu yí'í raa nuun' re', tyi

kítí' ini' re', jee maaré' ví Ndiosí' tékú' re' níínkání. ⁸Jee nñutyitú ini' ve'i íí' vá ñu'ma', ya váji ne nuun' maaré' ya máá kúñá'nú ví re', tyi íyó ví'í fesá' íí' re'. Jee ni ñn ñivi ni ntu nkúvi kivi ráa ini' veñu'un ká'nú vá nekua' ni'i ni uxá' rá tunó'ó vá sikúnkuvi ni uxá' rá najiá'á' íí' vá.

Jie'e' ni uxá' rá ko'o' ya ñú'ún rá tunó'ó

16 Saájee nteso'o ni' ñn nusuyu'ú ya ká'án' ni'in-i ne ini' ve'i íí' veñu'un ká'nú vá, jee kátyí'-i nuun' ni uxá' rá najiá'á' íí' vá:

—Kuá'án rán kisikútenuun rán nuun' ñiví rá tunó'ó ñú'ún ini' rá ni uxá' ko'o' ina'á rán, tyi maá Ndiosí' ntyuityí tunó'ó vá tyi kítí' ini' re' jie'e' rá ñivi kuatyí —nkatyi'-i.

²Saájee kua'an' xí'na najiá'á' íí', jee nsikútenuun-u tunó'ó ñú'ún ini' ko'o'-o nuun' ñiví, saájee ntáká rá ñivi ya néñu'un ráa santú' ñuné'yú' kiti xéen' kákini vá, jín ya níso ráa seña ti', jee nkivi kue'i' ni'yi xkiyí máá kini máá u'vi' yikikúñu ráa.

³Jee ya uví' najiá'á' íí' nsikútenuun-u tunó'ó ñú'ún ini' ko'o'-o nuun' nteñú'ún, jee nuvi nute vá niñi' kuéntá' íyó niñi' niyi. Jee ni'i' kuaíyó rá tékú' ñú'ún nuun' nute vá.

⁴Jee ya uní' najiá'á' íí' nsikútenuun-u tunó'ó ñú'ún ini' ko'o'-o nuun' rá nteká'nú, jín nuun' kéne rá nute, jee nuvi rá nute vá niñi'.

⁵Jee nteso'o ni' ya nkatyi' najiá'á' íí' ya nísotíñu nuun' nute:

Naa' kúvi nú, Ndiosí' ii',

jee maánú vá íyó níínkání, jee nó'o vá niyo níínkání,
tyi naa' ñe'ne' nú kuatyí siki' rá ñivi.

⁶Tyi ña'ni' ráa rá ñivi nsa'á sñn nú ki'i rává nuun' nú,
jín rá ñivi ya nñakani ráa tu'un nkene yu'ú nú, jee ñati niñi' rává.
Saájee nñaku'va nú niñi' ko'o' ráa,
ya íyó ní'ín' ráa tunó'ó vá,

nkatyi'-i.

⁷Yukuán jee nteso'o ni' ya ká'án' inka ka' nusuyu'ú ne nuun' altar, jee kátyí'-i:

Vatu' nijia Ito'o'-ó Ndiosí' ya níso nú fesá' íí' ni'in ya kúñá'nú
nasíkuiti' nú nuun' kuaíyó,

tyi naa' jie'né' nú tiñu siki' rá ñivi jee naa' sá'á nú,
nkatyi'-i.

⁸Saájee ya kúmí' najiá'á' íí' nsikútenuun-u tunó'ó ñú'ún ini' ko'o'-o nuun' nkanii', yukuán jee nsa'á Ndiosí' ya xeen' saa' ñu'un' nkanii', sáva teñu'un'-u rá ñivi jín ñu'un'-u. ⁹Jee nkayu' ví'í rá ñivi ya sáa' nasíkuiti'. Soo nkakuíyu'ú ráa siki' súv'í Ndiosí', maaré' ya nísotíñu-u nuun' rá tunó'ó ya'á nó'o ráa jee ntu nñakani ini' ráa jie'e' kuatyí ráa, jee ni ntu nñakuétú'ún ráa Ndiosí' ya kúñá'nú ví'í ka'.

¹⁰ Saájee ya ú'ún' najiá'á' í' nsikúténuun-u tunó'ó ñu'un ini' ko'o'-o nuun' néé' kiti xéen' kákini vá tátúní' tí'. Jee nnúneen' nuun' tátúní' tí', jee ne ná kayí'í rá ñivi tí' yáá ráa ya máá yájí' ví'í ñuné'yú' ráa. ¹¹ Soo nkakuíyu'ú ráa siki' Ndiosí' ya néé' antiví súkún, tyi yájí' ví'í ñuné'yú' ráa jie'e' rá ni'yi xkiyí' ráa, jee ntu nnakani ini' ráa jie'e' tiñu niva'a sá'á ráa.

¹² Saájee ya ínú' najiá'á' í' nsikúténuun-u tunó'ó ñú'ún ini' ko'o'-o nuun' nteká'nú ká'nú naní Éufrates. Jee nityi' nute nteká'nú vá, sáva nine ityi nuun' jia'a rá tee nísotíñú ya tátúní' ráa nuun' rá ñuun' káá ityi nuun' kénta nkani' jee vaji ráa jín rá soldado ráa.

¹³ Saájee nini' ni' ya nkene uní' ya káni né'í ya íyó kuéntá' sa'va', ne yu'ú koo mánasí vá ya kúvi dragón, jín ne yu'ú kiti xéen' kákini vá, jín ne yu'ú ya uví' kiti xéen' kákini vá ya ya kátyítu'ún re' tu'un tú'ún ya kéne yu'ú xí'na kiti xéen' kákini. ¹⁴ Jee kúvi ráa tatyí' káni kuí'na', ya sá'á ráa seña anasí. Jee kuá'an' ráa nuun' rá ñivi nísotíñú ya tátúní' nuun' ntaká rá ñuun' kuáiyó ñivi nuun' néé' ñivi, sáva nastútú ráa rává jín rá soldado rává kantá'an rává siki' Ndiosí', máá kivi' ñá'nú ñani Ndiosí' ke'ne' re' kuatyí' rá ñivi, ya niso re' fesá' í' ni'in ya kúñá'nú nasikuítí' re' nuun' kuáiyó.

¹⁵ Jee nkatyi' Jesús:

—Tiin kuéntá' va'a rán, sanaan' ni nenta ni' kuéntá' kuá' kénta sanaan' iin tee kuí'na. Saáva na ka' netu' ka' kuvi ñivi ya ñú'ún nito ini'-i, kuéntá' kuá' iin ñivi ya íyó listo sa'ma sáva ntu jka ñiin lé'lé-e jee nkoo-o tu'un kánuun sáá kune'yá ñivi nuun'-u.

¹⁶ Jee nnastútú rá tatyí' káni vá rá ñivi tátúní' vá jín rá soldado ráa iin nuun' naní Armagedón, tu'un ká'an' rá ñivi hebreo kúvi-i.

¹⁷ Saájee ya uxá' najiá'á' í' nsikúténuun-u tunó'ó ñú'ún ini' ko'o'-o nuun' tatyí' víjin. Jee nteso'o ni' ya ká'an' iin nusuyu'ú laxín ne ini' ve'í í' veñu'un ká'nú ne nuun' teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re', jee nkatyi'-i:

—Ya nkunaa' tiñu.

¹⁸ Saájee ñanute' tajia, jee nni'in xá njiaku, jee nkana ví'í tajia, jee nkenta iin ñutáan máá nasi nijia ya ni ntiá'an koo sukuán, ne ñíñkání tiempú' ya íyó ñivi ini' ñivi, tyi na ka' anasí ntaan ñutáan vá. ¹⁹ Jee ñuun' ñá'nú ya kúvi Jerusalén nkusín-i ne uní' pedasú'. Jee rá ñuun' íyó ñivi ntañí' ráa. Jee nnaku'un ini' Ndiosí' ñuun' ñá'nú Babilonia sáva ku'va re' ntántúní' tunó'ó xéen' kuno'o ráa jie'e' kítí' ví'í ini' re', ya kúvi kuéntá' ku'va re' nixi' xeen' ko'o' ráa. ²⁰ Jee ntáká rá ñuun' káá sín ma'ñú nteñú'ún nnoñú'ún ráa kuá'an' ráa, jee nnaan' rá yuku ranika' ya nsá' nani'in' ñivi ráa. ²¹ Jee ne súkún nkinkuun rá ñíñí máá ná'nú nijia, ya ne uvixiko (40) kilo vei ráa, nkininkava ráa xini' rá ñivi. Jee nkakuíyu'ú rá ñivi siki' Ndiosí' jie'e' tunó'ó ya ñete' ñíñí máá ná'nú nijia, tyi máá tunó'ó xéen' kúvi tunó'ó vá.

Jíta ña'an téní xíkó ña maáña

17 Saájee iin rá ni uxá' najiá'á' íí' ya ina'á rá ni uxá' ko'lo' vá nkenta-a nuun' nu'u', Juan, jee nkatyi'-i nuun' ni':

—Ne'en', jee stúvi ni' naja te'ne' kuatyí kuno'o máá ña'an sji' ini' ya xíkó ña maáña ya néé' ña nuun' íyó víí' rá nute. ²Jee rá tee nísotíñú ya tátúní' nuun' rá ñuun' íyó ñiví, kuéntá' nsa'á téní raa jín ña'an vá, jee kuéntá' nsa'á téní ña nsijíta ña xini' rá ñivi néé' ñiví ne niso' niñi' raa, kuéntá' njia'a ña nixi' vinú' uva ni'i raa ne nini raa.

³Saájee kuana'a nu'u' ne nuun' ñu'un sain jee yukuán nini' ni' ka' ya nstúvi nijin' káji Tatyí' Íí' nuun' nu'u'. Jee yukuán nini' ni' iin ña'an yósó' ña iin kiti xéen' kákini kué'é, jee níñká'nú tí' niso rá súvi ya kúvi tu'un nívá'a siki' Ndiosí'. Jee uxa' xini' tí', jee uji' niki tí' yósó'. ⁴Jee ña'an vá ñú'un ña sa'ma yíyá'vi líí' jín kué'é, jee nsikútú ña maáña jín rá nantíñú oro jín rá yuu' xiñú' máá ñunkúún yíyá'vi, jín rá perla. Jee ina'á ña iin ko'lo' oro, ya ini' ko'lo' vá ñú'un tyitú máá tiñu nívá'a, jín tiñu né'í sfi' ini' jka ña sá'á ña. ⁵Jee teen' ña niso rá tu'un:

Tu'un yu'u'

Babilonia ya ñá'nú ka',

náná' nuun' ntáká rá tiñu sfi' ini' jín nuun' rá tiñu

né'í ini' ñiví ya'á.

Kátyí' tu'un vá.

⁶Jee nini' ni' ya jini ña'an vá jín niñi' rá ñivi ya yíí' raa nuun' Ndiosí', jín niñi' rá ñivi ya nnákani raa ya náá' jie'e' Jesús, ya kátyí'-ó ya ña'ni' víí' ña raa. Jee ntiví víí' xini' ni' sáá nini' ni' ña. ⁷Jee nkatyi' najiá'á' íí' vá nuun' ni':

—¿Na kuvi tyi tiví xini' nú, rúsa? Nakatyí' ni' nuun' nú ná kúní' kátyí' rá tu'un yu'u' jie'e' ña'an vá, jín jie'e' kiti xéen' kákini ya niso tí' ña, ya íyó uxa' xini' tí', jín uji' niki tí'. ⁸Jee kiti xéen' kákini ya nini' nú, niyo tí' yana'án, soo ntu íyó tí' vitan, tyi íyó kene tuku tí' numa' ya ntu jínu nuun' kúnú-u nuun' yíí' tí', jee íyó k'i'in' tí' nuun' jita tí' kuno'o tí'. Jee íyó tutu' ya ne ntiá'an kikoo ñiví niso rá súvi rá ñivi kuteku' níñká'ní jín Ndiosí'. Jee rá ñivi néé' ñiví ya ntu niso súvi raa nuun' tutu' vá jee tiví xini' raa kuni' raa kiti vá, ya niyo tí' yana'án, soo ntu íyó tí' vitan, jee koo tuku tí'.

⁹Íyó kunítíyí xini' ñivi sáva kiku'un va'a ini'-i rává. Rá uxá' xini' kiti xéen' kákini vá kúvi uxa' yuku, nuun' ñakunee' ña'an vá. Jee sumi kúvi raa uxa' tee nísotíñú tátúní' nuun' rá ñuun'. ¹⁰Jee u'un' rá ni uxá' rá tee tátúní' ya nnaan' raa ntu ka' tátúní' raa, jee iin raa tátúní' vitan, jee inka ka' tyi ntiá'an kiji-i. Jee sáá kiji-i jee yaku' ni tiempú' íyó kinoo-o tátúní'-i. ¹¹Jee kiti xéen' kákini ya niyo tí' yana'án, soo ntu íyó tí' vitan, jee suvití' kúvi tee nísotíñú uná', iin tá'án rá ni uxá' tee tátúní' vá. Jee k'i'in'-i nuun' naan'-a.

¹²Jee ni ují' rá niki tì' yá nini' nú, kuvi-i ujì' rá tee nísotíñú, ya ntiá'an nì'in' ráa tatúní' ráa. Soo kuire nì'in' ráa yá kunisotíñú nkáá ráa jín kiti xéén' vá, jee yaku' ni tiempú' tátúní' ráa. ¹³Jee ni ují' rá tee tátúní' vá, iin nuún ni nátú'ún ráa, jee naku'va ráa ni'i fuersá' niso ráa jín tiñu niso ráa nuun' kiti xéén' kákini vá sáva tatúní' tì'. ¹⁴Saájee kantá'an ráa jín maaré' yá kúvi Lantyi Lúlí Ndiosí'. Jee Lantyi Lúlí vá kunei re' síkì' ráa, tyi maaré' kúvi Ito'o' nuun' ntáká rá ito'o' jín nísotíñú re' tátúní' re' nuun' ntáká ráa ya tátúní' rá nuun' rá ñuun'. Jee rá ñivi yá íñí jín re' kúvi ráa yá nkana Ndiosí' ráa, jín yá nkaji re' ráa, jín yá íñí nì'in' ráa síkúnkuvi naa' ráa nuun' re' —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹⁵Jee suni nkatyi'-i nuun' nì':

—Jee rá nute yá nini' nú nuun' ñakunee' ña'an síf' ini' vá, yukuán kúvi ñivi kué'e' ñuun', tyi kué'e' ñivi kúvi ráa, jee kúvi ráa kué'e' nuun' ñivi, jín rá ñivi yá ká'an' ráa sín sín nuun' tu'un nkaku ráa.

¹⁶Jee rá ni ují' rá niki yá nini' nú jín kiti xéén' kákini vá, tyi ta'vi ini' ráa kune'yá ráa ña'an síf' ini' vá, jee xinóo sain ráa maa, nekua' kuññ-i, jee kaji' ráa yikikúñu ña jee teñu'un' ráa maa. ¹⁷Tyi maá Ndiosí' ntyu'un re' ini' ánima' ráa yá sa'á ráa sukuán sáni nkunaa' ini' re', sáva iin nuún ni nnuvi ini' ráa sáa sa'á ráa jee naku'va ráa tiñu niso ráa nuun' kiti xéén' kákini vá, sáva tatúní' tì', nekua' síkúnkuvi ntáká jie'e' tu'un yá nkatyi' Ndiosí'. ¹⁸Jee ña'an yá nini' nú, suviña kúvi ñuun' yá maá kúñá'nú ka' tátúní'-i nuun' ntáká rá ñivi nísotíñú ya tátúní' nuun' rá ñuun' ñá'nú yá íyó ñiví ya'á —nkatyi' najiá'á' íí'.

Sáa naan' ñuun' Babilonia

18 Saájee sáa njia'a ntáká yukuán, jee nini' nì' inka ka' najiá'á' íí' yá vaji kúun ne antiví súkún. Jee nísotíñú nasíkuiti' re', jee túún' nuva re' ne ini' ñiví sá'á yá jiánute' re'. ²Jee nì'in' nkanajín re' jee nkatyi' re':

¡Ya nnaan'! ¡Ya nnaan'!, ñuun' ká'nú yá kúvi Babilonia ñá'nú,
jee nkenta kuvi-i nuun' néé' rá kui'na' ntu íyó ninu'un,
jín nuun' yí'í ntáká nuun' rá tatyí' kákini,
jín nuun' yí'í ntáká nuun' rá kiti kákini íyó tyiyo'
yá ntu íyó ninu'un,

[jín nuun' yí'í ntáká nuun' rá kiti kákini] íyó né'í.

³Nnaan' ñuun' vá tyi nsikúvi ráa ini' rá ñivi ntáká
nación nxinóo rává Ndiosí'

sáva kuneñu'un rává inka ka',
kuéntá' njia'a ráa nixi' vinú' xeen' ni'i rává jísó' niñí' rává
nsa'á téní rává jín ñivi ñuun' vá.

Jee rá ñivi nísotíñú yá tátúní' nuun' rá ñuun' íyó ñiví,

suni sukuán nsa'á né'í raa jín ñivi ñuun' vá.

Jee rá ñivi xíkó jee nkukúká raa jín rá kue'e' nantíñú
yíyá'vi nke'en ñuun' vá,

nkatyi' najiá'á' í' vá.

⁴ Saájee nteso'o nì' inka ka' nusuyu'ú ya ká'an'-a
ne súkún, jee nkatyi'-i:

Ráno'ó ñivi nì', kene rán nuun' ñuun' iñá',
sáva ntu jí'ín rán nkaa sa'á rá kuatyí sá'á raa,
jee sáva ntu jí'ín rán nkaa kuno'o rán rá tunó'ó kuno'o raa.

⁵ Tyi nkaa ví'í kuatyí sá'á raa nkusúkún-u nkenta-a
ne nuun' antiví súkún,

jee nñaku'un ini' Ndiosí' rá tiñu nívá'a sá'á raa.

⁶ Natyunaán rán^a nuun' ñuun' vá sánikuá' nsa'á-a
nuun' rá inka ñivi,

jee uvi' ítyí ka' naxinó'o rán maa nuun' ya niva'a nsa'á-a,
jee kuéntá' nsakanuun xá ñuun' vá tunó'ó njia'a-a nuun' inka ñivi,
jee uvi' ítyí ka' naku'va rán maa nuun' ñuun' vá.

⁷ Jee sánikuá' kútéyí ví'í-i ya kúká ví'í jiá'nu-u jín ni'i ya kúmí-i,
jee sánikuá' kútéyí-i sukuán suni sukuán naxinó'o rán
maa ne koo tunkuéká ini'-i.

Tyi jiáni ini' ánima'-a, jee kátyí'-i:

“Néé' nì' tátúní' nì' kúvi nì' iin reina,
jee ntu nó'o nì' kuéntá' iin ña'an ná'ví,
jee ni nsá' kuno'o nì' tunkuéká ini'”, kátyí'-i.

⁸ Jee saáva sanaan' ni métú'ún kivi' kiji tunó'ó xéén' kuno'o-o,
tyi koo niyi, jín tunkuéká ini', jín tama',
jee kayu'-u jín ñu'un'.

Tyi máá kúná'nú ví'í ka' máá Ito'o'-ó Ndiosí' jín fuersá' í' niso re',
ya maaré' vá ke'ne' re' kuatyí ñuun' vá.

⁹ Jee rá ñivi nísotíñú ya tátúní' rá ñuun' ñivi ya kuéntá' nkusikí ini'
raa nune'én raa jín-i, jín ya kúká ví'í ña'nu raa jín-i, jee kuna'yu' ví'í raa
nukuí'yá' ini' raa jie'e'-e sáá kuni' raa ñu'ma' ya kayu'-u. ¹⁰ Jee kuiñi íká
raa tyi kuyu'ví raa rá tunó'ó kuno'o ví'í rá ñivi ñuun' vá, jee katyi' raa:

¡Na ka' ná'ví ná'ví ka' ñuun' ká'nú!,

ya kúvi Babilonia ya nkuvi ñuun' ya níyo nasíkuiti' fesá' nékúvi,
tyi métú'ún hora ni nkenta kunaá' kuatyí nú.

¹¹ Jee rá ñivi ñivi ya jiá'an' raa xíkó raa, jee kuna'yu' raa jee
koo tunkuéká ini' raa jie'e'-e, tyi ntu íyó ka' ne iin ke'en rá nantíñú
raa. ¹² Jee kue'etúní' rá nantíñú yíyá'vi ví'í vá ví oro, plata, jín yuu'
xiñú' máá vii' yíyá'vi, jín perla, jín sa'ma yíyá'vi ya kúvi sa'ma vá'a

^a 18:6 Kátyí' re' maa nuun' rá ñivi áxí rá najiá'á' í' ya xináán' raa ñuun' vá.

ñunkúún, jín sa'ma líí, jín sa'ma seda jín sa'ma kué'é, jín suni ntáká nuun' yutun ya jiá'án' vixi', jín ntáká nuun' rá nantíñú nsa'á jín nu'un karañú' elefante, jín ntáká nuun' rá nantíñú nsa'á jín yutun yíyá'vi, jín kaa kuáán naní bronce, jín hierro jín yuu' kuijín máá vii',¹³ jín canela, jín especia ya sá'á nu'ú neyu, jín sujie íí, jín sujie uva' jiá'án' vixi' naní mirra, jín aceite jiá'án' vixi', jín nixi' vinú' uva, jín aceite, jín yutyi trigú', jín nikin trigú', jín rá xini'kí', jín rá lantyi, jín rá kiti, jín rá karretá', jín rá musú' ya sátíñú sain ya nkuya'vi.

¹⁴ Ya vixi' kéne nuun' ñu'ún ya ñúkúvi ini' nú

nkuiyo nuun' no'ó,

jee kuáiyó rá nantíñú yíyá'vi nú jín rá nantíñú máá vii' xiñú' nú, nsukuíta nú rá nantíñú vá.

Jee ni nsá' nani'in' nú ka' ráa.

¹⁵ Saájee rá ñivi ya xíkó rá nantíñú nuun' ñuun' vá, jee nkukúká ráa nsa'á ñuun' vá, jee kuiñi íká ráa ya kuyu'ví ráa jie'e' tunó'ó nó'o ñuun' vá, jee kuna'yu' ráa jee koo tunkuéká ini' ráa. ¹⁶ Jee katyi' ráa:

¡Na ka' ná'ví ná'ví ka' ñuun' ká'nú!,

tyi nkuvi nú kuéntá' iin ña'an ya ññu'un ña sa'ma máá vá'a máá ñunkúún víí,

jín sa'ma líí jín ya kué'é ya yíyá'vi,

jín nsikútú ña maáña jín oro, jín yuu' xiñú' máá vii' yíyá'vi jín perla.

¹⁷ Soo vitan jee métú'ún hora jee nnaan' ni'i kuáiyó nantíñú vá'a yíyá'vi vá.

Jee suni sukuán katyi' ntáká rá tee ya síkaka barkú', jín rá ñivi kuá'an' ñu'un ini' barkú', jín rá tee sátíñú ya nékuéntá' ráa barkú', jín rá tee sátíñú nuun' nteñú'ún, jee kikuiñi íká ráa. ¹⁸ Jee sáá né'yá ráa ya kéne ñu'ma' ya káyú' ñuun' vá, jee kanajjín ráa, jee katyi' ráa: “¿Né iin ñuun' vá kúñá'nú kuéntá' ñuun' ya'á rúja? ¡Ni ntuví!” , katyi' ráa.

¹⁹ Jee nyoso' ráa tikatyaa' ñu'un xini' ráa, jee kánajjín ráa ná'yú' ráa ya íyó tunkuéká ini' ráa, jee kátyí' ráa:

¡Na ka' ná'ví ná'ví ka' ñuun' kúñá'nú ya'á!,

ya rá nantíñú yíyá'vi íyó ñuun' vá nsa'á-a nkukúká ntáká rá ñivi xí rá barkú' ya jíkka nuun' nteñú'ún,

jee métú'ún hora nnaan' ñuun' vá,

nkatyí' ráa.

²⁰ Jee nkatyí' nusuyu'ú vá ya ká'án'-a ne súkún:

Soo kusii' ini' ráno'ó ya néé' antiví súkún jín ráno'ó ya níso rán tiñu apóstol ntyuítíyí Cristo,

jín ráno'ó ya nákani rán tu'un kéne yu'ú Ndiosí',

jín ráno'ó ya kúvi rán rá inka ñivi ya suni nsa'á sñín re' kí'i rán nuun' re'.

Kusii' ini' rán tyi nsanáa' Ndiosí' sikí' ñuun' vá jie'e'
nsa'á kini ráa sikí' rán,

nkatyi' nusuyu'ú vá.

²¹Saájee iin najiá'á' íí' ya níso nasfkuiti' re' fesá' íí'
nñane'en-e iin yuu' mánasí ya íyó kuéntá' yuu' yosó' molínú',
jee nsikéne-e vá nuun' nteñú'ún, jee nkatyi'-i:

Suni su'va xeen' kinaan' ñuun' Babilonia, ya kúvi
ñuun' kúñá'nú ka'.

Jee ni nsá' kuni'-ó ka' maa.

²²Ni nsá' teso'o-ó ka' yaa' arpa ya téé rá ñivi ini' nú Babilonia,
ni tatyiyu'ú rá ñivi jíta ráa yaa',
ni yaa' xiki'li téé rá ñivi,
ni yaa' trompeta tív'í' ráa.

Jee suni ni nkóo ini' nú ni iin ka' ñivi jíní' sa'á nani tiñu.

Jee nsá' tūvi nani'in tatyí' molínú' ini' nú.

²³Jee ni nsá' kujianute' ka' iin nuva ñu'un' kantil nuun' nú,
jee nuun' nú ni nsá' teso'o ka' tatyiyu'ú ya ká'an' tee
táná'á ni ña'an táná'á,

kinaan' ñuun' nú tyi ñivi kúñá'nú ini' ñiví ya'á nkuvi rá
ñivi nú ya nxikó ráa nantíñú ráa,

tyi jín tiñu tási sá'á rá ñivi nú nxiná'ví nú rá ñivi ntáká nación.

²⁴Tyi níso rá ñivi ñuun' nú kuatyí nivi sikí' ráa,
jie'e' ña'ni' ráa rá ñivi ya nñakani ráa tu'un nkene yu'ú Ndiosí',
jín rá ñivi ya nsa'á sín re' ki'i ráa nuun' re',
jín ntáká ka' rá ñivi ya ña'ni' ráa né ni ví nkuvi ini' ñiví,

nkatyi' najiá'á' íí' vá.

19 Jee saá njia'a vá, jee kuíre ne antiví sūkún nteso'o ni' rá
nusuyu'ú ya ká'an' kue'e' víí ñivi, jee kátyí' ráa:

¡Nákuetú'ún-ó Ndiosí'!,^a

tyi nátava' re' ñivi nuun' kuatyí ráa síkáku re' ráa,

jín máá kúñá'nú víí kúvi re',

jín ya níso víí re' fesá' íí' ni'in.

²Tyi ñaa' jie'né' re' tiñu, jee ñaa' sá'á re' maa,

tyi ñe'ne' re' tiñu jie'e' ñuun' kúñá'nú vá, ya kúvi-i
kuéntá' ña'an siji' ini'.

Tyi nstíví ñuun' vá rá ñivi ñiví jín rá tiñu téní sá'á-a.

Jee saáva nñaku'va re' tunó'ó xéén' nuun'-u,

jie'e' ya ña'ni' rá ñivi ñuun' vá rá musú' re' ya yítíñú ráa nuun' re',

nkatyi' rá nusuyu'ú vá.

³Jee ya uví' ítyí nkatyi' ráa:

^a 19:1 ¡Aleluya!

¡Nā k̄a' nakuetú'ún-ó Ndiosí!'^a

Tyi nánkání kaa ñu'ma' kene-e ñuun' vá,
nkatyi' ráa.

⁴ Saájee ni ókó' kumi' (24) rá tee ñá'nú ya nísotíñú vá,
jín ni kúmí' rá tékú' vá, nñakuiñi' ítí ráa jiáxin ráa maaráa
ne nuun' ñu'ún nuun' Ndiosí' jee nneñu'un ráa Ndiosí' ya
néé' re' teyu' nuun' tátúní' re'. Jee nkatyi' ráa:

—¡Amén! ¡Sukuán koo! ¡Nā k̄a' nakuetú'ún-ó no'ó!'^b —nkatyi' ráa.

⁵ Saájee nkene ñin nusuyu'ú nka'an'-a ne nuun' teyu' nuun'
néé' re' tátúní' re' yukuán jee nkatyi'-i:

Ntáka ráno'ó ya kúvi rán musú' re' yítíñú rán nuun' re',
jín ntáka ráno'ó ya ñúyú'ví ini' rán re',
vani ntáka ráno'ó ya kúñá'nú áxí vani ntuví,
ntáka ráno'ó íyó nakuetú'ún rán re',

nkatyi'-i.

⁶ Saájee nteso'o ni' ya ká'an' kue'e' ví'í ñivi, kuéntá'
kuá' ní'in káyu kue'e' ví'í rá nteká'nú, jín kuéntá' kuá'
kúvi nuun' ní'in kana tajia, jee kátyí' ráa:

¡Nā k̄a' nakuetú'ún-ó Ito'o'-ó!,^c
tyi tátúní' Ito'o'-ó tiñu niso re',
Ndiosí'-ó ya maáré' ya niso re' fesá' í' ní'in ya kúñá'nú
nasíkuiti' re' nuun' kuáiyó.

⁷ ¡Nā k̄a' kusii' ini'-ó, jee sii' kuvi ini' ánima'-ó,
nakuetú'ún-ó re' tyi máa kúñá'nú kúvi re'!

Tyi ya nkenta viko táná'á maáré' ya kuvi Lantyi Lúlí,
jee nkenta tana'á re'.

Jee rá ñivi yí'í xintíin Ndiosí' kúvi ráa kuéntá' kúvi ña'an
ya ya íyó tu'va ña ya tana'á ña jín re'.

⁸ Jee njia'a Ndiosí' nuun' ña ya nakuniji ña máa sa'ma máa
ñunkúun íyó ya íyó noo ya jiánute',

nkatyi' nusuyu'ú vá.

Jee sa'ma vá kúvi-i naja kuá' jiá'nu noo naa' rá ñivi ya nsa'á sín
Ndiosí' ya kí'i ráa nuun' re'. ⁹ Saájee nkatyi' najiá'á' í'í nuun' ni':

—Tee rá tu'un ya'á: “¡Nā k̄a' netu' k̄a' ví rá ñivi ya nkana
Ndiosí' ráa ya kí'in' ráa xíní viko táná'á re' ya kúvi re' Lantyi
Lúlí Ndiosí'!” —jee suni nkatyi'-i k̄a' nuun' ni'—. Tu'un naa'
Ndiosí' kúvi tu'un vá —nkatyi' najiá'á' í'í vá.

¹⁰ Saájee nu'u' nñakuiñi' ítí ni' jiáxin ni' maání' ne nuun' ñu'ún
nuun' najiá'á' í'í vá sáva kuneñu'un ni' maa. Soo nkatyi'-i nuun' ni':

^a 19:3 ¡Aleluya! ^b 19:4 ¡Aleluya! ^c 19:6 ¡Aleluya!

—Koto sá'á nú sukuán. Tyi suni tá'án musú' kúvi nì' jín no'ó jín rá ñanitá'án nú, ya yítíñú-órán nuun' Ndiosí' ya níkin' kutú vá'a-ó tu'un jie'e' Jesús. Saáva kuneñu'un nú máá maá Ndiosí'. Tyi rá tu'un naa' ya nkatyitu'un Jesús, yukuán kúvi tu'un naa' ya jiá'a Tatyí' Íí' nuun' rá ñivi ya kátyitu'un naa' tu'un kéne yu'ú Ndiosí' —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

Íin ya yósó' kiti kuíjín

¹¹ Saájee nini' nì' ya níne antiví súkún nuun' néé' Ndiosí'. Jee nnakune'yá nì' jee yukuán nkenta ñin kiti kuíjín, jee ñin ya yósó' yata' tí' vá naní maaré' ya Síkúnkuvi Naa'-a jín Tee Naa' Ví-i. Tyi naa' jie'né' re' ntáká tiñu, jee naa' kántá'án re'. ¹² Jee rá titi ntyinúun re' kúvi-i kuéntá' yáá ita' ñu'un', jee xini' re' ñú'ún kue'e' ví'í rá corona, jee suni níso súvi re' maaré', soo ni ñin ntuná' jíní' maa, tyi kuatyí métú'ún maaré' ví ya jíní' maa. ¹³ Jee ñú'ún re' ñin sa'ma nñunáji niñi', jee naní re' Tu'un Ndiosí'. ¹⁴ Jee níkin' rá soldado íí' re' íyó antiví súkún yata' re', jee yósó' ráa kiti kuíjín, jee ñú'ún ráa sa'ma kuíjín vá'a ñunkúún íyó noo. ¹⁵ Jee yu'ú re' kéne yutyi' espada xeen'. Jee jín espada vá xínáán' re' rá ñivi ntáká nación. Jee xityi' ví'í tatúní' nì'in re' nuun' rá ñivi rá nación jín ñin bastón ka. Jee ku'va re' ntántúní' tunó'ó xéen' kuno'o ráa jie'e' kítí' ví'í ini' Ndiosí' jie'e' kuatyí ráa, kuéntá' kuá' sá'á tee ya jiáñú'-u uva jee jí'ni-i vá. Jee Ndiosí' ví ya níso fesá' íí' nì'in ya kúñá'nú nasíkuiti' re' nuun' kuá'yó. ¹⁶ Jee sa'ma ñú'ún ñin rá si'in tíkóo re' níso súvi ya'á: “Nísotíñú re' tátúní' re' nuun' ntáká ráa ya tátúní' ráa nuun' rá ñuun' jín Ito'o' nuun' ntáká ito'o'.”

¹⁷ Jee nini' nì' ñin najiá'á' íí' ya íñi nityi'-i yata' nkanii', jee kuayú'u-u nkanajín laxín-i xini' kuá'yó rá kiti kákini íyó tyiyo' ya jíkó sava súkún, jee nkatyi'-i:

—Ne'en' rán, jee nutútú rán nuun' sá'á Ndiosí' xíní máá ká'nú, ¹⁸ sáva kaji' rán kuñu rá ñivi nísotíñú ya tátúní', jín kuñu rá capitán, jín kuñu rá tee tiíkí, jín kuñu rá kiti jín rá tee ya nyoso' yata' tí', jín suni kuñu ntáká rá ñivi, vñi kuñu rá ñivi íyó núne ya sá'á-a tiñu maáa, vñi kuñu rá musú' satíñú sain ya nkuya'vi ráa, vñi ñivi kúñá'nú vñi ñivi ntu kúñá'nú —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹⁹ Saájee nini' nì' máá maá kiti xéen' kákini vá jín ntáká rá ñivi nísotíñú tátúní' ini' ñiví jín ntáká rá soldado ráa. Jee nnutútú ráa sáva kantá'án ráa jín máá tee ya yósó' kiti kuíjín vá jín rá soldado íí' re'. ²⁰ Soo maaré' jín rá soldado íí' re' ntiin ráa kiti xéen' kákini vá jín suni inka ka' kiti xéen' kákini ya kúvi tee ya nkatyitu'un tu'un tú'ún ya nkene yu'ú kiti xeen' xí'nañú'ún, jín suni nsá'a-a rá seña anasí ityinúun' kiti xéen' kákini xí'nañú'ún. Jee jín rá seña anasí nsá'a-a nxiná'ví-i rá ñivi ya nni'in' ráa seña kiti xéen' kákini xí'nañú'ún

kuniso ráa jee kúvi ráa ya nneñu'un ráa santú' ñuné'yú' maátí'. Jee ni núv'í' ráa kiti xéén' kákini vá, ni tékú' ráti' jee nsikéne maáré' ya yósó' kiti kuíjín vá ráti' nuun' ñú'ún' xéén' kuéntá' nteñú'ún nuun' káyú' nú'vé' ñu'un' sufrí'. ²¹ Jee rá inka soldado rá kiti xeen' vá, tyi ña'ni' tee ya yósó' kiti kuíjín vá ráa jín yutyí' espada ya kéne yu'ú re'. Saájee ntáká nuun' rá tyíí nyaji' ráti' nna'a' ráti' kuñu ráa.

Mil (1000) kuiya'

20 Saájee kuíre nini' ni' ya ne antiví súkún vaji nkuun iin najiá'á' íí', jee ina'á re' nakáa ya jíne re' numa' ya ntu jínu nuun' kúnú-u, jee suni ina'á re' iin cadena kaá máá kánú. ² Jee ntiin re' koo' mánasí, ya kúvi koo' ya íyó ne yana'án víí, ya kúvi-i kuí'na' kúñá'nú ya kúvi Satanás, jee ni'ni' najiá'á' íí' vá maa kunu'ni'-i iin mil (1000) kuiya'. ³ Jee nsikéne re' maa ini' numa' ya ntu jínu nuun' kúnú-u, jee ñasi' kutú vá'a re' yu'ú numa' vá jee ntee re' seyú' maa, sáva ntu xiná'ví-i ka' rá ñivi rá nación, nekua' jínu iin mil (1000) kuiya' vá. Jee retú njia'a tiempú' vá jee íyó nakani núne re' maa yaku' ni tiempú'.

⁴ Jee kuíre nini' ni' rá teyu' nuun' néé' rá tátúní', jee yukuán ñakunee' rá ñivi ya nni'in' ráa tiñu ya kivi sanáa' ráa kuatyí. Jee nñateku' ii' rá ánima' rá ñivi ya nté'ne' xini' ráa jie'e' ya njia'a ráa ya naá' jie'e' Jesús jín jie'e' ya niñi naa' ráa jín Tu'un Ndiosí'. Jee suviráa ví rá ñivi ya ntu nneñu'un ráa kiti xéén' kákini xí'nañú'ún vá, ni jín santú' ñuné'yú' maátí'. Jee ni ntu nni'in' ráa seña ti' kuniso teen' ráa ni jín na'á ráa. Jee nñateku' ii' ráa, jee ntátúní' ráa tiñu jín Cristo iin mil (1000) kuiya'. ⁵ Jee ya'á kúvi ya xí'nañú'ún nñateku' ii' rá niyi nkene ráa nteñu rá niyi. Soo rá inka ka' ñivi ní' ntu nñateku' ráa, nekua' jínu iin mil (1000) kuiya' ya'á. ⁶ Jee na ka' netu' ka' na ka' ii' ka' kivi iin ñivi ya kivi iin rá ñivi ya nateku' ii' ráa ya xí'nañú'ún, tyi ni nsá' yí'í rá ñivi vá xintún ñuníyi nsá' kivi' ráa ka' ya uví' ítyí ya nkúno'o ráa ka' tunó'ó kiji. Tyisa' kivi ráa sutu' nuun' Ndiosí' jín nuun' Cristo. Jee tátúní' ráa tiñu jín re' iin mil (1000) kuiya'.

⁷ Saájee sáa jínu ya iin mil (1000) kuiya' vá, saájee nakani núne najiá'á' íí' vá Satanás nuun' nyini'yu'-u. ⁸ Jee kene-e sáva xiná'ví-i rá ñivi rá nación ya íyó ni kúmi' ityi ñiví. Jee kixiná'ví-i rá ñivi rá nuun' Gog jín Magog, sáva sa'á-a ya nutútú rá ñivi vá sáva kantá'án ráa jín rá ñivi Ndiosí'. Jee kue'e' ví'í ntántúní' ráa nutútú kuéntá' kuá' kue'e' ñuítí káá yu'ú nteñú'ún. ⁹ Jee kutenuun ráa ki'in' ráa kuá'yó nuun' ñu'ún ini' ñiví. Jee tyutyu' ráa nuun' néé' rá ñivi ya yí'í rává nuun' Ndiosí', jín nuun' káá nuun' ya ñúnúun' re'. Soo ne súkún nkinkuun ñu'un', jee nkayu' ráa. ¹⁰ Jee kuí'na' kúñá'nú ya nxiná'ví-i ráa, jee nsikéne Ndiosí' maa ntyu'un re' maa nuun' ñú'ún xéén' kuéntá' nteñú'ún nuun' káyú'

nú'vé' ñu'un' jín sufrí', nuun' ya yí' kiti xéén' kákini vá jín inka ka' kiti xéén' kákini ya kúvi tee ya kátyitu'ún tu'un tú'ún kéne yu'ú kiti xeen' xí'nañú'ún. Jee nuun' ñú'ún' yukuán ku'un raa kuno'o raa níinkání.

Teyu' ñá'nú kuíjín nuun' kúnáa' kuatyí

¹¹ Jee nini' ni' iin teyu' kuíjín kúná'nú nuun' kunaá' tiñu. Jee yukuán néé' Ndiosí' ya tátúní' re' tiñu. Jee nkuiyo ñiví jín súkún nuun' re'. Tyi ntuví ka' né nú' koo raa nuun' re'. ¹² Jee nini' ni' kuáiyó rá niyi, vani ya kúná'nú vani ya ntu kúná'nú, íñi raa ityinúún' re'. Jee nsa'á re' ya nnine rá tutu'. Jee nsa'á re' ya nnine inka ka' tutu' niso súví rá ñivi ya kuteku' raa níinkání jín Ndiosí'. Jee nsa'á náa' re' jie'e' rá ñivi sánikuá' tiñu nsa'á raa ya niso nuun' rá tutu' yukuán. ¹³ Jee rá ñivi ya ní'i' raa nuun' nteñú'ún jee nñateku' raa nnene raa nuun' nute, jee rá ñivi ya ní'i' ya ya íyó raa nuun' nútútú ánima' rá niyi suni nñateku' raa nnene raa yukuán. Jee nsa'á náa' Ndiosí' jie'e' tiñu naja kuá' tiñu nsa'á ta iin iin raa. ¹⁴ Saájee nxináán' re' ya jí'í' ñivi jee nuun' nútútú rá ánima' rá niyi, ntyu'un Ndiosí' maa kuá'an'-a nuun' ñú'ún xéén' ini' nteñú'ún nuun' káyú' nú'vé' ñu'un'. Jee tunó'ó kuno'o rá ñivi ya ku'un raa nuun' ñú'ún xéén' nteñú'ún yukuán kúvi ya naní-i kuvi' raa ya uví' ítyí. ¹⁵ Jee nuun' ñú'ún xéén' ini' nteñú'ún yukuán nuun' káyú' nú'vé' ñu'un' ntyu'un re' ntáká rá ñivi ya ntu niso rá súví raa nuun' tutu' niso rá súví rá ñivi ya kuteku' raa níinkání jín Ndiosí'.

Súkún jiáá jín ñiví jiáá

21 Jee kuíre nini' ni' súkún jiáá jín ñiví jiáá. Tyi súkún xí'nañú'ún jín ñu'un' ini' ñiví xí'nañú'ún kuá'an' rává, jee ni ntuví ka' nteñú'ún. ² Jee nini' ni' ñuun' íí' ya kúvi ñuun' Jerusalén jiáá. Jee vaji nkuun-u ityi antiví súkún tájí Ndiosí' maa. Jee vii' ví'í íyó-o tyi íyó tú'va-a kuéntá' kuá' iin ña'an ya nasa'á ñunkúún ña maáña nuun' yí' ña sáva tana'á ña. ³ Jee kuíre nteso'o ni' ya ká'an' ni'in iin nusuyu'ú nkene-e ne nuun' néé' Ndiosí', jee nkatyi'-i:

—Kune'yá rán, tyi vitan jee kunee' Ndiosí' nteñu rá ñivi, jee kunee' re' jín raa níinkání, jee kuvi raa ñivi maaré'. Jee máá maaré' kunee' jín raa, ya kuvi re' Ndiosí' raa. ⁴ Jee sijítyí' re' ntáká ntenúún' raa ntyinúún raa, tyi ni nsá' kuvi' raa ka', nkóo ka' tunkuéká ini' raa, jee ni nsá' kuna'yu' raa ka', jee ni nsá' kuno'o raa ka', tyi ya njia'a rá tiñu ya nno'o raa yata' —nkatyi'-i.

⁵ Saájee máá maaré' ya néé' re' teyu' nuun' tátúní' re' nkatyi' re':

—¡Kunē'yá!, ya nḡasa'á jiáá ni' ntáká ya íyó —jee nkatyi' re'— tee rá tu'un ya'á, tyi rá tu'un ya'á sikúnkuvi naa' ni' jee máá naá' nijia kúvi tu'un ya'á —nkatyi' re'.

⁶Jee suni nkatyi' re' nuun' ni':

—Ya niḡu ntáká tiḡu ya nkatyi' ni'. Tyi nu'u' kúvi kuéntá' letra A ya kajie'é xí'nañú'ún, jín letra Z ya jínu nuun' ní'i, tyi nu'u' kúvi ya nkajie'é ni' ní'i jee suni nu'u' sijínu ni' maa. Jee ñivi ya ñúkúvi ini'-i Ndiosí', kuéntá' jítyí'-i nute, jee sikúta'vi' sain ni' nute ko'o ñivi vá ya kéne nuun' káku nute ya sá'á-a kuteku' ñivi nínkání jín re'. ⁷Jee iin ñivi ya kunei-i siki' ntáká tiḡu nívá'a, jee ni'in' ñivi vá ntáká rá ya'á kuvi ta'vi'-i. Tyi nu'u' kuvi ni' Ndiosí' ñivi vá, jee kuvi-i se'ya ni'. ⁸Soo rá ñivi ya sí'í ini' ráa xinó'o ñivi ráa jie'e' tu'un ni', jín rá ñivi ya ntu ínú' ini' ráa nu'u', jín rá ñivi ya máá tiḡu né'í sá'á ráa, jín rá ñivi ya sá'á ráa niyi, jín rá ñivi ya kusikí ini' ráa sá'á téní ráa, jín rá ñivi sá'á tásí, jín rá ñivi ya néñu'un ráa nani nantíñú' ya ntu kúvi Ndiosí', jín ntáká rá ñivi tú'ún, jee kuáiyó ráa vá íyó ni'in' ráa ki'in' ráa nuun' ñú'ún' xéén' ini' nteñú'ún nuun' káyú' nú've' ñu'un' jín sufrí'. Jee yukuán ví ya kuvi' ráa ya uví' ítyí.

Jerusalén jiáá

⁹Jee iin tá'án rá ni uxá' najiá'á' íí' ya ína'á ni uxá' rá ko'o' ya ñú'ún tyitú ni uxá' rá tunó'ó koo nuun' ní'i vá, nkenta re' nuun' ni', jee nkatyi' re':

—Ne'en', jee xiné'éen' ni' no'ó ña'an ya tana'á ña, jee kuvi ña ñasí'í maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí Ndiosí' —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹⁰Saájee nini' ni' ya nstúvi nijin' kájí Tatyí' Íí' nuun' nu'u', jee najiá'á' íí' vá nnaka re' nu'u' kuá'an' re' jín ni' ne xini' iin yuku máá ká'nú súkún xá, jee nxiné'éen' re' nu'u' máá ñuun' ká'nú íí' ya kúvi Jerusalén, jee vaji nkuun ñuun' vá ne antiví súkún tájí Ndiosí' maa. ¹¹Jee jiánute' ví'í ñuun' vá, jín nuva Ndiosí'. Jee jiánute'-e kuéntá' kuá' jiánute' iin yuu' xiñú' ya yíyá'vi ví'í naní jaspe, jee túvi kájí kuá' cristal ya túvi né'yá-ó ne íyó inka ityi yátá-a. ¹²Jee yu'ú ñuun' vá násí' tiyu' nuun' nsama', jee ká'nú-u jee súkún ví'í-i, jee uxu' uvi' (12) yuvé'í-i, jee íyó uxu' uvi' (12) najiá'á' íí' ya ta yuvé'í íñí iin iin najiá'á' íí'. Jee rá yuvé'í niso rá súví ni uxú' uvi' (12) rá tata' ityiyúkún' ya váji nuun' rá se'ya yíí Israel. ¹³Jee ityi nuun' kénta nkanii' néé' uní' yuvé'í, jee uní' yuvé'í néé' ityi síkí', jee uní' yuvé'í néé' ityi tyíji, jee uní' yuvé'í néé' ityi nuun' tá'án' nkanii'. ¹⁴Jee nuun' nsama' tiyu' yu'ú ñuun' vá, jee jie'e' nuun' nsama' vá yí'í uxu' uvi' (12) yuu' máá ná'nú ví'í yósó' tá'án. Jee nuun' yuu' ná'nú vá néé' súví rá ni uxú' uvi' (12) rá apóstol ntyuityí maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúlí Ndiosí'.

¹⁵ Jee najiá'á' íí' yá nka'an' jín nu'u', jee ína'á-a ñin ku'va' yá tyuku'va yá kúvi kaa oro, sáva tyuku'va-a ñuun' vá, jín rá yuvé'í, jín nuun' nsama' tiyu' kuaíyó yu'ú ñuun' vá. ¹⁶ Jee íyó kumí' rá ityi xiín ñuun' vá, jee ñin nuún ni ku'va' néen, yá kání-i jín yá níká'-a. Jee ntyuku'va najiá'á' íí' vá ñuun' vá jín ku'va' vá, jee uvi' mil uvi' sientú' (2200) kilómetro néen ta ñin ñin ni kumí' rá ityi xiín-i, jee ñin ni ku'va' néen yá kání-i jín yá níká'-a jín yá súkún-u. ¹⁷ Jee suni ntyuku'va-a rá nuun' nsama' tiyu' yu'ú ñuun' vá, jee unixiko u'un' (65) metro néen yá súkún-u. Jee sánikuá' ku'va' yá jiátíñú rá ñivi ñivi jee suni kuá' ku'va' yukuán kúvi yá jiátíñú najiá'á' íí' vá.

¹⁸ Jee rá nantíñú yá nkuvi nuun' nsama' tiyu' yu'ú ñuun' vá, ví máá ninu'un máá yuu' ku'jín xiñú' naní jaspe. Jee máá máá ñuun' vá ví máá ninu'un oro, jee túvi ñuun' vá kuéntá' túvi vidrio yá túvi ni'i ini'-i né'yá-ó. ¹⁹ Jee nsikútú jie'e' nuun' nsama' yu'ú ñuun' vá tyi yí'í ntáká nuun' rá yuu' máá vii' xiñú' íyó yá yíyá'vi nasíkuiti' kúvi ráa. Jee yuu' yá nsama' nuun' kájié'é xí'nañú'ún ví yuu' naní jaspe, jee yá uvi' kúvi yuu' naní zafiro, jee yá uní' kúvi yuu' naní ágata, jee yá kumí' kúvi yuu' naní esmeralda, ²⁰ jee yá ú'ún' kúvi yuu' naní ónice, jee yá íñú' kúvi yuu' naní cornalina, jee yá uxá' kúvi yuu' naní crisólito, jee yá uná' kúvi yuu' naní berilo, jee yá íñ' kúvi yuu' naní topacio, jee yá ují' kúvi yuu' naní crisoprasa, jee yá ují' ñin kúvi yuu' naní jacinto, jee yá uxú' uvi' (12) kúvi yuu' naní amatista. ²¹ Jee ni uxú' uvi' (12) rá yuvé'í vá kúvi uxu' uvi' (12) perla, jee ta ñin ñin rá yuvé'í vá kúvi ta ñin ñin rá perla vá. Jee máá ninu'un oro kúvi ityi ká'nú káá ini' ñuun' vá, jee nijin' túvi né'yá-ó maa kuéntá' kuá' túvi nijin' né'yá-ó nuun' vidrio maa.

²² Jee ni ntuví níní' ni' ni ñin veñu'un ini' ñuun' vá, tyi máá Ito'o'-ó Ndiosí' yá níso re' fesá' íí' ni'in yá kúñá'nú nasíkuiti' re' nuun' kuaíyó, jee maaré' jín Lantyi Lúlí kúvi veñu'un íyó ini' ñuun' yukuán. ²³ Jee ñuun' vá ntuví jiniñú'ún-u yá kujianute' nkani' ni yoo' maa. Tyi máá nuva Ndiosí' túún' nuun'-u. Jee maaré' yá kúvi re' Lantyi Lúlí, suvire' kúvi ñu'un' yá túún' yukuán. ²⁴ Jee kakanuun rá ñivi ntáká nación nuun' nuva ñu'un' re' váji ne nuun' ñuun' vá xtúún'-u nuun' ñu'ún. Jee ntáká rá ñivi nísotíñú tátúní' ini' ñivi kivi ráa ñuun' vá, yukuán kínaka ráa nantíñú yíyá'vi ráa yá stúvi yá kúñá'nú ráa. ²⁵ Jee rá yuvé'í ñuun' vá ni nsá' kunasi'-i nuví, tyi ni nsá' koo ka' yakuáá' yukuán. ²⁶ Jee rá ñivi ntáká nación, jee k'i'in' ráa ñuun' vá jín rá nantíñú ráa yá yíyá'vi jín kúñá'nú. ²⁷ Soo ni nsá' kivi ni ñin nantíñú yá ntu íyó ninu'un yukuán, ni ñivi yá sá'á-a máá tiñu né'í, ni ñivi tú'ún. Tyisa' kuatyí kivi rá ñivi yá níso súvi ráa nuun' tutu' néé' súvi rá ñivi yá kuteku' ráa níñkání jín Ndiosí'. Tutu' yá kumí' maaré' yá kúvi re' Lantyi Lúlí.

22 Saájee najiá'á' íí' vá nxiné'én' re' nu'u' máá máá nteká'nú jín nute yá sá'á-a yá kuteku' rá ñivi níñkání. Jee máá nute kuíí

xú'ún nijia ví-i kuéntá' cristal kéne-e teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re' jín maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúli. ²Jee sava ini' ityi ká'nú ya káá sava ini' nuun' vá jíká nute vá, jee ni núví' íyó ityi yunúte vá íní máá maá yutun ya sá'a-a ya kuteku' rá ñivi vá níínkání. Jee uxu' uvi' (12) ítyí kúun ya vixí' maa ya kuiya', tyi ta yoo' kúun ya vixí' maa. Jee rá na'á yuku'-u íyótiñu-u sáva xinúvi-i rá ñivi ntáká nación. ³Jee ntuná' koo ka' ya k'i tyiji tu'un tyisóninu Ndiosí'. Jee nuun' nuun' vá koo teyu' nuun' néé' Ndiosí' tátúní' re' jín maaré' ya kúvi re' Lantyi Lúli Ndiosí'. Jee rá musú' re' kitíñú raa nuun' re'. ⁴Jee kuni' jínúun' raa nuun' máá maaré', jee kuniso súví re' yutéén' raa. ⁵Jee ni nsá' koo ka' yakuáá'. Jee rá ñivi ni nsá' kuniñú'ún raa ka' ñu'un' natee raa, ni ya kutuun' ka' ñu'un' nkanii'. Tyi maá Ito'o'-ó Ndiosí' stúun' re' nuva re' kutuun'-u nuun' raa. Jee suni tatúní' raa níínkání.

Ya kuakuyatin ya niji tuku Cristo

⁶Saájee nkatyi' najiá'á' íí' vá nuun' nu'u':

—Rá tu'un ya'á sikúnkuví naja' jee máá naá' nijia kúvi-i. Tyi maá Ito'o'-ó Ndiosí' ví ya tyú'un re' Tatyí' Íí' re' ini' áníma' rá ñivi ñani re' sáva nákaní raa rá tu'un kéne yu'ú re', jee ntyuityí re' najiá'á' íí' re', sáva stúvi-i nuun' rá ñivi kúvi musú' re' rá tiñu ya yatyí' ni kuvi-i —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

⁷—jKune'yá rán!, tyi ñamani niji tuku ni' —nkatyi' Jesús— jee netu' kuvi rá ñivi ya tyú'un ini' raa tu'un nkene yu'ú Ndiosí' ya néé' nuun' tutu' ya'á.

⁸Nu'u', Juan, nu'u' ví ya nteso'o ni' jee nini' jínúun' ni' ntáká rá tu'un ya'á jín tiñu ya'á. Jee sáá nkuví nteso'o ni' rá tu'un vá, jín rá tiñu nini' jínúun' ni' vá, jee nnakuíñi' ítf ni' jiáxin ni' maání' ne nuun' ñu'un' jie'e' najiá'á' íí' vá ya nstúvi-i rá tiñu vá nuun' nu'u' sáva kuneñu'un ni' maa nékúvi. ⁹Soo nkatyi'-i nuun' ni':

—Koto sá'á nú sukuán, tyi suni tá'án musú' kúvi ni' jín no'ó, jín rá ñanítá'án nú ya kúvi raa rá ñivi ya nákaní rá tu'un kéne yu'ú Ndiosí', jín maáráa ya tyú'un ini' raa tu'un re' ya néé' nuun' tutu' ya'á. Saáva kuneñu'un nú máá maá Ndiosí'.

¹⁰Jee suni nkatyi'-i nuun' ni':

—Koto tyisé'í nú rá tu'un ya'á ya nkene yu'ú Ndiosí' ya néé' nuun' tutu' ya'á, tyi ya kuakuyatin tiempú' ya sikúnkuví re' ni'í tiñu ya'á.

¹¹Saájee iin ñivi ya sá'a-a rá tiñu nívá'a, jee kunikin'-i sa'a-a rá tiñu nívá'a. Jee ñivi né'í ya sá'a-a rá tiñu né'í, jee kunikin'-i sa'a-a rá tiñu né'í. Jee iin ñivi ya sá'a-a mani tiñu naja' tiñu íyó vá'a, jee kunikin'-i sa'a-a tiñu naja'. Jee iin ñivi ya nsa'á sífín Ndiosí' ya ntu yí'í-i nuun' tiñu nívá'a, jee kunikin'-i kue'nu-u sukuán —nkatyi' najiá'á' íí' vá.

¹² Saájee maá Ito'o'-ó nkatyi' re':

—¡Kune'yá rán!, ñamani niji ni'. Jee kiji ni' jín ta'vi' ya naku'va ni' nuun' ta iin iin rá ñivi, jie'e' naja kua' íyó sáni rá tiñu ya nsa'á raa.

¹³ Nu'u' kúvi ni' kuéntá' kúvi letra A ya kijié'é xí'nañú'ún, jín letra Z ya jínu nuun' ní'i. Nu'u' kúvi ya ya íyó ni' níínkání ne xí'nañú'ún ne sáá ntiá'an kijié'é kikoo ñivi, jee sáá ni' ñivi jee koo ni' níínkání, jee nu'u' kúvi ya nkajié'é ni' ni'i jee suni nu'u' sijínu ni' maa. ¹⁴ Saáva na ka' netu' ka' kuvi rá ñivi ya nasánoo raa ini' ánima' raa nuun' ya nívá'a, jee yukuán kúvi kuéntá' nakete raa sa'ma raa. Jee sukuán íyó ni'in' raa ya kuvi kaji' raa ya vixí' kúun yutun ya sá'a ya kuteku' raa níínkání yukuán, jee íyó ni'in' raa ya kuvi kivi raa rá yuvé'í nuun' íi' yukuán.

¹⁵ Soo tyatá' nuun' vá kinoo rá ñivi ya kúvi raa kuéntá' tina' ya sá'a raa tiñu né'í, jín rá ñivi ya sá'a tásí, jín rá ñivi ya kúsíkí ini' raa sá'a téní raa, jín rá ñivi ya sá'a raa niyi, jín rá ñivi ya néñu'un raa nani nantíñu ya ntu kúvi Ndiosí', jín rá ñivi ya tá'an ini' raa tu'un tú'ún jee kátú'ún raa.

¹⁶ Jee nu'u' Jesús, ntyuityí ni' najiá'á' íi' ni' sáva stúvi re' nuun' no'ó rá tu'un naa' ya'á sáva ku'va nú maa nuun' rá grupo rá ñivi ya jínú' ini' raa nu'u'. Jee ne nuun' David váji ni' ya kúvi ni' Se'ya itiyúkún' ya nkene ni' ne nuun' David. Vii' ví'í kúñá'nú ni' kuéntá' kua' vii' jiánute' tiuun' xú'ún ya kenta ntáká yane'en'.

¹⁷ Jee Tatyí' Íi' jín rá ñivi yí'í nuun' Ndiosí', ya suviráa vá kuvi kuéntá' ña'an ya tana'á jín Jesús. Jee kátyí' raa:

—¡Ne'en'!

Jee ñivi ya tésó'o-o tu'un re' ya'á, jee suni íyó katyi'-i:

—¡Ne'en'!

Jee ñivi ya kuéntá' jítyí'-i nute jee ñúkúvi ini'-i Ndiosí', jee, ¡ne'en'!, natu'va nuun' re' jee tiin sain-i nute ko'o-o ya sá'a nute vá kuteku' nú níínkání jín re'. ¹⁸ Nu'u', Juan, jiá'a ni' ya naá' nuun' ntáká rá ñivi ya tesó'o raa rá tu'un ya nkene yu'ú Ndiosí' ya níso nuun' tutu' ya'á. Retú néni iin ñivi ya natyisó-o ka' tu'un nuun' rá tu'un ya níso nuun' tutu' ya'á, jee maá Ndiosí' natyisó re' rá tunó'ó kuno'o ñivi vá ya níso nuun' tutu' ya'á. ¹⁹ Jee retú néni iin ñivi ya xitá-a tu'un ya nkene yu'ú Ndiosí' ya níso nuun' tutu' ya'á, jee maá Ndiosí' suni xitá re' ta'vi' ya ni'in'-i ya kuvi kaji'-i ya vixí' yutun ya sá'a-a ya kuteku' ñivi níínkání jín re', jee suni ni nsá' ni'in'-i kivi-i nuun' íi' vá, jie'e' ya kátyí' tu'un ya níso nuun' tutu' ya'á. ²⁰ Jee maá Jesús jiá'a ya naá' jie'e' ntáká rá tu'un ya'á, jee kátyí' re':

—Máa naá' nijia kúvi ya ñamani niji ni' —katyi' re'.

Jee nkatyi' ni' nuun' re':

—¡Amén! ¡Sukuán koo! ¡Ne'en' Ito'o' ni' Jesús! —nkatyi' ni'.

²¹ Jee na ka' koo maní' ini' Ito'o'-ó Jesús kune'yá re' ntáká ráno'ó. Amén. Sukuán koo.